శ్రీ

శ్రీకృష్ణాయ నమః.

విజ్ఞాపిక.

శ్రీకృష్ణానుగ్రహంబువలన నిప్పుడు పంచమాధ్యాయము పరిపూర్తిచేయఁ గాంచితి మనుట కెంతయు సంతసించుచున్నారము. యదేకసాహాయ్యమే యేతత్సంపూర్తికిఁ బరమసాధన మయ్యెనో అట్టిభాగవతు లగుచందాదారుల మహిమంబుఁ గడు నభినందించుచున్నారము.

అందుఁ దృతీయాధ్యాయము సాధనభూత మయినకర్మనిష్ఠను బ్రధానముగాను సాధ్యభూత మయినజ్ఞాననిష్ఠ నప్రధానముగాను నుద్దేశించి ప్రతిపాదించునది యగుటవలనఁ గర్మయోగం బనం బరఁగుచున్నది. జ్ఞానమును గర్మమును దత్సన్న్యాసంబును అధికారిభేదనిరూపణంబునఁ బ్రతిపాదించుటం జేసి చతుర్థాధ్యాయము జ్ఞానకర్మసన్న్యాసయోగం బనంబడియె. మధుసూదనసరస్వతు లిందుఁ గర్మము విశేషరూపంబునఁ బ్రతిపాదితం బయ్యె నని వక్కాణించి దీనిని బ్రహ్మార్పణయోగం బని పేర్కొనిరి. సర్వకర్మసన్న్యాసనిష్ఠను బోధించునది యగుటచేఁ బంచమాధ్యాయము సన్న్యాసయోగం బన నొప్పెను. వీనియందలియర్థక్రమము మధుసూదనసరస్వతుల తృతీయాధ్యాయోపోద్ఘాతంబువలనఁ దెలియ నగుం గావున నిట విస్తరింపఁబడ దయ్యె.

ఈమూఁడధ్యాయములును ద్వితీయసంపుటంబుగాఁ గట్టింపఁబడినవి. దీనిక్రయము ప్రతి ౧ కి (బైండుచార్జితో) రు. ౫-౮-౦. వి. పి. రు ౬-౨-౦.

చందాదారులు పెక్కండ్రు రొక్కము పంపకయుఁ బ్రత్యుత్తరము వ్రాయకయుఁ గార్యమునకును మాకును గష్టము గలిగించుచున్నను శ్రద్ధాభక్తిగుణభూషితులైనచందాదారులు కొందఱు దృఢతరప్రీతిమై నభిమానించుచుండుటవలన వారి పుణ్యమహిమంబునం జేసి యీరెండవసంపుటము నిర్విఘ్నముగా వెలివేతినది. మా యుత్తరములకుఁ బ్రత్యుత్తరములు గూడ వ్రాయకుండుట యిమ్మహాప్రయత్నమునం దనాదరసూచకంబై మిక్కిలి యుపతాపహేతు వగుచున్నది. గ్రంథమధ్యమున స్ఖలదనుట యెంతకన్నం జింతాకరము గదా. అందువలన నేతన్మహనీయగ్రంథము

నందు నిరతిశయాదరము గలపరమభాగవతు లగుచందాదారులు, ఒక్కొక్కరును దమశక్తికొలఁది తమమిత్త్రప్రభృతులను ఇద్దఱ ముగ్వుర గ్రంథము కడవఱకుం గొనుచందాదారులనుగాఁ జేర్చి యీభాగవత్కార్యము నిర్వహించి భగవత్ప్రీతికి భాజనము కావలయు నని ప్రార్థించుచున్నారము.

భగవద్భక్తులభక్తిమహిమంబువలనఁ గాక యిమ్మహాగ్రంథము సమాప్తి నొందవలయును. ఏతత్సర్వభారంబును భక్తులే వహియింప వలంతులు. కాన న్వాఁడియందే న్యస్తసమస్తభరుండ నగుచున్నాను. భక్తులం బ్రార్థించుటవలనఁ నె భక్తపరతంత్రుం డగు భగవంతునిం బ్రార్థించినవాఁడ నగుదు నని విరమించెదను.

తేషాం సమ్మానాదియమయతా మృద్ధిం కృతి ర్మహోదారామ్
యేషాం దర్శనపథ మిద మేష్యతి భగవత్కృపాయోగాత్.

1913 సం. జూన్ 25.

ఇట్లు, భాగవతవిధేయుఁడు
చదలువాడ - సుందరరామశాస్త్రి.

సంకేతాక్షరవివరణము.

భా. శంకరభాష్యము.

ఆ. ఆనందగిరికృత శంకరభాష్య టీక.

హ. హనుమద్విరచిత పైశాచభాష్యము.

శం. శంకరానందీయ గీతా తాత్పర్యబోధిని.

మ. మధుసూదనసరస్వతీరచిత గూఢార్థదీపిక.

శ్రీ. శ్రీధరస్వామిప్రణీత సుబోధిని.

ప. పరమార్థప్రపా, వైదజ్ఞసూర్యపండిత ప్రణీతము.

రా. రామానుజభాష్యము.

మా. మాధ్వభాష్యము.

శ్రీ ర స్తు.

అకారాదిశ్లోకానుక్రమణిక.

తృతీయాధ్యాయము.

చతుర్థాధ్యాయము.

పఞ్చమాధ్యాయము.

శుద్ధాశుద్ధపత్త్రిము.

పుట.	బంతి.	అశుద్ధము.	శుద్ధము.
11	12	మిచ్ఛన్నః	మిచ్ఛన్తః
19	18	యా నిపా	యా నిష్ఠా
23	25	పొందించిన	పొందిన
27	12	భగవంతుఁడు	భగవంతుఁడు నీవు
,,	13	చెప్పుచున్నాఁడు	చెప్పుచున్నావు
31	7	బరులకు మతము	బరులకుమతము
36	28	ప్రజ్ఞను	ప్రజ్ఞను
40	1	కార్త్రస్తే	కారస్తే
51	4	ఽవిత్వా	ఽవిత్త్వా
54	25	ర్ముఖుఁడయి=	ర్ముఖుఁడయిన
57	26	ఆసదా	ఆసదా
61	7	ఆత్మాపేక్ష	ఆత్మవశ్యర మయిన మనస్సుచే, నియమ్య, అసక్తః = ఫలాపేక్ష
63	6	చున్నాఁడు	చున్నారు
70	16	వాడఁవై	వాఁడవై
76	25	భావితాః=	భావితులై–
81	15	గహింపఁ	గ్రహింపఁ
86	5	రోత్రో	రేత్రో
87	12	ఋత్విజమాన	ఋత్విగ్యజమాన
93	24	క్షేయతే	క్షీయతే
94	2	పరిమాణ	పరిణామ
95	10	గాపు	గావు
100	8	మయిస	మయిన
107	17	బ్రహ్మాత్మ	బ్రహ్మాత్మ
118	22	సదేవాశ్చ	నదేవాశ్చ
122	10	బ్రహణో	బ్రహ్మణో
,,	,,	న్త్యక్త్తే	న్త్యక్త్వా
,,	24	యత్కాల	యత్కాలం
,,	,,	గవిఃస్మృతో	గఃస్మృతో
123	11	కర్తుల	కర్త్రల
131	7	ముఖాజా	ముఖజా
134	9	కరమును	కర్మమును
140	5	న్నను సంచి	న్నను సరించి
145	17	ఆతజ్ఞాఁడు	ఆత్మజ్ఞాఁడు
,,	21	గరాను	గర్మాను
152	20	నేనుబుద్ధి	నేననుబుద్ధి
165	1	అధికారి	అధికారి
,,	17	అధికారి	అధికారి
167	16	శ్యాన్త	శ్యాస్త్ర
184	25	ప్రతిప్రతికూ	ప్రతికూ
199	1	కామయమ	కామమయ
228	20	దున్నటి	దున్నట్టి
233	8	కారణామ్	కారాణాం
234	16	పసన్న్యసము	సన్న్యససహితము
235	26	ఆదిరాజాయ	ఆదిరాజుకొఱకు
236	21	ఇమ్	ఇమమ్
237	11	దీపట	దీఱుట
241	5	శిష్యపరం	శివ్యపరం

పుట.	బంతి.	అశుద్ధము.	శుద్ధము.
245	4	అద్య	ఆద్య
245	17	నెఱుంగఁ దని	నెఱుంగని
251	15	యగము	యుగ్ధము
253	10	మాయాస్వ	మయాస్వ
264	8	పనుష్టిం	పనుష్ఠిం
276	18	అగ్రహా	అత్రిహా
281	20	;మను	;ముమ
285	1	ప్రసిదము	ప్రసిద్ధము
290	21	కర్త్రత్వ	కర్తృత్వ
303	2	నిర్భంధ	నిర్బంధ
,,	9	సామాగ్రశ్రీ	సామగ్ర్యశ్రీ
,,	15	గూడ వని	గూడ దని
312	24	ఁడమా	చూడఁ
317	19	అట్లు అట్లు	అట్లు. అట్లు
319	26	అప్రసిద్దం	అప్రసిద్ధం
329	26	—కరణ	—కర్మణ
344	16	లోకసృష్టి	లోకదృష్టి
345	19	నమ్యగ్ద	సమ్యగ్ద
356	1	మాణాజ	మాణజ
374	25	కారములును	కారకములును
393	3	కర్తానిచ	కర్త్రాణిచ
395	22	తపోజ్ఞాలు	తపోయజ్ఞాలు
419	16	అంతర్భ	అంతస్థ
420	3	రీతముగాఁ	రీతముగా
421	15	చేతఏవిధిచేత్.—	చేత.ఏవిధిచేత్—
,,	17	యగము	యుగ్ధము.
428	10	యాత్రము	యాత్రలు
430	6	అసిచేత్	అపిచేత్
442	27	వాప్తి	వ్యాప్తి
444	12	గురుపా	గురూపా
472	9	కర్త	కర్తృ
479	21	యములో	యనులో
482	15	బసుట	బగుట
494	17	భిన్నము	భిన్నము
500	24	నిష్ఠచే	నిష్ఠ
,,	,,	హేతువు	హేతువుచే
503	1	సన్న్యాసనమే	సన్న్యాససమే
509	23	రజోజ్ఞా	జోరజ్ఞా
514	26	శ్వపత్	శ్వసత్
515	18	నవాఁడె;	నవాఁడై;
524	16	నొకఁడు	యొకఁడు
526	9	జములను	జములనుండి
527	10	కారణకరణ	కార్యకరణ
530	5	దీనిని	దీనికి
533	19	ధ్యానమును	ధ్యాసమును
536	2	మన్నాసని	నున్నానని
538	4	అత్రకు	అత్ర
547	12	యజ్ఞాన	ఏయజ్ఞాన
549	6	కున్నాఁడు	కున్నాను
551	3	నివయ	విషయ
559	13	విషయ	విషమ
561	11	సమా	సమాఽసమా
567	5	అట్లు	అట్లు.
574	7	శిప్యశి	శిష్యశి
576	1	ప్రియను	ప్రియందను
,,	22	నుండిన	నొందిన
584	14	త్పలదం	త్పలదలం
,,	27	దమువలన	దమువలన—
585	25	నాకల్యం	సాకల్యం
587	14	గర్భముపి	గర్భముపి
590	17	మాసాధ్య	మాసాద్య
593	26	అటితర	అట్టితర
596	9	యముచే	యములచే
597	18	అనర్జ్యోశ్రీ	అనర్జ్యోశ్రీ
607	23	జక్రగా	చక్రగా
610	21	సాయుజ్యం	సాయుజ్యం
,,	24	కేవ్రతమ్	కేవవ్రతమ్
613	19	జ్యోతిపై	జ్యోతిస్సై

శ్రీరస్తు.

శ్రీకృష్ణ పరబ్రహ్మణే నమః.

పరమార్థచంద్రికాసహిత

శ్రీభగవద్గీత, తృతీయాధ్యాయము.

పరమపురుషార్థరూపం సాఙ్ఖ్యై ర్యోగైశ్చ యత్నతః ప్రాప్యమ్
కామాదీనవిదూరం భాగవతం హృది పదం కలయే.

శంకరభాష్యము.—

శాస్త్రమునకుఁ బ్రవృత్తి విషయభూతములు ♦ రెండు బుద్ధులు భగవంతునిచే నిర్దేశింపఁబడినవి సాంఖ్యబుద్ధియు యోగబుద్ధియు. అందు ప్రజహాతి యదా కామాన్ అని యారంభించి అధ్యాయపరిసమాప్తి వఱకు సాంఖ్యబుద్ధ్యాశ్రితులకు సన్న్యాసము కర్తవ్య మని చెప్పి వారలకుఁ దన్నిష్ఠతచేతనే కృతార్థతయుం బ్రతిపాదింపఁబడినది ఏషా బ్రాహ్మీ స్థితిః అని. అర్జునునకును “కర్మణ్యే వాధికార స్తే, మా తే సఙ్గో ఽ స్త్వ కర్మణి” అని కర్మమే కర్తవ్యముగా వచియించెను యోగబుద్ధి నాశ్రయించి. దానివలననే శ్రేయఃప్రాప్తిఁ జెప్పినవాఁడు కాఁడు.

ఆనందగిరికృత టీక.—

పూర్వోత్తరాధ్యాయముల సంబంధముఁ జెప్పుటకై పూర్వాధ్యాయమునందు జరగిన విషయము సంక్షేపముగా ననువదించుచున్నారు శాస్త్రమునకు ఇత్యాదిగా. గీతాశాస్త్రప్రారంభమునకు అపేక్షిత మగు హేతుఫలభూతమయిన ✱ బుద్ధిద్వయము భగవంతునిచే నుపదేశింపఁబడిన దని యర్థము. ప్రశ్న చేయునట్టి యర్జునుని యభిప్రాయము నిర్దేశించుటకై ప్రసక్తించిన యర్థాంతరముఁ జెప్పుచున్నారు అందు ఇత్యాదిగా. అందు—అధ్యాయమునందు, లేక, బుద్ధిద్వ

♦ ప్రవృత్తి నివృత్తి విషయభూతములు అని పాఠాంతరము.

✱ హేతువు—సాధనము అయిన యోగబుద్ధి, ఫలము—సాధ్యము అయిన సాంఖ్యబుద్ధి.

యములో, పారమార్థిక మగు తత్త్వమునందు ఏజ్ఞానము గలదో దానియందు నిష్ఠ గలవారు—అశేషకామములను విడిచినవారు, కామమూలములగున కర్మములనుగూడ ప్రతిపత్తికర్మములనుంబోలె ♦ విడువవలసినదిగా భగవంతుఁడు చెప్పినాఁడని యర్థము. అట్లయినను మోక్షసాధనమునందు వికల్పసముచ్చయములలో నొకటి వివక్షితం బను తలంపుచే మీఁదిప్రశ్నకుఁ బ్రవృత్తి యని యాశంకించి యట్లు కా దని చెప్పుచున్నారు ప్రతిపాదింపఁబడినది ఇత్యాదిగా. అర్జునునకు మనస్సున వ్యాకులత ప్రశ్నకారణం బని తెలుపుటకై ప్రతిపాదితం బగు నర్థాంతరము ననువదించుచున్నారు అర్జునునకును ఇత్యాదిగా. సాంఖ్యబుద్ధి నాశ్రయించి కర్మత్యాగముఁ జెప్పి మరల నాకర్మమునే చేయవలె నని యెట్లు పరస్పరవిరుద్ధముగాఁ జెప్పు నని యాశంకించి చెప్పుచున్నారు యోగబుద్ధి నాశ్రయించి యని. ఎట్లు సాంఖ్యబుద్ధి నాశ్రయించి సన్న్యాసద్వారమునఁ దన్నిష్ఠు లయిన వారికిఁ గృతార్థత చెప్పఁబడినదో అట్లు యోగబుద్ధి నాశ్రయించి కర్మముఁ జేయుచుండువారికిఁగూడఁ గృతార్థత చెప్పఁబడినది యని యాశంకించి చెప్పుచున్నారు దానివలననే ఇత్యాదిగా. «దూరేణ హ్యవరం కర్మ బుద్ధియోగాత్» అని చెప్పుటవలన నని శేషము.

భా. దానిని దీనినిం జూచి పర్యాకులీభూతబుద్ధియై యర్జునుండు పలికెను. ఎట్లు, భక్తుఁడు శ్రేయోర్థి యగువాని కేది సాక్షాచ్ఛ్రేయఃప్రాప్తిసాధనమో దాని సాంఖ్యబుద్ధినిష్ఠను వినిపించి నన్ను దృష్టము లయిన యనేకానర్థములు గలదియుఁ బారంపర్యముగానైనను అనియతశ్రేయఃప్రాప్తిఫలంబు * నగు కర్మమునందు నియోగింపవచ్చును? అని యుక్తము పర్యాకులీభావం బర్జునునకు. జ్యాయసీ చే దిత్యాది ప్రశ్నముగూడ దాని కనురూపము. ప్రత్యుత్తరవాక్యముగూడ భగవంతునిది యుక్తం బగుచున్నది, పైఁ జెప్పిన విభాగము విషయము శాస్త్రంబున కనుపక్షమున.

ఆ. ప్రశ్నకారణ మయిన మనోవ్యాకులతను బొంది ప్రశ్న చేయుచున్నాఁ డని చెప్పుచున్నారు దానిని దీనిని ఇత్యాదిగా. సాక్షాత్తుగానే శ్రేయస్సాధన మగు జ్ఞానము ఇతరులకుఁ జెప్పఁబడినది దానిని అని చెప్పఁబడుచున్నది.

♦ ఉపాసనాకర్మములనుం బోలె—ఉపాసనా కర్మములను గూడ నని యర్థము.

* నియతముగాని శ్రేయఃప్రాప్తిరూపఫలము గలది—శ్రేయఃప్రాప్తికలుగుటను నియమములేనిది

తద్విపరీతం బగు కర్మము తనకు అనుష్ఠింపవలసినదిగాఁ జెప్పఁబడినది దీనిని అని నిర్దేశింపఁబడుచున్నది. భగవంతుఁడు చెప్పిన యర్థమునందు సందేహము గలిగి నిర్ణయార్థము ప్రశ్న ప్రవర్తించుటవలనఁ గలదు పూర్వోత్తరాధ్యాయములకు ఉత్థాప్యోత్థాపకత్వరూప మయిన సంగతి ♦ యని యర్థము. అర్జునునియొక్క ప్రశ్న నిమిత్త మగు పర్యాకులతను వివరించుచున్నారు ఎట్లు ఇత్యాదిగా. ఏది సాక్షాత్తుగానే శ్రేయస్సాధనమో అట్టి సాంఖ్యనామకం బగు పరమార్థతత్త్వవిషయబుద్ధినిష్ఠను ఇతరునకు శ్రేయోభిలాషిభక్తునకు వినిపించి నన్ను మఱి భక్తుఁడును శ్రేయోభిలాషియుఁ గానివానిం బోలె దానికి విపరీతము * అగు కర్మమునందు ఎట్లు భగవంతుఁడు నియోగింపవచ్చును? అని యర్జునునికిఁ బర్యాకులీభావము యుక్త మని సంబంధము. జ్ఞాననిష్ఠకంటె వైపరీత్యముఁ దెలుపుటకై కర్మమునకు విశేషణము దృష్టములు ఇత్యాదిగా. అనేకానర్థములు—గురుభ్రాతృహింసాదులు అవి గలదియు, బుద్ధిశుద్ధిద్వారమున నైనను వర్తమాన జన్మమునందే ఫలము గలుగు నను నియమము లేనిదియు నగు క్షత్త్రియకర్మ మయిన యుద్ధమునందు భక్తుఁడను శ్రేయోభిలాషి నగు నన్ను నియోగించుట భగవంతున కుచితంబుగా దని శేషము. పై చెప్పిననిమిత్తము ప్రశ్నకు యుక్తము ప్రశ్న దాని కనురూప మగుటవలన నని ద్యోతకము § చెప్పుచున్నారు జ్యాయసీచే దిత్యాదిగా. "జ్ఞాననిష్ఠులు కృతార్థు లగుదురు కర్మనిష్ఠులు అట్లు కారు" అని చెప్పిన విభాగము గలది శాస్త్రం బనుటకు లోకేస్మి న్నిత్యాదివాక్యముగూడ ద్యోతకంబని చూపుచున్నారు ప్రత్యుత్తరవాక్యము ఇత్యాదిగా.

భా. కొందఱు అర్జునునిప్రశ్న కర్థము వేఱువిధముగాఁ గల్పించి దానికిఁ బ్రతికూలముగా భగవంతునిప్రతివచనము వర్ణించుచున్నారు. మఱియు, ఎట్లు తమచే సంబంధగ్రంథంబున గీతార్థము నిరూపింపఁబడెనో దానికిఁ బ్రతికూలముగాఁగూడ ఇచట మఱి ప్రశ్నప్రతివచనముల కర్థము నిరూపించెదరు. ఎట్లు? అట సంబంధగ్రంథమున నంతట సర్వాశ్రమముల వారికిని జ్ఞానకర్మముల సముచ్చయము గీతాశాస్త్రనిశ్చితార్థం బని వచిం

♦ పూర్వాధ్యాయము ఉత్థాపకము—లేవఁదీయునది ఆకాంక్ష కలిగించునది, ఉత్తరాధ్యాయము ఉత్థాప్యము—లేవఁ దీయఁదగినది—ఆకాంక్షను పూరించునది, అను నీ సంబంధము.

* సాక్షాత్ శ్రేయస్సాధనము కానిది.

§ తెలియఁజేయునదానిని.

చిరి. మఱి దృఢీకరించిరిగూడ, యావజ్జీవ శ్రుతిచోదితము * లగు కర్మములం బరిత్యజించి కేవలమైన జ్ఞానమువలననే మోక్షము పొందఁబడు నను నిది నియమముచేతనే నిషేధింపఁబడినది యని. ఇచటనో ♦ ఆశ్రమ వికల్పము ప్రతిపాదించుచు యావజ్జీవశ్రుతి చోదితకర్మములకే పరిత్యాగము చెప్పిరి. అప్పుడు, ఎట్లు ఇట్టి విరుద్ధమైనయర్థము నర్జునునకుఁ జెప్పును భగవంతుఁడు? శ్రోతగాని యెట్లు విరుద్ధమైనయర్థము గ్రహించును?

ఆ. సాక్షాత్తుగానే శ్రేయస్సాధన మగుదాని నితరులకు భగవంతుఁడు చెప్పెను, కాని నాకుఁ జెప్పఁడయ్యె నని తలఁచి వ్యాకులీభూతుఁడై యర్జునుండు ప్రశ్న చేయుచున్నాఁ డని స్వాభిప్రాయము చెప్పున సంబంధము వచియించి వృత్తికారాభిప్రాయమును దూషించుచున్నారు కొందఱు ఇత్యాదిగా. జ్ఞానకర్మముల సముచ్చయము నిశ్చయించుటకుఁ బ్రశ్న యని యంగీకరించినపక్షమున సముచ్చయ నిశ్చయమే ప్రత్యుత్తరమునందును ఉచితము. భగవంతుఁ డట్లు ప్రతివచనము చెప్పినవాఁడు కాఁడు. అట్లు, ప్రశ్న సముచ్చయవిషయమును ప్రత్యుత్తరము అసముచ్చయవిషయమును § అగుటవలన, వృత్తికారమతమునందుఁ బ్రశ్నప్రతివచనములకుఁ బరస్పరవిరోధము సంభవించు నని యర్థము. మఱియు వృత్తికారమతమునందుఁ బ్రశ్నప్రతివచనములకుఁ బరస్పరవిరోధము మాత్రమే కాదు, మఱేమనఁగా వారి స్వగ్రంథమునందుఁగూడఁ బూర్వాపరవిరోధము కల దని చెప్పుచున్నారు మఱియు ఇత్యాదిగా. తముచేక్—వృత్తికారులచే ననుట. సంబంధగ్రంథం బనఁగా గీతాశాస్త్రారంభోపోద్ఘాతము. ఇచటక్—తృతీయాధ్యాయారంభమునందు. దానినే వివరించువారై ఆకాంక్షను జెప్పుచున్నారు ఎట్లు అని. పూర్వాపరవిరోధమును స్ఫురింపఁజేయుటకై సంబంధగ్రంథమునందుఁ జెప్పిన యర్థము నను వదించుచున్నారు అట ఇత్యాదిగా. అటక్—పరుల వృత్తియందు. సంబంధగ్రంథమున నంతట నీయర్థము వచించి రని సంబంధము. ఆయర్థమునే విశదీకరించుచున్నారు సర్వాశ్రమములవారికిని ఇత్యాదిగా. సర్వకర్మసన్న్యాసపూర్వకమయిన జ్ఞాన మొక్కదానివలననే కైవల్యం బగు నను నీయర్థమునందు శాస్త్ర

* యావజ్జీవము కర్మము లనుష్ఠించుచుండవలయు నని విధించునట్టి "కుర్వన్నే వేహ కర్మాణి జిజీవి షేచ్ఛతం సమాః" అను శ్రుతిచే విధింపఁబడినవి.

♦ తృతీయాధ్యాయారంభమునందు.

§ సముచ్చయవిషయము కానిది.

మునకుఁ బర్యవసానమగుటవలన సముచ్చయము వివక్షితము కా దచ్చుట నని యాశంకించి చెప్పుచున్నారు మఱి ఇత్యాదిగా. ఈచెప్పఁబడిన గీతార్థము వృత్తి కారులచేతనే కర్మత్యాగం బనుపపన్నం బని దృఢీకృతం బగుటవలన అవివక్షితము కాఁజాలదు. అందువలన, శ్రౌతకర్మములను విడిచి జ్ఞాన మొక్కటానివలననే ముక్తి యగు నను నీమతము నియమమునసే యావజ్జీవశ్రుతులచే నిషిద్ధ మగుట వలన నంగీకరింపఁ దగ దని వారియభిప్రాయము. అయినను ఎట్లు విరోధము? అని యాశంకించి చెప్పుచున్నారు ఇచటనో ఇత్యాదిగా. మొదట సంబంధగ్రంథ మునందు సముచ్చయము గీతాప్రతిపాద్యం బని వృత్తికారుఁడు ప్రతిజ్ఞ చేసెను, శ్రౌతకర్మపరిత్యాగముగూడ శ్రుతివిరోధమువలననే సంభవింప దని చెప్పెను, తృతీయాధ్యాయారంభమున మఱి సన్న్యాసులకు జ్ఞాననిష్ఠ కర్ములకుఁ గర్మనిష్ఠ యని యాశ్రమవిభాగము ప్రతిపాదించి మున్ను నిషేధించిన కర్మత్యాగము నంగీక రించినవాఁ డగుటవలనఁ బరస్పరవిరోధ మగుచున్న దని యర్థము. ఓయీ! ఎట్లు భగవంతుఁడు ప్రతిపాదించెనో అట్లే వృత్తికారుఁడు వ్యాఖ్యానము చేసెను, కావున వానితప్పేమియు లే దని యాశంకించి చెప్పుచున్నారు అప్పుడు ఎట్లు ఇత్యా దిగా. ఇట భగవంతుఁడేమో విరుద్ధార్థముఁ బ్రతిపాదింపఁడు, సర్వజ్ఞుఁడు పరమా ప్తుఁడు నగు నతనియందు విరుద్ధార్థము చెప్పుట సంభవింపమివలన; మఱేమనఁగా భగవంతుని యభిప్రాయము తెలియమివలననే వ్యాఖ్యాత విరుద్ధార్థముఁ జెప్పు చున్నాఁ డని యర్థము. భగవంతుఁడు విరుద్ధార్థముఁ జెప్పకున్నను శ్రోత విరుద్ధా ర్థము గ్రహించుటను జూచి వృత్తికారుం డట్లు వ్యాఖ్యానము చేసినాఁడు, కావున నతం డపరాధికాఁ డని యాశంకించి చెప్పుచున్నారు శ్రోతగాని ఇత్యాదిగా. అర్జు నుఁడు గదా శ్రోత, అతండును బుద్ధిపూర్వముగాఁ జేయువాఁడు, భగవంతునిచేఁ జెప్పఁబడినదానినే గ్రహించును గాని విరుద్ధార్థము గ్రహింపఁడు, కావున వృత్తికా రుఁడే విరుద్ధార్థముఁ జెప్పినవాఁ డని యర్థము.

భా. పూర్వపక్షము.—అందిట్లు చెప్పుదురు. గృహస్థులకుమాత్రమె శ్రౌతకర్మము విడిచి కేవల మయిన జ్ఞానమువలననె మోక్షముఁబొంద నగు ననుట నిషేధింపఁబడినది. కాని, ఇతరాశ్రమములకుఁ గాదు. అని.

సిద్ధాంతము.—ఇదియుఁ బూర్వోత్తరవిరుద్ధంబే. ఎట్లు? సర్వా శ్రమములకును జ్ఞానకర్మములసముచ్చయము గీతాశాస్త్రమునందు

నిశ్చితం బని ప్రతిజ్ఞ చేసి యిట నెట్లు తద్విరుద్ధముగా నితరాశ్రములకుఁ గేవల మయిన జ్ఞానమువలననే మోక్షముఁ జెప్పవచ్చును?

పూర్వపక్షము.—ఇఁక నిట్లు చెప్పుదురు కాఁబోలు. శ్రౌతకర్మాపేక్షచే ఈమాట. కేవల మయిన—శ్రౌతకర్మరహిత మయిన జ్ఞానము వలనమాత్రమె గృహస్థులకు మోక్షము నిషేధింపఁబడినది. అందు గృహస్థులకు స్మార్తకర్మ మున్నను లేనియట్లు దాని నుపేక్షించి కేవల మయిన జ్ఞానమువలనమాత్రమే యని చెప్పఁబడినది యని.

సిద్ధాంతము—ఇదియు విరుద్ధము. ఎట్లు? గృహస్థునకుమాత్రమే స్మార్తకర్మసముచ్చిత మయిన జ్ఞానమువలన మోక్షము నిషేధింపఁబడినది, కాని యితరాశ్రములకుఁ గాదని యెట్లు వివేకులకు నిశ్చయింప శక్య మగును? మఱియు, మోక్షసాధనం బగుటచే స్మార్తకర్మము లూర్ధ్వరేతసులకు[1] సముచ్చితంబు లగు నన్నచో నట్లు గృహస్థునకుఁగూడ స్మార్తకర్మములతోనే సముచ్చయము చెప్పఁబడుఁ గాక, శ్రౌతకర్మములతో నేల?

పూర్వపక్షము.—ఇఁక, శ్రౌతములతోను స్మార్తములతోను గృహస్థునకుమాత్రమే సముచ్చయము మోక్షముకొఱకు. ఊర్ధ్వరేతసులకో స్మార్తకర్మమాత్ర సముచ్చితం బగు జ్ఞానమువలన మోక్షము.

సిద్ధాంతము—అప్పుడు గృహస్థునకే ఆయాసబాహుళ్యము, శ్రౌతము స్మార్తముగూడ దుఃఖరూపమైన బహుకర్మము తలమీఁద వేయఁబడిన దగును.

పూర్వపక్షము.—గృహస్థునకే ఆయాసబాహుళ్యానుష్ఠానము వలన మోక్షము, లేదు ఇతరాశ్రములకు, శ్రౌతనిత్యకర్మ రహితు లగుటవలన.

సిద్ధాంతము.—అదియు సరికాదు. సర్వోపనిషత్తులందును ఇతిహాసపురాణయోగశాస్త్రములందును జ్ఞానాంగముగా ముముక్షువునకు సర్వకర్మసన్న్యాసము విధించుటవలనను, శ్రుతిస్మృతులం దాశ్రమముల వికల్పమును సముచ్చయమును విధించుటవలనను.

---

[1] సన్న్యాసులకు.

పూర్వపక్షము.—అప్పుడు సిద్ధము సర్వాశ్రములకును జ్ఞానకర్మసముచ్చయము.

సిద్ధాంతము.—కాదు ముముక్షువునకు సర్వకర్మసన్న్యాసము విధించుటవలన. ఎట్లు, "పుత్త్రైషణాయాశ్చ విత్తైషణాయాశ్చ లోకైషణాయాశ్చ వ్యుత్థాయాథ భిక్షాచర్యం చరన్తి, తస్మాత్సన్న్యాసమేషాం తపసా మతిరిక్తమాహుః, న్యాస ఏవాత్యరేచయత్" అనియు, "న కర్మణా న ప్రజయా ధనేన త్యాగేనైకే అమృతత్వమానశుః" అనియు, "బ్రహ్మచర్యాదేవ ప్రవ్రజేత్" * ఇత్యాది శ్రుతులు. "త్యజ ధర్మమధర్మంచ ఉభే సత్యానృతే త్యజ। ఉభే సత్యానృతే త్యక్త్వా యేన త్యజసి తం త్యజ॥ సంసారమేవ నిస్సారం దృష్ట్వా సార దిదృక్షయా। ప్రవ్రజన్త్యకృతోద్వాహాః పరం వైరాగ్యమాశ్రితాః" అని బృహస్పతి; కర్మణా బధ్యతే జన్తుర్విద్యయాచ విముచ్యతే। తస్మాత్కర్మ న కుర్వన్తి యతయః పారదర్శినః" అని శుకానుశాసనము. ♦ ఇచటఁగూడ "సర్వకర్మాణి మనసా సన్న్యస్య" ఇత్యాదిగా నున్నది. మోక్షము కార్యము గామివలనం గూడ ముముక్షువునకుఁ గర్మం బనర్థకము.

ఆ. విరోధముఁ బరిహరించుటకై ఆశంకించుచున్నాఁడు అందు ఇత్యాదిగా. సంబంధగ్రంథమున ఇది గదా వృత్తికారుని యభిప్రాయము—గృహస్థులుగానే యుండి పరిపక్వజ్ఞానము లేక యావజ్జీవశ్రుతివిహితము లగు అగ్నిహోత్రాదుల విడిచి కేవలమైన ఆపాతజ్ఞానమువలన మాత్రమే మోక్షముఁ గోరువారలకు యావజ్జీవాది శ్రుతులచే మోక్షము నిషిద్ధ మగుచున్నది కాని స్వరూపముచేతనే కర్మత్యాగమునుగాని జ్ఞానమువలన మోక్షమునుగాని నిషేధించుట యిష్ట

* పుత్త్రైషణనుండియు విత్తైషణనుండియు లోకైషణనుండియు లేచి యతి భిక్షాచర్యము చరింతురు. అందువలన సన్న్యాసమును ఈతపస్సులలో అధికమునుగాఁ జెప్పుచున్నారు. సన్న్యాసమే యతిశయించెను. బ్రహ్మచర్యమునుండియే సన్న్యసింపవలెను.

♦ ధర్మమును అధర్మమును విడువుము; సత్యానృతంబులను రెంటిని విడువుము; సత్యానృతములు రెంటిని విడిచి, దేనిచే విడుచుచున్నావో దాని విడువుము. సంసారమునే నిస్సారముగాఁ దెలిసి సారము దెలియు కోరికచే నుత్తమ మగు వైరాగ్యము నాశ్రయించినవారై వివాహము చేసికొనక సన్న్యసించుచున్నారు. జన్తువు కర్మముచే బద్ధుఁ డగును; విద్యచే విముక్తుఁ డగును; అందువలనఁ, బారము చూచినట్టి యతులు కర్మముఁ జేయరు.

ముగాదు. తృతీయాధ్యాయమునందో, గృహస్థ వ్యతిరిక్తులకు-కర్మత్యాగులకు మాత్రమే కేవల మయిన ఆత్మజ్ఞానమువలన మోక్షము వివక్షిత మగుచున్నది. అందువలన, నిషేధంబునకును అభ్యనుజ్ఞకును విషయము భిన్నము 1 అగుటవలన విరోధము సంభవింప దని యర్థము.

మఱియొకవిధమున విరోధముఁ జూపుచు నుత్తరము చెప్పుచున్నారు ఇదియు ఇత్యాదిగా. విరోధమునే ఆకాంక్షాద్వారమున సాధించుచున్నారు ఎట్లు ఇత్యాదిగా.

శ్రౌతకర్మమును గృహస్థు లవశ్య మనుష్ఠింపవలె నను నభిప్రాయముచే వారికిఁ గేవలాత్మజ్ఞానమువలన మోక్షము నిషేధింపఁబడుచున్నది, కాని గృహస్థులకు జ్ఞానమాత్రమున మోక్షము లే దనియు నితరులకుఁ గేవలజ్ఞానమువలననే మోక్షము కలుగు ననియు వివక్షితము కాదు, ఇతరాశ్రమములవారికిఁగూడ స్మార్తకర్మముతో సముచ్చయము నంగీకరించుటవలన. అని యాశంకించుచున్నాఁడు ఇఁక నిత్యాదిగా. ఈమాట అని పరామర్శించినవాక్యమునే యుదాహరించుచున్నాఁడు కేవల మయిన ఇత్యాదిగా. ఓయీ! గృహస్థులకు శ్రౌతకర్మము లేకున్నను స్మార్తకర్మము ఉండునపుడు జ్ఞానమునకుఁ గేవలత్వం బెట్లగును? జ్ఞానమునకుఁ గేవలత్వము సిద్ధించినం గదా నిషేధించుట అర్థవంత మగును అనఁగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు అందు ఇత్యాదిగా. అందు-ప్రకృతవచనమునందు. ప్రధానము గదా శ్రౌతకర్మము, అది లేనియపుడు స్మార్తకర్మము ఉన్నను లేనియట్లు తలఁచి జ్ఞానమునకుఁ గేవలత్వము చెప్పఁబడినది, కావున నిషేధించుట యుక్తమని యర్థము.

గృహస్థులకుమాత్రమే శ్రౌతకర్మముతో సముచ్చయము, ఇతరులకుఁ గాదు; ఇతరులకో స్మార్తకర్మముతో సముచ్చయము అని పక్షపాతమునకు హేతువు లే దని తలంచినవారై పరిహరించుచున్నారు ఇదియు ఇత్యాదిగా. హేతువు లేమినే ప్రశ్నద్వారమున వివరించుచున్నారు ఎట్లు ఇత్యాదిగా. గృహస్థులకు శ్రౌతస్మార్తకర్మసముచ్చితమైన జ్ఞానము ముక్తిహేతు వని యంగీకరించుటవలనఁ గేవలస్మార్తకర్మసముచ్చిత మయిన జ్ఞానమువలన మోక్షము కలుగ దని నిషేధము యుక్తమే, కాని యూర్ధ్వరేతసులకు మాత్రము కేవలస్మార్తకర్మసముచ్చిత మైన జ్ఞానమువలన మోక్షం బని విభాగమునకు హేతువు లే దని యర్థము. పక్షపాతము

1 నిషేధమునకు విషయము గృహస్థులు, అభ్యనుజ్ఞకు విషయము తద్వ్యతిరిక్తులగు కర్మత్యాగులు.

చేయుటకుఁ గారణము లేదని చెప్పి పక్షపాతము విడుచుటకుఁ గారణమున్న దని చెప్పుచున్నారు మఱియు అని. గృహస్థులకుఁగూడ బ్రహ్మజ్ఞానము స్మార్తకర్మముల తోనే సముచ్చితమై మోక్షసాధన మగును, బ్రహ్మజ్ఞాన మగుటవలన, ఊర్ధ్వరేత సులకు వ్యవస్థితమైన బ్రహ్మజ్ఞానమువలె. అని పక్షపాతత్యాగమునకు హేతువును స్ఫుటీకరించుచున్నారు మోక్షసాధనం బగుటచే నిత్యాదిగా.

గృహస్థులకు బ్రహ్మజ్ఞానము స్మార్తకర్మములతో మాత్రము సముచ్చితమే మోక్షసాధన మని వివక్షించినచో అప్పుడు వారికి యావజ్జీవశ్రుతి విరోధించును. స్మార్తకర్మములతోనుం గూడ సముచ్చితమైన జ్ఞానము మోక్షసాధన మని వివక్షింతు రేని అప్పుడు సిద్ధసాధ్యత * యగు నని పూర్వోక్తమునే యభిప్రాయపడి యాశంకించుచున్నాఁడు ఇఁక నిత్యాదిగా. అట్లయినయెడ ఇతరాశ్రమములకుఁ గేవల మయిన జ్ఞానమువలననే ముక్తి యని మున్ను చెప్పినవిరోధము అట్లే యున్నది యని యాశంకించి చెప్పుచున్నాఁడు ఊర్ధ్వరేతసులకో ఇత్యాదిగా.

పూర్వపక్షి చెప్పిన విభాగమునందు గార్హస్థ్యము క్లేశాత్మకకర్మబాహు ళ్యమునం జేసి ఉపాదేయము ♦ గాక పోవు నని దూషించుచున్నారు అప్పుడు ఇత్యాదిగా.

« సాధనభూయస్త్వే ఫలభూయస్త్వమ్ » § అనున్యాయము నవలం బించి యాశంకించుచున్నాఁడు గృహస్థునకే ఇత్యాదిగా. ఆయాసబాహుళ్యానుష్ఠా నమువలన—క్లేశబాహుళ్యముతోఁగూడిన శ్రౌతస్మార్తములు బహుకర్మములు వాని ననుష్ఠించుటవలన, గృహస్థునకు మోక్షము కలుగనే కలుగు నని యర్థము. ఏవా ర్థకముచే నిరసింపఁదగినదానిఁ జూపుచున్నారు లేదు ఇతరాశ్రమములకు అని. వారికి లేదు ముక్తి యనుటకు యావజ్జీవశ్రుతివిహితము లయిన యవశ్యానుష్ఠే యము లగు కర్మములు లేకుండుటను హేతువునుగా సూచించుచున్నాఁడు శ్రౌ తేత్యాదిగా.

శాస్త్రవిరోధ ముండునపుడు న్యాయమున కవకాశము లేదను నభిప్రాయ ముతో నిరాకరించుచున్నారు అదియు సరికాదు అని. ఒకటే ఆశ్రమమును విధించు

---

* సాధ్యము—గృహస్థులకు స్మార్తకర్మములతోను శ్రౌతకర్మములతోను సముచ్చితమైనజ్ఞా నము మోక్షసాధన మనుట సిద్ధముగా నున్నది, సాధింప నవసరము లేదు అనుదోషము.

♦ గ్రాహ్యము.

§ సాధన మధికమైనపుడు ఫలము అధిక మగును.

శ్రుతిచే ♦ గార్హస్థ్యమే ప్రధాన మగుటవలన అధికృతులు కాని యంధులు మొద లగువారివిషయము కర్మసన్న్యాసము విధించుట యని యాశంకించి చెప్పు చున్నారు జ్ఞానాంగముగా అని. అధికృతులు కాని యంధాదులకు సన్న్యాసము శ్రవణాద్యావృత్తిద్వారమున జ్ఞానాంగము కాఁజాలదు గదా! వారలకు శ్రవణా ద్యభ్యాసమునందు సామర్థ్యము లేమివలన. కావున శ్రుత్యాదులు విరోధించునపుడు గార్హస్థ్యమునకుఁ బ్రాధాన్య మనుట చెల్ల దని యర్థము. దానికిఁ బ్రాధాన్యము లే దనుటకు మఱియొక హేతువుఁ జెప్పుచున్నారు శ్రుతిస్మృతులయందు ఇత్యాదిగా. «బ్రహ్మ చర్యం సమాప్య గృహీ భవేత్ గృహా ద్వనీ భూత్వా ప్రవ్రజే ద్యది వేతరథా బ్రహ్మ చర్యాదేవ ప్రవ్రజే ద్గృహాద్వా వనాద్వా» * అని శ్రుతియం దును «తస్యా మాశ్రమవికల్ప మేకే బ్రువతే» ♦♦ అనియు «యమిచ్ఛే త్త మావసేత్» ¶ అనియు స్మృతియందును ఆశ్రమములు సముచ్చయముగాను వికల్పముగాను ఆశ్రమాంతరము గోరువానికి విధించుటవలన గార్హస్థ్యమునకుఁ బ్రాధాన్యము చెల్ల దని యర్థము.

వర్ణాశ్రమంబులును శ్రుతిస్మృతిమూలంబు లనునెడ అప్పుడు ఆయా యాశ్రమంబునకు విహితంబు లగు కర్మములకు జ్ఞానముతో సముచ్చయము సిద్ధించుచున్న దని యాశంకించుచున్నాఁడు అప్పుడు ఇత్యాదిగా.

జ్ఞానోత్పత్తియం దాశ్రమకర్మములు సాధనము లగుఁ గాక. అయినను, ఉత్పన్న మైన జ్ఞానము ఫలమునందు వానిని సహకారులుగా నెంతమాత్ర మపేక్షింపదు, అట్లు కానిచో సన్న్యాసవిధి యనుపపన్న మగుటవలన నని నిరాకరించుచున్నారు కాదు ఇత్యాదిగా. విధానమునే క్రమముగా నుదాహరించుచున్నారు «పుత్రైషణాయా ఇత్యాదిగా. ఏషణలనుండి విముఖుఁడై లేచుట యనఁగా వాని విడుచుట. ఆశ్రమము పొందిన పిమ్మట దానికి విహితము లయిన కర్మకలాపముల

♦ యావజ్జీవశ్రుతిచే—యావజ్జీవము కర్మము లనుష్ఠింపవలె నని విధించు "కుర్వ న్నేవేహ కర్మాణి జిజీవిషే చ్ఛతం సమాః" అను శ్రుతిచే.

* బ్రహ్మచర్యము సమాప్తిచేసి గృహస్థుఁడు కావలెను. గార్హస్థ్యము నుండి వానప్రస్థుఁడై సన్న్యసింపవలెను. లేదా, వేఱువిధమున బ్రహ్మచర్యమునుండిగాని సన్న్యసింపవలెను. గృహమునుండి గాని వనమునుండిగాని సన్న్యసింపవలెను.

♦♦ అతని కాశ్రమవికల్పముఁ గొందఱు చెప్పుచున్నారు.

¶ దేనిఁ గోరునో దానియం దుండునది.

యనుష్ఠానముగూడఁ జేయవలె ననఁగాఁ జెప్పుచున్నారు అథ ఇత్యాదిగా. మున్ను చెప్పిన సత్యాదులు అల్పఫలంబు లగుటవలనను న్యాసము జ్ఞానద్వారంబున మోక్షఫలకం బనుటవలనను నని చెప్పుచున్నారు తస్మాత్ ఇత్యాదిగా. అతిరిక్తమ్—అతిశయము గలది మహాఫల మని యర్థము. ప్రకృతకర్మములకన్న న్యాసమే యతిశయవంత మయ్యె నని చెప్పిన యర్థమునందు మఱియొకవాక్యము పఠించుచున్నారు న్యాస ఏవ ఇత్యాదిగా. లోకత్రయహేతు వయిన సాధనత్రయమును విడిచి సంసారమునుండి విరక్తులై సన్న్యాసపూర్వక మయిన ఆత్మజ్ఞానమువలననే పొందిరి మోక్షము నని చెప్పుచున్నారు నకర్మణా ఇత్యాదిగా. వైరాగ్యము ఉండునపుడు క్రమము నపేక్షింపవలసినది లేదు, సాధన సామగ్రి యుండునపుడు కార్యవిషయమైన ఆక్షేపము అనుపపన్న మగుటవలన నని చెప్పుచున్నారు బ్రహ్మచర్యాదేవ ఇత్యాదిగా. ఇత్యాదు లగు శ్రుతులు సర్వకర్మసన్న్యాసము విధించునవి కల వని శేషము. "ఆత్మానమేవ లోక మిచ్ఛన్తః ప్రవ్రజన్తి" ఇత్యాదివాక్యముల సంగ్రహించుచున్నది ఆదిపదము. అందే స్మృతి నుదాహరించుచున్నారు త్యజ ధర్మ మిత్యాదిగా. ధర్మాధర్మములును సత్యానృతములును సంసారహేతువు లగుటవలన ముముక్షువు వాని విడుచుటయందు యత్నింపవలె నని యర్థము. విడుచువాఁడ నను నభిమానముగూడ వాస్తవమున స్వరూపముతో సంబంధము లేనిది యగుటవలన అదిగూడ విడువఁ దగినదే యని చెప్పుచున్నారు యేన ఇత్యాదిగా. అనుభవానుసారంబునఁ బ్రమాతృత్వము మొదలగు సంసారము దుఃఖఫలకం బని తెలిసి మోక్షహేతు వగు సమ్యక్ జ్ఞానము సిద్ధించుకొఱకు బ్రహ్మచర్యమునుండియే సన్న్యాసాశ్రమము ననుష్ఠింపవలె నని యుత్పత్తివిధి § నుపన్యసించుచున్నారు సంసారమేవేత్యాదిగా. తత్త్వజ్ఞానము నుద్దేశించి బ్రహ్మచర్యమునుండియే కర్మసన్న్యాసము నకు సామగ్రిని వచించుచు వినియోగవిధిని ♦ సూచించుచున్నారు "పరం వైరాగ్య మాశ్రితాః" అని *. జ్ఞానకర్మములకు సముచ్చయము లే దనుటకు ఫలవిభాగముఁ జెప్పుచున్నారు కర్మణా ఇత్యాదిగా. చెప్పిన ఫలవిభాగము ననువదించి జ్ఞాననిష్ఠులు కర్మసన్న్యాసము చేయవలె, నని చెప్పుచున్నారు తస్మా దిత్యాదిగా. ఇట వాక్యశేషమునందుఁగూడఁ గర్మసన్న్యాసము వివక్షిత మగుచున్న దని చెప్పు

---

§ మీమాంసకమతమునఁ గర్మస్వరూపము దెలుపువిధి.

♦ దీనిచే నిది చేయవలెను అనువిధిని.

* ఇట సన్న్యాసమునకు సామగ్రి వైరాగ్యము.

చున్నారు ఇచటఁ గూడ ఇత్యాదిగా. జ్ఞానార్థి యగు ముముక్షువు నుద్దేశించిన సన్న్యాసవిధికి అనుపపత్తి సంభవించుటచే సముచ్చయవాక్యము బాధితం బగు నని చెప్పఁబడినది. ఇప్పుడు మోక్షస్వభావం బాలోచించినను సముచ్చయవాక్యం బనుచితం బగు నని చెప్పుచున్నారు మోక్షము ఇత్యాదిగా.

భా. పూర్వపక్షము.—నిత్యములు ప్రత్యవాయ పరిహారార్థములు అందు రేని.

సిద్ధాంతము.—అట్లు కాదు. ప్రత్యవాయ ప్రాప్తి అసన్న్యాసి విషయ మగుటవలన §. అగ్నికార్యాదులు చేయమివలన సన్న్యాసికిఁ బ్రత్యవాయము కల్పింప శక్యము గాదు గదా! బ్రహ్మచారులకు అసన్న్యాసులకునుం బోలె.

ఆ. « అకుర్వ న్విహితం కర్మ నిన్దితం చ సమాచరన్ । ప్రసజ్జంశ్చేన్ద్రియార్థేషు నరః పతనమృచ్ఛతి » * అనుస్మృతివలన ముముక్షువుగూడు ప్రత్యవాయనివృత్తికొఱకుఁ జేయవలెను నిత్యకర్మము నని యాశంకించుచున్నాఁడు నిత్యములు ఇత్యాదిగా.

ఎవఁడు ఏకర్మమునం దధికృతుఁడో అతనికి దానిఁ జేయమివలనఁ బ్రత్యవాయ మగును, కాని కర్మమునం దనధికారి యగు సన్న్యాసికి దానిఁ జేయమివలనఁ బ్రత్యవాయము సంభవింప దని నిరాకరించుచున్నారు అట్లు కాదు ఇత్యాదిగా. దానినే స్పష్టీకరించుచున్నారు అగ్నికార్యాదులం దిత్యాదిగా. సమిధల హోమము అధ్యయనము మొదలగునవి చేయకుండుటవలనఁ బ్రత్యవాయము సన్న్యాసికి లే దని యర్థము. అందుకు వ్యతిరేకదృష్టాంతముఁ జెప్పుచున్నారు బ్రహ్మచారులకు ఇత్యాదిగా.

భా. మఱియు నిత్యముల అకరణము ♦ వలన అభావమువలననే భావరూపమయిన ప్రత్యవాయమున కుత్పత్తి కల్పింప శక్యమే కాదు « కథమసత స్సజ్జాయేత » అని అసత్తువలన సత్తునకు జన్మము సంభవింప దని

* సన్న్యాసి కానివాని విషయ మగుటవలన.

§ విధింపఁబడిన కర్మమును జేయకున్నను నిషిద్ధ మయినదానిఁ జేసినను ఇంద్రియవిషయముల యందు ఆసక్తుం డైనను మనుష్యుఁడు పతనము నొందుచున్నాఁడు.

♦ చేయకుండుట.

శ్రుతి చెప్పుటవలన. విహితకర్మము చేయకుండుటవలన అసంభావ్యమైనను ప్రత్యవాయము కల దని వేదము చెప్పుచున్న దనునెడ అప్పుడు అనర్థకరము వేదము అప్రమాణం బని చెప్పిన ట్లగును, విహితముఁ జేయుటకును జేయమికిని దుఃఖమాత్రమే ఫలం బని యేర్పడుట వలన. మఱియు « కారకము § శాస్త్రము, జ్ఞాపకము ♦ కాదు అని యనుపపన్నార్థము ❡ కల్పించిన ట్లగును. ఇది యో ఇష్టము కాదు. అందువలన లేవు సన్న్యాసులకుఁ గర్మములు. ఇందువలన జ్ఞానకర్మములకు సముచ్చయం బనుపపన్నము. « జ్యాయసీ చేత్కర్మణస్తే మతా బుద్ధిః » అను నర్జునుని ప్రశ్న అనుపపన్న మగుటవలనఁ గూడ.

ఆ. అకరణంబువలనఁ బ్రత్యవాయోత్పత్తి నంగీకరించి చెప్పఁబడినది. ఇప్పుడు నిషిద్ధకర్మమును జేయుటవలననే ప్రత్యవాయము, కాని అకరణంబువలనఁ గానేరదు, అభావంబువలన భావోత్పత్తి లోకవేదవిరుద్ధం బగుటవలన నని చెప్పుచున్నారు మఱియు ఇత్యాదిగా. ఓయీ! నిత్యకర్మమును విధించునట్టి వేదము దానిఁ జేయమివలనఁ బ్రత్యవాయం బగు నని చెప్పుచున్నది, అప్పుడు ఎట్లు అకరణంబువలనఁ బ్రత్యవాయంబు కలుగ దని శ్రుతి నాశ్రయించి చెప్పెదవు, ఇతర శ్రుతి విరోధము ఉండుటవలన? ఇందుకు సమాధానము చెప్పుచున్నారు విహితకర్మము ఇత్యాదిగా. విహితకర్మముఁ జేయకున్నపుడు అనర్థము కలుగుటవలన నిత్యకర్మము విధించు వేదము అనర్థకరంబై యప్రమాణంబు కాఁజాల దని యాశంకించి చెప్పుచున్నారు విహితము నిత్యాదిగా. విహితకర్మముఁ జేయుటవలనఁ బితృలోకప్రాప్తిరూపఫలమును నీ వంగీకరింపవు గదా! ధూమాదులచే * నేత్రపీడాది దుఃఖమేమో ప్రత్యక్షమే, చేయమివలనను బ్రత్యవాయము కలుగును, ఇట్లు రెండు విధంబులనుగూడఁ బురుషున కనర్థకరంబై వేదము అప్రమాణమే యగు నని యర్థము. ఓయీ! అభావమునకుఁగూడ భావముఁ బుట్టించు సామర్థ్యమును వేదము కలిగించును, అట్లు, విహితముఁ జేయమివలనఁ గలుగు ప్రత్యవాయము యొక్క పరిహారము విహితానుష్ఠానమునకు ఫల మగును అనఁగా నట్లు కా దని

§ లేనిదానిఁ గల్పించునది.

♦ ఉన్నదానిఁ దెలుపునది.

❡ ఉపపత్తి లేని యర్థము గల యభిప్రాయము, యుక్తము కాని యభిప్రాయము.

* అగ్నిహోత్రాదులు చేయునపుడు పొగ మొదలగువానిచే.

చెప్పుచున్నారు మఱియు నిత్యాదిగా. లోకప్రసిద్ధపదార్థశక్తి నాశ్రయించి శాస్త్రము ప్రవర్తించుచున్న దని యంగీకరించుటవలనను అపూర్వశక్తిని § కల్పించుట యసంభవ మగుటవలనను జ్ఞాపకమే శాస్త్ర మని యర్థము. కారకం బన్నచో దానికి అప్రామాణ్యము నిర్విఘ్నముగా సంభవించు నని చెప్పుచున్నారు కారకము ఇత్యాదిగా. అగుఁ గాక శాస్త్రమునకు అప్రామాణ్య మని యాశంకించి అపౌరుషేయం బగుటచే నిర్దోష మగుటవలన నట్లు కా దని చెప్పుచున్నారు ఇదియో ఇత్యాదిగా. అనిర్వాచ్య మయిన అనుపలబ్ధియొక్క జ్ఞానము అభావజ్ఞానమునకుఁ గారణము ఇష్టసాధనతాజ్ఞానము చరణన్యాసాది ప్రవృత్తికిఁ గారణము అని యంగీకరించి యుపసంహరించుచున్నారు అందువలన ఇత్యాదిగా. అందువలన—అకరణమువలనఁ బ్రత్యవాయమున కుత్పత్తి సంభవింపమివలన. సన్న్యాసులగు జ్ఞాననిష్ఠులు కర్మసన్న్యాసు లగుటవలననే వారికిఁ గర్మము సంభవింప దనుటకు ఫలితముఁ జెప్పుచున్నారు ఇందువలన ఇత్యాదిగా. సముచ్చయం బనుపపన్నం బనుటకు మఱియొక హేతువుఁ జెప్పుచున్నారు జ్యాయసీ ఇత్యాదిగా.

భా. భగవంతునిచే ద్వితీయాధ్యాయంబునందు జ్ఞానంబును గర్మమును జేర్చి నీవనుష్ఠింపవలె నని చెప్పఁబడియే యుండునేని, అప్పుడు అర్జునుని ప్రశ్నము « జ్యాయసీ చే త్కర్మణ స్తే మతా బుద్ధిః ” అనునది యనుపపన్నమగును. అర్జునునకు « బుద్ధికర్మములు రెండును నీవనుష్ఠింపవలెను ” అని చెప్పఁబడి యుండునేని, అప్పుడు, కర్మము కన్న జ్యాయం ♦ బగు బుద్ధియేదిగలదో అదియుఁ జెప్పఁబడినదియే యగును, కావున « తత్ కిం కర్మణి ఘోరే మాం ని యోజయసి కేశవ ” అని యుపాలంభముగాని ప్రశ్నముగాని యేవిధంబునను ఉపపన్నము కాదు. ఇఁక నర్జునునకు మాత్రమే జ్యాయం బగు బుద్ధి యనుష్ఠేయము కా దని భగవంతుఁడు వచియించె ము న్నని కల్పించుటయో యుచితము కాదు. అప్పుడు గదా « జ్యాయసీ చేత్ » అని వివేకముచేఁ బ్రశ్న సంభవించును.

ఆ. ప్రశ్నానుపపత్తినే వివరించుచున్నారు భగవంతునిచే నిత్యాదిగా. సముచ్చయోపదేశపక్షమునందుఁ బ్రశ్నైకదేశము అనుపపన్న మగుటవలనఁ

§ లేని శక్తిని.

♦ శ్రేష్ఠము.

గూడ నది * ఉపపన్నము కా దని చెప్పుచున్నారు అర్జునునకు ఇత్యాదిగా. “కర్మణ్యేవా ఽధికారస్తే మాఫలేషు కదాచన” అని యర్జునున కుపదేశించుట వలన అతనికి జ్యాయం బగు బుద్ధి చెప్పఁబడినది కాదు, కావున యుక్తము “తత్కిం కర్మణి ఘోరే” అను నుపాలంభవచనము అని యాశంకించి చెప్పుచున్నారు ఇఁక నర్జునునకు ఇత్యాదిగా. అప్పుడు—అర్జునునకు బుద్ధిచెప్పఁ బడినది కా దని కల్పించినప్పుడు, “జ్యాయసీ చేత్” అనియు “తత్కిం కర్మణి” అనియు నుపాలంభరూప మయిన ప్రశ్న సంభవించును, అట్లు కల్పించుట యుక్తముగాదు, ఏషా తే ఽభిహితా సాఙ్ఖ్యే బుద్ధిః” అను వచనము విరోధించుటవలన. అని యన్వయము.

భా. ఇఁక జ్ఞానకర్మములు విరుద్ధములగుటవలన ఏకపురుషునకు నేక కాలంబున వానిరెంటిని అనుష్ఠించుట సంభవింప దని యవి భిన్న పురుషానుష్ఠేయంబు లని భగవంతుఁడు పూర్వము వచియించె నను పక్షంబు ననో, అప్పు డీజ్యాయసీచే దిత్యాది ప్రశ్నం బుపపన్నం బగును. అవివేకమువలనఁ బ్రశ్న మని కల్పించుపక్షమునందుఁ గూడ భిన్నపురుషానుష్ఠేయంబు లని భగవంతునిప్రతివచనం బుపపన్నము కాదు. అజ్ఞాననిమిత్తము భగవంతుని ప్రతివచనం బని కల్పింపఁ దగదు గదా! ఇట్లు జ్ఞానకర్మనిష్ఠలు భిన్నపురుషానుష్ఠేయంబు లని భగవంతుని ప్రతివచనము కనఁబడుటవలనఁ గూడ జ్ఞానకర్మంబులకు సముచ్చయం బనుపపన్నము. అందువలనఁ, గేవలమైన జ్ఞానమువలన మాత్రమే మోక్షం బను నీ యర్థమే నిశ్చితము గీతలందును, సర్వోపనిషత్తులందును గూడ. “జ్ఞానకర్మములలో నొకటిచెప్పుము నిశ్చయించి” యని యేకవిషయమే యగు ప్రార్థనముగూడ అనుపపన్నము రెంటికిని సముచ్చయము సంభవించు నెడ. “కురు కర్మైవ తస్మాత్త్వమ్” అని గూడ నర్జునునకు జ్ఞాననిష్ఠ సంభవింపమి నవధారణముచేఁ † దెలుపఁ బోవుచున్నాఁడు.

ఆ. అట్లయినచో ఏపక్షమునందుఁ బ్రశ్నము ఉపపన్న మని యాశంకించి చెప్పుచున్నారు ఇఁక ఇత్యాదిగా. భగవంతుఁడు చెప్పిన యర్థమునందు అర్జు

* సముచ్చయము ముపదేశింపఁ బడె నను పక్షము.

† ఏవ అనుపదముయొక్క అర్థ మయిన నిశ్చయముచే.

మనకు వివేకము § లేమివలన ప్రశ్నము కా వచ్చునని యాశంకించి మున్ను చెప్పినదానినే యధికము చెప్పఁగోరినవారై స్మరణకుఁ దెచ్చుచున్నారు అవివేకము వలన ఇత్యాదిగా. భగవంతుని ప్రతివచనముగూడ అజ్ఞాననిమిత్తము.—అజ్ఞానమే కారణముగాఁ గలది, ప్రశ్నకు అను రూపముగుటవలన నని యాశంకించి యధికమును జూపుచున్నారు అజ్ఞానేత్యాదిగా. భగవంతుఁడు సర్వజ్ఞుం డను ప్రసిద్ధికి విరుద్ధమగుటంజేసి అజ్ఞాననిమిత్తప్రతివచనము సంభవింపమివలన నని యర్థము. ఇందువలనఁ గూడ సముచ్చయము శాస్త్రాభిప్రాయము కా దని చెప్పుచున్నారు ఇట్లు ఇత్యాదిగా. అట్లయిన ఏది శాస్త్రాభిప్రాయ మని చెప్పెద రనఁగాఁ జెప్పుచున్నారు అందువలన నిత్యాదిగా. జ్ఞానకర్మముల సముచ్చయం బనుపపన్న మనుటకు మఱియొక కారణముఁ జెప్పుచున్నారు జ్ఞానకర్మములలో ఇత్యాదిగా. వాక్యశేషమువలనఁ గూడ సముచ్చయము శాస్త్రార్థము కా దని చెప్పుచున్నారు కురు కర్మే వేత్యాదిగా.

అర్జున ఉవాచ.—

జ్యాయసీ చే త్కర్మణ స్తే మతా బుద్ధి ర్జనార్దన
త త్కిం కర్మణి ఘోరే మాం నియోజయసి కేశవ. ౧

భా. జనార్దన = కృష్ణా! కర్మణః = కర్మముకన్నను; బుద్ధిః = జ్ఞానము; జ్యాయసీ = ఉత్తమము అని. తే = నీకు; మతా = అభిప్రేతము; చేత్ = అగునేడ; బుద్ధికర్మముల సముచ్చయమే యిష్టమగునేని అప్పుడు ఒకటియే శ్రేయస్సాధనమగుం గావునఁ గర్మముకన్న నుత్తమము బుద్ధియని యర్జునుఁడు కర్మముకన్న బుద్ధి నతిరిక్తముగాఁ జెప్పుట యనుపపన్న మగును. అదే దానికన్న ఫలముచే నతిరిక్తము కాఁ జాలదు గదా! అట్లు, కర్మముకంటె శ్రేయస్కరముగా బుద్ధి భగవంతునిచేఁ జెప్పఁబడినది, అశ్రేయస్కరమయిన కర్మముఁ జేయుమని నాకుఁ జెప్పుచున్నాఁడు. అందు కేమి కారణము? అని భగవంతు నుపాలంభము చేయువాని యట్లు, తత్ = అప్పుడు; కిమ్ = ఎందువలన; ఘోరే = క్రూరమయిన, హింసారూపమయిన; కర్మణి = కర్మమునందు; మామ్ =

§ విమర్శించి తెలుసికొనుట.

నన్ను; నియోజయసి=నియోగించుచున్నావు? కేశవ=కృష్ణా! అనియు నేమిచెప్పెనో అదియు నుపపన్నము కాదు.

ఇఁక, స్మార్తకర్మముతోనే సముచ్చయం బందఱకును భగవంతునిచేఁ బ్రతిపాదింపఁబడినది అర్జునునిచేతనుం గ్రహింపఁబడినది, అగు నేని, «తత్కిం కర్మణి ఘోరే మాం నియోజయసి» ఇత్యాది వచనం బెట్లు యుక్త మగును?

కృష్ణా! కర్మముకంటె జ్ఞానమే యుత్తమం బని నీయభిప్రాయము దోఁచుచున్నది. ఇదియే నీయభిప్రాయ మగు పక్షమున, నన్ను, హింసారూపమై క్రూరం బగు యుద్ధాఖ్యకర్మమునే చేయుమని నీవు నియోగించుటకుఁ గారణమేమి? చెప్పు మని తాత్పర్యము.

ఆ. సమస్త శాస్త్రార్థసంగ్రాహకం బగు ప్రథమోపస్థిత మైన సంబంధగ్రంథముచే ♦ తద్వివరణరూపమైన మీఁది గ్రంథమునకు లేదు పౌనరుక్త్యం బని తలంచినవారై ప్రతిపదము వ్యాఖ్యానము చేయుటకై ప్రశ్నైకదేశమును లేవఁదీయుచున్నారు జనార్ద నేత్యాదిగా. బుద్ధిశబ్దము అంతఃకరణవాచకము కా దని చెప్పుచున్నారు జ్ఞానము అని. «వేదాశ్చేత్ప్రమాణమ్" అనుచోటం బోలె నిట చేత్ అనునది నిశ్చయార్థకము కా దని తెలుపుచున్నారు అగునేని అని. పూర్వార్థమునకు అక్షరయోజనచేసి సముచ్చయము సంభవింప దనుటయందుఁ దాత్పర్యము చెప్పుచున్నారు బుద్ధికర్మముల సముచ్చయము ఇత్యాదిగా. ఇష్టము.—భగవంతునికి నని శేషము. ఒకటియే—జ్ఞానమును గర్మమును సముచ్చితమై యని యర్థము. జ్ఞానకర్మముల సముచ్చయం బిష్టమైనపుడు సముచ్చిత మయిన శ్రేయస్సాధనం బొకటియే యగుటవలనఁ గర్మమునుండి జ్ఞానమును వేఱుచేయుట యుక్తము కా దని యర్థము. ఒకటే యయినను సాధనము ఫలమునుబట్టి అతిరిక్తము * ఏల కాఁ గూడ దని యాశంకించి చెప్పుచున్నారు అదే ఇత్యాదిగా. కేవల మయిన కర్మముకంటెఁ గేవల మయిన జ్ఞానము ఫలమునుబట్టి యతిరిక్తం బని వివక్షించి వేఱు పఱచుట సముచ్చయపక్షమునఁ జెల్లదు గదా! జ్ఞానకర్మములు ప్రత్యేకము శ్రేయస్సాధనం బని యంగీకరింపమివలన అని భావము. పూర్వార్థమునకుం బోలె

♦ పైచెప్పిన యుపోద్ఘాతముచేత.

* వేఱు.

నుత్తరార్ధంబునకును సముచ్చయపక్షంబున సమాధానం బనుపపత్తి యని చెప్పు చున్నారు అట్లు ఇత్యాదిగా. దూరేణ హ్యవరం కర్మ అనుచోటఁ గర్మముకంటె బుద్ధి శ్రేయస్కరం బని భగవంతునిచేఁ జెప్పఁబడినది; కర్మము బుద్ధికంటె అశ్రేయ స్కరం బని ప్రతిపాదింపఁ బడినది; అట్లయినను ఆకర్మమునే, కర్మణ్యే వాధికారస్తే మాఫలేషు అని స్నిగ్ధుఁ డను శిష్యుఁ డను భక్తుఁడ నగు నాకుఁ జేయు మని భగ వంతుండు నియోగించుచున్నాఁడు; అందుకుఁ గారణము కనఁబడమివలన అయు క్తము అతిక్రూర మయిన కర్మమునందు భగవంతుండు నన్ను నియోగించుట అని యర్జునుం డేది చెప్పుచున్నాఁడో అదియును సముచ్చయపక్షంబున అనుపపన్నం బగు నని యర్థము.

ఇఁక వృత్తికారులచే నేది చెప్పఁబడినదో « శ్రౌతకర్మములతోను స్మార్త కర్మతోనుం గూడ సముచ్చయము గృహస్థులకు శ్రేయస్సాధనము ఇతరులకు స్మార్త కర్మముతో మాత్రము సముచ్చయం బని భగవంతునిచేఁ జెప్పఁబడినది, అర్జునుని చేతను గ్రహింపఁ బడినది ” అని. దాని ననువదించుచున్నారు ఇఁక ఇత్యాదిగా. అప్పుడుగూడ * « తత్కిం కర్మణి ఘోరే » ఇత్యాద్యుపాలంభవచనము అనుపప న్నము, సముచ్చయవాది యగు భగవంతుఁడు కర్మమాత్రమునం దర్జునుని నియో గింపమివలన అని నిరాకరించుచున్నారు తత్కిమిత్యాదిగా.

హా. ఓజనార్దనుఁడా! కర్మణః = కర్మముకంటె; బుద్ధిః, జ్యాయసీ; తే = నీకు; మతా చేత్ = సమ్మత మగుపక్షమున; తత్ = అప్పుడు; ఘోరే = యుద్ధరూప మయిన; కర్మణి; మామ్; కిమ్ = ఎందుకొఱకు; నియోజయసి? కేశవ!

శాం. « న త్వేవాహం జాతు నాసమ్ ” అని యాత్మానాత్మ వివేచనము నుపక్రమించి, « న జాయతే మ్రియతే వా » ఇత్యాదికముచేఁ జక్కఁగా ఆత్మతత్త్వ నిర్ధారణముచేసి, « వేదా వినాశినమ్ ” ఇత్యాదికముచేఁ బ్రహ్మవిదునకు సర్వకర్మ సన్న్యాసముం జెప్పి, అతనికే « ప్రజహాతి ” అనునదిమొదలు « స శాన్తి మాప్నోతి » అను వఱకుఁ గల గ్రంథముచే బ్రహ్మనిష్ఠను తత్ఫలమైన మోక్షం

---

* స్మార్తకర్మముతో మాత్రమే సముచ్చయం బనుపక్షమునందుఁగూడ—“ మఱియు, మోక్షసా ధనం బగుటచే స్మార్తకర్మము లూర్ధ్వరేతసులకు సముచ్చితంబు లగు నన్నచో వట్లు గృహస్థునకుఁ గూడ స్మార్తకర్మములతోనే సముచ్చయము చెప్పఁబడుఁగాక శ్రౌతకర్మములతో నేల ” అని భాష్య కారులచే ఆపత్తి యాపాదింపఁబడినది—ఆపక్షము నంగీకరించినను అని భావము.

బునుం బ్రతిపాదించి "న కామ కామీ" అని కామ కామి యగువానికి మోక్షము లే దని ప్రతిపాదింపఁ బడినది. అందుచే, సర్వకర్మ సన్న్యాసపూర్వక ముగా బ్రహ్మనిష్ఠచే మోక్షము సంపాదింపవలె నని సర్వజనులకును బ్రవృత్తి ప్రస క్తించుటవలన, "విరక్తః ప్రవ్రజే ద్ధీమాన్ సరక్తస్తు గృహే వసేత్, సరాగో నరకం యాతి ప్రవ్రజన్హి ద్విజాధమః ॥ యదా మనసి సంజాతం వైతృష్ణ్యం సర్వవస్తుషు । తదా సన్న్యాస మిచ్ఛన్తి పతిత స్స్యా ద్విపర్యయే ॥ ప్రవృత్తి లక్షణం కర్మ జ్ఞానం సన్న్యాసలక్షణమ్ । తస్మాద్ జ్ఞానం పురస్కృత్య సన్న్యసే దిహ బుద్ధిమాన్ ॥ యదా తు విదితం తత్త్వం పరం బ్రహ్మ సనాతనమ్ । తదైక దణ్డం సంగృహ్య సోపవీతాం శిఖాం త్యజేత్ ॥ అహమేవ పరం బ్రహ్మ వాసుదే వాఖ్య మవ్యయమ్ । ఇతి బోధో దృఢో యస్య తదా భవతి భైక్ష్యభుక్ ॥ ప్రాణే గతే యథా దేహ స్సుఖం దుఃఖం న విన్దతి । తదా చే త్ప్రాణయుక్తో ఽపి స కైవల్యాశ్రమే వసేత్ ॥ అనధీత్యా ఽఖిలా న్వేదా ననిష్ట్వా ఽఖిలాన్ సురాన్ । అనుత్పాద్య సుతా న్విప్రో న సన్న్యసితు మర్హతి ॥ అకుర్వ న్విహితం కర్మ నిన్దితం చ సమాచరన్ । ప్రచర న్నిన్ద్రియార్థేషు నరః పతన మృచ్ఛతి ॥ జ్ఞాత్వా నైష్కర్మ్య మాచరేత్ ॥ సశిఖం వపనం కృత్వా బహి స్సూత్రం త్యజే ద్బుధః ॥ తే హస్మ పుత్త్రైష ణాయాశ్చ విత్తైషణా యాశ్చ లోకైషణా యాశ్చ వ్యుత్థాయా ఽథ భిక్షాచర్యం చరన్తి ॥ పరం బ్రహ్మ పరిజ్ఞాయ ప్రవ్రజే ద్బ్రాహ్మణోత్తమః । అన్యథా కర్మ కుర్వీత న ప్రమాద్యేత కర్హిచిత్ ॥ స్వే స్వే ఽధి కారే యా నిష్ఠా స గుణః పరికీర్తితః । విపరీతస్తు దోష స్స్యా దుభయో రేష నిశ్చయః ॥ ౧

౧ విరక్తుఁ డైనచో బుద్ధిమంతుఁడు సన్న్యసింపవలెను, రాగసహితుఁ డగు నేని గృహస్థా శ్రమమున నుండవలెను, ఏలయనఁగా రాగసహితుఁ డగువాడు సన్న్యసించునేని యాద్విజాధముఁడు నరకము నొందును. ఎప్పుడు మనస్సున సర్వ పదార్థములయందును వైరాగ్యము చక్కఁగాఁ బుట్టునో అప్పుడు సన్న్యాసము నంగీకరించుచున్నారు, అటుగానిచోఁ బతితుం డగును. కర్మము ప్రవృత్తిలక్ష ణము, జ్ఞానము సన్న్యాసలక్షణము, అందువలన జ్ఞానమును బురస్కరించికొని బుద్ధిమంతుఁ డిట సన్న్య సింపవలెను. ఎప్పుడు సనాతనము తత్త్వము అగు పరబ్రహ్మము విదితం బగునో, అప్పుడు మాత్రమే ఏకదండము గ్రహించి యజ్ఞోపవీతమును జుట్టును త్యజింపవలెను. నేనే అవ్యయమైన వాసుదేవాఖ్య మగు పరబ్రహ్మమను అను దృఢమైన జ్ఞానము ఎవ్వనికిఁ గలుగునో అప్పు డతఁడు భైక్ష్యము భుజిం చువాఁడు—సన్న్యాసీ యగును. ఎట్లు ప్రాణము పోయినప్పుడు దేహము సుఖమును దుఃఖమును బొందదో, ప్రాణముతోఁ గూడినపుడును అట్లుండు నేని అతఁడు కైవల్యాశ్రమమున నుండవలెను. వేదముల నెల్ల నధ్యయనింపక దేవతల నెల్ల యజ్ఞములచేఁ దనియింపక పుత్త్రులను బుట్టింపకయే విప్రుఁడు సన్న్యసింపఁ గూడదు. విహితకర్మమును జేయకున్నను నిందితకర్మముఁ జేసినను, విషయము

ఇత్యాది శ్రుతి స్మృతివచనముల వలన అధికారులకే సన్న్యాసము, అనధికారులకుఁ గాదు, ఇందుకు విరుద్ధముగా నాచరించినచోఁ బతితుండగును. అని జ్ఞానయోగ కర్మయోగములకు అధికారి భేదముచే భేదమే యగు నని ఆ రెంటికిని విభాగము చూపుటకును, అనధికారులకుఁ గర్మమే చిత్తశుద్ధిద్వారమున మోక్షసాధనము అదియే యవశ్యం బనుష్ఠింపవలె నని బోధించుటకును దృతీయాధ్యాయం బారంభింపఁ బడుచున్నది. అందు మొదట, « కర్మణ్యేవా ఽధికార స్తే మా ఫలేషు కదా చన" అని నీకుఁ గర్మమునందే యధికారము ఇతరమునందు లేదని యవధారణ పూర్వకముగాఁ గర్మము విధించి, « దూరేణ హ్యవరం కర్మ బుద్ధియోగా ద్ధనఞ్జయ। బుద్ధౌ శరణ మన్విచ్ఛ » అని జ్ఞానయోగము కన్నఁ గర్మయోగము నికృష్టము కావున జ్ఞానయోగమునే యాశ్రయింపు మని జ్ఞానయోగమును గూడ విధించుటవలన, అందుచే వ్యాకులమయిన మనస్సు గలవాఁడై యర్జునుండు తాను 'దూరేణ హ్యవరం కర్మ' అను నభిప్రాయమునే మనస్సున నుంచుకొని కర్మయోగముకన్న జ్ఞానయోగము సాక్షాన్మోక్షసాధనం బగుటచే శ్రేయం బని తలంచుచు నీవచనముఁ బలికెను.—జనార్దన—జన = జన్మమును తత్కారణమయిన యజ్ఞానమును గూడ, స్వ సాక్షాత్కారముచే, అర్దన = నశింపఁజేయువాఁడా! కర్మణః = కర్మయోగముకంటె; బుద్ధిః = జ్ఞానయోగమే; జ్యాయసీ = శ్రేష్ఠ మని; తే = నీకు; మతా చేత్ = సమ్మత మగునేని; తత్; కిమ్ = ఎందుకొఱకు; « కర్మణ్యే వా ఽధికార స్తే" అని మామ్ = నన్ను; కర్మణి = కర్మమునందు, జ్ఞానముకంటె నికృష్ట మయిన దానియందు; నియోజయసి? అందును, ఘోరే = హింసాత్మకమైన కర్మమునందు, « తస్మా దుధ్యస్వ భారత » అని నియోగించుచున్నావు? నీ వీశ్వరుఁడవు, నీవాక్యము దాఁట రాదు, భక్తుండను మిత్త్రుండ నగు నన్ను, యోగ్యమయిన దాని విడిపించి యయోగ్యమైన దానియందుఁ బ్రేరించెద వేమి? అని యర్థము.

లందుఁ బ్రవర్తించినను మనుష్యుఁడు పతనము నొందును. తెలిసి నైష్కర్మ్యమును—కర్మము లేకుండుటను—సన్న్యాసమును ఆచరింపవలెను. పండితుఁడు శిఖాసహితముగా క్షౌరము చేసికొని బహిస్సూత్రమును—యజ్ఞోపవీతమును విడువవలెను. వారుగదా పుత్త్రైషణనుండియు విత్తైషణనుండియు లోకైషణనుండియు లేచి అంత భిక్షాచర్యము చరింతురు. పరబ్రహ్మమును దెలిసి బ్రాహ్మణోత్తముఁడు సన్న్యసింపవలెను, లేనిచో కర్మము చేయవలెను, ఒకప్పుడును ఏమఱి యుండఁగూడదు. తనతన యధికారమునందు నిష్ఠ యేదిగలదో అది గుణ మని చెప్పఁబడినది, అందుకు విపరీతము.—తన కధికారము లేని దానియందు నిష్ఠ దోషమగును, రెంటియందును ఇది నిశ్చయము.

వ్య. ఇట్లు ప్రథమాధ్యాయముచే నుపోద్ఘాతితంబై శాస్త్రార్థం బంతయు ద్వితీయాధ్యాయముచే సూత్రితం బయ్యెను. ఎట్లనఁగా. మొదట నిష్కామ కర్మనిష్ఠ; అందువలన నంతఃకరణశుద్ధి; అందువలన శమదమాది సాధన పూర్వక మయిన సర్వకర్మ సన్న్యాసము; అందువలన వేదాంతవాక్య విచారసహిత మయిన భగవద్భక్తినిష్ఠ; అందువలనఁ దత్త్వజ్ఞాననిష్ఠ; దాని ఫలము త్రిగుణాత్మక మైన అవిద్య నివర్తిల్లుటచే ప్రారబ్ధఫల భోగపర్యంతము జీవన్ముక్తియు తత్ఫల భోగాంతం బున విదేహముక్తియు; జీవన్ముక్తిదశయందుఁ బరమపురుషార్థమునే యాలంబించు టచేఁ బరవైరాగ్యప్రాప్తి; దాని కుపకారియై యుపాదేయ * మైన దైవ సంపద యను శుభవాసన; పర వైరాగ్యవిరోధియై హేయ ♦ మగు అశుభవాసన ఆసుర సంపద యను పేరుగలది; దైవసంపదకు అసాధారణ కారణము సాత్త్విక మగు శ్రద్ధ; ఆసురసంపదకో రాజసశ్రద్ధయు తామసశ్రద్ధయు నని హేయోపాదేయ విభా గముచే శాస్త్రార్థం బంతయుఁ బరిసమాప్త మగుచున్నది. అందు, "యోగస్థః కురు కర్మాణి" ఇత్యాదికముచే సూత్రితం బగు సత్త్వశుద్ధి సాధన భూత నిష్కామ కర్మనిష్ఠ సామాన్యవిశేషరూపంబునఁ దృతీయ చతుర్థాధ్యాయములచే విస్తరించి చెప్పఁబడుచున్నది. అంత శుద్ధ మయిన యంతఃకరణము గలవానికి "విహాయ కామాన్యస్సర్వాన్" ఇత్యాదికముచే సూత్రితం బగు శమదమాది సాధనపూర్వక మైన సర్వకర్మ సన్న్యాసనిష్ఠ సంక్షేప విస్తరరూపంబునఁ బంచమ షష్ఠాధ్యాయంబులం బ్రపంచిత మగుచున్నది. ఇంతమాత్రముచేఁ ద్వంపదార్థము నిరూపితం బయ్యెను. అంత, "యుక్త ఆసీత మత్పరః" ఇత్యాదికముచే సూత్రితం బగు అనేకప్రకారమైన వేదాంతవాక్య విచారసహిత భగవద్భక్తినిష్ఠ ఆఱధ్యాయంబులచేఁ బ్రతిపాదింపఁ బడుచున్నది. అంతమాత్రముచేఁ దత్పదార్థము గూడ నిరూపితమయ్యెను. ప్రత్యధ్యాయమును అవాంతరసంగతి § అవాంతరప్ర యోజనము అచ్చటచ్చట జూపఁగలము. అంత "వేదావినాశినం నిత్యమ్" ఇత్యా దికముచే సూత్రిత మగు తత్త్వం పదార్థైక్య జ్ఞానరూప మైన తత్త్వ జ్ఞాననిష్ఠ త్రయోదశాధ్యాయంబునఁ బ్రకృతి పురుషవివేకద్వారంబునఁ బ్రపంచితం బయ్యెను. "త్రైగుణ్య విషయా వేదా నిస్త్రైగుణ్యో భవార్జున" ఇత్యాదికముచే సూత్రి

---

* గ్రహింపఁ దగినది.

♦ విడువఁ దగినది.

§ సంబంధము.

తమైన జ్ఞాననిష్ఠాఫలము త్రైగుణ్య నివృత్తి చతుర్దశాధ్యాయంబునందు అదియే జీవన్ముక్తి యని గుణాతీతలక్షణ ప్రతిపాదనద్వారమున వివరింపఁ బడెను. "తదా గన్తాసి నిర్వేదమ్" ఇత్యాదికముచే సూత్రితం బగు పర వైరాగ్యనిష్ఠ సంసార వృక్ష చ్ఛేదనద్వారంబునఁ బంచదశంబునం బ్రపంచిత మయ్యెను. "దుఃఖేష్వనుద్విగ్నమనాః" ఇత్యాదిగా స్థితప్రజ్ఞ లక్షణముచే సూత్రితంబైన పర వైరాగ్యోపకారియు ఉపాదేయము నగు దైవసంపదయు, "యా మిమాం పుష్పితాం వాచమ్" ఇత్యాదికముచే సూత్రితమైన పర వైరాగ్యవిరోధియు హేయము నగు నాసురసంపదయును షోడశాధ్యాయంబునఁ బ్రతిపాదింపఁ బడెను. దైవసంపదకు అసాధారణ కారణ మగు సాత్త్వికశ్రద్ధ "నిర్ద్వన్ద్వో నిత్య సత్త్వస్థః" ఇత్యాదికముచే సూత్రితము తద్విరోధి పరిహారముచే సప్తదశాధ్యాయంబున వచియింపఁబడెను. ఇట్లు ఫలసహిత మగు జ్ఞాననిష్ఠ యయిదధ్యాయములచేఁ బ్రతిపాదితం బయ్యెను. అష్టాదశాధ్యాయమునఁ బూర్వోక్తసర్వార్థములకు నుపసంహారము. ఇట్లు గీతాశాస్త్రంబున కంతయు సంగతి యెఱుంగునది. అందు ద్వితీయాధ్యాయమున సాంఖ్యబుద్ధి నాశ్రయించి జ్ఞాననిష్ఠ భగవంతునిచేఁ జెప్పఁబడినది "ఏషా తేఽభిహితా సాఙ్ఖ్యే బుద్ధిః" అని. అట్లు యోగబుద్ధి నాశ్రయించి కర్మనిష్ఠ చెప్పఁబడినది "యోగే త్విమాం శృణు" అని యారంభించి "కర్మణ్యే వాధికారస్తే, మా తే సఙ్గో స్త్వకర్మణి" అనువఱకుఁ గల గ్రంథముచేత. ఈనిష్ఠల కధికారి భేదమును స్పష్టముగ నుపదేశించినవాఁడు కాఁడు భగవంతుఁడు. రెంటికిని యొకఁడే యధికారి, సముచ్చయము వివక్షిత మగుటవలన నని చెప్ప శక్యము గాదు.—— "దూరేణ హ్యవరం కర్మ బుద్ధియోగా ద్ధనఞ్జయ" అని కర్మనిష్ఠ బుద్ధినిష్ఠకంటె నికృష్ట మని చెప్పుటవలనను; "యావానర్థ ఉదపానే" అనుచోట జ్ఞానఫలమునందు సర్వకర్మములయు ఫలంబుల కంతర్భావముఁ దెలుపుటవలనను; స్థితప్రజ్ఞుని లక్షణము వచించి "ఏషా బ్రాహ్మీ స్థితిః పార్థ" అని ప్రశంసా సహితముగా జ్ఞానఫలము నుపసంహరించుటవలనను; "యానిశా సర్వభూతానామ్" ఇత్యాది స్థలమున జ్ఞానికి ద్వైతదృష్టి లేమిం జేసి కర్మానుష్ఠానము సంభవింప దని చెప్పుటవలనను; అవిద్యా నివృత్తిరూప మయిన మోక్షఫలమునకు లోకానుసారముగా జ్ఞాన ముమాత్రమే సాధన మని యేర్పడుటవలనను; "తమేవ విదిత్వా ఽతి మృత్యుమేతి నాన్యః పన్థా విద్యతేఽయనాయ" * అను శ్రుతివలనను. ఓయీ! అ

* వానినే తెలిసి మోక్షము నొందుచున్నాఁడు, మోక్షమునకు ఇతరమార్గము లేదు.

ట్లయినచో తేజస్తిమిరంబులుం బోలెఁ బరస్పర విరోధులగు జ్ఞానకర్మంబులకు సముచ్చయము సంభవింపమివలన భిన్నులే యధికారులగుదురుగాక. అందులేని సత్యము! ఇట్లు సంభవించు పక్షమున, అర్జునున కొక్కనికే రెండు నుపదేశించుటయే మో యుక్తము కాదు. కర్మాధికారికి జ్ఞాననిష్ఠనుగాని జ్ఞానాధికారికిఁ గర్మనిష్ఠనుగాని యుపదేశించుట యుచితముగాదు గదా! ఒక్కనికే వికల్పమున రెండు నుపదేశింపఁబడె నందురేని, అదిసరిగాదు. ఏలయనఁగా, ఉత్కృష్ట నికృష్టములకు వికల్పము ఉపపన్నముగాదు, అవిద్యా నివృత్త్యుపలక్షితాత్మస్వరూపమైన మోక్షమునందుఁ దారతమ్యంబును సంభవింపదు. అందువలన, జ్ఞాన కర్మనిష్ఠలకు అధికారులు భిన్నులనుపక్షమున ఒక్కనికి రెండు నుపదేశించుట యనుపపన్నమగుట వలనను, ఒక్కఁడే యధికారి యను పక్షమునఁ బరస్పర విరుద్ధము లగువానికి సముచ్చయము సంభవింపమివలనను గర్మముకంటె జ్ఞానము ప్రశస్తమనుట యనుచితమగుటవలనను, వికల్పము నంగీకరించినచో ఉత్కృష్టమును అనాయాససాధ్యము నగు జ్ఞానమును విడిచి నికృష్టమును అనేకాయాస సాధ్యము నగు కర్మము ననుష్ఠించుట అయోగ్యమని తలఁచి పర్యాకులంబయిన బుద్ధిగలవాఁడై యర్జునుం డిట్లనియె.—జనార్దన—సర్వజనులచే, అర్థ్యతే—యాచింపఁబడువాఁడు తమ కోర్కె సిద్ధించుటకొఱకు, అట్టివాఁడవు నీవు, కావున నాచేతఁ గూడ శ్రేయోఽభ్యుచ్చయము కొఱకు యాచింపఁబడుచున్నావనుట యనుచితము కానే కాదు అని సంబోధనము యొక్క అభిప్రాయము. కర్మణః = నిష్కామ కర్మముకన్నను; బుద్ధిః = ఆత్మతత్త్వ విషయ జ్ఞానము; జ్యాయసీ = మిక్కిలి ప్రశస్తమని; తే = నీకు; మతా చేత్ = అభిమతమగు నేని; తత్ = అప్పుడు; కిమ్ = ఎందువలన; కర్మణి; ఘోరే = హింస మొదలగు అనేకాయాసములు అధికముగాఁ గలదానియందు; మామ్—మిక్కిలి భక్తుఁడ నగు నన్ను; నియోజయసి = కర్మణ్యేవాధికారస్తే ఇత్యాదిగా విశేషముగాఁ బ్రేరించుచున్నావు? కేశవ = సర్వేశ్వరా! సర్వేశ్వరుఁడవు సర్వజనులకును గోరినది యిచ్చువాఁడవు నీవు, భక్తుఁడను «శిష్యస్తేఽహం శాధి మామ్» ఇత్యాదిగా నిన్నే దిక్కుగా శరణుపొందినవాఁడ నగు నా విషయమున వంచనము సేయుట యుచితము కాదని యభిప్రాయము.

శ్రీ. శోకపంకమగ్ను నాకులీభూతునిఁ
బార్థు భక్తు నెవఁడు పరమకరుణ

సాంఖ్యయోగములను సరవితో బోధించి
నాఁకెఁ గృష్ణుఁ డతఁడు శరణు నాకు.

ఇట్లు "అశోచ్యా నన్వశోచ స్త్వమ్" ఇత్యాదికముచే మొదట మోక్ష సాధనముగా దేహాత్మవివేక బుద్ధి చెప్పబడినది. అటుపిమ్మట "ఏషా తే ఽభి హితా సాఙ్ఖ్యే బుద్ధి ర్యోగే త్విమాం శృణు" ఇత్యాదికముచేఁ గర్మముగూడఁ జెప్పఁబడినది. కాని వానికి గుణప్రధానభావము * స్పష్టముగాఁ బ్రదర్శింప లేదు. అందు బుద్ధియుక్తుఁడైన స్థితప్రజ్ఞుఁడు నిష్కాముఁ డనియు నియతేంద్రియుఁ డనియు నహంకార రహితుఁ డనియు నిత్యాదిగాఁ జెప్పుటవలనను "ఏషా బ్రాహ్మీ స్థితిః పార్థ" అని ప్రశంసతో నుపసంహరించుట వలనను బుద్ధి కర్మములలో బుద్ధి శ్రేష్ఠం బని భగవంతుని యభిప్రాయముగాఁ దలంచిన వాఁడై యర్జునుం డిట్లనియె.—కర్మణః = కర్మముకంటె; మోక్షమున కంతరంగమగుటచే, బుద్ధిః; జ్యాయసీ = మిక్కిలి యధికము శ్రేష్ఠము అని; తవ; మతా చేత్ = సమ్మత మగునేని, తత్ = ఆపక్షమున; కిమ్=ఎందుకొఱకు; "తస్మాద్యుధ్యస్వ" అనియు "తస్మా దుత్తిష్ఠ" అనియుఁ బలుమాఱు చెప్పుచు, ఘోరే = హింసా రూప మయిన; కర్మణి; మామ్; నియోజయసి = ప్రవర్తింపఁ జేయుచున్నావు?

ప. మొదట "కర్మణ్యే వాధికార స్తే" ఇత్యాది వాక్యములఁ గర్మ ప్రశంస చేయఁబడినది. పిమ్మట "స్థితప్రజ్ఞస్య" ఇత్యాది వాక్యములచే అధ్యాయ సమాప్తి పర్యంతము బుద్ధియోగప్రశంస చేయఁబడినది. ఇట్లు రెంటినిం బ్రశంసించుటచే సందేహపడినవాఁడై యర్జునుం డడుగుచున్నాఁడు రెండు శ్లోకములచేత—ఓ జనార్దనుఁడా! తే = నీకు; కర్మణః = కర్మయోగముకంటె; బుద్ధిః; జ్యాయసీ = శ్రేష్ఠముగా; మతా చేత్ —జ్ఞాన యోగము శ్రేష్ఠ మని యభిమత మగు నేని; అప్పుడు; మామ్; ఘోరే = అతి ప్రయాసమగు; కర్మణి; కిమ్ = ఎట్లు; నియోజయసి = ఆజ్ఞాపించుచున్నావు?

రా. అందువలన నిట్లు ముముక్షువులకుఁ బ్రాప్యుఁ డని వేదాంతములచేఁ బ్రతిపాదితుండును అవిద్యాది నిఖిలదోషగంధ రహితుండును అవధిలేని యతిశయము గలవాఁడును అసంఖ్యేయము లయిన కల్యాణ గుణగణంబులు గలవాఁడునగు పరబ్రహ్మమైన పురుషోత్తమునిఁ బొందుట కుపాయభూతంబును జ్ఞానము ఉపాసనము

* సాధన సాధ్యభావము—కర్మము సాధన మనియు బుద్ధి సాధ్య మనియు.

ధ్యానము మొదలగు శబ్దములచే వాచ్యము నగు తదైకాంతికాత్యంతికభక్తిని * బ్రతిపాదించుటకై, తిదంగభూతమును "య ఆత్మా ఉపహత పాప్మా" ♦ ఇత్యాది ప్రజాపతి వాక్యముచేఁ జెప్పఁబడినదియు నగు బ్రాప్తృయాథాత్మ్య దర్శనము,❘ ఆ ఆత్మ నిత్యుఁ డని తెలిసి నిష్కామకర్మం బనుష్ఠించుటచే సిద్ధించు జ్ఞానయోగముచే సాధ్యం బగునది ప్రతిపాదింపఁబడెను. ప్రజాపతి వాక్యమునందు § దహరవాక్య ప్రతిపాదిత మగు పరవిద్యకు అంగముగఁ గదా ప్రాప్త యగు ఆత్మయొక్క స్వరూప దర్శనంబును "యస్త మాత్మాన మనువిద్య విజానాతి" ** అని చెప్పి జాగరిత స్వప్న సుషుప్తుల కతీతంబును అశరీరంబు నగు ప్రత్యగాత్మస్వరూపంబు ప్రతిపాదించి "ఏవమేవైష సంప్రసాదో ఽస్మాచ్ఛరీరా త్సముత్థాయ పరంజ్యోతి రుపసంపద్య స్వేనరూపేణాభి నిష్పద్యతే" ♦♦ అని దహరవిద్యాఫలముచే నుపసంహరింపఁబడినది (❘). ఇతరస్థలములందుఁగూడ §§ "అధ్యాత్మయోగాధి గమేన దేవం మత్వా ధీరో హర్ష శోకౌ జహాతి" ఇత్యాదులు "దేవంమత్వా" అని విధింపఁబడు పరవిద్యకు అంగముగా "అధ్యాత్మయోగేన" అని ప్రత్యగాత్మజ్ఞానమునుగూడ విధించి, "న జాయతే మ్రియతే వా విపశ్చిత్" ఇత్యాదికముచేఁ బ్రత్యగాత్మస్వరూపమును శోధించి, "అణో రణీయాన్" అని యారంభించి "మహాన్తం విభు మాత్మానం మత్వా ధీరో నశోచతి, నాయ మాత్మా ప్రవచనేన లభ్యో న మేధయా న బహునా శ్రుతేన । య మేవైష వృణుతే తేన లభ్య స్తస్యైష

---

* తత్ = ఆపురుషోత్తమునియందే, ఐకాంతిక = ఒక్కనియందే నిశ్చయము గల, ఇతర దేవతలను విడిచి పురుషోత్తముఁ డొక్కనియందే నెలకొన్నట్టిదియు, ఆత్యంతిక = ఫలదశయందుఁ గూడ నశింపనిదియునగు, భక్తిని.

♦ పాపరహితుఁ డగు ఏయాత్మ గలఁడో.

❘ పొందువాఁ డగునట్టి ఆత్మయొక్క—జీవునియొక్క తత్త్వజ్ఞానము.

§ ఛాందోగ్యమునందు.

** ఎవఁడు అట్టి యాత్మను దెలిసి ధ్యానించుచున్నాఁడో.

♦♦ ఇట్లే ఈయాత్మ యీశరీరమునుండి లేచి పరమాత్మనుబొంది తనదైనరూపముచే నిలుచుచున్నాఁడు.

(❘) దహరవాక్య ప్రతిపాదిత మగు పరవిద్యయొక్క ఫలమే చెప్పఁబడినది. ప్రత్యగాత్మస్వరూప దర్శనమునకు వేఱుఫలము చెప్పఁబడినది కాదు. కావునఁ బరవిద్యకు ఇది యంగ మని యభిప్రాయము.

§§ కఠోపనిషత్తునందు.

ఆత్మా వివృణుతే తనూం స్వామ్ " * ఇత్యాదులచేఁ బరస్వరూపంబును దదుపాసనం బును ఉపాసనము భక్తిరూపం బనుటయుఁ బ్రతిపాదించి "విజ్ఞాన సారథి ర్యస్తు మనః ప్రగ్రహవా న్నరః । సో ఽధ్వనః పార మాప్నోతి తద్విష్ణోః పరమం పదమ్" ♦ అని పరవిద్యాఫలము చేతనే యుపసంహరింపఁబడినది. ఇఁకఁ బిమ్మట నాలుగధ్యాయంబులచే దీనికే-ప్రాప్త యగు ప్రత్యగాత్మయొక్క- దర్శనమును సాధనసహితముగాఁ బ్రపంచించుచున్నాఁడు —

కర్మణః = కర్మముకంటె; బుద్ధిః = జ్ఞానమే; జ్యాయసీ = శ్రేష్ఠమని; తే = నీకు; మతా చేత్ = అభిప్రాయ మగునేని; తత్ = అప్పుడు; కిమ్ = ఎందుకొఱకు; ఘోరే = భయంకర మయిన; కర్మణి = కర్మమునందు; మామ్ = నన్ను; నియోజయసి = నియోగించుచున్నావు? ఇది యాశయము—జ్ఞాననిష్ఠయే ఆత్మావలోకనమునకు సాధనము; కర్మనిష్ఠయో జ్ఞాననిష్ఠకు సాధనము; మఱియు ఆత్మావలోకనమునకు సాధనభూతమైన జ్ఞాననిష్ఠ సకలేంద్రియములను మనస్సును శబ్దాది విషయ వ్యాపారములనుండి యుపరమింపఁ జేయుటచే సాధ్యము అని చెప్పఁబడినది. ఇంద్రియ వ్యాపారోప రతి సాధ్యం బగు ఆత్మావలోకనంబే సాధింపవలసిన యెడ సకలకర్మనివృత్తి పూర్వకం బగు జ్ఞాననిష్ఠయందే నన్ను నియోగింపవలెను; ఎందుకు; ఘోరే కర్మణి—సర్వేంద్రియ వ్యాపారరూప మగుటచే ఆత్మావలోకనంబునకు విరోధి యగు కర్మమునందు నన్ను నియోగించుచున్నావు?

జ్ఞాననిష్ఠయే ఆత్మావలోకనమునకు సాధన మని చెప్పితివి. అప్పుడు కర్మనిష్ఠకన్న జ్ఞాన నిష్ఠయే గదా యధిక మని చెప్పిన ట్లగుచున్నది. జ్ఞాననిష్ఠయు సకలేంద్రియోప రతిచే సాధ్య మని చెప్పినాఁడవు. అట్లుండఁగా ఇంద్రియ వ్యాపార రూపము అందువలన ఆత్మావలోకనవిరోధి అందువలన భయంకరం బగు కర్మమునందు నన్నేల నియోగించుచున్నావు? అని తాత్పర్యము.

మా. ఆత్మస్వరూపంబును జ్ఞానసాధనంబును జెప్పఁబడినది పూర్వాధ్యాయమందు. ఇఁక మీఁది యధ్యాయంబున అకర్మమును ¶ నిందించి జ్ఞానసాధనం

---

* పరమాత్మను తెలిసి ధీరుఁడు శోకింపఁడు. ఈయాత్మ ప్రవచనముచేఁగాని మేధచే-బుద్ధిచేఁగాని బహుశ్రుతముచేఁగాని లభ్యుఁడు కాఁడు. ఎవనిపై ఈపరమాత్మ ప్రియపడునో వానిచేతనే లభ్యుఁడగును. వానికీపరమాత్మ తనరూపమును వెల్లడించును.

♦ విజ్ఞానము సారథిగాను మనస్సు పగ్గముగాను గల వాఁడు సంసారమార్గముయొక్క- పారమైన అవిష్ణుని పరమపదంబు నొందుచున్నాఁడు.

¶ కర్మము చేయకుండుటను.

బుగా కర్మము విధింపఁబడుచున్నది. కర్మముకన్న జ్ఞానము మిక్కిలి యుత్తమం బని చెప్పఁబడినది భగవంతునిచేత, 'దూరేణ హ్యవరం కర్మ బుద్ధియోగాత్' ఇత్యాది స్థలములందు. ఇట్లని, ఎందుకుఁ గర్మమునందు ఘోరమైన యుద్ధమునందు నన్ను నియోగించుచున్నావు నివృత్తిధర్మములను విడిచి? అని చెప్పుచు న్నాఁడు.—కర్మణః = కర్మముకంటె; బుద్ధిః = జ్ఞానము; జ్యాయసీ = మిక్కిలి యుత్తమం బని; తే = నీకు; మతా చేత్ = అభిప్రాయ మగునేని; తత్ = ఆపక్ష మునందు.

వ్యామిశ్రేణేవ వాక్యేన బుద్ధిం మోహయసీవ మే
తదేకం వద నిశ్చిత్య యేన శ్రేయో ఽహ మాప్నుయామ్. ౨

భా. మఱియును. వ్యామిశ్రేణ ఇవ = సంకీర్ణమువలెనున్న, § వాక్యేన = వాక్యముచేత; మే = నాయొక్క; బుద్ధిమ్ = మనస్సును; మోహయసీవ = మోహపఱచున ట్లున్నావు.—భగవంతుఁడు నన్ను స్పష్టము గనే చెప్పుచున్నాఁడు, అయినను నాకు మందబుద్ధికి వ్యామిశ్రమువలె భగవంతుని వాక్యము తోఁచుచున్నది. అందుచే నాబుద్ధిని మోహపఱచున ట్లున్నావు. మందబుద్ధి నగు నా వ్యామోహము తొలంగింపను గదా ప్రవృత్తుండవు. నీ వెట్లు మోహపఱతువు? కావునఁ జెప్పు చున్నాను 'బుద్ధిని మోహపఱచున ట్లున్నా' వని. అందు, భిన్న కర్తృకము లైన ‖ జ్ఞాన కర్మములను ఏకపురుషుఁ డనుష్ఠించుట సంభ వింప దని తలంతువేని, అట్లయినయెడ; తత్ = వానిలో; ఏకమ్ = ఒకదానిని, జ్ఞానమును గాని కర్మమును గాని; ఇదియే యర్జు నునకు యోగ్యము బుద్ధిశక్త్యవస్థలకుఁ దగినది యని, నిశ్చిత్య = నిశ్చ యించి; వద = చెప్పుము; యేన = దేనిచేత, జ్ఞానము చేతఁ గాని కర్మము చేతఁ గాని రెంటిలో నొకదానిచే; శ్రేయః = శ్రేయస్సును; అహమ్ = నేను; ఆప్నుయామ్ = పొందుదునో. అట్టిదాని నిశ్చయించి చెప్పుము. కర్మనిష్ఠయందు గుణభూతముగా నైనను జ్ఞానమును భగవంతుఁడు వచి యించియే యుండునేని, అప్పుడు ఎట్లు "వానిలో నొకదానిఁ జెప్పుము"

§ కలిసినట్లున్న–స్పష్టముకాని.

‖ భిన్నులైన కర్తలు–అధికారులు గల.

అని యర్జునుం డొకదానినే తెలియఁగోరును? భగవంతుఁడు "జ్ఞానకర్మములలో నొకటినే చెప్పుము రెంటినిం జెప్పను" అని చెప్పినాఁడు కాఁడు గదా! అట్లు చెప్పియుండినం గదా యుభయప్రాప్తి ♦ సంభవింపదు తన కని తలంచి యర్జునుం డొకటినే ప్రార్థించును.

నీవు స్పష్టముగానే చెప్పవాఁడవు. అయినను నేను మందబుద్ధి నగుటం జేసి నీయభిప్రాయము నాకు గ్రహింప శక్యము గాక యస్పష్టమువలె నున్నది. నీవు నావ్యామోహమును బోఁగొట్టుటకుఁ బ్రవర్తించినవాఁడవు గాని నాకు మోహము గల్గించుటకుఁ గాదు. అయినను నీయభిప్రాయము నాకు అస్పష్టమగుట వలన నాకు మోహము గలుగున ట్లున్నది. కావున అజ్ఞానకర్మములలో నేదో యొకటి నా కేది యోగ్యమో దేనిచే నేను శ్రేయస్సు పొందుదునో అట్టిది నిశ్చయించి దాని నాకుం జెప్పుమని తాత్పర్యము.

ఆ॰ ఇందువలనఁ గూడఁ బ్రశ్న సముచ్చయానుసారి కా దని చెప్పుచున్నారు.—మఱియును అని. భగవంతుఁడు స్పష్టార్థ మగు వాక్యము చెప్పువాఁ డగుటవలన వ్యామిశ్రే ణేత్యాదివచనము అయుక్తం బని యాశంకించి చెప్పుచున్నారు భగవంతుఁడు ఇత్యాదిగా. భగవద్వచనము సంకీర్ణమువలె నీకుఁ దోఁచు నేని అప్పుడు అందుచే నీబుద్ధిని వ్యామోహపఱచుటయే యతని యుద్దేశ మని యూర్చుచుండఁగా ఎందుకు 'మోహయసీవ' * అని చెప్పెదవు? అనఁగా నందుకుఁ జెప్పుచున్నాఁడు మందబుద్ధిని ఇత్యాదిగా. జ్ఞానకర్మములు పరస్పరవిరుద్ధములగుటవలన ఏకకాలమునం దొకపురుషునిచే ననుష్ఠింప శక్యము గామిం జేసి యవి భిన్నకర్తృకము లనియే చెప్పఁబడుచున్నవి, ఇట్లు ఆరెంటిలో నొకదానియందే నీవు నియుక్తుఁడవు, కాని నీబుద్ధికి వ్యామోహము గల్గించుట యిష్టము కాదు అని భగవంతుని యభిప్రాయము ననువదించుచున్నాఁడు నీవు ఇత్యాదిగా. తదేక మిత్యాది శ్లోకార్థముచే అందుకు బదులు చెప్పుచున్నాఁడు అందు ఇత్యాదిగా. పైచెప్పిన భగవంతుని యభిప్రాయము అంచుక అనుపదముచేఁ బరామర్శింపఁబడుచున్నది. ఏకమ్ అని పైచెప్పిన విధము చెప్పఁబడుచున్నది. ఏకమ్ అని చెప్పినదానినే స్ఫుటీకరించుచున్నాఁడు జ్ఞానమును గాని కర్మమునుగాని యని. నిశ్చయప్రకారముఁ

♦ జ్ఞాన కర్మముల రెంటిని బొందుట.

* మోహపఱచునట్లున్నావు.

తెలుపుచున్నాఁడు ఇదియే ఇత్యాదిగా. క్షత్రియుఁడైన వీని యంతఃకరణమునకును దేహశక్తికిని యుద్ధారంభావస్థకును జ్ఞానమో కర్మమో యిదియే యోగ్యమని నిర్ధారించి చెప్పుమని యర్థము. నిశ్చయించి రెంటిలో నొకటి చెప్పినచో అందుచే శ్రోతకు శ్రేయఃప్రాప్తి ఫలం బని చెప్పుచున్నాఁడు యేనేత్యాదిగా. తదేక మిత్యాది వాక్యమున కక్షరార్థముఁ జెప్పి సముచ్చయము శాస్త్రాభిప్రాయము కాదనుటయందుఁ దాత్పర్యముఁ జెప్పుచున్నారు కర్మనిష్ఠయందు ఇత్యాదిగా. గుణభూతముగానైనను—ఇందుచే ప్రధానభూతముగానైనను అనియు వివక్షితము. ఓయీ! తనకు ఉభయప్రాప్తి ♦ సంభవింప దని తలంచి యర్జునుండు రెంటిలో నొకటి తెలియఁగోరి యుండవచ్చును. అనఁగా, అట్లు కా దని చెప్పుచున్నారు భగవంతుఁడు ఇత్యాదిగా. ఇట్లు భగవద్వచనము లేమింజేసి యుభయప్రాప్తి తనకు సంభవింప దను తలంపుచే అన్యతరము * ప్రార్థించుట సంభవింప దని చెప్పుచున్నారు అట్లు చెప్పియుండినం గదా ఇత్యాదిగా. భగవంతుం డట్లు చెప్పినాఁ డనుట నీకు సమ్మతంబుగాదు గదా! భగవంతుఁడు సముచ్చయవాది యని నీ వంగీకరించుటవలన; కావున నట్లు భగవంతుండు చెప్పకుండుటవలన ఆతలంపుచే అన్యతరప్రార్థనము యుక్తము గా దని యర్థము.

హా. మఱియును. వ్యామిశ్రేణేవ = సంకీర్ణమువలెనుండు; వాక్యేన; బుద్ధిం మోహయసీవ.—ఒకమాఱు కర్మము శ్రేయం బనియు ఒకమాఱు బుద్ధి శ్రేయం బనియు సంకీర్ణమువలె నుండు వాక్యముచే బుద్ధిని మోహము నొందించున ట్లున్నావు. తత్ = అందువలన; ఇది యనుష్ఠేయం బని నిశ్చయించి చెప్పుము, యేన—అనుష్ఠింపఁబడిన దేనిచేత, శ్రేయో ఽహ మాప్నుయామ్.

శం. మఱియును. ‘కర్మణ్యే వాధికారస్తే’ అనియు ‘బుద్ధౌ శరణ మన్విచ్ఛ’ అనియు నీప్రకారముగా, వ్యామిశ్రేణేవ.—క్షీర నీరములనుం బోలె రెంటిని కలపునది వ్యామిశ్రము, అట్టిదానివలెనున్న, జ్ఞానకర్మముల సముచ్చయము బోధించుదానివలెనున్న; వాక్యేన; మే; బుద్ధిమ్; మోహయసీవ.—నన్నుఁ గర్మమునందు నియోగించుచున్నావు, యుద్ధము చేయవలెనా? విడువవలెనా? అని సంశయమునొంది నిన్ను శరణుచొచ్చినట్టి నాయొక్క భ్రమము తొలఁగించుట

♦ జ్ఞాన కర్మ నిష్ఠల రెంటియొక్కయు ప్రాప్తి.

* రెంటిలో నొకటి.

నైయే నీవు దయచేఁ బ్రవర్తించినాఁడవు కాని మోహము నొందించుటకుఁ గాదు, అట్లయినను వివేకవిహీనుఁడను మందబుద్ధి నగు నాకు నీవాక్యము వ్యామిశ్రము వోలెఁ దోఁచుచున్నది, అట్టి వ్యామిశ్రవాక్యముచే నాబుద్ధిని మోహింపఁజేయు వాఁడవు వోలెఁ దోఁచుచున్నావు, అదియు నా బుద్ధిదోషమే యని భావము. ఆట్లయినయెడ నిప్పు డేమి చేయవలె ననఁగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—జ్ఞానకర్మములు క్రియాకారక ఫలభేదముచేఁ బరస్పర విరుద్ధములగుటచే రెంటికిని ఒకఁడే కర్తయగుట సంభవింపమివలన, తత్ = వానిలో; ఏకమ్ = జ్ఞానమునుగాని కర్మమునుగాని నాయధికారమునకుఁ దగినదాని, అందు నాయోగ్యతను అయోగ్యతను విచారించి యిదియే యితనికిఁ దగినది యని; నిశ్చిత్య; వద. యేన—ఏజ్ఞానముచేఁగాని కర్మముచేఁగాని రెంటిలో నొకదానిచేత; అహమ్; సాక్షాత్తుగాఁ గాని పరంపరగాఁ గాని; శ్రేయః = పరమపురుషార్థమును; ఆప్నుయామ్ = పొందుదునో.

మ. ఓయీ! నే నెవనినిగూడ మోసపుచ్చను, ఇఁక మిక్కిలి ప్రియుఁడవగు నిన్ను మోసపుచ్చ నని చెప్పవలయునా! నీవు మాత్రము నేను మోసము చేయుచున్నా ననుట కేమి చిహ్నముఁ జూచుచున్నావు? అనఁగా అందుకుఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—నీ వాక్యము వ్యామిశ్రము కానేకాదు, నాకు మాత్రము 'ఏకాధికారికమా? భిన్నాధికారికమా?' • అను సందేహము వలన, వ్యామిశ్రమువలె—సంకీర్ణమువలెఁదోఁచుచున్నది నాకు జ్ఞాన కర్మ నిష్ఠాద్వయ ప్రతిపాదక మైన నీవాక్యము, అట్టి; వాక్యేన = వాక్యముచేత; మే = మందబుద్ధి నగు నాయొక్క; వాక్యముయొక్క తాత్పర్యము తెలియమివలన, బుద్ధిమ్ = అంతఃకరణమును; మోహయసీవ = భ్రాంతినొందఁ జేయున ట్లున్నావు, పరమకారుణికుండ వగుటవలన నీవు మోహమునొందించువాఁడవు కానే కావు, నాకు నాబుద్ధి దోషమువలననే మోహము గలుగుచున్నది యని ఇవశబ్దార్థము. ఒకఁడే యధికారి యనుపక్షమున విరుద్ధము లగువానికి సముచ్చయము అనుపపన్నంబనియు ఏకార్థములు * కాకుండుటవలన వికల్పం బనుపపన్న మనియు మున్ను చెప్పియుండుటవలన, భిన్నులే యధికారు లని తలంతువేని అప్పుడు నాకొక్కనికి విరుద్ధము లయిన నిష్ఠలను రెంటిని ఉపదేశించుట సంభవింపమివలన, తత్ = దానిని

• ఒకఁడే యధికారికలదా? వేఱు వేఱు అధికారులు కలదా?

* ఒకటే ప్రయోజనము గలవి.

జ్ఞానమునుగాని కర్మమునుగాని; ఏకమ్ = ఒకదాని; నిశ్చిత్య = నా యధికారమును నిశ్చయించి; వద. యేన—అధికారము నిశ్చయించి నీచేఁ జెప్పఁబడినదియు నాచే ననుష్ఠింపఁ బడినదియు నగు దేనిచేత, జ్ఞానముచేఁ గాని కర్మముచేఁ గాని; శ్రేయః = మోక్షమును; అహమ్; ఆప్నుయామ్ = పొందుటకుఁ దగినవాఁడ నగుదునో. ఇట్లు జ్ఞాన కర్మ నిష్ఠలకు ఒకఁడే యధికారి యనుపక్షమున వికల్ప సముచ్చయములు సంభవింపమివలన అధికారిభేదము దెలియుట కర్జునుని ప్రశ్నం బని సిద్ధము. ఇటఁ బరులకు మతము సమస్తంబును శ్రుతి స్మృతి న్యాయ బలంబువలన భాష్యకారులచేత మాటిమాటికి నతిప్రయత్నమున నిరసింపఁబడినది, కావునఁ దానిఁ జేయుటకు నేఁ బ్రవర్తింప నైతిని.

భాష్యకృన్మత సారంబు భావమందు
నరసి గ్రంథమాత్రమునకు వ్యాఖ్య సేయ
భగవదాశయంబును స్పష్టపఱుపఁ బూని-
చూపె నాయది నిజవచశ్శుద్ధికొఱకు.

శ్రీ. ఓయీ! "ధర్మ్యాద్ధి యుద్ధాచ్ఛ్రేయో౽న్యత్ క్షత్రియస్య న విద్యతే" ఇత్యాదికముచే కర్మముగూడ శ్రేష్ఠ మని చెప్పఁబడియే యున్నది అని యాశంకించి చెప్పుచున్నాఁడు.—ఒకచోఁ గర్మప్రశంస, ఒకచో జ్ఞానప్రశంస, ఇట్లు, వ్యామిశ్రము—సందేహము పుట్టించునదివలె నున్నది యేవాక్యము గలదో, దానిచే; మే; బుద్ధిమ్ = మతిని, రెంటియందును దోలాయమానమునుగాఁ జేయుచు, మోహయసీవ, పరమకారుణికుఁడ వగు నీవు మోహకుఁడవు కానే కావు, అయినను, భ్రాంతిచే నా కిట్లు తోఁచుచున్న దని ఇవశబ్దముచేఁ జెప్పఁబడినది. కావున, రెంటిలో నేది మంచిదో దాని నొకటి నిశ్చయించి చెప్పుము. లేక, ఇదియే శ్రేయస్సాధన మని నిశ్చయించి, యేన = దేనిచే, దేని ననుష్ఠించుటచేః శ్రేయః = మోక్షమును; ఆప్నుయామ్ = పొందుదునో; దానినే యొకటి చెప్పు మని యర్థము.

ప. ♦

రా. అందువలన, వ్యామిశ్రేణవాక్యేన = మిశ్రవాక్యముచేత §; మే బుద్ధిం మోహయసీవ—నీవు నన్ను మోహపఱుచునట్లు తోఁచుచున్నది. ఎ

♦ ఈశ్లోకమునకు వ్యాఖ్యానము లేదు.

§ సంకీర్ణ మయిన మాటచేత.

ట్లునఁగా. ఆత్మావలోకనమునకు సాధనభూతం బైనసర్వేంద్రియ వ్యాపారోపరతి రూప మగు జ్ఞాన నిష్ఠకుఁ దద్విపరీతరూపం బగు ♦ కర్మము సాధనంబు దానినే చేయు మను నీవాక్యము విరుద్ధము వ్యామిశ్రమే యగును * తత్ = అందువలన; ఏకమ్ = మిశ్రము కాని వాక్యమును; వద చెప్పుము. యేన = ఏవాక్యముచేత; అహమ్ = నేను; నిశ్చిత్య = అనుష్ఠింపవలసినదాని నిశ్చయించుకొని; శ్రేయః = మేలును; ప్రాప్నుయామ్ = పొందుదునో.

నీవు ఆత్మావలోకనమునకు సాధనము సర్వేంద్రియ వ్యాపారోపరమరూప మయిన జ్ఞాననిష్ఠ యని చెప్పితివి. ఆ జ్ఞాననిష్ఠకు తద్విరుద్ధము మఱి ఇంద్రియ వ్యాపారరూప మగు కర్మము సాధన మని చెప్పి యాకర్మమునే యనుష్ఠింపు మని యుపదేశించుచున్నావు. ఇట్లు నీవాక్యము పూర్వాపరవిరుద్ధ మగుట వలన వ్యామిశ్రము గానే తోఁచుచున్నది. అట్టి వాక్యముచే నాబుద్ధికి మోహము గలుగున ట్లున్నది. కావున మిశ్రము గానియట్లు ఏకవాక్యముగాఁ జెప్పుము, ఆవాక్యము చొప్పున నేను ఎట్లు అనుష్ఠింపవలెనో నిశ్చయించుకొని శ్రేయస్సు పొందవలె నని తాత్పర్యము.

మూ. ℓ

శ్రీభగవానువాచ.—

లోకే ఽస్మిన్ ద్వివిధా నిష్ఠా పురా ప్రోక్తా మయా ఽనఘ
జ్ఞానయోగేన సాఙ్ఖ్యానాం కర్మయోగేన యోగినామ్. 3

భా. ప్రశ్నానురూపమునే ప్రతివచనము శ్రీభగవంతుఁడు వచించెను.—అస్మిన్ లోకే = ఈలోకమునందు; శాస్త్రార్థానుష్ఠానమునందు అధికృతు లగు వారికి, ద్వివిధా = రెండువిధములగు; నిష్ఠా = ఉనికి, అనుష్ఠేయ తాత్పర్యము. § పురా = పూర్వము సృష్ట్యాదియందు; ప్రజలను సృజించి వారలకు అభ్యుదయ ప్రాప్తికిని నిశ్శ్రేయస ప్రాప్తికిని సాధన మైన వేదార్థ సంప్రదాయమును వెలయించునట్టి,

♦ ఇంద్రియ వ్యాపారరూపం బగు.

* వీరి మతమునందు "వ్యామిశ్రేణైవ" అను పాఠము తోఁచుచున్నది.

ℓ ఇందుకు మాధ్వభాష్యము లేదు.

§ ఈవిధముగా ననుష్ఠింపవలె నను విధి.

మయా = సర్వజ్ఞుండను ఈశ్వరుండ నగు నాచేత; ప్రోక్తా = చెప్పఁబడినది. అనఘ = ఓ పాపరహితుఁడా! అంగేది యాద్వివిధనిష్ఠ యనఁగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—అందు, జ్ఞానయోగేన—జ్ఞానమే యోగము జ్ఞానయోగము, దానిచేత; సాఙ్ఖ్యానామ్ = ఆత్మవిషయ వివేకజ్ఞానము గలవారికి, బ్రహ్మచర్యాశ్రమము నుండియే సన్న్యసించినవారై వేదాంతవిజ్ఞానసునిశ్చితార్థులైన పరమహంస పరివ్రాజకులకు బ్రహ్మమునందే నిలిచియుండు వారికి, నిష్ఠ చెప్పఁబడినది. కర్మయోగేన = కర్మమే యోగము కర్మయోగము, దానిచేత; యోగినామ్ = కర్ములకు; నిష్ఠ చెప్పఁబడిన దని యర్థము. ఒకవేళ, ఒకఁడే పురుషుఁడు ఒక్కటేపురుషార్థము కొఱకు జ్ఞానమును గర్మమును జేర్చి యనుష్ఠింపవలె నని భగవంతుఁడు సమ్మతించి చెప్పి యుండునేని, ముందుగాని గీతలందుఁ జెప్పఁబోవునేని, వేదములందుఁ గాని చెప్పఁబడియుండునేని, ఎట్లిచ్చట నర్జునునకు శరణాగతునకుఁ బ్రియునకు « భిన్నపురుష కర్తృకంబులే * జ్ఞానకర్మనిష్ఠ " లని వచించును? ఇఁక « అర్జునుఁడు జ్ఞానంబును గర్మమును రెంటిని విని తానే యనుష్ఠింపఁగలఁడు, ఇతరులకుమాత్రము భిన్నపురుషానుష్ఠేయంబు లని చెప్పెదను " అని భగవంతునభిప్రాయము కల్పింతురేని, అప్పుడు « రాగద్వేషవంతుఁడు అప్రమాణము భగవంతుం " డని కల్పించి నట్లగును. అదియో అయుక్తము. అందువలన, ఏహేతువుచే నేనియు లేదు సముచ్చయము జ్ఞానకర్మములకు.

పూర్వము సృష్ట్యాదియందు సర్వజ్ఞుండను సర్వేశ్వరుండ నగు నేను ప్రజల సృజించి వారికి అభ్యుదయ నిశ్శ్రేయసములు పొందుటకై వేదమార్గమును బ్రకటించునపుడు రెండునిష్ఠలను జెప్పియున్నాను. అందు సాంఖ్యులకు జ్ఞాననిష్ఠను కర్మయోగులకుఁ గర్మనిష్ఠను జెప్పితి నని తాత్పర్యము.

అ. సముచ్చయవిరుద్ధముగాఁ బ్రశ్నమును వివరించి సముచ్చయవిరుద్ధముగనే యుత్తరమును లేవఁదీయుచున్నారు ప్రశ్నేత్యాదిగా. సర్వవ్యవహారములకును స్థానమేది కనఁబడుచున్నదో అట్టి లోకమునందు, శాస్త్రీయ మయిన జ్ఞానమును గాని కర్మమును గాని యనుష్ఠించుట కెవ్వ రధికృతులో అట్టివారికి, రెండువిధము

* భిన్ను లగు పురుషులు కర్తలుగాఁ గలవియే.

లయిన స్థితి నాచేఁ జెప్పఁబడినది యని పూర్వార్ధమునకు యోజన చేయుచున్నారు అస్మిన్ లోకే ఇత్యాదిగా. పూర్వము చెప్పుటకుఁ బ్రసక్తిం జూపుచుఁ జెప్పినవానికి విశేషణము చెప్పుచున్నారు సృష్ట్యాదియందు ఇత్యాదిగా. చెప్పినది యథార్థము కాకపోవచ్చు నను శంకను నివారించుచున్నారు సర్వజ్ఞుండను అని. అర్జునునకు భగవదుపదేశము వినుటయందు యోగ్యతను సూచించుచున్నారు అనఘ అని. అందున్.—నిర్ధారణార్థమందు సప్తమి, వానిలో. జ్ఞానము పరమార్థవస్తు విషయము, అదియే యోగము దీనిచే బ్రహ్మమునందు యుజ్యతే—చేరుచున్నాఁడు ఏకీభవించు చున్నాఁడు అను వ్యుత్పత్తివలన, దానిచే; నిష్ఠయని యనువర్తించుచున్నది. చెప్పిన జ్ఞానమున కుపాయము నుపదేశింపఁ గోరినవారై సాంఖ్యశబ్దార్థముఁ జెప్పుచున్నారు ఆత్మ విషయేత్యాదిగా. వారలకే కర్మనిష్ఠత యని చెప్పఁగూడ దని చెప్పుచు న్నారు బ్రహ్మచర్యేత్యాదిగా. వారలు జపాది పరవశులై శ్రవణాదులను జేయుకుం దురనుటను నిరాకరించుచున్నారు వేదాంతేత్యాదిగా. ఈ విశేషణములు గలవారు ముఖ్యసన్న్యాసు లగుటచే ఫలావస్థనుండువా రని చెప్పుచున్నారు పరమహంసే త్యాదిగా. కర్మమనఁగా వర్ణాశ్రమములకు విధింపఁబడినది ధర్మమను పేరుగలది అదియే అందుచే అభ్యుదయముతో యుజ్యతే—చేరుచున్నాఁ డను వ్యుత్పత్తిచే యోగము, దానిచే; నిష్ఠ కర్ములకుఁ జెప్పఁబడినది అని యన్వయముఁ జూపుచుఁ జెప్పుచున్నారు కర్మమే యోగము ఇత్యాదిగా. ఇట్లు ప్రతివచన వాక్యమునందలి వే యగు నక్షరములకు వ్యాఖ్యానముచేసి దానికే తాత్పర్యము చెప్పుచున్నారు ఒక వేళ నిత్యాదిగా. సమ్మత మైనను తెలియకపోవచ్చు నని యాశంకించి చెప్పుచు న్నారు చెప్పియుండునేని అని. తెలిసినను మూలరహితం బగుటచే భ్రాంతి కా వచ్చునని యాశంకించి చెప్పుచున్నారు వేదములందుఁ గానియని. అర్జునుఁడు శిష్యుఁడు గాఁడని యతనికి వేఱువిధముగాఁ జెప్పియుండవచ్చు నని యాశంకించి చెప్పుచున్నారు శరణాగతుస కని. అయినను అతనియెడ నుదాసీతచే వేఱువిధముగాఁ జెప్పె నని యాశంకించి చెప్పుచున్నారు ప్రియున కని. నిష్ఠాద్వయము భిన్నపురుషానుష్ఠే యంబు లనియో చెప్పుచున్నాఁడు, అందుచే సముచ్చయము శాస్త్రార్థం బనుట భగవదభిమతము కాదని శేషము. ఓయీ! అర్జునుఁడు మిక్కిలి బుద్ధిమంతుఁ డగుట వలన, జ్ఞానకర్మముల విన్నపిమ్మట, రెంటిని జెప్పుట యనుపపన్నమగుటచే * సము

* భగవంతుఁడు రెంటిని జెప్పుటవలన రెంటిని జేర్చి యనుష్ఠించుట భగవంతుని యభిప్రాయము, లేనిచో రెంటిని భగవంతుండు చెప్పుట యనుపపన్నమగును గదా అని తెలిసి.

చ్ఛయమునే యనుష్ఠింపఁ గలఁడు; ఇతరులో జ్ఞానకర్మములు భిన్నపురుషానుష్ఠేయంబు లని విని వానిని ప్రత్యేకముగనే యనుష్ఠింతురుగాక—ఇది భగవంతుని యభిప్రాయం బని కల్పించెదము, భగవంతున కర్జునుని యం దనురాగాతిశయము గలుగుటవలనను ఇతరులయం దది లేమివలనను, అందు లేని అందుకుఁ జెప్పుచున్నారు ఇఁక ఇత్యాదిగా. అప్రమాణము—అనాప్తుఁడు ♦. భగవంతుఁడు రాగాదియుక్తుఁడగుటచే అనాప్తుఁ డనుటయో యుక్తము కాదు « సమం సర్వేషు భూతేషు తిష్ఠన్తమ్ » ఇత్యాది వచనములకు విరుద్ధ మగుటవలన నని చెప్పుచున్నారు అదియో ఇత్యాదిగా. నిష్ఠాద్వయము భిన్నపురుషానుష్ఠేయం బని చెప్పుటకు ఫలము నుపసంహరించుచున్నారు అందువలన నిత్యాదిగా.

హా. ❡

శం. నీవేమిచెప్పితివో అది సత్యము. నీబుద్ధిదోషంబే యిది. అప్పుడు నేనేమి చెప్పితినో అది నీకుఁ దెలియలేదు. విద్య బుద్ధి శక్తి అవస్థ మొదలగువాని విచారించినచో నీకుఁ గర్మమునందే యధికారము కాని సన్న్యాసమునందు లేదు. అందువలననే నేను జెప్పితిని ‘కర్మణ్యేవా ఽధికారస్తే’ అని. అట్లయినను « చిత్తశుద్ధిద్వారమున జ్ఞానసిద్ధికొఱకుఁ గర్మము చేయుము, కాని ఫలమునకై చేయకుము » అని సూచించుటకై ‘బుద్ధౌ శరణ మన్విచ్ఛ కృపణాః ఫలహేతవః’ అని చెప్పితిని, కాని కర్మము విడిచి బుద్ధి నాశ్రయింపు మని కాదు; రెంటినిం జేయు మనియుఁ గాదు; జ్ఞానకర్మములు రాజసూయబృహస్పతిసవములు వోలె § భిన్నపురుషకర్తృకంబు లగుటవలన వానిని ఏకపురుషుఁ డనుష్ఠించుట సంభవింపమివలన. దీనిని బూర్వమే సూచించితిని « ఏషా తే ఽభిహితా సాఙ్ఖ్యే బుద్ధి ర్యోగే త్విమాం శృణు ” అని. దానినే మరలఁ జెప్పెద వినుము అను నభిప్రాయముతో శ్రీభగవంతుం డి ట్లనియె.—అస్మిన్ లోకే; బ్రాహ్మణాదు లగు స్వధర్మపరు లైన ముముక్షువులకు, పురా = పూర్వకాలమునందు; మయా = వేదరూపుఁడను సర్వజ్ఞుఁడను సర్వధర్మముల నుపదేశించువాఁడ నగు నాచేత; ద్వివిధా = రెండువిధములు గల; నిష్ఠా = శాస్త్రీయ మయిన యనుష్ఠింపవలసిన ధర్మమునకు సాంకర్యము సంభవింప

♦ అప్తుఁడు కానివాఁడు, అప్తుఁడు = యథార్థవక్త.

❡ పదయోజన శంకరభాష్యముతో సమానము.

§ రాజసూయమును క్షత్త్రియుఁడును బృహస్పతిసవమును బ్రాహ్మణుఁడు మాత్రమే చేయవలెను.

నియట్లు నియమంబున స్థితి, వ్యవస్థ; ప్రోక్తా-చేయఁబడిన దని యర్థము. ఎట్లు చేయఁబడిన దనఁగాఁ జెప్పెదను—సాఙ్ఖ్యానామ్-సర్వవేదాంతములచేతను సమ్యక్ ఖ్యాయతే—ఏకతాత్పర్యముచేఁ బ్రతిపాదింపఁ బడుచున్నది కావున సాంఖ్య మనఁగా నిర్విశేషపరబ్రహ్మము, అదియే స్వాత్మ * అని యెవరెఱింగిరో వారు సాంఖ్యులు బ్రహ్మవేత్తలు, అట్టి సాంఖ్యులకు-బ్రహ్మవిదు లగు యతులకు; జ్ఞానయోగేన-బ్రహ్మవిదుండు బ్రహ్మముతో యుజ్యతే-ఏకముగాఁ జేయఁబడుచున్నాఁడు దీనిచేతఁ గావున యోగము, జ్ఞానమే యోగము-జ్ఞానయోగము దానిచేత, ఇదియంతయు నేమను బ్రహ్మమే యని బ్రహ్మాకారవృత్తిచే; నిష్ఠా=నిశ్చల స్థితి; ప్రోక్తా-ఎల్లప్పుడు నేకరీతిగాఁ జేయవలె నని విధింపఁబడినది, "తమేవైకం విజానథ ఆత్మాన మన్యావాచో విముఞ్చథ, ఓ మిత్యేవం ధ్యాయథ ఆత్మానం స్వస్తి వః పారాయ తమసః పరస్తాత్, వేదాన్త విజ్ఞాన సునిశ్చితార్థాః, సర్వం ఖల్విదం బ్రహ్మ, తజ్జలానితిశాన్త ఉపాసీత, తమేవ ధీరో విజ్ఞాయ ప్రజ్ఞాం కుర్వీత బ్రాహ్మణః నానుధ్యాయే ద్బహూఞ్ శబ్దా న్వాచో విగ్లాపనం హి తత్" ♦ ఇత్యాది వాక్యములచే అనాత్మయందుఁ బ్రవృత్తిని నిషేధించి వారలకు బ్రహ్మనిష్ఠ మాత్రమే కర్తవ్య మని చెప్పఁబడిన దని యర్థము. యోగినామ్ = కర్మయోగులకు, గృహస్థులకు; కర్మయోగేన-యుజ్యతే-కూర్పఁబడుచున్నది అభ్యుదయము దీనిచేత నని యోగము, కర్మమే యోగము-కర్మయోగము, దానిచేత; నిష్ఠా = నియమస్థితి; చెప్పఁబడినది, "అహ రహ స్సన్ధ్యా ముపాసీత, ఉదితే సూర్యే ప్రాత ర్జుహోతి, వసన్తే బ్రాహ్మణో ఽగ్ని నా దధీత, కుర్వన్నే వేహ కర్మాణి జిజీవిషే చ్ఛతం సమాః, తస్మాత్స్వ ధ్యాయో ఽధ్యేతవ్యః, ఋతంచ స్వాధ్యాయ ప్రవచనే చ సత్యంచ స్వాధ్యాయ ప్రవచనేచ అగ్నయశ్చ స్వాధ్యాయ ప్రవచనేచ అగ్నిహోత్రంచ స్వాధ్యాయ ప్రవచనేచ సత్యం వద ధర్మం చర తాని త్వయోపా

* తమ స్వరూపము.

♦ ఆయాత్మను ఒకనినే యెఱుంగుఁడు ఇతరము లయిన వాక్కులను విడువుఁడు, ప్రణవముచే ఆత్మను ధ్యానింపుడు, మీకు అజ్ఞానపారము దాఁటి మేలు కలుగును, వేదాంత విచారముచేఁ జక్కఁగా నిశ్చయింప బడిన పరమార్థవస్తువు గలవారై, ఇదిసమస్తమును గదా బ్రహ్మము, దానియందే పుట్టినది దానియందే లయము నొందినది దానియందె నిలిచినది అని శాంతుఁడై యుపాసింపవలెను, పండితుఁ డగు బ్రాహ్మణుఁడు వానినే తెలిసి ప్రజ్ఞను ధరింపవలెను పెక్కు శబ్దములను స్మరింపఁ గూడదు అది వాక్కును శ్రమింపఁ జేయునది గదా!

స్యాని" 1 అని శ్రౌత స్మార్త కర్మనిష్ఠయే కర్ములు చేయవలె నని విధింపఁబడినది. ఇట్లు రెండునిష్ఠలును కర్ము లగు గృహస్థులకు ఒకటియు కర్మరహితు లగు సన్న్యాసుల కొకటియు నని యసంకీర్ణముగా విభజించి ప్రదర్శింపఁబడినవి యని యర్థము.

మ. ఇట్లధికారిభేదము నర్జునుం డడుగఁగా దాని కనురూపం బగు ప్రతివచనమును భగవంతుండు పలికెను.—అస్మిన్ = ఈఅధికారి యని సమ్మత మయిన; లోకే = శుద్ధాంతఃకరణుఁడు అశుద్ధాంతఃకరణుఁడు అని రెండువిధములు గల జనమునందు; ద్వివిధా = రెండువిధములుగల; నిష్ఠా = స్థితి, జ్ఞానపరత్వమును కర్మపరత్వమును; పురా = పూర్వాధ్యాయమునందు; మయా = నీకత్యంతము హితము చేయువాఁడనగు నాచేత; ప్రోక్తా=చక్కఁగా—స్పష్టముగా చెప్పఁబడినది. కావున ఒక్కఁడే యధికారి యనుశంకచే వ్యాకులపడవల దని భావము. అనఘ= ఓపాపరహితుఁడా! అని సంబోధించుచు అర్జునున కుపదేశయోగ్యతను సూచించుచున్నాఁడు. ఒక్కటే నిష్ఠ, సాధ్యము సాధనము అను నవస్థలభేదముచే రెండు విధములు, కాని రెండే స్వతంత్రము లయిన నిష్ఠలు కా వని వచించుటకు నిష్ఠా యని యేకవచనము. అట్లు చెప్పఁబోవుచున్నాఁడు 'ఏకం సాఙ్ఖ్యంచ యోగంచ యః పశ్యతి సపశ్యతి' అని. ఆనిష్ఠనే రెండువిధములుగాఁ జూపుచున్నాఁడు.—సాఙ్ఖ్యానామ్—సంఖ్య యనఁగా ఆత్మయొక్క సమ్యక్జ్ఞానము, దానిఁ బొందినవారికి, బ్రహ్మచర్యమునుండియే సన్న్యసించి వేదాంతవిజ్ఞాన సునిశ్చితార్థులై జ్ఞానభూమి నారోహించిన శుద్ధాంతఃకరణులకు; జ్ఞానయోగేన—జ్ఞానమే యుజ్యతే—కూడుచున్నాఁడు బ్రహ్మముతో దీనిచే నను వ్యుత్పత్తిచే యోగము, దానిచేత; నిష్ఠ చెప్పఁబడినది "తాని సర్వాణి సంయమ్య యుక్త ఆసీత మత్పరః" ఇత్యాదికముచేత. అశుద్ధాంతఃకరణులకో, జ్ఞానభూమి నారోహింపనియట్టి, యోగినామ్ = కర్మాధికార యోగులకు; కర్మయోగేన—కర్మమే యుజ్యతే—కూడుచున్నాఁడు అంతఃకరణశుద్ధితో దీనిచేత నను వ్యుత్పత్తిచే యోగము, దానిచేత; నిష్ఠ చెప్పఁబడినది అంతఃకరణశుద్ధిద్వారమున జ్ఞానభూమిక నారోహించుటకొఱకు "ధర్మ్యాద్ధి యుద్ధాచ్ఛ్రేయో

---

1 ప్రొద్దు ప్రొద్దునను సంధ్య నుపాసింపవలెను, సూర్యుఁ డుదయించినంతనే ప్రాతఃకాలమున వేల్వవలెను, వసంత ఋతువునందు బ్రాహ్మణుం డగ్న్యాధానము చేయవలెను, కర్మములను జేయుచునే యిట నూఱుసంవత్సరములును జీవింపఁగోరవలెను, అందువలన స్వాధ్యాయము—వేదము అధ్యయనింపవలెను, ఋతమును స్వాధ్యాయ ప్రవచనంబులును సత్యమును స్వాధ్యాయ ప్రవచనంబులును అగ్నులును స్వాధ్యాయ ప్రవచనంబులును అగ్నిహోత్రంబును స్వాధ్యాయ ప్రవచనంబులును సత్యముఁ బలుకుము ధర్మము నాచరింపుము వానిని నీ వుపాసింపవలెను.

ఽన్యత్ క్షత్త్రియస్య న విద్యతే" ఇత్యాదికముచేత. ఇందువలననే, లేదు జ్ఞాన కర్మములకు సముచ్చయమును వికల్పమును, మ టేమనఁగా, నిష్కామకర్మముచే శుద్ధ మయిన యంతఃకరణము గలవారికి సర్వ కర్మసన్న్యాసముచేతనే జ్ఞానం బని యంతఃకరణముయొక్క శుద్ధి అశుద్ధి అను నవస్థల భేదముఁ బట్టి యొకనికే నీకు ద్వివిధ మైన నిష్ఠ చెప్పఁబడినది, «ఏషా తే ఽభిహితా సాఙ్ఖ్యే బుద్ధి ర్యోగే త్విమాం శృణు» అని. కావున భూమికాభేదంబున నొక్కనికే రెండు నుపయోగించుటవలన అధికారభేద మున్నను ఉపదేశము వ్యర్థము కా దని యభిప్రాయము. దీనినే తెలుపుటకు అశుద్ధచిత్తుఁడు చిత్తశుద్ధి గలుగు పర్యంతము కర్మ మనుష్ఠింపవలె నని 'న కర్మణా మనారమ్భాత్' ఇత్యాదిగా 'మోఘం పార్థ స జీవతి' అనువఱకుఁ గల పదు మూఁడు శ్లోకములచేఁ దెలుపుచున్నాఁడు. శుద్ధచిత్తుఁ డగు జ్ఞానికిఁ గొంచెమేని కర్మ మపేక్షితము కా దని తెలుపుచున్నాఁడు 'యస్త్వాత్మరతి రేవ స్యాత్' ఇత్యాదు లగు రెండు శ్లోకములచేత. ఇఁక 'తస్మా దసక్త స్సతతమ్' అని యారంభించి 'కర్మము బంధహేతు వైనను దానికి మోక్షహేతుత్వము చిత్తశుద్ధిజ్ఞానోత్పత్తి ద్వారమున సంభవించుచున్నది ఫలాభిసంధి లేకుండుట యను కౌశలముచేత' నని తెలుపఁ బోవుచున్నాఁడు. అటుపిమ్మట 'అథ కేన ప్రయుక్తో ఽయమ్' అని ప్రశ్న పుట్టించికొని 'కామదోషంబుచేతనే కామ్యకర్మమునకు శుద్ధిహేతుత్వము లేదు. కావునఁ గామమును విడిచి కర్మములను జేయుచుండుటచే అంతఃకరణశుద్ధినొంది జ్ఞానాధికారి వయ్యెదవు' అని అధ్యాయ పరిసమాప్తి వఱకు వచియింపఁ బోవుచున్నాఁడు భగవంతుఁడు.

శ్రీ. దీని కుత్తరము.—ఇది యర్థము. నేను బరస్పర నిరపేక్షముగా మోక్షసాధన మని కర్మనిష్ఠా జ్ఞాననిష్ఠలు రెండు చెప్పియుందునేని అప్పుడు రెంటిలో నేదిమంచిదో అదియొకటి చెప్పు మని నీప్రశ్న యుపపన్న మగును. నేనేమో యట్లు చెప్పనైతిని. మ టేమనఁగా రెంటిచేతను ఒకటే బ్రహ్మనిష్ఠ చెప్పితిని, గుణప్రధానభూతము లయిన ఆరెంటికిని బ్రత్యేకము స్వాతంత్ర్యము అనుపపన్న మగుటవలన. ఒక నిష్ఠకే యధికారభేదమును బట్టి ప్రకారభేదము మాత్రమే వచించితిని. అని. అస్మిన్—ఈ, శుద్ధాంతఃకరణులు అశుద్ధాంతఃకరణులు అని రెండువిధములైన; లోకే = అధికారిజనమునందు; ద్వివిధా = రెండువిధములు గల; నిష్ఠా = మోక్షపరత్వము; పురా = పూర్వాధ్యాయమునందు; మయా = సర్వజ్ఞుండ నగు నాచేత; ప్రోక్తా = స్పష్టముగానే చెప్పఁబడినది. ప్రకార ద్వయమునే చూపుచు

న్నాఁడు—సాఙ్ఖ్యానామ్ = శుద్ధాంతఃకరణులై జ్ఞానభూమి నారోహించినవారికి; జ్ఞాన పరిపాకము కొఱకు, జ్ఞానయోగేన—ధ్యానాదికముచేత; నిష్ఠా—బ్రహ్మపరత్వము, చెప్పఁబడినది «తాని సర్వాణి సంయమ్య యుక్త ఆసీత మత్పరః” ఇత్యాదికము చేత. సాంఖ్యభూమిక నారోహింపఁ గోరినవారలకు మాత్రము, అంతఃకరణశుద్ధి ద్వారమున సాంఖ్యభూమిక సిద్ధించుటకొఱకు, యోగినామ్ = తదుపాయభూత మైన కర్మయోగమునం దధికారు లగు వారికి; కర్మయోగేన; నిష్ఠ చెప్పఁబడినది «ధర్మ్యాద్ధి యుద్ధాచ్ఛ్రేయో ఽన్యత్ క్షత్రియస్య నవిద్యతే» ఇత్యాదికము చేత. ఇందువలననే చిత్తముయొక్క శుద్ధి అశుద్ధి అను నవస్థలభేదమును బట్టియే రెండువిధము లైన నిష్ఠయును జెప్పఁబడినది. «ఏషా తే ఽభి హితా సాఙ్ఖ్యే బుద్ధి ర్యోగే త్విమాం శృణు» అని.

ప. అంత భగవంతుఁడు చెప్పుచున్నాఁడు.—లోక్యతే—తెలియఁబడు చున్నది వీనిచేత నను వ్యుత్పత్తిచే లోక మనఁగా ముముక్షుజనము, దానియందు; ద్వివిధా = రెండుప్రకారములు గల; నిష్ఠా = మర్యాద; పురా = పూర్వాధ్యాయము నందు; ప్రోక్తా. అందు; సాఙ్ఖ్యానామ్ = శుద్ధాంతఃకరణులకు; జ్ఞానయోగేన. అట్లు, అశుద్ధాంతఃకరణులైన, యోగినామ్ = కర్మకుశలులకు; కర్మయోగేన. ఒక్కనికి రెండుపాయములఁ జెప్పినవాఁడఁగాను, మ తేమనఁగా, అధికారభేదమునుబట్టి చెప్పి తిని కావున «వ్యామిశ్రేణేవ వాక్యేన» అని పలుకుట యుచితము గా దని యర్థము.

రా. మున్ను చెప్పినది చక్కఁగా గ్రహింపవైతివి. ఏలయనఁగా, పురా = మున్ను; అస్మిన్, లోకే = నానావిధాధికారులచే నిండిన లోకమునందు; ద్వివిధా = రెండువిధములు గల; నిష్ఠా—జ్ఞానవిషయమును కర్మవిషయము నగు నిష్ఠ; మయా = నాచేత; వారివారి అధికారము చొప్పున అసంకీర్ణముగానే, ప్రోక్తా = చెప్పఁబడినది. లౌకి కులగు పురుషులందఱు మోక్షాభిలాష గలిగినంతనె యప్పుడే జ్ఞానయోగాధికారము నొందఁజాలరుగదా! మ తేమనఁగా, ఫలాభిసంధిలేక పరమపురుషారాధనరూపంబున ననుష్ఠితంబగు కర్మముచే నంతఃకరణ మలము నశించి అవ్యాకులేంద్రియులై జ్ఞానని ష్ఠయం దధికారు లగుదురు. «యతః ప్రవృత్తి ర్భూతానాం యేన సర్వమిదం తతమ్ । స్వకర్మణా త మభ్యర్చ్య సిద్ధిం విన్దతి మానవః» అని పరమ పురుషారా ధనైకరూపత కర్మములకుఁ జెప్పఁబడును. ద్వితీయాధ్యాయమునందుఁగూడ «కర్మ

ణ్యే వాధి కార్యస్తే" ఇత్యాదికముచే ఫలాభిసంధిరహితముగాఁ గర్మం బనుష్ఠేయం బని విధించి యందుచే విషయ వ్యాకులతారూప మైన మోహము నుండి యుత్తీర్ణ మయిన ♦ బుద్ధిగలవానికి « ప్రజహాతి యదా కామాన్ " ఇత్యాదికముచే జ్ఞాన యోగము ప్రతిపాదింపఁ బడినది. ఇందువలన, సాఙ్ఖ్యానామ్ = సంఖ్య అనఁగా బుద్ధి, దానితోఁ గూడినవారు సాంఖ్యులు, ఆత్మైకవిషయ మగు బుద్ధి గలవారు సాంఖ్యులు; అట్టివారికి మాత్రమే; జ్ఞానయోగేన = జ్ఞానయోగముచే; స్థితి చెప్పఁ బడినది. యోగినామ్ = అజ్ఞాన యోగమునకు యోగ్యత లేనికర్మయోగాధికారు లకో; కర్మయోగేన = కర్మయోగముచే, స్థితి చెప్పఁబడినది. ఇట్లు విషయ వ్యాకుల మయిన బుద్ధి గలవారలకుఁ గర్మయోగమునం దధికారము, అవ్యాకుల బుద్ధులకు మాత్రము జ్ఞానయోగమునం దధికారము చెప్పఁబడినది, కావున ఇందే మియు విరుద్ధము వ్యామిశ్రముగా వచియింపఁబడినది కాదు.

ఈలోకమునం దధికారులు నానావిధములుగా నుండుటవలన వారివారి యధికారము చొప్పున నేను జ్ఞానవిషయము కర్మవిషయము అని రెండు విధము లయిన నిష్ఠలు వేఱువేఱుగా నే చెప్పితిని. అందు విషయములం దగిలి వ్యాకులపడు చిత్తము గలవారికి కర్మయోగమునం దధికారము. కర్మయోగము ననుష్ఠించుటచేఁ జిత్త మలంబు తొలంగి అవ్యాకుల చిత్తు లగువారికి జ్ఞానయోగమునం దధికారము. కావున నీవు పరస్పర విరుద్ధం బని సంశయింప నవకాశము లే దని తాత్పర్యము.

మూ. బుద్ధి జ్యాయంబైనను నీవు అధికారికుఁడవు ‡ అగుటవలన కర్మ మునం దధికృతుఁ డవు అని అందు నిన్ను నియోగించుచున్నానను నభిప్రాయము గలవాఁడై భగవంతుండు చెప్పుచున్నాఁడు.—అస్మిన్ లోకే = ఈలోకమునందు; ద్వివిధాః = రెండు విధము లయినవారు గూడ జనులు కలరు, గృహస్థాదులకు విహితమైన కర్మమును విడిచి జ్ఞాననిష్ఠు లగువారు సనకాదులవలె, ఆకర్మమునం దున్నవారై యే జ్ఞాననిష్ఠు లగు వారును జనకాదులవలె, నాధర్మమునం దున్నవా రలే § యని యర్థము. సాఙ్ఖ్యానామ్ = జ్ఞానులకు, సనకాదులకు. యోగినామ్ = ఉపాయులకు *, జనకాదులకు. జ్ఞాననిష్ఠులు గూడ ఈశ్వరేచ్ఛచే అధికారికు

♦ దాఁటిన.

‡ అధికారము గలవాఁడవు—ఈశ్వరేచ్ఛచేఁ గర్మాధికారము నొందినవాఁడవు.

§ జ్ఞాన మార్గమున నున్నవారలే.

* ఉపాయము గలవారికి.

లగుటవలనను లోకసంగ్రహార్థులగుటవలనను ఎవరు కర్మయోగ్యు లగుదురో వారును యోగులు. నిష్ఠా = స్థితి. నీవో జనకాదులవలె కర్మసహితుఁడ వైయే జ్ఞానయోగ్యుఁడవు, కాని సనకాదులవలె కర్మమును విడిచి కా దని యర్థము. కలరుగదా యీశ్వరేచ్ఛచేతనే కర్మముచేయువారు ప్రియవ్రతాదులుగూడ జ్ఞానులే. అట్లు చెప్పఁబడినది « ఈశ్వరేచ్ఛయా వినివేశిత కర్మాధికారః » * అని.

ఈలోకమున జ్ఞాననిష్ఠులే రెండువిధములుగా నున్నారు. సనకాదులవలెఁ గర్మములను విడిచినవారు కొందఱు. జనకాదులవలె కర్మమును విడువక జ్ఞాననిష్ఠయం దుండువారు కొందఱు. జ్ఞాననిష్ఠులై యీశ్వరేచ్ఛచేఁ గర్మాధికారము గలవారై కర్మ మనుష్ఠించుచుండు జనకాదులు అధికారికు లనఁబడుదురు. కేవల జ్ఞానులగు సనకాదులకు జ్ఞాన యోగ నిష్ఠమాత్రమె చెప్పఁబడినది. అధికారికు లగు యోగులకు కర్మనిష్ఠయు జ్ఞాననిష్ఠయుఁ జెప్పఁబడినవి. నీవు అధికారికుఁడ వగుటచే రెండును నీ వనుష్ఠింపవలె నని తాత్పర్యము.

న కర్మణా మనారమ్భా న్నైష్కర్మ్యం పురుషో ఽశ్నుతే
నచ సన్న్యసనాదేవ సిద్ధిం సమధిగచ్ఛతి. ౪

భా. ఏది యర్జునుండు చెప్పెనో కర్మముకంటె జ్యాయసి బుద్ధి యని, అది సత్యమె నిరాకరింపమివలన; అజ్ఞాననిష్ఠయు సన్న్యాసియే యనుష్ఠింపవలె ననుటయు సిద్ధము, భిన్నపురుషానుష్ఠేయంబులని చెప్పుట వలన; భగవంతునకు నిట్లే యనుమతం బని తెలియుచున్నది. నన్ను ఐనను బంధకారణం బగు కర్మమునందే నియోగించుచున్నా వనే విషణ్ణహృదయుం డగు నర్జునుని ‘ కర్మముచేయు ’ నని తలంచుచున్న వానిం జూచి చెప్పుచున్నాఁడు భగవంతుఁడు నకర్మణా మనారమ్భా దిత్యాది. లేక. జ్ఞానకర్మనిష్ఠలు పరస్పర విరుద్ధము లగుటవలన ఒకపురుషునిచే ఏకకాలమునం దనుష్ఠింప నశక్యము లగుటం జేసి యన్యోన్యనిరపేక్షంబులై యే ♦ పురుషార్థహేతువు లగుననుట ప్రాప్త మగుచున్నది. అందుకై « కర్మనిష్ఠ జ్ఞాననిష్ఠాప్రాప్తిహేతు వగుటచేఁ బురుషార్థమునకు హేతువగును, స్వాతంత్ర్యమునం గాదు. జ్ఞాననిష్ఠయో

* ఈశ్వరేచ్ఛచే కలిగింపఁబడిన కర్మాధికారము గలవాఁడై—ప్రియవ్రతుఁడు.
♦ ఒకటివొకటి యపేక్షింపనివైయే—ఒక్కొకటియు స్వతంత్రమైయే.

కర్మనిష్ఠారూప మయిన యుపాయముచేఁ బొందఁబడినదై స్వాతంత్ర్య
ముసం బురుషార్థహేతు వగును, ఇతరము నపేక్షింపదు" అను నీయ
ర్థముం బ్రదర్శించువాఁడై చెప్పుచున్నాఁడు భగవంతుఁడు నకర్మణా
మిత్యాదిగా. కర్మణామ్ = క్రియలయొక్క, యజ్ఞాదులయొక్క, ఈజన్మ
మునందు జన్మాంతరమునందుఁగాని యనుష్ఠితంబులై యుపాత్తదురిత
క్షయ హేతువు § లగుటచేఁ జిత్తశుద్ధికిఁ గారణంబులును జిత్తశుద్ధి
కారణంబు లగుటచే జ్ఞానోత్పత్తిద్వారంబున జ్ఞాననిష్ఠాహేతువులు నగు
వానియొక్క, "జ్ఞాన ముత్పద్యతే పుంసాం క్షయా త్పాపస్య కర్మణః।
యథా దర్శతలప్రఖ్యే పశ్య త్యాత్మాన మాత్మని" * ఇత్యాది స్మృతి
వలన; అనారమ్భాత్ = అనుష్ఠింపమివలన; నైష్కర్మ్యమ్ = నిష్కర్మ
భావమును, కర్మశూన్యతను, జ్ఞానయోగముచే నిష్ఠను, నిష్క్రియాత్మ
స్వరూపమున నుండుట నని యర్థము; పురుషః = పురుషుఁడు; న
అశ్నుతే—పొందఁ డని యర్థము. కర్మముల ననుష్ఠింపమివలన నైష్క
ర్మ్యమును బొందఁ డని చెప్పుటవలన దానికి విపర్యయంబునఁ గర్మముల
ననుష్ఠించుటవలన నైష్కర్మ్యమును బొందుననుట సిద్ధించుచున్నది.
ఏకారణంబువలన మఱి, కర్మముల ననుష్ఠింపకుండుటవలన నైష్కర్మ్యము
పొందఁడు? ఇందుకుఁ జెప్పెదము.—కర్మానుష్ఠానమే నైష్కర్మ్యమున
కుపాయ మగుటవలన. ఉపాయము లేక యుపేయము సిద్ధింపదు గదా!
కర్మయోగమే యుపాయము నైష్కర్మ్యలక్షణం బగు జ్ఞానయోగంబున
కని శ్రుతియందును ఇందును బ్రతిపాదింపఁబడినది. శ్రుతియందుఁ
బ్రకృతమైన జ్ఞేయం బగు ఆత్మలోకముయొక్క జ్ఞానమున కుపాయం
బని "తమేతం వేదానువచనేన బ్రాహ్మణా వివిదిషన్తి యజ్ఞేన"
ఇత్యాదికముచేఁ గర్మయోగము జ్ఞానయోగోపాయం బనుట ప్రతిపాదిం
పఁ బడినవి. ఇందుఁగూడ "సన్న్యాసస్తు మహాబాహో దుఃఖ
మాప్తు మయోగతః । యోగినః కర్మ కుర్వన్తి సఙ్గం త్యక్త్వాత్మ
శుద్ధయే ॥ యజ్ఞో దానం తపశ్చైవ పావనాని మనీషిణామ్" ఇత్యా

---

§ పొందఁబడిన పాపముయొక్క నాశమునకు హేతువులు.

* పాపమైన కర్మముయొక్క క్షయమువలనఁ బురుషులకు జ్ఞానము పుట్టుచున్నది ఎట్లు అద్దము వంటి శుద్ధహృదయమునందు ఆత్మను జూచునో అట్టి జ్ఞానము.

దిగాఁ బ్రతిపాదింపఁ బోవుచున్నాఁడు. ఇఁక ఓయీ! « అభయం సర్వ భూతేభ్యో దత్వా నైష్కర్మ్య మాచరేత్ " * ఇత్యాదికముచేఁ గర్తవ్యం బగు కర్మసన్న్యాసమువలనంగూడ నైష్కర్మ్యప్రాప్తి చెప్పఁబడుచున్నది, లోకంబునందుఁ గూడఁ గర్మములయనారంభము వలన నైష్కర్మ్యం బని మిక్కిలి ప్రసిద్ధము; ఇందువలనను నైష్కర్మ్యార్థికిఁ గర్మానుష్ఠానం బేల? అని ప్రాప్తించుచున్నది. ఇందుకుఁ జెప్పుచున్నాఁడు నచ సన్న్యసనా దేవేత్యాదిగా. సన్న్యసనాదేవచ = కేవల మయిన కర్మ పరిత్యాగమువలన మాత్రమెగూడ, జ్ఞానరహిత మైన దానివలన; సిద్ధిమ్ = నైష్కర్మ్యరూప మయిన సిద్ధిని, జ్ఞాన యోగనిష్ఠను, నసమధిగచ్ఛతి = పొందఁడు.

కర్మముల ననుష్ఠించినం గాని నైష్కర్మ్యం బనఁబడు జ్ఞానయోగనిష్ఠ సిద్ధింపదు. జ్ఞానము లేక వట్టి కర్మ పరిత్యాగముచేసిన మాత్రాన నైష్కర్మ్యము లభించునది కా దని తాత్పర్యము.

ఆ. అర్జునుఁడు « జ్యాయసీ చేత్ » అని బుద్ధి జ్యాయం బని చెప్పి నాఁడుగదా! దానినేల భగవంతు డుపేక్షించె ననఁగా చెప్పుచున్నారు ఏది ఇత్యాదిగా. మఱియు జ్ఞాననిష్ఠయందు సన్న్యాసులకే యధికార మని భగవంతుని యభిప్రాయము; కానిచో భగవంతుని విభాగవచనము ♦ విరోధించు నని విభాగ వచన సామర్థ్యమువలన సిద్ధ మైన యర్థముఁ జెప్పుచున్నారు అజ్ఞాననిష్ఠయు నిత్యాదిగా. అట్లయిన యెడ విభాగ వచనానుసారముగ నర్జునునకుఁగూడ సన్న్యసపూర్వకం బగు జ్ఞాననిష్ఠయందే యధికారము కావచ్చును అనఁగా కా దని చెప్పుచున్నారు నన్ను ఇత్యాదిగా. ఐనను—బుద్ధి జ్యాయసి యని యంగీకరించికూడ. కర్మములు చేయకున్నను శ్రవణాదులచే జ్ఞానప్రాప్తి కావచ్చు నని పరమతము ననుసరించి విశేషణము చేయుచున్నారు కర్మము చేయును ఇత్యాదిగా. విభాగ వచనమునుబట్టి సముచ్చయము కా దన్నచో జ్ఞానకర్మములు రెండును స్వాతంత్ర్యముసఁ బురుషార్థహేతువు లగును, కావన్న యెడఁ గర్మమువలె జ్ఞానముగూడ స్వాతంత్ర్యమునఁ బురుషార్థహేతువు కా దనవలెను అని యాశంకించి వేఱుసంబంధముఁ జెప్పుచున్నారు లేక అని. అట్లయినచో జ్ఞాననిష్ఠయును గర్మనిష్ఠవలె

* సర్వభూతములకును అభయం బొసంగి నైష్కర్మ్యము నాచరింపవలెను.

♦ జ్ఞానయోగేన సాఙ్ఖ్యానాం కర్మయోగేన యోగినామ్ అనునది.

నిష్ఠాత్వమునందు విశేషము లేమివలన స్వాతంత్ర్యమునఁ బురుషార్థహేతువు కాదు, కావున సముచ్చయమే సిద్ధించు నని యాశంకించి చెప్పుచున్నారు జ్ఞాననిష్ఠయో ఇత్యాదిగా. రజ్జుతత్త్వజ్ఞాన ముత్పన్నమై ఫలసిద్ధియందు సహకారి నపేక్షించుటం గానము కదా! అట్లు ఇదియు ఉత్పన్నమైనపిదప మోక్షమునకొఱకు ఇతరము నపేక్షింపదు—అది చెప్పుచున్నారు ఇతరము నపేక్షింపదని. "యస్య వై తత్కర్మ" అను శ్రుతియందుం బోలెఁ గర్మశబ్దము చేయఁబడు వస్తువును వచించు నని యాశంకించి వ్యాఖ్యానము చేయుచున్నారు క్రియలయొక్క అని. ఆ క్రియలను నిత్యనైమిత్తికము లని విభజించుచున్నారు యజ్ఞాదులయొక్క అని. ఈజన్మమునందే యనుష్ఠితంబు లగు కర్మములు బుద్ధిశుద్ధిద్వారమున జ్ఞానహేతువు లగు ననుచో బ్రహ్మచారుల § కెట్లు జ్ఞానోత్పత్తి యగును? జన్మాంతరకృతము లైన కర్మంబులే యట్లు జ్ఞానహేతువు లగుననుచో గృహస్థాదులకు నేతజ్జన్మకృతంబు లగు కర్మములు జ్ఞానహేతువులు కాక పోవును అని యాశంకించి నియమము లే దని తెలుపుచున్నారు ఈజన్మమునందు ఇత్యాదిగా. ఇవి సత్త్వశుద్ధి కారణంబులు కాఁజాలవు ఉపాత్త దురితంబులు ప్రతిబంధకము లుండుట వలన నని యాశంకించి చెప్పుచున్నారు ఉపాత్తేత్యాదిగా. అప్పుడు అంతమాత్రమే వాని ప్రయోజనము కావలయును, ఎట్లవి జ్ఞాననిష్ఠాహేతువు లగు ననఁగాఁ జెప్పుచున్నారు చిత్తశుద్ధీత్యాదిగా. కర్మములు చిత్తశుద్ధిద్వారమున జ్ఞానహేతువు లనుటకుఁ బ్రమాణముఁ జెప్పుచున్నారు జ్ఞాన ముత్పద్యతే ఇత్యాదిగా. అనారంభ పదమునకు ఉపక్రమింపమి యర్థము కా దని చెప్పుచున్నారు అనుష్ఠింపమివలన నని. నిష్కర్మునియొక్క—సన్న్యాసియొక్క కర్మము—జ్ఞానము నైష్కర్మ్య మని వ్యాఖ్యానము చేయుచున్నారు నిష్కర్మేత్యాదిగా. అది కర్త్రాభావావస్థ కా దని చెప్పుచున్నారు జ్ఞానయోగముచే నిష్ఠ నని. అది సాధనములలోఁ జేర దని చెప్పుచున్నారు నిష్క్రియేత్యాదిగా. కర్మానుష్ఠానం బను నుపాయముచేఁ బొందఁబడినదై జ్ఞాననిష్ఠ స్వతంత్రముగనే పురుషార్థహేతు వగు నని ప్రకృతార్థమును సమర్థించుట వ్యతిరేకవచనముయొక్క తాత్పర్యం బని తలఁచి వ్యాఖ్యానము చేయుచున్నారు కర్మముల నిత్యాదిగా. తద్విపర్యయమునే వివరించుచున్నారు కర్మముల ననుష్ఠించుటవలన నిత్యాదిగా. చెప్పినయర్థమునకు హేతువు నడుగుచున్నాఁడు ఏకారణంబువలన ఇత్యాదిగా. తెలియఁగోరిన హేతువును జెప్పుచున్నారు చెప్పెదము ఇత్యాదిగా.

---

§ సన్న్యాసులకు.

ఉపాయం బైనను అది లేనియెడ నెందువలన నైష్కర్మ్యము సిద్ధింప దని యాశంకించి చెప్పుచున్నారు ఉపాయము లేక ఇత్యాదిగా. జ్ఞానయోగమునకుఁ గర్మయోగం బుపాయం బనుటకు శ్రుతిస్మృతులను బ్రమాణముగాఁ జూపుచున్నారు కర్మయోగమే ఇత్యాదిగా. శ్రుతియందు ఉపాయోపేయత్వము ప్రతిపాదించుటం బ్రకటించుచున్నారు శ్రుతియందు ఇత్యాదిగా. ఇఁక గీతాశాస్త్రమునందుఁ గర్మయోగము జ్ఞానయోగమున కుపాయం బని యేయుపపాదనము చేయఁబడెనో దానినుదాహరించుచున్నారు ఇంకఁగూడ నిత్యాదిగా. ఇట్లు పూర్వార్థమునకు వ్యాఖ్యానము చేసి యుత్తరార్థమునకు వ్యాఖ్య చేయుటకై యాశంక చూపుచున్నారు ఓయీ ఇత్యాదిగా. ఇత్యాదికముచే—ఇట ఆదిశబ్దముచే « శాన్తో దాన్త ఉపరతస్తితిక్షుః, సన్న్యాసయోగా ద్యతయ శ్శుద్ధ సత్త్వాః ” ఇత్యాదికము గ్రహింపఁబడుచున్నది. అంతే లోకప్రసిద్ధి యనుకూలించుచున్న దని చెప్పుచున్నారు లోకంబునందుఁగూడ నిత్యాదిగా. మిక్కిలి ప్రసిద్ధము « యతో యతో నివర్తతే తతస్తతో విముచ్యతే । నివర్తనా ద్ధి సర్వశో న వేత్తి దుఃఖ మణ్వపి » ♦ ఇత్యాదులు కనఁబడుటవలన నని శేషము. లౌకికప్రసిద్ధివలనను వైదికప్రసిద్ధివలనను సిద్ధ మైనయర్థముఁ జెప్పుచున్నారు ఇందువలనను ఇత్యాదిగా. అందు కుత్తరముగా నుత్తరార్థమును దించి వ్యాఖ్యానము చేయుచున్నారు ఇందుకుఁ జెప్పుచున్నాఁడు ఇత్యాదిగా. ఏవకారార్థము చెప్పుచున్నారు కేవలమైన అని. దానినే స్పష్టీకరించుచున్నారు కర్మపరిత్యాగమువలన నిత్యాదిగా.

హి. భయంకర మైన కర్మము చేయఁగూడ దని తలంచుచున్న యర్జునుం జూచి కర్మమునం దధికారి యగువాఁడు కర్మము చేయవలె నని తెలుపుటకై చెప్పుచున్నాఁడు.—కర్మణామ్ = కర్మములయొక్క ; అనారమ్భాత్ = చేయకుండుటవలన; నైష్కర్మ్యమ్ = నైష్కర్మ్యరూపము—అకర్త్రాత్మజ్ఞానరూప మగు సిద్ధిని; పురుషః; నాశ్నుతే. ఎట్లు జ్ఞానాధికారి జ్ఞానమువలన సిద్ధిని బొందుచున్నాఁడో అట్లు. అట్లయినయెడ సకలకర్మసన్న్యాసమే పురుషార్థము, దాని ననుష్ఠించెద నందువేని, అదియు నియతము గాదు.—సన్న్యసనాదేవచ = కర్మపరిత్యాగమాత్రము వలనఁగూడ; సిద్ధిమ్ = నైష్కర్మ్యరూపసిద్ధిని; నసమధిగచ్ఛతి = పొందఁడు.

♦ దేని దేనినుండి నివర్తిల్లుచున్నాఁడో దాని దానినుండి విముక్తుఁ డగుచున్నాఁడు. అన్నిటినుండియు నివర్తిల్లుటవలనఁ గదా దుఃఖము కొంచెమైనను ఎఱుఁగకుండును.

శం. ఓయీ! ఇట్లయినయెడ, జ్ఞానకర్మములు రెండును ఒకటి నొకటి యపేక్షింపకయే సాక్షా న్మోక్షహేతువు లనుట ప్రసక్తించుచున్నది అనఁగా. అట్లు కాదు. “న కర్మణా న ప్రజయా” ఇత్యాది శ్రుతులు కర్మము మోక్షసాధన మనుటను నిషేధించుట వలనను, “జ్ఞానాదేవతు కైవల్యమ్” అని యితరమును నిషేధించి జ్ఞానమే మోక్షసాధన మని నిర్ధారించుటవలనను గర్మమునకు మోక్ష సాధనత్వము సంభవింపదు. జ్ఞాన ముత్పన్న మైన పిదప నది యే తానే యితరము నపేక్షింపక ముక్తి సుఖము నొసంగుచున్న దనుట వాస్తవమే. అయినను “సత్త్వ శుద్ధౌ ధ్రువా స్మృతిః” అని చెప్పుటవలన సత్త్వ శుద్ధి లేక జ్ఞాన ముదయింప నేరదు. సత్త్వశుద్ధియో “బ్రాహ్మణా వివిదిషన్తి యజ్ఞేన దానేన” అను శ్రుతి వలన యజ్ఞాది సత్కర్మము ననుష్ఠించినం గాని సిద్ధింపదు. అందువలన ముముక్షువు ఆత్మజ్ఞానము నొందనివాఁడు అవశ్యము చిత్తశుద్ధికొఱకు కర్మము చేయవలెను. చేయనిచో మోక్షము సిద్ధింపదు అని చెప్పుచున్నాఁడు—కర్మణామ్ = నిత్యములైన శ్రౌతస్మార్త కర్మములయొక్క; అనారమ్భాత్ = ఆచరింపమివలన; నైష్కర్మ్యమ్ = దేనియందుఁ గర్మము లేదో అది నిష్కర్మము—బ్రహ్మము, “నిష్కలం నిష్క్రియమ్” అను శ్రుతివలన, నిష్కర్మముయొక్క భావము నైష్కర్మ్యము, నిష్క్రియ బ్రహ్మరూపమున నుండుటను, ముక్తిని; పురుషః; నాశ్నుతే, ఉపాయము లేకుండుట వలన; ఉపాయం బున్ననే యుపేయము సిద్ధించును, ఎందువలన ఉపాయభూతంబు లగు కర్మముల ననుష్ఠింపకుండుటవలన ఉపేయభూతం బగు జ్ఞానంబును దత్ఫలమైన నైష్కర్మ్యమును బురుషునకు సిద్ధింపదో, అందువలన ముముక్షువు ఈశ్వరార్పణ బుద్ధిచే నిత్యనైమిత్తిక కర్మంబుల నవశ్య మనుష్ఠింపవలెను, అందుచే జ్ఞానమును మోక్షమును సిద్ధించు నని యర్థము. ఓయీ! ‘న కర్మణా న ప్రజయా’ అని శ్రుతియే కర్మము మోక్షసాధనమనుటను నిషేధించుట వలనను ‘సన్న్యాస యోగాత్’ అని సన్న్యాసమే యతులకు ముక్తిహేతు వని యుపదేశించుట వలనను సర్వకర్మములను సన్న్యసించియే నేను ఊరక సుఖంబుండెదను, ఒకప్పు డును జేయను క్లేశభూయిష్ఠం బగు కర్మమును, అందును హింసాప్రధానం బగు దానిని, అని యాశంకించి చెప్పుచున్నారు—సన్న్యసనాదేవ—కర్మము క్లేశభూయిష్ఠ మను బుద్ధిచేఁ గాని అలసతచేఁ గాని ఆపాత వైరాగ్యమువలన శిఖాయజ్ఞో పవీత ములను విడుచుటవలన మాత్రమె; సిద్ధిమ్ = నైష్కర్మ్యసిద్ధిని, విదేహముక్తిని; ముముక్షువు బ్రాహ్మణుఁడు, న సమధిగచ్ఛతి, వేదాంత శ్రవణజన్య మగు జ్ఞానము

లేకయే, "జ్ఞానాదేవతు కైవల్యమ్" అను శ్రుతివలన. ఓయీ! సన్న్యసించి మోక్షముకొఱకు దహరోపాస్తిని గాని వైశ్వానరోపాస్తిని గాని శివపూజను గాని తన్నామ కీర్తనమునుగాని చేయుదును అందువేని. అందు మొదటిది సరికాదు, "సత్యకామ స్సత్య సంకల్పః" అని దహరోపాసనము సత్యకామత్వాది గుణసహిత మని చెప్పుటవలన గుణవంతము నుపాసించుటవలనఁ దద్భావమే పొందవలసి వచ్చును. రెండవదియుఁ గాదు, 'స సర్వేషు భూతే ష్వన్నమత్తి' అని చెప్పఁబడియుండుటవలన వైశ్వానరోపాసనముచే సర్వభూతాత్ముఁ డై అన్నాదనఫలమును ♦♦ మాత్రమే పొందవలసి వచ్చును. తృతీయంబును గాదు, "దేవో భూత్వా దేవా నప్యేతి" ** అను వచనమువలన శివలోకము పొందవలసి వచ్చును. నాలవపక్షమును యుక్తము గాదు "నాఽస్తి పాతక మహో కలికాలే నామకీర్తనపరేషు నరేషు । పుణ్య శ్రవణ కీర్తనమ్" ❡ ఇత్యాది వచనమువలనఁ బాపక్షయము మాత్రమే ప్రయోజనము సిద్ధించుటవలన. ఏది దృశ్యమో అది యసత్తు అను వ్యాప్తిచే అవ్యాకృతము మొదలుగా స్థూలమువఱకుఁ గల సగుణము సమస్తంబును దృశ్యమగుటం జేసి అసత్తని తెలియుటవలన ఉపాస్యము సర్వంబును సగుణం బగుటచే తప్పక యసత్తే యగుం గావున అసత్తు నుపాసించుటచే అసద్భావమే ఫలము సిద్ధించును గాని సద్భావము ఎప్పుడును సిద్ధింపదు, ఫలసిద్ధి యుపాసనానురూప మగుటవలన. అట్లు "తం యథా యథోపాసతే తథైవ భవతి, అసన్నేవ స భవతి అసద్బ్రహ్మేతి వేదచేత్" § ఇత్యాది శ్రుతియును "యే యథా మాం ప్రపద్యన్తే" ఇత్యాది భగవద్వాక్యమును చెప్పుచున్నవి. మఱియు "అసుర్యా నామ తే లోకాః" ♦ అనియు 'న చేదిహా వేదీ న్మహతీ వినష్టిః' * అనియు ఆత్మతత్త్వము తెలియనివారికి అసురలోక ప్రాప్తిరూప మయిన మహానర్థము కలుగు నని చెప్పుటవలనను "అరున్ముఖాన్ యతీన్ సాలావృకేభ్యః ప్రాయచ్ఛత్" అని వేదాంత

♦♦ అన్నము భక్షించుట యను ఫలమును.

** దేవుఁ డై దేవతలను బొందుచున్నాఁడు.

❡ ఆశ్చర్యము! నామకీర్తనపరు లగు నరులందుఁ గలికాలమునఁ బాపములేదు, పుణ్యము గలిగించు శ్రవణమును కీర్తనమును గలవాని.

§ వాని ఎట్లు ఎట్లు ఉపాసించునో అట్లే యగుచున్నాఁడు, అసత్తు బ్రహ్మ మని తెలియునేని అతఁడు అసత్తే యగును.

♦ ఆత్మను తెలియనివారు అసుర లోకములను బొందుదురు.

* ఇచట తెలియఁ డేని గొప్పనష్టి యగును.

విముఖు లగు యతులకు ఇంద్రునివలన భయము గలుగు ననుటవలనను, 'ప్రత్యక్తత్త్వ వివేకాయ సన్న్యాస స్సర్వ కర్మణామ్ । శ్రుత్యా విధీయతే యస్మాత్తత్త్యాగీ పతితో భవేత్' ♦ అను స్మృతివలనను, సన్న్యాసముగూడఁ గర్మమే యగుటవలనను అంతమాత్రము వలననె మోక్షము సంభవింపమివలనను; అందువలన, ముముక్షు వగు యతి, యన్నివిధంబులచేతను వేదాంతశ్రవణముచేసి ప్రయత్నమున జ్ఞానము సంపాదింపవలె నని సూచించుచున్నాఁడు భగవంతుఁడు 'న చ సన్న్యసనా దేవ సిద్ధిం సమధి గచ్ఛతి' యని. చకారము తు అనుదాని యర్థము గలది. 'సన్న్యాసయోగాత్' ‖ అనుచోట బ్రహ్మవిదు లగు యతులు బ్రహ్మమునం దారోపితము లయిన నామరూపముల గ్రహణమును విడుచుట సన్న్యాస శబ్దముచేఁ జెప్పఁబడుచున్నది, కాని కర్మసన్న్యాసము కాదు, యతయః అను పదముచేతనే సన్న్యాసము సిద్ధమగుటవలన, కానిచోఁ బునరుక్తి ప్రసక్తించును. అందువలన యతికి సన్న్యాస ఫలము వేదాంతశ్రవణ జన్య జ్ఞానమే యని సిద్ధము.

మ. అందుఁ గారణములేనిచోఁ గార్యము కలుగదు, కావున, కర్మణామ్ = 'తమేతం వేదాను వచనేన బ్రాహ్మణా వివిదిషన్తి యజ్ఞేన దానేన తపసా ఽనాశకేన' అను శ్రుతిచే ఆత్మజ్ఞానము నిమిత్తమై వినియుక్తము లయిన కర్మములయొక్క; అనారమ్భాత్ = అనుష్ఠానము చేయకుంఁడుటవలన; చిత్తశుద్ధి లేమిం జేసి జ్ఞానమునకు అయోగ్యుఁడై బహిర్ముఖుఁడైన, పురుషః = పురుషుఁడు; నైష్కర్మ్యమ్ = సర్వ కర్మశూన్యత్వమును, జ్ఞానయోగనిష్ఠ నని యర్థము; నాశ్నుతే = పొందఁడు. ఓయీ! 'ఏత మేవ ప్రవ్రాజినో లోక మిచ్ఛన్తః ప్రవ్రజన్తి' § అను శ్రుతివలన సర్వ కర్మ సన్న్యాసముచేతనే జ్ఞాననిష్ఠాప్రాప్తి యుపపన్న మగుటవలన, కర్మము లనుష్ఠింపనేల? అనఁగా నందునుఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—సన్న్యసనాత్ ఏవ = చిత్తశుద్ధి లేక చేయఁబడిన సన్న్యాసమువలన మాత్రమే; సిద్ధిమ్ = జ్ఞాననిష్ఠారూపసిద్ధిని; చక్కఁగా ఫలించునట్లు, నచ సమధి గచ్ఛతి = పొందనే పొందఁడు. కర్మజన్య మయిన చిత్తశుద్ధి లేనిచో సన్న్యాసమే సంభవింపదు.

♦ ప్రత్యగాత్మ తత్త్వము విచారించుటకొఱకు శ్రుతిచే సర్వ కర్మసన్న్యాసము విధింపఁబడుచున్నది, అందువలన ఆప్రత్యక్తత్త్వ వివేకమును విడిచినవాఁడు పతితుఁ డగును.

‖ సన్న్యాసయోగాద్యతయ శ్శుద్ధచిత్తాః.

§ ఈలోకమునే కోరినవారై సన్న్యాసులు సన్న్యసించుచున్నారు.

ఎట్లో యొకవిధమున ఔత్సుక్యమాత్రమున సన్న్యాసము నవలంబించినను అది ఫలజనకము కాఁ జాల దని భావము.

శ్రీ. ఇందువలనఁ జిత్తశుద్ధికలిగి జ్ఞానోత్పత్తి యగు పర్యంతము వర్ణాశ్రమోచితంబు లగు కర్మము లనుష్ఠింపవలెను, కానిచోఁ జిత్తశుద్ధి కలుగమింజేసి జ్ఞానము లభింపదని చెప్పుచున్నాఁడు.—కర్మణామ్; అనారమ్భాత్ =అనుష్ఠింపకపోవుట వలన; నైష్కర్మ్యమ్=జ్ఞానమును; నాశ్నుతే = పొందఁడు. ఓయీ! "ఏతమేవ ప్రవ్రాజినో లోక మిచ్ఛన్తః ప్రవ్రజన్తి" అని సన్న్యాసము మోక్షాంగమని శ్రుతి యుపదేశించుటవలన సన్న్యాసమువలననె మోక్షము సిద్ధించుచుండగాఁ గర్మము లెందుకు? అనియాశంకించి చెప్పుచున్నాఁడు.—చిత్తశుద్ధిలేక చేయఁబడిన, సన్న్యసనాదేవ—జ్ఞానశూన్య మయిన దానివలన; సిద్ధిమ్ = మోక్షమును; నసమధిగచ్ఛతి = పొందఁడు.

ప. చక్కని చిత్తశుద్ధిచే జ్ఞానోదయంబగువఱకు వర్ణాశ్రమోచితంబు లగు కర్మములు చేయవలెను; చేయనియెడఁ జిత్తశుద్ధి లేక జ్ఞానము కలుగదు. అను నీయభిప్రాయమును బ్రకటించుచుఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—కర్మణామ్; అనారమ్భాత్ = అనుష్ఠింపమివలన; నైష్కర్మ్యమ్ = జ్ఞానమును; నాశ్నుతే = పొందఁడు. ఓయీ! "ఏతమేవప్రవ్రాజినో లోక మిచ్ఛన్తః ప్రవ్రజన్తి" ఇత్యాది శ్రుతివలన సన్న్యాసముగూడ మోక్షసాధన మగుటం జేసి దానిచేతనే పురుషార్థము సిద్ధించుచుండఁగాఁ గర్మమెందు కని యాశంకించి చెప్పుచున్నాఁడు ఉత్తరార్థముచేత. శ్రుతియును యజుస్సంహితయందు "కుర్వన్నేవేహ కర్మాణి జిజీవిషే చ్ఛతం సమాః ఏవం త్వయి నాన్యథే తోఽస్తి నకర్మ లిప్యతే నరే" ఇందుకుభావ్యము.—ఇహ = ఈమోక్షమార్గమునందు, కర్మాణి కుర్వన్నేవ=కర్మములను జేయుచునే, శతంసమాః= నూఱేండ్లు, జిజీవిషేత్ = జీవింపఁగోరవలెను; కర్మము చేయకున్ననో మరణమే మే లని యర్థము. ఏవకారము అన్యయోగ వ్యవచ్ఛేదార్థము *. అందుచే కర్మము చేయవలసినదియే యని చెప్పఁబడినది; ఏవమ్ = ఈవిధముగా, కర్మము చేయుచుండఁగా, నరే = మనుష్యుఁడవు—దేహాభిమానివి, త్వయి = నీయందు, ఆమోక్షసాధనమైన, కర్మ = కర్మము; నలిప్యతే = ఫలభోగము కలిగింపదు. ఇతః = ఇంతకన్న, అన్యథా = వేఱుమోక్షమార్గము; నాస్తి = లేదు.

---

* ఇతరము గూడ దని బోధించుచున్నది.

మును * అగుచున్నది. అప్రయతులై ♦ గదా ప్రాయికముగా గృహస్థాదులు, ఇతరకర్మములందుఁ బ్రవృత్తి గలవార లగుటవలన, అప్రయతులకో జ్ఞానము సిద్ధింపదు. అట్లు శ్రుతి « నాశాన్తో నాసమాహితః » అని. యత్యాశ్రమమునందు భగవంతున కెక్కుడు సంతోషము. అట్లు « యత్యాశ్రమం తురీయం తు దీక్షాం మమ సుతోషణీమ్ " ❡ అని నారాయణాష్టాక్షరకల్పము. అధికారికులుమాత్రము ఆయధికారమునుండియే ప్రాయత్యము ననుష్ఠింప సమర్థులు. అదియే భగవంతునకు గొప్పసంతోషజనకము. అట్లు చెప్పఁబడినది « దేవాదీనా మాదిరాజ్ఞాం మహోద్యోగేపి భోగినః। విష్ణో శ్చలతి తద్భోగో ఉత్యతీవ హరితోషణమ్ » ** అని పాద్మమునందు.

కర్మములను జేయకుండుటవలనఁ బురుషుఁడు మోక్షము నొందఁజాలఁడు, కామ్యకర్మముల విడుచుటమాత్రమువలనఁ గూడ మోక్షము సిద్ధింపదు. మఱేమనఁగా అకామకర్మానుష్ఠానముచే అంతఃకరణశుద్ధి గలిగి దానిచే జ్ఞానము సిద్ధించి యాజ్ఞానమువలననె మోక్షము గలుగవలె నని తాత్పర్యము.

నహి కశ్చిత్క్షణమపి జాతు తిష్ఠత్యకర్మకృత్
కార్యతే హ్యవశః కర్మ సర్వః ప్రకృతిజై ర్గుణైః. ౫

భా. ఏకారణమువలన మఱి కేవలము జ్ఞానరహితమగు కర్మసన్న్యాసమాత్రమువలననె నైష్కర్మ్యరూప సిద్ధిని బురుషుఁడు పొందనేరఁడు? అని హేతువు నాకాంక్షింపఁగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—హి—ఎందువలననఁగా; క్షణమపి=కొంచెముసేపైనను; జాతు = ఒకానొకప్పుడైనను; కశ్చిత్ = ఒకానొకఁడును; అకర్మకృత్ = కర్మము చేయనివాఁడై; నతిష్ఠతి=ఉండఁడు. ఎందువలన? హి—ఎందువలననఁగా; సర్వః=సమస్తప్రాణియును; అవశః= స్వాధీనతలేనివాఁడైయె; కర్మ=కర్మమును, ప్రకృతిజైః = ప్రకృతివలనఁబుట్టిన; గుణైః = సత్త్వరజస్తమోగుణములచేత;

* ప్రాయత్యము—ప్రయతత్వము—ఈశ్వరునందు మనస్సమాధానము ప్రయోజనముగాఁ గలది, భగవంతుని సంతోషపెట్టుట ప్రయోజనముగాఁ గలది.

♦ ఈశ్వరునందు మనస్సమాధానము లేనివారలే.

❡ నాలవదైన యత్యాశ్రమమును—నాకు మిక్కిలి సంతోషముగలిగించునట్టి దీక్షను.

** దేవతలు మొదలగువారును ఆదిరాజులును గొప్ప యుద్యోగము గలవారైనను వారిభోగము భోగించుటకు విష్ణువుఁ జెందుచున్నది. అది మిక్కిలి హరితోషణం బగుచున్నది.

కార్యతే = చేయింపఁబడుచున్నాఁడు; అజ్ఞుఁ డని వాక్యశేషము*. అట్లు చెప్పఁబోవుచున్నాఁడు «గుణైర్యో నవిచాల్యతే» అని. సాంఖ్యులను వేఱుచేయుటవలన అజ్ఞులకే గదా కర్మయోగము, జ్ఞానులకుఁ గాదు గదా! జ్ఞానులకో గుణములచేఁ జలింపఁజేయఁబడని వారికి స్వతశ్చలనము లేమివలనఁ గర్మయోగం బుపపన్నముగాదు. అట్లు వ్యాఖ్యానము చేయఁబడినది, «వేదావినాశినమ్» అనుస్థలమున.

ఏలయనఁగా అజ్ఞాని ఎవ్వఁడును గూడ ఒకప్పు డైనను గొంచెమునే పైనను కర్మము చేయక యుండఁ జాలఁడు. ఎందువలన ననఁగా, అజ్ఞానులందఱును ప్రకృతిజన్యంబు లగు సత్త్వరజస్తమోగుణములచే స్వేచ్ఛ లేకున్నను బరవశులై కర్మము చేయునట్లు చేయఁబడుదు రని తాత్పర్యము.

ప్రౌ. చెప్పినయర్థమునందుఁ దెలియఁగోరిన హేతువును జెప్పుటకై మీఁది శ్లోకము నెత్తుచున్నారు ఏకారణమువలన ఇత్యాదిగా. ఒకానొకప్పుడును క్షణమాత్ర మైనను ఎవ్వఁడును కర్మము చేయకుండఁ డనుటకు హేతువుగా నుత్తరార్థమునకు వ్యాఖ్యానము చేయుచున్నారు ఎందువలన ఇత్యాదిగా. సర్వశబ్దమువలన జ్ఞానియును గుణములచే అవశుఁడై కర్మము చేయింపఁబడు నని యేర్పడుచున్నది, అందుచే జ్ఞానికి సన్న్యాసము చెప్పుట నిరవకాశం బగు నని యాశంకించి చెప్పుచున్నారు అజ్ఞుఁడు ఇత్యాదిగా. ఆత్మజ్ఞానవంతుఁడు గుణములచేఁ జలింపఁజేయఁబడనివాఁ డగుటచే గుణాతీతుఁ డనఁబడును, కావున స్వేచ్ఛమెయిఁ గార్యకరణసంఘాతమును బ్రవర్తింపఁజేయుట కశక్తుఁడు కార్యాకరణ సంఘాతము జయింప నేరనివాఁ డగు అజ్ఞుఁడే సత్త్వాదిగుణములచేఁ గర్మమునందుఁ బ్రవర్తింపఁ జేయఁబడువాఁ డని యర్థము. జ్ఞానయోగేనేత్యాదిగాఁ జెప్పిన న్యాయమువలనఁ గూడ వాక్యశేషం బుపపన్నం బని చెప్పుచున్నారు సాంఖ్యులను ఇత్యాదిగా. జ్ఞానికి గుణప్రయుక్త చలనము లేకున్నను స్వాభావికచలనబలమువలనఁ గర్మయోగము కావచ్చు నని యాశంకించి చెప్పుచున్నారు జ్ఞానులకో ఇత్యాదిగా. ప్రత్యగాత్మకు స్వాభావికచలనము సంభవింపదనుటకు మును చెప్పినన్యాయమును స్మరణకుఁ దెచ్చుచున్నారు అట్లు ఇత్యాదిగా.

హ. ♦

---

* సర్వః అనుదానికి విశేషణము చేయవలెను.

♦ పదయోజన శంకరభాష్యముతో సమానము.

శం. సర్వకర్మసన్న్యాసము చేసి నేను ఊరక సుఖంబుగనుండెద నని చెప్పితివే. అది సంభవింపదు, పూర్వసంస్కారమువలన సంభవించునట్టి క్రియను నిశ్శేషముగా విడుచుట యశక్యమగుటవలనను, వృత్తికి * ఆలంబనము లేమి వలనను, ఊరకయుండుట బ్రహ్మనిష్ఠునికిం దక్క మఱియెవ్వనికిని ఘటిల్ల దను నభిప్రాయముతోఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—ఈలోకమునందు, జాతు = ఒకానొకప్పుడుగూడ; కశ్చిత్ = ఎవ్వఁడైనను, ఏప్రాణిగూడ; క్షణమ్ = క్షణకాలముగూడ; అకర్మకృత్ = ఏకర్మము నైనను జేయనివాఁడై; నతిష్ఠతి = ఉండఁడు, మఱే మనఁగా, సుషుప్తియందుఁ దక్క జాగ్రత్స్వప్నములం దెల్లప్పుడు కాయముచేఁగాని మనస్సుచేఁగాని వాక్కుచేఁ గాని చక్షురాదులచేఁ గాని యేదో యొకకర్మము చేయుచునేయుండును, ఒకానొకప్పుడును ఊరకయుండఁ డని యర్థము. ఇదియంతయుఁ బ్రత్యక్ష మని, హి యనునది ప్రసిద్ధినిదెలుపుచున్నది. ఎందువలన ఊరకయుండఁ జాలఁడనఁగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు—హి=ఎందువలన ననఁగా; సర్వః = సమస్తమైన ప్రాణివర్గమును; ప్రకృతిజైః—ప్రకృతియనఁగా సత్త్వరజస్తమోగుణాత్మక మగు మూలప్రకృతి, దానివలనఁ బుట్టినవి ప్రకృతిజములు, అట్టి; గుణైః = ద్రవ్యవాసన గుణవాసన కర్మవాసన జాతివాసన రాగద్వేషాదులు, వీనిచేత; లోపలఁ బ్రేరేంపఁ బడుచున్నదై, అవశః = అస్వతంత్రమైయే; వెలుపలను లోపలను, కర్మ = కర్మమును; కార్యతే = చేయింపఁబడుచున్నది. వాసనాత్మకం బగు ప్రకృతికి వశుఁ డగుటం జేసి యెవ్వండును ఊరకయుండంజాలఁడు బ్రహ్మవిద్వర్యుఁడుదక్క, బ్రహ్మవిద్వర్యుఁడో నిర్వికల్పసమాధి యను నగ్నిచే ప్రకృతిగుణంబులును తత్కార్యంబులును అను తూలరాశిని దహించినవాఁ డగుటవలన వాయువుచే మేరుపర్వతముఁ బోలెఁ దాను గుణములచేఁ జలనమునొందఁడు. మఱే మనఁగా నిష్క్రియ బ్రహ్మరూపంబున ఊరకయేయుండును, "ఉదాసీనవ దాసీనో గుణైర్యో నవిచాల్యతే" అని చెప్పఁబోవుటవలన. అందువలన బ్రహ్మవిద్వర్యుఁ డొక్కఁడే యూరకయుండఁ జాలును, అతఁడుదక్క మఱియెవ్వండును జాలఁ డని యర్థము.

మ. అందుఁ గర్మముచేఁ గలుగు చిత్తశుద్ధిలేనిచో బహిర్ముఖుఁ డయ్యె= పురుషుఁడు; హి = ఏకారణమువలన; క్షణమపి = క్షణకాల మైనను, జాతు= ఒకానొకప్పుడును; కశ్చిత్ = అజితేంద్రియుం డెవ్వఁడును; అకర్మకృత్ = కర్మమును జేయనివాఁడై; నతిష్ఠతి = ఉండఁడు, మఱే మనఁగా లౌకిక వైదిక కర్మములనను

* అంతఃకరణవృత్తికి.

ష్ఠించుచునే యుండును. అందువలనఁ జిత్తశుద్ధిలేనివానికి సన్న్యాసము సంభవింప దని యర్థము. ఎందువలన మఱియవిద్వాంసుఁడు కర్మములఁ జేయకుండఁడు ? హి = ఎందువలన ననఁగా. సర్వః = సమస్తప్రాణియును, చిత్తశుద్ధిరహితుఁడు; అవశః = స్వతంత్రుఁడు కానివాఁ డై యె; ప్రకృతిజైః గుణైః = ప్రకృతివలనఁ బుట్టిన వై కార్యాకారంబున అభివ్యక్తములయిన సత్త్వరజస్తమోగుణంబులచేత, లేక, స్వాభావంబువలనఁ బుట్టిన రాగద్వేషాది గుణములచేత; కర్మ = లౌకిక కర్మమునుగాని వైదిక కర్మమునుగాని; కార్యతే = చేయింపఁబడుచున్నాఁడు; కావునఁ గర్మములను జేయక యెవ్వఁడు నుండఁ డని యర్థము. స్వాభావికము లయిన గుణంబులు చలింపఁజేయున వి యగుటవలనఁ బరవశుఁ డై సర్వదా కర్మములం జేయుచుండెడు చిత్తశుద్ధిరహితునకు సర్వకర్మసన్న్యాసము సంభవింపదు. కావున సన్న్యాసముచేఁ గలుగు జ్ఞాననిష్ఠయు సంభవింప దని యర్థము.

శ్రీ. కర్మముల సన్న్యాస మనఁగా వానియందు ఆసక్తి లేకయుండుటయే, కాని స్వరూపమున విడుచుటకాదు, అశక్యమగుటవలన సని చెప్పుచున్నాఁడు.—జాతు = ఏయవస్థయందును; క్షణమపి = క్షణమాత్ర మైనను; కశ్చిత్ = ఎవ్వఁడును, జ్ఞానిగాని అజ్ఞానిగాని; అకర్మకృత్ = కర్మములను జేయనివాఁడై; నతిష్ఠతి. అందుకు హేతువు—ప్రకృతిజైః = స్వభావమువలనఁ గలుగునట్టి; గుణైః= రాగద్వేషాది గుణములచేత; సర్వః= సమస్తజనమును; కర్మకార్యతే—కర్మమునందుఁ బ్రవర్తింపఁజేయఁబడుచున్నాఁడు; అవశః = అస్వతంత్రుఁడై.

ప. ఇఁక సత్కర్మమునం దుద్విగ్నచిత్తుఁ డగువానిం గూర్చి యుపపత్తిచే బోధించుచున్నాఁడు.—కశ్చిత్ = ఒకానొకఁడుగూడ; జాతు = ఒకానొకప్పుడుగూడ; అకర్మకృత్; నహితిష్ఠతి = ఉండఁడుగదా! మ తే మనఁగా, సర్వః = సమస్తజనముగూడ; అవశః = అస్వతంత్రమై; ప్రకృతిజైః = స్వభావమువలనఁ గలిగిన; గుణైః; కర్మ = కరచరణ చేష్టారూప మయిన కర్మమును; కార్యతే—కర్మమునందుఁ బ్రేరింపఁబడుచున్నాఁడు; అందు ఉద్విగ్నుఁ డయ్యును జేయనే చేయుచున్నాఁడు, మఱి, సత్కర్మమునందు మాత్రము ప్రవర్తింపఁ డని యాశ్చర్యము!

రా. దీనినే యుపపాదించుచున్నాఁడు—ఈలోకమునందున్న పురుషుఁడు, కశ్చిత్ = ఒకానొకఁడును; జాతు = ఒకానొకప్పుడును; క్షణమపి; అకర్మకృత్ = కర్మముచేయనివాఁడై; నతిష్ఠతి హి = ఉండఁడుగదా! హి = ఎందు వలనననఁగా.

ఏమియుఁజేయ నని నిశ్చయించుకొన్న వాఁడైనను, సర్వః = సమస్తపురుషుఁడును; ప్రకృతిజైః = ప్రకృతివలనఁ బుట్టిన, ప్రాచీనకర్మమున కనుగుణముగా వృద్ధిఁబొంది నట్టి; గుణైః = సత్త్వరజస్తమో గుణములచేత; కర్మ = స్వోచిత మయిన కర్మమును గూర్చి; అవశః = స్వతంత్రత లేనివాఁడై; కార్యతే = ప్రవర్తింపఁజేయఁబడు చున్నాఁడు. ఇందువలన ఉక్తలక్షణం బగు కర్మయోగముచే ప్రాచీనంబగు కర్మ మును నశింపఁజేసికొని సత్త్వాదిగుణములను స్వాధీనపఱచుకొని నిర్మలాంతః కర ణుండై జ్ఞానయోగము సంపాదింపవలెను.

ఈలోకమునందున్న పురుషుఁడెవ్వఁడును క్షణకాలమైనను గర్మము చేయకయుండఁ జాలఁడు. అతఁడు చేయనని పట్టుపట్టినను, ప్రకృతిజన్యములై పూర్వ కృతకర్మానురూపముగా వృద్ధినొందియుండు సత్త్వరజస్తమోగుణంబు లతని నిర్బం ధించి తమకనురూప మయిన కర్మమునందుఁ బ్రవర్తించునట్లు చేయును. అందువలన జ్ఞానయోగముపొందఁ గోరువాఁడు మొదట కర్మయోగము ననుష్ఠించి యందుచే పూర్వకృతపాపసంచయము నశింపఁజేసి సత్త్వాదిగుణంబుల స్వాధీనపఱచుకొని యంతఃకరణశుద్ధి నొందినవాఁడై యటుపిమ్మట జ్ఞానయోగమునకు యత్నింపవలె నని తాత్పర్యము.

మా. కర్మములేమో నిశ్శేషముగా విడువ శక్యములు గా వని చెప్పుచు న్నాఁడు న హీత్యాదిగా.

కర్మేన్ద్రియాణి సంయమ్య య ఆస్తే మనసా స్మరన్
ఇన్ద్రియార్థా న్విమూఢాత్మా మిథ్యాచార స్స ఉచ్యతే. 6

భా. ఇఁక (ఆత్మను దెలియనివాఁడెవ్వఁడు విహితమైన కర్మముఁ జేయఁడో) అది సరి కా దని చెప్పుచున్నాఁడు.—యః = ఎవ్వఁడు; విమూఢాత్మా = విమూఢ మయిన అంతఃకరణముగలవాఁడు *; కర్మేన్ద్రి యాణి=హస్తము మొదలగు కర్మేన్ద్రియములను; సంయమ్య=నిగ్రహించి; మనసా = మనస్సుచేత; ఇన్ద్రియార్థాన్ = విషయములను; స్మరన్=స్మరిం చుచు; ఆస్తే = ఉన్నాఁడో; సః = అతఁడు; మిథ్యాచారః= మిథ్యయైన యాచారము గలవాఁడు † అని; ఉచ్యతే = చెప్పఁబడుచున్నాఁడు.

---

* మోహాయుక్త మయిన—రాగద్వేషాదిదూషిత మయిన అంతఃకరణముగలవాఁడు.

† తనచిత్తవృత్తికి విరుద్ధమైన వేషముగలవాఁడు, కపటపు నడవడిగలవాఁడు.

ఎవ్వఁడు అంతఃకరణశుద్ధి లేక కర్మేంద్రియములను మాత్రము నిర్బంధించి, చిత్తము అశుద్ధమగుటచే దాని నిరోధింపఁజాలక విషయములను స్మరించుచుండునో, అతనియాచారము చిత్తవృత్తికి విరుద్ధము నిష్ప్రయోజనము అగుటవలన అతఁడు మిథ్యాచారుఁ డని చెప్పఁబడు నని తాత్పర్యము.

ఆ. అప్పుడు ఆత్మజ్ఞానికివలె అనాత్మజ్ఞునకును గర్మముచేయనిచోఁ బ్రత్యవాయములేదు, శరీరేంద్రియ సంఘాతమును నిగ్రహించుట కసమర్థుఁడై మూర్ఖుఁడైనవానికిఁ గూడ సన్న్యాసము సంభవించుటవలన. అని యాశంకించి చెప్పుచున్నారు ఇఁక ఇత్యాదిగా. అది—అతఁడు విహితకర్మము చేయకుండుట, సరి కాదు మిథ్యాచారుఁ డగుటవలన నని భావము. మిథ్యాచారత్వమునే వర్ణించుచున్నారు యః ఇత్యాదిగా.

వ్యా. కర్మేన్ద్రియాణి = వాక్పాణిపాదపాయూపస్థములను; సంయమ్య = నిరోధించి; మనసా; ఇన్ద్రియార్థాన్ = విషయములను; స్మరన్, యః, విమూఢాత్మా-విమూఢ మయిన యంతఃకరణము గలవాఁడు; ఆస్తే = కూర్చుండునో; సః; మిథ్యాచారః = పాపాచారుఁ డని; ఉచ్యతే. ఇతఁడు సన్న్యాసి కాఁడు, మానసవ్యాపారముండుటవలన నని యభిప్రాయము.

శ్రీ. ఓయీ! సమస్తకర్మమును సన్న్యసించి పాణిపాదాదు లగు నింద్రియముల నిరోధించి వెలుపలికి ఊరక స్థాణువువలె నిశ్చలముగానుండుట శక్యము కానే యగు నని యాశంకించి; అట్లు కాదు, బంధమోక్షగతిని దనయధికారమునుం దెలియక నిష్ఫలము క్లేశభూయిష్ఠం బగు కర్మమేల చేయవలయునను దురహంకారముచే మోక్షసాధనం బగు వైదికకర్మము సమస్తంబును సన్న్యసించి యెవ్వఁడు ఊరకయుండునో అతఁడు దంభాచారుఁ డని చెప్పుచున్నాఁడు.—విమూఢాత్మా = విమూఢము—కార్యాకార్య వివేకము లేనిదియగు మనస్సుగలవాఁడై; తనకుఁ గర్తవ్యముగా వేదవిహితమయిన ముక్తిసాధనం బగుకర్మమును విడిచి వెలుపలికి; కర్మేన్ద్రియాణి; సంయమ్య= నిరోధించి; కన్నులు మూసికొనిలోపల, మనసా = మనస్సుచే; ఇన్ద్రియార్థాన్ = శబ్దాదులను; స్మరన్ = చింతించుచు; యః, ఆస్తే, బ్రహ్మవిదుఁడను నేనే కర్మసన్న్యాసముచేఁ గృతార్థుఁడనైతి ననిః సః, మిథ్యాచారః = అసదాచారుఁడు, కపటపు ఆచారము గలవాఁడు ఆత్మవంచకుఁడు * అని; సత్పురుషులచే,

* తన్నుఁ దా వంచించుకొనువాఁడు.

ఉచ్యతే = చెప్పఁబడుచున్నాఁ డని యర్థము. ఇందుచే, శ్రవణార్థముగాని మఱియొక విధమునఁగాని సన్న్యసించి శ్రవణాదికముచేయక వేషముచే జీవనము చేయుచు, సన్న్యాసముచేతనే కృతకృత్యుఁడ నైతి నని యేయతి తలంచుచున్నాఁడో అతఁడు గూడ మిథ్యాచారుఁడే యని సూచితం బగుచున్నది.

మ. శుద్ధచిత్తుఁడు కాక ఎట్లో యొకవిధంబున ఔత్సుక్యమాత్రముచే సన్న్యాసము చేసిననో, తత్ఫలము పొందఁ జాలఁడు. ఎందువలన ననఁగా—యః, విమూఢాత్మా = రాగద్వేషాదులచే దూషిత మయిన అంతఃకరణము గలవాఁడు; ఔత్సుక్యమాత్రమున, కర్మేన్ద్రియాణి = వాక్పాణిపాదాదులను; సంయమ్య = నిగ్రహించి, బహిరింద్రియములచేఁ గర్మములఁ జేయనివాఁడై యని యర్థము. మనసా= రాగాదిప్రేరిత మయిన మనస్సుచే; ఇన్ద్రియార్థాన్ = శబ్దాదులను, కాని ఆత్మతత్త్వమును గాదు; స్మరన్, ఆస్తే = సన్న్యాసము చేసినవాఁడ నే నను నభిమానముచేఁ గర్మశూన్యుఁ డై యున్నాఁడో, సః, మిథ్యాచారః = సత్త్వశుద్ధి లేమింజేసి ఫలమున కయోగ్యుఁ డగుటవలనఁ బాపాచారుఁ డని; ఉచ్యతే, «త్వంపదార్థ వివేకాయ సన్న్యాస స్సర్వకర్మణామ్ । శ్రుత్యేహ విహితో యస్మా త్తత్త్యాగీ పతితో భవేత్ » * ఇత్యాదిధర్మశాస్త్రముచేత. అందువలన ఉపపన్నము అశుద్ధాంతః కరణుఁడు సన్న్యసించుమాత్రాన సిద్ధినిబొందఁ డని.

శ్రీ. అందువలనఁ గర్మత్యాగి యయిన అజ్ఞుని నిందించుచున్నాఁడు— కర్మేన్ద్రియాణి = వాక్పాణ్యాది కర్మేంద్రియములను; సంయమ్య = నిగ్రహించి; యః, మనసా; భగవద్ధ్యానవ్యాజంబున, ఇన్ద్రియార్థాన్ = విషయములను; స్మరన్, ఆస్తే, మనస్సు అశుద్ధమగుటచే ఆత్మయందు నిలువక చలించుటవలన. సః, మిథ్యాచారః= కపటాచారుఁడు దాంభికుఁ డని; ఉచ్యతే.

ప. ఇఁక, ఏపురుషుఁడు నేను నైష్కర్మ్యసిద్ధి నొందినవాఁడ నని ధ్యానవ్యాజమునఁ గన్నులు మూసికొని యుండునో వానినిగూడ నిందించుచున్నాఁడు.— కర్మేన్ద్రియాణి—వాక్పాణిపాదాదులను; సంయమ్య=నియమించి; ఊరక యున్నాఁడో. మనసా = మనస్సుచేతనో. ఇన్ద్రియార్థాన్ = రూపరసాది విషయములను, స్మరన్ = స్మరించుచు, మిథ్యాచారః = దాంభికుఁడై, ఆస్తే; సః, విమూఢాత్ముఁ డని చెప్పఁ

* త్వం పదార్థముయొక్క వివేకముకొఱకు సర్వకర్మసన్న్యాసము శ్రుతిచే నిట విహిత మయ్యెను. అందువలన దాని విడిచినవాఁడు పతితుం డగును.

బడుచున్నాఁడు, తన హితముఁ దెలియక వ్యర్థముగా ఆయుస్సు గడపుచున్నాఁ డని యర్థము.

రా. అట్లు గాక జ్ఞానయోగమునకుఁ బ్రవర్తించినచో మిథ్యాచారుం డగు చున్నాఁ డని చెప్పుచున్నాఁడు —పాపములు నశింపమిచే బాహ్యాంతఃకరణముల జయింపఁజాలక ఆత్మజ్ఞానమునకుఁ బ్రవర్తించినవాఁడై, యః = ఎవ్వఁడు; కర్మేన్ద్రియాణి; సంయమ్య; విమూఢాత్మా మనసా ఇన్ద్రియార్థాన్ స్మరన్—విషయపరుం డగుటచే ఆత్మవిముఖ మయిన మనస్సుగలవాఁడై విషయములనే స్మరించుచు; ఆస్తే = ఉన్నాఁడో; సః= అతఁడు; ఒకవిధముగా సంకల్పించి మఱియొకవిధముగాఁ జరించుచున్నాఁడు కావున, మిథ్యాచారః ఉచ్యతే = మిథ్యాచారుం డని చెప్పఁబడు చున్నాఁడు—ఆత్మజ్ఞానమున కుద్యుక్తుఁడై యందుకు విపరీతముగా వినాశము పొందు చున్నాఁ డని యర్థము.

యస్త్విన్ద్రియాణి మనసా నియమ్యాఽఽరభతేఽర్జున
కర్మేన్ద్రియైః కర్మయోగ మసక్తస్స విశిష్యతే. ౭

భా. అర్జున = అర్జునుఁడా! యస్తు = ఎవ్వఁడు మఱి, కర్మమునం దధికృతుఁడైన అజ్ఞుఁడు; ఇన్ద్రియాణి = జ్ఞానేంద్రియములను; మనసా = మనస్సుచే; నియమ్య = నిగ్రహించి; కర్మేన్ద్రియైః = వాక్కు పాణి మొదలగు కర్మేంద్రియములచేత; కర్మయోగమ్= కర్మయోగమును; అసక్తః=ఫలాభిలాష లేనివాఁడై; ఆరభతే = చేయుచున్నాఁడో; సః = అతఁడు; విశిష్యతే = అధికుఁ డగుచున్నాఁడు, ఇతరుఁ డైన మిథ్యాచారునికంటె.

అజ్ఞాని యగుటచేఁ గర్మమునం దధికృతుఁ డైనవాఁడు ఎవఁడు మనస్సుచే జ్ఞానేంద్రియములను నిగ్రహించి ఫలాభిలాష లేనివాఁడై కర్మేంద్రియములచేఁ గర్మ యోగమును ననుష్ఠించుచుండునో అతఁడు మున్ను చెప్పిన మిథ్యాచారునికన్నను మిక్కిలి యధికుఁ డగుచున్నాఁ డని తాత్పర్యము.

రా. అనాత్మజ్ఞుఁడు విహితకర్మము చేయకున్నచో జాగ్రదవస్థయందు విషయదర్శనము తప్పమివలన మిథ్యాచారుఁ డగు నని యతనికిఁ బ్రత్యవాయము చెప్పి అతఁడే విహితకర్మము చేయుచు ఫలాభిలాష లేక యున్నచో సదాచారుం డగునని యతని కాధిక్యము చెప్పుచున్నాఁడు యస్త్విన్ద్రియా ణీత్యాదిశ్లోకముచేత. విహిత

కర్మము చేయువాఁడు కర్మము విడిచిన మూర్ఖునికన్న నధికుఁ డనుటను అతురరాజ నచే స్పష్టీకరించుచున్నారు అర్జున ఇత్యాదిగా.

హ. ♦

శం. అనాత్మజ్ఞుఁడు ముముక్షువు అగువానికిఁ గర్మసన్న్యాసముకన్నఁ గర్మయోగమే శ్రేష్ఠ మని చెప్పుచున్నాఁడు.—తు శబ్దము మున్ను చెప్పినవాని కంటె వీనియందు శ్రేష్ఠతను దెలుపుటకొఱకు. యస్తు = ఎవ్వఁడు మఱి అనాత్మజ్ఞుఁడు ముముక్షువు, విచక్షణతచేఁ గర్మసన్న్యాసమును జేయకయే; ఇన్ద్రియాణి = చక్షురాదీంద్రియములను; రాగద్వేషాదిదోషముల కాస్పదము ఎట్లు కావో అట్లు, మనసా, నియమ్య; తాను, అసక్తః = ఫలాభిసంధి లేనివాఁడై; ఈశ్వరార్పణబుద్ధిచే, కర్మేన్ద్రియైః = వాగాదికర్మేంద్రియములచే; కర్మయోగమ్—శ్రౌతమునుగాని స్మార్తమునుగాని; ఆరభతే = శ్రద్ధచేఁ జిత్తశుద్ధికొఱకుఁ జేయుచున్నాఁడో; సః, విశిష్యతే—మోక్షసాధన మయిన కర్మయోగముసం దున్నవాఁ డగుటవలనఁ గర్మయోగి మున్ను చెప్పిన దాంభికకర్మసన్న్యాసికంటె శ్రేష్ఠుఁ డని యర్థము.

మ. ఔత్సుక్యము గలిగినమాత్రాన సర్వకర్మములను సన్న్యసింపఁ గూడదు. మ ఱే మనఁగా చిత్తశుద్ధికొఱకు నిష్కామకర్మములనే యథాశాస్త్ర మనుష్ఠింపవలెను, ఎందువలన ననఁగా—తు శబ్దము అంతఃకరణశుద్ధి లేక సన్న్యసించినవాని వ్యావృత్తికొఱకు *; ఇన్ద్రియాణి = శ్రోత్రాదిజ్ఞానేంద్రియములను; మనసా = మనస్సుతోఁగూడ; నియమ్య—పాపహేతువు లగు శబ్దాదివిషయములం గల యాసక్తినుండి మరలించి; లేక, మనసా = వివేకయుక్త మయిన మనస్సుచే, నియమ్య; కర్మేన్ద్రియైః—వాక్పాణ్యాదులచేత; కర్మయోగమ్ = శుద్ధిహేతు వగుటచే విహిత మగు కర్మమును; ఆరభతే = చేయుచున్నాఁడో; అసక్తః = ఫలాభిలాష లేనివాఁడై; యః = ఏవివేకి. సః = అతఁడు; ఇతరుఁ డైన మిథ్యాచారునికంటె; విశిష్యతే—పరిశ్రమము సమమైనను ఫలాతిశయముఁ బొందువాఁ డగుటచే శ్రేష్ఠుఁ డగుచున్నాఁడు. అర్జున—ఓయర్జునా! ఆశ్చర్యం బిది చూడుము—ఒకఁడు కర్మేంద్రియముల నిగ్రహించి జ్ఞానేంద్రియవ్యాపారము గలవాఁడై పురుషార్థశూన్యుఁ డగుచున్నాఁడు, మఱియొకఁడో జ్ఞానేంద్రియముల నిగ్రహించి కర్మేంద్రియవ్యాపారము గలవాఁడై పరమపురుషార్థము నొందుచున్నాఁడు!

♦ శంకరభాష్యముతో సమానము.

* మున్ను చెప్పినవానివలె చిత్తశుద్ధి లేకయే సన్న్యసింపక.

శ్రీ. వీనికి విపరీతుఁడైన కర్మకర్త శ్రేష్ఠుఁడని చెప్పుచున్నాఁడు—యస్తు; జ్ఞానేన్ద్రియాణి, మనసా, నియమ్య = ఈశ్వరాసక్తములనుగాఁ జేసి; కర్మేన్ద్రియైః; కర్మయోగమ్ = కర్మరూప మయిన యుపాయమును; ఆరభతే = అనుష్ఠించుచున్నాఁడో; అసక్తః = ఫలాభిలాష లేనివాఁడై, సః, విశిష్యతే = అధికుఁడగుచున్నాఁడు, చిత్తశుద్ధి నొందుటచే జ్ఞానవంతుఁ డగుచున్నాఁ డని యర్థము.

ప. ఇఁక విమూఢాత్ముఁడు కానివాని వర్ణించుచున్నాఁడు—యస్తు;
కర్మయోగాన్, నస్వాదే, నియమ్య, అసక్తః, క్రొత్తలా
జ్ఞానేంద్రియములను, మనసా = ఆత్మాపేక్ష లేనివాఁడై, కర్మేంద్రియైః, కర్మయోగమ్, ఆరభతే, అతఁడే, విశిష్యతే = అధికుఁ డగుచున్నాఁడు, చిత్తశుద్ధి నొంది జ్ఞానవంతుఁ డగుచున్నాఁడు. అందువలన నీ వట్టివాఁడ వగు మని తాత్పర్యము.

రా. అందువలన మున్ను అభ్యస్తమైన విషయములకు సజాతీయమైన శాస్త్రీయకర్మములందు, ఇన్ద్రియాణి= ఇంద్రియములను; మనసా= ఆత్మావలోకనమునం దుఁ బ్రవృత్తమయిన మనస్సుచే; నియమ్య =నియమించి; కర్మేన్ద్రియైః = తమయంతనే కర్మపరములైన ఆయింద్రియములచే; అసక్తః = అసంగపూర్వకముగా *; యః = ఎవఁడు; కర్మయోగమ్ = కర్మయోగమును; ఆరభతే = ఆరంభించుచున్నాఁడో; సః = అతఁడు; ప్రమాదమున కనకాశము లేనివాఁ డగుటచే జ్ఞాననిష్ఠపురుషునికన్నను, విశిష్యతే = అధికుఁ డగుచున్నాఁడు.

అందువలన, ఇంద్రియములకు అనాదిగాఁ గర్మాచరణమే అభ్యస్తమై యుండుటంజేసి యందు నిషిద్ధకర్మములనుండి వాని మరలించి శాస్త్రవిహితము లయిన కర్మములందుమాత్రమే మనస్సుచే నిలుపవలయును. ఇట్లు తమయంతఁ దామే కర్మములందుఁ దగిలియుండు నింద్రియములచే ఫలాపేక్ష విడిచి కర్మయోగము నెవ్వఁ డారంభించుచున్నాఁడో అతఁ డెప్పుడును ప్రమాదము పొందఁడు. అందువలన నతఁడు జ్ఞాననిష్ఠునికంటె నధికుఁ డగుచున్నాఁ డని తాత్పర్యము.

మా. అట్లయిన శక్తిగొలఁదిని త్యాగము చేయవచ్చు ననఁగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—మనస్సే ప్రయోజకము ♦ అని తెలుపుటకై అన్వయవ్యతిరేక

---

* మొదట ఫలాభిలాష విడిచినవాఁడై.

♦ మనస్సే బంధమునుం గలిగించునది మోక్షమునుం గలిగించునది, కాని కర్మ కరణాకరణములు బంధమోక్షజనకములు కావు.

ములు చెప్పుచున్నాఁడు మనసా స్మరన్ ♦ మనసా నియమ్య ❡ అని. కర్మయోగమ్—తనవర్ణాశ్రమముల కుచితమైనదానిని; కాని గృహస్థకర్మము నే యని నియమము లేదు, సన్న్యాసాదులు విధించుటవలనను కర్మసామాన్యము చెప్పుటవలనను.*

నియతం కురు కర్మ త్వం కర్మ జ్యాయో హ్యకర్మణః
శరీరయాత్రాఽపి చ తే న ప్రసిద్ధ్యే దకర్మణః. ౮

భా. అందువలన. నియతమ్ = నిత్యము, శాస్త్రముచే నుపదేశింపఁబడినది, ఎవ్వఁడు ఏకర్మమునం దధికృతుఁడో ఏది ఫలముకొఱకు విధింపఁబడినది కాదో అది యతనికి నియతమైనకర్మము, అట్టి, కర్మ = కర్మమును; త్వమ్ = నీవు; కురు = చేయుము. ఓ అర్జునుఁడా! హి = ఎందువలన ననఁగా. కర్మ = కర్మము; జ్యాయః = మిక్కిలి యధికము, ఫలముచేత; అకర్మణః = అకర్మము చేయకుండుటకంటె, అనారంభముకంటె. ఎట్లు? శరీరయాత్రా ఉపిచ = శరీరస్థితియును; § తే = నీకు; అకర్మణః = చేయకుండుట వలన; న ప్రసిద్ధ్యేత్ = సిద్ధింపదు. కావున దృష్టమై యున్నది కర్మాకర్మములవిశేషము లోకమునందు.

అందువలన, ఏకర్మము నీకు శాస్త్రముచే విహితమై యున్నదో ఫలముకొఱకు విధింపఁబడినది కాదో అట్టి నిత్యమైనకర్మమును నీ వనుష్ఠింపుము. ఎందువలన నందు వేని కర్మము చేయుట, దాని విడుచుటకన్నను ఉత్తమము. కర్మము చేయ వేని నీకు దేహయాత్రగూడ సిద్ధింప దని తాత్పర్యము.

ఆ. కర్మానుష్ఠాయికిఁ జెప్పిన ఆధిక్యము ననువదించి తదనుష్ఠానమును అధికృతుఁడు చేయవలె నని నిగమనము ** చేయుచున్నారు అందువలన నని. చెప్పిన హేతువునే భగవ దనుమతిఁ దెలుపుటచే స్ఫుటీకరించుచున్నాఁడు కర్మ జ్యాయో హ్యకర్మణః అని. ఇందువలనఁ గూడ నీవు చేయవలెను గర్మము నని చెప్పుచున్నాఁడు ఉత్తరార్థముచేత. స్వర్గఫల మయిన దర్శపూర్ణమాసాదికమునం దధికృ

♦ మనస్సుచే స్మరించుచు. శ్లో. ౬.
❡ మనస్సుచే నియమించి. శ్లో. ౭.
* ౬-౭ శ్లోకముల వ్యాఖ్యానము.
§ జీవనమును.
** నిశ్చయము.

తునకు వాని కదియును నిత్య మగు నని యాశంకించి విశేషణము చెప్పుచున్నారు ఏది ఫలముకొఱకు విధింపఁబడినది కాదో అని. నిత్యకర్మమును నియమముచేఁ జేయవలె ననుటకు హేతువుఁ జెప్పుచున్నారు హి ఇత్యాదిగా. చేయకుండుట కన్నను జ్యాయంబనుటను బ్రశ్నపూర్వకముగాఁ బ్రకటించుచున్నారు ఎట్లు ఇత్యాదిగా. దేహాదిచేష్టాద్వారంబునఁ గర్మము ఉన్ననే శరీరము నిలువఁజాలును, అది లేనిచో జీవనమే దుర్లభం బగు నని ఫలితముఁ జెప్పుచున్నాఁడు కావున నిత్యాదిగా.

హ. అందువలన. నియతం కర్మ = నిత్య మగు కర్మమును; త్వం కురు. ఎందువలన ననఁగా. అకర్మణః = అనారంభముకంటె; కర్మ; జ్యాయః = శ్రేష్ఠము. ఫలకరం బగుటవలన. ఇందువలనఁగూడ జ్యాయము—శరీరయాత్రా ఉపిచ=శరీర స్థితియును; తే = నీకు; అకర్మణః = అకరణమువలన; న ప్రసిద్ధ్యేత్ = సిద్ధింపదు. అందువలనఁ జేయవలె నని యభిప్రాయము.

శం. ముముక్షువు నైష్కర్మ్యము సిద్ధించుటకును మిథ్యాచారత్వాదులు నివర్తిల్లుటకును అవశ్యము కర్మము చేయవలె నని సూచించుటకై చెప్పుచున్నాఁడు.—హి = ఏకారణమువలన; అకర్మణః—దేనిచేఁ బురుషునకుఁ గర్మబంధము సంభావితము కాదో అది అకర్మము—కర్మసన్న్యాసము, మూఢుఁడు చేయునట్టి అకర్మసన్న్యాసముకంటె; వివేకవంతుఁడు మోక్షసాధనముగాఁ జేయునట్టి, కర్మ = కర్మము; జ్యాయః = శ్రేష్ఠమో. వాస్తవమే "న్యాస ఏ వాత్య రేచయత్" అని శ్రుతి సన్న్యాసమే సర్వోత్కృష్టతమం బని యుపదేశించుచున్నది, ఐనను "యోగ్యప్రయుక్తం సాధనం కార్యసాధకమ్" * అను న్యాయముచే, ఈ సన్న్యాసమును "నేను కర్మము చేయ" నను నభిమానము గల మూఢుఁడు చేయుటవలన ఇట్టి సన్న్యాసముకంటె, "పరమేశ్వరు నారాధించి నేను తరించెద" నని యీశ్వరార్పణబుద్ధిచే నిరభిమాని యగు ముముక్షువు చేయుకర్మము జ్యాయం బని యుపచరింపఁబడినది, కాని సన్న్యాసము దూషింపఁబడినది కాదు. మ తే మనఁగా, విద్వత్సన్న్యాసముకంటె వివిదిషాసన్న్యాసముకంటె † విలక్షణమైన సన్న్యాసమును స్వస్థుఁ డగువాఁడు చేయఁగూడ దని చెప్పఁబడుచున్నది, అట్టి

---

* యోగ్యునిచేఁ బ్రయోగింపఁబడిన సాధనము కార్యసాధక మగును.

† విద్వత్సన్న్యాసము—జ్ఞాని చేయు సన్న్యాసము, వివిదిషాసన్న్యాసము—జ్ఞానేచ్ఛచేఁ జేయు సన్న్యాసము.

సన్న్యాసమునందు విధి లేకుండుటవలన. మఱియు, ఆత్మతత్త్వము తెలియకయే కేవలమూఢుఁడుగాని జిజ్ఞాసువు కానివాఁడు గాని కర్మసన్న్యాసము చేయునేని; అందుచేఁ బ్రత్యవాయము ఒకయనర్థము, నరకప్రాప్తి రెండవయనర్థము, దుష్టయోనిజననము మూఁడవది, మోక్షమే లేకపోవుట నాలవది; కర్మము చేసిననో ప్రత్యవాయాభావము, ఈశ్వరప్రసాదమువలనఁ జిత్తశుద్ధి, జ్ఞానము, మోక్షంబును సిద్ధించుచున్నవి; అందువలన, కర్మము అధికఫలక మగుటవలన, త్వమ్ = నీవు; నియతమ్ = విధ్యుక్త మయిన; కర్మ—నిత్యమును నైమిత్తికమును; ఈశ్వరప్రీత్యర్థమును జిత్తశుద్ధ్యర్థమును, కురు — చేయు మని యర్థము. కేవల మాముష్మికార్థమే కాదు కర్మము చేయవలసినది, మఱే మనఁగా ఐహికార్థముగూడ చేయవలె నని చెప్పుచున్నాఁడు—స్థాణువువలె నిశ్చలముగా ఊరకయుండుట కదా అకర్మము—కర్మసన్న్యాసము, అట్టి, అకర్మణః = నిశ్శేషముగాఁ గర్మము విడుచుటవలన; తే; శరీరయాత్రాపి; న ప్రసిద్ధ్యేత్—సుఖముగా సిద్ధింప దని యర్థము. పెద్దఱాయివలె గుహయందుఁ గాని కందరమందుఁ గాని యూరకయున్నవానికి శరీరయాత్ర యెట్లు సిద్ధించును ఏదో యొకటి తదనుకూలవ్యాపారము లేనియెడ? అందువలన దాని కొఱకుఁగూడ కర్మము చేయవలసినదియే. ఓయీ! ఎంతమాత్రపు కర్మముచే శరీరపరిత్రాణము సిద్ధించునో అంతమాత్రము కర్మము చేసెదను, అంత కధికము చేయను అందువేని, అందువలననే నీ వతిమూఢుఁడవు సన్న్యాసమున కనర్హుఁడవు నగుచున్నావు; ఎందువలన ననఁగా నీకు భిన్నమైన అనాత్మ యగు దేహమునే రక్షింపఁ గోరుచున్నావు, కాని ఆత్మను రక్షింపఁ దలంపవు; నీయాత్మ జననమరణప్రవాహమునం బడి మాటిమాటికి మునుఁగుచుఁ దేలుచు నిరంతర దుఃఖముచేఁ గ్లేశము నొందుచున్నాఁడు; నీవో ఆత్మను రక్షింపక అనాత్మ యగు నీశత్రువునే రక్షింప యత్నించెదవు; ఇఁక నైనను ఈదురభిమానంబు విడిచి కర్మముచే శరీరరక్షణము మిక్కిలి యాస్థతో నెట్లు చేయుచున్నావో అట్లు విహితంబు లగు కర్ములల ననుష్ఠించి యందుచేఁ జిత్తశుద్ధి నొంది యపరోక్షాత్మజ్ఞానము సంపాదించి యాత్మను దుఃఖసాగరమునుండి యుద్ధరించుకొనుము; "ఉద్ధరే దాత్మనా ఽఽత్మానమ్" అను వచనమువలన, ఆత్మకు మోక్షార్థమే కర్మము చేయుము, ఎప్పుడును అన్యార్థము * చేయకు మని యర్థము.

* మఱియొకదానికొఱకు.

మ. అందువలన మనస్సుచే జ్ఞానేంద్రియముల నిగ్రహించి కర్మేంద్రియములచే, త్వమ్ = మున్ను చిత్తశుద్ధిహేతు వగు కర్మము ననుష్ఠింపనివాఁడ వగు నీవు; నియతమ్—విధియొక్క యుద్దేశమునందు ఫల సంబంధము లేని దగుటచే నియతనిమిత్తముచే విహిత మగు; కర్మ—శ్రౌతమును స్మార్తమును, నిత్య మని ప్రసిద్ధ మైనదానిని; కురు. కురు అని మధ్యమపురుషను ప్రయోగించుటచేతనే త్వమ్ అని లబ్ధ మగుటవలన, త్వం పదమునకు అర్థాంతరము ♦ చెప్పఁబడినది. ఎందువలన అశుద్ధాంతఃకరణుండవు కర్మమునే చేయవలెను? హి = ఎందువలన ననఁగా; అకర్మణః = చేయకుండుటకంటెను; కర్మమే; జ్యాయః = మిక్కిలి ప్రశస్యము. కర్మము లేనిచో నీకు అంతఃకరణశుద్ధియే సిద్ధింపక పోవుట మాత్రమే గాదు, మ తేమనఁగా; అకర్మణః = యుద్ధాదికర్మరహితుఁడ వైన; తే = నీకు; శరీరయాత్రాపిచ = శరీర స్థితిగూడ; న ప్రసిద్ధ్యేత్ = చక్కగా—క్షత్త్రియవృత్తిచే సంపాదింపఁబడినదిగా సిద్ధింపదు. అట్లు పూర్వము చెప్పఁబడినది. అపిచ అనుటకు అంతఃకరణశుద్ధిసముచ్చయ మర్థము. *

శ్రీ. అందువలన; నియతమ్ = నిత్యము సంధ్యోపాసనాదిక మయిన; కర్మ కురు. హి = ఎందువలన ననఁగా; అకర్మణః = కర్మము చేయకుండుటకంటెను; కర్మ; జ్యాయః = మిక్కిలి యధికము. కర్మము చేయవేని, అకర్మణః = సర్వకర్మశూన్యుఁడ వైన; తే = నీకు; శరీరయాత్రాపి చ = శరీరనిర్వాహముగూడ; న ప్రసిద్ధ్యేత్ = కలుగదు.

ప. ఇట్లు వేదవిహితం బగు కర్మము రెండువిధము లుపన్యసింపఁబడెను. ఒకటి ఇహాముత్రఫలభోగములు కలిగించునది, రెండవది నైష్కర్మ్యము కలిగించునది, ఆరెంటిలో నేది రుచించునో అది చేయునది. కాని రెంటినిగూడ విడువవలదు అని చెప్పుచున్నాఁడు.—నియతమ్ = చేయనిచోఁ ప్రత్యవాయజనకం బగు, కర్మ = సంధ్యోపాసనాదికర్మమును, కురు. హి = ఎందువలన ననఁగా. అకర్మణః = కర్మము చేయకుండుటకంటెను; కర్మ; జ్యాయః = శ్రేష్ఠము. ఎందువలన ననఁగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు—కర్మశూన్యుఁడ వగుటవలన, నీకు శరీరయాత్రాపి చ, న ప్రసిద్ధ్యేత్—

♦ మున్ను చిత్తశుద్ధిహేతు వగు కర్మము ననుష్ఠింపనివాఁడ వనుట.

* అంతఃకరణశుద్ధియును శరీరయాత్రయును సిద్ధింప దని యర్థము.

మరల నిట్టి శరీరము ప్రాప్తింపదు, అధమయోనిం బొందినచో సర్వంబును నశించు నని యర్థము.

రా. నియతమ్ = వ్యాప్తమయిన, ప్రకృతిసంసృష్టునితో వ్యాప్తముగదా కర్మము *, ప్రకృతిసంసృష్టత్వం బనాదివాసనచేత. కర్మము నియతం బగుటచే సుఖసాధ్య మగుటవలనను బ్రమాదమున కవకాశము లేని దగుటవలనను, కర్మ = కర్మమునే; కురు = చేయుము. అకర్మణః = జ్ఞాననిష్ఠకంటెం గూడ; కర్మ = కర్మమే; జ్యాయః = శ్రేష్ఠము, "నైష్కర్మ్య మశ్నుతే" అని యుపక్రమించుటవలన అకర్మ శబ్దముచే జ్ఞాననిష్ఠయే చెప్పంబడుచున్నది. జ్ఞాననిష్ఠయం దధికారము గలవానికిం గూడ, జ్ఞాననిష్ఠ యంతకు మున్ను అభ్యస్తము గామింజేసి యనియతం బగుటచే దుస్సాధం బగుటవలనను బ్రమాదసహితం బగుటవలనను, జ్ఞాననిష్ఠకంటెం గర్మనిష్ఠయే శ్రేష్ఠము. మఱియుం గర్మము చేయునప్పుడు ఆత్మస్వరూపజ్ఞానముచే ఆత్మ యకర్త యను అనుసంధానము వెంటనే చెప్పంబడెను, కావున ఆత్మజ్ఞానముగూడం గర్మయోగాంతర్గతం బగుటవలనం గర్మయోగమె శ్రేష్ఠం బని యర్థము. కర్మము జ్ఞాననిష్ఠకంటె జ్యాయం బనుట జ్ఞాననిష్ఠయం దధికార మున్ననే యుపపన్న మగును. ఇంక సమస్త మయిన కర్మమును విడిచి కేవలజ్ఞాననిష్ఠయందే యధికృతుండ వగుదు వేని; అప్పుడు; అకర్మణః = జ్ఞాననిష్ఠుండ వైన; తే = నీకు; జ్ఞాననిష్ఠోపకారియైన, శరీరయాత్రాపి చ = దేహజీవనమును; న ప్రసిద్ధ్యేత్ = సిద్ధింపదు, సాధనసమాప్తి ♦ యగువఱకు శరీరధారణం బవశ్యము చేయవలెను; న్యాయార్జితం బగు ధనముచే మహాయజ్ఞాదులు చేసి తదవశిష్టమును భుజించుటచేత నే శరీరధారణము చేయవలెను, "ఆహారశుద్ధౌ సత్త్వశుద్ధిః సత్త్వశుద్ధౌ ధ్రువా స్మృతిః" ఇత్యాదిశ్రుతివలన. "తే త్వఘం భుఞ్జతే పాపా యే పచ న్త్యాత్మకారణాత్" అని చెప్పంబోవుచున్నాండు. అందువలన జ్ఞాననిష్ఠునకుం గూడం గర్మము చేయనివానికి దేహయాత్రగూడ సిద్ధింపదు. ఎందువలన జ్ఞాననిష్ఠుండుగూడ శరీరధారణము చేయువాండు సాధనసమాప్తి యగుపర్యంతము మహాయజ్ఞాదినిత్యనైమిత్తికకర్మం బవశ్యము చేయవలెనో, ఎందువలనం గర్మయోగమునందును ఆత్మ యకర్త యను భావన యుండుటచే ఆత్మస్వ

---

* వ్యాప్తము—వ్యాప్తి గలది, ప్రకృతిసంసృష్టుండు—ప్రకృతిసంబంధము గలవాండు, ఎక్కడ ప్రకృతిసంసృష్టత్వము గలదో అక్కడ కర్మము గలదు, ప్రకృతిసంసృష్టునకుం గర్మము విడువ శక్యము గా దనుట.

♦ మోక్షసాధనసంపూర్తి.

రూపానుసంధాన మంతర్భూతమై యున్నదో, మఱియు నెందువలనఁ బ్రకృతిసంసృష్టునకుఁ గర్మయోగము సుఖసాధ్యంబును బ్రమాదరహితంబు నగునో, అందువలన జ్ఞాననిష్ఠాయోగ్యునకుఁగూడ జ్ఞానయోగముకంటెఁ గర్మయోగము శ్రేష్ఠము. కావున నీవు కర్మయోగమునే యాచరింపు మని యభిప్రాయము.

ప్రకృతిసంసర్గము గలవానికిఁ గర్మము తప్పదు. కావునఁ గర్మయోగము ననుష్ఠించుట సులభము. మఱియు దానియందుఁ బ్రమాదము సంభవింపదు. ఇంతియ గాక జ్ఞానయోగముగూడఁ గర్మయోగమునందే యంతర్భూతమై యున్నది. ఈకారణములవలన జ్ఞానయోగాధికారికిఁ గూడ జ్ఞానయోగముకంటెఁ గర్మయోగమె యుత్తమము. మఱియు మోక్షసాధనపూర్తి సిద్ధించువఱకు శరీరధారణము చేయవలెను గదా! మహాయజ్ఞాదినిత్యనైమిత్తికకర్మములు నిర్వర్తించి దాన శేషించిన యన్నము భుజించి గదా శరీరధారణము చేయవలయును! కర్మమంతయు విడిచి కేవలజ్ఞానయోగమునందే యుండువేని నీకట్టి శరీరయాత్రగూడ సిద్ధింప దని తాత్పర్యము.

మూ. ఇందువలన, నియతమ్—వర్ణాశ్రమోచితమైన. కర్మ కురు.

యజ్ఞార్థాత్కర్మణో ఽన్యత్ర లోకో ఽయం కర్మబన్ధనః
తదర్థం కర్మ కౌన్తేయ ముక్తసఙ్గ స్సమాచర. ౯

భా. మఱియు నేమి తలంచుచున్నావో బంధార్థం* బగుటవలనఁ గర్మము చేయఁగూడ దని, అదియు సరి గాదు. ఎట్లు? యజ్ఞార్థాత్— "యజ్ఞో వై విష్ణుః" అను శ్రుతివలన యజ్ఞశబ్దమునకు ఈశ్వరుఁ డర్థము, ఈశ్వరార్థము ఏది చేయఁబడుచున్నదో అది యజ్ఞార్థము, అట్టి; కర్మణః = కర్మముకంటె; అన్యత్ర = ఇతరమైన కర్మముచేత; అయమ్ = ఈ, అధికృతమై కర్మము చేయునట్టి; లోకః = జనము; కర్మబన్ధనః—కర్మము బంధనముగాఁ గలది; కాని యజ్ఞార్థం బగు కర్మము వలనఁ గాదు. ఇందువలన, తదర్థమ్ = యజ్ఞార్థమైన; కర్మ = కర్మమును; కౌన్తేయ = అర్జునా! ముక్తసఙ్గః = విడువఁబడిన కర్మఫలాసక్తి గలవాఁడవై; సమాచర = నెఱవేర్పుము.

ఫలాపేక్షతోఁ జేయు కర్మమే కర్తకు బంధజనకం బగును గాని ఫలాపేక్ష విడిచి యీశ్వరార్పణబుద్ధితోఁ జేయునట్టి నిత్యనైమిత్తికకర్మము బంధజన

* బంధమే ప్రయోజనముగాఁ గలది.

కంబు గానేరదు. అందువలన నీవు కర్మఫలాసక్తి విడిచి యీశ్వరార్థ మయి కర్మము చేయు మని తాత్పర్యము.

ఆ. «కర్మణా బధ్యతే జన్తుః" అను స్మృతివలనఁ గర్మము బంధార్థం బగుచున్నది, అట్టి దాని శ్రేయోర్థి చేయఁ గూడ దను నాశంక ననువదించి దూషించుచున్నారు మఱియు నిత్యాదిగా. కర్మమునం దధికృతుఁ డగువాఁడు దానిఁ జేయకుండుట యుక్తము గా దని ప్రతిజ్ఞ చేసినవిషయమును వివరించుచున్నారు ఎట్లు ఇత్యాదిగా. ఫలాభిసంధి విడిచి యజ్ఞార్థ మగు కర్మము చేయువానికి బంధము లేకుండుటవలనఁ దదర్థముగాఁ గర్మము చేయవలె నని చెప్పుచున్నాఁడు ఉత్తరార్ధముచేత. యజ్ఞార్థాత్ కర్మణః అని చెప్పఁబడినది, కర్మార్థమే కర్మ మెట్లగును ? ♦ అని యాశంకించి వ్యాఖ్యానము చేయుచున్నారు యజ్ఞోవై విష్ణుః ఇత్యాదిగా. అప్పుడు, «కర్మణా బధ్యతే జన్తుః» అను స్మృతి యెట్లుపపన్న మగును ? అనఁగా నందుకుఁ జెప్పుచున్నారు కర్మముకంటె అన్యత్ర ఇత్యాదిగా. ఈశ్వరార్పణ బుద్ధిచేఁ జేయునట్టి కర్మము బంధార్థకము కా దని యేర్పడఁగా ఫలితముఁ జెప్పుచున్నారు ఇందువలన ఇత్యాదిగా.

హ. బంధహేతు వగుటవలనఁ గర్మము కర్తవ్యము గా దని తలంతువేమో, అది సరి గాదు. ఎట్లనఁగా. యజ్ఞార్థాత్—«యజ్ఞోవై విష్ణుః" అను శ్రుతివలన యజ్ఞుఁడు—విష్ణువు, అర్థము—ప్రయోజనముగాఁ గల కర్మము యజ్ఞార్థము, అనఁగా విష్ణ్వారాధనార్థము, అట్టి, కర్మణః, అన్యత్ర, అయం లోకః, కర్మబన్ధనః. తదర్థమ్ = విష్ణ్వారాధనార్థమైన, కర్మ = యజ్ఞాదికర్మమును, కౌన్తేయ, ముక్తసఙ్గః= విడువఁబడిన సంగము గలవాఁడవై, సమాచర = అనుష్ఠింపుము.

శం. ఓయీ! «కర్మణా బధ్యతే జన్తు ర్విద్యయా చ విముచ్యతే» అని స్మృతియందుఁ గర్మములు బంధహేతువు లని చెప్పుటవలన, ఎట్లు బంధకమైన కర్మము చేయవచ్చును ? అని యాశంకింతు వేమో అట్లు శంకింపవలదు. కామ్యకర్మమే బంధకం బగుం గాని యీశ్వరార్పణబుద్ధిచేఁ జేయుకర్మము కా దని చెప్పుచున్నాఁడు.—«యజ్ఞోవై విష్ణుః» అను శ్రుతివలన యజ్ఞునియొక్క—శ్రీమహావిష్ణువుయొక్క— సంతుష్టినిమిత్తము ఏవైదికకర్మము చేయఁబడుచున్నదో అది యజ్ఞార్థ మని చెప్పఁబడుచున్నది. అట్టి, యజ్ఞార్థాత్ కర్మణః = ఈశ్వరప్రీతి

♦ యజ్ఞము కర్మమే యగుటవలన.

హేతు వగు నిత్యకర్మముకంటె; అన్యత్ర = ఇతర మయిన కామ్యాదికమునందు; అయం లోకః = అధికారి యగు బ్రాహ్మణాదిలోకము, కర్మబన్ధనః = కర్మమే బంధనము—జన్మాదులకు నిబంధనము—హేతువుగాఁ గలది, అగుచున్నది. విహితకర్మము చేయకుండుటచేఁ గాని కామ్యము నిషిద్ధము చేయుటచేఁ గాని మనుష్యుఁడు బంధము నొందుచున్నాఁడు, కాని ఈశ్వరప్రీతికై చేయు కర్మముచేత బంధము నొందఁడు. 'తత్కర్మ య న్న బన్ధాయ' ౧ అను స్మృతివలన ఈశ్వరారాధనాత్మక మగు కర్మమే బంధకము కానిది, తదితర మైనకర్మము మాత్రము బంధకమే యని యభిప్రాయము. అందువలన, తదర్థమ్ = ఈశ్వరప్రీత్యర్థము; అవశ్యము, నీవు, ముక్తసఙ్గః—ఫలాభిసంధి లేనివాఁడవై, కర్మ = విహిత మయిన కర్మమును; సమాచర = చక్కఁగా అనుష్ఠింపుము. అందుచేఁ బరితుష్టుం డగు నీశ్వరునిప్రసాదమువలన శుద్ధచిత్తుఁడవై జ్ఞానంబుఁ బ్రాపించి ముక్తుఁడవు కాఁ గల వని యర్థము.

మ. "కర్మణా బధ్యతే జన్తుః" అను స్మృతివలన సమస్తకర్మమును బంధాత్మక మగుటవలన ముముక్షువు చేయఁగూడదని తలంచి యందు కుత్తరముఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—యజ్ఞుఁడు—పరమేశ్వరుఁడు, "యజ్ఞో వై విష్ణుః" అను శ్రుతివలన; తదారాధనార్థము ఏకర్మము చేయఁబడునో అది యజ్ఞార్థము; అట్టి కర్మముకంటె; అన్యత్ర = ఇతరకర్మమునందు; ప్రవృత్త మయిన, అయం లోకః—కర్మాధికారి; కర్మబన్ధనః = కర్మముచే బంధింపఁబడువాఁడు, కాని ఈశ్వరారాధనార్థ మగు దానిచేతఁ గాఁడు. కావున, తదర్థమ్ కర్మ = యజ్ఞారాధనార్థ మగు కర్మమును; కౌన్తేయ, నీవు కర్మమునం దధికృతుఁడవు, ముక్తసఙ్గః = విడువఁబడిన ఫలాసక్తి గలవాఁడవై; సమాచర = చక్కఁగా—శ్రద్ధాదిపూర్వకముగా ఆచరింపుము.

శ్రీ. సాంఖ్యులు సర్వకర్మంబును బంధక మగుటవలనఁ గార్యంబు గా దని పలికెదరు; దాని నిరాకరించుటకై చెప్పుచున్నాఁడు.—ఇట యజ్ఞుఁ డనఁగా విష్ణువు, 'యజ్ఞో వై విష్ణుః' అను శ్రుతివలన. విష్ణ్వారాధనార్థ మయిన కర్మముకంటె, అన్యత్ర—అది యొకటి దక్క; అయం లోకః, కర్మబన్ధనః = కర్మములచే బంధింపఁబడునది, కాని యీశ్వరారాధనార్థ మయిన కర్మముచే బంధింపఁబడదు. కావున, తదర్థమ్ = విష్ణుప్రీత్యర్థము; ముక్తసఙ్గః = నిష్కాముఁడవై; కర్మ; సమాచర = చక్కఁగా నాచరింపుము.

---

౧ ఏది బంధము కొఱకుఁ గాదో అది కర్మము.

ప. ఇఁక సాంఖ్యులు 'సమస్తకర్మమును బంధకం బగుటవలన త్యాజ్యం' బని చెప్పుచున్నారు; దాని నిషేధించుచున్నాఁడు.—'యజ్ఞో వై విష్ణుః' అను శ్రుతివలన, యజ్ఞుఁడు—విష్ణువు అర్థము—ప్రయోజనముగాఁ గలది యజ్ఞార్థము, పరమేశ్వరార్పణముగాఁ జేయఁబడినది, అట్టి; కర్మణః = కర్మముకంటెను; అన్యత్ర = ఇతరమైన బంధక మగు కర్మమునందు; కర్మబన్ధనః = కర్మమే బంధనముగాఁ గల; లోకః = జనము, ఆసక్త మగుచున్నది. కావుననే, నీవు, ముక్తసఙ్గః = విడువఁబడిన ఫలాభిసంధి గలవాఁడవై.

రా. ఇట్లయినయెడ ద్రవ్యార్జనాదికర్మము అహంకార మమకారాదిరూప సర్వేంద్రియవ్యాకులతాగర్భం * బగుటచే నీపురుషునకుఁ గర్మవాసనచే బంధనము కాఁ గలదనఁగా నందుకుఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—యజ్ఞార్థాత్ =యజ్ఞాదిశాస్త్రీయ కర్మమునకు శేషభూత మయిన; కర్మణః=ద్రవ్యార్జనాదికర్మముకంటెను; అన్యత్ర=ఇతరమైన—స్వప్రయోజనమునకు శేషభూతమైన ♦ కర్మము, చేయఁబడినయెడ; అయం లోకః; కర్మబన్ధనః = కర్మముచే బంధనము గలది, అగుచున్నది. కావున; తదర్థమ్= యజ్ఞార్థ మయిన; కర్మ = ద్రవ్యార్జనాదికర్మమును; సమాచర = చేయుము. అందు, ముక్తసఙ్గః—స్వప్రయోజనమునకు సాధనం బను సంగము ఏది గలదో ఆసంగమునుండి విడువబడినవాఁడవై, చేయుము. ఇట్లు సంగము విడిచి యజ్ఞాద్యర్థముగాఁ గర్మము చేయునేని యజ్ఞాదికర్మములచే ఆరాధితుం డగు పరమపురుషుఁడు వీనికనాదిప్రవృత్త మయిన కర్మవాసనను ఛేదించి అవ్యాకులాత్మదర్శనము నొసంగుచున్నాఁ డని యర్థము.

యజ్ఞము మొదలగు శాస్త్రీయకర్మము నిర్వర్తించునిమిత్తమయి ద్రవ్యార్జనాదులు చేయుటచేఁ బురుషునకు బంధనము కలుగదు. మఱి యేమనఁగా స్వప్రయోజనోద్దేశముచేఁ జేయుకర్మమే బంధనము కలిగించుచున్నది. కావున నీవు యజ్ఞాదిప్రయోజన మయిన కర్మము చేయుము. అందును స్వప్రయోజనోద్దేశము లేశమైనను లేనివాఁడవై చేయవలయు నని తాత్పర్యము.

మా. "కర్మణా బధ్యతే జన్తుః" అని స్మృతియందుఁ గర్మము బంధకం బని చెప్పఁబడినది యనఁగా అందుకుఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—కర్మబన్ధనః = కర్మము బంధ

* అహంకార మమకారాదిరూప మయిన సర్వేంద్రియవ్యాకులత గర్భమునందుఁ గలది—అట్టి వ్యాకులతను గలిగించునది, లేక అట్టి వ్యాకులతచేతనే నిర్వర్తితం బగునది.

♦ అంగభూతమైన.

నముగాఁ గలదిలోకము. యజ్ఞుఁడు—విష్ణువు. యజ్ఞార్థమును సంగరహితంబు నగు కర్మము బంధకము కా దని యర్థము, ముక్తసఙ్గః అను విశేషణమువలనను, «కామాన్యః కామయతే' * అను శ్రుతివలనను, « అనిష్ట మిష్టమ్ " అని చెప్పఁబోవుటవలనను, «ఏతా న్యపి తు కర్మాణి" అనుటవలనను, «తస్మా న్నేష్టియాజకస్స్యాత్ " ♦ అనుటవలనను. విశేషవచనత్వము ❡ సమన్యైనను విశేషణము శేషించుచున్నది. §

సహ యజ్ఞాః ప్రజా స్సృష్ట్వా పురోవాచ ప్రజాపతిః
అనేన ప్రసవిష్యధ్వ మేష వో ఽ స్త్విష్టకామధుక్. ౧౦

భా. ఇందువలనఁగూడ అధికృతుండు కర్మము చేయవలెను.—పురా= పూర్వము, సర్గాదియందు; సహయజ్ఞాః= యజ్ఞములతోఁ గూడిన; ప్రజాః = ప్రజలను, మూఁడువర్ణములను; సృష్ట్వా = పుట్టించి; ప్రజాపతిః = ప్రజల సృజించువాఁడు, బ్రహ్మ; ఉవాచ = పలికెను. అనేన = ఈయజ్ఞముచేత; ప్రసవిష్యధ్వమ్= వృద్ధిని—ఉత్పత్తిని చేయుఁడు. ఏషః = ఈయజ్ఞము; వః = మీకు; ఇష్టకామధుక్ = కోరఁబడిన ఫలవిశేషములను పితుకునది; అస్తు = అగుఁ గాక.

సృష్ట్యాదిని మున్ను ప్రజాపతి ప్రజల యజ్ఞములతోఁగూడ సృజియించి యిట్లు పలికెను. ఈ యజ్ఞము ననుష్ఠించి మీరు వృద్ధిఁ బొందుఁడు. దీనివలన మీరు కోరినఫలములం బడయుదు రని తాత్పర్యము.

ఆ. నిత్యనైమిత్తికకర్మముల నధికృతుం డనుష్ఠింపవలె ననుటకు మఱియొకహేతువుఁ దెలుపుచున్నది యిది యని మీఁదిశ్లోకమున కవతారిక చేయుచున్నారు ఇందువలనఁగూడ ఇత్యాదిగా. ఎట్లు మఱి యీయజ్ఞముచే మేము వృద్ధిఁ జేయఁగలము? అని యాశంకించి చెప్పుచున్నారు ఏషః ఇత్యాదిగా.

---

* ఎవ్వఁడు కామములను—ఫలములను కోరుచున్నాఁడో.

♦ అందువలన ఇష్టి యాజకుఁడు కా రాదు, ఇష్టి యాజకుఁడు—ఫలేచ్ఛచే యజించువాఁడు.

❡ కర్మణా బధ్యతే జన్తుః అనునదియు ఈగీతావాక్యమును విశేషవచనములే యయినను.

§ ఇందు యజ్ఞార్థాత్ ఇత్యాదివిశేషణము చెప్పఁబడుటవలన ఈగీతావాక్యమునను కర్మణా బధ్యతే అనునది సామాన్యవచనమే యగుం గావున దీనిచే నది బాధిత మగుచున్నది

హా. ఇందువలనఁ గూడ అధికారి చేయవలెను గర్మమును.—సహాయజ్ఞాః యజ్ఞసహితు లగు; ప్రజాః = ప్రాణులను, బ్రాహ్మణాదు లగు యజ్ఞాధికారులను; సృష్ట్వా; పురా = మున్ను, సృష్ట్యాదియందు; ఉవాచ; ప్రజాపతిః, ప్రజలనుగూర్చి సృష్టి యయిన పిమ్మట. ఏ మనిచెప్పెను? అనేన = ఈయజ్ఞముచేత; పుట్టింపుఁడు. ఏషః—ఈయజ్ఞము; వః = మీకు; ఇష్టకామధుక్ = అభిమతము లయిన ఫలములను పితుకునది; అస్తు.

శం. పూర్వము నైష్కర్మ్యసిద్ధికొఱకును మిథ్యాచారత్వనివృత్తికొఱకును శరీరయాత్రాసిద్ధికొఱకును గర్మం బవశ్యము చేయవలె నని చెప్పి, యిప్పుడు « ధర్మజ్ఞసమయః ప్రమాణమ్ » అను సూత్రమునందుఁ జెప్పఁబడిన రీతిని ధర్మజ్ఞోత్తముఁ డగు బ్రహ్మదేవునిచే నుపదేశింపఁబడినదగుటం జేసి ప్రామాణికం బగు పరమధర్మంబిది ముముక్షువు లవశ్య మనుష్ఠింపవలెను ఇంద్రాదిదేవతాప్రసాదము సిద్ధించుకొఱ కని చెప్పుచున్నాఁడు రెండుశ్లోకములచేత.—పురా = సృష్ట్యాదియందు; ప్రజాపతిః = బ్రహ్మదేవుఁడు; సహయజ్ఞాః = యజ్ఞములతోఁ గూడిన; ప్రజాః = బ్రాహ్మణాది వర్ణములను; సృష్ట్వా; వారినిగూర్చి, ఉవాచ = పలికెను. వీరు, అనేన= ఈయజ్ఞముచేత, స్మార్తముచేతను శ్రౌతముచేతను; ప్రసవిష్యధ్వమ్ = చరుపురోడాశాది ద్రవ్యములచే దేవతలకుఁ బ్రీతిని బుట్టింపుఁడు. ఏషః = దేవతల నుద్దేశించి శ్రద్ధతోఁ జేయఁబడిన యీయజ్ఞముగూడ; వః = మీకు; ఇష్టకామధుక్ = ఇష్టము లయిన—కోరఁబడిన కామములను—కోరఁబడువానిని—ఫలవిశేషములను పితుకునది, అస్తు= అగుఁ గాక, నిష్కాములకు జ్ఞానప్రతిబంధక దురితక్షయమును సకాములకు స్వర్గసుఖమును కలిగించుఁ గాక యని యభిప్రాయము.

మ. ప్రజాపతివచనమువలనఁ గూడ అధికృతుఁడు కర్మ మనుష్ఠింపవలె నని చెప్పుచున్నాఁడు నాలుగుశ్లోకములచేత.—సహాయజ్ఞాః = యజ్ఞముతో—విహితకర్మకలాపముతోఁగూడ నుండువార లగు, కర్మమునం దధికృతు లయిన యనుట; ప్రజాః = మూఁడువర్ణములను; పురా = కల్పాదియందు; సృష్ట్వా; ఉవాచ; ప్రజాపతిః = ప్రజలయొక్క పతి—స్రష్ట. ఏమి చెప్పినాఁ డనఁగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు.— అనేన = ఈయజ్ఞముచేత, మీమీ యాశ్రమముల కుచిత మగు ధర్మముచేత; ప్రసవిష్యధ్వమ్ = ప్రసవింపుఁడు, ప్రసవ మనఁగా వృద్ధి, ఉత్తరోత్తర మయిన యభివృద్ధిని పొందుఁ డని యర్థము. ఎట్లు దీనిచే వృద్ధి యగు ననఁగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు—

ఏషః = ఈయజ్ఞ మనెడు ధర్మము; వః = మీకు; ఇష్టకామధుక్ = ఇష్టము లయిన కామ్యఫలములను పొందించునది, అభీష్టభోగప్రదం బగుఁ గాక యని యర్థము. ఇట, సర్వే యజ్ఞగ్రహణము ఆవశ్యకకర్మోపలక్షణార్థము, చేయనిచోఁ బ్రత్యవాయము ను ముందు చెప్పుటవలన; కామ్యకర్మములకో ప్రకృతమునఁ బ్రస్తావము కలుగలేదు, "మాకర్మఫలహేతు ర్భూః" అని నిరాకృత మగుటవలన; అయినను, నిత్యకర్మములకుఁగూడ ఆనుషంగికఫలము ♦ గలుగుటవలన 'ఏషవో ఽస్త్విష్టకామధుక్' అనుట యుపపన్న మగుచున్నది. అట్లు ఆపస్తంబులు చెప్పుచున్నారు "తద్యథా ఽఽమ్రే ఫలార్థే నిమితే ఛాయా గన్ధా వనూత్పద్యేతే ఏవం ధర్మం చర్యమాణ మర్థా అనూత్పద్యన్తే నో చే దనూత్పద్యన్తే న ధర్మహాని ర్భవతి' * అని. ఫలమున్నను దానియం దభిసంధిచేతను అనభిసంధిచేతను గామ్యనిత్యములయందు విశేషము §. అభిసంధి లేకున్నను వస్తుస్వభావమువలన ఫలము పుట్టుటయందు విశేషము లేదు. విస్తరించి ముందు ప్రతిపాదింపఁబడును.

శ్రీ. ప్రజాపతివాక్యమువలనఁగూడ కర్మము ననుష్ఠించువాఁడే శ్రేష్ఠుఁ డని చెప్పుచున్నాఁడు నాలుగుశ్లోకములచేత.—సహయజ్ఞాః = యజ్ఞముతోఁగూడ నుండువార లగు; ప్రజాః = యజ్ఞమునం దధికృతు లైన బ్రాహ్మణాదులను; పురా = సర్గాదియందు; సృష్ట్వా = సృజించి; బ్రహ్మదేవుఁ డీవాక్యముఁ బలికెను. అనేన = ఈయజ్ఞముచేత; ప్రసవిష్యధ్వమ్ = ప్రసవింపుఁడు, ప్రసవము అనఁగా వృద్ధి గదా! ఉత్తరోత్తరాభివృద్ధిని బ్రాపింపుఁ డని యర్థము. అందు హేతువు—ఏషః = ఈయజ్ఞము; వః = మీకు; ఇష్టకామధుక్ = ఇష్టము లయిన కామములను పితుకునది, అభీష్టభోగప్రదం బగుఁ గాక యని యర్థము. ఇచట యజ్ఞగ్రహణము ఆవశ్యక కర్మముల యుపలక్షణముగా నగును. కామ్యకర్మప్రశంసయో, ప్రకరణంబున అసంగత మైనను, సామాన్యముగా అకర్మముకన్నఁ గర్మము శ్రేష్ఠ మనుటకొఱకు. కావున దోషము గాదు.

♦ కోరకున్నను గలుగు ఫలము.

* అది యెట్లు మామిడిచెట్టును ఫలార్థమై యుంపఁగా ఛాయాగంధములు వెంబడిఁ బుట్టుచున్నవో అట్లు ధర్మము అనుష్ఠింపఁగా వెంబడి నర్థములు పుట్టుచున్నవి వెంబడిఁబుట్టనియెడ ధర్మహాని కలుగదు.

§ ఫలాభిసంధి యున్నయెడఁ గామ్యము, అది లేనియెడ నిత్యము అని విశేషము.

ప॰ ఇట్లనుష్ఠేయరహస్యముఁ జెప్పి యిప్పుడు కర్మనిబంధనము లగు లోకములకు బ్రహ్మప్రోక్తమయిన గతిని దెలుపుచున్నాఁడు.—పురా = సృష్ట్యాదియందు; ప్రజాపతిః = బ్రహ్మ; సహయజ్ఞాః = యజ్ఞములతోఁ గూడినవారలు, దానియం దధికారు లగు; ప్రజాః = బ్రాహ్మణాదులను; సృష్ట్వా = నిర్మించి; ఇట్లని; ఉవాచ. అది యేమి యనఁగా. ఓ ప్రజలారా! అనేన = ఈయజ్ఞముచేత; మీరు, ప్రసవిష్యధ్వమ్ = పుత్త్రపౌత్త్రాద్యుత్తరోత్తరాభివృద్ధిని పొందుఁడు. అందుకు హేతువు—ఏషః = ఈయజ్ఞము; వః = మీకు; ఇష్టకామధుక్ = అభీష్టభోగప్రదము; అస్తు.

రా॰ యజ్ఞశిష్టాశనముచేతనే సర్వపురుషార్థసాధననిష్ఠులును శరీరధారణము చేయవలె ననుటయు యజ్ఞశిష్టము కాని దానిచే శరీరధారణము చేయువారలకు దోషంబును జెప్పుచున్నాఁడు.—“ పతిం విశ్వస్య ” ఇత్యాదిశ్రుతులచే నిరుపాధికం బగు * ప్రజాపతిశబ్దము సర్వేశ్వరుండును విశ్వమునకు స్రష్టయును విశ్వాత్ముండును బరాయణుండు నగు నారాయణునిఁ జెప్పుచున్నది. పురా = సర్గకాలమునందు; ప్రజాపతిః = ఆభగవంతుఁ డగు నారాయణుండు; ప్రజాః = అనాదికాలమునుండి ప్రవర్తించిన అచిత్సంసర్గముచేఁ బరవశులై ఉపసంహృత మయిన నామరూపవిభాగము గలవారలై తనయందు లయముఁ బొంది సకలపురుషార్థములకును అనర్హులయి అచేతనకల్పులగు ప్రజలను; చూచి, పరమకారుణికుం డగుటవలన, వారి నుజ్జీవనము చేయఁ గోరి స్వారాధనభూతము లయిన యజ్ఞముల నెఱవేర్చుటకొఱకు, యజ్ఞైస్సహ ♦ = యజ్ఞములతోఁ గూడ; ఆప్రజలను, సృష్ట్వా = సృజించి; ఇట్లు, ఉవాచ = చెప్పెను. అనేన = ఈయజ్ఞముచే; ప్రసవిష్యధ్వమ్ = ఆత్మవృద్ధిని చేసికొనుఁడు. ఏషః = ఈయజ్ఞము; వః = మీకు; ఇష్టకామధుక్ = పరమపురుషార్థరూపమైన మోక్షం బను కామమును తదనుగుణంబు లగు కామములను జక్కఁగాఁ బూరించునది; అస్తు = అగుఁ గాక.

సృష్టికాలమున భగవంతుం డగు నారాయణుండు తనయందు లీనులైన ప్రజలం జూచి వారి నుజ్జీవింపఁ జేయఁ గోరినవాఁడై యజ్ఞములతోఁ గూడ వారిని సృజించి యిట్లని వారికిఁ జెప్పెను. మీరీ యజ్ఞము ననుష్ఠించి యాత్మవృద్ధి నొం

---

* ప్రకరణాదులచే సంకోచితార్థము కానట్టి.

♦ వీరి మతమునందు “ సహ యజ్ఞైః ప్రజా సృష్ట్వా ” అని పాఠము.

దుఁడు. ఈయజ్ఞము ననుష్ఠించుటచే మీకుఁ బరమపురుషార్థ మయిన మోక్షమును దదను రూపంబు లయిన యితరకామములును సిద్ధించు నని తాత్పర్యము.

మా. ఇందు అర్థవాదముఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—సహయజ్ఞా ఇత్యాది శ్లోక చతుష్టయముచేత. ‖

దేవా న్భావయతా ఽనేన తే దేవా భావయన్తు వః
పరస్పరం భావయ న్తః శ్రేయః పర మవాప్స్యథ. ౧౧

భా. ఎట్లు ? అనేన = ఈయజ్ఞముచేత; దేవాన్ = ఇంద్రాదులను; భావయత = వృద్ధి నొందింపుఁడు §. తే = ఆ; దేవాః = ఇంద్రాదులు; వః = మిమ్ము; భావయన్తు = వర్షము మొదలగువానిచే తృప్తిపఱతురు గాక. ఇట్లు, పరస్పరమ్ = ఒండొరులను; భావయ న్తః = తృప్తిపఱచుచున్నవారలై; పరం శ్రేయః = మోక్షమును, జ్ఞానప్రాప్తిక్రమంబున; అవాప్స్యథ = పొందెదరు; లేక, పరంశ్రేయః = స్వర్గమును; అవాప్స్యథ.

మీరు ఈయజ్ఞ మనుష్ఠించి యింద్రాదిదేవతలను హవిర్దానములచేఁ దృప్తి నొందింపుఁడు, ఆయింద్రాదులు వర్షాదులచే అన్నాదులను గలిగించి మిమ్ముఁ దృప్తినొందింతురు. ఇట్లు వారిని మీరును మీరు వారిని దృప్తిపఱచుచుండుటవలన మీకు జ్ఞానప్రాప్తిద్వారంబున మోక్షము సిద్ధించును. స్వర్గమైనను లభింపఁ గల దని తాత్పర్యము.

ఆ. ఎట్లు అభీష్టఫలవిశేషమునకు యజ్ఞము హేతు వని తెలియవలెను ? దేవతాప్రసాదము లేక స్వర్గాద్యభ్యుదయము లభింపదు గదా! సమ్యగ్దర్శనము లేక మోక్షము గాని సిద్ధింపఁజాలదు గదా ! అని యాశంకించుచున్నాఁడు. ఎట్లు అని. అందుకు మీఁదిశ్లోకముచే నుత్తరము చెప్పుచున్నారు అనేన ఇత్యాదిగా. ముముక్షువు బుభుక్షువు ♦ అనువిభాగముచే శ్రేయస్సునందు వికల్పము. *

‖ ౧౦. ౧౧. ౧౨. ౧౩. శ్లోకముల వ్యాఖ్యానము.

§ తృప్తిపఱుపుఁడు.

♦ భోగము గోరువాఁడు.

* శ్రేయశ్శబ్దము మోక్షపరముగాను స్వర్గపరముగాను వ్యాఖ్యానము చేయఁబడినది.

హ. ఎట్లు ఇష్టకామధుక్కు యజ్ఞము? అనఁగా జెప్పుచున్నారు.—దేవాన్ = ఇంద్రాదులను; భావయత = వృద్ధి నొందింపుఁడు; అనేన = ఈయజ్ఞముచేత. తే, దేవాః = మీచే వృద్ధినొందింపఁబడిన యింద్రాదులు; వః= మిమ్ము; భావయన్తు. పరస్పరమ్, భావయన్తః, శ్రేయఃపరమ్, విజ్ఞానప్రాప్తిక్రమంబున, అవాప్స్యథ.

శం. ఎట్టి యజ్ఞము సూక్తిష్టార్థము కలిగించు ననఁగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—అనేన = ఈయజ్ఞముచేత, శ్రౌతముచేతను స్మార్తముచేతను; మీరు, దేవాన్= ఇంద్రాదులను; భావయత = సంభావింపుఁడు, చరుపురోడాశాదులచే సంతుష్టులంజేయుఁడని యర్థము. దీనిచే, సంభావింపఁబడినవారై—సంతుష్టులై, తే దేవాః = ఇంద్రాదులు; వః = మిమ్ము; భావయన్తు = ఇష్టార్థము నిచ్చుటచే సంభావింతురు గాక. ఇట్లు, పరస్పరమ్, భావయన్తః = సంభావించుచున్న వారలై; మీరు, దేవతలప్రసాదముచే నిశ్శేషముగానశించిన ప్రతిబంధము * గలవారై సత్త్వశుద్ధిచే సమ్యక్ జ్ఞానమునొంది, పరమ్ = నిరతిశయానందరూప మైన; శ్రేయః = విదేహకైవల్యమును; అవాప్స్యథ. ఇచట "పరస్పరం భావయన్త శ్శ్రేయః పర మవాప్స్యథ" అని దేవతలకును ప్రజలకునుగూడ పరశ్రేయఃప్రాప్తి విహిత మగుచున్నది వాస్తవమే, అయినను విచారింపఁగా ప్రజలె ధర్మోపదేశమునకు విషయం బగుటచే ధర్మానుష్ఠానలభ్య పరమశ్రేయఃప్రాప్తివిధియు ప్రజలకే కాని తదనుగ్రాహకులకు దేవతలకుఁ గాదు. దేవతలు ఉపదేశమున కవిషయు మగుటవలనను స్వయం సిద్ధమైన విజ్ఞానముగలవారలగుటవలనను జీవన్ముక్తులగుటవలనను శ్రేయోవిధి వారి కుపయుక్తము గాదు. అందువలన సంభావనయందే పరస్పరపదమునకు సంబంధము కాని పరమశ్రేయః ప్రాప్తివిధియందు లే దని తెలియనగును.

మ. ఎట్లు ఇష్టకామదోగ్ధ యగును యజ్ఞము? అనఁగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—అనేన= ఈయజ్ఞముచేత; యజమానుల రగు మీరు; దేవాన్= ఇంద్రాదులను, భావయత = సంవర్ధనము చేయుఁడు, తృప్తిపఱుపుఁ డని యర్థము. తే దేవాః, మీచే; భావితాః = తృప్తిపఱుపఁబడినవారలై; మిమ్ము, భావయన్తు = వర్షము మొదలగువానిచే అన్యోన్యతృప్తిద్వారమున తృప్తినొందింతురు గాక. ఇట్లు ఒండొరులను తృప్తిపఱచుకొనుచు, దేవతలును మీరును, పరం శ్రేయః = ఇష్టార్థమును; అవాప్స్యథ =

* జ్ఞానప్రతిబంధము.

పొందెదరు, దేవతలు తృప్తినొందుదురు, మీరు స్వర్గరూపమైన పరమశ్రేయస్సును బొందెద రని యర్థము.

శ్రీ. ఎట్లు యజ్ఞం బిష్టకామధోగ్ధ యగు ననఁగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు.— అనేన = ఈయజ్ఞముచేత; మీరు, దేవాన్, భావయత—సంవర్ధనము చేయుఁడు. ఆదేవతలును; వః = మిమ్ము; సంవర్ధనముచేయుదురు గాక, వృష్టి మొదలగువానిచే అన్నోత్పత్తిద్వారమున. ఇట్లు ఒండొరులను సంవర్ధనము చేయుచున్నవారలై, దేవతలును మీరును, పరం శ్రేయః = అభీష్టార్థమును, పొందెదరు.

మ. ఇఁక భోగప్రదం బనుటకు హేతువుఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—ఓ ప్రజలారా! అనేన = ఈయజ్ఞముచేత; దేవాన్; భావయత = సంతోషింపఁజేయుఁడు. అంత, సంతుష్టు లగు, తే దేవాః; వః = మిమ్ము; భావయన్తు = ఫలదానములచే సంతోషింపఁజేయుదురు గాక. ఇట్లు ఒండొరుల సంతోషపెట్టుటచేత, పరమ్ = ఉత్తమ మయిన; శ్రేయః = ఇష్టార్థమును; పొందెదరు.

రా. ఎట్లు? అనేన= దేవతారాధనభూతమైన ఈయజ్ఞముచేత; దేవాన్— నాకు శరీర మయినవారును నేనే ఆత్మగాఁ గలవారు నగు దేవతలను; భావయత= ఆరాధింపుఁడు. "అహం హి సర్వ యజ్ఞానాం భోక్తా చ ప్రభురేవ చ" అని గదా చెప్పఁబోవుచున్నాఁడు. యజ్ఞముచే నారాధితు లగు, తే దేవాః = మదాత్మకులగు దేవతలు; తమ యారాధనమునకు అపేక్షితంబు లగు అన్నపానాదులచే, వః = మిమ్ము; భావయన్తు = పోషింతురు గాక. ఇట్లు పరస్పరమ్, భావయన్తః, పరం శ్రేయః—మోక్ష మని పేరు గలదాని; అవాప్స్యథ = పొందెదరు.

దేవతారాధనభూతం బగు నీయజ్ఞముచే మీరు మచ్ఛరీరభూతులు మదాత్మకులు నగు దేవతలఁ బూజింపుఁడు. ఆదేవతలు మీకుఁ దమపూజకై కావలసిన అన్నపానాదు లొసంగి మిమ్ముఁ బోషింతురు. ఇట్లు పరస్పరము నారాధించుటచే మీరు మోక్షము నొందెద రని తాత్పర్యము.

ఇష్టాన్ భోగాన్ హి వో దేవా దాస్యన్తే యజ్ఞభావితాః
తైర్దత్తా నప్రదాయైభ్యో యో భుఙ్క్తే స్తేన ఏవ సః. ౧౨

భా. మఱియును. వః = మీకు; దేవాః = దేవతలు; యజ్ఞభావితాః = యజ్ఞములచే వర్ధితులై, సంతోషింపఁజేయఁబడినవారై యని

యర్థము; ఇష్టాన్ = కోరఁబడిన; భోగాన్ = స్త్రీపశుపుత్త్రాదులను; దాస్యన్తే హి = ఇత్తురుగదా! తైః = ఆదేవతలచేత; దత్తాన్ = ఇయ్యఁబడిన; భోగాన్ = భోగ్యవస్తువులను; ఏభ్యః = ఈదేవతలకొఱకు; అప్రదాయ = ఇయ్యక, ఆనృణ్యము [1] చేయక యని యర్థము; యః = ఎవ్వఁడు; భుఙ్క్తే = తనదేహేంద్రియములనే తృప్తిఁబొందించుచున్నాఁడో; సః = అతఁడు, దేవతలు మొదలగువారి ద్రవ్యము నపహరించినవాఁడు; స్తేన ఏవ = దొంగయే.

మీరు యజ్ఞములచే దేవతల సంతోషింపఁజేయుదురేని వారు మీకు ఇష్టము లయిన భోగములను స్త్రీపశుపుత్త్రాదుల నొసంగుదురు. అట్లు దేవత లొసంగినవానిని వారి కర్పింపకయె యెవఁడు భుజించునో అతఁడు చోరుండే యగునని తాత్పర్యము.

రా. ఇందువలనఁ గూడ అధికృతుఁడు కర్మముచేయవలె నని చెప్పుచున్నారు మఱియును అని. ఎట్లు మాచే భావింపఁబడినవారై దేవతలు మమ్ము భావింతురు? అనఁగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు ఇష్టా నిత్యాదిగా. యజ్ఞానుష్ఠానముచే మున్ను చెప్పినట్లు స్వర్గాపవర్గములు సిద్ధించినను స్త్రీపశుపుత్త్రాదిసిద్ధి యెట్లగు నని యాశంకించి పూర్వార్థమునకు వ్యాఖ్యానము చేయుచున్నారు వః ఇత్యాదిగా. పశ్వాదులచే యజ్ఞానుష్ఠానద్వారమున భోగము ననుభవింపవలెను, అట్లు కానిచోఁ బ్రత్యవాయము సంభవించు నని యుత్తరార్ధమునకు వ్యాఖ్యానము చేయుచున్నారు తైః ఇత్యాదిగా. ఆనృణ్యము చేయక యని యర్థము.—దేవతలకును ఋషులకును బితరులకును యజ్ఞముచేతను బ్రహ్మచర్యముచేతను బ్రజచేతను సంతోషము కలిగింపక తనకార్యకరణసంఘాతమునే పోషించుటకు భుజించువాఁడు తస్కరుఁ డగుచున్నాఁ డని.

హ. మఱియును. దేవాః = ఇంద్రాదులు; యజ్ఞభావితాః; వః = మీకు; ఇష్టాన్ = అభిమతములైన; భోగాన్ = స్వర్గపుత్త్రాదులను; దాస్యన్తే. కావున. తైః; దత్తాన్; పరిగ్రహించి, ఏభ్యః, అప్రదాయ = చరుపురోడాశరూపమున ఇయ్యక; యో భుఙ్క్తే, సః, స్తేన ఏవ, వారలిచ్చిన భోగముల యుపభోగాదులకు ఆనృణ్యము సంపాదింపక, యని యర్థము.

[1] ఋణము లేనివారగుటను.

శం. యజ్ఞములచే సంభావితులై దేవతలు ముముక్షువులకుఁ గేవల మాముష్మికసుఖమును మాత్రమే కాదు, మ తే మనఁగా ఐహిక సంపత్సుఖమునుగూడ నొసంగుచున్నారు. కావున వారి ప్రీతికొఱకు యజ్ఞాదికం బవశ్యము చేయవలెను. చేయనిచోఁ బ్రత్యవాయ మగు నని సూచించుటకై చెప్పుచున్నాఁడు.—యజ్ఞభావితాః = శ్రౌతస్మార్తయజ్ఞములచే సంభావింపఁబడిన; దేవాః = దేవతలు; వః = మీకు; ఇష్టాన్ = ఇచ్ఛకు విషయము లయిన; భోగాన్ = పశు పుత్త్ర కలత్ర ధన ధాన్యాదులను; దాస్యన్తే = ఇత్తురు. ఇట్లు; తైః = ఆదేవతలచేత; దత్తాన్ = ఇయ్యఁబడినపదార్థములను; మరల, చరుపురోడాశాదిరూపంబున; ఏభ్యః = ఈ దేవతలకొఱకు; అప్రదాయ = ఇయ్యక; దేవతలకును ఋషులకును పితరులకును యజ్ఞమునను బ్రహ్మచర్యమునను బ్రజచేతను ఆనృణ్యము సంపాదింపక; యః = ఎవ్వఁడు; తన శరీరమునుమాత్రమే పోషించుటకు, భుఙ్క్తే; సః; స్తేన ఏవ = దేవతలకు దొంగయే యగుచున్నాఁడు, శిష్టులకు నిందింపఁ దగినవాఁడును; దేవస్వమును బ్రహ్మస్వమును ♦ హరించిన చోరున కేగతియో అగతిని బొందుచున్నాఁ డని యర్థము.

మ. పరలోకఫలము మాత్రమే కాదు యజ్ఞమువలన మ తే మనఁగా ఐహికఫలముగూడఁ గలుగుచున్న దని చెప్పుచున్నాఁడు.—కోరఁబడిన భోగములను—పశ్వన్న హిరణ్యాదులను; వః = మీకొఱకు; దేవాః; దాస్యన్తే = ఇయ్యఁగలరు. హి = ఎందువలన ననఁగా, యజ్ఞములచే భావితులు—సంతోషింపఁ జేయఁబడినవారు వారు. ఎందువలన నవి వారిచే ఋణవంతుల రగు మీకు ఇయ్యఁబడిన భోగములో, అందువలన, తైః= ఆదేవతలచే, దత్తాన్ = ఇయ్యఁబడిన భోగములను; ఏభ్యః = ఈదేవతలకు; అప్రదాయ = యజ్ఞములందు దేవతల నుద్దేశించి ఆహుతులను వేల్వక; యః, భుఙ్క్తే = దేహేంద్రియములను మాత్రమే తర్పించుచున్నాఁడో; సః, స్తేన ఏవ- తస్కరుఁడే, దేవతలసొమ్ము నపహరించినవాఁడు, దేవతల ఋణము దీర్పకపోవుటవలన.

శ్రీ. దీనినే స్పష్టీకరించుచుఁ గర్మము చేయనిచో దోషము చెప్పుచున్నాఁడు.—యజ్ఞములచే భావితులై, దేవతలు వర్షాదిద్వారమున, వః = మీకు; భోగాన్; దాస్యన్తేహి. కావున, తైః= ఆదేవతలచే, దత్తాన్ = ఇయ్యఁబడిన అన్నా

♦ స్వము—ధనము.

దులను, ఏభ్యః = ఈదేవతలకొఱకు, పంచయజ్ఞాదులచే అర్పింపక, యో భుఙ్క్తే, వాఁడు మాత్రము, స్తేన ఏవ = చోరుఁడే యని తెలియవలెను.

ప. ఇట్లు ఫలనిశ్చయము నిరూపించుచుఁ జేయనిచో దోషముఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—యజ్ఞభావితాః దేవాః, వః = మీకు, ఇష్టాన్ భోగాన్, దాస్యన్తే. ఇఁక దేవదత్తము లగు భోగములచేఁ బ్రమత్తులై కర్మత్యాగము చేయువారి నిందించుచున్నాఁడు— తైః = ఆదేవతలచే, దత్తాన్ = ఇయ్యఁబడిన అన్నాదిభోగములను, ఏభ్యః = ఈదేవతలకొఱకు, అప్రదాయ = ఇయ్యక; యో భుఙ్క్తే, సః = అతఁడు, స్తేన ఏవ = చోరుఁడే అని తెలియవలెను.

రా. యజ్ఞభావితాః = యజ్ఞముచే ఆరాధింపఁబడిన; దేవాః = మదాత్మకు లగుదేవతలు; ఇష్టాన్ భోగాన్ వః దాస్యన్తే—ఉత్తమపురుషార్థరూపమయిన మోక్షమును సాధించువారికి ఏవి యిష్టము లయినభోగములో అట్టి భోగములను— పూర్వ పూర్వయజ్ఞభావితులగు * దేవతలు ఉత్తరోత్తరారాధనమునకు ♦ అపేక్షితము లగు సమస్తభోగములను మీకిత్తు రని యర్థము. తమ్ము ఆరాధించుటకుఁగా, తైః = వారిచే; దత్తాన్ = ఇయ్యఁబడిన భోగములను; వారికి, అప్రదాయ = ఇయ్యక; యో భుఙ్క్తే = ఎవ్వఁడు భుజించుచున్నాఁడో. సః = అతఁడు; స్తేన ఏవ = చోరుఁడే. చౌర్యం బనఁగా.—పరకీయ మయి అతని ప్రయోజనముకొఱకే యేర్పడియున్న వస్తువునందుఁ దనదియను బుద్ధినుంచి దానిచేఁ దన్ను బోషించుకొనుటయే గదా! ఇందువలనఁ బరమపురుషార్థమున కనర్హుఁ డగుటమాత్రమే కాదు, మఱియేమనఁగా నరకపతనము గూడ సంభవించు నని యభిప్రాయము.

యజ్ఞశిష్టాశిన స్సన్తో ముచ్యన్తే సర్వకిల్బిషైః
భుఞ్జతే తే త్వఘం పాపా యే పచ న్త్యాత్మకారణాత్. ౧౩

భా. ఎవ్వరు మఱి, యజ్ఞశిష్టాశినః = దేవయజ్ఞాదులను నిర్వర్తించి దాన న్మిగిలినదాని అమృతాఖ్యమును భుజించుట స్వభావముగాఁ గలవారో, వారు యజ్ఞశిష్టాశులు; సన్తః = అట్టివారలగుచు; సర్వకిల్బిషైః = సమస్తపాపములచేతను, చుల్లి మొదలగు ఐదుసూనలచేఁ గలిగినవానిచే

* పూర్వములైన—మున్ను చేయఁబడిన యజ్ఞములచే ఆరాధింపఁబడినవారలగు.

♦ మీఁదు మీఁదు చేయవలసిన యారాధనమునకు.

తను ప్రమాదమునఁ జేయఁబడిన హింసాదులవలనఁ గలుగు నితర పాపములచేతను, ముచ్యన్తే = విడువఁబడుచున్నారు. ఇఁక ఆత్మంభరులు, యే = ఎవ్వరు; ఆత్మకారణాత్ = తమకొఱకు; పచన్తి = పాకము నెఱవేర్చుచున్నారో; తే తు = వారలో; అఘమ్ = పాపమును; భుఞ్జతే = భుజించుచున్నారు; పాపాః = తాము పాపులైన వారై.

దేవయజ్ఞాదులు నెఱవేర్చి యందు మిగిలిన యన్నము నెవ్వరు భుజింతురో వారలు పంచసూనాదులవలనఁ గలుగు పాపములచేతను ప్రమాదకృతహింసాదిజన్యములగు ఇతరపాపములచేతను విముక్తులగుదురు. ఇఁక నెవ్వరు తమశరీరము నిమిత్తమె యే పాకము చేయుదురో, వారు తాము పాపులగుటయె గాక పాపమునే భుజించుచున్నా రని తాత్పర్యము.

ఆ. దేవాదులకర్పింపక భుజించువారలకుఁ బ్రత్యవాయముఁ జెప్పి తదితరులకు సర్వదోషరాహిత్యముఁ దెలుపుచున్నాఁడు ఎవ్వరుమఱి ఇత్యాదిగా. తైర్దత్తానప్రదాయ ఇత్యాదిగాఁ జెప్పిన యర్థమును నిగమనము చేయుచున్నాఁడు ఉత్తరార్థముచేత. దేవయజ్ఞాదులను అనుచోటి ఆదిశబ్దముచేత పితృయజ్ఞము మనుష్యయజ్ఞము భూతయజ్ఞము బ్రహ్మయజ్ఞము అను నాలుగుయజ్ఞములు గ్రహింపఁబడుచున్నవి. చుల్లీశబ్దముచే పితరధారణాద్యర్థక్రియ చేయువిన్యాస విశేషవంతములు మూఁడుఱాలు* చెప్పఁబడుచున్నవి. ఆదిశబ్దముచే కండని పేషణి మార్జని ఉదకుమ్భము అను నీహింసాహేతువులు గ్రహింపఁబడినవి. ఇవి యయిదును ప్రాణుల సూనాస్థానములు ♦ —హింసాకారణములు, వానిచేఁ గలుగు బుద్ధిపూర్వము లగు సర్వపాపములచేతను, విడువఁ బడుచున్నా రని యన్వయము. ప్రమాద మనఁగా విచారింపకయె అబుద్ధిపూర్వకముగా సంభవించునట్టి పాద పాతము మొదలగు కార్యము, దానిచేఁ బ్రాణుల హింస కా వచ్చును, ఆది శబ్దముచే అశుచి సంస్పర్శాదికము గ్రహింపఁబడినది, వానివలనఁ గలుగు పాపములచేతనుం గూడ మహాయజ్ఞములు చేయువారు విడువఁబడుచున్నారు. చెప్పఁబడినది గదా “కణ్డనీ పేషణీ చుల్లీ ఉదకుమ్భశ్చ మార్జనీ। పఞ్చ సూనా గృహస్థస్య పఞ్చయజ్ఞా త్ప్రణశ్యతి॥ పఞ్చ సూనా గృహస్థస్య చుల్లీ పేష ణ్యవస్కరః ❡। కణ్డనీ చైవ కుమ్భశ్చ వధ్యన్తే

* ప్రొయ్యి.

♦ సూన యనఁగా పశువధ స్థానము.

❡ అవస్కరము—మార్జని.

యాంశ్చ వా హయన్." * దీని కిది యర్థము—యాః—ఈ చెప్పిన అయిదు సూన లేవి గృహస్థునకుఁ గలవో, వానిని ఎవ్వఁడు, వాహయన్—నడపుచు ఉన్నాఁడో అతనిచేఁ బ్రాణులు బుద్ధిపూర్వకముగాఁగూడ వధింపఁబడుచున్నవి, అందుచేఁ గలుగు సమస్తపాపంబును మహాయజ్ఞానుష్ఠానంబు వలన నశించుచున్నది అని మహాయజ్ఞానుష్ఠానము స్తుతించుచున్నారు. మహాయజ్ఞముల ననుష్ఠింపని వారలను నిందించుచున్నారు ఇఁక ఆత్మంభరులు ♦ అని. ఆత్మంభరిత్వమునే నిరూపించుచున్నారు 'యే' ఇత్యాదిగా. స్వదేహేంద్రియపోషణార్థమే పాకముచేయునట్టి దేవయజ్ఞాది విముఖులు పాపభూయిష్ఠు లని తెలుపుచున్నారు తే తు ఇత్యాదిగా.

హ. యజ్ఞము లనఁగా అయిదు మహాయజ్ఞములు, దేవయజ్ఞము పితృయజ్ఞము భూతయజ్ఞము మనుష్యయజ్ఞము బ్రహ్మయజ్ఞము అని. ఇవి యయిదు మహాయజ్ఞములు, వానియొక్క శేషము యజ్ఞశిష్టము, దేవయజ్ఞాదులను నెఱవేర్చి తచ్ఛిష్ట మయిన అశనమును అమృత మను పేరుగలదాని భుజించుట స్వభావముగాఁ గలవారు యజ్ఞశిష్టాశులు; సర్వకిల్బిషైః = సర్వపాపములచేఁ; ముచ్యన్తే = విడువఁబడుచున్నారు, చుల్లి పేషణి అవస్కరము కండని కుంభము అను అయిదు సూనలచేఁ గలుగు పాపములచేతను ప్రమాదకృతహింసాజన్యము లగు పాపములచేతను విడువఁ బడుచున్నారు. యే = ఎవ్వరు, ఆత్మకారణాత్, పచన్తి, తేతు = వారలో, పాపాః = పాపస్వరూపులు, అఘమ్ = పాపమునే, భుఞ్జతే. అందువలన నవశ్యము పంచమహాయజ్ఞములు చేయవలెను.

శ ౦. ఎవ్వరు పంచమహాయజ్ఞములను జేసి మిగిలిన యన్నము భుజింతురో వారు సర్వపాపములచేతను విముక్తులగుదురు, ఇఁక నెవ్వరు దేవతలు అతిథులు మొదలగువారి నుద్దేశింపక స్వార్థమే వండుకొనుచున్నారో వారలు పాపభోజనులే యని పంచమహాయజ్ఞములయనుష్ఠానమునకును అననుష్ఠానమునకును ఫలముఁ జెప్పుచున్నాఁడు పంచమహాయజ్ఞములు ప్రతిదినమును అవశ్యకర్తవ్యము లని దృఢపఱచుచున్నారు.—బ్రాహ్మణులు, యజ్ఞశిష్టాశినస్సన్తః—“ దేవయజ్ఞః పితృయజ్ఞః ” ఇత్యాది శ్రుతిచేఁ జెప్పఁబడిన పంచమహాయజ్ఞముల ననుష్ఠించి తచ్ఛేష మైన అన్నమును భుజించు

* కండని—రోలు, పేషణి—సన్నెకల్లు, చుల్లి—పొయ్యి, ఉదకుంభము—నీటికుండ, మార్జనీ—చీపురుకట్ట, ఇవియయిదుసూనలు—వధస్థానములు గృహస్థునకుఁగలవు. ఆదోషము పంచమహాయజ్ఞములవలన నశించుచున్నవి.

♦ శరీరమును మాత్రము పోషించుకొనువారు.

వారలై; సర్వకిల్బిషైః—“ కణ్డనీ పేషణీ చుల్లీ చోదకుమ్భీ చ మార్జనీ। పఞ్చ సూనా గృహస్థస్య పఞ్చ యజ్ఞా త్ప్రిణశ్యతి” అను స్మృతిచేఁ జెప్పఁబడిన బుద్ధిపూర్వక కృతపాపము లేవిగలవో చేతులు కాళ్లు తగులుట మొదలగువానిచేఁ గలిగినవి అవశ ముగా ప్రాప్తించిన వేవిగలవో, అట్టి సమస్తపాపములచేతను; ముచ్యన్తే, అవి విడు చుటవలనఁ జిత్తశుద్ధిని దానిచే జ్ఞానమును మోక్షమును బొందుదు రని యర్థము. పంచమహాయజ్ఞములను జేయని పాపులైన యేబ్రాహ్మణులు, ఆత్మకారణాత్ = తమ కడుపునిండించుకొనుట నిమిత్తమైయే; పచన్తి; దేవార్థము వైశ్వదేవార్థము కాదు. దేవతలకును బితరులకును బ్రాహ్మణులకును అర్పింపక తామే, భుఞ్జతే = భుజించు చున్నారో; తేతు = వారలో; పాపమునే అన్నరూపమున ఉన్నదాని భుజించుచు న్నారు, కాని అన్నమునుగాదు. తమదృష్టిచే నది యన్నమని తోఁచునుగాని శాస్త్ర దృష్టిచేతను దేవతాదృష్టిచేతను పాపమే యగుం గావున వారలే పాపిష్ఠతము లని యర్థము. అట్లు శ్రుతి “ మోఘ మన్నం విన్దతే అప్రచేతాః । కేవలాఘో భవతి కేవలాదీ ” * అని. ఏకా క్రియా ద్వ్యర్థకరీ బభూవ, § అనున్యాయమున ముము క్షువగు శ్రోత్రియుఁడు చేయు కర్మము సత్త్వశుద్ధిద్వారమునఁ దనకు మోక్షహేతు వగుచున్నది, వృష్ట్యాదిద్వారమున జగత్తునకు స్థితిహేతువగుచున్నది. కావున రెండు విధములను గూడఁ గర్మము కర్తవ్యమే.

మ. ఎవ్వరు, వైశ్వదేవాది యజ్ఞావశిష్ట మయిన యమృతమును భుజిం చువారలో; వారు, సన్తః= సత్పురుషులు, వేదోక్తము నాచరించి దేవాదులఋ ణముఁ దీర్చినవా రగుటవలన. కావున, వారు, ముచ్యన్తే, సర్వకిల్బిషైః = విహిత కర్మము చేయమిచేఁ గలుగు పాపములచేతను బూర్వకృతము లగు పంచసూనలచేఁ గలుగు పాపములచేతను అన్నిటిచేతను; వారు భూతపాపములతోను భవిష్యత్పాప ములతోను ♦ సంబంధములేనివార లగుదు రని యర్థము. ఇట్లు అన్వయమున ❙ భూతభావిపాపముల అభావముఁ జెప్పి వ్యతిరేకమున ♦♦ దోషముఁ జెప్పుచు న్నాఁడు — తే = వారు, వైశ్వదేవాదులఁ జేయనివారు; అఘంతు = పాపమునే,

---

* దీని అర్థమును బరమార్థప్రపలోఁ జూచునది.

§ ఒక కార్యము రెండుప్రయోజనములు గలిగించునది అయ్యెను.

♦ పంచసూనాకృతములు భూతములు, విహితకర్మము చేయమిచేఁ గలుగునవి భవిష్య త్పాపములు.

❙ యజ్ఞము లనుష్ఠించుపక్షమున.

♦♦ యజ్ఞము లనుష్ఠింపనియెడ.

తు శబ్ద మవధారణార్థకము; భుఞ్జతే = భుజించుచున్నారు; యే = ఎవరు; పాపాః = పంచసూనా నిమిత్తమునను బ్రమాదకృత హింసానిమిత్తమువలనను పాపము చేసిన వారలై; ఆత్మకారణాత్ = తమనిమిత్తమైయె; పచన్తి = వండుచున్నారో, కాని వైశ్వదేవాది నిమిత్తము కాదో. అట్లు, పంచ సూనానిమిత్తపాపము ఉండఁగానే వైశ్వదేవాది నిత్యకర్మము చేయమిచేఁ గలుగునట్టి మఱియొక పాపమును పొందు చున్నారు కావున 'భుఞ్జతే తేత్వఘం పాపాః' అని చెప్పఁబడినది. అట్లు స్మృతి «కణ్డనీ పేషణీ చుల్లీ ఉదకుమ్భీ చ మార్జనీ । పఞ్చ సూనా గృహస్థస్య తాభిః స్వర్గం న విన్దతి» ⸮ అనియు, «పఞ్చ సూనా కృతం పాపం పఞ్చ యజ్ఞై ర్వ్యపోహతి» * అనియు. శ్రుతియును 'ఇద మేనా స్య త త్సాధారణ మన్నం యది ద మద్యతే స యఏత దుపాస్తే న స పాప్మనో వ్యా వర్తతే మిశ్రం హ్యే తత్' » ** అని మంత్రవర్ణమును ♦ «మోఘ మన్నం విన్దతే అప్రచేతా స్సత్యం బ్రవీమి వధ ఇత్స తస్య । నార్యమణం పుష్యతి నోసఖాయం కేవలాఘో భవతి కేవలాదీ» ⸮ అని. ఇది యుపలక్షణము పంచమహాయజ్ఞములకును శ్రౌత స్మార్త నిత్యకర్మములకును. అధికృతుఁడగు వాఁడు నిత్యకర్మముల నవశ్య మనుష్ఠింప వలె నని ప్రజాపతివచనాభిప్రాయము.

శ్రీ. ఇందువలనఁ గూడ యజ్ఞముచేయువారే శ్రేష్ఠులు, ఇతరులు కా రని చెప్పుచున్నాఁడు.—వైశ్వదేవాది యజ్ఞముల శేషమును ఎవరు భుజింతురో వారు పంచసూనాకృతములైన సమస్తకిల్బిషములచేతను విడువఁబడుచున్నారు. సూనలు అయిదు స్మృతియందుఁ జెప్పఁబడినవి. «కణ్డనీ పేషణీ చుల్లీ ఉద కుమ్భీ చ మార్జనీ । పఞ్చ సూనా గృహ స్థస్య తాభి స్స్వర్గం న విన్దతి.» అని. ఇఁక నెవ్వరు తమభోజనము కొఱకే వండుకొనుచున్నారో కాని వైశ్వదేవార్థము కాదో, వారు, పాపాః = దురాచారులు, అఘమునే భుజించుచున్నారు.

⸮ గృహస్థునకు ఈపంచసూనలు గలవు, వానిచే నతఁడు స్వర్గమునొందఁడు.

* పంచసూనలచేఁ గలుగు పాపమును పంచయజ్ఞములచేఁ బోఁగొట్టుచున్నాఁడు.

** ఏది యిది భక్షింపఁబడుచున్నదో అట్లు ఇదియే వానికి సాధారణమైన అన్నము. ఎవఁడీ యన్నమును సేవించుచున్నాఁడో అతఁడు పాపమునుండి తొలఁగఁడు. పాపమిశ్రము గదా యిది.

♦ శ్రుతి విశేషము.

⸮ దీనియర్థము పరమార్థప్రపయందుఁ జూచునది.

ప. ఇఁక సత్పురుషుల స్తుతించుచున్నాఁడు.—వైశ్వదేవాది యజ్ఞశిష్ట మయిన యన్నమును ఎవరు తినుచున్నారో వారలే, సన్తః = సత్పురుషులు; వారు, దైనందినము లగు పంచసూనాది సమస్తపాపములచేతను విడువఁబడుచున్నారు. ఇఁక యే, పాపాః = పాతకు లగు పురుషులు; ఆత్మకారణాత్ = కేవలము దేహపోష ణార్థము; పచన్తి = పాకముచేయుచున్నారో, తే = వారు; అఘం తు = పాపమునే; భుఞ్జతే. ఋక్శాఖీయశ్రుతియును "మోఘ మన్నం విన్దతే అప్రచేతా స్సత్యం బ్రవీమి వధ ఇత్స తస్య। నార్యమణం పుష్యతి నోసఖాయం కేవలాఘో భవతి కేవలా దీ" అని. ఇందుకు భాష్యము.—అప్రచేతాః = మంచిమనస్సు లేనివాఁడు, మూర్ఖుఁడు; మోఘమ్ = నిష్ఫల మయిన; అన్నమ్; విన్దతే = సంపాదించుచున్నాఁడు. సః = వాఁడు; తస్య = అతనికి; వధ ఇత్ = వధించువాఁడే, ఆత్మఘాతుకుఁడే యని యర్థము. వాఁడెవ్వఁడు? ఎవఁడు వైశ్వదేవముచే, అర్యమణమ్ = సూర్యుని; నపుష్యతి = తృప్తిపఱుపఁడో; రాత్రియందును, సఖాయమ్ = ఉపకారకుఁ డయిన అగ్నిని; నో = తృప్తినొందింపఁడో, వాఁడు. ఇట్లెవఁడు కేవలము భక్షించుచున్నాఁడు కావున, కేవలా దీ—దేహపోషణార్థముమాత్రమే భక్షించుచున్నాఁడో, అతఁడు కేవ లాఘః = పాపమునే భక్షించువాఁడు, భవతి. అని, సత్యం బ్రవీమి = సత్యముఁ జెప్పు చున్నాను, వైశ్వదేవము స్తుతించుకొఱకుఁ గా దని యర్థము. శతపథమందును "న స పాప్మనో వ్యావర్తతే" * అని.

రా. ఇంద్రాదిరూపమున అవస్థితుం డగు పరమపురుషు నారాధించు నుద్దే శముచేతనే ద్రవ్యముల సంపాదించి పక్వములం జేసి వానిచే ఇంద్రాదిరూపమున నున్న పరమపురుషు నారాధించి తచ్ఛేషము భుజించుటచే నెవరు శరీరయాత్రచేయు దురో వారు మాత్రమే అనాదికాలసంపాదితంబులై ఆత్మయాథాత్మ్యావలోకన ప్రతి బంధకము లగు సర్వపాపంబులచేతను విడువఁబడుచున్నారు. ఇఁక నెవ్వరు పరమ పురుషునిచే ఇంద్రాదిరూపంబునఁ దనయారాధనంబుకొఱకు ఒసంగఁబడినవాని ఆత్మార్థములుగా గ్రహించి పక్వములంజేసి భుజించుచున్నారో అట్టి పాపాత్ములు, అఘమునే—పాపమునే భుజించుచున్నారు. అఘముగాఁ బరిణమించుటవలన † అఘ మని చెప్పఁబడుచున్నది. ఆత్మావలోకనవిముఖులై నరకముకొఱకే పచనము చేయుచున్నారు.

---

* అతఁడు పాపమునుండి తొలఁగఁడు.

† అన్నము.

అన్నా ద్భవన్తి భూతాని పర్జన్యా దన్నసమ్భవః
యజ్ఞా ద్భవతి పర్జన్యో యజ్ఞః కర్మసముద్భవః. ౧౪

భా. ఇందువలనఁ గూడ అధికృతుఁడు కర్మము చేయవలెను. జగచ్చక్ర ప్రవృత్తిహేతువు గదా కర్మము. ఎట్లు? చెప్పెదము.—అన్నాత్ = భుజింపఁబడినదై లోహితశుక్రరూపంబునఁ బరిణతం బగు అన్నమువలన; భూతాని = ప్రాణులు; భవన్తి = ప్రత్యక్షముగాఁ బుట్టుచున్నవి. పర్జన్యాత్ = వర్షమువలన; అన్నసమ్భవః = అన్నముయొక్క ఉత్పత్తి. యజ్ఞాత్ = యజ్ఞము వలన; పర్జన్యః = వర్షము; భవతి = అగుచున్నది. 'అగ్నౌ ప్రాస్తా హుతి స్సమ్య గాదిత్య ముపతిష్ఠతే। ఆదిత్యా జ్జాయతే వృష్టి ర్వృష్టే రన్నం తతః ప్రజాః' * అను స్మృతివలన. యజ్ఞః—అపూర్వము, అట్టి యజ్ఞము; కర్మ సముద్భవః = కర్మ మనఁగా ఋత్విగ్యజమానాదుల వ్యాపారము, అది సముద్భవము—కారణముగాఁ గలది.

భుక్తమై శుక్రశోణితరూపమునఁ బరిణమించిన అన్నమువలనఁ బ్రజలు పుట్టుచున్నారనుట ప్రత్యక్షముగదా! అట్టి యన్నమో వర్షమువలనఁ బుట్టుచున్నది. వర్షము యజ్ఞమువలనఁ గలుగుచున్నది. యజ్ఞము ఋత్విగ్యజమానాది వ్యాపార రూప మయిన కర్మమువలన సంభవించుచున్నది యని తాత్పర్యము.

ఆ. దేవయజ్ఞాది కర్మము అధికృతుఁడు చేయవలె ననుటకు హేత్వంతర పరముగా మీఁదిశ్లోకమున కవతారిక చేయుచున్నారు ఇందువలనఁ గూడ ఇత్యాదిగా. ఇందువలన అను శబ్దముచే నుపాత్తమైనదానినే తెలుపుచున్నారు జగచ్చక్రేత్యాదిగా. ఓయీ! భుక్తమైన అన్నము శుక్రశోణితరూపముగాఁ బరిణమించి ప్రజారూపంబునఁ బుట్టుచున్నది, ఆయన్నమో వర్షమువలనఁ గలుగు ననుట ప్రత్యక్షసిద్ధము; ఇట్లుండఁగా ఎట్లు కర్మమునకు జగచ్చక్రప్రవర్తకత్వము? అని శంకించుచున్నాఁడు ఎట్లు అని. పారంపర్యమునఁ గర్మము జగచ్చక్రప్రవృత్తిహేతు వగు నని సాధించుచున్నారు చెప్పెదము అని. చెప్పిన యర్థమునందు స్మృత్యంతరసంవాదముఁ జూపుచున్నారు అగ్నౌ ఇత్యాదిగా. అందు, దేవతాభిధ్యాన పూర్వక

* అగ్నియందుఁ జక్కఁగా వేల్వఁబడిన ఆహుతి సూర్యునిఁ బొందుచున్నది, సూర్యునివలన వర్షము గలుగుచున్నది, వర్షమువలన అన్నము దానివలనఁ బ్రజలు కలుగుచున్నారు.

ముగా తత్తద్దేవతోద్దేశంబున అగ్నియందు వేల్వఁబడిన ఆహుతి అపూర్వత్వము నొందినదై రశ్మిద్వారంబున సూర్యు నారోహించి వర్షరూపంబున భూమిం జేరి వ్రీహియవాద్యన్నభావమునుబొంది సంస్కరింపఁబడి భుక్తమై శుక్లశోణిత రూపంబునఁ బరిణమించి ప్రజాభావముఁ జెందుచున్న దని యర్థము. యజ్ఞః కర్మసముద్భవః అనుట అయుక్తము, తానే తన యుత్పత్తికిఁ గారణం బనుట సంభవింపమి వలన అని యాశంకించి చెప్పుచున్నారు ఋత్విగ్యజమానాదుల వ్యాపార మని. ఆది శబ్దము ద్రవ్యదేవతల గ్రహించుచున్నది.

హ. అన్నాత్; భవన్తి; భూతాని = కార్యకారణ సంఘాతాత్మకములు. పర్జన్యాత్ = వృష్టివలన; అన్నసమ్భవః. యజ్ఞాత్ భవతి పర్జన్యః « అగ్నౌ ప్రాస్తాహుతి స్సమ్య గాదిత్య ముప తిష్ఠతే । ఆదిత్యా జ్జాయతే వృష్టి ర్వృష్టే రన్నం తతః ప్రజాః » అను స్మృతివలన. యజ్ఞాత్ = యాగక్రియాజన్య మయిన ధర్మమువలన. యజ్ఞః—యాగక్రియాజన్య మయిన ధర్మము; కర్మసముద్భవః—కర్మ = ఋత్విగ్యజమాన వ్యాపారరూప మయిన యాగము, సముద్భవః = కారణముగాఁ గలది.

శం. « ముచ్యన్తే సర్వ కిల్బిషైః '' అనియు « నైష్కర్మ్యం పురుషో ఽశ్నుతే » అనియుఁ గర్మము మోక్షహేతువనుట ప్రతిపాదింపఁ బడినది. జగత్స్థితి హేతువనుట నిప్పుడు నిరూపించుచున్నాఁడు మూఁడు శ్లోకములచేత.— « అగ్నౌ ప్రాస్తాహుతి స్సమ్య గాదిత్య ముపతిష్ఠతే । ఆదిత్యా జ్జాయతే వృష్టి ర్వృష్టే రన్నం తతః ప్రజాః » అని స్మృతియందుఁ జెప్పఁబడినచొప్పున, యజ్ఞాత్ = శ్రోత్రియునిచే యథాశాస్త్రముగా నెఱవేర్పఁ బడిన యజ్ఞమువలన; పర్జన్యః = వర్షము; భవతి. పర్జన్యాత్; అన్న సమ్భవః = వ్రీహియవాది రూప మయిన అన్నము యొక్క ఉత్పత్తి యగుచున్నది. అన్నాత్ = స్త్రీపురుషులచే భుజింపఁబడి శుక్లశోణితరూపమునఁ బరిణమించిన యన్నమువలన; భూతాని = ప్రాణులు; భవన్తి= పుట్టుచున్నారు, పుట్టి యన్నముచేతనే జీవించుచున్నారు కూడ. ఇట్లు వృష్ట్యన్నముల ద్వారమున జగజ్జీవన హేతు వగు యజ్ఞ మేదిగలదో, యజ్ఞః = ఆ అపూర్వలక్షణమైన యజ్ఞము; కర్మసముద్భవః = ఋత్విగ్యజమానాదులచేఁ జేయఁబడు హోమ మంత్ర తంత్రాది వైదికక్రియ కర్మమని చెప్పఁబడుచున్నది, ఆకర్మమువలన సముద్భవము—చక్కని యుత్పత్తి గలది.

మ. కేవలము ప్రజాపతి వచనమువలన మాత్రమే కర్తవ్యము కాదు కర్మము, మఱే మనఁగా జగచ్చక్రప్రవృత్తికి హేతు వగుటవలనఁ గూడ కర్తవ్యము కర్మము అని చెప్పుచున్నాఁడు మూఁడింటిచేత.—అన్నాత్=భుజింపఁబడినదై రేతో లోహిత రూపంబునఁ బరిణమించిన యన్నమువలన; భూతాని = ప్రాణిశరీరములు; భవన్తి = పుట్టుచున్నవి. అన్న సమ్భవః = అన్నముయొక్క జన్మము; పర్జన్యాత్ = వర్షమువలన, ప్రత్యక్షసిద్ధంబే యిది. ఇందు కర్మముయొక్క యుపయోగముఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—యజ్ఞాత్ = కారీర్యాదికమును ♦ అగ్నిహోత్రాదికంబు నగు అపూర్వాఖ్యం బైన ధర్మమువలన; పర్జన్యః=వర్షము; భవతి=అగుచున్నది, అగ్నిహోత్రాహుతి వృష్టిజనకం బని అష్టాధ్యాయీకాండమున జనకయాజ్ఞవల్క్య సంవాదరూపమగు షట్ప్రశ్నియందు * ప్రతిపాదింపబడినది. మనువుచేతనుం జెప్పఁబడినది « అగ్నౌ ప్రాస్తాఽఽహుతి స్సమ్య గాదిత్య ముపతిష్ఠతే । ఆదిత్యాజ్జాయతే వృష్టి ర్వృష్టే రన్నం తతః ప్రజాః » అని. యజ్ఞః= ఆధర్మాఖ్య మయినసూక్ష్మము; కర్మసముద్భవః—ఋత్విగ్యజమానవ్యాపారముచే సాధ్యము, అపూర్వలక్షణం బగుయజ్ఞమునకు విహిత కర్మము గదా కారణము.

శ్రీ. జగచ్చక్రప్రవృత్తి హేతువగుటవలనఁ గూడఁ గర్మము కర్తవ్య మని చెప్పుచున్నాఁడు మూఁడు శ్లోకములచేత.—అన్నాత్ = శుక్లశోణితరూపంబునఁ బరిణమించిన అన్నమువలన; భూతాని, పుట్టుచున్నవి. అన్నముయొక్క యుత్పత్తి, పర్జన్యాత్ =వృష్టివలన. పర్జన్యః = అవృష్టి, యజ్ఞాత్, భవతి. యజ్ఞః= అయజ్ఞము; కర్మసముద్భవః—యజమానాదివ్యాపారరూప మయిన కర్మముచేత చక్కగా నిష్పన్న మగునది యని యర్థము. « అగ్నౌ ప్రాస్తా » ఇత్యాది స్మృతివలన.

ప. ఇఁక లోకోపకారార్థముగూడఁ గర్మము చేయవలె నని చెప్పుచున్నాఁడు.—అన్నాత్ రేతోరూపంబునఁ బరిణమించిన దానివలన, భూతాని, భవన్తి, ఇట భవన్తి అనుటచే అన్నముచేత నే జీవించుచున్నవి అన్నముచేతనే వర్ధిల్లుచున్నవి యని తెలియునది. శ్రుతియును బ్రహ్మవల్లియందు « అన్నాద్ధ్యేవ ఖల్విమాని భూతాని జాయన్తే జాతా న్యన్నేన వర్ధన్తే » ❡ ఇత్యాదిగాఁ గలదు. ఇఁక,

---

♦ కారీరి అనఁగా వర్షఫలకం బగు ఇష్టి.

* అష్టాధ్యాయి—ఎనిమిది యధ్యాయము లగు బృహదారణ్య కోపనిషత్తు, షట్ప్రశ్ని—ఆ యుప నిషత్తునందలి యాఱు ప్రశ్నములు. ప్రశ్న మనఁగా అడుగుట.

❡ అన్నముచేతనే గదా యీ భూతములు పుట్టుచున్నవి, పుట్టినవి అన్నముచేతనే పెరుఁగుచున్నవి.

అన్నము, దేనివలన? పర్జన్యునివలన. అది దేనివలన? యజ్ఞాత్ = పర్జన్యేష్టివలన. యజ్ఞమును దేనివలన? అది, కర్మసముద్భవః, కర్మ మనఁగా దానికొఱకు యజమానుని వ్యాపారము.

రా. మరల లోకదృష్టిచేతను శాస్త్రదృష్టిచేతను సర్వంబును యజ్ఞమూలం బని తెలిపి యజ్ఞము ననువర్తించుట యవశ్యకర్తవ్యం బనుటయు ననువర్తింపనిచో దోషంబును జెప్పుచున్నాఁడు.—“అన్నమువలన సర్వభూతంబులును బుట్టుచున్నవి, పర్జన్యుని వలనను అన్నసంభవము”— ఇది సర్వలోక ప్రసిద్ధము. యజ్ఞమువలనఁ బర్జన్యుఁడు కలుగుచున్నాఁ డనునదియుఁ దెలియుచున్నది “అగ్నౌ ప్రాస్తా హుతి స్సమ్యగాదిత్య ముపతిష్ఠతే । ఆదిత్యా జ్జాయతే వృష్టి ర్వృష్టే రన్నం తతః ప్రజాః” ఇత్యాదిశాస్త్రముచేత. యజ్ఞమును, కర్మసముద్భవః = ద్రవ్యార్జనాది కర్తృవ్యాపారమువలనఁ బుట్టునది.

మా. హేత్వంతరముఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—యజ్ఞము పర్జన్యుని యన్న మగుటవలనఁ, బర్జన్యునికిఁ గారణముగాఁ జెప్పఁబడుచున్నది *; పూర్వయజ్ఞము ♦ వివక్షించు నెడ దానికిఁ జక్రప్రవేశము ❡ సంభవింపదు. ఆపాద్యము గదా అది కర్మవిధికొఱకు §. సామ్యమాత్రమును బట్టి యేమో యిప్పుడు కర్మము కార్యము గాదు **. లేక పర్జన్యుఁ డనఁగా మేఘచక్రాభిమాని దేవత, ఆమేఘచక్రమో యజ్ఞమువలనఁ బుట్టుచున్నది. “అగ్నౌ ప్రాస్తా హుతి స్సమ్యగా దిత్య ముపతిష్ఠతే । ఆదిత్యా జ్జాయతే వృష్టి ర్వృష్టే రన్నం తతః ప్రజాః” అను స్మృతివలనఁ గూడ. రెండును జెప్పఁబడియుండుటవలన ♦♦ ఆదిత్యునివలనను సముద్రునివలనను వృష్ట్యంగీకారమునందు విరోధము లేదు. ఇందువలనను గూడ యజ్ఞము

---

* ఇటఁ బర్జన్యుఁ డనఁగా ఆదిత్యుఁ డని యర్థము.

♦ ఏయజ్ఞముచేయుటచేఁ బర్జన్యుఁడు పర్జన్యత్వమునొందెనో దాని.

❡ జగచ్చక్ర ప్రవేశము.

§ ఆపాద్యము–యజ్ఞముచేఁ బుట్టింపఁ దగినది. విహిత మయిన యజ్ఞము చేయుటచే జగచ్చక్రము ప్రవర్తించును, అందుచే యజ్ఞము నాచరింపవలయు నని కర్మవిధికి ఆపాద్యమైన జగచ్చక్ర ముపయోగించుం గాని ఇదివఱ కొపాదిత మైనది యుపయోగింపదనుట.

** పర్జన్యసామ్యమునుబట్టి–పర్జన్యుండు కర్మముఁ జేసి పర్జన్యత్వమునొందెను. వానివలె నీవును కర్మముచేయవలె నని యభిప్రాయము గాదు.

♦♦ ఆదిత్యునివలనను వృష్టిగలుగు ననియుఁ జెప్పఁబడియుంటవలన.

వలనఁ బర్జన్యోద్భవము సంభవించుచున్నది. యజ్ఞ మనఁగా దేవత నుద్దేశించి ద్రవ్య పరిత్యాగము. కర్మము—ఇతరక్రియ.

కర్మ బ్రహ్మోద్భవం విద్ధి బ్రహ్మా ఽక్షరసముద్భవమ్
తస్మా త్సర్వగతం బ్రహ్మ నిత్యం యజ్ఞే ప్రతిష్ఠితమ్. ౧౫

భా. కర్మ = అకర్మమును; బ్రహ్మోద్భవమ్= బ్రహ్మ మనఁగా వేదము అదికారణముగాఁ గలదానిఁగా; విద్ధి = ఎఱుంగుము. బ్రహ్మ = ఇఁక వేదము; అక్షరసముద్భవమ్ = అక్షర మనఁగా బ్రహ్మము—పరమాత్మ కారణముగాఁ గలది, వేదము పరమాత్మవలనఁ గలిగిన దని యర్థము. *ఎందువలన సాక్షాత్తుగాఁ బరమాత్మయనంబడు నక్షరమువలనఁ బురుష నిశ్వాసమువలెఁ బుట్టినదో అందువలన, బ్రహ్మ = వేదము; సర్వార్థప్రకాశకం బగుటవలన, సర్వగతమ్ = సర్వగతమయ్యును; నిత్యమ్ = ఎల్లప్పుడును; యజ్ఞవిధిప్రధాన మగుటవలన, యజ్ఞే = యజ్ఞమునందు; ప్రతిష్ఠితమ్ = ఉన్నది.

ఆకర్మము వేదముచే బోధితమగుచున్నది. ఆవేదము పరమాత్మవలన పురుషనిశ్వాసమువలె నావిర్భవించినది. ఇట్లు సర్వకారణ మయిన పరమాత్మవలనఁ బురుషనిశ్వాసరూపంబున లోకోపకారార్థము వేదము ప్రవర్తించిన దగుటవలన, ఆవేదము సర్వార్థములను బోధించునదియయ్యును, యజ్ఞము జగచ్చక్రప్రవృత్తిహేతు వగుటంజేసి, యజ్ఞవిధానమునందు ముఖ్యతాత్పర్యముగలదిమై యున్న దని తాత్పర్యము.

ఆ. ఏది యపూర్వమునకు హేతువుగాఁ జెప్పఁబడినదో ఆకర్మము ఏమిచైత్యవం దనాదికమా? * అగ్నిహోత్రాదికమా? అని సందేహించువానికి సమాధానము చెప్పుచున్నారు కర్మేత్యాదిగా. ఎట్లు కర్మముబ్రహ్మోద్భవంబని చెప్పవచ్చును? సర్వంబునకు బ్రహ్మోద్భవత్వము సమాన మగుటవలన. అని యాశంకించి చెప్పుచున్నారు బ్రహ్మ మనఁగా వేదము అని. అ ట్లయిన యెడ వేదాఖ్య మే అనాదినిధనబ్రహ్మం బనవలె ననఁగాఁ జెప్పుచున్నారు ఇఁక వేదము ఇత్యాదిగా. అక్షరరూప మయిన వేదమునకు అక్షరములవలననే యుత్పత్తి సంభవింప దని యాశంకించి చెప్పుచున్నారు అక్షరమనఁగా ఇత్యా

* బౌద్ధులచేఁ జెప్పఁబడినది చైత్యవందనము మొదలగునది.

దిగా. అక్షరమే బ్రహ్మ మని చెప్పఁబడినది, అది యెట్లు దానివలనే జనియించు నని యాశంకించి బ్రహ్మశబ్దార్థమును జెప్పినదానినే మరలఁ జెప్పుచున్నారు వేదము అని. ఓయీ! బ్రహ్మశబ్ద ప్రతిపాదిత మయిన వేదముఁగూడఁ బౌరుషేయమగుటవలనఁ బ్రామాణ్యసందేహము కల్గుటం జేసి తదుక్తం బగు నగ్నిహోత్రాదికను కర్మమనియెట్లు నిర్ధారింప శక్యమగును? అనఁగా నందుకుఁ జెప్పుచున్నారు ఎందువలన ఇత్యాదిగా. అప్పుడు ఎట్లది యజ్ఞమునందుఁ బ్రతిష్ఠితం బగును? సర్వగతం బగుటచే సర్వత్ర ప్రతిష్ఠితం బనిగదా చెప్పవలెను అని యాశంకించి చెప్పుచున్నారు సర్వగతం బయ్యును ఇత్యాదిగా.

హ. బ్రహ్మోద్భవమ్ = బ్రహ్మము—వేదము ప్రకాశకముగాఁ గలదానిఁగా; విద్ధి = ఎఱుంగుము. బ్రహ్మ = వేదాఖ్య మయిన బ్రహ్మమో; అక్షరసముద్భవమ్ = అక్షరుఁడు—పరమాత్మ కారణముగాఁ గలదానిఁగా; ఎఱుంగుము. అక్షరునివలనఁ బురుష నిశ్వాసమువలె నుద్భూతము బ్రహ్మము. తస్మాత్; సర్వార్థప్రకాశక మగుటవలన, సర్వగతమ్; బ్రహ్మ = వేదము; యజ్ఞప్రకాశకం బగుటవలన, యజ్ఞే, ప్రతిష్ఠితమ్.

శం. యజ్ఞమునకుఁ గారణ మైన దేదిగలదో ఆ, కర్మ = కర్మమును; బ్రహ్మోద్భవమ్ = బ్రహ్మ మనఁగా ఋగాది వేదము, దానివలనఁ బుట్టినదానిఁగా; విద్ధి. ఆ, బ్రహ్మ = వేదమును; అక్షర సముద్భవమ్, విద్ధి—« అస్య మహతో భూతస్య నిశ్శ్వసిత మేత ద్య దృగ్వేదో యజుర్వేదః» * అను శ్రుతివలస సర్వజగత్కారణభూతుఁడు అక్షరుఁ డగు పరమాత్మయొద్దనుండి నిశ్వాసరూపంబునఁ దానే యావిర్భవించినది కావుననే నిత్యము అపౌరుషేయము వేదం బని తెలియు మని యర్థము. ఎందువలన జగత్తుయొక్క యుత్పత్తియు స్థితియు యజ్ఞైకమూలమో అందువలన, తాను, సర్వగతమ్ = సర్వార్థప్రకాశక మగుటచేతను సర్వలోకములకును తత్తద్ధర్మ నియతిని స్థాపింపనది యగుటచేతను సర్వత్ర యున్నదైనను; బ్రహ్మ= వేదము; యజ్ఞే = బ్రాహ్మణాదులచే అనుష్ఠేయం బగు ఔపాసనాద్యశ్వమేధాంత కర్మమునందే; దాని విధించుటయె ప్రయోజనముగాఁ గలదగుటవలస, ప్రతిష్ఠితమ్= నిత్యమును నియమముచే నున్నది, వర్ణాశ్రములు అనుష్ఠింపవలసినవిగా కర్మములను వేదమే విధించుచున్నది యని యర్థము.

---

* ఋగ్వేదము యజుర్వేదము ఇత్యాదు లేవి గలవో ఇది యీ మహాభూతముయొక్క నిట్టూర్పు.

మ. ఆ యపూర్వోత్పాదకం బగు, కర్మ = కర్మమును, బ్రహ్మోద్భవమ్= వేదమే ప్రమాణముగాఁ గలదానిఁగా, విద్ధి—వేదవిహిత మగు కర్మమే అపూర్వసాధనము కాని ఇతరము పాషండ ప్రతిపాదితము కా దని యెఱుంగు మని యర్థము. ఓయీ! వేదప్రతిపాదితమే ధర్మము కాని యితరము కా దని చెప్పితివే, పాషండశాస్త్రములకంటె వేదమున కేమి వైలక్షణ్యము? అనఁగా నందుకుఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—బ్రహ్మ = వేదము; అక్షరసముద్భవమ్= అక్షరునివలన—నిర్దోషుఁడగు పరమాత్మవలనఁ బురుషనిశ్శ్వాసన్యాయంబున అబుద్ధిపూర్వకముగా సముద్భవము—ఆవిర్భావముగలది, అట్లు అపౌరుషేయం బగుటచే దోషాశంకల కెంత మాత్ర మవకాశము లేని వేదవాక్యము ప్రమాజనకం బగుటచేఁ బ్రమాణము అతీంద్రియార్థమునందు; కాని భ్రమము ప్రమాదము అసమర్థత మోసముచేయుతలంపు మొదలగు దోషముల కవకాశము గల పురుషునిచేఁ బ్రణీతం బగు పాషండవాక్యము ప్రమాణము కా దని భావము. అట్లు శ్రుతి « అస్య మహతో భూతస్య నిశ్శ్వసితమేత ద్య దృగ్వేదో యజుర్వేద స్సామవేదో ఽథర్వాఙ్గిరస ఇతిహాసః పురాణం విద్యా ఉపనిషదః శ్లోకాః సూత్రా ణ్యనువ్యాఖ్యానాని వ్యాఖ్యానా న్యస్యైవైతాని నిశ్శ్వసితాని » అని. తస్మాత్ = సాక్షాత్పరమాత్మ సముద్భవ మగుట వలన; సర్వగతమ్ = సర్వప్రకాశకంబును; నిత్యమ్ = నాశములేనిదియు నగు; బ్రహ్మ = వేదము; యజ్ఞే = ధర్మాఖ్య మగు అతీంద్రియార్థమునందు; ప్రతిష్ఠితము తాత్పర్యముచేత. కావునఁ బాషండప్రతిపాదిత మగు దాని విడిచి వేదబోధిత మగు ధర్మమునే యనుష్ఠింపవలె నని యర్థము.

శ్రీ. అట్లు, కర్మ = యజమానాది వ్యాపారరూప మయిన కర్మమును; బ్రహ్మోద్భవమ్ = బ్రహ్మ మనఁగా వేదము, దానివలనఁ బ్రవర్తించినదానిఁగా; విద్ధి = ఎఱుంగుము. బ్రహ్మ = ఆవేదమును; అక్షరసముద్భవమ్ = అక్షరునివలన—పరబ్రహ్మమువలనఁ బుట్టినదానిఁగా, ఎఱుంగుము, « అస్య మహతో భూతస్య నిశ్శ్వసిత మేత ద్య దృగ్వేదో యజుర్వేద స్సామవేదః » అను శ్రుతివలన. ఎందువలన నిట్లు అక్షరమువలననే ♦ యజ్ఞము ప్రవర్తించుటచే అతనికి యజ్ఞము మిక్కిలి యభిప్రేత మగునో, తస్మాత్ = అందువలన; సర్వగతమైనను, బ్రహ్మ = అక్షర మగు పరబ్రహ్మము; నిత్యమ్ = ఎల్లప్పుడును; యజ్ఞే, ప్రతిష్ఠితమ్—ఉపాయభూత మగు యజ్ఞముచేఁ బొందఁబడుచున్నది కావున యజ్ఞమునందుఁ బ్రతిష్ఠితం

♦ పరమాత్ముని వలననే.

బని చెప్పఁబడుచున్నది « ఉద్యమస్థా సదా లక్ష్మీః " ⁋ అనునట్లు. లేక. ఎందువలన జగచ్చక్రమూలము కర్మమో అందువలన, సర్వగతమ్ = సర్వ—మంత్రార్థవాదములచే సమస్తము లయిన సిద్ధార్థప్రతిపాదకము లగు భూతాన్వాఖ్యానములందు *, గతమ్ = ఉన్నదైనను; బ్రహ్మ = వేదము; ఎల్లప్పుడును, యజ్ఞమునందు తాత్పర్యరూపమునఁ బ్రతిష్ఠితము. అందువలన యజ్ఞాది కర్మ మనుష్ఠింపవలయు నని యర్థము.

ప. కర్మ = కర్మమును; బ్రహ్మోద్భవమ్ = బ్రహ్మ మనఁగా మంత్రాత్మక మైన శబ్దము—వేదము, దానివలనఁ బుట్టినది, ఇఁక వేదముగూడ దేనివలనఁ బుట్టిన దనఁగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—అక్షరసముద్భవమ్ = క్షరము—నశించునది కానిది అక్షరము-వైరాజబ్రహ్మము, దానివలనఁ బుట్టినది. శాతపథ శ్రుతియును « యథాగ్నే రభ్యాహితస్య పృథగ్ధూమా వినిశ్చరన్త్యరే ఽస్య మహతో భూతస్య నిశ్శ్వసిత మేత ద్య దృగ్వేదో యజుర్వేద స్సామవేదః » ఇత్యాదిగాఁ గలదు. దీనికి భాష్యము.—యథా = ఎట్లు, అభ్యాహితస్య = చుట్టునువ్యాపించిన, అంతః ప్రవిష్టము కాని దగు, అగ్నేః = తడికట్టె యందలి నిప్పునకు; పృథక్ ధూమాః = నానావిధము లగు పొగలు; వినిశ్చరన్తి = వెడలుచున్నవో. అట్లు, అరే—ఓమైత్రేయీ! అస్య = ఈ, మహతః భూతస్య = మహాభూతారబ్ధ మగు వైరాజబ్రహ్మమునకు, నిశ్శ్వసితమ్ = నిశ్శ్వాసరూప మైనది, ఏతత్—ఇది, ఋగ్వేదము మొదలగునది. ఓయీ! సర్వజ్ఞుఁడు గదా బ్రహ్మ, కర్మముయొక్క ముఖ్యగతిని విడిచి గౌణగతిని ఏల యుపదేశించెను? అని యుపదేశించి యుపసంహారమునందుఁ బరమప్రయోజనమును జూపుచుఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—తస్మాత్ = ఆకారణమువలన; సర్వగతమ్ = ఇంద్రుఁడు సూర్యుఁడు మొదలగు సర్వదేవతలందును అంతర్యామియై యున్నట్టి; బ్రహ్మ; నిత్యమ్ = అనశ్వరఫలరూపము; యజ్ఞే; ప్రతిష్ఠితమ్ = ప్రతిష్ఠను బొందినది, యజ్ఞోపాయముచేతనే లభ్యము, « యజ్ఞేన యజ్ఞమయ జన్తదేవాః " ♦ అను శ్రుతివలన. ఇఁక అనశ్వరఫలదం బనుటకు శ్రుతి యగ్ని రహస్యమునందు « సయ ఆత్మాన మేవలోక ముపాస్తే నేహాస్య కర్మ క్షీయతే " § ఇత్యాదిగాఁ గలదు.

⁋ ప్రయత్నంబునం దున్నది యెల్లప్పుడు లక్ష్మి.

* ఉన్నవానిని—కడచినవానిని జెప్పు భాగములందు.

♦ యజ్ఞముచే యజ్ఞుని—ఈశ్వరుని ఆరాధించిరి దేవతలు.

§ ఎవఁడు ఆత్మ లోకమునే యుపాసించుచున్నాఁడో వాని కర్మ మిచ్చట క్షయింపదు.

రా. కర్మ = కర్మమును; బ్రహ్మోద్భవమ్.—ఇట బ్రహ్మశబ్దముచేఁ జెప్పఁబడునది ప్రకృతిపరిణామరూప మైన శరీరము. « తస్మా దేత ద్బ్రహ్మ నామరూప మన్నం చ జాయతే » అను శ్రుతియందు బ్రహ్మశబ్దముచే ప్రకృతిగదా నిర్దేశింపఁబడినది. ఇచటఁ గూడ « మమ యోని ర్మహ ద్బ్రహ్మ » అని చెప్పఁబోవుచున్నాఁడు. అందువలన, కర్మ బ్రహ్మోద్భవమ్ అని ప్రకృతి పరిణామ రూప శరీరమువలనఁ బుట్టునది కర్మ మని చెప్పఁబడిన దగుచున్నది. బ్రహ్మ అక్షరసముద్భవమ్—ఇట అక్షర శబ్దముచేఁజెప్పఁబడినవాఁడు జీవాత్మ, అన్న పానాదులచే తృప్తుఁ డైన యక్షరునిచే—జీవునిచే అధిష్ఠితం బగు శరీరము కర్మమునకు సమర్థ మగుచున్నది కావున కర్మ సాధనభూతంబగు శరీరము అక్షరసముద్భవము. తస్మాత్ = అందువలన; సర్వగతమ్= సర్వాధికారులనుబొందిన; బ్రహ్మ = శరీరము; నిత్యమ్; యజ్ఞే ప్రతిష్ఠితమ్—యజ్ఞమూలకం బని యర్థము.

ఆకర్మము శరీరమువలనఁ గలుగుచున్నది, శరీరము జీవునిచేఁ బోషింపఁబడునది. అందువలన సర్వజనులయొక్క శరీరములకును యజ్ఞమే మూలం బని తాత్పర్యము.

మా. కర్మము బ్రహ్మమువలనఁ * బుట్టుచున్నది « ఏష హ్యేవ సాధు కర్మ కారయతి, బుద్ధి ర్జ్ఞానమ్ » ఇత్యాదులవలన. ముఖ్యార్థము సంభావిత మగుచుండఁగాఁ బార్యంపర్యమును బట్టి యౌపచారికార్థము ♦ కల్పించుట యుచితముగాదు. జడము లయిన వేదములకు ప్రకాశనమునందు స్వతః ప్రవృత్తి యేమీ సంభవింపదు; « ఏతస్యవా అక్షరస్య '' అను సర్వనియమన శ్రుతి ♪ వలనఁ గూడ; « ద్రవ్యం కర్మ చ కాలశ్చ » అను వాక్యమువలనఁ గూడ. అచింత్య శక్తియును జెప్పఁబడినది §. ప్రతిబింబ మగు జీవునకో చేష్ట బింబమునకుఁ గలిగినం గాని కలుగనేరదు ** « న కర్తృత్వమ్ » ఇత్యాదిగా ♦♦ నిషేధించుటవలనఁగూడ.

* పరబ్రహ్మమువలన.

♦ ఉద్భవశబ్దమునకు ప్రకాశనము అనుట.

♪ సర్వమును నియమించువాఁడు విష్ణు వని తెలుపునట్టి శ్రుతి.

§ శబ్దమునకు అర్థప్రకాశనము స్వభావము, వస్తుస్వభావమును భగవంతుం డెట్లునియమించును నఁగా భగవంతుఁ డచింత్యశక్తి గలవాఁ డగుటచే నది సంభావిత మని భావము.

** కావున అభిమాని దేవతాదిద్వారమున జడమునకుఁ బ్రవృత్తికావచ్చుననుట సంభవింపదు. బింబభూతుఁ డయిన భగవంతుని ప్రతిబింబములుగదా యీదేవతలు.

♦♦ జీవునకును స్వతః కర్తృత్వాదులను.

అక్షరములు ప్రసిద్ధములు *. వానివలనఁ గదా అభివ్యక్తమగుచున్నది పరబ్రహ్మము. కానిచో అనాదినిధనము అచింత్యము పరిపూర్ణము నగు పరబ్రహ్మము నెవ్వఁ డెఱుంగును ‖. అట రూఢిని విడిచి యోగము నంగీకరించుట యుచితముగాదు ♦ తస్మాత్సర్వగతం బ్రహ్మ అని బ్రహ్మశబ్దముచేఁ బరబ్రహ్మమునే పరామర్శించుటవలనఁ గూడ. ఒకటే ప్రకరణమునందు రెండుమాఱులు ప్రయుక్తమైనయొకశబ్దము ప్రమాణములేక భిన్నార్థముల నిచ్చుటనేనియు వదియుంచునా? ఆయక్షరములో నిత్యములు, "వాచా విరూప నిత్యయా, అనాదినిధనా హ్యేషా వా గుత్సృష్టా స్వయమ్భువా, అత ఏవ చ నిత్యత్వమ్" ఇత్యాది శ్రుతిస్మృతి భగవద్వచనముల వలన. దోషమునుం జెప్పఁబడినది సకర్తృకంబు లనుపక్షమునందు. అబుద్ధిపూర్వకముగా నుత్పన్నములునుం గావు, అందుఁ బ్రమాణము లేమివలన. నిశ్శ్వసితశబ్దమో అక్లేశాభిప్రాయము ** కాని అబుద్ధిపూర్వాభిప్రాయము గాదు; "సోఽకామయత" ఇత్యాది శ్రుతివలనను; "ఇష్టం హుతమ్" ఇత్యాదిగా రూపప్రపంచముతోఁ జేర్చి నామప్రపంచముఁ జెప్పుటవలనను §; మహాతాత్పర్యవిరోధము వలనఁ గూడ. అదియో ¶ చెప్పఁబడినది మున్ను. స్వాతంత్ర్యము లేనిచో ఉత్పత్తికర్తకుఁ బ్రాధాన్యము కలుగదు గదా! అబుద్ధిపూర్వక మైనచో స్వాతంత్ర్యము లేకపోవును, రోగాదులు పురుషజన్యము లైనను వానియందుఁ బురుషునకుం బోలె. ఉత్పత్తివచనములు అభివ్యక్త్యర్థములు ♦♦. అభిమాని దేవతావిషయములునుం

---

* అకారాది వర్ణములనుట, వేదము అని భావము.

‖ అనాది నిధనము—ఉత్పత్తినాశములు లేనిది కావున సముద్భవ శబ్దార్థము—పుట్టినదనుట చెల్లదు. పరిపూర్ణము అచింత్య మగు బ్రహ్మమును వేదములు బోధింపనిచో నెఱుంగ శక్యము కాదని భావము.

♦ ఇటసముద్భవ శబ్దమునకు ముఖ్యార్థమును విడిచి యితరార్థము చెప్పినప్పుడు అట బ్రహ్మశబ్దమునకు అట్లు వేదాద్యర్థము నేల చెప్పఁగూడదు? అందు వేని, అట—బ్రహ్మోద్భవమ్ అనుచోట బ్రహ్మ శబ్దమునకు.

** శ్రమలేక కలిగింపబడినవి యను నభిప్రాయము గలది.

§ ఇందువలన నామప్రపంచమునకు మాత్రము అబుద్ధిపూర్వోత్పత్తి యని శంకింపఁ దగ దని భావము.

¶ వేదములకు విష్ణువు సర్వోత్తముఁ డనుటయందు మహాతాత్పర్యమనుట.

♦♦ వేదములు పుట్టె నని చెప్పువాక్యములు వేదములు ప్రకటితము లయ్యె నను నభిప్రాయము గలవి.

గావచ్చును. నిత్యము అని చెప్పి ఉత్సృష్టము అని చెప్పుటవలన ¶. అభివ్యంజకుని యందుఁ గర్తృశబ్దప్రయోగమునుం గలదు «కృత్స్నం శత పథం చక్రే" అను చో *. ఎట్లు ఆదిత్యునియందున్న వేదములు వానిచేతనే చేయఁబడును? మఱియు వట్టి వచనముకంటె నిర్ణయాత్మకమగు శారీరకసూత్రము ♦ బలవత్తరము. ఇఁక శాస్త్రయోనిత్వాత్ అని యున్నదే యన్ననో, శాస్త్రము యోని—ప్రమాణము గాఁ గలది శాస్త్రయోని. జన్మాద్యస్య యతః అని లక్షణము చెప్పినపిమ్మటఁ బ్రమాణముగదా అందపేక్షితము. బ్రహ్మము జాతమనుట గాని వేదమునకుఁ గారణమనుట గాని యపేక్షితము గాదు. ఏల యనఁగా వేదకారణత్వము జగత్కారణత్వమునకు హేతువుగాదు. వేదము కార్యమను పక్షమున విచిత్రజగత్తును సృజించిన వానికి వేదముసృజించుట యశక్యముగాదు గదా! అట్లు సర్వజ్ఞత్వమునకును వేదకారణత్వము హేతువుగాదు. వేదము సృజించినవాఁడు సర్వజ్ఞుఁడగునేని జగత్తునుసృజించి వాఁడు సర్వజ్ఞుఁడేల కాఁడు? అందువలన వేదప్రమాణకత్వమే § శాస్త్రయోనిత్వాత్ అను సూత్రమున వివక్షితము. ఇందువలన నిత్యంబు లక్షరములు. ఎందువలన నిట్లు పరంపరగా బ్రహ్మము యజ్ఞముచే నభివ్యంగ్యమో అందువలన అబ్రహ్మము నిత్యము యజ్ఞమునందుఁ బ్రతిష్ఠిత మని చెప్పఁబడుచున్నది.

ఏవం ప్రవర్తితం చక్రం నానువర్తయతీహ యః
అఘాయు రిన్ద్రియారామో మోఘం పార్థ స జీవతి ౧౬

భా. ఏవమ్ = ఇట్లు; ప్రవర్తితమ్ = ఈశ్వరునిచే వేద యజ్ఞపూర్వకముగా ప్రవర్తింపఁ జేయఁబడిన; చక్రమ్ = జగచ్చక్రమును; ఇహ= ఈలోకమునందు; యః = ఎవ్వఁడు, కర్మమునం దధికృతుఁడై; న అనువర్తయతి = అనుసరించి జరిగింపఁడో; అఘాయుః = పాప మయిన జీవనముగలవాఁడును; ఇన్ద్రియారామః = ఇంద్రియములచే విషయములందు ఆరమణము—ఆక్రీడగలవాఁడు నగు; సః= అతఁడు; పార్థ= ఓ అర్జునుఁడా!

¶ అనాది నిధనా హ్యేషా వాగుత్సృష్టా స్వయమ్భువా అనుచోట, అనాదినిధనా—నిత్యము.

* సమస్త మయిన శతపథము—వేదభాగమును చేసెను.

♦ అత ఏవచ నిత్యత్వమ్ అనునది.

§ వేదము ప్రమాణముగాఁ గలది బ్రహ్మ మనుటయే.

మోఘమ్ = వ్యర్థముగా; జీవతి = బ్రతుకుచున్నాఁడు. అందువలన అజ్ఞుఁడగు నధికృతుఁడు చేయువలసినదియే కర్మమని ప్రకరణార్థము. ఆత్మజ్ఞాన నిష్ఠాయోగ్యత సిద్ధించుటకు మున్ను తదర్థమై కర్మయోగానుష్ఠానమును అధికృతుఁడగు అనాత్మజ్ఞుఁడు చేయువలయు నను నీవిషయము, 'నకర్మణా మనారమ్భాత్' అనునది మొదలు 'శరీరయాత్రాపి చ తే న ప్రసిద్ధ్యే దకర్మణః' అనువఱకుఁగల గ్రంథముచేఁ బ్రతిపాదించి, 'యజ్ఞార్థాత్కర్మ ణోన్యత్ర' ఇత్యాదిగా 'మోఘం పార్థ స జీవతి' అనువఱకుఁ గల గ్రంథముచే తనుంగూడ అధికృతుఁడగు అనాత్మవేత్త కర్మము ననుష్ఠింపవలె ననుట యందుఁ బ్రసంగాగతమగు బహుకారణము చెప్పఁబడినది. అది యనుష్ఠింపనిచో దోషప్రతిపాదనమునుం జేఁయబడినది.

ఇట్లు వేదములను యజ్ఞములను బ్రవర్తింపంజేసి పరమేశ్వరుఁ డేర్పఱచిన జగచ్చక్రము నెవ్వఁ డీలోకమునం దనువర్తించి జరగింపఁడో అతఁడు ఇంద్రియ వశుఁ డగుటం జేసి యతనిజీవనము పాపిష్ఠము వ్యర్థము నగు నని తాత్పర్యము.

ఆ. అధికృతుఁడు వేదాధ్యయనాది ద్వారమున జగచ్చక్ర మనువర్తింపవలెను. అనువర్తింపనిచో ఈశ్వరాజ్ఞనతిక్రమించినవాని కతనికిఁ బ్రత్యవాయము సంభవించు నని చెప్పుచున్నాఁడు ఏవమిత్యాదిగా. నకర్మణా మనారమ్భా దిత్యాది గ్రంథముచేఁ జెప్పినయర్థము నుపసంహరించుచున్నారు అందువలన నిత్యాదిగా. జగచ్చక్రమును మున్ను చెప్పినచొప్పున ననువర్తింపనిచో జీవనము వ్యర్థమును పాపహేతువును ఎందువలన నగుచున్నదో అందువలన జీవించియుండువాఁడు నియతమగు కర్మమును జేయవలె నని యర్థము. అధికృతుఁడు కర్మముఁ జేయవలసినదే యగునేని అప్పుడు ఏల యజ్ఞుఁ డని యతనికి విశేషణము చేయవలెను? జ్ఞాననిష్ఠుఁడుగూడ కర్మముఁ జేయవలసినదియే, అతనికిని అధికృతత్వము సమానమగుటవలన; అని యాశంకించి మున్ను చెప్పినదాని ననువదించుచున్నారు ఆత్మజ్ఞానేత్యాదిగా. 'జ్ఞానకర్మములు విరుద్ధము లగుటవలన జ్ఞాననిష్ఠునకుఁ గర్మము చేయ శక్యముగాదు గదా! అందువలన అనాత్మజ్ఞుఁడే చిత్తశుద్ధ్యాదిద్వారమున జ్ఞానప్రాప్తికొఱకుఁ గర్మ మనుష్ఠింపవలెను అని ప్రతిపాదింపఁబడిన దని యర్థము. అప్పుడు యజ్ఞార్థా దిత్యాది గ్రంథమెందుకు? అందు జ్ఞాననిష్ఠ ప్రతిపాదింపఁబడదు గదా! కర్మనిష్ఠయో మున్ను చెప్పఁబడిన దగుటవలన ఇటఁ జెప్పవలసినది కాదు. అని యాశంకించి కడచినయర్థాంతరము ననువదించుచున్నారు ప్రతిపాదించిఇత్యాదిగా. ప్రసంగా

గతము—అజ్ఞుఁడు కర్మము చేయవలె ననుప్రసంగమున వచ్చి దనియర్థము. బహు కారణము—ఈశ్వరప్రసాదమును దేవతాప్రీతియు మొదలగునది. దోషప్రతిపాద నము—తైర్దత్తా న ప్రదాయైభ్యః ఇత్యాదికము.

హ. ఏవమ్; అన్నపూర్వకముగా, ప్రవర్తితమ్ = ఏర్పఱుపఁబడిన, చక్రమ్ = చక్రమువలెఁ దిరుగు స్వభావముగలదాని, నానువర్తయతి = అనుష్ఠింపఁడో; యః. అఘాయుః = అఘము తనకుఁ గోరువాఁడు అఘాయువు, ఇన్ద్రియారామః = ఇంద్రియములకుఁ గ్రీడాస్థానము, మోఘమ్ = వ్యర్థముగా, ఓ పార్థుఁడా! సః జీవతి= వాఁడు ప్రాణముల ధరించుచున్నాఁడు. అందువలనఁ గర్మమునం దధికృతుఁడు అజ్ఞుఁడు యజ్ఞములం జేయవలయు నని యభిప్రాయము.

శం. ఈశ్వరుఁడు శ్రుతిముఖంబున యజ్ఞసమూహమును విధించి యజ్ఞ ద్వారమున వర్షమును అన్నమును సిద్ధించు నని భూతంబుల సృష్టిని వానిస్థితిని నిర్వహించు నిచ్ఛచే దానే యిట్లు చక్రమును బ్రవర్తింపఁ జేసెను. అట్టి యీ, ప్రవర్తితమ్ = ఈశ్వరప్రవర్తిత మగు; చక్రమ్ = చక్రమును నియత మగుదాని; ఇహ= ఈలోకమునందు; యః = కర్మాధికారి యెవ్వఁడు బ్రాహ్మణుఁడు మొదలగువాఁడు; నానువర్తయతి= పరమేశ్వరుఁడు శ్రుతిచే విధించిన కర్మయోగమును అనుష్ఠింపఁడో. అతఁడు, ఈ యీశ్వరశాసనమును జేయక, తాను, ఇన్ద్రియారామః = ఇంద్రియార్థములందే ఎల్లప్పుడు రమించువాఁడు, విషయభోగలోలుఁడు ఐ; కావుననే, అఘాయుః = ఆయుస్సుయొక్క ఫలము పాపమే యెవ్వనికో అతఁ డఘాయువు, అట్టి వాఁడై; కాకివలెను బూరుగుచెట్టువలెను, మోఘమ్ = వ్యర్థముగా, నిష్ఫలముగనే; జీవతి. ఇంతమాత్రమే కాదు, మ తే మనఁగా ఈశ్వరాజ్ఞ నతిక్రమించు దోషము చేతను విహితకర్మము చేయమిం గలుగుప్రత్యవాయముచేతను నిత్యము చేయునట్టి పాపసమూహముచేతను అనేకకల్పములు నరకమునుగూడ పొందుచున్నాఁ డని యర్థము. అందువలన వివేకి యగు బ్రాహ్మణుఁడు · ముముక్షువును అనాత్మజ్ఞుఁడు నగు వాఁడు తాను దరించుకొఱకును లోకహితముకొఱకును అవశ్యము వేదోక్త కర్మము చేయవలె నని సిద్ధము.

మ. ఇట్లే యగుఁ గాక. దాన నేమి ఫలితం బనఁగాఁ జెప్పుచు న్నాఁడు.—మొదటఁ బరమేశ్వరునివలన సర్వప్రకాశకంబును నిత్యమును నిర్దోషంబు నగు వేదముయొక్క ఆవిర్భావము, దానివలనఁ గర్మపరిజ్ఞానము, దానివలనఁ గర్మానుష్ఠానముచే ధర్మోత్పత్తి, దానివలనఁ బర్జన్యుఁడు, పర్జన్యునివలన అన్న

ము, దానివలన భూతములు, మరల నాప్రకారమే భూతములకుఁ గర్మప్రవృత్తి—ఇట్లు పరమేశ్వరునిచేఁ బ్రవర్తిత మయిన చక్రమును సర్వజగన్నిర్వాహక మగుదాని; యః = నానువర్తయతి = ఎవ్వఁ డనుష్ఠింపఁడో; సః = అతఁడు; అఘాయుః = పాపజీవనుఁడు; మోఘమ్ = వ్యర్థముగానే; జీవతి. ఓపార్థుఁడా! వానికి జీవనముకన్న మరణమే మేలు, జన్మాంతరమున నైనను ధర్మానుష్ఠానము సంభవించుటవలన నని యర్థము. అట్లు శ్రుతి, « అథో అయం వా ఆత్మా సర్వేషాం భూతానాం లోకః స యజ్జుహోతి యద్యజతే తేన దేవానాం లోకో ఽథ య దనుబ్రూతే తేన ఋషీణా మథ యత్పితృభ్యో నిపృణాతి యత్ప్రజా మిచ్ఛతే తేన పితౄణా మథ యన్మనుష్యా న్వాసయతే యదేభ్యో ఽశనం దదాతి తేన మనుష్యాణా మథ యత్పశుభ్య స్తృణోదకం విన్దతి తేన పశూనాం యదస్య గృహేషు శ్వాపదా వయాం స్యాపిపీలికాభ్య ఉపజీవన్తి తేన తేషాం లోకః » * అని. బ్రహ్మవిదుని వ్యావర్తించుచున్నాఁడు ఇన్ద్రియారామః అని. ఎందువలన ఇంద్రియములచే విషయములందు మిక్కిలి రమించుచున్నాఁడో అందువలన, కర్మాధికారియై యాకర్మములను జేయకుండుటవలనఁ బాపమునే సంపాదించుచు వ్యర్థముగానే జీవించుచున్నాఁ డని యభిప్రాయము.

శ్రీ. ఎందువలన నిట్లు పరమేశ్వరుఁడే భూతములకుఁ బురుషార్థము సిద్ధించుకొఱకు కర్మాదిచక్రమును బ్రవర్తింపఁజేసెనో అందువలనఁ దానిఁ జేయనివాని బ్రతుకు వ్యర్థమే యని చెప్పుచున్నాఁడు —పరమేశ్వరవాక్యభూత మగు వేదాఖ్యమైన బ్రహ్మమువలనఁ బురుషులకుఁ గర్మమునందుఁ బ్రవృత్తి, దానివలన యజ్ఞనిష్పత్తి, దానివలనఁ బర్జన్యుఁడు, పర్జన్యునివలన అన్నము, దానివలన భూతములు, భూతములకు మరల నట్లే కర్మమునందుఁ బ్రవృత్తి — ఇట్లు ప్రవర్తిత మయిన

* ఈయాత్మయె సర్వభూతములకును లోకము—స్థితిహేతువు, ఎట్లనఁగా.—అతఁడు దేవతలనుద్దేశించి హోమము చేయుచున్నాఁడే యజించుచున్నాఁడే దానిచే దేవతలకు లోకమగుచున్నాఁడు, అధ్యయనము చేయుచున్నాఁడే దానిచే ఋషులకు లోకము, పితరులకుఁ బిండదానము చేయుచున్నాఁడే సంతానము గోరుచున్నాఁడే దానిచేఁ బితరులకు లోకము, మనుష్యులకుఁ జోటిచ్చి వారికి అన్నము నిచ్చుచున్నాఁడే దానిచేఁ మనుష్యులకు లోకము, పశువులకుఁ దృణము నుదకము నిచ్చుచున్నాఁడే దానిచేఁ బశువులకు లోకము, వీని గృహమునందు శ్వాపదములు—కుక్కలు మొదలగు క్రూరజంతువులు పక్షులు చీమలు మొదలకొని యుపజీవించుచున్నవే దానిచే వానికి లోకము—ఇట్లు ఈయాత్మ సర్వభూతములకును స్థితిహేతు వగుటచే లోకమని చెప్పఁబడును.

చక్రమును; యః; నానువర్తయతి = అనుష్ఠింపఁడో; అఘాయుః = పాపరూప మయిన ఆయుస్సుగలవాఁడు; ఎందువలన, ఇంద్రియములచే విషయములందే మిక్కిలి రమించుచున్నాఁడో, కాని యీశ్వరారాధనార్థ మయిన కర్మమునందు రమింపఁడో, అందువలన, మోఘమ్ = వ్యర్థముగా; సః జీవతి.

ప. ఇఁక ఫలితార్థముఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—ఏవమ్ = ఈచెప్పినప్రకారమున; ప్రవర్తితమ్ = ప్రవృత్తిరూపమున ఏర్పఱుపఁబడినది, ఇహాముష్మికఫలభోగరూపము. అట్లు, చక్రమ్ = చక ధాతువు గత్యర్థము గలది—పరమగతిరూపమును, అన్నాదికార్యసమూహమునకు ఆత్యంతిక కారణ మయిన అక్షరమును; యః; నానువర్తయతి = తారతమ్యాభావంబున మాటిమాటికిఁ బరిశీలింపఁడో, తెలిసియును మరల నింద్రియముల తృప్తికై ఫలభోగము నపేక్షించునో, అతఁడు అఘాయుః ఇత్యాదివాక్యములచే నిందింపఁబడుచున్నాఁడు—అఘాయుః = పాపేచ్ఛగలవాఁడు; ఇన్ద్రియారామః = విషయసుఖలోలుఁడు.

రా. ఏవమ్ = ఇట్లు; ప్రవర్తితమ్ = పరమపురుషునిచే ప్రవర్తింపఁజేయఁబడిన; చక్రమ్ = ఈచక్రమును.—అన్నమువలన భూతశబ్దముచేఁ జెప్పఁబడిన జీవసహితశరీరములు, పర్జన్యునివలన అన్నము, యజ్ఞమువలనఁ బర్జన్యుఁడు, యజ్ఞమో కర్తృవ్యాపారరూప మయిన కర్మమువలన, కర్మమో జీవసహితశరీరమువలన, జీవసహితశరీరము మరల అన్నమువలన.—ఇట్లు ఒకటి నొకటి కార్యకారణభావంబు నొంది చక్రమువలెఁ దిరుగుచున్న దానిని; ఇహ = ఈసాధనమునం దున్నవాఁడు. యః= ఎవఁడు కర్మయోగాధికారిగాని జ్ఞానయోగాధికారి గాని; నానువర్తయతి= జరిగింపఁడో; యజ్ఞశిష్టాన్నముచే దేహధారణము చేయనివాఁడై, సః = అతఁడు; అఘాయుః = అఘము గలిగించునట్టి—అఘమునకుఁ గారణ మయిన ఆయువుగలవాఁడు, —అఘముగాఁ బరిణమించిన, లేక, అఘకార్య మయిన ఆయువు గలవాఁడు, లేక, ఉభయరూప మయిన—అఘమునకుఁ గారణమును కార్యమును అయిన ఆయువు గలవాఁడు, అగుచున్నాఁడు. కావుననే, ఇన్ద్రియారామః = ఇంద్రియారాముఁడు—ఇంద్రియములే యుద్యానములుగాఁ గలవాఁడు అగుచున్నాఁడు, ఆత్మారాముఁడు కాఁడు. యజ్ఞశిష్టము గాని యన్నముచే వర్ధితము లయిన దేహమనస్సులు గలవాఁ డగుటచే రజస్సును దమస్సును ఉద్రిక్తములై ఆత్మావలోకనవిముఖుం డగుటవలన విషయభోగపరవశుఁ డగుచున్నాఁడు. కావున జ్ఞానయోగాదికమునం దున్నవాఁ

డయ్యును అతని ప్రయత్నము నిష్ఫలం బగుటచే, మోఘం పార్థ స జీవతి—పార్థా! వ్యర్థముగా నతఁడు జీవించుచున్నాఁడు.

ఇట్లు పరస్పరము కార్యకారణము లగుటచేఁ జక్రమువలెఁ దిరుగునట్టి యీసంప్రదాయమును బరమపురుషప్రవర్తిత మగుదాని, కర్మయోగమునం దున్నవాఁడు గాని జ్ఞానయోగమునం దున్నవాఁడు గాని యెవ్వఁడు అనుసరింపఁడో, వాఁడు అఘాయువగును. అఘాయువగుటచే ఇంద్రియారాముఁ డగును. అందువలన నతఁడు జ్ఞానయోగము నభ్యసించినను అది సఫలము గాఁజాలదు. కావున వాని బ్రతుకు వ్యర్థమగు నని తాత్పర్యము.

మూ. ఆయుక్షరములును భూతములచే నభివ్యంగ్యములు, కావునఁ జక్రము, అట్టి ఈ జగచ్చక్రమును, యోనానువర్తయతి, అతఁడు తద్వినాశకుఁ డగుటవలన, అఘాయుః—పాపనిమిత్తమే యెవ్వనియాయ స్సగునో అతఁ డఘాయువు.

యస్త్వాత్మరతి రేవ స్యా దాత్మతృప్త శ్చ మానవః
ఆత్మ న్యేవచ సంతుష్ట స్తస్య కార్యం న విద్యతే. ౧౭

భా. ఇట్టి స్థితియందు, ఏమి యిట్లు ప్రవర్తితమగుచక్రము నందఱు ననువర్తింపవలయునా? లేక, పూర్వోక్తకర్మ యోగానుష్ఠానరూపమగు నుపాయముచేఁ బ్రాప్యంబును ఆత్మవిదు లగు సాంఖ్యులచే అనుష్ఠేయంబు నగుజ్ఞానయోగనిష్ఠను బొందనివాఁ డగు అనాత్మవిదుఁడు మాత్రమే యనువర్తింపవలయునా? అను నీయర్థము గల యర్జునుని ప్రశ్నము నాశంకించి; తానే గాని శాస్త్రార్థవివేకప్రతిపత్తికొఱకు « వీనిఁగాఁ గదా ఆయాత్మను దెలిసి మిథ్యాజ్ఞానము నివర్తిల్లినవారలై బ్రాహ్మణులు మిథ్యాజ్ఞానము గలవారి కవశ్యకర్తవ్యము లగు పుత్త్రైషణాదులనుండి వ్యుత్థితులై * యంత భిక్షాచర్యమును శరీరస్థితిమాత్రప్రయుక్తమును జరియింతురు, లేదు వారికి ఆత్మజ్ఞాననిష్ఠ దక్క వేఱు కార్యము » అను నీ శ్రుత్యర్థమును ఇట గీతాశాస్త్రమునందు వివక్షితమును వెల్లడించువాఁడై; చెప్పుచున్నాఁడు భగవంతుఁడు.—యస్తు = ఇఁక నెవ్వఁడు, సాంఖ్యుఁడు ఆత్మజ్ఞాననిష్ఠుఁ డగువాఁడు; మానవః = మను

* లేచినవార.

ష్యుఁడు, సన్న్యాసి; ఆత్మరతిరేవ = ఆత్మయందే రతి, లేదు విషయము లందు, ఎవ్వనికో అట్టివాఁడే; ఆత్మతృప్తశ్చ = ఆత్మచేతనే తృప్తుఁడును, కాఁడు అన్నరసాదికముచేత; ఆత్మన్యేవ = ఆత్మయందే; సంతుష్టశ్చ = సంతోషము గలవాఁడును, బాహ్యార్థము లభించినప్పుడు గదా అందఱకును సంతోషము కలుగుచున్నది, దాని నపేక్షింపక ఆత్మయందే సంతుష్టుఁడు, అన్నిటనుండియుఁ దృష్ణ విడిచినవాఁ డనుట; స్యాత్ = అగునో; ఇట్టి ఆత్మవిదుఁ డెవ్వఁడో, తస్య = వానికి; కార్యమ్ = చేయఁదగినది; న విద్యతే = లేదు.

ఇఁక ఆత్మవిదుఁ డగు ఏసన్న్యాసి ఆత్మయందే రతి గలిగి ఆత్మచేతనే తృప్తిఁ బొందువాఁడై ఆత్మచేతనే సంతోషించువాఁడై సర్వవిషయములందును అత్యంతవిరక్తుఁడై యుండునో అట్టి జ్ఞానికి మాత్రము ఏమియుఁ జేయ వలసినది లేదని తాత్పర్యము.

టీ. కడచినవిషయము నిట్లు విభజించి యనువదించి, మీఁదిశ్లోకమును ఆశంకకు నుత్తరముగా నెత్తుచున్నారు ఇట్టి ఇత్యాదిగా. అర్జునుని ప్రశ్నము నాశంకించి చెప్పుచున్నాఁడు భగవంతుఁ డని యన్వయము. ఓయీ! ఈయాశంక కవకాశము లేదు, అనాత్మజ్ఞుఁడు చేయవలెను గర్మము నని బహువిధములఁ జెప్పఁబడిన దగుటవలన; అని యాశంకించి చెప్పుచున్నారు తానే ఇత్యాదిగా. ఎందుకు శ్రుత్యర్థమును దానే భగవంతుఁ డిటుఁ బ్రతిపాదించుచున్నాఁడు? అని యాశంకించి చెప్పుచున్నారు శాస్త్రీత్యాదిగా. గీతాశాస్త్రమునకు సన్న్యాససహితమగు జ్ఞానమే ముక్తిసాధన మనుట యర్థము, అర్థాంతరము కాదు అని వివేకము కొఱకు ఇట శ్రుత్యర్థముఁ గీర్తించుచున్నాఁ డని యర్థము. ఆ శ్రుత్యర్థమునే సంక్షేపించి చెప్పుచున్నారు ఏనిఁగా ఇత్యాదిగా. ఆత్మజ్ఞానము సిద్ధమగు నేని అప్పుడు అనర్థకము వ్యుత్థానము * అని యాశంకించి అపాతజ్ఞానముయొక్క ఫలముఁ జెప్పుచున్నారు మిథ్యాజ్ఞానము నివర్తిల్లినవారలై అని. బ్రాహ్మణపదగ్రహణము వారికే వ్యుత్థానమునందు ముఖ్యాధికార మని తెలుపుట కొఱకు. ఏషణలు క్లేశాత్మకము లగుటవలన వానినుండి వ్యుత్థానము స్వర్వస్వాభావిక మగుటం జేసి విధింప వలసినది కా దని యాశంకించి చెప్పుచున్నారు మిథ్యాజ్ఞానము ఇత్యాదిగా. భిక్షాచర్యము చరింతు రని చెప్పుట వ్యుత్థానమునకు విరుద్ధ

* సన్న్యాసము.

మని యాశంకించి చెప్పుచున్నారు శరీరేత్యాదిగా. అప్పుడు అట్లే వారలు అగ్నిహోత్రాదికముగూడఁ జేయవలసినదిగా నేర్పడు నని యాశంకించి వ్యాఖ్యానముచేసిన వారలచే ఆశ్రమధర్మమును వలె అగ్నిహోత్రాదులను అనుష్ఠింపించునది ♦ లేకుండుటవలన అట్లు కా దని చెప్పుచున్నారు లేదు ఇత్యాదిగా. ఈశ్రుత్యర్థము గీతాశాస్త్రమునందుఁ బౌర్వాపర్యము పర్యాలోచించినచో వినష్టిత మని యేర్పడు నని ప్రకటీకరించువాఁడై "జీవించి యుండువాఁడు కర్మము చేయవలసినదే" అను నియమ మున్నయెడ "జ్ఞానయోగేన సాఙ్ఖ్యానామ్" అని యెట్లు చెప్పఁబడినది? అని యాశంకకుఁ బరిహారముఁ జూపుచున్నాఁ డని చెప్పుచున్నారు అను నీ శ్రుత్యర్థమును ఇత్యాదిగా. ఆత్మనిష్ఠునకు విషయసంగము లేమి దృష్టము, దాని అనాత్మజ్ఞుఁ డగుజిజ్ఞాసువు సంపాదింపవలె నని తలఁచి చెప్పుచున్నారు ఇఁక నెవ్వఁడు సాంఖ్యుఁడు ఇత్యాదిగా. మఱియు ఆత్మజ్ఞుఁడు జ్ఞానమువలన ఆత్మచేతనే పరితృప్తుఁ డగుటవలన వానికి తృప్తి అన్నపానాదిసాధ్యము గాదు, అందుచే విద్యార్థి యగు సన్న్యాసియును అన్నరసాదులం దాసక్తి యుంచుట యుక్తము గా దని చెప్పుచున్నారు ఆత్మతృప్తః అని. మఱియు ఆత్మవిదునకు అన్నిటను తృష్ణారహితత దృష్టము, దాని అనాత్మవిదుఁ డగువిద్యార్థి సంపాదింపవలె నని చెప్పుచున్నారు ఆత్మన్యేవేత్యాదిగా. రతితృప్తిసంతోషములకు మోదప్రమోదానందములకుం బోలె అవాంతరభేదము. లేక. రతి—విషయములం దాసక్తి, తృప్తి—విషయవిశేషసంపర్కమునం గలుగు సుఖము, సంతోషము—అభీష్ట విషయమాత్ర లాభమువలనఁ గలుగు సుఖసామాన్యము అని భేదము. ఓయీ! ఆత్మరతియు ఆత్మతృప్తుఁడును ఆత్మయందే సంతుష్టుఁడు నైనవానికిఁ గూడ ముక్తికొఱకు ఏదేని కర్తవ్యము వర్తింపఁగల దనఁగా లే దని చెప్పుచున్నారు ఇట్టి ఆత్మవిదుఁడు ఇత్యాదిగా.

హ. కర్మమునం దధికృతుఁడు కానట్టిజ్ఞానికిఁ గర్మము కర్తవ్యము గాదని చెప్పుచునాఁడు—యస్తు= ఎవ్వఁడు, ఆత్మజ్ఞాననిష్ఠుఁడు సాంఖ్యుఁడు; ఆత్మరతిః = ఆత్మయందు రతిగలవాఁడు; ఆత్మతృప్తశ్చ= ఆత్మచేతనే తృప్తుఁడైనవాఁడును, కాఁడు అన్నరసాదికముచేత; ఆత్మన్యేవచ సంతుష్టః—బాహ్యార్థము లభించినచో సంతుష్టుఁ డగుచున్నాఁడు, అది లేకయే ఆత్మయందే సంతుష్టుఁడును. ఆత్మవిదుఁ డగు నట్టి వానికి; కార్యమ్ = చేయవలసినది; నవిద్యతే.

♦ స్వర్గకామనాదికము.

౫౦. ఇట శ్రీభగవంతుండు «జ్ఞానయోగేన సాఙ్ఖ్యానాం కర్మయోగేన యోగినామ్» అని సాంఖ్యు లగు సన్న్యాసులకును సాంఖ్యులు కాని యోగు లగు గృహస్థులకును ఉత్తరాయణ దక్షిణాయనముల వలె అసంకీర్ణముగా ౹ నిష్ఠాద్వయము విభజించి చూపి «తదేకం వద నిశ్చిత్య» అని తనకుఁ గర్తవ్యం బగుదాని నడిగినట్టి కర్మాధికారి యగు నర్జునుండు సన్నిహితుం డగుటవలన వానికి హిత ముప దేశించుటకై «న కర్మణా మనారమ్భాత్" అని కర్మయోగము నుపక్రమించి «నియతం కురు కర్మ త్వమ్» అని యతనికిఁ గర్మయోగము నుపదేశించెను. «యజ్ఞార్థా త్కర్మణః» అని యారంభించి «మోఘం పార్థ స జీవతి" అనువఱకుఁ గల గ్రంథంబుచే అనాత్మజ్ఞుఁ డగు ముముక్షువు అవశ్యము సత్త్వశుద్ధికొఱకుఁ గర్మము చేయవలసినదే, కర్మము చేయుటవలన దేవతాప్రసాదంబును ఈశ్వరప్రసాదంబును సిద్ధించు నని సూచించుటకై కర్మము చేయవలసినదియే యని బహువిధంబుల నిశ్చయించి యిప్పుడు సాంఖ్యుఁ డగుసన్న్యాసికి జ్ఞానయోగనిష్ఠ దక్క ఇతరము గొంచె మైనను ఎట్లును గర్తవ్యము లే దని సూచించుటకై చెప్పుచున్నాఁడు.—తు శబ్దమునకు అనాత్మరతివ్యావృత్తి యర్థము. యస్తు, మానవః = వెలుపలను లోపలను సర్వత్ర బ్రహ్మమునే మాపయతి = గ్రహింపఁజేయుచున్నది కావున మానము—ప్రత్యగ్దర్శనము, దానినే సర్వదా వాతి—భజించుచున్నాఁడు కావున మానవుఁ డనఁగా బ్రహ్మవేత్త యగుయతి; «అహం బ్రహ్మాస్మి» అను శ్రుతిచేఁ జెప్పఁబడినచొప్పున స్వాత్మరూపమున సాక్షాత్కృత మైన నిత్యానందైకరసము అద్వితీయము నగు పరబ్రహ్మమునందే, రతిః = అంతఃకరణముయొక్క రమణము—క్రీడ సర్వదా విహారము ఎవ్వనికిఁ గలదో అతఁడు ఆత్మరతి, అట్టివాఁడే యగునో, «ఆత్మరతి రాత్మక్రీడ ఆత్మమిథున ఆత్మానన్దః» అను శ్రుతివలన, బ్రహ్మవేత్త యెవ్వఁడు సర్వదా ఆత్మయందే విహరించుచున్నాఁడో, ఒకానొకప్పుడును అనాత్మయందు విహరింపఁడో అని యర్థము; మఱియు, ఆత్మతృప్తశ్చ = ఆనందైకరసుఁడు పూర్ణుఁడు తానుగాఁ బొందఁబడినవాఁడు అగు ఆత్మచేతనే తృప్తుఁడు «ఆత్మలాభా న్న పరం విద్యతే» అనుస్మృతివలన; కావున ప్రాప్తవ్యము * ఇతరము లేమివలన ఆత్మప్రాప్తిచేతనే సర్వత్ర అలంబుద్ధి ♦ నొందినవాఁడు ఆత్మతృప్తుఁడు, అట్టివాఁడును అగునో;

౹ వేఱువేఱుగా.

* పొందవలసినది.

♦ చాలు ననుబుద్ధి.

ఆత్మన్యేవ = చక్షురింద్రియమునకు రూపమువలె వెలుపలను లోపలను అంతటను వృత్తికి విషయభూత మైన చిదానందైకరసం బగు బ్రహ్మమునందే; సంతుష్టః— ఎట్లు కామవంతుఁడు ఇష్టార్థముచే సంతుష్టుఁ డగుచున్నాఁడో అట్లు ఎవఁడు ఆత్మయందే సంతుష్టుఁ డగునో; తస్య = అట్టి మహాత్ముఁడు ఆత్మారాముఁడు కృతకృత్యుఁడు అగు యతికి; కార్యమ్ = చేయవలసినకర్మము; న విద్యతే = లేదు, పూర్ణకాముఁ డగుటచే ప్రాప్తవ్యము లేమి వలన. ఓయీ! అధికృతత్వము సమాన మగుట వలన విద్వాంసుఁడుగూడఁ జేయవలసినదే వైదికకర్మమును; కర్మవిధి యందఱకును సమాన మగువలనను, కర్మశాస్త్రమును దానియర్థమును దానినియమమును విద్వాంసుఁడే తెలిసినవాఁడగుటవలనను, "విద్వాన్ యజేత" * అని విశేషణము చెప్పుట వలనను విధిబలంబువలన విద్వాంసుఁడుగూడ అవశ్యము కర్మము చేయవలసినదియే యందువేని; నిన్నిట నడుగవలెను—బ్రహ్మాత్మైకత్వవిజ్ఞానాగ్నిచే నిర్మూలితం బగు ద్వైతభ్రమ గలవాఁడై సర్వమును బ్రహ్మముగానే చూచుచున్న జీవన్ముక్తుఁ డగు బ్రహ్మవిదునకుఁ గర్మానుష్ఠానము స్వార్థమా? పరార్థమా? మొదటి పక్షమున ఐహికార్థమా? ఆముష్మికార్థమా? అందు మొదటి పక్షమున శరీర రక్షార్థమా? పరిగ్రహ రక్షార్థమా? † విలాసార్థమా? ఇందు మొదటిది సరికాదు "సిద్ధే ఽన్యథార్థే న యతేత తత్ర పరిశ్రమం తత్ర సమీక్షమాణః" ♦ అను వచనము వలన శరీరస్థితి ప్రారబ్ధాధీన మగుటంజేసి దాని నుద్దేశించి విద్వాంసునకుఁ గర్మ మనుపపన్న మగుటవలన. రెండవదియుఁ గాదు, "ఏతం వైత మా మాత్మానం విదిత్వా" ఇత్యాది శ్రుతిచే నిశ్శేషముగా నివర్తిల్లిన మిథ్యాజ్ఞానము గల బ్రహ్మవిదులకుఁ బుత్త్రైషణాదులనుండి వ్యుత్థానము చెప్పఁబడుట వలన వానినుండి వ్యుత్థితుఁ డైన విద్వాంసునకుఁ బరిగ్రహము లేమిం జేసి తద్రక్షార్థము కర్మము అనుపపన్న మగుట వలన. మూఁడవదియుఁ గాదు, సర్వంబును ఆత్మను గానే చూచుచుండు ఆత్మరతియగు విద్వాంసునకు ఇతరత్ర రతి లేకుండుటంజేసి విలాసము సంభవింపమి వలన. ఇఁక ఆముష్మికార్థం బగుఁగాక యని యందువేని, అప్పుడును ఏమి స్వర్గార్థమా? అపవర్గార్థమా? ఏమి ఆత్మశుద్ధ్యర్థమా? మొదటిది యుపపన్నము

---

* విద్వాంసుఁడు యజ్ఞము చేయవలెను.

† పరిగ్రహ మనఁగా నతఁడు స్వీకరించిన పత్నీ పుత్త్రాదులు.

♦ వేఱు విధమున కార్యము సిద్ధ మయినపుడు అందు యత్నింపఁడు, అట పరిశ్రమ యగు నని తెలిసినవాఁడై.

గాదు “పర్యాప్త కామస్య కృతాత్మనస్తు ఇహైవ సర్వే ప్రవిలీయన్తి కామాః” * అనుశ్రుతిచే సర్వకామ ప్రవిలయము ♦ చెప్పఁబడుటవలన విద్వాంసునకు స్వర్గకామన లేమింజేసి తదర్థకర్మానుష్ఠానము సంభవింపమివలన. రెండవదియుఁగాదు “నకర్మణా న ప్రజయా” ఇత్యాది శ్రుతి కర్మము మోక్షసాధనము కాదని చెప్పుటవలనను జీవన్ముక్తుఁ డగుటవలనను విద్వాంసునకు మోక్షార్థము కర్మము సిద్ధింపమి వలన. మూఁడవ పక్షమున ఏమి శరీరశుద్ధికొఱకా? చిత్తశుద్ధికొఱకా? ఆత్మశుద్ధికొఱకా? ❡ కర్మము చేయవలెను. మొదటిది కాదు “కలే బరం మూత్ర పురీష భాజనమ్” § అనుస్మృతివలనను ప్రత్యక్షము వలనను మల మాంసాస్థిరూపమయిన దేహమునకుఁ గర్మముచే శుద్ధి సంభవింపమివలన. రెండవదియు సరిగాదు, “యతయ శ్శుద్ధ సత్త్వాః” అను శ్రుతివలన చిత్తశుద్ధిగలవాఁ డగుటచేతనే చక్కనియాత్మ జ్ఞానము పొందినవాఁ డగుటవలన విద్వాంసునకు చిత్తశుద్ధ్యపేక్ష లేమివలన. మూఁడవదియు యుక్తముగాదు, “అస్నావిరం శుద్ధమపాపవిద్ధమ్” ♦♦ అనుశ్రుతి వలనను అవయవరహితుం డగుటచే అవిషయం బగుటవలనను కర్మముచే ఆత్మకు శుద్ధికల్పనము సంభవింపమివలన; ఏ ఆయాత్మయొక్క జ్ఞానబలముచే విష్ణురుద్రాదులు శతకోటిసంఖ్యాకము లగు అకార్యముల నాచరించియు శుద్ధు లగుచున్నారో ఇతరులనుం గూడ శుద్ధులఁ జేయుచున్నారో అట్టి యాత్మను ఎవఁడు దేనిచే శుద్ధిచేయవలెను? “స్వత ఏవ సత శ్శుద్ధిః నాసతా యేన కేన చిత్” ** అను వచనముచే ఆత్మ స్వతశ్శుద్ధుఁడే యగుటవలన. ఇఁక విద్వాంసునకుఁ గర్మాచరణము పరార్థమే యగుఁ గాక అని యందువేని, సిన్నిట నడుగవలెను—లోకార్థము ఎవఁడు కర్మము చేయుచున్నాఁడో అతఁడు అపరోక్షజ్ఞానియా? పరోక్షజ్ఞానియా? మొదటిపక్షమున అతఁడు సన్న్యాసియా? గృహస్థుఁడా? సన్న్యాసి యనుట సరి గాదు, అతఁడు అభిమానరహితుఁ డగుటవలనను సర్వకర్మములను తత్సాధనములను సన్న్యసించినవాఁ డగుటవలనను వానికిఁ గర్మ

* పూర్ణకాముఁడైన ఆత్మజ్ఞునకు ఇచటనే సమస్తకామములు లయించుచున్నవి.

♦ సమస్త కామముల నాశము.

❡ ఆత్మశబ్దమునకు శరీరాద్యర్థములు గలుగుటవలన.

§ దేహము మూత్రఫలాదులకు జోటు.

♦♦ శరీరరహితము శుద్ధము పాపసహితము కానిది.

** సత్తునకు తనవలననే శుద్ధి కాని అసత్తుచే దేనిచేతనుంగాదు.

శబ్దమే ప్రసక్తింపమివలన. దేహవర్ణాశ్రమాదులందు నేను నాది యనునభిమానం బును ప్రపంచము సత్యం బనుబుద్ధియు కర్మము కర్తవ్యం బనుబుద్ధియు చేయనిచోఁ బ్రత్యవాయభయంబును శాస్త్రభయంబును గదా ప్రవృత్తికి బీజము, అది యంతయు సమూలముగా బ్రహ్మాత్మైక్య జ్ఞానమహాగ్నిచే నిర్దహించి తాను నిష్క్రి యబ్రహ్మరూపంబున నున్నవానికి అనాత్మతాదాత్మ్యగ్రంథిని దహించి యుండు వానికి సర్వాత్మభావము పొందినవానికి స్వాత్మారామునకు యతికి అతివాదమే * సంభవింపదు, ఇఁకఁ గర్మప్రవృత్తి సంభవింప దని చెప్పవలయునా? అట్లు శ్రుతి «ప్రాణో హ్యేష సర్వభూతై ర్విభాతి, విజాన న్విద్వాన్భవతే నాఽతివాదీ» ♦ అని. అందువలన బ్రహ్మనిష్ఠున కాత్మరతికి స్వార్థముగాని పరార్థముగాని కర్మము నందుఁ బ్రవృత్తి సంభవింపదు. రెండవదియు సరిగాదు, అనేకసహస్ర జన్మకృత పుణ్యకర్మరాశిపరిపాకంబునను ఈశ్వరప్రసాదంబునను సర్వదృశ్యములును మిథ్య యను నిశ్చయముతో బ్రహ్మమే నేను అను బ్రహ్మాత్మైకత్వవిజ్ఞానము అప్రతిబంధ ముగా ఎప్పుడు జనియించునో అప్పుడే గృహస్థుఁడుగూడ యాజ్ఞవల్క్యాదులవలె ఏషణాదులనుండి వ్యుత్థానము చేయును, కాని నేను నాది యను సంసారము వహిం పఁడు, తత్కారణము సంభవింపమివలన. అనాత్మ యగు దేహాదికమునందు అహంభావమును తదితరమునందు మమభావమును గదా సంసారకారణము. ఈ రెండును ఎవనికి బ్రహ్మాత్మైకత్వవిజ్ఞానముచే విధ్వస్తం బగునో అతనికి మరల సం సారము సంభవింపదు. బ్రహ్మమే నేను అనువిజ్ఞానమును బ్రాహ్మణుఁడను నేను నాది యిది యనుబుద్ధియు—ఈ రెండును తేజస్తిమిరంబులవలెఁ బరస్పరవిరుద్ధంబు లొకచో నిలువఁ జాలవు గదా! అందువలన బ్రహ్మాత్మవిజ్ఞానం బనుఖడ్గముచే హృదయ గ్రంథిని ఛేదించినవిద్వాంసునకు మరల సంసరణము సంభవింపదు. కావున గృహ స్థుఁడైనను విద్వాంసుఁడు సంసారమునుండి వ్యుత్థానమే చేయును, వ్యుత్థితుఁడు కానిచో అదియే తెలుపుచున్నది అజ్ఞానతత్కార్యములకు లోనై యున్నాఁ డితం డనుటను. ఓయీ! సన్న్యాసమునకుఁ గారణమైన ప్రారబ్ధము లేకుండుటవలన గృహస్థుఁడు బ్రహ్మభావము పొందినవాఁడైనను వ్యుత్థానము చేయం డని యందు వేని; అప్పు డతఁడు జడభరతునివలె నుండును, కాని నేను నాది యను సంసార

* ఇది యుక్తము కాదు. ఇది యుక్తము అను మాటయే.

♦ ఈప్రాణము గదా సర్వభూతములచేతను బ్రకాశించుచున్నది, తెలిసిన విద్వాంసుఁడు అతి వాది కాఁడు—ఎవ రేమి యుపసిద్ధాంతము చెప్పినను అది సరి కా దని చెప్పఁడు.

మునం బ్రవర్తింపఁడు, మిథ్యాత్వజ్ఞానమును సంసారమును బరస్పరవిరుద్ధంబు లగుట వలన. మరుభూమి నిర్జలం బని తెలిసి మరల దూరమునఁ దోఁచుచుండుజలముఁ దెచ్చుటకుఁ గాని ద్రాగుటకుఁ గాని వివేకి యచటికిఁ బోఁడు గదా! తన్ను బలవంతుఁడు పంపినను వేగంబునను హర్షంబునను బోఁడు, మఱేమనఁగా అయ్యో కష్టము! అని యేడ్చుచు మెల్లమెల్లగాఁ బోవును, ఇతఁ డేమో మఱియొకనిం బొమ్మనఁడు; అట్లు ప్రతికూలప్రారబ్ధము గలవాఁడైనను విద్వాంసుఁడు సర్వంబును మిథ్య యని తెలిసినవాఁడు సంసరించుటకు హర్షింపఁడు, ఇతరునిం బ్రేరింపఁడు, మఱేమనఁగా నడుమువిఱిగిన సర్పమువలె మందగతి యగును, ప్రవృత్తిహేతువు అనాత్మయం దహంభావము లేమివలన. బ్రహ్మమే నేను అని బ్రహ్మాత్మభావంబున బ్రహ్మమునందే యున్న బ్రహ్మవిదునకు, బ్రాహ్మణునకుఁ జండాలునింబోలె, తనదేహమును స్పృశించుట రుచింపదు. దేహాదితాదాత్మ్యము ఉన్నంగాని నేను నాది యని వ్యవహరింప శక్యము గాదు. బ్రహ్మవిదులకు దేహాదితాదాత్మ్యము మిక్కిలి దుఃఖము, దానిచే నేను నాది యని ప్రవర్తించుట అంతకన్నను మిక్కిలిదుఃఖము, అందును కర్మము చేయుట మఱియు దుఃఖమే యని తెలిసి గృహస్థుఁడైనను విద్వాంసుఁడు సర్వమును సన్న్యసింపనే సన్న్యసించును, స్వార్థము గాని పరార్థము గాని కర్మము చేయఁజాలఁడు. అందువలనఁ బరోక్షజ్ఞానియే చతుర్థాధ్యాయంబునను ఇందును * జెప్పఁబోవువిధంబున లోకసంగ్రహము చేయఁగలఁ డని యెఱుంగవలెను, కాని నిశ్శేషముగా నశించిన యనాత్మాహంభావము గల అపరోక్షజ్ఞాని యొకానొకప్పుడేని చేయఁగలఁ డని కాదు. ఓయీ! “యోగయుక్తో విశుద్ధాత్మా విజితాత్మా జితేన్ద్రియః। సర్వభూతాత్మభూతాత్మా కుర్వన్నపి నలిప్యతే॥ నైవ కించిత్కరోమీతి యుక్తో మన్యేత తత్త్వవిత్” ఇత్యాదివాక్యముల యర్థము పర్యాలోచించినచో అపరోక్షజ్ఞాని గూడ లోకసంగ్రహార్థము కర్మము చేయవలసినదియే యని తెలియుచున్నది; ఎట్లు పరోక్షజ్ఞానియే లోకసంగ్రహము చేయు నని నియమము చేయవచ్చును? విశుద్ధాత్మా ఇత్యాదివిశేషణములు బ్రహ్మవిదునకు బ్రహ్మనిష్ఠునకే గాని పరోక్షజ్ఞాని కెట్లు సిద్ధించును? తత్త్వవిత్ అని బ్రహ్మవిదర్థబోధకపదము గూడఁగనఁబడుచున్నది; కావున అపరోక్షజ్ఞానియును లోకసంగ్రహార్థము కర్మము చేయవలసినదే అందువేని; సత్యము విశుద్ధాత్మేత్యాది విశేషణములు బ్రహ్మవిదుని ఇతర పురుషునుండి వ్యావర్తించుచున్నవి, ఈముక్తిలక్షణము శతకోటి జన్మములకైన

* తృతీయాధ్యాయంబునను.

ఇతరుల కలభ్యము. అయినను నిన్నిట నడుగవలయును. అపరోక్షజ్ఞాని రెండువిధములు సిద్ధుఁడు సాధకుఁడు అని. వారిలో లోకసంగ్రహము సిద్ధునకా సాధకునకా చెప్పెదవు? మొదటిపక్షము సరికాదు, అతఁడు ముక్తుఁ డగుటచే లోకసంగ్రహము అతని కనుపపన్న మగుటవలన. ఇది సర్వంబును నేనును బ్రహ్మమే యని నిత్యము నిరంతరము బ్రహ్మనిష్ఠచే మిక్కిలి వాఁడి చేయఁబడిన బ్రహ్మాత్మైకత్వ విజ్ఞానఖడ్గమున ద్వైతభ్రమబంధము ఛేదించి బ్రహ్మాదిస్తంబ పర్యంత సర్వప్రాణులతోఁ గూడ తన్ను ముక్తునిఁగాఁ జూచుచున్న బ్రహ్మవేత్త యగు యతికి తద్దృష్టిచే బద్ధలోకము లేమింజేసి తత్సంగ్రహము సంభవింపదు. ఎట్లు దేవదత్తుఁడు అందఱకు మున్ను తా భుజించి తన్ను మాత్రమె భుజించినవానిఁ గాను ఇతరుల భుజింపనివారిఁగాను జూచుచున్నాఁడో, మఱియు నెట్లు యజ్ఞదత్తుఁడు తాను మున్ను మేలుకొని తన్ను మాత్రమె మేలుకొన్నవానిఁగాఁ జూచుచున్నాఁడో, అట్లుగాదు విద్వాంసుఁడు తన్ను మాత్రమే ముక్తునిఁ గాఁ జూచుట. మఱేమనగా స్వవిజ్ఞానముచే విద్వాంసుఁడు తన్నును సర్వప్రాణిజాతమును ముక్తునిఁ గానే చూచుచున్నాఁడు. ఎట్లు బుద్ధిమంతుఁడు తాను చేతనత్వధర్మము గలవాఁ డని తెలియుటచే బ్రహ్మాండగతం బగు సర్వప్రాణి సమూహమును చేతనత్వము గలదానిఁగానే దెలియుచున్నాఁడో, మఱియు ఎట్లు వంటవాఁడు కుండలోని మెతుకు ఒకటి పక్వ మని తెలియుటచేసమస్తమయినయన్నమును బక్వ మని తెలియుచున్నాఁడో, అట్లు బ్రహ్మవిదుఁ డగు యతి తాను ముక్తుఁ డగుటచే సర్వప్రాణులును ముక్తులే యని దెలియుచున్నాఁడుగాని తాను మాత్రమే ముక్తుఁ డని కాదు. ఎవఁడు తాను మాత్రమే ముక్తుఁ డనియు ఇతరుఁడు కాఁ డనియు తెలియునో అతఁడు బ్రహ్మవిదుఁడు కానే కాఁడు, ముక్తుఁడును గాఁడు. అతఁడు మాటకు ముక్తుఁడే కాని అవిద్యాబంధమునుండి ముక్తుఁడు కాఁడు. ఎట్లు వివేకి సూక్ష్మబుద్ధిచే తరంగఫేనబుద్బుదాదికము * జలమయము సమస్తమును జలమాత్రముగాఁ జూచుచున్నాఁడో ఎట్లు కటక ముకుటాదికము స్వర్ణమయము సర్వమును స్వర్ణమాత్రముగాఁ జూచుచున్నాఁడో మఱియు ఎట్లు రజ్జుసర్పమును రజ్జుమాత్రముగాఁ జూచుచున్నాఁడో, అట్లు ఎవఁడుమాత్రమె ప్రత్యగ్దృష్టిచే తన్ను జగత్తుసమస్తమును బ్రహ్మమాత్రముగాఁ జూచుచున్నాఁడో అతఁడే బ్రహ్మవిదుఁడును అద్వైత దర్శియును అవిద్యాబంధవిముక్తుఁడును. అట్టియీయద్వైతదర్శి యగుమహాత్మునకు

* ఫేనము—నురుఁగు, బుద్బుదము—నీరుబుగ్గ.

సిద్ధునకు సుప్తోత్థితునివలె స్వాతిరిక్తమును * జూడనివానికిఁ బూర్ణవృత్తి యగుబ్రహ్మవిద్వరిష్ఠునకు లోకము విధి విధానము విధేయము మొదలగునవి లేమిం జేసి వానినుద్దేశించి కర్మమునందుఁ బ్రవృత్తి సంభవింపదు. “కుర్వన్నపి నలిప్యతే” అని ప్రవృత్తిసూచకం బగువాక్యమున్నదే అది యెట్లందువేని దానియర్థము తచ్ఛ్లోకవ్యాఖ్యానావసరమునం జెప్పెదము. విద్వాన్ యజతే అనుచో వేదార్థము దెలిసినట్టిబ్రాహ్మణుఁడు విద్వచ్ఛబ్దార్థము కాని బ్రహ్మవిద్యతి కాఁడు, అతఁడు సర్వకర్మసన్న్యాసి యగుటవలనను విధియును లోకమువలె మిథ్యయె యగుటవలనను వానివిషయమునఁ గర్మవిధి యనుపపన్నమగుటవలన. ఇఁక సాధకునకును లోకసంగ్రహము చెప్పనలవికాదు, సాధకుఁ డగుముముక్షుసన్న్యాసికిఁ గర్మవిధి కనఁబడమివలన. నిదిధ్యాసనము చేయునట్టి ముముక్షు వగుయతికి సమాధి విధింపఁబడియున్నది కాని లోకసంగ్రహార్థము కర్మము చేయవలె నని విధి లేదు గదా! “తమేవ ధీరో విజ్ఞాయ ప్రజ్ఞాం కుర్వీత, పరం బ్రహ్మానుసందధ్యాత్, యచ్ఛే ద్వాఙ్మనసీ ప్రాజ్ఞః, బ్రాహ్మణః పాణ్డిత్యం నిర్విద్య బాల్యేన తిష్ఠాసేత్” ఇత్యాదిగా జ్ఞాననిష్ఠయె కర్తవ్యమని శ్రుతి యుపదేశించుచున్నది. స్మృతియును “మనస్సం యమ్య మచ్చిత్తః, ధ్యానయోగపరో నిత్యమ్, వాచం యచ్ఛ మనో యచ్ఛ” ఇత్యాదిగాఁ జెప్పుచున్నది. అందువలన సాధకుఁ డగు ఆత్మవిద్యతికిఁ గర్తవ్యము సమాధియే, శ్రౌతమును గాదు స్మార్తమునుం గాదు స్వార్థముగాని పరార్థముగాని, “శౌచ మాచమనం స్నానం నతు చోదనయా చరేత్” § అని జ్ఞాననిష్ఠునకు విధ్యభావమును స్మృతి చెప్పుటవలన. “ఏత మేవ ప్రవ్రాజినో లోక మిచ్ఛన్తః ప్రవ్రజన్తి” అను శ్రుతినిబట్టి జిజ్ఞాసచే సర్వకర్మసన్న్యాసము చేసినయతికి వివిదిషువునకే ♦ “జిజ్ఞాసాయాం సంప్రవృత్తో నాద్రియేత్కర్మచోదనామ్” ¶ అని జ్ఞానసాధన మగు శ్రవణాదికము దక్క నితరము కర్తవ్యము లేదని కర్మవిధి యుపేక్షణీయం బని స్మృతి ప్రతిపాదించుచున్నది. ఇఁక ఆత్మతత్త్వము దెలిసినట్టి సాధకు

---

* నిదురించి లేచినవాఁడు నిద్రయందు భిన్నములుగాఁ దోఁచినస్వప్నపదార్థములను జూడని యట్లు ఆత్మను దక్క నితరమును.

§ శౌచమును ఆచమనమును స్నానమును విధిని బట్టి—విధి యున్నది యవశ్యము చేయవలెనను నభిప్రాయముచేఁ జేయఁగూడదు.

♦ తెలియఁగోరిన వానికే.

¶ జిజ్ఞాసయందుఁ బ్రవర్తించినవాఁడు కర్మవిధి నాదరింపఁగూడదు.

నకుఁ గర్మవిధి కవకాశము లే దని చెప్పవలయునా? అందువలనఁ బరోక్షజ్ఞానియే బహువిధంబుల శ్రవణముచేసి యాభాసాత్మజ్ఞానము నొంది « నేను నాది " మొదలగు బాహ్యవాసనలచే బద్ధుండై యుండువాఁడు లోకసంగ్రహ వచనమునకు విషయము. లేక. లోకానుగ్రహార్థము బ్రహ్మచే సృజింపఁబడిన మహాత్ములు వ్యాసాగస్త్యవసిష్ఠపరాశరప్రభృతులు, ఇతరులుగాని తత్సమానులు, నిగ్రహానుగ్రహసమర్థులు అధికారికు లనంబడువా రెవ్వరు గలరో, వార లైనను గావచ్చును లోకసంగ్రహవచనమునకు విషయము. [illegible]ని సిద్ధుఁడును గాఁడు, సాధకుఁ డగుముముక్షుయతియునుం గాఁడు. అందువలననే చెప్పుచున్నాఁడు భగవంతుఁడు సర్వజ్ఞుఁడు « తస్య కార్యం న విద్యతే » అని.

మ. ఇఁక నెవ్వఁ డింద్రియారాముఁడు కాఁడో అట్టి పరమార్థదర్శి ఇట్లు జగచ్చక్రప్రవృత్తి హేతుభూతం బగు కర్మము ననుష్ఠింప కున్నను బ్రత్యవాయము నొందఁడు కృతకృత్యుఁ డగుటవలన అని చెప్పుచున్నాఁడు రెండుశ్లోకములచేత.— ఇంద్రియారాముఁడు గదా స్రక్చందన వనితాదులయందు రతిని, మనోహర మయిన అన్నపానాదులందుఁ దృప్తిని, పశుపుత్త్రహిరణ్యాదిలాభంబునను రోగాదులయభావంబునను సంతోషమును అనుభవించుచున్నాఁడు. ఈచెప్పిన విషయములు లేనిచో రాగవంతులకు అరతియు అతృప్తియు అతుష్టియుఁ గనఁబడుటవలన రతి తృప్తి సంతోషములు మనోవృత్తివిశేషములు సాక్షిసిద్ధములు. పరమాత్మానందము పొందినవాఁడో ద్వైతదృష్టి లేకుండుటవలనను అతితుచ్ఛం బగుటవలనను విషయసుఖమును గామింపఁ డని చెప్పఁబడినది « యావా నర్థ ఉదపానే" అను స్థలమున. అందువలన అనాత్మ విషయకము లయిన రతి తృప్తి సంతోషములు లేకుండుటవలనఁ బరమానందరూపుఁడు అద్వితీయుఁ డగు ఆత్మను సాక్షాత్కరించినవాఁడు ఉపచారమున ఇట్లు చెప్పఁబడుచున్నాఁడు.—ఆత్మరతి ఆత్మతృప్తుఁడు ఆత్మసంతుష్టుఁడు అని. అట్లు శ్రుతి «ఆత్మక్రీడ ఆత్మరతిః క్రియావానేష బ్రహ్మవిదాం వరిష్ఠః' * అని. ఆత్మతృప్తశ్చ అనుచో చకారము ఏవకారమును అనుకర్షించుచున్నది ♦. మానవః అనుట « ఎవ్వఁ డైనను మనుష్యుఁ డెవఁ డట్టివాఁ డగునో

---

* ఆత్మక్రీడుఁడు ఆత్మరతి కావున ఈబ్రహ్మవిద్వరిష్ఠుఁడు క్రియావంతుఁడు–క్రియావంతుఁడు కాకున్నను క్రీడారతులు గలవారివలె నున్నాఁడు.

♦ ఆత్మ రతిరేవ అనుచోటియేవకారమును ఆకర్షించుచున్నది. ఆత్మతృప్తుఁడునే యని యర్థము.

అతఁడే కృతకృత్యుఁడు కాని బ్రాహ్మణత్వాద్యుత్కర్షచేఁ గృతకృత్యుఁడు కాఁ డని సూచించుచున్నది. ఆత్మన్యేవచ సంతుష్టః అనుచో చకారము సముచ్చయార్థకము. ఎవ్వఁడు ఇట్టివాఁ డగునో అతనికి అధికారహేతువు లేకుండుటవలన ఏదియుఁ గార్యము వైదికము గాని లౌకికము గాని లేదు.

శ్రీ. ఇట్లు 'న కర్మణా మనారమ్భా న్నైష్కర్మ్యమ్' ఇత్యాది గ్రంథముచే అర్జునకు అంతఃకరణ శుద్ధ్యర్థము కర్మయోగము చెప్పి, జ్ఞానికిఁ గర్మయోగముచే నుపయోగము లే దని చెప్పుచున్నాఁడు రెండు శ్లోకములచేత—ఆత్మరతిః = ఆత్మయందే ప్రీతి గలవాఁడు. అందువలన, ఆత్మయందే తృప్తుఁడు, ఆత్మానందానుభవముచే నిర్వృతి గలవాఁడు. కావుననే ఆత్మన్యేవ సంతుష్టః. భోగాపేక్ష లేనివాఁడెవ్వఁడో వానికిఁ గర్తవ్యము లేదు.

ప. ఇట్లు బ్రహ్మమతమును నిరూపించి యిప్పుడు నీకు జ్ఞానోత్పత్తి లేనివానికే యీకర్మోపదేశము కాని జ్ఞానోత్పత్తిగలవానికిఁ గా దని చెప్పుచున్నాఁడు.—యస్తు, ఆత్మరతిః = ఆత్మయందే ప్రీతిగలవాఁడు, అట్లు, ఆత్మయందే తృప్తుఁడు—అవాప్తసకలకాముఁడు, కావుననే, ఆత్మన్యేవ సంతుష్టః—భోగాపేక్ష లేనివాఁడు. తస్య, కార్యమ్ = కర్తవ్యము; నవిద్యతే.

రా. సాధనము లేకయె ఆత్మదర్శనము నొందినవానికి ముక్తునకుంబోలె మహాయజ్ఞాది వర్ణాశ్రమోచితకర్మముల యనుష్ఠానము లే దని చెప్పుచున్నాఁడు—యస్తు = ఇఁక నెవ్వఁడు; జ్ఞానయోగ కర్మయోగము లను సాధనముల యపేక్ష లేనివాఁడై తనయంతనె, ఆత్మరతిః = ఆత్మాభిముఖుఁడును; ఆత్మతృప్తశ్చ = ఆత్మచే తనే తృప్తి పొందినవాఁడును, కాఁడు ఆత్మవ్యతిరిక్తము లగు అన్నపానాదులచేత; ఆత్మన్యేవచ సంతుష్టః, కాఁడు ఉద్యానస్రక్చందన గీతవాదిత్ర నృత్తాదులందు; ఇట్లు ధారణపోషణ భోగ్యాదికము * సమస్తమును ఎవ్వనికి ఆత్మయే యగునో, తస్య = వానికి; ఆత్మదర్శనము కొఱకు; కార్యమ్ = చేయవలసినది; న విద్యతే = లేదు, తనయంతనె సర్వదా ఆత్మదర్శనము గలవాఁ డగుటవలన.

ఎవ్వఁడు జ్ఞానయోగముగాని కర్మయోగము గాని సాధనము లేకయె తనయంతనె ఆత్మదర్శనము నొంది, శరీరధారణపోషణ భోగ్యాదులందుఁ గొంచె

---

* శరీరధారణము మొదలగునది.

నీ అపేక్ష లేనివాఁడై యెల్లప్పుడును ఆత్మాభిముఖుఁడును ఆత్మతృప్తుఁడును ఆత్మసంతుష్టుఁడునై యుండునో అతఁడు వర్ణాశ్రమోచిత కర్మము చేయవలసినది లే దని తాత్పర్యము.

మా. అప్పుడు అధికముగా మనస్సమాధానము * గూడఁ జేయఁగూడదు అనఁగా అందుకుఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—రతి యనఁగా పరదర్శనాదులచేఁ గలుగు సుఖము, తృప్తి—ఇతరవిషయమున అలం బుద్ధి, సంతోషము—తృప్తి జనక మగు సుఖము «సంతోష స్తృప్తి కారణమ్» అను నిఘంటువువలన. పరమాత్మ దర్శనాది జన్యమగు సుఖమును బొందినవాఁడును ఇతరత్ర సర్వవిధంబున అలం బుద్ధిగలవాఁడును అని యర్థము ♦. ఆసుఖము గొప్పది కావున దానిచేతనే ఇతరత్ర అలం బుద్ధి కలుగు నని తెలుపుచున్నాఁడు ఆత్మన్యేవచ సంతుష్టః అని. పరమాత్మయందున్నవాఁడే యగుచు సంతుష్టుఁ డని యర్థము. ఇతర మేదియు సంతోషకారణము కా దని యవధారణార్థము ?. ఆత్మచేత తృప్తుఁడు §, ఏల యనఁగా ఆత్మయందలం బుద్ధియుక్తముగాదు ** తృప్తిశబ్దమునకు అలంబుద్ధి యర్థం బనుట «వయం తు న వితృప్యామ ఉత్తమ శ్లోక విక్రమైః» అని ప్రయోగమువలన సిద్ధము. గత్యంతరము లేనియెడ మాత్రమె యధ్యాహారము కావచ్చును ♦♦. ఆత్మ రతిరేవ అని యవధారణమువలన అసంప్రజ్ఞాత సమాధియందున్నవానికే, కార్యం నవిద్యతే. స్థితప్రజ్ఞునకుఁగూడ కార్యము దేహాదికము కనఁబడుచున్నది, లేక, స్వధర్మము గూడఁగనఁబడుచున్నది «స్వధర్మోమమ తుష్ట్యర్థ స్సాహి సర్వై రపేక్షితా" ‖ అని పాంచరాత్రవచనమువలనను. ఇతరకాలమునందు (*) అన్యగతియును గొంచెము అందఱకునుగలుగు

---

* సమాధి.

♦ ఆత్మరతిః ఆత్మతృప్తః అను పదములకు.

? ఆత్మన్యేవ అనుచోటి యేవకారమున కర్థము.

§ అని ఆత్మతృప్తః అనుటకు విగ్రహము.

** అందుచే సప్తమీసమాసము సరిగాదు.

♦♦ ఈ శ్లోకమునందు నవితృప్యామః అనుటకు అలంబుద్ధి నొందకున్నాము అను నర్థముచే వాక్యార్థము ఉపపన్న మగుటవలన అనుపపత్తి లేమింజేసి ప్రీతినొందము అని యర్థము కల్పించి ఇతరమునందు అనుట నధ్యాహరింపవలసినది లే దని భావము.

‖ స్వధర్మము నాకు సంతోషము కలిగించునది. నేను సంతోషించుట యందఱిచేతను అపేక్షితముగదా!

(*) అసంప్రజ్ఞాత సమాధిలేని కాలమునందు.

చున్నది. అందుఅలం బుద్ధి మాత్రము చెప్పఁబడిన దనఁదగదు, ఆత్మతృప్తఃఅని వేఱుగాఁ జెప్పుటవలన ‡. కర్తృశబ్దం బిది కాలావచ్ఛేదమునందును ప్రసిద్ధము "యో భుఙ్క్తే స తు న బ్రూయాత్" ♦ ఇత్యాది స్థలమునందు *. అందువలన తస్య కార్యం న విద్యతే అనుట అసంప్రజ్ఞాత సమాధియందే **. మానవః అనునది జ్ఞానికే అసంప్రజ్ఞాత సమాధి సిద్ధించు నని తెలుపుచున్నది మను అవబోధనే అనుధాతువువలన. పరమాత్మ రతియే యిట వివక్షితము "విష్ణావేవ రతి ర్యస్య క్రియా తస్యైవ నాస్తి హి" ‡‡ అను వచనమువలన.

నైవ తస్య కృతే నార్థో నా ఽకృతే నేహ కశ్చన
న చాస్య సర్వభూతేషు కశ్చి దర్థవ్యపాశ్రయః. ౧౮

భా॥ మఱియును. తస్య = ఆపరమాత్మరతికి; కృతేన = కర్మముచే; అర్థః = ప్రయోజనము; నైవాస్తి = కలుగనే కలుగదు. అప్పుడు అకరణముచే ♦♦ కలుగును ప్రత్యవాయ రూప మయిన అనర్థము? కలుగదు —అకృతేన = అకరణముచేత; ఇహ = ఈలోకమునందు; కశ్చన = ఏదియును, ప్రత్యవాయ ప్రాప్తిరూపముగాని ఆత్మహానిరూపముగాని; న = కలుగనే కలుగదు. అస్య = వీనికి; సర్వభూతేషు = బ్రహ్మాదిస్థావరాంతము లగు సమస్త భూతములయందును; అర్థవ్యపాశ్రయః = ప్రయోజనముకొఱకు క్రియాసాధ్య మయిన వ్యపాశ్రయణము; కశ్చిత్ = ఏదియును; నచ=కలుగదు—ఒకానొక భూతవిశేషము నాశ్రయించి సాధింపఁదగిన ప్రయోజనము ఏదియుఁగలుగదు. ప్రయోజన మున్నఁగదా తదర్థము క్రియ అనుష్ఠేయం బగును.

---

‡ ఆత్మరతిరేవ అని యవధారణముచేతనే ఇతరత్ర అలం బుద్ధి సూచిత మగుచున్నను ఆత్మతృప్తః వేఱుగాఁ జెప్పుటవలన ఇతరత్ర సంపూర్ణముగా అలం బుద్ధి వివక్షిత మని భావము.

♦ ఎవ్వఁడు భోజనము చేయుచున్నాఁడో వాఁడు మాటలాడఁగూడదు.

* ఇట భోజనము చేయునప్పుడు మాటలాడఁగూడ దని భోజన కర్తృశబ్దము తత్కాలబోధకమగుచున్నది. అట్లు ఆత్మరతిః ఇత్యాది స్థలమునఁగూడ రతికర్తృశబ్దము తత్కాలబోధకమగును, ఎప్పు డాత్మ రతి యగునో అప్పు డని యర్థము.

** ఇతరకాలమునందుఁ గాని జ్ఞానులందఱకును గాని కా దనుట.

‡‡ విష్ణువునందే రతి యెవ్వని కగునో వానికేఁ గదా కర్మము లేదు.

♦♦ చేయమిచే.

ఆత్మరతియగు బ్రహ్మవిదునకు కర్మముచేయుటచేఁ బ్రయోజన మేమియు లేదు, చేయకుండుటచే ననర్థముగూడ నేదియు సంభవింపదు. మఱియు నతనికి బ్రహ్మాదిస్థావరాంతము లగు భూతములలో నేదినిగాని యాశ్రయించి సాధింపవలసిన ప్రయోజనమేదియు లేదు. కావున నతనికిఁ గర్మము సంభవింప దని తాత్పర్యము.

ఆ॰ ఇందువలనఁ గూడ ఆత్మవిదునకేమియుఁ గర్తవ్యము లే దని చెప్పుచున్నారు మఱియును అని. అభ్యుదయ నిశ్శ్రేయసములలో నేదోయొకటి ప్రయోజనము కర్మానుష్ఠానముచే ఆత్మవిదునకుఁ గాఁగల దని యాశంకించి చెప్పుచున్నాఁడు నైవ తస్య కృతే నార్థః అని. ప్రత్యవాయ నివృత్తికొఱకుఁ గాని స్వరూపచ్యుతి నివృత్తికొఱకుఁగాని కర్మము కావలె ననియాశంకించి చెప్పుచున్నాఁడు నాకృతే నేహ కశ్చన అని. బ్రహ్మాది స్థావరాంతభూతములలో నేదో యొకభూతము నాశ్రయించి యేదో యొకయర్థము విద్వాంసునకు సాధింపవలసియుండును, తదర్థంబతఁడు కర్మము చేయవలయు నని యాశంకించి చెప్పుచున్నాఁడు ఉత్తరార్ధముచేత. అందు మొదటి పాదమునకు వ్యాఖ్య చేయుచున్నారు తస్యేత్యాదిగా. ఆత్మవిదుఁడు స్వర్గాద్యభ్యుదయము నపేక్షింపని వాఁ డగుటవలనను నిశ్శ్రేయస మేమో ప్రాప్తమగుటవలనను వానికిఁ గర్మమువలనఁ బ్రయోజనము లే దని యర్థము. ఆత్మవిదుఁడు కర్మము చేయఁడేని అప్పుడు కర్మముచేయమిచే నతనికి ననర్థము సంభవించును, కావున తన్నివృత్తి కొఱ కతండు చేయవలెను గర్మము నని శంకించుచున్నాఁడు అప్పుడు ఇత్యాదిగా. రెండవపాదముచే నందుకుత్తరముఁ జెప్పుచున్నారు అకృతే నేత్యాదిగా. అందువలన తన్నివృత్తికొఱకుఁ గర్మము చేయుటచేఁ బ్రయోజనము లే దని శేషము. ఉత్తరార్ధమును విభజించుచున్నారు అస్యేత్యాదిగా. వ్యపాశ్రయణము—ఆలంబనము. పదార్థము చెప్పి వాక్యార్థము వచించుచున్నారు. ఒకానొక ఇత్యాదిగా. ఇతఁ డాశ్రయించు భూత విశేషముగూడ క్రియాద్వారమునఁ బ్రయోజన హేతువు కావలయు నని తలఁచి చెప్పుచున్నారు ప్రయోజనము ఇత్యాదిగా.

హ॰ మఱియును. తస్య = ఆయాత్మరతికి; కృతేన = చేయుటచేత; అర్థః = ప్రయోజనము; న = లేదు. ఇట్లు; అకృతేన = చేయకుండుటచేత; కశ్చన = ఒకానొక ప్రత్యవాయంబును; న = లేదు. అస్య = విద్వాంసునకు; సర్వభూతేషు--బ్రహ్మాది స్థావరాంతములయందు; కశ్చిత్; అర్థవ్యపాశ్రయః = కార్యార్థము ఆశ్రయించుట; న = లేదు.

శ్లో౦. ఓయీ! బ్రహ్మేంద్రాదులు తత్తత్పదము నొంది యేసుఖము నొం దుచున్నారో అది కర్మజన్యమేగదా! అందువలన నంతటను సుఖము కర్మజన్యం బగుటవలనను బ్రహ్మవిదుఁడును సుఖార్థి యగుటవలనను అతఁడును నిరంతర సుఖసిద్ధి కొఱకు ఏదేని కర్మము చేయవలసినదియే యని యాశంకింతువేని. అట్లు కాదు. అనన్దోబ్రహ్మ యనియు విజ్ఞాన మానన్దం బ్రహ్మ యనియు బ్రహ్మము ఆనందైకరూప మని శ్రుతి బోధించుటవలన నిరంతర బ్రహ్మనిష్ఠచే బ్రహ్మభావమును బొంది యఖం డానందస్వరూపంబుననే యున్నట్టి బ్రహ్మవిదునకు నిరంతర బ్రహ్మానంద రసానుభవము అవిచ్ఛిన్న మగుటవలనను గర్మజన్యసుఖము అనిత్య మగుటవలనను బ్రహ్మవిదుండు దాని నపేక్షింపఁడు. కావున నతనికిఁ గర్మము ననుష్ఠించుటచే లాభముగాని విడు చుటచే దోషముగాని యేదియు లే దని చెప్పుచున్నాఁడు.—తస్య = నేనే యిది యంతయు నని సమస్తమును అద్వితీయుఁ డగు నాత్మనుగానే చూచుచున్న యాత్మా రాముఁడు ఆత్మానందుఁడు నగు యతికి సిద్ధుఁడైనవానికి; కృతేన = అనుష్ఠింపఁబడిన కర్మముచే; అర్థః = పొందవలసిన ప్రయోజనము, ఏదియును; నైవ = ఉండనే యుండ దు. ఆత్మతృప్తుఁ డగుటవలనను సమస్తంబును మిథ్య యని యెఱింగినవాఁ డగుట వలనను యోగముచేఁ బొందఁదగిన యాకాశగమనము అణిమాదిసిద్ధి మొదలగునవి యతని కపేక్షితము గాదు, సర్వాత్మభావము పొందినవాఁ డగుటవలనఁ దపస్సుచేఁ బొందఁదగిన బ్రహ్మేంద్రాది పదం బతని కపేక్షితము గాదు, జీవన్ముక్తుఁ డగుటవలన వైదికకర్మానుష్ఠానముచేఁ బొందఁదగిన చిత్తశుద్ధిద్వారక మోక్షముగూడ నతని కపేక్షితముగాదు, కావున బ్రహ్మవిత్తమునకుఁ గర్మముచే సాధింపఁ దగిన యర్థం బేదియు సంభవింపనే సంభవింప దని యర్థము. ఓయీ! వీనికిఁ గర్మముచేఁ బొం దఁదగిన యిష్టార్థము లేకున్నను కర్మము ననుష్ఠింపని యెడ విధి నుల్లంఘించిన దోషముగాని ప్రత్యవాయరూప దోషముగాని సంభవించును, అందుచే జ్ఞానహాని గాని స్వరూపహానిగాని యగును అని యాశంకింపఁగా నందుకుఁ జెప్పుచున్నాఁడు నాకృతే నేత్యాదిగా. ఈబ్రహ్మవేత్తకు, అకృతేన = విహితకర్మము చేయకుండు టచే; కలుగు నని చెప్పఁబడిన యనర్థ మేదియు; ఇహ = ఈలోకమునందు; న = సంభవింపదు, «మాయామయ మిదం ద్వైతమ్» అను న్యాయంబున విధి గూడ అవి ద్యకం బగుటచే మిథ్య యగుటవలన విద్వాంసునకు దాని నుల్లంఘించుటచే దోష ము లేదు; «ఉభేహ్యే వైష ఏతే ఆత్మానగ్గ్ స్పృణుతే» అను శ్రుతివలన అకర్మ ముగూడ బ్రహ్మ మాత్రమె యగుటచే దానికి స్వతస్సత్త లేకుండుటవలన అకర్మ

ముగూడ దోషావహము కాఁ జాలదు; నిరంతర బ్రహ్మనిష్ఠచేతనే యుండునట్టి విద్వాంసున కందుచే జ్ఞానహాని సంభవింపదు; "ఏష నిత్యో మహిమా బ్రాహ్మణస్య" అను శ్రుతి బ్రహ్మవిత్స్వరూపమునకు కర్మముచే వృద్ధిగాని అకర్మముచే క్షయముగాని శక్యము గా దని యుపదేశించుటవలన బ్రహ్మవిదునకు అకర్మముచే స్వరూపహానియు సంభవింపదు; అందువలన అకృతముచే నితని కే యనర్థంబును లే దని యర్థము. ఓయీ! ఇతఁడు ముక్తిప్రతిబంధక నివృత్తికొఱకైనను ఆధ్యాత్మికాద్యుపద్రవ నివృత్తికొఱకైనను ఉపాసనముచే శివునిఁగాని విష్ణువునుగాని యితరులఁగాని ఆశ్రయింపవలెను, లేక, శరీరయాత్రకొఱకు బ్రాహ్మణునిఁగాని క్షత్త్రియునిఁగాని యనుసరించి యాశ్రయింపవలెను, కావున విద్వాంసునకు సర్వథా కర్మత్యాగము యుక్తము గానేకాదు అని యాశంకింపఁగా నందుకుఁ జెప్పుచున్నాఁడు నచేత్యాదిగా. అస్య = ఈబ్రహ్మవిదునకు, దేవతలందు శివుఁడుగాని యితరుఁడుగాని సర్వభూతములందును బ్రాహ్మణుఁడుగాని మఱియొకండుగాని, కశ్చిత్ = ఒకానొకండును; పై చెప్పినప్రయోజన మేదేని యుద్దేశించి, క్రియచే వ్యపాశ్రయుఁడు—ఆశ్రయణీయుడు, న = లేఁడు. "ఇహైవ తైర్జిత స్సర్గో యేషాం సామ్యే స్థితం మనః" అను వచనము వలన, ఈదేహమునందే నిత్యనిరంతర బ్రహ్మనిష్ఠచే భవిష్యద్దేహము గలిగించునట్టి యజ్ఞానమును తత్కార్య మగు సంచితాది సమస్త కర్మసమూహంబునుగూడ నిర్మూలించి తాను దేహసంబంధము లేనివాఁడుగానే యెల్లప్పుడు నున్నవాఁ డగుటవలన బ్రహ్మవిదునకు ఇందే ముక్తుఁడైనవానికి ఇఁక ముక్తి ప్రతిబంధము సంభవింపమి వలనను శివ విష్ణ్వాదులు మిథ్యాకోటిలోఁ జేరినవా రగుటవలనను వారి నారాధింపవలసినది లేదు. అధ్యాత్మికాద్యుపద్రవమును దేహయాత్రయును ప్రారబ్ధాధీనం బగుటవలన నటఁ బురుషప్రయత్నము వ్యర్థ మని తెలియుటవలన బ్రాహ్మణాదుల నెవ్వరిని ఆశ్రయింపవలసినదియే లేదు. కావున బ్రహ్మవిదునకు ముక్తునకు ఎప్పుడును ఏదియుఁ గర్మము చేయవలసినదియే లేదు. చేయవలసి యుండునేని యతఁడు బ్రహ్మవిదుఁడే కాఁడు. అట్లు స్మృతి "జ్ఞానామృతేన తృప్తస్య కృతకృత్యస్య యోగినః। నైవాస్తి కించిత్కర్తవ్య మస్తిచేన్న స తత్త్వవిత్" ♦ అని.

♦ జ్ఞానామృతముచేఁ దృప్తుఁడును గృతకృత్యుఁడు నగు యోగికి ఏదియుఁ గర్తవ్యము లేదు. కలదేని యతఁడు తత్త్వవిదుఁడు కాఁడు.

వ్యా. ఓయీ! ఆత్మవిదునకుఁగూడ అభ్యుదయార్థముగాని నిశ్శ్రేయసార్థముగాని ప్రత్యవాయపరిహారార్థముగాని కర్మముగావలయును. ఈయాశంకకుఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—తస్య = ఆత్మరతికి; కృతేన = కర్మముచేత; అర్థః = అభ్యుదయముగాని నిశ్శ్రేయసముగాని ప్రయోజనము; నైవ = కలుగనే కలుగదు, అతఁడు స్వర్గాద్యభ్యుదయము నపేక్షింపనివాఁ డగుటవలన, నిశ్శ్రేయసమును కర్మసాధ్యముగామివలన. అట్లు శ్రుతి «పరీక్ష్య లోకాన్ కర్మచితాన్ బ్రాహ్మణో నిర్వేదమాయా న్నాస్త్య కృతః కృతేన» అని. అకృతః—నిత్యమైన మోక్షము, కృతేన= కర్మముచేత, నాస్తియని యర్థము. జ్ఞానసాధ్య మయిన యర్థముగూడ లే దని యేవకారము సూచించుచున్నది. ఆత్మ స్వరూపమే గదా నిశ్శ్రేయసము, అది నిత్య ప్రాప్తము, దాని యొక్క యజ్ఞానమే గదా అప్రాప్తి, అదియో తత్త్వజ్ఞానముచేతనే వినాశ్యము, అది తత్త్వజ్ఞానముచే వినాశిత మైన పిదప నాయాత్మవిదునకు ఏదియుఁ గర్మసాధ్యము గాని జ్ఞానసాధ్యముగాని ప్రయోజనము లే దని యర్థము. ఇట్టివాఁడుగూడఁ బ్రత్యవాయపరిహారార్థము కర్మముల ననుష్ఠింపవలసినదియే యనఁగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—అకృతేన = నిత్యకర్మము చేయకుండుటచేత; ఇహ = ఈలోకమునందు; నిందితత్వరూపముగాని ప్రత్యవాయప్రాప్తి రూపముగాని, కశ్చన = ఏదియు ననర్థము; నాస్తి = లేదు. ఈపూర్వార్ధోక్తార్థము నకంతయు నుపపత్తిచెప్పుచున్నాఁ డుత్తరార్ధముచేత—చకారము హేత్వర్థకము. ఎందువలన, అస్య = ఈయాత్మవిదునకు; సర్వభూతేషు—బ్రహ్మాదిస్థావ రాంతముల యందు; కశ్చిత్ = ఏదియు; అర్థవ్యపాశ్రయః = ప్రయోజన సంబంధము; నాస్తి = లేదో; ఒకానొకభూతవిశేషము నాశ్రయించి కర్మముచే సాధింపఁదగినప్రయోజనం బేదియు లేదో అని వాక్యార్థము. అందువలన వీనికిఁ గృతాకృతములు * నిష్ప్రయోజనములు, «నైనం కృతాకృతే తపతః♦ అనుశ్రుతివలన. «తస్యహి న దేవాశ్చ నా భూత్యా ఈశత ఆత్మా హ్యేషాం స భవతి» ‡ అను శ్రుతి దేవతలు గూడ నతనికి మోక్షము నడ్డఁజాల రని చెప్పుటవలన విఘ్ననాశార్థముగూడ దేవతారాధన రూపకర్మము ననుష్ఠింపవలసినది లే దని యభిప్రాయము. ఇట్టి బ్రహ్మవిదుని సప్తభూమి కాభేదంబున నిరూపించియున్నాఁడు వసిష్ఠుఁడు.—జ్ఞానభూమి శ్శుభే చ్ఛాఖ్యా

---

* కర్మముచేయుటయుఁ జేయకుండుటయు.

♦ వీనిఁ గృతాకృతములు బాధింపవు.

‡ వానికి దేవతలుగూడఁ జెడుగు గలిగింపసమర్థులు కారు. ఆత్మ గదా వారల కతఁడగుచున్నాఁడు.

ప్రథమా పరికీర్తితా । విచారణా ద్వితీయా స్యా త్తృతీయా తను మానసా ॥ సత్త్వాపత్తి శ్చతుర్థీ స్యా త్తతో ఽసంసక్తినామికా । పదార్థాభావనీ షష్ఠీ సప్తమీ తుర్యగా మతా ॥ అని. అందు నిత్యానిత్య వస్తువివేకాది పూర్వకము ఫలపర్యవసాయియగు మోక్షేచ్ఛ శుభేచ్ఛ యనఁబడును. అంత గురువు నుపసర్పించి వేదాంతవాక్యము విచారించుట శ్రవణ మననాత్మకము రెండవది. అంత నిదిధ్యాసనాభ్యాసముచే మనసున కేశాగ్రత-సూక్ష్మవస్తు గ్రహణసమర్థత తనుమానస యనఁబడును. ఈ భూమికలు మూఁడును సాధనరూపము. దీనియోగులు జాగ్రదవస్థ యని చెప్పుదురు, భేదమున జగత్తు కనఁబడుటవలన. అట్లు చెప్పఁబడినది « భూమి కా త్రితయం త్వేతద్రామ జాగ్ర దితి స్థితమ్ । యథావ ద్భేదబుద్ధ్యేదం జగజ్జాగ్రతి దృశ్యతే ॥* అని. అంత వేదాంతవాక్యమువలన నిర్వికల్పకబ్రహ్మాత్మైక్య సాక్షాత్కారము చతుర్థభూమిక ఫలరూపసత్త్వాపత్తి. అది స్వప్నావస్థ యని చెప్పఁబడును సమస్త జగత్తుగూడ మిథ్యగా స్ఫురించుటవలన. అట్లు చెప్పఁబడినది, « అద్వైతే స్థైర్య మా యాతే ద్వైతే ప్రశమ మాగతే । పశ్యన్తి స్వప్న వ ల్లోకం చతుర్థీం భూమికా మితాః" § అని. ఈ చతుర్థభూమికను బొందిన యోగి బ్రహ్మవిదుఁ డని చెప్పఁబడుచున్నాఁడు. అయిద యాఱవ యేడవ భూమికలో జీవన్ముక్తికే యవాంతరభేదములు. అందు సవిల్పకసమాధి నభ్యసించుటచే మనసునిరుద్ధముగాఁగా నిర్వికల్పకసమాధ్యవస్థ యేదిగలదో అది అసంసక్తి యనియు సుషుప్తి యనియుఁ జెప్పఁబడును, అందుండి తానే లేచుటవలన ఆయోగి బ్రహ్మవిద్వరుఁడు. అంతఁ దదభ్యాసాతిశయముచే చిరకాలము నిలిచియుండునట్టి యీయవస్థ పదార్థాభావని యనియు గాఢసుషుప్తియనియుఁ జెప్పఁబడును, అందుండి తానై లేవక పరప్రయత్నముచేతనే లేచుటవలన అతండు బ్రహ్మవిద్వరీయుఁడు. అట్లు చెప్పఁబడినది « పఞ్చమీం భూమికా మేత్య సుషుప్తి పద నామికామ్ । షష్ఠీం గాఢ సుషుప్త్యాఖ్యాం క్రమా త్పతతి భూమికామ్" ♦ అని. ఇఁక నేసమాధ్యవస్థనుండి తనయంతఁగాని పరప్రయత్నమునం గాని వ్యుత్థితుండు గాఁడో సర్వథా భేదదర్శనము లేమివలన, మఱి యే

---

* రామా : ఈభూమికలు మూఁడును జాగ్రత్తనఁబడుచున్నది. జాగ్రదవస్థయందువలెజగత్తు భేదబుద్ధిచేఁ గనఁబడుచున్నది.

§ అద్వైతము స్థైర్యముఁ బొంది ద్వైత ముపశాంతిఁ బొందినపిమ్మటఁ జతుర్థభూమికను బొందిన వారు స్వప్నమునలె లోకముం జూతురు.

♦ సుషుప్తి యను పేరు గల పంచమభూమికను బొంది గాఢసుషుప్తి యను పేరుగల షష్ఠ భూమికను గ్రమంబునఁ బొందుచున్నాఁడు.

మనఁగా సర్వదా తన్మయుఁడై యే స్వప్రయత్నములేకయే పరమేశ్వరప్రేరిత ప్రాణువాయువశంబున తన దేహవ్యవహారము నితరులు నిర్వహింపం దాను సదాపరిపూర్ణ పరమానంద ఘనుఁడై యే యున్నాఁడో, ఆభూమిక సప్తమము తురీయావస్థ యనఁబడును. దానిం జెందినయోగి బ్రహ్మవిద్వరిష్ఠుఁ డని చెప్పఁబడుచున్నాఁడు. అట్లు చెప్పఁబడినది, « షష్ఠ్యాం భూమ్యా మసౌ స్థిత్వా సప్తమీం భూమి మాప్నుయాత్ । కించిదే వైష సంపన్న స్త్వథ నైవ న కించన ॥ విదేహ ముక్తతా తూక్తా సప్తమీ యోగ భూమికా । అగమ్యా వచసాం శాన్తా సా సీమా యోగ భూమిషు. » ♦ అని. దీని నధికరించి శ్రీమద్భాగవతమునందుఁ బ్రతిపాదింపఁబడుచున్నది— « దేహం చ నశ్వర మవస్థిత ముత్థితం వా సిద్ధో న పశ్యతి యతోఽధ్యగమ త్స్వరూపమ్ । దైవా దుపేత మథ దైవవశా దపేతం వాసో యథా పరికృతం మదిరా మదాన్ధః ॥ దేహోఽపి దైవవశగః ఖలు కర్మ యావ త్స్వారమ్భకం ప్రతి సమీక్షత ఏవ సాసుః । తం స ప్రపఞ్చ మధిరూఢ సమాధి యోగః స్వప్నం పున ర్న భజతే ప్రతిబుద్ధ వస్తుః " † అని. శ్రుతియును « తద్యథాఽహి నిర్ల్వయనీ వల్మీకే మృతా ప్రత్యస్తా శయీ తైవ మే వేదం శరీరం శేతేఽథా య మశరీరోఽమృతః ప్రాణో బ్రహ్మైవ తేజ ఏవ » * అని. అం దిట్లు సంగ్రహము.—

నాలుగవభూమి యొప్పు జ్ఞానం బనంగఁ,
బూర్వములు మూఁడు భూమికల్ పొందు సాధ
నాభిధానంబు, భూమిత్రయంబు పరము
పరఁగుఁ బరమజీవన్ముక్త్యవస్థ లనఁగ.

♦ షష్ఠభూమికయందుండి యితఁడు సప్తమభూమికను బొందును. అనిర్వచనీయావస్థ నితఁడు పొందినాఁడు. లేక, యేయవస్థనుం గూడఁ బొందినవాఁడు కాఁడు. సప్తమభూమిక విదేహముక్తి యని చెప్పఁబడినది. వాక్కులకు గోచరము కాదు. శాంతము. అది యోగభూమికలకుఁ బరమావధి.

† స్వరూపము నెఱింగెం గావున సిద్ధుఁడు వశించినదానిఁ గాని పరున్నదానిఁ గాని లేచినదానిఁ గాని దేహముం జూడఁడు. ఎట్లు మద్యముయొక్క కైపుచేఁ గన్నులు గాననివాఁడు దైవవశంబున నొడలిం జేరినదానినిగాని తొలఁగినదానిఁగాని వస్త్రిముం జూడఁడో అట్లు. దేహముగూడ దైవవశమె గదా! తనకు ఆరంభకమైన (కారణమైన) కర్మముకు ప్రాణసహితమై నిరీక్షింపనే నిరీక్షించును. వస్తువును దెలిసినవాఁడై సమాధియోగము నారోహించినవాఁడు అస్వప్నప్రపంచమును మరలఁ బొందఁడు.

* ఎట్లు పాముకుబుసము పుట్టయందు మృతంబై విడువఁబడినదై పరుండునో ఇట్లే యీ శరీరము పరుండును. ఇఁక నితం డశరీరుఁడు అమృతుఁడు ప్రాణము బ్రహ్మమే తేజస్సే.

ఇట మొదటిమూఁడుభూమికల నారోహించినవాఁ డజ్ఞుఁడుగూడఁ గర్మమునం దధికారి కాఁడు, ఇఁక బ్రహ్మవిదుఁడుగాని వానికంటె నధికుఁడు జీవన్ముక్తుఁడుగాని కర్మమునం దధికారి కాఁ డని చెప్పెడిదేమి? అని యభిప్రాయము.

శ్రీ. అందుకు హేతువుఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—కృతేన = కర్మముచేత; తస్య; అర్థః = పుణ్యము; నైవ = సంభవింపనేసంభవింపదు. అకృతేన; కశ్చన = ఏదియు ప్రత్యవాయము. నః= లేదు, నిరహంకారుఁ డగుటచే విధినిషేధముల కతీతుఁ డగుటవలన. అయినను «తస్మా త్తదేషాం దేవానాం న ప్రియం య దేత న్మనుష్యా విద్యుః» * అను శ్రుతివలన మోక్షమునకు దేవతలు విఘ్నముసేయుట సంభవించుటవలనఁ దత్పరిహారము కొఱకు దేవతలను గర్మములచే సేవింపవలయు నని యాశంకించి చెప్పుచున్నాఁడు.—సర్వభూతేషు — బ్రహ్మాది స్థావరాంతములందు; ఎవ్వఁడును; అర్థవ్యపాశ్రయః—ఆశ్రయమే వ్యపాశ్రయము, అర్థమునందు--మోక్షమునందు, ఆశ్రయణీయుఁడు; వీనికి లేఁ డని యర్థము; విఘ్నాభావమును శ్రుతియే చెప్పుటవలన. అట్లు శ్రుతి «తస్యహ న దేవా శ్చ నా భూత్యా ఈశత ఆత్మా హ్యేషాం స భవతి» అని. చన అనునది అవ్యయము. దేవాశ్చన—దేవతలుగూడ; తస్య—ఆయాత్మతత్త్వజ్ఞునకు, అభూత్యై = బ్రహ్మభావము నష్టుటకొఱకు, నేశతే = సమర్థులు కా రని శ్రుతికర్థము. దేవతలు చేయువిఘ్నములో సమ్యక్జ్ఞానోత్పత్తికి మున్నె సంభవించును, ఈబ్రహ్మమును మనుష్యు లెఱుంగుట యేదిగలదో అది యీదేవతలకుఁ బ్రియము గా దని బ్రహ్మజ్ఞానంబే యప్రియం బని చెప్పుటచే దానికే విఘ్నముచేయుదు రనుటను శ్రుతి సూచించుటవలన.

ప. అందుకు హేతువుఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—తస్య = ఈయాత్మనిష్ఠునకు కృతేన = కర్మముచేత; అర్థః = పుణ్యాతిశయము; నైవ. అట్లు, అకృతేన = చేయకుండుటచేత; ప్రత్యవాయముగూడ, న, నిరహంకారుఁడగుటచే విధినిషేధాతీతుఁ డగుటవలన. ఇట శ్రుతియును «తదేత దృచా భ్యుక్తం మేష నిత్యో మహిమా బ్రాహ్మణస్య న కర్మణా వర్ధతే నో కనీయాన్ తస్యైవ స్యా త్పదవిత్తం విదిత్వా న కర్మణా లిప్యతే పాపకేన» అని. భాష్యము—బృహదారణ్యకము నిరూపణీయార్థమునందు ఋక్యాఖ్యశ్రుతిని సంవాదముగాఁ జూపుచున్నది తదేత దిత్యాదిగా. తదే

* అందువలన ఈబ్రహ్మమును మనుష్యు లెఱుంగుట యనునది యేదిగలదో అది యీదేవతలకుఁ బ్రియముగాదు.

తత్—ఆయావిషయము; ఋచా—ఋగ్వేదముచే; అభ్యుక్తమ్—అంతటనునిరూపింపఁబడినదిగూడ. అది యేదియనఁగా. బ్రాహ్మణస్య—బ్రహ్మజ్ఞుఁడగుపురుషునకు, ఏషః—ఇది, నిత్యః—శాశ్వతమగు, మహిమా—సామర్థ్యము. అది యేది యనఁగా. కర్మణా—కర్మముచేత, నవర్ధతే—ఉత్కర్షనొందదు. కర్మము చేయకుండుటచేతనుంగూడ, నోకనీయాన్—కనిష్ఠము * కాదు. ఇట్టివాఁడెవఁడో, తస్యైవ—వానికే, పదవిత్—పదము—ఆత్మరూపము, దానియొక్క, విత్—ధ్యానము, స్యాత్—అగును. ఇట్లు, తమ్—ఆపరమాత్మను, విదిత్వా—తెలిసి, కర్మణా—సత్కర్మముచేతఁగాని, పాపకేన—పాపకర్మముచేతఁగాని, నలిప్యతే. ఇఁక నీయుపక్రమించిన ఋక్శాఖయందును « హృదా తష్టేషు మనసో జవేషు యద్బ్రాహ్మణా స్సంయజన్తే సఖాయః। అత్రాహ త్వం విజహు ర్వేద్యాభిరోహ్య బ్రహ్మణో విచర న్త్యుత్వే। ఇమే యే నార్వాఙ్న పరశ్చరన్తి న బ్రాహ్మణాసో న సుతేకరాసః। త ఏతే వాచ మభిపద్య పాపయా సిరీస్తన్త్రింతన్వతేఅప్రజజ్ఞయః ” అని రెండుఋక్కులు. వీనికి రావణభాష్యము—హృదా—బుద్ధిరూపమయిన మనస్సుచే, మనసః జవేషు—మనస్సుయొక్క వేగరూపములయిన వృత్తులు, తష్టేషు = నిరాకరింపఁబడినవి కాఁగా, యత్—ఏకారణమువలన, బ్రాహ్మణాః—బ్రహ్మజ్ఞులు, సఖాయః—సర్వభూతసుహృదులై; సం యజన్తే—చక్కఁగా అంతర్యాగముచేయుచున్నారు. ఆయంతర్యాగము చేయునపుడేమి యగు ననఁగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు—అత్ర—ఇందు, అహ త్వమ్—అహమ్అనుదాని కనుస్వారలోపముఛాందసము—భేదభావనను; విజహుః—విడిచిరి. ఎట్టివారలైయనఁగా, వేద్యాభిః—విద్యాభిజ్ఞవవృత్తులచేత; ఓహ్యబ్రహ్మాణః—అంతటనుఊహ్యమయిన బ్రహ్మము గలవారలై, పదార్థప్రతీతిరూపమున బ్రహ్మమునుదెలిసినవారలై యనుట, ఉ అనునది నిర్ధారణార్థకము, విచరన్తి—అఖండైకరసముగావ్యవహరించుచున్నారు, త్వే—వారు. అట్లుచెప్పఁబడినది యోగమమందును « స్వాధిష్ఠానగతే కుణ్డే చిద్రూపం వహ్ని ముజ్జ్వలేత్। జుహుయా త్ప్రాణవే నాత్ర త్వమహన్తాం నివేదయేత్। ఆత్మ నాత్మాన మద్వైతే భూత్వా సచ్చిత్సుఖాత్మకః। స్థీయతే యత్క్రియత్కాలంసో న్తర్యాగశ్చ స్మృతో బుధైః » ♦ అని.

---

* తక్కువ.

♦ స్వాధిష్ఠానగత మయిన కుండమునందు చిద్రూపాగ్నిని బ్రజ్వలింపవలయును అందుఁ బ్రణవముచే త్వంతాహంతల వేల్వవలయును. ఆత్మచే ఆత్మను నివేదింపవలయును. ఇట్టి యద్వైతమునందు సచ్చిదానందరూపుఁడై కొంతకాల ముండునమట యేదిగలదో అది యంతర్యాగమని పండితులచేఁ జెప్పఁబడినది.

రెండవయుక్కునకుభావ్యము—ఇమే యే—ఈచెప్పిన లక్షణముగల పురుషులెవ్వరు గలరో వారు, అర్వాక్—మనుష్యలోకమునందు, న చరన్తి— జనియింపరు. పరః— ఇది సకారాంతమయిన యవ్యయము, పరమయిన దేవలోకమునందును, న చరన్తి— జనియింపరు, కర్మములచేయుటచేతను జేయకుండుటచేతను ఉత్తమాధమ లోకములను బొందరు. మ తే మనఁగా ఇందే బ్రహ్మభూతులై యుందురని యర్థము, "న తస్య ప్రాణా ఉత్క్రామన్త్య త్రైవ సము వలీయన్తే" అను శ్రుతివలన. ఇఁక; బ్రాహ్మణాసః—జాతిమాత్రవిప్రులును, అట్లు, సుతేకరాసః—సోమలతను దంచువారు, యాజ్ఞికులు; న—అట్టివారుకారు, మ తే మనఁగా వారు ఉత్తమ మధ్యమాధమగతిని పొందనేపొందుదురనియర్థము. ఇందుకు హేతువుఁ జెప్పుచున్నాఁడు— తేప తే—మీఁదఁ జెప్పిన ఆ బ్రాహ్మణులును సుతేకరులును, వాచమ్—వేదవాక్యమును, అభిపద్య—తెలిసి, సిరీః—నాఁగేలుగలవారలు, కృషికర్తలవలె, పాపయా — పాపమయినఫలాశచే, తన్త్రిమ్—యజ్ఞాదికమును, తన్వతే—విస్తరించుచున్నారు, కావుననే, అప్రజజ్ఞయః— ప్రకృష్టమయిన జజ్ఞి—జన్మము లేనివారలు, నీచజన్మము గల వా రని యర్థము. ఇఁకఁ బ్రకృత మనుసరింతము. అట్లు, అస్య= ఈపురుషునకు; సర్వభూతేషు—బ్రహ్మాదిస్థావరాంతములందు; కశ్చిత్; అర్థవ్యపాశ్రయః—అర్థము అనఁగా ప్రయోజనము దానికొఱకాశ్రయము ఎవఁడును వెదకఁబడఁడు, పరమార్థసాధనంబున భగవత్కృపను బొందినట్టియుమ్మహాపురుషునకు విఘ్నశాంతికొఱకు ఎవ్వఁడును ఆశ్రయణీయుండు లేఁ డని యర్థము. శ్రుతియును "తస్య హ న దేవాశ్చ నాభూత్యా ఈశత ఆత్మా హ్యేషాం స భవతి" అని. ఆపురుషునకు,అభూత్యై—ఐశ్వర్యాభావముకొఱకు—అపకర్షకలిగించుటకొఱకు, దేవాః—ఇంద్రాదులు, నేశతే—సమర్థులు కారు. హి—ఎందువలననఁగా సః—ఆపురుషుఁడు, ఏషామ్—ఈదేవతలకు, ఆత్మా—అంతర్యామి, ప్రయోజకుఁడు,అగుచున్నాఁడు, ప్రయోజకుఁడు లేక విఘ్నముచేయుటకుఁ బ్రవృత్తి కలుగదని యర్థము.

రా. అందువలననే, తస్య = అతనికి; ఆత్మదర్శనముకొఱకు, కృతేన = తత్సాధన మగు కర్మముచేత; అర్థః = కొంచెమైనను ప్రయోజనము; నైవ = కలుగనేకలుగదు. అకృతేన = ఆత్మదర్శనసాధనము చేయకుండుటచేత; కశ్చన = ఏ యనర్థమును; న = లేదు, సాధనము లేకయె సిద్ధమైన ఆత్మదర్శనము గలవాఁడగుటవలన. తనయంతనె, ఆత్మవ్యతిరిక్తము లయిన అచిద్వస్తువుల యన్నిటియందును విముఖుండగు, అస్య = ఇతనికి; సర్వభూతేషు = సమస్తము లయిన ప్రకృతి పరిణామ విశేషము లగు ఆకాశాది భూతములందు, కార్యసహితములందు; అర్థవ్యపాశ్రయః =

ప్రయోజనస్వీకారము ♦; కశ్చిత్ = ఏదియు; న= లేదు, వానియందుఁ బ్రయోజన బుద్ధి యున్నంగదా అందుండి విముఖత సంపాదించుటకై సాధనము * నారంభింపవలెను. అతఁడు ముక్తుఁడే యగుటవలన నందు కవకాశమే లేదు.

అందువలన నట్టివాని కాత్మదర్శనము కొఱకు తత్సాధన మయిన కర్మము ననుష్ఠించుటచేఁ బ్రయోజనము లేదు, అనుష్ఠింపకుండుటచేఁ బ్రత్యవాయంబును సంభవింపదు. అతఁడు స్వతస్సిద్ధ మయిన ఆత్మదర్శనము గలవాఁడై ముక్తుఁడే యగుటవలనఁ దనయంతనె ఆత్మవ్యతిరిక్తము లయిన యచిద్వస్తువుల యన్నిటి నుండియు విముఖత గలిగియుండును కావున ఆవిముఖత సిద్ధించుటకై చేయవలసిన కర్మాద్యనుష్ఠాన మతనికి నిష్ప్రయోజన మని తాత్పర్యము.

మా. అసంప్రజ్ఞాత సమాధినుండువాఁడు కర్మసమయము వచ్చినపుడు నన్ను లేపు మని యితరునిఁ బ్రార్థించి యతఁడు తన్ను లేపఁగా; కృతేన = కర్మము చేయుటచేత; తస్య = ఆయసంప్రజ్ఞాత సమాధియుండువానికి; అర్థః = ఆత్మరతికన్న నధికము గాని దానికి సమముగాని ప్రయోజనము; నైవ= లేదు. అకృతేన=సంధ్యాదికము చేయకుండుటచేత; కశ్చన—దోషముఏదియు; న = లేదు. మఱియు నీయసంప్రజ్ఞాతసమాధినివిడిచి, సర్వభూతేషు; అర్థవ్యపాశ్రయః = ప్రయోజనప్రాప్తిదేనిచేఁ గలుగునో అట్టి గురుదర్శనాదికము; కశ్చిత్; న = లేదు. జ్ఞానమాత్రముచేత నే ప్రత్యవాయము లేదని యంగీకరించినను అది యర్జునునకును సమం బగుంగావున నిది యతనికిఁ గర్మోపదేశోపయోగి కాకపోవును. మఱియునిది జ్ఞానికిని ❨ కొంచెమైనచో ప్రారబ్ధానర్థము సూచించుచున్నది, అధికమైనచో వృత్రహత్యాదికమువలె నగును.

ఇతఁ డసంప్రజ్ఞాత సమాధినుండి తన్ను సంధ్యాదిసమయమున లేపుమని యెవ్వనినైనను బ్రార్థించియతనిచే లేపఁబడి కర్మము చేయుననియుఁ జెప్పనలవిగాదు. ఏలయనఁగా వానికిఁ గర్మమువలన ఆత్మరతికన్న నధికప్రయోజనములేదు, అది చేయకున్నను దోషము లేదు. మఱియు నీసమాధిని విడిచి గురుదేవతాదర్శనాదులు చేయుటవలనఁగూడ నతనికేమియుఁ బ్రయోజనము లేదు. కావున అసంప్రజ్ఞాత సమాధి నుండు వానికిఁ గర్మము చేయవలసినది లే దని తాత్పర్యము.

♦ బ్రయోజనబుద్ధి.

* కర్మాదికము.

❨ విహితకర్మత్యాగాదికము.

తస్మాదసక్తస్సతతం కార్యం కర్మ సమాచర
అసక్తో హ్యాచరన్కర్మ పరమాప్నోతి పూరుషః. ౧౯

భా. నీవో యీసర్వత స్సంప్లుతోదకస్థానీయ మయిన సమ్యగ్దర్శనంబునం దున్నవాఁడవు కావు. తస్మాత్ = అందువలన, అసక్తః = సంగము లేనివాఁడవై; సతతమ్ = ఎల్లప్పుడు; కార్యమ్ = చేయవలసినట్టి; కర్మ = నిత్యకర్మమును; సమాచర = నెఱవేర్పుము. హి = ఎందువలన ననఁగా; అసక్తః = సంగము లేనివాఁడై; కర్మ = కర్మమును; ఆచరన్ = చేయునట్టి, ఈశ్వరార్థము కర్మము చేయునట్టి; పూరుషః = పురుషుఁడు; పరమ్ = మోక్షమును; ఆప్నోతి = పొందుచున్నాఁడు. సత్త్వశుద్ధిద్వారముగ నని యర్థము.

నీవట్టి సమ్యగ్దర్శనము గలవాఁడవు కావు, కావున నీవు నిత్యనైమిత్తిక కర్మములను, ఫలాభిసంధి విడిచి యవశ్యము చేయుము. ఫలాభిసంధిలేక కర్మములనుష్ఠించువాఁడు చిత్తశుద్ధినొంది తద్ద్వారమున మోక్షము నొందుచున్నాఁడని తాత్పర్యము.

ఆ. ఇట్లగునేని నేనుగూడ నీవు చెప్పినతత్త్వము నాశ్రయించి కర్మము విడిచెద నని యర్జును నభిప్రాయము నాశంకించి చెప్పుచున్నారు నీవో ఇత్యాదిగా. సమ్యక్ జ్ఞాననిష్ఠ లేనియప్పుడు కర్మానుష్ఠాన మావశ్యక మని చెప్పుచున్నాఁడు తస్మాదిత్యాదిగా. అందువలన—జ్ఞాననిష్ఠ లేనివాఁడ వగుటవలన నని యర్థము. మోక్షమునే యపేక్షించువానిని ఎట్లుఫలాంతరము గల కర్మమునందు నియోగింపవచ్చునని యాశంకించి చెప్పుచున్నాఁడు అసక్తో హీత్యాదిగా.

హ. నీవో కర్మమునం దధికృతుఁడవు. తస్మాత్; అసక్తః = ఫలాభిసంధి లేనివాఁడవై; సతతమ్= ఎల్లప్పుడు; కార్యమ్= కర్తవ్యమగు; కర్మ—యుద్ధాదికమును; సమాచర = అనుష్ఠింపుము. ఏమి యందువలన నందువేని. హి = ఎందువలన; అసక్తః= ఫలాసక్తిలేనివాఁడై; కర్మ; ఆచరన్ = అనుష్ఠించునట్టి; పూరుషః; పరమ్= పరమాత్మను; ఆప్నోతి. అందువలన నిత్యము కర్మము చేయు మని సంబంధము.

శం. యోగారూఢుఁడు ముక్తుఁడు ఆత్మారాముఁడు నగు యతిమాత్రమె కర్మము చేయువలసినది లేదు, ఆరురుక్షుఁడవు మోక్షార్థివగు నీవో కర్మము చేయువలసినవాఁడవే యని బోధించుటకై చెప్పుచున్నాఁడు—హి = ఏకారణమువలన;

ముముక్షువగు, పూరుషః = పురుషుఁడు; తాను, అసక్తః = ఫలాభిసంధిలేనివాఁడై; కర్మ = వేదోక్తమగు కర్మమును; ఆచరన్ = చక్కఁగా ననుష్ఠించుచుండియే; పరమ్ = పరమపురుషార్థ మయిన మోక్షమును; ఆప్నోతి = పొందుచున్నాఁడో. ఎట్లీ యాత్మరతి యీజన్మమునందును జన్మాంతరములందును వైదికకర్మము ననుష్ఠించియే చిత్తశుద్ధిఁబొంది యాత్మజ్ఞానముచే ముక్తిని బొందినాఁడో, అట్లె యితరుఁడును గర్మభూమినుండువాఁడు కర్మము ననుష్ఠించియే జ్ఞానము నొంది ముక్తుఁడు కావలెను, వేఱువిధమునఁగాదు. తస్మాత్ = అందువలన; ముముక్షు వగు నీవును, అసక్తః = నిష్కాముఁడవై; సతతమ్; కార్యమ్ = కర్తవ్యమగు, విధివిహితమైన; కర్మ = నిత్య నైమిత్తిక కర్మమును; సమాచర= శ్రద్ధాభక్తులతో ఈశ్వరార్పణబుద్ధిచేఁ జక్కఁగాఁ జేయుము. కర్మముచేతనే చిత్తశుద్ధినొంది జ్ఞానమును మోక్షమునుం బొందఁగల వని యర్థము. “ధర్మేణ పాప మపనుదతి, జ్ఞాన ముత్పద్యతే పుంసాం క్షయాత్పాపస్య కర్మణః, జ్ఞానా దేవతు కైవల్యమ్” ♦ ఇత్యాది శ్రుతి స్మృతులు ధర్మానుష్ఠానము వలననే పాపక్షయమును పాపక్షయమువలననే జ్ఞానమును జ్ఞానమువలననే మోక్షమును గలుగు నని ప్రతిపాదించుచున్నవి.

మ. నీ విట్టిజ్ఞానివి కావు, మ తే మనఁగా కర్మమునం దధికృతుఁడే యగు ముముక్షుఁడవు. తస్మాత్ = అందువలన; అసక్తః = ఫలకామన లేనివాఁడవై; సతతమ్ = ఎల్లప్పుడును, కాని యొకానొకప్పుడు మాత్రము కాదు; కార్యమ్ = అవశ్యకర్తవ్య మయిన, యావజ్జీవాది శ్రుతి విహితమైన, “తమేవం వేదానువచనేన బ్రాహ్మణా వివిదిషన్తి యజ్ఞేన దానేనతపసా ఽనాశకేన” అను శ్రుతిచే జ్ఞానమునందు వినియోగింపఁ బడినట్టి; కర్మ=నిత్యనైమిత్తిక రూప మయిన కర్మమును; సమాచర = చక్కఁగా నాచరింపుము, యథాశాస్త్రముగా నెఱవేర్పుము. హి= ఎందువలన ననఁగా, అసక్తః కర్మ ఆచరన్ = ఈశ్వరార్థము కర్మము చేయుచుండు వాఁడు; సత్త్వశుద్ధి జ్ఞానప్రాప్తిద్వారంబున, పరమ్= మోక్షమును; ఆప్నోతి; పూరుషః = పురుషుఁడు; అతండే సరియయిన పురుషుఁడు, ఇతరుఁడు గాఁ డని యభిప్రాయము.

శ్రీ. ఎందువలన నిట్టిజ్ఞానికి మాత్రమే కర్మముచే నుపయోగములేదో ఇతరునకుఁ గర్మము ఆవశ్యకమో అందువలన నీవుకర్మము చేయుమని చెప్పుచున్నాఁ

♦ ధర్మముచేఁ బాపముఁ బోఁగొట్టుచున్నాఁడు, పాపకర్మము యొక్క నాశమువలనఁ బురుషులకు జ్ఞానము జనియించుచున్నది, జ్ఞానమువలననె మోక్షము.

డు.—అసక్తః = ఫలసంగము లేనివాఁడవై, కార్యమ్ = అవశ్యముచేయవలసినది యని విహితమైన; కర్మ=నిత్యనైమిత్తికకర్మమును; చక్కఁగా నాచరింపుము. హి=ఎందువలన ననఁగా; అసక్తః, కర్మ, ఆచరన్, పూరుషః; పరమ్=మోక్షమును; చిత్తశుద్ధి జ్ఞానద్వారమునఁ బొందుచున్నాఁడు.

ప. ఇట్లు జ్ఞానోదయము నొందినవానికి కర్మమునుండి యుపరతి చెప్పఁబడినది, కాని యితరునకుఁ గాదు, అందువలన నీవు కర్మము చేయుమని చెప్పుచున్నాఁడు.—అసక్తః=ఫలసంగరహితుఁడవై; కార్యమ్; కర్మ—నిత్యనైమిత్తికరూపమును; సతతమ్ = నిరంతరము; సమాచర. హి=ఎందువలననఁగా. అసక్తుఁడై; పూరుషః; పరమ్ = బ్రహ్మమును; ఆప్నోతి.

రా. ఎందువలన సాధనప్రవృత్తిలేకయే యాత్మదర్శనము సిద్ధించినవానికి మాత్రమే సాధనప్రవృత్తి లేదో, మఱియు నెందువలనసాధనమునందుఁ బ్రవర్తించినవానికిఁగూడ సులభంబగుటవలనను బ్రమాదరహితం బగుటవలనను ఆత్మయాథాత్మ్యానుసంధానసహితం బగుటవలనను జ్ఞానయోగికిఁ గూడఁ గొంచెము కర్మానువర్తనం బపేక్షితమగుటవలనను కర్మయోగంబే యాత్మదర్శనసాధనమునందు శ్రేయము * అగునో. తస్మాత్ = అందువలన; అసక్తః = అసంగము ♦ గలవాఁడవై; కార్యమ్= చేయవలసినదనియే; సతతమ్ = ఆత్మప్రాప్తిపర్యంతము; కర్మ = కర్మమునే; సమాచర. "అసక్తుఁడై, కార్యము" ‡ అని చెప్పఁబోవునట్టి యకర్తృత్వానుసంధానముతో, కర్మ; ఆచరన్; పూరుషః; కర్మయోగముచేతనే; పరమ్ ఆప్నోతి=ఆత్మను బొందుచున్నాఁ డని యర్థము.

అందువలన ఆసక్తి లేనివాఁడవై, విహితం బగుటచే కర్తవ్యము కర్మము అని మాత్రమేనిశ్చయించినవాఁడవై, స్వర్గాద్యపేక్ష లేనివాఁడవై ఆత్మప్రాప్తిపర్యంతము విడువక కర్మముచేయుము. ఇట్లు అసక్తుఁడై కర్తవ్యంబని కర్మమును అకర్తృత్వానుసంధానములో అనుష్ఠించుచుండునేని అతనికిఁ గర్మయోగముచే ఆత్మప్రాప్తి లభించు నని తాత్పర్యము.

మా. ఎందువలన అసంప్రజ్ఞాతసమాధియందున్నవానికి మాత్రమేకార్యము లేదో, తస్మాత్ కర్మ సమాచర—అందువలనఁ గర్మమును అనుష్ఠింపుము.

---

* జ్ఞానయోగమునకన్న మేలు.

♦ అనాసక్తి

‡ చేయవలసినది.

కర్మణైవ హి సంసిద్ధి మాస్థితా జనకాదయః
లోకసంగ్రహ మే వాపి సంపశ్యన్ కర్తు మర్హసి. ౨౦

భా. ఇందువలనఁ గూడ. హి = ఎందువలన ననఁగా; కర్మణైవ = కర్మముచేతనే; పూర్వులగు క్షత్త్రియులు విద్వాంసులు, జనకాదయః = జనకుఁడు అశ్వపతి మొదలగువారు; సంసిద్ధిమ్ = మోక్షమును; పొందుటకు, ఆస్థితాః = ప్రవర్తించిరి. వారు సమ్యగ్దర్శనము పొందినవారలేని, అప్పుడు లోక సంగ్రహము కొఱకుఁ బ్రారబ్ధకర్మవశమువలన, కర్మణైవ– కర్మముతోఁగూడనే, కర్మమును సన్న్యసించక యె; సం సిద్ధిమ్ ఆస్థితాః అని యర్థము. ఇఁక జనకాదులు సమ్యగ్దర్శనము పొందినవారుకారు అను పక్షమున, కర్మణా=సత్త్వశుద్ధిసాధనభూత మగు కర్మముచే, క్రమంబున, సంసిద్ధిమాస్థితాః అనిశ్లోకము వ్యాఖ్యేయము. ఇఁకఁ దలంతువు కాఁబోలు –« పూర్వులుగూడ జనకాదులు జ్ఞానములేనివారలే కర్తవ్య మగుకర్మము ననుష్ఠించిరి, అంతమాత్రముచే నవశ్య మితరుఁడు సమ్యగ్దర్శనవంతుఁడగు కృతార్థుఁడు కర్మము చేయవలసినది లే» దని. అట్లయినను ప్రారబ్ధ కర్మాయత్తుఁడ వగు నీవు, లోకసంగ్రహమేవాపి= లోకముయొక్క యున్మార్గప్రవృత్తిని నివారించుట లోకసంగ్రహము, దానినైనను; ప్రయోజనముగా, సంపశ్యన్ = చూచువాఁడవై; కర్తుమ్ = చేయుటకు; అర్హసి= తగుదువు.

కర్మము నాచరించుచుండిరే గదా జనకాదు లగు పూర్వక్షత్త్రియులు మోక్షము నొందిరి. అందువలన నీవును గర్మముచేయవలెను. మఱియు లోకసంగ్రహముకొఱకైనను నీవు కర్మము ననుష్ఠింపవలయు నని తాత్పర్యము.

ఆ. జితేంద్రియుఁడై వివేకి యగువానికిఁ గూడ శ్రవణాదులచే నిరంతరము బ్రహ్మమునందు నిష్ఠ గలిగియుండుట శక్యమగును వాస్తవమే, అయినను క్షత్త్రియుఁడ వగు నీవు విహితకర్మమును విడువఁగూడ దని చెప్పుచున్నారు ఇందువలనఁ గూడ అని. అందువలన నీవును గర్మముఁ జేయవలయు నని సంబంధము. ఇందువలనఁ గూడ నీవు విహితకర్మముఁ జేయవలయు నని చెప్పుచున్నాఁ డుత్తరార్ధముచేత. పూర్వార్ధము విభజించుచున్నారు కర్మణైవ ఇత్యాదిగా. ఎట్లు జనకాదులకుఁ గర్మముచే సంసిద్ధి ప్రాప్తి చెప్పవచ్చును? సమ్యగ్దర్శవంతులకుఁ గర్మసన్న్యా

సులకుఁ గదా సంసిద్ధిప్రాప్తి ప్రసిద్ధము. అందు, ఏమి జనకాదులు గూడ సమ్యగ్దర్శనము పొందినవా రగుదురా? కారా? అని వికల్పించి మొదటిపక్షమునకుఁ జెప్పుచున్నారు వారు సమ్యగ్దర్శనము ఇత్యాదిగా. లోకసంగ్రహముకొఱకు కర్మముతోఁగూడనే సంసిద్ధిని బొంది రని సంబంధము. కర్మముతోఁగూడనే అనుదానికి వ్యాఖ్యానముచేయుచున్నారు కర్మమును సన్న్యసింపకయే యని. అందుకు హేతువుఁ జెప్పుచున్నారు ప్రారబ్ధకర్మవశమువలన నని. జనకాదులు జ్ఞానులైనను ప్రారబ్ధకర్మవశంబునఁ గర్మత్యాగముఁ జేయకయే లోకసంగ్రహార్థము ప్రవర్తించిరి, వారలకు జ్ఞానమాహాత్మ్యమువలన సంసిద్ధి యుపపన్న మని యర్థము. ద్వితీయపక్షము ననువదించి పూర్వార్ధముచేతనే యుత్తరముచెప్పుచున్నారు ఇఁక జనకాదులు ఇత్యాదిగా. ఉత్తరార్ధముచేఁ బరిహార్య మగు నాశంక నెత్తుచున్నారు ఇఁక ఇత్యాదిగా. అర్జునుఁడును అకృతార్థుఁడు నగువాఁడు కర్మముఁ జేసె నన్నంతమాత్రముచే జ్ఞానియై కృతార్థుఁడైన వాఁడు కర్మముచేయవలసినది లేదు అనిచెప్పినదాని నంగీకరించుచున్నారు అట్లయినను ఇత్యాదిగా. అప్పుడు నేనుగూడ జ్ఞానవంతుఁడను గృతార్థుఁడను గర్మముచేయవలసినది లే దని యాశంకించి యర్జునుఁడు చేయవలసినదియే కర్మము నని యుత్తరార్ధవ్యాఖ్యానముచేఁ జెప్పుచున్నారు ప్రారబ్ధేత్యాదిగా.

హ. ఇందువలనఁ గూడఁ గర్మము చేయవలయును.—కర్మణైవ హి=కర్మముచేతనేగదా! పూర్వులు జనకాదు లగు క్షత్త్రియులు, సంసిద్ధిమ్ = మోక్షమును, పొందుటకుఁ బ్రవర్తించిరి. వారు సమ్యగ్దర్శనముగలవారలై కేవలము లోకసంగ్రహముకొఱకుఁ గర్మమునందుఁ బ్రవర్తించిరేని, అప్పుడునీవుగూడ, లోకసంగ్రహమ్= లోకమునకు ధర్మసంగ్రహమును, పశ్యన్ = చూచువాఁడవై, దానికొఱకే, కర్మమును, కర్తుమ్ అర్హసి.

శం. అందువలన ముముక్షువు ఆత్మతత్త్వము తెలియనివాఁడు అవశ్యము కర్మమునే చేయవలయు నని యుపదేశించి యీయర్థమునందు వృద్ధాచారమును ప్రమాణముగాఁ జూపుచున్నాఁడు శ్రీభగవంతుఁడు.—జనకాదయః = జనకుఁడు మొదలుగాఁగలవారు అశ్వపతి భగీరథాది క్షత్త్రియులు; కర్మణైవ = శ్రౌత స్మార్త కర్మానుష్ఠానముచేతనే; చిత్తశుద్ధినొంది జ్ఞానముచే, సంసిద్ధిమ్ ఆస్థితాః = ముక్తినొంది కృతార్థు లయిరి. ఇందువలన నీవుగూడ కర్మమునే యనుష్ఠించి యందుచేఁగలుగు చిత్తశుద్ధిచే జ్ఞానమునొంది ముక్తుఁడవై సుఖంబుండు మని యర్థము. లేక. జనకా

దులు జ్ఞానయోగనిష్ఠయందు నిరూఢులై, సంసిద్ధిమ్ = ముక్తిని, పొందియు లోకహితముకొఱకు, కర్మణైవ = కర్మముతోఁగూడనే యుండినవారలు, తాము కృతార్థులైనను అజ్ఞానులఁ దరింపఁజేయుటకై కర్మము చేయుచునేయుండినవార లని యర్థము. ఆరూఢులకే యిట్లుండఁగా నిఁక ఆత్మతత్త్వము దెలియనివాఁడవు ఆరురుక్షుఁడవు నీవు మోక్షముకొఱకుఁ గర్మముచేయవలయు నని చెప్పవలసినదేమి? ఇట్లు ముముక్షువు అనాత్మజ్ఞుఁడు ఆరురుక్షువు అయినవాఁడు అవశ్యము కర్మము చేయవలసినదియే యని నిర్ధారణచేసి యిప్పుడు ముక్తుఁడైనను అధికారికుఁడు లోకహితార్థము కర్మముచేయవలసినదే యని బోధించుటకై యందుకు దృష్టాంతముగా జ్ఞానవృద్ధు లగు జనకాదుల యాచారము నుదాహరించి, "నీకుఁగూడ ఇట్టి యధికారము ఉండునేని యుండుఁగాక, అట్లయినను జనకాదులవలె నీవుగూడ లోకహితార్థమైనను గర్మమవశ్యము చేయవలసినదే; మహాపురుషునిప్రవృత్తిచేతం గదా శాస్త్రమునకుఁ బ్రామాణ్యంబును గర్మమునకుఁ బ్రశస్తతయు అజ్ఞులకుఁ దరణంబును బారంపర్యక్రమంబున ఆచారాభివృద్ధియు సిద్ధించును. కావున ముక్తుఁడైనను మహాపురుషుం డవశ్యము కర్మము చేయవలయు" నను నభిప్రాయముచేఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—లోకసంగ్రహమేవ = లోకమనఁగా పామరజనము, దానిసంగ్రహించుట—సత్కర్మమార్గము చూపి తరింపఁజేయుట, లేక, దుర్మార్గమునుండి నివారించుట, అట్టి లోకసంగ్రహమునే ప్రయోజనముగా; సంపశ్యన్నపి—నేనుకర్మము చేయుటచే లోకోపకారం బగుచున్న దని చూచియైనను; కర్మమును, కర్తుమ్ = చేయుటకు, నీవు, అర్హసి యని యర్థము.

మ. ఓయీ! వివిదిషువునకుఁగూడ జ్ఞాననిష్ఠ సిద్ధించుటకై శ్రవణమనననిదిధ్యాసనానుష్ఠానము కొఱకు సర్వకర్మత్యాగరూప మయిన సన్న్యాసము విధింపఁబడినది; కావున కర్మమునం దధికారము లే దనుట జ్ఞానికిమాత్రమె కాదు, మఱేమనఁగా విరక్తుఁడై జ్ఞానార్థి యగువానికిఁ గూడ. అందువలన విరక్తుఁడనై జ్ఞానార్థినగు నేనుగూడ గర్మములను విడువవలసినదే యని యర్జునుం డాశంకింపఁగా ఆయాశంకను క్షత్త్రియునకు సన్న్యాసాధికారము లే దని ప్రతిపాదించుటచే నిరసించుచున్నాఁడు భగవంతుఁడు.—జనకాదయః = జనకుఁడు అజాతశత్రువు మొదలగువారు శ్రుతి స్మృతి పురాణప్రసిద్ధు లగు క్షత్త్రియులు, విద్వాంసులుగూడ; కర్మణైవ=కర్మముతోఁగూడనే, కాని కర్మత్యాగముతోఁగూడఁ గాదు; సంసిద్ధిమ్ = శ్రవణాదిసాధ్య మగు జ్ఞాననిష్ఠను; ఆస్థితాః=పొందినారు; హి=ఎందువలననో, అందువలన.

క్షత్త్రియుఁడవు నీవు గూడ వివిదిషుఁడవైనను విద్వాంసుఁడవైనను గర్మము చేయవలయు నని యభిప్రాయము, "బ్రాహ్మణాః పుత్త్రైషణాయాశ్చ విత్తైషణాయాశ్చ లోకైషణాయాశ్చ వ్యుత్థాయాథ భిక్షాచర్యం చరన్తి" అను సన్న్యాసవిధాయకవాక్యమునందు బ్రాహ్మణత్వము వివక్షిత మగుటవలన, "స్వారాజ్య కామో రాజా రాజసూయేన యజేత" * అనుచోట క్షత్త్రియత్వము వివక్షితమయిన యట్లు; "చత్వార ఆశ్రమా బ్రాహ్మణస్య త్రయో రాజన్యస్య ద్వౌ వైశ్యస్య" ¶ అను స్మృతివలనఁ గూడ. పురాణమునందును "ముఖజానా మయం ధర్మో యద్విష్ణోర్లిఙ్గ ధారణమ్। బాహుజాతోరుజాతానాం నాయం ధర్మః ప్రశస్యతే" ♦ అని క్షత్త్రియవైశ్యులకు సన్న్యాసము లే దనుట చెప్పఁబడినది. అందువలన యుక్తమే చెప్పెను భగవంతుఁడు "కర్మణైవహి సంసిద్ధి మాస్థితా జనకాదయః" అని. "సర్వే రాజాశ్రితా ధర్మా రాజా ధర్మస్య కారకః" § ఇత్యాదిస్మృతివలన వర్ణాశ్రమధర్మప్రవర్తకుఁ డగుటచేతనుం గూడ క్షత్త్రియుఁ డవశ్యము కర్మము చేయవలయు నని చెప్పుచున్నాఁడు— లోకములను దమతమ ధర్మమునందుఁ బ్రవర్తింపఁ జేయుటయు ఉన్మార్గమునుండి నివర్తించుటయు లోకసంగ్రహము, దానిని; సంపశ్యన్, అపిశబ్దమువలన జనకాదిశిష్టాచారమునుగూడ సంపశ్యన్; కర్మమును; కర్తుమ్ అర్హస్యేవ అని యన్వయము, క్షత్త్రియజన్మము పొందించునట్టి కర్మముచేఁ గలిగిన శరీరముగలవాఁడవు నీవు విద్వాంసుఁడ వైనను జనకాదులవలె ప్రారబ్ధకర్మబలముచే లోకహితార్థము కర్మము చేయుటకే తగినవాఁడవు, కాని విడుచుటకుఁగాదు బ్రాహ్మణజన్మము లభింపమివలన. అని యభిప్రాయము. ఈభగవదభిప్రాయము నెఱింగినవారు భగవద్భాష్యకారులు "బ్రాహ్మణునకే సన్న్యాసము ఇతరునకుఁ గా" దని నిర్ణయించిరి. వార్తికకారులో ప్రౌఢివాదమాత్రంబున ** క్షత్త్రియవైశ్యులకుఁగూడ సన్న్యాసము గలదని వక్కాణించి రని తెలియవలయు.

---

* స్వారాజ్యము—స్వర్గరాజ్యము గోరురాజు రాజసూయముచే యజింపవలయును.

¶ నాలుగాశ్రమములు బ్రాహ్మణునకు మూఁడు క్షత్త్రియునకు రెండు వైశ్యులకు.

♦ విష్ణులింగము ధరించుట—సన్న్యాసము అనునది యేదిగలదో ఇది బ్రాహ్మణులకు ధర్మము, క్షత్త్రియవైశ్యులకు ఈధర్మము ప్రశస్తముగాదు.

§ సర్వధర్మములును రాజు నాశ్రయించి యున్నవి. రాజు ధర్మమునకుఁ గారకుఁడు.

** విషయప్రాధాన్యము నవలంబించి, వారిముఖ్యాభిప్రాయము గా దని భావము.

శ్రీ॰ ఇందుకు సదాచారప్రమాణముఁ జూపుచున్నాఁడు.—కర్మణైవ; సత్త్వశుద్ధినొందినవారలై, సంసిద్ధిమ్ = సమ్యక్ జ్ఞానమును; పొందినారని యర్థము. నీవు సమ్యక్ జ్ఞానివే యని తలంతువు కాఁబోలు, అట్లయినను కర్మాచరణము మంచిదే యని చెప్పుచున్నాఁడు—లోకసంగ్రహ మపి—లోకమును సంగ్రహించుట స్వధర్మమునందు బ్రవర్తింపఁజేయుట, నేను గర్మముఁ జేయుదునేని నన్నుఁ జూచి జనులందఱుఁజేయుదురు, చేయనియెడ జ్ఞాని నగు నన్ను దృష్టాంతముగాఁ గొని యజ్ఞానులు కర్మము విడిచి పతితులగుదు రని లోకరక్షణమునైనను బ్రయోజనమునుగా; సంపశ్యన్; కర్మమును, కర్తుమేవ = చేయుటకే; అర్హసి = తగుదువు, కాని విడుచుటకుఁ గా దని యర్థము.

ప॰ ఈయర్థమునందుఁ బ్రమాణముఁ జూపుచున్నాఁడు.—జనకాదయః= జనకుఁడు మొదలగు రాజులుగూడ, వర్ణాశ్రమోచితమగు, కర్మణైవ = కర్మముచేతనే, కర్మముచేసియే; సంసిద్ధిమ్ = తత్త్వజ్ఞానరూప మగుసిద్ధిని: ఆస్థితాః = పొందినారు. ఇఁక తత్త్వజ్ఞానము కలిగినను గర్మము విడువఁగూడ దని చెప్పుచున్నాఁడు—లోకసంగ్రహమపి, సంపశ్యన్, కర్తుమ్, అర్హసి—ఎవ్వరైనను అల్పజ్ఞులు మేముగూడ జ్ఞానులమే యని తలఁచి కర్మము విడుతురు వారికొఱకైనను జేయుము. అట్లుచెప్పఁబడినది «సర్పి రస్తి పయ సీక్షుగో రస స్తైల మస్తి తిలమధ్య ఏవ తత్ । లభ్యతే మథన యన్త్రి కర్మణా కర్మణా హృదిగతా తథైవ చిత్» * అని.

రా॰ జ్ఞానయోగాధికారికిఁ గూడ కర్మయోగమే యాత్మదర్శనమునందుత్తమ మగుటవలననే గదా, జనకాదయః = జనకుఁడు మొదలగువారు రాజర్షులు, జ్ఞానులలో నుత్తము లయినవారు; కర్మణైవ = కర్మయోగముచేతనే; సంసిద్ధిమ్ ఆస్థితాః—ఆత్మను జెందిరి. ఇట్లు ముముక్షువు మొదట జ్ఞానయోగమునకనధికారి యగుటచేఁ గర్మయోగాధికారి యగువాఁడు కర్మయోగమే యనుష్ఠింపవలయు నని చెప్పి జ్ఞానయోగాధికారికిఁ గూడ జ్ఞానయోగముకన్నఁ గర్మయోగమే మేలని సహేతుకముగాఁ జెప్పఁబడిది. ఇప్పుడు శిష్టుఁ డని చెప్పఁదగినవాఁడు అన్నివిధంబులను గర్మయోగమునే యనుష్ఠింపవలయు నని చెప్పుచున్నాఁడు—లోకసంగ్రహమ్=

* క్షీరమునందు నేయిగలదు, చెఱకునందు రసముగలదు, నువ్వులయందే నూనెయుండును, అయినను మథన యంత్ర కర్మముచేత మాత్రమే అది పొందఁబడును. అట్లె హృదయగత మగు చిద్వస్తువు గూడ కర్మముచేతనే పొందఁబడును.

లోకసంగ్రహమును; సం పశ్యన్నపి = చక్కఁగాఁ జూచుచున్నదనను; కర్మైవ = కర్మమునే; కర్తుమ్ = చేయుటకు; అర్హసి = తగుదువు.

జనకుఁడు మొదలగు రాజర్షులు మహాజ్ఞానులుగూడఁ గర్మయోగమునే యనుష్ఠించి యాత్మప్రాప్తిఁ జెందిరి. మఱియును, లోకసంగ్రహార్థమైనను నీవు తప్పక కర్మమునే చేయవలయును అని తాత్పర్యము.

పమా. ఆచారముగూడఁ గల దని చెప్పుచున్నాఁడు.—కర్మణైవ = కర్మముతోఁగూడనే, కర్మము చేయుచునే యని యర్థము; లేక, కర్మముచేసియే దానివలన జ్ఞానమునొంది; కాని జ్ఞానము లేక యని కాదు. ప్రసిద్ధము గదా వారు జ్ఞానులనుట భారతాదులందు. « తమేవం విద్వానమృత ఇహ భవతి » * ఇత్యాది శ్రుతులవలనఁ గూడ ♦. ఇటఁగూడ కర్మములు జ్ఞానసాధనము లని చెప్పుటవలనఁ గూడ « బుద్ధి యుక్తః » ఇత్యాదిగా. « నాన్యః పన్థాః " అను శ్రుతివలన గత్యంతరమో ముక్తికిలేదు. ఇతరములు జ్ఞానద్వారమున ముక్తిహేతువు లన్నను విరోధములేదు. ఇఁక నెచట తీర్థాదికమే ముక్తిసాధనం బని చెప్పఁబడునో « బ్రహ్మజ్ఞానేన వా ముక్తిః ప్రయాగమరణేన వా । అథవా స్నానమాత్రేణ గోమత్యాం కృష్ణసన్నిధౌ " ⁋ ఇత్యాది స్థలమునందు; అచట పాపాదిముక్తియు స్తుతి పరత్వము నని తెలియునది. అచటఁగూడ నొకానొకచో ఇతరమువలన ముక్తిని నిషేధించి తీర్థాదికము బ్రహ్మజ్ఞానసాధన మనుటయే చెప్పఁబడుచున్నది « బ్రహ్మజ్ఞానం వినాముక్తిర్న కథంచి దపీష్యతే । ప్రయాగాదేస్తు యా ముక్తిః జ్ఞానోపాయత్వమేవహి "♦♦ ఇత్యాదిస్థలమున. తీర్థస్తుతివాక్యములు తత్ప్రస్తావమునందుఁ గూడఁ జెప్పఁబడిన జ్ఞాననియమమును ** బాధింపఁ జాలవు. ఒకానొక సమర్థభృత్యుని గుఱించి చెప్పఁబ

---

* బ్రహ్మమును ఇట్లు తెలిసినవాఁడు ఇందు అమృతుఁడు—ముక్తుఁ డగుచున్నాఁడు.

♦ అని జ్ఞానమే ముక్తిసాధనమని బోధించుటవలన జనకాదులు జ్ఞానమునొందక కేవల కర్మముచేతనే ముక్తి నొందిరనుట యుక్తముగా దని భావము.

⁋ బ్రహ్మజ్ఞానము చేతఁగాని ప్రయాగమునందు మరణముచేతఁగాని గోమతియందుఁ గృష్ణసన్నిధానంబున స్నానమాత్రముచేఁ గాని ముక్తి యగును.

♦♦ బ్రహ్మజ్ఞానము లేక ముక్తి యెట్లును గలుగదు. ప్రయాగాదికము వలన ఏముక్తి చెప్పఁబడినదో, జ్ఞానోపాయం బనుటయే దాని కభిప్రాయము.

** జ్ఞానమువలననే ముక్తి కలుగవలయు ననుటను.

డిన «ఇతఁడే కదా రాజు, రాజుతో నేమిపని?» ఇత్యాది వాక్యములుం బోలె *. అట్లు భగవంతుఁడు చెప్పుచున్నాఁడు —«యాని తీర్థాది వాక్యాని కర్మాది విషయాణి చ । స్తావకా న్యేవ తాని స్యు రజ్ఞానాం మోహకానివా ॥ భవే న్మోక్షస్తు మద్భ్రష్టే ర్నాన్యథా తు కథం చన" ♦ అని నారదీయమునందు. కావున అపరోక్షజ్ఞానము వలననే మోక్షము. కర్మమో తత్సాధనమే. §

య ద్య దాచరతి శ్రేష్ఠ స్తత్త దేవే తరో జనః
స య త్ప్రమాణం కురుతే లోక స్త దనువర్తతే. ౨౧

భా. లోకసంగ్రహ మేల చేయువలయును? చెప్పెదము.—శ్రేష్ఠః= ప్రధానభూతుఁ డగువాఁడు; యత్ యత్ = ఏయేకర్మమును; ఆచరతి = చేయుచున్నాఁడో; తత్ తత్ ఏవ = ఆయాకర్మమునే; ఇతరః జనః = ఇతరజనము, వానిననుసరించినదై; ఆచరతి = చేయుచున్నది. మఱియును. సః = ఆశ్రేష్ఠుఁడు; యత్ = దేని, లౌకికమునుగాని వైదికమునుగాని; ప్రమాణమ్ = ప్రమాణమునుగా; కురుతే = చేయుచున్నాఁడో; లోకః = జనము; తత్ = దాని; అనువర్తతే = అనుసరించుచున్నది, దానినే ప్రమాణముగా గ్రహించుచున్న దని యర్థము.

ఉత్తముఁ డగువాఁ డేయే కర్మము ననుష్ఠించునో దానినే యితరులు గూడ ననుష్ఠింతురు. మఱియు వాఁడు దేనిఁ బ్రమాణముగా గ్రహించునో ఇతర జనులును దానినే ప్రమాణముగా గ్రహింతు రని తాత్పర్యము.

ఆ. జ్ఞాని కృతార్థుఁడు తాను లోకసంగ్రహార్థముగూడఁ బ్రవర్తింపవలసినది లే దని యాశంక నుత్థాపించి పరిహరించుచున్నారు లోకేత్యాదిగా. శ్రుతాధ్యయన సంపన్నుఁ డని సర్వసమ్మతుఁ డైనవాఁడు దేనిదేని విహితమునుగాని నిషిద్ధమునుగాని కర్మము ననుష్ఠించునో ఆయాకర్మమునే ప్రాకృతజను లనువర్తింతురు.

---

* ఈవాక్యము లెట్లు, తత్ప్రస్తావముననే చెప్పఁబడు «ఇతఁడు రాజు గాఁడు, భృత్యుఁడు" ఇత్యాది వాక్యముల నెట్లు బాధింపఁజాలవో అట్లు అని భావము.

♦ తీర్థాది విషయములును కర్మాదివిషయములు నగు వాక్యము లేవిగలవో అవి స్తావకములే— స్తుతిచేయునవియే యగును. లేక, అజ్ఞుల మోహింపఁజేయునవి యగును. మోక్షమో నాదర్శనమువలననే కలుగవలయును. వేఱువిధమున నెట్లును గలుగదు.

§ ఆ అపరోక్షజ్ఞానమునకు సాధనమే.

అందుచే విద్యావంతుఁడుగూడ లోకమర్యాదాస్థాపనము కొఱకు విహితకర్మము చేయవలసినదియే యని యర్థము. ఇతరులు శ్రేష్ఠు ననుసరింతు రనుటను ఆచారము నందుఁజూపి, ప్రమాణప్రతిపత్తియందును జూపుచున్నారు మఱియును ఇత్యాదిగా.

హ. *

శం. నేను జేయుకర్మము ఎట్లు లోకోపకారమున కగు నందువేని, చెప్పెదను.—శ్రేష్ఠః = వేదశాస్త్రాధ్యయనాధ్యాపనములందును తదర్థము తెలియుటయందును దెలుపుటయందును వానియందుఁ జెప్పఁబడిన కర్మముల యనుష్ఠానానుష్ఠాపనములందును సమర్థుఁడై యుత్తమకుల శీలాదులు గల ద్విజశ్రేష్ఠుఁడు; యత్ యత్ = శ్రౌతమునుగాని స్మార్తమునుగాని యితరమునుగాని యేయేకర్మమును; ఆచరతి = నియమముచే అనుష్ఠించుచున్నాఁడో; ముముక్షువును; ఇతరః = పామరజనము గూడ; తత్తదేవ = ఆయాకర్మమునే, అనుష్ఠించుచున్నాఁడు, కాని తానుగూడ నితరముచేయఁడు శాస్త్రజ్ఞానమును తదర్థజ్ఞానమును తదుక్తకర్మజ్ఞానంబును లేమివలన, మఱియును, ఇట్టి లక్షణముగల శ్రేష్ఠుఁడు; యత్ = ఏశాస్త్రమును; తాను, ప్రమాణమ్ కురుతే = ఇదియే ప్రమాణ మని వ్యవహరించుచున్నాఁడో; లోకః = మూఢజనము; తత్ = శ్రేష్ఠుఁడు ప్రమాణముగా గ్రహించిన ఆశాస్త్రమునే; అనువర్తతే— ఆశాస్త్రమునే తాను బ్రమాణముగా గ్రహించును; శ్రేష్ఠుని అనుసరింతురు పామరజను లని యర్థము. ఇందుచే శ్రేష్ఠుఁ డగువాఁడు కృతార్థుఁ డైనను లోకహితార్థము కర్మము చేయువలసినదే యని సిద్ధము.

మ. ఓయీ! నేను గర్మముఁ జేయుచున్నను లోకమేల దాని సంగ్రహింపవలయును? అని యాశంకించి లోకము శ్రేష్ఠుని యాచారము ననుసరించునది యగుటవలన నని చెప్పుచున్నాఁడు.—శ్రేష్ఠః = ప్రధానుఁడైన రాజు మొదలగువాఁడు; యత్ యత్ = ఏయే కర్మమును, శుభమునుగాని అశుభమునుగాని; ఆచరతి; తత్తత్ = ఆయాకర్మమునే; ఇతరః జనః = అతని ననుసరించి యుండునట్టి ఇతరమయిన ప్రాకృతజనము; ఆచరతి; స్వాతంత్ర్యమున మఱియొకటి చేయ దని యర్థము. ఓయీ! శాస్త్రముచూచి యశాస్త్రీయ మగు శ్రేష్ఠుని యాచారమును విడిచి శాస్త్రీయ మగు దానినే యేల యాచరింపదు లోకము? అని యాశంకించి, ఆచారమునందుఁ బోలెఁ బ్రమాణప్రతిపత్తియందును ఇతరజనము శ్రేష్ఠునేయును

* శంకరభాష్యముతో సమానము.

సరించు నని చూపుచున్నాఁడు.—సః—శ్రేష్ఠుఁడు; యత్ = దేని, వైదికమునుగాని లౌకికమునుగాని; ప్రమాణం కురుతే = ప్రమాణ మని తలఁచుచున్నాఁడో; తత్ = దానినే; లోకముగూడ, అనువర్తతే—ప్రమాణమని తలఁచును, స్వతంత్రముగా దేనినిం బ్రమాణముగాఁ దలంప దని యర్థము. అందువలనఁ బ్రధానభూతుఁడవు రాజ వగు నీవు లోకసంరక్షణముకొఱకుఁ గర్మము చేయవలసినదే, « ప్రధాను ననుసరించియుం డును లోకవ్యవహారములు " అను న్యాయము వలన నని యభిప్రాయము.

శ్రీ. కర్మముచేసినచో లోకసంగ్రహ మగు ననుటను నిరూపించుచు న్నాఁడు —ఇతరఃజనః—ప్రాకృతజనము గూడ, తత్తత్—ఆయాకర్మమునే, ఆచరిం చుచున్నది. సః = ఆశ్రేష్ఠుఁడు; కర్మశాస్త్రమునుగాని నివృత్తిశాస్త్రమునుగాని, యత్ = దేని; ప్రమాణంకురుతే—ప్రమాణముగాఁ దలంచునో; దానినే లోకము గూడ, అనువర్తతే = అనుసరించుచున్నది.

ప. ఇఁక దానినే ప్రకటించి చెప్పుచున్నాఁడు. శ్రేష్ఠః=గౌరవింపఁబడు వాఁడు; యత్ యత్ ; ఆచరతి; ఇతరః జనము ప్రాకృతజనముగూడ; దానినే యాచ రించుచున్నది. అట్లు, సః—శ్రేష్ఠుఁడు; యత్ = వేదశాస్త్రాదికమును దేనిని; ప్రమాణ మని తలంచు చున్నాఁడో; లోకముగూడ, తత్ = దానిని; అనువర్తతే = గుఱిగాఁ దలఁచియుండును.

రా. శ్రేష్ఠః = సర్వశాస్త్రములు దెలిసినవాఁ డనియు సర్వకర్మములను ననుష్ఠించువాఁ డనియుఁ బ్రసిద్ధుఁ డగు పురుషుఁడు; యత్ యత్ = ఏయేకర్మమును; ఆచరతి = అనుష్ఠించునో; తత్తదేవ = ఆయాకర్మమునే; ఇతరః జనః = సర్వజ్ఞము గాని జనముగూడ; అనుష్ఠించును. అనుష్ఠించు కర్మమునుగూడ, యత్ప్రమా ణమ్ = ఏయంగములతోఁ గూడినదానిఁగా; కురుతే= అనుష్ఠించునో; తత్ = ఆయం గములతోఁ గూడినదానిఁగానే; లోకః= అల్పజ్ఞజనము; అనువర్తతే = అనుష్ఠించును, ఇందువలన లోకరక్షణార్థము శిష్టుఁ డని ప్రసిద్ధుఁడు శ్రేష్ఠుఁడు తనవర్ణాశ్రమముల కుచితం బగు కర్మమును సమస్తమును సర్వదాయనుష్ఠింపవలయును, కానిచో లోక నాశజనితం బగు పాపము జ్ఞానయోగమునుండిగూడ నితని భ్రష్టునిగాఁ జేయును.

సర్వశాస్త్రములు దెలిసినవాఁ డనియు సర్వకర్మానుష్ఠాత యనియుఁ బ్రసి ద్ధుఁడు మహాపురుషుఁడు ఏయేకర్మము నాచరించునో దానినే అల్పజ్ఞు లగు నితరజను లు నాచరింతురు. మఱియు నతండు తానాచరించు కర్మమును ఏయంగములతోఁ

గూడ నాచరించునో అల్పజ్ఞజనముగూడ ఆయంగములతోఁగూడినదిగానే యాకర్మం బాచరించు నని తాత్పర్యము.

మూ. సః, యత్ ప్రమాణం కురుతే = ఏవాక్యాదికమును బ్రమాణముగాఁ జేయుచున్నాఁడో, దేనియందుఁ జెప్పఁబడినచొప్పున నున్నాఁడో అని యర్థము.

న మే పార్థాఽస్తి కర్తవ్యం త్రిషు లోకేషు కించన
నా ఽనవాప్త మవాప్తవ్యం వర్త ఏవచ కర్మణి. ౨౨

భా. లోకసంగ్రహము చేయవలయు ననుటయందు నీకు సంశయ మేని, అప్పుడు నన్నేల చూడవు? పార్థ = అర్జునా! మే = నాకు; త్రిషు లోకేషు= మూఁడులోకముల యందును; కించన = ఏదియు; కర్తవ్యమ్= చేయవలసినది; నాస్తి=లేదు. ఎందువలన? అనవాప్తమ్=ప్రాప్తముకాని వస్తువు; న అవాప్తవ్యమ్ = పొందవలసినది లేదు *. అట్లయినను; కర్మణి = కర్మమునందు; వర్తఏవచ = ఉండనేయున్నాను నేను.

పార్థా! నాకు మూఁడులోకములందును జేయవలసిన దేదియు లేదు. పొందని వస్తువును పొందవలసియున్నం గదా చేయవలసినది యుండును. అవాప్త సర్వకాముఁడ నగుటవలన నాకేదియుఁ బొందవలసినది లేదు. అట్లయినను నేను గర్మము ననుష్ఠించుచునే యున్నాను అని తాత్పర్యము.

అ. కృతార్థుఁడుగూడ లోకసంగ్రహముకొఱకు విహితకర్మముఁ జేయ వలయు నని చెప్పి యందు భగవంతు నుదాహరణముగా నుపన్యసించుచున్నారు లోకసంగ్రహము ఇత్యాదిగా. పొందనిదానిఁ బొందుటకొఱకు నీకుఁ గూడ కర్త వ్యము సంభవించుచుండఁగా నేదియును లేదు కర్తవ్య మని యెట్లు చెప్పితి వని యాశంకించి చెప్పుచున్నాఁడు నానవాప్త మవాప్తవ్యమ్ అని. శ్లోకవ్యాఖ్యాన ద్వారంబున విద్యావంతునకుఁగూడఁ గర్మప్రవృత్తి సంభవించునని చూపుచున్నారు పార్థ ఇత్యాదిగా. భగవంతునకు లేదు కర్తవ్యం బనుటను ఆకాంక్షాద్వారమున నిరూ పించుచున్నారు ఎందువలన నిత్యాదిగా. ప్రయోజనము లేని యప్పుడు నీవుగూడ అనుష్ఠింపవలసినది లేదు కర్మము నని యాశంకించి లోకసంగ్రహార్థము నాకుఁ గూడ కర్మానుష్ఠానం బను నభిప్రాయముతోఁ జెప్పుచున్నారు అట్లయినను ఇత్యాదిగా.

* అవాప్త సర్వకాముఁడ నగుటవలన.

హ. *

శం. ఓయీ! కృతార్థుఁడును గర్మముచే సాధింపఁ దగినది తనకు లేదని తెలిసినవాఁడు నగు మహాత్ముఁడు కర్మము సేయుట యెటనుం జూచినది లేదని యాశంకింపఁగా ఈయర్థమునందు నేనే ప్రమాణమని చెప్పుచున్నాఁడు శ్రీభగవంతుఁడు.—ఓపార్థుఁడా! మే = షడ్గుణైశ్వర్యసంపన్నుఁడను అవాప్త సర్వకాముఁడను సర్వేశ్వరుండ నగు నాకు; దేనినైనను పొందవలసిన ప్రయోజనము నుద్దేశించి, కర్తవ్యమ్ = చేయవలసినకర్మము; నాస్తి= లేదు. అది యెందువలన ననఁగా. అనవాప్తమ్= పొందఁబడినదై యుండి; నాకుఁగర్మముచే, అవాప్తవ్యమ్ = పొందవలసిన వస్తువు; కించన= ఏదియు; త్రిషులోకేషు; న = లేదు. గృహస్వామికి గృహమునందున్న ద్రవ్యములవలె బ్రహ్మాండమునం దున్న సర్వవస్తువులును బ్రహ్మాండస్వామి నగు నాకుఁ బ్రాప్తములే యగుచున్నవి, కాని ప్రాప్తవ్య మయిన వస్తువేదియు సంభవింపదు. ఇట్లు మహాభాగ్య వైరాగ్య జ్ఞానసమృద్ధుఁడను నేనుగూడ లోకసంగ్రహరూప మగు, కర్మణి = కర్మమునందు, వర్తఏవచ = ఉండ నేయున్నానుగదా! చకారము హి అనుదానియర్థము గలది. నేను వైదిక లౌకిక కర్మమునందుఁ బ్రవర్తించుట మీకుఁ బ్రత్యక్షసిద్ధమే యని ప్రసిద్ధిని బోధించుచున్నది.

మ. ఈవిషయమునందు నేనే దృష్టాంత మని చెప్పుచున్నాఁడు మూఁడు శ్లోకములచేత.—ఓపార్థా! మే = నాకు; త్రిషులోకేషు = మూఁడులోకముల యందుఁగూడ; ఏదియు; కర్తవ్యమ్; నాస్తి. ఎందువలన ననఁగా. అనవాప్తమ్ = పొందఁబడనిఫలము, ఏదియు; నాకు, న అవాప్తవ్యమ్= పొందవలసినదిలేదు. అయినను, వర్తఏవకర్మణి—నేను గర్మము చేయనే చేయుచున్నా నని యర్థము. పార్థ యని సంబోధించుటచే «విశుద్ధ క్షత్త్రియ వంశమునం బుట్టినవాఁడవు నీవు శూరుని కొమారిత కొడుకవు ♦ గూడ, కావున మిక్కిలి నాకు సమానుఁడవు నాయట్లుండఁ దగినవాఁడవు" అని సూచించుచున్నాఁడు.

శ్రీ. ఇందుకు నేనే దృష్టాంత మని మూఁడుశ్లోకములచేఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—పార్థా! మే కర్తవ్యం నాస్తి. ఎందువలన ననఁగా. మూఁడులోకముల యందుఁగూడ; అనవాప్తమ్ = అప్రాప్తమయి; అవాప్తవ్యమ్ = ప్రాప్తింపవలసినది;

---

* శంకరభాష్యముతో సమానము.

♦ కుంతికొడుకవు.

లేదు. అట్లయినను, నేను, కర్మణి వర్త ఏవ — కర్మము చేయుచునేయున్నా నని యర్థము.

ప. ఇది నీకు మాత్రమే యుపదేశించుట కాదు. నేనుగూడనట్లే యాచరించుచున్నా నని చెప్పుచున్నాఁడు.—ఓపార్థా ! త్రిషులోకేషు = భూః భువః సువః అను మూఁడులోకములయందును, లేక, దేవ పితృ మనుష్యలోకములయందును; నాకు; కర్తవ్యమ్ = చేయవలసినది; కించన = ఏదియును; నాస్తి=లేదు. నాకు దేని నుద్దేశించి చేయవలసిన దని చెప్పుచున్నాఁడు—అప్రాప్తప్రాప్తికొఱకుఁ బ్రయత్నము చేయవలయునేని అప్పుడు నాకు, అనవాప్తమ్ = అప్రాప్తము, ఏదియు, న = లేదు, అవాప్త సకలకాముఁడ నగుటవలన. ఇఁక కామనాతీతమగు పరబ్రహ్మము ప్రాప్తవ్యమున్న చో నప్పుడు, అవాప్తవ్యమ్ = అట్టి పొందవలసినది గూడ; న=లేదు, తత్స్వరూపమున నేనేయున్నాను. ఇట్టివాఁడనుగూడ నేను, కర్మణి వర్త ఏవ. ఇతరప్రయోజనము లేకుండుటవలన లోకసంగ్రహార్థమే యని యర్థము.

రా. మే = సర్వేశ్వరుఁ డను అవాప్తసమస్తకాముఁడను సర్వజ్ఞుఁడను సత్యసంకల్పుఁ డను అగు నాకు; త్రిషులోకేషు = దేవమనుష్యాదిరూపములందు, ఈరూపములచే స్వేచ్ఛ్ఛయెంయి వర్తించుచున్న నాకు; కించన = ఏదియు; కర్తవ్యమ్ = చేయవలసినది; నాస్తి = లేదు. ఎందువలన ననఁగా. అనవాప్తమ్ = పొందఁబడనిదై; కర్మముచే, అవాప్తవ్యమ్ = పొందవలసినది; ఏదియు, న = లేదు. ఇట్లయినను, కర్మణ్యేవ = కర్మమునందే; వర్తే = ఉన్నాను.

దేవమనుష్య తిర్యగ్రూపంబుల స్వేచ్ఛచే వర్తించుచున్న సర్వేశ్వరుండ నగు నాకు కర్మము చేయవలసినది లేదుగదా! అవాప్త సమస్తకాముఁడ నగు నాకుఁ బ్రాప్తము కాని దేమున్నది? అప్రాప్త మగు దానిఁ బొందుటకుఁగదా కర్మము చేయవలయును. అయినట్లను నేనుగర్మము నేచేయుచున్నానని తాత్పర్యము.

మూ. [1]

యది హ్యహం న వర్తేయం జాతు కర్మణ్యతన్ద్రితః
మమ వర్త్మానువర్తన్తే మనుష్యాః పార్థ సర్వశః. ౨౩

భా. ఇఁక, అహమ్ = నేను; జాతు = ఒకానొకప్పుడైనను; కర్మణి = కర్మమునందు; అతన్ద్రితః = సోమరికానివాఁడనై; న వర్తేయం

[1] ఇదిమొదలు ౨౮ వ శ్లోకమువఱకు మాధ్వభాష్యము లేదు.

యది = వర్తింపనేని; పార్థ = అర్జునా ! మమ = శ్రేష్ఠుఁడ నగు నా యొక్క; వర్త్మ = మార్గమును; మనుష్యాః = మనుష్యులు; సర్వశః సర్వప్రకారములచేతను; అనువర్తన్తేహి = అనువర్తింతురు గదా !

ఇఁక నుత్తముఁడ నగు నేనే యెప్పుడైనను గర్మమును జక్కగాఁ జేయక పోవుదునేని అప్పుడు మనుష్యులందఱు నన్ని విధంబుల నన్ననుసరించి కర్మములఁ జేయుట మానివేయుదు రని తాత్పర్యము.

ఆ. లోకసంగ్రహము గూడ నీకుఁ గర్తవ్యము గాదు, నిష్ప్రయోజనం బగుటవలన నని యాశంకించి చెప్పుచున్నాఁడు యది హీత్యాదిగా.

హ. నాయట్లు నీవును కృతార్థుఁడవు ఆత్మవిదుఁడ వైనను, ఆత్మవిదునకుఁ గూడ కర్తవ్యము లేకున్నను పరానుగ్రహము కర్తవ్య మని చెప్పుచున్నాఁడు యది హీత్యాదిగా.

శం. ఓయీ ! సర్వేశ్వరుఁడవు నీకు లోకసంగ్రహముగూడ కర్తవ్యము గాదు అనర్థములేమివలన నని యాశంకించి, అట్లుకాదు. శ్రేష్ఠుఁడు కానివాఁడు శ్రేష్ఠు ననుసరించు నను న్యాయంబున సర్వజ్ఞుం డీకృష్ణుఁ డని యందఱును నన్ను ననుసరింతురు, నేను గర్మమువిడిచినచో అందఱును గర్మము విడుతురు, అందుచే లోక క్షయము సంభవించును, అందువలన నేను గర్మము చేయవలసినదియే యను నభి ప్రాయముచేఁ జెప్పుచున్నాఁడు రెండుశ్లోకములచేత—నేను గృతార్థుఁడ నని గాని కర్మముచే సాధింపఁదగినది లే దని కాని. అహమ్ = నేను; అతన్ద్రితః = మంత్ర తంత్ర ప్రయోగాదికముసం దేమఱుపాటు లేనివాఁడనై; జాతు = ఎచ్చటను ఎప్పు డును గాని; కర్మణి = విహితకర్మమునందు; నవర్తేయం యది = వర్తింపకుందునేని, విహితకర్మము చేయనేని; కర్మము విడిచిన నన్నుం జూచి మనుష్యులందఱును కర్మము విడుతురు. హి = ఏకారణమువలన ననఁగా. మనుష్యాః సర్వశః= మను ష్యులందఱును; భగవంతుఁ డితఁడు సర్వజ్ఞుఁ డని నన్ను సర్వజ్ఞునిఁ గాఁ దలఁచి; మమ వర్త్మ = నామార్గమునే; అనువర్తన్తే. శ్రేష్ఠుఁడు గానివాఁడు శ్రేష్ఠు ననుస రించుట నియతం బగుటవలన నేను గర్మము విడువఁగానే తాముగూడఁ గర్మము విడుతు రని యర్థము.

మ. లోకసంగ్రహమునుగూడ నీవు చేయవలసినది లేదు ఫలము లేమి వలన నని యాశంకించి చెప్పుచున్నాఁడు.— అహంహి = నేనేగాని; అతన్ద్రితః =

అలసతలేనివాఁడనై; జాతు = ఒకానొకప్పుడైనను; కర్మణి న వర్తేయం యది—కర్మముల ననుష్ఠింపక యుందునేని; అప్పుడు, మమ = శ్రేష్ఠుఁడనై యున్న నాయొక్క; వర్త్మ=మార్గమును; పార్థ; మనుష్యాః = కర్మాధికారులైనవారు; అనువర్తన్తే= అనువర్తింతురు; సర్వశః = సర్వవిధములచేతనుగూడ.

శ్రీ. చేయనిచో లోకనాశం బగు నని చెప్పుచున్నాఁడు.— జాతు = ఒకానొకప్పుడు; అతన్ద్రితః = అలసత లేనివాఁడనై; కర్మణి న వర్తేయం యది = కర్మము ననుష్ఠింప కుందు నేని; అప్పుడు, మమవర్త్మ = నామార్గము నే; మనుష్యాః; అనువర్తన్తే—అనువర్తింతు రని యర్థము.

మ. ఇఁక నట్లుచేయనిచో అనిష్టము చెప్పుచున్నాఁడు.—అహమ్; జాతు = ఒకప్పుడైనను; అతన్ద్రితః = అలసత లేనివాఁడనై; కర్మణి న వర్తేయం యది = కర్మమును జేయక పోదునేని; అప్పుడు, మమ వర్త్మ = నామార్గము నే; మనుష్యాః; సర్వశః = అందఱును; అనువర్తన్తే = అనువర్తింతురు.

రా. అహమ్ = సర్వేశ్వరుఁడను సత్యసంకల్పుఁడను నాసంకల్పముచేఁ గలిగిన జగదుదయ విభవ లయములు లీలలుగాఁ గలవాఁడను జగదుపకారమనుష్యుఁడనై యవతరించినవాఁడ నైనను మనుష్యులందు శిష్టజనాగ్రేసరుఁ డగు వసుదేవునిగృహమున జన్మించినవాఁడ నగు నేను; కర్మణి = తత్కులోచిత మగుకర్మమునందు; అతంద్రితుండనై; సర్వదా, న వర్తేయం యది= వర్తింపకుందునేని; మమ = శిష్టజనాగ్రేసరుఁ డగు వసుదేవునిపుత్రుఁడ నగు నాయొక్క; వర్త్మ; కృత్స్నవిదులు కానిశిష్టులు, సర్వప్రకారమునను ఇదియె ధర్మ మని, అనువర్తన్తే. అందువలన వారు తాము చేయవలసినకర్మము ననుష్ఠింపకుంటచేతను చేయమివలనఁ గలుగుప్రత్యవాయముచేతను ఆత్మప్రాప్తి లేనివారలై నిరయముఁ జెందుదురు.

సర్వేశ్వరుఁడను లోకోపకారార్థము శిష్టజనాగ్రేసరుఁ డగు వసుదేవుని పుత్త్రుఁడనై యవతరించినవాఁడ నగు నేను నిరంతరము శ్రద్ధతోఁ గర్మము చేయనియెడ వసుదేవపుత్త్రుండను నే నాచరించినదియే ధర్మ మని నమ్మువార లగు శిష్టులందఱును నామార్గము ననుసరించి కర్మముల విడిచి యందువలన ఆత్మప్రాప్తి పొందకపోవుటయే కాక నరకమునం బడుదు రని తాత్పర్యము.

ఉత్సీదేయు రిమే లోకా న కుర్యాం కర్మ చే దహమ్
సఙ్కరస్య చ కర్తా స్యా ముపహన్యా మిమాః ప్రజాః. ౨౪

భా. అందువలన నేమి దోష మనఁగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు —ఇమే = ఈసమస్తములయిన; లోకాః = జనులు; ఉత్సీదేయుః = నశింతురు, లోకస్థితినిమిత్త మయినకర్మము లేమివలన; అహమ్ = నేను; కర్మ = కర్మమును; నకుర్యాం చేత్ = చేయనియెడ. మఱియును. సఙ్కరస్యచ = సంకరమునకుఁ గూడ *; కర్తా = చేసినవాఁడను; స్యామ్ = అగుదును. ఆకారణముచేత, ఇమాః ప్రజాః = ఈప్రజలను; ఉపహన్యామ్-నశింపఁ జేయుదును, ప్రజల ననుగ్రహించుటకై ప్రవర్తించినవాఁడను నేను వారి కుపహతిని ♦ చేసినవాఁడ నగుదు నని యర్థము. ఈశ్వరునకు నా కన నురూపము § సంభవించును.

నేను గర్మముచేయనియెడ జను లందఱు నన్ననుసరించి కర్మము విడిచిన వారై వినాశము నొందుదురు. మఱియు నేను గర్మము చేయనిచో వర్ణసంకరము కూడ సంభవించును. అందుచేఁ బ్రజల ననుగ్రహించుట కవతరించినవాఁడ నీశ్వరుఁడను నేను అందుకు విరుద్ధముగాఁ బ్రజలకు వినాశము కల్గించినవాఁడ నగుదు నని తాత్పర్యము.

ఆ. శ్రేష్ఠుఁడవగునీమార్గము ననువర్తించుటయుచితమే మనుష్యుల కని యాశంకించి పరిహరించుచున్నారు అందువలన నిత్యాదిగా. ఈశ్వరుఁడు కర్మము నందుఁ బ్రవర్తింపనియప్పుడు తదనువర్తిజనులకుఁగూడ కర్మము సంభవింపమివలన అను హేతువుఁ జెప్పుచున్నారు లోకస్థితీత్యాదిగా. ఇందువలనఁ గూడ ఈశ్వరుఁడు కర్మము చేయవలయునని చెప్పుచున్నారు మఱియును అని. కర్మముఁ జేయనేని అని శేషము. సంకరము చేయుటయొక్క ఫలముఁ జెప్పుచున్నారు ఆకారణముచేత నిత్యాదిగా. ప్రజోపహతి ప్రాప్తించునేని అందుచే నీకేమి యనఁగాఁ జెప్పుచున్నారు ప్రజల ననుగ్రహించుటకై ఇత్యాదిగా.

హ. ¶

---

* వర్ణసంకరమునుగూడ.

♦ వినాశమును.

§ అనురూపము కానిస్థితి.

¶ శంకరభాష్యమునకు సమానము.

శం. ఓయీ! వారలుగూడఁ గర్మము విడుతురు గాక. దాన నేమి యనర్థ మనఁగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—అందఱును గర్మము విడుతురేని “అన్నా ద్భవన్తి భూతాని” అని చెప్పినరీతిని హావిర్భాగములు లేకుండుటవలన దేవతలు క్షీణు లగుదురు, వర్షాదులు లేకుండుటవలన మనుష్యాదుల కుత్పత్తిలేకపోవును, ఉత్పన్నులకును వినాశం బగును. ఇంతమాత్రమే కా దనర్థము, మ ఱేమనఁగా వర్ణ సాంకర్యముగూడ సంభవించు నని చెప్పుచున్నాఁడు సఙ్కరస్యేత్యాదిగా. కృత కృత్యుఁడ ననునభిమానముచే నేనుగర్మముచేయక లోకస్థితికారణమగు వైదికకర్మము జనులచే విడిపించి సంకరమునకుఁ గూడ కర్త నగుదును.—తత్తద్వర్ణజాతిభేదవ్యవ స్థాపక మగు కర్మము లేనియప్పుడు అందఱకు నేకరూపత సంభవించుటచే వర్ణ ములు సంకీర్ణము లగుచున్నవి, ఆవర్ణసంకరముగూడ నేఁ జేసినదే యగును. ఇట్లు సాంకర్యము కలిగించుటచే నేను, ప్రజాః = సర్వప్రజలను; ఉపహన్యామ్—సర్వ ప్రజలకు నుపహతి చేసినవాఁడను గూడ నగుదును; ఉపహతి యనఁగా దుర్గతిప్రాప్తి, సద్గతికిహేతు వగుసత్కర్మానుష్ఠానము లేకుండుటవలన సర్వప్రజలును నరకముఁ బొందుదు రని యర్థము. ఇట్టి యనర్థపరంపర సంభవించుటవలనఁ గృతకృత్యుఁ డైనను నేను గాని నీవు గాని ఇతరుఁడైన ఆత్మవిదుఁడు గాని లోకహితార్థము కర్మము చేయవలసినదే యని సిద్ధము.

మ. శ్రేష్ఠుఁడ వగు నీమార్గము ననువర్తించుట మనుష్యుల కుచితమే యగుచున్నది, అట్లనువర్తించినయెడ నేమిదోషమనఁగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—అహమ్ = ఈశ్వరుఁడనునేను; కర్మ = కర్మము, నకుర్యాంచేత్ = చేయనిపక్షమున, అప్పుడు నాయనువర్తు లగుమన్వాదులుగూడ కర్మము చేయనివార లగుదురు; అందుచే లోకస్థితికి హేతువగు కర్మము లోపించుటవలన, ఇమేలోకాః= ఈసర్వలోక ములును; ఉత్సీదేయుః = నశించును. అందువలన, వర్ణసంకరమునకుఁగూడ కర్తను నేనే యగుదును. అందుచే, ఇమాః ప్రజాః; నేనే, ఉపహన్యామ్ = ధర్మలోపముచే నశింపఁజేసినవాఁడ నగుదును. ప్రజల ననుగ్రహించుటకుఁ బ్రవృత్తుఁడను ఈశ్వరుఁ డను నేను ఎట్లు ప్రజల నందఱ నశింపఁజేయుదు నని యభిప్రాయము. యద్యదా చరతీత్యాదిశ్లోకములకు మఱియొకవ్యాఖ్య—లోకసంగ్రహమునుజూచి మాత్రమె కాదు కర్మము చేయవలయుననుట, మఱేమనఁగా కర్మాచరణము శ్రేష్ఠులయాచార మగుటవలనఁ గూడ నీవు కర్మముచేయవలయు నని చెప్పుచున్నాఁడు యద్యదాచరతి

అనుశ్లోకముచేత. అందువలన శ్రేష్ఠుఁడ నగునాయాచార మెట్టిదో అట్టియాచారమునే నాయనువర్తి వగు నీవనుష్ఠింపవలయునుగాని స్వతంత్రముగా నీవు వే ఱాచారము నవలంబింపఁ గూడ దని యర్థము. ఎట్టిది నీయాచారము? నే ననువర్తించుటకై దానిఁ దెలియవలయు నని యాకాంక్షింపఁగా నమేపార్థేత్యాది శ్లోకత్రయముచే నది ప్రదర్శింపఁబడినది.

శ్రీ. అందువలన నేమి యనఁగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—ఉత్సీదేయుః = కర్మలోపముచేసశించును. అందువలన ఏవర్ణసంకరము సంభవించునో దానికిఁగూడ నేనే, కర్తా, స్యామ్=అగుదును. ఇట్లు నేనే, ప్రజాః, ఉపహన్యామ్=పాపులనుగాఁ జేయుదును.

మ. ఓయీ! అసంగోదాసీనుఁడ నగు నీకు లోకమునం దేమి ప్రయోజనమని యాశంకించి వర్ణాశ్రమధర్మప్రవర్తకుఁడను నేను బరమకారుణికుండ నగుటచే నని చెప్పుచున్నాఁడు.—అహమ్, కర్మ న కుర్యాం చేత్; ఇమేలోకాః = జనులు; ఉత్సదేయుః = స్వకర్మము లోపించుటచే భ్రష్టు లగుదురు. అందువలన వర్ణసంకరమేది కాఁగలదో దానికి కర్తను నేనే యగుదును అందుచే, నాకరుణకుఁ బాత్రములై యున్నప్రజలను, ఉపహన్యామ్ = పాపముచే ఉపహతులనుగాఁ జేయుదును. ఎట్లు దారి దప్పినట్టిజ్ఞానహీనులకు వ్యాఘ్రచోరాదిభయము కలుగకుండుటకై కరుణచే నెవ్వఁడైనను దారి చూపుచున్నాఁడో అట్లు నేనును.

రా. అహమ్ = నేను; కర్మ = కులోచిత మగు కర్మమును; న కుర్యాం చేత్ = చేయనేని; ఇట్లే, ఇమే లోకాః = ఈశిష్టజను లందఱును నాయాచారమును బట్టి ధర్మనిశ్చయము చేయువారలు, కర్మము చేయకుండుటవలననే; ఉత్సీదేయుః = నష్టు లగుదురు. శాస్త్రీయాచారమును బాలింపమివలన శిష్టవంశముల కన్నిటికిని, సఙ్కరస్యచ = సంకరమునకుఁగూడ; కర్తా స్యామ్. ఇందువలననే, ఇమాః, ప్రజాః, ఉపహన్యామ్. ఇట్లే నీవును శిష్టజనాగ్రేసరుఁ డగు పాండురాజకుమారుఁడవు ధర్మరాజుతమ్ముఁడవు అర్జునుఁడవు, ఇట్టివాఁడవై జ్ఞాననిష్ఠను మాత్రమె యవలంబింతు వేని, అంత నీయాచారము ననువర్తించునట్టి అసర్వజ్ఞు లగు శిష్టులు ముముక్షువులు తమ యధికారముఁ దెలియనివారలై కర్మనిష్ఠను విడిచి వినాశము నొందుదురు. కావునఁ బ్రసిద్ధుఁ డయిన విద్వాంసుఁడు కర్మమునే చేయవలయును.

నేను నాకులమున కుచిత మగు కర్మము ననుష్ఠింపనియెడ, నన్నుఁ జూచి శిష్టజను లందఱు కర్మము విడిచి నాశము నొందుదురు. అందుచే శిష్టవంశ

ములన్నియు సంకరము నొందును. అందుకును నేనే కారణమనగుదును. అందువలనఁ బ్రజానాశము చేసినవాఁడ నగుదును. అట్లు కాకుండుటకై నేను గర్మముఁ జేయునట్లు నీవును గర్మము చేయవలయు నని తాత్పర్యము.

సక్తాః కర్మణ్యవిద్వాంసో యథా కుర్వన్తి భారత
కుర్యాద్విద్వాం స్తథా ఽసక్త శ్చికీర్షు ర్లోకసంగ్రహమ్. ౨౫

భా. ఇఁక నాయట్లు నీవును గృతార్థబుద్ధివి ఆత్మవిదుఁడవు అగుదువేని, ఇతరుఁడు గాని యట్టివాఁ డగునేని, అట్టివానికిఁ గూడఁ దనకుఁ గర్తవ్యము లేకున్నను బరానుగ్రహమే కర్తవ్య మని చెప్పుచున్నాఁడు.—కర్మణి = కర్మమునందు; సక్తాః = ఈ కర్మముయొక్క ఫలము నాకుఁ గలుగు నని యాసక్తి గలవారలై; కొందఱు, అవిద్వాంసః = అజ్ఞానులు; యథా = ఎట్లు; కుర్వన్తి = చేయుచున్నారో. భారత = అర్జునా! విద్వాన్ = ఆత్మజ్ఞుఁడు; అసక్తః = ఆసక్తి లేనివాఁడై; తథా = అట్లు; కుర్యాత్ = చేయును. ఎందుకుఁ జేయుచున్నాఁ డందువేని, దాని వినుము. లోకసంగ్రహమ్ = లోకసంగ్రహమును; చికీర్షుః = చేయఁగోరినవాఁడు.

అజ్ఞానులు కర్మఫలము నపేక్షించినవారై ఎట్లు యథాశాస్త్రముగా కర్మము చేయుచున్నారో, ఆత్మజ్ఞుఁడు కర్మఫలాపేక్షలేనివాఁడై కర్తృత్వాద్యభిమానరహితుండై, అట్లు యథాశాస్త్రముగా లోకసంగ్రహార్థము కర్మము చేయు నని తాత్పర్యము.

ఆ. నీవు కర్మము చేయనియప్పుడు నిన్ననువర్తించువారి కేమి దోష మని యాశంకింపఁగా, ఈశ్వరుఁడు కృతార్థుఁ డగుటచేఁ గర్మానుష్ఠానము చేయనియెడ నతని ననువర్తించువారు కూడ కర్మానుష్ఠానము విడుతురు, అందువలన స్థితిహేతువు లేమిం జేసి పృథివ్యాదిభూతంబులకు వినాశము సంభవించును, వర్ణాశ్రమధర్మవ్యవస్థ తప్పి పోవును, మఱియుఁ గర్మాధికృతు లగువారు కర్మము విడిచినవారై పాపోపహతు లగుదురు, కావునఁ బరానుగ్రహార్థం బీశ్వరుఁడు కర్మమునందుఁ బ్రవర్తించుచున్నాఁ డని చెప్పఁబడినది. ఇప్పుడు లోకసంగ్రహముకొఱకుఁ గర్మము చేయువానికిఁ గర్తృత్వాద్యభిమానముచే జ్ఞానము లోపించు ననుట ప్రాప్తింపఁగా దానిఁ బరిహరించుచున్నారు.—ఇఁక నిత్యాదిగా. కృతార్థబుద్ధి యగుటకు హేతు

వు(జెప్పుచున్నారు ఆత్మవిదుఁడవు అని. ఆత్మస్వరూపము నెఱింగినవాఁడై కర్తృత్వాద్యభిమానము లేకుండుటవలనఁ గృతార్థుఁడు తానే యగుచున్నాఁడనియర్థము. అర్జునునికంటె ఇతరుఁడైనను జ్ఞానవంతుఁడై కర్తవ్యత్వాద్యభిమానము లేనివాఁడగునేని వానియందును గృతార్థబుద్ధిత్వము సమాన మని చెప్పుచున్నారు ఇతరుఁడుగాని ఇత్యాదిగా. అప్పుడు వానికి నిష్ఫల మగుటచేఁ గర్మానుష్ఠానము సంభవింప దని యాశంకించి చెప్పుచున్నారు అట్టివానికిఁగూడ ఇత్యాదిగా. కర్తవ్యము—ఆత్మవిదుఁడుగూడ పరానుగ్రహముకొఱకుఁ జేయవలసినదే కర్మము నని యర్థము. దృష్టాంతదార్ష్టాంతికరూప మగు శ్లోకమునకు వ్యాఖ్యానము చేయుచున్నారు కర్మణి ఇత్యాదిగా. అసక్తిలేనివాఁడై — కర్తృత్వాభిమానము గాని ఫలాభిసంధి గాని లేనివాఁడై యని యర్థము.

హ. అందువలన.—సక్తాః = ఫలాభి సంధియం దాసక్తిగలవారై. విద్వాన్ = జ్ఞాని; తథా = అప్రకారమున; అసక్తః = ఫలాభిసంధి లేనివాఁడై. చికీర్షుః = చేయఁగోరినవాఁడై; లోకసంగ్రహమ్ = చేయవలసిన ధర్మప్రచారమును.

శం. అప్పుడు లోకహితార్థము కర్మమునందుఁ బ్రవృత్తుఁ డగు విద్వాంసుఁడు ఎట్లు కర్మము చేయవలయు ననఁగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—అవిద్వాంసః = ఆత్మజ్ఞులు కానివారు; కర్మణి—కర్మజన్య ఫలమునందు స్వర్గపుత్రి ధనాదికమునందు; సక్తాః = ఆసక్తిగలవారలై; నియమముచే శ్రద్ధాభక్తులతో, యథా = ఎట్లు; విహితకర్మమును, కుర్వన్తి. తథా = అట్లే యున్నవాఁడై; లోకసంగ్రహమ్, చికీర్షుః, విద్వాన్—బ్రహ్మవిదుఁ డగు అధికారికుఁడు; అసక్తః = తాను కర్తృత్వాభినివేశము లేనివాఁడును ఫలాపేక్ష లేనివాఁడునై; కర్మ, కుర్యాత్. ఇట్లు చేయుచు, తాను తరించినవాఁడై పరులనుగూడఁ దరింపఁజేయు నని భావము. కర్తృత్వాభినివేశము లేకుండుట ఫలాపేక్ష లేకుండుట సాకల్యవైకల్యములయందు¹ హర్ష విషాదములు లేకుండుట—ఇవి యవిద్వాంసుని కంటె విద్వాంసునియందు వైలక్షణ్యము. నియమమునఁ గర్మానుష్ఠానమో యిద్దఱియందును సమానమే.

మ. ఓయీ! ఈశ్వరుఁడవు నీకు లోకసంగ్రహార్థము కర్మము చేయుచున్నను గర్తృత్వాభిమానము లేకుండుటవలన నేమియు దోషము లేదు. జీవుఁడను నాకో లోకసంగ్రహార్థము కర్మము చేసినయెడఁ గర్తృత్వాభిమానము చే జ్ఞానము

¹ కర్మము సాంగముగా నెఱవేఱినను అంగలోపము కలిగినను.

లోపించు నని యాశంకింపఁగా నందుకుఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—కర్మణి= కర్మమునందు; సక్తాః= కర్తృత్వాభిమానముచేతను ఫలాభిసంధిచేతను అభినివేశముగలవారలు; అవిద్వాంసః= అజ్ఞానులు; యథా= ఎట్లు; కుర్వన్తి=కర్మము చేయుచున్నారో; లోకసంగ్రహం చికీర్షుః= లోకసంగ్రహమును జేయఁగోరినట్టి; విద్వాన్= ఆత్మవేత్తయును; తథా= అట్లే; కుర్యాత్. మఱి యేమనఁగా, అసక్తః = కర్తృత్వాభిమానమును ఫలాభిసంధిని జేయనివాఁడై చేయవలయు నని యర్థము. భారత అనుటచే భరతవంశ సంభవుఁడ వగుటచేత, లేక, భా--జ్ఞానమునందు రత—ఆసక్తుఁడ వగుటచేత నీవు శాస్త్రార్థజ్ఞానమునకుఁ దగినవాఁడ వని సూచించుచున్నాఁడు.

శ్రీ. అందువలన ఆత్మవిదుఁడు కూడ లోకసంగ్రహముకొఱకుఁ గరుణచే కర్మము చేయవలయు నని యుపసంహరించుచున్నాఁడు.—కర్మణి సక్తాః = అభినివేశముగలవారలై; అజ్ఞాను లెట్లు కర్మము చేయుచున్నారో, అసక్తుఁడై విద్వాంసుఁడు కూడ అట్లే చేయవలయును లోకసంగ్రహము చేయఁగోరినవాఁడై.

ప. ఇట్లు మనుష్య దృష్టాంతముగా గ్రహించి సత్పురుషులు కూడ ప్రవర్తింపఁ గూడ దని చెప్పుచున్నాడు.—అవిద్వాంసః = పరమార్థముఁ దెలియనివారు, కర్మజడులు; కర్మణి; సక్తాః = సాంగకర్మము వలన ఫలము అవశ్యము సిద్ధించు నని నిశ్చయించి ఫలాశచేఁ బ్రవర్తించినవారలై; యథా; కుర్వన్తి. అట్లు; అసక్తుఁడై నను విద్వాంసుఁడు, ఆమార్గము నుల్లంఘింపక, చేయవలయును. ఎట్టివాఁడై ? లోకసంగ్రహం చికీర్షుః.

రా. అవిద్వాంసః = ఆత్మవిషయమున కృత్స్నవిదులు కానివారు; కర్మణి = కర్మమునందు; సక్తాః = అనివార్యసంబంధము గలవారలై, ఆత్మయందు కృత్స్నవిదులు కాకుండుటచే ఆత్మాభ్యాసరూపజ్ఞానయోగమునం దధికారము లేనివారలు కర్మయోగాధికారులు, కర్మయోగమునే, యథా కుర్వన్తి = ఎట్లు ఆత్మదర్శనముకొఱకు చేయుచున్నారో; తథా = అట్లు; విద్వాన్ = ఆత్మయందుఁ గృత్స్నవిదుఁడై; కర్మమునందు, అసక్తః—అసక్తుఁడు, జ్ఞానయోగాధికారయోగ్యుఁడు అయినను; వ్యపదేశ్యుఁ డగు * శిష్టుఁడు, లోకరక్షణముకొఱకు, లోకసంగ్రహమ్ = తనయాచారముచే శిష్టజనులకు, ధర్మనిశ్చయమును; చికీర్షుః= చేయఁ గోరినవాఁడై; కర్మయోగమునే, కుర్యాత్ = చేయవలయును.

* కీర్తిమంతుఁడగు.

సంపూర్ణమైన ఆత్మజ్ఞానము లేనివా రగుటచే కర్మమును విడువఁ గూడని కర్మయోగాధికారులు, జ్ఞానయోగమునందు అధికారము లేనివారలై యెట్లు కర్మయోగమునే యనుష్ఠింతురో, అట్లు ఆత్మజ్ఞుఁ డగుటచేఁ దాను జ్ఞానయోగాధికారి యయ్యును వ్యపదిష్టుఁ డగువాఁడు, తనయాచారముఁ జూచి యితరులు ధర్మనిశ్చయము నొందుటకై, కర్మయోగమునే యనుష్ఠింపవలయు నని తా.

న బుద్ధిభేదం జనయే దజ్ఞానాం కర్మసఙ్గినామ్
జోషయే త్సర్వకర్మాణి విద్వా న్యుక్త స్సమాచరన్. ౨౬

భా. ఇట్లు లోకసంగ్రహముఁ జేయఁగోరునట్టి ఆత్మవిదునకు, నాకుఁ గాని యితరునకుఁ గాని, కర్తవ్యము లేదు లోకసంగ్రహము దక్క, అట్టి యాత్మవిదున కిది యుపదేశింపఁబడుచున్నది.—బుద్ధిభేదమ్= బుద్ధియొక్క భేదము బుద్ధిభేదము, నేనీకర్మము చేయవలయును ఈకర్మముయొక్క ఫలము భుజింపవలయును అనునిశ్చయరూప మయినబుద్ధియొక్క భేదనము—చలింపఁజేయుట బుద్ధిభేదము, దానిని; నజనయేత్ =పుట్టింపఁగూడదు.*; అజ్ఞానామ్= అవివేకులగు; కర్మసఙ్గినామ్ = కర్మమునందాసక్తిగల జనులకు. మఱి యేమి చేయవలయును? సర్వకర్మాణి = సమస్తకర్మములను; జోషయేత్ = చేయింపవలయును. విద్వాన్= జ్ఞాని; తాను అయజ్ఞానులు చేయుకర్మములనే, యుక్తః= అభియుక్తుఁడై ♦; సమాచరన్= చేయుచు.

కర్తృత్వభోక్తృత్వబుద్ధిగలవారలై ఫలాపేక్షతోఁ గర్మము చేయుచుండునట్టి అవివేకులకు "మీరు కర్తలుకారు, భోక్తలును గారు" ఇత్యాది వాక్యములచే బుద్ధిభేదము కల్గింపఁ గూడదు. మ ఱేమనఁగా, తాను బూనికతోఁ గర్మములను జేయుచున్నవాఁడై, వారలచేతనుం గూడ సమస్తకర్మములను యథావిధిఁ జేయింపవలయు నని తాత్పర్యము.

ఆ. జరగినదాని ననువదించి మీఁదిశ్లోకమున కవతారిక చేయుచున్నారు ఇట్లు ఇత్యాదిగా. పూర్వార్ధమునకు వ్యాఖ్యానము గావించి యుత్తరార్ధమును ప్రశ్నపూర్వకముగా నవతరింపఁజేసి వ్యాఖ్యానముచేయుచున్నారు మఱి యేమి చేయవలయు నని. సర్వకర్మములను జేయింపవలయును వానియందుఁ బ్రీతినిఁజూపుచు

---

* చేయఁగూడదనుట.

♦ పూనికగలవాఁడై.

అని శేషము. ఎట్లు చేయింపవలయు నని యాకాంక్ష రాఁగా చెప్పుచున్నారు తాను ఇత్యాదిగా.

హ. మఱియును.—చేయఁగూడదని బుద్ధియొక్క-వేఱుపాటును, నజనయేత్ =పుట్టింపఁగూడదు. ఎవరికి? అజ్ఞానామ్=అవివేకులకు; కర్మసఙ్గినామ్=ఇది ఫలసాధన మని కర్మమునం దాసక్తులైనవారికి. మఱి యేమి యనఁగా, జోషయేత్ = చేయింపవలయును, సర్వకర్మాణి—యజ్ఞాదులను, విద్వాన్, తాను ఆ యవిద్వాంసుల కర్మమునే, యుక్తః = అభియుక్తుఁడై, సమాచరన్.

శ౦. మఱియును.— విద్వాన్ = బ్రహ్మవేత్త; తాను, యుక్తః= ఆత్మకు దేహాదితాదాత్మ్యము లేదు అను జ్ఞానయోగమునం దున్నవాఁడై; సమాచరన్= కాలోచిత మగుకర్మమును జేయుచు; కర్మసఙ్గినామ్ = కర్మాసక్తులకు, ఫలాపేక్షచే నియమంబునఁ గర్మము చేయువారల కని యర్థము; లేక, దేహేంద్రియాదులచేతనే చేయఁబడుచుండుకర్మములందు నేను కర్తను భోక్తను అనునభిమానము సంగము, అదిగలవారికి; అజ్ఞానామ్=తత్త్వవిదులుకానివారికి, మూఢులకు; తానుపండితుఁ డను నభిమానముచేత, బుద్ధిభేదమ్ = « జ్యోతిష్టోమేన స్వర్గకామో యజేత " ఇత్యాది వచనమువలన జ్యోతిష్టోమముచేసి స్వర్గఫలము భుజించెద ననుకామనారూప మయిన బుద్ధియేదిగలదో దానికి భేదమును—చలనమును; నజనయేత్—కర్మములు కామనచేఁ జేయఁగూడ దని గాని, స్వర్గాదిఫల మసత్తనిగాని, కర్మాదికము సమస్తమును మిథ్యయనిగాని వారిబుద్ధికి వైకల్యము కలిగింపఁగూడదు. మఱి యేమనఁగా " అక్షయ్యం హవై చాతుర్మాస్యయాజిన స్సుకృతం భవతి, పశ్యతి పుత్త్రం పశ్యతి పౌత్త్రమ్, తస్మా ద్ధర్మం పరమం వదన్తి" ఇత్యాది వచనములు చెప్పి, సర్వకర్మాణి= సమస్తవైదికకర్మములనుగూర్చి; జోషయేత్ = ప్రీతిని గలిగింపవలయును, కర్మఫలమును స్తుతించుటచేఁ గర్మములఁ జేయుట కిచ్ఛనే కలిగింపవలయు నని యర్థము.

మ. ఓయీ! కర్మానుష్ఠానముచేతనే లోకసంగ్రహము సేయవలయుఁగాని తత్త్వజ్ఞానోపదేశముచేఁ గా దనుటకేమి హేతువు? అనఁగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—అజ్ఞానామ్ = అవివేకులకు; కర్తృత్వాభిమానముచేతను ఫలాభిసంధిచేతను, కర్మసఙ్గినామ్ = కర్మమునం దభినివేశముగలవారలకు; నేనీకర్మముచేసెదను దీనిఫలమునుగూడ భుజించెదను అను బుద్ధి యేదిగలదో, దానికి భేదమును—ఆత్మ కర్తకాఁడు అను నుపదేశముచే చాలనమును, చేయఁగూడదు. మఱి యేమనఁగా,

యుక్తః= ఎచ్చరికగలవాఁడై; విద్వాన్, లోకసంగ్రహము చేయఁగోరినవాఁడై; అవిద్వాంసులు అధికారులుగాఁగల *, సర్వకర్మాణి, సమాచరన్ = చక్కఁగానాచరించుచు; వారికిశ్రద్ధఁబుట్టించి, జోషయేత్ = ప్రీతిచేసేవించునట్లు సేయవలయును. అనధికారుల కుపదేశించి బుద్ధిభేదము కలిగించినయెడ, కర్మములందు శ్రద్ధతప్పుట వలనను జ్ఞానముకలుగకుండుటవలనను ఉభయభ్రష్టత సంభవించును, కావున నేచెప్పఁబడినది " అజ్ఞస్యార్ధప్రబుద్ధస్య సర్వం బ్రహ్మేతి యో వదేత్ । మహానిరయ జాలేషు సతేన వినియోజితః " † అని.

శ్రీ. ఓయీ! కృపచేఁ దత్త్వజ్ఞానమే యుపదేశించుట యుచితము అనఁగా నట్లు గా దని చెప్పుచున్నాఁడు.—అజ్ఞానామ్, కావుననే, కర్మసఙ్గినామ్ = కర్మాసక్తు లయినవారికి; ఆత్మకర్తకాఁడు అను నుపదేశముచేత, బుద్ధికి భేదమును—వేఱుపాటును, న జనయేత్. కర్మమునుండి బుద్ధిచాలనము చేయఁగూడదు. మ ఱేమనఁగా, జోషయేత్ = సేవించునట్లు చేయవలయును, « జుషీ ప్రీతి సేవనయోః » అనుధాతువు, అజ్ఞులచే కర్మములను జేయింపవలయు నని యర్థము. ఎట్లు? యుక్తః= ఎచ్చరికగలవాఁడై, తాను; సమాచరన్. బుద్ధిచాలనము చేసిన యెడఁ గర్మములందు శ్రద్ధ నశించుటవలనను జ్ఞానము జనియింపమివలనను ఉభయ భ్రష్టు లగుదు రని భావము.

ప. దయాళువగువాఁడు జనులకుఁ దత్త్వజ్ఞానమునే యేల యుపదేశింపఁడు? అని యాశంకించి అజ్ఞులకుఁ దత్త్వోపదేశమునం దధికారము లేకుండుట వలన నని చెప్పుచున్నాఁడు.—కర్మసఙ్గినామ్ = కర్మమార్గప్రవృత్తు లయిన వారికి; ఆత్మోపదేశముచే, బుద్ధిభేదం నజనయేత్. ఎందువలన ననఁగా. అట్లు చేసినయెడ నుభయభ్రష్టు లగుదురు. అట్లయిన నేమి చేయవలయు ననఁగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—యుక్తః = కర్మకౌశలము గలవాఁడై, విద్వాంసుఁడుగూడ, సమాచరన్ = చక్కఁగా నాచరించుచున్నవాఁడై, సర్వకర్మాణి, యోజయేత్ ‡ = చేయింపవలయును, లేక, జోషయేత్ = సేవింపఁ జేయవలయును.

---

* అవిద్వాంసులకు విధింపఁబడిన.

† అజ్ఞునకు సగము తెలిసినవానికి—తెలిసియుఁ దెలియనివానికి సర్వము బ్రహ్మ మని యేవఁడు చెప్పునో వానిచే ఆ యజ్ఞాని మహానరక సమూహములందుఁ బడఁద్రోయఁబడినవాఁ డగును.

‡ వీరి మతమున యోజయేత్ అని పాఠాంతరము.

రా. అజ్ఞానామ్ = ఆత్మవిషయమున అకృత్స్నవిదు లగుటచే జ్ఞానయోగము గ్రహింప నశక్తు లగు ముముక్షువులకు; కర్మసఙ్గినామ్ = అనాదికర్మవాసనచేఁ గర్మమునందే నియతులై కర్మయోగాధికారు లగువారికి; కర్మయోగము కంటె మఱియొకటి యాత్మదర్శనసాధనంబు కల దని, బుద్ధిభేదమ్, నజనయేత్. మఱి యేమనఁగా. విద్వాన్ = ఆత్మవిషయమున కృత్స్నవిదుఁ డగుటచే జ్ఞానయోగసమర్థుఁడుగూడ; పూర్వోక్తరీతిని కర్మయోగమే జ్ఞాన నిరపేక్షముగా * ఆత్మదర్శనసాధనము అను బుద్ధితో, యుక్తః = కూడినవాఁడై; కర్మమునే, సమాచరన్; సర్వకర్మములందును, జోషయేత్ = ప్రీతిఁగల్గింపవలయును.

జ్ఞానయోగమునం దధికారములేనివారలై కర్మయోగమునందుమాత్రమే యధికారము గలవార లగు అజ్ఞానులకు, కర్మయోగముకంటె మఱియొకటిజ్ఞానయోగము ఆత్మదర్శనసాధనము కల దని, విద్వాంసుఁడు బుద్ధిభేదము కలిగింపఁగూడదు. మఱి యేమి చేయవలయు ననఁగా, తాను జ్ఞానయోగమునం దధికారము గలవాఁడైనను, కర్మయోగమే ముఖ్యసాధన మనునిశ్చయము గలవాఁడై కర్మముల ననుష్ఠించుచు వారికి సర్వకర్మములందును ప్రీతిగలుగునట్లు చేయవలయు నని తాత్పర్యము.

ప్రకృతేః క్రియమాణాని గుణైః కర్మాణి సర్వశః
అహఙ్కారవిమూఢాత్మా కర్తా ఽహ మితి మన్యతే. ౨౭

భా. అవిద్వాంసుఁడు అజ్ఞుఁడు ఎట్లు కర్మములందు సక్తుఁడగుచున్నాఁ డనఁగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—ప్రకృతేః = ప్రకృతియనఁగా ప్రధానము సత్త్వరజస్తమోగుణముల సామ్యావస్థ, ఆప్రకృతియొక్క; గుణైః = కార్యకరణరూప వికారములచేత; క్రియమాణాని = చేయఁబడుచున్నవి; కర్మాణి=కర్మములు లౌకికములును శాస్త్రీయములునుగూడ; సర్వశః = సర్వప్రకారములచేతను. అహఙ్కారవిమూఢాత్మా= కార్యకరణ సంఘాతమునందు ఆత్మబుద్ధి యహంకారముదానిచే, విమూఢ—నానావిధముగా మోహమునొందిన,ఆత్మా—అంతఃకరణముగలవాఁడు,కార్యకరణధర్ముఁడు కార్యకరణాభిమాని ♦ అవిద్యచేతఁ గర్మములను ఆత్మయందలివిగాఁ

---

* జ్ఞానయోగము నపేక్షింపకయే.

♦ కార్యకరణముల ధర్మములను దనధర్మములనుగాఁ దలఁచువాఁడు, కార్యకరణములే తా నని తలఁచువాఁడు.

దలంచి * ఆయాకర్మములకు, అహం కర్తా = నేను కర్తను; ఇతి = అని; మన్యతే = తలంచుచున్నాఁడు.

సమస్తకర్మములును సర్వప్రకారములచేతనుగూడ, సత్త్వరజస్తమోగుణముల సామ్యావస్థయగు ప్రకృతియొక్క కార్యకరణరూపవికారములచేతనే చేయఁబడుచున్నవి. అవిద్వాంసుఁడు అవిద్యచే నీకార్యకరణసంఘాతమునం ♦ దాత్మబుద్ధిగలవాఁడు కావున దానిచే వివేకములేనివాఁడై కార్యకరణంబులను ఆత్మగాను తద్ధర్మములను ఆత్మధర్మములుగాను దలంచి ఆకర్మములను తాను జేసినట్లు తలఁచుచున్నాఁ డని తాత్పర్యము.

ఆ. అజ్ఞానాం కర్మసఙ్గినామ్ అని చెప్పఁబడినది, ఆశ్లోకముతో మీఁది శ్లోకమునకు సంగతి చెప్పుచున్నారు అవిద్వాంసుఁడు ఇత్యాదిగా. కర్తృత్వము ఆత్మకు వాస్తవ మని యంగీకరించుటవలన విద్వాంసుం డెట్లు చేయుచుండియే కర్తృత్వాభావము తెలియఁ గలండనియాశంకించి చెప్పుచున్నాఁ డీశ్లోకముచేత. ** కర్మములయందు అవిద్వాంసుఁడు సక్తుఁ డగు విధముఁ బ్రకటించుటకై వ్యాఖ్యానము చేయుచున్నారు ప్రకృతేః ఇత్యాదిగా. ప్రధానము అనుటచే మాయాశక్తి చెప్పఁబడుచున్నది. అవిద్యచేత అనుదానికి ఉభయస్థలంబులను అన్వయము §

హ. ఆత్మకీ కర్తృత్వము పారమార్థికము కాదు, ఎట్లనఁగా.—ప్రకృతేః=అవ్యక్తముయొక్క; గుణైః=సత్త్వరజస్తమోగుణములచేత; క్రియమాణాని = చేయఁబడుచున్నవి; కర్మాణి = లౌకికకర్మములును వైదికకర్మములును; సర్వశః = అన్నివిధములయినవియు. అహఙ్కారవిమూఢాత్మా = అవ్యక్తకరణసంఘాతరూపమయిన అనాత్మయందు నేనను బుద్ధి అహంకారము, ఆయహంకారముచే విమూఢమయిన ఆత్మ ❘ గలవాఁడు; ఈకర్మములకు, అహం కర్తా ఇతి = నేనుకర్తనని; మన్యతే.

---

* ఆత్మచేఁ జేయఁబడునవిగాఁ దలంచి.

♦ కార్యకరణ సంఘాతము—శరీరము.

** కర్తృత్వమువాస్తవము కా దని చెప్పుచున్నాఁడని భావము.

§ "కార్యకరణధర్ముఁడు కార్యకరణాభిమాని" యను పూర్వమునకును "కర్మములను ఆత్మయందలివిగాఁ దలంచి" అను నుత్తరస్థలమునకు అన్వయము.

❘ అంతఃకరణము.

శం. మూఢులకే కర్మముకాని పండితులకు లేదని సూచించుటకై "అజ్ఞానాం కర్మసఙ్గినామ్" అని చెప్పఁబడినది. కర్మసఙ్గినామ్ అని చెప్పినదానినే చక్కఁగా స్పష్టీకరించుచున్నాఁడు.—ప్రకృతేః=ప్రకృతియనఁగా మాయ, సత్త్వాది గుణద్వారమున ఆకాశాదిమహాభూతరూపమునఁ బరిణమించినది, ఆప్రకృతియొక్క; గుణములు—కార్యభూతము లయిన దేహేంద్రియాదులు వానిచేతనే, ఒకప్పుడును ఆత్మచేతఁగాదు; క్రియమాణాని = చేయఁబడుచున్న; సర్వశః = సమస్తములైన; కర్మాణి = కర్మములనుగూర్చి; అవిద్వాంసుఁడు, అహఙ్కారవిమూఢాత్మా = తన యవిద్యచే దేహేంద్రియాదిక మగు అనాత్మయందు నేను అనుబుద్ధి అహంకారము, దానిచేత, విమూఢము—విపరీతగ్రహణము * నొందిన, ఆత్మ—మనస్సుగలవాఁడై, లేక, విమూఢ అనుచో అంతర్గర్భిత మయిన ణిచ్ ప్రత్యయము—దేహేంద్రియాదులందు అహంకారముచే విమోహితము—మోహింపఁజేయఁబడినది—నేను జూచు వాఁడను నేను స్పృశించువాఁడను నేను వినువాఁడను నేను మూర్కొనువాఁడను చవి చూచువాఁడను తలంచువాఁడను ఎఱుంగువాఁడను చేయువాఁడను భుజించు వాఁడను అని అన్యోన్యోపాధుల సంబంధములచేఁ గల్గింపఁబడిన విపరీత వృత్తులకు విషయముగాఁ జేయఁబడినది ఆత్మ—ప్రత్యగాత్మ యెవ్వనిచేతనో అట్టివాఁడై; లేక, దేహేంద్రియాదులం దహంకారముచే విమోహితము—అహం ప్రత్యయార్థమని తెలియఁబడనిది ఆత్మ యెవ్వనిచేతనో అట్టివాఁడై; కర్తాఅహమ్ ఇతిమన్యతే—దుష్టాదుష్ట ప్రారబ్ధవశమున దేహేంద్రియములచేతనే దుష్టకర్మములును అదుష్ట కర్మములును జేయఁబడుచుండఁగా అకర్తగానే యున్న తన్ను నేను బాపముఁ జేసితిని బుణ్యము జేసితి నని ఆయాకర్మములకుఁ గర్తనుగాఁ దలంచుచున్నాఁ డని యర్థము.

మ. విద్వాంసునకును అవిద్వాంసునకును కర్మానుష్ఠానము సమమైనను కర్తృత్వాభిమానమువలనను అది లేమివలనను విశేషము చూపుటకై "సక్తాః కర్మణ్యవిద్వాంసః" అను శ్లోకముయొక్క యర్థమును వివరించుచున్నాఁడు రెండుశ్లోకములచేత.—ప్రకృతి అనఁగా మాయ యనఁబడునది సత్త్వరజస్తమోగుణ మయము మిథ్యాజ్ఞానాత్మకము పారమేశ్వరశక్తి, ఆప్రకృతియొక్క; గుణైః = కార్యకరణరూపములగు వికారములచేత; క్రియమాణాని; కర్మాణి = లౌకికములు

* అన్యథాజ్ఞానము.

వైదికములు నగు కర్మములను; సర్వశః = సర్వప్రకారములచేతను; అహఙ్కారవిమూఢాత్మా = అహంకారముచేత— కార్యకరణ సంఘాతమునం దాత్మబుద్ధిచేత, విమూఢము—స్వరూప వివేకమున కసమర్థ మగు, ఆత్మ—అంతఃకరణము గల వాఁడు, అనాత్మయం దాత్మాభిమానము గలవాఁడు; ఆ కర్మములను, కర్తా అహమ్= చేయువాఁడను నేను; ఇతి=అని; మన్యతే=తలంచుచున్నాఁడు కర్తృత్వాధ్యాసము చేత. కర్తా అనునది తృన్ప్రత్యయాంతము. అందుచే « న లోకా వ్యయ నిష్ఠా ఖలర్థ తృనామ్ » అను సూత్రముచే షష్ఠి నిషిద్ధము.

శ్రీ. ఓయీ! విద్వాంసుఁడుగూడఁ గర్మము చేయవలయునేని, అప్పుడు విద్వదవిద్వాంసుల కేమి విశేషము? అని యాశంకించి యిద్దఱిలో విశేషముఁ జూపుచున్నాఁడు రెండుశ్లోకములచేత.—ప్రకృతేః గుణైః = ప్రకృతికార్యము లగు నింద్రియములచేత; సర్వప్రకారముల చేతను, క్రియమాణాని కర్మాణి = చేయఁబడుచున్న యేకర్మములు గలవో వానిని; అహం కర్తా ఇతి = నేనే చేయుచున్నానని; మన్యతే. అందుకు హేతువు—అహంకారము చేత—ఇంద్రియములం దాత్మాధ్యాసముచేత విమూఢమైన ఆత్మ—బుద్ధి గలవాఁడు.

ప. ఇఁకఁ గర్మము చేయుటయందు అందఱకును విధి సమానమగునేని అప్పుడు విద్వాంసులకును అవిద్వాంసులకును ఏమి భేదము? అనఁగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు రెండుశ్లోకములచేత.—ప్రకృతేర్గుణైః=ప్రకృతికార్యములగునింద్రియములచేత; క్రియమాణాని=చేయఁబడుచున్న; కర్మాణి సర్వశః=సర్వకర్మములను; నేనేచేయుచున్నాను అని; అహంకారముచేత—ఇంద్రియములం దాత్మాధ్యాసముచేత, విమూఢమైన ఆత్మ—బుద్ధిగలవాఁడు, అహం కర్తేతి మన్యతే—కర్తృత్వాభినివేశము గలవాఁ డగుచున్నాఁడు, అందుచే బంధము నొందుచున్నాఁడు.

రా. కర్మయోగము ననుష్ఠించు విద్వాంసునకును అవిద్వాంసునకును విశేషముఁ బ్రదర్శించుచు ఆత్మ అకర్తయని యనుసంధించువిధమును కర్మయోగాపేక్షితము నుపదేశించుచున్నాఁడు.—ప్రకృతేః = ప్రకృతియొక్క; గుణైః = సత్త్వాదిగుణములచేత; ఆగుణముల కనుగుణముగా, క్రియమాణాని = చేయఁబడుచున్న; కర్మాణి = కర్మములనుగూర్చి; అహంకార విమూఢాత్ముఁడు; అహం కర్తా ఇతి = నేను కర్త నని; మన్యతే. అహంకారముచే విమూఢ మయిన ఆత్మ గల వాఁడు అహంకార విమూఢాత్ముఁడు. అహంకార మనఁగా అహమర్థము కాని

ప్రకృతిస్థం దహామభిమానము, దానిచేఁ దెలియఁబడని ఆత్మస్వరూపము గల వాఁడు గుణకర్మములయెడ నేను గర్త నని తలంచుచున్నాఁ డని యర్థము.

ప్రకృతిగుణములైన సత్త్వాదులే స్వానురూపముగా నానావిధములఁ గర్మములు చేయుచున్నవి. ప్రకృతినే తా నని తలఁచి యందుచే ఆత్మ స్వరూపము దెలియకుండువాఁడు ఆ ప్రకృతిగుణములు చేయుకర్మములను దాను జేయునట్లు తలంచుచున్నాఁ డని తాత్పర్యము.

మా. అవిద్వాంసునకును విద్వాంసునకును గర్మ వైలక్షణ్యముఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—ప్రకృతేః గుణైః = ఇంద్రియాదులచేత. ప్రకృత్యపేక్షచే గుణభూతములు ♦ గదా అవి. తత్సంబంధులు * గూడ. లేదు గదా ప్రతిబింబమునకుఁ గర్మము. ‡

తత్త్వవిత్తు మహాబాహో గుణకర్మవిభాగయోః
గుణా గుణేషు వర్తన్త ఇతి మత్వా న సజ్జతే. ౨౮

భా. ఇఁక విద్వాంసుఁ డగు.—తత్త్వవిత్తు = తత్త్వవిదుఁడో; మహాబాహో = గొప్ప చేతులు గలవాఁడా! దేనియొక్క తత్త్వవిదుఁడు? గుణకర్మ విభాగయోః—గుణవిభాగముయొక్కయుఁ గర్మవిభాగముయొక్కయు, తత్త్వవిదుఁడని యర్థము. గుణాః = కరణములు§; గుణేషు = విషయములందు; వర్తన్తే=వర్తించుచున్నవి, కాదు ఆత్మ; ఇతి= అని; మత్వా = తెలిసి; నసజ్జతే = సక్తిని చేయఁడు. ♦♦

అర్జునా! గుణవిభాగము యొక్కయుఁ గర్మవిభాగము యొక్కయుతత్త్వము దెలిసినవిద్వాంసుఁడుమాత్రము, కరణములే స్వవిషయములందుఁ బ్రవర్తించి సమస్తకర్మములు చేయుచున్న వని తెలిసినవాఁడై, ఆకర్మములందుఁ గర్తృత్వాభిమానము నొందకుండు నని తాత్పర్యము.

♦ అప్రధానములు.

* ప్రకృతికార్యములు.

‡ అందువలన ప్రకృతి గుణములే కర్మము చేయునవి యని భావము.

§ ఇంద్రియములు.

♦♦ నేను గర్త నను తలంపును చేయఁడు.

ఆ॰ అజ్ఞుఁడు కర్మములందు సక్తుఁ డగు నని చెప్పి విద్వాంసుఁ డట్లాసక్తుఁ డు కాఁ డని చెప్పుచున్నారు ఇక విద్వాంసుఁడగు అని. తత్త్వవిదుఁడు—తత్త్వమును—యాథార్థ్యము నెఱింగినవాఁడు. తు శబ్దము అజ్ఞునికంటె విలక్షణుని నిర్దేశించుచున్నది. ప్రశ్నపూర్వకముగా రెండవపాదము నవతరింపఁజేసి వ్యాఖ్యానము చేయుచున్నాడు దేనియొక్క- ఇత్యాదిగా. గుణములే గుణములందు వర్తించుట అయుక్తము అవి నిర్గుణము లగుటవలన, అని యాశంకించి విభజించుచున్నారు గుణాః ఇత్యాదిగా. కార్యకరణములు మాత్రమే విషయములందుఁ బ్రవర్తించును ఆత్మయో ప్రవర్తింపఁడు కూటస్థుఁ డగుటవలన, అని తెలిసి తత్త్వవిదుఁడు కర్మములందు దృఢతరం బగు కర్తృత్వాభిమానముఁ జేయఁ డని యర్థము.

హ॰ తత్త్వవిత్ = అకర్త్రాత్మస్వరూపము నెఱింగినవాఁడు; గుణములు—సత్త్వాదులు. కర్త లగు గుణములయొక్క-యు కార్యభూతము లయిన కర్మములయొక్క-యు. గుణాః = సత్త్వరజస్తమస్సులు; గుణేషు = వానికార్యము లయిన గమనాగమనాది కర్మములందు; కర్తలై, వర్తన్తే. ఇతి = అనితలంచి; నసజ్జతే—నేనుకర్త నని తలంపఁ డని యర్థము.

శం॰ «విద్వాన్ యుక్తః» అని విద్వాంసుఁడు తనకు దేహేంద్రియతత్కర్మసంబంధము లే దని యెఱింగినవాఁ డనుట చెప్పఁబడినది. అది యిప్పుడు స్పష్టీకరింపఁబడుచున్నది.—గుణకర్మవిభాగయోః= గుణములు—చక్షురాదులు వాగాదులు బుద్ధియు మనస్సును, అందు చక్షుశ్శ్రోత్రాదులకే దర్శనశ్రవణాది కర్మము, వాక్పాణిప్రభృతులకే వచనాదానాదికర్మము, బుద్ధికే అహంకరణ కర్మము, మనస్సునకే సంకల్పనకర్మము, ఆత్మకో కూటస్థాసంగచిద్రూపంబున నుండుటమాత్రమే, ఇట్లు గుణవిభాగము కర్మవిభాగము, ఆగుణకర్మ విభాగములయొక్క-యు ఆత్మయొక్క-యు; తత్త్వవిత్ = యాథాత్మ్యమును జక్కఁగా దెలిసినవిద్వాంసుఁడు, తు శబ్దము అవిద్వాంసుని వ్యావర్తించుచున్నది; సర్వకర్మములందును, గుణాః—చక్షురాదులే, గుణేషు—రూపాదులందు; వర్తన్తే—వాగాదులే వచనాదులందు వర్తించుచున్నవి, బుద్ధియే ఆకర్మములకు నేను కర్త నని యహంకరించుచున్నది, నేనో వినను జూడను వచింపను చేయను పోవను, మ రేమనఁగా కూటస్థాసంగచిద్రూపంబున సర్వదా నిష్క్రియుండనై యే యున్నవాఁడను అని; మత్వా = నిశ్చయించి; వానికర్మములందు, నసజ్జతే—నేను నాది యను నభిమానము వహింపఁ డని యర్థము.

మ. విద్వాంసుఁడో అట్లు తలంపఁడని చెప్పుచున్నాఁడు.—తత్త్వవిత్—తత్త్వమును—యాథాత్మ్యమును ఎఱింగినవాఁడు, తు శబ్దముచే అజ్ఞానికంటె వైలక్షణ్యము చెప్పఁబడుచున్నది; దేనియొక్క తత్త్వము ననఁగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు—గుణకర్మవిభాగయోః—గుణములు దేహేంద్రియాంతఃకరణములు అహంకారాస్పదములు, కర్మములు వానియొక్క వ్యాపారములు మమకారాస్పదములు *, గుణకర్మ అని ద్వంద్వైకవద్భావము ♦, విభజింపఁబడుచున్నది—వికారు లగు సర్వజడములకును భాసకం బగుటచే వేఱు అగుచున్నది అనువ్యుత్పత్తిచే విభాగముఅనఁగా స్వప్రకాశజ్ఞానరూపము అసంగముఅగు ఆత్మ, గుణకర్మమును విభాగమును అని ద్వంద్వసమాసము, భాస్యభాసకములు జడచైతన్యములు వికారినిర్వికారములు అగు ఆగుణకర్మవిభాగములయొక్క; తత్త్వమును యాథాత్మ్యమును ఎవ్వఁడు ఎఱుంగుచున్నాఁడో అతఁడు; గుణాః = కరణములు; గుణేషు= విషయములందు; ప్రవర్తించుచున్నవి వికారు లగుటవలన, కాని నిర్వికారుం డగు ఆత్మ ప్రవర్తింపఁడని, మత్వా= తెలిసి; న సజ్జతే = సక్తిని—కర్తృత్వాభినివేశమును అతత్త్వవిదునియట్లు చేయఁడు. ఓమహాబాహుఁడా! అని సంబోధించుటచే సాముద్రికోక్త సత్పురుష లక్షణము గలవాఁడ వగుటవలన ఇతరజనులవలె నీవు అవివేకివి కాఁ దగ దని సూచించుచున్నాఁడు. గుణకర్మవిభాగయోః = గుణవిభాగముయొక్కయు కర్మవిభాగముయొక్కయు, తత్త్వము నెఱింగినవాఁ డనియు నర్థము చెప్పవచ్చును. ఈ పక్షమునందు గుణకర్మణోః అన్నమాత్రముచేతనే నిర్వాహమగుటవలన విభాగపదమునకుఁ బ్రయోజనము చింతనీయము.

శ్రీ. విద్వాంసుఁడో అట్లు తలంపఁ డని చెప్పుచున్నాఁడు.—నేను గుణాత్మకుఁ డను కాను అని గుణములనుండి ఆత్మకు విభాగము, నాకుఁ గర్మములు లేవు అని కర్మములనుండియు ఆత్మకు విభాగము, ఆగుణవిభాగముయొక్కయు కర్మవిభాగముయొక్కయు తత్త్వము నెవ్వఁ డెఱుంగుచున్నాఁడో, వాఁడు మాత్రము, న సజ్జతే = కర్తృత్వాభినివేశము నొందఁడు. అందుకు హేతువు—గుణాః = ఇంద్రియములు; గుణేషు = విషయములందు; వర్తన్తే; నేను కాను, అని, మత్వా.

ప. ఇఁక జ్ఞానికిఁ గల విశేషముఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—గుణకర్మవిభాగయోః తత్త్వవిత్—నేను గుణాత్మకుఁడను గాను అని గుణములనుండి ఆత్మకు

* ఆస్పదము—చోటు, విషయము.

♦ గుణములును కర్మములును అని యర్థము.

విభాగము—విభక్తత, నాకు లేవు కర్మము లని కర్మములనుండి ఆత్మకు విభాగము, వానియొక్క తత్త్వము నెఱింగినవాఁడు. గుణాః = ఇంద్రియములు; గుణేషు = విషయములందు; వర్తన్తే = స్వభావమునఁ బ్రవర్తించుచున్నవి. అని; మత్వా; న సజ్జతే = కర్తృత్వాభినివేశమును జేయఁడు. అట్లు చెప్పఁబడినది— « ధూలి ధూమాభ్ర దైర్యద్వన్మలినం క్రియతే నభః । పరామృష్ట స్తథై వాత్మా విశుద్ధః ప్రాకృతై ర్గుణైః " * అని.

రా. గుణకర్మవిభాగయోః = సత్త్వాదిగుణముల విభాగమునందును వాని కర్మముల విభాగమునందును; తత్త్వవిత్ = తత్త్వముఁ దెలిసినవాఁడు; గుణాః = సత్త్వాదిగుణములు; గుణేషు = తమ గుణములందు—తమ కార్యములందు; వర్తన్తే; ఇతి; మత్వా; గుణకర్మములవిషయమై నేను గర్త నని, న సజ్జతే.

సత్త్వాదిగుణములను వానికర్మములను విభజించి తత్త్వము నెఱింగిన వాఁడు సత్త్వాదిగుణములు స్వకార్యములందు వర్తించుచున్న వని తెలిసి తాను తత్కార్యముల విషయ మయి కర్తృత్వాభిమానము వహింపఁ డని తాత్పర్యము.

మా. గుణభేదము యొక్కయు కర్మభేదము యొక్కయు, తత్త్వవిత్. గుణాః = ఇంద్రియాదులు; గుణేషు = విషయములందు.

ప్రకృతే ర్గుణసమ్మూఢాః సజ్జన్తే గుణకర్మసు
తా నకృత్స్నవిదో మన్దాన్ కృత్స్నవి న్న విచాలయేత్. ౨౯

భా. ఎవ్వరు మఱి.—ప్రకృతేః=ప్రకృతియొక్క; గుణసమ్మూఢాః= గుణములచే చక్కగా మూఢులై; గుణకర్మసు = గుణములయొక్క కర్మములందు; మేము కర్మము చేయుచున్నాము ఫలముకొఱకు అని, సజ్జన్తే సక్తిని బొందుచున్నారో. తాన్ = ఆ కర్మసంగులను; అకృత్స్నవిదః— కర్మఫలముమాత్రముచూచువారిని; మన్దాన్= మందబుద్ధులను; కృత్స్నవిత్ = ఆత్మవేత్త; తాను, న విచాలయేత్—బుద్ధి భేదము చేయుటయే చాలనము, దానిఁ జేయఁగూడ దని యర్థము.

* దుమ్ము పొగ మేఘము వీనిచే నెట్లు ఆకాశము మలినముగాఁ జేయఁబడునో అట్లే ప్రాకృత గుణములచే—ఇంద్రియములచే విశుద్ధాత్మ గూడ పరామర్శింపఁ బడియున్నాఁడు—కప్పఁబడియున్నాఁడు, వాస్తవమున ఆకాశము దుమ్ము మొదలగువానితో సంబంధములేకయె యుండునట్లు ఆత్మయు గుణము లతో అంటకయె యున్నాఁ డని భావము.

ప్రకృతి వికారము లయిన దేహాదులచే సమ్మోహితులై అవియే ఆత్మ యని తలంచి అజ్ఞానులు ఆదేహాదుల కర్మములను తాము చేసినట్లును దత్ఫలము తాము పొందునట్లును అభినివేశము వహించుచున్నారు. వారు అనాత్మజ్ఞులును మందబుద్ధులును గావున వారికి ఆత్మజ్ఞుం డగువాఁడు బుద్ధిభేదము కలిగింపఁ గూడ దని తాత్పర్యము.

ఆ. విద్వాంసుఁడు అవిద్వాంసుఁడు అను నీ యిద్దఱను నుద్దేశించి విద్వాంసుం డవిద్వాంసునకు బుద్ధిభేదము చేయరా దని యుపసంహరించుచున్నారు ఎవ్వరు మఱి ఇత్యాదిగా. ప్రకృతియొక్క గుణములచే—దేహాది వికారములచే సమ్మూఢు లగువారు—వానినేఆత్మనుగాఁ దలంచువారు ఎవ్వరు గలరో వారు ఆగుణములయొక్కయే—దేహాదులయొక్కయే కర్మములందు—వ్యాపారములందు సక్తిని—దృఢతర మైన ఆత్మీయ బుద్ధిని ¹ చేయుచున్నా రని చెప్పుచున్నాఁడు పూర్వార్ధముచేత. అట్టి అనాత్మవిదులకుఁ దాను ఆత్మవిదుఁడు బుద్ధిభేదము కలిగింపఁ గూడ దని చెప్పుచున్నాఁడు ఉత్తరార్ధముచేత.

హ. ఇఁక నెవ్వరు.—ప్రకృతేః; గుణసమ్మూఢాః = గుణములచే మేము కర్తల మని సమ్మూఢులై; గుణకర్మసు = గుణములయొక్క కర్మములందు; మేము కర్మము చేయుచున్నాము ఫలముకొఱకని, సజ్జన్తే—తలంచుచున్నారో; తాన్ = అట్టివారలను; అకృత్స్నవిదః — కర్మఫలమును మాత్రమే చూచువారలను; మన్దాన్ = మందప్రజ్ఞులను; కృత్స్నవిత్ = సర్వమును దెలిసినవాఁడు, బ్రహ్మవిదుఁడు; నవిచాలయేత్—బుద్ధి భేదము చేయుటయె చాలనము, దానిఁ జేయఁ గూడ దని యర్థము.

౨౦. ఇట్లు దేహేంద్రియాదులే కర్మములు చేయుచుండఁగాఁ దాను అకర్తనై యున్నా నని తెలిసినవాఁ డగుటచేత విద్వాంసుఁడు తనకు విలక్షణులై కర్మపరులైన యజ్ఞులను భ్రమాదమున నైనను * చలింపఁ జేయఁగూడ దని చెప్పినయర్థమునే మరల దృఢీకరించుచున్నాఁడు.—అందు కర్మలయందు విద్వాంసులకంటె వైలక్షణ్యముఁ జూపుచున్నాఁడు ప్రకృతే ర్గుణసమ్మూఢాః అని. ప్రకృతేః = మున్ను చెప్పిన లక్షణము గల ప్రకృతియొక్క, గుణములందు—కార్యము లయిన దేహేం

---

¹ తమవి యనుబుద్ధిని.

* ఏమఱుపాటునవైనను.

ద్రియాదులందు, అహంబుద్ధిచే ♦ సమ్మూఢులు తాదాత్మ్యమును బొందిన పామరులు, తాము; గుణకర్మసు = గుణములచేత-శ్రోత్రాదులచేతను వాగాదులచేతను జేయఁబడుచున్న కర్మములందు-శ్రవణ దర్శన వచనా దాన భోజనాదులందు; నేనే శ్రోతను ద్రష్టను వక్తను దాతను కర్తను భోక్తను అని, సజ్జన్తే = అభినివేశము చేయుచున్నారు. ఈ కర్ములను, అకృత్స్నవిదః = బ్రహ్మవిదులు కాని వారలను, అజ్ఞులను; కృత్స్నవిత్ = మున్ను చెప్పిన లక్షణము గల బ్రహ్మవిదుఁడు; న విచాలయేత్-కామనచే కర్మము చేయఁగూడ దని గాని, కర్మఫలము అనర్థని కాని, కర్త్రాదికము మిథ్యయని గాని, నీవు బ్రహ్మమే నీకు ఏదియుఁ గర్తవ్యము లే దని గాని విక్షేపము నొందింపఁ గూడదు, మ జేమనఁగా కర్మములను స్తుతించుచు కర్మములందే ప్రవర్తించునట్లు చేయవలయు నని యర్థము.

మ. ఇట్లు విద్వాంసునకును అవిద్వాంసునకును గర్మానుష్ఠానము సమానమగుటచే విద్వాంసుఁడు అవిద్వాంసునకు బుద్ధిభేదము చేయఁగూడ దని చెప్పినదాని నుపసంహరించుచున్నాఁడు —ప్రకృతేః = మున్ను చెప్పిన మాయయొక్క; గుణములచేత-కార్యము లగుటచే ధర్మము లగు దేహాది వికారములచేత, చక్కగా మూఢులు-స్వరూపస్ఫూర్తి లేమిచే వానినే ఆత్మగాఁ దలఁచుచున్నవారు; ఆ గుణములయొక్క యే-దేహేంద్రియాంతః కరణములయొక్క యే, కర్మములందు-వ్యాపారములందు; సజ్జన్తే = సక్తని-మేము కర్మము చేయుచున్నాము ఫలముకొఱ కని దృఢతర మైన ఆత్మీయబుద్ధిని, ఎవరు చేయుచున్నారో; తాన్ = ఆ కర్మసంగులను; అకృత్స్నవిదః = అనాత్మాభిమానులను; మన్దాన్ = చిత్తశుద్ధి లేనివార లగుటచే జ్ఞానాధికారము పొందనివారలను; కృత్స్నవిత్ = పరిపూర్ణాత్మవేత్త; తాను, నవిచాలయేత్-కర్మశ్రద్ధనుండి తొలఁగింపఁగూడ దని యర్థము. ఎవ్వరు మఱి అమందులో-అంతఃకరణ శుద్ధి గలవారలో వారు తమ యంతనె వివేకోదయముచే చలియింతురు * జ్ఞానాధికారము నొందినవార లై యని యభిప్రాయము. కృత్స్నాకృత్స్న శబ్దములు ఆత్మానాత్మ పరము లని శ్రుత్యర్థము ననుసరించి వార్తికకారులచే వ్యాఖ్యానము చేయఁబడియె.—"స దేవేత్యాది వాక్యేభ్యః కృత్స్నం వస్తు యతోఽద్వయమ్ । సమ్భవ స్త ద్విరుద్ధస్య కుతోఽకృత్స్నస్య వస్తునః ॥ యస్మిన్ దృష్టే ఽప్య దృష్టోఽర్థ స్స తదన్య శ్చ శిష్యతే ! తథా ఽదృష్టే ఽపి దృష్టస్యా న్య

♦ అవి నేను అను బుద్ధిచే.

* కర్మశ్రద్ధ లేనివా రగుదురు.

దకృత్స్నం స్త్వదృ గుచ్యతే" * అని. అనాత్మ అవయవములు గలదియు అనేకధర్మములు గలదియు నగుటవలన, ఒకానొక ధర్మముతోఁ గాని యొకానొకయవయవముతోఁగాని విశిష్ట మగు అనాత్మ వస్తువు ఘటాదికము జ్ఞాతమైనను మఱియొక ధర్మముతోఁ గాని మఱియొక అవయవముతోఁ గాని విశిష్ట మయిన ఆ ఘటాదికమే అజ్ఞాతమై మిగిలియుండును. తదితర మయిన పటాదికమో అజ్ఞాతమై శేషించియుండనే యున్నది. అట్లు ఆ ఘటాదికము అజ్ఞాత మైనను, అవయవాంతర ధర్మాంతర విశిష్ట మగు నాఘటాదికమును బటాదికమును జ్ఞాతము కా వచ్చును. ఇట్లు అది జ్ఞాత మయినను అదియు తదితరమును అజ్ఞాత మగుటవలనను అది అజ్ఞాత మైనను అదియుఁ దదితరమును జ్ఞాత మగుటవలనను అది అకృత్స్నం మని చెప్పఁబడుచున్నది. కృత్స్నవస్తువో అద్వితీయాత్మయే యగును. అది జ్ఞాతమైనప్పుడు అజ్ఞాతమేదియు శేషింప కుండుటవలన నని శ్లోకద్వయమున కర్థము.

శ్రీ. న బుద్ధిభేదం జనయేత్ అని చెప్పినదాని నుపసంహరించుచున్నాఁడు.—ఎవరు ప్రకృతియొక్క సత్త్వాదిగుణములచే సమ్మూఢులై, గుణములందును--ఇంద్రియములందును, వానికర్మములందును, సజ్జన్తే, మేము కర్మముచేయుచున్నా మని. వారలను అకృత్స్నవిదులను మందమతులను, కృత్స్నవిత్ = సర్వజ్ఞుఁడు, నవిచాలయేత్.

ప. ఇఁక "న బుద్ధిభేదం జనయేత్" అని చెప్పినదాని నుపసంహరించుచున్నాఁడు.—ప్రకృతేః; గుణములచేత—సత్త్వాదులచేత, సమ్మూఢులు—మోహము నొందినవారై; గుణకర్మసు = గుణములందును—ఇంద్రియములందును, తత్కర్మములందును—దర్శనశ్రవణాదులందును; ఎవ్వరు, సజ్జన్తే. తాన్; అకృత్స్నవిదః = ఒక్కొకయింద్రియము నుపాసించువారలను; కృత్స్నవిత్ = కృత్స్నమును—సర్వేంద్రియచాలకుం డగు ఆత్మను ఎఱింగినవాఁడు; నవిచాలయేత్ = కర్మములను—కరచరణవ్యాపారములను జేయుచుండుపురుషులను భ్రష్టులనుగాఁ జేయఁగూడదు. శతపథశ్రుతియును—"స యో౽త ఏకైకముపాస్తే న సవేదా౽కృత్స్నో హ్యేషో

* "స దేవ సోమ్యేద మగ్ర ఆసీత్" ఇత్యాది వాక్యములవలన వస్తువు కృత్స్నము అద్వితీయ మని చెప్పఁబడి యుండుటవలన దానికి విరుద్ధ మయిన అకృత్స్నవస్తువునకు సంభవము ఎట్లగును? ఏది జ్ఞాత మైనను అదియు తద్భిన్నమును అజ్ఞాతమై శేషించునో అట్లు ఏది అజ్ఞాతమైనను అదియు తద్భిన్నముగూడ జ్ఞాత మగునో అట్టిది అకృత్స్న మని చెప్పఁబడుచున్నది.

త ఏకై కేన భవ త్యాత్మే త్యేవోపాసీతా ఽత్ర హ్యేతే సర్వ ఏకం భవ న్తి త దేత త్పదనీయ మస్య సర్వస్య య దయ మాత్మా ఽనేన హ్యేత త్సర్వం వేద యథాహ వై పదేనా ఽనువిన్దే దేవం కీర్తిం శ్లోకం విన్దతే య ఏవం వేద" అని. భాష్యము—పూర్వశ్రుతియందు "ప్రాణ న్నేవ ప్రాణోనామభవతి" * ఇత్యాదిగా సర్వేం ద్రియములును ఆత్మయొక్క కర్మములకే నామము లగుచున్న వని చెప్పఁబడినది. అది యుక్తము గాదు. యః—ఎవఁడు; ఏకై కమ్ ఉపాస్తే—ఆత్మానభిజ్ఞుఁడై యొకొ్క కయింద్రియముయొక్క యుపాసనను జేయుచున్నాఁడో; సః—అతఁడు, నవేద—ఎఱుం గఁడు. ఏషః—ఇతఁడు; ఏకై కేన = ఒకొ్కకయింద్రియముచేత; అకృత్స్నో హి భవతి †. ఇఁక ఏవిధమున కృత్స్నము అగుచున్నాఁ డనఁగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు— సర్వేంద్రియములును తమతమవిషయముః గ్రహించుచునుండఁగా, పదార్థభాసకుఁడు ఈయాత్మ యని యే యుపాసింపవలయును. ఎందువలన ననఁగా. అత్ర—ఈయాత్మ యందు, ఏతే—ఈసర్వవిషయములును ప్రతీతిరూపంబున ఏకమగుచున్నవి. తత్—అది; ఏతత్పదనీయమ్—ఈయాత్మయొక్క తెలియవలసిన స్థానము. ఏకారణమువలన ననఁగా. ఈసమస్తజగత్తునకును, ఇతఁడు ఆత్మ. అనేన ఈయాత్మచేత; సర్వమ్, వేద—ఎఱుంగుచున్నాఁడు. కావున రూపరసాదిసర్వపదార్థములు గ్రహించునపుడును ప్రతీతిరూపంబున ఆత్మయె తెలియవచ్చుచున్నాఁడు. అందుకు దృష్టాంతముఁ జెప్పు చున్నాఁడు.—యథా—ఎట్లు; పదేన—గోపదము ననుసరించి పోవువానికి గోవు యొక్కజ్ఞానము కలుగునో అట్లు. ఇట్లు ఎవ్వఁడు ఎఱుంగుచున్నాఁడో అతఁడు కీర్తిని, శ్లోకమ్—యశస్సునుగూడ; విన్దతే—పొందుచున్నాఁడు. అట్లు చెప్పఁబడినది తైత్తి రీయకమునందుఁగూడ. "అన్తః ప్రవిష్ట శ్శాస్తా జనానా మేకస్సన్ బహుధా విచారః, శతం శుక్రాణి యత్రైకం భవన్తి, సర్వే వేదాయత్రైకం భవన్తి, అతో బహుప్రకార మిన్ద్రియమార్గై ర్విచరన్తి" అని. శుక్రాణి—ఇంద్రియవృత్తులు. శేషము స్పష్టము.

రా. అకృత్స్నవిదులో ఆత్మదర్శనమునకుఁ బ్రవృత్తులై, ప్రకృతిసంసృష్టు లగుటచే, ప్రకృతేః = ప్రకృతియొక్క; గుణసమ్మూఢాః = గుణములచే ఆత్మతత్త్వ మునందు సమ్మూఢులై; గుణకర్మసు—క్రియలందే; సజ్జన్తే, ప్రకృతి వివిక్తాత్మస్వరూ

---

* ప్రాణనము చేయుచునే—ఊపిరి పుచ్చుచునే ప్రాణము అను పేరుగలవాఁ డగుచున్నాఁడు.

† కృత్స్నము కానివాఁడు అగుచున్నాఁడు.

పమునందు నక్తులు కారు. అందువలన వారు జ్ఞానయోగమునకు సమర్థులు కారు. కావునఁ గర్మయోగమునందే వారి కధికారము. ఇట్టివార లగు, తాన్; మన్దాన్; అకృత్స్నవిదః; కృత్స్నవిత్; తాను జ్ఞానయోగమున నుండుటచే, నవిచాలయేత్, వారు మందులు శ్రేష్ఠజనులయాచారము ననుసరించువారు గదా! కావున కర్మయోగమును విడిచి సట్టిపనం జూచి కర్మయోగమునుండి ప్రచలితచిత్తులు అగుదురు. అందువలన శ్రేష్ఠుఁడు ఆత్మతత్త్వజ్ఞానముచే ఆత్మ యకర్త యని యనుసంధించుచుఁ దానుగూడఁ గర్మయోగమునం దున్నవాఁడై కర్మయోగమే ఆత్మదర్శనమునకు నిరపేక్షసాధనం బని చూపి వారలను అకృత్స్నవిదులను ప్రీతి గలవారలనుగాఁ జేయవలయు నని యర్థము. జ్ఞానయోగాధికారికిఁగూడ జ్ఞానయోగమునకంటె నిదియె జ్యాయం బని మున్నే చెప్పఁబడినది. అందువలన వ్యపదిష్టుఁడు[1] లోకసంగ్రహముకొఱకు దీనినే చేయవలయును. ప్రకృతివివిక్త మగు ఆత్మస్వభావము నిరూపించుటచే గుణములందుఁ గర్తృత్వము నారోపించి కర్మము ననుష్ఠించు విధము చెప్పఁబడినది. గుణములందుఁ గర్తృత్వానుసంధాన మిది.—ఈకర్తృత్వము ఆత్మకు స్వరూపప్రయుక్తము కాదు, మ తేమనఁగా గుణసంపర్కముచేఁ గలిగినది అని—ప్రాప్తాప్రాప్తవివేకముచే * గుణకృతము—అని యనుసంధానము.

మూ. ప్రకృతేః. గుణములయందు—ఇంద్రియములందు సమ్మూఢులు. ఇంద్రియాదులందలి యభిమానమునలనఁ గదా విషయాదులందు సంగము. గుణకర్మసు= విషయములందును కర్మములందును, "శబ్దాద్యావిషయాద్యాశ్చ సత్త్వాద్యాశ్చ శుభానిచ। అప్రధానాని చ గుణా నిగద్యన్తే నిరుక్తిగైః" అను నిఘంటువువలన. గుణము లనఁగా సత్త్వాదు లని యర్థము చెప్పినచో "గుణా గుణేషు" అనుట అయుక్తం బగును.

మయి సర్వాణి కర్మాణి సన్న్యస్యా ఽధ్యాత్మచేతసా
నిరాశీ ర్నిర్మమో భూత్వా యుధ్యస్వ విగతజ్వరః. 30

భా. ఎట్లు మఱి కర్మమునం దధికృతుఁడు అజ్ఞుఁడు ముముక్షు వైనవాఁడు కర్మము చేయవలయును? అందు వేని చెప్పెదము.—మయి =

---

[1] శ్రేష్ఠుఁడు.

* కర్తృత్వము ఆత్మకుస్వరూపముచే అప్రాప్తము, గుణసంపర్కముచేఁ బ్రాప్తము అను వివేకముచే.

వాసుదేవుఁడను పరమేశ్వరుఁడను సర్వజ్ఞుఁడను సర్వాత్ముఁడను నాయందు; సర్వాణి = సమస్తము లయిన; కర్మాణి = కర్మములను; సన్న్యస్య = నిక్షేపించి; అధ్యాత్మచేతసా = వివేకబుద్ధిచేత, నేను కర్తను ఈశ్వరునికొఱకు భృత్యునివలెఁ జేయుచున్నా నను బుద్ధిచేత. మఱియును; నిరాశీః = ఆశను విడిచినవాఁడవై; నిర్మమః= మమభావము లేనివాఁడవు; భూత్వా = అయి; యుధ్యస్వ = యుద్ధము చేయుము; విగతజ్వరః= విగతసంతాపుఁడవై, విగతశోకుఁడవై [1].

నీవు ఈశ్వరార్థము కర్మము చేయుచున్నా నని వివేకబుద్ధిచే సర్వాత్ముఁడను వాసుదేవుఁ డను నాయందు సర్వకర్మములను సమర్పించి, ఫలమునం దాశయు మమకారంబును విడిచి, శోకము నొందక యుద్ధము సేయు మని తాత్పర్యము.

ఆ. కర్మమునం దజ్ఞుఁ డధికృతుఁ డనుట వాస్తవమే, అయినను, ముముక్షు వగువాఁడు కర్మము విడువవలయును, ఏల యనఁగా, మోక్షము కర్మసాధ్యము కాదు. మఱియు నతనికిఁ గర్మము చేయుట శక్యము కాదు. తా నపేక్షించు మోక్షమునకు కర్మము విరోధి యగుటవలన నని యాశంకించుచున్నాఁడు ఎట్లు ఇత్యాదిగా. మీఁదిశ్లోకముచే నుత్తరము చెప్పుచున్నారు చెప్పెదము అని. చెప్పినప్రకారము పరమాత్మయందు సర్వకర్మములను సమర్పించుటకుఁ గరణముఁ జెప్పుచున్నాఁడు అధ్యాత్మచేతసా అని. వివేకబుద్ధినే వివరించుచున్నారు నేను ఇత్యాదిగా. తెలిపినవిధంబునఁ గర్మములందుఁ బ్రవర్తించువానికిఁ గర్తవ్యాంతరము చెప్పుచున్నారు మఱియును అని. ఆశను విడిచినవాఁడవై–ఫలాపేక్ష విడిచినవాఁడవై యని యర్థము. నిర్మమః–పుత్త్రభ్రాత్రాదులం దని శేషము. ఓయీ! యుద్ధమునందు నియోగం బుపపన్నము గాదు, పుత్త్రభ్రాత్రాది హింసారూప మయిన యుద్ధము సంతాపహేతు వగుటచే దానియందు నియోగించుట యనుచితం బగుటవలన. అనఁగా నందుకుఁ జెప్పుచున్నారు విగతజ్వరః అని.

హ. నీవో కర్మాధికారివి–మయి = వాసుదేవుఁడను బరమేశ్వరుఁడను సర్వజ్ఞుఁడను సర్వకర్మభోక్త నగు నాయందు; సర్వాణి కర్మాణి సన్న్యస్య; అధ్యాత్మచేతసా = వివేకబుద్ధిచేత. నిరాశీః; నిర్మమః = కర్మమునందును తత్ఫలమునందును మమకారము విడిచినవాఁడవై; యుధ్యస్వ, విగతజ్వరః = విగతసంతాపుఁడవై.

---

1 సంతాపము–శోకము పోయినవాఁడవై.

౩౦. ఇట్లు జ్ఞానులుగూడ అధికారికులు లోకసంగ్రహార్థము అవశ్యము కర్మము చేయవలయు ననియు లోకసంగ్రహము చేయువాఁ డిట్లు వర్తింపవలయు ననియు నుపదేశించి యిప్పుడు లోకసంగ్రహదృష్టిచేనైనను స్వధర్మము చేయు మని చెప్పుచున్నాఁడు.—లోకసంగ్రహము చేయునట్టి ఆత్మతత్త్వజ్ఞుఁడవు నీవు; అధ్యాత్మచేతసా = “ఇదం సర్వం య దయ మాత్మా” * అను శ్రుతి చెప్పెడు చొప్పున ఆత్మను అధికరించి ప్రవృత్తము అధ్యాత్మము, చేతః—జ్ఞానము, అధ్యాత్మమైన చేతస్సు—అధ్యాత్మచేతస్సు, దానిచేత—“బ్రహ్మార్పణం బ్రహ్మహవిః” అని చెప్పఁబోవు లక్షణము గల ప్రత్యగ్దృష్టిచే సమస్తమును బ్రహ్మమే అని చూచుట చేత; కర్మాణి—నిత్యనైమిత్తికాదులను; సర్వాణి; మయి = సర్వాత్మ యగు బ్రహ్మమునందు; సన్న్యస్య = సమస్తమును బ్రహ్మమే యని లయము నొందించి; జయముచేఁ బొందఁబడు రాజ్యమునందు యుద్ధఫలమునందు, నిరాశీః = అపేక్ష లేనివాఁడవై; వధింపఁబడు భ్రాత్రాదులందు, నిర్మమః = మమత లేనివాఁడవు; భూత్వా; వీరు నావారలు నాచే వధింపఁబడుచున్నారు అనియే జ్వరము—సంతాపము గలదో అది యెవ్వనికిఁ బోయినదో అట్టి వాఁడవు విగతజ్వరుఁడవు—శోకము లేనివాఁడవై; యుధ్యస్వ. లోకసంగ్రహార్థము కర్మము చేయు మని యర్థము. ఇచట ఇది యభిప్రాయము.—ఇది సమస్తమును నేనును బ్రహ్మమే యని పరాపరైక్య విషయకం బగు అప్రతిబద్ధాపరోక్షజ్ఞానము గల అధికారికుఁ డగు బ్రహ్మవిదుఁడు ఇటఁ జెప్పినవిధంబున లోకహితార్థము కర్మము చేయవలయును, ఇతఁడు జీవించియున్నవాఁడైనను ముక్తుఁ డగుటవలన వీనికిఁ బరులఁ దరింపఁజేయుటయే ప్రయోజనము. పరోక్షజ్ఞాని యగునేని, ఆత్మ దేహాదులకు భిన్నుఁడు దేహాదిద్రష్ట యగుటవలన ఘటద్రష్టవలె అనుయుక్తిచేఁ దాను దేహాదిభిన్నుఁ డను జ్ఞానము గలవాఁడై, యందుచే నేను గర్తను గారయితనుం గా నని అకర్తృత్వబుద్ధి గలవాఁడై, ‘మాయామాత్ర మిదం ద్వైతమ్’ ఇత్యాది శ్రుతిబలముచేతను, ఇది యంతయు మిథ్య మాయాకార్య మగుటవలన ఐంద్రజాలికమువలె ఇత్యాది యుక్తిబలము చేతను, కర్తయు కార్యమును కరణమును సర్వంబును మిథ్యయే యని కర్త్రాదికము సర్వంబును మిథ్యయే యని చూచుచు, సర్వత్ర నిరాశుండును నిర్మముండునై లోకహితార్థము కర్మము చేయవలయును; అందుచేఁ జిత్తపరిపాకంబును జ్ఞానంబును మోక్షంబును సిద్ధించుచున్నది; లోకోపకారము గూడ సిద్ధించుచున్నది; ఇట్లు ఇత

* ఈ యాత్మ ఏది గలదో అది యీ సమస్తమును.

నికిఁ దాను తరించుటయు నితరులఁ దరింపఁజేయుటయు రెండును ఉపపన్నము లగుచున్నవి. ఇఁక అనాత్మజ్ఞుఁ డగునేని పరిగ్రహమునందు ♦ మమత లేనివాఁడై కర్మఫలాపేక్ష లేనివాఁడునై శ్రౌతములను స్మార్తములను సర్వకర్మములను ఈశ్వరార్పణబుద్ధిచే స్వార్థమే చేయవలయును, అందుచే చిత్తశుద్ధియు దానిచే జ్ఞానంబును మోక్షంబును ఇతనికి సిద్ధించుచున్నవి—అని.

మ. ఇట్లు అజ్ఞానికిని జ్ఞానికిని గర్మానుష్ఠానము సమానమైనను అజ్ఞానియందుఁ గర్తృత్వాభినివేశము జ్ఞానియందది లేమి అను విశేషము చెప్పఁబడినది. ఇప్పుడు అజ్ఞానికిఁ గూడ ముముక్షువునకు, ముముక్షువు కానివాని యపేక్షచే, భగవదర్పణమును ఫలాభిసంధిలేమియు అను విశేషము చెప్పుచు, అజ్ఞాని యగుటచే అర్జునునకుఁ గర్మాధికారమును దృఢీకరించుచున్నాఁడు.—మయి—భగవంతుఁ డను వాసుదేవుఁడను పరమేశ్వరుఁడను సర్వజ్ఞుఁడను సర్వనియంతను సర్వాత్ముఁడను నాయందు; సర్వాణి కర్మాణి = లౌకికములను వైదికములను, సర్వవిధము లయిన కర్మములను గూడ; అధ్యాత్మచేతసా =«నేను కర్తను, అంతర్యామి కధీనుఁడను, ఆయీశ్వరుని కొఱకే రాజుకొఱకు భృత్యుని యట్లు కర్మములను జేయుచున్నాను» అను నీ బుద్ధిచేత; సన్న్యస్య = సమర్పించి; నిరాశీః = నిష్కాముఁడవును, నిర్మమః = స్వీయము లయిన దేహపుత్త్రభ్రాత్రాదులందు మమత లేనివాఁడవును; విగతజ్వరః = సంతాపమునకు హేతు వగుటచే శోకమే జ్వరశబ్దముచేఁ జెప్పఁబడినది, ఐహిక మగు నపకీర్తి పారలౌకిక మగు నరకపతనము మొదలగువాని వలని శోకము గీలేనివాఁడవును; భూత్వా = అయి; ముముక్షుఁడవు నీవు, యుధ్యస్వ—విహితము లయిన కర్మములం జేయు మని యభిప్రాయము. ఇట ముముక్షువునకు భగవదర్పణమును నిష్కామత్వంబును సర్వకర్మములందును సాధారణము, నిర్మమత్వంబును శోక రహితత్వంబును ప్రకృతం బగు యుద్ధమునందు మాత్రమే యని తెలియవలయును, ఇతరకర్మములందు మమతాశోకంబులు అప్రసక్తము లగుటవలన.

శ్రీ. ఇట్లు తత్త్వవేత్తయుఁగూడ కర్మము చేయవలయును, నీవో యింకం దత్త్వవేత్తవు కావు, కావునఁ గర్మమునే చేయు మని చెప్పుచున్నాఁడు.—సర్వాణి కర్మాణి; మయి; సన్న్యస్య = సమర్పించి; అధ్యాత్మచేతసా = అంతర్యామి కధీనుఁడనై నేను జేయుచున్నా నను దృష్టిచే; నిరాశీః = నిష్కాముఁడవును; కావుననే,

♦ పత్నీ పుత్త్రాదికమునందు.

నాకు ఫలసాధనము నా కొఱకే కర్మము అని మమత లేనివాఁడవునై; విగతజ్వరః= శోకము విడిచినవాఁడవునై; యుధ్యస్వ.

ప. ఇఁకఁ బ్రకృత మనుసరించుచున్నాఁడు.—సర్వాణి కర్మాణి, మయి, సన్న్యస్య = సమర్పించి, అధ్యాత్మచేతసా = అంతర్యామ్యధీనుఁడనై నేను జేయుచున్నా నను దృష్టిచే, నిరాశీః = ఇది నాకుఁ గలుగవలయు నని కామము లేనివాఁడవై; అట్లు, దేనివలన నీకు జ్వరము కలిగెనో దాని విషయమయి, నిర్మమః = మమత లేనివాఁడవై, భూత్వా, అందువలన, విగతజ్వరుఁడవై, యుధ్యస్వ.

రా. ఇప్పుడు ఆత్మలు పరమపురుషుని శరీరము లగుటచే తన్నియామ్యత్వమే ఆయాత్మలకు స్వరూప మని నిరూపించుటచే, సర్వాత్మభూతుఁడు భగవంతుఁ డగు పురుషోత్తమునియందు గుణకృతమైన కర్తృత్వమునుగూడ ఆరోపించి కర్మము చేయవలయు నని చెప్పుచున్నాఁడు.—మయి = సర్వేశ్వరుఁడను సర్వభూతాంతరాత్మ భూతుఁడ నగు నాయందు; సర్వాణి కర్మాణి అధ్యాత్మచేతసా సన్న్యస్య, నిరాశీః, నిర్మముఁడవునై, విగతజ్వరః, యుద్ధాదిక మగు సమస్తమైన విహిత కర్మమును జేయుము. ఆత్మయందు చేతస్సు ఏది గలదో అది యధ్యాత్మచేతస్సు, శ్రుతిశత సిద్ధం బగు * ఆత్మస్వరూప విషయ జ్ఞానముచేత నని యర్థము. "అన్తః ప్రవిష్ట శ్శాస్తా జనానాం, సర్వాత్మా, అన్తః ప్రవిష్టం కర్తార మేతమ్, య ఆత్మని తిష్ఠ న్నాత్మనో ఽన్తరో యమాత్మా న వేద యస్యాత్మా శరీరం య ఆత్మాన మన్తరో య మయతి స త ఆత్మాన్తర్యా మ్యమృతః" ఇత్యాదు లగు శ్రుతులు ఈయాత్మ పరమపురుషునిచే నియామ్యుఁడు తచ్ఛరీరభూతుఁ డనియుఁ బరమ పురుషుఁడు నియామకుఁ డనియుఁ జెప్పుచున్నవి. స్మృతులుగూడ "ప్రశాసితారంసర్వేషామ్" ఇత్యాదులు. "సర్వస్య చాఽహం హృది సన్నివిష్టో మత్తః స్మృతిర్జ్ఞాన మపోహనం చ॥ ఈశ్వరస్సర్వ భూతానాం హృద్దేశే ఽర్జున తిష్ఠతి। భ్రామయన్ సర్వభూతాని యన్త్రారూఢాని మాయయా॥ అని చెప్పఁబోవుచున్నాఁడు. అందువలన, నాశరీర మగుటచే ఆత్మ నాచే నియామ్యుఁడు అని యనుసంధించుచు సర్వకర్మంబులును నాచేతనే చేయఁబడుచున్న వని పరమపురుషుఁ డను నాయందు సన్న్యసించి, వానిని కేవలము మదారాధనములే యని చేసి, తత్ఫలమునందు ఆశ లేనివాఁడవు కావుననే ఆ యాకర్మమునందు మమతారహితుఁడవై,

* బహుశ్రుతిప్రమాణములచే సిద్ధం బగు.

విగతజ్వరుఁడవై యుద్ధాదికమును జేయుము. స్వకీయుఁ డయిన ఆత్మచే స్వకీయములే యగు నుపకరణములతో స్వారాధనైకప్రయోజనములతో బరమపురుషుఁడు సర్వేశ్వరుఁడు సర్వశేషి తానే స్వకర్మములను జేయించుచున్నాఁ డని యనుసంధించి కర్మములయెడ మమత లేనివాఁడవై, 'అనాది కాలప్రవృత్తమై యనంత మగు ప్రాచీనపాప సంచయముతో ఎట్లు నేను ఉండఁగలను?' అను నంతర్జ్వరము విడిచి 'పరమ పురుషుఁడే కర్మములచే నారాధితుఁడై బంధమునుండి విడిపింపఁగలఁ, డని సుఖంబునఁ గర్మయోగమునే చేయు మని యర్థము. "త మీశ్వరాణాం పరమం మహేశ్వరం తం దేవతానాం పరమం చ దైవతమ్, పతిం విశ్వస్య, పతిం పతీనామ్" ఇత్యాది శ్రుతి సిద్ధము గదా సర్వేశ్వరత్వంబును సర్వశేషిత్వంబును. ఈశ్వరత్వ మనఁగా నియంతృత్వము. శేషిత్వ మనఁగా పతిత్వము.

మా. అందువలన, సర్వాణి కర్మాణి, మయి = నాయందే, సన్న్యస్య—భ్రాంతిచే జీవునియందు అధ్యారోపితము లగు వానిని నాయందే విడిచి, భగవంతుఁడను నేనే సర్వకర్మములను జేయుచున్నాఁడ ననియు నాపూజ యనియు. ఆత్మను అధికరించి చేతస్సు ఏది గలదో అది అధ్యాత్మచేతస్సు *. సన్న్యసము—భగవంతుఁడు చేయుచున్నాఁ డనుట. నిర్మమత్వము—నేను జేయువాఁడం గా ననుట.

యే మే మత మిదం నిత్య మనుతిష్ఠన్తి మానవాః
శ్రద్ధావన్తో ఽనసూయన్తో ముచ్యన్తే తే ఽపి కర్మభిః. ౩౧

భా. కర్మము చేయవలయు నని సప్రమాణముగాఁ జెప్పఁబడినది నామతం బిది యేది గలదో దాని.—యే = ఎవరు; మానవాః = మనుష్యులు; మే = నాయొక్క; మతమ్ = మతమును; నిత్యమ్ = ఎల్లప్పుడును; అనుతిష్ఠన్తి = అనువర్తించుచున్నారో; శ్రద్ధావన్తః = శ్రద్ధ గలవారలై; అనసూయన్తః = పరమగురుఁ డను వాసుదేవుఁడను నాయందు అసూయచేయనివారలై. తే ఽపి = అట్టి వారలుగూడ; ముచ్యన్తే = విడువఁబడుచున్నారు; కర్మభిః = ధర్మా ఽధర్మంబులను కర్మములచేత.

* పరమాత్మలాభముచే ననుట, ఇందుకు నిరాశీః అనుదానితో నన్వయము.

ఇప్పుడు నేను నీకుఁ జెప్పినట్టి నా మతమును ఎవ్వరు శ్రద్ధ గలవారలై నాయం దసూయ లేనివారలై యెల్లప్పుడును అనువర్తింతురో వారుగూడ ధర్మాధర్మములచే విముక్తు లగుదు రని తాత్పర్యము.

ఆ. ప్రకృతం బగు భగవంతుని మతమునే చెప్పినవిధంబున ననుసరించి యనుష్ఠించువారలకుఁ గ్రమముక్తి ఫలం బని చెప్పుచున్నారు కర్మము ఇత్యాదిగా. శాస్త్రముచేతను ఆచార్యునిచేతను ఉపదేశింపఁబడిన అదృష్టార్థమునందు నమ్మకము శ్రద్ధ. గుణములందు దోషావిష్కరణము * అసూయ. తే అపి అనుచోట అపి శబ్దము ఈచెప్పిన ముక్తి అముఖ్యం బని తెలుపుటకొఱకు.

హ. యే--అధికారు లగువా రెవరు. కర్మభిః= సకలకిల్బిషములచేతను. ♦

శం. "న కర్మణా మనారమ్భాత్" అనునది మొదలుగా "మయి సర్వాణి కర్మాణి" ఇత్యంత మగు గ్రంథముచే "ముముక్షు వవశ్యము మోక్షార్థము ఈశ్వరార్పణబుద్ధితోఁ గర్మము చేయవలయు" నని చెప్పఁబడినది. ఇది నామతం బని నిశ్చయించి శ్రీభగవంతుఁడు తనమతము ననుసరించువా రెవ్వరో వారు ముక్తు లగుదు రనియు ఎవ్వరు విపరీతముగా వర్తింతురో వారు వినాశము నొందుదు రనియు నియమము చేయుచున్నాఁడు.—యే = ఎవరు; వివేకులైన, మానవాః = మనుష్యులు, ముముక్షువు లగు బ్రాహ్మణాదులు; ఇదమ్ = ఈ చెప్పినట్టి; మే = ఈశ్వరుఁ డను నాయొక్క; మతమ్ = శాసనమును; అనసూయన్తః = అసూయ యనఁగా గుణదూషణము, జగద్గురుఁడ నగు నాయందు దానిఁ జేయనివారలై; మ తే మనఁగా, శ్రద్ధావన్తః= అందు శ్రద్ధను భక్తిని చేయుచున్నవారలై; అనుతిష్ఠన్తి=అనువర్తించుచున్నారో, నాశాసనము నుల్లంఘింపక యెవరు నిత్యమును గర్మమును జేయుచున్నారో అని యర్థము; తే= వారు; సత్త్వశుద్ధిచే నిర్వికారాత్మవిజ్ఞానము నొంది, కర్మభిః= పుణ్యాపుణ్యము లను పేరుగల నానాదుఃఖహేతువు లగు సంచితాదులచే; ముచ్యన్తే. అపి శబ్దమువలన జన్మాదులచేఁగూడ ముక్తు లగుదు రని యర్థము.

మ. ఫలాభిసంధి లేక యీశ్వరార్పణబుద్ధితో విహితకర్మము ననుష్ఠించుటవలన సత్త్వశుద్ధి జ్ఞానప్రాప్తిద్వారంబున ముక్తి కలుగు నని చెప్పుచున్నాఁడు.—

* అవిష్కరణము—వెల్లడి చేయుట.

♦ తక్కినది శంకరభాష్యముతో సమానము.

ఇదమ్—ఫలాభిసంధి లేక విహితకర్మము ననుష్ఠించుట యనునట్టి; మమ మతమ్; నిత్యమ్ = నిత్యవేదబోధిత మగుటచే అనాదిపరంపరగా వచ్చినదానిని, లేక, ఆవశ్యక మయినదానిని; లేక, నిత్యమ్ = ఎల్లప్పుడును; మానవాః = మనుష్యులు; యే = ఎవరు; కర్మములకు మనుష్యులే యధికారు లగుటవలన, శ్రద్ధావన్తః = శాస్త్రముచేతను ఆచార్యునిచేతను ఉపదేశింపఁబడిన విషయమునందు అది యనుభవమునకు రాకపోయినను ఇది యిట్లే యను నమ్మకము శ్రద్ధ, అది గలవారలై; అనసూయన్తః = గుణములందు దోషావిష్కరణము అసూయ, దుఃఖరూప మయిన కర్మమునందు నన్ను నియోగించినాఁడు నిర్దయుఁ డితం డనునట్టిది నాయందుఁ బ్రకృతము ప్రసక్తించినది, అట్టి యసూయను గురుఁడను వాసుదేవుఁడను సర్వలోకసుహృదుఁడను నాయందుఁ జేయనివారై; అనుతిష్ఠన్తి = అనుష్ఠించుచున్నారో; తే ఽపి = వారలును; సత్త్వశుద్ధిజ్ఞానప్రాప్తిద్వారంబున సమ్యగ్జ్ఞానివలె, ముచ్యన్తే, కర్మభిః—ధర్మాధర్మము లనువానిచేత.

శ్రీ. ఇట్లు కర్మము ననుష్ఠించుటవలన గుణముఁ జెప్పుచున్నాఁడు—నా వాక్యమునందు, శ్రద్ధావన్తః; అనసూయన్తః = దుఃఖరూప మైన కర్మమును జేయుమనుచున్నాఁ డని దోషదృష్టి లేనివారలై; యే; మేమతమ్ = నామతమును; అనుతిష్ఠన్తి; తే ఽపి; తిన్నగా, సమ్యగ్జ్ఞానివలె, ముచ్యన్తే.

ప. ఇట్లనుష్ఠించినచో గుణముఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—ఇదమ్, మే, మతమ్, యే, నావాక్యమునందు, శ్రద్ధావన్తః, అనసూయన్తః = దుఃఖాస్పద మగు కర్మమునందుఁ బ్రవర్తింపఁజేయుచున్నాఁ డని దోషదృష్టి లేనివారలై, అనుతిష్ఠన్తి; తే ఽపి, తిన్నగా జ్ఞానివలె, కర్మభిః ముచ్యన్తే.

రా. ఇదియే సాక్షాదుపనిషత్సారభూత మైన యర్థమని చెప్పుచున్నాఁడు — యే = ఎవరు; మానవాః—శాస్త్రాధికారులు; ఇదియే శాస్త్రార్థ మని, ఇదమ్ = దీని; మే = నాయొక్క; మతమ్ = మతమును; నిశ్చయించి అట్లు, అనుతిష్ఠన్తి = అనుష్ఠించుచున్నారో. మఱియు నెవ్వరు అనుష్ఠింపనివార లయ్యును ఈశాస్త్రార్థమునందు, శ్రద్ధావన్తః = శ్రద్ధ * గలవార లగుదురో. మఱియు నెవరు శ్రద్ధ లేనివార లయ్యును ఇట్లు శాస్త్రార్థము సంభవింప దని, అనసూయన్తః—ఈమహాగుణవిశిష్ట

* నమ్మకము.

మయిన శాస్త్రార్థమునందు దోషము నావిష్కరింపనివార లగుదురో అని యర్థము. తే—వారలందఱును; కర్మభిః = బంధహేతు లగు అనాదికాలారబ్ధము లయిన సర్వకర్మములచేతను; ముచ్యన్తే. «తే అపి కర్మభిః» అనుచో అపి శబ్దముచే వీరు * వేఱుచేయఁబడుచున్నారు. ఇప్పు డనుష్ఠింపకున్నను శ్రద్ధ గలవారలును అసూయ లేనివారలును అగుదు రేని శ్రద్ధచేతను అసూయ లేమిచేతను క్షీణపాపులై శీఘ్రంబున ఈశాస్త్రార్థమునే యనుష్ఠించి ముక్తు లగుదు రని యర్థము.

మా. ఫలముఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—ఎవ్వ రిట్లు నివృత్తకర్మము గలవార లగుదురో ♦; తే ఽపి = వారలుగూడ, ముచ్యన్తే, జ్ఞానద్వారమున. ఇఁక అపరోక్షజ్ఞానులు ముక్తు లగుదు రని చెప్పవలయునా? కాని, సాధనాంతరము § చెప్పఁబడినది కాదు. «నివృత్తాదీని కర్మాణి హ్యపరోక్షేశదృష్టయే । అపరోక్షేశదృష్టిస్తు ముక్తౌ కించి న్న మార్గతే । సర్వం త దస్తరాధాయ ముక్తయే సాధనం భవేత్ । న కించి దన్తరాధాయ నిర్వాణాయాపరోక్షదృక్» ‖ అని గదా చెప్పఁబడినది నారాయణాష్టాక్షరకల్పమునందు. అందువలననె సముచ్చయనియమము ** నిరాకరింపఁబడినది.

యే త్వేత దభ్యసూయన్తో నానుతిష్ఠన్తి మే మతమ్
సర్వజ్ఞానవిమూఢాం స్తా న్విద్ధి నష్టా నచేతసః. 3_౨

భా. యేతు = తద్విపరీతులు ఎవ్వరు; ఏతత్ = ఈ; మే = నాయొక్క; మతమ్ = మతమును; అభ్యసూయన్తః = నిందించుచున్నవారై; నానుతిష్ఠన్తి = అనువర్తింపరో; తాన్ = వారలను; సర్వజ్ఞానవిమూఢాన్ = సమస్తము లయిన జ్ఞానములందును వివిధముగా మూఢు

* శ్రద్ధ గలవారును అసూయ లేనివారలును.

♦ నిష్కామముగా అనుష్ఠిత మగు కర్మము నివృత్తకర్మము.

§ జ్ఞానమువలె నివృత్తకర్మముగూడ ముక్తికి మఱియొక సాధన మని.

‖ నివృత్తము మొదలగు కర్మములు అపరోక్షేశ్వరజ్ఞానమునకుఁ గదా సాధన మగుచున్నవి. అపరోక్షేశ్వరజ్ఞానమో ముక్తియందు దేనినిగూడ—సాధనాంతరము నపేక్షింపదు. నివృత్తాదికర్మము సమస్తమును జ్ఞానమును నడుమనుంచుకొని—జ్ఞానద్వారమున ముక్తికి సాధన మగును. అపరోక్షజ్ఞానము దేనినిగూడ నడుమ నుంచుకొనక—ద్వారము నపేక్షింపకయే మోక్షమునకు సాధన మగుచున్నది.

** జ్ఞానకర్మములు రెండును జేరి ముక్తిసాధనము అను నియమము.

లైన వారినిగాను; నష్టాన్ = నాశము పొందినవారినిగాను; అచేతసః = అవివేకులనుగాను; విద్ధి = ఎఱుంగుము.

ఇఁక నెవ్వరు నీకుఁ జెప్పిన నామతమును నిందించుచు అనువర్తింపరో వారు సర్వవిషయములందును తత్త్వజ్ఞానము లేక మూఢులై యవివేకులయి నాశము నొందువార లని యెఱుంగు మని తాత్పర్యము.

అ॰ భగవంతుని మతము ననువర్తింపనివారలకుఁ బ్రత్యవాయముఁ దెలుపుచున్నాఁడు ఈశ్లోకముచేత. తద్విపరీతులు — భగవన్మతము ననువర్తించు వారలకంటె విపరీతులు *. ఆవైపరీత్యమునే చూపుచున్నారు ఏతత్ ఇత్యాదిగా. అభ్యసూయన్తః — అందు లేనిదానినైనను దోషము నారోపించుచున్నవారై యని యర్థము. సర్వజ్ఞానములు సగుణనిర్గుణ విషయములు. వివిధముగా — ప్రమాణ ప్రమేయ ప్రయోజన విభాగముచే వివిధత్వము †.

హ॰ యేతు; ఏతత్; మే = ఈశ్వరుఁ డను నాయొక్క; మతమ్; అభ్యసూయన్తః = ఈర్ష్య చేయువారై; నానుతిష్ఠన్తి = చేయరో; తాన్; సర్వజ్ఞానము లందును, విమూఢులను—పరమార్థము తెలియనివారలనుగాను, నష్టాన్; అచేతసః= అవివేకులనుగాను; విద్ధి = ఎఱుంగుము.

శం॰ అట్లు చేయనిచో దండముఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—యేతు = ఇఁక నెవ్వరు అవివేకులు దురహంకారు లగు బ్రాహ్మణాదులు; ఏతత్ — నీకుఁ జెప్పిన దాని; మే = ఈశ్వరుఁడ నగు నాయొక్క; మతమ్ = ఆజ్ఞను; అభ్యసూయన్తః = మిక్కిలి దూషించుచున్నవారలై; నానుతిష్ఠన్తి—దురాగ్రహముచే నాయాజ్ఞను జేయరో; సర్వజ్ఞానవిమూఢాన్ = సర్వాత్మక మగుటచే బ్రహ్మము సర్వ మని చెప్పఁబడుచున్నది, బ్రహ్మవిషయక మైన జ్ఞానము సర్వజ్ఞానము, దానియందు విశేషించి మూఢులను; అచేతసః = అవివేకులను — కర్మము బహుసాధనములచే సాధ్యము క్లేశభూయిష్ఠము, దానిఫలమో అదృష్టము, కావునఁ గర్మసన్న్యాసమే పరమసుఖం బని విపరీత మయిన బుద్ధిగలవారలను; తాన్ = సన్న్యాసమున కయోగ్యులై కర్మనిష్ఠులు కాని ఆజనులను; నష్టాన్ = నశించిన పుణ్యలోకములు గలవార

* భిన్నులు.

† ప్రమాణ ప్రమేయ ప్రయోజనములు మూఁడిటియందును మోహము నొందినవారై యని యర్థము.

లనుగా; విద్ధి. స్వధర్మమును విడిచి పరధర్మమునందు వర్తించువారలు తమకుఁ దామే విపరీతబుద్ధిచే వినాశము నొందుదు రని యర్థము.

మ. ఇట్లు అన్వయమునందు * గుణముఁ జెప్పి వ్యతిరేకమునందు † దోషముఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—తు శబ్దము విపరీతశ్రద్ధను ♦ సూచించుచున్నది. అందుచే, యే = ఎవరు; నాస్తికతవలన శ్రద్ధలేనివారలై, అభ్యసూయన్తః = దోషము నారోపించుచు; ఏతత్, మే మతమ్; అనువర్తింపరో. తాన్; అచేతసః = దుష్టచిత్తులనుగాను; కావుననే, సర్వజ్ఞానవిమూఢాన్ = సర్వత్ర—కర్మమునందును సగుణబ్రహ్మమునందును నిర్గుణబ్రహ్మమునందును ఏజ్ఞానము గలదో దానియందు వివిధముగా — ప్రమాణమునను ప్రమేయమునను ప్రయోజనమునను మూఢులను గాను, సర్వవిధముచేతను అయోగ్యులనుగాను; నష్టాన్ = సర్వపురుషార్థములనుండియు భ్రష్టులనుగాను; విద్ధి = ఎఱుంగుము.

శ్రీ. విపక్షమునందు దోషముఁ జెప్పుచున్నాఁడు—యేతు, మే మతమ్ = ఈశ్వరార్థము కర్మము చేయవలయు నను అనుశాసనమును; అభ్యసూయన్తః = ద్వేషించుచు; నానుతిష్ఠన్తి. తాన్, అచేతసః = వివేకహీనులనుగాను; అందువలననే, సర్వమునందును—కర్మవిషయమునను బ్రహ్మవిషయమునను ఏజ్ఞానము గలదో అందు విమూఢులను గాను; నష్టాన్, విద్ధి.

ప. విపక్షమునందు దోషముఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—యేతు, మున్ను నిరూపించిన లక్షణము లేనివారలై; మే మతం నానుతిష్ఠన్తి. తాన్, అచేతసః = భ్రాంతులను, అట్లు సర్వజ్ఞానరహితులను నష్టులనుగా, విద్ధి.

రా. భగవంతుని కభిమతము ఉపనిషత్ప్రతిపాదితము అగునర్థము నను ష్ఠింపనివారలకును దానియెడ శ్రద్ధ లేనివారలకును అసూయపడువారలకును దోషముఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—యేతు; ఏతత్—ఆత్మవస్తువు సమస్తమును నాకు శరీర మగుటచే నేన యాధారముగాఁ గలదై నాకు శేషభూతమై నాచేతనే ప్రవర్తింపఁజేయఁ దగినది యనియెడు; మే మతమ్; నానుతిష్ఠన్తి = ఇట్లు అనుసంధించి సర్వకర్మములను జేయరో, ఎవరు నమ్మరో, మఱియు నెవరు దీనియెడ నసూయ వహి

* అనువర్తించుటయందు.

† అనువర్తింపనియెడ.

♦ విరుద్ధార్థమునందు నమ్మకమును.

యుంతురో; తాన్ = వారలను; సర్వజ్ఞానవిమూఢాన్ = సమస్తము లయిన జ్ఞానము లందును విశేషముగా విమూఢులను; కావున నే, నష్టాన్, అచేతసః, విద్ధి. చేతస్సు యొక్క కార్యము వస్తుతత్త్వనిశ్చయము గదా! అది లేమివలన అచేతసులు, విపరీతజ్ఞానులును సర్వత్రవిమూఢులును.

“సర్వాత్మలును నాకు శరీరము, వానికి నేన యాధారము, అవి నాకు శేషభూతములు, వానికన్నిటికి నేనే ప్రవర్తకుఁడను” అను నా యీమతమువోష్పున ననుసంధించి కర్మముల నెవ్వ రనుష్ఠింపరో దీని నెవ్వరు నమ్మరో ఎవ్వరు దీనిమొడ సమూయ వహింతురో వారలందఱు సర్వజ్ఞానములందును మూఢులై వస్తుతత్త్వము తెలియక భ్రాంతులై నశింతు రని తెలియు మని తాత్పర్యము.

మూ. *

సదృశం చేష్టతే స్వస్యాః ప్రకృతే ర్జ్ఞానవా నపి
ప్రకృతిం యాన్తి భూతాని నిగ్రహః కిం కరిష్యతి. 33

భా. ఏకారణమువలన మఱి, నీమతము ననుష్ఠింపక పరధర్మముల ననుష్ఠించెదరు? స్వధర్మమునుగూడ ననువర్తింపరు? నీకుఁ బ్రతికూలురై యెట్లు భయపడరు నీశాసనము నతిక్రమించు దోషమునకు? అనఁగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు —సదృశమ్ = అనురూపముగా; చేష్టతే= చేష్ట చేయుచున్నాఁడు. దేని కనురూపముగా? స్వస్యాః = తనదైన, ప్రకృతేః = ప్రకృతికి. ప్రకృతి యనఁగా నేది? పూర్వకృతధర్మాధర్మాదిసంస్కారము వర్తమానజన్మాదికమునం దభివ్యక్తము ప్రకృతి యనఁబడును. ఆప్రకృతికి సదృశముగనే సర్వప్రాణియును, జ్ఞానవా నపి = జ్ఞానము గలవాఁడైనను; చేష్టించుచున్నాఁడు. ఇఁక మూర్ఖుఁ డేమి? అందువలన, ప్రకృతిమ్ = ప్రకృతిని; యాన్తి = వెంబడించుచున్నవి; భూతాని = ప్రాణులు. నిగ్రహః = నిషేధము ♦; నాయొక్క గాని యితరునియొక్క గాని; కిం కరిష్యతి = ఏమి చేయఁ గలదు.

పూర్వజన్మములందుఁ జేసిన ధర్మాధర్మములు మొదలగువాని సంస్కారము ఇప్పటిజన్మాదులం దభివ్యక్త మగును. అది ప్రకృతి యనఁబడును. ఎవ్వని ప్రకృతి

* దీనికి మూధ్వభాష్యము లేదు.

♦ కూడ దనుట.

యెట్టిదిగా నుండునో వాని ప్రవృత్తియు నట్టిదే యగును. ఇది జ్ఞానవంతునకుఁగూడ సమానము. ఇఁక అజ్ఞానిసంగతి చెప్ప నేల? అందువలన సర్వప్రాణులును తమ తమ ప్రకృతిని అనుసరించి ప్రవర్తింతురు. నేను గాని మఱియొకఁడుగాని అట్లు ప్రవర్తింపఁగూడ దని నిషేధించుటవలనఁ బ్రయోజనము లే దని తాత్పర్యము.

టీ. భగవన్మతము ననువర్తించుటను విడిచి పరధర్మము ననుష్ఠించుటకును స్వధర్మము ననుష్ఠింపమికిని గారణము నడుగుచున్నాఁడు.—ఏకారణమువలన ఇత్యాదిగా. భగవత్ప్రతికూలతయే యందుకుఁ గారణ మని యాశంకించి చెప్పుచున్నాఁడు నీకుఁ బ్రతికూలురై ఇత్యాదిగా. రాజాజ్ఞ నతిక్రమించినచో దోషము కనఁబడుటవలన అట్లు భగవంతునియాజ్ఞ నతిక్రమించినను దోషము సంభవించుం గావున భగవత్ప్రతికూలత భయము కలిగించు నని యర్థము. ఉత్తరముగా శ్లోకము నెత్తుచున్నారు అనఁగా జెప్పుచున్నాఁడు అని. సమస్త మయిన ప్రాణివర్గమును బ్రకృతివశవర్తి యనుటయందుఁ గైముతికన్యాయము సూచించుచున్నాఁడు జ్ఞానవానపి అని. సర్వభూతములును ఇచ్ఛింపని వయ్యును బ్రకృతి కనురూపమయిన చేష్టను బొందుచున్న వని నిగమనము చేయుచున్నాఁడు ప్రకృతిం యాన్తి భూతాని అని. భూతంబులు ప్రకృతి కధీనంబు లయ్యును బ్రకృతిని భగవంతుఁడు నిగ్రహింపవచ్చు నని యాశంకించి చెప్పుచున్నాఁడు నిగ్రహ ఇత్యాదిగా. భూతములకు చేష్ట దేని ననుసరించియుండునో అట్టి యీ ప్రకృతి యేది యని యడుగుచున్నాఁడు ప్రకృతి యనఁగా నేడి అని. భగవంతుని యభిప్రాయము చొప్పునఁ బ్రకృతిని బ్రకటించుచున్నారు పూర్వేత్యాదిగా. పూర్వకృత ధర్మా ఽధర్మాది అనుచోటి ఆదిశబ్దముచే జ్ఞానేచ్ఛాదికము సంగ్రహింపఁబడుచున్నది. ఈ సంస్కారము స్వసత్తచేతనే ♦ ప్రవర్తక మను నెడఁ బ్రలయమునందును బ్రవృత్తి యుండు నని యాశంకించి విశేషణము చేయుచున్నారు వర్తమా నేత్యాదిగా. సర్వప్రాణియును అనుట అయుక్తము, వివేకియొక్క ప్రవృత్తి యట్టిది కాకుండుటవలన నని యాశంకించి «పశ్వాదిభి శ్చా ఽవిశేషాత్ ” * అనున్యాయము ననుసరించి చెప్పుచున్నారు జ్ఞానవా నపి అని. జ్ఞానులకును అజ్ఞానులకును ప్రకృత్యధీనత సమాన

♦ తనయునికి మాత్రముచే.

* పశువు మొదలగు వానితో భేదము లేకుండుటవలన నని యర్థము. సర్వప్రాణిప్రవృత్తియు పశ్వాది ప్రవృత్తివంటిదే యని భావము. ఇది శ్రీశారీరక మీమాంసయందు అధ్యాసభాష్యోక్తన్యాయము.

మని యేర్పడఁగా ఫలితముఁ జెప్పుచున్నారు అందువలన ననిః ప్రకృతిం యాన్తి— ప్రకృతిసదృశ మయిన చేష్టను బొందుచున్నవి యుచ్ఛింపనివయ్యును సర్వభూతంబు లును అని యర్థము. ప్రకృతిని భగవంతుఁడుగాని తత్సమానుఁడుగాని నిగ్రహింప వచ్చు నని యాశంకించి అనతారిత మైన చతుర్థపాదముయొక్క అర్థాపేక్షితమును * పూరించుచున్నారు నాయొక్కగాని యితరునియొక్కగాని అని.

హా. ఎందువలన ననఁగా.— †

శ్లో. నామతము నాదరింపక చేయవలసినకర్మమును సన్న్యసించి స్థాణు పువలె నూరకయుండెద మని యెవ్వరు మఱి తలంచుచున్నారో అట్టివారికిఁ ప్రకృ త్యధీనులకుఁ జలింపక యూరకుండుట ఘటిల్లదు, జ్ఞానులకుఁ గూడ జయింప నలవి గాని ప్రకృతిని—నామాయను నిగ్రహించుట యతిదుష్కరం బగుటవలన. అని "కార్యతే హ్యవశః కర్మ" అను వచనముయొక్క అర్థమునే మరల దృఢీకరించు చున్నాఁడు మూఢులను గర్మమునందు నియమించుకొఱకు —జ్ఞానవా నపి = నిత్యనిరంతర బ్రహ్మనిష్ఠచే సర్వవాసనాగ్రంథిని నిర్మూలించినవాఁడుగూడ బ్రహ్మవిదుఁడు; ప్రాణత్రాణహేతు వగుటచే అవశిష్ట మయిన, స్వస్యాః ప్రకృతేః = తనవాసనకు; సదృశమ్ = అనురూపముగనే; ఆహారాదులందు, చేష్టతే. దాని నిగ్రహించుటకు సమర్థుఁడు గాఁడు, శరీరస్థితికిఁ గారణ మయిన ప్రకృతి నివారింప నశక్య మగుట వలన. ఇట్లు బ్రహ్మనిష్ఠచేఁ బ్రకృతి నతిక్రమించి యున్నవాఁడు జితేంద్రియుఁడు బ్రహ్మవిదుఁడుగూడఁ బ్రకృతివశవర్తియై యుండగాఁ దక్కినమూఢుల గుఱించి చెప్ప వలసినదేమి? అను నభిప్రాయముచేఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—సుఖదుఃఖముల ననుభవిం చుటకై తమతమకర్మముచే భవన్తి-పుట్టుచున్నవి గావున, భూతాని = సర్వప్రాణు లును; ప్రకృతిమ్= తమతమజాతి కనురూపముగా నానావిధకర్మముల నొనర్చుటకు హేతుభూతము రాగద్వేషాదిగుణసంతతము వాసనాత్మకము అగు ప్రకృతిని; యాన్తి— తమతమప్రకృతి కనురూపముగా రాగద్వేషములచే నానావిధముగా చేష్టింపనే చేష్టింతురు, ప్రకృత్యధీనులు ఊరకుండుటకు క్షణమేని శక్తులు కారు. అందువలన, మేము ఏమియుం జేయ మని, నిగ్రహః = తాత్కాలికమైన యింద్రియ నిరోధము; కిం కరిష్యతి? రాగాదిదోషవిశిష్ట మగు తమప్రకృతియొక్క వేగముచే అందఱును

* ఎవ్వనియొక్క నిగ్రహము అని ఆకాంక్షిత మయినదాని.

† తక్కినది శంకరభాష్యముతో సమానము.

చేష్టలు చేయవలసినవారై యుండుటవలన నేనేమియుఁ జేయు నను నియమము వ్యర్థ మని యర్థము.

మ. ఓయీ! రాజశాసనము నతిక్రమించుటచేతంబోలె నీశాసనము నతిక్రమించుటచే భయము కలుగు నని తెలిసి యెట్లసూయచే నీమతము ననువర్తింపరు? మఱియు, ఎల్లు సర్వపురుషార్థసాధనమునందును బ్రతికూలు రగుచున్నారు? అనఁగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—ప్రకృతి యనఁగా ఇప్పటి జన్మమునం దభివ్యక్తమై యన్నిటను బలవత్తరమైన పూర్వజన్మకృతధర్మాధర్మజ్ఞానేచ్ఛాదుల సంస్కారము, ఇందుకు «తం విద్యాకర్మణీ సమన్వారభేతే పూర్వప్రజ్ఞాచ» * అను శ్రుతిప్రమాణము, అట్టి, స్వస్యాః = తనదైన, ప్రకృతేః = ప్రకృతికి; సదృశమ్ = అనురూపముగానే; సర్వప్రాణియును, జ్ఞానవా నపి = బ్రహ్మవిదుఁడుగూడ, «పశ్వాదిభి శ్చావిశేషాత్" అనున్యాయమువలన, లేక, గుణదోషజ్ఞానవంతుఁడుగూడ; చేష్టతే. ఇఁక మూర్ఖుఁడు ఎంతమాత్రము? అందువలన, భూతాని = సర్వప్రాణులును; ప్రకృతిమ్; యాన్తి = అనువర్తించుచున్నారు. అందు, నాయొక్కగాని రాజుయొక్కగాని, నిగ్రహః; కిం కరిష్యతి—రాగ మధిక మగుటచే పాపమునుండి నివర్తించుటకు సమర్థము గా దని యర్థము. మహానరకసాధనం బని తెలిసియు దుర్వాసన ప్రబల మగుటచే బాపములందుఁ బ్రవర్తించువారు నాశాసనము నతిక్రమించుదోషమునకు భయపడ రని భావము.

శ్రీ. ఓయీ! అట్లయినయెడ మహాఫలం బగుటవలన నింద్రియములను నిగ్రహించి నిష్కాములై యందఱును స్వధర్మమునే యేల యనుష్ఠింపరు? అనఁగా నందుకుఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—ప్రకృతి యనఁగా పూర్వకర్మసంస్కారమున కధీనమైన స్వభావము. స్వస్యాః = తనదైన; ప్రకృతేః = స్వభావమునకు; సదృశమ్ = తగినట్లుగానే; గుణదోషజ్ఞానవంతుఁడుగూడ, చేష్టతే. ఇఁకఁ జెప్పవలసిన దేమి యజ్ఞాని చేష్టించు నని? అందువలన, భూతాని = ప్రాణులందఱును; ప్రకృతిమ్; యాన్తి = అనువర్తించుచున్నారు. ఇట్లుండఁగా, నిగ్రహః=ఇంద్రియనిగ్రహము; కిం కరిష్యతి? ప్రకృతి బలిష్ఠం బగుటవలన నని యర్థము.

ప. ఓయీ! జ్ఞానవంతు లందఱును భగవద్వాక్యమునందలి విశ్వాసమువలన నింద్రియముల నిగ్రహించి యేల స్వధర్మానుష్ఠానము చేయరు? అందుకుఁ

* అతని విద్యాకర్మములు వెంబడించుచున్నవి పూర్వప్రజ్ఞయును.

చెప్పుచున్నాఁడు.—జ్ఞానవా నపి ప్రకృతే స్సదృశం చేష్టతే—ప్రాచీనకర్మసంస్కారాధీనమైన స్వభావము ప్రకృతి, దానికి, సదృశమ్ = అనురూపముగా, గుణదోషజ్ఞానవంతుఁడుగూడ, చేష్టతే. ఇఁక అజ్ఞానిసంగతి చెప్పవలయునా ? ఎందువలన ననఁగా. భూతాని—సర్వప్రాణులును; ప్రకృతిమ్; యాన్తి = అనువర్తించుచున్నారు. ఇట్లుండఁగా, ఇంద్రియనిగ్రహము ఏమి చేయఁగలదు ? ప్రకృతి బలిష్ఠం బగుటవలన.

రా. ఇట్లు ప్రకృతిసంబంధము గలవానికిఁ గర్తృత్వము ప్రకృతిగుణోద్రేకముచే నగు ననియు, అదియుఁ బరమపురుషాధీన మని యనుసంధించి, కర్మయోగాధికారియును జ్ఞానయోగాధికారియు, కర్మయోగము సుసాధం బగుటవలనను ప్రమాదరహితం బగుటవలనను అంతర్గత మయిన ఆత్మజ్ఞానము గలది యగుటచే నితరాపేక్ష లేనిది యగుటవలనను, జ్ఞానయోగము దుస్సాధం బగుటవలనను ప్రమాదసహితం బగుటవలనను శరీరధారణాద్యర్థమై కర్మాపేక్ష గలది యగుటవలనను, కర్మయోగమునే చేయవలయుననియు, వ్యపదిష్టుఁడో విశేషించి దానినే చేయువలయు ననియు చెప్పఁబడి ది. ఇఁకమీఁద నధ్యాయశేషముచే జ్ఞానయోగము దుస్సాధం బగుటచేఁ బ్రమాదసహితం బని చెప్పఁబడుచున్నది.—ప్రకృతివివిక్తం * బిట్టిది యాత్మస్వరూప మనియు, అదియే సర్వదా యనుసంధింపఁదగిన దనియు శాస్త్రములు ప్రతిపాదించుచున్న వని, జ్ఞానవా నపి = తెలివిగలవాఁడు గూడ; స్వస్యాః = తనదైన; ప్రకృతేః = ప్రాచీనవాసనకు; సదృశమ్ = అనురూపముగా; ప్రకృతివిషయములందే, చేష్టతే. ఎందువలన ? అనఁగా. ప్రకృతిం యాన్తి భూతాని = అచిత్సంసృష్టము లయిన జంతువులు అనాదికాలమునుండి ప్రవృత్తమయిన వాసననే యనుసరించుచున్నవి వాసనను అనుసరించెడు ఆభూతములను, నిగ్రహః = శాస్త్రముచేఁ జేయఁబడిన నిగ్రహము ♦; కిం కరిష్యతి ?

ఆత్మస్వరూపం బిట్టిది, దీనినే యెల్లప్పుడు ననుసంధింపవలయు నని శాస్త్రాభిప్రాయ మని తెలిసినవాఁడుగూడ తనప్రాచీనవాసన ననుసరించి తద్వాసనావిషయములందే ప్రవర్తించుచున్నాఁడు. ఏల యనఁగా, అచిత్సంబంధము గల జంతువులన్నియుఁ దమతమవాసన నతిక్రమింపఁ జాలవు, కావున నట్టిజంతువులను శాస్త్రముచేయు నిగ్రహ మేమియుం జేయఁజాల దని తాత్పర్యము.

---

* ప్రకృతినుండి వివేకింపఁబడినది.

♦ నిషేధము.

ప్ర. ఇట్లయినయెడ, ఎందువలన నీమతము ననుష్ఠింపరు లోకులు? అనఁగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు—ప్రకృతిః = పూర్వసంస్కారము.

ఇన్ద్రియ స్యేన్ద్రియస్యా ఽర్థే రాగద్వేషౌ వ్యవస్థితౌ
తయో ర్న వశ మాగచ్ఛే త్తౌ హ్యస్య పరిపన్థినౌ. ౩౪

భా. సర్వప్రాణియును దనతనప్రకృతికి సదృశముగనే చేష్టించు నను నెడ, ప్రకృతినియామ్యుఁడో యెవ్వఁడును లేఁడు, అందువలనఁ బురుషకారమునకు విషయము లేమింజేసి శాస్త్రం బనర్థకం బగును. అనఁగా నిది చెప్పుచున్నారు—ఇన్ద్రియస్య ఇన్ద్రియస్య = సర్వేంద్రియములయొక్కయు; అర్థే = శబ్దాదివిషయమందు; ఇష్టమునందు రాగము అనిష్టమునందు ద్వేషము—ఈవిధముగా ప్రతీంద్రియవిషయమునందును; రాగద్వేషౌ = రాగద్వేషములు; వ్యవస్థితౌ = అవశ్యము కలుగుచున్నవి, అందు ఇది పురుషకారమునకును శాస్త్రార్థమునకును విషయమని చెప్పుచున్నాఁడు.—శాస్త్రార్థమునందుఁ బ్రవర్తించినవాఁడు మున్నే; తయోః = ఆ రాగద్వేషములకు; వశమ్ = లోనగుటను; నాఽఽగచ్ఛేత్ = పొందఁ గూడదు. పురుషుని ప్రకృతి యేదో అది రాగద్వేషపురస్సరమైయే గదా * స్వకార్యమునందుఁ బురుషుం బ్రవర్తింపఁ జేయుచున్నది, అప్పుడు స్వధర్మపరిత్యాగంబును బరధర్మానుష్ఠానంబును సంభవించును. ఎప్పుడు మఱి రాగద్వేషంబులఁ దద్విరోధిచే † నిగ్రహించుచున్నాఁడో, అప్పుడు పురుషుఁడు శాస్త్రార్థమునందు దృష్టి గలవాఁడే యగుచున్నాఁడు, కాఁడు ప్రకృతివశుఁడు. అందువలన ఆరాగద్వేషములవశము నొందఁగూడు. ఎందువలన ననఁగా, తౌ హి—ఆరాగద్వేషములు; అస్య = ఈపురుషునకు; పరిపన్థినౌ—శ్రేయోమార్గమునకు విఘ్నకర్తలు తస్కరులుంబోలె మార్గమునకు.

ఇంద్రియవిషయము లగు శబ్దాదులందు ఒక్కొక్కదానియందును ఇష్టమైనదానియందు రాగమును అనిష్టమైనదానియందు ద్వేషంబును వ్యవస్థితంబులై యుండును. ఈ రాగద్వేషంబులను గలిగించి వీనిమూలముననే పూర్వవాసనారూ

---

* రాగద్వేషములను ముందు గలుగఁజేసి వానిమూలముననే గదా.

† రాగద్వేషవిరోధి యగు వివేకవిజ్ఞానముచే.

వమైనప్రకృతి స్వవిషయమునందుఁ బురుషుం బ్రవర్తింపఁజేయును. వీని నిగ్రహించి నచోఁ బురుషుఁడు ప్రకృతివశుండుకాఁడు. యథాశాస్త్రం బనుష్ఠింప సమర్థుం డగును. ఇట్లు రాగద్వేషములే పురుషునకు శ్రేయోమార్గమునందు మార్గమునందుదొంగ లవలె శత్రువులై యున్నవి, కావునఁ బురుషుఁడు వీనివశము నొందక వివేకవిజ్ఞాన ముచే వీని నిగ్రహింపవలయు నని తాత్పర్యము.

టీ॰ సమస్తమయిన భూతవర్గంబును బ్రకృతివశవర్తి యనునెడ లౌకిక వైదిక పురుషకారంబులకు విషయము సంభవింపమివలన విధినిషేధంబు లనర్థకంబు లగు నని శంకించుచున్నాఁడు సర్వప్రాణియును ఇత్యాదిగా. ఓయీ! ఎవ్వనికిఁ బ్రకృతి లేదో వానికిఁ బురుషకారము సంభవించుటవలనఁ దద్విషయంబున విధి నిషేధంబు లర్థవంతంబులు కాఁ గలవు. అనఁగా నట్లు కా దని చెప్పుచున్నాఁడు ప్రకృతిశూన్యుఁడో ఇత్యాదిగా. శంకించిన దోషమును ఈశ్లోకముచేఁ బరిహరించు చున్నారు ఇది ఇత్యాదిగా. వీప్సకు ♦ సర్వేంద్రియము లర్థ మని చూపుచు న్నారు సర్వేంద్రియములయొక్కయు అని. ప్రతివిషయమునందు రాగద్వేషములు వ్యవస్థ లేక ప్రాప్తించు ననుటను బరిహరించుచున్నారు ఇష్టమునందు ఇత్యాదిగా. ప్రతివిషయమునందును విభాగముచే రాగద్వేషముల రెంటిలో నొకటి యావశ్యకం బన్నను బురుషకారమునకు విషయము లే దను హేతువుచేఁ బూర్వోక్త మయిన దోషము నెట్లు పరిహరింపవలయు నని యాశంకించి చెప్పుచున్నారు అందు ఇత్యా దిగా. అవతారిత మయిన తృతీయపాదమును విభజించుచున్నారు శాస్త్రార్థమునందు ఇత్యాదిగా. ప్రకృతివశం బగుటవలనఁ బ్రాణికి నియోజ్యత్వము * సంభవింపనే సంభవింప దని యాశంకించి చెప్పుచున్నారు పురుషుని ఇత్యాదిగా. రాగద్వేషద్వా రంబునఁ బ్రకృతివశవర్తి యయినవుడు స్వధర్మత్యాగాదికము నివారింప శక్యము గా దని చెప్పఁబడినది. ఇప్పుడు వివేకవిజ్ఞానముచే రాగాదికము నివారించినచో శాస్త్రీయ దృష్టిచేఁ బ్రకృతిపరవశతను బరిహరింప శక్యం బగు నని చెప్పుచున్నారు ఎప్పుడు మఱి ఇత్యాదిగా. మిథ్యాజ్ఞాననిబంధనములు గదా రాగద్వేషములు, మిథ్యాజ్ఞాన విరోధి యగుటచే వివేకవిజ్ఞానము రాగద్వేషవిరోధి యగు నని తెలియునది. రాగ ద్వేషములకుఁ దత్కారణనివృత్తిచే నివృత్తి యగుటవలనఁ బ్రతిబంధకము తొలఁగు టచేఁ గార్యసిద్ధి యగు నను నభిప్రాయముచేఁ జెప్పుచున్నారు అప్పుడు ఇత్యాదిగా.

♦ ఇన్ద్రియస్య ఇన్ద్రియస్య అని రెండుమార్లు చెప్పుటకు.

* శాస్త్రముచే నియోగింప యోగ్య మగుట.

ఏవకారం బన్యయోగవ్యవచ్ఛేదకం బని ♦ తెలుపుచున్నారు కాఁడు ప్రకృతివశుఁడు అని. పూర్వోక్త మగు నియోగము నుపసంహరించుచున్నారు అందుఃవలన నిత్యాదిగా. అందుకు హేతువు చెప్పుచున్నారు ఎందువలన ఇత్యాదిగా. హి అను శబ్దముచే బోధిత మగు హేతువు ఎందువలన అని ప్రకటింపఁబడినది. అందుకు మున్ను చెప్పిన అందువలన అనుదానితో సంబంధము. ఆరాగద్వేషములు పురుషపరిపంథు లనుటనే యుదాహరణసహితముగాఁ దెలుపుచున్నారు శ్రేయోమార్గమునకు ఇత్యాదిగా.

హ. ఇందువలన శాస్త్రం బనర్థకం బగు ననఁగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—ఇన్ద్రియ స్యేన్ద్రియస్యార్థే = సర్వేంద్రియములవిషయమునందును; ఇష్టమునందు రాగము అనిష్టమునందు ద్వేషము ఈ విధముగా ప్రకృతి యనంబడు స్వభావమువలనఁ బ్రవృత్తినివృత్తులు సంభవించుట వాస్తవమే, అయినను ఆ ప్రవృత్తినివృత్తులు రాగద్వేషపూర్వకము లనుట ప్రత్యక్షము, రాగమువలనఁ బ్రవృత్తి ద్వేషమువలన నివృత్తి యని. కావున రాగద్వేషంబుల నిగ్రహించి యథాశాస్త్రముగాఁ బ్రవర్తింపవలయును. ఎందువలన ననఁగా—తౌ = ఆ రాగద్వేషములు; పరిపన్థినౌ = పురుషార్థ ప్రతిబంధకములు.

శం. ఓయీ! సమస్త మయిన ప్రాణిసమూహంబును రాగద్వేషాత్మక మగు ప్రకృతికిఁ బరవశం బనునెడ నీమతము ననుసరించువారలుగూడ ఈప్రకృతికిఁ బరవశు లగుటవలన నీవు చెప్పినకర్మ యోగమునం దెట్లు వారికిఁ బ్రవృత్తి సంభవించును? అని యాశంకింపఁగా, రాగద్వేషములు సమీచీనత్వా ఽసమీచీనత్వ బుద్ధిమూలకంబు * లగుటవలన "నద్వేష్ట్యకుశలం కర్మ కుశలే నానుషజ్జతే" ‡ అను న్యాయముచే ఈశ్వరారాధనాత్మకమై కర్తవ్యమైన విధ్యుక్తకర్మమునందు "ఇది కుశలము ఇది యకుశలము" అనుబుద్ధిని బరిత్యజించినచో రాగద్వేషంబుల కవకాశము లే దని సూచించుటకై రాగద్వేషములస్థితిని అవి నివర్తించువిధంబును అవి బంధకంబు లనుటను జెప్పుచున్నాఁడు —ఇన్ద్రియస్యేన్ద్రియస్య = శ్రోత్రాది సర్వేంద్రియములయొక్క; అర్థే = శబ్దాదివిషయమందు; రాగద్వేషౌ వ్యవస్థితౌ—

♦ శాస్త్రార్థమునందు దృష్టి గలవాఁడే అనుచోటి యేకారము, ఇతరసంబంధము వ్యావర్తించునది యని.

* ఇది మంచిది ఇది చెడ్డది అను బుద్ధిమూలముగాఁ గలవి.

‡ మంచిది కాని కర్మమునెడ ద్వేషింపఁడు మంచిదానియందు సక్తుఁడు కాఁడు.

ఇష్టమునందు రాగము అనిష్టమునందు ద్వేషము ఈరీతిగాఁ బ్రతివిషయమునందును నియమమున నున్నవి. ఇంద్రియములకు విషయములందు రాగముగాని ద్వేషము గాని యుండుఁ గాక, ముముక్షువునకు అందుచే నేమి హాని? అనఁగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—హి = ఏకారణమువలన; తౌ = ఆరాగద్వేషములు; అస్య—ధర్మ మనుష్ఠింపఁ గోరువానికి; మోక్షమార్గమునకు, పరిపన్థినౌ = మార్గమునకు దొంగలవలెఁ బ్రతిబంధకములు, మోక్షసాధనము నాశ్రయించుచున్న ముముక్షువును తమయాశ్రయబలముచే విషయారణ్యమునందుఁ బడఁద్రోసి దానిలోపలనే త్రిప్పుచున్నవి. ఆకారణమువలన ముముక్షు వగు పురుషుఁడు సదసద్వివేకము గలవాఁడు విషయమునందు సమీచీనత్వాది బుద్ధిచే, తయోః = ఆరాగద్వేషములయొక్క—; వశమ్ = అధీనతను; నాగచ్ఛేత్—ద్రవ్యమునందుఁగాని గుణమునందుఁగాని కర్మము నందుఁగాని సమీచీనత్వాదిబుద్ధిని వహింపఁగూడదు. విషయములందుసమీచీనత్వా ఽసమీచీనత్వబుద్ధి యుంచుటయే గదా ఆవిషయములకు వశవర్తి యగుటకు హేతువు. దానిని ముముక్షువు వహింపక రాగద్వేషములకు విషయము గానివాఁడై స్వధర్మమునందుఁ గుశలమైనదానియందుఁగాని అకుశల మైనదానియందుఁగాని ♦ ఈశ్వరప్రీతికొఱకుఁ బ్రవర్తింపవలయును. ఇట్లు ప్రవర్తించువేని నిర్విఘ్నముగా మోక్షమునొందు నని యర్థము.

మ. ఓయీ! సర్వప్రాణివర్గంబును బ్రకృతివశవర్తి యనునెడ లౌకికవైదిక పురుషకారమునకు విషయము లేకుండుటవలన విధినిషేధములకు వ్యర్థత సంభవించి నది. ప్రకృతిశూన్యుఁడో యెవ్వఁడును లేఁడు. ప్రకృతిశూన్యుఁ డున్నంగదా వానియెడ విధినిషేధములు ప్రయోజనవంతంబు లగును. అనఁగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—ఇన్ద్రి యస్యేన్ద్రియస్య—ఇటవీప్సచే సమస్తములైన యింద్రియములయొక్క— అని యర్థము; అర్థే = విషయమునందు, శబ్దమునందును స్పర్శమునందును రూపమునందును రసము నందును గంధమునందును, ఇట్లే కర్మేంద్రియవిషయ మగు వచనాదికమునందును; శాస్త్రనిషిద్ధమునందుఁగూడ అనుకూలమునందు రాగము శాస్త్రవిహితమునందుఁ గూడఁ బ్రతికూలమునందు ద్వేషము—ఈవిధముగాఁ బ్రతీంద్రియార్థమునందును రాగద్వేషములు, వ్యవస్థితౌ = అనుకూల్యప్రాతికూల్యవ్యవస్థచేఁ గలుగుచున్నవి, కాని నియమము లేక సర్వత్ర ఆరాగద్వేషములు కలుగవు. అందుఁ బురుషకారము నకును శాస్త్రమునకును ఇది విషయము—తయోః వశం నాగచ్ఛేత్ = ఆరాగద్వేష

♦ కుశలము—సుఖకరము, అకుశలము—దుఃఖకరము.

ముల వశమును బొందఁగూడ దనుట. ఎట్లనఁగా—పురుషుని ప్రకృతి యేది గలదో అది బలవదనిష్టసాధనత్వజ్ఞానాఽభావసహాకృత మయిన ** ఇష్టసాధనత్వజ్ఞానముచేఁ ♦♦ గలుగునట్టి రాగమును బురస్కరించికొనియే శాస్త్రనిషిద్ధ మయిన కలంజభక్షణాదికమునందుఁ బ్రవర్తిల్లఁ జేయుచున్నది, అట్లు బలవదిష్టసాధనత్వజ్ఞానాఽభావసహాకృత మైన § అనిష్టసాధనత్వజ్ఞానముచేఁ ‖ గలుగునట్టి ద్వేషమును బురస్కరించుకొనియే శాస్త్రవిహిత మైన సంధ్యావందనాదికమునుండియు నివర్తించుచున్నది. అందు నిషిద్ధము గొప్ప యనిష్టమును గలిగించునది యనుట శాస్త్రముచే బోధింపఁబడఁగా సహకారి * లేకుండుటంజేసి కేవలమైన దృష్టేష్టసాధనత్వజ్ఞానము ♦ తేనియతోను విషముతోనుం గలిసిన యన్నము భుజించుటయందుంబోలె నిషిద్ధమునందు రాగముఁ బుట్టింప సమర్థము కాదు. ఇట్లు విహితము గొప్పయిష్టమునకు సాధనం బనుట శాస్త్రముచే బోధింపఁబడఁగా సహకారి ‖‖ లేకుండుటవలనఁ గేవల మయిన అనిష్టసాధనత్వజ్ఞానత్వము భోజనాదికమునందుంబోలె విహితమునందు ద్వేషముఁ బుట్టింప సమర్థము కాదు. అందువలన అడ్డులేనిదై శాస్త్రము విహితమునందుఁ బురుషునిఁ బ్రవర్తిల్లఁజేయుచున్నది. నిషిద్ధమునుండియు నివర్తిల్లఁ జేయుచున్నది. ఇట్లు శాస్త్రజన్య వివేకవిజ్ఞాన ప్రాబల్యముచే స్వాభావిక రాగద్వేషములకుఁ గారణనాశముచే నాశము కలుగుటవలనఁ బ్రకృతి విపరీతమార్గమునందు శాస్త్రదృష్టి గల పురుషునిఁ బ్రవర్తిల్లఁజేయఁ జాలదు. కావున లేదు శాస్త్రమునకును బురుషకారమునకును వైయర్థ్యప్రసక్తి. తయోః—ఆ రాగద్వేషములకు; వశం నాగచ్ఛేత్—వాని కధీనుఁడై ప్రవర్తిల్లను నివర్తిల్లనుం గూడదు, మ తేమనఁగాఁ శాస్త్రజన్య మగు తద్విరుద్ధజ్ఞానముచే వాని కారణముఁ దొలఁగించి వానిని నశింపఁజేయవలయును. హి = ఎందువలన ననఁగా; తౌ = ఆ రాగద్వేషములు, స్వాభావికదోషముచేఁ బుట్టినవి; అస్య = ఈ పురు

** గొప్పఅనిష్టమునకు సాధనం బిది యనుజ్ఞానము లేమితోఁ గూడిన—అది సహాయముగాఁగల,

♦♦ ఇష్టమునకు సాధనం బిది యనుజ్ఞానముచే.

§ గొప్పయిష్టమునకు సాధనం బిది యనుజ్ఞానము లేమితోఁ గూడిన—అది సహాయముగాఁ గల.

‖ అనిష్టమునకు సాధనం బిది యనుజ్ఞానముచే.

* సహాయము—గొప్ప యనిష్టమునకుఁ సాధనం బిది యను జ్ఞానము లేమి.

♦ దృష్ట మయిన యిష్టమునకు సాధనం బిది యనుజ్ఞానము.

‖‖ గొప్పయిష్టమునకు సాధనం బిది యను జ్ఞానము లేమి.

షునకు, శ్రేయస్సు గోరువానికి; పరిపన్థినౌ = శత్రువులు, శ్రేయోమార్గమునకు విఘ్నము చేయునవి, బాటసారికి దొంగలవలె. ఈవిషయము "ద్వయా హ ప్రాజాపత్యా దేవా శ్చా ఽసురాశ్చ తతః కనీయసా ఏవ దేవా జ్యాయసా అసురా స్త ఏషు లోకే ష్వ స్పర్ధన్త" ఇత్యాది శ్రుతియందు స్వాభావికరాగద్వేషములవలనఁ గలుగు శాస్త్రవిపరీతప్రవృత్తిని అసురులుగాను శాస్త్రీయప్రవృత్తిని దేవతలుగాను నిరూపించి యతివిస్తరముగ వివరింపఁబడియె. కావున నుపరమించెదను.

శ్రీ. ఓయీ! ఇట్లు పురుషునిప్రవృత్తి ప్రకృతి కధీనమే యనునెడ విధినిషేధములకు వ్యర్థత సంభవించు నని యాశంకించి చెప్పుచున్నాఁడు.—ఇన్ద్రియ స్యేన్ద్రియస్య అని వీప్సచే సర్వేంద్రియములకును ఒక్కొకదానికిని అని చెప్పఁబడినది. అర్థే=తనతనవిషయమునందు; అనుకూలమునందు రాగము ప్రతికూలమునందు ద్వేషము ఇట్లు, రాగద్వేషౌ; వ్యవస్థితౌ = అవశ్యము గలుగుచున్నవి. అందువలనఁ దదనురూప మయిన ప్రవృత్తి—ఇది భూతములప్రకృతి. అయినను, ఆరాగద్వేషములకు వశవర్తి కాఁగూడ దని శాస్త్రముచే నియమింపఁబడుచున్నది. హి= ఎందువలన ననఁగా. అస్య = ఈముముక్షువునకు; తౌ; పరిపన్థినౌ = ప్రతిపక్షములు. ఇది భావము—విషయస్మరణాదికముచే రాగద్వేషములను బుట్టించి యెచ్చరిక లేనిపురుషుని అనర్థమునందు లోఁతుప్రవాహమునఁ బడుటయందుంబోలెఁ బ్రకృతి బలిమిం బ్రవర్తిల్లఁ జేయుచున్నది, శాస్త్రమో అందుకు మున్నే విషయములందు రాగద్వేషములు కలుగుటకుఁ బ్రతిబంధక మయిన పరమేశ్వరభజనాదికమునందుఁ బ్రవర్తిల్లఁ జేయుచున్నది, అందుచే లోఁతుప్రవాహమునఁ బడుటకు మున్నే యోడనెక్కినవాని యట్లు అనర్థముఁ బొందఁడు అని.

ప. ఓయీ! ఇట్లు ప్రాచీనస్వభావాధీనంబు పురుషునిప్రవృత్తి యనునెడ అప్పుడు విధినిషేధంబులు వ్యర్థము లగును. అనఁగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—ఇన్ద్రియస్య = ముఖ్యేంద్రియ మైనమనస్సునకు; ఇన్ద్రియస్య అర్థే = ఇంద్రియవిషయ మయిన రూపరసాదికమునందు; రాగద్వేషౌ; వ్యవస్థితౌ = అవశ్యము కలుగును—తన కనుకూల మయిన విషయమునందు రాగము, ప్రతికూల మగు విషయమునందు ద్వేషమును. అట్లయినను, తయోః వశం నాగచ్ఛేత్—వానికి వశవర్తి కాఁగూడదు. హి = ఎందువలన ననఁగా. తౌ= ఆరాగద్వేషములు; అస్య—ఈముముక్షువు మనస్సునకు; పరిపన్థినౌ = క్షోభజనకంబు లగుటచే శత్రువులవలె వచ్చినవి.

లోకమునందుఁగూడ నెవ్వఁడును శత్రువులకు వశవర్తి కాఁడు గదా! దుఃఖజనకమగు దానియందుఁ బ్రవృత్తి సంభవింపమివలన. ఇఁక నారాగద్వేషములు ప్రకృతిబలముచేఁ బురుషునిఁ దమకు వశవర్తిగాఁ జేయునందురేమో, అట్లయినను నాయొక్క * ఆశ్రయబలముచేతను శాస్త్రాచార్యులబలముచేతను తద్వశవర్తి గాకయుండవలయు నని యర్థము. ఓయీ! అందుకుఁగూడఁ బ్రాచీనసంస్కారమే కారణము అందువేని అట్లు కాదు, "ఆత్మా వా అరే ద్రష్టవ్య శ్శ్రోతవ్యో మన్తవ్యః" ఇత్యాదివాక్యములచే నుపాస్యుం డని శ్రుతి బోధించుటవలన.

రా. ప్రకృతిని వెంబడించువిధముఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—ఇన్ద్రియస్య = శ్రోత్రాది జ్ఞానేంద్రియముయొక్కయు; ఇన్ద్రియస్య = వాగాదికర్మేంద్రియముయొక్కయు; అర్థే = జ్ఞానేంద్రియవిషయ మయిన శబ్దాదికమునందును కర్మేంద్రియమైన వచనాదికమునందును; ప్రాచీనవాసనచేఁ బుట్టిన తదనుభవేచ్ఛారూపంబయిన రాగము, అనివార్యముగా వ్యవస్థితము. తనుభవము ప్రతిహతమైనప్పుడు అనివార్యమైనద్వేషమును వ్యవస్థితమైయున్నది. ఆరాగద్వేషములు ఇట్లు జ్ఞానయోగము కొఱకు యత్నించువానిని సర్వేంద్రియములను నిగ్రహించినవానిని దమవశమునందుంచుకొని బలాత్కారంబునఁ దమకార్యములందుఁ బ్రవేశింపఁజేయుచున్నవి. అంతనితండు ఆత్మస్వరూపానుభవవిముఖుండై వినాశము నొందుచున్నాఁడు. తయోః న వశమాగచ్ఛేత్—జ్ఞానయోగము నారంభించుటచే ఆరాగద్వేషములవశము నొంది నశింపఁగూడదు. తౌ = ఆరాగద్వేషములు; అస్య = వీనికి; పరిపన్థినౌ హి = జయింప నలవి గానిశత్రువులు గదా! జ్ఞానాభ్యాసమును దొలఁగించుచున్నవి.

శబ్దాది జ్ఞానేంద్రియవిషయమునందును వచనాది కర్మేంద్రియవిషయమునందును బూర్వవాసనచే వీని ననుభవింపవలయు నను నిచ్ఛ కలుగుచున్నది. ఈయిచ్ఛయే రాగ మనఁబడును. వీని ననుభవించుట సిద్ధింపని యప్పుడు ద్వేషము కలుగుచున్నది. ఈరాగద్వేషములు అనివార్యములు. కావున జ్ఞానయోగము నారంభించినచోఁ బురుషుఁడు వీనికి లోనై యాత్మానుభవము కోలుపోయి వినాశము నొందును. ఏలయనఁగా నీరాగద్వేషము లనుశత్రువులను జయింప శక్యము గాదు. ఇవి పురుషుని జ్ఞానయోగాభ్యాసమునుండి తొలఁగించి నాశము చేయును. కావున జ్ఞానయోగము నవలంబింపఁగూడ దని తాత్పర్యము.

* భగవంతునియొక్క.

మూ. అట్లయినను.—యథాశక్తి నిగ్రహము చేయవలయును, నిగ్రహమువలన ఇష్టప్రయోజనము గలుగకున్నను అతిప్రయత్నము చేసినచో కలుగనే కలుగుచున్నది యనునభిప్రాయము గలవాఁడై చెప్పుచున్నాఁడు ఇన్ద్రియస్యేత్యాదిగా. అట్లే చెప్పఁబడినది «సంస్కారో బలవా నేష బ్రహ్మాద్యా అపి తద్వశాః। తథా ఽపి సో ఽన్యథా కర్తుం శక్యతే ఽతిప్రయత్నతః» * అని.

శ్రేయాన్ స్వధర్మో విగుణః పరధర్మా త్స్వనుష్ఠితాత్
స్వధర్మే నిధనం శ్రేయః పరధర్మో భయావహః. ౩౫

భా. అందు రాగద్వేషప్రయుక్తుఁడు తలంచుచున్నాఁడు శాస్త్రార్థమునుగూడ వేఱువిధముగా, «పరధర్మముగూడ ధర్మం బగుటవలన ననుష్ఠేయంబే" అని. అది సరి గాదు.—స్వధర్మః=తన దైన ధర్మము; విగుణః=విగతగుణ మయి అనుష్ఠింపఁబడుచున్నదైనను §; పరధర్మాత్ = ఇతరునిధర్మముకంటె; స్వనుష్ఠితాత్ = సాద్గుణ్యముతో ♦ సంపాదింపఁబడినదానికంటెఁగూడ; శ్రేయాన్ = మిక్కిలి ప్రశస్తము. స్వధర్మే = తనధర్మమునందు, ఉన్నవానికి; నిధనమ్ = మరణముగూడ; శ్రేయః= శ్రేష్ఠము, పరధర్మమునం దున్నవానికి బ్రతుకుకంటె. ఎందువలన ననఁగా. పరధర్మః = ఇతరునిధర్మము; భయావహః = నరకాదిరూప మయిన భయము కలిగించునది.

సాంగముగాఁ గాక యథాశక్తి ననుష్ఠితంబైనను స్వధర్మము, చక్కఁగా ననుష్ఠింపఁబడిన పరధర్మముకంటె నుత్తమము. పరధర్మమునందుండి జీవించుటకంటె స్వధర్మముననుండి మరణము నొందుటయైనను మేలు. ఏల యనఁగా పరధర్మము నవలంబించినయెడ నరకప్రాప్తి మొదలగు ననర్థములు సంభవించు నని తాత్పర్యము.

అ°. రాగద్వేషములు శ్రేయోమార్గమునకు శత్రువు లనుటను బ్రకటించుటకై పరమతము ℓ నుపన్యసించుద్వారమున మీఁదిశ్లోకమున కవతారిక చేయు

---

* ఈసంస్కారము ప్రబలము. బ్రహ్మాదులుగూడ దానికి వశ్యులు. అట్లయినను అతిప్రయత్నమువలన దాని మార్పవచ్చును.

§ కొంచెము గుణము తక్కువగా అనుష్ఠింపఁబడినదైనను — సాంగముగా అనుష్ఠింపఁబడక యథాశక్తిగా అనుష్ఠింపఁబడినదైనను.

♦ సకలాంగములతోఁ గూడినట్లుగా.

ℓ పూర్వపక్షమతమును.

చున్నారు అందు ఇత్యాదిగా. అందు--వ్యవహారభూమియందు *. శాస్త్రార్థమును వేఱువిధముగాఁ దలంచుటనే చూపుచున్నారు పరధర్మముగూడ ఇత్యాదిగా. స్వధర్మమునవలె నని అప్యర్థక మయిన కూడ అనుదాని కర్థము. అనుమానమును దూషించుచు శ్లోకము నెత్తుచున్నారు అది సరిగా దని. అనుష్ఠింప నశక్యమయిన క్షత్త్రియధర్మ మగు యుద్ధముకన్న భిక్షాశనాదిరూప మయిన సన్న్యాసిధర్మము సుఖముగా అనుష్ఠింపఁ దగిన దగుటచే నాకుఁ గూడఁ గర్తవ్య మ్మనుట ప్రాప్తించుచున్న దని యాశంకించి వ్యాఖ్యానము చేయుచున్నారు స్వధర్మః ఇత్యాదిగా. చెప్పిన యర్థమునందుఁ బ్రశ్నపూర్వకముగా హేతువు చెప్పుచున్నారు ఎందువలన ననఁగా ఇత్యాదిగా. స్వధర్మము విడనాడి పరధర్మము ననుష్ఠించువానికి స్వధర్మము నతిక్రమించుదోషము పరిహరింప నశక్యం బగుటవలన స్వధర్మత్యాగము మంచిది గా దని యర్థము.

హ. ఎందువలన; స్వధర్మః; విగుణః = కొన్నియంగములు లేనిదైనను; పరునిధర్మము పరధర్మము అట్టిపరధర్మముకంటె; స్వనుష్ఠితాత్ = సగుణముగా ననుష్ఠింపఁబడినదానికంటె; శ్రేయాన్ = మిక్కిలి ప్రశస్యమో. అందువలన; స్వధర్మే, నిధనమ్; శ్రేయః = మిక్కిలి ప్రశస్యము. పరధర్మః, భయావహః—భయము కల్గించు నని యర్థము.

శం. ఓయీ! « అభయం సర్వభూతేభ్యో దత్వా నైష్కర్మ్య మాచరేత్ » ♦ అనుస్మృతివలన, కర్మసన్న్యాసముగూడ ధర్మము కావునఁ గర్తవ్యమే యగు నందువేని, సత్యము. సన్న్యాసముగూడ శాస్త్రీయమైన ధర్మమే; ముముక్షుచేఁ గర్తవ్యము నగును; అయినను « స్వే స్వే ఽధికారే యానిష్ఠా సగుణః పరికీర్తితః " ❦ అనువచనమువలన, అంతఃకరణపరిపాకము లేనివాని కది ధర్మము గాదు. మఱి యే మనఁగా, బహుజన్మార్జిత సుకృతరాసులచేత నంతఃకరణపరిపాకము నొంది సమస్తమునుండియు విరక్తుఁడై కర్మములు మోక్షసాధనము కా దని యెఱింగినట్టి ముముక్షువునకుమాత్రమే సన్న్యాసము వివిదిషచేఁ గర్తవ్యధర్మ మగుచున్నది. కృతార్థుఁడైన విద్వాంసునకుఁగూడ. కాని మూఢునకుఁ గర్మ

* లోకమునందు.

♦ సర్వభూతంబులకును అభయం బొసంగి నైష్కర్మ్యమును—సన్న్యాసము ననుష్ఠింపవలయును.

❦ తనతన యధికారమునందు నిష్ఠ యేది గలదో అది గుణము—ధర్మ మని చెప్పఁబడినది.

ములందు అలసుఁ డైనవానికి * దుఃఖబుద్ధిచే ? సన్న్యాసము కర్తవ్యధర్మము గాదు. అందువలన వీనికి సన్న్యాసము పరధర్మమే యగుం గాని స్వధర్మము కాదు, శ్రేయస్కరమునుం గాదు. మ తేమనఁగా నితనికిఁ గర్మమే స్వధర్మము శ్రేయస్కరంబును గావున నదియె యనుష్ఠేయం బని చెప్పుచున్నాఁడు. వర్ణాశ్రముల కిది పరమోపదేశము భగవంతుఁడు చేయుచున్నాఁడు, ముముక్షువులు వినవలయును.—స్వనుష్ఠితాత్ = యథాశాస్త్రముగా, సు—చక్కని నియమముచే ఆచరింపఁబడిన; పరధర్మాత్ = పరధర్మముకంటె; విగుణః = అంగహీనమైనను, చక్కఁగా అనుష్ఠింపఁబడనిది యైనను; స్వధర్మః—తనకుఁ గర్తవ్యముగా శాస్త్రముచే నేది విధింపఁబడినదో అదియే స్వధర్మము; పురుషునకు, శ్రేయాన్ = మిక్కిలి శ్రేష్ఠము, విధివిహిత మగుటవలన. ఎట్లు యతికిఁ గర్మము పరధర్మ మగుటవలన స్నాన దాన జపస్తోత్రాదికర్మములకంటె జ్ఞానసాధన మగు శ్రవణాదికమే ముఖ్యప్రయోజనముగాఁ గల కర్మసన్న్యాసమే శ్రేష్ఠ మగుచున్నదో, అట్లు గృహస్థునకుఁ గూడఁ గర్మసన్న్యాసము పరధర్మ మగుటవలన సర్వకర్మసన్న్యాసముకంటె జ్ఞానసాధన మగు సత్త్వశుద్ధియే ముఖ్యప్రయోజనముగాఁ గల కర్మయోగంబే శ్రేష్ఠ మగుధర్మము. ఈవిధముగనే యితరవర్ణాశ్రమములకుఁగూడఁ బరధర్మముకంటె స్వధర్మమే శ్రేయస్కరం బని యర్థము. మఱియును, చక్కఁగాఁ బరధర్మమును విడిచి స్వల్పము గాని సాంగము గానిది గాని యగు, స్వధర్మే; నియమంబున వర్తించువానికి, నిధనమ్ = మరణము; శ్రేయః—శ్రేయస్సును స్వర్గమును గాని మోక్షమును గాని కలిగించును, ఎప్పుడును అశ్రేయస్సును—నరకమును గలిగింపదు. స్వధర్మమును బరిత్యజించి నోటఁ జెప్పుటకుఁగూడ అశక్య మయిన పరధర్మమునందు వర్తించువానికి మరణం బెప్పుడును శ్రేయస్సును గలిగింపదు. మ తే మనఁగా, పరధర్మో భయావహః—నియమంబున చక్కఁగా ననుష్ఠింపఁబడినదైనను పరధర్మము భయమును—యమదూతలవలన నరకమునుగూడ కలిగించునది, నరకము గర్భవాసము మొద లగు దుఃఖప్రవాహమునకు హేతు వని యర్థము.

మ. ఓయీ ! స్వాభావికరాగద్వేషంబులచేఁ గలుగు పశ్వాది సాధారణ మయిన ♦ ప్రవృత్తిని బరిత్యజించి శాస్త్రీయ మయిన కర్మమే కర్తవ్య మనునెడ

---

* పామరి యయినవానికి.

? కర్మము లనుష్ఠించుట శ్రమ యను తలంపుచే.

♦ పశువులు మొదలగువానికిఁ గలుగు ప్రవృత్తివంటి.

అప్పుడు సుకరం బగు భిక్షాశనాదికమే చేయఁబడుఁ గాక, దుఃఖకరం బగు యుద్ధముచే నేమి ప్రయోజనము? అనఁగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—శ్రేయాన్ = మిక్కిలి ప్రశస్తము; స్వధర్మః—ఏవర్ణమునుగాని యాశ్రమమునుగాని గూర్చి ఏది విధింపఁబడినదో దాని కది స్వధర్మము; విగుణః = సర్వాంగ సహితముగాఁ గాక చేయఁబడినదైనను; పరధర్మాత్—తన్నుఁగూర్చి విహితము కానిదాని కన్నను; స్వనుష్ఠితాత్ = సర్వాంగసహితముగాఁ జేయఁబడినదానికన్నను గూడ; ధర్మము వేదమువలనఁ దెలియఁదగినదియే కాని యితర ప్రమాణమువలనఁ దెలియఁదగినది కాదుగదా! అట్లయినం గదా "పరధర్మముగూడ అనుష్ఠేయము ధర్మ మగుటవలన స్వధర్మమువలె" అను ననుమానము ధర్మమునందుఁ బ్రమాణ మగును, "చోదనా లక్షణో ధర్మః" ♦ అను న్యాయమువలన. అందువలన, స్వధర్మే—ఒకానొక యంగము లేనిదానియం దైనను, ఉన్నవానికి; నిధనమ్ = మరణముగూడ; శ్రేయః= మిక్కిలి ప్రశస్తము, పరధర్మమునం దున్నవానికి బ్రతుకుకన్నం గూడ. స్వధర్మమున నుండి మరణము నొందినం గదా యీలోకమునందు యశస్సును బరలోకమునందు స్వర్గాదులును సిద్ధించును. పరధర్మమో, ఈలోకమున అపకీర్తి కల్గించునది యగుట చేతను పరలోకమున నరకప్రద మగుటచేతను, భయావహః = భయము కల్గించునది, ఎందువలననో; అందువలన, రాగద్వేషాదులచేఁ గలుగు స్వాభావిక ప్రవృత్తినింబోలె పరధర్మమునుంగూడఁ బరిత్యజింపవలసినదియే యని యర్థము. ఇట్లంతయు, భగవంతుని మతము నంగీకరించువారికి శ్రేయఃప్రాప్తియు దాని నంగీకరింపనివారికి శ్రేయోమార్గ భ్రష్టతయుఁ జెప్పఁబడినది. శ్రేయోమార్గ భ్రంశమునం జేసి ఫలాభిసంధిపూర్వకముగాఁ గామ్యకర్మాచరణమునందును కేవల పాపకర్మాచరణమునందును బెక్కుకారణములు ప్రతిపాదింపఁబడినవి 'యే త్వేతదభ్య సూయన్త' ఇత్యాదిగా. వాని కిది సంగ్రహపద్యము.—

శ్రద్ధ లేమి యసూయ యశుద్ధచిత్త
మూఢతా ప్రకృతివశత్వములును ద్వేష
రాగములు పరధర్మాచరణమును నివి
పలుకఁబడియెను దుర్మార్గవాహకములు.

శ్రీ. ఇట్లు స్వాభావిక మగు పశ్వాదిసాధారణప్రకృతిని బరిత్యజించి స్వధర్మమునందుఁ బ్రవర్తింపవలయు నని ప్రతిపాదింపఁబడినది. అప్పుడు స్వధర్మ మగు

♦ విధిరూప మయినది ధర్మము.

యుద్ధాదికము దుఃఖరూప మగుటచే యథావిధిగఁ జేయుట యశక్య మగుటవలనను, బరధర్మం బగు అహింసాదికము సుకరం బగుటవలనను ధర్మమే యగుటవలనను అందుఁ బ్రవర్తింపఁగోరువానిం గూర్చి చెప్పుచున్నాఁడు.—కొంచెము అంగహీన మయినను, స్వధర్మః; శ్రేయాన్ = మిక్కిలి ప్రశస్తము; స్వనుష్ఠితాత్ = సర్వాంగ పూర్తితోఁ జేయఁబడిన; పరధర్మాత్ = పరధర్మముకన్నం గూడ. అందుకు హేతువు—స్వధర్మే—యుద్ధాదికమునందు, ప్రవర్తించువానికి; నిధనమ్ = చావుగూడ, శ్రేష్ఠము, స్వర్గాదుల నొందించునది యగుటవలన. పరధర్మమో, తపకు, భయావహః—నిషిద్ధ మగుటచే నరకము నొందించునది యగుటవలన.

ప. ఓయీ! ధర్మమే యగుటవలన శమదమాది సంపదతోఁగూడిన బ్రాహ్మణధర్మమే యనుష్ఠింపవచ్చును, తనకును బరులకును హింసారూపమై దుఃఖ హేతు వగు క్షత్త్రియధర్మమునం దేల ప్రవర్తింపవలయు నని యాశంకించి చెప్పుచున్నాఁడు.—స్వనుష్ఠితాత్ = చక్కగా అనుష్ఠింపఁబడిన; పరధర్మాత్ = శమదమాది సంపదతోఁ గూడిన బ్రాహ్మణధర్మముకంటె; మీఁదఁ జెప్పినట్లు గుణహీనమైనను, స్వధర్మః, శ్రేయాన్ = మిక్కిలి ప్రశస్య మని చెప్పఁబడినది, ఎట్లు సౌందర్యాదిగుణములతోఁ గూడిన యితరుని తల్లికంటెఁ గురూపిణి యైనను దనతల్లి హితకారిణి యగునో అట్లు. అందువలన, స్వధర్మే మరణం శ్రేయః, శ్రుతిబోధితమై స్వర్గాధిసాధన మగుటవలన. పరధర్మమో, భయావహః, నిషిద్ధ మగుటచే నరకప్రాపక మగుటవలన. అట్లు కానిచో వేదము చాతుర్వర్ణ్యము నేల కల్పింపవలయును?

రా. అందువలన, సుకరం * బగుటచే, స్వధర్మః = తనధర్మమయిన కర్మయోగము; విగుణః = గుణహీనమైనను, ప్రమాదరహిత మగుటచే; ప్రకృతిసంసృష్టునకు దుశ్శక మగుటవలన, పరధర్మాత్ = పరధర్మమైన జ్ఞానయోగముకంటె; స్వనుష్ఠితాత్—గుణసహితమైనను కొంతకాల మనుష్ఠించిన జ్ఞానయోగముకంటె; అది ప్రమాదసహిత మగుటవలన; శ్రేయాన్ = మిక్కిలి మేలు. తనయంతనే గ్రహించుటకు యోగ్యమగుటచే, స్వధర్మే=తనధర్మ మయిన కర్మయోగమునందు; ఉన్నవానికి ఒక జన్మమునందు ఫలము నొందలేక; నిధనమ్= మరణముగూడ; శ్రేయః= మేలు, విఘ్నభయము లేమివలన మీఁదిజన్మమునందుఁగూడ వైకల్యము లేని కర్మయోగము యొక్క ఆరంభము సంభవించుటవలన. ప్రకృతిసంసృష్టునకుఁ దనయంతనే గ్రహిం

* సుఖముగా శక్య మయినది.

చుట కశక్య మగుటచే; పరధర్మః = పరధర్మమైన జ్ఞానయోగము; ప్రమాదసహిత మగుటచే, భయావహః = భయము గలిగించునది.

ప్రకృతిసంసృష్టునకు స్వశక్తికి సాధ్య మగుటవలన స్వధర్మము కర్మయోగము. ప్రకృతి సంసృష్టునకు స్వశక్తికి అసాధ్య మగుటచే బరధర్మము జ్ఞానయోగము. స్వధర్మమైన కర్మయోగము గుణరహితమైనను ♦ ప్రమాదరహితము ౧. పరధర్మ మగు జ్ఞానయోగము గుణసహిత మయినను * ప్రమాదసహితము. కావున జ్ఞానయోగముకన్నను కర్మయోగము శ్రేయము. స్వధర్మమైన కర్మయోగము ననుష్ఠించుచుండి యీజన్మమునందు ఫలప్రాప్తి లేక మరణము నొందినను ఉత్తమము. ఏల యనఁగా ఉత్తరజన్మమునందు నిర్విఘ్నముగా కర్మయోగము నారంభింపవచ్చును. పరధర్మ మయిన జ్ఞానయోగమో కొంతకాలము అనుష్ఠించినను ప్రమాదసహితం బగుటచే భయము గలిగించునదియే యగు నని తా.

పూ. అట్లయినను క్రూరము యుద్ధకర్మము అనఁగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు శ్రేయా నిత్యాదిగా.

అర్జున ఉవాచ.—

అథ కేన ప్రయుక్తోఽయం పాపం చరతి పూరుషః
అనిచ్ఛన్నపి వార్ష్ణేయ బలాదివ నియోజితః. ౩౬

భా. అనర్థమూలము "ధ్యాయతో విషయాన్" అనియు "రాగద్వేషములు గదా వీనికి శత్రువులు" అనియుఁ జెప్పఁబడినది వాస్తవమే, అయినను విక్షిప్తముగాను అనిశ్చితముగాను ఏది చెప్పఁబడినదో దాని సంక్షిప్తముగాను నిశ్చితముగాను ఇదియే యని తెలియఁ గోరినవాఁడై, అర్జునుఁడు పలికెను, తెలిసినం గదా అది తన్నాశనమునకు యత్నము చేయుదు నని, అథేత్యాదిగా. అథ = ఇఁక; కేన = హేతువైన దేనిచేత; ప్రయుక్తః = ప్రేరింపఁబడినవాఁడై, రాజుచే భృత్యుఁడుం బోలె; పాపమ్ = పాపకర్మమును; చరతి = ఆచరించుచున్నాఁడు;

♦ సాంగము గాక పోయినను.

౧ భ్రంశమున కవకాశము లేనిది.

* సాంగముగా అనుష్ఠితంబైనను.

అయమ్ = ఈ, పూరుషః = పురుషుఁడు; తాను, అనిచ్ఛన్నపి = ఇచ్ఛింపనివాఁడైనను; వార్ష్ణేయ = వృష్ణికులమునందుఁ బుట్టినవాఁడా! బలాత్ = బలాత్కారముగా; నియోజిత ఇవ = నియోగింపఁ బడినవాని యట్లు, రాజుచే భృత్యుఁడుఁ బోలె నని చెప్పఁబడినది దృష్టాంతము.

అర్జునుఁ డిట్లనియె, వృష్ణివంశమునందు అవతరించిన భగవంతుఁడా! ఈపురుషుఁడు తా నిచ్ఛింపకున్నను బలాత్కారమున రాజుచే ఆజ్ఞాపింపఁబడిన భృత్యునియట్లు దేనిచేఁ బ్రేరింపఁబడినవాఁడై పాపముఁ జేయుచున్నాఁడు? దాని నాకుఁ జెప్పు మని తాత్పర్యము.

ఆ. మున్నే యనర్థమూలము చెప్పఁబడిన దగుటవలన మరల దానిఁ దెలియఁ గోరి ప్రశ్నచేయుట యనుపపన్న మని యాశంకించి చెప్పుచున్నారు అనర్థమూలము ఇత్యాదిగా. విక్షిప్తము—వివిధము లయిన ప్రదేశములందు క్షిప్తము—* తెలుపఁబడిన దని యర్థము. అనిశ్చితము—అనేకస్థలములందు చెప్పుట వలన, లేక అనేకవిధములుగా—అవివేకమా? కామమా? అని వికల్పమునకు అవకాశము గలుగుటవలన నని యర్థము. ఓయీ! అనర్థమూలమును బరిహరింపవలయును, దాని నేల తెలియఁ గోరుచున్నాఁడు? అందుకుఁ జెప్పుచున్నారు తెలిసినం గదా ఇత్యాదిగా. చేయుదు నని—దానిం దెలియుట సార్థక మని శేషము. అథశబ్దమునకు వాక్యారంభ మర్థ మని గ్రహించి ప్రశ్నవాక్యమునకు వ్యాఖ్యానము చేయుచున్నారు, అ థేత్యాదిగా. ఇచ్ఛింపకున్నను బలాత్కారముననే పాపకర్మమునందుఁ బ్రేరితుం డగుటయందు దృష్టాంతము చెప్పుచున్నారు రాజుచే భృత్యుఁడుం బోలె నని. నియోజ్యుఁ డగుటకు ఇచ్ఛ ఆవశ్యక మగుటవలన ఇచ్ఛ లేనిచో నియోజ్యత సిద్ధింప దని యాశంకించి మున్ను చెప్పిన దాని మరల నుదాహరించుచున్నారు రాజుచే ఇత్యాదిగా.

హ. బుద్ధిపూర్వకముగాఁ జేయుపురుషులందుఁ బ్రసిద్ధముగాఁ బరధర్మానుష్ఠానము కనఁబడుటవలన దానికిఁ గారణము తెలియఁ గోరినవాఁడై యర్జునుండు పలికెను.—నియోజిత ఇవ అని యన్వయము.

శం. వాస్తవమే "ధ్యాయతో విషయాన్" అనియు "ఇన్ద్రియ స్యేన్ద్రియస్య" అనియుఁ బురుషునకు జననమరణాద్యనర్థపరంపరాప్రాప్తికిఁ గారణము

* ఉంపఁబడినది.

నిరూపింపఁబడినది. అయినను విశేషించి దానిస్వరూపమును దానియధిష్ఠానమును దానిజయించు నుపాయమును దెలియఁగోరినవాఁడై యర్జునుఁడు తాను మఱచినవానియట్లు దానినే యడుగుచున్నాఁడు, సంసారమునకుఁ గారణము తెలిసినయెడఁ బండితులు దాని నుపాయంబునఁ బరిహారింప వచ్చు నని. అర్జునుఁ డిట్లనియె.—అథశబ్దమునకు వేఱుప్రశ్న యారంభించుట యర్థము. బ్రహ్మాదులకు బ్రహ్మానందామృతము వర్షించును గావున వృష్ణి యనఁగా సమ్యక్జ్ఞానము, దానిచేఁ దెలియఁబడువాఁడు కావున వార్ష్ణేయుఁ డనఁగా పరమాత్మ యగు శ్రీభగవంతుఁడు, వార్ష్ణేయ—ఓభగవంతుఁడా! బలవంతుఁ డగు రాజుచేతఁగాని ఇతరునిచేతఁ గాని, బలాత్ = బలాత్కారమున; నియోజిత ఇవ — సేవకుని యట్లు; కార్యాకార్యములు తెలిసినవాఁడైనను, అయం పురుషః; తాను పాపసాధ్య మయిన ఫలమును, అనిచ్ఛన్నపి; పాపమ్; చరతి = ఆచరించుచున్నాఁడు; కేనప్రయుక్తః—ఈకార్యకరణసంఘాతమునందు ♦ బలవంతమైన దేనిచేఁ బ్రేరింపఁబడినవాఁడై అయుక్తమునుగూడఁ జేయుచున్నాఁడు? దానిం జెప్పు మని యర్థము.

మ. అందుఁ గామ్యప్రతిషిద్ధములందుఁ బ్రవర్తించుటకుఁ గారణమును బరిహరించుకొని భగవంతునిహితము ననువర్తించుటకై తత్కారణము నిశ్చయముగాఁ దెలియుటకొఱకు అర్జునుఁ డిట్లనియె.— « ధ్యాయతో విషయాన్పుంసః » ఇత్యాదిగా మున్ను అనర్థమూలము చెప్పఁబడినది. ఇప్పుడుగూడ « ప్రకృతే ర్గుణసమ్మూఢాః » ఇత్యాదిగా మిక్కిలి విస్తరించి ప్రతిపాదింపఁబడినది. అందు అన్నియు సమానప్రాధాన్యముచేఁ గారణములా? * లేక యొక్కటియే ముఖ్యకారణము తక్కినవి కేవలము దానికి సహకారులా? అందు మొదటిపక్షమున అన్నిటి వేఱువేఱుగా నివారించుటయందు మహాప్రయాస మగును, రెండవపక్షముననో ఒక్కదాని నిరాకరించినమాత్రమున కృతకృత్యత సిద్ధించును. అందువలనఁ జెప్పుము నాకు; కేన = ఏహేతువుచేత; ప్రయుక్తః = ప్రేరింపఁబడినవాఁడై; అయం పూరుషః = నీమతము ననుసరింపని సర్వజ్ఞాన విమూఢుఁ డగు పురుషుఁడు; పాపమ్ = అనర్థమును గలిగించుకర్మమును, సమస్తమును; ఫలాభిసంధి పూర్వకముగా, కామ్యమైన చిత్రయాగాదికమును శత్రువధసాధన మగు శ్యేనయాగాదికమును, నిషిద్ధ మయిన

♦ శరీరమునందు.

* ఒక్కొక్కటియుఁ బ్రధానకారణమా?

కలంజభక్షణాదికమును, ఇట్లు బహువిధమైనకర్మమును; ఆచరించుచున్నాఁడు; తాను చేయుటకు, అనిచ్ఛన్నపి = ఇచ్ఛింపనివాఁడైనను ? కాని నీవు ఉపదేశించిన దానిని నివృత్తిలక్షణమైన పరమపురుషార్థసాధన మగు కర్మమును ఇచ్ఛించినవాఁడైనను చేయఁడు ? పరతంత్రత లేక యిట్లు సంభవింపదు. అందువలన దేనిచే, బలాదివ నియోజితః—రాజుచే భృత్యునివలె, నీమతమునకు విరుద్ధ మగునది సర్వానర్థజనకం బని తెలిసినవాఁడైనను అట్టి కర్మమును ఆచరించుచున్నాఁడో, అట్టిదాని అనర్థమార్గమునకుఁ బ్రవర్తకమైన దాని నాకొఱకుఁ జెప్పుము, తెలిసి నివారించుట కొఱకని యర్థము. ఓ వార్ష్ణేయుఁడా—నామాతామహవంశ మయిన వృష్ణివంశము నందుఁ గృపచే నవతరించినవాఁడా యని సంబోధించుటచే, వార్ష్ణేయీపుత్త్రుఁడను * నేను నీ కుపేక్షింపఁ దగినవాఁడఁ గా నని సూచించుచున్నాఁడు.

శ్రీ. « తయోర్న వశ మాగచ్ఛేత్ » అని చెప్పఁబడినది. అది యశక్య మని తలఁచి యర్జునుఁడు పలికెను.—వృష్ణివంశమునందు అవతరించినవాఁడు వార్ష్ణేయుఁడు, ఓ వార్ష్ణేయుఁడా ! అనర్థరూప మయిన పాపమును జేయ నిచ్ఛింపని వాఁడైనను, కేన, ప్రయుక్తః = ప్రేరింపఁబడినవాఁడై, అయం పూరుషః పాపం చరతి ? కామక్రోధములను వివేకబలముచే నిరోధించినపురుషునకుఁగూడ మరలఁ బాపమునందుఁ బ్రవృత్తి కనఁబడుటవలన ఇతరముగూడ ఆకామక్రోధములకు మూలభూత మైనది యొకానొకటి ప్రవర్తకము కావలయు నని తలంచి ప్రశ్న చేయఁబడినది.

ప. ఇఁక « తయోర్న వశే మాగచ్ఛేత్ » అని యేది చెప్పఁబడినదో అది యశక్య మని తలఁచినవాఁడై యర్జును డడుగుచున్నాఁడు.—వార్ష్ణేయ = వృష్ణివంశమునందుఁ బుట్టినవాఁడా, కృష్ణా ! పాపముఁ జేయ నిచ్ఛించువాని యట్లు, కేన, ప్రయుక్తుఁడై, పాపం చరతి. ఎవ్వనివలె ? బలాత్ = బలాత్కారమున, నియోజిత ఇవ = ఆజ్ఞాపింపఁబడినవానివలె, ఎట్లు నీచే నే నాజ్ఞాపింపఁబడినాఁడనో అట్లని సూచించుటకై వార్ష్ణేయ యని సంబోధనము.

రా. అథ; అయమ్—జ్ఞానయోగముకొఱకుఁ బ్రవర్తించిన; పూరుషః = పురుషుఁడు; తాను విషయముల ననుభవించుటకు; అనిచ్ఛన్నపి = ఇచ్ఛింపనివాఁ

* వృష్ణివంశమునఁ బుట్టిన కుంతికిఁ బుత్త్రుఁడను.

డైనను; కేన = దేనిచే; ప్రయుక్తః = ప్రేరింపఁబడినవాఁడై; విషయానుభవరూప మైన, పాపమ్ = పాపమును; బలాత్ ◆; నియోజిత ఇవ = నియోగింపఁబడినవానివలె; చరతి = చేయుచున్నాఁడు ?

జ్ఞానయోగమునందుఁ బ్రవర్తించినపురుషుఁడు తాను విషయముల ననుభవింపఁ గోరనివాఁడైనను, బలాత్కారమున నిర్బంధింపఁబడినవాని యట్లు, దేనిచేతఁ బ్రేరితుఁడై, విషయానుభవరూపపాపము చేయుచున్నాఁడు ? దాని నాకుఁ జెప్పుమని తాత్పర్యము.

మా. పెక్కులు పాపకారణములు గలవు, క్రోధాదులును కామమును. వానియం దేది బలవత్తర మని యడుగుచున్నాఁడు అథేత్యాదిగా. అథశబ్దము అర్థాంతర బోధకము. « తయో ర్నవశో మాగచ్ఛేత్ » అనునది ప్రశ్నకు హేతువు. ♦

శ్రీ భగవా నువాచ.

కామ ఏష క్రోధ ఏష రజోగుణసముద్భవః
మహాశనో మహాపాప్మా విద్ధ్యేన మిహ వైరిణమ్. 32

భా. వినుము నీ వా సర్వానర్థకరుఁడైనశత్రువును, ఎవని నీ వడుగు చున్నావో, అని భగవంతుఁడు పలికెను. « ఐశ్వర్యస్య సమగ్రస్య ధర్మస్య యశస శ్శ్రియః। వైరాగ్య స్యాథ మోక్షస్య షణ్ణాం భగ ఇతీఙ్గనా » ఐశ్వర్యాదులు ఆఱును ఏవాసుదేవునియందు నిత్యము అప్రతిబంధముగాను సమస్తముగాను ఉన్నవో, « ఉత్పత్తిం ప్రలయం చైవ భూతానా మాగతిం గతిమ్ । వేత్తి విద్యా మవిద్యాంచ సవాచ్యో భగవా నితి » ఉత్పత్త్యాదివిషయకం బగు విజ్ఞానముగూడ ఎవ్వనికిఁ గలదో, ఆవాసుదేవుఁడు చెప్పఁబడుచున్నాఁడు భగవంతుఁ డని. కామః= కామము; ఏషః= ఈసర్వలోకశత్రువు, దేనివలన సర్వానర్థప్రాప్తి ప్రాణులకు సంభవించుచున్నదో అట్టిది. అట్టి ఈకామము దేనిచేనేని ప్రతిహతమై క్రోధముగాఁ బరిణమించుచున్నది. కావున, క్రోధః = క్రోధముగూడ; ఏషః= ఇదియే. రజోగుణసముద్భవః = రజోగుణము సముద్భవము * గాఁ గలది

♦ ఆరెంటిలో నేది బలవత్తరమో దానిం జెప్పు మని యభిప్రాయము.

* కారణము.

యేదో అట్టిది కామము; లేక, రజోగుణమునకు సముద్భవము కామము. కామము గదా ఉద్భూతమై రజస్సును బ్రవర్తింపఁజేసి పురుషునిఁ బ్రవర్తింపఁజేయుచున్నది, తృష్ణచేతఁ గదా నేను చేయింపఁబడినాఁడనని రజఃకార్య మగు సేవాదికమునందుఁ బ్రవృత్తులై దుఃఖితు లగువారి ప్రలాపము వినుచున్నాము. మహాశనః = గొప్పఅశనము * గలది; కావుననే, మహాపాప్మా— § కామముచేఁ బ్రేరితుఁడై ప్రాణి పాపముఁ జేయుచున్నాఁడు. అందువలన, విద్ధి = ఎఱుంగుము; ఏనమ్ = ఈకామమును; ఇహ = ఈసంసారమునందు; వైరిణమ్ = శత్రువునుగా.

శ్రీభగవంతుఁ డుత్తరము చెప్పుచున్నాఁడు.—అర్జునా! నీవు దేని నడిగితివో ఆసర్వానర్థకారణమైన శత్రువు కామము, ఈకామమే ప్రతిహతమైనచోఁ గ్రోధ మగుచున్నది. ఇది సర్వకార్యప్రవర్తకం బగు రజోగుణమువలనఁ బుట్టుచున్నది. లేక, ఇది రజోగుణముఁ బుట్టించి దానిద్వారమున సర్వకార్యములందుఁ బురుషునిఁ బ్రవర్తింపఁజేయుచున్నది. ఇది బహువిషయకం బగుటచే మహాశనము. సర్వపాపములకును నిమిత్త మగుటచే మహాపాపము. కావున ఈసంసారమునందు ఈకామమే శత్రు వని యెఱుంగు మని తాత్పర్యము.

ఆ॰ ఇప్పుడు ప్రతివచనముఁ బ్రస్తావించుచున్నారు వినుము అని.—అది విపరీతం బనుటను తోఁపఁ జేయుచున్నారు సర్వానర్థకరుఁ డని. అప్రస్తుతము నేల ప్రస్తావించెద వనఁగాఁ జెప్పుచున్నారు దేని నీవు ఇత్యాదిగా. భగవచ్ఛబ్దార్థము నిర్ధారించుటకుఁ బౌరాణికవచనము నుదాహరించుచున్నారు ఐశ్వర్యస్య ఇత్యాదిగా. సమగ్రస్య అనుదానికి ఐశ్వర్యాదు లొక్కొకదానితో సంబంధము. వైరాగ్యస్యాథ అనుచోటి అథశబ్దముచే మోక్షోపాయ మగు జ్ఞానము వివక్షింపఁబడుచున్నది. ఉదాహరించిన వచనమునకుఁ దాత్పర్యార్థము చెప్పుచున్నారు ఐశ్వర్యాదులు ఇత్యాదిగా. "ఆవాసుదేవుఁడు చెప్పఁబడుచున్నాఁడు భగవంతుఁ డని" అనుదానితో సంబంధము. అందే మఱియొకపురాణవాక్యము పఠించుచున్నారు ఉత్పత్తి మిత్యాదిగా. భూతానామ్ అనునది ఉత్పత్త్యాదు లొక్కొకదానితోను సంబంధించుచున్నది. ఉత్పత్తిప్రలయశబ్దములు కారణార్థకములు ♦, క్రియామా

* ఆహారము.

§ గొప్పపాపము.

♦ దేనివలన ఉత్పత్తి యగునో దాని, దేనివలనఁ బ్రలయ మగునో దానిని అని యర్థము.

క్రమము ౹ ఇతరపురుషునికిని గోచర మనుట సంభవించుటవలన. ఆగతి గతి యను వీనిచే రాకపోకలు గల సంపదాపదలు సూచింపఁబడుచున్నవి. ఈవచనమునకుఁగూడఁ దాత్పర్యము చెప్పుచున్నారు ఉత్పత్త్యాది ఇత్యాదిగా. వేత్తి ♦ అనుశబ్దముచేఁ జెప్పఁ బడిన సాక్షాత్కారము విజ్ఞాన మని చెప్పఁబడినది. కూడ అనుదానికి సమగ్రము లయిన యైశ్వర్యాదిసంపదలసముచ్చయం బర్థము. ఇట్టిలక్షణము గల భగవంతుఁ డేమి చెప్పె ననఁగాఁ జెప్పుచున్నారు—కామః ఇత్యాదిగా. కామము సర్వలోకశత్రు వను టను విశదీకరించుచున్నారు దేనివలన నిత్యాదిగా. అట్లయినను అదియే క్రోధం బె ట్లగును ? అనఁగాఁ జెప్పుచున్నారు అట్టి ఈకామము ఇత్యాదిగా. కామక్రోధములే హేయము లని తెలుపుటకొఱకుఁ గారణముఁ జెప్పుచున్నారు రజోగుణము ఇత్యా దిగా. కారణద్వారమునఁ గామాదులకే హేయత్వముఁ బ్రతిపాదించి కార్యద్వార మునఁగూడ వానికి హేయత్వముఁ జెప్పుచున్నారు లేక ఇత్యాదిగా. కామము పురుష ప్రవర్తకంబే యగుం గాని రజోగుణజనకము కా దని యాశంకించి చెప్పుచున్నారు కామము గదా ఇత్యాదిగా. అందే యనుభవానుసారి యగు లోకప్రసిద్ధిని ప్రమా ణీకరించుచున్నారు తృష్ణచేతఁ గదా ఇత్యాదిగా. ఆకామము యోగ్యాయోగ్య విభాగము లేక బహువిషయకం బని చూపుచున్నారు మహాశనః అని. బహువిష యకం బగుటచేఁ గలుగు కార్యము చూపుచున్నారు కావుననే ఇత్యాదిగా. బహు విషయకంబైనను కామము పాపం బెట్లగు నని యాశంకించి చెప్పుచున్నారు కామ ముచే నిత్యాదగా. కామం బిట్టి దగుటచే ఫలితముఁ జెప్పుచున్నారు అందువలన నిత్యాదిగా.

హ. ఆత్మకుఁ బాపప్రవృత్తికిఁ గారణమును శ్రీభగవంతుఁడు చెప్పెను.— ఏష కామః = ఈకామమును; క్రోధః = క్రోధమును; రజోగుణసముద్భవః. మహా శనః = గొప్పయశనము గలది, విషయసేవచే నుపరతిఁ జెందునది గాదు. కావుననే, మహాపాప్మా = గొప్పపాపము దేనివలనఁ గలుగునో అట్టిది. ఏనమ్ = ఈకామమును క్రోధమునుగూడ; ఇహ = అధికారిపురుషులవిషయమందు; శత్రువునుగా; విద్ధి.

శం. "అకామస్య క్రియా కాచి ద్దృశ్యతే నేహ కర్హిచిత్ । యద్యద్ధి కురుతే జన్తు స్తత్త ద్ధి కామస్య చేష్టితమ్" § అను న్యాయముచే, పురుషునకు సకల

౹ పుట్టుట లయించుట.

♦ ఎఱుంగుచున్నాఁడు.

§ కామము లేనివానికి ఏకార్యమును ఎచ్చటనుం గనఁబడదు. ప్రాణి యేదేది చేయుచున్నాఁడో అది కామముయొక్క చేష్టయే గదా.

కర్మముల నాచరించుటకును గారణమును సర్వానర్థములకును బీజమును కామమే యని బోధించుటకై శ్రీభగవంతుఁ డిట్లనియె.—సర్వప్రాణులప్రవృత్తియుఁ గామ మూలకం బగుటవలనఁ గామము సర్వప్రాణిప్రత్యక్షం బను నభిప్రాయముచే ఏషః * అని నిర్దేశము. యోగ్యము అయోగ్యము అను విచారము లేక వస్తువును జూచిన దానిని విస్మ దాసిని కామింపఁ జేయుచున్నది పురుషుని, కావున కామ మనఁబడు చున్నది. విషయములందలి ప్రబలేచ్ఛ యిట కామశబ్దముచేఁ జెప్పఁబడుచున్నది. ఏష కామః—ఏది పురుషునకు సంసారకారణమో అది యీ కామము. ఈకామమే దేనిచేనైనను తనవిషయము ప్రతిబద్ధమైనపుడు క్రోధరూపమునఁ బరిణమించు చున్నది. అందువలన, క్రోధ ఏషః—క్రోధముగూడ ఈకామమే. తాను, రజోగుణ సముద్భవః = రజస్సుయొక్క గుణము రాగము రంజనాత్మకమైన విషయములందలి సామాన్యేచ్ఛ, అదియే విషసన్నిధానంబునఁ గామము నుద్భవింపఁ జేయుచున్నది, కావున కామము రజోగుణసముద్భవము; లేక, « ప్రజ్ఞాం తు సాత్త్వికీం ప్రాహు స్తామసీం తు విచిత్తతామ్ । క్రియాం తు రాజసీం ప్రాహు ర్గుణతత్త్వవిదో బుధాః » ♦ అనువచనమువలన, రజోగుణము క్రియ, దానికి సముద్భవము—పుట్టుక దేనివలననో అది రజోగుణసముద్భవము, కామమే ప్రవృత్తి హేతు వని యర్థము. మహాశనః = « న జాతు కామః కామానా ముపభోగేన శామ్యతి » అను వచనము వలన, గొప్పదైన—ఇంత అని మితిలేని అశనము—ఉపభోగరూప మయిన ఆహారము గలది మహాశనము, ఎప్పుడును దృప్తిలేనిది యని యర్థము. అందువలననే, మహా పాప్మా = గొప్పదైన పాప్మము—దోషము దేనివలనఁ బురుషునకు వచ్చునో అది మహా పాప్మము, ఎందువలన కామావిష్టుఁడు భగినినైనను గామించునో చండాలునివలన నైనను ధనము గ్రహించునో, క్రుద్ధుఁడు గురువునైనను నిందించునో గోవునుగూడ వధించునో, అందువలన కామము మహాపాప్మ మనుట యుక్తమని యర్థము. అందు వలన, నీవు, ఇహ = ఈసంసారమునందు; ముముక్షువునకు, ఏనమ్ = ఈకామమునే; వైరిణమ్ = శత్రువునుగా; విద్ధి, ఇదియే ముక్తి ప్రతిబంధక మని యెఱుంగు మని యర్థము.

---

* ఇది.

♦ ప్రజ్ఞ సాత్త్వికి మనియు, విచిత్రత—ఏవ్యాపారమును లేకయుండుట తామస మనియు, క్రియ రాజస మనియు గుణములతత్త్వము నెఱింగిన పండితులు చెప్పుదురు.

వ్యా. ఇట్లర్జునుం డడుగఁగా, "అథో ఖల్వాహుః కామమయ ఏవాఽయం పురుష ఇతి, ఆత్మైవేద మగ్ర ఆసీదేక ఏవ సోఽకామయత జాయా మే స్యాదథ ప్రజాయేయాఽథ విత్తం మే స్యాదథ కర్మ కుర్వీయ" ♦ ఇత్యాది శ్రుతులందుఁ బ్రతిపాదింపఁబడిన యుత్తరమును శ్రీభగవంతుఁడు చెప్పెను.—దేని నీ వడిగితివో బలాత్కారంబున అనర్థమార్గమునందుఁ బ్రవర్తింపఁజేయు హేతువును, అట్టి, ఏషః కామః = గొప్పశత్రువు కామమే, కామమువలననే సర్వానర్థప్రాప్తి ప్రాణులకు. ఓయీ! క్రోధముగూడ అభిచారాదికమునందు * ప్రవర్తకముగాఁ గనఁబడుచున్నది అనఁగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు—క్రోధ ఏషః, కామమే యొకానొక హేతువుచేఁ బ్రతిహతమై క్రోధముగాఁ బరిణమించుచున్నది, కావునఁ గ్రోధముగూడ ఈకామమే; ఈ మహాశత్రువునుమాత్రమే నివారించినయెడ సర్వపురుషార్థప్రాప్తి యగు నని యర్థము. దాని నివారించు నుపాయము దెలియుటకై దానికారణముఁ జెప్పుచున్నాఁడు—రజోగుణ సముద్భవః = దుఃఖప్రవృత్తిబలరూపమయిన రజోగుణము సముద్భవము—కారణముగాఁ గలది, కావునఁ గార్యము కారణమువంటిదే యగుటవలన కామముగూడ అట్టిదే. తమోగుణముగూడ కామమునకుఁ గారణమే యయినను, దుఃఖమునందును బ్రవృత్తియందును రజోగుణమే ప్రధాన మగుటవలన నదియే నిర్దేశింపఁబడినది. ఇందుచే సాత్త్వికవృత్తిచేత రజస్సు నశించినచో కామముగూడ నశించు నని చెప్పఁబడినది. లేక, అది యెట్లు అనర్థమార్గమునందుఁ బ్రవర్తింపఁజేయు ననఁగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు—ప్రవృత్త్యాది లక్షణమయిన రజోగుణమునకు సముద్భవము ‡ దేనివలననో అట్టిది. విషయాభిలాషరూపమయిన కామము గదా తాను బుట్టినదై రజస్సును బ్రవర్తింపఁజేసి పురుషుని దుఃఖాత్మక మగు కర్మమునందుఁ బ్రవర్తింపఁ జేయుచున్నది. అందుచే నీకామరూపశత్రువు నవశ్యము వధింపవలయు నని యభిప్రాయము. ఓయీ! సామదానభేద దండములు నాలు గుపాయములు గలవు, అందు మొదటిమూఁడును సంభవింపనియెడ నాలవ యుపాయము ప్రయోగింపవలయును, గాని హఠంబున

♦ ఇట్లు గదా చెప్పెదరు—కామమయుఁడే యీపురుషుఁ డని, ఆత్మ యొకఁడే దీనికి మున్నుండెను, ఒకఁడే, అతఁడు కోరెను—భార్య నాకు కావలయును, అంత, పుత్త్రుఁడు కావలయును, అంత ధనము నాకు కావలయును, అంత కర్మము చేసెదను.

* శత్రుహింసార్థము చేయు మంత్రప్రయోగము మొదలగుదానియందు.

‡ పుట్టుక.

నాలవయుపాయమునే ప్రయోగింపం జనదు. అని యాశంకించి మూఁడింటికి అసంభవముఁ బ్రతిపాదించుటకై విశేషణములు చెప్పుచున్నాఁడు మహాశనో మహాపాప్మా అని. గొప్ప అశనము గలది యని మహాశనము, ‘యత్ పృథివ్యాం వ్రీహి యవం హిరణ్యం పశవః స్త్రియః । నాల మేకస్య తత్సర్వ మితి మత్వా శమం వ్రజేత్’ * అను స్మృతివలన. అందువలన దానముచే సంధి చేయ శక్యముగాదు. సామభేదములచేతఁ గూడ శక్యము గాదు; ఎందువలన ననఁగా, మహాపాప్మా=మిక్కిలియుగ్రము, కామముచేఁగదా బలాత్కారమునఁ బ్రేరితుఁడై అనిష్టఫలముకలిగించు నని తెలిసియుఁ బాపముఁ జేయుచున్నాఁడు. అందువలన, విద్ధి=ఎఱుంగుము; ఏనమ్=ఈకామమును; ఇహ=ఈసంసారమునందు; వైరిణమ్ = శత్రువునుగా. ఇది యంతయు వివరింపఁబడినది వార్త్తికకారులచేత «ఆత్మైవేద మగ్ర ఆసీత్» అను శ్రుతియొక్క వ్యాఖ్యానమునందు.—«ప్రవృత్తౌ చ నివృత్తౌ చ యథోక్తస్యాధికారిణః । స్వాతన్త్ర్యే సతి సంసార సృతౌ కస్మా త్ప్రవర్తతే ॥ నతు నిశ్శేష విధ్వస్త సంసారానర్థవర్త్మని । నివృత్తిలక్షణే వాచ్యం కేనాఽయం ప్రేర్యతేఽవశః ॥ అనర్థపరిపాకత్వ మపి జానన్ప్రవర్తతే । పారతన్త్ర్యమృతే దృష్టా ప్రవృత్తి ర్నేదృశీ క్వచిత్ ॥ తస్మాచ్ఛ్రేయోఽర్థినః పుంసః ప్రేరకోఽనిష్టకర్మణి । వక్తవ్య స్తన్నిరాసార్థ మిత్యర్థా స్యాత్పరా శ్రుతిః ॥ అనాప్తపురుషార్థోఽయం నిశ్శేషానర్థసఙ్కులః । ఇత్యకామయతాఽనాప్తాన్ పుమర్థాన్ సాధనైర్జడః ॥ జిహాసతి తథాఽనర్థా నవిద్వా నాత్మని శ్రితాన్ । అవిద్యోద్భూతకామ స్స న్నథో ఖ ల్వితిచ శ్రుతిః ॥ అకామతః క్రియాః కాశ్చిత్ దృశ్యన్తే నేహ కస్యచిత్ ।, యద్యద్ధి కురుతే జన్తు స్తత్తత్కామస్య చేష్టితమ్ ॥ కామఏష క్రోధఏష ఇత్యాదివచనం స్మృతేః । ప్రవర్తకో నాఽపరోఽతః కామా దన్య త్ప్రతీయతే ” ♦ అని. అకామతః అనునది మనువచనము. ఇతరము స్పష్టము.

* భూమియందు వ్రీహియవాదిధాన్యములును బంగారమును బశువులును స్త్రీలును ఏది గలదో అది యంతయు నొక్కనికిఁ జాలదు. అని యాలోచించి శాంతిఁ బొందవలయును.

♦ ప్రవృత్తియందును నివృత్తియందును ఈయధికారి పురుషునకు స్వాతంత్ర్య మున్నయెడ సంసారమార్గమునందు ఎందువలనఁ బ్రవర్తించుచున్నాఁడు? నిశ్శేషముగా సంసారానర్థములను నశింపఁ జేయునట్టి నివృత్తిమార్గమునందే యెందువలనఁ బ్రవర్తింపఁడు? ఇట్లు అవశుఁడై దేనిచేఁ బ్రేరింపఁబడుచున్నాఁడు? దానిం జెప్పవలయును. అనర్థఫలము గలది యని తెలిసినవాఁ డయ్యును బ్రవర్తించుచున్నాఁడు. పారతంత్ర్యమునం గాని యిట్టిప్రవృత్తి యెచ్చటనుం గానరాదు. అందువలన శ్రేయస్సు గోరునట్టి పురుషుని అనిష్టకర్మమునందుఁ బ్రేరించుదానిని తన్నివారణార్థము చెప్పవలయును—ఈయభి

శ్రీ. ఇందు కుత్తరము శ్రీభగవంతుఁడు చెప్పెను.—ఏది నీవడిగితివో ఆహేతు వీకామమే. ఓయీ! క్రోధమునుగూడ మున్ను నీవు చెప్పితివి ఇన్ద్రియస్యేన్ద్రియస్య అనుస్థలమున? సత్యము. ఇది దానికంటె వేఱు గాదు, మఱే మనఁగా, క్రోధముగూడ నీకామమే. కామమే గదా దేనిచేతనేని ప్రతిహతమై క్రోధరూపమునఁ బరిణమించుచున్నది. కావున మున్ను క్రోధము వేఱుగాఁ జెప్పఁబడినను, కామజయమే క్రోధజయము అను నభిప్రాయంబునఁ గామముతో నేకము చేసి చెప్పఁబడుచున్నది. రజోగుణమువలన, సముద్భవతి—పుట్టుచున్నది కావున రజోగుణసముద్భవము. ఇందుచే సత్త్వవృద్ధిచేత రజస్సును క్షయము నొందించినయెడ కామముగూడ క్షయించు నని సూచింపఁబడినది. ఏనమ్ = ఈకామమును; ఇహ = ఈమోక్షమార్గమునందు; వైరిణమ్, విద్ధి. ఈకామరూపశత్రువును జెప్పఁబోవువిధంబున వధింపవలసినదియే, ఎందువలన ననఁగా, ఇది దానముచే సంధికి శక్యము గాదని చెప్పుచున్నాఁడు—మహాశనః = గొప్ప అశనము గలది, పూరింప నలవి గానిది యని యర్థము. సామముచేతఁగూడ సంధికి శక్యము గాదు, ఎందువలన ననఁగా, మహాపాప్మా = మిక్కిలి యుగ్రము.

ప. ఇందు కుత్తరము భగవంతుఁడు చెప్పుచున్నాఁడు.—ఎప్పుడు వివేకియయినపురుషునకును సత్త్వగుణము ప్రచ్ఛన్న మగునో అప్పుడు రజోగుణము ప్రాదుర్భవించుచున్నది. దానివలనఁ గామక్రోధములు పుట్టుచున్నవి. ఆకామక్రోధములస్వరూపమును గ్రమముగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు —మహాశనః, పూరింప నలవి గానిది యగుటవలన; క్రోధమో, మహాపాప్మా, అతిక్రూర మగుటవలన; ఈరెండును దుర్జయంబు లని సూచింపఁబడినది. ఇట్లు, ఏనమ్—కామమునుగాని, క్రోధమునుగాని; వైరిణం విద్ధి. ఎందువలన ననఁగా పాపమునందు శత్రువే ప్రవర్తింపఁ

ప్రాయము గలది మీఁదిశ్రుతి. పురుషార్థములు పొందనివాఁడును సర్వానర్థములచేతను నిండినవాఁడు నగు జడుఁడు—అజ్ఞాని అప్రాప్తము లగు పురుషార్థము లనుసాధనములచే ఈవిధముగా—శ్రుతియందుఁ జెప్పఁబడినవిధముగాఁ గామించెను. అట్లు ఆత్మాశ్రితము లగు అనర్థములనుగూడ అజ్ఞాని యావిధముగానే తొలఁగించుకొనఁ గోరుచున్నాఁడు, అవిద్యచే ఉద్భూత మయిన కామము గలవాఁడై. అట్లు "అథో ఖల్వాహుః" అను శ్రుతియు; కామము లేనిచో ఇం దెవ్వనికిని ఏక్రియలును గాన రావు; ప్రాణి దేనిదేనిఁ జేయుచున్నాఁడో అయ్యది యంతయు కామముయొక్క చేష్ట; కామం బిది క్రోధం బిది; ఇత్యాదిస్మృతివచనముగూడ. అందువలన కామము దక్కఁ బ్రవర్తకము మఱియొకటి కానరాదు.

జేయును గాని మిత్త్రుఁడు ప్రవర్తింపఁజేయఁడు; అట్లు నీవు బంధుమిత్త్రులయందలి కామముచేతనే స్వధర్మత్యాగరూప మగు పాతకమునందుఁ బ్రవర్తించుచున్నా వని యర్థము.

రా. శ్రీభగవంతుం డిట్లనియె.—ఉద్భవాభిభవరూపంబున * నుండు గుణములమయు మైనప్రకృతిచే సంస్పృష్టుండును జ్ఞానయోగముకొఱకుఁ బ్రారంభించినవాఁడు నగు ఈపురుషునికి; రజోగుణసముద్భవః = రజోగుణమువలనఁ బుట్టిన; ఏషః—ప్రాచీనవాసనాజనితము శబ్దాదివిషయము నగు; కామః=కామము; మహాశనః= మహాశనమయిన శత్రువు, విషయములలోని కీతని నాకర్షించును. ఏషః—ఈ కామమే; ప్రతిహతమయిన ప్రసారముగలదై, ప్రతిహతిచేసిన చేతనులయెడ, క్రోధః= క్రోధరూపమునఁ బరిణమించినదై; మహాపాప్మా—పరహింసాదులందుఁ బ్రవర్తింపఁజేయుచున్నది. ఏనమ్ = రజోగుణసముద్భవము సహజము నగు ఈకామమును; ఇహ వైరిణమ్ = జ్ఞానయోగవిరోధి యగు శత్రువునుగా; విద్ధి.

ప్రకృతిగుణములు మూఁడును ఒక్కొకటియు ఒకప్పుడు హెచ్చుటయు ఒకప్పుడు తగ్గుటయు స్వభావముగాఁ గలవి యగుటవలన, ప్రకృతిసంసృష్టుఁ డగు పురుషుఁడు ఒకానొకప్పుడు సత్త్వగుణము ఉద్రిక్త మైనప్పుడు జ్ఞానయోగముకొఱకుఁ బ్రవర్తించినను, రజోగుణము హెచ్చినపుడు కలుగునట్టి కామము అత్యంత ప్రబల మగుటవలన ప్రాచీనవాసనానుసారముగా శబ్దాదివిషయములలోని కీతని నాకర్షించి విషయలోలునిఁగాఁ జేయుచున్నది. ఆకామము ప్రతిహత మైనప్పుడు అదియే యాప్రతిహతి గావించిన చేతనులయెడఁ గ్రోధరూపముగాఁ బరిణమించి పరహింసాదిక్రూరకార్యంబులం దితనిఁ బ్రవర్తింపఁ జేయుచున్నది. కావున రజోగుణసముద్భవమై ప్రాచీనవాసనాజనితం బగు నీకామము జ్ఞానయోగము నారంభించుపురుషునకు శత్రు వని యెఱుంగుము.

మా. ఏది బలవత్తర మైనప్రవర్తకమో, అది యీకామము; క్రోధము గూడ ఇదియే, క్రోధము కామజన్య మగుటవలన. « కామాత్క్రోధోఽభిజాయతే » అని గదా చెప్పఁబడినది. ఇఁక నేది గురునిందాదులవలన నగు క్రోధము గలదో అదియు గురుభక్తివలనఁ గలుగు అనిందాకామము † వలననే గలుగుచు

* ఉద్భవము—వికాసము, అభిభవము—సంకోచము.

† గురువును నిందింపఁగూడదు అను కామము.

న్నది. ఇఁక నెవ్వరు వేఱువిధముగాఁ * జెప్పెదరో వారు కామక్రోధములు సంకీర్ణములుగా నుండుటవలన సూక్ష్మము నెఱుంగరు. చెప్పఁబడినదిగూడ “ఋతే కామం న కోపాద్యా జాయన్తే చ కథంచన” ♦ అని. మహాశనః—గొప్పది గదా కామభోగ్యము. మహాపాపము లగు బ్రహ్మహత్యాదులకుఁ గారణ మగుటవలన, మహాపాప్మా. సర్వపురుషార్థ § విరోధి యగుటవలన వైరి.

ధూమేనాఽఽవ్రియతే వహ్ని ర్యథాఽఽదర్శో మలేన చ
యథోల్బేనాఽఽవృతో గర్భ స్తథా తేనేద మావృతమ్. ౩౮

భా. ఎట్లు వైరి యనఁగా దృష్టాంతములచేఁ దెలుపుచున్నాఁడు.—యథా = ఎట్లు; ధూమేన = సహజ మగు అప్రకాశాత్మక మయిన పొగచేత; వహ్నిః = అగ్ని; ఆవ్రియతే = కప్పఁబడుచున్నదో; యథాచ = మఱియు నెట్లు; ఆదర్శః = అద్దము; మలేన = ముఱికిచేత; ఆవ్రియతే = కప్పఁబడుచున్నదో; యథా = ఎట్లు; ఉల్బేన = గర్భమును జుట్టియున్న మావిచేత; గర్భః = శిశువు; ఆవృతః = కప్పఁబడినదో; తథా = అట్లు; తేన = ఆకామముచేత; ఇదమ్ = ఇది; ఆవృతమ్ = కప్పఁబడినది.

ఎట్లు సహజమైనధూమముచే అగ్ని కప్పఁబడియుండునో ఎట్లు ముఱికిచే అద్దము గప్పఁబడియుండునో ఎట్లు మావిచే గర్భము గప్పఁబడియుండునో అట్లు ఆకామముచే ఇది ∥ కప్పఁబడియుండు నని తాత్పర్యము.

ఆ. మీఁదిశ్లోకమున కవతారిక చేయుచున్నారు ఎట్లు ఇత్యాదిగా. అనేకదృష్టాంతములు గ్రహణసౌకర్యార్థము. సహజం బగుధూమము ప్రకాశాత్మక మగు నగ్నికి ఆవరకం బగు ననుట సిద్ధించుటకై విశేషణము చేయుచున్నారు అప్రకాశాత్మకమైన అని.

హ. ఎట్లది వైరి యనఁగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు —యథా = ఎట్లు; ధూమేన, వహ్నిః, ఆవ్రియతే = కప్పఁబడుచున్నదో; యథాచ; ఆదర్శః = దర్పణము;

---

* కామమే క్రోధముగాఁ బరిణమించు నని.

♦ కామము లేక కోపాదు లెన్నఁడుం గలుగవు.

§ మోక్ష.

∥ జ్ఞానము.

జేయును గాని మిత్త్రుఁడు ప్రవర్తింపఁజేయఁడు; అట్లు నీవు బంధుమిత్త్రులయందలి కామముచేతనే స్వధర్మత్యాగరూప మగు పాతకమునందుఁ బ్రవర్తించుచున్నా వని యర్థము.

రా. శ్రీభగవంతుం డిట్లనియె.—ఉద్భవాభిభవరూపంబున * నుండు గుణములమయు మైనప్రకృతిచే సంసృష్టుండును జ్ఞానయోగమునకుఁ బ్రారంభించినవాఁడు నగు ఈపురుషునికి; రజోగుణసముద్భవః = రజోగుణమువలనఁ బుట్టిన; ఏషః—ప్రాచీనవాసనాజనితము శబ్దాదివిషయము నగు; కామః=కామము; మహాశనః= మహాశనమయిన శత్త్రువు, విషయములలోని కీతని నాకర్షించును. ఏషః—ఈకామమే; ప్రతిహతమయిన ప్రసారముగలదై, ప్రతిహతిచేసిన చేతనులయెడ, క్రోధః= క్రోధరూపమునఁ బరిణమించినదై; మహాపాప్మా—పరహింసాదులందుఁ బ్రవర్తింపఁజేయుచున్నది. ఏనమ్ = రజోగుణసముద్భవము సహజము నగు ఈకామమును; ఇహ వైరిణమ్ = జ్ఞానయోగవిరోధి యగు శత్త్రువునుగా; విద్ధి.

ప్రకృతిగుణములు మూఁడును ఒక్కొకటియు ఒకప్పుడు హెచ్చుటయు ఒకప్పుడు తగ్గుటయు స్వభావముగాఁ గలవి యగుటవలన, ప్రకృతిసంసృష్టుఁ డగు పురుషుఁడు ఒకానొకప్పుడు సత్త్వగుణము ఉద్రిక్త మైనప్పుడు జ్ఞానయోగమునకుఁ బ్రవర్తించినను, రజోగుణము హెచ్చినపుడు కలుగునట్టి కామము అత్యంత ప్రబల మగుటవలన ప్రాచీనవాసనానుసారముగా శబ్దాదివిషయములలోని కీతని నాకర్షించి విషయలోలునిఁగాఁ జేయుచున్నది. ఆకామము ప్రతిహత మైనప్పుడు అదియే యాప్రతిహతి గావించిన చేతనులయెడఁ గ్రోధరూపముగాఁ బరిణమించి పరహింసాదిక్రూరకార్యంబులం దితనిఁ బ్రవర్తింపఁ జేయుచున్నది. కావున రజోగుణసముద్భవమై ప్రాచీనవాసనాజనితం బగు నీకామము జ్ఞానయోగము నారంభించుపురుషునకు శత్త్రు వని యెఱుంగుము.

మా. ఏది బలవత్తర మైనప్రవర్తకమో, అది యీకామము; క్రోధము గూడ ఇదియే, క్రోధము కామజన్య మగుటవలన. « కామాత్క్రోధో ఽభిజాయతే » అని గదా చెప్పఁబడినది. ఇఁక నేది గురునిందాదులవలన నగు క్రోధము గలదో అదియు గురుభక్తివలనఁ గలుగు అనిందాకామము ♦ వలననే గలుగుచు

* ఉద్భవము—వికాసము, అభిభవము—సంకోచము.

♦ గురువును నిందింపఁగూడదు అను కామము.

న్నది, ఇఁక నెవ్వరు వేఱువిధముగాఁ * జెప్పెదరో వారు కామక్రోధములు సంకీర్ణములుగా నుండుటవలన సూక్ష్మము నెఱుంగరు. చెప్పఁబడినదిగూడ "ఋతే కామం న కోపాద్యా జాయన్తే చ కథంచన" ♦ అని. మహాశనః—గొప్పది గదా కామభోగ్యము. మహాపాపము లగు బ్రహ్మహత్యాదులకుఁ గారణ మగుటవలన, మహాపాప్మా. సర్వపురుషార్థ § విరోధి యగుటవలన వైరి.

ధూమేనాఽఽవ్రియతే వహ్నిర్యథాఽఽదర్శో మలేన చ
యథోల్బేనాఽఽవృతో గర్భస్తథా తేనేదమావృతమ్. ౩౮

భా. ఎట్లు వైరి యనఁగా దృష్టాంతములచేఁ దెలుపుచున్నాఁడు.—యథా = ఎట్లు; ధూమేన = సహజ మగు అప్రకాశాత్మక మయిన పొగచేత; వహ్నిః = అగ్ని; ఆవ్రియతే = కప్పఁబడుచున్నదో; యథాచ = మఱియు నెట్లు; ఆదర్శః = అద్దము; మలేన = మురికిచేత; ఆవ్రియతే = కప్పఁబడుచున్నదో; యథా = ఎట్లు; ఉల్బేన = గర్భమును జుట్టియున్న మావిచేత; గర్భః = శిశువు; ఆవృతః = కప్పఁబడినదో; తథా = అట్లు; తేన = ఆకామముచేత; ఇదమ్ = ఇది; ఆవృతమ్ = కప్పఁబడినది.

ఎట్లు సహజమైనధూమముచే అగ్ని కప్పఁబడియుండునో ఎట్లు మురికిచే అద్దము గప్పఁబడియుండునో ఎట్లు మావిచే గర్భము గప్పఁబడియుండునో అట్లు ఆకామముచే ఇది ⁋ కప్పఁబడియుండు నని తాత్పర్యము.

ఆ. మీఁదిశ్లోకమున కవతారిక చేయుచున్నారు ఎట్లు ఇత్యాదిగా. అనేకదృష్టాంతములు గ్రహణసౌకర్యార్థము. సహజం బగుధూమము ప్రకాశాత్మక మగు నగ్నికి ఆవరకం బగు ననుట సిద్ధించుటకై విశేషణము చేయుచున్నారు అప్రకాశాత్మకమైన అని.

హ. ఎట్లది వైరి యనఁగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు—యథా = ఎట్లు; ధూమేన, వహ్నిః, ఆవ్రియతే = కప్పఁబడుచున్నదో; యథాచ; ఆదర్శః = దర్పణము;

---

* కామమే క్రోధముగాఁ బరిణమించు నని.

♦ కామము లేక కోపాదు లెట్లును గలుగవు.

§ మోక్ష.

⁋ జ్ఞానము.

మలేన = కాలిమము * అను పేరు గల ముఱికిచేత; ఆవ్రియతే = కప్పఁబడుచున్నదో; యథా; ఉల్బేన = మావిచేత; గర్భః = గర్భాశయగతుఁ డగు ప్రాణి; ఆవృతః= కప్పఁబడినదో; తథా = అట్లు; తేన = ఆకామముచేతను క్రోధముచేతను; ఇదమ్ = వివేకమువలనఁ బుట్టునట్టి జ్ఞానము; ఆవృతమ్ = ఆచ్ఛాదింపఁబడినది. సకల పురుషార్థప్రకాశకం బగు జ్ఞానము నావరించుటచే ఈకామమును క్రోధమును శత్రు వని యభిప్రాయము.

శ్రీ. ముముక్షువునకు ముక్తిప్రతిబంధకం బగుటచే కామము వైరి యని యేది చెప్పఁబడినదో దానినే విస్పష్టీకరించుచున్నాఁడు రెండుశ్లోకములచేత.—ధూమేన = అప్రకాశస్వరూప మయిన పొగచేత; తాను ప్రకాశస్వరూప మయినను, వహ్నిః = నిప్పు; యథా = ఎట్లు; ఆవ్రియతే = కప్పఁబడుచున్నదో. మలేన = లేపనస్వభావ మయిన ♦ దుమ్ముచేత; తాను బింబమును ప్రకాశింపఁజేయున దగుటచే ఆహ్లాదకర మయిన, ఆదర్శః = అద్దముగూడ; యథా ఆవ్రియతే = ఎట్లు కప్పఁబడుచున్నదో. ఉల్బేన = అచేతన మయిన మావిచేత; గర్భః = చేతన మయిన శిశువు; యథా = ఎట్లు; ఆవృతః = కప్పఁబడియుండునో; తథా= అట్లు; అప్రకాశస్వరూపమును లేపకమును అచేతనము నగు, తేన = ఆకామముచేత; ప్రకాశస్వరూపమును ఆత్మను ప్రకాశింపఁజేయున దగుటచే ఆనందకరంబును ఆభాసవ్యాప్తిచే చేతనతుల్యంబు నగు, ఇదమ్ = ఈపురుషుని జ్ఞానము; ఆవృతమ్ = కప్పఁబడినది, మఱుఁగు చేయఁబడియున్న దని యర్థము.

మ. అది మహాపాప్మ మగుటచే వైరి యనుటనే దృష్టాంతములచే స్పష్టీకరించుచున్నాఁడు.—అందు శరీరారంభమునకుఁ బూర్వము అంతఃకరణము వృత్తిప్రచారశూన్య మగుటవలన సూక్ష్మమయి యుండు కామము శరీరారంభక మగు కర్మముచే స్థూలశరీరావచ్ఛిన్నమై లబ్ధవృత్తికమైన ❡ యంతఃకరణమునందు అభివ్యక్తి నొంది స్థూల మగుచున్నది. అదియే విషయముఁ జింతించునవస్థయందు అప్పటప్పటికి నుద్రేకము నొందినదై స్థూలతరం బగుచున్నది. అదియే మరల విషయము భుజించునవస్థయందు అత్యంతోద్రేకము నొందినదై స్థూలతమం బగుచున్నది. అందుఁ బ్రథమావస్థయందు దృష్టాంతము—యథా = ఎట్లు; ధూమేన = సహజమును అప్ర

---

* నల్లఁదనము.

♦ పూఁతస్వభావముగాఁ గలదైన.

❡ పొందఁబడిన వృత్తి గల.

కాశరూపము నగు పొగచేత; ప్రకాశరూప మగు, వహ్నిః ఆవ్రియతే. ద్వితీయావస్థయందు దృష్టాంతము—యథా; ఆదర్శః; మలేన—సహజము కానిదియు ఆదర్శము పుట్టిన పిమ్మట హెచ్చినదియు నగు దుమ్ముచేత, చకారము మునుపటిదానికన్నను వైధర్మ్యము సూచించుచున్నది; ఆవ్రియతే. తృతీయావస్థయందు దృష్టాంతము—యథా; ఉల్బేన = మావిచేత, గర్భము చుట్టియుండు చర్మముచేత, మిక్కిలి స్థూల మగు దానిచేత; అన్నివైపులను నిరోధించి, గర్భః, ఆవృతః. తథా = అట్లు, మూఁడు విధములచేతనుగూడ; తేన = ఆకామముచేత; ఇదమ్ ఆవృతమ్. అందు ధూమముచే ఆవృతమైనను వహ్ని దహనాదిరూప మయిన స్వకార్యముఁ జేయుచున్నది. మలముచే ఆవృత మయిన ఆదర్శమో ప్రతిబింబగ్రహణరూప మయిన స్వకార్యముఁ జేయదు, స్వచ్ఛత్వధర్మముమాత్రము మఱుఁగుపడుటవలన స్వరూపంబున నేమో కనఁబడక పోదు. ఉల్బముచే ఆవృతమయిన గర్భమో హస్తపాదాదిప్రసారణ*రూప మయిన స్వకార్యమునుం జేయదు, స్వరూపంబునునుం గనఁబడదు. అని విశేషము.

శ్రీ. కామము వైరి యనుటను జూపుచున్నాఁడు.—యథా, ధూమేన—సహజ మగు దానిచే, వహ్నిః, ఆవ్రియతే= ఆచ్ఛాదింపఁబడుచున్నదో; యథాచ, ఆదర్శః, మలేన—ఆగంతుక మగు ♦ దానిచే; యథా, ఉల్బేన = గర్భము చుట్టియుండుచర్మముచేత, గర్భః, అంతటను నిరోధించి, ఆవృతః; తథా—ఆమూఁడువిధములచేతనుగూడ, తేన = ఆకామముచేత, ఇదమ్ ఆవృతమ్.

ప. ఇఁక సత్త్వము నాచ్ఛాదించుటయందు మూఁడుదృష్టాంతములు చెప్పుచున్నాఁడు.—ఎట్లు, తడికట్టెలు అను నుపాధిచేఁ గలిగిన ధూమముచే అగ్ని ఆవరింపఁబడుచున్నదో; మఱియు నెట్లు ప్రతిబింబముఁ జూపునట్టి యాదర్శము మలముచే ఆచ్ఛాదింపఁబడుచున్నదో; ఎట్లు, ఉల్బేన= గర్భావరణచర్మముచేత, గర్భము ఆవరింపఁబడుచున్నదో; తథా = అట్లు, తేన = ఆకామముచేతను క్రోధముచేతను, ఇదమ్ = ఈసత్త్వోత్పన్న మగు జ్ఞానము, ఆవరింపఁబడుచున్నది.

రా. యథా = ఎట్లు; ధూమేన = పొగచేత; వహ్నిః = నిప్పు; ఆవ్రియతే = ఆచ్ఛాదింపఁబడుచున్నదో; యథా; ఆదర్శః = అద్దము; మలేన = దుమ్ముచేత; ఆవ్రియతే = ఆచ్ఛాదింపఁబడుచున్నదో; యథా; ఉల్బేన = మావిచేత;

* హస్తపాదాదులు చాఁచుట.

♦ వచ్చునట్టి.

గర్భః = శిశువు; ఆవృతః = ఆచ్ఛాదింపఁబడినదో; తథా = అట్లు; తేన = ఆకామముచేత; ఇదమ్ = ఈప్రాణిసమూహము; ఆవృతమ్ = ఆచ్ఛాదింపఁబడినది.

ధూమము అగ్ని నావరించి యుండినట్లును, దుమ్ము అద్దము నావరించి యుండునట్లును, మావి గర్భస్థశిశువు నావరించియుండునట్లును, ఆకామము ప్రాణిసమూహము నావరించియున్నది యని తాత్పర్యము.

మహా. ఎట్లు విరోధి యగును ఆకామము? అనఁగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—ఇదమ్ = ఇది—పరమాత్మయు అంతఃకరణమును జీవుఁడును అను వస్తుత్రయము; తేన = ఆకామముచేత; ఆవృతమ్ = ఆవరింపఁబడినది. యథా = ఎట్లు; ధూమేన = పొగచేత; వహ్నిః = అగ్ని; ఆవ్రియతే = ఆవరింపఁబడుచున్నదో, ప్రకాశరూపమయినను ఇతరులకుఁ జక్కఁగాఁ గనఁబడదో; అట్లు పరమాత్మ. యథా = ఎట్లు; ఆదర్శః=దర్పణము; మలేన=మురికిచేత; ఆవ్రియతే = ఆవరింపఁబడుచున్నదో, ఇతరప్రతిబింబహేతువు కాదో; అట్లు అంతఃకరణము కామముచే ఆవృతమై పరమాత్మాదిజ్ఞానహేతువు కాదు. యథా= ఎట్లు; ఉల్బేన= మావిచేత; గర్భః = శిశువు; ఆవృతః= ఆవరింపఁబడినదై బంధింపఁబడియుండునో; అట్లు జీవుఁడు కామముచే ఆవృతుఁడై యుండును.

ఎట్లు ధూమముచే ఆవరింపఁబడినదై యగ్ని ప్రకాశరూపమయ్యును ఇతరులకుఁ జక్కఁగాఁ గనఁబడదో అట్లు ఈశ్వరుఁడు కామముచే ఆవృతుఁడై తాను సర్వజ్ఞుఁడయ్యును ఇతరులకుఁ దెలియరాఁడు. ఎట్లు దర్పణము మలముచే నావృతమై ముఖాదిప్రతిబింబము గ్రహింపఁ జాలదో అట్లు అంతఃకరణము కామముచే నావృతమై పరమాత్మను జీవుని గ్రహింపఁ జాలదు. ఎట్లు మావిచే ఆవరించి బంధింపఁబడినదై శిశువు చలనాదివ్యాపారసమర్థము కాదో అట్లు కామావృతుఁడై జీవుఁడు ఈశ్వరాదిజ్ఞానమునందు సమర్థుఁడు కాఁడు. ఈవిధముగా ఈశ్వరుఁడును అంతఃకరణమును జీవుఁడును అను నీమూఁడువస్తువులును ఆకామముచే ఆవృతములై యున్నవి యని తాత్పర్యము.

ఆవృతం జ్ఞాన మేతేన జ్ఞానినో నిత్యవైరిణా
కామరూపేణ కౌన్తేయ దుష్పూరేణా ఽనలేన చ. 39

భా. ఏది మఱి ఆయిదంశబ్దవాచ్యము *? ఏది కామముచే నావృతం

* ఇదమ్—ఇది యని పూర్వశ్లోకమున చెప్పఁబడిన వస్తువు.

బని చెప్పఁబడినదో. అనఁగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—ఆవృతమ్ = ఆవరింపఁ బడినది; జ్ఞానమ్=జ్ఞానము; ఏతేన = ఈ; జ్ఞానినః = జ్ఞానియొక్క; నిత్య వైరిణా = నిత్యశత్రువుచేత. జ్ఞాని గదా యెఱుంగుచున్నాఁడు మొదటనే « దీనిచే నేను అనర్థమందు ప్రేరింపఁబడుచున్నాను » అని, అందువలన దుఃఖియు నగుచున్నాఁడు నిత్యముగనే, అందువలన నిది జ్ఞానికి నిత్య వైరి. మూర్ఖునకో నిత్యవైరి కాదు; అతఁడు కామమును తృష్ణాకాలము నందు మిత్త్రమునుంబోలెఁ జూచుచుండి తత్కార్యము దుఃఖము ప్రాప్తించినపుడు గదా యెఱుంగుచున్నాఁడు « తృష్ణచే నేను దుఃఖము నొందింపఁ బడినాఁడ" నని; మొదటనే యెఱుంగఁడు. అందువలన జ్ఞానికే నిత్య వైరి. ఏరూపము గల దానిచేత? కామరూపేణ= కామము—ఇచ్ఛయే రూపముగాఁ గల దానిచేత; దుష్పూరేణ=దుఃఖముచేఁ బూరణము గల దానిచేత §. అందువలన, అనలేన=అలమ్—పర్యాప్తి ♦ లేనిదానిచేత *.

జ్ఞానికి నిత్యశత్రు వైనదియు పూరింప నలవి గానిదియు పర్యాప్తి లేనిదియు నగు ఈకామముచే జ్ఞానము ఆవరింపఁబడినది యని తాత్పర్యము.

ఆ. సామాన్యముగా నిర్దేశించినదానిని విశేషించి నిర్దేశించుటకై ఆకాంక్షాపూర్వకముగా మీఁదిశ్లోకమున కవతారిక చేయుచున్నారు ఏది మఱి ఇత్యాదిగా. కామమునకు జ్ఞానావరణత్వము సిద్ధించుటకై జ్ఞానినో నిత్యవైరిణా ఇత్యాది విశేషణములు. పదము దీసి వ్యాఖ్యానము చేయుచున్నారు ఆవృతమ్ ఇత్యాదిగా. జ్ఞానులకు వైరి యయినను కామము నిత్యవైరి యెట్లగు ననఁగాఁ జెప్పుచున్నారు జ్ఞాని గదా ఇత్యాదిగా. మొదటనే—అనర్థప్రాప్తి లేకయే కామముయొక్క ప్రసక్త్యవస్థయందే ¶ యని యర్థము. అందువలన—కామప్రసక్తివలననే. నిత్యముగనే—కామము పుట్టినపుడును దానికార్య మయినదుఃఖము కలుగునపుడును గూడ. ఓయీ! కామాత్మతా న ప్రశస్తా" అనుటచే సర్వజనులకును కామము నిత్యవైరి యగుచున్నది. అట్లుండఁగా నెందువలన జ్ఞానియొక్క యని విశేషింపఁబడినది? అని యాశంకించి చెప్పుచున్నారు మూర్ఖునకో ఇత్యాదిగా. అజ్ఞాని కిది నిత్యవైరి కా దని యుపపాదించుచున్నారు అతఁడు ఇత్యాదిగా. మొదటనే—కార్య మయిన

§ బహుకష్టముచే పూరింపఁ దగినదానిచేత ననుట.

♦ చాలు ననుట.

* ఈమూఁడుపదములును నిత్యవైరిణా అనుదానికి విశేషణములు.

¶ కామము జనియించునప్పుడే.

దుఃఖము పొందుటకు మున్నే. అజ్ఞునకును కామము వైరి యయినను నిత్యవైరి కా దని యేర్పడుటచే ఫలితము చెప్పుచున్నారు అందువలన ఇత్యాదిగా. స్వరూపముచే నిత్యవైరిత్వము సమాన మయినను జ్ఞానాజ్ఞానములచే అవాంతరభేదము సిద్ధించుచున్నదని యర్థము. ఆకాంక్షాద్వారమున ప్రకృతవైరినే ప్రకటించుచున్నారు పర్యాపము గలదానిచేత ఇత్యాదిగా.

హ. ఆవృతమ్ = మూయఁబడినది; జ్ఞానమ్ = వివేకజ్ఞానము; ఏతేన = ఈకామముచేతను క్రోధముచేతను; జ్ఞానినః = జ్ఞానికిఁగూడ, ఇఁక మూర్ఖునకుఁ జెప్పవలయునా? నిత్యవైరిణా = ఎప్పుడును శత్రు వయిన దానిచేత, నిత్యవైరిత్వము జ్ఞానము నాచ్ఛాదించుటవలన; కామరూపేణ; దుష్పూరేణ = దుఃఖముచేఁ బూరింపఁబడుదానిచేత; అనలేన = అలమ్—పర్యాప్తి లేనిదానిచేత. మాటిమాటికి విషయసేవచే వర్ధిల్లుచుండు కామముచేఁ బ్రేరితుండై శ్రేయోర్థి యగుపురుషుఁడు పాపము నాచరించుచున్నాఁ డని యర్థము.

శం. జ్ఞానావరణమునే విశదీకరించుచున్నాఁడు.—అనలేన = నిరంతరము విషయములు సేవించినను అలంభావము—చాలు ననుట లేనిదియు, లేక, హృదయములోపల అనలమువలె—అగ్నివలె నుండునదియు; దుష్పూరేణ = దుఃఖముచేత పూరణము—ఇష్టప్రాప్తి గలదియు, లేక, ఇష్టప్రాప్తి యయినపిమ్మట పురుషుని దుఃఖముచేఁ బూరించునదియు; కామరూపేణ = కామింపఁబడునది కావున కామ మనఁగా విషయము, ఆవిషయమునే అంతటను, రూపయతి—గోచరింపఁ జేయుచున్నది, ఎచ్చటను బ్రహ్మమును గోచరింపఁ జేయదు, కావున కామరూపము, అట్టిదియును; అందువలననే, జ్ఞానినః, నిత్యవైరిణా = నిత్యమును బాహ్యవిషయాలంబనకారణ మగుటచేఁ బ్రతికూల మగుటవలన నిత్యశత్రువు, లేక, నిత్యము * యొక్క గ్రహణమునకు హేతు వయిన జ్ఞానము నావరించుటవలన నిత్యశత్రువు, అట్టిదియు నగు; ఏతేన = ఈకామముచేత; జ్ఞానమ్ = సర్వత్ర బ్రహ్మమును గ్రహించు బుద్ధివృత్తి; ఆవృతమ్—పంకముచే జలమువలెను రాహువుచేఁ జంద్రబింబమువలెను ఆచ్ఛాదింపఁబడినది యని యర్థము.

మ. "తథా తే నేద మావృతమ్" అను సంగ్రహవాక్యమును వివరించుచున్నాఁడు.—జ్ఞాయతే అనేన—ఎఱుఁగఁబడుచున్నది దీనిచేత కావున జ్ఞాన

* మోక్షము.

మనఁగా అంతఃకరణము, లేక, పూర్వశ్లోకమున ఇదం శబ్దముచే నిర్దిష్ట మగు వివేక విజ్ఞానము; ఏతేన = ఈకామముచేత; ఆవృతమ్. అట్లయినను తత్కాలమున సుఖ జనక మగుటచే ఉపాదేయం బగు ననఁగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు—జ్ఞానినః నిత్యవైరిణా; అజ్ఞుఁడు విషయభోగకాలమునందు కామమును మిత్త్రునింబోలెఁ జూచుచుండి తత్కార్య మగు దుఃఖము వచ్చినపుడు గదా అది వైరి యని యెఱుంగుచున్నాఁడు, కామముచే నేను దుఃఖముఁ బొందింపఁబడినాఁడ నని; జ్ఞానియో భోగకాలమునందుఁ గూడ ఎఱుంగుచున్నాఁడు, ఈకామముచే నేను అనర్థమునందుఁ ద్రోయఁబడినవాఁడ నని; అందువలన వివేకి దుఃఖితుఁ డగుచున్నాఁడు భోగకాలమునందును తత్పరిణామ మునందును * గూడ దీనిచేత; ఇట్లు జ్ఞాని కిది నిత్యవైరి కావున అన్నివిధంబులను జ్ఞాని దీని వధింపవలసినదియే యని యర్థము. అట్లయిన దీని కేమిస్వరూప మనఁగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు—కామరూపేణ = కామము—ఇచ్ఛ—తృష్ణ, అదియే రూపముగాఁ గలదానిచేత; ఓకౌంతేయుఁడా అని సంబంధముఁ † జూపుటచేఁ బ్రేమను సూచిం చుచున్నాఁడు. ఓయీ! వివేకి కిది వధింపవలసినది యయినను అవివేకి కుపాదేయం బగు ననఁగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు—దుష్పూరేణ అనలేనచ, చకారము సాదృశ్యార్థ కము; అలమ్—పర్యాప్తి లేనిది కావున అనల మనఁగా అగ్ని, అది యెట్లు హవి స్సుచేఁ బూరింప నశక్యమో అట్లిదియు భోగముచేఁ బూరింప నశక్య మని యర్థము; అందువలన నిరంతరము సంతాపజనకంబగుటచే వివేకికింబోలె అవివేకికిఁగూడ హేయమే § యిది. అట్లు స్మృతి "నజాతు కామః కామానా ముపభోగేన శామ్యతి। హవిషా కృష్ణవర్త్మేవ భూయ ఏవాభివర్ధతే" ¶ అని. లేక; ఇచ్ఛ విషయభోగముచే నివర్తిల్లునది యగుటవలన ఇచ్ఛారూప మయిన కామము విషయభోగముచేఁ దన యంతనే నివర్తిల్లఁ గలదు, అందుకు అతినిర్బంధం బేల? అనఁగాఁ జెప్పు చున్నాఁడు—దుష్పూరేణా ఽనలేనచ అని. విషయసిద్ధిచేఁ దత్కాలమున ఇచ్ఛ మఱుఁగుపడినను మరలఁ బ్రాదుర్భవించుటవలన విషయసిద్ధి యిచ్ఛానివర్తకము గాదు, మఱి యేమనఁగా విషయములందు దోషదృష్టియే యిచ్ఛానివర్తకం బని భావము.

---

* తత్కార్య మయిన దుఃఖముయొక్క— కాలమునందును.

† తనకును—భగవంతునకును అర్జునునకును బంధుత్వమును.

§ విడువఁ దగినదే.

¶ ఒకప్పుడును కామము కామములయుపభోగముచే శమింపదు. హవిస్సుచే అగ్నివలె మఱియు నధికముగా వృద్ధినే పొందును.

శ్రీ. ఇదం శబ్దముచే నిర్దేశించినదానిఁ జూపుచు వైరి యనుటను స్ఫుటీకరించుచున్నాఁడు.—ఈ, జ్ఞానమ్ = వివేకజ్ఞానము; ఏతేన, ఆవృతమ్. అజ్ఞునకు భోగకాలమునందు కామము సుఖహేతువే గదా! పరిణామమునందుమాత్రము వైరి యగుచున్నది; జ్ఞానికి మఱి, తత్కాలమునందుఁ ♦ గూడ అనర్థము ననుసంధించుట వలన దుఃఖహేతువే; కావున నిత్యవైరిణా అని చెప్పఁబడినది. మఱియును, విషయములచేఁ బూరింపఁబడుచున్నను దుష్పూరము, పూరింపకున్నచో శోకసంతాపహేతు వగుటవలన అనలతుల్యము; ఇందుచే సర్వజనులకును నిత్యవైరి యనుట చెప్పఁబడినది.

ప. ఇఁక దానినే వివేకించి చెప్పుచున్నాఁడు.—పూర్వము కామక్రోధములు వేఱుగా నిరూపింపఁబడినవి, ఇపుడు ఒకటిగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు. ఎందువలన ననఁగా, కామమే దేనిచేనైనను అడ్డఁబడినచోఁ గ్రోధముగాఁ బరిణమించుచున్నది. ఇట్లు, కామరూప మయిన ఒకదానిచే జ్ఞానము ఆవరింపఁబడినది. ఎట్టిదానిచే? జ్ఞానినః = జ్ఞాని యగు పురుషునియొక్క, నిత్యవైరిణా. అజ్ఞునకు భోగసమయమునందుఁ గామము సుఖహేతు వగుచున్నది, పరిణామమునందు దుఃఖరూప మగును. జ్ఞానికో అనర్థానుసంధానముచే నిత్యము దుఃఖహేతు వగుటవలన నిత్యవైరిణా అని చెప్పఁబడినది. మఱియు నెట్టిదానిచేత? దుష్పూరేణ అనలేనచ—దుష్పూరేణ = భరింప నలవిగాని దానిచేత విషయము ప్రాప్తింపని యప్పుడు, అనలేన = అగ్నివంటిదానిచేత. ఇఁక కామముయొక్క స్వరూపంబును దుష్పూరత్వంబును నిరూపించుచున్నది శాతపథశ్రుతిగూడ "ఏతావాన్వై కామో నేత్సంశ్చ నాతోభూయో విన్దేత్తస్మా దప్యేత ర్హ్యేకాకీ కామయతే జాయా మే స్యా దథ ప్రజాయేయా ఽథ విత్తం మే స్యా దథ కర్మ కుర్వీయేతి స యావ దప్యేతేషా మేకైకం న ప్రాప్నోత్యకృత్స్న ఏవ తావ న్మన్యతే తస్యా కృత్స్నతా" అని. ఇందుకు భాష్యము—పూర్వశ్రుతిచే నిరూపిత మయిన కామము. ఏతావాన్ = ఇట్టిది. ఇట నేత్ అను నిపాతము నిషేధార్థకము, ఆకామము, సన్ = ఉండునది, నేత్ = కాదు. అయినను, అతః = ఈకామమువలన, భూయః = మహత్తరమును, నవిన్దేత్ = ఎఱుంగఁడు. అందువలన, తస్మాత్ = ఆకామమువలన, ఏతర్హి—మొదట, ఏకాకీ= మాతృగర్భమునుండి యొక్కఁడే పుట్టినవాఁడై, పిమ్మట, జాయా మే స్యా దితి = భార్య నాకుఁ

♦ భోగకాలమునందు.

గావలయు నని, కామయతే. అథ = అటుపిమ్మట, ప్రజాయేయ = ప్రజ యయ్యెదను, « ఆత్మా వై పుత్రనామా౽సి ” అను శ్రుతివలన. వారిఁబోషించుటకొఱకు, విత్తం మే స్యాత్ = ధనము నాకుఁ గావలయును. దానికొఱకు, కర్మ = సేవకృషి మొదలగు కర్మమును, కుర్వీయ = చేసెదను; ఇట్టిది కామ మని ముందు కన్వయము. ఇఁక కామము దుష్పూర మనుటను జెప్పుచున్నది—సః = ఆకామించుపురుషుఁడు, ఏతేషామ్ = పూర్వోక్తకామములలో, యావత్ = ఎంతవఱకు, ఏకైకమ్ = ఒక్కొకకామమును, న ప్రాప్నోతి = పొందఁడో, తావత్ = అంతవఱకు, అకృత్స్న ఏవ = నేను అకృతార్థుఁడనే యని, మన్యతే = తలంచుచున్నాఁడు. ఇదియే వాని అకృత్స్నత.

రా. ఆవరణప్రకారముఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—ఈప్రాణియొక్క, జ్ఞానినః = జ్ఞానస్వభావునియొక్క; జ్ఞానమ్ = ఆత్మవిషయజ్ఞానము; ఏతేన = ఈ; కామరూపేణ = కామాకారమయిన; విషయములందు వ్యామోహముఁ బుట్టించుటచే, నిత్యవైరిణా = నిత్యశత్రువుచేత; ఆవృతమ్ = ఆవరింపఁబడినది; దుష్పూరేణ = పొందుటకు అర్హము కాని విషయము గల దానిచేత; అనలేనచ = పర్యాప్తి లేనిదానిచేత.

జ్ఞానస్వభావుఁ డగు ఈప్రాణియొక్క ఆత్మవిషయజ్ఞానము, పొందుటకు యోగ్యము గాని విషయములు గలదియుఁ బర్యాప్తిరహితంబును విషయములందు వ్యామోహముఁ బుట్టించునది యగుటచే అనాదిశత్రువు నగు ఈకామముచే ఆవరింపఁబడియున్నది యని తాత్పర్యము.

మా. శాస్త్రమువలనఁ బుట్టినను జ్ఞానము పరమాత్మ సాక్షాత్కారము కొఱకుఁ బ్రకాశింపదు కామముచే ఆవృతమై జ్ఞానికిఁ గూడ, ఇఁక అల్పజ్ఞాని కేమి చెప్పవలయును? కామరూపేణ = కామాఖ్య మగు, నిత్యవైరిణా. దుష్పూరేణ— దుఃఖముచేఁ గదా కామము పూరింపఁబడుచున్నది, ఇంద్రాదిపదము సుఖముగా లభింపదు గదా! ఇంద్రాదిపదము లభించినను మరల బ్రహ్మాదిపదముఁ గోరుచున్నాఁడు, ఇట్లు అలంబుద్ధి లేమి కావున, అనలః. చెప్పఁబడినదిగూడ « జ్ఞానస్య బ్రహ్మణ శ్చాగ్నే ర్ధూమో బుద్ధే ర్మలం తథా। ఆదర్శ స్యాథ జీవస్య గర్భ స్యోల్బోహి కామకః ” ♦ అని.

♦ కామము, జ్ఞానమునకును బ్రహ్మమునకును అగ్నికిధూమమువంటిది, బుద్ధికి అద్దమునకుమలమువంటిది, జీవునకు గర్భమునకుమావివంటిది.

ఇన్ద్రియాణి మనో బుద్ధి రస్యా ఽధిష్ఠాన ముచ్యతే
ఏతై ర్విమోహయ త్యేష జ్ఞాన మావృత్య దేహినమ్. ౪౦

భా. ఏది మఱి యధిష్ఠానం బాకామమునకు జ్ఞానావరణం బగుటచే సర్వప్రాణులకును వైరి యయిన దానికి? అనఁగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు, శత్రువుయొక్క అధిష్ఠానము తెలిసినంగదా సుఖమున శత్రువధము చేయ శక్య మగు నని.—ఇన్ద్రియాణి = ఇంద్రియములును; మనః = మనస్సును; బుద్ధిః = బుద్ధియును; అస్య = ఈకామమునకు; అధిష్ఠానమ్ = ఆశ్రయము ♦ అని; ఉచ్యతే = చెప్పఁబడుచున్నది. ఏతైః= ఈయింద్రియాదు లగు ఆశ్రయములచేత; ఏషః=ఈకామము; జ్ఞానమ్ = వివేకవిజ్ఞానమును; ఆవృత్య = ఆచ్ఛాదించి; దేహినమ్ = శరీరిని §; విమోహయతి = వివిధముగా మోహింపఁ జేయుచున్నది.

ఇంద్రియములును మనస్సును బుద్ధియును ఈకామమునకు ఆశ్రయములు. ఈకామము ఈయింద్రియాదుల నధిష్ఠించి యుండి వివేకజ్ఞానమును ఆచ్ఛాదించి ప్రాణిని నానావిధముల మోహము నొందఁ జేయుచున్నది యని తాత్పర్యము.

ఆ. కామము నిరాశ్రయ మైనచో కార్యము చేయఁజాల దని తలఁచి ప్రశ్నపూర్వకముగా దాని యాశ్రయముఁ జూపుచున్నారు ఏది మఱి ఇత్యాదిగా. కామము నిత్యవైరి యగుటచే దానిఁ బరిహరింపవలసి యుండఁగా ఎందుకు దాని యధిష్ఠానముఁ దెలుపవలయును? అనఁగాఁ జెప్పుచున్నారు శత్రువుయొక్క ఇత్యాదిగా. ఇంద్రియాదులు కామమున కధిష్ఠాన మనుటను ప్రకటించుచున్నారు ఏతైః ఇత్యాదిగా. ఓయీ! ఏతాభిః అని స్త్రీలింగప్రయోగము ¶ చేయవలసి యుండఁగా ఎట్లు ఏతైః అని చెప్పఁబడినది? అనఁగాఁ జెప్పుచున్నారు ఇంద్రియాదు లగు ఆశ్రయములచేత అని. *

హ. మఱియు నీకామమునకు కారణము చెప్పఁబడుచున్నది.—ఇన్ద్రియాణి—నేత్రాదులు; మనః—సంకల్పాత్మకము; బుద్ధిః—నిశ్చయాత్మకము; అస్య =

♦ ఉనికిపట్టు.

§ జీవుని—ప్రాణిని.

¶ కడపటఁ జెప్పఁబడిన బుద్ధిశబ్దము స్త్రీలింగ మగుటవలన.

* ఇట ఏతైః అనునది ఆశ్రయపరంబై పుల్లింగ మని గాని అధిష్ఠానపరంబై నపుంసకలింగ మని గాని యెఱుంగునది.

ఈ కామమునకు; అధిష్ఠానమ్ = కారణము; ఉచ్యతే. మొదట ఇంద్రియముచేఁ బ్రహితం బగు * మదలిప్త మైన ♦ విషయమును గ్రహించి మనస్సుచే నది సుఖహేతు వని సంకల్పించి నేనీయింద్రియముచే దీని సేవించెద నని బుద్ధిచే నిశ్చయించి పురుషుఁడు కామించుచున్నాఁడు, అందువలన ఇంద్రియాదులు కామమునకు అధిష్ఠానము--కారణము. ఏతైః = ఈయింద్రియాదు లగు కారణములచే; దేహినమ్ = ఈపురుషుని; విమోహయతి. తాను భోక్త యనుజ్ఞానము కలిగినంగదా కారణ మగుచున్నది, కావున, జ్ఞానమ్= సమ్యక్ జ్ఞానమును; ఆవృత్య= ఆచ్ఛాదించి.

౪౦. ఓయీ! సంసారమునకుఁ గారణము కామము, దానికార్యము జ్ఞానావరణమును విషయప్రాపణమును తాపజననమును దుఃఖప్రాపణమును అని నిరూపింపఁబడినది. అట్లయినను ముముక్షువునకు ఆకామము జయించుట దుర్ఘటము, దాని యధిష్ఠానము తెలియమివలన; శత్రువుయొక్క-స్థానము తెలిసినంగదా వాని జయించుటకు యత్నము చేయ శక్య మగును. అని యాకాంక్షించఁగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు.— “యదా పఞ్చా ఽవతిష్ఠన్తే జ్ఞానాని మనసా సహ। బుద్ధిశ్చ నవిచేష్టేత తా మాహుః పరమాంగతిమ్ ” ♀ అను నీశ్రుతియొక్క- తాత్పర్యము దెలిసినవారిచే, ఇంద్రియాదులు కామమున కాశ్రయం బని చెప్పఁబడుచున్నది, కామమే వానిచేష్టకు హేతు వగుటవలన. అందువలన, ఇన్ద్రియాణి—చక్షురాదులును మనసును బుద్ధియును, అస్య—ఈకామమునకు, అధిష్ఠానమ్ = ఆశ్రయ మని యెఱుంగవలయును. తనప్రవృత్తికి ద్వారభూతము లైన, ఏతైః—ఇంద్రియాదివ్యాపారములచేత; ఏషః = ఈకామము; జ్ఞానమ్ = ప్రత్యగ్దృష్టిని; ఆవృత్య—వృత్తిని బహిర్ముఖముగాఁ జేసి; దేహినమ్ = దేహాత్మబుద్ధి గలపురుషుని, జ్ఞానిని గాని అజ్ఞానిని గాని; విమోహయతి = నేను భోక్తను ఇది భోగ్యము ఇది రమ్యము ఇది అరమ్యము ఇది సుఖము ఇది దుఃఖము ఇత్యాదిగా వివిధముగా భావింపఁ జేయుచున్నది. కామదోషముచేతనే బుద్ధిచలనంబును దేహేంద్రియాదితాదాత్మ్యబుద్ధియు నేను నాది యను సంసారంబును సంభవించుచున్నవి పురుషున కని యర్థము.

---

* పంపఁబడిన.

♦ మదము గప్పిన.

♀ ఎప్పుడు అయిదింద్రియములును మనస్సుతోఁగూడ నిలుచునో బుద్ధియును చేష్టింపదో దానిని పరమగతినిగాఁ జెప్పెదరు.

మ. శత్రువుయొక్క అధిష్ఠానము తెలిసినం గదా సుఖంబున నతని జయింప శక్య మగు నని తదధిష్ఠానముఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—ఇన్ద్రియాణి = శబ్దస్పర్శరూపరసగంధముల గ్రహించునట్టి శ్రోత్రాదిజ్ఞానేంద్రియములును వచనాదానగమనవిసర్గానందజనకంబు లగు వాగాదికర్మేంద్రియములును; మనః = సంకల్పాత్మక మయిన మనస్సును; బుద్ధిః = అధ్యవసాయాత్మక మయిన బుద్ధియును; అస్య = ఈకామమునకు; అధిష్ఠానమ్ = ఆశ్రయ మని; ఉచ్యతే. ఎందువలన ననఁగా. ఏతైః = తమతమవ్యాపారములు గల ఇంద్రియాదు లగు ఈ ఆశ్రయములచేత; విమోహయతి = వివిధముగా మోహింపఁ జేయుచున్నది; ఏషః = ఈకామము; జ్ఞానమ్ = వివేకజ్ఞానమును; ఆవృత్య = ఆచ్ఛాదించి; దేహినమ్ = దేహాభిమానిని.

శ్రీ. ఇప్పుడు దాని యధిష్ఠానముఁ జెప్పుచు దాని జయించు నుపాయముఁ బ్రతిపాదించుచున్నాఁడు రెండుశ్లోకములచేత.— విషయదర్శనశ్రవణాదులచేతను సంకల్పముచేతను అధ్యవసాయముచేతను కామ మావిర్భవించుటవలన, ఇంద్రియములును మనస్సును బుద్ధియును దీనికధిష్ఠాన మని చెప్పఁబడుచున్నది. ఏతైః = ఆశ్రయభూతములైన దర్శనాదివ్యాపారవంతము లగు ఈయింద్రియాదులచేత; వివేకజ్ఞానమును ఆవరించి, దేహినమ్ విమోహయతి.

ప. ఇఁకఁ గామము నున్మూలించువిధము నిరూపింపఁ దలఁచినవాఁడై దాని యధిష్ఠానముఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—అస్య = ఈకామమునకు; అధిష్ఠానమ్ = ఆశ్రయము, మూఁడువస్తువు లున్నవి—దర్శనాదికమునందు ఇంద్రియములు, సంకల్పమునందు మనస్సు, ప్రాదుర్భావమునందు బుద్ధి. ఏతైః = అధిష్ఠానము లైన యీమూఁటిచేత; జ్ఞానమ్ ఆవృత్య; దేహినమ్ = జీవుని; విమోహయతి.

రా. ఏయుపకరణములచేత ఈకామము ఆత్మను అధిష్ఠించుచున్న దనఁగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—అధిష్ఠించుచున్నది వీనిచేత ఈకామము ఆత్మను, కావున అధిష్ఠాన మనఁబడుచున్నది. ఇన్ద్రియాణి, మనః, బుద్ధిః, అస్య, అధిష్ఠానమ్, ఏతైః = కామాధిష్ఠానభూతములయి విషయాసక్తములగు ఈఇంద్రియమనోబుద్ధులచేత; దేహినమ్ = ప్రకృతిసంసృష్టుని; జ్ఞానమ్ ఆవృత్య; విమోహయతి = వివిధముగా మోహింపఁ జేయుచున్నది, ఆత్మజ్ఞానవిముఖునిఁ గాను విషయానుభవపరునిఁ గాను జేయుచున్నది యని యర్థము.

ఇంద్రియములు మనస్సు బుద్ధి—వీనిద్వారమున కామము ఆత్మనాశ్రయించి యుండును, కావున ఇంద్రియమనోబుద్ధులు కామమున కధిష్ఠానము. విషయాసక్తము లయిన యీయింద్రియమనోబుద్ధులచే, ఈకామము ప్రకృతిసంస్పృష్టుఁడగు జీవుని, ఆత్మజ్ఞానము నావరించి విషయాసక్తునిఁ గాఁ జేయుచున్న దని తా.

మూ. వధము కొఱకు శత్రువు నధిష్ఠానము చెప్పుచున్నాఁడు.—ఏతైః జ్ఞానమావృత్య—విషయగతము లగు బుద్ధ్యాదులచేతఁ గదా జ్ఞాన మావృత మగుచున్నది.

తస్మా త్త్వ మిన్ద్రియా ణ్యాదౌ నియమ్య భరతర్షభ
పాప్మానం ప్రజహి హ్యేనం జ్ఞానవిజ్ఞాననాశనమ్. ౪౧

భా. ఇట్లు కావున—తస్మాత్ = అందువలన; త్వమ్ = నీవు; ఇన్ద్రియాణి = ఇంద్రియములను; ఆదౌ = ముందు; నియమ్య = వశీకరించి; భరతర్షభ—అర్జునా! పాప్మానమ్ = పాపాచారమైన కామమును; ప్రజహిహి = పరిత్యజింపుము. ఏనమ్ = ఈశత్రువైనదానిని; జ్ఞానవిజ్ఞాననాశనమ్ = జ్ఞానము—శాస్త్రమువలనను ఆచార్యునివలనను ఆత్మాదుల అవబోధము *, విజ్ఞానము—విశేషముగ దాని యనుభవము, శ్రేయఃప్రాప్తిహేతువు లగు అజ్ఞానవిజ్ఞానములయొక్క, నాశనమ్= నాశము చేయుదానిని; ప్రజహిహి—ఆత్మనుండి పరిత్యజింపు మని యర్థము.

ఈయింద్రియాదులు కామమున కధిష్ఠాన మగుటవలన, ఓ అర్జునా! నీవు మొదట ఇంద్రియములను వశీకరించుకొని జ్ఞానవిజ్ఞానముల నశింపఁ జేయునట్టి పాపిష్ఠమైన యీకామాఖ్యశత్రువును నీయొద్దనుండి తొలఁగించుకొను మని తా.

టీ. అవి కామాశ్రయము లని యేర్పడుటచే కామమును ఆశ్రయసహితముగాఁ బరిహరింపవలయు నని చెప్పుచున్నారు ఇట్లు కావున అని. అందువలన—ఇంద్రియాదు లాశ్రయ మగుటవలన నని యర్థము. ముందు—కామము నిరోధించుటకు ము న్నని యర్థము. ఇంద్రియములు నియమితము లైనయెడ మనోబుద్ధులనియమనము సిద్ధించుచున్నది, మనోబుద్ధులప్రవృత్తి ఇంద్రియప్రవృత్తి లేనిచో నిష్ఫల మగుటవలన నని భావము. పాపహేతు వగుటచే కామము పాప్మశబ్దవాచ్య మయ్యె నని యూహించునది. కామము పరిత్యాజ్య మనుటకు వైరిత్వము హేతువు. ఆహేతు

* తెలియుట.

వున్నసాధించుచున్నారు జ్ఞానేత్యాదిగా. జ్ఞానవిజ్ఞానశబ్దములకు అర్థభేదముఁ దెలుపుచున్నారు జ్ఞానము ఇత్యాదిగా.

హ. ఎందువలన ఇంద్రియములు రాగద్వేషములకు మూలమో—తస్మాత్; ఆయింద్రియములను; ఆదౌ = మొదట; నియమ్య=నిరోధించి; ఏనమ్—ప్రకృతవైరిని; పాప్మానమ్ = సకలపాపహేతువును; జ్ఞానము—ఆత్మశాస్త్రముయొక్కయు ఆచార్యుని యొక్కయు నుపదేశమువలనఁ బుట్టినది, విజ్ఞానము—దానిచేఁ గలుగు ప్రత్యగాత్మానుభవము, వానియొక్క నాశనమైనదానిని, కామమును; ప్రజహిహి.

శం. నిశ్శేషముగా కామమును వధింపనిచో బుద్ధికి నిశ్చలత సంభవింపదు, అది సంభవింపనియెడ విశుద్ధజ్ఞానము కలుగదు; అది లేదేని మోక్షము సిద్ధింపదు; అందువలన ముముక్షువు కామజయం బవశ్యము సేయవలయు నని సూచించుటకై చెప్పుచున్నాఁడు.—హి—ఏకారణమువలన మనోబుద్ధీంద్రియములవ్యాపారమే బలముగాఁ గలదగు కామము ముముక్షుఁడ వగు నీకు నిత్యశత్రు వగుచున్నదో, తస్మాత్ = ఆకారణమువలన; త్వమ్; ఆదౌ = మొదట; ఇన్ద్రియాణి = ఇంద్రియములను; పిమ్మట మనస్సును బుద్ధిని, నియమ్య=విషయగ్రహణవిముఖములనుగాఁ జేసి; ఇన్ద్రియాణ్యాదౌ అనుట అనంతరము మనోబుద్ధుల నియమనమును సూచించుచున్నది, నియమనవిధియందలి ఆదిపదము అనంతరకృత్యము నపేక్షించుటవలనను, లోపల విషయచింత యుండునేని ఇంద్రియనిగ్రహము నిష్ఫల మగుటవలనను, "మనస్తు పూర్వ మాదద్యాత్కుమీన మివ మత్స్యహా" * అను వచనమువలనను, వస్తుదర్శనమునందు మనస్సే కారణ మగుటవలనను. అందువలన ఇంద్రియముల నిగ్రహించినవెంటనే మనోబుద్ధులనిగ్రహముగూడ చేయవలసినదియే. ఇట్లు కామాధిష్ఠానములను నిరోధించి; జ్ఞానవిజ్ఞాననాశనమ్ = జ్ఞానము—శ్రుతియుక్తులచే "పర్వతమునందు అగ్ని కలదు" అనునట్లు పరోక్షమైనవస్తునిశ్చయను "సర్వమును బ్రహ్మమే"యనునది, విజ్ఞానమో—విషయవ్యాప్తి గల వృత్తిచేఁ గలుగునట్టి మహానసాగ్నిజ్ఞానము ♦ వంటిది "ఇదియే నేను" అనునది, ఇట్టి మోక్షప్రాప్తిహేతువులు చంద్రసూర్యులవలె అవిశేషవిశేషస్ఫురణరూపములు ❡ అగు జ్ఞానవిజ్ఞానములయొక్క,

* మత్స్యములఁ జంపువాఁడు కుత్సితమీనమును—దుష్టమైన—మరల జలములం బడుటకు యత్నించునట్టి చేపయుంబోలె మనస్సునే ముందు గ్రహింపవలయును.

♦ వంటయింటియందలి యగ్నియొక్కజ్ఞానము—ప్రత్యక్షముగా చూచిన అగ్నియొక్కజ్ఞానము.

❡ అవిశేషము—సామాన్యము, సర్వమును బ్రహ్మమే యనునది సామాన్యస్ఫురణము. ఇదియే నేను అనునది విశేషస్ఫూర్తి.

నాశనమ్ = నాశము చేయునది; కావుననే, నీకు శత్రువైన, పాప్మానమ్ = పాపిష్ఠ ముగు; ఏనమ్ = ఈకామమును; ప్రజహి–నిశ్శేషముగా ధ్వంసము చేయు మని యర్థము.

మ. ఎందువలన ఇంద్రియాధిష్ఠానమై కామము దేహిని మోహపఱచు చున్నదో, తస్మాత్ = అందువలన; త్వమ్; ఆదౌ = మోహపఱచుటకు మున్ను, లేక, కామము నిరోధించుటకు మున్ను; ఇన్ద్రియాణి–శ్రోత్రాదులను; నియమ్య = వశీ కరించి; అవి గదా వశీకృతము లైనయెడ మనోబుద్ధుల వశీకరణముగూడ సిద్ధించుచు న్నది, సంకల్పాధ్యవసాయములు బహిరింద్రియప్రవృత్తిమూలముననే అనర్థజనకము లగుటవలన. ఇందువలననే « ఇన్ద్రియాణి మనోబుద్ధిః '' అని పూర్వము వేఱుగా నిర్దేశించియు ఇచట ఇన్ద్రియాణి అనిమాత్రమే చెప్పఁబడినది. లేక, మనోబుద్ధులను గూడ ఇంద్రియము లని సంగ్రహించుటయుఁ గానచ్చును. ఓభరతర్షభుఁడా! మహావంశమునందుఁ బుట్టినవాఁడ వగుటచే సమర్థుఁడ వగుచున్నావు. పాప్మానమ్ = సర్వపాపములకును మూలభూతమైన; ఏనమ్ = ఈ కామరూపశత్రువును; ప్రజ హిహి = పరిత్యజింపుము; లేక, హి = స్ఫుటముగా, ప్రజహి = చక్కగా చంపుము, « జహి శత్రుమ్ '' అని యుపసంహరించుచున్నాఁడుగూడ. జ్ఞానము–శాస్త్రాచా ర్యుల యుపదేశమువలనఁ గలుగునది పరోక్షము, విజ్ఞానము–తత్ఫలమైనది అపరో క్షము, శ్రేయః ప్రాప్తిహేతువు లయిన అజ్ఞానవిజ్ఞానములయొక్క, నాశనమ్ = నశిం పఁజేయుదానిని.

శ్రీ. ఎందువలన నిట్లున్నదో–తస్మాత్ = అందువలన; ఆదౌ = విమో హనమునకుఁ బూర్వమే; ఇన్ద్రియములను మనస్సును బుద్ధినిగూడ; నియమ్య; పాప రూపమైన, ఏనమ్ = ఈకామమును; హి = స్ఫుటముగా; ప్రజహి = వధింపుము; లేక, ప్రజహిహి = పరిత్యజింపుము. జ్ఞానము–ఆత్మవిషయము, విజ్ఞానము–శాస్త్రీ యము, వానిని నశింపఁజేయుదానిని; లేక, జ్ఞానము–శాస్త్రాచార్యోపదేశమువలనఁ గలుగునది, విజ్ఞానము–నిదిధ్యాసనమువలనఁ గలుగునది, « తమేవ ధీరో విజ్ఞాయ ప్రజ్ఞాం కుర్వీత '' అను శ్రుతివలన.

ప. ఇఁకఁ గ్రమంబున నిది యుపరమించువిధముఁ జెప్పుచున్నాఁడు.— ఎందువలన నిది బుద్ధిపర్యంతము వ్యాపించి యున్నదో, తస్మాత్ = ఆకారణమువలన;

ఆదౌ = మొదట; ఇన్ద్రియాణి—చక్షురాదులను; నియమ్య = విషయవిముఖములనుగాఁ జేసి; ఏనమ్ = ఈ; పాప్మానమ్ = అత్యుగ్రమైనకామమును; ప్రజహి = వధింపుము. ఎట్టిదానిని? జ్ఞానవిజ్ఞాననాశనమ్ = జ్ఞానము—శాస్త్రజన్యము, విజ్ఞానము—అనుభవము, వానికి ప్రతిబంధక మైనదానిని.

రా. ఎందువలన సర్వేంద్రియవ్యాపారోపశమరూప మయిన జ్ఞానయోగమునందుఁ బ్రవర్తించినవానికి ఈ కామరూపశత్రువు విషయాభిముఖ్యము కలిగించి ఆత్మవిషయమున విముఖతను ఆపాదించుచున్నదో, తస్మాత్ = అందువలన; ప్రకృతిసంసృష్టుఁడ వగుటచే ఇంద్రియవ్యాపారమున కధీనుఁడవైన, త్వమ్ = నీవు; ఆదౌ = మోక్షోపాయము నారంభించుసమయమునందే; ఇంద్రియవ్యాపారమున కనురూప మయిన కర్మయోగమునందు; ఇన్ద్రియాణి, నియమ్య; ఏనమ్, జ్ఞానవిజ్ఞాననాశనమ్ = ఆత్మస్వరూపవిషయ మయిన జ్ఞానమునకును ఆత్మవివేక * విషయమైన విజ్ఞానమునకును నాశనమైన; పాప్మానమ్ = కామరూపశత్రువును; ప్రజహి = నశింపఁజేయుము.

ఈ కామము, ఇంద్రియవ్యాపార మింతమాత్రము లేకయుండవలసినట్టి జ్ఞానయోగమునందుఁ బ్రవర్తించినవాని విషయాభిముఖునిగాఁ జేసి ఆత్మవిముఖునిగాఁ జేయును; అందువలనఁ బ్రకృతిసంసృష్టుఁడ వగుటచే ఇంద్రియవ్యాపారము విడువఁ జాలనివాఁడవు నీవు మోక్షసాధనము నారంభించునప్పుడే యింద్రియవ్యాపారమున కనుకూల మయిన కర్మయోగమునందు ఇంద్రియములను నియమించుకొని, జ్ఞానవిజ్ఞాననాశనం బైన యీ కామరూపశత్రువును వధింపవలయు నని తాత్పర్యము.

మా. అధిష్ఠానమును హరించినం గదా శత్రువు నశించును.

ఇన్ద్రియాణి పరా ణ్యాహు రిన్ద్రియేభ్యః పరం మనః
మనస స్తు పరా బుద్ధి ర్యో బుద్ధేః పరతస్తు సః. ౪౨

భా. ఇంద్రియములను ముందు నియమించి కామం బనుశత్రువును దొలఁగించుకొను మని చెప్పఁబడినది. అందు, దేని నాశ్రయించి కామమును దొలఁగింపవలయును? అనఁగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—ఇన్ద్రియాణి శ్రోత్రాలు అయిదింటిని; స్థూలము బాహ్యము పరిచ్ఛిన్నము నగు దేహముకంటె సూక్ష్మత అంతస్థత వ్యాపకత మొదలగునవి కలవి యగుటచే,

* ఆత్మను వివేకించి—వేఱుపఱచి తెలిసికొనుట.

పరాణి = ప్రకృష్టము ♦ లనుగా; ఆహుః = చెప్పుచున్నారు, పండితులు. అట్లు, ఇన్ద్రియేభ్యః = ఇంద్రియములకంటెను; మనః = సంకల్పాత్మక మయిన మనస్సు; పరమ్= ప్రకృష్టము. అట్లు, మనసస్తు = మనస్సుకంటెను; బుద్ధిః = నిశ్చయాత్మక మయిన బుద్ధి; పరా = ప్రకృష్టము. అట్లు, ఎవ్వఁడు బుద్ధిపర్యంతము లగు సర్వదృశ్యములకంటె అంతరుఁడో, ఎవ్వని దేహిమైనవానిని ఇంద్రియాదు లగు నాశ్రయములతోఁ గూడిన దై కామము జ్ఞానావరణద్వారంబున మోహింపఁ జేయుచున్న దని చెప్పఁబడినదో, అట్టివాఁడు—యః తు= ఎవ్వఁడు మాత్రము; బుద్ధేః= బుద్ధికంటెను; పరతః = పరుఁడో; సః = అతఁడు—బుద్ధిద్రష్టయైన పరమాత్మ.

ఇంద్రియములు సూక్ష్మత్వాది హేతువుచే దేహముకంటెఁ బరము లని పండితులు చెప్పెదరు. ఆహేతువుచేతనే ఇంద్రియములకంటె మనస్సు పరము. ఆహేతువుచేతనే మనస్సుకంటె బుద్ధి పరము. ఎవ్వని దేహిమైనవానిని కామము మోహింపఁజేయు నని చెప్పఁబడినదో అతఁడే సర్వదృశ్యములకును అంతరుఁడై బుద్ధికిని బరుఁడై ద్రష్టయైనపరమాత్మ అని తాత్పర్యము.

టీ. పూర్వోక్తవిషయము ననువదించి కామత్యాగము దుష్కరం బని తలఁచినవారై "రసో ఉప్యస్య పరం దృష్ట్వానివర్తతే" అనుస్థలమునఁ జెప్పినదానినే స్పష్టీకరించుటకై ప్రశ్నపూర్వకముగా మీఁదిశ్లోకమున కవతారిక చేయుచున్నారు.—ఇంద్రియములను ఇత్యాదిగా. అయిదింటిని—ఇట జ్ఞానేంద్రియములుం బోలె వాగాదికర్మేంద్రియములును గ్రహింపఁబడుచున్నవి. దేనికంటె అవి పరములు? అనఁగాఁ జెప్పుచున్నారు స్థూలము ఇత్యాదిగా. అట్లయినను ఏకారణముచే పరత్వము వీనికి? అనఁగాఁ జెప్పుచున్నారు సూక్ష్మత ఇత్యాదిగా. మొదలగునవి అనుటచే కరణత్వాదికము గ్రహింపఁబడుచున్నది. ఇంద్రియాదులకంటె సూక్ష్మత్వాదికముచే మనస్సు పరం బనుటను మనస్సుయొక్క స్వరూపముఁ జెప్పుచుఁ బ్రతిపాదించుచున్నారు అట్లు ఇత్యాదిగా. మనస్సునందుఁ జూపఁబడిన న్యాయమును బుద్ధియం దతిదేశించుచున్నారు అట్లు మనసస్తు ఇత్యాదిగా. కడపటిపాదమునకు వ్యాఖ్యానము చేయుచున్నారు అట్లు ఇత్యాదిగా. ఈవిశేషణములు గల ఆత్మ అప్రకృత మని యాశంకించి చెప్పుచున్నారు ఎవ్వని దేహిమైనవానిని ఇత్యాదిగా.

♦ ఉ తమము.

హా. ఏ జ్ఞానరూపుఁ డైన ఆత్మను కామ మావరించుచున్నదో ఆయాత్మ యొక్క స్వరూపముఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—ఇన్ద్రియాణి—శ్రోత్రాదులను; పరాణి = ప్రకృష్టములనుగా, సూక్ష్మము లగుటవలనను సకలదేహములను వ్యాపించునవి యగుటవలనను; ఆహుః = చెప్పుచున్నారు. ఆయింద్రియములకన్నను, పరమ్ = ప్రకృష్టమునుగా; మనస్సును జెప్పుచున్నారు, ఇంద్రియములప్రవృత్తి మనఃపూర్వకమగుటవలన. మనస్సుకన్నను, పరా; బుద్ధిః—అధ్యవసాయాత్మకము, మనస్సు తదర్థమగుటవలన. యః, బుద్ధేః, పరతః—ఎఱుంగువాఁడో; సః—అతఁడు కామముచే ఆవృతుఁ డని యభిప్రాయము.

శ౦. ఓయీ! కామము దుర్జయము *, దుర్జయ మగుదాని జయించుటకు బలవత్తరమైన ఆశ్రయము కావలయును, ఎవ్వని నాశ్రయించి యెవ్వనిమహిమచేఁ గామమును జయింపవలయును? అని యాకాంక్షింపఁగా "రసవర్జం రసోఽప్యస్య పరం దృష్ట్వా నివర్తతే" అనున్యాయంబునఁ బరమాత్మను సర్వాంతరుఁడైనవాని సర్వగతుని నెఱింగి వాని నాశ్రయించినవాఁడవై నీవు కామమును వధింపుమని బోధించుటకై ఆత్మ నెఱుంగువిధముఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—"ఇన్ద్రియేభ్యః పరా హ్యర్థా హ్యర్థేభ్యశ్చ పరం మనః" ఇత్యాదిశ్రుతులు; ఇన్ద్రియాణి పరాణి ఆహుః—ఇన్ద్రియాణి = శ్రోత్రాదు లైదింటిని, కర్మేంద్రియము లైదింటిని; తమకంటె జడమును బాహ్యమును స్థూలమును వ్యాప్యమును కార్యమును ప్రవర్త్యమును ♦ అగు శరీర మేది కలదో దానికంటె, ప్రకాశకత్వమును అంతరత్వమును సూక్ష్మత్వమును వ్యాపకత్వమును కారణత్వమును ప్రవర్తకత్వమును మొదలగు ధర్మములు గల వగుటచేఁ; పరాణి = ఉత్కృష్టతరములనుగా; ఆహుః = చెప్పుచున్నవి. దేనిచే నేది ప్రకాశింపఁ జేయఁబడుచున్నదో ప్రవర్తింపఁజేయఁబడుచున్నదో అది దానికంటె వ్యాపకంబును సూక్ష్మంబును పరంబును భిన్నంబును అగుచున్నది. ఎట్లు ఇనుముకంటె ఇనుమునందున్న యగ్ని వ్యాపకమును సూక్ష్మమును పరమును భిన్నమును అగుచున్నదో, అట్లు దేహముకంటె ఇంద్రియములు దేహమునకు దేహధర్మములకుఁ బ్రకాశకము లగుటవలనను బ్రవర్తకము లగుటవలనను పరములును భిన్నములును అగుచున్నవి యని యర్థము. అట్లు, ఇన్ద్రియేభ్యః = ఇంద్రియములకంటెను; మనః = మనస్సు; ప్రకాశకత్వాది ధర్మములు గల దగుటచే, పరమ్ = ఉత్కృష్ట

* జయింప నశక్యము.

♦ ప్రవర్తింపఁజేయఁ దగినదియు.

మును భిన్నమును అగుచున్నది, ఇంద్రియములకును ఇంద్రియధర్మములకును ప్రకాశకం బగుటవలన, మనస్సు గదా అంతస్థమై యింద్రియములను తద్ధర్మములను ప్రకాశింపఁజేయుచున్నది, కావున మనస్సు ఇంద్రియములకంటె పరము భిన్నము అనుట యుక్తమని యర్థము. ఇట్లు, మనసస్తు = మనసుకంటెఁగూడ; ప్రకాశకత్వాదిధర్మములచే, బుద్ధిః, పరా = పర మగుచున్నది, బుద్ధి గదా మనస్సునకును తద్ధర్మములకును ప్రకాశకమును ప్రవర్తకమునుగా నున్నది, కావున బుద్ధి మనస్సుకంటె పరము భిన్నము అనుట సిద్ధమే యగుచున్నది. సూక్ష్మత్వము అంతరత్వము వ్యాపకత్వము కారణత్వము ప్రవర్తకత్వము ప్రకాశకత్వము మొదలగు ధర్మములచే, యః = ఎవ్వఁడు; తాను అంతటను వ్యాపించి బుద్ధ్యాదిస్థూలపర్యంత మైన కార్యకరణసంఘాతమును స్వసన్నిధానమాత్రంబునఁ బ్రవర్తింపఁజేయుచు, తద్ధర్మములను తత్కర్మములను తద్గుణములను తద్వికారములను అన్నిటిని అవికారరూపుఁడై ప్రత్యక్షమున నెఱుంగుచున్నాఁడో ప్రకాశింపఁ జేయుచున్నాఁడో, సః = ఆఆత్మయే; బుద్ధేః = బుద్ధికంటె; పరతః = పరుఁడు, సర్వముకంటె ఉత్కృష్టతముఁడును భిన్నుఁడును, నిత్యుఁ డగుటవలనను సర్వజ్ఞుఁ డగుటవలనను సర్వప్రకాశకుఁ డగుటవలనను సర్వసాక్షియగుటవలనను, 'పురుషాన్న పరం కించిత్' అను శ్రుతివలన. అందువలన, సర్వముకంటెఁ బరుఁ డైనవానిసర్వద్రష్టను కావుననే దేహేంద్రియాదులకంటె భిన్నుఁడైనవాని సర్వప్రకాశకుని చిదానందైకరసుని సన్మాత్రుని పరిపూర్ణుని వీని నే స్వాత్మనుగా ♦ ఎఱుంగు మని యర్థము.

మ. ఓయీ! ఎట్లో యొకవిధమున బాహ్యేంద్రియముల నియమించుట సాధ్యమైనను లోపలితృష్ణను విడుచుట కడుదుష్కరము అందువేని, అట్లు కాదు, "రసో ఽప్యస్య పరం దృష్ట్వా నివర్తతే" అను స్థలమున పరదర్శనము రసాఖ్యమయిన తృష్ణను విడుచుటకు సాధనముగాఁ జెప్పియుండుటవలన. అట్లయినను ఎవనిదర్శనమువలన తృష్ణానివృత్తి యగునో ఆపరుం డెవఁడు? అని యాశంకించి పరశబ్దార్థ మయిన శుద్ధాత్మను దేహాదులనుండి వివేకించి చూపుచున్నాఁడు.—

శ్రోత్రాదు లగు జ్ఞానేంద్రియములను ఐదింటిని; స్థూలమును జడమును బరిచ్ఛిన్నమును బాహ్యము నగు దేహము నపేక్షించి, పరాణి = సూక్ష్మము లగుటవలనను ప్రకాశకము లగుటవలనను వ్యాపకము లగుటవలనను అంతస్థము లగుటవలనను ప్రకృష్టములనుగా; ఆహుః = చెప్పుచున్నారు పండితులు, లేక, చెప్పుచున్నవి

♦ నీయాత్మనుగా—నీస్వరూపమునుగా.

శ్రుతులు. అట్లు, ఇన్ద్రియేభ్యః, పరం, మనః—సంకల్పవికల్పాత్మకము, ఇంద్రియప్రవ ర్తక మగుటవలన. అట్లు, మనసస్తు, పరా, బుద్ధిః—అధ్యవసాయాత్మకము, అధ్యవ సాయ మనఁగా నిశ్చయము, నిశ్చయపూర్వకముగఁ గదా మనోధర్మము సంకల్పా దికము కలుగుచున్నది. యస్తు = ఇఁక నెవఁడు; బుద్ధేః; పరతః—బుద్ధికి భాసకుఁడై యున్నాఁడో, ఎవ్వని దేహిని ఇంద్రియాద్యాశ్రయములతోఁ గూడినదై కామము జ్ఞానావరణద్వారంబున మోహపఱచుచున్న దని చెప్పఁబడినదో; సః = అతఁడు బుద్ధిద్రష్ట యయిన పరమాత్మ. “స ఏష ఇహ ప్రవిష్టః” అనుచోటంబోలె వ్యవ హితుఁడైనను దేహి తచ్ఛబ్దముచే ❘ పరామర్శింపఁబడుచున్నాఁడు. ఈయర్థము నందు శ్రుతి.—“ఇన్ద్రియేభ్యః పరా హ్యర్థా అర్థేభ్యశ్చ పరం మనః । మనస స్తు పరా బుద్ధి ర్బుద్ధే రాత్మా మహాన్పరః ॥ మహతః పర మవ్యక్త మవ్యక్తా త్పురుషః పరః। పురుషా న్నపరం కించి త్సాకాష్ఠా సా పరాగతిః” అని. ఇట ఆత్మ పరుఁడను టయే వాక్యతాత్పర్యవిషయ మగుటవలన, ఇంద్రియాదులఁపరత్వము వివక్షితము కానందున “ఇన్ద్రియేభ్యః పరా హ్యర్థాః” అనుస్థానంబున అర్థములకన్నను పరము లింద్రియములు అని అభిప్రాయభేదంబున భగవంతుఁడు చెప్పినది విరుద్ధము గాదు. బుద్ధేః = అస్మదాదులవ్యష్టి బుద్ధికంటె, మహాన్ ఆత్మా = సమష్టిబుద్ధిరూపుఁడు, పరః, “మనో మహా న్మతి ర్బ్రహ్మా పూ ర్బుద్ధిః ఖ్యాతి రీశ్వరః” అను వాయుపు రాణవచనమువలన ♦. మహతః = హిరణ్యగర్భరూప మైన సమష్టిబుద్ధికంటె; పరమ్; అవ్యక్తమ్ = మాయాఖ్య మయిన అవ్యాకృత మగు సర్వజగత్కారణము, “మా యాం తు ప్రకృతిం విద్యాత్” అనుశ్రుతివలనను “తద్ధే దం తర్హ్య వ్యాకృత మాసీత్” అనుశ్రుతివలనను. అవ్యక్తాత్ = అవ్యక్తముకంటె; పురుషః = సకల జడప్రపంచప్రకాశకుఁడై పూర్ణుఁ డగు ఆత్మ; పరః. అతనికంటె మఱియొకఁడు పరుఁడు కావచ్చు ననఁగాఁ జెప్పుచున్నది పురుషా న్న పరం కించిత్ అని. ఎందు వలన ననఁగా—సా = అది, పురుషుఁడు, కాష్ఠా = సమాప్తి, సర్వమునకును అధిష్ఠాన మగుటవలన. సాపరాగతిః—“సో ఽధ్వనః పార మాప్నోతి తద్విష్ణోః పరమం పదమ్” అనుశ్రుతి చెప్పునట్టి పరమగతియు నతఁడే యని యర్థము. ఇది యంత యు “యో బుద్ధేః పరత స్తుసః” అనువాక్యముచే సంగ్రహింపఁబడినది.

శ్రీ. దేనియందుఁ జిత్తప్రణిధానము చేయుటచే ఇంద్రియములు నియమింప శక్యము లగునో ఆయాత్మస్వరూపమును దేహాదులనుండి వివేచించి చూపు

❘ సః అనుదానిచే. ♦ ఇది నిఘంటువు.

చున్నాఁడు.—ఇన్ద్రియాణి; గ్రాహ్యము లయిన * దేహాదులకంటె, పరాణి = శ్రేష్ఠములనుగా; ఆహుః, సూక్ష్మము లగుటవలనను ప్రకాశకము లగుటవలనను. ఇందువలననే దేహాదివ్యతిరిక్తము లనుటయు అర్థమువలనఁ బ్రతిపాదిత మగుచున్నది. ఇంద్రియములకన్నను; సంకల్పాత్మక మయిన మనస్సు పరము, ఇంద్రియములకుఁ బ్రవర్తక మగుటవలన. మనసస్తు, బుద్ధిః—నిశ్చయాత్మకము, పరా, సంకల్పము నిశ్చయపూర్వక మగుటవలన. యస్తు, బుద్ధేః, పరతః—బుద్ధికిసాక్షియై యున్నాఁడో సర్వాంతరుఁడో, సః = అతఁడు ఆత్మ, విమోహయతి అనుచున్నది దేహిని అని దేహిశబ్దముచే చెప్పఁబడిన ఆత్మ సః ♦ అని పరామర్శింపఁబడుచున్నాఁడు.

ప. ఇఁక, ఇంద్రియాదు లగు అధిష్ఠానముల మూఁడింటి నాశ్రయించి యుండు కామమును జయింప నలవిగాదు అనఁగా ఆమూఁడింటి వలననుండియు వివిక్తుఁ డైన ఆత్మను జూపుచున్నాఁడు.—ఇన్ద్రియాణి, గ్రాహ్యము లయిన దేహాదులకన్నను, పరాణి = ఉత్కృష్టములనుగా, ఆహుః, సూక్ష్మము లగుటవలనను అర్థప్రకాశకంబు లగుటవలనను. ఇందువలననే ఇంద్రియములు వానికంటె అతిరిక్తము లనుటయు అర్థోక్త మగుచున్నది. ఇంద్రియములకన్నను, సంకల్పాత్మక మైన మనస్సు, పరమ్ = ఉత్కృష్టము, ఇంద్రియములకుఁ బ్రవర్తక మగుటవలన. మనసస్తు, నిశ్చయాత్మక మయిన బుద్ధి పరము, సంకల్పము నిశ్చయముచేఁ గలుగునది యగుటవలన. యస్తు, బుద్ధేః, పరతః—తత్సాక్షియై సర్వాంతరుఁడై యున్నవాఁడో, సః = అతఁడు ఆత్మ. ఈయర్థమునందు కఠశాఖీయశ్రుతి.—“ఇన్ద్రియేభ్యః పరా హ్యర్థా హ్యర్థేభ్యశ్చ పరం మనః । మనసస్తు పరా బుద్ధి ర్బుద్ధే రాత్మా మహాన్పరః ॥ మహతః పర మవ్యక్త మవ్యక్తాత్పురుషః పరః । పురుషాన్న పరం కించి త్సా కాష్ఠా సా పరాగతిః ॥ ఏష సర్వేషుభూతేషు గూఢోత్మా న ప్రకాశతే । దృశ్యతే త్వగ్ర్యయా బుద్ధ్యా సూక్ష్మయా సూక్ష్మదర్శిభిః ॥” అని.

రా. జ్ఞానవిరోధులందుఁ బ్రధాన మయినదానిఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—జ్ఞానవిరోధము చేయుటయందు, పరాణి = ప్రధానములనుగా; ఇన్ద్రియాణి, ఆహుః. ఎందువలన ననఁగా, ఇంద్రియములు విషయములందు వ్యాపృతము లైనప్పుడు ఆత్మవిషయమున జ్ఞానము ప్రవర్తింపదు. ఇన్ద్రియేభ్యః పరం మనః—ఇంద్రియములు ఉప

---

* జ్ఞేయము లయిన.

♦ అతఁడు.

రతములై యున్నను మనస్సు విషయాధీనం బగునేని ఆత్మజ్ఞానము సంభవింపదు. మనసస్తు పరా బుద్ధిః—మనస్సు వృత్త్యంతరవిముఖమై యున్నను విపరీతాధ్యవసాయము కలిగి యున్నయెడ జ్ఞానము ప్రవర్తింపదు. బుద్ధిపర్యంతము లయిన యివి యన్నియు నుపరతములైనను రజస్సముద్భవ మయిన ఇచ్ఛాఖ్య మగు కామము ఉండునేని, ఆకామమే యీయింద్రియాదులనుగూడ స్వవిషయమునందుఁ ద్రిప్పి ఆత్మజ్ఞానమును నిరోధించుచున్నది—ఇది చెప్పఁబడుచున్నది « యో బుద్ధేః పరతస్తు సః » అని. బుద్ధే స్తు= బుద్ధికన్నను; యః = ఏదిః పరః = పరమో, సః—అది కామ మని యర్థము.

జ్ఞానమునకు విరోధము చేయుటయందుఁ బ్రధానము లింద్రియములు, ఇంద్రియములకంటెఁ బ్రధానము మనస్సు, మనస్సుకంటె బుద్ధి ప్రధానము, బుద్ధికంటె ఏది జ్ఞానవిరోధమునందుఁ బ్రధానమో అది కామ మని తాత్పర్యము.

మా. శత్రువధమునందు ఆయుధరూపమైన జ్ఞానమును బ్రతిపాదించుటకై జ్ఞేయుని * చెప్పుచున్నాఁడు, « అసఙ్గజ్ఞానాసి మాదాయ తరాతిపారమ్ » ♦♦ అని గదా చెప్పఁబడినది. శరీరముకంటె, ఇన్ద్రియాణి, పరాణి = ఉత్కృష్టములు. బుద్ధికన్న మాత్రమే కాఁడు పరుఁడు, శ్రుతియందుఁ జెప్పఁబడినచొప్పున అవ్యక్తముకన్నను గూడ పరుఁడు, « అవ్యక్తాత్త్పురుషః పరః » అని గదా శ్రుతి. అచ్చటచ్చటఁ జెప్పఁబడిన యేకదేశము నెఱింగినమాత్రానఁ గలుగదు గదా ముక్తి. సార్వత్రికగుణోపసంహారము ‡ గదా భగవంతునిచే § గుణోపసంహారపాదమునందుఁ బ్రతిపాదింపఁబడినది « ఆనన్దాదయః ప్రధానస్య » ఇత్యాదిగా. అట్లు ఇతరస్థలమునఁ గూడ « అపౌరుషేయ వేదేషు విష్ణువేదేషు చైవ హి। సర్వత్ర యే గుణాః ప్రోక్తా స్సంప్రదాయాగతాశ్చ యే॥ సర్వైస్తై స్సహ విజ్ఞాయ యే పశ్యన్తి పరం హరిమ్। తేషా మేవ భవే న్ముక్తి ర్నాన్యథా తు కథంచన» ♦ అని గారుడమునందు.

---

* తెలియఁ దగినవానిని.

♦♦ వైరాగ్యసహిత మగు జ్ఞానం బను ఖడ్గమును గ్రహించి దాఁటుము, పారమును.

‡ సర్వత్ర చెప్పఁబడిన గుణములయొక్క చేరిక.

§ వ్యాసునిచే.

♦ అపౌరుషేయవేదములందును విష్ణువేదములందును—పాంచరాత్రాద్యాగమములందును అన్నిటను ఏగుణములు చెప్పఁబడినవో సంప్రదాయాగతములు ఏవి గలవో వాని యన్నిటితోఁ గూడ తెలిసి ఎవరు పరుఁడైన హరిని చూచుచున్నారో వారికే ముక్తి కలుగును. [illegible] ఎట్లును గలుగదు.

అందువలన అవ్యక్తముకన్నను గూడ పరుఁడని యెఱుంగవలయును. మఱియు నిట జీవుఁడు చెప్పఁబడఁడు, «రసో ఽప్యస్య పరం దృష్ట్వా నివర్తతే» అని చెప్పియుండుట వలన; «అవిజ్ఞాయ పరం మర్త్యో జయః కామస్య వై కుతః» ♦ అనుటవలనను. అందువలనఁ బరమాత్మజ్ఞానమే యిట వివక్షితము.

ఏవం బుద్ధేః పరం బుద్ధ్వా సంస్తభ్యా ఽఽత్మాన మాత్మనా
జహి శత్రుం మహాబాహో కామరూపం దురాసదమ్. ४३

భా. దాన నేమి? అనఁగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—ఏవమ్ = ఇట్లు; బుద్ధేః = బుద్ధికంటె; పరమ్ = ఉత్కృష్టునిఁగా ఆత్మను; బుద్ధ్వా = ఎఱింగి; ఆత్మానమ్ = మనస్సును; ఆత్మనా = నీదగు ఆత్మచేత నే—సంస్కృతమైనమనస్సు చేత; సంస్తభ్య = చక్కగా స్తంభనము చేసి, చక్కగా సమాధి నొందించి యని యర్థము; మహాబాహో! జహి = వధింపుము; ఈ, శత్రుమ్ = శత్రువును; కామరూపమ్ = కామాఖ్య మయినదానిని; దురాసదమ్ = దుఃఖముచే ఆసాదము—ఆసాదనము—ప్రాప్తి గల దానిని *, దుర్విజ్ఞేయములైన యనేకవిశేషములు గలదానిని.

మహాబాహుఁడా! ఇట్లు బుద్ధికంటెఁ బరుఁడై సర్వాంతరుఁడైన వానిఁగా ఆత్మను దెలిసికొని పరిశుద్ధ మయి సంస్కృతమైన మనస్సుచే మనస్సు నేకాగ్రముగా నిలిపినవాఁడవై దురాసదం బగు కామరూపశత్రువును వధింపు మని తాత్పర్యము.

ఆ. ఇంద్రియాదిసమాధానపూర్వకముగా ఆత్మజ్ఞానమువలనఁ గామజయ మగు నని ప్రశ్నపూర్వకముగా నుపసంహరించుచున్నారు దాన నేమి ఇత్యాదిగా. సంస్కృత మయిన మనస్సు మనస్సమాధానమునందు హేతు వని సూచించుచున్నారు ఆత్మానమ్ ఇత్యాదిగా. ప్రకృతశత్రువునకే విశేషణములు చూపుచున్నారు కామరూపమ్ ఇత్యాదిగా. అది దురాసదం బనుటకు హేతువుఁ జెప్పుచున్నారు దుర్విజ్ఞేయములు ఇత్యాదిగా. దుర్విజ్ఞేయములు = తెలియరానివి, అనేకవిశేషములు—మహాశనత్వాదులు. ఇట్టీయధ్యాయముచే ఉపాయభూతం బగు కర్మ

♦ పరమాత్మను దెలియకున్నయెడ నేవలన కామజయం బెట్లగును.

* కష్టముచేఁ బొందుట గలదానిని.

నిష్ఠ ప్రాధాన్యమునం బ్రతిపాదింపఁబడినది, ఉపేయం బగు జ్ఞాననిష్ఠయో అప్రధాన ముగాఁ బ్రతిపాదితం బయ్యె నని వివేకము.

హ. ఏవమ్; బుద్ధేః; పరమ్ = జ్ఞాత యగు ఆత్మను; బుద్ధ్వా = ఎఱింగి; అంతఃకరణమును ఆత్మచేతనే, సంస్తభ్య; దురాసదమ్ = దుఃఖేన ఆసాద్యతే—దుఃఖముచే నశింపఁజేయఁబడునది యైన; కామరూపమ్; శత్రుమ్; జహి.

శం. ఇట్లు బుద్ధ్యాదిదృశ్యవర్గమునకు ద్రష్ట యగు ఆత్మను సన్మాత్రునిఁ దానే యని యెఱింగి తన్నిష్ఠచే స్వశత్రు వగు కామమును సంసారహేతువును నిశ్శేషముగా నిర్మూలింపు మని ఉపాయ భూతమైన కర్మయోగమునకు ఉపేయ మగు * జ్ఞాననిష్ఠచే సంభవించు సర్వకామనిర్మోక మే ముక్తి యని సూచించుటకై కర్మయోగము నుపసంహరించుచున్నాఁడు.—మహాబాహో అను విశేషణము, ముముక్షువు కామరూపశత్రుసంహారమునందు సమర్థుఁడై యుండవలయు నని సూచించుకొఱకు. బుద్ధేః = బుద్ధ్యాదిసర్వదృశ్యమునకును; పరమ్ = విలక్షణుఁడైన ద్రష్టను అఖండానందైకరసుని ఆత్మను; ఇతఁడే నే నని స్వాత్మరూపంబున, బుద్ధ్వా = చక్కఁగా నెఱింగి, ఆత్మయందే ఆత్మబుద్ధిని దృఢముగాఁ జేసి; నీవు; ఆత్మానమ్=కామమున కాశ్రయమును కారణము నగు అంతఃకరణమును; ఆత్మనా = స్వస్వరూపంబున లోపలను వెలుపలను బూర్ణుఁడై యఖండైకరసుఁ డగు ఆత్మతో, సంస్తభ్య= చక్కఁగా నిలిపి, ఆరోపిత మగు నామరూపమును గ్రహింపక సర్వంబును బ్రహ్మమే యని నామరూపాధిష్ఠానభూత మగు బ్రహ్మమును జూచుటయందే నియమించి; సర్వత్ర బ్రహ్మదర్శనముచేతఁ దక్క మఱియొకదానిచే, దురాసదమ్ = దుర్జయము, జయించుటకు అశక్య మగుచున స్వభావము గలది యగు; కామరూపం శత్రుమ్; జహి = నశింపఁజేయుము. వేఱువేఱుగా విషయములను గ్రహించుటయె కామావిర్భావమునకుఁ గారణము, సర్వత్ర బ్రహ్మదృష్టిచే అట్లు విషయముల గ్రహింపకుండుటయె కామనాశమునకు హేతువు, కావున సర్వమును బ్రహ్మమే యని చూచుచున్నవాఁడవై కామమును నిర్మూలింపు మని యర్థము. ఈ యధ్యాయమునందు « న కర్మణా మనారమ్భాత్ » అని కర్మయోగము నుపక్రమించి ముముక్షువునకుఁ గర్మత్యాగమును నిందించుచు బహువచనంబులచేఁ గర్మమే కర్తవ్యం బని ప్రతిపాదించి, « నేను నాది » అను సంసారమునకుఁ బ్రకృతిరూపమునకుఁ గారణము కామమే యని కామమాహాత్మ్యమును వర్ణించి,

* కర్మయోగమునకు సాధ్యమైన.

కర్మముచేఁ జిత్తశుద్ధి నొందినపురుషునకు జ్ఞానయోగనిష్ఠచేఁ గామజయము కర్తవ్యం బని భగవంతుఁడు వక్కాణించినవాఁడు; కావున « యదా సర్వే ప్రముచ్యన్తే కామా యే ఽస్య హృది శ్రితాః » * ఇత్యాది శ్రుతిప్రమాణమునుబట్టి కామనిర్మోకమే మోక్షం బని భగవదభిప్రాయము సిద్ధించుచున్నది. అందుచే, మోక్షహేతు వగు జ్ఞానయోగమే ప్రధానము, కర్మయోగము ఉపసర్జనమే ♦ అగును; కావున నీయధ్యాయము జ్ఞానయోగపర్యవసాయి యగుటవలన జ్ఞానయోగపరమే యని సిద్ధ మగుచున్నది.

మ. ఫలితముఁ జెప్పుచున్నాఁడు.— « రసో ఽప్యస్య పరం దృష్ట్వా నివర్తతే » అనుస్థలమున ఎవఁడు పరశబ్దముచేఁ జెప్పఁబడెనో వానిని, ఏవమ్ = ఇట్టివానిఁగా, బుద్ధేః పరమ్—పూర్ణుఁడైన ఆత్మను; బుద్ధ్వా = సాక్షాత్కరించి; ఆత్మానమ్ = మనస్సును; ఆత్మనా = ఇట్టి నిశ్చయరూప మయిన బుద్ధిచే; సంస్తభ్య = స్థిరీకరించి; జహి = వధింపుము; శత్రుమ్ = సర్వపురుషార్థ శాతనమును ‖; ఓమహాబాహుఁడా! మహాబాహునకుఁ గదా శత్రువధము సాధ్యం బగును, కావున యోగ్య మీసంబోధనము; కామరూపమ్= తృష్ణారూపమును; దురాసదమ్= దుఃఖముచేఁ బొందఁ దగినదానిని, దుర్విజ్ఞేయంబు లగు అనేకవిశేషములు గలదానిని; అధికయత్నము కావలయు ననుట కీవిశేషణము.

కర్మనిష్ఠ ప్రధానంబుగా నుపాయ
మిందు నుపసంహృతము తదుపేయ మైన
జ్ఞాననిష్ఠయు మఱి యప్రధానముగను
జెప్పఁబడియెను భగవంతుచేతఁ దెలియ.

శ్రీ. ఉపసంహరించుచున్నాఁడు.—బుద్ధికే విషయేంద్రియాదిజన్యము లగు కామాదివికారములు, ఆత్మయో నిర్వికారుఁడు తత్సాక్షి—ఇట్లు; బుద్ధేః; పరమ్= పరునిఁగా ఆత్మను; బుద్ధ్వా; ఆత్మనా = ఇట్టి నిశ్చయరూపమైన బుద్ధిచేత; ఆత్మానమ్ = మనస్సును; సంస్తభ్య = నిశ్చలముగాఁ జేసి; కామరూపమ్; శత్రుమ్;

* ఎప్పుడు వీనిహృదయమున ఆశ్రయించిన సర్వకామములును విముక్తము లగుచున్నవో.

♦ అప్రధానమే.

‖ శాతనము—నశింపఁ జేయునది.

జహి = చంపుము; దురాసదమ్ = దుఃఖముచేఁ బొందఁ దగినదానిని, దుర్విజ్ఞేయ మయిన గతి గలదాని నని యర్థము.

బుధులు భక్తిచే నిజధర్మమునను గొల్చి
యెవని ముక్తిని బొందిరి భవమునుండి
అట్టి హరిఁ బరమానందుఁ డైనకృష్ణుఁ
దనుపునది సర్వకర్మంబులను జరించి. 43

ప. ఉక్తార్థము నుపసంహరించుచున్నాఁడు.— ఓ మహాబాహుఁడా, పురుషార్థముఁ గోరువాఁడా! ఏవమ్ = ఈవిధమున; బుద్ధేః పరమ్ = బుద్ధివ్యతిరిక్తుఁడు తత్సాక్షియయిన పరమాత్మను; బుద్ధ్వా; ఆత్మనా = ఇట్టి నిశ్చయరూపమయిన బుద్ధిచేత; ఆత్మానమ్ = మనస్సును; సంస్తభ్య = నిశ్చలముగాఁ జేసి; కామరూపమ్, దురాసదమ్ = దుర్జయుఁ డగు; శత్రుమ్; జహి = చంపుము. ఈవిషయమే, బృహదారణ్యకమునందు మొదట దైవాసురసంగ్రామంబుపేర ద్వయాహప్రాజాపత్యాదు లగు పది ఖండికలచేఁ బ్రతిపాదింపఁబడినది. అందుపసంహారశ్రుతి— « అథ హేమమాసన్యం ప్రాణ మూచు స్త్వం న ఉద్గాయేతి తథేతి తేభ్య ఏష ప్రాణ ఉదగాయత్ తే విదు రనేనవై న ఉద్గాత్రా త్యేష్యన్తీతి తమభిద్రుత్య పాప్మనావిధ్యన్ స యథా ఽశ్మానమృత్వా లోష్టోవిధ్వంసత ఏవం హైవ విధ్వంసమానా విష్వఞ్చోవినేశు స్తతో దేవా అభవన్ పరాసురా భవ త్యాత్మనా పరాస్య ద్విషన్ పాప్మా భ్రాతృవ్యో భవతి యఏవం వేద » ఇత్యాదిగా. భాష్యము—అథ = అటుపిమ్మట, హశబ్దము వృత్తాంతద్యోతకము; నిష్ఫలప్రయత్నులైన ఆదేవతలు; ఇమమ్ = ఈ; ఆసన్యమ్ = సమీపమునం దున్నట్టి; ప్రాణమ్ = సర్వేంద్రియములను జలింపఁజేయునట్టి ముఖ్యప్రాణమును ఇంద్రశబ్దముచే వ్యపదేశింపఁబోవుదానిని, గూర్చి; ఊచుః = పలికిరి. త్వమ్ = నీవు; నః = మాకొఱకు; ఉద్గాయ = ఉద్గానము చేయుము; ఇతి = అని. దానియుద్గానము అవాగ్జప్రణవరూపము *, దానిచేత, తథేతి = అట్లే యని; తేభ్యః = ఆదేవతలకొఱకు; ఏషః ప్రాణః; ఉదగాయత్ = ఉద్గానము చేసెను. అట్లు చెప్పఁబడినది ఛాందోగ్యమునందు « అథాధ్యాత్మమ్ । ఏవం ముఖ్యప్రాణ స్తముద్గీథ ముపాసీతో మితి »♦

* నోటఁ బుట్టని ప్రణవరూపము.

♦ ఇఁక అధ్యాత్మము. ఇట్టిది ముఖ్యప్రాణము. దానిని ఉద్గీథమును ఉపాసించునది, ఓమ్ అని.

అని. తే = ఆకామక్రోధాద్యసురులు; విదుః = ఎఱింగిరి; అనేన ఉద్గాత్రా = ఈయు ద్గాతచేత; నః = మమ్ము; అత్యేష్యన్తీతి = దేవతలు అతిక్రమింతు రని. ఇట్లు ఆప్రాణ మును ఉద్గాతను గా నెఱింగి కామక్రోధాద్యసురులు; తమ్=ఆప్రాణమును; అభిద్రుత్య= తఱిమి; అవిధ్యన్ = వేధించిరి. విధ్వంసమానాః = ధ్వంసము నొందినవారై; విశ్వ ఞ్చః = విశ్వస్మిన్ అఞ్చన్తి--అంతటను పోయినవారై, నానాగతులై; వినేశుః = నశిం చిరి. ఇందుకు దృష్టాంతము చెప్పుచున్నది—యథా = ఎట్లు; అశ్మానమ్ = పాషాణ మును; ఋత్వా = పొంది; లోష్టః = మట్టిగడ్డ; విధ్వంసతే. అట్లే ముఖ్యప్రాణము నందు అభిహతులై ఆదైత్యులు నాశము పొంది రని యర్థము. ఇందు ఇది యభిప్రా యము—ప్రాణనమును—జీవనమును జేయుచున్నది కావున ప్రాణము అనఁగా వాగా ద్యధిదేవతలకు శక్తిజనకము—హిరణ్యగర్భుఁడు, అట్లు కామాదులకు వ్యాప్తి బుద్ధి పర్యంతమే, బుద్ధికిమీఁద కామాదులు ప్రసరింప వని యర్థము. తతః = అసురనాశా నంతరము; దేవాః = దేవతలు; పరాసురాః—ఇది మధ్యమపదలోపిసమము = పరా భూతు లయిన—జయింపఁబడిన అసురులు గలవారు, విజయము గలవా రని యర్థము; అభవన్ = ఐరి. ఏవమ్ = ఈ చెప్పినవిధమున దైవాసురసంగ్రామమును; యః = ఎవ్వఁడు; వేద = ఎఱుంగుచున్నాఁడో; అతఁడు, పరాస్య = కామాదులను జయించి; ఆత్మనా భవతి—తన స్వరూపముననే యుండును, కామాదులతో నుండఁడు. ఇట్లు ఆత్మజ్ఞానసంపత్తి కలిగినపిదప వానియొక్క, ద్విషన్ = ద్వేషించువాఁడు, భ్రా తృవ్యః = శత్రువు; పాప్మా = పాపిష్ఠుఁడు; భవతి. ఈయర్థమే సామవేదము నందు కల్మాషసామముచే ఉపపాదింపఁబడినది.—— “హా ఉ 3, సేతూం స్తర 3, దుస్తరాన్ 3, దానేనా ఽదానమ్ 3, హా ఉ 3, అహ మస్మి ప్రథమజా ఋతస్యా హా ఉ 3, సేతూం స్తర 3, దుస్తరాన్ 3, అక్రోధేన క్రోధమ్” ఇత్యాదిగా. భాష్యము.—ఎట్లు జలప్రవాహమునకుఁ బ్రతిబంధకములు సేతువు లగు చున్నవో, అట్లు అఖండైకరసానుభవమునకు నాలుగుసేతువులు గలవు. అవి—అదానము క్రోధము అశ్రద్ధ అనృతము. ఆనాలుగుసేతువులను, తర = దాఁ టుము. అందు మొదటిసేతువును దాఁటుట కుపాయము చెప్పుచున్నది—ఏది బ్రహ్మా ర్పణముగా ఇయ్యఁబడుచున్నదో అది దానశబ్దముచే జెప్పఁబడుచున్నది, దానికి భిన్న ము ఏది భార్యాపుత్రాద్యర్థము వ్యయము చేయఁబడుచున్నదో అది అదానము, ఇట్లు, దానముచే అదానమును దాఁటుము, అదానమునుగూడ బ్రహ్మార్పణముగా భావింపు మని యర్థము. ఎందువలన ననఁగా; అహమ్ = నేను; ఋతస్య = సత్యముయొక్క,

బ్రహ్మముయొక్క; ప్రథమజా = మొదట కలుగఁజేయున్న హిరణ్యగర్భుఁడ నగు చున్నాను; ఏది యేది యియ్యఁబడుచున్నదో అది యంతయు మదర్పణమే * యగుచున్న దని యర్థము. అట్లే, క్రోధరూప మయిన రెండవ సేతువును; అక్రోధేన= క్షమచేత ‡; తర= దాఁటుము అని యర్థము. అది చెప్పఁబడినది "క్లమో న వాచాం శిరసో న శూలం న చిత్త తాపో న తనో ర్విమర్దః । న చాఽపి హింసాది రనర్థయోగః శ్లాఘ్యా పరం క్రోధ జయే ఽహ మేకా " § అని. ఇట "పూర్వాం దేవో అమృత స్యనాభా ఇత్యాదిశ్రుతులకు మేము శతశ్లోకభాష్యమునందు చక్కఁగా వ్యాఖ్యా నము చేసి యున్నారము. ♦

ఇఁక నధ్యాయతాత్పర్యము.—వర్ణధర్మోచిత మగు నియతమైన యజ్ఞాదికర్మము సుఖప్రదం బగును. దాని విడువఁ దగదు. విగుణమైనను జేయవలయును. ఏల యనఁగా — అకర్మముకంటెఁ గర్మము ప్రశస్తము, కాలుసేతులతోఁ గూడినవాఁడు మర్త్యుఁడు జీవించియున్నవాఁడై కర్మము లేక యెప్పుడును ఉండఁజాలఁడు. అందువలన స్వధర్మము శ్రేయం బని యదుపతిచేఁ దృతీయాధ్యాయమునందుఁ బ్రతిపాదింపఁ బడినది.

రా. ఏవమ్ = ఇట్లు; బుద్ధేః పరమ్ = బుద్ధికన్నగూడ ప్రధాన మయినదానిఁగా, జ్ఞానయోగవిరోధి యగుశత్రువును కామమును; బుద్ధ్వా= ఎఱింగి; ఆత్మానమ్= మనస్సును; ఆత్మనా = బుద్ధిచేత; సంస్తభ్య = కర్మయోగమునందు నిలిపి; కామరూపమ్, దురాసదమ్, శత్రుమ్; జహి = నశింపఁజేయుము.

ఇట్లు బుద్ధికన్ననుగూడ కామము ప్రధానమైన జ్ఞానయోగవిరోధి యగు శత్రు వని యెఱింగి, మనస్సును బుద్ధిచే కర్మయోగమునందుఁ బ్రవర్తింపఁ జేసి దురాసదమైన కామరూపశత్రువును నశింపఁజేయు మని తాత్పర్యము.

మా. ఆత్మానమ్ = మనస్సును. ఆత్మనా = బుద్ధిచేత.

---

* నాకు అర్పణమే.

‡ ఓర్పుచేత.

§ మాటలకు శ్రమలేదు, శిరస్సునకు వేదన లేదు, మనస్సునకు తాపము లేదు, దేహమునకు నొప్పి లేదు, అనర్థహేతు వగు హింసాదికముగూడ లేదు, నేను—క్షమ అనుదానను ఒక్కతెనే క్రోధ జయమునందు సమర్థురాలను.

♦ ఇట శ్రద్ధచే అశ్రద్ధను సత్యముచే అనృతమును దాఁటు మని మీఁది శ్రుతి తాత్పర్యము.

ఇతి శ్రీమహాభారతే శతసాహస్ర్యాం సంహితాయాం వైయా
సిక్యాం భీష్మపర్వణి శ్రీమద్భగవద్గీతా సూపనిషత్సు బ్రహ్మవిద్యాయాం
యోగశాస్త్రే శ్రీకృష్ణార్జునసంవాదే కర్మయోగోనామ తృతీయో
ఽధ్యాయః.

వ్యాసప్రోక్త మయిన శతసహస్రగ్రంథసమ్మితం బగు శ్రీమహాభారతం బను సంహితయందు భీష్మపర్వంబున శ్రీకృష్ణార్జునసంవాదరూపంబును యోగశాస్త్రం బును బ్రహ్మవిద్యాబోధకంబు నగు శ్రీమద్భగవద్గీత లను నుపనిషత్తులయందు కర్మయోగం బనంబరఁగు తృతీయాధ్యాయము ముగిసెను.

ఇది శ్రీమత్కవాటోపనామ శ్రీరామవిద్వన్మణితనుజన్మ
సుందరరామశర్మసంకలిత గీతార్థసర్వస్వరూప
పరమార్థచంద్రికాఖ్యాన శ్రీమద్భగవద్గీ
తాంధ్రవ్యాఖ్యానంబునందుఁ
దృతీయాధ్యాయ టీక.

అధ్యాయత్రయ మిద మివ కృత్స్నా గీతార్థవివృతి రథ లేయమ్
పరిపూర్తి మియా దచిరాత్ శ్రీమ ద్భగవ త్ప్రసాదేన
ఘటయతు భాగవతీ మే దుర్ఘటఘటనాపటీయసీ కరుణా
సాధనవికలస్యా ఽపి చ గీతాపరమార్థచన్ద్రికాపూర్తిమ్.

శ్రీ ర స్తు.

శ్రీకృష్ణ పరబ్రహ్మణే నమః.

పరమార్థచంద్రికాసహిత

శ్రీభగవద్గీత, చతుర్థాధ్యాయము.

యజ్ఞైకసాధ్యలాభా మజ్ఞానాసురవినాశినీ మాహుః
యా మిహ పినిహతశోకాం తాం విద్యా మన్వికాం వన్దే.
జ్ఞానానధికారణాం తదుపాయం కర్మయోగ మూచే యః
నిజధర్మచరణతోష్యం కలయే శ్రీకృష్ణ మాత్మానమ్.

శ్రీభగవానువాచ.—

ఇమం వివస్వతే యోగం ప్రోక్తవా నహ మవ్యయమ్
వివస్వా న్మనవే ప్రాహ మను రిక్ష్వాకవే ఽబ్రవీత్. ౧

శ్రీశంకరభాష్యము.—

ఏయీ యోగము జ్ఞాననిష్ఠాలక్షణము సన్న్యాససహితము కర్మయోగోపాయము * అధ్యాయద్వయమునం జెప్పఁబడినదో, దేనియందు వేదార్థము ప్రవృత్తిలక్షణంబును నివృత్తిలక్షణంబును బరిసమాప్తమో; గీతలయందును అంతటను ఆ ఈయోగమే వివక్షితము భగవంతునకు. కావునఁ బరిసమాప్తము వేదార్థం బని తలంచినవాఁడై దాని వంశకథనముచే స్తుతించుచున్నాఁడు శ్రీభగవంతుఁడు.—ఇమమ్ = ఈరెండధ్యాయములచేఁ జెప్పఁబడిన; యోగమ్ = యోగమును; వివస్వతే = సూర్యునికొఱకు; సృష్ట్యాదియందు, ప్రోక్తవాన్ = చెప్పినాఁడను; అహమ్ = నేను, జగముఁ బరిపాలించువార లగు క్షత్త్రియులకు బలము కలుగుటకొఱకు; ఆయోగబలముతోఁ గూడినవారై సమర్థు లగుచున్నారు బ్రహ్మమును బరిరక్షించుటకు; బ్రహ్మక్షత్త్రింబులు పరిపాలితంబు లగునేని జగము పరిపాలింప శక్య మగును. అవ్యయమ్ = వ్యయము లేనిదానిని, అవ్యయ మయిన ఫలము గల దగుటవలన, లేదు గదా వ్యయము

* కర్మయోగము ఉపాయముగాఁ గలది.

సమ్యగ్దర్శననిష్ఠాలక్షణమైన యీయోగముయొక్క మోక్షాఖ్య మగు ఫలమునకు. అ, అవివస్వాన్ = సూర్యుఁడు; మనవే = మనువుకొఱకు; ప్రాహ = చెప్పెను. మనుః = మనువు; ఇక్ష్వాకవే—తనపుత్త్రునికొఱకు, ఆదిరాజుకొఱకు; అబ్రవీత్ = చెప్పెను.

ఈ రెండధ్యాయములం జెప్పఁబడినదానిని అవ్యయ మగు మోక్షఫలము గలదానిని కర్మయోగసాధ్య మయిన జ్ఞానయోగమును నేను మున్ను సూర్యునకుఁ జెప్పితిని. సూర్యుఁడు తనపుత్త్రుఁడైన వైవస్వతమనువునకుఁ జెప్పెను. వైవస్వతమనువు తనపుత్త్రుఁడైన మొదటిరాజునకు ఇక్ష్వాకునకుఁ జెప్పెనని తాత్పర్యము.

ఆనందగిరికృత టీక.—

పూర్వాధ్యాయములు రెంటిచే నిష్ఠాద్వయరూపం బగు యోగము గీతం బయ్యెను, ఇందుచే వేదార్థము సమాప్త మగుచున్నది, ఇఁకఁ జెప్పవలసిన దేదియు లేదు, కావున ఈయోగము కృత్రిమం బను * శంక నివర్తించుటకై వంశకథనపూర్వకముగా దీని స్తుతిని వచించె నని చెప్పుచున్నాఁడు శ్రీభగవానువాచ అని. ఈభగవద్వచనమును కడచినవిషయం బనువదించుద్వారమునఁ బ్రస్తావించుచున్నారు ఏ యీ ఇత్యాదిగా. ప్రతిపాదితం బగు యోగమునే విభజించి యనువదించుచున్నారు జ్ఞాననిష్ఠాలక్షణము అని. సహిత సన్న్యాసము—సన్న్యాసముతో—కర్తవ్యవిధానముతోఁ గూడినది. కర్మయోగోపాయము—కర్మయోగము హేతువుగాఁ గలది, ఈ జ్ఞానాఖ్యయోగమునకు కర్మాఖ్య మయినయోగము హేతువు, ఇందువలన ఉపాయోపేయభూతమైన నిష్ఠాద్వయము ప్రతిష్ఠింపఁబడియె నని యర్థము. ఈయోగద్వయమునందుఁ బ్రమాణము నుపన్యసించుచున్నారు దేని యందు ఇత్యాదిగా. లేక. జ్ఞానయోగమునకుఁ గర్మయోగం బుపాయం బనుటనే స్ఫుటీకరించుచున్నారు దేనియందు ఇత్యాదిగా. ప్రవృత్తిలక్షణము—ప్రవృత్తిచే లక్షింపఁబడుచున్నది—తెలియఁబడుచున్నది, కావున ప్రవృత్తిలక్షణ మనఁగా కర్మయోగము, నివృత్తిలక్షణము—నివృత్తిచేత లక్షింపఁబడుచున్నది—తెలియఁబడుచున్నది, కావున నివృత్తిలక్షణం బనఁగా జ్ఞానయోగము, అని విభాగము. పూర్వాధ్యాయములు రెంటియందు ఈనిష్ఠాద్వయము ప్రతిపాదితమే యైనను చెప్పఁబోవు నధ్యాయములందు ఇతరవిషయము చెప్పవలసినది కల దని యాశంకించి చెప్పు

* పురుషబుద్ధికల్పితము అను.

చున్నారు గీతలయందును ఇత్యాదిగా. అప్పుడు మీఁదియధ్యాయం బేల ప్రవర్తింప వలయు ననఁగాఁ జెప్పుచున్నారు కావున ఇత్యాదిగా. వంశకథన మనఁగా సంప్ర దాయోపన్యాసము. సంప్రదాయోపన్యాసము కృతిమత్త్వశంకను నివర్తించుటచే యోగస్తుతియందుఁ బర్యవసించుచున్నది. గురుశిష్యపరంపరోపన్యాసమునే యుప క్రమించుచున్నారు ఇమమ్ ఇత్యాదిగా. ఇమమ్ అనుదానికి సన్నిహితవిషయముఁ జూపుచున్నారు ఈరెండు ఇత్యాదిగా. యోగమును—జ్ఞాననిష్ఠారూపమును కర్మ యోగం బను నుపాయముచేఁ బొందఁ దగినదాని నని యర్థము. తాము కృతార్థులు కానివారికి స్వప్రయోజనతత్పరులకుఁ బరార్థము ప్రవృత్తి సంభవింపదు, భగవంతు నకో అట్టి ప్రవృత్తి కనఁబడుటవలన భగవంతుఁడు కృతార్థుఁ డని కల్పింపవలయు నని చెప్పుచున్నారు వివస్వతే అని. అవ్యయ మయిన వేదము మూలముగాఁ గల దగుటవలన యోగము అవ్యయ మని చెప్పవలయును, భగవంతుఁడు కృతార్థుఁడైనను ఎందుకు యోగప్రవచనము చేసె ననఁగాఁ జెప్పుచున్నారు జగము ఇత్యాదిగా. ఎట్లీయోగముచే క్షత్త్రియులకు బలము కలుగును? అనఁగాఁ జెప్పుచున్నారు ఆయోగబలముతో ఇత్యాదిగా. కూడినవారై—క్షత్త్రియు లని శేషము. బ్రహ్మశబ్దముచే బ్రాహ్మణత్వజాతి చెప్పఁబడుచున్నది. సరే, యోగప్రవచ నముచే క్షత్త్రజాతి రక్షిత మగుచున్నది, దానిచే బ్రాహ్మణత్వము రక్షితం బగును, అట్లయినను రక్షింపవలసిన జగమంతయు నెట్లు రక్షితం బగును? అని యాశం కించి చెప్పుచున్నారు బ్రహ్మక్షత్త్రంబులు ఇత్యాదిగా. ఆ బ్రహ్మక్షత్త్రంబులచే కర్మఫలభూతం బగు జగత్తంతయు అనుష్ఠానద్వారంబున రక్షింప శక్య మగు నని యర్థము. యోగం బవ్యయ మనుటకు మఱియొక హేతువుఁ జెప్పుచున్నారు అవ్యయ మైన ఇత్యాదిగా. ఓయీ! కర్మఫలమువలె ఏతద్యోగఫలముగూడ సాధ్యం బగు టచే నాశవంతం బని యనుమానింపఁబడుచున్నది. అనఁగా అట్లు గా దని చెప్పు చున్నారు లేదు గదా ఇత్యాదిగా. అపునరావృత్తిశ్రుతిచే ♦ బాధిత మయిన అను మానము ప్రమాణము కాఁ జాలదని భావము. భగవంతుఁడు వివస్వంతునకుఁ జెప్పిన యోగము వానియందే నిలుచు నని యాశంకించి చెప్పుచున్నారు ఆ ఇత్యాదిగా. తనపుత్త్రునికొఱకు అనునది రెండుస్థలములందును * సంబంధించుచున్నది. అపరా జితుఁ—ఇక్ష్వాకువునకు సూర్యవంశ ప్రవర్తకుఁ డని అతిశయము చెప్పఁబడుచున్నది.

♦ పునరావృత్తి లే దని ప్రతిపాదించు శ్రుతిచే.

* మనువునకును ఇక్ష్వాకునకును.

హనుమద్విరచిత వ్యాఖ్యానము.—

మున్ను చెప్పిన యోగమును అనేకులు శిష్టులు పరిగ్రహించి రని స్తుతించుచున్నాఁడు ప్రరోచనార్థము శ్రీభగవంతుఁడు.—ఇమం యోగమ్ = పూర్వము చెప్పిన యోగమును; వివస్వతే, ప్రోక్తవాన్, అహమ్; అవ్యయమ్ = వినాశము లేనిదానిని. సః, వివస్వాన్; మనవే = తనపుత్త్రుఁడైన మనువుకొఱకు; ప్రాహ. సః, మనుః, ఇక్ష్వాకవే, అబ్రవీత్.

శంకరానందసరస్వతీకృత వ్యాఖ్యానము.—

ద్వితీయాధ్యాయమునందును తృతీయాధ్యాయమునందును, కర్మయోగము మాత్రమే యుపాయముగాఁ గలదగు జ్ఞానయోగమే, "ఏషా బ్రాహ్మీ స్థితిః, సంస్తభ్యాత్మాన మాత్మనా" ఇత్యాదివచనములచే మోక్షసాధనం బని ప్రతిపాదించి, ఇప్పుడు ఆయోగమునకే "ఏష పన్థా ఏత త్కర్మ" "ఏత ద్బ్రహ్మ" ఇత్యాదిశ్రుతిప్రమాణము సిద్ధించియే యున్నను, సిద్ధపరంపరానుష్ఠానరూప ప్రమాణముగూడఁ గల దని సూచించుటకై యిది చెప్పుచున్నాఁడు శ్రీభగవంతుఁడు.— అహమ్ = నేను పరమాత్మను; సృష్ట్యాదియందు; అవ్యయమ్ = అవ్యయమైనవేదమే ప్రమాణముగాఁ గల దగుటవలన అవ్యయ మైనదానిని, లేక, "న స పునరావర్తతే న స పునరావర్తతే" అను శ్రుతివలన అవ్యయమైన ఫలమునకు హేతు వగుటవలన అవ్యయమైనదానిని, సర్వత్ర బ్రహ్మదర్శనరూపమైన యీయోగముచే సాధ్య మగు మోక్షమునకు వ్యయము లేమివలన, జ్ఞానము అవ్యయమైనఫలమునకు హేతువు, ఏది సాధ్యమో అది యనిత్యము అను వ్యాప్తిచే మోక్షము జ్ఞానసాధ్యం బగుటవలన అనిత్యము అను ననుమానము శ్రుతిచే బాధిత మగుటవలన. అట్టి అవ్యయ మైన దానిని, నిత్యమైన ఫలము గలదాని నని యర్థము. ఇమమ్ = ఈ రెండధ్యాయములచేఁ బ్రతిపాదిత మయిన మోక్షైకఫలం బగు; యోగమ్ = జ్ఞానయోగమును; వివస్వతే = సూర్యునికొఱకు; ప్రోక్తవాన్ = చెప్పినాఁడను. "స్వయం తీర్ణః పరాన్ తారయతి" * అను న్యాయముచే, సః, వివస్వాన్=సూర్యుఁడును; మనవే ప్రాహ— తనపుత్త్రునికొఱకుఁ జెప్పెను. మనుః = మనువుగూడ; ఇక్ష్వాకవే—తనపుత్త్రుని కొఱకు; అబ్రవీత్—ఉపదేశించె నని యర్థము.

* తాను తరించినవాఁడు ఇతరులఁ దరింపఁ జేయును.

మధుసూదనసరస్వతీకృత వ్యాఖ్యానము.—

మున్ను ఉపేయ మని జ్ఞానయోగంబును దాని కుపాయం బని కర్మయోగంబును—ఇట్లు. రెండుయోగములు ప్రతిపాదింపఁబడినవి సరే; అట్లయినను "ఏకం సాఙ్ఖ్యంచ యోగంచ యః పశ్యతి స పశ్యతి" అన్నట్లు, సాధ్యసాధనంబులకు ఫలము ఏకమే యగుటవలన ఏకత్వంబుపచరించి, సాధనభూత మయిన కర్మయోగమును సాధ్యభూత మయిన జ్ఞానమును, అనేకవిధము లయిన గుణముల * విధించుకొఱకు స్తుతించుచున్నాఁడు వంశకథనముచే భగవంతుఁడు—ఇమమ్ = ఈ యధ్యాయద్వయముచేఁ జెప్పఁబడిన; యోగమ్ = జ్ఞాననిష్ఠారూప మయిన యోగమును, కర్మనిష్ఠారూప మగు నుపాయముచేఁ బొందఁ దగినదానిని; వివస్వతే= సర్వక్షత్రియవంశములకును బీజభూతుఁ డైన ఆదిత్యునికొఱకు; ప్రోక్తవాన్ = ఛక్కగా—సర్వసంశయములు దీరుట మొదలగునవి సిద్ధించునట్లు చెప్పినాఁడను; అహమ్ = నేను, భగవంతుఁడను వాసుదేవుఁడను సర్వజగత్పరిపాలకుఁడను; సృష్ట్యాదికాలంబున రాజులకు బలము గలిగించి వారియధీన మగు జగము నంతయుఁ బాలించుటకు. ఎట్లు దీనిచే బలము గలిగింప వచ్చు ననఁగా విశేషించి చూపుచున్నాఁడు—అవ్యయమ్—అవ్యయమైన వేదముమూలముగాఁ గల దగుటవలనను అవ్యయమైన మోక్షఫలము గలదగుటవలనను, నవ్యేతి స్వఫలాత్—నశింపదు తనఫలము నుండి అను వ్యుత్పత్తిచే అవ్యయమును, అవ్యభిచారియైన ♦ ఫలము గలదానిని. కావున ఇట్టిదానిచే బలము గలిగించుటశక్య మని భావము. అతఁడు నాశిష్యుఁ డయిన, వివస్వాన్=సూర్యుఁడును; మనవే=వైవస్వతమనువుకొఱకు తనపుత్త్రునికొఱకు; ప్రాహ. ఆమనువును; ఇక్ష్వాకవే—తనపుత్త్రునికొఱకు ఆదిరాజుకొఱకు; అబ్రవీత్. ప్రతిమన్వంతరంబును స్వాయంభువమన్వాదులకును జేయఁబడినదియే యీయుపదేశము భగవంతునిచేత, అయినను, ఇప్పటిది వైవస్వతమన్వంతరము అనునభిప్రాయంబున ఆదిత్యు నారంభించి సంప్రదాయము గణియింపఁబడినది.

శ్రీధరస్వామికృత వ్యాఖ్యానము.—

ఆవిర్భావతిరోభా, వావిష్కృతికై యుపాయ మగు కర్మముఁ బ్రస్తావించెనుఁ దత్త్వంపద, భావవివేకార్థ మిందు భగవంతుఁడు తాన్.

---

* అంగములను.

♦ తప్పని.

ఇట్లంతయు అధ్యాయద్వయముచేఁ గర్మయోగోపాయం * బగు జ్ఞానయోగము మోక్షసాధనం బని చెప్పఁబడినది. దానినే బ్రహ్మార్పణాదిగుణముల విధించుటచేతను తత్త్వంపదార్థవివేకాదికముచేతను విస్తరింపఁ బోవువాఁడై మొదటఁ బరంపరాప్రాప్తం బని స్తుతించుచు శ్రీభగవంతుఁడు పలికెను మూఁడుశ్లోకముల చేత. అవ్యయమైన ఫలము గల దగుటవలన, అవ్యయమ్; ఇమం యోగమ్, పూర్వము; అహమ్; వివస్వతే = సూర్యునికొఱకు; చెప్పినాఁడను. అతఁడు, తన పుత్త్రుఁడైన, మనవే = శ్రాద్ధదేవునికొఱకు; ప్రాహ. ఆమనువును; తనపుత్త్రుఁడైన యిక్ష్వాకువుకొఱకు; అబ్రవీత్.

పరమార్థప్రప.—

ద్వితీయతృతీయాధ్యాయములందు జ్ఞానకర్మయోగములు నిరూపింపఁబడినవి. ఇప్పుడు బ్రహ్మార్పణంబైననే కర్మము మోక్షము నొందించునని నిరూపించుటకొఱకుఁ జతుర్థాధ్యాయము ప్రవర్తించుచున్నది. అందుఁ జెప్పఁబోవు విషయము నాయుపదేశమువలనఁ బరంపరఁగాఁ బెక్కండ్రచే అనుష్ఠింపఁబడియె నని చెప్పుచున్నాఁడు మూఁడుశ్లోకములచేత—ఇమమ్ = ఈ, చెప్పఁబోవునట్టి; యోగమ్; అవ్యయమ్ = క్షయము లేనిదానిని; పూర్వము, వివస్వతే ప్రోక్తవాన్. అంత ఆయోగమునే, వివస్వాన్ = సూర్యుఁడు; మనవే, ప్రాహ, మనుః ఇక్ష్వాకవే అబ్రవీత్.

రామానుజభాష్యము.—

తృతీయాధ్యాయమునందు, ప్రకృతిసంసృష్టుఁ డగు ముముక్షువునకు ప్రారంబున జ్ఞానయోగమునం దధికారము సంభవింపమివలనఁ గర్మయోగమే కర్తవ్యము, జ్ఞానయోగమునం దధికారము గలవానికిఁ గూడ అకర్తృత్వానుసంధానపూర్వక మగు కర్మయోగంబే శ్రేయము అని సహేతుకముగాఁ బ్రతిపాదింపఁబడినది. శిష్టుఁ డని వ్యపదేశము ♦ గలవానికో విశేషించి కర్మయోగమే కర్తవ్యంబనియుఁ జెప్పఁబడినది. చతుర్థాధ్యాయముచే నిప్పుడు, ఈకర్మయోగమే సకలజగదుద్ధారార్థము మన్వంతరప్రారంభముననే యుపదిష్టం బగుటచే కర్తవ్యం బనుటను దృఢీకరించి, అంతర్గతమైన జ్ఞానము గల దగుటచే దీనికే జ్ఞానయోగాకారతను బ్రదర్శించి, కర్మయోగస్వరూపంబును తద్భేదంబులును గర్మయోగంబున జ్ఞానాంశమే

* కర్మయోగము సాధనముగాఁ గలది.

♦ ప్రసిద్ధి.

ప్రధానం బనుటయుఁ బ్రతిపాదింపఁబడును. ప్రసంగంబువలన భగవదవతారస్వరూపము కూడ చెప్పఁబడును.—ఏ యీయోగము నీకుఁ జెప్పితినో అది కేవలము యుద్ధప్రోత్సాహనముకొఱ కిప్పుడు చెప్పఁబడినది యని తలంపఁగూడదు. మన్వంతరప్రారంభముననే నిఖిలజగదుద్ధారముకొఱకుఁ బరమపురుషార్థరూపం బగు మోక్షమునకు సాధనం బగుటచే ♦, ఇమం యోగమ్ = ఈయోగమును; అహమ్ = నేనే; వివస్వతే; ప్రోక్తవాన్. వివస్వంతుఁడును; మనవే; ప్రాహ. మనుః, ఇక్ష్వాకవే, అబ్రవీత్.

నీ కిప్పుడు చెప్పిన యీయోగమును మోక్షసాధనం బను నభిప్రాయమున లోకోద్ధారార్థము మన్వంతరప్రారంభముననే నేనే సూర్యునకుఁ జెప్పితిని. సూర్యుఁడు మనువునకును మనువు ఇక్ష్వాకునకును జెప్పిరి అని తాత్పర్యము.

మాధ్వభాష్యము.—

బుద్ధికంటెఁ బరుఁ డని చెప్పఁబడిన పరమాత్మయొక్క మాహాత్మ్యంబును కర్మభేదం బును జ్ఞానమాహాత్మ్యంబును జెప్పఁబడుచున్నవి యీయధ్యాయమునందు. పూర్వులచే అనుష్ఠింపఁబడినదిగూడ ఈధర్మ మని చెప్పుచున్నాఁడు ఇమమిత్యాదిశ్లోకత్రయముచేత.

ఏవం పరమ్పరాప్రాప్త మిమం రాజర్షయో విదుః
స కాలే నేహ మహతా యోగో నష్టః పరన్తప.

భా. ఏవమ్ = ఇట్లు; పరమ్పరాప్రాప్తమ్ = క్షత్రియపరంపరవలన వచ్చినట్టి; ఇమమ్= ఈయోగమును; రాజర్షయః= రాజులును ఋషులును అగువారు రాజర్షులు; విదుః = ఎఱుంగుదురు. సః= ఆ; యోగః = యోగము; మహతా = దీర్ఘ మయిన; కాలేన = కాలముచేత; ఇహ = ఇప్పుడు; నష్టః = విచ్ఛిన్నసంప్రదాయం బైనది *. పరన్తప = ఓపరంతపుఁడా! తనకు శత్రువులైనవారు పరు లని చెప్పఁబడెదరు, వారలను, శౌర్యతేజస్సులచేఁ గిరణములచే సూర్యుఁడుంబోలె తాపయతి—తపింపఁ జేయుచున్నాఁడు, కావున పరంతపుఁడు, శత్రుతాపనుం డని యర్థము.

♦ ఇందుచే అవ్యయశబ్దార్థము చెప్పఁబడినది.

* సంప్రదాయము తప్పియున్నది.

శత్రువులఁ దపింపఁ జేయువాఁడా! ఇట్లు క్షత్రియపరంపరచే వచ్చుచున్న యీయోగమును రాజర్షులు ఎఱింగి యుండిరి. ఇప్పుడు దీర్ఘకాల మగుటచే దాని సంప్రదాయము తప్పియున్న దని తాత్పర్యము.

ఆ. పరంపరాప్రాప్త మయిన యీయోగమునందు శిష్టజనులసమ్మతిని జెప్పుచున్నాఁడు పూర్వార్ధముచేత, అట్లయినదానిని నిప్పు డేల చెప్పవలయును ననఁగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు ఉత్తరార్ధముచేత. పూర్వార్ధమునకు వ్యాఖ్యానము చేయుచున్నారు ఏవ మిత్యాదిగా. ఐశ్వర్యసంపత్తి గలిగియుండుట రాజత్వము. వారికే సూక్ష్మార్థదర్శనసామర్థ్యము ఋషిత్వము. ఇప్పుడు అనుటచే అర్జునునితో వ్యవహరించుకాలము గ్రహింపఁబడుచున్నది. పరన్తప అను సంబోధనమును విభజించుచున్నారు తనకు ఇత్యాదిగా.

హ. ఏవమ్, క్షత్రియపరంపరాప్రాప్త మగు, ఈయోగమును; రాజర్షయః = మనుప్రభృతులు; విదుః = ఎఱుంగుదురు. సయోగః, మహతా కాలేన, నష్టః = విచ్ఛిన్న సంప్రదాయం బయ్యెను. పరన్తప—పరులను దపింపఁజేయువాఁడా! శత్రువులఁ దపింపఁ జేయువాఁడా యని యభిప్రాయము.

శం. తాను జెప్పిన జ్ఞానయోగము శిష్టజనపరిగృహీతం బనుటనే విస్పష్టీకరించుచున్నాఁడు.—బ్రహ్మనిష్ఠచే పరుని—కామక్రోధాదిరూపశత్రువును తాపయతి—నశింపఁ జేయువాఁడు, కావున పరంతపుఁడా యని సంబుద్ధి. ఏవమ్=ఈప్రకారమున; పరమ్పరాప్రాప్తమ్ = సూర్యుఁడు మొదలుగాఁగల శిష్టజనుల పరంపరవలన ప్రాప్త మయిన; ఇమమ్ = ఈజ్ఞానయోగమును; ఈవలివా రైన, రాజర్షయః—జనకాదులు; విదుః=ఎఱుంగుదురు. లేక, ఈప్రకారమునని యెఱుంగుదు రని యన్వయము. రాజులును ఋషులు నగువారు రాజర్షులు, ఇది బ్రాహ్మణాదులకు నుపలక్షణము. లేక, రాజర్షయః = రాజులును ఋషులును, విదుః. ఓయీ! రాజులును ఋషులును మహాపురుషులు పరిగ్రహించి యుండు రేని సర్వత్రప్రసిద్ధ మగుటవలన, నీ వేల యుపదేశింపవలయు ననఁగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—మున్ను సూర్యుఁడు మొదలగువారి యందు నేను ఏయోగమును బ్రవర్తింపఁజేసితినో, సః యోగః; ఇప్పుడు, మహతా కాలేన—కాలదేశవిపర్యాసముచేత, ప్రవక్తృలును బ్రవర్తకులును ♦ లేకపోవుట వలన, ఇహ=ఈలోకమునందు; నష్టః—సంప్రదాయవిచ్ఛేదము నొందె నని యర్థము.

♦ శిష్యులును గురువులును.

మ. ఏవమ్; పరమ్పరాప్రాప్తమ్ = ఆదిత్యు నారంభించి గురుశిష్యపరంపరచే ప్రాప్తమైన; ఇమమ్ = ఈ యోగమును; రాజర్షయః= రాజులును ఋషులు నగువారు, ప్రభుత్వము గలిగి సూక్ష్మార్థము నెఱుంగుటకు సమర్థులైన నిమిప్రభృతులు; తమతండ్రులు మొదలగువారిచేఁ జెప్పఁబడిన దానిని, విదుః. అందువలన, అనాదివేదమూలంబును అనంతఫలంబును అనాదిగురుశిష్యపరంపరాప్రాప్తంబు నగుటచే కృత్రిమంబను శంక కవకాశము లేని దగుటవలన మహాప్రభావం బీయోగం బని శ్రద్ధ యెక్కువ యగుటకై స్తుతింపఁబడుచున్నది. సః యోగః—ఇట్లు మహాఫలంబైనను ఆయోగము; మహతా కాలేన = దీర్ఘము—ధర్మలోపముచేయునది యగు కాలముచే; ఇహ—మనము వ్యవహరించు కాలమునందు, ద్వాపరాంతమునందు; దుర్బలులును అజితేంద్రియులును అనధికారులు నగువారిని బొంది కామక్రోధాదులచే అభిభవింపఁబడినదై, నష్టః = విచ్ఛిన్నసంప్రదాయం బయ్యెను. అది లేనిచో పురుషార్థము సిద్ధింపదు, కావున అయ్యో! ఎంత దౌర్భాగ్యము లోకమున కని శోకించుచున్నాఁడు భగవంతుఁడు. ఓపరంతపుఁడా! పరమును—కామక్రోధాదిరూపశత్రుగణమును శౌర్యముచేతను బలవత్తరం బగు వివేకముచేతను తపస్సుచేతను సూర్యునివలెఁ దపింపఁజేయుచున్నాఁడు, కావున శత్రుతాపనుఁడు జితేంద్రియుఁ డని యర్థము. ఊర్వశిని నిరాకరించుట మొదలగు అద్భుతకర్మములు గలవాఁ డగుటవలన. అందువలన, నీవు జితేంద్రియుఁడ వగుటవలన ఇం దధికారి వని సూచించుచున్నాఁడు.

శ్రీ. రాజులును ఋషులును—రాజర్షులు ఇతరులుగూడ నిమి మొదలగువారు తమ తండ్రి మొద లగు ఇక్ష్వాకుప్రముఖులచేఁ జెప్పఁబడినదగు, ఇమమ్ = ఈయోగమును; విదుః = ఎఱుంగుదురు. ఇప్పటివారలు ఎఱుంగకపోవుటకుఁ గారణముఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—పరంతప = ఓశత్రుతాపనుఁడా! సయోగః; కాలవశమువలన, ఇహ = ఈలోకమునందు; నష్టః = విచ్ఛిన్నమయ్యెను.

ప. ఏవమ్, సూర్యవంశప్రధానభూతుఁడైన యిక్ష్వాకురాజునొద్దనుండి, పరమ్పరాప్రాప్తమ్ = పరంపరచేవచ్చిన; ఇమమ్; రాజర్షయః = రాజులును ఋషులును; విదుః= ఎఱింగిరి. శ్రుతియును « తద్ధైతత్పశ్య న్నృషి ర్వామదేవః ప్రతిపేదే౽హం మనురభవం సూర్యశ్చ » *. సః యోగః = అపురాతనమైన యోగమే; మహతా కాలేన; నష్టః—విడువఁబడినదయ్యెను.

---

* అట్టి దీనిఁ జూచినవాఁడై గదా ఋషి యగు వామదేవుఁడు ఎఱింగెను—" నేను మనువునైతిని సూర్యుఁడనైతిని " అని.

రా. ఏవమ్ = ఇట్లు; పరమ్పరాప్రాప్తమ్ = సంప్రదాయపరంపరచే ప్రాప్త మగు; ఇమమ్ = ఈయోగమును; పూర్వులైన, రాజర్షయః; విదుః. సః యోగః; మహతా కాలేన; ఆయాశ్రోతలయొక్క బుద్ధిమాంద్యమువలన; నష్టః = నష్టప్రాయ మయ్యెను.

ఇట్లు సంప్రదాయ పరంపరగా వచ్చుచుండిన యీయోగమును పూర్వ రాజర్షులు ఎఱింగియుండిరి. ఇప్పుడు బహుకాలం బగుటచే శ్రోతలు మందబుద్ధులై చక్కగా గ్రహింపమివలన దాని ప్రచారము మిక్కిలి తక్కువ యయ్యె నని తా.

మూ. ♦

స ఏవాఽయం మయా తేఽద్య యోగః ప్రోక్తః పురాతనః
భక్తోఽసి మే సఖా చేతి రహస్యం హ్యేత దుత్తమమ్. 3

భా. దుర్బలులను అజితేంద్రియులను బొంది యోగము నష్టం బగుటయు లోకము పురుషార్థము పొందనేరకుండుటయుం జూచి, సః = ఆ; పురాతనః=అనాదియగు; యోగ ఏవ= యోగమే; మయా=నాచేత; తే = నీకొఱకు; అద్య = ఇప్పుడు; ప్రోక్తః = చెప్పఁబడినది. మే = నాకు; భక్తః = భక్తుఁడవు; అసి = అగుచున్నావు; సఖాచ = చెలికాఁడ వును; అసి = అగుచున్నాడవు; ఇతి = అని. హి = ఎందువలన ననఁగా. ఏతత్ = ఈయోగము, జ్ఞానమని యర్థము; రహస్యమ్= రహస్యంబును; ఉత్తమమ్ = శ్రేష్ఠంబును.

ఆయోగమునే నేను నీ కిప్పుడు చెప్పితిని. ఇది రహస్యంబును ఉత్తమం బును, గావున నెవ్వరికిని జెప్పఁదగినది కాదు. అయినను నీవు నాకు భక్తుఁడవు సఖుఁ డవును అని నీకుఁ జెప్పితి నని తాత్పర్యము.

టీ. ఎందువలన, ఈకాలమునం దాయోగము సంప్రదాయరహితంబయ్యె ననియాశంకించి అధికారులు లేకపోవుటవలన నని చెప్పుచున్నారు. దుర్బలులను అని. ఆదార్బల్యమునే ప్రకృతోపయోగిగా వివరించుచున్నారు అజితేంద్రియులను అని. కామక్రోధాదిపరు లగు పురుషులను బొంది కామక్రోధాదులచే అభిభూతంబై యోగము నష్టము—విచ్ఛిన్నసంప్రదాయం బయ్యెను, సరే, అట్లయినను యోగము లేకయే పురుషార్థము లోకమునకు లభించు నేని యెందు కీయోగము నుపదేశింప

♦ రెండవశ్లోకముల కీభాష్యములేదు.

వలయు నని యాశంకించి, ఈయోగము లేనియెడఁ బరమపురుషార్థము లభింపనేరదు, కావున నట్లాశంకింపఁ గూడ దని చెప్పుచున్నారు లోకము ఇత్యాదిగా. మునుపటి యోగము విచ్ఛిన్నసంప్రదాయం బయ్యెను, ఇప్పుడో మఱియొక యోగము నాకుఁ జెప్పుచున్నాఁడు భగవంతుం డని యర్జునుం డాశంకించునని చెప్పుచున్నాఁడు సఏవే త్యాదిగా. ఎందువలన ఇతురున కెవ్వనికేని ఈపురాతన యోగముఁ జెప్పఁగూడదు భగవంతుఁ డని యాశంకించి చెప్పుచున్నాఁడు భక్తో ఒసీత్యాదిగా. ఈచెప్పినయర్థ కారికి యోగము వక్తవ్యం బనుటకు హేతువుఁ జెప్పుచున్నాఁడు రహస్యం హీత్యా దిగా. అనాది వేదమూలకంబగుటవలన యోగము పురాతనము. భక్తి—శరణబుద్ధిచే* ప్రీతి. దానితోఁ గూడినవాఁడు భక్తుఁడని నిజస్వరూపము నపేక్షించి♦ వివక్షితము. సమానమైన వయసుగలిగి స్నేహవంతుఁ డగుసహాయుఁడు ‡ సఖుఁ డని చెప్పఁబడు చున్నాఁడు. ఏతత్ అనుపదముచే ఎట్లు యోగమునకు § విశేషణము చేయవచ్చు ననఁగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు జ్ఞానము ♦♦ ఇత్యాదిగా.

టీ. సః=అవిచ్ఛిన్న సంప్రదాయమైన; యోగ ఏవ=యోగమే; ప్రోక్తః; పురాతనః; తే=నీకు. రహస్యమ్ = వెల్లడిచేయఁదగనిది; ఉత్తమమ్=అసదృశము.

తా. వినష్టసంప్రదాయం బైన యాయోగము నెందుకు మరల నిప్పుడు నీవు ప్రవర్తింపఁ జేయుచున్నా వని యాకాంక్షింపఁగా, కూటస్థాసంగ చిద్రూపుఁడై అవిక్రియుఁ డై అవిషయుఁ డై యె యున్నయాత్మయందు అనాత్మను తద్ధర్మములను తత్కర్మములను అధ్యసించి కర్తను నేను భోక్తను నేను సుఖిని దుఃఖిని ఇత్యాదిగా మిక్కిలి మోహమునొందినదై కడు నల్లాడు చున్న యీలోకముం జూచి కృపచే దాని సంసార సముద్రమునుండి యుద్ధరింపఁ గోరినవాఁడనై నేను నిన్ను నిమిత్త ముగాఁజేసి ప్రవర్తింపఁ జేయుచున్నాను, అను నభిప్రాయముచేఁ జెప్పుచున్నాఁడు.— పూర్వము నూర్యునకు సంప్రదాయప్రవర్తనమునకై పురాతనము—అనాదిశ్రుతి మూలకం బగుటవలన సనాతనం బగు ఏయోగము చెప్పఁబడినదో, సంసారాంధ కారమును నశింపఁ జేయునట్టి, సఏవ అయంయోగః = ఆయీయోగమే; మయా;

---

* రక్షకుం డను బుద్ధిచే.

♦ ఈశ్వరరూపము నపేక్షించి.

‡ కూడ మాడ నుండువాఁడు.

§ నపుంసకలింగశబ్దముచే పులింగ మగు యోగమునకు.

♦♦ ఇది నపుంసకలింగము.

అద్య: కర్తృత్వభోక్తృత్వభ్రమచేత మోహపడుచున్న, తే= నీకొఱకు; ప్రోక్తః— బుద్ధియందలి మోహము దొలఁగించుటకై యుపదేశింపఁ బడినది యని యర్థము. అర్జునుఁడు జ్ఞానోపదేశమునకుఁ దగినవాఁ డనుటను జూపుచున్నారు.—“యథా శివమయో విష్ణు రేవం విష్ణుమయశ్శివః” ♦ అని శివకేశవులకుఁ అభేదము చెప్పఁబడుటవలన శివరూపుఁడ నగు నన్నే వెలుపలను లోపలను కపటములేక శ్రద్ధతో భజించుచున్నావు, కావున, మే భక్తో౽సి—ఎల్లప్పుడు నన్ను భజించు స్వభావము గలవాఁడ వగుచున్నావు. సఖాచ అసి—స్నిగ్ధుఁ డనఁగా చెలికాని స్మరణశ్రవణాదులచేఁ గరఁగునట్టి మనస్సుగలవాఁడు, అట్టి స్నిగ్ధుఁడవును అగుచున్నావు. నాకు ఇతఁడు భక్తుఁడును స్నిగ్ధుఁడును అను కారణమువలననె ఆయోగమును నీకుపదేశించితి నని యర్థము. ఏల యిట్లు పాత్రము పరిశీలింప వలయును యోగోపదేశమునకు? అనఁగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—గ్రహస్థులకును సన్న్యాసులకును ఉత్తమము పరబ్రహ్మము, తత్ప్రాప్తికి హేతువగుటవలన ఉత్తమసాధనము ముక్తికి; కావుననే, రహస్యము. అందువలననే యెవ్వనికిని జెప్పఁగూడ దని యర్థము.

మ. ఏవి యిట్లు పూర్వము ఉపదేశింపఁబడియు అధికారి లేకపోవుటవలన విచ్ఛిన్నసంప్రదాయం బయ్యెనో, ఏది లేనియెడఁ బురుషార్థము లభింపదో, సఏవా౽యం యోగః = ఆపురాతనమును అనాది గురుపరంపరాగతంబు నగు యోగమే; అద్య= సంప్రదాయము విచ్ఛిన్నమైయుండు ఈసమయమునందు; మయా= నీయందు మిక్కిలి ప్రీతిగల నాచేత; తే = నీకొఱకు; ప్రోక్తః = చక్కఁగాఁ జెప్పఁబడినది, కాని ఎవ్వఁడో మఱియొకని కొఱకుఁ గాదు. ఎందువలన ననఁగా. భక్తో౽సి, మే సఖాచ. ఇతి = ఈకారణమువలన. ఎందువలన నీవు నాకు భక్తుఁడవును—శరణాగతుఁడవై నాయం దత్యంతము ప్రీతిగలవాఁడవును, సఖుఁడవును—సమానవయస్కుఁడవై ప్రీతితోఁ గూడి మాడి యుండువాఁడవును, అసి—ఎల్లప్పుడును అగుచున్నవో, అందువలన నీకుఁ జెప్పఁబడిన దని యర్థము. ఇతరున కెందువలనఁ జెప్పఁబడ దనఁగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—హి = ఎందువలన; ఏతత్ = ఈజ్ఞానము; ఉత్తమమ్; రహస్యమ్= మిక్కిలిగోప్యమో, అందువలన.

శ్రీ. సఏవాయం యోగః; అద్య--సంప్రదాయము విచ్ఛిన్నమైన యప్పుడు; మయా; తే = నీకొఱకు; చెప్పఁబడినది. ఎందువలన ననఁగా. నీవు, నాకు, భక్తో

♦ ఎట్లు విష్ణువు శివమయుఁడో—శివునికంటె భిన్నుఁడు కాఁడో అట్లు శివుఁడు విష్ణుమయుఁడు,— విష్ణువుకంటె భిన్నుఁడు గాఁడు.

ఒసి సఖాచ. ఇతి. ఇతరునకు నేను జెప్పను. హి = ఏందువలన ననఁగా; ఇది, ఉత్తమం రహస్యమ్.

ప. స ఏవా యం యోగః = ఏ యీ యోగము పెద్దకాలమునం జేసి నష్టమయ్యెనో ఆయీయోగమే; ఇతి = ఈకారణమువలన; మయా; తే; అద్య; ప్రోక్తః = చెప్పుట కారంభింపఁబడినది. ఏకారణము వలన ననఁగా. నీవు నాకు భక్తుఁడవై సఖుఁడవై యున్నావు, సఖిత్వరూప మయిన భక్తి నీయందుఁ గల దనియర్థము. ఇఁక ఇతరున కిది చెప్పఁగూడదనుటను చెప్పుచున్నాఁడు.—ఉత్తమమ్, రహస్యమ్— ఏకాంతమున నెఱుంగఁ దగినది యని యర్థము.

రా. స ఏవ అయమ్ = అదియే యిది, అస్ఖలితస్వరూపము ♦ పురాతనమగు, యోగః; సఖ్యముచేతను అత్యంతభక్తిచేతను నన్నే ప్రపన్నుఁడవైన, తే= నీకొఱకు; మయా; ప్రోక్తః = సాంగముగాసవిస్తరముగాఁ జెప్పఁబడినది. నాకుఁ దక్క ఇతరుని కెవ్వనికిని ఎఱుంగుటకును జెప్పుటకును శక్యముగా దిది. ఎందువలన ననఁగా, ఏతత్ =ఇది, వేదాంతప్రోక్త మయిన, ఉత్తమము రహస్యము నగుజ్ఞానము.

నీవు నిరతిశయ భక్తిచేతను స్నేహముచేతను నన్నే శరణుపొందినవాఁడవు కావున, ఆయోగమునే నీకిప్పుడు సాకల్యముగాఁ జెప్పితిని. ఇది వేదాంతప్రతిపాదిత మగు పరమ రహస్యము గావున నాకుఁ దక్క మఱి యెవ్వనికిని తెలియను జెప్పను దరము కా దని తాత్పర్యము.

అర్జున ఉవాచ.—

అపరం భవతో జన్మ పరం జన్మ వివస్వతః
కథ మేత ద్విజానీయాం త్వ మాదౌ ప్రోక్తవా నితి.   ౪

భా. భగవంతుఁడు విరుద్ధార్థము చెప్పినాఁ డని కలుగఁ గూడదు ఎవ్వనికిని తలంపు. అని పరిహారార్థము చోద్యము * చేయునట్లు అర్జునుండు పలికెను.—అపరమ్ = వెనుకటిది; వసుదేవుని గృహమునందు, భవతః=నీయొక్క; జన్మ=పుట్టుక. పరమ్=మునుపటిది; సృష్ట్యాదియందు, వివస్వతః = ఆదిత్యునియొక్క; జన్మ = పుట్టుక. కథమ్= ఎట్లు; ఏతత్ =

♦ కాలవశపడని స్వరూపముగలది.

* ప్రశ్న.

దీనిని; విజానీయామ్ = ఎఱుంగుదును అవిరుద్ధార్థముగా ? త్వమ్ = నీవు; ఆదౌ = సృష్ట్యాదియందు; ప్రోక్తవాన్ = చెప్పినాఁడవు; ఇతి = అని.——ఏ నీవు ఆదియందుఁ జెప్పితివో ఈయోగమును ఆ నీవే యిప్పుడు నాకుఁ జెప్పినాఁడ వని.

నీవు ఇటీవల వసుదేవుని కుమారుఁడవై పుట్టినవాఁడవు. సూర్యుఁడో సృష్ట్యాదియందుఁ బుట్టినవాఁడు. కావున, నీవే ఈ యోగమును ఆయనకు నుపదేశించినవాఁడ వనియు నీవే నాకును ఉపదేశించుచున్నావనియు నే నెట్లు నమ్మవచ్చును ? అని తాత్పర్యము.

ఆం. భగవంతునందు లోకమునకు ఈశ్వరుఁడు కాఁ డను శంకను నివర్తించుటకై ప్రశ్న కల్పించుచున్నారు భగవంతుఁడు ఇత్యాదిగా. పరిహారార్థము—మనుష్యునివలె నున్న భగవంతునియందు అనీశ్వరత్వము గ్రహించి ఆయన వాక్యము విరుద్ధార్థంబను నాశంకను బరిహరించుట కొఱకని యర్థము. భగవంతుని నిజరూపమును గ్రహించి కాదు చోద్యము, మ తేమనఁగా లీలావిగ్రహమును గ్రహించియని సూచించుటకై చోద్యము చేయునట్లు అని చెప్పఁబడినది. ఏతత్ అను శబ్దముయొక్క అర్థమునే స్ఫుటీకరించుచున్నారు ఏ నీవు ఇత్యాదిగా.

హ. ఇట్లువిని అర్జునుఁడు పలికెను.——అపరమ్=వెనుకటిది; వసుదేవగృహమునందు, భవతో జన్మ. పరమ్= మునుపటిది; వివస్వతః = సూర్యునియొక్క; సర్గాదియందు, జన్మ. కథమేతద్విజానీయామ్—త్వమ్, ఆదౌ; వివస్వంతునకు, ప్రోక్తవానితి.

శం. సాధారణ క్షత్రియుఁ డీకృష్ణుఁడు, వసుదేవుని పుత్త్రుఁ డగుటవలన. ఈయన చెప్పిన యీశాస్త్రము ప్రమాణము కాదు. అని యీగీతాశాస్త్రమునందు సర్వజనులకును నమ్మకము లేకపోవును. దీనిం జెప్పిన భగవంతుం డీశ్వరుఁ డని యెఱుంగుదురేని యందఱును శ్రద్ధాభక్తులు గలిగి దీనియందుఁ బ్రవర్తింతురు, అందుచే కృతార్థు లగుదురు. అని తలంచి శ్రీకృష్ణుఁడు పరమేశ్వరుం డనుటను కృష్ణముఖంబుననే వెల్లడిచేయింపవలయు నను నభిప్రాయముతో నర్జునుండు పలికెను.——భవతః = కృష్ణుఁ డను పేరుగల నీయొక్క; జన్మ= పుట్టుక; అపరమ్ = వెనుకటిది, వసుదేవుని గృహమున నీవు పుట్టుట ప్రత్యక్షమగుటవలన. వివస్వతః = సర్వజగత్తును బ్రకాశింపఁ జేయు తేజస్సుగలవాఁడు కావున వివస్వంతుఁ డనఁగా సూర్యుఁడు వానియొక్క; జన్మ; పరమ్=ప్రాచీనము, సృష్ట్యాదియందు; "చక్షోస్సూర్యో అజా

యత" అను శ్రుతివలన. ఇట్లు మీ యిద్దఱి జన్మకాలము స్వల్పాన్తమగుటవలన, త్వమ్; అదౌ; వివస్వంతునకు, ఇమం యోగమ్ ప్రోక్తవాన్; ఇతి= ఈవాక్యమును; సత్యమని నేను, కథం విజానీయామ్ = ఎఱుంగుదును? ఇతరుఁడు గాని యెట్లెఱుంగును? "వీఁడు వంధ్యాపుత్త్రుఁడు పోవుచున్నాఁడు" అను వాక్యమునందుంబోలె ఈవాక్యమునందును నీవు చెప్పిన శాస్త్రమునందును అందఱకును అవిశ్వాసమే సంభవించు నని యర్థము.

మ. భగవంతుఁడగు వాసుదేవుఁడు మనుష్యుఁడగుటచే అసర్వజ్ఞుఁడు అనిత్యుఁడు అను శంక యేది మూర్ఖులకుఁ గలదో దాని బరిహరించుటకై యనువదించుచు నర్జునుం డాశంకించుచున్నాఁడు.—అపరమ్= అల్పకాలమైనది—ఇప్పటిది; వసుదేవుని గృహంబున, భవతః; జన్మ = శరీరగ్రహణము. అపరమ్—అపకృష్టముగూడ, మనుష్యుఁడ నగుటవలన. పరమ్ = బహుకాల మయినది—సర్గాదియందుఁ గలిగినది; ఉత్కృష్టముగూడ, దేవత యగుటవలన; వివస్వతః జన్మ. ఇట, ఆత్మకు జన్మము లేదనుట మున్నే స్పష్టముగాఁ దెలుపంబడిన దగుటవలన దేహాభిప్రాయము చేతనే యర్జునిప్రశ్నము. అందువలన, కథ మేత ద్విజానీయామ్, అవిరుద్ధార్థముగా? ఏతచ్ఛబ్దార్థమునే వివరించుచున్నాఁడు త్వ మాదౌ ప్రోక్తవానితి అని. నీవిప్పటివాఁడవు మనుష్యుఁడవు అసర్వజ్ఞుఁడవు, సర్గాదియందుఁ బురాతనుఁడు సర్వజ్ఞుఁడగు ఆదిత్యునకుఁ జెప్పినాఁడవనుట విరుద్ధం బిది యని భావము. ఇచట నిది నిర్గళితార్థము.—ఈదేహమున నున్న నీవు దేహాంతరమున నున్నపుడు ఆదిత్యున కుపదేశించితివా? లేక, ఈదేహముననే యుపదేశించితివా? మొదటిపక్షము సరి కాదు; జన్మాంతరమునం దనుభవించినదాని సర్వజ్ఞుఁడు కానివానికి స్మరింప నశక్య మగుటవలన, కానిచో నేనును జన్మాంతరమున ననుభవించినదాని స్మరింపఁ గలిగియుండవలయును; మనుష్యుల మగుటచే నీకును నాకును అసర్వజ్ఞత సమాన మగుటవలన. అది యభియుక్తలు చెప్పియున్నారు "జన్మాన్తరానుభూతంచ నస్మర్యతే" * అని. రెండవదియు సరికాదు, సర్గాదియందు ఇప్పటిదేహము లేకపోవుటవలన. ఇట్లు, దేహాంతరముచే సర్గాదియందుండుట సంభవించినను ఇప్పుడు దాని స్మరణము అనుపపన్నము; ఈదేహంబున స్మరణం బుపపన్నమైనను సర్గాదియం దిది యుండుట యనుపపన్నము; అని యసర్వజ్ఞత్వమును అనిత్యత్వమునుం బట్టి రెండు అర్జునునిపూర్వపక్షములు.

* జన్మాంతరమున ననుభవింపఁ బడినది తలఁపునకు రాదు.

శ్రీ. భగవంతుఁడు సూర్యునకు యోగము నుపదేశించుట అసంభవ మని తలఁచినవాఁడై యర్జునుండు పలికెను.—అపరమ్ = వెనుకటిది, నీజన్మము. పరమ్ = మునుపటిది, వివస్వంతునిజన్మము. కావున, నీవు ఇప్పటివాఁడ వగుటవలనఁ బురాతనుఁ డగు సూర్యునకు, త్వమ్, ఆదౌ, యోగమును, ప్రోక్తవానితి, ఏతత్ = దీనిని; కథమ్, నేను, విజానీయామ్ = ఎఱుంగఁ జాలుదును ?

ప. ఇఁక సందేహించినవాఁడై యర్జునుం డడుగుచున్నాఁడు.—భవతః = నీయొక్క; జన్మ; అపరమ్ = ఇప్పటిది. అట్లు; వివస్వతః = సూర్యునియొక్క; జన్మ; పరమ్ = ప్రాచీనము. ఇట్లుండఁగా; ఆదౌ త్వం ప్రోక్తవానితి, కథం విజానీయామ్?

రా. ఈసందర్భమునందు భగవ దవతారముయొక్క యథార్థస్వరూపముఁ జక్కఁగా నెఱుంగుటకై యర్జునుం డి ట్లనియె.—కాలసంఖ్యచే, అవరమ్ ♦ = తక్కువ, మాజన్మమునకు సమకాలముగదా, భవతః జన్మ. వివస్వతః = సూర్యుని యొక్క; జన్మ = జన్మమో; కాలసంఖ్యచే, పరమ్= గొప్పది, ఇరువది యెనిమిది చతుర్యుగములసంఖ్యగలది. త్వమ్ = నీవే, ఆదౌ; ప్రోక్తవానితి. కథమ్; ఏతత్ = అసంభవ మయిన దీని; యథార్థముగా, విజానీయామ్ ? ఓయీ ! జన్మాంతరమున నైనను జెప్పియుండవచ్చును. జన్మాంతరకృతస్మరణము గూడ మహాపురుషులకు కలుగవచ్చును. కావున ఇందేమియు విరోధములేదు. మఱియు. అర్జునుఁడు వక్తయగు నీవసుదేవపుత్త్రుని సర్వేశ్వరునిఁగా నెఱుంగని వాఁడు కాఁడు. ఎందువలన ననఁగా, ఇట్లు చెప్పఁబోవుచున్నాఁడు "పరం బ్రహ్మ పరం ధామ పవిత్రం పరమం భవాన్। పురుషం శాశ్వతం దివ్య మాది దేవ మజం విభుమ్ ॥ ఆహుస్త్వా మృషయ స్సర్వే దేవర్షి ర్నారద స్తథా। అసితో దేవలో వ్యాస స్స్వయం చైవ బ్రవీషి మే" అని. యుధిష్ఠిరుని రాజసూయము మొదలగు వానియందు భీష్ముఁడు మొదలగువారివలనఁ బలుమాఱు విన్నవాఁడుగూడ "కృష్ణ ఏవహి లోకానా ముత్పత్తి రపిచాఽవ్యయః, కృష్ణస్య హి కృతే భూత మిదం విశ్వం చరాచరమ్" * ఇత్యాదిగా. కృష్ణస్య హి కృతే–కృష్ణునకు శేషభూతము ఈసమస్తజగత్తు అని యర్థము. ఇందుకుఁ జెప్పుచున్నారము.—పార్థుఁడు వసుదేవపుత్త్రుని భగవంతునిఁగా నెఱింగియే యున్నాఁడు. ఎఱింగినవాఁడయ్యును ఎఱుంగనివానియట్లు అడుగుటకు ఇది యభిప్రాయ

♦ వీరిమతమునందు అవరమ్ = అని పాఠము.

* కృష్ణుఁడే లోకముల యుత్పత్తికారణము, అవ్యయుఁడుగూడ. కృష్ణునకు శేషభూతముగదా ఈచరాచర ప్రపంచము.

ము.—నిఖిలహేయ ప్రత్యనీక కల్యాణైకతానుండును (సర్వేశ్వరుండును సర్వజ్ఞుండును సత్యసంకల్పుఁడును అవాప్తసమస్తకాముఁడు నగు వానికిఁ గర్మపరవశదేవమనుష్యాది సజాతీయ మగు జన్మము, ఏమి యింద్రజాలాదికమువలె అసత్యమా? లేక సత్యమా? సత్యమైనయెడ జన్మప్రకారం బెట్లు? ఎట్టిది యీదేహము? ఏది జన్మకారణము? ఎప్పుడు జన్మము? ఎందుకొఱకు జన్మము? ఇట్లు పరిహారప్రకారంబును బట్టి * ప్రశ్నార్థము తెలియవచ్చుచున్నది.

నీజన్మము ఇప్పుడు కలిగినది. సూర్యునిజన్మము పూర్వము కలిగెను. నీవే సూర్యునికిఁ జెప్పినాఁడ వనుట యథార్థ మని నేనెట్లు ఎఱుంగవచ్చును? అని తా.

మా. మయిసర్వాణి ♦ అని చెప్పఁబడినది. తన్మాహాత్మ్యమును బ్రమాణముచేఁ దెలియుటకై యడుగుచున్నాఁడు అపరమిత్యాదిగా.

శ్రీభగవానువాచ.—

బహూని మే వ్యతీతాని జన్మాని తవచా ఽర్జున
తా న్యహం వేద సర్వాణి న త్వం వేత్థ పరన్తప. ౫

భా. ఏది వాసుదేవునియందు "అనీశ్వరుఁడు అసర్వజ్ఞుఁడు §" అనునాశంక మూర్ఖులకుఁ గలదో దానిఁ బరిహరించుచు శ్రీభగవంతుఁడు చెప్పెను. తదర్థమే గదా యర్జునుని ప్రశ్నము.—బహూని= పెక్కులు; జన్మాని = పుట్టువులు; మే = నాకు; వ్యతీతాని = కడచినవి. తవచ= నీకుఁ గూడ. అర్జున—ఓయర్జునుఁడా! తాని = వానిని; సర్వాణి = అన్నిటిని; అహమ్ = నేను; వేద = ఎఱుంగుదును. త్వమ్ = నీవు; నవేత్థ = ఎఱుంగవు. పరన్తప = శత్రువులఁ దపింపఁజేయువాఁడా! ధర్మాధర్మాదులచే ఆవరింపఁబడిన జ్ఞానశక్తిగలవాఁడ వగుటవలన. నేనో నిత్యశుద్ధబుద్ధముక్తస్వభావుఁడ నగుటవలన ఆవరణములేని జ్ఞానశక్తి గలవాఁడను, కావున ఎఱుంగుదును నేను.

(సర్వదోషవర్జితమైన కల్యాణమగు ఆత్మానందముచేతనే తృప్తుఁడైన వాఁడును.

* భగవంతుఁడు చెప్పుసమాధానముయొక్క విధమునుబట్టి.

♦ అ-౭-శ్లో-౭౦.

§ ఈశ్వరుఁడు కానివాఁడు. సర్వజ్ఞుఁడు కానివాఁడు.

అర్జునా! నాకును బెక్కుజన్మములు కడచినవి. నీకును బెక్కుజన్మములు కడచినవి. అయినను, నేను ఆవరణ రహితమైన జ్ఞానశక్తిగలవాఁడ నగుటవలన వాని నన్నింటిని ఎఱింగియున్నాను. నీవు ఆవరణసహితమైన జ్ఞానశక్తిగలవాఁడవు కావున వాని నెఱుంగఁజాలకున్నావు. అని తాత్పర్యము.

ఆ. భగవంతునందు అజ్ఞానులకుఁ గల మనుష్యత్వశంకను వారించుటకై ప్రతివచనమున కవతారిక చేయుచున్నారు ఏది ఇత్యాదిగా. ఇతరమైన ఆశంకచేఁ బ్రశ్నప్రవర్తింపఁగా ఎట్లు మఱియొక ఆశంకను భగవద్వచనము పరిహరించు నని యాశంకించి ప్రశ్న ప్రతివచనము లేకార్థములే యని చెప్పుచున్నారు తదర్థమే గదా ఇత్యాదిగా. శంకితమైన యేవిరోధమును బరిహరించుట కర్జునుని ప్రశ్నమో, ఆపరిహారమును జెప్పుటకే భగవద్వచనం బని యర్థము. అనేకజన్మములు కడచియుండుట నాకుమాత్రమే కాదు, మఱి యేమనఁగా, సర్వప్రాణులకు నిది సాధారణం బని చెప్పుచున్నాఁడు తవచ అని. అవి ప్రమాణము లేమివలనఁ దెలియరా వని యాశంకించి చెప్పుచున్నాఁడు తా న్యహం వేదసర్వాణి అని. ఈశ్వరుఁడనగు నాకు జ్ఞానావరణము లేకుండుటవలన నని యర్థము. అట్లయినచో, ఎందుకు నే నెఱుంగకున్నా ననఁగా, నీకు జ్ఞానావరణము కలుగుట వలన నని చెప్పుచున్నాఁడు నత్వమ్ ఇత్యాదిగా. పరులను కల్పించుకొని వారిఁ బరిభవించుటకుఁ బ్రవర్తించినవాఁడ వగుటవలన నీకు జ్ఞానావరణము కల దని యెఱుంగఁ దగు నని చెప్పుచున్నాఁడు పరన్తప అని. అర్జునునకు భగవంతునితో అనేకజన్మములు కడచినవాఁ డగుట యందు సామ్యము న్నను ఆజన్మముల జ్ఞానమునందు వైషమ్యము కలుగుటకు హేతువుఁ జెప్పుచున్నారు ధర్మాధర్మాదులచే ఇత్యాదిగా. ఆదిశబ్దముచే రాగలోభాదులు గ్రహింపఁబడుచున్నవి. ఈశ్వరునకు అతీతములు అనాగతములు వర్తమానము లగు సర్వార్థముల జ్ఞానము కలుగుటకు హేతువు చెప్పుచున్నారు నేనో ఇత్యాదిగా.

హ. తాను ఈశ్వరుఁడు కాఁ డను మూర్ఖబుద్ధుల కల్పనను బరిహరించుచు భగవంతుఁడు పలికెను.—తాని; అహమ్; వేద = ఎఱుంగుచున్నాను, ఆవరణము లేనిజ్ఞానము గలవాఁడ నగుటవలన. త్వమ్ = నీవో; నవేత్థ = ఎఱుంగకున్నావు, అవిద్యా కామ కర్మములచే ఆవృతుఁడ వగుటవలన.

శం. ఇది నామాయావిలాసముయొక్క వైభవంబే. సత్యం బని తలంచునట్టి కేవల మూఢుల కిట్టి ప్రతీతి యగుం గాని నాతత్త్వము నెఱింగినట్టి పండితు

లకుఁ గాదు. వారలకు నాయం దీశ్వరత్వభావనయు శ్రద్ధయు భక్తియు నావాక్యము నందుఁ బ్రామాణ్యబుద్ధియు ఉండ నేయుండును. నేనో నిజమున అజుఁడను అవ్యయుఁడను భూతముల కీశ్వరుఁడను నిత్య శుద్ధబుద్ధ ముక్తస్వభావుఁడను, అయినను, అట్టినాకు, స్వమహిమ సిద్ధము లయిన నిత్యజ్ఞానైశ్వర్యశక్తి బల వీర్య తేజస్సులు గల వాఁడనై లోకములకు నిగ్రహానుగ్రహములు చేయఁగోరినవానికి, ఇట్లే పెక్కులు జన్మంబులు కలవు. అని చెప్పుచున్నాఁడు.—మే = నాకు, అప్రమేయస్వభావుఁడను అనంతశక్తిని పరమేశ్వరుఁడ నైన వానికి; దేవతిర్యఙ్మనుష్యులందు, జన్మాని; వ్యతీతాని = కడచినవి; బహూని = లెక్కలేనివి కలవు. తవచ = నీకును, ఇతరము లయిన భూతములకునుగూడ. తాని = ఆకడచిన జన్మములను; సర్వాణి = అన్నిటిని; అహమ్; వేద = ఎఱుంగుచున్నాను; "నహి విజ్ఞాతు ర్విజ్ఞాతే ర్విపరిలోపో విద్యతే" * అను శ్రుతివలన; అప్రతిహతమైన విజ్ఞానశక్తిగలవాఁడ నగుటవలన అతీతానాగత వర్తమానము లగు అర్థముల నన్నిటిని ఎఱుంగుచున్నా నని యర్థము. త్వమ్ = నీవో; ఆజన్మములను, నవేత్థ—పాపపుణ్యరాగద్వేషాది దోషములచేఁ బ్రతిహత మయిన జ్ఞానశక్తి గలవాఁడ వగుటవలన నీవు అతీతానాగతవర్తమానము లేదియు నెఱుంగ వని యర్థము.

మ. అందు సర్వజ్ఞత్వముచే మొదటిదానికిఁ బరిహారము శ్రీభగవంతుఁడు చెప్పెను.—జన్మాని = లీలాదేహగ్రహణములు, లోకదృష్ట్యభిప్రాయముచే సూర్యునకు ఉదయములవలె; మే = నాకు; బహూని; వ్యతీతాని. తవచ = అజ్ఞాని వగు నీకును, కర్మార్జితము లగు దేహగ్రహణములు. తవచ అనునది యితర జీవులకును ఉపలక్షణము. లేక, ఏక జీవాభిప్రాయమున ఏకవచనము. ఓయర్జునా! శ్లేషచే వృక్షవిశేష ‡ వాచక మగు అర్జునశబ్దముచే సంబోధించుచు జ్ఞానావరణము గల వాఁ డనుటను సూచించుచున్నాఁడు. తాని=ఆజన్మములను; అహమ్= సర్వజ్ఞుఁడను సర్వశక్తిని ఈశ్వరుఁడను నేను; వేద = ఎఱుంగుచున్నాను; సర్వాణి = అన్నిటిని—నాజన్మములను నీజన్మములను ఇతరులజన్మములనుగూడ. త్వమ్ = అజ్ఞుఁడవు జీవుఁడవు తిరోభూత మయినజ్ఞానశక్తిగలవాఁడవు నీవు; నవేత్థ = ఎఱుంగవు, నీజన్మములనుగూడ; ఇఁక నితరులవి యెట్లెఱుంగుదువు? ఓపరంతపుఁడా! పరుని—శత్రువును భేదదృష్టిచేఁ గల్పించికొని వధించుటకుఁ బ్రవర్తించితివి, కావున విపరీతదృష్టి

* ఎఱింగెడువాని యెఱుకకు లోపము లేదుగదా!

‡ ఏఱు మద్దిచెట్టు.

కలుగుటవలన భ్రాంతుఁడ వని సూచించుచున్నాఁడు. ఇట్లు అర్జున పరన్తప అను నీరెండుసంబోధనములచే ఆవరణవిక్షేపములు రెండును అజ్ఞానధర్మములు చూపఁబడినవి.

శ్రీ.* ఇట్లు అడిగిన యర్జునునకు రూపాంతరమున నుపదేశించితి నను నభిప్రాయంబున నుత్తరము శ్రీభగవంతుఁడు చెప్పెను.—మమ, బహూని, జన్మాని, తవచ, వ్యతీతాని. తానిసర్వాణి, అహమ్, వేద = ఎఱుంగుచున్నాను జ్ఞానశక్తికి లోపములేనివాఁడ నగుటవలన. నత్వం, నవేత్థ = ఎఱుంగవు, అవిద్యావృతుఁడ వగుటవలన.

ప. అందుకు భగవంతుఁడు చెప్పుచున్నాఁడు.—మే=నాకును; తవచ= నీకును; బహూని జన్మాని; వ్యతీతాని = కడచినవి. అట్లయిన నేమి విశేషంబనఁగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు—తాని సర్వాణి = ఆజన్మములను సమస్తములను; అహంవేద. త్వమ్; నవేత్థ = ఎఱింగినవాఁడవు కావు. ఇది యభిప్రాయము--నాకు ఈశ్వరునకు జన్మము స్వేచ్ఛచే ఆవిర్భావమాత్రమే యగుచున్నది, కావుననే జ్ఞానశక్తి లోపము లేకుండుటవలన సమస్తములను ఎఱుంగుచున్నాను. నీకు జీవునకుఁ గర్మవశంబున దేహధారణ మగుచున్నది, కావున జ్ఞానశక్తిలుప్తమగుటవలనఁ బూర్వజన్మజ్ఞానము లేదు.

రా. ఇందుచే జన్మము సత్యమనుట చెప్పఁబడినది. « బహూని మే వ్యతీతాని జన్మాని" అని చెప్పుటవలనను, « తవచ » అని దృష్టాంతముగా గ్రహించుటవలనను.

మూ.

అజో౽పి సన్నవ్యయాత్మా భూతానా మీశ్వరో౽పి సన్
ప్రకృతిం స్వా మధిష్ఠాయ సమ్భవా మ్యాత్మమాయయా. ౬

భా. అప్పుడు ఎట్లు నీకు నిత్యేశ్వరునకు ధర్మాధర్మములు లేకున్నను జన్మము కలుగును? అనఁగాఁ జెప్పెదము.—అజో౽పిసన్ = జన్మరహితుఁడనే యైనను; అట్లు, అవ్యయాత్మా=అక్షయమయిన జ్ఞానశక్తిస్వభావము గలవాఁడనే యైనను; అట్లు, భూతానామ్—బ్రహ్మాదిస్తంబ పర్యంత

---

* ఇందుకు మాధ్వభాష్యము లేదు.

ములకు; ఈశ్వరో ఽపిసన్ = ఈశనశీలుండనే ♦ యయినను; స్వామ్= నాదైన; ప్రకృతిమ్—మాయను, నాయొక్క-మాయను, వైష్ణవిని త్రిగుణాత్మికను; దేనివశంబున సర్వజగంబును వర్తించుచున్నదో, దేనిచే మోహితంబై తనయాత్మను వాసుదేవుని ఎఱుంగదో, ఆ నాదైన ప్రకృతిని; అధిష్ఠాయ = వశీకరించికొని; సమ్భవామి = దేహముగలవానివలె అగుచున్నాను పుట్టినట్లు; ఆత్మమాయయా = నాయొక్క మాయచేత; కాదు పరమార్థమున, లోకమువలె.

నేను జన్మరహితుఁడనే అవ్యయస్వభావుఁడనే సర్వభూతములకు నీశ్వరుఁడనే యయినను, త్రిగుణాత్మక మగు నామాయను వశీకరించి తన్మాయావశంబున దేహము గలవానియట్లును జన్మమునొందినట్లును దోఁచుచున్నా నని తాత్పర్యము.

టీ. ఈశ్వరునకు జన్మకారణములేకపోవుటవలన జన్మమే యనుపపన్నము, ఇఁక అనేకజన్మములు కడచినవాఁ డనుట మఱియు అనుపపన్నము అని శంకించుచున్నాఁడు అప్పుడు ఇత్యాదిగా. వాస్తవముగ జన్మములేకున్నను మాయావశమున జన్మము సంభవించుచున్న దని యుత్తరము చెప్పుచున్నారు చెప్పెదను అని. పారమార్థికజన్మము సంభవింపదనుటకుఁ గారణమును బూర్వార్ధముచే అనువదించి ప్రాతిభాసికజన్మము సంభవించు ననుటకుఁ గారణము చెప్పుచున్నాఁడు ఉత్తరార్ధముచేత. ప్రకృతిశబ్దము స్వరూపవిషయము కా దని తెలుపుటకై ఆత్మమాయయా అనిచెప్పఁబడినది. వాస్తవజన్మము లేదనుటకుఁ గారణము ననువదించు భాగమును * వివరించుచున్నారు అజో ఽపి సన్ ఇత్యాదిగా. ప్రాతిభాసికజన్మము సంభవించు ననుటకుఁ గారణము ప్రతిపాదించునట్టి యుత్తరార్ధమును విభజించుచున్నారు స్వామ్ ఇత్యాదిగా. ప్రకృతిశబ్దము స్వరూపశబ్దపర్యాయం బనుటను నివారించుచున్నారు మాయనుఅని. దానికి స్వాతంత్ర్యము నిరాకరించి భగవదధీనత్వము చెప్పుచున్నారు నాయొక్క-అని. అది యధికరణద్వారంబున అనవచ్ఛిన్నం బనుటను § సూచించుచున్నారు వైష్ణవిని అని. మాయాశబ్దముగూడ ప్రజ్ఞాపర్యాయశబ్దములయందుఁ బఠితం బగుటవలన, విజ్ఞానశక్తి విషయము కావచ్చు నని యాశంకించి చెప్పుచున్నారు త్రిగుణాత్మికను అని. దానికి

♦ నియమించు స్వభావముగలవాఁడనే.

* పూర్వార్ధమును.

§ అధికరణమైన శుద్ధచైతన్యము యొక్క- ద్వారమున—అధికరణము అపరిచ్ఛిన్న మగుటవలన, అనవచ్ఛిన్నంబు—అపరిచ్ఛిన్నము అను నభిప్రాయమును.

కార్యలింగకమైన § యనుమానప్రమాణము సూచించుచున్నారు దేనివళంబున ఇత్యాదిగా. జగత్తు మాయావశవర్తి యనుటనే స్ఫుటీకరించుచున్నారు దేనిచే ఇత్యాదిగా. ఎట్లు లోకంబున నొకానొకఁడు జన్మమునొంది దేహవంతుఁడుగాఁ గనఁబడుచున్నాఁడో అట్లు నేనుగూడ మాయనాశ్రయించి స్వవశ మయిన ఆమాయచే సంభవించుచున్నాను—జన్మవ్యవహారము ననుభవించుచున్నాను, అందుచే మాయామయంబీశ్వరునకు జన్మమని చెప్పుచున్నారు ఆనాద్యైన ప్రకృతిని ఇత్యాదిగా. సమ్భవామి అను దానినే విభజించుచున్నారు దేహము ఇత్యాదిగా. మా బోంట్లకుంబోలె నీకును జన్మాదివిషయంబునఁ బారమార్థికత్వాభిమానము ఉండు నని యాశంకించి ఈశ్వరుఁడు మున్ను చెప్పిన స్వరూపముయొక్క పరిజ్ఞానము గలవాఁ డగుటవలన అట్లు కాదని చెప్పుచున్నారు కాదు పరమార్థమున అని. జ్ఞానావరణంబు గల లోకమునకు జన్మాది విషయంబునఁ బారమార్థికత్వాభిమానము సంభవించుచున్నది యని చెప్పుచున్నారు లోకము వలె అని.

హ. అధిష్ఠాయ = స్వీకరించి. ♦

శం. ఓయీ! "కర్మణా జాయతే జన్తుః కర్మణైవ ప్రలీయతే" * అని స్మృతి చెప్పుటవలన, జన్మాది హేతు వగు పుణ్యపాపాదికము లేకపోవుటవలన నీకు ఈశ్వరునకు స్వతంత్రుఁ డైన వానికి ఎట్లు జన్మాదికము కలుగును? అని యాశంకింపఁగా, మాయచేతనే నాకు జన్మాదులు, కాని లోకమునకు వలెఁ గర్మముచేతఁ గా దని బోధించుటకై చెప్పుచున్నాఁడు —ఎప్పుడును ఎట్లును ఎందువలనను పుట్టనివాఁడు అజుఁడు, "న తస్య కశ్చి జ్జనితా నచా ఽధిపః" ❡ అను శ్రుతి వలన, జన్మహేతు వగు ఉపాదానాదికము లేమివలన అజుఁడను—జన్మరహితుఁడనే యగుదును, ఇట్లు అజుఁడ నైనను; అట్లు, అవ్యయాత్మా = అవయవరహితుఁడ నగుటచే వినాశకారణ సామగ్రితో సంబంధము సంభవింపమివలన, అవ్యయ—నాశన క్రియకు విషయము కాని దగు, ఆత్మా—స్వభావము గలవాఁడను, నిత్యుఁడను, "అజో నిత్యః" అను శ్రుతివలన, అవ్యయాత్ముఁడను నిత్యుఁడనే యగుదును, కాని యొకానొకప్పుడును ఆఱువవికారము ♦♦ గలవాఁడఁ గాను; అజః అవ్యయాత్మా అను

§ కార్యము హేతువుగాఁగల—కార్యమును బట్టి యూహింపఁ బడునట్టి.

♦ శంకరభాష్యముతో సమానము తక్కినది.

* కర్మముచే జంతువు పుట్టుచున్నది, కర్మముచేతనే లయమగుచున్నది.

❡ వానికి ఎవ్వఁడును జనకుఁడు లేఁడు, అధిపుఁడు లేఁడు.

♦♦ నాశము.

విశేషణములు రెండు వాని నడుమవచ్చు వికారములుగూడ సంభవింప వని సూచించుచున్నవి; ఆద్యంతములు ♦♦ సంభవింపని యప్పుడు వానినడుమ వచ్చు అవస్థలు ♦ కలవనుటకు అవకాశములేమివలన. ఓయీ! నీకుఁ గర్మజన్య మగు జన్మము లేకున్నను ఈశ్వరుఁడు నియామకుఁడు కలఁడు అనఁగా నందుకుఁ జెప్పుచున్నాఁడు.— భూతానామ్ = బ్రహ్మాదులకును ఇతరము లయిన భూతములకును; నేనే, ఈశ్వరః = నియామకుఁడను నాసన్నిధానమాత్రమున, "ఏష సర్వేశ్వరః" అను శ్రుతివలన; నాకు మఱియితరుఁడు లేఁడు నియామకుఁడు, "నచాధిపః" అను శ్రుతివలన; కావున నే నెవ్వనికిని నియోజ్యుఁడఁగాను. ఇట్లు అజుఁడ నైనను అవ్యయాత్ముఁడనైనను సర్వభూతముల కీశ్వరుఁడనైనను నిర్వికారుఁడ నైయే పరమాత్మను నేను; ప్రకృతిమ్=ప్రకర్షంబున కృతి—సృష్ట్యాదికార్యము దేనివలన నాకుఁ గలుగునో అది ప్రకృతి. త్రిగుణాత్మిక దైవి మాయ, "మాయాం తు ప్రకృతిం విద్యాత్" అను శ్రుతివలన, ఆప్రకృతిని; స్వామ్ = స్వకీయమయిన దానిని, "కార్యోపాధి రయం జీవః కారణోపాధి రీశ్వరః" అను శ్రుతివలన నాకు ఉపాధిభూత మైన అవ్యక్తసంజ్ఞమైన మూలప్రకృతిని; అధిష్ఠాయ= ఆమూలప్రకృతియందును దానికార్యమునందును నేను నాది యను భావనను జేసి; అజత్వాది లక్షణుఁడ నయిన నేనే, ఆత్మమాయయా=నాయొక్క మాయ చేత; సమ్భవామి. లేక. సూర్యునకుఁ బ్రకాశమునలెను అగ్నికి దహనశక్తివలెను ఆత్మకు—నాకు అభిన్నమాయ ఆత్మమాయ, కానినాకంటె వ్యతిరిక్తమైనది కాదు, "దేవాత్మశక్తిం స్వగుణై ర్నిగూఢామ్" అను శ్రుతివలన, అట్లు కానియెడ అద్వైతహానియు శ్రుతివిరోధమును సంభవించును, కావున అగ్నికి దహనశక్తివలె నాకుఅభిన్నమే ఆప్రకృతిసంజ్ఞమైన మాయ, దానిచేతనే నేను జన్మముగలవాఁడను. కాని వాస్తవమునఁ గాను. అట్లయిన యెడ ♀ "నిష్కలంనిష్క్రియమ్, నజాయతే మ్రియతేవా విపశ్చిత్" ఇత్యాదిశ్రుతికి విరోధ మగుట వలన; అందువలన మాయచేతనే నేను, దేవాదులందు జనియించుచున్నా నని యర్థము. ఇట్లు తత్పదార్థమైన యీశ్వరునకు జన్మాదికము మాయికం బని బోధిత మగుటవలన, త్వం పదార్థమయినవానికిఁ గూడ ఈశ్వరాభిన్నుఁ డగుటవలన జన్మకర్మాదికము అవిద్యకమే యని సూచితమగుచున్నది.

♦♦ జన్మనాశములు.

♦ అస్తిత్వ వృద్ధి పరిణామా పక్షయములు.

♀ వాస్తవజన్మము గలవాఁడ ననుయెడ.

మ. ఓయీ! నీకు అనేకజన్మములు కడచిన వనుటను స్మరింతు వేని అప్పుడు నీవు జాతిస్మృతి § గలజీవుఁడవు. ఇతరజన్మజ్ఞానముగూడ యోగికి సర్వాత్మభావాభిమానముచే « శాస్త్రదృష్ట్యా తూపదేశో వామదేవవత్ "♦ అను న్యాయముచే సంభవించుచున్నది. అట్లు వామదేవుఁడు తాను జీవుఁడైనను చెప్పెను « అహం మనురభవం సూర్యశ్చా ఒహం కక్షీవా నృషి రస్మి » ♦ ఇత్యాదిగా దాశాతయియందు. కావుననే ముఖ్యుఁడయిన సర్వజ్ఞుఁడు నీవుకావు. ఇట్లుండఁగా, ఎట్లు సర్వజ్ఞుఁడయిన యాదిత్యునకు ఉపదేశించితివి అనీశ్వరుఁడవు నీవు? ఏల యనఁగా, జీవునకు ముఖ్యమైన సర్వజ్ఞత్వము సంభవింపదు, పరిచ్ఛిన్నుఁడగుటవలన, వ్యష్ట్యుపాధికి సర్వసంబంధిత్వము నంభవింపమివలన. సమష్ట్యుపాధి యయినను విరాట్టు స్థూలభూతోపాధి యగుటచే నతనికి సూక్ష్మభూతపరిణామ విషయంబును మాయాపరిణామ విషయంబు నగు జ్ఞానము సంభవింపదు. ఇట్లు సూక్ష్మభూతోపాధి యగు హిరణ్యగర్భునకుఁ గూడ తత్కారణ మాయాపరిణామాకాశాది సర్గక్రమాది విషయజ్ఞానము ♦♦ లేదనుట సిద్ధమే. అందువలన ఈశ్వరుఁడే కారణోపాధి యగుటవలన అతీతానాగత వర్తమాన సర్వార్థ విషయ జ్ఞానము గలవాఁడు ముఖ్యసర్వజ్ఞుఁడు. అతీతానాగత వర్తమానవిషయములు మాయావృత్తులు మూఁడు, లేక ఒకటియే మాయావృత్తి సర్వవిషయము అనుట వేఱువిషయము. అట్టి నిత్యేశ్వరునకు సర్వజ్ఞునకు ధర్మాధర్మాదులు లేకపోవుటవలన జన్మమే యనుపపన్నము, ఇఁక అనేకజన్మములు కడచిన వనుట మఱియు అనుపపన్నము. ఇట్లు జీవుఁడ వైనచో సర్వజ్ఞత్వ మనుపపన్నము, ఈశ్వరుఁడ వైనయెడ దేహగ్రహణ మనుపపన్నము అనునీరెండుశంకలను బరిహరించుచు, అనిత్యత్వపక్షమునకుఁ గూడ పరిహారముఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—అపూర్వ దేహేంద్రియాదుల గ్రహించుట జన్మము. పూర్వము గ్రహించిన దేహేంద్రియాదుల వియోగము వ్యయము. ఈరెండును తార్కికులు ప్రేత్యభావం బని చెప్పుదురు.

---

§ పూర్వజన్మస్మృతి.

♦ బ్ర-సూ-అ-౧-పా-౧-సూ-౩౦-ఇంద్రుఁడు తానే బ్రహ్మమను అని యెట్లుపదేశించెను? అనఁగా శాస్త్రదృష్టిచే నుపదేశించెను. శాస్త్రమునందు ఆత్మయే బ్రహ్మమని చెప్పఁబడుటవలన అదృష్టిచే నుపదేశించెను. ఎట్లనఁగా—వామదేవునివలె, వామదేవుఁడు నేను మనువనైతిని సూర్యుఁడ నేను ఇత్యాదిగా తానే మనుప్రభృతు లని యెఱింగెను గదా! అట్లు.

♦ నేను మనువ నైతిని నేను సూర్యుఁడను కక్షీవంతుం డనుఋషినగుచున్నాను.

♦♦ సూక్ష్మభూతోపాధికి కారణమయిన మాయయొక్క పరిణామమును ఆకాశాది సృష్టి క్రమమును మొదలుగాఁగలవి విషయముగాఁ గల జ్ఞానము.

అట్లు చెప్పఁబడినది "జాతస్య హి ధ్రువో మృత్యుర్ధ్రువం జన్మ మృతస్య చ" అని. ఆరెండును ధర్మాధర్మవశంబునఁ గలుగుచున్నవి. ధర్మాధర్మవశత్వమో అజ్ఞుఁడు దేహాభిమాని యగు జీవునకుఁ గర్మాధికారి యగుటవలనఁ గలుగుచున్నది. అందు, సర్వజ్ఞునకు ఈశ్వరునకు సర్వకారణభూతునకు ఇట్టిదేహగ్రహణము ఉపపన్నము కా దని యేది చెప్పఁబడినదో అది యట్లే. ఏల యనఁగా; అతని శరీరము స్థూలభూతకార్యమగునేని అప్పుడు వ్యష్టిరూపమైనచో జాగ్రదవస్థయును అస్మదాదులతో సమానతయు సంభవించును. సమష్టిరూపమయినచో విరాడ్జీవత్వము చెప్పవలయును. విరాట్టు సమష్టిస్థూలోపాధి యగుటవలన. ఇఁక సూక్ష్మభూతకార్యమగునేని అప్పుడు వ్యష్టిరూపమైనచో స్వప్నావస్థ అస్మదాదిసమానత్వము సంభవించును. సమష్టిరూపమయినచో హిరణ్యగర్భజీవత్వము చెప్పవలయును, హిరణ్యగర్భుఁడు సమష్టిసూక్ష్మోపాధియగుటవలన. కావున భౌతికశరీరము జీవునిచే ఆవిష్టము కానిది పరమేశ్వరునకు సంభవింపనే సంభవింప దని సిద్ధము. ఇఁక, జీవావిష్టమయిన భౌతికశరీరమునందు ఈశ్వరుఁడు భూతము ఆవేశించునట్లు ప్రవేశించు ననియుఁ జెప్ప నొప్పదు; ఆశరీరముచే ఆజీవునకు భోగము నంగీకరించుపక్షమున, ఈశ్వరునకు అంతర్యామిరూపంబున సర్వశరీరప్రవేశము సిద్ధమైయుండఁగా, ఒకానొకశరీరమును ప్రవేశించినాఁడనుట వ్యర్థమగుటవలన; భోగము లేదనుపక్షమున, అది జీవశరీరంబనుట యనుపపన్నమగుటవలన. అందువలన లేదు భౌతికశరీరము ఈశ్వరునకు అని పూర్వార్థముచే నంగీకరించుచున్నాఁడు అజో ఽపి సన్ ఇత్యాదిగా. అజో ఽపి సన్ అనుటచే అపూర్వదేహగ్రహణమును, అవ్యయాత్మాపి సన్ అనుటచే పూర్వదేహవియోగమును, భూతానామ్—జన్మధర్మముగాఁగల బ్రహ్మాదిస్తంబపర్యంతములకన్నిటికిని, ఈశ్వరో ఽపి సన్ అనుటచే ధర్మాధర్మవశత్వమును నివారించుచున్నాఁడు. ఎట్లు ఇఁక దేహగ్రహణము? అనఁగా నుత్తరార్ధముచేఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—ప్రకృతిం స్వామధిష్ఠాయ సంభవామి—ప్రకృతిమ్=మాయ యనుపేరుగలదానిని విచిత్రములు అనేకములు అయిన శక్తులుగలదానిని ఘటిల్లనిదానినిగూడ ఘటించుటయందు సమర్థమయినదానిని, స్వామ్ = నాకు ఉపాధిభూత మయిన దానిని, అధిష్ఠాయ = చిదాభాసరూపమున వశీకరించి, సంభవామి = దానిపరిణామవిశేషములచేతనే దేహముగలవానివలెను పుట్టినవానివలెనుఅగుచున్నాను; నాకు ఉపాధిభూతంబునుయావత్కాలమునుండునది యగుటచే నిత్యంబును జగత్కారణత్వసంపాదకంబును నాయిచ్ఛచేతనే ప్రవర్తించునదియు నగు అనాదిమాయయే విశుద్ధసత్త్వమయం బగుటచే

నామూర్తి; తద్విశిష్టునకు అజత్వమును అవ్యయత్వమును ఈశ్వరత్వమును ఉపపన్నము; కావున నిత్యమగు ఈదేహముచేతనే వివస్వంతునకును నీకును ఈయోగము నుపదేశించితిని నేను అనుట యుపపన్నము. అట్లు శ్రుతి « ఆకాశశరీరం బ్రహ్మ " అని. ఆకాశ మనఁగా ఇట అవ్యాకృతము, « ఆకాశ ఏవ తదోతంచ ప్రోతంచ" * ఇత్యాది స్థలంబున అట్లు కనఁబడుటవలన, « ఆకాశస్తల్లిఙ్గాత్ " ♦ అనున్యాయము వలనఁ గూడ. అప్పుడు భౌతిక దేహము లేనిచో భౌతిక దేహధర్మము మనుష్యత్వము మొదలగు నవి యెట్లుతోఁచుచున్నవి? అనఁగా అందుకుఁ జెప్పుచున్నాఁడు, ఆత్మమాయయా అని, నామాయచేతనే నాయందు మనుష్యత్వాదులు తోఁచుచున్నవి లోకానుగ్రహముకొఱకు; కాని వాస్తవము కాదని భావము. అట్లు చెప్పఁబడినది మోక్షధర్మమునందు « మాయా హ్యేషా మాయా సృష్టా యన్మాం పశ్యసి నారద। సర్వభూత గుణైర్యుక్తం నతు మాం ద్రష్టు మర్హసి॥ § అని. సర్వభూతగుణైర్యుక్తమ్—కారణోపాధి నగు నన్ను చర్మచక్షువుచేఁ జూడఁజాలవని యర్థము. చెప్పఁబడినది గూడ భగవంతుం డగు భాష్యకారునిచేత, « స చ భగవాన్ జ్ఞానైశ్వర్య శక్తిబల వీర్య తేజోభి స్సదాసంపన్న స్త్రిగుణాత్మికాం వైష్ణవీం స్వాంమాయాం ప్రకృతిం వశీకృత్య అజో ఽవ్యయో భూతానా మీశ్వరో నిత్యశుద్ధ బుద్ధముక్త స్వభావో ఽపిసన్ స్వమాయయా దేహవానివ జాత ఇవచ లోకానుగ్రహం కుర్వన్ లక్ష్యతే స్వప్రయోజనా ఽభావే ఽపి భూతాను జిఘృక్షయా " ¶ అని. వ్యాఖ్యాతలచేతనుం జెప్పఁబడినది " స్వేచ్ఛానిర్మితేన మాయామయేన దివ్యేన" ♦♦ అని.

---

* ఆకాశమునందే అది లోపలను వెలుపలను వ్యాపించియున్నది.

♦ సూ. అ. ౧. పా. ౧. సూ. ౨౨. ఛాందోగ్యమునందు అస్య లోకస్య కాగతిరితి—ఈలోకమున కేది గతి? అనఁగా ఆకాశ ఇతిహోవాచ—ఆకాశమని చెప్పెను. అనుచో ఆకాశశబ్దమునకు బ్రహ్మము అర్థము, బ్రహ్మలింగ—లక్షణబోధక మగు వాక్యము ముందు చెప్పఁబడుటవలన.

§ మాయగదా యిది నాచే సృజింపఁ బడినది. అందువలననే నీవు నన్నుఁ జూచుచున్నావు. సర్వభూతగుణములతోఁ గూడిన నన్నుఁ జూడఁజాలవు.

¶ ఆ భగవంతుండు జ్ఞానైశ్వర్యశక్తి బలవీర్యతేజంబు లెల్లప్పుడును గలవాఁడు, త్రిగుణాత్మిక వైష్ణవి యను తనమాయను మూలప్రకృతి యనంబడు దాని వశీకరించి తాను జన్మము లేనివాఁడును నాశము లేనివాఁడును భూతముల కీశ్వరుండును నిత్యశుద్ధబుద్ధముక్తస్వభావుండు నైనను దన మాయచే దేహముగలవాఁడుంబోలె జన్మము నొందినవాఁడుంబోలె లోకానుగ్రహము సేయుచుఁ జూడఁబడుచున్నాఁడు. స్వప్రయోజనము లేకున్నను భూతానుగ్రహేచ్ఛచే.

♦♦ స్వేచ్ఛా వినిర్మితం బగు మాయామయ మయిన—దివ్యమయిన రూపంబుచే.

నిత్యకారణోపాధి యనేకశక్తి
కలిత మీది మాయాఖ్యము కల దది భగ
వంతుని శరీర మనుట శ్రీభాష్యకార
మతమని మధుసూదనసరస్వతి వచించె.

ఇఁకఁ గొందఱు పరమేశ్వరుని యందు దేహదేహిభావము నంగీకరింపరు; ఏమి తేమనఁగా, నిత్యుఁడు విభువు సచ్చిదానందఘనుఁడు భగవంతుఁడు వాసుదేవుఁడు పరిపూర్ణుఁడు నిర్గుణుఁడు పరమాత్మ యెవ్వఁడు గలఁడో అతఁడే యతనికి దేహము, ఇతరము భౌతికము మాయికముగాని యతనికి దేహములేదు. అని చెప్పెదరు. ఆపక్షమునందు వ్యాఖ్యానము.—« ఆకాశవ త్సర్వగతశ్చ నిత్యః, అవినాశీవా అరే ఽయమాత్మా ఽనుచ్ఛిత్తిధర్మా » ♦ ఇత్యాది శ్రుతులవలనను, « అసమ్భవస్తు సతో ఽనుపపత్తేః » § నాఽఽత్మా ఽశ్రుతే ర్నిత్యత్వాచ్చ తాభ్యః » ♦♦ ఇత్యాదిన్యాయములవలనను, వస్తుగతిచే జన్మవినాశరహితుఁడను సర్వభాసకుఁడను సర్వకారణమైన మాయకు అధిష్ఠానభూతుఁడ నగుటచే సర్వభూతేశ్వరుఁడను అయినను నేను; ప్రకృతిమ్ = స్వభావమును సచ్చిదానంద ఘనైకరసమయినదానిని; మాయను వ్యావర్తించుచున్నాఁడు స్వామ్ అని. నిజస్వరూపము నని యర్థము; « స భగవః కస్మి న్ప్రతిష్ఠితః స్వే మహిమ్ని » * అను శ్రుతివలన; నాస్వరూపమును, అధిష్ఠాయ = అధిష్ఠించి—స్వరూపమున నున్నవాఁడనై యే; సంభవామి—దేహదేహిభావము లేకయే దేహివలె వ్యవహరించుచున్నాను. ఎట్లు అప్పుడు దేహరహితుఁ డగు సచ్చిదానందఘనుని యందు దేహిత్వప్రతీతి కావచ్చును? అనఁగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు ఆత్మమాయయా అని నిర్గుణుఁడను శుద్ధుఁడను సచ్చిదానంద రసఘనుఁడ నగు నాయందు భగవద్వాసుదేవునియందు దేహదేహిభావము లేనివానియందు దేహదేహిరూపంబునఁ

♦ ఆకాశమువలె సర్వవ్యాపకుఁడును నిత్యుఁడును. అవినాశి ఈయాత్మ అనుచ్ఛిత్తి—వినాశము లేకయుండుట ధర్మముగాఁ గలవాఁడు.

§ బ్ర-సూ-అ౨ పా౩-సూ౯—సన్మాత్రమైన బ్రహ్మమునకు ఉత్పత్తి అసంభవము, అనుపపన్నమగుటవలన—సన్మాత్రమువలననే దీనికుత్పత్తి యనఁదగదు, ప్రకృతి వికారములకు విశేషము లేకపోవుటవలన. అసత్తువలన ఉత్పత్తి ఘటిల్లదు, అసత్తు నిరాత్మకము అవస్తువు అగుటవలన.

♦♦ బ్ర-సూ-అ౨-పా౩-సూ-౧౭—ఆత్మ ఉత్పన్నము కాదు, అశ్రుతేః—ఉత్పత్తి ప్రకరణమునందు ఆత్మకు శ్రుతి యుత్పత్తి చెప్పకుండుటవలన. తాభ్యః నిత్యత్వాచ్చ—అశ్రుతులవలన ఆత్మ నిత్యుఁడు అజుఁడు అవికారి అని యేర్పడుటవలన.

* భగవంతుఁడా! అతఁడు దేనియందుఁ బ్రతిష్ఠితుఁడు? తనమహిమయందుఁ బ్రతిష్ఠితుఁడు.

బ్రతీతి మాయామాత్రమే యని యర్థము. అట్లు చెప్పఁబడినది. "కృష్ణమేన మవేహి త్వ మాత్మాన మఖిలాత్మనామ్ । జగద్ధితాయ సో ఽప్యత్ర దేహీవా ఽఽభాతి మాయయా" ♦ అనియు, "అహోభాగ్య మహోభాగ్యంనన్దగోపవ్రజౌకసామ్ యన్మిత్త్రం పరమానన్దం పూర్ణం బ్రహ్మసనాతనమ్" * అనియు.

కొందఱుమాత్రము నిత్యము నిరవయవము నిర్వికారము అయినను ఆపరమానందఘనమునకు అవయవావయవిభావమును వాస్తవమునే యంగీకరించుచున్నారు. "నిర్యుక్తికం బ్రువాణస్తు నాస్మాభి ర్వినివార్యతే" ♦♦ అను న్యాయంబున వారిని నిరసింపవలసినది లేదు. సంభవించు నేని అట్లేయగుఁగాక. అధికమేల? అని విరమించుచున్నారము.

శ్రీ. అయ్యా! అనాది వగు నీకు జన్మమెక్కడిది? వినాశరహితుఁడ వగు నీకు ఎట్లు పలుమాఱు జన్మములు సంభవించును? బహూని మే వ్యతీతాని అనిగదా చెప్పితివి. మఱియు, ఈశ్వరునకు నీకుఁ బుణ్యపాపములు లేనివానికి ఎట్లు జీవునకుం బోలె జన్మము కావచ్చును? అనఁగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—సత్యమే యిది, అయినను; నేను, అజో ఽపిసన్; అట్లు, అవ్యయాత్మా= నాశములేనిస్వభావము గలవాఁడ నైనను; అట్లు, ఈశ్వరో ఽపిసన్—కర్మపరతంత్రతలేనివాఁడనైనను; నామాయచేత; సంభవామి = చక్కఁగా—లోపములేని జ్ఞానబలవీర్యాదిశక్తితోనే పుట్టుచున్నాను. ఓయీ! అట్లయినను షోడశకలాత్మక § మగు లింగదేహములేని నీకు ఎక్కడిది జన్మము? అనఁగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు—స్వామ్, ప్రకృతిమ్ = శుద్ధసత్త్వాత్మక ప్రకృతిని; అధిష్ఠాయ = స్వీకరించి; విశుద్ధసత్త్వమూర్తిచే స్వేచ్ఛ నవతరించుచున్నా నని యర్థము.

ప. ఇఁకఁ దా నీశ్వరుఁడనుటను బ్రకటించుచుఁ జెప్పుచున్నాఁడు.— అజః = ఉత్పత్తిధర్మము లేనివాఁడను; అవ్యయః = వినాశధర్మములేనివాఁడను; భూతానామీశ్వరః= కర్మపరతంత్రత లేనివాఁడ నైనను; సంభవామి =చక్కఁగా—

♦ ఈకృష్ణుని నీవు సర్వాత్మలకును ఆత్మనుగా నెఱుంగుము. అట్టివాఁడు గూడ—నిర్వికారసచ్చిదానందరూపుఁడుగూడ ఈలోకంబున మాయచే దేహివలెఁ దోఁచుచున్నాఁడు.

* నందగోపుని వ్రజమున—గొల్లపల్లె నుండువారి భాగ్యమేమి! పరమానందమును పూర్ణమును సనాతనంబు నగు బ్రహ్మము వారికి మిత్త్రమయ్యెను!

♦♦ యుక్తిరహితముగాఁ జెప్పువానిని మేము నివారింపము.

§ జ్ఞానకర్మేంద్రియములు ౧౦, ప్రాణములు ౫, అంతఃకరణము ౧-వెరసి ౧౬.

సర్వజ్ఞత్వాదిగుణలోపము లేనివాఁడనై అగుచున్నాను. ఓయీ! ఈశ్వరుఁడవైన మొఱ లింగదేహాది శూన్యుఁడవైన వానికి ఎట్లు జన్మము? అనఁగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు—స్వామ్ = నాయందు అధ్యస్తమైన; ప్రకృతిమ్ = శుద్ధసత్త్వాత్మక మగు ప్రకృతిని; అధిష్ఠాయ = అవలంబించి; స్వేచ్ఛచే ఆవిర్భూత మయిన శుద్ధసత్త్వాత్మక మూర్తిచేత నవతరించుచున్నాను, అట్లు చెప్పఁబడినది “సతో హి మాయయాజన్మ జాయతే నతు తత్త్వతః। అసతో మాయయా జన్మ తత్త్వతో నహి యుజ్యతే॥ వన్ధ్యాపుత్రో నతత్త్వేన మాయయా వాఽపి జాయతే” * అని.

రా. అవతారప్రకారమును దేహస్వరూపంబును జన్మహేతువునుం జెప్పుచున్నాఁడు.—అజో ఽపిసన్ అవ్యయాత్మా భూతానా మీశ్వరో ఽపిసన్—అజత్వము అవ్యయత్వము సర్వేశ్వరత్వము మొదలగుసమస్తమైన పారమేశ్వర లక్షణమునువిడువనివాఁడనైయే; స్వాం ప్రకృతిమధిష్ఠాయ ఆత్మమాయయా సమ్భవామి—ప్రకృతి యనఁగా స్వభావము, నాదైన స్వభావమునే యధిష్ఠించి నాదైన రూపముచేతనే స్వేచ్ఛచే సంభవించుచున్నా నని యర్థము. స్వస్వరూపమో “ఆదిత్య వర్ణంతమసః పరస్తాత్, క్షయన్తమస్య రజసః పరాకే, య ఏషో ఽన్తరాదిత్యే హిరణ్మయః పురుషః, తస్మిన్నయం పురుషో మనోమయః అమృతో హిరణ్మయః, సర్వేనిమేషా జజ్ఞిరే విద్యుతః పురుషాదధి, భారూప స్సత్యసఙ్కల్ప ఆకాశాత్మా సర్వకర్మా సర్వకామ స్సర్వగన్ధ స్సర్వరసః, మహారజనం వాసః” ఇత్యాది శ్రుతి సిద్ధము. ♦ ఆత్మమాయయా=నాదైనమాయచేత. “మాయావయునం జ్ఞానమ్” అనునిఘంటువువలన జ్ఞానవాచకం బిట మాయాశబ్దము. అట్లు అభియుక్తులు ప్రయోగించియున్నారు “మాయయా సతతం వేత్తి ప్రాణినాం చ శుభాఽశుభమ్” ‖ అని. నాదైన

* సత్తునకు మాయచేతనే గదా జన్మమగును. తత్త్వమునఁగాదు. అసత్తునకు మాయచేతను తత్త్వముచేతను జన్మము ఉపపన్నముగాదు. ఏలయనఁగా, వన్ధ్యాపుత్త్రుఁడు తత్త్వమునఁగాని మాయచేఁగాని పుట్టఁడు.

♦ ఆదిత్యవర్ణమ్ అను శ్రుతిచే అప్రాకృతాసాధారణనిరతిశయ దీప్తియుక్తుఁ డనియు క్షయన్తమ్ అను శ్రుతిచే దివ్యమంగళ నిత్యవిగ్రహము గలవాఁ డనియు, య ఏషో ఽన్తరాదిత్యే అనుశ్రుతిచే అతఁడే ఆదిత్యాంతర్వర్తి యనియు, తస్మిన్నయమ్ అనుశ్రుతిచే అతఁడే హృదయాంతర్వర్తి యనియు సర్వేనిమేషాః అను శ్రుతిచే అతఁడే జగత్కారణ మనియు, భారూప స్సత్యసఙ్కల్పః అనుశ్రుతిచే కల్యాణగుణ విశిష్టుఁ డనియు, మహారజనం వాసః అను శ్రుతిచే ఆకారవిశేషము గలవాఁ డనియుఁ బ్రతిపాదింపఁ బడుచున్నది.

‖ మాయచే—జ్ఞానముచే యెల్లప్పుడును ప్రాణుల శుభాశుభముల నెఱుంగుచున్నాఁడు.

జ్ఞానముచేత—నాసంకల్పముచేత నని యర్థము. అంకువలన, అపహత పాప్మత్వాది
సమస్త కల్యాణగుణాత్మకత, యను పారమేశ్వరస్వభావమును సమస్తమును విడువని
వాఁడనై నారూపమునే దేవమనుష్యాదులకుసజాతీయ మయిన సన్నివేశము గలదానిఁ
గాఁ జేసికొని నా సంకల్పముచే దేవాదిరూపుఁడనై సంభవించుచున్నాను. ఈయభి
ప్రాయముఁజెప్పుచున్నది « అజాయమానో బహుధా విజాయతే » అను శ్రుతి. ఇత
రపురుషులకు సాధారణమైన జన్మమును బొందనివాఁడై దేవాదిరూపంబున స్వసంక
ల్పముచే పైచెప్పినవిధమునఁ బుట్టుచున్నాఁడని యర్థము. ఇట్లయినయెడఁ « బహూ
నిమే వ్యతీతాని జన్మాని తవచా ఒర్జున । తాన్యహం వేదసర్వాణి. తదాత్మానం సృజా
మ్యహమ్ । జన్మ కర్మ చ మే దివ్య మేవం యోవేత్తి తత్త్వతః » అను పూర్వా
పరములకు అవిరోధతయుం బొసఁగును.

మూ. అప్పుడు అనాదివి కావు నీవు అనఁగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—అవ్య
యను ఆత్మ—దేహముగూడ నాకు కావున అవ్యయాత్ముఁడను. అనన్తం విశ్వతో
ముఖమ్ అని రూపమునకే విశేషణము చెప్పఁబడినది. ఉత్తరత్ర « ఏతన్నానావతా
రాణాం నిధానం బీజమవ్యయమ్ ” ♦ అనియు. జగృహే అని వ్యక్తి చెప్పఁబడు
చున్నది *. యుక్తులో చెప్పఁబడినవి. ఆత్మానాదిత్వ మేమో సర్వసమానము §.
ఎట్లు అనాదినిత్యునకు జన్మము ? అనఁగాఁ, -లెసి జెప్పెన్నాఁడు.—ప్రకృతిం స్వా మధి
ష్ఠాయ—ప్రకృతిచేఁ బుట్టిన వసుదేవాదులకలాత్మక ప్రకృతిచేతనే వారలకుఁ బుట్టిన
వాని యట్లు దోఁచుచున్నా నని యర్థము. ఆప్రకృతి స్వతంత్రము కా దని చెప్పు
చున్నాఁడు స్వామ్ అని. « ద్రవ్యం కర్మచ ” అనిగదా చెప్పఁబడినది. ప్రకృతిగదా
అట చెప్పఁబడినది ♦♦, దానివలననే సర్వమును సృజియింపఁ బడుటవలన. ఆత్మ
మాయయా = ఆత్మజ్ఞానముచేత, ప్రకృతిని వేఱుగాఁ జెప్పుటవలన. « కేతుః కేత
శ్చితి శ్చిత్తం మతిః క్రతుర్మనీషా మాయా» అనిగదా నిఘంటువు. లేక. సృష్టికాక
ణ మయిన ప్రకృతిచే వారలకు శరీరాదికము సృజించి విమోహాక మయినమాయచే
పుట్టనివాఁడనే పుట్టినట్లు తోఁచుచున్నాను. చెప్పఁబడినదిగూడ « మహదా దేశ్చ

♦ ఇది నానావతారములకు నిధియు బీజమును అవ్యయమును.

* ఆటమీఁద జగృహే—గ్రహించెను అని చెప్పఁబడియున్నదే యనఁగా జగృహే అనుటచే
వ్యక్తి—ప్రకటీభావము చెప్పఁబడుచున్నది.

§ జీవులకుఁ గూడఁగలదు.

♦♦ ద్రవ్యశబ్దముచేత.

మూఢా యా శ్రీర్భూమి రితికల్పితా । విమోహికా చ దుర్గాఖ్యా తాభిర్విష్ణు రజో ఽపి హి ॥ జాతవత్ప్రథతే హ్యాత్మ చిద్బలా న్మూఢచేతసామ్ ॥ § అని. ఈశ్వరశ్చ ఈశ్వరులకన్నను వరుఁడు. అదియుఁ జెప్పఁబడినది « ఈశేభ్యో బ్రహ్మరుద్ర శ్రీశేషాదిభ్యో యతో భవాన్। వరో ఽత ఈశ్వరాఖ్యా తే ముఖ్యా నా ఽన్యస్య కస్యచిత్ ♦ అని బ్రహ్మాకైవర్తమందు. « సమర్థ ఈశ ఇత్యుక్త స్తద్వరత్వా త్త్వ మీశ్వరః " * అనియు.

అజుఁడను అనాదినిత్యమయిన దేహము గలవాఁడను సర్వేశ్వరుఁడ నైనను నేను, నాసృష్టికారణ మయిన ప్రకృతిచే వసుదేవాదులకు శరీరాదులు సృజించి, విమోహజనక మగు నామాయచే, నేను జన్మమునొందకున్నను జన్మముపొందినట్లు తోఁచుచున్నా నని తాత్పర్యము.

యదా యదా హి ధర్మస్య గ్లాని ర్భవతి భారత
అభ్యుత్థాన మధర్మస్య తదా ఽఽత్మానం సృజా మ్యహమ్. ౭

భా॰ ఆజన్మము ఎప్పుడు? అనఁగా చెప్పఁబడుచున్నది.—యదా యదాహి=ఎప్పుడెప్పుడు; ధర్మస్య=ధర్మముయొక్క; గ్లానిః= హాని; వర్ణాశ్రమాది లక్షణము ప్రాణుల కభ్యుదయనిశ్శ్రేయససాధనము అగుధర్మము యొక్క అభావము; భవతి = అగుచున్నదో, భారత = అర్జునా! అధర్మస్య=అధర్మముయొక్క; అభ్యుత్థానమ్ = సముద్భవమును; ♦♦ భవతి= అగుచున్నదో. తదా = అప్పుడప్పుడు; ఆత్మానమ్ **; అహమ్ = నేను; సృజామి = సృజించుచున్నాను మాయచేత.

అర్జునా! ధర్మము నశించునప్పుడును అధర్మము వ్యాపించునప్పుడును నేను మాయచే జన్మము పొందుచున్నా నని తాత్పర్యము.

---

§ మహదాదులకును తల్లి శ్రీ భూమి యని పేరు గల దేదిగలదో, విమోహిక దుర్గయను పేరు గల దేదిగలదో వారలచే విష్ణువు ఆత్మజ్ఞాన బలమువలన అజుఁడైనను మూఢబుద్ధు లకు జాతుఁ డైనట్లు తోఁచుచున్నాఁడు.

♦ ఈశులగు బ్రహ్మరుద్ర శ్రీశేషాదులకన్నను నీవు వరుఁడవు ఉత్తముఁడవు కావున ఈశ్వరుఁడను పేరు నీకు ముఖ్యము. ఇతరున కెవ్వనికిని ముఖ్యముకాదు.

* సమర్థుఁ డగు వాఁడు ఈశుఁ డని చెప్పఁబడును. నీవు వారలలో నుత్తముఁడ వగుటవలన ఈశ్వరుఁడవు.

♦♦ పుట్టుటయును.

** దేహమును.

ఆం. ఏది యీశ్వరునకు మాయాకల్పితం బగు జన్మ మని చెప్పఁబడినదో దానికి సమయమును ప్రశ్నపూర్వకముగాఁ జెప్పుచున్నారు అజన్మము ఇత్యాదిగా, నాలుగువర్ణములును నాలుగాశ్రమములును యథావిధి ననుష్ఠింపఁబడుచున్న యెడ కలుగదు ధర్మహాని యని తలంచినవారై విశేషణము చెప్పుచున్నారు వర్ణాశ్రమాది లక్షణము అని. వర్ణములచేతను ఆశ్రమములచేతను వాని యాచారములచేతను లక్ష్యతే–ఎఱుంగఁబడుచున్నది, కావున ధర్మము వర్ణాశ్రమాదిలక్షణమని యర్థము. ధర్మహాని యైనచో సమస్తపురుషార్థములకును భంగంబగు ననుసభిప్రాయముతోఁ జెప్పుచున్నారు ప్రాణులకు ఇత్యాదిగా. నీవును ఇట్టిధర్మముయొక్క హానిని సహింపఁజాలవని చెప్పుచున్నాఁడు భారత అని. కేవలము ప్రాణులకు ధర్మహానిమాత్రమే కాదు భగవంతుఁడు మాయావిగ్రహముఁ బరిగ్రహించుటకు హేతువు, మ ఱేమనఁగా వారలకు అధర్మప్రవృత్తియును అని చెప్పుచున్నారు అధర్మస్యఇత్యాదిగా. యదాయదా అని ముందఱికి అన్వయము.

హ. అజన్మము ఎప్పుడు ? ఎందుకొఱకు ? అనఁగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—యదాయదా = ఏయేకాలమునందు; ధర్మస్య--ప్రాణులకు అభ్యుదయ నిశ్శ్రేయస సాధనమైన ధర్మమునకు; గ్లానిః, భవతి. అధర్మస్య; ఎప్పుడు, అభ్యుత్థానమ్ = ప్రవృత్తి; అగునో, తదా, అహమాత్మానం సృజామి = ఉత్పత్తినొందెదను.

శం. దేవాదులందు మాయచే నీవు సంభవించుట యెప్పుడు ? అనఁగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—వర్ణాశ్రములచే అభ్యుదయ నిశ్శ్రేయస సిద్ధికొఱకు చక్కగా ననుష్ఠింపఁదగిన, ధర్మస్య = వేదోక్తధర్మమునకు; గ్లానిః = విఘ్నకారులచే నిశ్శేషముగా విచ్ఛిత్తి; యదా యదా భవతి. హి అనునది పురాణప్రసిద్ధిని దెలుపుచున్నది. అట్లే, అధర్మస్య=సర్వానర్థహేతువైనదానికి, అభ్యుత్థానమ్=అభితః–అంతటను ఆశ్రమములయందును వర్ణములయందును ఉత్థానము–ధూమకేతువునకుం † బోలె ఉత్పత్తియగునో, తదా; ఆత్మానమ్ = నాకు ధర్మాఽధర్మములను అవిగలవారిని అనుగ్రహించుటకును నిగ్రహించుటకును సమర్థ మయిన దేహమును. ఆత్మమాయచే, అహమ్ = సర్వనియామకుఁడను ఈశ్వరుఁడను నేను సృజామి అని యర్థము.

మ. ఇట్లు సచ్చిదానందఘనుఁడ వగు నీవు ఎప్పుడు ఎందుకొఱకు దేహివలె వ్యవహరింతువు ? అనఁగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—ధర్మస్య = వేదవిహితము ప్రాణు

† తోఁకచుక్క కు.

లకు అభ్యుదయనిశ్శ్రేయససాధనము ప్రవృత్తినివృత్తిలక్షణము వర్ణాశ్రమములచేతను వానియాచారములచేతను వ్యంగ్యమైనది యగు ధర్మమునకు; యదాయదా; గ్లానిర్భవతి= హాని యగునో. ఓభారతుఁడా! భరతవంశమునందుఁ బుట్టినవాఁడ వగుటచే, లేక, భా అనఁగా జ్ఞానము దానియందు రతుఁడ వగుటచే నీవు ధర్మహానిని సహింపఁజాల వని సంబోధనాభిప్రాయము. ఇట్లు, యదాయదా; అధర్మస్య = వేద నిషిద్ధమును నానావిధదుఃఖసాధనంబును ధర్మవిరోధియు నగు అధర్మమునకు; అభ్యుత్థానమ్ = ఉద్భవ మగునో. తదా = అప్పుడప్పుడు; ఆత్మానమ్ = దేహమును; సృజామి = నిత్యసిద్ధ మైనదానినే సృజించినట్లు చూపుచున్నాను మాయచేత.

శ్రీ. ఎప్పుడు సంభవింతు వని యడుగఁగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—ధర్మస్య, గ్లానిః = హాని. అధర్మస్య, అభ్యుత్థానమ్ = అధికత.

ప. ఇఁక నవతారసమయముఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—యదాయదా, ధర్మస్య, గ్లానిః = విచ్ఛిత్తి; అట్లు, అధర్మస్య, అభ్యుత్థానమ్ = అభ్యుదయము; తదా, ఆత్మానం సృజామి—నేనే స్వేచ్ఛచే నావిర్భవించుచున్నాను.

రా. జన్మకాలముఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—లేదు కాలనియమము నాజన్మమునకు. యదాయదాహి; ధర్మస్య = నాలుగువర్ణములయు నాలుగాశ్రమములయు వ్యవస్థచేఁ బ్రవృత్త మగు వేదోక్తధర్మమునకు; గ్లాని ర్భవతి. మఱియు, యదాయదా, అధర్మస్య = అధర్మమునకు విపరీతమైనదానికి; అభ్యుత్థానమ్. తదా; అహమ్ = నేనే; నాసంకల్పముచే పైచెప్పిన విధంబున, ఆత్మానం సృజామి.

ఏయేకాలమున వేదోక్తధర్మమునకు గ్లానియు వేదనిషిద్ధ మగు అధర్మమునకు అభ్యుత్థానంబును సంభవించునో ఆయాకాలమున నేను సంకల్పమాత్రముచే మున్ను చెప్పినట్లు అవతారవిగ్రహమును సృజింతు నని తాత్పర్యము.

మూ. ♦

పరిత్రాణాయ సాధూనాం వినాశాయ చ దుష్కృతామ్
ధర్మసంస్థాపనార్థాయ సమ్భవామి యుగే యుగే. ౮

భా. దేనికొఱకు? సాధూనామ్= సన్మార్గమున నున్నవారలయొక్క; పరిత్రాణాయ = పరిరక్షణముకొఱకును; దుష్కృతామ్= పాపము చేయు

♦ దీనికి మాధ్వభాష్యము లేదు.

వారలయొక్క; వినాశాయచ = నాశముకొఱకును; మఱియును, ధర్మ సంస్థాపనార్థాయ = ధర్మముయొక్క చక్కగా స్థాపించుటకొఱకును; యుగేయుగే = ప్రతియుగమును; సమ్భవామి = సంభవించుచున్నాను.

సత్కర్మానుష్ఠానము చేయువారల రక్షించుటకును పాపము చేయువారల శిక్షించుటకును ఇట్లు ధర్మమును జక్కగా స్థాపించుటకును నేను యుగయుగమునందును జన్మము పొందుదు నని తాత్పర్యము.

ఆ॰ మీఁదఁ జెప్పినకాలమునందుఁ గృతకృత్యుఁ డగు భగవంతుఁడు మాయాకృత మయిన జన్మము పొందుటకుఁ బ్రయోజనమును బ్రశ్నపూర్వకముగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు దేనికొఱకు అని. ఎట్లు సాధురక్షణంబును అసాధు శిక్షణంబును భగవదవతారమునకు ఫలమో, అట్లు మఱియొక ఫలముగూడ దానికిఁ గల దని చెప్పుచున్నారు మఱియును అని. ధర్మము స్థాపితమైనం గదా జగమే స్థాపితం బగును, కానిచో మర్యాదాహీనంబై జగత్తు వ్యాకులం బగు నని యర్థము.

హ॰ దేనికొఱకు అనఁగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—యుగేయుగే = ప్రతి యుగమును.

శ్రీ॰ చెప్పినయర్థమును స్పష్టీకరించుచున్నాఁడు.—సాధూనామ్—ప్రాణాపాయము వచ్చినను ఎవరు స్వధర్మమును విడువరో వారలే సాధువులు, స్వధర్మమే శరణముగాఁ గల అట్టివారలయొక్క; పరిత్రాణాయ—వారిప్రార్థన లేకయె, వారికి ఇహపరలోకములందు అపాయము కలుగకుండునట్లు రక్షించుట పరిత్రాణము, దానికొఱకును, ఇందుచే, సాధువులు ఈశ్వరుఁడే మాకు రక్షకుఁ డని ధైర్యంబుచే స్వధర్మంబునందు నిలువవలయు నని సూచిత మగుచున్నది; మఱియును, దుష్కృతామ్—ఎవ్వరు కరణత్రయముచేతను శాస్త్రనిషిద్ధమునే చేయుదురో ఇతరము చేయరో వారు దుష్కృతులు జగమును జెఱచువారు, వారియొక్క; వినాశాయచ= సమూలముగా నశింపఁజేయుటకొఱకును; ధర్మసంస్థాపనార్థాయ—ధర్మ = సత్పురుషులకు అభ్యుదయ నిశ్శ్రేయసహేతు వగు ధర్మముయొక్క, అధర్మనివారణపూర్వకముగా, సంస్థాపనార్థాయ—ధర్మమును అధికారులయందఱిచేతను నియమమున యథాశాస్త్రముగా అనుష్ఠింపించుటయే సంస్థాపనము, అట్టి ధర్మసంస్థాపనము అను ప్రయోజనము కొఱకును; యుగేయుగే—కృతాదియుగమునందు; మాటిమాటికి నామాయచే

నాయంతనే,సంభవామి=అవతరించుచున్నానని యర్థము. ఇందుచే, సాధువులఁబరిపాలించుటయు అసాధువులనిగ్రహించుటయు ధర్మమునుసంస్థాపించుటయు అను నీత్రయమే♦భగవదవతారప్రయోజనంబని సూచితంబగుచున్నది. యజ్ఞాదిధర్మసంరక్షణముచే దేవతలు సంతుష్టులగుదురు, వారివలన వర్షములు గలుగును, వానిచే అన్నము కలుగును, దానిచేఁ బ్రాణులందఱు జీవింతురు, కావున ధర్మము స్థాపించుమాత్రమున జగమంతయు రక్షితమే యగునని భావము.

మ. అప్పుడు, ధర్మహానియు అధర్మవృద్ధియు నీకు సంతోషకరమా యేమి? అందుచేతఁ గదా అవి కలుగునప్పుడే నీ వావిర్భవించుచున్నావు. అట్లయినయెడ నీ యవతారమువలన అనర్థమే సంభవించును. అనఁగా నట్లు గాదని చెప్పుచున్నాఁడు.—ధర్మహానిచేఁ గృశించుచున్న, సాధూనామ్ = పుణ్యము చేయువారియొక్క; పరిత్రాణాయ = అంతటను రక్షించుటకొఱకును; అట్లు అధర్మవృద్ధిచే వృద్ధిఁబొందుచున్న, దుష్కృతామ్ = పాపముచేయువారియొక్క, వేదమార్గవిరోధులయొక్క; వినాశాయచ; ఆరెంటును ఎట్లు సిద్ధించు ననఁగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు—ధర్మసంస్థాపనార్థాయ= ధర్మముయొక్క చక్కఁగా—అధర్మము నివారించుటచే స్థాపనము—వేదమార్గపరిరక్షణము ధర్మస్థాపనము, దానికొఱకు; సమ్భవామి—మున్ను చెప్పినట్లు; యుగేయుగే = ప్రతియుగంబును.

శ్రీ. ఎందుకొఱకు అనఁగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—సాధూనామ్ = స్వధర్మమునం దుండువారియొక్క; రక్షించుటకొఱకును; దుష్టమైన కర్మము చేయువారు దుష్కృతులు, వారి వధించుటకొఱకును; ఇట్లు, ధర్మసంస్థాపనార్థాయ—సాధువుల రక్షించుటచేతను దుష్టుల వధించుటచేతను ధర్మము స్థిరముగా నిలుపుటకై; యుగేయుగే—ఆయాయవసరములందు; సమ్భవామి. ఇట్లు దుష్టనిగ్రహము చేయుటచే భగవంతుఁడు నిర్దయుండని శంకింపరాదు. ఏల యనఁగా—“లాలనే తాడనే మాతుర్నాకారుణ్యం యథార్భకే। తద్వ దేవ మహేశస్య నియన్తుర్గుణదోషయోః” * అని చెప్పెదరు.

ప. ఎందుకొఱకు? అనఁగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—సాధూనామ్ = సన్మార్గమున నుండువారలయొక్క; పరిత్రాణాయ = విఘ్నములనుండి రక్షించుటకొఱకును;

♦ మూఁడే.

* బుజ్జగించినను కొట్టినను తల్లికి శిశువునందు ఎట్లు నిర్దయత లేదో, అట్లే, గుణదోషనియామకుఁ డగు ఈశ్వరునకుఁ బ్రజలయెడ నిర్దయత లేదు.

అట్లు, దుష్టకర్మము చేయువారు దుష్కృతులు, వారియొక్క; వినాశాయ; ఇదియు దేనికొఱకు? ధర్మసంస్థాపనార్థాయ = ధర్మసంస్థాపనము అను ప్రయోజనముకొఱకు. యుగేయుగే—ఆయాయవసరమునందు; సమ్భవామి. అట్లు కానిచో జాతిసంకర మగును. శ్రుతియును "స సేతు ర్విధరణ మేషాం లోకానా మసమ్భేదాయ"* అని. ఇట సమదృష్టియగు పరమేశ్వరునకు సాధురక్షణంబును దుష్టవధంబును అయుక్తమని శంకింపఁ దగదు. ఏల యనఁగా "లాలనే తాడనే మాతు ర్న వైషమ్యం యథార్భకే। తద్వ దేవ మహేశస్య నియన్తు ర్గుణదోషయోః" అని చెప్పఁబడినది.

రా. జన్మప్రయోజనముఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—సాధూనామ్—సాధువులు మీఁద చెప్పిన ధర్మము ననుష్ఠించువారు వైష్ణవాగ్రేసరులు, నన్ను ఆశ్రయించుటకుఁ బ్రవృత్తులై నానామమును కర్మమును స్వరూపంబును వాక్కునకును మనస్సునకును అగోచరంబు లగుటచే నాదర్శనము లేక ఆత్మధారణ పోషణాదికముఁ బొందనివారలై క్షణమాత్రకాలమునుగూడ కల్పసహస్రముగాఁ దలంచినవారై ప్రశిథిలసర్వగాత్రులు ♦ అగుదు రని నాస్వరూపముయొక్కయు నాచేష్టితముయొక్కయు దర్శనంబును సంభాషణంబును ఒసంగుటచే ఆసాధువులయొక్క; పరిత్రాణాయ; దుష్కృతామ్ — తద్విపరీతు లయినవారియొక్క; వినాశాయచ; ధర్మసంస్థాపనార్థాయ = క్షీణ మయిన మదారాధనరూప వైదిక ధర్మమును ఆరాధ్యస్వరూపమును ‡ జూపుటచే స్థాపించుటకొఱకును; దేవమనుష్యాదిరూపమున, యుగేయుగే, సమ్భవామి—కృతత్రేతాదియుగవిశేషనియమముగూడ లే దని యర్థము.

మద్దివ్యవిగ్రహదర్శనాదిదానంబుచే సాధువుల రక్షించుటకును దుష్టుల శిక్షించుటకును వేదోక్త మయిన మదారాధనరూపధర్మమును ఆరాధ్యవిగ్రహముఁ బ్రదర్శించి స్థాపించుటకును, ఈయుగము ఆయుగము అను నియమము లేక ప్రతియుగమును అవసరము గలిగినపుడు అవతరించుచున్నా నని తాత్పర్యము.

మా. జన్మము నొందియే పరిత్రాణాదికము చేయవలయు నని నియమము లేదు. అట్లయినను, లీలచేతను స్వభావముచేతను యథేష్టముగాఁ జరియించువాఁడు భగవంతుఁడు. అట్లే, గదా చెప్పఁబడినది, "దేవ స్యైష స్వభావో ఽయమ్, లోకవత్తు లీలా కైవల్యమ్, క్రీడతో బాలక స్యేవ చేష్టాం తస్య నిశామయ, అరిభయా

---

* అతఁడు ఈలోకములకు అసంకరము కొఱకు కట్ట, నిలుపువాఁడు.

♦ మిక్కిలి శిథిలము లయిన సర్వదేహమును గలవారు.

‡ ఆరాధింపఁ దగిన విగ్రహమును.

దివ స్త్వాయం పురా ద్వ్యావాత్సీ ద్యు దన స్తవీర్యః। పూర్ణో ఽయ మస్యా ఽ త్రి నిశించి దాప్యం తథా ఽపి సర్వాః కురు తే ప్రవృత్తీః॥ అతో విరుద్ధేషు మిమం వదన్తి పరా వరజ్ఞా మునయః ప్రశాన్తాః" ఇత్యాదిగా ఋగ్వేదఖిలములందు.

జన్మ కర్మ చ మే దివ్య మేవం యో వేత్తి తత్త్వతః
త్యక్త్వా దేహం పునర్జన్మ నైతి మా మేతి సో ఽర్జున. ౯

భా. అట్టి; మే = నాయొక్క; జన్మ = మాయారూపమైన జన్మమును; కర్మ చ = సాధుపరిత్రాణాదికర్మమును; దివ్యమ్ = అప్రాకృత మయిన దానిని, ఈశ్వరసంబంధి యైనదానిని; ఏవమ్ = చెప్పినవిధముగా; తత్త్వతః = తత్త్వముచేత, యథార్థముగా; యః = ఎవ్వఁడు; వేత్తి = ఎఱుంగుచున్నాఁడో; సః = అతఁడు; దేహమ్= ఈదేహమును; త్యక్త్వా= విడిచి; పునఃజన్మ = మరలఁ బుట్టువును; నైతి = పొందఁడు. మామ్ = నన్ను; ఏతి = పొందుచున్నాఁడు, ముక్తుఁ డగుచున్నాఁడు. అర్జున = అర్జునా !

నాజన్మమును సాధుపరిత్రాణాదికర్మమును అప్రాకృతములు ఈశ్వర సంబంధు లని మున్ను చెప్పినట్లు వాస్తవముగా నెవ్వఁడు తెలియుచున్నాఁడో అతఁడు ఈదేహము వదలినపిమ్మట మరల జన్మము నొందఁడు, ముక్తుఁ డగు నని తా.

టీ. మాయామయం బీశ్వరుని జన్మము, అతనిదే జగత్పరిపాలనకర్మము ఇతరునిది గాదు, అని యెఱుంగువానికి శ్రేయఃప్రాప్తిని దెలుపుచు అట్లెఱుంగని వానికిఁ బ్రత్యవాయము సూచించుచున్నాఁడు అట్టి ఇత్యాదిగా. చెప్పినవిధముగా— మాయామయము కల్పిత మని యర్థము. యథార్థముగా నెఱుంగుట అనఁగా జన్మాదికము పైచెప్పినస్వరూపము గలదే కాని వేఱువిధము గా దని యెఱుంగుట. ఇఁక భగవంతునికి జన్మము వాస్తవం బనియు సాధుపరిత్రాణాదికము ఇతరుఁ డైన క్షత్త్రియునికార్య మనియు నెఱుంగునేని అప్పుడు తత్త్వము దెలియఁకపోవుటవలన జన్మాదిసంసారము దుర్వారం బగు నని భావము.

హ. జన్మ—మాయారూప మయిన జన్మమును; కర్మ చ—ధర్మసంస్థాపనము కొఱకుఁ గంసవధాదిరూపమును; దివ్యమ్ = అప్రాకృతము ఐశ్వర మైనదాని; యః వేత్తి; తత్త్వతః=యథార్థముగా. దేహం త్యక్త్వా; పునః; జన్మ; నైతి=పొందఁడు.

ము తే మనఁగా, మామ్ = నన్నే; ఏతి = పొందుచున్నాఁడు, ముక్తుఁ డగుచున్నాఁ డని యర్థము.

శాం. దుష్టుల నిగ్రహించుటకును శిష్టుల ననుగ్రహించుటకును ధర్మము సంస్థాపించుటకొఱకును సూర్యునకు మొదలగువారికి యోగము నుపదేశించుటకును మాయచే సంభావితము లగు శరీరము లేవి గలవో వానిచేఁ జేయఁబడిన కర్మము లేవి గలవో అవియును ఇవియును అన్నియు వాస్తవమున బ్రహ్మమాత్రమే యని యెవ్వఁ డెఱుంగుచున్నాఁడో అతఁడు ముక్తిఁ బొందుచున్నాఁ డని చెప్పుచున్నాఁడు.—ఇతరాపేక్ష లేక తనయందుఁ దానే స్వప్రకాశముచే దీవ్యతి—ప్రకాశించుచున్నది కావున దివ్ అనఁగా నిర్విశేషచిదేకరసం బగు బ్రహ్మము, దివ్ అని దివు ధాతువువలన క్విబంతరూపము, అట్టి పరబ్రహ్మమునందు పూర్ణానందైకఘనము అద్వితీయము సర్వాధిష్ఠానము నైన దానియందుఁ బ్రతీత మగు ఏప్రకృతి గలదో ఆప్రకృతిచేఁ గలుగు నాజన్మము—శరీర మేది గలదో, దానిచేఁ జేయఁబడు కర్మ మేది గలదో, అది యంతయును; తత్త్వతః = అధ్యాత్మదృష్టిచేత; పరిశీలించి; దివ్యమ్ = దివ్ అనఁగా బ్రహ్మము, దానియొక్క స్వరూపము దివ్యము చైతన్యము, సన్మాత్రమే యని; యః, వేత్తి—అపరోక్షముగా నెఱుంగుచున్నాఁడో; సః=సమస్తమును బ్రహ్మమే యని యెఱింగినట్టి ఆవిద్వాంసుఁడు; దేహమ్ = ఈవిద్వద్దేహమును; త్యక్త్వా = విడిచి; పునఃజన్మ నైతి—మరల జనియింపఁడు. మ తేమనఁగా, మామ్ ఏతి = సచ్చిదానందైకరసుఁడ నగు నన్ను బ్రహ్మమునే పొందుచున్నాఁడు, విదేహముక్తి నొందుచున్నాఁ డని యర్థము.

మ. జన్మ—నిత్యసిద్ధుఁడనైయే యుండు నాయొక్క సచ్చిదానందఘనుని యొక్క, లీలమెయి అట్లు అనుకరణమును *; కర్మ చ = ధర్మసంస్థాపనముచే లోకపరిపాలనమును; మే = నాయొక్క; దివ్యమ్ = అప్రాకృత మైనదానిని, ఇతరులకుఁ జేయ నశక్య మైనదానిని, ఈశ్వరునకుమాత్రమే అసాధారణ మయినదానిని §; ఏవమ్ = అజో ౽పి సన్నిత్యాదిగ్రంథముచేఁ బ్రతిపాదింపఁ బడినట్లు; యో వేత్తి; తత్త్వతః = భ్రమము నివర్తించుకొని. మూఢులు మనుష్యత్వభ్రాంతిచే భగవంతునకును గర్భవాసాదిరూపమే జన్మ మనియు స్వభోగార్థమే కర్మ మనియు నారోపించెదరు గదా! పరమార్థంబున శుద్ధసచ్చిదానందరూపుఁ డని తెలిసి ఆభ్రాంతిని నివర్తిం

* పుట్టిన వానియట్లు అనుకరించుటను.

§ ఈశ్వరునకుమాత్రమే శక్య మయినదానిని.

చికొని అజునకుఁగూడ మాయచే జన్మానుకరణం బనియు అకర్తకుఁగూడఁ బరానుగ్రహముకొఱకుఁ గర్మానుకరణం బనియు ఎవ్వఁ డెఱుంగుచున్నాఁడో; సః = అతఁడు; తనయొక్క తత్త్వముఁగూడ తెలియుటవలన, దేహమ్=ఈదేహమును; త్యక్త్వా; పునర్జన్మనైతి. మ తేమనఁగా, మామ్ = నన్ను, భగవంతుని వాసుదేవుని సచ్చిదానందఘనునే; ఏతి—సంసారమునుండి ముక్తిఁ బొందుచున్నాఁ డని యర్థము.

శ్రీ. ఇట్టి ఈశ్వరుని జన్మకర్మముల నెఱింగినచో ఫలముఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—మే = నాయొక్క; జన్మ—స్వేచ్ఛాకృత మయినదానిని; కర్మచ—ధర్మస్థాపనరూపకర్మమును; దివ్యమ్ = అలౌకికమైనదానిని; తత్త్వతః—పరానుగ్రహార్థమే యని యో వేత్తి; సః = అతఁడు; దేహాభిమానమును విడిచి; పునర్జన్మ; నైతి= పొందఁడు. మ తేమనఁగా, మామ్ = నన్నే; ఏతి = పొందుచున్నాఁడు.

ప. ఇట్టి యీశ్వరజన్మకర్మములం దెలిసినయెడ ఫలముఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—జన్మ—స్వేచ్ఛాకృత మయినదాని; కర్మ—పాలనరూప మైనదానిని; తత్త్వతః—అనుగ్రహార్థమే యని; యథార్థముగాఁ బరమేశ్వరస్వరూపమును, యో వేత్తి. సః, దేహమ్=వర్తమానదేహమును; త్యక్త్వా; పునర్జన్మ; నైతి. మ తేమనఁగా, మామ్ ఏతి = నన్నే పొందుచున్నాఁడు.

రా. ఇట్లు కర్మమూల మగు హేయత్రిగుణ ప్రకృతిసంసర్గరూప మైనజన్మము లేనివాఁడును సర్వేశ్వరత్వ సర్వజ్ఞత్వ సత్యసంకల్పత్వాది సమస్తకల్యాణగుణములతోఁ గూడినవాఁడ నగు, మే = నాయొక్క; సాధుపరిత్రాణము వారలకు నాసమాశ్రయణము సిద్ధించుట—ఇవియే ప్రయోజనముగాఁ గల దగు, దివ్యమ్ = అప్రాకృతము నాయందే అసాధారణముగా నుండున దగు; జన్మ = జన్మమును; కర్మ = కార్యమును; తత్త్వతః, యో వేత్తి. సః = అతఁడు; దేహమ్ = వర్తమాన దేహమును; త్యక్త్వా = విడిచి; పునర్జన్మ; నైతి. మామేతి = నన్నే పొందుచున్నాఁడు. దివ్యంబు లగు నాజన్మచేష్టితంబుల యథార్థస్వరూపము దెలియుటచే నాసమాశ్రయణమునకు విరోధి యగు పాప మంతయు నశించి యీజన్మమునందే చెప్పినచొప్పున నన్నాశ్రయించి మదేకప్రియుండై మదేకమనస్కుండై నన్నే పొందుచున్నాఁడు.

మా. ఏకదేశజ్ఞానముచే ♦ ముక్తిని బ్రతిపాదించుట సర్వజ్ఞానము కలుగవలయు నను నియమమున కుపలక్షణార్థము. కాని అంతమాత్రముచే ముక్తి కలుగు

♦ భగవంతుని జన్మకర్మములమాత్రము దెలియుటచే.

వని చెప్పఁబడినది కాదు. « వేదాద్యుక్తంతు సర్వం యో జ్ఞాత్వోపాస్తే సదా హి మామ్ । త స్యైవ దర్శనపథం యామి నాన్యస్య కస్యచిత్ " * అని మహాకార్మ్యమునందుఁగూడఁ జెప్పఁబడియున్నది. ఇటఁ జెప్పఁబడినదానికి « దీనిఁ దెలిసిన నే జన్మము నొందఁడు" అని గతి కల్పింపవచ్చును. ఇతరవాక్యములకు ♦ ఇతర మయిన గతి లేదు, నాన్యస్య కస్య చిత్ అని చెప్పుటవలన. ఇట తత్త్వతః అని చెప్పుటవలనఁ గూడ, సర్వజ్ఞానము వచ్చుచున్నది ❡. ఎచట నిట్లు చెప్పఁబడునో అచట తత్త్వతః అనుటచే విరోధము పరిహృతం బగును. చెప్పఁబడినదిగూడ « ఏకంచ తత్త్వతో జ్ఞాతుం వినా సర్వజ్ఞతాం నరః । న సమర్థో మహేన్ద్రోఽపి తస్మాత్సర్వత్ర జిజ్ఞసేత్ "§ అని స్కాందమునందు.

వీతరాగభయక్రోధా మన్మయా మా ముపాశ్రితాః
బహవో జ్ఞానతపసా పూతా మద్భావ మాగతాః. ౧౦

భా. ఈమోక్షమార్గం బిప్పుడు ప్రవర్తించినది కాదు, మ రేమనఁగా, పూర్వముగూడ—వీతరాగభయక్రోధాః = రాగమును భయమును క్రోధమును రాగభయక్రోధములు, వీతములు—విగతములు ♦♦ రాగభయక్రోధములు ఎవ్వరినుండియో వారు వీతరాగభయక్రోధులు; మన్మయాః = బ్రహ్మవిదులు, ఈశ్వరాభేదము చూచినవారు; మామ్ = నన్నే, పరమేశ్వరుని; ఉపాశ్రితాః—కేవలజ్ఞాననిష్ఠు లని యర్థము; ఇట్టివారు, బహవః = అనేకులు; జ్ఞానతపసా = పరమాత్మవిషయ మగు జ్ఞానమేతపస్సు,జ్ఞానతపస్సు, దానిచేత; పూతాః=ఉత్తమమయినశుద్ధిని పొందినవారలై; మద్భావమ్= ఈశ్వరభావమును, మోక్షమును; ఆగతాః = పొందినారు. ఇతరతపోనిరపేక్షము జ్ఞాననిష్ఠ యనుట కులింగము జ్ఞానతపసా అనువిశేషణము.

---

* వేదములు మొదలగువానియందుఁ జెప్పఁబడినదానినంతియుఁ దెలిసి యెవ్వఁడు సదా నన్నుపాసించునో వానికే నేను సాక్షాత్కరింతును ఇతరుని కెవ్వనికిని సాక్షాత్కరింపను.

♦ కార్మ్యము మొదలగువానికి.

❡ సర్వజ్ఞానము ఆవశ్యకం బని యేర్పడుచున్నది.

§ సర్వజ్ఞత్వము లేనియెడ ఒకటిగూడ తత్త్వముచే నెఱుంగుటకు మనుష్యుఁడు మహేంద్రుఁడైనను సమర్థుఁడు కాఁడు. అందువలన సర్వజ్ఞత్వము పొందవలయును.

♦♦ తొలఁగినవి.

రాగభయక్రోధములు విడిచినవారును బ్రహ్మవేత్తలును నన్నే ఆశ్రయించి జ్ఞాననిష్ఠు లైనవారు నగు అనేకులు పరమాత్మజ్ఞాన మను తపస్సుచే పరమశుద్ధి నొందినవారలై మోక్షము నొందిరి అని తా.

ఆ. ఇప్పుడు ఈమోక్షమార్గము నూతనం బగుటచే అవ్యవస్థితం బని యాశంకించి పరిహరించుచున్నారు ఈమోక్షమార్గంబు ఇత్యాదిగా. మద్భావమాగతా అనుట మద్భావము పొందినా రనుటచేఁ బునరుక్తము గా దని చూపుచున్నారు బ్రహ్మవిదులు అని. ఆత్మకంటె భిన్నముగాఁగాని భిన్నాభిన్నముగాఁగాని కాక బ్రహ్మము నెఱుంగుట యని చెప్పుచున్నారు ఈశ్వరాభేదము ఇత్యాదిగా. అభేదజ్ఞానముతో కర్మానుష్ఠానమునకు సముచ్చయము నిరాకరించుచున్నారు నన్నే యని. పరమేశ్వరో పాశ్రయమునే విశదీకరించుచున్నారు కేవ లేత్యాదిగా. మాముపాశ్రితాః అని కేవలజ్ఞాననిష్ఠత్వముఁ బ్రతిపాదించి జ్ఞానతపసా పూతాః అని యెందుకు మరలఁ జెప్పవలయును? అనఁగాఁ జెప్పుచున్నారు ఇతరతపోనిరపేక్షము ఇత్యాదిగా. *

హ. ♦

శం. సమస్తమును బ్రహ్మమే యని సమస్తమును బ్రహ్మమాత్రముగా నెఱుంగుటచేఁ బూర్వు లనేకులు ముక్తిఁ బొందిరని « యోగః ప్రోక్తః పురాతనః » యోగము పురాతనం బనుట యేది చెప్పఁబడినదో దానిం బ్రతిపాదించుచున్నాఁడు.—భోగములయందును ఉపకారులయందును రాగము, ఆధ్యాత్మికాద్యుపద్రవములవలన భయము, అపకారులందుఁ గ్రోధము, క్రోధం బనునది ఆపస్తంబునిచేఁ జెప్పఁబడిన భూతదాహీయము లగు § దోషములకు నుపలక్షణము ¶, తీవ్రముముక్షుచేతను సదసద్వివేకవైరాగ్యములచేతను వీతములు—విశేషించి నిర్గతములు రాగభయక్రోధములు ఎవరినుండియో వారు వీతరాగభయక్రోధులు; జ్ఞానతపసా—జ్ఞాన మనఁగా బ్రహ్మమే నే నని సాక్షాద్బ్రహ్మమునందే ఆత్మత్వజ్ఞానము అప్రతిబద్ధ

* జ్ఞానతపసా అని మరలఁ జెప్పుట జ్ఞాననిష్ఠ ఇతర మైనతపస్సు నపేక్షింపక తానే మోక్షము కలిగించు నని సూచించుచున్నది యని భావము.

♦ శంకరభాష్యముతో సమానము.

§ భూతదాహము కల్గించునట్టి.

¶ ఆపస్తంబసూత్రము.—అథ భూతదాహీయాన్ దోషానుదాహరిష్యామః. క్రోధో హర్షో రోషో లోభో మోహో దమ్భో ద్రోహో మృషోద్య మత్యాశీ పరీవాదా వసూయా కామమన్యూ అనాత్మ్య మయోగః.

మేది గలదో అది జ్ఞానము, అదియే తపస్సు ముముక్షు వగు యతికిఁ గర్తవ్యము « మనస శ్చేన్ద్రియాణాం చ హ్యైకాగ్ర్యం పరమం తపః » * అను స్మృతివలన, అట్టి జ్ఞానతపస్సుచేః పూతాః = చక్కఁగా నశించిన అనాత్మభావము గల దగుటచే పరిశుద్ధ మయిన మనస్సు గలవార లగు; బహవః = పెక్కండ్రు వామదేవాదులు ముముక్షువులు; తాము సదా, మా ముపాశ్రితాః—నన్ను అపూర్వంబును అనపరంబును అనంతరమును అబాహ్యమును అద్వితీయంబు నగు బ్రహ్మమునే ఆశ్రయించిన వారలై, ఉపాశ్రయణం బనఁగా సర్వంబును బ్రహ్మమే యని వెలుపలను లోపలను సర్వత్ర ప్రత్యగ్దృష్టిచే సద్రూపమాత్రదర్శనము, దానినే చేయుచున్నవారలై; మన్మయాః = మద్రూపంబునఁ బూర్ణులై; దేహపాతానంతరము, మద్భావమ్ = బ్రహ్మాత్మభావంబున నుండుటను, మోక్షమును; ఆగతాః—విదేహముక్తిని బొందినా రని యర్థము.

౧౦. మా మేతి సో ఽర్జున అని చెప్పఁబడినది. అందుఁ దాను సర్వముక్తిప్రాప్యుఁ డగుటచేఁ బురుషార్థ మనుటయు ఈమోక్షమార్గం బనాదిపరంపరాగతం బనుటయుఁ దెలుపుచున్నాఁడు.—రాగం బనఁగా తత్తత్ఫలంబులయందు ఆశ, సర్వవిషయములను విడిచి జ్ఞానమార్గమునం దెట్లు జీవింపవచ్చు నను భీతి భయము, సర్వవిషయంబులను దొలఁగించునట్టి యీమార్గము ఎట్లు హితం బగు నను ద్వేషము క్రోధము, ఈరాగభయక్రోధములు వీతములు--వివేకముచే విగతంబు లయ్యెను ఎవ్వరినుండియో వారు వీతరాగభయక్రోధులు, శుద్ధసత్త్వు లని యర్థము; మన్మయాః= నన్నుఁ బరమాత్ముని తత్పదార్థ త్వంపదార్థముల కభేదముచే అపరోక్షముగాఁ జూచినవారలు, లేక, నాయందే మనస్సు గలవారలు; మా ముపాశ్రితాః= ఏకాంత ప్రేమభక్తిచే నన్ను ఈశ్వరుని శరణుపొందినవారలు; బహవః = పెక్కండ్రు; జ్ఞానతపసా = జ్ఞాన మను తపస్సుచేత; జ్ఞానము సర్వకర్మక్షయహేతు వగుటవలన, « నహి జ్ఞానేన సదృశం పవిత్ర మిహ విద్యతే » అని గదా చెప్పఁబోవుచున్నాఁడు, దానిచేత, పూతాః = నశించిన సమస్తపాపములును గలవారలై, అజ్ఞానము తత్కార్యమును అను మలములఁ దొలఁగించుకొన్నవారై; మద్భావమ్ =మద్రూపత్వమును విశుద్ధసచ్చిదానందఘనమైనదాని, మోక్షమును; ఆగతాః = అజ్ఞానము దొలఁగుటచేఁ బొందిరి. లేక. జ్ఞానతపసా పూతాః = జీవన్ముక్తులై; మద్భావమ్= మద్విషయ

* మనస్సునకును ఇంద్రియములకును ఏకాగ్రతయే ఉత్తమ మగు తపస్సు.

మయిన • భావమును-ప్రేమను, ఆగతాః. «తేషాం జ్ఞానీ నిత్యయుక్త ఏకభక్తి ర్విశిష్యతే” అని గదా చెప్పఁబోవుచున్నాఁడు.

శ్రీ. ఎట్లు జన్మకర్మములఁ దెలియుటచే నన్నుఁ బొందవచ్చు ననఁగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—నేను శుద్ధసత్త్వావతారములచే ధర్మపరిపాలనము చేయుచున్నా నని నాపరమకారుణికత్వము నెఱింగి, వీతములు—తొలఁగినవి రాగభయక్రోధములు ఎవ్వరినుండియో అట్టివారలై, విక్షేపము లేకపోవుటవలన; మన్మయాః = నాయందే మనస్సు గలవారలై; మా ముపాశ్రితాః = నన్నే యుపాశ్రయించినవారలై; నాప్రసాదముచేఁ బొందఁదగిన ఆత్మజ్ఞాన మేది గలదో తపస్సును దానికిపరిపాకహేతువు స్వధర్మరూప మేది గలదో అవి జ్ఞానతపస్సులు, వానిసమాహారము జ్ఞానతపస్సు, దానిచేత-జ్ఞానముచేతను తపస్సుచేతను అనుట; పూతాః = అజ్ఞానమును తత్కార్యమును అను మలములు నిరసించుకొన్నవారలై; మద్భావమ్ = నాసాయుజ్యమును; ఆగతాః= పొందినారు; బహవః=పెక్కండ్రు. కాని యిప్పుడే ప్రవర్తించినదికాదీభక్తిమార్గం బని యర్థము. ఇట్లు, «తా న్యహం వేద సర్వాణి” ఇత్యాది గ్రంథముచే విద్యా ౽విద్యారూపము లయిన యుపాధులచే తత్త్వంపదార్థములను జీవేశ్వరులను దెలిపి, ఈశ్వరుఁడు అవిద్య లేనివాఁ డగుటవలన నిత్యశుద్ధుఁ డనియు, జీవుఁడును ఈశ్వరప్రసాదలబ్ధ మగు జ్ఞానముచే అజ్ఞానము తొలఁగుటవలన శుద్ధుఁడు కాఁగా చిదంశమున నిద్దఱకును ఐక్యము చెప్పఁబడిన దనియు నెఱుంగవలయును.

ప. ఇఁక నె ట్లింతమాత్రముచేతనే నన్నుఁ బొందవచ్చు ననఁగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—వీతములు — దాఁటిపోయినవి రాగభయక్రోధములు ఎవ్వరినుండియో వారు; కావుననే, మన్మయాః = నాయందే చిత్తము గలవారలై; నన్నే యుపాశ్రయించినవారలై; నాప్రసాదముచే లబ్ధ మగు, జ్ఞానతపసా=జ్ఞానము-ఆత్మానాత్మవివేకము, తపస్సు-తత్కారణ మగు కర్మము, ఆరెంటిచేత; బహవః = పెక్కండ్రుయోగులు; పూతాః = శుద్ధులై; మద్భావమ్ = నాసాయుజ్యమును; ఆగతాః.

రా. దానిం జెప్పుచున్నాఁడు.—జ్ఞానతపసా=మదీయజన్మకర్మతత్త్వజ్ఞానమను తపస్సుచేత; పూతాః; ఇట్టివార లైరి *. అట్లు శ్రుతి «తస్య ధీరాః పరిజా

• నేను విషయముగాఁ గల.

* పూర్వశ్లోకవ్యాఖ్యానముచే ఈశ్లోకము వ్యాఖ్యాతప్రాయం బగుటవలన ఇట్టివార లైరి అని సంగ్రహంబున వివరింపఁబడినది.—జ్ఞానతపసా అనుదాని యర్థము “దివ్యంబు లగు...నశించి” అను

నన్తి యోనిమ్॥ అని. ధీరాః = బుద్ధిమంతులలో నుత్తములు, ఇట్లు, తస్య = ఆతని యొక్క, యోనిమ్ = జన్మప్రకారమును; పరిజానన్తి = ఎఱుంగుచున్నారని యర్థము.

మా. కలరుగూడ అట్లు ముక్తులైనవా రని చెప్పుచున్నారు. మన్మయాః = మత్ప్రియులు, అంతటను నన్నుఁ దక్క నితరము దేనినిం జూడ రని యర్థము.

> యే యథా మాం ప్రపద్యన్తే తాం స్తథైవ భజా మ్యహమ్
> మమ వర్త్మా ఽనువర్తన్తే మనుష్యాః పార్థ సర్వశః. ౧౧

భా. నీ కప్పుడు రాగద్వేషములు కలవు, ఏల యనఁగా కొందఱకు మాత్రమె ఆత్మజ్ఞానము నొసంగెదవు, అందఱకు నొసంగవు. అందువేని, చెప్పెదము.—యే = ఎవరు; యథా = ఏవిధమున, ఏప్రయోజనము చేత, ఏఫలమును గోరి; మామ్ = నన్ను; ప్రపద్యన్తే = సేవించుచు న్నారో; తాన్ = వారలను; తథైవ=ఆవిధముననే, ఆఫలము నిచ్చుటచే; అహమ్ = నేను; భజామి=అనుగ్రహించుచున్నాను; వారలు మోక్షము నపేక్షింపనివార లగుటవలన. ఒక్కనికి ముముక్షుతయు ఫలార్థితయు నేకకాలంబున సంభవింపదు గదా! కావున, ఎవ్వ రేఫలము నర్థింతురో వారలను తత్ఫలప్రదానముచేతను, ఇఁక నెవ్వరు ఫలము నర్థింపక మీఁదఁ జెప్పినచొప్పున ననుష్ఠించుచు ముముక్షువు లగుదురో వారలను జ్ఞాన ప్రదానంబుచేతను, ఎవ్వరు జ్ఞానులై సన్న్యసించి ముముక్షువు లగుదురో వారలను మోక్షప్రదానముచేతను, అట్లు ఆర్తులను ఆర్తిహరణముచేతను— ఇట్లెవ్వ రేవిధంబున నన్నుఁ బ్రపన్ను లగుదురో వారల నావిధం బుననే భజించుచున్నా నని యర్థము. కాని, రాగద్వేషములవలనఁ గాని మోహమువలనఁ గాని ఎవ్వనిని భజింపను. సర్వవిధంబులను, సర్వావస్థుఁడ నైన ఈశ్వరుఁడను నాయొక్క, వర్త్మ = మార్గమును; అనువర్తన్తే = అనుసరించుచున్నారు; మనుష్యాః = మనుష్యులు; ఒకా

టచేఁ జెప్పఁబడినది, మా మాశ్రితాః అనుదాని యర్థము "నన్నాశ్రయించి" అనుటచేఁ జెప్పఁబడి నది. "మదేకప్రియుండై" అనుటచే వీతరాగభయక్రోధాః అనుదాని యర్థము వర్ణింపఁబడినది. "మదేకమనస్కుండై" అనుటచే మన్మయాః అనుదాని యర్థము చెప్పఁబడినది. "నన్నే పొందు చున్నాఁడు" అనుటచే మద్భావ మాగతాః అనుదాని యర్థము ప్రతిపాదింపఁబడినది. అని తాత్పర్య చంద్రిక.

నొకఫలము గోరినవార లగుటచే ఆకర్మమునందు ♦ సధికృతులై రెవ్వరు ప్రయత్నించుచున్నారో వారు మనుష్యు లని యిటఁ జెప్పఁబడుచున్నారు; పార్థ = ఓ యర్జునుఁడా! సర్వశః = సర్వప్రకారములచేతను.

ఎవ్వరు ఏఫలము గోరి న న్నాశ్రయించుచున్నారో నేను వారలను ఆఫలము నిచ్చుటచే ననుగ్రహింతును. అర్జునుఁడా! ఎవ్వ రేఫలము గోరి తదర్థము ప్రయత్నించినను వారలందఱు జ్ఞానకర్మరూప మయిన నామార్గమునే యన్నివిధముల ననుసరించుచున్నా రని తాత్పర్యము.

ఆ. ఈశ్వరుఁడు సర్వజంతువులకును మోక్షం బొసంగునేని మున్ను చెప్పిన విశేషణములు ❘ వ్యర్థము లగును; ఇఁకఁ గొందఱకు మాత్రమే మోక్షం బిచ్చునేని అప్పు డతనికి రాగాదులు గల వని యేర్పడుటవలన అనీశ్వరత్వము § సంభవించును అని శంకించుచున్నాఁడు నీ కప్పుడు ఇత్యాదిగా. ఎవ్వరు ముముక్షువులో వారలకు మోక్షము నీశ్వరుఁడు జ్ఞానసాధనద్వారంబున నొసంగుచున్నాఁడు, ఇతర ఫలాంతరము గోరువారలకును వానివానిసాధనముల ననుష్ఠించుటచే ఆయాఫలమునే యిచ్చుచున్నాఁడు; కావున లే దీతనికి రాగద్వేషములు అని పరిహరించుచున్నారు చెప్పెదము అని. ముముక్షువు లీశ్వరు ననుసరించినను ఫలాంతరము నర్థించువార లేల యతని ననుసరింపవలయు నని యాశంకించి "ఫల మత ఉపపత్తేః" * అనున్యాయమున ఆఫలము ఈశ్వరాధీనం బగుటవలన, వారలకును ఈశ్వరు ననుసరించుట యావశ్యక మని చెప్పుచున్నాఁడు ఉత్తరార్ధముచేత. భగవంతు నాశ్రయించువారల కందఱకును ఏకరూపమైన కైవల్య మెందువలన ననుగ్రహింపరాదు? అనఁగాఁ జెప్పుచున్నారు వారలు మోక్షము నపేక్షింపనివార లగుటవలన అని. ప్రార్థనము లనేకవిధము లగుటవలన అభ్యుదయమును నిశ్శ్రేయసమును రెంటిని అర్థించుట యొకనియందే యేల సంభవింపఁ గూడదు? అని యాశంకించి యేక కాలంబున నది యుపపన్నము గా దని సాధించుచున్నారు ఒక్కనికి ఇత్యాదిగా. ముముక్షువులకును ఫలార్థులకును విభాగ మేర్పడఁగా ఫలితమైన తత్తదనుగ్రహవిభా

♦ తత్ఫలజనకమైన కర్మమునందు.

❘ వీతరాగభయక్రోధా ఇత్యాదులు.

§ ఈశ్వరుఁడు కాకపోవుట.

* బ్ర. సూ. అధ్యా ౩. పా ౨. సూ ౩౭. ఫలమ్—కర్మఫలము, అతః—ఈ ఈశ్వరునివలననే కలుగుచున్నది, ఉపపత్తేః—ఉపపన్న మగుటవలన.

గమును జెప్పుచున్నారు కావున అని. నిత్యనైమిత్తికకర్మము లనుష్ఠించువారలే ఫలము నర్థింపనివారలై ముముక్షువు లయినయెడ ఎట్లు వారల ననుగ్రహించుట? అనఁగాఁ జెప్పుచున్నారు ఇఁక నెవ్వరు ఫలము నర్థింపక ఇత్యాదిగా. కలరు కొందఱు సర్వధర్మముల విడిచినవారు జ్ఞానులు మోక్షమునే యపేక్షించువారు, వారల నను గ్రహించువిధముఁ బ్రకటించుచున్నారు ఎవ్వరు జ్ఞానులై ఇత్యాదిగా. కొందఱు ఆర్తులై జ్ఞానాదిసాధనాంతరరహితులై తమయార్తిని ♦ దొలఁగించుటకు భగవంతునే ఆశ్రయించెదరు, వారలందు భగవంతుఁడు చేయు ననుగ్రహవిశేషముఁ జూపుచు న్నారు అట్లు ఇత్యాదిగా. పూర్వార్ధవ్యాఖ్యానము నుపసంహరించుచున్నారు ఇట్లు ఇత్యాదిగా. భగవంతునియనుగ్రహమునకు వేఱునిమిత్తము నివారించుచున్నారు కాని ఇత్యాదిగా. ఫలార్థులైనను ముముక్షువులైనను సర్వజంతువులకును భగవంతు ననుసరించుట యావశ్యకమేయని ప్రతిపాదించు నుత్తరార్ధమును విభజించుచున్నారు సర్వవిధంబులను ఇత్యాదిగా. సర్వావస్థుఁడను—ఆయారూపమున అవస్థితుండను. మార్గము—జ్ఞానకర్మరూపము. మనుష్యా లని చెప్పుటవలన ఇతరులకు ఈశ్వరు నను సరించుట యనావశ్యకం బని యేర్పడు నని యాశంకించి చెప్పుచున్నారు ఒకానొక ఫలము ఇత్యాదిగా. సర్వప్రకారములచేతను—నామార్గము ననుసరించుచున్నా రని ముందటి కన్వయము.

తా. మద్భాన మాగతాః అని విని, మోక్షమునే యిచ్చుచున్నాఁడు భగవంతుఁడు భక్తులకు, జ్ఞానైశ్వర్యాదిఫలము నియ్యఁడు. అని యర్జునుండు పలుకు నని యాశంకించి చెప్పు[illegible]ఁడు.—యే = ఏఫలముఁ గోరుపురుషులు; యథా = ఏవిధమున, సాత్త్విక రాజస తామసభావంబున; మామ్ = నన్ను; ప్రపద్యన్తే సేవించుచున్నారో; తాన్; అహమ్; తథైవ = ఆఫలము నిచ్చుటచేతనే, ఐశ్వర్యాది ఫలము గోరువారలను దాని నిచ్చుటచేతనే యని యభిప్రాయము. మమ=ఈశ్వరుఁ డను నాయొక్క; వర్త్మ = మార్గమును, కోరినఫలము నిచ్చుటను; అనువర్తన్తే = అనుసరించుచున్నారు. ఏయేఫలము తమ కిష్టమో దానినే నన్నుఁ బ్రార్థించుచున్నా రని యభిప్రాయము.

శం. ఓయీ! సర్వప్రాణులును సుధాసముద్రమునందుంబోలె నీయందే యద్వితీయం బగు పరబ్రహ్మమునం దున్నారు. ఇట్లు నీయందుండుట సర్వసమంబై

♦ దుఃఖమును.

యుండఁగాఁ గొందఱకుమాత్రమే యందు ముక్తి నొసంగదవు కాని యందఱకు నొసంగవు. ఏమి నీ కీపక్షపాతము ? అని యాశంకింపఁగా. అట్లు కాదు. సుధా సముద్రవాసము సర్వసమంబైనను ఎట్లు సుధాపానము చేసినవారలకే యమరత్వము, ఇతరులకు లేదో, అట్లే నాయందునికి సర్వసమంబైనను నన్నొక్కనే నైక్యమున నెవరు భజింతురో వారలకే ముక్తి, ఇతరభావమును భజించువారలకు సకాములకు ముక్తి లేదు. అని "తం యథా యథోపాసతే తథైవ భవతి" అను శ్రుతితాత్పర్యముఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—"ద్వే రూపే వాసుదేవస్య వ్యక్తం చా ఽవ్యక్త మేవచ । అవ్యక్తం బ్రహ్మణో రూపం వ్యక్త మేత చ్చరాచరమ్ ॥" ♦ అను స్మృతివలన, అవ్యక్తము నిర్విశేషపరబ్రహ్మము, వ్యక్తమో మాయోపాధిక మగు అపరబ్రహ్మము. కార్యసహితమైన నాతత్త్వం బిట్లు వ్యవస్థితము. శాస్త్రాచార్యోపదేశములచే సంస్కృతమగు తమతమబుద్ధి కనురూపముగా దానిం దెలిసి పరబ్రహ్మవిదులు కాని అపరబ్రహ్మవిదులు ఆయాఫలముఁ గోరువారలు కాని, యే = ఏజనులు; మామ్ = నన్ను; ఇట్లు రెండువిధములుగా నున్నపరమాత్మను; యథా ప్రపద్యన్తే = జ్ఞానయోగముచేఁ గాని కర్మయోగముచేఁ గాని మఱియొకవిధమునఁ గాని యేప్రకారముచేత నుపాసించుచున్నారో; తత్తత్సాధననిష్ఠు లగు, తాన్ = ఆ యుపాసకులను; తథైవ = ఏయేతత్త్వమునందు వారు పరినిష్ఠితు లగుదురో తత్తద్రూపముననే సాక్షాత్కరించి; భజామి = అనుగ్రహించుచున్నాను, తత్తద్వస్తువు నుపాసించుఫలము నొసంగుచున్నా నని యర్థము. "యాదృశీ భావనా యత్ర సిద్ధి ర్భవతి తాదృశీ ॥" * అను నియమమువలన తమతమబుద్ధిబలంబున గ్రహించినతత్త్వముయొక్క యుపాసనమున కనురూపముగనే వారికి ఫలము సిద్ధించుచున్నది, వేఱువిధమునఁ గాదు. అందువలన నాకేమియుఁ బక్షపాతము లే దని భావము. ఇట్లు జ్ఞానకర్మయోగఫలము నిచ్చుటయందు సమభావంబున నే నున్నను, శాస్త్రార్థము తెలిసినవారు ఆ శాస్త్రార్థము ననుసరించునట్టి యే మనుష్యులు బ్రాహ్మణాదులు ముముక్షువులు గలరో, వారలందఱును, మమ = ఈశ్వరుఁడను నాకు; అభిమత మగు శ్రుతిస్మృతివిహిత మయిన, వర్త్మ = కర్మమార్గమునే; అనువర్తన్తే. లేక. మమ = ఈశ్వరుఁడను నాయొక్క; కృత్యమునకు విషయమైన కర్మమార్గమును; అనువర్తన్తే—విశేషించి కర్మమునే చేయుచున్నా రని యర్థము.

♦ వాసుదేవునకు రెండురూపములు, వ్యక్తమనియు అవ్యక్తమనియు; అవ్యక్తము పరబ్రహ్మము, వ్యక్తం బీచరాచరము.

* ఎందు ఎట్టిభావన యగునో అందు సిద్ధి అట్టిదే యగును.

మ. ఓయీ! ఎవ్వరు జ్ఞానతపస్సుచేఁ బరిశుద్ధులై నిష్కాములో, వారు త్వద్భావమును ♦ బొందుచున్నారు, ఎవ్వరు అశుద్ధులు సకాములో వారు పొందరు, కావున ఫలప్రదాత వగు నీకు వైషమ్యనైర్ఘృణ్యములు * సంభవించు ననఁగా, అట్లు సంభవింప వని చెప్పుచున్నాఁడు.—యే = ఆర్తులును అర్థార్థులును జిజ్ఞాసువులును జ్ఞానులును ఎవ్వరు; యథా = ఏవిధముచేత, సకాములై కాని నిష్కాములై కాని; మామ్ = నన్ను, ఈశ్వరుని సర్వఫలప్రదాతను; ప్రపద్యన్తే = భజించుచున్నారో; తాన్; తథైవ = వారుకోరినఫలము నిచ్చుటచేతనే; భజామి = అనుగ్రహించుచున్నాను; అహమ్ = నేను; వేఱువిధమునఁ గాదు. అందు, ముముక్షువులు కాని ఆర్తులను అర్థార్థులను ఆర్తిహారణముచేతను అర్థదానముచేతను అనుగ్రహించుచున్నాను. జిజ్ఞాసువులను « వివిదిషన్తి యజ్ఞేన ” ఇత్యాదిశ్రుతిచే విహిత మయిన నిష్కామకర్మము ననుష్ఠించువారలను జ్ఞానదానముచేతను, ముముక్షువు లయిన జ్ఞానులను మోక్షదానముచేతను అనుగ్రహించుచున్నాను. కాని ఒకటి కోరువానికి మఱియొక్కటి యొసంగ నని యర్థము. ఓయీ! అట్లయినను నీభక్తులకే ఫలము నిత్తువు కాని ఇతరదేవతాభక్తులకు ఫల మియ్యవు కావున వైషమ్యము ఉండనే యున్నది యనఁగా, లేదని చెప్పుచున్నాఁడు—మమ = సర్వాత్ముఁడను వాసుదేవుఁడను నాయొక్క; వర్త్మ = భజనమార్గమును, కర్మజ్ఞానరూపమును; అనువర్తన్తే; ఓపార్థుఁడా! సర్వశః = సర్వప్రకారములచేతను, ఇంద్రాదుల ననువర్తించువారుగూడ; మనుష్యాః అని కర్మాధికారులు చెప్పఁబడుచున్నారు. « ఇన్ద్రం మిత్రం వరుణ మగ్ని మాహుః » ఇత్యాదిమంత్రవర్ణమువలనను, ఫల మత ఉపపత్తేః అనున్యాయమువలనను సర్వదేవతారూపంబునను ఫలప్రదాత భగవంతుఁ డొక్కఁడే యని యర్థము. అట్లు చెప్పఁబోవుచున్నాఁడు « యే ఽప్యన్యదేవతా భక్తాః ” ఇత్యాదిగా.

శ్రీ. ఓయీ! అప్పుడు నీకుఁగూడ వైషమ్య మున్నదా యేమి? ఏల యనఁగా, ఇట్లు నిన్నే శరణు పొందినవారలకుమాత్రమే ఆత్మభావం బొసంగుచున్నావు, ఇతరులకు సకాముల కొసంగవు. అనఁగా నందుకుఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—యథా = ఏవిధముచేత, సకామతచేఁ గాని నిష్కామతచేఁ గాని; యే = ఎవ్వరు; మామ్; భజించుచున్నారో; తాన్ = వారలను; అహమ్; తథైవ = వారు కోరినఫలము నిచ్చుటచే; భజామి = అనుగ్రహించుచున్నాను. కాని ఎవ్వరు సకాములై

♦ నీవగుటను.

* పక్షపాతమును దయ లేకుండుటయు.

నన్ను విడిచి యింద్రాదులనే భజింతురో, వారల నే నుపేక్షింతు నని తలంపవలదు. ఎందువలన ననఁగా. సర్వశః= సర్వప్రకారములచేత; ఇంద్రాదుల సేవించువారు గూడ, మమవర్త్మ = నాయొక్క భజనమార్గమునే, అనువర్తన్తే. ఇంద్రాదిరూపమునఁ గూడ నేనే సేవ్యుఁడను.

ప. ఓయీ! అప్పుడు నీయొద్దఁగూడ వైషమ్యము గలదు. ఎందువలన ననఁగా, నిన్ను శరణు పొందినవారికిమాత్రమే ఆత్మభావము నిచ్చుచున్నావు, పరులకీయ్యవు. అనఁగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు — యే = ఏయుపాసకులు; యథా= దేని నుద్దేశించి; మామ్; ప్రపద్యన్తే=శరణుచొచ్చుచున్నారో; నేను గూడ, తాన్; తథైవభజామి = ఆయాయుద్దేశమునే పూర్ణము గావించుచున్నాను. అట్లు చెప్పఁబడినది « సురద్రుమో యద్వ దుపాశ్రితార్థదః »* అని. ఇఁక ఆయాయుద్దేశములఁ గలిగించువాఁడనుగూడ నేనే యని చెప్పుచున్నాఁడు—సర్వశః మనుష్యాః = సర్వమనుష్యులును; మమవర్త్మ = నాయొక్క మార్గమును; అను = గుఱిచేసికొని; వర్తన్తే—సర్వాంతర్యామి నగుటచే ఆయాగుణములతోఁ గూడిన బుద్ధులను ప్రేరించువాఁడనుగూడ నేనే యగుచున్నాను.

రా. దేవమనుష్యాదిరూపంబున మత్సమాశ్రయణంబు గోరువారల పరిత్రాణము మాత్రమె కాదు నేను జేయుట. మఱేమి యనఁగా; యే=నన్నాశ్రయింపఁ గోరినవార లెవ్వరు; యథా = ఏవిధముచేత, తమయపేక్షకనురూపునిఁగా నన్ను సంకల్పించి; ప్రపద్యన్తే = సమాశ్రయించుచున్నారో; తాన్ = వారలగుఱించి; తథైవ = వారికోరికచొప్పుననె; భజామి=నన్నుఁ జూపుచున్నాను. ఇట నధికమేల? మనుష్యాః= మనుష్యులందఱును; నన్ననువర్తించుటయందే కోరికగలవారలు; మమ వర్త్మ = నాయొక్కస్వభావమును; యోగులకు వాఙ్మనసముల కగోచరమైనను తమ నేత్రాదీంద్రియములచే; సర్వశః = తాము కోరిన సర్వవిధములచేతను; అనువర్తన్తే= అనుభవించియున్నారు.

నన్నాశ్రయింపఁ గోరువారు తమయిష్టముచొప్పున ఏరూపము గలవానిఁగా నన్ను సంకల్పించి యాశ్రయించుచున్నారో నేను వారు సంకల్పించినవిధంబున ఆరూపముతో వారికి దర్శనమిచ్చుచున్నాను. అధిక మేల? నన్నాశ్రయింపఁ గోరు మనుష్యులందఱును, నాస్వభావము యోగులకు నెఱుంగరాని దయ్యును,

* కల్పవృక్షం బెట్లు ఆశ్రితులకోరికల నిచ్చునదియో.

వారుకోరినట్లు పతిపుత్త్రాదిరూపంబున దర్శన మిచ్చుచున్న నన్ను తమనేత్రాదీంద్రియములచే ననుభవించుచున్నా రని తాత్పర్యము.

మా. అన్యదేవతారూపంబున నన్ను భజించినమాత్రాన ముక్తి యేమో కలుగదు. అయినను అందఱకును వారివారి కనురూపముగా ఫలము నొసంగుచున్నా నని చెప్పుచున్నాఁడు.—భజామి= సేవించుచున్నాను ఫలప్రదానముచేత, కాని గుణభావమునఁ గాదు ♦. ఎట్లీవి శేషము కావచ్చును ? అనఁగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు.— ఇతరదేవతల యజించువారుగూడ, మమవర్త్మ = నామార్గమునే; అనువర్తన్తే; సర్వకర్మములఁ జేయువార లగుటవలనను, నేనే భోక్త నగుటవలనను. “యే ఽప్యన్యదేవతాభక్తాః” అని చెప్పఁబోవుచున్నాఁడు. “యో దేవానాం నామధా ఏక ఏవ” * అని గదా శ్రుతి. భగవంతుఁడే ఆశ్రుతియందుఁ బ్రతిపాదింపఁబడువాఁడు. “అజస్య నాభా వధ్యేక మర్పితమ్” అని భగవంతుని బోధించులింగమువలన.

ఇతరదేవతారూపంబున నన్ను సేవించువారలకు ముక్తి యొసంగను గాని వారివారిసేవ కనురూపముగా స్వర్గాదిఫలము నొసంగుదును. ఇతరఫలమునైనను ఎట్లు? నఁగా అన్యదేవతాభక్తులుగూడ నామార్గమునే యనువర్తించెదరు, వారలు సకలకర్మములను జేయుదురు, ఆయజ్ఞాదికర్మములందు భోక్తను నేనే గదా! అని తాత్పర్యము.

కాఙ్క్షన్తః కర్మణాం సిద్ధిం యజన్త ఇహ దేవతాః
క్షిప్రం హి మానుషే లోకే సిద్ధి ర్భవతి కర్మజా. ౧౨

భా. ఈశ్వరుఁడవు నీకు రాగాదిదోషంబులు లేవేని, నీకు సర్వప్రాణులయందు ననుగ్రహేచ్ఛ సమంబై యుండఁగా, నీవును సర్వఫలంబుల నిచ్చుటకును సమర్థుండవై యుండఁగా, “సర్వంబును వాసుదేవుండు” అను జ్ఞానముచేతనే ముముక్షువులై యెందువలన నిన్నే యుండఱుం బ్రపన్నులుకారు ? అందువేని. విను మందుకుఁ గారణము.—కర్మణామ్= కర్మములయొక్క; సిద్ధిమ్ = ఫలనిష్పత్తిని; కాఙ్క్షన్తః = కోరుచున్నవారలై; ఇహ = ఈలోకమునందు; దేవతాః = ఇంద్రాగ్నిప్రభృతులను; యజన్తే=ఆరాధించుచున్నారు. “అథ యో ఽన్యాం దేవతా ముపాస్తే

♦ భృత్యభావమునఁ గా దనుట.

* ఎవఁడు ఒకఁడే దేవతలనామములను ధరించువాఁడో.

అన్యోఽసా వన్యోఽహమస్మీతి నస వేద యథా పశు రేవం స దేవానామ్"♦
అను శ్రుతివలన. అట్టి భిన్నదేవతాయాజులకు ఫలకాములకు, క్షిప్రమ్= శీఘ్రముగా; హి= ఏకారణమువలన; మానుషేలోకే= మనుష్యలోకము నందు; మనుష్యలోకంబునందుఁగదా శాస్త్రాధికారము, "క్షిప్రం హి మానుషేలోకే" అని విశేషణమువలన ఇతరలోకములందును కర్మ ఫలసిద్ధిని జూపుచున్నాఁడు భగవంతుఁడు, మానుషలోకంబునందు వర్ణాశ్రమాదికర్మంబు లని విశేషము; అట్టి వర్ణాశ్రమాద్యధికారు లగుకర్ములకు; కర్మజా = కర్మములవలనఁ గలిగిన; సిద్ధిః = ఫలసిద్ధి; క్షిప్రముగా, భవతి = అగుచున్నది.

కర్మఫలసిద్ధిని గోరి యీలోకంబున మనుష్యులు నానావిధదేవతల నారాధించెదరు. ఏల యనఁగా కర్మఫలసిద్ధి మనుష్యలోకంబున శీఘ్రముగాఁ గలుగు నని తాత్పర్యము.

అ॰ అనుగ్రాహ్యు లగు * ప్రాణు లవలంబించు జ్ఞానకర్మముల ననుసరించి భగవంతుఁడు వారియెడ ననుగ్రహము సేయుటవలన భగవంతునకు రాగద్వేషములు లే వనునెడ, అప్పు డతనికి రాగద్వేషంబులు లేకపోవుటవలన సర్వప్రాణులందును అనుగ్రహేచ్ఛ సమానమై యుండవలయును, సమానమైన యనుగ్రహేచ్ఛ యుండఁగా భగవంతునకు స్వల్పఫలము నిచ్చుటకుమాత్రమే సామర్థ్యము గలదనియు మోక్షాఖ్య మగు మహాఫల మిచ్చుటకు సామర్థ్యము లే దనియుఁ జెప్పుట యుక్తము గాదు, అప్రతిహతము లైనజ్ఞానేచ్ఛాశక్తులు గలవాఁడ వగు నీవు సకలఫలంబుల నొసంగుటకును సమర్థుఁడ వగుటవలన; అట్లు నీకు సమాన మయిన యనుగ్రహేచ్ఛ యుండఁగా నీవును సకలఫలంబుల నిచ్చుటకును సమర్థుఁడవై యుండఁగా సర్వప్రాణులును స్వల్పఫలం బయిన యభ్యుదయమును విడిచి మోక్షమునే యపేక్షించినవారలై జ్ఞానముచే నిన్నే యొందు కాశ్రయింపఁగూడ దని ప్రశ్న చేయుచున్నాఁడు ఈశ్వరుఁడవు ఇత్యాదిగా. వారలకు మోక్షాపేక్ష లేకుండుటయు మోక్షోపాయభూతమైన జ్ఞానమునెడఁ గూడ విముఖతయు భగవత్ప్రాప్తి లేకపోవుటకు హేతు

♦ ఇఁక ఎవ్వఁడు ఇతరదేవతను ఉపాసించుచున్నాఁడో నాకన్న వేఱు ఇతఁడు నేను వేఱు అని, అతఁ డెఱుంగఁడు. మనకుఁ బశు వెట్లో అట్లు అతఁడు దేవతలకు.

* అనుగ్రహింపఁ దగిన.

పుగాఁ జెప్పువారలై సమాధానము నారంభించుచున్నారు వినుము ఇత్యాదిగా. కర్మఫలసిద్ధిని గోరువాఁడు ఎందుకు మానుషలోకంబున దేవతారాధనము చేయవల యును ? అనఁగాఁ జెప్పుచున్నాఁ డుత్తరార్ధముచేత. కర్మఫలసిద్ధిఁ గోరి యష్టృయష్ట వ్యభేదముఁ * జూచువారలకు అట్టిభేదదర్శనమునకుఁ గారణము ఆత్మా జ్ఞానం బను టకు బృహదారణ్యక శ్రుతి నుదాహరించుచున్నారు అథేత్యాదిగా. అవిద్యాప్రక రణము నుపక్రమించుటకై అథ అని చెప్పఁబడినది. ఉపాసనమును—భేదదర్శనమును అనువదించి అందుకుఁ గారణ మాత్మజ్ఞానము కా దని చూపుచున్నది నసవేద అని. ఎట్లు అస్మదాదులకు నాఁగేలులాగుట మొదలగువానిచేఁ బశు వుపకరించుచున్నదో అట్లు అజ్ఞుఁడు దేవతలకు యాగాదులచే నుపకరించుచున్నాఁ డని చెప్పుచున్నది యథా పశురేవం సదేవానామ్ అని. ఎందువలన ఆఫలార్థులు భిన్న దేవతల యజించు వారు జ్ఞానమార్గము నపేక్షింపరు ? అనుప్రశ్నకు నుత్తరముగా నుత్తరార్ధమును వివరించుచున్నారు అట్టి భిన్న దేవతాయాజులకు ఇత్యాదిగా. ఎందువలన ఈకర్మా ధికారులకుఁ గర్మప్రయుక్తమైనఫలము ఈలోకమున శీఘ్రమున సిద్ధించుచున్నదో అందువలన వారలకు మోక్షమార్గము నెడ విముఖత కలుగుచున్న దని యర్థము. మానుషేలోకే అనువిశేషణ మెందు కని యాశంకించి చెప్పుచున్నారు మనుష్యలోక మునందుఁ గదా ఇత్యాదిగా. ఇతరలోకములయం దప్పుడు కర్మఫలసిద్ధి లే దని యాశంకించి క్షిప్రమ్ అనువిశేషణమునకుఁ దాత్పర్యము చెప్పుచున్నారు క్షిప్రం హి మానుషేలోకే ఇత్యాదిగా. మనుష్యలోకంబునఁ గర్మఫలసిద్ధి శీఘ్రంబుననగుచున్నది, ఇతరలోకంబుల విలంబముగా నగు నని విభాగము చేయుటకు ఏమి హేతు వని యాశంకించి సామగ్రియుండుటవలనను లేకపోవుటవలనను అని చెప్పుచున్నారు మానుషలోకమునందు ఇత్యాదిగా. మనుష్యలోకమునందుఁ గర్మఫలసిద్ధి శీఘ్ర ముగా నగుటవలన కర్మఫలాభిముఖు లగువారికి జ్ఞానమార్గవిముఖత ప్రాయికం బని యుపసంహరించుచున్నారు అట్టి ఇత్యాదిగా.

హ. మఱియును. కర్మణామ్ = యజ్ఞాదులయొక్క; సిద్ధిమ్ = స్వర్గాదిఫల మును; కాఙ్క్షన్తః = కోరినవారలై; ఇహ = ఈలోకమునందు; దేవతాః = ఇంద్రాదు లను; యజన్తే = పూజించుచున్నారు. హి = ఎందువలన ననఁగా; క్షిప్రమ్= శీఘ్ర ముగా; మానుషేలోకే; కర్మజా సిద్ధిః = కర్మఫలము; భవతి=కలుగుచున్నది. అట్లు ఇతరలోకమునఁ గలుగదు, వర్ణాశ్రమాదివిశేషములు లేమివలన.

* నేను యజించువాఁడను, వీరు దేవతలు యజింపఁబడువారు అను భేదమును.

శం. ఓయీ! మోక్షమునకు సమీపకారణమును సర్వశ్రుతిప్రసిద్ధము నగు జ్ఞానయోగమును విడిచి పండితులుగూడ నెందుకుఁ గర్మమార్గము ననుష్ఠించెద రని యాశంకింపఁగా; అట్లు కాదు, జ్ఞానయోగము చిత్తశుద్ధిచేతనే పొందఁదగినది, చిత్తశుద్ధి లేక సర్వకర్మములను సన్న్యసించి జ్ఞానయోగమునందుఁ బ్రవర్తించినవానికి జ్ఞాననిష్ఠ సిద్ధింపదు, జ్ఞాననిష్ఠ సిద్ధింపనియెడ మోక్షము లభింపదు, అందుచే జ్ఞానకర్మఫలముల రెంటను జెడినవాఁ డగును. అందువలన మోక్షమునకు మొదటిది ముఖ్యకారణము చిత్తశుద్ధియే, అది కర్మములచేఁ బొందఁదగినది కావునఁ బండితులు కర్మమునే చేయుచున్నా రను నభిప్రాయముచేఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—ఇహ = ఈలోకమునందు; దేవతాః = ఇంద్రాగ్న్యాది దేవతలను; తత్ప్రసాదము పొందుటకై, యజన్తః = ఆజ్యాదిహవిస్సులచే ఆరాధించుచున్న పండితులు; కర్మణామ్ = శ్రద్ధాభక్తులతో నియమంబున అనుష్ఠించిన శ్రౌతాదికర్మములయొక్క; అనుష్ఠానముచేఁ బొందఁబడిన, సిద్ధిమ్—సత్త్వశుద్ధిరూపమును; కాఙ్క్షన్తః = కోరుచున్నవారై; మనువర్త్మానువర్తన్తే అని పూర్వశ్లోకముతో నన్వయము. ఓయీ! హఠయోగము మొదలగు యోగములచేతఁ గూడ చిత్తశుద్ధి సంపాదింపవచ్చును, కర్మమేల? అనఁగా. అట్లు కాదు, అవి యవైదికము లగుటవలనను బ్రాహ్మణునకు విహితములు కాని వగుటవలనను వాని ననుష్ఠించుట అయోగ్య మగుటవలన, అవి యనుష్ఠించినను వానిచేఁ జిత్తశుద్ధి బహుకాలసాధ్య మగుటవలనఁగూడ, ముముక్షు వగు బ్రాహ్మణునకుఁ గర్మమే యవశ్య మనుష్ఠింపఁ దగిన దను నాశయముచేఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—హి = ఏకారణమువలన; మానుషేలోకే = కర్మభూమియందు; కర్మజా = వైదికకర్మానుష్ఠానముచేఁ గలుగునట్టి; సిద్ధిః = చిత్తశుద్ధి; క్షిప్రమ్ = శీఘ్రమే; భవతి = అగుచున్నది, యజ్ఞములచే ఆరాధింపఁబడిన దేవతల ప్రసాదమువలన శీఘ్రముగనే మనస్సు ప్రసన్న మగుచున్న దని యర్థము. మానుషేలోకే సిద్ధిః అని చెప్పుటవలన, మనుష్యలోకమునందే నాలుగువర్ణములును నాలుగాశ్రమములును కర్మవిధియును, ఇతరలోకమునందు లేవు అని సూచిత మగుచున్నది.

మ. ఓయీ! భగవంతుని వాసుదేవుని నిన్నే యేల యందఱును బ్రపన్నులు కారు? అనఁగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు —కర్మణామ్; సిద్ధిమ్ = ఫలనివృత్తిని ♦; కాఙ్క్షన్తః; ఇహ = ఈలోకమునందు; దేవతాః = ఇంద్రాగ్నులు మొదలగు దేవత

♦ ఫలము కలుగుటను.

లను; యజన్తే = పూజించుచున్నారు, అజ్ఞానప్రతిహతు లగుటవలన; కాని నిష్కాములై నన్ను భగవంతుని వాసుదేవునిఁ బూజింప రని శేషము. ఎందువలన ? హి = ఎందువలన ననఁగా; ఇంద్రాది దేవతల యజించుచుఁ దత్ఫలముఁ గోరువారలకు, కర్మజాసిద్ధిః=కర్మజన్యమైనఫలము; క్షిప్రమ్ = శీఘ్రముగనే; భవతి, మానుషేలోకే. జ్ఞానఫలమో అంతఃకరణశుద్ధి నపేక్షించునది యగుటవలన శీఘ్రముగ సిద్ధింపదు. మానుషలోకమునందుఁ గర్మఫలము శీఘ్రముగాఁ గలుగు నను విశేషణమువలన ఇతరలోకమునందుఁగూడ వర్ణాశ్రమధర్మవ్యతిరిక్త కర్మఫలసిద్ధి • భగవంతునిచే సూచింపఁబడినది. ఎందువలన ఆయాకర్మఫలములసిద్ధికొఱకు సకాములై మోక్షవిముఖులై ఇతరదేవతల నారాధించుచున్నారో అందువలన ముముక్షువులవలె నన్ను సాక్షాద్వాసుదేవుని వారు ప్రపన్నులు గా రని యర్థము.

శ్రీ. అప్పుడు మోక్షార్థమే యెందు కందఱును భజింపరు ? అనఁగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—కర్మణామ్, సిద్ధిమ్ = ఫలమును; కాఙ్క్షన్తః; ప్రాయికముగా, ఇహ = మనుష్యలోకమునందు; ఇంద్రాదిదేవతలనే; యజన్తే, కాని నన్నే యజింపరు. హి = ఎందువలన ననఁగా; కర్మజాసిద్ధిః = కర్మమువలనఁ గలుగు ఫలము; శీఘ్రముగాఁ గలుగుచున్నది. జ్ఞాన ఫల మగు కైవల్య మేమో అట్లు కాదు, జ్ఞానము దుర్లభం బగుటవలన.

ప. ఇఁక దానినే ప్రకటించి చెప్పుచున్నాఁడు రెండుశ్లోకములచేత.—ఎవ్వరైనను; కర్మణామ్; సిద్ధిమ్; కాఙ్క్షన్తః=కోరుచున్నవారలై; దేవతాః=ఇంద్రాదులను; యజన్తే. వారలకు, హి = నిశ్చయముగా; కర్మజాసిద్ధిః; ఇచటనే మనుష్యలోకమునందు; క్షిప్రమ్ = శీఘ్రముగా; భవతి, కాని జన్మాంతరరూప విలంబముచేఁ గాదు. దేని ఏదేవతకు అర్పణము చేయుచున్నారో దానిచే ఆదేవతను తృప్తిఁ బొందించుచున్నాను, నేనే సంతర్పితుండనై ఆయాదేవతరూపంబునఁ గామితంబులఁ దీర్చెదనని యర్థము

రా. ఇప్పుడు ప్రసంగాగత మగుదాని ముగించి ప్రకృత మగు కర్మయోగము జ్ఞానాకార మగువిధముఁ జెప్పుటకై అట్టి కర్మయోగమునం దధికారి దుర్లభుం డని చెప్పుచున్నాఁడు.—సమస్తపురుషులును, కర్మణామ్; సిద్ధిమ్ = ఫలమును; కాఙ్క్షన్తః = కోరినవారలై; దేవతాః = ఇంద్రాదిదేవతలనే; యజన్తే = ఆరాధించుచు

• వర్ణాశ్రమధర్మములకంటె భిన్నము లయిన కర్మములఫలముయొక్క సిద్ధి.

న్నారు; కాని యెవ్వఁడును ఫలాభిసంధి లేనివాఁడై ఇంద్రాదిదేవతల కాత్మభూతుని సర్వయజ్ఞములకును భోక్తను నన్ను ఆరాధింపఁడు. ఎందువలన నిట్లు? హి= ఎందువలన ననఁగా; క్షిప్రమ్ = శీఘ్రముగా; మానుషేలోకే = ఈమనుష్యలోకమునందే; కర్మజా; సిద్ధిః = పుత్త్రులు పశువులు అన్నము మొదలగువాని సిద్ధి; భవతి. మానుషలోకశబ్దము స్వర్గాదిఫలమునుగూడ సూచించుచున్నది. లౌకికు లగు పురుషులందఱును తెలుఁగులేని యనాదికాలప్రవృత్త మగు అనంతపాపసంచయము గలవారలగుటచే అవివేకులై శీఘ్రఫలము గోరి పుత్త్రపశ్వన్నాదులను స్వర్గాదులను గలిగించునట్టి సర్వకర్మములను ఇంద్రాదిదేవతారాధనమాత్రరూపములను జేయుచున్నారు. కాని యొకానొకండును సంసారమునుండి విసిగినహృదయము గలవాఁడై ముముక్షువై మదారాధనరూప మయిన కర్మయోగము నారంభింపఁ డని యర్థము.

మా. ఎందువలన నామార్గము ననువర్తించెదరు? ఇందుకుఁ జెప్పుచున్నాఁడు క్షిప్రం హీత్యాదిగా. వీనివలననే ♦ గదా ఫలప్రాప్తి. «తస్మాత్తే ధనసనయః» * అని శ్రుతి.

చాతుర్వర్ణ్యం మయా సృష్టం గుణకర్మవిభాగశః
తస్య కర్తార మపి మాం విద్ధ్యకర్తార మవ్యయమ్. ౧౩

భా. మానుషలోకమునందే వర్ణాశ్రమాదికర్మాధికారము, ఇతరలోకములందు లే దను నియమము దేనివలన? అందువేని. లేక; వర్ణాశ్రమాదిప్రవిభాగముతోఁ గూడిన మనుష్యులు నామార్గము ననువర్తింతురు సర్వప్రకారముల నని చెప్పఁబడినది; ఏకారణమువలన మఱి నియమంబున నీమార్గమునే యనువర్తింతురు? ఇతరునిమార్గము ననువర్తింపరు? అందువేని. చెప్పెదము.—చాతుర్వర్ణ్యమ్=నాలుగువర్ణములు, మయా= ఈశ్వరుఁడ నగు నాచేత; సృష్టమ్ = పుట్టింపఁబడినవి, «బ్రాహ్మణో ఽస్య ముఖ మాసీత్» ఇత్యాది శ్రుతివలన; గుణకర్మవిభాగశః = గుణవిభాగముచేతను కర్మవిభాగముచేతను; గుణములు సత్త్వరజస్తమములు, అందు సాత్త్వికుఁడు సత్త్వప్రధానుఁ డగు బ్రాహ్మణునకు శమము దమము తపస్సు మొదలగునవి కర్మములు, సత్త్వోపసర్జనం ❦ బగు రజోగుణము

♦ భగవంతునివలననే.

* వానివలన వారు ధనలాభము గలవారు.

❦ సత్త్వము అముఖ్యముగా—కొంచెముగాఁ గలది.

ప్రధానముగాఁ గల క్షత్రియునకు శౌర్యము తేజస్సు మొదలగునవి కర్మములు, తమోగుణోపసర్జనం బగు రజస్సు ప్రధానముగాఁ గల వైశ్యునకుఁ గృషి మొదలగునవి కర్మములు, రజోగుణోపసర్జనం బగు తమస్సు ప్రధానముగాఁ గల శూద్రునకు శుశ్రూషమాత్రమే కర్మము, ఇట్లు గుణకర్మవిభాగముచే చాతుర్వర్ణ్యము నాచే సృజింపఁబడినది యని యర్థము. అట్టి యీచాతుర్వర్ణ్యము లే దితరలోకములందు, అందువలన మానుషే లోకే అని విశేషణము. అకటా! అప్పుడు చాతుర్వర్ణ్యసృష్టి మొదలగు కర్మమునకుఁ గర్త వగుటవలనఁ దత్ఫలములందుఁ దగులుచున్నాఁడవు, కావునఁ గావు నీవు నిత్యముక్తుఁడవు నిత్యేశ్వరుఁడవు అందువేని. చెప్పెదము.——సరే మాయాసంవ్యవహారముచే, తస్య= అకర్మము యొక్క, కర్తార మపి = కర్తనైనను; అట్లయినను; మామ్ = నన్ను; పరమార్థమున, అకర్తారమ్= కర్తనుగాని వానిఁగా; ఇందువలననే, అవ్యయమ్ = నిర్వికారునిఁగాను, అసంసారినిగాను; విద్ధి = ఎఱుంగుము.

బ్రాహ్మణ క్షత్రియ వైశ్య శూద్రు లను నాలుగువర్ణములను వారివారి గుణములను బట్టి తత్తత్కర్మములను విభాగించి, నేనే సృజించితిని. అయినను ఆ సృష్టిరూప కర్మమునకు నేను మాయాసంబంధమునఁ గర్తను గాని పరమార్థమున కర్తను గా ననియు నిత్యేశ్వరుఁడ ననియు నెఱుంగుము అని తా.

ఆ. మనుష్యలోకమునందే నాలుగువర్ణములును నాలుగాశ్రమంబులును గల వను హేతువుచేఁ గర్మాధికారము నియమించుటకుఁ గారణము నడుగుచున్నాఁడు మానుషలోకమునందే ఇత్యాదిగా. వర్ణాశ్రమాది అనుచోటి యాదిశబ్దముచే అవస్థావిశేషములు చెప్పఁబడుచున్నవి. మఱియొక ప్రకారమునఁ గడచినవిషయము ననువదించియాక్షేపము దీయుచున్నాఁడు లేక ఇత్యాదిగా. రెండుప్రశ్నలను బరిహరించుచున్నారు చెప్పెదము అని. అప్పుడు నీకుఁ గర్తృత్వ భోక్తృత్వములు సంభవించుటవలన అస్మదాదులతోఁ దుల్యుఁడ వగుటచే అనీశ్వరత్వము వచ్చు నని యాశంకించి చెప్పుచున్నాఁ డుత్తరార్థముచేత. విషమసృష్టిని జేయునట్టి యీశ్వరునకు సృష్టివైషమ్యమును నిర్వహించుదానిం జెప్పుచున్నారు గుణకర్మవిభాగశః అని. గుణవిభాగముచేతను గర్మవిభాగముచేతను చెప్పిన చాతుర్వర్ణ్యసృష్టినే స్పష్టీకరించుచున్నారు అందు ఇత్యాదిగా. ప్రకృతమైన ప్రశ్నద్వయ సమాధానము నుపసంహరించు

చున్నారు అట్టి యీ ఇత్యాదిగా. మనుష్యలోకమునందే వర్ణాశ్రమాదికము గలుగుటవలనఁ గర్మమునం దధికారము, అందే వర్ణాదికము నీశ్వరుఁడు సృజించుట వలన. ఇతరలోకములయందుఁ గర్మాధికారము లేదు, అట వర్ణాదికము లేక పోవుటవలన. చాతుర్వర్ణ్యచాతురాశ్రమ్యాది విభాగము వహించునట్టి యధికారులు ఈశ్వరునే యనువర్తింతురు, ఈశ్వరుఁడే వర్ణాదికమును వానివ్యాపారమును సృజించినవాఁ డగుటవలన యుక్తము వారతని ననువర్తించుట యని యర్థము. ఉక్తార్థముచేఁ బరిహరింపఁదగిన యాక్షేపమును దీయుచున్నారు అకటా ఇత్యాదిగా. ఈశ్వరుఁడు చాతుర్వర్ణ్యాదికమునకుఁ గర్త యను కారణమువలన మున్ను చెప్పిన నియమము అభిమతం బగునేని, తత్సృష్ట్యాదికమునకును తన్నిష్ఠవ్యాపారముధర్మాదికమునకును నిర్వర్తకుఁడ వగుటవలన, తత్ఫలము కర్తను బొందునది యగుట వలన, కర్తృత్వభోక్తృత్వములు నీయందుఁ బ్రసక్తించుటవలన నిత్యముక్తత్వాదికము నీకు లేకపోవు నని యర్థము. మాయచేఁ గర్తృత్వంబును బరమార్థముచే అకర్తృత్వంబును అని యంగీకరించుటవలన నిత్యముక్తత్వాదికము సిద్ధించుచున్నది యని యుత్తరముఁ జెప్పుచున్నారు చెప్పెదము అని. మాయాప్రవృత్త మగు వ్యవహారముచేఁ జాతుర్వర్ణ్యాదికమునకును తత్కర్మమునకును నేను కర్త ననుట సరే, అట్లయినను, అట్టి నన్నుఁ బరమార్థమున అకర్తనుగా నెఱుంగు మని సంబంధము. అకర్త నగుటవలననె అభోక్త ననుటయు సిద్ధించుచున్న దని చెప్పుచున్నారు ఇందువలననె ఇత్యాదిగా.

హా. అందువలననే.—చాతుర్వర్ణ్యమ్ = నాలుగువర్ణములు; మయా = ఈశ్వరుఁడ నగు నాచేత; సృష్టమ్. గుణాదులు సత్త్వాదులు, వాని విభాగముచేత; అందు సాత్త్వికుఁ డగు బ్రాహ్మణునకు శమము దమము తపస్సు మొదలగునవి కర్మములు, సత్త్వోపసర్జనుఁడు రజఃప్రధానుఁ డగు క్షత్త్రియునకు శౌర్యతేజః ప్రభృతులు కర్మములు, రజఃప్రధానుఁ డగు వైశ్యునకుఁ గృష్యాదులు కర్మములు, తామసుఁ డగు శూద్రునకు శుశ్రూషమాత్రమే కర్మము, ఇట్లు గుణకర్మవిభాగమున చాతుర్వర్ణ్యము నాచే సృజింపఁబడిన దని యర్థము. తస్య = ఆచాతుర్వర్ణ్యమునకును శమాదిక మగు తత్కర్మమునకును; కర్తారమ్; మామ్=నన్ను ఈశ్వరునిగా; విద్ధి = ఎఱుంగుము. వాస్తవముగ, అకర్తారమ్, అవ్యయమ్ = అవికారినిగా; విద్ధి = ఎఱుంగుము.

శం. మమ వర్త్మా ఒనువర్తన్తే అనుచో నాకృత్యమునకు విషయభూత మయిన కర్మమార్గము ననువర్తించుచున్నా రని యేది చెప్పఁబడినదో దాని స్పష్టీకరించుచున్నాఁడు.—గుణకర్మవిభాగశః = సత్త్వాదిగుణములయొక్కయు శమాది కర్మములయొక్కయు విభాగముచేత, రజోగుణోపసర్జన మైన సత్త్వము ప్రధానముగాఁ గల బ్రాహ్మణునకు శమదమాదులు కర్మములు, సత్త్వోపసర్జనం బగురజస్సు ప్రధానముగాఁ గల క్షత్త్రియునకు శౌర్యతేజోధృతిప్రభృతులు కర్మములు, తమోగుణోపసర్జనం బగురజస్సు ప్రధానముగాఁ గలవైశ్యునకుఁ గృష్యాదులు కర్మములు, రజోగుణోపసర్జనం బగు తమస్సు ప్రధానముగాఁ గల శూద్రునకుఁ గర్మము పరిచర్య, ఇట్లు గుణకర్మవిభాగముచే, చాతుర్వర్ణ్యమ్= నాలుగువర్ణములును, నాలుగాశ్రమములును; సర్గాదిని, మయా, సృష్టమ్. అందువలననే « మమవర్త్మానువర్తన్తే మనుష్యాః " అని యేది చెప్పఁబడినదో అది సిద్ధము. « యత్క్రతు ర్భవతి తత్కర్మ కురుతే యత్కర్మ కురుతే తదభి సంపద్యతే " ♦ అను శ్రుతివలన, నీకును అప్పుడు చాతుర్వర్ణ్యసృష్టికర్మకర్త వైనవానికిఁ దత్ఫల మైనజన్మాదికముతో సంబంధము సంభవించుటవలన నిత్యేశ్వరత్వాదికము సిద్ధింపదు, అందువేని. అట్లు గాదు, « వికల్పో నహివస్తు, మాయామాత్ర మిదం ద్వైతమ్ » అను శ్రుతివలన స్రష్టృస్రష్టవ్యాదికము * మాయికం బగుటచే మిథ్య యగుటవలన నిష్కలుండను నిష్క్రియుండను అవిక్రియుండను నాకు సృష్ట్యాదిక్రియ సంభవింపదు; కావున వాస్తవముగ నన్ను అకర్తనుగానే యెఱుంగు మని చెప్పుచున్నాఁడు.—తస్య=ఆచాతుర్వర్ణ్యమునకును ప్రపంచకమునకును; మాయామోహితచిత్తులకు కర్తగాఁ దోఁచుచున్నవానివైనను; మామ్=నన్నుఁ బరమాత్మను; అకర్తారమ్= నిర్గుణుండ నగుటవలనఁ బరమార్థముచేఁ గర్తృత్వాదిధర్మములు లేనివానిఁగానే; విద్ధి. కర్తృత్వము లేనియప్పుడు కర్మమును లేకపోవుటచేఁ దత్ఫల మయిన జన్మాదికము సంభవింపమివలన, అవ్యయమ్=నాశరహితునిఁగా, నిత్యశుద్ధబుద్ధముక్తస్వభావునిఁగానే యెఱుంగు మని యర్థము.

మ. శరీరమునకుఁ గారణ మయిన గుణములయొక్క వైషమ్యమువలనఁ గూడ అందఱును సమానస్వభావులు కా రని చెప్పుచున్నాఁడు.—చాతుర్వర్ణ్యమ్ = నాలుగువర్ణములు; మయా = ఈశ్వరుఁ డను నాచేత; సృష్టమ్=పుట్టింపఁ

♦ ఎట్టిసంకల్పము గలవాఁ డగుచున్నాఁడో, అట్టి కర్మమును జేయుచున్నాఁడు, ఎట్టి కర్మము చేయుచున్నాఁడో అట్టి ఫలమును బొందుచున్నాఁడు.

* సృజించువాఁడును సృజింపఁదగినదియు మొదలగునది.

బడినది; గుణకర్మవిభాగశః = గుణవిభాగముచేతను కర్మవిభాగముచేతను. ఎట్లనఁగా. సత్త్వగుణప్రధానులు బ్రాహ్మణులు, వారలకు సాత్త్వికము లగు శమదమాదులు కర్మములు; సత్త్వోపసర్జనరజఃప్రధానులు క్షత్త్రియులు; వారలకు అట్టివైన శౌర్యతేజఃప్రభృతులు కర్మములు; తమఉపసర్జనరజఃప్రధానులు వైశ్యులు, వారికి అట్టివైన కృష్యాదులు కర్మములు; తమఃప్రధానులు శూద్రులు, వారలకుఁ దామసము లగు త్రైవర్ణికశుశ్రూషాదులు కర్మములు, ఇట్లు మానుషలోకమునందు వ్యవస్థితములు. ఇట్లయినచో; విషమస్వభావ మగు చాతుర్వర్ణ్యము సృజించినవాఁడ వగుటచే నీకు వైషమ్యము వారింప నశక్య మని యాశంకించి యట్లు కాదని చెప్పుచున్నాఁడు.—తస్య = ఆవిషమస్వభావ మగు చాతుర్వర్ణ్యమునకు; వ్యవహారదృష్టిచే, కర్తార మపి; మామ్; పరమార్థదృష్టిచే, అకర్తారమ్, అవ్యయమ్ = నిరహంకారుఁడ నగుటచే తఱుఁగులేని మహిమ లేనివానిఁగా; విద్ధి.

శ్రీ. కొందఱు సకాములై కొందఱు నిష్కాములై ప్రవర్తించుచున్నారు కావునఁ గర్మవైచిత్ర్యమును అట్టికర్మము చేయునట్టి బ్రాహ్మణాదులకు ఉత్తమమధ్యమాది వైచిత్ర్యమును § చేయునట్టి నీ కెట్లు వైషమ్యము లేదు? అని యాశంకించి చెప్పుచున్నాఁడు.—చాతుర్వర్ణ్యమ్ = నాలుగువర్ణములు, స్వార్థమున ష్యఞ్ ప్రత్యయము. ఇది యర్థము—సత్త్వప్రధానులు బ్రాహ్మణులు, వారలకు శమదమాదికర్మములు; సత్త్వరజఃప్రధానులు క్షత్త్రియులు, వారలకు శౌర్యయుద్ధాదికర్మములు; రజస్తమఃప్రధానులు వైశ్యులు, వారలకుఁ గృషివాణిజ్యాదికర్మములు; తమఃప్రధానులు శూద్రులు, వారలకు త్రైవర్ణికశుశ్రూషాదికర్మములు; ఇట్లు గుణములయుఁ గర్మములయు విభాగములచే చాతుర్వర్ణ్యము నాచేతనే సృజింపఁబడినది యనుట సత్యము. అట్లయినను, దాని చేసిన వాఁడనైనను, ఫలముచే అకర్తనుగా న న్నెఱుంగుము. అందుకు హేతువు—అవ్యయమ్ = ఆసక్తి లేనివాఁడ నగుటచే శ్రమము లేనివాఁడను నాశాదిరహితుఁడను ఐనవానిని.

ప. ఇఁక వైషమ్యముఁ బరిహరించుటకై చెప్పుచున్నాఁడు.—నాలుగువర్ణములభావము చాతుర్వర్ణ్యము బ్రహ్మక్షత్త్రివైశ్యశూద్రరూపము, గుణకర్మవిభాగశః, నాచేతనే సృజింపఁబడినది; గుణములు సత్త్వాదులు, కర్మము ఆయావర్ణాశ్రమములకుఁ దగినది, ఆయావర్ణములకుఁ దగిన అగుణకర్మముల విభాగముచేత

§ ఉత్తమత్వము మధ్యమత్వము మొదలగు విచిత్రతను.

విరాడ్రూపుఁడ నగు నాచే నిర్మింపఁబడినది. తస్య = ఆ చాతుర్వర్ణ్యమునకు; విరా డ్రూపంబుననే, కర్తారమ్, మామ్, విద్ధి = ఎఱుంగుము. అట్లు, అవ్యయమ్ = అక్షరుని శుద్ధస్వరూపుని ననంగుని; అకర్తారమ్, విద్ధి. ఇట శాతపథశ్రుతి « త దేత ద్బ్రహ్మావిట్ శూద్ర స్త దగ్ని నైవ దేవేషు బ్రహ్మ ఉభవ ద్బ్రాహ్మణో మను ష్యేషు క్షత్రియేణ క్షత్రియో వైశ్యేన వైశ్య శ్శూద్రేన శూద్రః" అని. భాష్యము.—బ్రహ్మక్షత్రవిట్శూద్రు లని యేచాతుర్వర్ణ్యము గలదో, తదేతత్ = అది యిది. అది యేది? తత్ = అది. వారియందు, అగ్నినా = వైశ్వానరుఁ డను నామాంతరము గల సమష్టి యగు విరాడ్రూపముచేత, దేవేషు = దేవతలయందు, బ్రహ్మ అభవత్. అతఁడే మనుష్యులందు బ్రాహ్మణుఁడు. క్షత్రియునిచే క్షత్రియుఁ డయ్యెను. అట్లు, దేవతలయందు వసురుద్రాదిత్యాది పడ్విధవైశ్యునిచే, మనుష్యులందు వైశ్యుఁ డయ్యెను. అట్లు, దేవతలందు అనేకవిధుండు పూషాఖ్యుం డగు శూద్రునిచే మనుష్యులందు శూద్రుఁ డయ్యెను. అట్లు, « బ్రాహ్మణో ఽస్య ముఖ మాసీత్, బాహూ రాజన్యః కృతః" అనియును.

రా. ఈచెప్పిన కర్మయోగము నారంభించుటకు విరోధి యగు పాపము క్షయించుటకు హేతువుఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—చాతుర్వర్ణ్యము మొదలుగాఁ గల బ్రహ్మాదిస్తంబపర్యంత మైన సర్వజగత్తును సత్త్వాదిగుణవిభాగముచేతను తదనుగుణ మగు శమాదికర్మముల విభాగముచేతను విభజించి నాచే సృజింపఁబడినది. సృష్టిగ్ర హణము రక్షాదిప్రదర్శనార్థము. నాచేతనే రక్షింపఁబడుచున్నది, నాచేతనే యుపసం హరింపఁబడుచున్నది. తస్య = ఆవిచిత్రసృష్ట్యాదికమునకు; కర్తార మపి= కర్త నగు వానినైనను; అకర్తారమ్ = కర్త కానివానిఁగా; మామ్; విద్ధి.

మా. నేనే గదా కర్త నని చెప్పుచున్నాఁడు.—చాతుర్వర్ణ్యమ్ = నాలుగువర్ణముల సమూహము. సాత్త్వికుఁడు బ్రాహ్మణుఁడు, సాత్త్వికరాజసుఁడు క్షత్రియుఁడు, రాజసతామసుఁడు వైశ్యుఁడు, తామసుఁడు శూద్రుఁడు అని గుణవిభాగ ము; కర్మవిభాగమో « శమోదమః » ఇత్యాదిగ్రంథముచేఁ జెప్పఁబోవుచున్నాఁడు. క్రియయందలి వైలక్షణ్యమువలనఁ గర్తయైనను అకర్త యగుచున్నాఁడు. అట్లు శ్రుతి—« విశ్వకర్మా విమనాః » * ఇత్యాదికము. « తను ర్విద్యాః క్రియా కృతిః » అనియును. సాధింపఁబడినదిగూడ పూర్వాధ్యాయమునందు.

---

* సమస్తమును జేయువాఁడైనను అభినివేశము లేనివాఁడు.

న మాం కర్మాణి లిమ్పన్తి న మే కర్మఫలే స్పృహా
ఇతి మాం యో ఽభిజానాతి కర్మభి ర్న స బధ్యతే. ౧౪

భా. ఏకర్మములకు మఱి కర్తనుగా నన్నుఁ దలంచుచున్నావో, పరమార్థంబున ఆకర్మములకుఁ గర్తనే కాను నేను. ఎందువలన ననఁగా.—మామ్ = నన్ను; కర్మాణి = ఆకర్మములు; నలిమ్పన్తి = అంటవు దేహాది కారణములై, అహంకారము లేకపోవుటవలన. కర్మఫలే = ఆకర్మముల ఫలమునందు; స్పృహాచ = ఆశయును; న = లేదు. ఇఁక నెవ్వరికి సంసారులకుఁ గర్మములందు నేను కర్త నను నభిమానము గలదో, తత్ఫలంబులందును స్పృహా గలదో, వారిని కర్మము లంటుచున్నవి యనుట యుక్తము. అవి లేకుండుటవలన నన్నుఁ గర్మము లంటవు. ఇతి = ఇట్లు, యః = ఇతరుఁడును ఎవ్వఁడు; మామ్ = నన్ను; ఆత్మగా, అభిజానాతి = గుర్తించుచున్నాఁడో, కాను నేను కర్తను, లేదు నాకుఁ గర్మఫలమునందు స్పృహా యని; సః = అతఁడు; కర్మభిః = కర్మములచేత; నబధ్యతే = బంధింపఁబడఁడు, వానికిని దేహాదికారణములు కావు కర్మము లని యర్థము.

నేను కర్త నను నభిమానము లేకుండుటవలనను గర్మఫలమునందు స్పృహా లేకుండుటవలనను నన్నుఁ గర్మములు అంటవు. ఇట్టి నన్ను ఆత్మగాఁ దెలిసి యెవ్వఁడు కర్తృత్వాభిమానంబును గర్మఫలమునందు స్పృహయు లేక యుండునో అతనిఁగూడ కర్మము లంట వని తాత్పర్యము.

ఆ. ఈశ్వరునకుఁ గర్తృత్వభోక్తృత్వములు పరమార్థమున లేకుండుటచేఁ గర్మమునందును దత్ఫలమునందును సంబంధాభావము ఫలితం బగుచున్నది యని చెప్పుచున్నారు ఏకర్మములకు ఇత్యాదిగా. కర్మతత్ఫలములస్పర్శ లేని యీశ్వరుని నన్నుఁ దెలిసీనవానికి దర్శనామరూప మయిన ఫలమును దెలుపుచున్నారు మామ్ ఇత్యాదిగా. ఆకర్మములు—ఏకర్మములకు నేను గర్త నని నీవు దలఁతువో ఆకర్మము లని యర్థము. దేహేంద్రియాదిహేతువులై ఆకర్మము లీశ్వరుని స్పృశింపకుండుటకు అవి చేయునపుడు అహంకారము లేకపోవుట హేతు వని చెప్పుచున్నారు అహంకారము లేకపోవుటవలన నని. కర్మఫలమునందు తృష్ణ లేకుండుటవలనఁగూడ ఈశ్వరునిఁ గర్మము లంట వని చెప్పుచున్నారు కర్మఫలే ఇత్యాదిగా. చెప్పినదానినే

విస్తరించుచున్నారు ఇంక నెవ్వరికి ఇత్యాదిగా. అవి లేకుండుటవలన—కర్మములందు నేను కర్త నను నభిమానంబును తత్ఫలములందు స్పృహయును లేకుండుటవలన నని యర్థము. ఈశ్వరునకుఁ గర్మలేపము లేకున్నను జీవున కేమి వచ్చె నని యాశంకించి యుత్తరార్ధము వ్యాఖ్యానము చేయుచున్నారు ఇతి ఇత్యాదిగా. అభిజ్ఞానప్రకార మును వివరించుచున్నారు కాను నేను ఇత్యాదిగా. జ్ఞానఫలము చెప్పుచున్నారు సః ఇత్యాదిగా. విద్వాంసునకుఁ గర్మములసంబంధము లేకుండుటను విశదీకరించుచు న్నారు వానికిని ఇత్యాదిగా.

హ. కర్తవైనచోఁ గర్మఫలసంబంధము గలుగుటవలన నీకు అనీశ్వ రత్వము వచ్చు నని యాశంకించి చెప్పుచున్నాఁడు.—మామ్, కర్మాణి—యజ్ఞాదులు; నలిమ్పన్తి = అంటవు దేహాదులఁ గిలిగించుటచే, అహంకారము లేమివలన. మే, కర్మఫలే, స్పృహా, న. ఈకారణమునలన, ఆత్మ అకర్త యని తెలియుటవలన నేను కర్మముచే అలిప్తుఁడ నని; ఇతి; మామ్ = నన్ను, పరమాత్మను; అభిజానాతి = ఎఱుంగుచున్నాఁడో; సః; కర్మభిః. నబధ్యతే = లిప్తుఁడు కాఁడు.

శం. పరబ్రహ్మను నగు నాకు రెండుపాధులు, మాయయు దానికార్య మును. నేను అసంగచిద్రూపుఁడ నగుటచే మాయాతత్కార్యములతో సంబంధము లేమివలన మాయాకృతంబు లగు జగత్సృష్ట్యాదికర్మములతో సంబంధము నా కెట్లు లేదో, అట్లే ప్రత్యగ్రూపుఁడ నగు నాకు అసంగుఁడనగుటచే దేహేంద్రియాదులచేఁ జేయఁబడుకర్మములతోఁగూడ సంబంధము లేదు. ఇట్లుకర్తృత్వభోక్తృత్వాదిధర్మశూ న్యుఁడ నగునన్నుఁబరమాత్మను శ్రవణమననాదిజన్యవిజ్ఞానబలముచే నెవ్వఁడుతనయాత్మ నుగాఁదెలిసి కర్మమునందుఁ బ్రవర్తించుచున్నాఁడో అతఁడు కర్మములచే బద్ధుఁడు కాఁ డనిచెప్పుచున్నాఁడు.—కూటస్థాసంగచిద్రూపుఁడ నగుటచే బుద్ధ్యాదిసంబంధరహి తుండ నగు, మే= నాకు, ప్రత్యగాత్మకు; కర్మఫలే=కర్మములందును వానిచేఁ గలుగు ఫలములందును; స్పృహా నాస్తి, స్పృహ బుద్ధిధర్మ మగుటవలన బుద్ధ్యాదులకు సాక్షినై యవికారి నగు నాకు బుద్ధిధర్మము సంభవింపమివలన కర్మఫలేచ్ఛ లేదు. ఇందువలననే, న మాం కర్మాణి లిమ్పన్తి, « స యథా కామో భవతి తత్క్రతు ర్భవతి య త్క్రతు ర్భవతి తత్కర్మ కురుతే » ♦ అని శ్రుతి కామవంతునకే కర్మ

♦ అతఁడు ఎట్టి కోరికగలవాఁ డగుచున్నాఁడో అట్టి సంకల్పము గలవాఁ డగుచున్నాఁడు, ఎట్టిసంకల్పము గలవాఁ డగుచున్నాఁడో, అట్టికర్మము చేయుచున్నాఁడు.

సంకల్పమును తదారంభమును జెప్పుటవలన కర్మఫలముఁగోరునట్టి విజ్ఞానాత్మచేతనే * కర్మములు చేయఁబడుచున్నవి, కాని కామ్యరహితుఁడను అవిక్రియుఁడ నగు నాచేతం జేయఁబడవు. అందువలన, బుద్ధ్యాదులచేఁ జేయఁబడిన, కర్మాణి=కర్మములు, మామ్= అకర్తను కర్మములకును తత్కర్తకును సాక్షినైన నన్ను; నలిమ్పన్తి = స్పృశింపవు; ఎవ్వనిచే ఫలము గోరి యేకర్మము చేయఁబడుచున్నదో అతఁడు ఆకర్మముచే నైలము చేతంబోలె లిప్తుఁ డగును, ఇతరుఁడు కాఁడు. ఆకర్మకర్తయగు బుద్ధ్యాదికముకన్న భిన్నుఁ డగువానికి బుద్ధ్యాదికము చేసినకర్మములు లేపము చేయఁజాలవు, ఇతి = ఇట్లు; కర్మఫలేచ్ఛారహితుని అకర్తను అభోక్తను ఆకాశమువలె సర్వగతుని అసంగుని అవిక్రియుని బుద్ధికిని తద్ధర్మములకును తత్కర్మములకును తదవస్థలకు సాక్షిని, మామ్ = నన్నుఁ బరమాత్మను; తనతత్త్వమును, యః = ఎవ్వఁడు; అభిజానాతి = చక్కఁగా అభిముఖుఁడై ఇతఁడే నే నని అపరోక్షముగాఁ దానే యని యెఱుంగుచున్నాఁడో, సః = అవిద్వాంసుఁడైన అధికారికుఁడు; లోకసంగ్రహార్థము చేయఁబడిన, కర్మభిః = కర్మములచే; నబధ్యతే—చేసినకర్మము లితనికి దేహజనకములు కాఁజాల వని యర్థము.

మ. కర్మాణి—జగత్సృష్ట్యాదులు; మామ్ = అహంకారము లేనివాఁడ నగుటచే కర్తృత్వాభిమానరహితుఁడ నగు భగవంతుని; నలిమ్పన్తి = దేహజనకము లగుటచే బంధింపవు. ఇట్లు కర్తృత్వము నిరాకరించి భోక్తృత్వము నిరాకరించుచున్నాఁడు.—మే= ఆప్తకాముఁడ నగు నాకు; కర్మఫలే; స్పృహా= తృష్ణ; న = లేదు; "ఆప్తకామస్య కా స్పృహా" అను శ్రుతివలన. కర్తృత్వాభిమానంబును ఫలస్పృహయు నున్నం గదా కర్మములు బంధించును, అవి లేకుండుటవలన నన్నుఁ గర్మములు బంధింపవు. ఇతి = ఇట్లు; యః= ఎవఁడు, ఇతరుఁడైనను; మామ్ = అకర్తను అభోక్త నగు నన్ను; తన్నుఁగా, అభిజానాతి = గుర్తించుచున్నాఁడో; కర్మభిర్న స బధ్యతే—అకర్త్రాత్మజ్ఞానముచే * ముక్తుఁ డగుచున్నాఁ డని యర్థము.

శ్రీ. దానినే తెలుపుటకై చెప్పుచున్నాఁడు.—కర్మాణి= ప్రపంచసృష్ట్యాదులుగూడ; మామ్; నలిమ్పన్తి = ఆసక్తునిఁగాఁ జేయవు, అహంకారము లేనివాఁడ నగుటవలనను ఆప్తకాముఁడ నగుటచేఁ గర్మఫలమునందు స్పృహ లేనివాఁడ నగు

* బుద్ధిచేతనే.

* అకర్త యని తెలియుటచే.

టవలనను; నన్ను అంట వని చెప్పెడి దేమి? ఏల యనఁగా కర్మఫలమునందు స్పృహ లేనివాఁడ నని; మామ్ = నన్ను; యః, అభిజానాతి; సః = అతఁడుగూడ; కర్మభిః నబధ్యతే, నాకుఁ గర్మలేపము లేక యుండుటకుఁ గారణము నిరహంకారతయు నిస్పృహతయు నని యెఱింగినట్టి యతఁడుగూడ అహంకారాదులను విడుచుటవలన.

ప. ఇఁక «విద్ధ్యకర్తార మవ్యయమ్» అని చెప్పినదానినే వివరించి చెప్పుచున్నాఁడు.—మామ్; కర్మాణి—సృష్ట్యాదికర్తృత్వరూపములు; నలిమ్పన్తి, అసంగుఁడ నగుటవలన. అందువలననే, మే; కర్మఫలే; స్పృహా = వాంఛకూడ; న = లేదు, అవాప్తసకలకాముఁడ నగు నేను దేని నుద్దేశించి యీకర్మము చేయవలయు నని యర్థము, ఎట్లు సూర్యుఁడు జగద్వ్యాపారమునకు హేతువైనను తత్కర్మముచే లిప్తుడు కాఁడో అట్లు. ఇతి = ఈచెప్పినవిధమున; యః, మామ్, అభిజానాతి; అతఁడుగూడ, కర్మభిః నబధ్యతే. ఇఁక నేను బద్ధుఁడఁగా నని చెప్పెడి దేమి? అని యర్థము.

రా. ఎట్లనఁగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—ఎందువలన ననఁగా, కర్మాణి = ఈవిచిత్రసృష్ట్యాదికర్మములు; మామ్ = నన్ను; నలిమ్పన్తి = సంబంధింపవు, నావలన వచ్చినవి కావు ఆదేవమనుష్యాదివైచిత్ర్యములు, సృజ్యుల • పుణ్యాపాపరూపకర్మవిశేషములచే వచ్చినవి యని యర్థము. కావునఁ బ్రాప్తాప్రాప్తవివేకముచే ‖ విచిత్రసృష్ట్యాదికమునకు నేను గర్త గాను. మఱియు నెందువలన ననఁగా—సృజింపఁబడిన క్షేత్రజ్ఞులు సృష్టిచేఁ గరణకళేబరములు పొందినవారై సృష్టిచేఁ బొందఁబడిన భోగ్యసమూహమును ఫలాసక్తిపూర్వకముగాఁ జేసిన స్వకర్మమునకు అనుగుణమయినదాని భుజించుచున్నారు. సృష్ట్యాదిఫలమునందును కర్మఫలమునందును వారికే స్పృహ కావున, మే = నాకు; స్పృహా=తృష్ణ; న= లేదు. అట్లు సూత్రకారుఁడు «వైషమ్యనైర్ఘృణ్యే న సాపేక్షత్వాత్» * అని. అట్లు భగవంతుఁ డగు పరాశరుఁడుగూడ «నిమిత్తమాత్రమే వాయం సృజ్యానాం సర్గకర్మణి। ప్రధానకారణీభూతా యతో

• సృజింపఁ దగిన వానియొక్క.

‖ ప్రాప్తమును అప్రాప్తము నగు కర్తృత్వముయొక్క విమర్శముచేత.

* బ్ర. సూ. అ ౨. పా ౧. సూ ౩౪. విషమసృష్టిచేయుటచేతను సుఖదుఃఖాద్యుపసంగుటచేతను ఈశ్వరునకు వైషమ్యనైర్ఘృణ్యములు—పక్షపాతమును దయారహితతయుఁ బ్రసక్తింపవు. ఏల యనఁగా, సాపేక్షత్వాత్ = ధర్మాధర్మముల యపేక్ష గలవాఁ డగుటవలన—ప్రాణుల ధర్మాధర్మముల ననుసరించి సృష్ట్యాదుల నీశ్వరుఁడు చేయువాఁ డగుటవలన.

వై సృజ్య శక్తయః ॥ నిమిత్తమాత్రం ముక్త్వేదం నాన్య త్కించి దపేక్షతే । నీయతే తపతాం శ్రేష్ఠ స్వశక్త్యా వస్తు వస్తుతామ్ ” అని. సృజ్యానామ్—సృజింపఁ దగిన దేవాదిక్షేత్రజ్ఞులయొక్క, సర్గకర్మణి—సృష్టికర్మమునందు, కారణమాత్రమే యీ పరమపురుషుఁడు; దేవాది వైచిత్ర్యము నందో సృజ్య లగు దేవాదిక్షేత్రజ్ఞుల ప్రాచీనకర్మశక్తులే ప్రధానకారణము; అందువలన, నిమిత్తమాత్రం ముక్త్వా — సృష్టికర్త యగు పరమపురుషుని విడిచి, ఈ క్షేత్రజ్ఞుఁ డను వస్తువు దేవాదివిచిత్రత్వమునం దితరము నపేక్షింపదు, తనయం దున్న ప్రాచీన కర్మశక్తిచేతనే గదా దేవాదివస్తుత్వమును బొందింపఁబడుచున్న దని యర్థము. ఇతి = ఇట్లు చెప్పినవిధంబున సృష్ట్యాదికమునకుఁ గర్తనైనను అకర్తనుగాను సృష్ట్యాదికర్మఫల సంగరహితునిగాను, మామ్ = నన్ను; యః = ఎవ్వఁడు; అభిజానాతి = ఎఱుంగుచున్నాఁడో; సః = అతఁడు; ఫలాసక్త్యాదిపూర్వకముగాఁ జేయఁబడినవై కర్మయోగారంభమునకు విరోధులైన, కర్మభిః = ప్రాచీనకర్మములచే; నబధ్యతే = సంబంధింపఁబడఁడు, విడువఁబడుచున్నాఁ డని యర్థము.

మా॰ అందువలననే, నమాం కర్మాణి లిమ్పన్తి. ఇందువలనఁగూడ నన్నంటవని చెప్పుచున్నాఁడు.—నమే కర్మఫలే స్పృహా అని. ఇచ్ఛమాత్రము కలదు, కాని అభినివేశము లేదు. అట్లు చెప్పఁబడినది “ఆకాఙ్క్ష న్నపి దేవో ఽసౌ నేచ్ఛతే లోకవ త్పరః । నహ్యా గ్రహ స్తస్య విష్ణో ర్జ్ఞానం కామో హి తస్య తు ” ♦ అని. కొందఱు ముక్తు లగుచున్నా రని క్రమంబున అందఱకును ముక్తి యని చెప్పఁదగదు. ✱ ఏల యనఁగా, శ్రుతి “జ్ఞాత్వా తమేవం మనసా హృదాచ భూయో న మృత్యు ముపయాతి విద్వాన్ ” “ కథంవా ఇ త్యనన్తావే త్యన న్తవ దితిహోవాచ ” ¶ అని.

ఏవం జ్ఞాత్వా కృతం కర్మ పూర్వైరపి ముముక్షుభిః
కురు కర్మైవ తస్మా త్త్వం పూర్వైః పూర్వతరం కృతమ్. ౧౫

♦ ఈశ్వరుఁడు ఇచ్ఛించినను లోకమువలె నిచ్ఛింపఁడు. ఆవిష్ణువునకు అగ్రహము—అభినివేశము లేదు. అతనికి కామముగూడ జ్ఞానమువంటిది.

✱ ఏకజీవవాదమున ఒకఁడు ముక్తుఁడైనచో సర్వముక్తి చెప్పవలయును. అది యుచితముగాదు.

¶ మనస్సుచేతను బుద్ధిచేతను అతని నిట్లు తెలిసి విద్వాంసుఁడు ఇఁక మృత్యువుఁ బొందఁడు. ఇది యెట్లు? అనఁగా అనంతులు జీవులు, అనంతులవలె—ఈశ్వరుఁ డెట్లనంతుఁడో అట్లు అని చెప్పెను.

భా. కర్తను గాను నేను కర్మఫలమునందు, స్పృహ లేదు నాకు అని, ఏవమ్ = ఇట్లు; జ్ఞాత్వా = ఎఱింగి; పూర్వైరపి = పూర్వకాలమునందుండిన ముముక్షువులచేతఁగూడ; కర్మ = కర్మము; కృతమ్ = చేయఁబడినది. అందుచే, కురు = చేయుము, కర్మైవ = కర్మమునే, ఊరకుండుటయుఁ జేయఁగూడదు, సన్న్యాసంబునుం జేయఁగూడదు; త్వమ్ = నీవు; తస్మాత్ = పూర్వకాలమువారిచేతఁగూడ అనుష్ఠితం బగుటవలన; నీ వనాత్మజ్ఞుఁడ వేని అప్పుడు చిత్తశుద్ధికొఱకును, తత్త్వవిదుఁడ వేని లోకసంగ్రహముకొఱకును జేయుము కర్మమును; పూర్వైః—జనకాదులచేత; కృతమ్ = చేయఁబడినదానిని; పూర్వతరమ్ = వారికన్నను బురాతనమైనదానిని; ఇప్పు డేర్పడినదానిఁగాదు. ♦

కర్తృత్వాభిమానమును ఫలస్పృహయును తమకు లే దని యెఱింగి పూర్వకాలపుముముక్షువులుగూడఁ గర్మములు చేసిరి. అందువలన నీవును గర్మముఁ జేయుము. ఈకర్మమును వారికన్నను బూర్వు లగు జనకాదులుగూడఁ జేసిరి. ఇది వారికన్నను బురాతనకాలమునుండి పరంపరగా ననుష్ఠింపఁబడుచు వచ్చినది కాని యిప్పటిది కా దని తాత్పర్యము.

ఆ. నీకుఁ గర్మముతోను తత్ఫలముతోను సంబంధము లేనియెడ జ్ఞానవంతునకును వానితో సంబంధము లేనియెడ నాకును గర్మ మేల? అని యాశంకించి, కర్మమునందుఁ గర్తృత్వాభిమానమును తత్ఫలమునందు స్పృహను వహింపక ముముక్షువువలె నీవు కర్మము చేయవలసినదియే యని చెప్పుచున్నారు కర్తను ఇత్యాదిగా. ఏవమ్ = అనుటచే కర్తను గాను నేను ఇత్యాదికము పరామర్శింపఁబడుచున్నది. అందుచే—పూర్వు లగు ముముక్షువులచే ననుష్ఠింపఁబడిన దన్న హేతువుచేత నని యర్థము. కర్మైవ అనుచోటి యేవకారము నర్థము చెప్పుచున్నారు ఊరకుండుటయు ఇత్యాదిగా. తస్మాత్ అని చెప్పినదానినే స్ఫుటీకరించుచున్నారు పూర్వైః ఇత్యాదిగా. నాకును గర్మ మేల యని యేది చెప్పఁబడినదో అందు నీవు అజ్ఞుఁడవా? తత్త్వజ్ఞుఁడవా? అని వికల్పించి అజ్ఞుఁడ వేని అప్పుడు చిత్తశుద్ధికొఱకుఁ జేయుము కర్మము నని చెప్పుచున్నారు నీవు ఇత్యాదిగా. రెండవపక్షమునఁ జెప్పుచున్నారు తత్త్వవిదుఁడవేని ఇత్యాదిగా. పూర్వులు సాధు లాచరించి రన్నమాత్రాన ఎందుకు వివేకిని నేను దానిఁ జేయవలయు?

♦ కర్మమునకు విశేషణములు. అట్టికర్మమును జేయు మని యన్వయము.

అని యాశంకించి చెప్పుచున్నారు జనకాదులచేత నని. వా రప్పుడే కల్పించికొని కర్మముఁ జేసిరి, అది యిప్పుడు అప్రామాణికం బగుటవలన అనుష్ఠింపవలసినది లే దని యాశంకించి చెప్పుచున్నారు పూర్వతరమ్ అని.

హ. నేనే ఈశ్వరుఁడను కర్మము సృజించినవాఁడను, నేనే కర్త నని తెలిసి, పూర్వు లగు పురుషులచేత, పూర్వతరమే యగుకర్మము చేయఁబడినది, నీవు ఆకారణమువలననే జేయుము.

శం. విద్వాంసునకు ఉపాధికృతంబు లగు కర్మములు బంధకములు కా వని తెలియుటయె పరులకొఱకుఁ గర్మానుష్ఠానమునందుఁ బ్రబలసాధనం బని సూచించి పూర్వులుగూడ అబంధక మని తెలిసియె పరార్థము ప్రవర్తించి రని శిష్టాచారమును బ్రమాణీకరించి నీవుగూడ నిట్లే ప్రవర్తింపవలయు నని చెప్పుచున్నాఁడు.— ఏవం జ్ఞాత్వా—నేను బుద్ధ్యాదులకు సాక్షిని బ్రత్యగాత్మనే యగుదును, దేహేంద్రియాదులకంటె భిన్నుఁడ నగుటచే దేహేంద్రియాదికృతము లగుకర్మములచే బద్ధుఁడను గాను అని యాత్మ దేహేంద్రియాదులకన్న భిన్నుఁ డనియు దేహేంద్రియాది కృతకర్మములు ఆత్మను బంధింపఁజాల వనియుఁ జెప్పినవిధంబునఁ దెలిసి; ముముక్షుభిః = ముక్తులై ఇతరుల ముక్తులుగాఁ జేయఁగోరినవార లగు, ఇది గర్భితణిజంత రూపము, ఇతరులను అవిద్యాబంధములనుండి విడిపింపఁగోరినట్టి; పూర్వైరపి—జనకాదులచేతఁగూడ; లోకహితార్థము, కర్మ; కృతమ్. తస్మాత్ = అందువలన; త్వమ్= నీవు; పూర్వైః కృతమ్ = జ్ఞానవృద్ధు లగుసత్పురుషులచే ననుష్ఠింపఁబడినదియు; పూర్వతరమ్ = అనాదికాలమునుండి ప్రవర్తించినదియు నగు; కర్మైవ = కర్మమునే; లోకహితార్థము, కురు = చేయుము, కాని సన్న్యాసము చేయకు మని యర్థము.

మ. ఎందువలన, "నేను కర్తఁ గాను, నాకుఁ గర్మఫలస్పృహ లేదు" అని తెలియుటవలన కర్మములచే బంధింపఁబడఁడో, అందువలన.—ఏవమ్— అకర్త యగు ఆత్మకుఁ గర్మలేపము లే దని; జ్ఞాత్వా; కర్మ, కృతమ్; పూర్వైరపి = కడచినవారిచేతఁ గూడ; ఈయుగమునందు; ముముక్షుభిః = యయాతి యదువు మొదలగు ముముక్షువులచేత. తస్మాత్ = అందువలన; త్వమ్= నీవుగూడ; కర్మైవ, కురు, ఊరకుండుటను గాని సన్న్యాసమును గాని చేయకు. తత్త్వవిదుఁడవు కావేని చిత్తశుద్ధ్యర్థము, తత్త్వవిదుఁడవేని లోకసంగ్రహార్థము ♦. పూర్వైః— జనకాదులచేత; పూర్వతరమ్ = మిక్కిలి పూర్వము, యుగాంతరమునందుఁగూడ;

♦ కర్మమునే చేయు మని పూర్వమున కన్వయము.

కృతమ్ = చేయఁబడినదాని. ఇందుచే ఈయుగమునందును బూర్వయుగములందును బూర్వులచేతను బూర్వతరులచేతను జేయఁబడిన దగుటవలన నవశ్యము నీవు చేయ వలయుఁ గర్మము నని చూపుచున్నాఁడు.

శ్రీ. యే యథా మాం ప్రపద్యన్త ఇత్యాదు లగు నాలుగుశ్లోకములచేఁ బ్రసంగప్రాప్త మగు నీశ్వరునియందలి వైషమ్యముఁ బరిహరించి పూర్వోక్త మగు కర్మయోగమునే విస్తరించుటకై స్మృతికిఁ దెచ్చుచున్నాఁడు.—ఏవం జ్ఞాత్వా = అహంకారము విడిచి చేసినకర్మము బంధకము కా దని తెలిసి; పూర్వై రపి— జన కాదులచేతఁగూడ; ముముక్షుభిః; సత్త్వశుద్ధికొఱకు, పూర్వతరమ్ = యుగాంతర ములందుఁగూడ; కృతమ్. తస్మాత్; నీవుగూడ మొదట, కర్మైవ కురు.

ప. ఇఁకఁ బ్రకృత మనుసరించుచున్నాఁడు.—ఏవమ్ = ఈవిధమున, నేను గర్త్రుత్వాద్యభిమానము లేనివాఁడ నని; జ్ఞాత్వా; ముముక్షుభిః= మోక్షము గోరువార లగు; పూర్వై రపి = పూర్వకాలమువారిచేతఁ గూడ; కర్మ, కృతమ్. తస్మాత్, నీవు గూడ ప్రస్తుతము, కర్మైవ కురు. ఎందువలన ననఁగా. పూర్వైః, పూర్వతరమ్= అనాదిసిద్ధము; కృతమ్. ఇందుచే శిష్టాచారప్రమాణముగూడఁ గల దని సూచింపఁబడినది.

రా. ఏవమ్ = ఇట్లు; నన్ను, జ్ఞాత్వా = తెలిసి, విడువఁబడిన పాపము గల, పూర్వై రపి ముముక్షుభిః; కర్మ = చెప్పినచొప్పునఁ గర్మము; కృతమ్; తస్మాత్; త్వమ్, చెప్పినవిధమున నన్నుఁ దెలియుటచేఁ పాపములు వీడినవాఁడవై. పూర్వైః—సూర్యుఁడు మనువు మొదలగువారలచేత; కృతమ్ = చేయఁబడిన; పూర్వతరమ్ = పురాతనమైన, అప్పుడే నాచేఁ జెప్పఁబడిన దగు; వక్ష్యమాణవిధ మయిన, కర్మైవ = కర్మమునే; కురు = చేయుము.

ఈవిధమున నన్నుఁ దెలిసి పాపములు వీడినవారలై పూర్వకాలపుముముక్షువులు గూడఁ గర్మమునే చేసిరి. అందువలన నీవు మున్ను చెప్పినవిధంబున నన్నె ఱుంగుటచేఁ బాపములు వీడినవాఁడవై సూర్యుఁడు మొదలగువా రనుష్ఠించిన దియు సృష్ట్యాదియందే నేను వారి కుపదేశించినదియు నగు కర్మమునే చెప్పఁబోవు విధంబున ననుష్ఠింపు మని తాత్పర్యము.

మ. ఇట్లు తెలిసి కర్మము ననుష్ఠించుటయం దాచారముగూడఁ గల దని చెప్పుచున్నాఁడు.—పూర్వతరం కర్మ = పూర్వము ఉండిన కర్మమును ♦.

♦ అపూర్వులకంటెఁ బూర్వులుగూడ ఆచరింపఁబడుచుండినదానిని.

కిం కర్మ కిమకర్మేతి కవయో ఽప్యత్ర మోహితాః
తత్తే కర్మ ప్రవక్ష్యామి యద్ జ్ఞాత్వా మోక్ష్యసే ఽశుభాత్.౧౬

భా. అందు, కర్మము చేయవలసినయెడ నీమాటవలననే చేసెదను నేను, ఏల "పూర్వైః పూర్వతరం కృతమ్" అని యింత విశేషించి చెప్పవలయును? అందువేని, చెప్పెదము. ఎందువలన ననఁగా, కర్మము విషయమున గొప్పవైషమ్యము కలదు. ఎట్లు?—కిమ్ = ఏది; కర్మ = కర్మము? కిమ్= ఏది; అకర్మ= అకర్మము; ఇతి= అను; అత్ర= ఈకర్మాది విషయమునందు; కవయో ఽపి = బుద్ధిమంతులుగూడ; మోహితాః = మోహముఁ బొందినారు. తత్ =దాని; అందువలన; తే=నీకొఱకు; నేను, కర్మ = కర్మమును; అకర్మ = అకర్మమును *; ప్రవక్ష్యామి = చెప్పెదను. యత్ = ఏకర్మాదికమును; జ్ఞాత్వా = ఎఱింగి; అశుభాత్ = సంసారమునుండి; మోక్ష్యసే = విడివడుదువో.

కర్మ మనఁగా నేమి? అకర్మ మనఁగా నేమి? అనువిషయమునందు బుద్ధిమంతులుగూడఁ దెలియఁజాలక మోహపడిరి. కావున దేనిఁ దెలియుదువేని నీవు సంసారమునుండి విముక్తుఁ డగుదువో అట్టి కర్మమును అకర్మమును నీకుఁ జెప్పెద నని తాత్పర్యము.

ఆ. కర్మమును విశేషించి చెప్పుట నాక్షేపించుచున్నాఁడు అందు ఇత్యాదిగా. అందుఁ—మనుష్యలోకమునందు. కర్మమునందు గొప్పవైషమ్య ముండుట వలన నది పూర్వులచే ననుష్ఠితం బనియుఁ బూర్వతరం బనియు విశేషించి చెప్పుటచే దానియందు నీకు సులభముగాఁ బ్రవృత్తి కలుగుం గావున యుక్తము విశేషణము అని పరిహరించుచున్నారు చెప్పెదము అని. లోకప్రసిద్ధ మగు దేహాదిచేష్టారూప కర్మమువిషయమునందు లేదు వైషమ్యం బని శంకించుచున్నాఁడు ఎట్లు అని. విజ్ఞానవంతులకుఁగూడఁ గర్మాదివిషయమునందు వ్యామోహము కలుగుచుండఁగా నిఁక నీకు దాని విషయమున మఱియు వ్యామోహము సంభవించుం గావున దానిఁ దొలఁగించుట కాప్తవాక్య మపేక్షిత మగుటవలనఁ గలదు కర్మమునందు వైషమ్య మని యుత్తరము చెప్పుచున్నాఁడు కిమ్ ఇత్యాదిగా. తత్తే కర్మ అనుచో కర్మ అనియు అకర్మ యనియుఁ బదము ఛేదింపవలయును. కర్మాదికము చెప్పుటకుఁ బ్రయో

* తత్తేకర్మ—అనుచో తే కర్మ అనియు తే అకర్మ అని రెండువిధములవిభాగము తెలియుంగునది.

జనముఁ జెప్పుచున్నాఁడు యత్ ఇత్యాదిగా. దాని—అట్టి కర్మమును అకర్మమును అని యన్వయము. అందువలన—మేధావులకుఁ గూడ ఈవిషయమున వ్యామోహము కలుగుటవలన నని యర్థము.

హా. అధ్యాత్మజ్ఞానముచే గర్మఫలము సిద్ధ మని తలఁచినవాఁడై తానే కర్మముచే నాధ్యాత్మికస్వరూపము నావిష్కరించుటకై చెప్పుచున్నాఁడు.—కర్మాకర్మముల స్వరూపము నెఱుంగనివారై; కవయో ఽపి; మోహితాః = మిక్కిలిమూఢులు. తత్త్వముగా, తత్తే కర్మ ప్రవక్ష్యామి; యత్ =ఏకర్మస్వరూపమును; జ్ఞాత్వా; అశుభాత్ = సంసారమునుండి; మోక్ష్యసే.

శం. ఓయీ! కర్మములు బంధకములే యగును, "కర్మణా బధ్యతే జన్తుః" అనుస్మృతి కర్మములు బంధకము లని చెప్పుటవలన అని యాశంకింతువేని; అట్లు కాదు, ఆస్మృతికి అవిద్వాంసుఁడు చేయుకర్మము విషయ మగుటవల్లన. "తం విదిత్వా నలిప్యతే కర్మణా పాపకేన" ♦ అనుశ్రుతి విద్వాంసునకుఁ గర్మలేపము లే దని చెప్పుటవలన, కర్మాకర్మముల తత్త్వము చక్కగా నెఱింగి విద్వాంసుఁడు చేయు కర్మము అకర్మమే, అది బంధకము కాదు. అవిద్వాంసుఁడు చేయు నకర్మము గూడ కర్మమె, అది బంధజనక మగుచున్నది. అప్పుడు కర్మాకర్మముల లక్షణ మేమి యనఁగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—శ్రుతిస్మృతులచే నేది విధింపఁబడినదో అది కర్మము, ఏది విహితము గాదో అది యకర్మము అని కొందఱుపండితులు చెప్పెదరు. శ్రౌతము స్మార్తమును ఏది గలదో అది యంతయుఁ గర్మము, తత్సన్న్యాసము అకర్మ మని కొందఱు. చలనరూపము కర్మము, చలింపమి—ఊరకుండుట అకర్మ మని మఱికొందఱు. ఇఁకఁ గొందఱు, కిం కర్మ కిమ్ అకర్మ ఇతి—కర్మశబ్దముచేఁ జెప్పఁబడున దేది? అకర్మశబ్దముచేఁ జెప్పఁబడున దేది? అని; కవయో ఽపి = సర్వశాస్త్రజ్ఞులు గూడ; అత్ర = ఈకర్మాకర్మతత్త్వ నిశ్చయమునందు; మోహితాః = మోహముఁ బొందిరి, వాని తత్త్వము నిశ్చయించుట కసమర్థులైరి యని యర్థము. అందువలన, కర్మాఽకర్మముల స్వరూపము తెలియనేరని, తే= నీకొఱకు; కర్మ, అకర్మ; ప్రవక్ష్యామి = వానిలక్షణము నుపదేశించెదను. యత్ జ్ఞాత్వా = వేని తత్త్వమును దెలిసి; అశుభాత్ = సంసారమునుండి; మోక్ష్యసే, కర్మాఽకర్మములతత్త్వమును జక్కఁగా నెఱింగినచో ముక్తుఁడ వగుదు వని యర్థము.

♦ ఆతనిఁ దెలిసి పాప మయినకర్మముచే లిప్తుఁడు కాఁడు.

మ. ఓయీ! కర్మవిషయమున నేమని సంశయము గూడ నున్నదా? సంశయ మున్నంగదా "పూర్వైః పూర్వతరం కృతమ్" అని యింత నిర్బంధము చేయవలయును. అనఁగా నుండనే యున్నది సంశయ మని చెప్పుచున్నాఁడు.—ఓడలో నుండువానికిఁ గ్రియారహితము లయినవానియందుఁగూడ తీరము నందలి వృక్షములందు గమనభ్రమ కనఁబడుటవలనను, అట్లు దూరమునఁ గంటికిఁ గనఁబడుపురుషులయందు నడచుచున్నవారియందుఁగూడ అగమనభ్రమ ♦ కనఁబడుటవలనను, పరమార్థమున ఏది కర్మము? మఱియు ఏది పరమార్థమున అకర్మము? అని; కవయో ఽపి = మేధావులుగూడ; అత్ర = ఈవిషయమునందు; మోహితాః = మోహమును—నిర్ణయించుటకు సామర్థ్యము లేమిని పొందినారు, మిక్కిలి దుర్నిరూపము * లగుటవలన నని యర్థము. తత్ = అందువలన; తే = నీకొఱకు; నేను, కర్మ = కర్మమును; అకారముతో పదవిభాగము చేయుటవలన, అకర్మ = అకర్మమును; ప్రవక్ష్యామి = చక్కగా—సందేహములు తీర్చి చెప్పెదను. యత్ = ఏకర్మా ఽకర్మముల స్వరూపమును; జ్ఞాత్వా; అశుభాత్ = సంసారము నుండి; మోక్ష్యసే = ముక్తుఁడ వగుదువో.

శ్రీ. అదియును దత్త్వవిదులతో విచారించి చేయవలయును కాని, జనపరంపరనుమాత్రమే చూచి చేయఁగూడ దని చెప్పుచున్నాఁడు.—కర్మ = కర్మము చేయుట, కిమ్ = ఎట్టిది? అకర్మ; కిమ్ = ఎట్టిది? ఇతి అత్ర = అను నీవిషయమునందు; కవయో ఽపి = వివేకులుగూడ; మోహితాః. అందువలన; యత్, జ్ఞాత్వా, అనుష్ఠించి; అశుభాత్ = సంసారమునుండి; మోక్ష్యసే = ముక్తుఁడ వగుదువో; తత్ = ఆకర్మమును; అకర్మమును నీకు నేను జెప్పెదను. వినుము.

ప. ఇఁకఁ గర్మస్వరూపముఁ దెలియుట కష్టం బని చెప్పుచున్నాఁడు మూఁడుశ్లోకములచేత.—కర్మ = వేదములచే బోధింపఁబడిన కర్మ; కిమ్ = ఎట్టిది? అకర్మ = కర్మసమాప్తిరూప మయిన నైష్కర్మ్యము; కిమ్ = ఎట్టిది? ఇత్యత్ర = అను నీయర్థమునందు; కవయో ఽపి = పండితులుగూడ; మోహితాః. ఇఁక నీయట్టివానిసంగతి చెప్ప నేల? అందువలన, తే = ముముక్షు వగు నీకొఱకు; కర్మ = అనుష్ఠింపవలసిన కర్మమును; ప్రవక్ష్యామి. అది యెట్టిది యనఁగా. యత్, జ్ఞాత్వా, అశుభాత్ = సంసారమునుండి; మోక్ష్యసే.

♦ నిలిచియున్నా రను భ్రమ.

* నిరూపింప నలవిగానివి.

రా. చెప్పఁబోవుకర్మము దుర్జ్ఞేయం బని చెప్పుచున్నాఁడు.—ముముక్షువు అనుష్ఠింపవలసిన, కర్మ = కర్మము; కిమ్ = ఎట్టిది? అకర్మ కిమ్ = అకర్మముగూడ ఎట్టిది? అకర్మము అనుటచే కర్తకుఁ దనయాత్మయొక్క స్వరూపజ్ఞానము చెప్పఁబడుచున్నది, అనుష్ఠింపవలసినకర్మమును తదంతర్గతం బగు జ్ఞానమును ఎట్టి స్వరూపము గలవి? అను రెండువిషయములయందును; కవయోఽపి=విద్వాంసులుగూడ; మోహితాః—వస్తుస్థితి నెఱుంగరు. ఇట్టి అంతర్గతజ్ఞానం * బగు కర్మమేది గలదో, తత్ = దాని; తే ప్రవక్ష్యామి. యత్, జ్ఞాత్వా = తెలిసి; అనుష్ఠించి; అశుభాత్ = సంసారబంధమునుండి; మోక్ష్యసే. చేయవలసినకర్మము నెఱుంగుటకు అనుష్ఠానము గదా ఫలము.

ముముక్షువు అనుష్ఠింపవలసిన కర్మంబును తదంతర్గతం బగు నాత్మజ్ఞానంబును ఇట్టి వని పండితులుగూడ నెఱుంగఁ జాలరు. అట్టి అంతర్గత జ్ఞానసహితమైన కర్మమును నీకుఁ జెప్పెదను. దానిం దెలిసి యనుష్ఠింతువేని సంసారబంధము నుండి విడివడుదు వని తాత్పర్యము.

మా. కర్మమును జేయు మని చెప్పఁబడినది. ఆకర్మము దుర్విజ్ఞేయం బని చెప్పుచున్నాఁడు చక్కఁగాఁ జెప్పుటకై కిం కర్మేత్యాదిగా.

కర్మణో హ్యపి బోద్ధవ్యం బోద్ధవ్యం చ వికర్మణః
అకర్మణశ్చ బోద్ధవ్యం గహనా కర్మణో గతిః. ౧౭

భా. ఇది నీవు తలంపవలదు. కర్మ మనఁగా దేహాదిచేష్ట లోకప్రసిద్ధము, అకర్మ మనఁగా దానిఁ జేయమి ఊరకుండుట, ఏమి యందుఁ దెలియవలయును? అని. ఎందువలన నందువేని. చెప్పెదము. హి = ఎందువలన ననఁగా. కర్మణో ఽపి = శాస్త్రవిహిత మయిన కర్మము యొక్క గూడ; బోద్ధవ్యమ్= తెలియవలసినది ♦, ఉన్నది. వికర్మణశ్చ= నిషిద్ధకర్మము యొక్కగూడ; బోద్ధవ్యమ్ = తెలియవలసినది; ఉండనే యున్నది. అట్లు, అకర్మణశ్చ = ఊరకుండుటయొక్కయు; బోద్ధవ్యమ్ = తెలియవలసినది; ఉన్నది. ఉన్నది యని మూఁడుస్థలములందు నధ్యాహారము చేయవలయును. ఎందువలన ననఁగా. గహనా = విషమము,

* అంతర్గతమైన జ్ఞానము గల.

♦ తెలియవలసిన తత్త్వము.

ఎఱుఁగ నశక్యము; కర్మణః = ఇది కర్మాదుల కుపలక్షణార్థము, కర్మాకర్మవికర్మములయొక్క; గతిః=యథార్థస్వరూపము, తత్త్వ మని యర్థము.

శాస్త్రవిహిత మైన కర్మముయొక్క తత్త్వమునుగూడఁ దెలియవలసినది యున్నది, శాస్త్ర నిషిద్ధ మయిన వికర్మముయొక్క తత్త్వముగూడఁ దెలియవలసినది యున్నది, కర్మాభావముయొక్క తత్త్వముగూడఁ దెలియవలసినది కలదు. ఏల యనఁగా, ఈకర్మాకర్మవికర్మములతత్త్వము తెలియుట మిక్కిలి కష్టము అని శా.

హ. కర్మ మనఁగా శరీరేంద్రియవ్యాపారము, అది లేకుండుట అకర్మము; ఎట్లు ఈవిషయమందుఁ గవులుగూడ మోహితులు? అందువేని చెప్పెదము.— కర్మణో హ్యపి బోద్ధవ్యమ్—శరీరేంద్రియవ్యాపారముచే నెఱవేర్పఁ దగినరూపము ఎఱుంగవలసినది యొకటి కలదు. అట్లు, వికర్మణః = నిషిద్ధకర్మముయొక్కగూడ; బోద్ధవ్యమ్; నిషేధింపఁ దగినరూపము కలదు. అట్లు, అకర్మణః = కర్మాభావముయొక్కగూడ; తెలియవలసినరూపము కలదు. ఎందువలన ననఁగా; కర్మణో గతిః; గహనా = తెలియ నలవి గానిది.

శం. ఓయీ! కర్మాకర్మములు రెంటి తత్త్వమును అరుగుట్టు వెఱుఁగవలయునా? లేక ఆహార్యముమాత్రమె యెఱుంగవలయునా? అని యాశంకింపఁగా, అరుగుట్టువే కర్మాకర్మవికర్మములతత్త్వముఁ జక్కఁగా నెఱుంగవలయును; వాని నెఱుంగుటయె వానికి పుష్కరం బగుటవలన వానినే ప్రయత్నంబున నెఱుంగవలయును. అతనికి దానియందె యధికారము. ఇతరమునందు లే దను నభిప్రాయముచేఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—ముముక్షువునకు ఆరోహింపఁ గోరువానికి, కర్మణః—వర్ణాశ్రమాదుల కనుష్ఠింపవలసిన కర్మముయొక్క; బోద్ధవ్యమ్, కలదు. తెలిసినంగదా కర్మస్వరూపమును యథాశాస్త్రముగాఁ గర్మ మనుష్ఠింప శక్య మగును, తెలియ కున్నం గాదు. శాస్త్రములు అనేకము లగుటవలనను శాస్త్రప్రవర్తకులు బహువిధంబులవా రగుటవలనను, దేశకాలములు యుగము అధికారి వర్ణాశ్రమములు వయోవస్థలు మొదలుగువానిం బట్టి సంకోచవిస్తరంబులచేఁ గర్మవిధి బహువిధం బగుటవలనను చేయవలసిన కర్మముయొక్క తత్త్వముఁ జక్కఁగా నెఱుంగవలయు నని యర్థము. వికర్మణః=అసర్థసంబంధము గల దగుటవలన విధిచే విహితము నకు విపరీతముగా * విధింపఁబడునది యగుటవలన వికర్మ మనఁగా నిషిద్ధము నిందితము

* చేయఁగూడ దని.

అగు కర్మము, అవికర్మముయొక్క-గూడ, బోద్ధవ్యమ్, కలదు; నిషిద్ధాంశము తెలిసినంగదా యేది నిషిద్ధమో దాని(బరిహరింప శక్య మగును, అందువలన మీ(ద(జెప్పిన దేశకాలాదిభేదముచే నిషిద్ధముగూడ బహువిధం బగుటవలన నెఱుంగవలసినది కల దని యర్థము. అట్లే, అకర్మణో ఒపి—కర్మము గానిది అకర్మము కర్మాభావము, లేక, దేనివలన(గర్మము సంభవింపదో అది యకర్మము కర్మసన్న్యాసము, దానికి(గూడ బోద్ధవ్యము కలదు; కామ్యకర్మత్యాగము నిషిద్ధత్యాగము కర్మఫలత్యాగము సర్వకర్మపరిత్యాగము కర్మమాత్రపరిత్యాగము మొదలగుభేదములచే సన్న్యాసముగూడ బహువిధములు కలది, కావున దానియందును తెలియవలసినది కల దని యర్థము. హి = ఏకారణమువలన; కర్మణః—కర్మణః అనునది వికర్మాకర్మములకు(గూడ నుపలక్షణము, కర్మాకర్మవికర్మములు మూటియొక్క-యు; గతిః = ఇట్లు చేయవలయు నను నిశ్చయము; గహనా = పండితులకు(గూడ(దెలియ నలవి గానిది. అందువలన ఆరురుక్షువు కర్మాకర్మవికర్మములస్వరూపమును శాస్త్రమువలనను ఆచార్యునివలనను లక్షణసహితముగాను రహస్యసహితముగాను జక్క-గా నెఱుంగవలయు నని యర్థము.

మ. ఓయీ! సర్వలోకప్రసిద్ధ మగుటవలన నేనే దీని నెఱుంగుదును—దేహేంద్రియాదివ్యాపారము కర్మము, ఊరకయుండుట యకర్మము అని. అందు నీవు చెప్పవలసిన దేమి? అన(గా(జెప్పుచున్నా(డు.—— హి = ఎందువలన నన(గా. కర్మణో ఒపి = శాస్త్రవిహితముయొక్క-గూడ; తత్త్వము, బోద్ధవ్యమ్, అస్తి. వికర్మణశ్చ = నిషిద్ధకర్మముయొక్క-గూడ; అకర్మణశ్చ = ఊరకుండుటయొక్క-గూడ. ఇట మూ(డువాక్యములయందును «తత్త్వమ్ అస్తి» అని యధ్యాహార్యము. ఎందువలన నన(గా. గహనా = తెలియ రానిది; కర్మణః అనునది కర్మాకర్మవికర్మములకు ఉపలక్షణము; గతిః—తత్త్వ మని యర్థము.

శ్రీ. ఓయీ! లోకప్రసిద్ధంబే గదా కర్మము దేహాదివ్యాపారరూపము, అకర్మము ఆదేహాదులకు వ్యాపారము లేకయుం(డుట, కావున ఎట్లు చెప్పితివి కవులుగూడ నిందు మోహము పొందుదు రని? అందుకు(జెప్పుచున్నా(డు.——కర్మణో ఒపి = విహితమైన వ్యాపారముయొక్క-గూడ; తత్త్వము, బోద్ధవ్యమ్; కలదు, కాని లోకప్రసిద్ధము మాత్రమే కాదు. అకర్మణః = వ్యాపారము లేకయుండుటయొక్క-గూడ; తత్త్వము, బోద్ధవ్యమ్, కలదు. వికర్మణశ్చ = నిషిద్ధవ్యాపారము

యొక్కగూడ; తత్త్వము తెలియంగవలసినది కలదు. ఎందువలన ననఁగా. 'కర్మణో గతిః గహనా—కర్మణః అనునది యుపలక్షణము, కర్మాకర్మవికర్మములతత్త్వము నెఱుంగుట కష్ట మని యర్థము.

ప. ఇఁక గహనం బనుటనే చెప్పుచున్నాఁడు.—మోక్షనిరూపణము నందుఁ గర్మమే చేయుమని యప్పుడు వికర్మము ఆరబ్ధము గామింజేసి—కర్మణః = వేద విహిత మగు కర్మమువలన; ఏమి యగు నని, బోద్ధవ్యమ్ = తత్త్వముగాఁ దెలియ వలయును. అకర్మమును జెప్పఁబోవువిధంబున రెండువిధములుగాఁ దెలియుటవలన, నశించుఫలము గల కర్మము వికర్మము, దానివలన నేమి యగు నని, బోద్ధవ్యమ్. అట్లు, అకర్మణః = కర్మసమాప్తిరూప మయిన నైష్కర్మ్యమువలన, ఏమి యగు నని, బోద్ధవ్యమ్. ఎందువలన ననఁగా. కర్మణో గతి ర్గహనా. అట్లు చెప్పఁబడినది టిప్పణికలయందు—“ కర్మాకర్మవికర్మమర్మ సుధియా బోద్ధవ్య మేవా ఽఽదితః, కర్మ స్యా ద్విధిపూర్వకం తు మనసా సర్వేన్ద్రియ వ్యాపృతిః । త ద్ద్వేధా సఫలం ఫలేన రహితం త్వాద్యం వికర్మ స్మృతం, బన్ధా దస్య దకర్మ శుద్ధికరణా న్నైష్కర్మ్య తా మాగతమ్ ” అని. దీని కర్థము.—సుధియా = పండితుఁ డగు పురుషునిచేత; ఆదితః = మొదట; కర్మాకర్మవికర్మమర్మ = కర్మాఽకర్మవికర్మములయొక్క రహస్యము; బోద్ధవ్య మేవ = ఎఱుంగఁబడవలసినదియే. అందు కర్మ మనఁగా నేమి యనఁగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు—విధిపూర్వకమ్ = యథావిధిగా; మనసా = మనస్సుతోఁ; సర్వేన్ద్రియవ్యాపృతిః = సమస్తము లయిన యింద్రియములవ్యాపారము; కర్మము. సత్త్వయుక్త మైనమనస్సుతోఁ గూడ సమస్తము లయిన జ్ఞానకర్మేంద్రియవ్యాపార మేది గలదో అది కర్మ మని చెప్పఁబడినది; యజ్ఞోపకరణములఁ జూచుట, యజ్ఞముఁ బ్రతిపాదించువేదము వినుట, హోమధూమము నాఘ్రాణించుట, యజ్ఞపాత్రల స్పృశించుట, పురోడాశము నాస్వాదించుట, యజ్ఞసామగ్రి సంపాదించుకొఱకు హస్తపాదవ్యాపారము, ఋతుకాలమున భార్యాభిగమనము, దక్షిణదిక్కునందు మలోత్సర్గము మొదలగు విధ్యుక్త మయిన యింద్రియవ్యాపారము కర్మశబ్దముచేఁ జెప్పఁబడుచున్నది. ఇఁక, తత్ = అకర్మము; ద్వేధా= రెండువిధములు. సఫలమ్ = స్వర్గము పొందించునది; ఫలేన రహితమ్ = ఫలముచే విడువఁబడినది, మోక్షము నొందించునది యని. రెంటియందును విధి సమానము, మ తే మనఁగా, సంకల్పముచే భేదము. అందు; ఆద్యమ్ = మొదటిది, స్వర్గఫలం బగు కర్మము; వికర్మ = నశించుఫలము గలది యని; స్మృతమ్. ఎందువలన ననఁగా, బన్ధాత్ = బంధహేతు

వగుటవలన. అన్యత్ = ఇతరమైన మోక్షప్రాపక మగు కర్మము; అకర్మ = అకర్మ మని చెప్పఁబడును. ఎందువలన ననఁగా. శుద్ధికరణాత్ = చిత్తశుద్ధి చేసిన పిమ్మట; శాను ఉపరతిఁ బొందినదై, నైష్కర్మ్యతామ్ అగతమ్ = జ్ఞాననిష్ఠానమును బొందినది యని యర్థము.

రా. ఎందువలన నిది దెలియ నలవి గా దనఁగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు.— హి = ఏకారణమువలన; కర్మణోఽపి = మోక్షసాధనభూత మయిన కర్మస్వరూపము నందును ♦ బోద్ధవ్యమ్: కలదు. వికర్మణశ్చ = వికర్మమునందును; నిత్యనైమిత్తిక కామ్యరూపంబునను తత్సాధనము లయిన ద్రవ్యార్జనాదులరూపంబునను వివిధతను బొందినకర్మము వికర్మము. దానియందును, బోద్ధవ్యము, కలదు. అకర్మణశ్చ = జ్ఞానమునందును; బోద్ధవ్యము, కలదు. గహనా = తెలియ నలవి గానిది; ముముక్షువునకు, కర్మణో గతిః. వికర్మమునందు బోద్ధవ్య మేమనఁగా, నిత్యనైమిత్తికకామ్య రూపమును ద్రవ్యార్జనాదిరూపము నగు కర్మమునందు ఫలభేదహేతు వైన వివిధ తను విడిచి మోక్షైకఫలముగా ఏకశాస్త్రాభిప్రాయముగా ననుసంధించుట. ఈవిష యము "వ్యవసాయాత్మికా బుద్ధి రేకా" అనుస్థలమునందే చెప్పఁబడినది, కావున నిట విస్తరింప లేదు.

మోక్షసాధన మయిన కర్మమునందుఁ దెలియవలసినది గలదు, నిత్య నైమిత్తికకామ్యరూపముగాను తదర్థద్రవ్యార్జనాదిరూపముగాను బహువిధమయిన వికర్మమునందును దెలియవలసినది గలదు. జ్ఞానమునందును దెలియవలసినది గలదు. ఏల యనఁగా ముముక్షువునకుఁ గర్మతత్త్వము దెలియుట కష్ట మని తాత్పర్యము.

మా. దానిఁ దెలిసినచో ముక్తుఁడ వగుదువు అని మాత్రమే గాదు, దానిఁ దెలిసిననే ముక్తుఁడ వగుదు వను నభిప్రాయము గలవాఁడై చెప్పుచున్నాఁడు. కర్మణ ఇత్యాదిగా. ఇట్లు చెప్పఁబడినది "అజ్ఞాత్వా భగవాన్ కస్య కర్మాకర్మవికర్మకమ్ । దర్శనం యాతి హే మునే కుతో ముక్తిశ్చ తద్వినా" * అని. అకర్మ = కర్మము చేయకుండుట. కర్మాకర్మములకంటె ఇతరమైనది, వికర్మ—నిషిద్ధకర్మము, బంధకమగు టవలన. అందు విమర్శించి కర్మాదికము బోద్ధవ్యము. శాస్త్రాదికముచేఁ గవులుగూడ

♦ సంబంధసామాన్యమున షష్ఠి.

* కర్మాకర్మవికర్మములను దెలియకున్నచో భగవంతుఁ డెవ్వనికి దర్శన మిచ్చును! మునీంద్రుఁడా! అది లేక ముక్తి యెక్కడిది?

నీవిషయమునందు మోహింపు లసఁ దగదు. అశక్యము దీనిఁ దెలియుట యని చెప్పుచున్నాఁడు గహనా కర్మణో గతిః అని.

కర్మ ణ్యకర్మ యః పశ్యే దకర్మణి చ కర్మ యః
స బుద్ధిమా న్మనుష్యేషు స యుక్తః కృత్స్నకర్మకృత్. ౧౮

భా. ఏది యెఱుఁగవలయును, చెప్పెదను అని ప్రతిజ్ఞ చేసితిరో ఆకర్మాకర్మలతత్త్వము మఱి యెట్టిది? చెప్పెదము.—కర్మణి = చేయఁబడునది అను వ్యుత్పత్తిచే కర్మమనఁగా వ్యాపారమాత్రము, అట్టి కర్మమునందు; అకర్మ = కర్మాభావమును; యః పశ్యేత్ = ఎవఁడు చూచునో; అకర్మణిచ = కర్మాభావమునందును; కర్మ = కర్మమును; యః పశ్యేత్ = ఎవ్వఁడు చూచునో, ప్రవృత్తినివృత్తులు కర్త్రధీనము లగుటవలన *, వస్తువు స్వతశ్శిరపకరము గదా సర్వత్రాప్య క్రియాకారకాదివ్యవహారము అవిద్యాభూమియందే యగుచున్నది, సః = అతఁడు; మనుష్యేషు=మనుష్యులయందు; బుద్ధిమాన్ = జ్ఞానవంతుఁడు. సః = అతఁడు; యుక్తః = యోగియు. సః = అతఁడు; కృత్స్నకర్మకృత్ = సమస్తకర్మములను జేసినవాఁడును. అని కర్మాకర్మములయం దీతెఱఁగునఁ జూచువాఁడు ♦ స్తుతింపఁబడుచున్నాఁడు.

ఎచటఁ గర్మము కల దని జనులు సాధారణముగాఁ దలఁచుచున్నారో అచటఁ గర్మము లే దనియు ఎచటఁ గర్మము లే దని తలఁచుచున్నారో అచట కర్మ మున్న దనియు ఎవ్వఁ డెఱుఁగుచున్నాఁడో అతఁడు జ్ఞానియు యోగియు సర్వకర్మము లాచరించువాఁడును అగు నని తాత్పర్యము.

ఆ. మీఁదిశ్లోకము నాకాంక్షాపూర్వకముగాఁ దీయుచున్నారు ఏది ఇత్యాదిగా. ప్రథమపాదమునకు వ్యాఖ్యానము చేయుచున్నారు కర్మణి ఇత్యాదిగా. ద్వితీయపాదమునకుఁ గూడ వ్యాఖ్యానము చేయుచున్నారు అకర్మణిచ ఇత్యాదిగా. ప్రవృత్తియే కర్మ మగుటవలన నివృత్తి కర్మాభావ మగుటవలన దానియందుఁ గర్మదృష్టి యెట్లని యాశంకించి ప్రవృత్తినివృత్తులు రెండును కారకాధీనంబు లగుటవలన వానియందు విశేషము లే దని యభిప్రాయపడి చెప్పుచున్నారు

* కర్త్రధీనము లగుటవలన.

♦ కర్మమునందు అకర్మమును అకర్మమునందుఁ గర్మమును జూచువాఁడు.

ప్రవృత్తినివృత్తులు కర్తృతంత్రము లగుటవలన అని. ప్రవృత్తియందుంబోలె నివృత్తియందును కర్మదృష్టి విరుద్ధము గా దని శేషము. ఓయీ! నివృత్తి వస్త్వధీనం బగుటచే గారకనిర్వర్త్యము గామివలన దానియందుఁ గర్మదృష్టి యుక్తము గాదు. అనఁగా అందుకుఁ జెప్పుచున్నారు. వస్తువు ఇత్యాదిగా. క్రియాకారకఫలవ్యవహారము సమస్తమును అవిద్యావస్థయందే ప్రవర్తించుటవలన దానికి వస్తుస్పర్శము సంభవింపదు, కావునఁ బ్రవృత్తియందుంబోలె నివృత్తియందును ఎవ్వఁడు కర్మము చూచుచున్నాఁడో అతఁడు మనుష్యులయందు బుద్ధిమంతుఁ డని సంబంధము. కర్మమునందకర్మమును అకర్మమునందుఁ గర్మమును జూచువానికి బుద్ధిమత్త్వమును యుక్తత్వమును కృత్స్నకర్మకృత్త్వంబును ఎట్లని యాశంకించి చెప్పుచున్నారు స్తుతింపఁబడుచున్నాఁడు అని.

భా. ఓయీ! ఏమి యిది విరుద్ధము చెప్పెదవు కర్మణ్యకర్మయః పశ్యేత్ అనియు అకర్మణిచ కర్మయః అనియు? కర్మం బకర్మము కాదు గదా! అకర్మముగాని కర్మము గాదు గదా! దానియందు విరుద్ధము నెట్లు చూచును జూచువాఁడు. ఓయీ! పరమార్థమున అకర్మమే యగునది కర్మమువలెఁ గాన్పించుచున్నది మూఢదృష్టి యగు లోకమునకు. అట్లు కర్మమే అకర్మమువలెఁ గాన్పించుచున్నది. అందుఁ బరమార్థదర్శనార్థము చెప్పుచున్నాఁడు భగవంతుఁడు కర్మణ్యకర్మయఃపశ్యే దిత్యాదిగా. కావునఁ గాదు విరుద్ధము. బుద్ధిమత్త్వాదుల యుపపత్తివలనఁగూడ. బోద్ధవ్య మని గూడ యథార్థం బగు దర్శనము చెప్పఁబడుచున్నది. విపరీతజ్ఞానమువలననోయశుభమునుండి మోక్షణము సంభవింపదు. యద్జ్ఞాత్వామోక్ష్యసే ఽశుభాత్ అనియుఁ జెప్పఁబడినది. అందువలనఁ గర్మాకర్మములు విపరీతముగా గ్రహింపఁబడినవి ప్రాణులచేత. వారివిపరీతగ్రహణము నివర్తింపుటకై భగవంతునివచనము కర్మణ్య కర్మయ ఇత్యాది. ఇందు కర్మాధికరణ మైన అకర్మము లేదు, కుండలో బదరంబులు ♦ వోలె. అకర్మాధికరణంబునుం గాదు కర్మము, అకర్మము కర్మాభావం బగుటవలన. కావున లౌకికులచే విపరీతముగా గ్రహింపఁబడినవే కర్మాకర్మములు, మృగతృష్ణికయందు జలమువలె, శుక్తియందు రజతమువలె.

♦ రేఁగుపండ్లు.

ఓయీ ! కర్మము కర్మమే యందఱకును, ఎచ్చటను వ్యభిచరింపదు. వ్యభిచరించుచున్నది. నావలో నున్నవానికి నావ నడచుచుండఁగా తీర మందున్న గమనరహితము లయిన వృక్షములందుఁ బ్రతికూలగమనము కనఁబడుటవలన, మఱియు దూరముననుండి నేత్రములకు అసన్ని కృష్టు లయినవారు నడచుచున్నను వారియందు గత్యభావము కనఁబడుట వలన. ఇట్లిచోఁ గూడ, అకర్మమునందు నేను చేయుచున్నా నని కర్మదర్శనంబును కర్మమునందు అకర్మదర్శనంబును విపరీతదర్శనము. అందుచే దాని నిరాకరించుటకై చెప్పుచున్నాఁడు కర్మ ణ్యకర్మయః పశ్యే దిత్యాదిగా.

ఈవిషయముగుఱించి పలుమాఱు సమాధానము చెప్పఁబడినను గాఢమైన విపరీతదర్శనముచే భావితం బగుటంజేసి మిక్కిలి మోహితం బగులోకము పలుమాఱు విన్నను తత్త్వంబు మఱచి మిథ్యాప్రసంగము దీసి తీసి శంకించుచున్నది యని మాటిమాటికి నుత్తరము చెప్పుచున్నాఁడు భగవంతుఁడు, దుర్విజ్ఞేయము వస్తు వనియుం దలఁచి.

“ అవ్యక్తో ఽయ మచిన్త్యో ఽయమ్, నజాయతే మ్రియతే ” ఇత్యాదిగా ఆత్మయందుఁ గర్మాభావము శ్రుతిస్మృతిన్యాయప్రసిద్ధము ప్రతిపాదింపఁబడినది, ప్రతిపాదింపఁబోవుచున్నాఁడుగూడ. అట్టి ఆత్మ యందు కర్మాభావమునందు అకర్మమునందు కర్మరూపవిపరీతదృష్టి మిక్కిలి పాదుకొనియున్నది, అందువలన కిం కర్మ కిమ కర్మేతి కవయో ఽప్యత్ర మోహితాః. దేహాద్యాశ్రయం బగు కర్మము నాత్మయం దధ్యారోపించి “ నేను కర్తను, నాది యీకర్మము, నే నీకర్మము ఫల మును భుజింపవలయును ” అనియును, అట్లు “ నేను ఊరక యున్నాను, అందుచే నే నాయాసము లేనివాఁడనై కర్మము లేనివాఁడనై సుఖ నగు చున్నాను ” అని కార్యకరణాశ్రయం బగు వ్యాపారోపరతిని తత్కృతం బగు సుఖత్వమును ఆత్మయం దధ్యారోపించి, “ ఏమియుఁ జేయకున్నాను ఊరక సుఖముగా నున్నాను ” అనియు నభిమానించుచున్నది లోకము. అట్టి లోకముయొక్క విపరీతదర్శనము నపనయించుటకై యిది చెప్పు చున్నాఁడు భగవంతుఁడు కర్మణ్యకర్మయః పశ్యే దిత్యాదిగా.

ఇందు కార్యకరణాశ్రయం బగు కర్మము కర్మంబైను కర్మరహితుఁడు అవిక్రియుం డగు నాత్మయందు నందఱిచే నధ్యసింపఁబడినది. అందువలనఁ బండితుఁడుగూడ నేను జేయుచున్నానని తలంచుచున్నాఁడు. కావున ఆత్మసంబంధి యని సర్వలోకప్రసిద్ధము కర్మము, నదీతీరస్థంబులగు వృక్షములందుఁ బ్రతిలోమగతివలె ♦. అట్టి కర్మమునందు, అకర్మ = కర్మాభావమును, యథాభూతముగా, వృక్షములందు గత్యభావమునుంబోలె; యః పశ్యేత్. అకర్మణిచ = కార్యకరణవ్యాపారోపరతియందు, కర్మమునవలె ఆత్మయం దధ్యారోపింపఁబడిన దానియందు, ఊరకయుండి కర్మము చేయక సుఖముగ నున్నాను అని అహంకారాభిసంధి హేతు వగుటవలన, అట్టి యకర్మమునందును; కర్మ యః పశ్యేత్, ఎవ్వఁ డిట్లు కర్మాకర్మములవిభాగము తెలియునో, సః = అతఁడు; మనుష్యేషు, బుద్ధిమాన్ = పండితుఁడు. సః = అతఁడు; యుక్తః = యోగి; కృత్స్నకర్మకృత్ = సమస్తకర్మము చేసినవాఁడును. అతఁడు అసుఖమునుండి విడిపడినవాఁడై కృతకృత్యుఁ డగుచున్నాఁ డని యర్థము.

ఆ. శ్లోకముపద్దార్థము తెలుపఁగా తాత్పర్యార్థము తెలియక పరస్పరవిరోధము శంకించుచున్నాఁడు ఓయీ ఇత్యాదిగా. ఎట్లిది విరుద్ధ మని యూశంకించి చెప్పుచున్నాఁడు కర్మణీత్యాదిగా. విషయసప్తమియా? లేక అధికరణసప్తమియా? అని వికల్పించి మొదటిపక్షమునందు అన్యాకార మయిన జ్ఞానము అన్యావలంబనము * అగుటచే స్పష్టము విరోధ మని చెప్పుచున్నాఁడు, కర్మంబు ఇత్యాదిగా. ఒకటి మఱియొకటి యగుట యసంభవ మగుటవలన కర్మాకర్మములకు అభేదము సంభవింపమివలన అకర్మాకారము కర్మావలంబన మగుజ్ఞాన మయుక్త మని యర్థము. రెండవపక్షము దూషించుచున్నాఁడు దానియందు ఇత్యాదిగా. అధికరణ మయిన అకర్మమునందు దానికి విరుద్ధ మయిన యాధేయమును కర్మమును ఎట్లు ద్రష్ట చూడఁగలఁడు, ఏలయనఁగా పరస్పరవిరుద్ధము లయిన కర్మాకర్మములకు ఆధారాధేయభావము సంభవింప దని యర్థము. విషయసప్తమి నంగీకరించి సిద్ధాంతి పరిహరించుచున్నాఁడు ఓయీ పరమార్థముస ఇత్యాదిగా. మూఢదృష్టి—వివేకహీన

♦ ఎదురునడకవలె.

* ఒక ఆకారము—స్వరూపము గల జ్ఞానము మఱియొకటి విషయముగాఁ గలది.

మగులోకమునకుఁ బరమార్థంబున బ్రహ్మము అకర్మము—క్రియారహితమే యయ్యు భ్రాంతిచే కర్మవంతమునలె—క్రియాసహితమువలెఁ దోఁచుచున్న దని శబ్దార్థము. పరస్పరాధ్యాసము నవలంబించి చెప్పఁబడినది అట్లు ఇత్యాదిగా. ఎట్లు అకర్మ మగు బ్రహ్మము కర్మవంతముగాఁ గనఁబడుచున్నదో, అట్లు కర్మ—క్రియాసహితమే యగు ద్వైతప్రపంచము అధిష్ఠాన మగు క్రియారహిత మయిన బ్రహ్మమునందు సంసృష్టమై దానియట్లు ♦ తోఁచుచున్నది యని శబ్దార్థము. కర్మాకర్మములయందుఁ బరస్పరాధ్యాసము సిద్ధ మగుటచే సమ్యగ్దర్శనము సిద్ధించుకొఱకు భగవంతునివచనము ఉచితం బని చెప్పుచున్నారు అందు ఇత్యాదిగా. ఎట్లు ఏది “ ఇది రజత ” మని తెలియఁబడినదో అది యిప్పుడు శుక్తిఖండము చూడు మని భ్రాంతి సిద్ధ మగు రజతరూపవిషయము ననువదించి దాని యధిష్ఠాన మగు శుక్తిమాత్ర ముపదేశింపఁబడుచున్నదో, అట్లు భ్రాంతిసిద్ధ మయిన కర్మాదిరూపవిషయము ననువదించి దాని యధిష్ఠానం బగు కర్మాదిరహితమైన కూటస్థబ్రహ్మము భగవంతునిచేఁ జూపఁబడుచున్నది. అందువలన భగవద్వచనము విరుద్ధము గా దని చెప్పుచున్నారు కావున ఇత్యాదిగా. ఇందువలనఁ గూడ, అధ్యారోపింపఁబడిన కర్మాదికము ననువదించి తదధిష్ఠానము కర్మాదిరహితము నిర్విశేష మయిన బ్రహ్మమును భగవంతుఁడు బోధించుటవలన లే దందు విరోధశంక కవకాశం బని చెప్పుచున్నారు బుద్ధిమత్త్వాదుల ఇత్యాదిగా. కూటస్థ మయిన బ్రహ్మముకంటె నితరము సర్వంబును మాయామాత్రం బగుటవలన ఇతరము తెలియుటచే బుద్ధిమత్త్వము యుక్తత్వము సర్వకర్మకృత్త్వము అను పపన్నంబు లగుటవలన ఇందో బుద్ధిమా నిత్యాదిగా బుద్ధిమత్త్వాదులు నిర్దేశించుటం జేసి బ్రహ్మజ్ఞానంబుననే అవి యుపపన్నంబు లగుట వలన సర్వవిక్రియారంహిత బ్రహ్మజ్ఞానమే వివక్షితం బని యర్థము. బోధశబ్దమునకు సమ్యగ్జ్ఞాన మర్థ మగుటవలన కర్మాకర్మవికర్మముల స్వరూపము బోద్ధవ్యము కల దని చెప్పుచున్న భగవంతునకు సమ్యక్ జ్ఞానోపదేశమే వివక్షితం బగుటవలనఁగూడ కూటస్థ మగు బ్రహ్మమే యిట నభిప్రేతం బని చెప్పుచున్నారు బోద్ధవ్యమ్ ఇత్యాదిగా. ఫలవాక్యమును బర్యాలోచించినం గూడ కూటస్థ మగు బ్రహ్మమే యిట నభిప్రేతం బని చెప్పవలయు నని చెప్పుచున్నారు విపరీతజ్ఞానమువలననో ఇత్యాదిగా. సమ్యక్ జ్ఞానసాధ్య మయిన ఫల మిటఁ జెప్ప లే దని యాశంకించి చెప్పుచున్నారు యద్జ్ఞాత్వా ఇత్యాదిగా. అధ్యారోపాపవా

♦ క్రియారహిత మయినట్లు.

దార్థం ♦ బగు భగవద్వచనము అవిరుద్ధం బని యుపపాదించిన దాని నుపసంహరించుచున్నారు అందువలన ఇత్యాదిగా. వారి విపరీతగ్రహణము--వారి=ఆప్రాణులయొక్క. విషయసప్తమింబరిగ్రహించి సమాధానము చెప్పి యధికరణసప్తమీపక్షమునందుం జూపినదోషము నంగీకరించి పరిహరించుచున్నారు ఇందు ఇత్యాదిగా. ఇందు = వ్యవహారభూమియందు. కర్మాధికరణము = కర్మము అధికరణముగాఁ గలది, కర్మమునం దుండునది. యోగ్యంబై కనఁబడ కుంపుటవలన నని యర్థము. అకర్మాధికరణము కర్మము సంభవింప దనుటకు మఱియొక హేతువుఁ జెప్పుచున్నారు అకర్మము కర్మాభావం బగుటవలన అని. తుచ్ఛము * అధికరణం బగుట యెచ్చటనుం జూచినదియు సమ్మతమునుం గాదు గదా! చక్కగా విచారించినప్పుడు కర్మాకర్మములకు ఆధారాధేయభావము సంభవింపమిచే ఫలితము చెప్పుచున్నారు కావున ఇత్యాదిగా. శాస్త్రపరిచయము లేనివారికై యధ్యారోపము నుదాహరించుచున్నారు మృగతృష్ణికయందు ఇత్యాదిగా.

కర్మాకర్మములు ఆరోపితంబు లని చెప్పినదాని సహింపక శంకించుచున్నాఁడు ఓయీ ఇత్యాదిగా. కర్మము కర్మమే అనుచోట అకర్మమును అకర్మమే యని గ్రహింపవలయును. విమతము § సత్యము అవ్యభిచారి యగుటవలన బ్రహ్మమువలె నని యర్థము. అందు, కర్మము వాస్తవముగా అవ్యభిచారి కాదు, కర్మమగుటవలన, నావలో నున్నవానికి తీరమునందలి వృక్షములగమనమువలె అని అవ్యభిచారిత్వము కర్మమునందు అసిద్ధ మని పరిహరించుచున్నారు వ్యభిచరించుచున్నది ఇత్యాదిగా. అకర్మముగూడ వాస్తవముగ అవ్యభిచారి కాదు, కర్మాభావం బగుటవలన, దూరప్రదేశమున నడచుచునే యుండు చైత్రమైత్రాదులందు నేత్రసామీప్యము లేనియప్పుడు కనఁబడుగమనాభావమువలె నని చెప్పుచున్నారు మఱియు దూరమున ఇత్యాదిగా. దూరస్థు లగుటవలననే విశేషసన్నికర్షము లేక స్వరూపమాత్రంబున నేత్రసన్నికర్షము గలవారియందు నేత్రమునకు గమనాభావము కనఁబడుటవలన నని యర్థము. గమనరహితము లగు వృక్షములందు గమనదర్శనమువలెఁ బ్రకృతమునందు అవిక్రియబ్రహ్మమునందుఁ గర్మదర్శనంబును, క్రియాసహిత మయిన ద్వైతప్రపంచమునందు గమనవంతు లగు చైత్రాదులందు గమనాభావదర్శనమువలె విప

♦ అధ్యారోపమును నిరాకరించుట ప్రయోజనముగాఁ గలది.

* శూన్యము.

§ కర్మాదిస్వరూపము.

రీతముగాఁ గర్మాభావదర్శనంబును ఏకారణముచే సంభవించుచున్నదో ఆకారణముచే ఆవిపరీతదర్శనము నిరసించుటకై భగవద్వచనం బని దార్ష్టాంతికము నిగమనము చేయుచున్నారు ఇ ట్లిచ్చోఁగూడ ఇత్యాదిగా.

ఓయీ! కర్మమును కర్మాభావంబును ఆరోపితము లగుటవలన అవిక్రియ బ్రహ్మజ్ఞానముమాత్రమే యభిప్రేతం బగునేని « అవ్యక్తో ఽయ మచిన్త్యో ఽయమ్, నజాయతే మ్రియతే వా " ఇత్యాదికముచే పునరుక్తి ప్రాప్తించుచున్నది, అచటనే బ్రహ్మాత్మ నిర్వికారుం డని ప్రతిపాదితం బగుటవలన. అనఁగా అందుకుఁ జెప్పుచు న్నారు ఈవిషయము గుఱించి ఇత్యాదిగా. ఆత్మయందు శంకితం బగు ఈసక్రియత్వ మును గుఱించి పలుమాఱు సమాధానము చెప్పఁబడినను, నిర్వికారాత్మవస్తువు నపే క్షించి, గాఢమైన విపరీతదర్శనము.—మిక్కిలి యధికమయిన మిథ్యాజ్ఞానము, దానిచే భావితంబు—దాని సంస్కారము అధికముగాఁ గలది, అగుటచే అధికమో హము నొందింపఁబడిన లోకము విన్నను తత్త్వమును మఱచి మరల నేదేని ప్రసం గము కలిగించుకొని ఆత్మ సక్రియుఁ డనుటనే శంకించుచున్నది, కావునఁ బలుమాఱు తత్త్వరూప మయిన యుత్తరమును భగవంతుఁడు చెప్పుచున్నాఁడు; వస్తువు దుర్వి జ్ఞేయం బగుటవలనఁ గూడ మాటిమాటికిఁ బ్రతిపాదించుట తత్త్వదృష్టిమల నివారిం చుట కుపయోగించుచున్నది; కావున లేదు పునరుక్తి యని యర్థము.

పలుమాఱు సమాధానము చెప్పటనే యనువదించుచున్నారు అవ్యక్తో ఽయ మిత్యాదిగా. చెప్పినది « నజాయతే మ్రియతే వా విపశ్చిత్ » ఇత్యాది శ్రుతియందును బ్రకృతస్మృతియందును ♦ అసంగత్వన్యాయంబునను బ్రసిద్ధ మని చెప్పుచున్నారు శ్రుతీత్యాదిగా. చెప్పఁబడినది మాత్రమె కాదు కర్మాభావము, మ ఱేమనఁగా « సర్వకర్మాణిమనసా " ఇత్యాది స్థలమున చెప్పఁబోవుచున్నాఁడు గూడ నని చెప్పుచున్నారు చెప్పఁబోవుచున్నాఁడు గూడ అని. ఓయీ! కర్మములు దేహా దినిష్పాద్యములయి * త్రివిధము లగుటవలన కూటస్థస్వభావుఁడగు నాత్మ అసంగుఁ డవుటవలన ఆత్మవ్యాపారరూప మయిన కర్మము అప్రసిద్ధ మగుటవలన అకర్త్రాత్మ యందు విపరీత మగు కర్మముయొక్క దర్శనము సిద్ధింప దని యాశంకించి చెప్పుచు న్నారు అట్టి ఆత్మయందు ఇత్యాదిగా. కర్మరూపవిపరీత దృష్టి = విపరీత మగు కర్మ ముయొక్క దర్శన మని యర్థము. నేను జేయుచున్నాను అని ఆత్మసమానాధికరణ

♦ గీతావాక్యమునందును.

* ఆదిశబ్దముచే వాక్కు మనస్సు గ్రహింపఁబడును.

భ్యాపారము ప్రత్యక్షమగుటవలన కర్మభ్రమ యాత్మయందు మిక్కిలి పాదుకొని యున్న దని యర్థము. ఆత్మయందు కర్మభ్రమ కల దనుటకు హేతువుఁ జెప్పుచున్నారు అందువలన ఇత్యాదిగా. ఆత్మనిష్క్రియము నయినమొక ఎట్లతనియం దిట్టి భ్రమ సంభవించు నని యాశంకించి చెప్పుచున్నారు దేహాద్యాశ్రయంబు ఇత్యాదిగా. ఇప్పు డాత్మయందు అకర్మభ్రమ నుదాహరించుచున్నారు అట్లు ఇత్యాదిగా. ఎట్లు, శుక్తియందు స్వాభావికము అరజతత్వము, రజతత్వమారోపితము, రజతత్వాభావము గూడ ఆరోప్యాభావ ♦ మగుటవలన ఆరోపపక్షమునం దే చేరునో; అట్లు ఆత్మయందుఁగూడ స్వాభావికము అవిక్రియత్వము, కర్మమో అధ్యస్తము, అధ్యస్తాభావం బగుటవలన కర్మాభావముగూడ అధ్యస్తమే యని తలంచి యుపసంహరించుచున్నారు అట్టి ఇత్యాదిగా. ఆత్మయందు లౌకికం బగు కర్మాదిభ్రాంతి సిద్ధ మగుటచే దానిఁ బరిహరించుటకు భగవంతుఁడు ఈ కర్మణ్యకర్మేత్యాది వచనము చెప్పె నని యర్థము.

ఇఁకఁ జెప్పిన యర్థమునందు శ్లోకాక్షరసమన్వయముఁ జూపుటకై కర్మణీత్యాదికము వ్యాఖ్యానము చేయఁగోరినవారై భూమిక చేయుచున్నారు ఇందు ఇత్యాదిగా. వ్యవహారభూమియందు కార్యకరణ నిష్ఠం బగు కర్మము నిజరూపంబుననే యున్నదయ్యు అవిక్రియాత్మయందుఁ గార్యకరణంబుల యారోపము ద్వారంబున అందఱిచేతను ఆరోపింపఁబడుచున్నది. ఇందుకు హేతువుఁ * జెప్పుచున్నారు అందువలన నిత్యాదిగా. ఇఁక అవివేకులకో కర్తృత్వాభిమానము మఱియు నధిక మని చెప్పుటకై కూడ అను నవ్యర్థకము. కర్మరహితుఁ డైన ఆత్మయందుఁ గర్మారోపమ్మునకు దృష్టాంతముఁ జెప్పుచున్నారు నదీ తీరే త్యాదిగా. ఇట్లు ఆత్మయందుఁ గర్మాధ్యాసము నుపపాదించి ప్రథమపాదమునకు వ్యాఖ్యానము చేయుచున్నారు కావున ఇత్యాదిగా. అధ్యాసవశమున ఆత్మనిష్ఠముగా సర్వలోకప్రసిద్ధం బగు కర్మమునందు కర్మాభావము నెవ్వఁడు చూచునో అతఁడు బుద్ధిమంతుఁ డని సంబంధము. యథాభూతముగా — చక్కఁగా. అందుకు దృష్టాంతము చెప్పుచున్నారు వృక్షములందు ఇత్యాదిగా. ద్వితీయపాదమునకు వ్యాఖ్యానము చేయుచున్నారు అకర్మణిచ ఇత్యాదిగా. అధ్యారోపముఁ జూపుచున్నారు ఊరక ఇత్యాదిగా. అకర్మమునందుఁ గర్మదృష్టికి యుక్తి చెప్పుచున్నారు అహంకా రేత్యాదిగా. పూర్వార్థ

♦ ఆరోప్య మగు రజతత్వముయొక్క అభావము.

* కార్యరూపహేతువును.

ముచేఁ జెప్పిన దాని ననువదించి యుత్తరార్ధము విభజించుచున్నారు ఎవ్వఁ డిట్లు ఇత్యాదిగా. శుక్తికయందు రజతమువలె ఆత్మయందు కార్యకరణ సంఘాతారోప ద్వారంబున ఆరోపిత మయిన కార్యకరణసంఘాతవ్యాపారమాత్రం బగు కర్మము విషయమునందు తదభావమును అకర్మమును వాస్తవముగ రజతాభావమునుం బోలె నెవ్వఁ డనుభవించుచున్నాఁడో, కార్యకరణసంఘాత వ్యాపారోపరతి రూపం బును కార్యకరణ ద్వారంబున ఆత్మయందు "ఊరకయున్నాను సుఖముగా" అని యారోపితంబు నగు అకర్మము విషయమునందును అహంకార హేతుకం ♦ బగు కర్మమును ఎవ్వఁడు వాస్తవముగ నెఱుఁగుచున్నాఁడో, అతఁడు రూప్యత్వా రూప్యత్వాభావ విభాగవిహీనం బగు శుక్తిమాత్రంబునుం బోలె కర్మము కర్మాభా వము అను విభాగము లేని కూటస్థునిఁ బరమార్థంబునఁ దెలిసినవాఁ డగుటచే బుద్ధి మాన్ ఇత్యాదిస్తోత్రమునకుఁ బాత్ర మగుచున్నాఁడు అని యర్థము.

భా. ఈశ్లోకమునకు వేఱువిధముగా వ్యాఖ్యానము చేసిరి కొందఱు. ఎట్లు ? ఈశ్వరార్థం బనుష్ఠింపఁబడునిత్యకర్మములకు ఫలము లే దఁట. అందువలన నవి యకర్మము లని చెప్పఁబడుచున్నవి గౌణవృత్తిచేత *. ఆనిత్యకర్మములఁ జేయకుండుట అకర్మము, అది ప్రత్యవాయరూపఫలము గలది యగుటవలన కర్మ మని చెప్పఁబడుచున్నది గౌణవృత్తిచేతనే. అందు, నిత్య మయిన, కర్మణి = కర్మమునందు; అకర్మ యః పశ్యేత్ — ఫలము లేకపోవుటవలన, ఎట్లు ధేనువైనను $ గోవు అగోవు అని చెప్పఁ బడుచున్నదో క్షీరం బను ఫలము నియ్య లే దని, అట్లు. ఆట్లు నిత్యా కరణమైన § అకర్మమునందును, కర్మ యః పశ్యేత్, నరకాది ప్రత్య వాయఫలము నిచ్చుచున్నది యని.

యుక్తముగా దీవ్యాఖ్యానము. ఇట్లు తెలియుటచే అశుభమునుండి మోక్షము అనుపపన్న మగుటవలన, "యద్జ్ఞాత్వా మోక్ష్యసే ఽశు భాత్" అని భగవంతుఁడు చెప్పినవచనము బాధితం బగును. ఎట్లు ? నిత్యకర్మముల యనుష్ఠానమువలనఁ గలుగుఁ గాక యశుభమునుండి

♦ అహంకారమే కారణముగాఁ గలది.

* అకర్మములవంటి వనుట.

$ క్రొత్తగా ఈనిన దైనను.

§ నిత్యకర్మము చేయకుండుట యయిన.

మోక్షము. కాని, కాదు వానికి ఫలము లేదను జ్ఞానమువలన. ఏల యనఁగా, నిత్యములకు ఫలము లేదనుజ్ఞానము అశుభము క్తిఫలముగా † విహితము గాదు; నిత్యకర్మ జ్ఞానము గాని యట్లు విహితమయినది కాదు; భగవంతుఁడు గాని యిట్లు చెప్ప లేదు. ఇందుచే అకర్మమునందుఁ గర్మదర్శనమును నిరాకరింపఁబడినది. అకర్మమునందుఁ గర్మదర్శనము కర్తవ్య మని యిట విధింపలేదు గదా! నిత్యకర్మమే కర్తవ్య మని మాత్రమె గదా యిట విధింపఁబడినది. మఱియు నిత్యాకరణమువలనఁ బ్రత్యవాయము కలుగు నని తెలియుటవలన నేమియు ఫలము లేదు. నిత్యాకరణముగాని జ్ఞేయం బని * విహితము గాదు. అకర్మము కర్మము అను మిథ్యాప్రసక్తివలనఁగూడ అశుభమునుండి మోక్షణంబు సిద్ధింపదు, బుద్ధిమత్త్వము యుక్తత కృత్స్నకర్మ కర్తృత్వము మొదలగు ఫలమునుం గాని యుపపన్నము గాదు. స్తుతియుం గాని సంభవింపదు. మిథ్యాజ్ఞానమే గదా సాక్షాదశుభము. దానివలన నితరమైన యశుభమునుండి మోక్షణం బెక్కడిది? తమస్సు తమస్సునకు నివర్తకము కాదు గదా!

ఓయీ! కర్మమునందు అకర్మదర్శనము అకర్మమునందుఁ గాని కర్మదర్శనం బేది గలదో అది మిథ్యాజ్ఞానము కాదు; మ ఱేమనఁగా, గౌణము ఫలాభావభావనిమిత్తము. అట్లు కాదు, గౌణ మగు కర్మాకర్మవిజ్ఞానమువలనఁగూడ ఫలము చెప్పుటవలన ఇట్లు శ్రుతహాన్యశ్రుతకల్పనములచే విశేషముగూడ నేమియుం గాన రాదు. స్వశబ్దముచేతనే చెప్పవచ్చును—నిత్యకర్మములకు ఫలము లేదు, వానిం జేయకుండుటవలన మాత్రము నరకపాతము కలుగు నని. అందు కర్మణ్యకర్మ యః పశ్యే దిత్యాది వ్యాజవాక్యము ♦ పరవ్యామోహకం బేల ప్రయోగింపవలయును? అం దిట్లు చెప్పిన భగవంతునివాక్యము లోకవ్యామోహార్థం బని స్పష్టముగాఁ గల్పింపవలసి వచ్చును. మఱియు వ్యాజరూప మయిన వాక్యముచే దాఁచఁదగిన వస్తువు గా దిది. శబ్దాంతరముచే మాటిమాటికిఁ జెప్పినచో

† అశుభమునుండి మోక్షము ఫలముగాఁ గలది.

* తెలియఁదగినయది యని.

♦ మోసపు మాట.

వస్తువు సుఖముగా నెఱుంగ నగు ననియు వచియింపఁ దగదు. కర్మణ్యేవాధికారః అనుచోట స్పష్టతరముగఁ గదా చెప్పఁబడినది యీ యర్థము, మరలఁ జెప్పవలసినది కాదు. అంతటను బ్రశస్తంబైన కర్తవ్యమ్మనే బోద్ధవ్య మ్మని చెప్పఁబడుచున్నది; నిష్ప్రయోజన మగునది బోద్ధవ్య మ్మని చెప్పఁబడదు. మిథ్యాజ్ఞానమో బోద్ధవ్యము గాదు, తత్ప్రత్యుపస్థాపితం బగు ‡ వస్త్వాభాసము † గూడ బోద్ధవ్యము గాదు.

మఱియు నిత్యాకరణమువలన నభావమువలనఁ బ్రత్యవాయ ముత్పన్నము గాఁ జాలదు, "నాసతో విద్యతే భావః" అనియు "కథ మసతః సజ్జాయేత" అనియు నసత్తువలన సజ్జన్మము ప్రతిషేధించుట వలన *. అసత్తువలన సత్తు పుట్టు నని చెప్పువాఁడు "అసత్తే సత్తగును సత్తుగూడ నసత్తగును" అని చెప్పినవాఁ డగుచున్నాఁడు. అదియో అయుక్తము, సర్వప్రమాణములకును విరుద్ధ మగుటవలన. మఱియు నిష్ఫల మయిన కర్మమును విధింపదు శాస్త్రము, దుఃఖరూపం బగుట వలన, దుఃఖమో బుద్ధిపూర్వకముగాఁ గార్యం బనుట యనుపపన్న మగుటవలన. ఇఁక దానిం జేయకుండుటవలన నరకపాతము నంగీకరించి నచో అనర్థముకొఱకే రెండువిధములను జేసినను జేయకున్నను శాస్త్రము నిష్ఫలం బని కల్పింపవలసివచ్చును. స్వమతవిరోధముగూడ నిత్యకర్మము నిష్ఫలం బని యంగీకరించి మోక్షఫలముకొఱకుఁ జేయవలయు నని చెప్పువానికి. అందువలన యథాశ్రుత మైనయర్థమే యుక్తము కర్మణ్యకర్మేత్యాది శ్లోకమునకు. అట్లు మాచే వ్యాఖ్యానము చేయఁబడినది శ్లోకము.

ఆ. ఇట్లు స్వాభిప్రాయముచే శ్లోకమునకు వ్యాఖ్యానము చేసి యిట వృత్తికారుల వ్యాఖ్యానము నెత్తుచున్నారు ఈ శ్లోకము ఇత్యాదిగా. వేఱువిధపు వ్యాఖ్యానమునే ప్రశ్న ద్వారమునఁ బ్రకటించుచున్నారు ఎట్లు ఇత్యాదిగా. ఈశ్వరార్థము అనుష్ఠింపఁబడుపక్షమున ఫలము లేదనుట విరుద్ధం బని సూచించుచున్నారు అంట అని. నిత్యకర్మములు అకర్మములనుట అప్రసిద్ధం బని యాశంకించి

‡ దానిచేఁ గలిగింపఁబడిన దగు.

† అసత్య మయిన వస్తువు.

* అసత్తువలన—లేనిదానివలన సత్తు—ఉండునది పుట్టఁజాల దని చెప్పుటవలన.

ఫలాభావరూప మయిన గుణము * కలుగుటవలన వానియందు అకర్మత్వ వ్యవహారము సిద్ధించుచున్న దని చెప్పుచున్నాఁడు గౌణవృత్తిచేత నని. నిత్యముల చేయకుండుట ముఖ్య వృత్తిచేతనే అకర్మ మని చెప్పవలయు నని చెప్పుచున్నాఁడు అనిత్యకర్మముల నిత్యాదిగా. ఆయకర్మమునందుఁ బ్రత్యవాయఫలహేతు వగుట యనుగుణము గలుగుటవలనఁ గర్మశబ్దము గౌణవృత్తిచేతనే ప్రవర్తించుచున్న దని చెప్పుచున్నాఁడు అది ఇత్యాదిగా. ఇట్లుపోద్ఘాతము చేసి శ్లోకము వివరించుచున్నారు అందు ఇత్యాదిగా. ద్వితీయపాదమును వివరించుచున్నారు అట్లు ఇత్యాదిగా. ఉత్తరార్ధమునకుఁ బూర్వమువలెనే వ్యాఖ్యానము.

పరకీయవ్యాఖ్యానమును నిరాకరించుచున్నారు యుక్తము గాదు ఇత్యాదిగా. నిత్యకర్మము అకర్మము నిత్యాకరణము కర్మము అని తెలియుటవలన పాపనివృత్తి యనుపపన్న మగుటవలన భగవద్వచనము వృత్తికారమతమునందు బాధిత మగు నని యర్థము. « ధర్మేణ పాప మపనుదతి » ♦ అను శ్రుతివలన, నిత్యకర్మానుష్ఠానంబుచే పాపక్షయము ప్రసిద్ధ మగుటవలన అనిత్యకర్మానుష్ఠానమునకు ఫలాంతరము లేకుండుటవలన నిత్యకర్మము అకర్మ మని యెఱింగి యనుష్ఠానము చేసిన యెడ ఎట్లు అశుభక్షయము కలుగ దని శంకించుచున్నాఁడు ఎట్లు అని. « క్షేత్రజ్ఞస్యేశ్వరజ్ఞానా ద్విశుద్ధిః పరమా మతా » ** అను స్మృతివలన కర్మముచే ఆత్యంతిక మగు అశుభక్షయము లేకయున్నను అంగీకరించి పరిహరించుచున్నారు నిత్యకర్మముల ఇత్యాదిగా. నిత్యానుష్ఠానమువలన అశుభక్షయము కలుగునప్పటికిని ఈప్రకరణమునం దది వివక్షితము గాదు, యద్జ్ఞాత్వా మోక్ష్యసే ఽశుభాత్ అని జ్ఞానమువలన అశుభక్షయ మగు నని ప్రతిజ్ఞ చేయుటవలన. అజ్ఞానము నిత్యకర్మములకు ఫలము లే దని యెఱుంగుట యనియుఁ జెప్ప నలవిగా దని చెప్పుచున్నారు కాదు ఇత్యాదిగా. అశుభము ఫలాభావముయొక్క అజ్ఞానముచేఁ గలిగినది కాదు కావున ఫలాభావజ్ఞానమువలన అశుభక్షయము సిద్ధింప దని యర్థము. మఱియును అతీంద్రియ మగునవిషయము శాస్త్రమువలన నిశ్చయింపఁబడుచున్నది, నిత్యకర్మములవలన ఫలము లే దని జ్ఞానమువలన అశుభనివృత్తి యగు ననుటకో శాస్త్రము లే దని చెప్పుచున్నారు నిత్యములకు ఇత్యాదిగా. నిత్యకర్మములఁ

---

* సాదృశ్యము.

♦ ధర్మముచేఁ బాపముఁ బోఁగొట్టుచున్నాఁడు.

** జీవునకు ఈశ్వరుఁ దెలియుటవలన పరమం బగు విశుద్ధి యగు నని చెప్పఁబడినది.

చేయుట అకర్మ మని జ్ఞానముగూడ అశుభనివృత్తిఫలముగా విహితము గా దని చెప్పుచున్నారు నిత్యకర్మజ్ఞానము ఇత్యాదిగా. భగవద్వచనమే యిటఁ బ్రమాణ మని యాశంకించి చెప్పుచున్నారు భగవంతుఁడు ఇత్యాదిగా. యద్జ్ఞా త్వేత్యాది భగవద్వచనము సాధారణజ్ఞానమునే వచించుచున్నది గాని నిత్యకర్మమునకు ఫలాభావము నెఱింగి యని జ్ఞానవిశేషమును వచింప దని యర్థము. అశుభమోక్షణము సంభవింప దను హేతువుచే కర్మమునందు అకర్మదర్శనము నిరాకరించిన న్యాయమున అకర్మమునందుఁ గర్మదర్శనమును నిరాకరించుచున్నారు ఇందుచే నిత్యాదిగా. నామాదులందు ఫలవిశేషముకొఱకు బ్రహ్మదృష్టివలె అకర్మమునందు ఫలవిశేషముకొఱకుఁ గర్మదృష్టి విధించుటవలన అశుభమోక్షణానుపపత్తి లే దని యాశంకించి చెప్పుచున్నారు అకర్మమునందు ఇత్యాదిగా. ఈశ్లోకమునందు నిత్యకర్మము కర్తవ్య మ్మనుటమాత్రమె వివక్షితం బని వృత్తికారమతము, కావున “అకర్మమునందు కర్మదర్శనము విధింపఁబడుచున్నది అది ఫలముకొఱకు” అని కల్పించుట వారికి స్వసిద్ధాంతవిరుద్ధ మని చెప్పుచున్నారు నిత్యకర్మమే ఇత్యాదిగా. వృత్తికారుల మతమునందును నిత్యము కర్తవ్య మనుటమాత్రమె యిట వివక్షితము గాదు, మ ఱేమనఁగా నిత్యానుష్ఠానమునందుఁ బ్రవృత్తి సిద్ధించుటకై నిత్యము చేయనిచోఁ బ్రత్యవాయ మగు నని జ్ఞానముగూడ కర్తవ్య మని యిట వివక్షితమే యగు నని యాశంకించి చెప్పుచున్నారు మఱియు ఇత్యాదిగా. ప్రవృత్తియే మో యీజ్ఞానమునకు * ఫలం బనఁ దగదు విధివలననె ప్రవృత్తి యుపపన్న మగుటవలన; ఇతరఫలం బనుటయు నుచితము గాదు, కనఁబడకుండుటవలన; కావున నిష్ఫలం బగుటవలన చేయకుండుటచేఁ బ్రత్యవాయ మగు నని జ్ఞానం బిట వివక్షితము కా దని యర్థము. మఱియు అకరణమునందు కర్మదర్శనము విధించుచో అకరణము ఆలంబన మగుటచే ప్రధాన మగుటవలన అది జ్ఞేయం బని చెప్పవలయును, అదియో తుచ్ఛం బగుటవలన ఉపపన్నము కా దని చెప్పుచున్నారు నిత్యాకరణము గాని ఇత్యాదిగా. అసత్తైన అకరణము నామాదులవలె ఆశ్రయ మయి దర్శనము సంభవింపకున్నను సామానాధికరణ్యముచే “ఇది రజతము” అను నట్లు దర్శనము సంభవించుచున్నది ♦ యని యాశంకించి చెప్పుచున్నారు అకర్మము ఇత్యాదిగా. మొదలగు అనుటచే సర్వోత్కర్షాదులు గ్రహింపఁబడుచున్నవి. సఫలత్వము గాని స్తుతి గాని సమ్యక్జ్ఞానమునకు

---

* నిత్యము చేయనిచో ప్రత్యవాయ మగు నని జ్ఞానమునకు.

♦ అకర్మము కర్మ మని దర్శనము సంభవించుచున్నది.

యుక్తమే కాని మిథ్యాజ్ఞానమునకుఁ గాదు అనుపపన్న మగుటవలన నని యర్థము. స్వప్నమునందు మిథ్యాజ్ఞానముగూడ ఫలవంత మగుట దృష్టము § అని యాశంకించి మిథ్యాజ్ఞానము అశుభవిరోధి కాకుండుటవలన దానిచే అశుభనివృత్తి కా దని చెప్పుచున్నారు మిథ్యాజ్ఞానమే ఇత్యాదిగా. అశుభమువలననే అశుభము నివర్తిల్ల దనుటకు దృష్టాంతము చెప్పుచున్నారు తమస్సు ఇత్యాదిగా.

అవివేకముచే « ఇది రజతము » అని సదసత్తుల ¶ సామానాధికరణ్యముచే మిథ్యాజ్ఞానము గావచ్చును, కర్మాకర్మములో వివేకమునఁ దెలియవచ్చునవి కావున వానిసామానాధికరణ్యముచేఁ గలుగు జ్ఞానము సింహ దేవదత్త సామానాధికరణ్యమునం బోలె గౌణము, మిథ్యాజ్ఞానము కా దని శంకించుచున్నాఁడు ఓయీ ఇత్యాదిగా. కర్మము అకర్మము అనుదృష్టియందు ఫలాభావము గుణము, అకర్మము కర్మము అను దృష్టియందో ఫలసద్భావము గుణము, అందుచేఁ గలుగు నీజ్ఞానము గౌణ మని చెప్పుచున్నాఁడు ఫలాభా వేత్యాదిగా. ఇట్టి జ్ఞానము గౌణమైనను ప్రామాణికం బగు ఫలము లేకుండుటవలన అది గౌణం బనుట యుచితము గా దని చెప్పుచున్నారు అట్లు కాదు ఇత్యాదిగా. కర్మము అకర్మ మని గౌణజ్ఞానము నుపన్యసించు వ్యాజమున నిత్యకర్మము కర్తవ్య మని వివక్షిత మగుటవలన గౌణజ్ఞానమునకు ఫలరాహిత్యము దోషము గా దని యాశంకించి చెప్పుచున్నారు ఇట్లు ఇత్యాదిగా. శ్రుతహాని= శ్రుతము—చెప్పఁబడినది జ్ఞానమువలన అశుభమోక్షణము, దాని విడుచుట; అశ్రుతకల్పనము = శ్రుతము కానిది—చెప్పఁబడనిది నిత్యానుష్ఠానము, దానిఁ గల్పించుట. ఇట్టి యధికప్రయాసచేతనుం గూడ విశేష మేమియు సిద్ధింప దని యర్థము. చెప్పిన దానినే విస్తరించుచున్నారు స్వశబ్దముచేతనే ఇత్యాదిగా. స్వశబ్దముచేతనే = నిత్యానుష్ఠానమునకు సాక్షాద్వాచక మగు శబ్దముచేతనే. విధివలననే అవి యనుష్ఠేయంబు లని శేషము. ఇట్లు వాచకశబ్దము ప్రయోగించుటవలననే యపేక్షించిన యర్థము సంభవించుచుండఁగా భగవంతుఁడు వ్యాజవాక్యము చెప్పె నని కల్పించుట యనుచిత మని చెప్పుచున్నారు అందు ఇత్యాదిగా. ఈశ్లోకమునందు వృత్తికారులవ్యాఖ్యానముచేఁ బరమాప్తుఁ డగు భగవంతునియందు విప్రలంభకత * ఆపాదింపఁబడినది, కావున వారి వ్యాఖ్యానము గ్రాహ్యము కా దని

---

§ స్వప్నము మిథ్య యయినను దానివలన శుభాఽశుభఫలము కలుగుచున్నది.

¶ . శుక్తిరజతముల.

* మోసకానితనము.

చెప్పుచున్నారు అం దిట్లు ఇత్యాదిగా. నిత్యకర్మానుష్ఠానము సిద్ధించుటకై వ్యాజరూప మగు నీభగవద్వాక్యం బని యాశంకించి యట్లు కా దని చెప్పుచున్నారు మఱియు ఇత్యాదిగా. వస్తువు = నిత్యానుష్ఠానము. ఎట్లు ఆత్మతత్త్వప్రతిపాదనము సుబోధ మగుటకై మాటిమాటికిఁ జేయఁబడుచున్నదో అట్లు నిత్యకర్మముల యనుష్ఠానముగూడ కర్మణ్యక ర్మేత్యాది శబ్దాంతరముచేఁ జెప్పఁబడినదై సుబోధం బగును కావున భగవంతుఁడు శబ్దాంతరము ప్రయోగించుట యుచిత మని యాశంకించి యది నిత్యానుష్ఠానవాచకము కాకుండుటవలన నట్లు కా దని చెప్పుచున్నారు శబ్దాంతరముచే ఇత్యాదిగా. మఱియు, మున్నే నిత్యానుష్ఠానము స్పష్టముగా నుపదేశింపఁబడినది కావున దానిఁ జక్కగా బోధించుటకై శబ్దాంతరము కావలసినది లే దని చెప్పుచున్నారు కర్మణ్యే వాధికారః ఇత్యాదిగా. కర్మాకర్మాదులఁ దెలుపు వ్యాజమున నిత్యకర్మము కర్తవ్య మనుటయందుఁ దాత్పర్యము అను వాదము నిరాకరించి కర్మాకర్మదర్శనము గౌణ మను పక్షమున మఱియుక దోషముఁ జెప్పుచున్నారు అంతటను ఇత్యాదిగా. లోకమునందును వేదమునందును ప్రశస్త మగు దేవతాదితత్త్వమేది గలదో కర్తవ్యము—అనుష్ఠానార్హ మయిన అగ్నిహోత్రాదిక మేది గలదో అదియే బోద్ధవ్య మని చెప్పఁబడుచున్నది, కాని నిష్ఫల మగు కాకదంతాదికము * కాదు; కర్మమునం దకర్మదర్శనంబును అకర్మమునందుఁ గర్మదర్శనంబును గౌణ మగుటవలననే అప్రశస్తము అకర్తవ్యమును, కావున నది బోద్ధవ్య మని చెప్పుటకుఁ దగ దని యర్థము. మఱియు కర్మాదికము మాయామాత్రం బగుటవలన గౌణమైనను తద్జ్ఞానము మిథ్యాజ్ఞానమే కావున నది బోద్ధవ్యము కాఁ జాల దని చెప్పుచున్నారు మిథ్యాజ్ఞానమో ఇత్యాదిగా. మిథ్యాజ్ఞానము బోద్ధవ్యము కాక పోయినను దాని విషయము బోద్ధవ్యము కావచ్చు నని యాశంకించి వస్త్వాభాసం బగుటవలన నట్లు గా దని చెప్పుచున్నారు తత్ప్రత్యుపస్థాపితంబు ఇత్యాదిగా.

ఇఁక అకరణము ప్రత్యవాయజనక మగుటచే అకరణమునందు గౌణవృత్తిచేఁ గర్మశబ్దప్రయోగము చేయఁబడినది యని యేది చెప్పఁబడినదో దాని దూషించుచున్నారు మఱియు ఇత్యాదిగా. అకరణమువలనఁ బ్రత్యవాయము పుట్టుననుటయందు శ్రుతిస్మృతివిరోధముం బ్రతిపాదించి యుక్తివిరోధముఁ బ్రతిపాదించుచున్నారు అసత్తువలన నిత్యాదిగా. అసత్తు సద్రూపంబున నగుటయుఁ గాకుండుటయు నిస్స్వరూపంబగుటవలన అనుపపన్నము, ఏతత్త్వమును లేనిదానికిఁ నేదో యొకతత్త్వము నంగీ

* కాకి పండ్లు మొదలగునది.

కరించునెడ సమస్తప్రమాణంబులకును అప్రామాణ్యము ప్రసక్తించు నని చెప్పుచున్నారు అదియో ఇత్యాదిగా. ఇఁక నిత్యకర్మములకు ఫలము లేకుండుట వానియందు అకర్మశబ్దప్రయోగమునకు హేతు వని యేది చెప్పఁబడినదో దాని నిరసించుచున్నారు మఱియు నిత్యాదిగా. విధ్యుద్దేశమునందుఁ దమకు ఫలము లేకుండుటవలననే గాదు నిత్యకర్మములకు విధి యనుపపన్న మగుట, మఱేమనఁగా కర్మము దుఃఖాత్మకమగుటవలనఁ గూడ అందుకు ఫలము లేనియెడ విధి యనుపపన్న మని చెప్పుచున్నారు దుఃఖరూప మగుటవలన అని. కర్మము దుఃఖరూప మయినను దాని సాధించుటకై యనుష్ఠింపవలసిన దగుటవలన కర్మవిషయ మయిన విధి సంభవించు ననఁగా నట్లు గా దని చెప్పుచున్నారు దుఃఖమో ఇత్యాదిగా. నిత్యములకు స్వర్గాదిఫలము లేకున్నను అకరణముచేఁ గలుగు నరకము దొలఁగించుటకై అవి దుఃఖరూపము లైనను యనుష్ఠేయము లని యాశంకించి చెప్పుచున్నారు ఇఁక ఇత్యాదిగా. ఇతరఫలము లేకున్నను మోక్షసాధనంబు లగుటవలన నిత్యకర్మములను ముముక్షు వనుష్ఠింపవలయు నని యాశంకించి చెప్పుచున్నారు స్వమతవిరోధము ఇత్యాదిగా. వృత్తికారులవ్యాఖ్యానము అయుక్త మని యేర్పడఁగా ఫలితము నుపసంహరించుచున్నారు అందువలన ఇత్యాదిగా. ఏది యీ యథాశ్రుతార్థము ? అని యాశంకించి చెప్పుచున్నారు అట్లు ఇత్యాదిగా.

హ. ఇప్పుడు కర్మాకర్మవికర్మములరూపమును బోద్ధవ్య మయినదానిఁ జూపుటకై చెప్పుచున్నాఁడు.—కర్మణి = శరీరేంద్రియవ్యాపారరూప మయిన కర్మమునందు; అకర్మ = నిత్యసిద్ధ మగుటవలన ఆత్మస్వరూపము. చూడవలయు నని శేషము; ఎట్లు మృగతృష్ణికాజలస్థలమునందు జలమునకు స్వరూపమైనమృగతృష్ణికగలదో, మృగతృష్ణిక లేదేని జలమునకు నిస్స్వరూపత ప్రసక్తించుటవలన, అట్లు కర్మమునందు అకర్మాత్మస్వరూపము గలదు. అట్లు, అకర్మణి = నిశ్చల మయిన వస్తువునందు; కర్మస్వరూపము చూడఁబడుచున్నది, ఎట్లు నావలో నున్నవానికి నిశ్చల మయిన తీరస్థవృక్షమునందు భ్రమమునఁ గర్మము గనఁబడుచున్నదో అట్లు. అందువలననే, ఎవ్వఁడు కర్మమునం దకర్మస్వరూపమును అకర్మమునందుఁ గర్మస్వరూపమును జూచుచున్నాఁడో, సః; మనుష్యేషు = అధికారులయందు; బుద్ధిమాన్. సః, యుక్తః = యోగి. అతఁడు, కృత్స్నకర్మకృత్ = సకలకర్మములఁ జేసినవాఁ డని యర్థము. అందువలనఁ గర్మాకర్మముల యథార్థస్వరూపముఁ దెలిసి కర్మములు చేయు మని యర్థము.

టీ ౦. అజ్ఞాధున కేమో యివి బోద్ధవ్యములు కావు, మఱేమనఁగా ఆరురుక్షు వకు మాత్రమే కర్మాకర్మములతత్త్వము అశుభమోక్షముకొఱకు బోద్ధవ్యం బని అతి నీకుఁ జెప్పెద నని మున్ను ఏది ప్రతిజ్ఞ చేయఁబడినదో దాని నిప్పు డుపదేశించుచున్నాఁ డు.—దేహేంద్రియములచే చేయఁబడుచున్నది—నెఱవేర్పఁబడుచున్నది కావునలౌకిక ముగాని వైదికము గాని సమస్తవ్యాపారమును కర్మమని చెప్పఁబడుచున్నది, కర్మణి= అట్టిఔపాధిక మగు వ్యాపారమాత్రమునందు; ఆత్మతత్త్వజ్ఞుఁ డగు విద్వాంసుఁడు, అకర్మ = కర్మాభావమును; యః పశ్యేత్. అట్లే, అకర్మణి = దేహేంద్రియముల వ్యాపారోపరమరూప మయిన యూరకుండుటయందు; కర్మ = క్రియనే; యః పశ్యేత్. ఓయీ! కర్మమునందు అకర్మదర్శనంబును అకర్మమునందు కర్మదర్శనంబును రెండును సంభవింపవు, ప్రత్యక్షవిరుద్ధ మగుటవలన; కర్మము అకర్మము కాదు గదా! వ్యాపారము కనఁబడుటవలన; అకర్మంబునుం గర్మము కాఁ జాలదు, స్తంభమువలె నూరకయుండుట కనఁబడుటవలన; భావంబునం దభావదర్శనంబును అభావమునందు భావదర్శనంబును అతివిరుద్ధము అప్రామాణికముగూడ, భావమునకు అభావత్వమును అభావమునకు భావత్వమును సంభవింపమివలన. అందు వేని, అట్లు కాదు. తాను కర్మరహితుఁడే యయినను బురుషుఁడు ఇతరకర్మముచేఁ గర్మము గలవాఁ డగు చున్నాఁడు; ఎట్లు; మేఘవ్యాపారముచేఁ జంద్రుఁడు కర్మము గలవాఁ డగుచున్నాఁ డో, జల్లెడయొక్క క్రియచే ఆతపము [1] క్రియావంత మగుచున్నదో, అట్లు దేహా దితాదాత్మ్యమునం జేసి దేహాదిక్రియచేఁ దాను క్రియారహితుఁడైనను క్రియావంతుఁ డగుచున్నాఁడు సర్వప్రాణియును. అయినను బ్రహ్మవిదుఁడు బ్రహ్మమే నే నని తాను బ్రహ్మమే యని తెలియుటం జేసి తనకు దేహాదిసంబంధము లేమివలన దేహాదికృత మయిన కర్మమును అకర్మమునుగానే చూచుచున్నాఁడు, దానియందు నేను నాది యన్ని స్వత్వము లేకుండుటవలన; ఒకఁడు చేసినకర్మమునందు మఱియొకనికి స్వత్వ ముపపన్నము గాదు గదా! స్వత్వము లేకపోవుటవలన దేహాదికర్తృకం బగు కర్మము వీనికి అకర్మమే యగుచున్నది, బంధకము కామిం జేసి యకర్మతుల్యం బగు టవలనను అందువలన అకర్మమునే చూచుచున్నాఁ డని యర్థము. కాని, స్వగత మయిన కర్మమును గాదు అకర్మముగాఁ జూచుట, తనకు నిరవయవుం డగు టచేఁ గర్మసంబంధము అనుపపన్న మగుటవలన; ఎట్లు వృక్షము చలించుచుండఁగా దానియందున్న యాకాశమును నిష్క్రియమునుగాఁ జూచుచున్నాఁడో, ఎట్లు మేఘ

---

[1] ఎండ.

ములు నడచుచుండఁగా జంద్రుని నిష్క్రియునిఁగాఁ జూచుచున్నాఁడో, అట్లు దేహేంద్రియాదులు స్వేచ్ఛను విషయములం బ్రవర్తించుచుండఁగా తన్ను నిష్క్రియునిఁగానే చూచుచున్నాఁడు విద్వాంసుఁడు; అందువలన «నిష్కలం నిష్క్రియమ్» ఇత్యాదిశ్రుతి ప్రమాణమువలన కూటస్థాసంగ చిద్రూపుఁ డగు నాత్మయే తా నని యెఱింగినట్టి విద్వాంసునకు దేహేంద్రియాదికర్తృకం బగు కర్మమునందు అకర్మదర్శనము ఉపపన్నమే యగును, ఈదర్శనము విద్వాంసులకుఁ బ్రత్యక్షమగుటవలనను «అకర్తారం నపశ్యతి» ♦ ఇత్యాదిస్మృతి సిద్ధం బగుటవలనను. మఱియును, అజ్ఞాని తనయందు దేహాదుల నధ్యసించికొని యవి వ్యాపారము లేక యుండునపుడు «నేను ఊరక సుఖముగ నున్నాను దుఃఖకర మగు కర్మము ఏమియుఁ జేయకున్నాను" అని అసుఖ మయిన దేహేంద్రియనిరోధమునందు సుఖబుద్ధి గలవాఁడై వానికిఁ గ్రియ లేమిచే తన్ను అక్రియునిఁగాఁ జూచుచున్నాఁడు; ఎట్లు గుఱ్ఱము నెక్కినవాఁడు గుఱ్ఱము నిలుచుటచేఁ దన్ను నిలిచినవానిఁగాఁ దలంచుచున్నాఁడో, ఎట్లు నడచుచునే యుండు సూర్యుని నిలిచియున్నవానిఁగాఁ దలంచుచున్నాఁడో అట్లు. అట్లు చూడఁడు విద్వాంసుఁడు; మ ఱేమనఁగా, ఆదేహాదివ్యాపారోపరతిరూప మయిన అకర్మమునందును కర్మమునే చూచుచున్నాఁడు; ఎట్లు దృఢముగా వ్రేళ్లను బిగికిలించినపుడు * వెలుపలఁ గ్రియ లేకయున్నను లోపల వ్రేళ్లకు ముకుళీభావము ❡ సిద్ధించుటకుఁ గారణ భూత మయిన అంగుళినిరోధన క్రియ యున్నదో, ఎట్లు కన్నుమూసినపుడు వెలుపల దర్శనక్రియ లేకున్నను ఱెప్పల నిరోధించుట యనుక్రియ యున్నదో, «అట్లు నే నేమియుఁ జేయను" అని యూరకయుండునపుడును వెలుపల దేహేంద్రియాదుల చలనక్రియ లేకున్నను లోపల నేనేమియుఁ జేయను అను ఆగ్రహరూప మయిన మానసక్రియ కర్తకు ఉండనే యున్నది, లోపల ఆగ్రహ § రూపక్రియ లేనిచో పాణి మొదలగు నవయవముల నిరోధము సంభవింపదు, సర్వేంద్రియవ్యాపారములకును మనోవ్యాపారమే మూల మగుటవలన. ఇంద్రియ నిగ్రహరూప క్రియచేతనే దేహము నిశ్చలముగా నున్నది. ఇంద్రియ నిగ్రహము లేనిచో దేహమునకుఁ గాని యింద్రియములకుఁ గాని చలనము సంభవిం

♦ చేయనివాని నితఁడు చూచుచున్నాఁడు.

* ముష్టి పట్టినపుడు.

❡ ముడుఁగుట.

§ పట్టుదల.

పకమానదు; అందువలన మూఢదృష్టిచే అకర్మ మయిన యూరకుండుటయందును కర్మదర్శనము న్యాయముచేతను దృష్టాంతములచేతను అనుభవముచేతను సిద్ధ మగుటవలన అకర్మమునందుఁ గర్మదర్శనము అవిరుద్ధమును ప్రమాణసిద్ధంబును అగుచున్నది. ఇఁక భావమునందు అభావదర్శనంబును అభావమునందు భావదర్శనంబును అయుక్త మని యేది చెప్పఁబడినదో అది సరికాదు; దేహవ్యాపారము భావ మయినను బంధకము కాకుండుటచే అభావతుల్యం బగుటవలన దానియందు కర్మాభావదర్శనము యుక్త మగుటవలన భావమునం దభావదర్శన ముపపన్న మగుచున్నది; ఊరకుండుట యను నకర్మమునందును చెప్పిన విధంబునఁ గర్మము కనఁబడుటవలన అకర్మమునందుఁ గర్మదర్శనంబును మఱియు నుపపన్నమే యగుచున్నది, కావున నే విరోధంబును లేదు. ఓయీ! విద్వాంసునకుఁ గర్మమునం దకర్మదర్శనము అతీతానాగతవర్తమానసర్వకర్మములనుండియు మోక్షణమునకు హేతు వగుటచే జన్మాదిబంధనివర్తకం బగుటవలనఁ గర్తవ్యమే యగుచున్నది; అకర్మమునందుఁ గర్మదర్శనమునకో ప్రయోజనము లేదు, కావున "అకర్మణిచ కర్మయః" అనువిధి నిరర్థకమే యగును. అనఁగా; అట్లు కాదు, అదియును అకర్మమై యస్పష్ట మయిన ఆత్మయొక్కదర్శనంబునకు సాధనం బగుటచే సఫలం బగుటవలన. "నిష్క్రియం శాన్తమ్" అని నిష్క్రియత్వశాంతత్వములు బ్రహ్మలక్షణముగాఁ జెప్పటవలన ఇటఁగూడ నిష్క్రియత్వశాంతత్వధర్మములు గల దేహేంద్రియవ్యాపారోపరతిరూప మైన తూష్ణీం భావ స్థానమునందు * స్వరూపభ్రమ కలుగును. అట్లు కలుగకుండుటకై యుపదేశించుచున్నాఁడు అకర్మణిచ కర్మయః అని. కర్మమువలె అకర్మముగూడ ఔపాధికం బగుటవలనను పురుషాధీనం బగుటవలనను దృశ్యం బగుటవలనను విచారింపఁగా క్రియాసహితం బగుటవలనను అనాత్మయె యగుచున్నది. దాని నెఱుంగువాఁ డెవ్వఁడో, అతఁడె యాత్మ యని తెలియవలయు నని సూచించుటకై యుపదేశించుచున్నాఁడు అకర్మణిచ కర్మయః అని. మఱియును, అకర్మముగూడ కర్మమువలె కర్మమే యనియెఱుంగుటచే కర్మాకర్మములు రెండును అనాత్మయే యని సిద్ధ మగుటంజేసి తూష్ణీంభావస్థానరూప మయిన అకర్మము నిష్ఫలం బగుటవలన దానికంటె లోకోపకారకం బగుటవలనఁ గర్మమునందు విద్వాంసుఁడు ప్రవర్తించుట సఫలం బనియును సూచించుచున్నాఁడు అకర్మణిచ కర్మ యః అని. అందువలన విధి సర్వథా సఫలమే యగుచున్నది. ఓయీ! కర్మమునం దకర్మదర్శనంబును అక

---

* ఊరకుండుటయందు.

ర్మమునందుఁ గర్మదర్శనంబును ఏకపురుషునకు సంభవింపదు, పరస్పరవిరుద్ధము లగు టచే వానికి ఒకచో నునికి యనుపపన్న మగుటవలన; "వికల్పో నహి వస్తు" అని ద్వైతము సమస్తంబును మిథ్యయే యని చూచునట్టి విద్వాంసునకు దేహేంద్రియాదికము మిథ్య యగుటవలన తత్కర్మమునందుఁ గూడ మిథ్యాత్వదర్శనము యుక్తము; కాని అకర్మమునందుఁ గర్మదర్శనము యుక్తము గాదు, అది దేహేంద్రియాదులు సత్య మను జ్ఞానముచేతనే సాధ్య మగుటవలన; దేహేంద్రియాదులు సత్యమయినం గదా తదాశ్రిత మగు అకర్మమునకు సత్యత్వమును కర్మత్వమును సిద్ధించును; అది సిద్ధించినచో కర్మమునం దకర్మదర్శనము సిద్ధింపదు, అది మిథ్యాత్వజ్ఞానముచేతనే కలుగునది యగుటవలన; ఇట్లు పరస్పరవిరుద్ధము లయిన ఆ రెండును ఒక పురుషునియం దుండుట సంభవింపదు; "కర్మణ్యకర్మ యః పశ్యే దకర్మణి చ కర్మ యః" అని రెండు యచ్ఛబ్దములు $ ప్రయోగించుటవలనఁ గూడ; అందువలన ఆ రెండును భిన్నపురుషులకే సంభవించును. అనఁగా, కాదు, విద్వాంసునకు రెంటియందును మిథ్యాత్వదర్శనమే వివక్షితం బగుటవలన. ఎట్లు దేహేంద్రియాదులును తత్కర్మమును మిథ్య యని చూడవలయునో అట్లు దేహేంద్రియాదుల వ్యాపారోపరతిగూడ మిథ్య యనియే చూడవలయును, రెండును అవిద్యాకార్యభూత దేహాద్యాశ్రయంబు లగుటచే అవస్తువు లనుట సమానమగుటవలన, కానిచో భేదదృష్టి యుండుటచే అశుభమోక్షము సంభవింపమివలన. ఎవ్వఁడు కర్మాకర్మంబులు రెండును వానియాశ్రయమైన దేహేంద్రియాదికంబును మిథ్యయే యని నిశ్చయించి వాని కధిష్ఠానంబును నిష్కలము నిష్క్రియము శాంతము అనంతము అఖండానందైకరసము నగు పరబ్రహ్మమును ఇదియే నేనని తానుగా నెఱింగి తద్రూపంబున నున్నాఁడో అతఁడే యశుభమునుండి ముక్తుం డగును, అట్లు గాక పెఱువిధముగా ఆత్మస్వరూపముఁ దలఁచినవానికి ముక్తి సిద్ధింపదు. అందువలన అవి రెండును ఏకపురుషాశ్రయంబులే కాని భిన్నపురుషాశ్రయంబులు కావు. యచ్ఛబ్దద్వయము "యతో వా ఇమాని భూతాని జాయన్తే, యేన జాతాని జీవన్తి" ఇత్యాది స్థలంబునందువలె బోధసౌకర్యార్థమే కాని పురుషభేద సిద్ధికొఱకుఁ గాదు, స బుద్ధిమాన్ అని యొకటే తచ్ఛబ్దముతో నుపసంహరించుటవలన. ఇట్లు కర్మమునం దకర్మదర్శనంబును అకర్మమునందుఁ గర్మదర్శనంబును ఎవ్వఁడు శాస్త్రమువలనను ఆచార్యునివలనను యుక్తివలనను అనుభవమువలనను చే

$ యః అను రెండుశబ్దములు.

యుచున్నాఁడో. మనుష్యులలో అధికారియగు వతఁడే సర్వశాస్త్రములందును బుద్ధిమంతుఁడు—ఆత్మతత్త్వజ్ఞుఁడు, అతఁడే యుక్తుఁడును—యోగియును, అతఁడే కృత్స్నకర్మకృత్తు—సమస్తము లయిన శ్రౌతస్మార్తకర్మములను ఇతరము లయిన పుణ్యకర్మములను జేసినవాఁడును అగుచున్నాఁడు; "ఏనగ్ం సర్వం తదభిసమేతి యత్కించ ప్రజా స్సాధు కుర్వన్తి" $ అను శ్రుతివలన సర్వప్రాణులచేతనుం జేయఁబడిన పుణ్యకర్మములు సమస్తములును వీనిచేఁ జేయఁబడినవి యగు నని యర్థము.

లేక •. కిం కర్మ కి మకర్మేతి అనుశ్లోకముయొక్క శేష మిచట వ్రాయఁబడుచున్నది.—అశుభాత్ = సంసారమునుండి; మోక్ష్యసే= విడివడుదువు. కర్మాకర్మముల తత్త్వము చక్కగా నెఱింగి ముక్తుఁడ వగుదు వని యర్థము. ఓయీ! "త మేవ విదిత్వా ఽతి మృత్యు మేతి" అని యాత్మతత్త్వజ్ఞానమువలననే ముక్తి కలుగు నని శ్రుతి చెప్పుచున్నది, కాని కర్మాకర్మముల తత్త్వము నెఱుంగుటవలన నని కాదు. అనఁగా; సత్యము ఆత్మజ్ఞానమువలననే ముక్తి. అయినను "తదా విద్వాన్ పుణ్యపాపే విధూయ" అని పుణ్యపాపముల ధ్వంసము చేసినట్టి విద్వాంసునకే ముక్తి యని శ్రుతి యుపదేశించుచున్నది; కావున ముముక్షువు కర్మాదులతత్త్వము నెఱింగి జన్మాదిహేతువు లగు కర్మములనుండి విడివడవలయును, అందుకొఱకుఁ గర్మాదులతత్త్వము దెలియవలయు నని చెప్పుచున్నాఁడు.—కర్మణోఽపి = కర్తవ్య మని శాస్త్రమునందుఁ జెప్పఁబడిన స్వర్గాదిహేతు వగు కర్మముయొక్కగూడ, తత్త్వము; ముముక్షువునకు, బోద్ధవ్యమ్. దానికి విపరీతమగు నరకాది హేతువైన, వికర్మణశ్చ = నిషిద్ధకర్మముయొక్క గూడ, తత్త్వము; బోద్ధవ్యమ్. అట్లే అనర్థహేతువైన, అకర్మణో ఽపి = అశ్రద్ధచే విహితమును జేయకుండుట యను అకర్మముయొక్కగూడ, తత్త్వము; బోద్ధవ్యమ్, సద్గురువువలన. ఓయీ! చలనాత్మకం కర్మ అని చెప్పఁబడుటవలన చలనమే కర్మస్వరూపము, అందేమి బోద్ధవ్యము గలదు? అని శంకింపఁగా, అట్లు కాదు, కర్మాకర్మవికర్మముల తత్త్వము మూఢులకుఁ దెలియ నలవి గా దని చెప్పుచున్నాఁడు గహనా కర్మణో గతిః అని. ఏకారణమువలన ననఁగా, కర్మణః—కర్మణః అనునది తక్కినవానికిని ఉపలక్షణము—కర్మాకర్మవికర్మములయొక్క; గతిః = తత్త్వజ్ఞానము, యథార్థముగా

$ జనులు సత్కర్మము ఏదేది చేయుచున్నారో అది యంతయు వీనిఁ బొందుచున్నది.

• ౧౬-౧౭-౧౮-శ్లోకములకు అర్థాంతరము.

నెఱుంగుట; సద్గురూపదేశముచేతనే గాని, గహనా = దుర్జ్ఞటము, దుర్లభ మని యర్థము. అప్పుడు వానితత్త్వమును జగద్గురుఁడవు నీవే యుపదేశింపవలయు నని యాకాంక్షింపఁగా. కర్మాకర్మవికర్మములయొక్కయు ఆకాశాదిప్రపంచము సమస్తము యొక్కయు తత్త్వము బ్రహ్మమే. ఆబ్రహ్మము విదితం బగునేని సమస్తము యొక్కయుఁ దత్త్వము విదితం బగును. అని “సర్వభూతస్థ మాత్మానం సర్వ భూతాని చాత్మని । సంపశ్య న్బ్రహ్మ పరమమ్” అను శ్రుతిచేఁ బ్రతిపాదితం బగు నిశ్శేష సంసారభ్రమ వినాశనం బయిన పరావరైక్య దర్శనము నుపదేశించుచున్నాఁడు.— కర్మణి = చేయఁబడుచున్నది—సృజింపఁబడుచున్నది కావున కర్మ మనఁగా మహత్తు మొదలుకొని స్థూలమువఱకుఁ గల బ్రహ్మకార్యం బగు జగత్తు, దానియందు, సమస్తజగత్తునందును; అకర్మ = దేనియందు కర్మము లేదో అది అకర్మము, “నిష్కలం నిష్క్రియమ్” అను శ్రుతివలన నిష్క్రియ మగు పరబ్రహ్మమును; యః పశ్యేత్ — కనఁబడుచున్న ప్రపంచము సమస్తమును బ్రహ్మముగానే యెవఁడు చూచుచున్నాఁడో అని యర్థము. ఓయీ! సవిశేషము జగత్తు, నిర్విశేషము పరబ్రహ్మము, కావున ఎద్దును గుఱ్ఱమునుంబోలె ఈరెండును బరస్పరవిలక్షణము లగుచున్నవి; ఇట్లు బ్రహ్మము కంటె విలక్షణ మయిన ప్రపంచమును ఎట్లు బ్రహ్మముగాఁ జూచును విద్వాంసుఁడు? అనఁగా, అట్లు గాదు, అవి కార్యకారణము లగుటచే వైలక్షణ్య మనుపపన్న మగుటవలన. గవాశ్వములకో కార్యకారణభావము లేకుండుటవలనను జాతిభేదమువలనను వైలక్షణ్యము కలుగుచున్నది; జగద్బ్రహ్మములకు అట్లు గాదు. ఓయీ! నామముచేతను రూపముచేతను గుణముచేతను జాతిచేతను జగత్తు భిన్న మగుచున్నది, ఈభేదములు ప్రత్యక్ష మగుటవలన; ఇట్లు బహువిధభేదములచే భిన్న మగుజగత్తు నెట్లు బ్రహ్మముగాఁ జూచును? అనఁగా అట్లు కాదు, నామరూపాదిభేదములు అధిష్ఠానము తెలియమిచేఁ గల్పితము లగుటవలన, ఎట్లు ఒకటే జలమునందు తరంగ ఫేన బుద్బుదాది భేదకల్పనంబును *, ఎట్లు ఒకటే భూమియందు గృహ క్షేత్రాదిభేదకల్పనంబును భ్రమమూలకంబులో, అట్లే ఒకటే బ్రహ్మమునందు నామరూపాదిభేదకల్పనంబును భ్రమమూలకంబే కాని వాస్తవముగాదు. ఎట్లు ద్రవత్వ శీతత్వ శుక్లత్వ మధురత్వములు మొదలగు జలధర్మములు తరంగాదులందు లోపలను వెలుపలను అనుస్యూతములై యుండుటవలనను జలసత్తకంటె వేఱుసత్త లేకుండుటవలనను తరంగాదికము సమస్తమును జలమే యగుచున్నదో, అట్లు జగత్తునందుఁగూడ

* అలలు నురుఁగు బుడగలు మొదలగు భేదములఁ గల్పించుటయు.

వెలుపలను లోపలను అంతటను అవిచ్ఛిన్నముగా సచ్చిదానందములు బ్రహ్మధర్మములు అనుస్యూతము లయి కనఁబడుటవలనను, బ్రహ్మసత్తకంటె వేఱుసత్త లేకుండుటవలనను "చి ద్ధీదం సర్వమ్, స ద్ధీదం సర్వమ్, సర్వం ఖల్విదం బ్రహ్మ, బ్రహ్మైవేదం సర్వమ్" ఇత్యాదిశ్రుతులవలనను, "ఇది యంతయు బ్రహ్మమే, బ్రహ్మకార్యం బగుటవలన, మృత్కార్య మగు ఘటము మృత్తగునట్లు. ఇది యంతయు బ్రహ్మమే, బ్రహ్మమునం దారోపిత మగుటవలన, శుక్తిరజతమువలె ♦" ఇత్యాది యుక్తులవలనను మృత్తుమొదలగు దృష్టాంతములవలనను, చక్కఁగా విచారింపఁగా జగత్తు సమస్తమును బ్రహ్మమే యగుచున్నది. కావుననే శుద్ధాత్ముం డగు బ్రహ్మవిదుఁడు సమస్త మయిన జగత్తును బ్రహ్మముగానే చూచుచున్నాఁ డని యర్థము. వాస్తవమే—శ్రుతి యుక్తి దృష్టాంతానుభవములచే జగత్తు బ్రహ్మమాత్ర మని సిద్ధ మగుటవలన జగత్తునకు కార్యత్వము నివర్తిల్లినది; అది నివర్తిల్లుటచే బ్రహ్మమునకుఁ గూడ "నిమిత్తాపాయే నైమిత్తి కస్యా ప్యపాయః" ‡ అను న్యాయముచే కారణత్వము నివర్తిల్లుచున్నది; కారణత్వము కార్యత్వము నపేక్షించునది యగుటవలన కార్యత్వనివృత్తిచే కారణత్వమునకును నివృత్తి యగును; ఇట్లు రెండును నివర్తిల్లుటచే కార్యకారణభావము నివర్తిల్లి "ఏకమే వాద్వితీయం బ్రహ్మ" అనునట్లు బ్రహ్మమున కద్వితీయత్వము సిద్ధ మగుచున్నది. అట్లయినను, ఇప్పుడు విచారించిన పిదప అద్వితీయత్వము బ్రహ్మమునకు సిద్ధ మగుచున్నది, పూర్వమో జగత్తనియు బ్రహ్మమనియు ద్వైత ముండనే యున్నది యని యాశంకింపఁగా; అట్లు కాదు. పూర్వము గూడ ఎట్లు రజ్జువే సర్పము దానిశిరస్సు తోఁక మొదలగుహానిరూపంబునఁ దోఁచెనో, ఎట్లు మరువే * జలతరంగ ఫేనాదిరూపమునఁ దోఁచెనో అట్లు బ్రహ్మమే భ్రాంతిచే ద్రవ్యగుణకర్మాదిభేదభిన్నం బగు జగద్రూపంబునఁ దోఁచినది, కాని వాస్తవమున జగత్తు లేదు. కావున ముముక్షువు బ్రహ్మము కాలత్రయమునందు అద్వితీయం బని నిశ్చయము గలుగుటకొఱకు బ్రహ్మమునందు తద్వివర్తముగా జగత్తున్న దని చూడవలయు నని వ్యతిహారముఖంబున § చెప్పిన దర్శనమునే మరల దృఢీకరించుచున్నాఁడు జగత్తు బ్రహ్మమే యనుట నిస్సంశయ మగు కొఱకు అకర్మణి చ కర్మయః

♦ శుక్తియందు ఆరోపింపఁబడిన రజతము శుక్తియే యగునట్లు.

‡ నిమిత్తము నశించినపుడు నైమిత్తికమునకును నాశ మగును.

* నిర్జలభూమిరయే.

§ వ్యతిహార మనఁగా పరస్పర విశేషణవిశేష్యభావము—బ్రహ్మము జగత్తు, జగత్తు బ్రహ్మము అని స్పష్టార్థము పరస్పరమునకు విశేషణవిశేష్యభావములు కల్పించి చెప్పుట.

అని. అకర్మణి = ఈచెప్పినలక్షణము గల బ్రహ్మమునందు; కర్మ చ = చెప్పినలక్షణము గల జగత్తును; యః పశ్యేత్ — బ్రహ్మావివర్త మగుటచే తనకు వేఱుసత్త లేమివలన రజతమును శుక్తిగాను జలమును మఱుభూమిగాను జూచునట్లు జగత్తు సమస్తమును బ్రహ్మముగానే యెవ్వఁడు చూచుచున్నాఁడో యని యర్థము. సర్వం తం పరాదాద్యో ఽన్యత్రాత్మనః సర్వం వేద " అనుశ్రుతి బ్రహ్మముకంటె వేఱుసత్త గలదిగా నామరూపాదిభేదభిన్న మగుజగత్తును జూచునట్టి యవిద్వాంసున కనర్థము చెప్పుచున్నది, కావున భ్రమకల్పితం బగు నామరూపాది ద్వైతదర్శనమును విడిచి నిశ్శ్రేయసముఁ * గోరువాఁడు సంశయవిపర్యయములు నిశ్శేషముగా నశించునట్లు నామమును రూపమును గుణమును కర్మమును సమస్తమును బ్రత్యగ్దృష్టిచే బ్రహ్మమునుగానే యెవఁడు చూచుచున్నాఁడో; సః = అతఁడే; బుద్ధిమాన్ = బ్రహ్మవేత్త. సః = అతఁడే; యుక్తః = బ్రహ్మనిష్ఠుఁడు. అతఁడే, కృత్స్నకర్మకృత్ = సమస్తము లయిన అనేకకల్పసంపాదితము లగు సంచితకర్మములను ఇప్పుడు చేసిన కర్మములను ఇట్లు అనారబ్ధఫలంబు † లగు నానాయోనిప్రాపకంబు లయిన సర్వకర్మంబులను స్వస్వరూపజ్ఞానం బను ఖడ్గముచే, కృన్తతి — ఛేదించుచున్నాఁడు కావున కృత్స్నకర్మకృత్, 'సర్వం పాప్మానం తరతి' అను శ్రుతివలన; ఇట్లు చూచువాఁ డెవఁడో అతఁడు అశుభమునుండి ముక్తుఁ డగు నని యర్థము.

మ. అప్పుడు ఎట్టిది కర్మాదులతత్త్వము ? అనఁగా దానిఁ జెప్పుచున్నాఁడు. — కర్మణి = దేహేంద్రియాదివ్యాపారమునందు విహితమునందును నిషిద్ధమునందును, నావలో నున్నవానిచే తీరస్థవృక్షాదులందు ఆరోపింపఁబడిన చలనమువలె, నేను జేయుచున్నా నని ధర్మాధ్యాసముచే ఆత్మయం దారోపింపఁబడిన దానియందు; అకర్త యగు ఆత్మయొక్కతత్త్వము పర్యాలోచించుటచే వాస్తవమున, అకర్మ = కర్మాభావమును; తీరస్థవృక్షాదులందు చలనాభావమునుంబోలె; యః; పశ్యేత్ = చూచుచున్నాఁడో. అట్లు, దేహేంద్రియాదులు త్రిగుణసహిత మగు మాయయొక్క పరిణామము లగుటచే సర్వదా వ్యాపారసహితము లయి యుండఁగా, వ్యాపారరహితుఁడనై యూరక సుఖముగా నున్నా నను నభిమానముచే, దూరస్థులై నేత్రసన్నికృష్టు లగు పురుషులయందు నడచుచున్నవారియందు గమనాభావమువలె ఆరోపింపఁబడిన, అకర్మణి = వ్యాపారోపరతియందు; సర్వదా వ్యాపా

* మోక్షమును.

† ఫలము ననుభవించుటకు ఆరంభింపనివి.

రసహితము లగు దేహేంద్రియాదులస్వరూపమును బర్యాలోచించుటచే వాస్తవమున, కర్మ = నివృత్తిప్రయత్నరూపమైన వ్యాపారమును; యః పశ్యేత్, మీఁద నుదాహరించిన పురుషులందు గమనమునుంబోలె. ఔదాసీన్యావస్థయందును * ఉదాసీనుఁడనై నేనున్నా నను నభిమానమే కర్మము. ఇట్టి పరమార్థదర్శి యగు పురుషుఁడు సబుద్ధిమా నిత్యాదిగా బుద్ధిమత్త్వము యోగయుక్తత్వము కృత్స్నకర్మకృత్త్వము అను మూఁడుధర్మములచే స్తుతింపఁబడుచున్నాఁడు. ఇటఁ బ్రథమ పాదముచేఁ గర్మవికర్మములతత్త్వము దర్శిత మయ్యెను, కర్మశబ్దము విహితకర్మమును నిషిద్ధకర్మమును బోధించునది యగుటవలన; ద్వితీయపాదముచే అకర్మముయొక్క తత్త్వము దర్శితము అని యెఱుంగవలయును. అందు నీ వేమి తలఁచుచున్నావో— కర్మము బంధహేతు వగుటవలన ఊరకయే నేను సుఖముగా నుండవలయు ననిః అది యసంగతము, కర్తృత్వాభిమానము లేనిచో కర్మము విహితము కాని ప్రతిషిద్ధముగాని బంధహేతువు కాకపోవుటవలన; అట్లు చెప్పఁబడినది "న మాం కర్మాణి లిమ్పన్తి" ఇత్యాదిగా. కర్తృత్వాభిమానము కలదేని, ఊరక నేనున్నాను అను ఔదాసీన్యాభిమానాత్మక మగు కర్మ మేది గలదో అదిగూడ బంధహేతువే యగును, వస్తుతత్త్వము తెలియమివలన. అందువలన కర్మవికర్మాఽకర్మములతత్త్వ మిట్టిది యెఱింగి వికర్మాఽకర్మములను విడిచి కర్తృత్వాభిమానమును ఫలాభిసంధియును లేనివాఁడవై విహితకర్మమునే చేయు మని యభిప్రాయము. మఱియొక వ్యాఖ్యానము.—కర్మణి = జ్ఞానమునకు కర్మమునందు ♦, దృశ్యము జడ మయినదానియందు; సద్రూపంబునను స్ఫురణరూపంబునను అనుస్యూతమై సర్వభ్రమంబులకును అధిష్ఠాన మైన, అకర్మ = కర్మము కానిదానిని, జ్ఞేయము కానిదానిని, స్వప్రకాశచైతన్యమును; పరమార్థదృష్టిచే; యః పశ్యేత్. అట్లు, అకర్మణిచ = స్వప్రకాశమగు దృగ్వస్తువునందుః కల్పిత మగు, కర్మ = దృశ్యమును, మాయామయము కాని పరమార్థ సత్తు కా దని, దృక్కునకును దృశ్యమునకును సంబంధము ❡ అనుపపన్న మగుటవలన, "యస్తు సర్వాణి భూతాని ఆత్మన్యేవాఽనుపశ్యతి । సర్వభూతేషు చాఽఽత్మానం తతో న విజుగుప్సతే" § అను శ్రుతివలన. ఇట్లు పరస్పరము

* ఊరకుండునప్పుడును.

♦ జ్ఞానక్రియకు కర్మ మయినదానియందు—తెలియఁ దగిన దానియందు—జ్ఞేయమునం దనుట.

❡ వాస్తవసంబంధము.

§ ఎవ్వఁడు అవ్యక్తాదిస్థావరాంతము లగు సమస్తభూతములను ఆత్మయందే చూచుచున్నాఁడో—ఆత్మ వ్యతిరిక్తముగాఁ జూడఁడో, ఆసమస్తభూతములందును ఆత్మను చూచుచున్నాఁడో—అభూతములకుఁ దానే ఆత్మయని చూచుచున్నాఁడో, అతఁడు అందువలన జుగుప్స నొందఁడు.

అధ్యస్తమై యున్నను, శుద్ధమైన వస్తువును ఎవ్వఁడు చూచుచున్నాఁడో; మనుష్యులలో, సః = అతఁడే; బుద్ధిమాన్ - జ్ఞానము గలవాఁడు, ఇతరుఁడు కాఁడు, ఇతఁడు పరమార్థదర్శి యగుటవలనను ఇతరుఁడు పరమార్థదర్శి కాకుండుటవలనను. అతఁడే, యుక్తః = జ్ఞానసాధన మయిన యోగముతోఁ గూడినవాఁడు — అంతఃకరణశుద్ధిచే ఏకాగ్రచిత్తుఁడు. అందువలన అతఁడే, కృత్స్నకర్మకృత్ = అంతఃకరణశుద్ధిసాధనములయిన సమస్తకర్మములను జేసినవాఁడు; అని వాస్తవధర్మములచేతనే స్తుతింపఁబడుచున్నాఁడు. అందువలన నీవును బరమార్థదర్శి వగుము, అంతమాత్రముననే సమస్తకర్మకర్తృత్వము సిద్ధించుటవలన నని యభిప్రాయము. అందువలన, "యద్ జ్ఞాత్వా మోక్ష్యసే ఽశుభాత్" అని యేది చెప్పఁబడినదో, మఱియు కర్మాదులతత్త్వము బోద్ధవ్యము కల దనియు సబుద్ధిమా నిత్యాదిస్తుతియు నేది చెప్పఁబడినదో అది యంతయుఁ బరమార్థదర్శనంబున సంగత మగుచున్నది. ఇతరము తెలియుటవలన అశుభసంసారమునుండి మోక్షణ మనుపపన్న మగుటవలన; ఇతరము అతత్త్వము కావున నది బోద్ధవ్యము కాదు, దానిజ్ఞానముచేఁ గాని బుద్ధిమత్త్వము సిద్ధింపదు. కావున యుక్తమే పరమార్థదర్శులవ్యాఖ్యానము. ఇఁక, కర్మణి = పరమేశ్వరార్థము అనుష్ఠింపఁబడు నిత్యకర్మమునందు, బంధహేతువు కాకుండుటవలన, అకర్మ — అకర్మ మిది యని, యః పశ్యేత్; అట్లు, అకర్మణిచ = నిత్యకర్మము చేయకుండుటయందు, ప్రత్యవాయహేతు వగుటవలన, కర్మ మిది యని, యః పశ్యేత్; సబుద్ధిమాన్ ఇత్యాది. అనువ్యాఖ్యానము ఏది గలదో; అది యసంగతమే, నిత్యకర్మమునందు అకర్మ మిది యనుజ్ఞానము అశుభమోక్షహేతువు కాకుండుటవలనను, మిథ్యాజ్ఞానమగుటచే అదియే యశుభ మగుటవలనను. ఇట్టి మిథ్యాజ్ఞానము బోద్ధవ్య మగు తత్త్వమునుం గాదు, ఇట్టి జ్ఞానము గలవానికి బుద్ధిమత్త్వాదిస్తుతియు నుపపన్నము గాదు, భ్రాంతుఁ డగుటవలన. నిత్యకర్మానుష్ఠానము గదా స్వరూపముచే • అంతఃకరణశుద్ధిద్వారమున నుపయుక్త మగుచున్నది; దానియందు అకర్మబుద్ధి యెందును ఉపయుక్తము గాదు, శాస్త్రముచే నామాదులందు బ్రహ్మదృష్టివలె అట్లు * విహితము కాకుండుటవలన. ఈవాక్యమే దానికి విధాయకం బనుటయుం జెల్లదు, ఉపక్రమాదులు విరోధించు నని చెప్పియున్నారము. ఇట్లు నిత్యకర్మము చేయకుండుటయు స్వరూపముచే నిత్యకర్మవిరుద్ధ మగుకర్మమునకు లక్షక మగుటచే నుపయుక్త మగు

• తానుగానే.

* నిత్యానుష్ఠానమునందు అకర్మదృష్టి.

చున్నది, కాని అందు కర్మదృష్టి యెచటను ఉపయుక్తము కాదు. మఱియును నిత్యాఽకరణమువలనఁ బ్రత్యవాయ మనుటయు సరి కాదు, అభావమునుండి భావము పుట్టుట సంభవింపమివలన, అట్లు కానిచో అభావము ఎప్పుడు నుండుటచే సర్వదా కార్యోత్పత్తి ప్రసక్తించుటవలన; « భావార్థాః కర్మశబ్దాః తేభ్యః క్రియా ప్రతీయేత. ఏష హ్యర్థో విధీయతే » * అను న్యాయంబున భావార్థమే యపూర్వజనకం బగుటవలన; « అతిరాత్రే షోడశినం న గృహ్ణాతి » ♦ ఇత్యాదిస్థలమునందుఁగూడ సంకల్ప విశేషమే ¶ అపూర్వజనకం బని యంగీకరించుటవలన, « నేక్షేతోద్యన్తమాదిత్యమ్ » § ఇత్యాది ప్రజాపతివ్రతమునందుఁబోలె **. అందువలన, నిత్యకర్మము ననుష్ఠింపవలసినకాలమునందు దానికి విరుద్ధముగా చేయఁబడునది కూర్చుండియుండుట లోనగు కర్మ మేది గలదో అదియే నిత్యకర్మాఽకరణముచే ఉపలక్షితమై ప్రత్యవాయహేతు వని వైదికులసిద్ధాంతము. కావుననే « అకుర్వ న్విహితం కర్మ » అనుచో కుర్వన్ అనుపదమునందలి శతృప్రత్యయమునకు లక్షణ మర్థ మని వ్యాఖ్యానము చేయఁబడినది, « లక్షణహేత్వోః క్రియాయాః » అని లక్షణమును హేతువును అర్థ మని చెప్పఁబడినను ఇట హేత్వర్థము అనుపపన్న మగుటవలన. అందువలన మిథ్యాదర్శననివారణము ప్రస్తుతమై యుండఁగా మిథ్యాదర్శనవ్యాఖ్యానము ఎంతమాత్రమును శోభింపదు. నిత్యానుష్ఠానము విధించుట యీవాక్యమున కభిప్రాయ మనియుఁ జెప్పఁ దగదు, నిత్యములను జేయవలయు ననునర్థమునందు దాని బోధింపని దానిని కర్మ ణ్యకర్మ యః పశ్యేత్ అనువాక్యమును బ్రయోగించిన భగవంతునకు వంచకత్వ మాపాదిల్లుటవలన. ఇత్యాదివిషయము భాష్యమునందే విస్తరించి ప్రతిపాదింపఁబడినది, కావున నుపరమించుచున్నారము.

శ్రీ. కర్మాదులయొక్క దుర్విజ్ఞేయ మగు తత్త్వము తెలుపుటకై చెప్పుచున్నాఁడు.—కర్మణి= పరమేశ్వరారాధనరూప మయిన కర్మమువిషయమునందు;

---

* కర్మవాచకశబ్దములు— ధాతువులు భావార్థకములు, వానివలనఁ గ్రియ ప్రతీత మగును, ఈ యర్థము గదా విధింపఁబడుచున్నది.

♦ అతిరాత్ర మను యాగమునందు షోడశిని — సోమరసస్థాపనపాత్రను గ్రహింపఁ గూడదు.

¶ షోడశిని గ్రహింపను అను సంకల్పమే.

§ ఉదయించుచున్న సూర్యునిఁ జూడఁ గూడదు.

** ప్రజాపతివ్రతమునందుఁ జెప్పఁబడిన నేక్షేతోద్యన్తమాదిత్యమ్ అనుటకు సూర్యునిఁ జూడఁ గూడదు అను సంకల్పరూపక్రియ అర్థ మగునట్లు అనుట.

అకర్మ = కర్మ మిది కా దని; యః పశ్యేత్, అది జ్ఞానహేతు వగుటచే బంధకము కాకుండుటవలన. అకర్మణి = విహితమును జేయకుండుట విషయమునందు; కర్మ యః పశ్యేత్, అది ప్రత్యవాయము కలిగించునది యగుటచే బంధహేతు వగుటవలన, మనుష్యేషు = కర్మము చేయువారియందు; సః, బుద్ధిమాన్ = వ్యవసాయాత్మకబుద్ధి గలవాఁ డగుటవలన శ్రేష్ఠుఁడు. అతని స్తుతించుచున్నాఁడు—సః, యుక్తః=యోగి; అకర్మముచే జ్ఞానయోగము లభించుటవలన. అతఁడే కృత్స్నకర్మ కర్తయును, సర్వ తన్నంప్లుతోదకస్థానీయ మగు అకర్మమునందు సర్వకర్మముల ఫలంబులును అంతర్భూతంబు లగుటవలన. ఇట్లు ఆరురుక్షువునకుఁ గర్మయోగాధికారావస్థయందు "నకర్మణా మనారమ్భాత్" ఇత్యాదిగాఁ జెప్పఁబడిన కర్మయోగమే స్పష్టముగాఁ దెలుపఁబడినది. ఈప్రకరణము దానినే విస్తరించునది కావునఁ బౌనరుక్త్యదోషము లేదు. యోగారూఢావస్థయందు "యస్త్వాత్మరతి రేవ స్యాత్" ఇత్యాదిగా కర్మముతోఁ బని లే దని యేది చెప్పఁబడినదో అందుకుఁగూడ ఈశ్లోకముచేతనే ఆర్థికముగా వివరణము చేయఁబడినది యని తెలియవలయును. ఎప్పుడు ఆరురుక్షువునకుఁగూడ కర్మము బంధకము కాదో అప్పుడు ఆరూఢునకు ఏల బంధకం బగును? ఈవిషయంబునఁ గూడ శ్లోకము యోజింపఁబడుచున్నది.—కర్మణి= దేహేంద్రియాది వ్యాపారము వర్తించుచున్నను; తాను దేహేంద్రియాది భిన్నుఁడై తెలియవచ్చుటవలన, తనకు స్వాభావిక మయిన, అకర్మ=నైష్కర్మ్యమునే; యః పశ్యేత్. అట్లు, అకర్మణి = జ్ఞానము లేక కర్మము దుఃఖకరము అను బుద్ధిచే కర్మముల విడుచుట యందు; కర్మ యః పశ్యేత్, అది బంధక మగుటచే మిథ్యాచార మగుటవలన; అట్లు చెప్పఁబడినది "కర్మేన్ద్రియాణి సంయమ్య య ఆస్తే మనసా స్మరన్" అని. ఎవ్వఁ డిట్టివాఁడో వాఁడు, సమస్తమనుష్యులయందును; బుద్ధిమాన్ = పండితుఁడు. అందుకు హేతువు—ఎందువలన ననఁగా, కృత్స్నకర్మకృత్ = సమస్తము లయిన కర్మములను అప్రయత్నముగా లభించినవానిని ఆహారాదులను చేయుచున్నవాఁడైనను; సః, యుక్తః—అకర్మాశ్రిత జ్ఞానముచే సమాధియం దున్నవాఁడే యని యర్థము. ఇందుచేతనే "జ్ఞానికి స్వభావంబున ♦ సంభవించిన కలంజభక్షణాదిక * మగు కర్మము దోషము గాదు; అజ్ఞునకో రాగముచేఁ జేయఁబడినదియైన దోష మగుచున్నది" అని వికర్మముయొక్క తత్త్వముగూడ నిరూపితం బయ్యె నని యెఱుంగునది.

♦ అప్రయత్నముగా.

* బంగియాకు దినుట లోనగునది.

ప. ఇఁక దీనినే వివేచించి చెప్పుచున్నాఁడు.—కర్మణి = వేదవిహిత మగు కర్మమునందు; అకర్మ = నైష్కర్మ్యమును; యః పశ్యేత్. అట్లు, అకర్మణి= నైష్కర్మ్యమునందు; నిమిత్తమునుగా, కర్మ = కర్మమునే; యః పశ్యేత్; ఇట్లు రెండింటిని గార్యకారణరూపములనుగా చూచుచున్నాఁడో అతఁడే వ్యవసాయాత్మక మగు బుద్ధి గలవాఁడు. అతఁడే, కృత్స్నకర్మకృత్—ముక్తియందు సర్వకర్మఫలములును అంతర్భూతము లగుటవలన.

రా. కర్మాకర్మములయందు బోద్ధవ్యమును జెప్పుచున్నాఁడు.—కర్మశబ్దముచే నిట కర్మముకంటె ఇతరము ప్రస్తుత మగుజ్ఞానము చెప్పఁబడుచున్నది. కర్మణి = చేయుచున్న కర్మమునందే; అకర్మ = ఆత్మజ్ఞానమును; యః పశ్యేత్. అకర్మణి—వర్తమాన మయిన ఆత్మజ్ఞానమునందే; కర్మ, యః పశ్యేత్. ఏమి చెప్పఁబడినది ? చేయుచున్న కర్మమునే ఆత్మతత్త్వము ననుసంధించుటచే జ్ఞానాకారమునుగా నెవ్వఁడు చూచునో, ఆజ్ఞానమును కర్మయోగాంతర్గత మగుటచే కర్మాకారమునుగా నెవ్వఁడు చూచునో అని చెప్పఁబడినది. కర్మము చేయునప్పుడు కర్తయగు ఆత్మయొక్క తత్త్వము ననుసంధించుటచే అవిరెండును ♦ సిద్ధించుం గదా! ఇట్లు ఆత్మతత్త్వానుసంధానగర్భమునుగా కర్మము నెవ్వఁడు చూచునో, సః = అతఁడు; బుద్ధిమాన్ = సర్వశాస్త్రార్థమును దెలిసినవాఁడు. మనుష్యేషు = మనుష్యులయందు, సః = అతఁడే, యుక్తః = మోక్షమునకుఁ దగినవాఁడు. అతఁడే, కృత్స్నకర్మకృత్ = సర్వశాస్త్రార్థమును జేయువాఁడు.

ఎవ్వఁడు కర్మముఁ జేయుచునే ఆత్మతత్త్వము ననుసంధించునో ఆత్మతత్త్వము ననుసంధించుచునే కర్మము చేయునో ఇట్లు జ్ఞానాకారముగా కర్మమును కర్మాకారముగా జ్ఞానమును దెలిసి యెవ్వఁ డనుష్ఠించునో అతఁడే సర్వశాస్త్రార్థము దెలిసినవాఁడు, అతఁడే మోక్షమున కధికారి, అతఁడే సర్వశాస్త్రార్థము ననుష్ఠించినవాఁ డని తాత్పర్యము.

మా. కర్మాదిస్వరూపముఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—కర్మణి—కర్మము చేయుచుండునపుడు; అకర్మ యః పశ్యేత్—విష్ణువుదే కర్మము, నేను చిత్ప్రతిబింబమను ఏమియుఁ జేయువాఁడఁ గా నని. అకర్మణి = సుషుప్తిమొదలగు దానియందు, కర్మము చేయని యవస్థయందు; పరమేశ్వరునియొక్క, కర్మ యః పశ్యేత్—ఈపర

♦ జ్ఞానాకారకర్మమును కర్మాకారజ్ఞానమును.

మేశ్వరుఁడే సర్వదా సర్వసృష్టి మొదలగుదానిని జేయుచున్నాఁ డని. సః, బుద్ధిమాన్ = జ్ఞాని. అతఁడే, యుక్తః = యోగయుక్తుఁడు. సర్వకర్మములను జేయు చుండుటవలన అతఁడే, కృత్స్నకర్మకృత్ — సర్వకర్మఫలము గలవాఁ డగుటవలన.

తాను వర్ణాశ్రమోచిత మగు కర్మమును జేయుచుఁ దాను కర్తగాఁ డనియు పరమేశ్వరుఁడే కర్త యనియు నెవ్వఁడు చూచుచున్నాఁడో, తాను కర్మము చేయని యప్పుడు నిద్రాదులయందును పరమేశ్వరుఁడు ప్రపంచసృష్టిని స్వప్నగజాది సృష్టిని జేయుచున్నాఁ డని యెవ్వఁడు చూచుచున్నాఁడో, ఇట్లు తనకు వ్యాపారము కలిగినప్పుడును లేని యప్పుడును పరమేశ్వరుఁడు సర్వసృష్టిని జేయుచున్నాఁ డనియు పరమేశ్వరుఁడే ముఖ్యకర్త తాను తదధీనకర్త యనియుఁ దెలిసి విహితము ననుష్ఠించుట కర్మ మని యెవ్వఁ డెఱుంగుచున్నాఁడో అతఁడు జ్ఞాని, అతఁడే యోగి, సమస్తకర్మములను జేయనివాఁ డయినను అతఁడు సర్వకర్మఫలములఁ బొందువాఁ డని తాత్పర్యము.

యస్య సర్వే సమారమ్భాః కామసఙ్కల్పవర్జితాః
జ్ఞానాగ్నిదగ్ధకర్మాణం తమాహుః పణ్డితం బుధాః. ౧౯

భా. ఆ యీ కర్మణ్యకర్మేత్యాది ప్రతిపాదిత మగు పరమార్థదర్శనము స్తుతింపఁబడుచున్నది.——యస్య=పైఁ జెప్పినట్లు చూచునట్టి యెవ్వని యొక్క; సర్వే=సమస్తము లయిన; సమారమ్భాః= ఆరంభింపఁబడునవి కావున సమారంభంబు లనఁగా కర్మములు. కామసఙ్కల్పవర్జితాః = కామములచేతను తత్కారణము లయిన సంకల్పములచేతను విడువఁబడినవో, వట్టి చేష్టామాత్రములుగా ననుష్ఠింపఁబడుచున్నవో, ప్రవృత్తుఁడైనచో లోకసంగ్రహముకొఱకు, నివృత్తుఁడైనచో జీవనమాత్రముకొఱకు; జ్ఞానాగ్నిదగ్ధకర్మాణమ్ = కర్మాదులందు అకర్మాదిదర్శనము జ్ఞానము, అజ్ఞాన మను అగ్నిచేత దహింపఁబడిన శుభాశుభకర్మములు గలవాఁ డగు; తమ్= వానిని; పణ్డితమ్= పరమార్థమునఁ బండితునిఁగా; బుధాః = బ్రహ్మవిదులు; ఆహుః = చెప్పెదరు.

ఇట్లు తెలిసినట్టి యెవ్వని సమస్తకర్మములును కామసంకల్పప్రయుక్తములు గాక వ్యర్థచేష్టలుగాఁ బ్రవర్తించుచుండునో, కర్మాదులందు అకర్మాదిదృష్టియను జ్ఞానముచే దగ్ధము లయిన సమస్తకర్మములును గల అట్టి పురుషుని బ్రహ్మవేత్తలు పరమార్థపండితునిఁగాఁ జెప్పుదు రని తాత్పర్యము.

ఆ. కర్మమునం దకర్మదర్శనమును పూర్వోక్తమును స్తుతించుటకై యీ౯ది శ్లోకమును ప్రస్తావించుచున్నారు ఆయీ ఇత్యాదిగా. పై చెప్పినట్లు చూచునట్టి— పూర్వశ్లోకమునఁ జెప్పఁబడిన దర్శనముతోఁ గూడినట్టి. సమారంభశబ్దమునకుఁ గర్మమనునర్థము రూఢిచేతఁ గాదు, మ ఱేమనఁగా వ్యుత్పత్తిచే నని చెప్పుచున్నారు ఆరంభింపఁబడుచున్నవి అని. కామసంకల్పవర్జితము లయినచో నెట్లు కర్మముల ననుష్ఠించుట ? అని యాశంకించి చెప్పుచున్నారు వట్టి ఇత్యాదిగా. ఉద్దేశమును ఫలమును లేనియెడ కర్మానుష్ఠానము యాదృచ్ఛికం ♦ బగు నని యాశంకించి ప్రవృత్తునిదా నివృత్తునిదా ? కర్మానుష్ఠానము యాదృచ్ఛికము ? అని వికల్పించి క్రమంబున నిరాకరించుచున్నారు ప్రవృత్తుఁ డైనచో ఇత్యాదిగా. ఉత్తరార్ధము విభజించుచున్నారు కర్మాదులందు ఇత్యాదిగా. ఈజ్ఞానము యోగ్యమే దహించును అయోగ్యమైనచో దహింప దని * వివక్షిత మగుటవలన దానియం దగ్నిపదము. ఇట్టి విజ్ఞానము లేనివారలకుం గూడ వైశేషికాదులకు పండితు లను ప్రసిద్ధి నాశంకించి వారు పండితాభాసు లని చెప్పఁ దలంచినవారై విశేషణము చేయుచున్నారు పరమార్థమున అని.

హ. అందువలన. యస్య = కర్మాకర్మములు తెలిసిన యెవ్వనియొక్క; సర్వే సమారమ్భాః = సమస్తక్రియలును; కామసఙ్కల్పవర్జితాః = ఫలసంకల్పరహితములో; తమ్; జ్ఞానాగ్నిదగ్ధకర్మాణమ్ = కర్మాకర్మతత్త్వజ్ఞాన మను అగ్నిచే దహింపఁబడిన కర్మములు గలవానిని; బుధాః = బ్రహ్మవిదులు; పణ్డితమ్, ఆహుః.

శం. « యథా పుష్కరపలాశ ఆపో న శ్లిష్యన్తే ‡ అను శ్రుతి చెప్పినట్లు, కర్మమునం దకర్మదర్శనముచే శరీరయాత్రార్థములు జ్ఞానసమకాలము § లగు కర్మముల నెవ్వఁడు అంటించుకొనఁడో అతఁడే పండితుఁ డని చెప్పుచున్నాఁడు.— సమారమ్భాః= చక్కగా దేహేంద్రియాదులచే నారంభింపఁబడుచున్నవి—చేయఁబడుచున్నవి కావున సమారంభంబు లనఁగా ప్రాణరక్షణార్థము లగు దేహేంద్రియాది వ్యాపారములు; సర్వే = సమస్తములును; యస్య = ఏ బ్రహ్మవిదునకు; కామసంకల్పవర్జితాః= కామ మనఁగా ఇది కావలయు నని యిచ్ఛావేగము, సంకల్ప మనఁగా దాని

♦ యథేచ్ఛగా వచ్చినది.

* పరిపుష్టమైన—సమ్యక్ జ్ఞానమే దహించును దృఢము కానిచో దహింపఁ జాల దని.

‡ ఎట్లు తామరాకున జలములు అంటవో.

§ జ్ఞానము కలిగినపుడు చేయఁబడునవి.

కారణము మంచిది యను బుద్ధి, ఆ రెంటిచే విడువఁబడినవ్వో, ఆఁకలి మొదలగువా నివలెఁ దాత్కాలికము లగుచున్నవో; తం జ్ఞానాగ్నిదగ్ధ కర్మాణమ్ = కూటస్థా సంగ చిద్రూపుఁడనే నేను, కాని కర్తను భోక్తను శ్రోతను ద్రష్టను వక్తను కాను అని ఆత్మయే తానగుటచే దేహమునందును తద్ధర్మములందును తత్కార్యములందును దనకు సంబంధము లేదను జ్ఞానము అను అగ్నిచేత దగ్ధము లయిన-నిర్మూలింపఁబడిన సమస్తము లగు విహితప్రతిషిద్ధాదు లౌపాధికకర్మములు గలవానిని; అట్టి జీవన్ముక్తుఁ డగు మహాపురుషునే, బుధాః = శాస్త్రజ్ఞులు; పణ్డితమ్; ఆహుః, పండ-శుభను సర్వత్ర బ్రహ్మమాత్రగ్రాహి యగు అఖండవృత్తి, అది గలవాఁడు కావునఁ బండితుఁడు, వానినే పండితునిఁగాఁ జెప్పుదురు గాని ఇతరునిఁ గా దని యర్థము. ఇట, కామ సంకల్పవర్జితాః అనుటచే « యద్యద్ధి కురుతే జన్తు స్తత్తత్కామస్య చేష్టితమ్ » * అను న్యాయమువలన కర్మములందుఁ బ్రవృత్తికిఁ గారణము కామము, దానికిఁ గార ణము సంకల్పమే యగుచున్నది; ఆరంభములకు అవి లేనిచో, స్వార్థము గాని పరార్థము గాని విద్వాంసునకుఁ బ్రవృత్తి యనుపపన్నమై శరీరయాత్రామాత్రము నందే నిలుచును, అదియు తాత్కాలికముమాత్రమే యగును, అందుఁగూడ కామా దులు లేకుండుటవలన అభినివేశము లేనిదియు జ్ఞానాగ్నినిర్దగ్ధమునై యుండు నని సూచితం బగుచున్నది.

మ. ఈపరమార్గము నెఱింగినవాఁడు కర్తృత్వాభిమానము లేకుండుటచే కర్మములతో నంటఁ డనుటను విస్తరించుచున్నాఁడు బ్రహ్మకర్మసమాధినా అనువఱ కుఁ గల ఆఱుశ్లోకములచేత.—యస్య = మున్ను చెప్పిన పరమార్థదర్శనము గల వానియొక్క; సర్వే = సమస్తము లయిన, వైదికములు కాని లౌకికములు గాని; సమారమ్భాః = చక్కగా ఆరంభింపఁబడుచున్న వను వ్యుత్పత్తిచే కర్మములు; కామ సంకల్పవర్జితాః = కామ మనఁగా ఫలతృష్ణ, సంకల్ప మనఁగా నేను జేయుచున్నా నని కర్తృత్వాభిమానము, ఆ రెంటిచే విడువఁబడినవో, లోకసంగ్రహార్థము గాని జీవనమాత్రార్థము గాని ప్రారబ్ధకర్మవేగవశంబున వ్యర్థచేష్టారూపంబు లగుచు న్నవ్వో, తమ్, కర్మాకలయం దకర్మాదిదర్శనము జ్ఞానము, అది యను అగ్నిచేత దగ్ధము లయిన శుభాశుభరూపము లగు కర్మములుగలవానిని, « తదధిగమ ఉత్తర పూర్వాఘయో రశ్లేషవినాశౌ తద్వ్యపదేశాత్ " ♦ అనున్యాయంబువలన జ్ఞానాగ్ని

* దేని దేనిఁ బ్రాణి చేయుచున్నాఁడో అది యది కామముయొక్క వ్యాపారము.

♦ బ్ర-సూ-అ. ४. పా. ౧. సూ. ౧३. తదధిగమే = బ్రహ్మజ్ఞానము కలిగిన పిదప, ఉత్తర

దగ్ధకర్మాణ మగు నతని; బుధాః = బ్రహ్మవిదులు; పణ్డితమ్ = పరమార్థముగా బండితునిఁగా; ఆహుః, సమ్యక్ జ్ఞానము గలవాఁడు గదా పండితుఁ డని చెప్పఁబడును కాని భ్రాంతుఁడు కాఁ డని యర్థము.

శ్రీ. కర్మణ్యకర్మ యః పశ్యేత్ అనుశ్లోకమున శబ్దముచేతను అర్థముచేతను అర్థద్వయ మేది చెప్పఁబడినదో దానినే స్పష్టీకరించుచున్నాఁడు యస్యేత్యాది శ్లోకపంచకముచేత — చక్కఁగా నారంభింపఁబడునవి కావున సమారంభము లనఁగా కర్మములు, కామసంకల్పవర్జితాః = కామ మనఁగా కామింపఁబడుచున్నది కావున ఫలము, ఫలసంకల్పముచే విడువఁబడినవి; యస్య = ఎవనికి; అగునో; తం పణ్డిత మాహుః. అందుకు హేతువు—ఎందువలన ననఁగా. ఆకర్మములచే చిత్తము శుద్ధమై పుట్టిన జ్ఞానాగ్నిచే దగ్ధములు—అకర్మత్వము పొందింపఁబడిన కర్మములు గలవానిని. ఆరూఢావస్థయందో—కామము ఫలవిషయము [1], దానికొఱకు ఇది చేయవలయు నని కర్మవిషయ మయిన సంకల్పము, వానిచే విడువఁబడినవి. శేషము స్పష్టము.

ప. ఇఁక నిట్టిదర్శనము గల పురుషునిస్వరూపముఁ జెప్పుచున్నాఁడు ఐదు శ్లోకములచేత.—యస్య = ఏపురుషునియొక్క, సమారమ్భాః = కర్మములు; కామసంకల్పవర్జితాః = ఫలసంకల్పముచే విడువఁబడినవో; తం పణ్డిత మాహుః; ఎట్టివానిని—జ్ఞానాగ్నిదగ్ధకర్మాణమ్ = జ్ఞాన మను నగ్నిచే దగ్ధబీజము లయిన కర్మములు గలవానిని.

రా. ప్రత్యక్షముగాఁ జేయఁబడు కర్మము జ్ఞానాకార మెట్లగును? అనఁగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—యస్య=ఏముముక్షువుయొక్క; సర్వే ఆరమ్భాః=సమస్తము లయిన—ద్రవ్యార్జనాది లౌకికకర్మములయొక్కయు నిత్యనైమిత్తికకామ్యకర్మములయొక్కయు ఆరంభములు; కామసంకల్పవర్జితాః=కామముచేతను సంకల్పముచేతను విడువఁబడినవో, కామ మనఁగా ఫలాసక్తి, సంకల్ప మనఁగా ప్రకృతితోను తద్గుణములతోను తన్ను ఒకటిగాఁ జేసికొని యనుసంధించుట, ఫలాసక్తి లేక యుండునో, ప్రకృతిసంబంధము లేనియాత్మస్వరూపమును అనుసంధించుచుండుటచే మున్ను చెప్పిన

పూర్వాఘయోః=ఆగామిసంచిత పాపకర్మములకును, అశ్లేష వినాశౌ=సంబంధము లేకుండుటయు నాశమును అగును, ఆగామికర్మముతో సంబంధము లేదు సంచితకర్మము నశించు ననుట, తద్వ్యపదేశాత్= అట్లు చెప్పఁబడుట వలన.

[1] ఫలాపేక్ష.

సంకల్పము లేకయుండునో; తమ్—ఇట్టి కర్మము చేయుచున్న; పణ్డితమ్; జ్ఞానాగ్ని దగ్ధకర్మాణమ్= కర్మాంతర్గతమైన ఆత్మతత్త్వజ్ఞానమను అగ్నిచే దహింపఁబడిన ప్రాచీన కర్మములు గలవానిఁగా; బుధాః = తత్త్వజ్ఞులు; ఆహుః = చెప్పుచున్నారు; కావునఁ గర్మమునకు జ్ఞానాకారత యుపపన్నము.

ఎవ్వఁడు ఫలాసక్తి లేనివాఁడై ప్రకృతితోను తద్గుణములతోను దనకు సంబంధము లేదని యనుసంధించుచు ద్రవ్యార్జనాదిలౌకికకర్మములను నిత్యనైమిత్తికాది వైదికకర్మములను జేయునో అట్టి పండితునిపూర్వకర్మము లన్నియు నతఁడు చేయుకర్మమునం దంతర్గతమైనజ్ఞానముచే నశింపఁ జేయఁబడు నని తత్త్వవిదులు చెప్పెద రని తాత్పర్యము.

మా. దీనినే విస్తరించుచున్నాఁడు యస్యేత్యాది శ్లోకపంచకముచేత.— చెప్పిన విధంబున, జ్ఞానాగ్ని దగ్ధకర్మాణమ్ *.

త్యక్త్వా కర్మఫలాసఙ్గం నిత్యతృప్తో నిరాశ్రయః
కర్మణ్యభిప్రవృత్తోఽపి నైవ కించిత్కరోతి సః. ౨౦

భా. ఎవ్వఁడు మఱి కర్మాదులం దకర్మాదిదర్శనము గలవాఁడో అతఁడు అకర్మాదిదర్శనము వలననె నిష్కర్ముఁడు సన్న్యాసియై జీవనమాత్రార్థము చేష్టించును, కర్మమునందుఁ బ్రవర్తింపఁడు, వివేకమునకు మున్ను ప్రవృత్తుఁడై యుండినను. ఇఁక నెవ్వఁడు కర్మముఁ జేయుచుండి పిమ్మట ఆత్మసమ్యగ్జ్ఞానము నొందునో వాఁడును కర్మమునందుఁ బ్రయోజనము లేదని తెలిసి సాధనసహితముగాఁ గర్మమును విడువనే విడుచుచున్నాఁడు. అతఁడు, ఒకానొకనిమిత్తంబునఁ గర్మపరిత్యాగము సంభవింపనిచోఁ గర్మమునందును దత్ఫలమునందును సంగము లేమింజేసి తనకుఁ బ్రయోజనము లేకుండుటవలన లోకసంగ్రహార్థము మునుపటియట్లు కర్మమునందుఁ బ్రవర్తించినను, ఏమియుఁ జేయనే చేయఁడు, జ్ఞానాగ్నిదగ్ధకర్ముఁ డగుటవలన అతనికర్మము అకర్మమే యగును. అను నీ యర్థముఁ దెలుపుటకై చెప్పుచున్నాఁడు.—కర్మఫలాసఙ్గమ్= కర్మములందు అభిమానమును ఫలమునం దాసక్తిని; త్యక్త్వా=విడిచి; ఈ చెప్పిన

* పరమేశ్వరునిది కర్తృత్వము అని తెలిసి తనకు స్వాతంత్ర్యమున కర్మము లేదని తెలియుటయే జ్ఞానాగ్ని దగ్ధకర్ముఁ డగుట.

జ్ఞానముచే, నిత్యతృప్తః—విషయములందుఁ గాంక్ష లేనివాఁడని యర్థము; నిరాశ్రయః = ఆశ్రయము లేనివాఁడు, ఆశ్రయ మనఁగా దేని నాశ్రయించి పురుషార్థము సాధించుచున్నాఁడో అది యాశ్రయము, దృష్టాదృష్టము లగు ఇష్టఫలములకు సాధన మయిన ఆశ్రయము విడిచినవాఁడని యర్థము. ఇట్టివాఁడు దనకుఁ బ్రయోజనము లేమివలన సాధన సహిత మయిన కర్మమును విడువవలసినదే యని ప్రాప్తింపఁగా; దాన నుండి విడివడుట సంభవింపక పోవుటవలన లోకసంగ్రహము చేయఁ గోరి గాని శిష్టజనులనిందను బరిహరింపఁ గోరి గాని పూర్వమువలె, కర్మణి = కర్మమునందు; అభిప్రవృత్తః అపి = అంతటను బ్రవర్తించినవాఁడైనను; నిష్క్రియ ఆత్మదర్శనము గలవాఁ డగుటవలన; సః = అతఁడు; కించిత్ = దేనినిగూడ; నైవ కరోతి = చేయనే చేయఁడు.

కర్మమునందుఁ గర్తృత్వాభిమానమును తత్ఫలమునందాసక్తిని విడిచి మీఁదు చెప్పిన జ్ఞానముచే నిత్యానందము గలవాఁ డగుటచే దృష్టాదృష్టవిషయము లందును తత్సాధనములందును అపేక్ష లేనివాఁడై మునుపటియట్లు కర్మము చేసినను, అతఁడు లోకదృష్టిచేఁ జేయుచున్నాఁడే కాని తనదృష్టిచే నెంతమాత్రము చేయువాఁడు కాఁడని తాత్పర్యము.

అ. వివేకము గలుగుటకు మున్ను కర్మమునందుఁ బ్రవృత్తి కలిగినను వివేకము కలిగిన పిమ్మట నందుఁ బ్రవృత్తి సంభవింప దని యాశంకించి యంగీకరించుచున్నారు ఎవ్వఁడు మఱి ఇత్యాదిగా. వివేకమునకుఁ బూర్వము అభినివేశముచేఁ బ్రవర్తించినవానికి వివేకము కలిగిన పిమ్మట అభినివేశము లేకుండుటవలనఁ బ్రవృత్తి సంభవింపకపోయినను జీవనము నుద్దేశించి మాత్రము ప్రవృత్తి యనువర్తించు నని యర్థము. వివేక మున్నను తత్త్వసాక్షాత్కారము లేకుండుటవలన కర్మమునందుఁ బ్రవర్తించినవాఁడు ఎట్లు దాని విడుచును? అని యాశంకించి చెప్పుచున్నారు ఇఁక నెవ్వఁడు ఇత్యాదిగా. మీఁదిశ్లోకము దించుటకై భూమిక చేసి తదవతారికాప్రకారముఁ జూపుచున్నారు అతఁడు ఓకానొక ఇత్యాదిగా. నిమిత్తము లోకసంగ్రహాదికము వివక్షితము. కర్మమునందుఁ బ్రవర్తించినవాఁడు కర్మమును జేయఁ డనియెట్లు చెప్పవచ్చును? అనఁగా నందుకుఁ జెప్పుచున్నారు తనకుఁ బ్రయోజనము లేకుండుటవలన నని. అప్పుడు ఎట్లు కర్మమునందుఁ బ్రవర్తించుచున్నాఁడు? అనఁగాఁ జెప్పుచున్నారు లోకసంగ్రహార్థము అని. ప్రవృత్తి యక్రియాకారి కా దనుటకు ఉపక్రా

దిభిశ్చావిశేషాత్ ” అను న్యాయమునే నివారించుచున్నారు * పశుపటి యట్లు అని. అప్పుడు వివేకులకును అవివేకులకును ఏమి విశేషము ? అని యాశంకించి కర్మతత్ఫలములందు ఆసక్త్యనాసక్తులచేత విశేషము కల దని చెప్పుచున్నారు కర్మమునందును ఇత్యాదిగా. చెప్పిన యర్థమునందు మీఁదిశ్లోకము దీయుచున్నారు జ్ఞానాగ్నీత్యాదిగా. ఇప్పుడు చెప్పిన కూటస్థాత్మదర్శనముచే స్వరూపభూతం బగు సుఖమును అపరోక్షముగా ననుభవించి కర్మమునందును తత్ఫలమునందును సంగము విడిచి విషయములం దపేక్ష లేనివాఁడై చేష్టించుచుండును విద్వాంసుఁ డని చెప్పుచున్నాఁడు ఈశ్లోకముచేత. దృష్టము లయిన సాధనముల నపేక్షించువానికి ఎక్కడిది నిరపేక్షత యని యాశంకించి విశేషణము చేయుచున్నారు నిరాశ్రయః అని. దేని నాశ్రయించి అనుచో దేని అనుటచే ఫలసాధనము చెప్పఁబడుచున్నది. ఆశ్రయము లేనివాఁడు అను దాని యర్థము స్పష్టీకరించుచున్నారు దృష్టాదృష్టములు ఇత్యాదిగా. ఇట్టివాఁడు—త్యక్త్వాకర్మఫలాసంగ మ్మనుశ్లోకముచే విశేషితుఁ డగువాఁడు. దానినుండి—సాధన సహిత మయిన కర్మమునుండి యని యర్థము. విడివడుట సంభవింపక పోవుటకు హేతువుఁ జెప్పుచున్నారు లోకసంగ్రహము ఇత్యాదిగా. పూర్వమువలె—జ్ఞానము కలుగుటకు ము న్నున్న యవస్థయందుంబోలె నని యర్థము. అంతటను బ్రవర్తించినవాఁ డైనను—లోకదృష్టిచే నని శేషము. చేయనే చేయఁడు—తనదృష్టిచేత నని యెఱుంగునది.

హ. సః = ఆపండితుఁడు; కర్మఫలాసఙ్గమ్; త్యక్త్వా; నిరాశ్రయః = ఆశ్రయింపవలసినది లేనివాఁడై; కర్మణి; అభిప్రవృత్తోఽపి, నైవ కించిత్ కరోతి—అతఁడు కర్మబద్ధుఁడు కాకుండుటవలన నని యభిప్రాయము.

శం. సమస్తమును బ్రహ్మమునుగానే చూచెడువిద్వాంసునకు స్వార్థముగాని పరార్థముగాని ప్రవృత్తి సంభవింపదు, ఒకానొకప్పుడు వాసనావశంబున ఆహారాది కర్మమునందుఁ బ్రవృత్తుఁ డైనను అతఁడు అకర్ముఁడుగానే యున్నాఁ డని చెప్పుచున్నాఁడు.—బ్రహ్మవిదుఁడు తాను, నిత్యతృప్తః = తానే యని సాక్షాత్కృత మగు నిత్యము ఆనందైకరసం బైన బ్రహ్మముచేతఁ దృప్తిఁ బొందినవాఁడు, స్వరూపసుఖము ననుభవించువాఁడు; కావుననే, నిరాశ్రయః = దేనిచే సాధనసహిత మయిన

---

* పశుక్షీరం బెండలగువానితో సాదృశ్యమువలన, పశ్వాదుల—అవివేకుల వ్యవహారమువంటిదా ఇతని వ్యవహారమును కావున దానివలె నిదియు అర్థక్రియాకారి యగును.

కర్మమును బురుషుఁ డాశ్రయించుచున్నాఁడో అది ఆశ్రయము కామము, అది లేని వాఁడు, నిష్కాముఁడు, అందువలననే కర్మములందుఁ బ్రవర్తింపఁడు, ప్రవృత్తి కామమూలకం బగుటవలన కామము లేమింజేసి ప్రవృత్తి లేకుండుట యుక్తము. ఇఁక వాసనావశంబున భిక్షాటనాదికమునం దొకానొకప్పుడు ప్రవర్తించునేని, అప్పుడు, కర్మఫలాసఙ్గమ్= కర్మములు దేనియందు ఫలించునో అది కర్మఫలము, లేక, కర్మములను ఫలింపఁ జేయుచున్నది కావున కర్మఫలము, లేక, కర్మములయొక్క ఫలము కావున కర్మఫలము—దేహము, దానియందు ఆసంగమును—కర్తను భోక్తను వక్తను శ్రోతను ద్రష్టను నే నని ఆదేహముతో తాదాత్మ్యమును; త్యక్త్వా=విడిచి; కర్మణి= తనకుఁ దగిన కర్మమునందు; అభిప్రవృత్తో౽పి; సః=ఆవిద్వాంసుఁడు; పరులదృష్టికిఁ జేయుచున్నను దనదృష్టికి, కించిత్= దేనినిగూడ; నకరోత్యేవ = చేయనే చేయఁడు, కర్మమునం దకర్మదర్శనముచే ఉపాధికృతంబు లగు కర్మములతో సంటఁ డని యర్థము.

మ. కానిమ్ము జ్ఞానాగ్నిచే అనారబ్ధఫలంబు లగు ప్రాచీనకర్మంబులకు దహనమును ఆగామికర్మములకు అనుత్పత్తియు *. జ్ఞానోత్పత్తి కాలమునందుఁ జేయుకర్మము మాత్రము పూర్వోత్తరములందు ♦ అంతర్భవింప కుండుట వలన ఫలము నొసంగు నని కావచ్చును ఒకానొకని కాశంక. దానిఁ బరిహరించుచున్నాఁడు.— కర్మఫలాసఙ్గమ్ = కర్మమునందును ఫలమునందును ఆసంగమును, కర్తృత్వాభిమానమును భోగాభిలాషను; త్యక్త్వా = విడిచి, అకర్త అభోక్త యగు ఆత్మయొక్క సమ్యగ్దర్శనముచే బాధించి; నిత్యతృప్తః = పరమానందస్వరూపలాభముచే అంతటను అపేక్ష లేనివాఁడును; నిరాశ్రయః = ఆశ్రయము దేహేంద్రియాదికము అద్వైతదర్శనముచే ఎవ్వని వలననుండి తొలఁగినదో అతఁడు నిరాశ్రయుఁడు—దేహేంద్రియాదులం దభిమానము లేనివాఁడును; ఫలకామనానివృత్తికిని కర్తృత్వాభిమాననివృత్తికిని క్రమంబున హేతుగర్భములు ఈ రెండు విశేషణములు ‡; ఇట్టివాఁ డగు జీవన్ముక్తుఁడు వ్యుత్థానదశయందు $, కర్మణి= వైదికము

* ఉత్పత్తి లేకపోవుటయు.

♦ పూర్వశ్లోకవ్యాఖ్యానమున నుదాహరించి బ్రహ్మసూత్రమునందుఁ జెప్పిన "ఉత్తరపూర్వాఘయోః" అనువానియందు, ఆగామిసంచితములందు.

‡ నిత్యతృప్తుఁ డగుటవలన ఫలకామన లేనివాఁ డనియు, నిరాశ్రయుఁ డగుటవలన—దేహాదులం దభిమానము లేనివాఁ డగుటవలనఁ గర్తృత్వాభిమానము లేనివాఁ డనియు భావము.

$ సమాధినుండి లేచినపుడు.

నందుఁ గాని లౌకికమునందుఁ గాని; అభిప్రవృత్తో౽పి = ప్రారబ్ధకర్మమువలన లోక దృష్టిచే అభి—అంతటను—సాంగోపాంగా నుష్ఠానముకొఱకు ప్రవృత్తుఁ డైనను; స్వదృష్టిచేత, నైవ కించి త్కరోతిసః, నిష్క్రియాత్మదర్శనముచే బాధిత మగుటవలన నని యర్థము.

శ్రీ. మఱియు.—కర్మమునందును తత్ఫలమునందును ఆసక్తిని విడిచి, నిత్య మయిన నిజస్వరూపానందముచేఁ దృప్తుఁడు, కావుననే యోగక్షేమార్థము ఆశ్రయింపవలసినది లేనివాఁడు; ఇట్టివాఁ డెవఁడో అతఁడు స్వాభావికకర్మమునందుఁ ♦ గాని విహితకర్మమునందుఁ గాని అంతటను ప్రవృత్తుఁ డైనను, నైవకరోతి—వాని కర్మము అకర్మ మగు నని యర్థము.

ప. మఱియు.—కర్మఫలములయొక్క ఆసంగమును—అంతట సంగమును విడిచి, నిజానందముచే నిత్యతృప్తుఁడు, కావుననే ఆశ్రయింపవలసినది లేనివాఁడు; ఇట్టివాఁ డెవ్వఁడో అతఁడు, అభిప్రవృత్తో౽పి = సర్వకర్మములందుఁ బ్రవర్తించినవాఁ డైనను; నైవ కించి త్కరోతి--కర్తృత్వాభిమానము లేనివాఁ డగుటవలన వాని కర్మము అకర్మ మగుచున్నది.

రా. దీనినే వివరించుచున్నాఁడు.—కర్మఫలాసఙ్గమ్ = కర్మఫలమునం దాసక్తిని; త్యక్త్వా; నిత్యతృప్తః = నిత్యుఁ డగు స్వాత్మయందే తృప్తుఁడై; నిరాశ్రయః = అస్థిర మగు ప్రకృతియందు ఆశ్రయబుద్ధి లేనివాఁడై; ఎవ్వఁడు కర్మములను చేయుచు న్నాఁడో, సః = అతఁడు; కర్మణి; అభిప్రవృత్తో౽పి = అభిముఖుఁడై ప్రవర్తించినవాఁ డైనను; కించిత్ = ఏకర్మమును గూడ; నైవ కరోతి = చేయనే చేయఁడు, కర్మము చేయువ్యాజమున జ్ఞానాభ్యాసమునే చేయుచున్నాఁ డని యర్థము.

కర్మఫలమునం దాసక్తి విడిచి నిత్య మగు స్వస్వరూపమునందే తృప్తుఁడై యస్థిర మగు ప్రకృతి నాశ్రయింపక యెవ్వఁడు కర్మములఁ జేయునో అతఁడు శ్రద్ధాపూర్వకముగాఁ గర్మములు చేయుచున్నను కర్మము చేయువ్యాజమున జ్ఞానాభ్యాసము చేయువాఁడే కాని కర్మము చేయువాఁడు కాఁ డని తా.

మా. కామసంకల్పవర్జనము మాత్రమె చాలదు. అసఙ్గమ్ = స్నేహమును గూడ; త్యక్త్వా. జ్ఞానస్వరూపముఁ జెప్పుచున్నాఁడు మరల నిత్యతృప్త ఇత్యాదిగా.

♦ భిక్షాటనాది కర్మమునందు.

నిత్యతృప్తుఁడు నిరాశ్రయుఁడు అగు ఈశ్వరునితో సమానమైన రూపము గలవాఁడను నేనని తెలిసి యట్టివాఁడై.

నిరాశీ ర్యతచిత్తాత్మా త్యక్తసర్వపరిగ్రహః
శారీరం కేవలం కర్మ కుర్వ న్నాప్నోతి కిల్బిషమ్. ౨౧

భా. ఇఁక నెవ్వఁడు మున్ను చెప్పినవానికి విపరీతుఁడు కర్మారంభమునకుఁ బూర్వమే సర్వాంతర మగు బ్రహ్మమునందు నిష్క్రియ మగు ప్రత్యగాత్మయందు ఆత్మదృష్టి నొందినవాఁడో, అతఁడు, దృష్టాదృష్టేష్ట విషయము లగు ♦ కోర్కులులేనివాఁ డగుటచే, దృష్టాదృష్టప్రయోజన మగు కర్మమునందుఁ బ్రయోజనము కాననివాఁడై సాధనసహితంబగు కర్మమును సన్న్యసించి శరీరయాత్రామాత్రవ్యాపారుఁడైన యతి జ్ఞాననిష్ఠుఁడు, ముక్తుఁ డగుచున్నాఁడు. అను నీయర్థమును దెలుపుటకై చెప్పుచున్నాఁడు:—నిరాశీః = నిర్గతములు ఆశీస్సులు ‡ ఎవ్వని వలననుండియో అతఁడు నిరాశీస్సు, కోర్కులు లేనివాఁడు; యతచిత్తాత్మా = చిత్తము అంతఃకరణము, ఆత్మ—బాహ్య మగు కార్యకరణ సంఘాతము §, ఆ రెండును యతములు—నిగ్రహింపఁబడినవి ఎవ్వనిచేతనో అతఁడు యతచిత్తాత్ముఁడు; త్యక్తసర్వపరిగ్రహః = త్యక్తము—విడువఁబడినది సమస్తమైన పరిగ్రహము * ఎవ్వనిచేతనో అతఁడు త్యక్తసర్వపరిగ్రహుఁడు; శారీరమ్ = శరీరస్థితిమాత్రమె ప్రయోజనముగాఁ గలదగు; కేవలమ్ = అందును అభిమానము లేని దగు; కర్మ = కర్మమును; కుర్వన్ = చేయుచు; న ఆప్నోతి = పొందఁడు; కిల్బిషమ్ = అనిష్టరూపమయిన పాపమును ధర్మమును గూడ, ధర్మము గూడ ముముక్షువునకు అనిష్టరూప మగుటవలన కిల్బిషమే, బంధజనక మగుటవలన; సంసారమును పొందఁ డని యర్థము.

ఆశలు విడిచినవాఁడై మనస్సును దేహమును నిగ్రహించి సర్వవిషయములను బరిత్యజించి యుండుసన్న్యాసి శరీరస్థితికై కావలసిన కర్మమును అభిమా

♦ దృష్టములు—పుత్రాదులు, అదృష్టములు—స్వర్గాదు లగు ఇష్టములు విషయములుగాఁ గల వగు.
‡ ఆశలు.
§ దేహము.
* విషయము, సొత్తు.

నకొూన్య మయినదానిఁ జేయుచుండుటచే ధర్మాధర్మరూప మగు పాపమును సంసారమును ఎంతమాత్రము పొందఁ డని తాత్పర్యము.

ఆ. విక్షేపము కలిగించు కర్మ మున్నను కూటస్థాత్మానుసంధానముచేఁ గైవల్యము సిద్ధించుచుండఁగా విక్షేపము లేనియప్పుడు మఱియుఁ జక్కఁగా సిద్ధించు నను నభిప్రాయముచేఁ జెప్పుచున్నారు ఇఁక నెవ్వఁడు ఇత్యాదిగా. మున్ను చెప్పిన వానికి విపరీతుఁడు = లోకసంగ్రహాద్యపేక్ష లేనివాఁడు. ఆ వైపరీత్యమునే తెల్లము సేయుచున్నారు కర్మారంభమునకు ఇత్యాదిగా. సాధనసహితసర్వకర్మముల సన్న్యసించినయెడ శరీరస్థితిగూడ నెట్లు సిద్ధించు నని యాశంకించి చెప్పుచున్నారు శరీరయాత్రామాత్రవ్యాపారుఁడు అని. అప్పుడు అట్టి వ్యాపారమునందు లగ్న మయిన మనస్సు గలవాఁ డగుటచే సమ్యక్జ్ఞానమునకు విముఖుండైన యతనికి ఎక్కడిది ముక్తి యని యాశంకించి ఆవ్యాపారమునం దాదరము లేమివలన నట్లు కా దని చెప్పుచున్నారు జ్ఞాననిష్ఠుఁడు అని. ఆశీస్సులు-ప్రార్థనాభేదముచే తృష్ణావిశేషములు. విద్వాంసునకు ఆశీస్సులు నిర్గతంబు లగుటకు హేతువుఁ జెప్పుచున్నారు యతచిత్తాత్మా అని. మనస్సునువలె ఆత్మను నిగ్రహించుట యె ట్లని యాశంకించి చెప్పుచున్నారు బాహ్య మగు ఇత్యాదిగా. రెంటిని నిగ్రహించుటచే అర్థసిద్ధ మగు దానిఁ జెప్పుచున్నారు త్యక్తేత్యాదిగా. సర్వపరిగ్రహమును బరిత్యజించినచో దేహస్థితిగూడ దుర్లభ మగు నని యాశంకించి చెప్పుచున్నారు శారీరమ్ ఇత్యాదిగా. మాత్రశబ్దముచే ♦ పునరుక్త మగుటవలన నిరర్థకము కేవలశబ్ద మని యాశంకించి చెప్పుచున్నారు అందును ఇత్యాదిగా.

భా. శారీరం కేవలం కర్మ అనుచో, ఏమి శరీరనిర్వర్త్యము § శారీరకర్మ మని యర్థమా? లేక, శరీరమాత్రప్రయోజన మగు కర్మము శారీరకర్మ మనియా? ఇం దేమి శరీరనిర్వర్త్యము శారీరము అన్నను? లేక, శరీరస్థితిమాత్రప్రయోజనము శారీరము అన్నను? చెప్పెదము. శరీరనిర్వర్త్యము శారీరము అని యర్థ మగునేని, అప్పుడు దృష్టాదృష్టప్రయోజన మగు కర్మమును నిషిద్ధమునుగూడఁ జేయుచుఁ బొందఁడు కిల్బిషమును అని అభిప్రాయ మన్నచో విరుద్ధప్రతిపాదనము * ప్రస

♦ శరీరస్థితిమాత్రమే అనుచోటి మాత్రశబ్దముచే.

§ శరీరముచే నెఱవేర్పఁ దగినది.

* ధర్మశాస్త్రమునకు విరుద్ధ మయిన యర్థము చెప్పుట.

క్తించును; శాస్త్రీయ మయిన ♦ కర్మమునే దృష్టాదృష్టప్రయోజనమును శరీరముచేఁ జేయుచుఁ బొందఁడు కిల్బిషమును అని యభిప్రాయ మన్నను అప్రాప్తప్రతిషేధము ♦♦ ప్రసక్తించును. శారీరం కర్మ కుర్వన్ అని శారీరత్వవిశేషణమువలనను కేవలశబ్దప్రయోగమువలనను వాఙ్మనసనిర్వర్త్యమయిన కర్మమును, ధర్మాఖ్యమైన విహితమును అధర్మాఖ్య మైన ప్రతిషిద్ధమును, జేయుచుఁ బొందును గిల్బిషము నని చెప్పినట్లగును. అందును వాఙ్మానసములచే విహితము ననుష్ఠించుపక్షమునఁ గిల్బిషప్రాప్తి చెప్పుట విరుద్ధం బగుచున్నది; ప్రతిషిద్ధము సేవించుపక్షమునందు సిద్ధార్థానువాదమాత్రంబై నిరర్థకం బగును *. ఇఁక శరీరస్థితిమాత్రప్రయోజనమే శారీరకర్మ మని యభిప్రాయ మన్నచో.—అప్పుడు దృష్టాదృష్టప్రయోజనమగు కర్మము విహితమును గాని ప్రతిషిద్ధమును గాని శరీరవాఙ్మనస్సులచే నిర్వర్త్య మగుదాని ఇతరమును జేయనివాఁడై అశరీరాదులచేతనే శరీరస్థితిమాత్రప్రయోజనమైన శరీరచేష్టామాత్రమును, కేవలశబ్ద ప్రయోగమువలన నేను జేయుచున్నా నను నభిమానము లేనివాఁడై, లోకదృష్టిచేఁ జేయుచున్నవాఁడై పొందఁడు కిల్బిషమును. ఇట్టివానికి పాపశబ్దవాచ్య మగు కిల్బిషము అసంభవ మగుటవలన, కిల్బిషమును—సంసారమును పొందఁడు, జ్ఞానాగ్నిదగ్ధకర్ముఁ డగుటవలన అప్రతిబంధముగా ముక్తినే పొందును. అని మున్ను చెప్పినసమ్యగ్దర్శనఫలమున కనువాదమే యిది. ఇట్లు శారీరం కేవలం కర్మ అనుట కీయర్థము గ్రహించినచో నిరవద్యం ❡ బగుచున్నది.

ఆ. శారీరం కేవలం కర్మ అనుచో శారీరపదార్థమును స్ఫుటీకరించుటకై రెండువిధముల వికల్పించుచున్నారు శారీర మిత్యాదిగా. శరీరనిర్వర్త్యము శారీరమనుపక్షమునం దేమిదోషము? శరీరస్థితిమాత్రప్రయోజనము శారీరము అను

♦ విహితమైన.

♦♦ ప్రసక్తింపని దాని నిషేధించుట—విహితకర్మము చేయుటచేఁ గిల్బిషము పొందు నని యెవ్వఁడైనను జెప్పినం గదా అట్లు పొందఁ డని నిషేధింపవలయును. ప్రసక్తింపనిదాని నిషేధించుట యుచితము గా దనుట.

* ఇతరము దేనిచేతను దెలియని యర్థమునే శాస్త్రి ముపదేశించును. తెలిసినదాని నుపదేశించుచో శాస్త్రం బనర్థకం బగు నని భావము.

❡ నిర్దోషము.

పక్షమునందుఁ గాని ఏమి ఫలము ? అని పూర్వపక్షి యడుగుచున్నాఁడు ఇం దేమి ఇత్యాదిగా. శరీరనిర్వర్త్యము శారీరము అనుపక్షమునందు దోషముఁ జెప్పుచున్నారు చెప్పెదము అని. శరీరముచే నేది నిర్వర్త్యమో అది ప్రతిషిద్ధమా ? విహితమా ? మొదటిపక్షమునందు, విరోధ మగు నని చెప్పుచున్నారు శరీరనిర్వర్త్యము ఇత్యాదిగా. ప్రతిషిద్ధము నాచరించినను అనిష్టప్రాప్తి లే దన్నచో నిషేధశాస్త్రవిరోధ మగు నని యర్థము. రెండవపక్షమునందు విహితము నాచరించినచో అనిష్టప్రాప్తి లేమింజేసి అప్రాప్తప్రతిషేధం బగు నని చెప్పుచున్నారు శాస్త్రీయ మయిన ఇత్యాదిగా. దృష్టాదృష్టప్రయోజనము—దృష్టప్రయోజనము—కారీర్యాది కర్మము ♦, అదృష్టప్రయోజనము—స్వర్గసాధనం బగు జ్యోతిష్టోమాదికర్మము అని విభాగము. శరీరనిర్వర్త్యము శారీర మనుమతమునందు మఱియొకదోషము చెప్పుచున్నారు శారీరం కర్మ ఇత్యాదిగా. వాక్కుచేతను మనస్సుచేతను కర్మము ననుష్ఠించినచో సన్న్యాసికిఁ గిల్బిషము కలుగనే కలుగు నని యాశంకించి చెప్పుచున్నాఁడు అందును ఇత్యాదిగా. వాఙ్మానసములచే విహితము చేయుటచేతనా నిషిద్ధముచేయుటచేతనా సన్న్యాసికిఁ గిల్బిషప్రాప్తి యగునని వికల్పించి మొదటిపక్షమునందు జపాధ్యయనవిధివిరోధ మగు నని ప్రతిపాదించి రెండవపక్షమును దూషించుచున్నారు ప్రతిషిద్ధము ఇత్యాదిగా. శరీరనిర్వర్త్యము శారీరము అనుపక్షమును ఇట్లు నిరాకరించి రెండవపక్షమునందు లాభముఁ జూపుచున్నారు ఇఁక ఇత్యాదిగా. ఇతరమును—శరీరస్థితిమాత్రప్రయోజన మగు కర్మముకంటె ఇతరము నని యర్థము. అందుఁగూడ విద్వాంసునకు స్వదృష్టిచేఁ బ్రవృత్తి సంభవింప దని సూచించుచున్నారు లోకదృష్టిచేత నని. విద్వాంసుఁ డీవిధమున వర్తించినవాఁడై పొందఁడు కిల్బిషమును అనుచో వివక్షిత మయిన యర్థముఁ జెప్పుచున్నారు ఇట్టివానికి ఇత్యాదిగా. ఇట్టివానికి—దేహస్థితిహేతుభిన్న మగు విధినిషేధవిషయ మయినకర్మమును చేయకున్నవాని కని యర్థము. శారీరం కేవలం కర్మ కుర్వ న్నాప్నోతి కిల్బిషమ్ అను దానికిఁ జెప్పినవిధంబున నర్థము గ్రహించినయెడ శారీరం కేవలమ్ అను రెండువిశేషణములును నిర్దోషముగా సిద్ధించు నని ఫలితముఁ జెప్పుచున్నారు ఇఁక ఇత్యాదిగా.

హ. నిరాశీః = కోరికలు లేనివాఁడై. యతచిత్తాత్మా = నిగ్రహింపఁబడిన యంతఃకరణము గలవాఁడై. త్యక్తసర్వపరిగ్రహః. శారీరం కేవలం కర్మ = శరీరస్థితిసాధన మయిన కర్మమును; కుర్వన్, నాప్నోతి; కిల్బిషమ్ = పాపమును.

♦ కారీరి యనఁగా వర్షఫలం బగు యాగవిశేషము.

౨౦. ఇంక నెవ్వఁడు వివేకవైరాగ్యశమదమాదిసాధనసంపన్నుండై సమస్త కర్మములను సన్న్యసించి శ్రవణమననంబులచే ఆత్మతత్త్వముఁ దెలిసినవాఁడై నిదిధ్యాసనపరుం డగుచున్నాఁడో అట్టి సన్న్యాసి శరీరయాత్రామాత్రరూప మయిన కర్మము చేయుచుండి బ్రహ్మనిష్ఠచే నిర్మూలితబంధుండై ముక్తుఁ డగుచున్నాఁ డని చెప్పుచున్నాఁడు.—నిరాశీః = నిశ్శేషముగా నిర్గతములు ఆశీస్సులు—విషయకామనలు ఎవనివలన నుండియో అతఁడు నిరాశీస్సు, సర్వకామరహితుఁ డని యర్థము; అందువలననే, త్యక్తసర్వపరిగ్రహః = విడువఁబడినవి కౌపీనము కంథ ♦ తక్కఁ దక్కిన సర్వపరిగ్రహములును ఎవ్వనిచేతనో అతఁడు త్యక్త సర్వపరిగ్రహుఁడు, యోగనిష్ఠాపరుం డగు యతి, తాను, యతచిత్తాత్మా = ఆత్మ యనఁగా దేహము, యతములు—నిరోధింపఁబడినవి మనోదేహములు ఎవ్వనిచేతనో అతఁడు యతచిత్తాత్ముఁడు; లేక, యతము = నిలుపఁబడినది చిత్తము ఆత్మయందే, కా దెచ్చటను అనాత్మయందు, ఎవ్వనిచేతనో అతఁడు యతచిత్తాత్ముఁడు, అట్టివాఁడై; శారీరమ్ = శరీరస్థితిహేతువయిన, ప్రాణరక్షణమే ప్రయోజనముగాఁ గల; అందును, కేవలమ్ = తాను యతిజ్ఞాని కర్త యను నభిమానము లేనట్టి; కర్మ = కర్మమును; కుర్వన్; కిల్బిషమ్; నాప్నోతి. ఓయీ! « వృత్త్యాయా ఽథ భిక్షాచర్యం చరన్తి ” అని ప్రాణరక్షణహేతు వగు భిక్ష యతికి విహితం బగుటవలన విహితము ననుష్ఠించుటచేఁ గిల్బిషము సంభవింపమివలన అప్రాప్త మగు కిల్బిషప్రాప్తిని బ్రతిషేధించుట యుచితము కాదు. అనఁగా, అది సరికాదు, ఒకానొకచో కిల్బిషప్రాప్తి సంభవించుట వలన. యతచిత్తాత్ముఁడని చెప్పుటచే వాక్కుఁగూడ నిరుద్ధ మగుటవలన మౌని యగు యతికి ఒకానొకప్పుడు అభిశస్తాదులయొద్దఁగూడ * భిక్షాగ్రహణము ప్రసక్తించుటవలన « అభిశస్త పతిత వర్జమ్ ” § అని శాస్త్రప్రతిషిద్ధము నాచరించుటచే కిల్బిషము సంభవింపనే సంభవించుచున్నది. సమ్యక్ జ్ఞానమునకుఁ బ్రతిబంధక మగు అట్టి కిల్బిషమునే కర్మమునం దకర్మదర్శనము అనునగ్నిచే నిగ్రహించి ముక్తిఁ బొందుచున్నాఁ డనునాశయమునం జెప్పుచున్నాఁడు కుర్వ న్నాప్నోతి కిల్బిషమ్ అని. లేక; మధు మాంసంచ మద్యంచ తామ్బూలం తైల మౌషధమ్ । త్యాజ్యా న్యష్టౌ యతే

♦ బొంత.

* అభిశస్తుఁడు—పాపము చేసినవాఁ డని దోషవాదము నొందినవాఁడు.

§ అభిశస్తుని పతితుని విడిచి తక్కినవారియొద్ద భిక్ష గొనవలయును.

ర్ధూరా త్తథా కాన్తాచ కాఞ్చనమ్ » ♦ అని మిక్కిలి నిషిద్ధము లైనను, శారీరమ్ శరీరస్థితికారణమును; ఏది లేనిచో శరీరము పోవునో శ్రవణాదికము సిద్ధింపదో అది శారీరము, సర్పదంశము నేత్రరోగము ఉదరశూలము మొదలగు మహోపద్రవములందు « ఔషధవ దాశమన మాచరేత్ » * అను శాస్త్రమువలన ఔషధసేవారూప మయిన శారీరకర్మమును, కేవలమ్—అప్రయత్నసిద్ధమును, కుర్వన్, శ్రవణాది తత్పరుం డగు యతి, కిల్బిషం న ఆప్నోతి. లేక; నిరాశీః = నిత్యానిత్యవివేకముచేతను వైరాగ్యముచేతను తీవ్రమోక్షేచ్ఛచేతను ఆశీస్సులనుండి—తుచ్ఛవిషయము లయిన ఐహికాముష్మిక సుఖముల మీఁది యాశలనుండి విడివడినవాఁడై; కావుననె; త్యక్తసర్వపరిగ్రహః = ధర్మప్రజాసంపత్తికొఱకు పరిగ్రహింపఁబడుచున్నది కావునఁ బరిగ్రహ మనఁగా భార్యాదికము, భార్యాదిపరిగ్రహము లన్నియు మోక్షేచ్ఛచే నెవ్వనిచేత విడువఁబడినవో అట్టివాఁడు సమస్తము లయిన కర్మములను తత్సాధనములను సన్న్యసించినవాఁడు, యతి; తాను, యతచిత్తాత్మా = యతములు—బాహ్యవ్యాపారములనుండి మరలింపఁబడినవి చిత్తమును కార్యకరణసంఘాతమును ♦♦ ఎవ్వనిచేతనో, అట్టివాఁడై; శారీరమ్ = శరీరోపాధికుఁ డగుటవలన శారీరుఁ డనఁగా ఆత్మ, ఆత్మను బొందెడు శ్రవణాదికర్మముగూడ శారీరమే యగును, బాహ్య మగు జపాదికర్మము సమస్తమును విడిచి, ఆంతర మయిన శ్రవణాదికర్మమును; కేవలమ్ = దానినిమాత్రమే; కుర్వన్; కిల్బిషమ్ = దుఃఖ జనక మగు సంసారబంధమును; నాప్నోతి. కుర్వ న్నాప్నోతి కిల్బిషమ్ అని వచియించు భగవంతునిచే జపాదికర్మముతోఁగూడ శ్రవణాదికము చేసినను శ్రవణాదికమును విడిచి తద్వ్యతిరిక్త మైన కర్మమునే చేసినను యతి కిల్బిషమునే పొందునని సూచిత మవుచున్నది. అందుచే సన్న్యాసిచే శ్రవణాదికమే సర్వదా కర్తవ్యము, ఇతరము స్తోత్ర మంత్రజపాదికము కర్తవ్యము గా దని సిద్ధము. అట్లు స్మృతి « యమా నభీక్ష్ణం సేవేత నియమాన్ పరత స్త్యజేత్ । జిజ్ఞాసాయాం సంప్రవృత్తో నాద్రియే త్కర్మచోదనామ్ " అనియు « సన్న్యస్య శ్రవణం కుర్యా న్నా ఽన్య త్కుర్యా ద్యతిః క్వచిత్ » అనియు.

♦ తేనె మాంసము మద్యము తాంబూలము నూనె యౌషధము స్త్రీ స్వర్ణము — ఈ యెనిమిదియు యతికి దూరమున వర్జింపవలసినవి.

* ఔషధమువలె బాధ శమించువఱకు ఆచరించునది.

♦♦ దేహమును.

మ. ఎప్పుడు మిక్కిలి విక్షేపహేతు వగు జ్యోతిష్టోమాదికముగూడ సమ్యగ్జ్ఞానవశంబున ఫలజనకంబు కాఁజాలదో అప్పుడు విక్షేపజనకము కానట్టి శరీరస్థితిమాత్రనిమిత్త మగు భిక్షాటనాదికము బంధహేతు కానేకా దని కైముతికన్యాయముచేఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—నిరాశీః=తృష్ణ లేనివాఁడును; యతచిత్తాత్మా=ప్రత్యాహారముచే ♦ నిగ్రహింపఁబడిన అంతఃకరణమును బాహ్యేంద్రియసహిత మగు దేహమును గలవాఁడును; ఇట్లు జితేంద్రియుఁ డగుటచే తృష్ణారహితుఁ డగుటవలన, త్యక్తసర్వపరిగ్రహః = విడువఁబడిన సమస్తములైన పరిగ్రహములును—భోగోపకరణములును గలవాఁడును; ఇట్టివాఁ డైనను ప్రారబ్ధకర్మవశమువలన, శారీరమ్=శరీరస్థితిమాత్రప్రయోజన మగు; కర్మ=కౌపీనాచ్ఛాదనాదిగ్రహణము * భిక్షాటనము మొదలగు కర్మమును, యతికి శాస్త్రముచే అభ్యనుజ్ఞ చేయఁబడినదానిని, కాయికమును వాచికమును మానసమును; దీనినిగూడ, కేవలమ్ = కర్తృత్వాభిమానశూన్యమైనదానిని; పరులచే ఆరోపింపఁబడిన కర్తృత్వముచే §, కుర్వన్=చేయుచున్నవాఁడై; పరమార్థంబున అకర్త్రాత్మదర్శనము గలవాఁ డగుటవలన, నాప్నోతి; కిల్బిషమ్ = ధర్మాఽధర్మఫలభూత మయిన యనిష్టమును, సంసారమును; పాపమువలెఁ బుణ్యముగూడ అనిష్టఫలజనకం బగుటచేఁ గిల్బిషం బగుటవలన. ఇఁక నెవ్వరు శరీరనిర్వర్త్యము శారీర మ్మని వ్యాఖ్యానము చేసెదరో వారిమతమునందు కేవలం కర్మ కుర్వన్ అనుటకంటె నధికార్థము లేకుండుటవలన అవ్యావర్తకం బగుటచే శారీరపదము వ్యర్థ మగును. వాచికమానసికవ్యావర్తనార్థ మని చెప్పుదు రేని, అప్పుడు కర్మపదము విహితకర్మమాత్రపరం బన్నచో « శారీర మయిన విహితకర్మమును జేయుచున్నవాఁడై పొందఁడు కిల్బిషమును '' అని అప్రసక్తప్రతిషేధము నిరర్థకం బగును; « వాచికము మానసికము నగు విహితకర్మమును చేయుచున్నవాఁడై పొందుచున్నాఁడు కిల్బిషమును '' అని విరుద్ధార్థము చెప్పిన ట్లగును. కర్మపదము విహితమును బ్రతిషిద్ధమునుగూడ బోధించు నన్నను ఇట్లే వ్యాఘాతము $. అని భాష్యమునందే విస్తరింపఁబడినది.

♦ ఇంద్రియములను విషయములనుండి మరలించుట ప్రత్యాహార మనఁబడును.

* ఆచ్ఛాదనము—దుప్పటి.

§ తాను కర్త యను బుద్ధి లేనివాఁడై యనుట.

$ విరోధము—విహితపక్షమున అప్రసక్తప్రతిషేధమును నిషిద్ధపక్షమున ధర్మశాస్త్రవిరోధమును ఇత్యాది.

శ్రీ. మఱియును.—నిరాశీః = కామనలు లేనివాఁడును; యతచిత్తాత్మా = నిగ్రహింపఁబడిన చిత్తమును దేహమును గలవాఁడును; శారీరమ్ = శరీరమాత్రముచే నెఱవేర్పఁ దగిన, కర్తృత్వాభిమానరహిత మగు కర్మమును; కుర్వన్ = చేయుచున్నను; కిల్బిషమ్ = బంధమును; నాప్నోతి. యోగారూఢునిపక్షమునందు.—శరీరనిర్వాహమునకుమాత్ర ముపయోగించునట్టి స్వాభావిక మగు భిక్షాటనాదికర్మమును జేయుచున్నను, కిల్బిషమ్ = విహితకర్మమును జేయకుండుటచేఁ గలుగు దోషమును, పొందఁడు.

ప. మఱియును.—నిరాశీః = ఇది నాకుఁ గావలయు నని కోరికలేనివాఁడును; యతచిత్తాత్మా = నిగ్రహింపఁబడిన మనశ్శరీరములు గలవాఁడును; త్యక్తసర్వపరిగ్రహః = విడువఁబడిన సమస్తము లయిన బంధహేతువులును గలవాఁడును; కేవలమ్; శారీరమ్ = శరీరనిర్వాహప్రయోజన మగు; కర్మ; కుర్వన్; కిల్బిషమ్ = పరిగ్రహాదిదోషమును, నాప్నోతి.

రా. మరలఁ గర్మము జ్ఞానాకార మగుటనే వివరించుచున్నాఁడు — నిరాశీః = ఫలాభిసంధి లేనివాఁడును; యతచిత్తాత్మా = నిగ్రహింపఁబడిన చిత్తమును మనస్సును గలవాఁడును; త్యక్తసర్వపరిగ్రహః—ఆత్మయె ప్రయోజనముగాఁ గలవాఁ డగుటచే ప్రకృతియందును ప్రాకృతవస్తువునందును మమత లేనివాఁడునై; యావజ్జీవము, కేవలమ్, శారీరం కర్మ = శారీర మగు కర్మమునే ♦; కుర్వన్, కిల్బిషమ్ = సంసారమును; నాప్నోతి = పొందఁడు. ఇట్లు జ్ఞాననిష్ఠచే అవ్యవహిత మయిన * కేవలకర్మయోగము ననుష్ఠించుటచే ఆత్మను జూచుచున్నాఁ డని యర్థము.

ఫలాభిసంధి లేనివాఁడై మనస్సును మనోవృత్తులను నిగ్రహించి ప్రకృతియందును ప్రాకృతము లగు సకలభోగ్యపదార్థములందును మమత లేనివాఁడై శారీర మగు కర్మమును మాత్రమే చేయుచున్నచో ఆత్మదర్శనము నొంది సంసారమునుండి ముక్తుఁ డగు నని తాత్పర్యము.

మా. కామాదుల విడుచు నుపాయముఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—యతచిత్తాత్ముఁడై నిరాశీస్సు అని యర్థము. ఆత్మ యనఁగా మనస్సు. పరిగ్రహంబుల విడు

♦ శారీర మనఁగా శరీరసంబంధి, శరీరమునకు విడువరానిది యనుట, లేక, ఫలాభిసంధి లేవించే బుద్ధివ్యాపారము లేనిది; లేక, శరీరధారణాద్యర్థము స్వర్గాద్యర్థము కా దనుట.

* జ్ఞాననిష్ఠ లేకయే.

చుట యనఁగా అభిమానము లేకుండుట. నైవ కించి త్కరోతి అనుదాని యభిప్రాయముఁ జెప్పుచున్నాఁడు—నాప్నోతి కిల్బిషమ్ అని ♦.

యదృచ్ఛాలాభసంతుష్టో ద్వన్ద్వాతీతో విమత్సరః
సమ స్సిద్ధా వసిద్ధౌచ కృత్వా ఽపి న నిబధ్యతే. ౨౨

భా. సర్వపరిగ్రహంబులను విడిచిన యతికి శరీరస్థితిసాధన మగు అన్నాదిపరిగ్రహము లేకపోవుటవలన, యాచనాదికముచే శరీరస్థితి చేయవలసినట్లు ప్రాప్తింపఁగా « అయాచిత మసంక్లృప్త ముపపన్నం యదృచ్ఛయా » $ ఇత్యాదివచనముచే అనుజ్ఞాత మయినదాని యతికి శరీరస్థితిహేతు వగు అన్నాదికము లభించుద్వారమును వెల్లడించుటకై చెప్పుచున్నాఁడు.—యదృచ్ఛాలాభసంతుష్టః = ప్రార్థింపక లభించిన లాభము యదృచ్ఛాలాభము, దానిచే సంతోషించినవాఁడు, అలం ప్రత్యయమును * పొందినవాఁడు; ద్వన్ద్వాతీతః = ద్వంద్వములచే—శీతోష్ణాదులచేఁ బీడింపఁబడుచున్నవాఁ డైనను అవిషణ్ణచిత్తుఁడు ❦ ద్వంద్వాతీతుఁ డని చెప్పఁబడును; విమత్సరః = మత్సరము లేనివాఁడు, వైరబుద్ధి లేనివాఁడు; యదృచ్ఛాలాభముగూడ, సిద్ధౌ = సిద్ధించినను; అసిద్ధౌచ= సిద్ధింపకపోయినను; సమః=తుల్యుఁడు. ఇట్టివాఁడు ఎవ్వఁడు శరీరస్థితిహేతు వగు అన్నాదికము లభించినను లభింపకున్నను సముఁడు హర్షవిషాదములు లేనివాఁడును కర్మాదులందు అకర్మాదిదర్శియును ఆత్మతత్త్వజ్ఞాననిష్ఠుఁడును శరీరస్థితిమాత్రప్రయోజనము శరీరనిర్వర్త్య మగు భిక్షాటనాదికర్మమునందు, "నే నేమియుఁ జేయకయే యున్నాను గుణాగుణేషు వర్తన్తే" అని సదా నిశ్చయము గలవాఁడునై తాను కర్తగాఁ డని యెఱింగినవాఁడు కావున భిక్షాటనాదికర్మ మేదియుఁ జేయనే చేయఁడో, లోకవ్యవహారసదృశ మయిన వ్యవహారము కనఁబడుటం జేసి లౌకికులచే నారోపితం బగు కర్తృత్వంబున భిక్షాటనాదికర్మంబునందుఁ గర్త యగు

♦ ఏమియుఁ జేయఁ డనఁగా పాపము నేమియుఁ జేయఁ డని తాత్పర్యము.

$ యాచింపఁబడనిదియు సంకల్పింపఁబడనిదియు అప్రయత్నముగాఁ బొందఁబడినదియు.

* చాలు ననుబుద్ధిని.

❦ దుఃఖితము గాని మనస్సు గలవాఁడు.

చున్నాఁడు కాని శాస్త్రప్రమాణజనితం బగు స్వానుభవంబుననో అక ర్తయే యగుచున్నాఁడో, అట్టి యతి యిట్లు పరులచే అధ్యారోపింపఁ బడిన కర్తృత్వంబున శరీరస్థితిమాత్రప్రయోజనం బగుభిక్షాటనాదికర్మము ను, కృత్వాఽపి = చేసియును; ననిబధ్యతే = బంధింపఁబడఁడు, బంధ హేతు వగు కర్మము నహేతుకముగా జ్ఞానాగ్నిచే దగ్ధ మగుటవలన అని అనువాదమే యిది.

ప్రయత్నము లేక లభించిన యాహారాదికమునకుఁ దృప్తిఁ బొందుచు శీతోష్ణాదిద్వంద్వములు బాధించినను వైకల్యము నొందక సర్వభూతములందును వైరము లేనివాఁడై తాను దేనికిని బ్రయత్నము చేయక భిక్షాదికము అప్ర యత్నముగా లభించునదిగూడ లభించినను లభింపకపోయినను హర్షవిషాదములు పొందనివాఁడై యిట్లు తాను అకర్త యని తెలిసి కొంచె మయినను కర్తృ త్వాభిమానము లేనివాఁడై భిక్షాటనాదికర్మమును శరీరస్థితినిమిత్తము చేసినను అతఁడు బంధము నొందఁ డని తాత్పర్యము.

ఆ. పూర్వశ్లోకముతో సంగతిని జూపుచు నుత్తరశ్లోకము నెత్తుచున్నారు సర్వేత్యాదిగా. అన్నాది అనుచోటి ఆదిశబ్దముచే పాదుకలు ఆచ్ఛాదనము మొద లగునవి గ్రహింపఁబడుచున్నవి. యాచనాదికముచే అనుచోటి యాదిశబ్దముచే సేవ కృషి మొదలగునవి గ్రహింపఁబడుచున్నది. అయాచితమ్ = భిక్షాటనమునకొఱకుఁ బ్రయత్నించుటకు మున్ను ఎవ్వఁడేని యోగ్యునిచే నివేదింపఁబడిన భైక్ష్యము. అసంక్లృ ప్తమ్ = అపవాదము గలవానిని బతితుని విడిచి సంకల్పము లేకయే ఐదుగాని యేడుగాని గృహములనుండి తెచ్చుకొన్న భైక్ష్యము. యదృచ్ఛయా ఉపపన్నమ్= భక్తజనులు తనసమీపమునకుఁ దెచ్చి యిచ్చిన సిద్ధాన్నము, యదృచ్ఛయా అనఁగా స్వప్రయత్నము లేకయే యని యర్థము. ఇత్యాదివచనముచే అనుచోటి ఆదిశబ్ద ముచే "మాధూకర మసంక్లృప్తం ప్రాక్ప్రణీత మయాచితమ్ । తత్కాలోపప న్నంచ భైక్ష్యం పఞ్చవిధం స్మృతమ్" ఇత్యాదులు గ్రహింపఁబడుచున్నవి. పరుల యుత్కర్షము నోర్వమితోఁ గూడినస్వోత్కర్షాభిలాష తొలఁగినది యెవ్వనివలన నుండియో అనువ్యుత్పత్తి నాశ్రయించి వివక్షిత మయిన యర్థము చెప్పుచున్నారు వైరబుద్ధి లేనివాఁడు అని. సంక్షేపముగాఁ జెప్పిన యర్థము విశదీకరించుచున్నారు ఇట్టివాఁ డెవ్వఁడు ఇత్యాదిగా. అట్లయినను ప్రకృత యతికి భిక్షాటనాదికము నందుఁ గర్తృత్వము కలదు, కర్తృత్వము లేనిచో భిక్షాటనాదులు సంభవింపమివలన

జీవనాభావము ప్రసక్తించుటవలన నని యాశంకించి చెప్పుచున్నారు లోకవ్యవహా రేత్యాదిగా. లౌకికులతో—అవివేకులతోఁ గూడ వ్యవహారము స్నానాచమనభోజ నాదిరూపము విద్వాంసునకుఁగూడ సదృశముగాఁ గనఁబడుటవలన దాని ననుసరించి లౌకికులు వానియందు కర్తృత్వము నారోపించుటవలన విద్వాంసుఁడుగూడ లోక దృష్టిచే భిక్షాటనాది కర్మమునందుఁ గర్తృత్వము ననుభవించుచున్నాఁ డని యర్థము. అప్పు డతఁడు అకర్త యెట్లగును? అనఁగాఁ జెప్పుచున్నారు శాస్త్రప్రమా ణేత్యా దిగా. మొదటి మూఁడుపాదములకును వ్యాఖ్యానము చేసి నాలవపాదమునకు వ్యాఖ్య చేయుచున్నారు అట్టి యతి ఇత్యాదిగా. ప్రాతిభాసికం ♦ బగు భిక్షాట నాదికర్మముచే విద్వాంసుఁడు బద్ధుఁడు గా కున్నను ఇతరకర్మముచే బద్ధుఁ డగు నని యాశంకించి చెప్పుచున్నారు బంధహేతువు ఇత్యాదిగా. జ్ఞానాగ్నిచే దగ్ధ మగుటవలన ననునది « శారీరం కేవలం కర్మ » ఇత్యాదిగాఁ జెప్పిన యర్థము యొక్క యనువాద మని యన్వయము. కర్మము ముక్తికి మహావిరోధం బని స్వాభిప్రాయము సూచించుచున్నది కృత్వాఽపి యనుస్థలమునందలి అపిశబ్దము.

హ. యదృచ్ఛాలాభసంతుష్టః = అప్రార్థిత మయిన లాభముచే సంతో షముఁ బొందినవాఁడు. ద్వంద్వాతీతః = శీతోష్ణాదులచే సుఖదుఃఖాదులు లేనివాఁడు. విమత్సరః = క్రోధము లేనివాఁడు. కర్మములఫలము సిద్ధించినను సిద్ధింపకున్నను సమ మయిన చిత్తము గలవాఁడు. ఇట్టివాఁడు, కృత్వాఽపి, ననిబధ్యతే = కర్మఫల మయిన శరీరాదికమును బొందఁడు.

శం. పరావరైక్యజ్ఞానాగ్నిచే నిర్దగ్ధ మయిన అవిద్యాతత్కార్యగ్రంథి గల జీవన్ముక్తుఁ డగు విద్వాంసుఁడు శరీరయాత్ర దక్క మఱి యేకర్మమునుం జేయవలసి నది లే దని ప్రతిపాదించి, నిదిధ్యాసనపరుం డగు మౌని యయినయతి అన్నమును తద్దాతను విచారింపకయే దేహయాత్ర చేసినను ముక్తిప్రతిబంధము లే దని వచి యించి, అజగరవృత్తియై * యాదృచ్ఛికముగా లభించినదానిచే జీవనము చేయు జీవన్ముక్తయతి యేవృత్తియం దుండునో అదియు నతనికి ముక్తిప్రతిబంధకము గా దని యిప్పు డుపదేశించుచున్నాఁడు శ్రీభగవంతుఁడు.—ద్వంద్వాతీతః = ద్వంద్వ ములు—నీవు నేను అనియు ఇది యది అనియు ఇష్టము అనిష్టము అనియు శుద్ధము

♦ భ్రాంతిచేఁ బ్రతీతము.

* కొండచిలువవలె పడియుండునట్టివాఁడై.

అశుద్ధము అనియు ద్వైతము అద్వైతము అనియు మొదలగు విపరీతజ్ఞానములు, వానిని అతీతుఁడు, సర్వత్ర బ్రహ్మదృష్టిచే విపరీతజ్ఞానములు లేనివాఁడు; కావుననే, విమత్సరః = నేనే యిది యంతయు నని సమస్తమును దా నని తెలిసినవాఁడు, కావున, ఉత్కర్షాపకర్షబుద్ధిలేక సర్వత్రాత్మబుద్ధి గలవాఁడు; కావుననే, యదృచ్ఛాలాభసన్తుష్టః = ప్రయత్నము లేక లభించినలాభము యదృచ్ఛాలాభము, ప్రారబ్ధవశమునఁ దనయంతనె లభించినది--సత్పురుషునిచేత నియ్యఁబడినది అసత్పురుషునిచేత నియ్యఁబడినదిగాని, శుద్ధము అశుద్ధము గాని, కొంచెము ఎక్కువగాని అన్నాదికము, దానిచేతనే సంతుష్టుఁడు—సంతృప్తిపొందినవాఁడునై; సిద్ధావసిద్ధౌచ=ఆహారము సిద్ధించినను సిద్ధింపకున్నను; సమః=బ్రహ్మానందానుభవముచేఁ దానుహర్షవిషాదములు వివర్ణత మొదలగునవి లేనివాఁడై; ఇట్లు శరీరయాత్రను, కృత్వాఽపి; అజగరమువలెనుండు బ్రహ్మవిదుఁ డగు యతి, ననిబధ్యతే= ముక్తికిఁ బ్రతిబంధమునొందఁడు. లోకదృష్టికి ఆహారాదినైషమ్యముచేఁ బ్రతిబంధకదోషము కలవాఁడపోలెఁ గనఁబడినను, విద్వాంసుఁడు, ఇది సమస్తమును నేనును బ్రహ్మమే యనుజ్ఞానముచే భోక్తభోగ్యము దాత దేయము మొదలగు సర్వదృశ్యములును బ్రహ్మమాత్రముగాఁ బ్రవిలాపితంబు లగుటవలన, అద్వితీయం బగు పరబ్రహ్మమునందుఁ బ్రతిబంధహేతు వగు నితరవస్తువు సంభవింపకపోవుటవలన, ఈవిద్వద్దేహము పడినవెంటనె విదేహముక్తిని బొందుచున్నాఁ డని యర్థము.

మ. సర్వపరిగ్రహములను బరిత్యజించినయతికి శరీరస్థితిమాత్రప్రయోజనమగు కర్మము అనుమతింపఁబడినది. అందు, అన్నాచ్ఛాదనాదులు లేక శరీరస్థితి సంభవింపమివలన యాచనము మొదలగు స్వప్రయత్నముచేతఁ గూడ అన్నాదికము సంపాదించుకోవలయు నని ప్రాప్తింపఁగా నియమము చేయుకొఱకుఁ జెప్పుచున్నాఁడు.——శాస్త్రము అనుమతింపనిప్రయత్నము లేక యుండుట యదృచ్ఛ, దానిచేతనే శాస్త్రానుమత మగు అన్నాచ్ఛాదనాదికముయొక్క లాభ మేది కలుగునో అది యదృచ్ఛాలాభము, దానిచే సంతుష్టుఁడు, దానికంటె నధికము కావలయు నని తృష్ణ లేనివాఁడు; అట్లు శాస్త్రము, « భైక్షంచరేత్ » అని ప్రకరణము నారంభించి « అయాచిత మసంక్లృప్త ముపపన్నం యదృచ్ఛయా » అని యాచనము సంకల్పము మొదలగు ప్రయత్నమును నిషేధించుచున్నది. మనువుగూడ « న చోత్పాత నిమిత్తాభ్యాం న నక్షత్రాఙ్గవిద్యయా । నానుశాసన వాదాభ్యాం

భిక్షాం లిప్సేత కర్హిచిత్ ” ♦ అని. “ యతయో భిక్షార్థం గ్రామం ప్రవిశన్తి ” § ఇత్యాదిశాస్త్రముచే ననుమతింపఁబడిన ప్రయత్నము మాత్రము చేయవలసినదియే. ఇట్లు యతి సంపాదింపవలసిన ఆచ్ఛాదనాదికముగూడ శాస్త్రముచే నియతమైయే యున్నది “ కౌపీనయుగలం వాసః కన్థాం శీతనివారిణీమ్ । పాదుకే చా ఽపి గృహ్ణీయా త్కుర్యా న్నా ఽన్యస్య సంగ్రహమ్ ” * ఇత్యాదిగా. ఇట్లు మఱియు విధినిషేధశాస్త్రము నూహించునది. ఓయీ! స్వప్రయత్నము లేక లభింపనిచో శీతోష్ణాది పీడితుఁడై యెట్లు జీవించును? అనఁగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—ద్వన్ద్వాతీతః= ద్వంద్వములను—క్షుత్పిపాసలు శీతోష్ణములు వర్షాతపములు మొదలగువాని, అతీతుఁడు—అతిక్రమించినవాఁడు, సమాధిదశ యందవి స్ఫురింప కుండుటవలన, సమాధి నుండి లేచినప్పుడు స్ఫురించినను, తాను బరమానందరూపుఁడు అద్వితీయుఁడు అకర్త అభోక్త అను జ్ఞానముచేత బాధితము లగుటవలన, ఆద్వంద్వములచే నుపహతుఁడైనను క్షోభింపని మనస్సు గలవాఁడు; కావుననే పరునకు లాభము కలిగినను దనకుఁ గలుగకపోయినను, విమత్సరః = పరుని యుత్కర్ష నోర్వలేమితోఁ గూడిన స్వోత్కర్షయందలి కోరిక మత్సరము, అది లేనివాఁడు, అద్వితీయాత్మజ్ఞానముచే వైరబుద్ధి లేనివాఁడు; అందువలననే, సమః = ఒకటేవిధ మయినవాఁడు, యదృచ్ఛాలాభము సిద్ధించినను సిద్ధింపకపోయినను, సిద్ధించినపుడు హర్షము నొందఁడు, సిద్ధింపని యప్పుడు విషాదము నొందఁడు; అతఁడు స్వానుభవంబున ‖ అకర్తయే యగుచు, పరు లారోపించిన కర్తృత్వము గలవాఁడై శరీరస్థితిమాత్రప్రయోజన మగు భిక్షాటనాదిరూప కర్మమును, కృత్వా ఽపి; ననిబధ్యతే, బంధహేతు వగు కర్మము సహేతుకముగా జ్ఞానాగ్నిచే దగ్ధ మగుటవలన నని మున్ను చెప్పినదానియనువాదము.

శ్రీ. మఱియును.—అపేక్షింపక కలిగినలాభము యదృచ్ఛాలాభము, దానిచే సంతుష్టిఁ బొందినవాఁడు; ద్వన్ద్వాతీతః = శీతోష్ణాదిద్వంద్వములను అతిక్రమించినవాఁడు, వాని సహించువాఁ డని యర్థము; విమత్సరః = వైరము లేనివాఁడు;

♦ ఉత్పాతనిమిత్తములఫలము చెప్పుటచేతను జ్యోతిషము చెప్పుటచేతను ఉపదేశముచేతను శాస్త్రవాదముచేతను భిక్షను ఎప్పుడును పొందఁ గోరఁగూడదు.

§ యతులు భిక్షముకొఱకు గ్రామముఁ బ్రవేశింపవలయును.

* గోఁచులురెండును వస్త్రమును చలిని బోఁగొట్టునట్టి బొంతను పాదుకలను గ్రహింపవలయును. ఇతరసంగ్రహము చేయఁగూడదు.

‖ తనదృష్టిచే.

యదృచ్ఛాలాభముయొక్క-గూడ, సిద్ధౌ, అసిద్ధౌచ; సమః = హర్షవిషాదములు పొందనివాఁడు; ఇట్టివాఁ డెవ్వఁడో అతఁడు, పూర్వభూమికయందుఁ గాని ఉత్తరభూమికయందుఁ గాని §, విహితమునుగాని స్వాభావికమునుగాని కర్మమును, కృత్వాఽపి; ననిబధ్యతే = బంధము నొందఁడు.

ప. మఱియును.—ప్రార్థింపక లభించిన లాభము యదృచ్ఛాలాభము, దానిచే సంతుష్టుఁడు, అదియును శరీరనిర్వాహమునకుమాత్రము చాలినది «మా గృధః కస్య స్విద్ధనమ్» ♦ అను శ్రుతివలన. ద్వంద్వములను శీతోష్ణాదులను అతీతుఁడు. విమత్సరః = ఇతరుల మేలునందు ద్వేషము లేనివాఁడు. సిద్ధౌ, అసిద్ధౌచ, సమః = హర్షవిషాదములు లేనివాఁడు; అట్టివాఁడు పూర్వోత్తరదశలయందు యథాసంభవము కర్మమును చేయుటచే బంధము నొందఁడు.

రా. యదృచ్ఛాలాభసంతుష్టః = యదృచ్ఛాప్రాప్తమైన శరీరధారణహేతు వగు వస్తువుచే సంతుష్టిఁ బొందినవాఁడు; ద్వంద్వాతీతః=సాధనసమాప్తి యగువఱకును * అనివార్యము లగు శీతోష్ణాదుల సహించువాఁడు. విమత్సరః = అనిష్టప్రాప్తిహేతు వయిన తనకర్మమును నిరూపించికొని ‖ పరులయందు మత్సరము లేనివాఁడు; సిద్ధౌ అసిద్ధౌచ సమః = యుద్ధాదికర్మములయందు జయాదులు సిద్ధించినను సిద్ధింపకున్నను ఒకటేవిధ మయిన మనస్సు గలవాఁడు; కర్మమునే, కృత్వాఽపి = చేసియును, జ్ఞాననిష్ఠ లేకయున్నను; ననిబధ్యతే = సంసారమును పొందఁడు.

యదృచ్ఛాలబ్ధ మగు ఆహారాదికముచే సంతుష్టుఁడై శాస్త్రీయ మగు కర్మము నారంభించినదాని సాధించువఱకు అనివార్యముగా సంభవించునట్టి శీతోష్ణాది ద్వంద్వముల సహించుచు, ఎవ్వరైనను దనకుఁ గష్టము గలిగించినను దనపూర్వకర్మమె ఆకష్టమునకుఁ గారణ మని నిశ్చయించి వారిమీఁద మాత్సర్యము లేనివాఁడై యుద్ధాదికర్మములఫలము జయాదికము లభించినను లభింపకపోయినను ఏకవిధ మయిన చిత్తము గలవాఁడై, కర్మమునే చేయుచుండునేని అతఁడు జ్ఞాననిష్ఠ నభ్యసింప కున్నను, సంసారము నొందఁ డని తాత్పర్యము.

---

§ జ్ఞానమునకు ముందు జిజ్ఞాసావస్థయందుఁ గాని జ్ఞానమునకుఁ బిమ్మట జీవన్ముక్త్యవస్థయందుఁ గాని.

♦ ఎవ్వనిధనమును ఆశింపకుము.

* ఆరంభించిన కర్మమును బూర్తిగా సాధించువఱకును.

‖ తనకర్మమువలననె అనిష్టము గలిగిన దని నిశ్చయించుకొని.

మా. యతిచిత్తాత్మనిలక్షణముఁ జెప్పుచున్నాఁడు—యదృచ్ఛాలాభతుష్ట.

టీగా. ఎట్లు ద్వంద్వాతీతత్వ మనఁగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు సమస్సిద్ధా వసిద్ధౌ చ అను.

గతసఙ్గస్య ముక్తస్య జ్ఞానావస్థితచేతసః
యజ్ఞాయా ఽఽచరతః కర్మ సమగ్రం ప్రవిలీయతే. ౨౩

భా. త్యక్త్వా కర్మ ఫలాసఙ్గ మ్మను శ్లోకముచే, ఎవ్వఁడు కర్మము చేయుచుండి యెప్పుడు నిష్క్రియాత్మదర్శనము నొందునో అప్పుడతఁడు తనకుఁ గర్తృకర్మప్రయోజనములు లేవని యెఱింగినవాఁడు కర్మపరిత్యాగము చేయువలసి యుండఁగా ఏదో యొకనిమిత్తంబున నది సంభవింపక పూర్వమువలె నాకర్మమునం దభిప్రవృత్తుఁ డైనను, « నైవ కించిత్కరోతి సః » అని యతనికిఁ గర్మాభావము ప్రతిపాదింపఁబడినది. ఎవ్వనికిట్లు కర్మాభావము ప్రతిపాదింపఁబడినదో అట్టి—గతసఙ్గస్య = అన్నిటినుండియుఁ బోయిన ఆసక్తి గలవాఁడును; ముక్తస్య = ధర్మాధర్మాదిబంధము వీడినవాఁడును; జ్ఞానావస్థితచేతసః = జ్ఞానమునందే నిలిచిన మనస్సు గలవాఁడును; యజ్ఞాయ = యజ్ఞనిర్వృత్తికొఱకు; ఆచరతః = నెఱవేర్చుచున్నవాఁడును అగువానియొక్క; సమగ్రమ్=అగ్రముతో—ఫలముతోఁ గూడినది సమగ్రము, అట్టి; కర్మ = కర్మము; ప్రవిలీయతే = నశించుచున్నది యని యర్థము.

సమస్తదృశ్యప్రపంచమునందును ఆసక్తి లేనివాఁడై ధర్మాధర్మాదిబంధము నుండి విముక్తుండై జ్ఞానమునందే మనస్సు నిలిపి యుండువాఁడు పరమేశ్వరప్రీతికొఱకుఁ గర్మము నాచరించినను అట్టివాని కర్మము ఫలసహితముగా నాశము నొందు నని తాత్పర్యము.

ఆ. గతసఙ్గస్య అనుశ్లోకమునకు వ్యవహితశ్లోకముతో సంబంధము చెప్పుటకై జరగినవిషయముఁ జెప్పుచున్నారు త్యక్త్వా ఇత్యాదిగా. ఈశ్లోకముచే నైవ కించి త్కరోతి సః అనుచోటఁ గర్మాభావము ప్రతిపాదింపఁబడినది యని యన్వయము. ఎవ్వనికిఁ గర్మాభావము ప్రతిపాదింపఁబడినది యనఁగాఁ జెప్పుచున్నారు ఎవ్వఁడు ఇత్యాదిగా. ఎవఁడు కర్మము చేయుచుండునో అతనికిఁ గర్మాభావము ప్రతిపాదించినచో విరోధం బగు నని యాశంకించి యవస్థావిశేషమునందు అట్లు ప్రతిపాదింపుట

వలన విరోధము లేదని చెప్పుచున్నారు ఎవ్వడు ఇత్యాదిగా. ఓయీ! జ్ఞాని క్రియాకారకఫలములు లేవని యెఱింగినవాఁడు కర్మపరిత్యాగము చేయుట నిశ్చితం బగుటవలన నతనికిఁ గర్మాభావము ప్రతిపాదించుట అప్రాప్తప్రతిషేధం బగు నని యాశంకించి చెప్పుచున్నారు తనకు ఇత్యాదిగా. లోకసంగ్రహాదినిమిత్తము మున్నే చెప్పఁబడినది. పూర్వమువలె = అవిద్యావస్థయందువలె. ఇట్లు కడచినదాని నను వదించి మీఁదిశ్లోకము దించుచున్నారు ఎవ్వనికి ఇత్యాదిగా. ఇట్లు జ్ఞానవంతుఁడగు ముక్తుఁడుగూడ భగవత్ప్రీతికొఱకుఁ గర్మము ననుష్ఠించుట కనఁబడుటవలన, అందుచే నతనికి మరల బంధము సంభవించు నని యాశంకించి చెప్పుచున్నాఁడు యజ్ఞాయేత్యాదిగా. ధర్మాధర్మాది అనుచోటి యాదిశబ్దముచే రాగద్వేషాదులు సంగ్రహింపఁబడుచున్నవి. యజ్ఞనిర్వ్యత్తికొఱకు = యజ్ఞశబ్దవాచ్యుఁ డగు భగవంతుఁడు విష్ణువు నారాయణుని ప్రీతి కలుగుటకొఱకని యర్థము. జ్ఞానమునే కోరు వానికి జ్ఞానమునకుఁ బ్రతిబంధకము కర్మము అను నాశంకను బరిహరించుచున్నాఁడు కర్మేత్యాదిగా. సహాగ్రేణ అను వ్యుత్పత్తి యంగీకరించి వ్యాఖ్యానము చేయుచున్నారు అగ్రముతో ఇత్యాదిగా.

హ. గతసఙ్గస్య=ఫలసంకల్పము లేనివాఁడును. జ్ఞానావస్థితచేతసః=పరమాత్మయందే అవస్థిత మయిన బుద్ధి గలవాఁడును. యజ్ఞాయ= ఈశ్వరారాధనముకొఱకు; ఆచరతః = చేయువాఁడును అగువానియొక్క; కర్మ = అట్లనుష్ఠించువాని కర్మము; సమగ్రం ప్రవిలీయతే = ఫలప్రదము కాదు, బంధకము కాఁ జాలదు.

శం. ఓయీ! ఇది యంతయు నేనును బ్రహ్మమే యని సమస్తప్రపంచమును దానును బ్రహ్మమే యని ప్రత్యగ్దృష్టిచే సర్వదాఁ జూచుచుండు బ్రహ్మవిదు లగు జీవన్ముక్తులశరీరయాత్రారూప మగుకర్మము బ్రహ్మదృష్టిచేఁ బ్రవిలాపితం బగుటంజేసి సత్తారహిత మగుటవలన వారికి ముక్తిప్రతిబంధకము గాకపోవు; లోకానుగ్రహేచ్ఛచేఁ గర్మమునందుఁ బ్రవృత్తుఁ డగు విద్వాంసుఁడు, అధికారికుఁడు గాని యితరుఁడు గాని, నేను గర్తను నే నిది చేయవలయును అని క్రియాకారకభేదదృష్టి నవలంబించి చేయుకర్మము అతనికి ముక్తిప్రతిబంధకము కానే యగును, “నా౽భుక్తం క్షీయతే కర్మ కల్పకోటిశతై రపి” * ఇత్యాది స్మృతినియమము వలన. అని యాశంకింపఁగా, అట్లు కాదు. బ్రహ్మవిదు లగు మహాపురుషులచేఁ జేయఁబడు

* ఎన్నికల్పకోటులకైనను అనుభవింపక కర్మము నశింపదు.

కర్మము లౌకికముగాని వైదికముగాని, అది క్రియాకారకభేదభిన్నమైనను, సర్వము బ్రహ్మమే యని సర్వత్ర బ్రహ్మదృష్టిచేతనే చేయఁబడుచున్నది కాని నే నిది చేయువలయు నని భేదదృష్టిచేఁ జేయఁబడదు. కావున వారిచేఁ జేయఁబడు కర్మము అకర్మమే యగుటవలన వారిముక్తిని బ్రతిబంధించుటకు సమర్థము కాదు. అను నభిప్రాయముచేఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—ముక్తస్య = బ్రహ్మమునందే ఆత్మభావము కలుగుటచే నేను నాది యను నభినివేశముచే విడువఁబడినవాఁడును, అహంకారరహితుఁడును; కావుననే, గతసఙ్గస్య = పురుషుఁడు దీనిచేఁ గర్మములందు ఆసక్తుఁ డగుచున్నాఁ డను వ్యుత్పత్తిచే సంగ మనఁగా కామము, పోయినకామము గలవాఁడును, నిష్కాముఁడును; కావుననే, జ్ఞానావస్థితచేతసః = సర్వత్ర బ్రహ్మదర్శనము జ్ఞానము, దానియందే నిలిచిన యంతఃకరణము గలవాఁడును, దృశ్యావగాహి యగు వృత్తిని ♦ సదా బ్రహ్మాకారతను పొందించుచున్నవాఁడును; యజ్ఞాయ = విష్ణుప్రీతికొఱకు; లేక, శ్రౌతస్మార్తకర్మములచే దేవతలను యజించుచున్నా రను వ్యుత్పత్తిచే యజ్ఞులనఁగా బ్రాహ్మణాదులు, వారికొఱకు, జాతియం దేకవచనము, లోకహితముకొఱకు; ఆచరతః = కర్మములను చేయుచున్నవాఁడు నగు అధికారికునియొక్క; కర్మ = నిత్యము అనుష్ఠింపఁబడుచున్న కర్మము; సమగ్రమ్ = మనోవాక్కాయములచేఁ జేయఁబడునది సమస్తమును; లేక, కర్త్రాద్యుకర్త్రాదిరూపము సమస్తమును; ప్రవిలీయతే—బ్రహ్మబుద్ధిచే బ్రవిలాపితమయి సమూలముగా నశించుచున్నది, జన్మాదిఫలమునకు సమర్థము కా దని యర్థము.

వ్యా. సర్వపరిగ్రహంబులును విడిచినవాఁడును యదృచ్ఛాలాభసంతుష్టుఁడు నగు యతికి శరీరయాత్రామాత్రప్రయోజన మగు భిక్షాటనాది కర్మ మేది గలదో అది యనుష్ఠించి బద్ధుఁడుగాఁ డని చెప్పఁగా, ఇఁక బ్రహ్మవిదుఁ డగు జనకాదిగృహస్థునకు యజ్ఞాదిరూప మగుకర్మ మేది గలదో అది బంధజనక మగు నని యొకానొకనికాశంక కావచ్చును. దానిఁ బరిహరించుటకై త్యక్త్వా కర్మ ఫలాసఙ్గ మ్మను శ్లోకముచేఁ జెప్పినదాని వివరించుచున్నాఁడు.—గతసఙ్గస్య = ఫలాసక్తి లేనివాఁడును; ముక్తస్య = కర్తృత్వభోక్తృత్వములు మొదలగు అధ్యాసము లేనివాఁడును; జ్ఞానావస్థితచేతసః = నిర్వికల్పకబ్రహ్మాత్మైక్యజ్ఞానమునందే యుండు నంతఃకరణము గలవాఁడును, స్థితప్రజ్ఞుఁడును అని యర్థము; ఉత్తరోత్తరవిశేషణము పూర్వపూర్వవిశేషణమునకు హేతువుగా నన్వయించునది—ఎందువలన గతసంగుఁడు? అధ్యాసము

♦ దృశ్యమును గ్రహించు అంతఃకరణవృత్తిని.

లేనివాఁ డగుటవలన; ఎందువలన అభ్యాసహీనుఁడు? స్థితప్రజ్ఞుఁ డగుటవలన అని; ఇట్టివాఁ డైనను ప్రారబ్ధకర్మవశమువలన, యజ్ఞాయ = యజ్ఞసంరక్షణముకొఱకు, జ్యోతిష్టోమాదియజ్ఞమునందు శ్రేష్ఠుని యాచారం బని లోకము ప్రవర్తించుకొఱకు; లేక, యజ్ఞాయ= విష్ణువుకొఱకు, విష్ణుప్రీతికొఱకు; ఆచరతః=ఆచరించువానియొక్క; కర్మ = యజ్ఞదానాదికము, సమగ్రమ్ = అగ్రముతో—ఫలముతోఁ గూడ నున్నది కావున సమగ్రము; ప్రవిలీయతే = చక్కగా—తత్త్వదర్శనమువలన కారణము నశించుటచే విలీయతే—వినాశము నొందుచున్న దని యర్థము.

శ్రీ. మఱియును.—గతసఙ్గస్య = నిష్కాముఁడును; ముక్తస్య = రాగాదులచే విడువఁబడినవాఁడును; జ్ఞానమునందు నిలిచిన మనస్సు గలవాఁడును; యజ్ఞాయ = పరమేశ్వరునికొఱకు; కర్మమును, ఆచరతః = చేయుచున్నవానియొక్క; సమగ్రమ్ = వాసనాసహిత మయిన; కర్మ = కర్మము; ప్రవిలీయతే= కర్మాభావతను బొందుచున్నది. ఆరూఢునిపక్షమందు.—యజ్ఞాయ = యజ్ఞసంరక్షణముకొఱకు, లోకసంగ్రహార్థము; కర్మముచేయువానియొక్క యని యర్థము.

ప. మఱియును.—గతసఙ్గస్య. ముక్తస్య = రాగాదులచే విడువఁబడినవాఁడును. జ్ఞానావస్థితచేతసః = ఆత్మజ్ఞానైకనిష్ఠ మగు మనస్సు గలవాఁడును; ఇట్టివాఁడై, యజ్ఞాయ = పరమేశ్వరునికొఱకు, లేక యాగముకొఱకు; ఆచరతః; కర్మ; సమగ్రమ్= వాసనాసహితముగా; ప్రవిలీయతే = అకర్మతను నొందుచున్నది.

రా. ఆత్మవిషయ జ్ఞానమునందే యుండు మనస్సు గలవాఁ డగుటచే తదితరమునం దాసక్తి లేనివాఁడు కావుననే సర్వపరిగ్రహములచేతను విముక్తుఁడై మీఁదఁ జెప్పినలక్షణము గల యజ్ఞాదికర్మము నిర్వర్తించుకొఱకుఁ బ్రవర్తించుచున్నవానియొక్క బంధహేతు వగు ప్రాచీనకర్మము, సమగ్రముగా—నిశ్శేషముగా క్షయించుచున్నది.

మా. ఉపసంహరించుచున్నాఁడు.—గతసఙ్గస్య = ఫలస్నేహము లేనివాఁడు. ముక్తస్య = శరీరాదులం దభిమానము లేనివాఁడు. జ్ఞానావస్థితచేతసః = పరమేశ్వరజ్ఞానము గలవాఁడు.

బ్రహ్మార్పణం బ్రహ్మ హవి ర్బ్రహ్మాగ్నౌ బ్రహ్మణా హుతమ్
బ్రహ్మైవ తేన గన్తవ్యం బ్రహ్మకర్మసమాధినా. ౨౪

భా. ఏకారణమువలన మఱి చేసినకర్మము స్వకార్యము కల్గింపకయె సమగ్రముగాఁ బ్రవిలయము నొందుచున్నది? చెప్పెదను. ఏకారణమువలన ననఁగా.—బ్రహ్మార్పణమ్—ఏకరణముచే * బ్రహ్మవిదుఁడు హవిస్సు నగ్నియం దర్పించుచున్నాఁడో అది బ్రహ్మమే యని చూచుచున్నాఁడు, దానికి ఆత్మవ్యతిరేకమున అభావము చూచుచున్నాఁడు §, ఎట్లు శుక్తియందు రజతాభావముఁ జూచుచున్నాఁడో అట్లు; కావునఁ జెప్పఁబడుచున్నది బ్రహ్మమే అర్పణం బని, ఏది రజతమో అది శుక్తియే అనునట్లు. బ్రహ్మ అర్పణమ్ అని వ్యస్తపదములు. ఏది లోకమునం దర్పణబుద్ధిచే గ్రహింపఁబడుచున్నదో అది యీబ్రహ్మవిదునకు బ్రహ్మమే యని యర్థము. బ్రహ్మ హవిః—అట్లు ఏది హవిస్సు అను బుద్ధిచే గ్రహింపఁబడుచున్నదో అది బ్రహ్మమే వీనికి. అట్లు, బ్రహ్మాగ్నౌ—ఇది సమస్తపదము. అగ్నియును బ్రహ్మమే, దేనియందు హోమము చేయఁబడునో; బ్రహ్మణా=కర్త యగు బ్రహ్మముచేత; హోమకర్తయును బ్రహ్మమే యని యర్థము. ఏది యతనిచే, హుతమ్ = హవనక్రియ గలదో ♦ అది బ్రహ్మమే. బ్రహ్మైవ తేన గన్తవ్యమ్—ఏది వానిచే గంతవ్యమగుఫలమో అదియును బ్రహ్మమే. బ్రహ్మకర్మసమాధినా = బ్రహ్మమే కర్మము బ్రహ్మకర్మము దానియందు సమాధి యెవ్వనికో అతఁడు బ్రహ్మకర్మసమాధి, అట్టి బ్రహ్మకర్మసమాధిచే బ్రహ్మమే గంతవ్యము ¶.

బ్రహ్మవిదుఁడు యజ్ఞాదికర్మము ననుష్ఠించునపుడు, వానికి హోమసాధనమయిన స్రుక్స్రువాదులు బ్రహ్మముగానే కనఁబడును, హోమము చేయు హవిస్సు గూడ బ్రహ్మముగానే కనఁబడును, దేనియందు హోమము చేయుచున్నాఁడో ఆ యగ్నియును బ్రహ్మముగానే కనఁబడును, హోమము చేయువాఁడును బ్రహ్మముగానే కనఁబడును, హోమక్రియయును బ్రహ్మముగానే కనఁబడును. అట్లు సమస్తకర్మతత్సాధనములను బ్రహ్మముగాఁ జూచుచున్నయతఁడు పొందవలసిన ఫలముగూడ బ్రహ్మమే యని తాత్పర్యము.

---

* స్రుక్స్రువాదిసాధనముచే.

§ అది తనకు వ్యతిరిక్తముగా లే దని చూచుచున్నాఁడు.

♦ అతనిచేఁ జేయఁబడు వేల్చుట యను క్రియ యేది గలదో.

¶ పొందఁబడవలసినది.

ఆ. «నాఽభుక్తం క్షీయతే కర్మ» అను స్మృతి నాశ్రయించి శంకించుచున్నాఁడు ఏకారణమువలన నిత్యాదిగా. క్రియాకారకఫలాత్మకం బగు సమస్తద్వైతంబును బ్రహ్మమాత్రం బగుటచే బాధితం బగుటవలన బ్రహ్మమాత్రుం డగు బ్రహ్మవిదునిసర్వకర్మమును బ్రవిలయము నొందు ననుట యుక్తమని చెప్పుచున్నారు చెప్పెదము అని. బ్రహ్మవిదునకుఁ గ్రియాకారకఫలాత్మక మగుద్వైతమంతయు బ్రహ్మమే యనుటకు హేతువుగా నీయాదిశ్లోకము దీయుచున్నారు ఏకారణమువలన ననఁగా అని. అర్పణశబ్దము కరణవాచకం బని దెలుపుచు అర్పణం బ్రహ్మ అని రెండుపదములకు సామానాధికరణ్యము సాధించుచున్నారు ఏకరణముచే ఇత్యాదిగా. ఏది రజతమో అది శుక్తి యనునట్లు బాధచే నీసామానాధికరణ్యం బని చెప్పుచున్నారు దానికి ఇత్యాదిగా. అందుకు దృష్టాంతము చెప్పుచున్నారు ఎట్లు ఇత్యాదిగా. చెప్పినయర్థమునందు రెండుపదములఁ దీయుచున్నారు కావున ఇత్యాదిగా. చెప్పినయర్థమునే స్పష్టీకరించుచున్నారు ఏది ఇత్యాదిగా. సమానపదమనుశంకను బరిహరించుచున్నారు బ్రహ్మ ఇత్యాదిగా. పదద్వయపక్షమునందు వివక్షితార్థమును బ్రతిపాదించుచున్నారు ఏది లోకమునందు ఇత్యాదిగా. బ్రహ్మ హవిః అను రెండుపదములను దీసి వ్యాఖ్యానముచేయుచున్నారు బ్రహ్మ ఇత్యాదిగా. ఏది యర్పణబుద్ధిచే గ్రహింపఁబడుచున్నదో అది బ్రహ్మవిదునకు బ్రహ్మమేయని యెట్లు చెప్పఁబడినదో అట్లు ఇచటఁగూడ నని చెప్పుచున్నారు అట్లు ఇత్యాదిగా. వీనికి—ఈబ్రహ్మవిదునకు పూర్వమువలె న్యస్తపదం బని యాశంకించి పరిహరించుచు పదాంతరము దీసి వ్యాఖ్యానముచేయుచున్నారు అట్లు ఇత్యాదిగా. పూర్వమువలె-న్యస్తమైనట్లని వ్యతిరేకదృష్టాంతము. అందు వివక్షిత మయిన యర్థముఁ జెప్పుచున్నారు అగ్నియును ఇత్యాదిగా. బ్రహ్మణా అనుపదమునకు తమ యభిమత మయిన యర్థముఁ జెప్పుచున్నారు కర్త యగు ఇత్యాదిగా. కర్త బ్రహ్మముకంటె భిన్నుఁడు లేఁడు అని యభిప్రాయ మని జెప్పుచున్నారు ఆహోమకర్తయును ఇత్యాదిగా. హుతమ్ అనుదానికి వివక్షిత మయినయర్థముఁ జెప్పుచున్నారు ఏది యతనిచే ఇత్యాదిగా. ఉత్తరార్థము విభజించుచున్నారు బ్రహ్మైవేత్యాదిగా. బ్రహ్మకర్మసమాధినా అనుపదమునకు వ్యాఖ్యానము చేయుచున్నారు బ్రహ్మేత్యాదిగా. బ్రహ్మమునకుఁ గర్మత్వము జ్ఞేయం బగుటవలనను బ్రాప్యం బగుటవలయు నని యెఱుంగునది.

భా. ఇట్లు లోకసంగ్రహము చేయఁ గోరువాఁడు చేయు కర్మము గూడఁ బరమార్థమున అకర్మ మగుచున్నది బ్రహ్మబుద్ధిచే నుపమృదితం

బగుటవలన ♦. నివృత్తకర్ముఁ డగు సర్వకర్మ సన్న్యాసియొక్క సమ్యగ్దర్శనము స్తుతించుకొఱకై జ్ఞానమునకు యజ్ఞత్వసంపాదనము * గూడ మఱియు నుపపన్న మగును.—అర్పణాదికం బేది యధియజ్ఞము నందుఁ బ్రసిద్ధమో అధ్యాత్మమం దది బ్రహ్మమే బ్రహ్మవిదునకు అని. కానిచో సమస్తమును బ్రహ్మమై యుండఁగా అర్పణాదులకు మాత్రమే విశేషించి బ్రహ్మత్వముఁ బ్రతిపాదించుట యనర్థకం బగును. అందువలన బ్రహ్మమే యిది యంతయు నని యెఱింగినవిద్వాంసునకు సర్వకర్మాభావము కారకబుద్ధి లేమివలనఁ గూడ. కారకబుద్ధిరహితం బగు యజ్ఞాఖ్యకర్మము కానఁబడదు గదా! అగ్నిహోత్రాదికర్మము సమస్తంబును శబ్దసమర్పిత దేవతావిశేషసంప్రదానాది కారకబుద్ధి మంతం బును కర్త్రభిమానఫలాభిసంధిమంతంబునై కానంబడుచున్నది. ఉపమృదితక్రియాకారకఫలభేదబుద్ధిగాని కర్తృత్వాభిమానఫలాభిసంధిరహితము గాని కానంబడదు. ఇదియో బ్రహ్మబుద్ధిచే నుపమృదితమైన అర్పణాదికారకక్రియాఫలభేదబుద్ధి గల కర్మము. అందువలన అకర్మమే అది. అట్లు ప్రదర్శింపఁబడినది. «కర్మణ్యభిప్రవృత్తోఽపి నైవ కించి త్కరోతి సః। గుణాగుణేషు వర్తన్తే। నైవ కించి త్కరో మీతి యుక్తో మన్యేత తత్త్వవిత్» ఇత్యాదివచనములచేత. అట్లు ప్రదర్శించుచు నచ్చటచ్చటఁ గ్రియాకారకఫలభేదబు ద్ధ్యుపమర్దము ∮ చేయుచున్నాఁడు. దృష్టము గూడ కామ్యాగ్నిహోత్రాదికమునందుఁ గామోపమర్దముచేఁ గామ్యాగ్నిహోత్రాదిహాని. మఱియు బుద్ధిపూర్వకములు అబుద్ధిపూర్వకములు. మొదలగు కర్మములు కార్యవిశేషజనకంబు లగుటయు దృష్టము. అట్లు ఇచటఁ గూడ బ్రహ్మబుద్ధిచే నుపమృదితమైన అర్పణాదికారకక్రియాఫల భేదబుద్ధి గల విద్వాంసుఁడు బాహ్యచేష్టామాత్రంబునఁ జేయుకర్మము గూడ అకర్మమే యగుచున్నది. అందువలనఁ జెప్పఁబడినది సమగ్రం ప్రవిలీయతే అని.

♦ విహితం బగుటవలన.

* యజ్ఞత్వము నారోపించుట.

∮ భేదబుద్ధియొక్క నాశమును.

ఆ. ఇట్లు బ్రహ్మార్పణమంత్రమునకుఁ బదార్థము చెప్పి తాత్పర్యార్థము చెప్పుచున్నారు ఇట్లు ఇత్యాదిగా. నివృత్తకర్ముఁ డగు సన్న్యాసివిషయంబున ఈ మంత్రమునకుఁ బ్రవృత్తి యెట్లు? అని యాశంకించి చెప్పుచున్నారు నివృత్తకర్ముఁడు ఇత్యాదిగా. ఎట్లు బాహ్యయజ్ఞము ననుష్ఠించుట కసమర్థుం డగు అజ్ఞునకు సంకల్పరూప మయిన యజ్ఞము దృష్టమో, అట్లు జ్ఞానమునకు యజ్ఞత్వసంపాదనము స్తుత్యర్థము మిక్కిలి యుపపన్నము, ఆందుచే స్తుతి లభించుటవలనను కల్పనము స్వాధీన మగుటవలనను అని యర్థము. జ్ఞానమునకు యజ్ఞత్వసంపాదనమును వర్ణించుచున్నారు అర్పణాదికంబు ఇత్యాదిగా. ఏప్రమాణముచే నిట యజ్ఞత్వసంపాదనము తెలియవచ్చినది? అని యాశంకించి యర్పణాదులకు విశేషించి బ్రహ్మత్వము ప్రతిపాదించుట అనుపపన్న మగుటచే ♦ నని చెప్పుచున్నారు కానిచో ఇత్యాదిగా. జ్ఞానమునకు యజ్ఞత్వము సంపాదించుటచే ఫలితముఁ జెప్పుచున్నారు అందువలన ఇత్యాదిగా. తానే యిది యంతయు నని తాను దక్కఁ దక్కినసమస్తమును అవస్తువని తెలిసినవానికిఁ గర్మము లే దనుటకు మఱియొక హేతువుఁ జెప్పుచున్నారు కారకే త్యాదిగా. కారకబుద్ధి—వానియం దభిమానము లేకున్నను ఎందువలనఁ గర్మము కాదు? అని యాశంకించి చెప్పుచున్నారు కారకబుద్ధిరహితంబు ఇత్యాదిగా. చెప్పినదానినే యన్వయవ్యతిరేకముల దృఢీకరించుచున్నారు అగ్నిహోత్రేత్యాదిగా. ఇన్ద్రాయ * ఇత్యాదిశబ్దముచే బోధితం బగు దేవతావిశేషము సంప్రదానకారకము ‖, ఆదిశబ్దముచే వ్రీహ్యాదికరణకారకము, తద్విషయ మయిన బుద్ధి గలది. నేను కర్తను అని యభిమానపూర్వకం బగు § దీని ఫలము భుజింపఁగలను అని ఫలాభిసంధి గలది. అన్వయముఁ జెప్పి వ్యతిరేకముఁ జెప్పుచున్నారు ఉపమృది తేత్యాదిగా. ఉపమృదిత మయిన క్రియాకారకఫలభేదవిషయబుద్ధి గలది. కర్తృత్వాభిమానపూర్వక మగు ‡ ఈకర్మయొక్క ఫలమును భుజింపఁగలను అను నభిసంధిచేతను

♦ యజ్ఞత్వసంపాదనము లేనియెడ అర్పణాదులకు విశేషించి బ్రహ్మత్వప్రతిపాదనము అనుపపన్న మగును, కావున అన్యథానుపపత్తి యను అర్థాపత్తిప్రమాణముచేత.

* ఇంద్రునికొఱకు.

‖ ఎవ్వనికొఱకు దానము చేయఁబడుచున్నదో అతఁడు సంప్రదానకారక మని వ్యాకరణసంకేతము, ఈకారకములు మధుసూదనసరస్వతీవ్యాఖ్యానమునందు వివరింపఁబడినవి.

§ ఫలాభిసంధికి విశేషణము.

‡ అభిసంధివిశేషణము.

విడువఁబడినది. అట్లయినను బ్రహ్మవిదునకు దృశ్యమానం బగు * కర్మము లే దనుట కేమి వచ్చినది ? అని యాశంకించి చెప్పుచున్నారు ఇదియో ఇత్యాదిగా. బ్రహ్మవిదునికర్మము ఏది కనఁబడుచున్నదో అది నేను బ్రహ్మమను అను బుద్ధిచే నిరాకరింపఁబడిన కారకాదిభేదవిషయబుద్ధి గలది, కావున కర్మమే కాదు; తత్త్వజ్ఞానము కలుగఁగానే వ్యాపక మగు కారకాదికము తొలఁగుచు వ్యాప్యమగు కర్మమునుగూడఁ దొలఁగించుచున్నది; తత్త్వవిదునిశరీరాదిచేష్ట కర్మాభాసము §, కర్మవ్యాపకము ♦ లేకుండుటవలన, నిద్రించువానిచేష్టవలె నని యర్థము. జ్ఞానవంతునందు దృష్ట మగు కర్మము అకర్మమే అనుటకు భగవంతుని సమ్మతిఁ జెప్పుచున్నారు అట్లు ఇత్యాదిగా. బ్రహ్మవిదునకు ఇప్పుడు కనఁబడుకర్మము లే దని చెప్పినను దానికారణము ఉపపాదితము కాకుండుటవలనఁ బిమ్మట కలుగవచ్చు నని యాశంకించి చెప్పుచున్నారు అట్లు ప్రదర్శించుచు ఇత్యాదిగా. అవిద్వాంసునివలె విద్వాంసుఁడును గర్మమునందుఁ బ్రవర్తించునట్లు కనఁబడుచున్నాఁడు, అయినను విద్వాంసుని కర్మముఅకర్మమే యనుటకు దృష్టాంతముఁ జెప్పుచున్నారు దృష్టముగూడ ఇత్యాదిగా. విద్వాంసునికర్మముగూడ కర్తృత్వము సమాన మగుటవలన ఇతరకర్మమువలె ఫలజనకం బగు ననుశంకగూడ యుక్తము గా దని చెప్పుచున్నారు మఱియు ఇత్యాదిగా. ఈకర్మము నిట్లు చేయవలయును దీని ఫలమును భుజింపవలయును అనునది బుద్ధి, తత్పూర్వకంబులును తత్పూర్వకంబులు కానివియు నగు కర్మములు, వాని యవాంతరభేదము గ్రహించుటకై మొదలగు అనుపదము. దార్ష్టాంతికము చెప్పుచున్నారు అట్లు ఇత్యాదిగా. ఇచట—విద్వత్ప్రకరణమునందు. చెప్పిన యర్థమునందుఁ బూర్వవాక్యము అనుకూల మని జూపుచున్నారు అందువలన ఇత్యాదిగా.

భా. ఇటఁ గొందఱు చెప్పుచున్నారు.—బ్రహ్మ మేది గలదో అది యర్పణాదులు. బ్రహ్మమే యఁట అర్పణాదు లగు పంచవిధకారకంబుల

---

* కనఁబడుచున్న.

§ కర్మాభావము అని పాఠాంతరము.

♦ కారకాదికము. ఏది, ఏది యున్నచోటఁ దప్పక యుండి లేనిచోటఁ గూడ నుండునో అది దానికి వ్యాపకము. ఏది ఏది యున్నచోటమాత్రమే యుండునో అది దానికి వ్యాప్యము. అగ్ని ధూమమునకు వ్యాపకము, ధూమము లేనిచోటఁగూడ తప్తాయఃపిండాదులందు అగ్ని యుండుటవలన. ధూమము అగ్నికి వ్యాప్యము, అగ్ని యున్నచోటమాత్రమే ధూమ ముండుటవలన. ఇట్లే కారకాదికము కర్మవ్యాపకము, కర్మము కారకాదివ్యాప్యము.

రూపంబున వ్యవస్థితంబై యదియే కర్మము చేయుచున్నది. అందు అర్పణాదిబుద్ధి నివర్తింపఁబడదు. మ రేమనఁగా అర్పణాదులందు బ్రహ్మబుద్ధి యుంపఁబడుచున్నది. ఎట్లు ప్రతిమాదులందు విష్ణ్వాదిబుద్ధి, మఱియు నామాదులందు బ్రహ్మబుద్ధి యుంపఁబడుచున్నదో అట్లు అని.

సత్యము. ఇట్లును గావచ్చును, జ్ఞానయజ్ఞస్తుత్యర్థము ప్రకరణము కాదేని. ఇందో, జ్ఞానయజ్ఞశబ్దవాచ్య మగు సమ్యగ్దర్శనంబును అనేకము లగు యజ్ఞశబ్దవాచ్యము లయిన క్రియావిశేషములను ఉపన్యసించి «శ్రేయాన్ ద్రవ్యమయా ద్యజ్ఞాత్ జ్ఞానయజ్ఞః" అని జ్ఞానమును స్తుతించుచున్నాఁడు. ఇందు సమర్థం బీబ్రహ్మార్పణ మిత్యాదివచనము జ్ఞానమునకు యజ్ఞత్వము సంపాదించుటయం దని చెప్పియున్నారము. కానిచో సమస్తమును బ్రహ్మమై యుండఁగా అర్పణాదులుమాత్రము విశేషించి బ్రహ్మ మని చెప్పుట యనర్థకం బగును. ఇంక నెవ్వరు ప్రతిమయందు విష్ణుదృష్టివలె అర్పణాదులందు బ్రహ్మదృష్టి విధింపఁబడుచున్నది నామాదులయందుంబోలె నని చెప్పుచున్నారో వారిమతమున నిటఁ జెప్పఁబడిన బ్రహ్మవిద్య వివక్షితము కాకపోవును, జ్ఞానము అర్పణాదివిషయం బగుటవలన. దృష్టివిధానజ్ఞానముచేత మోక్షఫలము లభింపదు. «బ్రహ్మైవ తేన గన్తవ్యమ్» అనియో చెప్పఁబడుచున్నది. సమ్యగ్దర్శనము లేక మోక్షఫలము పొందఁబడు ననుటయో విరుద్ధము. ప్రకృతవిరోధము గూడ. ప్రకృతము సమ్యగ్దర్శనము «కర్మణ్యకర్మ యః పశ్యేత్» అనుచోట. అంతమునందును సమ్యగ్దర్శనమే, అదియె యుపసంహరింపఁబడుటవలన. «శ్రేయాన్ ద్రవ్యమయా ద్యజ్ఞాత్ జ్ఞానయజ్ఞః, జ్ఞానం లబ్ధ్వా పరాం శాన్తిమ్" ఇత్యాదిగా సమ్యగ్దర్శనస్తుతినే చేయుచు ముగిసినది యధ్యాయము. అందు నిష్కారణముగా అర్పణాదులందు బ్రహ్మదృష్టి ప్రకరణవిరుద్ధముగాఁ బ్రతిమయందు విష్ణుదృష్టివలెఁ జెప్పఁబడుచున్న దనుట యనుపపన్నము. అందువలన మేము వ్యాఖ్యానము చేసినట్లే యర్థం బీశ్లోకమునకు.

ఆ. బ్రహ్మార్పణమంత్రమునకుఁ దమవ్యాఖ్యానముఁ జెప్పి స్వయూథ్యవ్యాఖ్యానము ననువదించుచున్నారు ఇట ఇత్యాదిగా. ప్రసిద్ధము నుద్దేశించి యప్రసిద్ధము విధించుట న్యాయ్యము గాని అప్రసిద్ధము నుద్దేశించి ప్రసిద్ధము విధించుట

యెట్లు? ♦ అని యాశంకించి చెప్పుచున్నాఁడు బ్రహ్మమే ఇత్యాదిగా. అంట అను నది యీవ్యాఖ్యానమునం దాచార్యులకు అరుచిని సూచించుచున్నది. కర్త కర్మ కరణము సంప్రదానము అధికరణము అను నైదువిధము లగు కారకములరూప మున బ్రహ్మమే వ్యవస్థితమై కర్మము చేయుచున్న దని యంగీకరించుటవలన బ్రహ్మము అప్రసిద్ధము కాదు, కావున బ్రహ్మము నుద్దేశించి యర్పణాదులందు తద్దృష్టివిధి విరుద్ధముగా దని యర్థము. దృష్టివిధిపక్షమున సిద్ధాంతముకంటె విశేషముఁ జూపు చున్నాఁడు అందు ఇత్యాదిగా. అర్పణాదులందుఁ జేయవలసిన బ్రహ్మబుద్ధిని రెండుదృష్టాంతములచే స్పష్టీకరించుచున్నాఁడు ఎట్లు ఇత్యాదిగా.

దృష్టి విధించుపక్షమున విధేయం బగుదృష్టి మానసిక్రియ యగుటం జేసి సమ్యక్ జ్ఞానము కాదు, కావునఁ బ్రకరణభంగం బగు నను నభిప్రాయముచేఁ బరిహరించుచున్నారు సత్యము ఇత్యాదిగా. విధింపఁదలఁచిన దృష్టిని స్తుతించుటయే ప్రకరణమునకు విషయము, జ్ఞానస్తుతి కా దని యాశంకించి ప్రకరణము పర్యాలోచించినచో జ్ఞానస్తుతియే ప్రకరణవిషయం బని తెలియుచున్న దని ప్రతిపాదించు చున్నారు ఇందో ఇత్యాదిగా. మఱియు బ్రహ్మార్పణమంత్రమునకుఁగూడ జ్ఞానస్తుతి యందు సామర్థ్యము తోఁచుచున్న దని చెప్పుచున్నారు ఇందు ఇత్యాదిగా. ఓయీ! అర్పణాదులందు బ్రహ్మదృష్టిఁ జేయువారి మతమునందుఁ గూడ బ్రహ్మ విద్యయే యిట వివక్షితము కావునఁ బక్షభేదము లే దనఁగాఁ జెప్పుచున్నారు ఇఁక నెవ్వరు ఇత్యాదిగా. ఎట్లు బ్రహ్మదృష్టిచే నామాదికము ఉపాసింపవలయునో అట్లు అర్పణాదులందు బ్రహ్మదృష్టి చేయుపక్షమున అర్పణాదికమే ప్రధానముగాఁ దెలియ వలసినది యగుం గావున ఈవాక్యముచే బ్రహ్మవిద్య వివక్షితము కాకపోవు నని యర్థము. మఱియు బ్రహ్మైవ తేన గన్తవ్య మ్మని బ్రహ్మప్రాప్తిఫలము చెప్పుటవలనఁ గూడ దృష్టివిధి యయుక్త మని చెప్పుచున్నారు దృష్టివిధా నేత్యాదిగా. అర్పణా ద్యాలంబన మగు దృష్టియేమో బ్రహ్మము నొందింపఁ జాలదు "అప్రతీకాలమ్బనా న్నయతి" అనున్యాయము విరోధించుటవలన నని భావము *. దృష్టివిధానపక్ష

♦ అప్రసిద్ధ మయినబ్రహ్మము నుద్దేశించి ప్రసిద్ధ మగు అర్పణాదిభావము విధించుట యన్యాయ్య మని భావము.

* బ్ర. సూ. అ ౪. పా 3. సూ. ౧౫. అప్రతీకాలమ్బనా న్నయ తీతి బాదరాయణ ఉభయథా చ దోషా త్తత్క్రతుశ్చ—అప్రతీకాలమ్బనాన్ = ప్రతీకోపాసకులు కాని వార లగు ఉపాసకులను, నయతి = అమానవపురుషుఁడు బ్రహ్మలోకమునకుఁ గొని పోవును. ఇతి = అని, బాద

మునందును శాస్త్రనియోగబలమువలననే స్వర్గమువలె అదృష్టము మోక్షము లభించు నని యాశంకించి చెప్పుచున్నారు సమ్యగ్దర్శనము ఇత్యాదిగా. జ్ఞానమువల ననే కైవల్యము గలుగు నని చెప్పి మార్గాంతరము నిషేధించునట్టి శ్రుతికి అవిద్యాని వృత్తిరూపము దృష్ట మగు మోక్షము నియోగమువలన లభించు ననుట విరుద్ధ మని యర్థము. దృష్టినియోగమువలన మోక్షము లభించు ననుట ప్రకరణవిరు ద్ధముగూడ నని చెప్పుచున్నారు ప్రకృ తేత్యాదిగా. దానినే విస్తరించుచున్నారు ప్రకృతము ఇత్యాదిగా. అంతిమునందును సమ్యగ్దర్శనమే ప్రకృత మని సంబంధము. అందుకు హేతువు అదియే ఇత్యాదిగా. సమ్యక్ జ్ఞానముతో నారంభించి దానితోనే యుపసంహరించినను నడుమ నితర మేదో చెప్పఁబడి యుంటుటచేఁ బ్రకరణము సమ్యక్ జ్ఞానవిషయము కా దని యాశంకించి చెప్పుచున్నారు శ్రేయా నిత్యాదిగా. ప్రకరణము జ్ఞానవిషయ మయి యుండఁగా దృష్టివిధానం బనుపపన్నం బని ఫలితము చెప్పుచున్నారు అందు ఇత్యాదిగా. బ్రహ్మార్పణమంత్రమునకుఁ బరకీయవ్యాఖ్యానం బయుక్త మగుటచేఁ దమవ్యాఖ్యానమే నిశ్చితం బని యుపసంహరించుచున్నారు అందువలన నిత్యాదిగా.

హ. ఇది మఱియొక యోగము — బ్రహ్మ = పరమాత్మ. అర్పణమ్ = అర్పింపఁబడుచున్నది—వేల్వఁబడుచున్నది దీనిచేత అను వ్యుత్పత్తిచే స్రువాదికము; అదియే బ్రహ్మము. ఆబ్రహ్మమే, హవిః = చరుపురోడాశాదికము. ఆబ్రహ్మమే యగ్ని, ఆయగ్నియందు బ్రహ్మముచే, హుతమ్ = హోమము చేయఁబడినది. ఇది యంతయుఁ నెవనికిఁ గలదో, తేన = ఆపురుషునిచే; బ్రహ్మైవ గన్తవ్యమ్. ఎట్టి పురు షునిచేత ?—బ్రహ్మకర్మసమాధినా = బ్రహ్మముచే కర్మమునందు సమాధి గలవాని చేత. ఈశ్లోకమునందు అజ్ఞానిచే అర్పణాదు లయిదింటియందును బ్రహ్మదృష్టి కర్తవ్య మని యుపదేశింపఁబడుచున్నది. జ్ఞానులకు ఆత్మయే యిది యంతయు నని సిద్ధమగు పరమార్థరూపము ఉపదేశింపఁబడుచున్నది.

శ ౦. ప్రవిలాపనవిధమునే చెప్పుచున్నాఁడు.—అర్పణమ్= హవిస్సు దీనిచే నర్పింపఁబడుచున్నది కావున అర్పణ మనఁగా చమసము స్రుక్కు స్రువము మొదల

రాయణః = బాదరాయణుఁడు చెప్పుచున్నాఁడు. ఉభయథా = రెండువిధములుగా—ఉపాసకులకుఁ గొందఱికి బ్రహ్మలోకప్రాప్తి కల దనియు కొందఱకు లే దనియు రెండువిధము లయినను, అదోషాత్ = దోషము లేమివలన. తత్క్రతుశ్చ=ప్రతీకోపాసకుఁడు కాని యుపాసకుఁడు బ్రహ్మక్రతువుగూడ—బ్రహ్మ మునే యుపాసించువాఁడు అనుట రెండువిధము లగుటకు హేతువు.

అగునది, సమస్తమును; బ్రహ్మ = బ్రహ్మమే అని బ్రహ్మవిదుఁడు చూచుచున్నాఁడు. మూఢదృష్టిచే నేది రజతమో అదియే వివేకిదృష్టిచే శుక్తి యెట్లగునో అట్లు అజ్ఞానిదృష్టిచే నేది చమసాదియజ్ఞసాధన మగునో అదియే బ్రహ్మవిదుని దృష్టిచే బ్రహ్మమే యగుచున్నది యని యర్థము. బ్రహ్మ హవిః—యజ్ఞార్హ మయిన హవిస్సు, చరుపురోడాశాదికము హోమము చేయఁదగిన ద్రవ్యము సమస్తమును బ్రహ్మమునుగానే చూచుచున్నాఁడు. బ్రహ్మణా = హోమకర్త యగు బ్రహ్మముచేత, కర్తయును బ్రహ్మమే యని యజమానుఁ డగు తన్ను బ్రహ్మవిదుఁడు బ్రహ్మముగానే చూచుచున్నాఁడు. బ్రహ్మాగ్నౌ = బ్రహ్మమే యగ్ని, హోమమున కధికరణ మగు అగ్నిని బ్రహ్మమునుగానే చూచుచున్నాఁడు. అట్టి బ్రహ్మాగ్నియందు, హుతమ్— హవనక్రియ ఏది గలదో అదియు బ్రహ్మమునుగానే చూచుచున్నాఁడు. బ్రహ్మకర్మసమాధినా = సమస్తమును బ్రహ్మమాత్ర మని చూచుట యేది గలదో అది బ్రహ్మకర్మము, ఆబ్రహ్మకర్మమునందు సమాధి—చిత్తమును స్థాపించుట గలవాఁడు బ్రహ్మకర్మసమాధి, అట్టివానిచేత; ఇట్లు బ్రహ్మమునె చూచునట్టి బ్రహ్మవిదునిచే నేది గంతవ్యమో—ఇట్టి దర్శనమునకు ఫలముగాఁ బొందఁబడవలసినదో ఇదియే నే నని, అది బ్రహ్మమే యగుచున్నది ఇట్లు లోకహితార్థము ప్రవర్తించునట్టి అధికారికుఁ డగు బ్రహ్మవిదునకు సాధనసహిత మయిన సమస్తకర్మమును బ్రహ్మవృత్తిచే బ్రహ్మమాత్రంబుగాఁ బ్రవిలాపితం బగుటవలన సత్తాహీన మగుటచే అకర్మమే యగుటంజేసి అట్టికర్మముతో వానికి సంబంధము లే దని సిద్ధించుచున్నది. ఇందుచే చలనాత్మక మగు క్రియను నిరోధించుట యశక్యం బగుటవలన విద్వాంసునకుఁగూడ సదా క్రియ చేయవలసి రాఁగా వివేకి యగువానికి వ్యర్థవ్యాపారముకంటె వైదికకర్మమునందుఁ బ్రవృత్తి భూషణంబును మనస్సంతోషకరంబును లోకహితార్థంబు నగుం గాని బంధ జనకము కాఁ జాలదు. అందువలన అట్టి దృష్టిచేతనే బ్రహ్మవిదు లగు సత్పురుషులు ప్రవర్తింపవలయు నని సూచితం బగుచున్నది.

ప్ర. ఓయీ! చేయఁబడుచున్నకర్మము ఫలము కల్గింపక యెందువలన నశించును? అనఁగా బ్రహ్మజ్ఞానము కలుగఁగానే దానికారణము * నశించుటవలన నని చెప్పుచున్నాఁడు.—యజ్ఞాదిక్రియ అనేకకారకసాధ్యము గదా! దేవత నుద్దేశించి ద్రవ్యము విడుచుట గదా యాగము. అదియే విడువఁబడుద్రవ్యము నగ్ని యందు వేల్చుటవలన హోమ మని చెప్పఁబడుచున్నది. అందు ఉద్దేశ్య మగుదేవత

* ఫలము గలిగించు కారణము.

సంప్రదానకారకము. విడువఁబడుద్రవ్యము హవి స్సనుపేరు గలది ధాత్వర్థమునకుఁ సాక్షాత్కర్మము. తత్ఫల మగు స్వర్గాదికమో వ్యవహిత మగుటచే భావనాకర్మము. ఇట్లు హవిస్సును ధరించి యగ్నియందు వేల్చుటకు సాధకతమం బగుటచే జుహువు మొదలగునది కరణము, ప్రకాశక మగుటచే ♦ మంత్రాదికము కరణము, ఇట్లు కారకము జ్ఞాపకము అను భేదముచే కరణముగూడ రెండువిధములు. ఇట్లు త్యాగ మును అగ్నియందుఁ బ్రక్షేపంబును రెండుక్రియలు. అందు మొదటిదానియందు యజమానుఁడు కర్త. ప్రక్షేపమునందో యజమాన నియుక్తుఁడగు నధ్వర్యువు కర్త. ప్రక్షేపమున కధికరణము అగ్ని. ఇట్లు దేశకాలాదికముగూడ సర్వక్రియాసాధా రణ మయిన * యధికరణ మని తెలియవలయును. ఈక్రియాకారకాదివ్యవహారము లన్నియు బ్రహ్మాజ్ఞానకల్పితము లగుటవలన రజ్జ్వజ్ఞానకల్పితము లగు సర్పధారా దండాదులు రజ్జుతత్త్వజ్ఞానముచే బాధితము లగునట్లు బ్రహ్మతత్త్వజ్ఞానముచే బాధి తంబులు గాఁగా బాధితానువృత్తిచే క్రియాకారకాదుల వ్యవహారాభాసము కనఁ బడుచున్నను దగ్ధపటన్యాయంబున ♦♦ ఫలము కలిగింపఁజాలదు అని యీశ్లోకముచేఁ బ్రతిపాదింపఁబడుచున్నది. బ్రహ్మదర్శనమే సర్వయజ్ఞాత్మకం బని స్తుతింపఁబడు చున్నది గూడ. ఎట్లనఁగా. అర్పింపఁబడుచున్నది దీనిచేత ననుకరణవ్యుత్పత్తిచేత అర్పణ మనఁగా జుహువు మొదలగునదియు మంత్రాదికమును, ఇట్లు అర్పింపఁబడు చున్నది యితనికొఱకు అనువ్యుత్పత్తిచే అర్పణ మనఁగా దేవతారూప మయిన సంప్రదానము, ఇట్లు అర్పింపఁబడుచున్నది దీనియందు అనువ్యుత్పత్తిచే అర్పణ మనఁగా అధికరణ మైన దేశకాలాదికము; అది యంతయు బ్రహ్మమునందుఁ గల్పిం పఁబడినది యగుటవలన బ్రహ్మమే, రజ్జువునందుఁ గల్పిత మగు సర్పమువలె అధిష్ఠా నముకంటె వేఱుగా లేనిది యని యర్థము. ఇట్లు, హవిః—త్యాగప్రక్షేపక్రియలకు సాక్షాత్కర్మకారకము, అదియు బ్రహ్మమే. ఇట్లు ఏయగ్నియందు ప్రక్షేపము చేయఁబడుచున్నదో ఆయగ్నియును బ్రహ్మమే. బ్రహ్మాగ్నౌ అని సమస్తపదము. అట్లు, కర్త యగు నెవ్వనిచే యజమానునిచేతఁ గాని యధ్వర్యువుచేతఁ గాని విడు వఁబడుచున్నదో ప్రక్షేపింపఁబడుచున్నదో ఆరెండు కర్తృకార్యములును, కర్త్రర్థ

♦ తెలుపునది యగుటచే.

* అన్నిక్రియలందును అధికరణ మయిన.

♦♦ దహింపఁబడినవస్త్రము వస్త్రాభాసముగాఁ గనఁబడుచున్నను ధరించుటకు సమర్థము కాని యట్లు.

మందు విహిత మయిన తృతీయచే అనువదించి, బ్రహ్మమే యని విధింపఁబడుచున్నది బ్రహ్మణా అనుటచేత. ఇట్లు, హుతమ్—హవనము, త్యాగక్రియయును ప్రక్షేపక్రియయును; అదియును బ్రహ్మమే. అట్లు, తేన = ఆహవనముచేత; ఏది స్వర్గాదికము వ్యవహితకర్మము గంతవ్యమో, అదియును బ్రహ్మమే. ఇచటనుండు ఏవకారము అంతటను అన్వయించుచున్నది. హుతమ్మను స్థలమునకుఁ గూడ ఇటనుండియే § బ్రహ్మ అనుపదము వచ్చుచున్నది, వ్యవధానము లేకుండుటవలనను ఆకాంక్షాసహితమగుటవలను, « చిత్పతి స్త్వా పునాతు " ఇత్యాదిస్థలమున « అచ్ఛిద్రేణ » ఇత్యాదికము మీఁదివాక్యమునుండి యన్వయించునట్లు. ఈవిధమున, కర్మమునందు సమాధి—బ్రహ్మజ్ఞానము గలవాఁడు కర్మసమాధి, అట్టి బ్రహ్మవిదునిచేత, కర్మము ననుష్ఠించినను, బ్రహ్మ = పరమానందాద్వయ మగు బ్రహ్మము; గన్తవ్యమ్ అని యనువర్తించుచున్నది, ఆకాంక్షాసహిత మగుటవలనను వ్యవధానము లేమివలనను, « యా తే అగ్నే రజాశయా » ఇత్యాదిస్థలమున, « తనూ ర్వర్షిష్ఠా » ఇత్యాదికము పూర్వవాక్యమునుండి యన్వయించునట్లు *. లేక. అర్పింపఁబడుచున్నదియీఫలముకొఱకు అను వ్యుత్పత్తిచే అర్పణపదముచేతనే స్వర్గాదిఫలముగూడ గ్రహించునది. అప్పుడు, « బ్రహ్మైవ తేన గన్తవ్యం బ్రహ్మకర్మసమాధినా " అనుటచే జ్ఞానఫలమే చెప్పఁబడుచున్నది యనుట సమంజసము. ఈపక్షమున బ్రహ్మకర్మసమాధినా అని యేకపదమైనను గావచ్చును. మొదటిబ్రహ్మపదము హుతమ్మనుదానితోను రెండవబ్రహ్మపదము గన్తవ్యమ్మనుదానితోను అన్వయించు నని భిన్నపదమైనను గావచ్చును ♦♦ ఈపక్షమున రెండు అనుషంగములు ♦ చేయుక్లేశము లేదని తెలియునది. బ్రహ్మము గంతవ్య మనుట అభేదముననే. తత్ప్రాప్తివచనము ఉపచారమువలన **. కావుననే, స్వర్గాదితుచ్ఛఫలము వానికి గంతవ్యము కాదు, విద్యచే అవిద్యాకల్పిత మయిన కారకవ్యవహారము నశించుటవలన. అటు చెప్పఁబడినది

§ బ్రహ్మైవ తేన గన్తవ్యమ్ అనుచోటనుండియే.

* వీరి మతమునందు—హుతం బ్రహ్మైవ, బ్రహ్మైవ తేన గన్తవ్యం, కర్మసమాధినా గన్తవ్యం బ్రహ్మ అని యధ్యాహారముచే అన్వయము.

♦♦ హుతం బ్రహ్మైవ, కర్మసమాధినా తేన గన్తవ్యం బ్రహ్మ అని యన్వయము.

♦ ఒకవాక్యమునుండి మఱియొక వాక్యమునకుఁ బదము అధ్యాహరించుకొనుట యనుషంగ మనఁబడుచున్నది.

** అతఁడు బ్రహ్మమే యగుచున్నాఁడని భావము, తత్ప్రాప్తివచనము—బ్రహ్మమును బొందునట్లు చెప్పుట యౌపచారికము.

వార్తికకారులచేత "కారకవ్యవహారే హి శుద్ధం వస్తు న వీక్ష్యతే । శుద్ధే వస్తుని సిద్ధేచ కారకవ్యాపృతిః కుతః" ♦ అని. అర్పణాదికారకస్వరూపమును నిషేధింపక యే వానియందు బ్రహ్మదృష్టి విధింపఁబడుచున్నది, సంపన్మాత్రంబున ఫలవిశేషము కొఱకు అను కొందఱివ్యాఖ్యానము భాష్యకారులచేతనే నిరాకరింపఁబడినది, ఉపక్రమాదివిరుద్ధం బగుటవలన, బ్రహ్మవిద్యాప్రకరణమునందు సంపన్మాత్రము అప్రసక్తం బగుటవలన—ఇత్యాదియుక్తులచేత.

శ్రీ. ఇట్లు పరమేశ్వరారాధనరూప మయినకర్మము జ్ఞానహేతు వగుటం జేసి బంధకము కాదు, కావున అకర్మమే యగును. ఆరూఢావస్థయందో అకర్త్రాత్మజ్ఞానముచే బాధిత మగుటవలన స్వాభావికకర్మముగూడ అకర్మమే యని కర్మణ్యకర్మ యః పశ్యేత్ అనుశ్లోకముచేఁ జెప్పఁబడిన కర్మప్రవిలాపము విస్తరింపఁబడినది. ఇప్పుడు కర్మమునందును దానియంగములందును బ్రహ్మమునే యనుసూత్మకముగాఁ జూచువానికిఁ గర్మప్రవిలాపనము చెప్పుచున్నాఁడు.—అర్పింపఁబడుచున్నది దీనిచేత నని యర్పణ మనఁగా స్రువాదికము, అదియును బ్రహ్మమే. అర్పింపఁబడుచున్న, హవిః = ఘృతాదికముగూడ, బ్రహ్మమే. బ్రహ్మమే యగ్ని, దానియందు, బ్రహ్మముచే—కర్తచే, హుతమ్= హోమము. అగ్నియును కర్తయును క్రియయును బ్రహ్మమే యని యర్థము. ఇట్లు, బ్రహ్మమునందే కర్మాత్మకమునందు సమాధి—చిత్తైకాగ్ర్యము గలవానిచేత, బ్రహ్మమే గన్తవ్యమ్=పొందఁబడవలసినది, కాని ఫలాంతరము కాదని యర్థము.

వ. ఇఁక నుపక్రమించినవిషయము నుపసంహరించుచుఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—అర్పణమ్ = మనస్సునందలి దానసంకల్పము, అది బ్రహ్మరూప మగుటవలన బ్రహ్మమే. అట్లు, హవిః = సమిత్తు తిలలు ఆజ్యము మొదలగునది, విరాడ్బ్రహ్మముయొక్క వ్యష్టిరూప మగుటవలన బ్రహ్మమే. అగ్నియును వైశ్వానరుఁ డను నామాంతరము గలది బ్రహ్మమే. అగ్నియందు ఏపురుషునిచే, హుతమ్=హోమము చేయఁబడినదో, అతఁడును బ్రహ్మమే. ఇట్లు తెలిసి యెవ్వనిచేఁ జేయఁబడుచున్నదో, తేన = వానిచేత, బ్రహ్మమే, గన్తవ్యమ్ = పొందఁబడవలయును. ఎట్టివాని

♦ కారకవ్యవహారము ఉండునపుడు శుద్ధ మగువస్తువు తెలియ రాదు గదా! శుద్ధవస్తువు సిద్ధమైనపుడు—తెలిసినపుడు కారకవ్యాపారము ఎట్లు సంభవించును?

చేత ? బ్రహ్మకర్మసమాధినా = బ్రహ్మార్పణ మగు కర్మము బ్రహ్మకర్మము, దాని యందు సమాధి—చిత్తైకాగ్ర్యము గలవానిచేత.

రా. ప్రకృతిసంబంధము లేని ఆత్మస్వరూపముయొక్క యనుసంధాన ముతోఁ గూడిన దగుటచేఁ గర్మము జ్ఞానాకార మని చెప్పఁబడినది. ఇప్పుడు సమస్త మయిన పరికరసహిత మగుకర్మము పరబ్రహ్మభూత పరమపురుషాత్మకం బను ననుసంధానముతోఁ గూడిన దగుటచే జ్ఞానాకారం బని చెప్పుచున్నాఁడు.—బ్రహ్మార్పణ మ్మనునది హవిస్సునకు విశేషణము, అర్పింపఁబడుచున్నది దీనిచేత నని అర్పణ మనఁగా స్రుగాదికము. అది బ్రహ్మకార్య మగుటవలన బ్రహ్మము, ఏహవిస్సుయొక్క అర్పణము బ్రహ్మమో అది బ్రహ్మార్పణము. అట్టి బ్రహ్మార్పణ మయిన, హవిః = హవిస్సు. తానును; బ్రహ్మ = బ్రహ్మభూతము. బ్రహ్మాగ్నౌ = బ్రహ్మభూత మయిన యగ్నియందు; బ్రహ్మణా = బ్రహ్మభూతుఁ డయిన కర్తచేత; హుతమ్. ఇట్లు సమస్త కర్మమును బ్రహ్మాత్మక మగుటచే బ్రహ్మమయం బని యెవ్వఁడు సమాధిఁ బొందు చున్నాఁడో అతఁడు బ్రహ్మకర్మసమాధి, అట్టివానిచేత; బ్రహ్మైనగన్తవ్యమ్—బ్రహ్మాత్మక మగుటచే బ్రహ్మభూత మగు ఆత్మస్వరూపము గన్తవ్యము. ముముక్షువుచేఁ జేయఁబడుకర్మము పరబ్రహ్మాత్మకమే యను ననుసంధానముతోఁ గూడిన దగుటచే జ్ఞానాకారమై సాక్షాదాత్మావలోకనసాధనం ♦ బగుచున్నది, జ్ఞాననిష్ఠావ్యవధానము చేతఁ గాదు *.

ముముక్షువు కర్మము ననుష్ఠించునపుడు స్రుగాదిసాధనములను కర్త యగు తన్నును బ్రహ్మమయముగాఁ దలఁచి సమస్తకర్మమును బ్రహ్మాత్మకముగా ననుసంధించుం గావున వాఁడు బ్రహ్మభూత మయిన ఆత్మస్వరూపము నెఱుంగుచున్నాఁ డని తాత్పర్యము.

మా. జ్ఞానావస్థితచేతసుం డనుటను స్పష్టీకరించుచున్నాఁడు —అర్పణాదిక మంతయు బ్రహ్మ మని చెప్పఁబడుచున్నది, బ్రహ్మాధీనము లయిన సత్తయుఁ బ్రవృత్తియుఁ గల వగుటవలన. కాని బ్రహ్మస్వరూపం బగుటవలనఁ గాదు. చెప్పఁబడినది గదా. « త్వ దధీనం యత స్సర్వ మత స్సర్వో భవా నితి। వద న్తి మునయ స్సర్వే

♦ సాక్షాత్తుగనే—ఇతరసహాయము నపేక్షింపక, తానే.

* వేఱుగా జ్ఞాననిష్ఠ ననుష్ఠింపవలసినది లే దని భావము.

సతు సర్వ స్వరూపతః » ♦ అని పాద్మమునందు. « సర్వం త త్పాణిపాదం తత్సర్వతోఽక్షిశిరోముఖమ్ » * అనియును. « ఏతం హ్యేవ బహ్వృచాః » ‖ అని మొదలుగాఁగూడ. బ్రహ్మకర్మ సమాధినా—సమాధితోఁగూడ కర్మము బ్రహ్మమే ♦♦.

దైవమేవాపరే యజ్ఞం యోగినః పర్యుపాసతే
బ్రహ్మాగ్నావపరే యజ్ఞం యజ్ఞేనైవోపజుహ్వతి. ౨౫

భా. ఇం దిప్పుడు సమ్యగ్దర్శనమునకు యజ్ఞత్వము సంపాదించి దాని స్తుతించుకొఱకు ఇతరయజ్ఞంబులు నుపక్షేపింపఁబడుచున్నవి § దైవమేవేత్యాదిగా.—దైవమేవ = దేవతలు ఏయజ్ఞముచే యజింపఁబడుచున్నారో అది దైవము, అట్టి; యజ్ఞమేవ = యజ్ఞమునే; అపరే = ఇతరు లగు; యోగినః = కర్ములు; ఉపాసతే = ఉపాసించుచున్నారు, చేయుచున్నా రని యర్థము. బ్రహ్మాగ్నౌ= « సత్యం జ్ఞాన మనన్తం బ్రహ్మ, విజ్ఞాన మానన్దం బ్రహ్మ, యత్సాక్షా దపరోక్షా ద్బ్రహ్మ, య ఆత్మా సర్వాన్తరః » ఇత్యాదివచనములచేఁ జెప్పఁబడినది అశనాయాది ** సర్వసంసారధర్మవర్జితము నేతి నేతి యని నిరసింపఁబడిన సమస్తవిశేషములు గలది బ్రహ్మశబ్దముచేఁ జెప్పఁబడుచున్నది, బ్రహ్మమయినయగ్ని బ్రహ్మాగ్ని హోమమున కధికరణముగా వివక్షించుటచేత, అట్టి బ్రహ్మాగ్నియందు; అపరే= ఇతరులు బ్రహ్మవిదులు; యజ్ఞమ్= యజ్ఞశబ్దమునకు ఆత్మ యని యర్థము, ఆత్మపర్యాయములందు యజ్ఞశబ్దము పఠితం బగుటవలన $, అట్టి యాత్మను పరమార్థంబునఁ బరబ్రహ్మముగానే యున్నవానిని బుద్ధ్యాద్యుపాధులతోఁ గూడినవాఁడై సమస్తమైన యుపాధిధర్మముల నధ్యసించి యున్నవానిని ఆహుతిరూపుని; యజ్ఞేనైవ = చెప్పిన లక్షణము గల యాత్మచేతనే; ఉపజుహ్వతి = వేల్చుచున్నారు, ఉపాధిసహితుఁ డగు

♦ ఎందువలన సమస్తమును నీయధీనమో అందువలన సమస్తమును నీ వని మునులందఱుఁ జెప్పుచున్నారు, కాని సమస్తరూపుఁడ వగుటవలనఁ గాదు.

* అది సమస్తమును బ్రహ్మము నేత—నాయకుఁడుగాఁ గలది.

‖ ఏతమ్ = సర్వాంతర్యామి యగు వీనిని.

♦♦ సమాధియును బ్రహ్మమే యని యర్థము.

§ ఉదాహరింపఁబడుచున్నవి.

** అశనాయా = ఆకలి, ఆది = మొదలుగాఁగల.

$ నిఘంటువులందు.

నాత్మను ఉపాధిరహిత మగు పరబ్రహ్మరూపముననే చూచుట యేది గలదో అది దానియందు హోమము, దానిఁ జేయుచున్నాడు బ్రహ్మైకత్వదర్శననిష్ఠు లగుసన్న్యాసు లని యర్థము. అట్టి యీసమ్యగ్దర్శనరూపం బగుయజ్ఞము దైవయజ్ఞము మొదలగుయజ్ఞములం దుపక్షేపింపఁబడుచున్నది బ్రహ్మార్పణ మిత్యాదిశ్లోకములచేత, « శ్రేయాన్ ద్రవ్యమయా ద్యజ్ఞాత్ జ్ఞానయజ్ఞః" ఇత్యాదిగా స్తుతింపఁబోలును.

కొందఱు కర్మపరులు దేవతలగుఱించి చేయు యజ్ఞమునే చేయుచున్నారు. ఇతరులు బ్రహ్మవిదులు బ్రహ్మాత్మైక్యము నెఱింగినట్టి సన్న్యాసులు ఉపాధిసహితుఁడైనయాత్మను ఉపాధిరహితశుద్ధస్వరూపంబున బ్రహ్మాగ్నియందు హోమము చేయుచున్నారు—ఉపాధులను విడఁదీసి యాత్మయే బ్రహ్మ మని యెఱుంగుచున్నా రని తాత్పర్యము.

ఆ. పూర్వశ్లోకముచే జ్ఞానమునకు యజ్ఞత్వము సంపాదిత మయినది. ఇప్పుడు జ్ఞానయజ్ఞమునే స్తుతించుటకై యితరయజ్ఞముల నుదాహరించుకొఱకు మీఁదిగ్రంథము ప్రవర్తించుచున్న దని చెప్పుచున్నారు అందు ఇత్యాదిగా. శ్రేయస్సాధనము సమస్తమును ముఖ్యవృత్తిచేతను గౌణవృత్తిచేతను యజ్ఞం బని తెలుపుచు మొదట రెండుయజ్ఞముల నుదాహరించుచున్నాఁడు దైవమే వేత్యాదిగా. దైవమేవ అని ప్రతీకముగ్రహించి దైవయజ్ఞమును వివరించుచున్నారు దేవతలు ఇత్యాదిగా. సమ్యక్ జ్ఞానరూప మయిన యజ్ఞమును విభజించుచున్నారు బ్రహ్మాగ్నౌ ఇత్యాదిగా. అందు బ్రహ్మశబ్దార్థమును శ్రుతిబలముచే స్పష్టీకరించుచున్నారు సత్యమ్ ఇత్యాదిగా. ఏది అనృతము కాదో జడము కాదో పరిచ్ఛిన్నము కాదో అట్టిబ్రహ్మము పరమానంద మగుటచేఁ బరమపురుషార్థం బని చెప్పుచున్నది విజ్ఞాన మిత్యాదిగా. అది జ్ఞానాధికరణము ♦ అగుటచే దానికి జ్ఞానత్వము ఔపచారికం బని యాశంకించి చెప్పుచున్నది య త్సాక్షా దిత్యాదిగా. జీవునకును బ్రహ్మమునకును భేద ముండఁగా అపరిచ్ఛిన్నం బెట్లగు నని యాశంకించి విశేషణము చేయుచున్నది య ఆత్మా అని. పరుఁడే ఆత్మ యని దేహము మొదలు అవ్యాకృతమువఱకుఁ గల సర్వప్రపంచమునకు అంతరుఁ డగుటచే సాధించుచున్నది సర్వాన్తరః అని. విధిముఖ మయిన బ్రహ్మవిషయవేదాంతవాక్యము సమస్తమును ఇత్యాదివచనముచే అనుచోటి ఆదిశబ్ద

♦ జ్ఞానము గలది.

ముచే గ్రహింపఁబడుచున్నది. నిషేధముఖమైన బ్రహ్మవిషయవేదాంతవాక్యము సమస్తమును అర్థముచేఁ జెప్పుచున్నారు అశనా యేత్యాదిగా. బ్రహ్మమునం దగ్నిశబ్ద ప్రయోగమునకు నిమిత్తముఁ జెప్పుచున్నారు హోమమునకు ఇత్యాదిగా. బుద్ధ్యారూఢమై సమస్తమును దహించునది యగుటవలన, లేక, సమస్తముయొక్క విలయమునకు హేతు వగుటవలన నని యెఱుంగునది. యజ్ఞశబ్దమును త్వంపదార్థ మయిన ఆత్మయందుఁ బ్రయోగించుటకు హేతువుఁ జెప్పుచున్నారు ఆత్మపర్యాయములందు ఇత్యాదిగా. ఆధారాధేయభావంబున బ్రహ్మాత్మలకు వాస్తవభేదము గల దనుటను నిషేధించుచున్నారు పరమార్థంబున ఇత్యాదిగా. అప్పుడు ఎట్లు హోమము? వానినే వానియందు హోమము సేయుట సంభవింపదు గదా యని యాశంకించి చెప్పుచున్నారు బుద్ధ్యా దిత్యాదిగా. ఉపాధులతోఁ గూడినందుకు ఫలముఁ జెప్పుచున్నారు సమస్తమైన ఇత్యాదిగా. ఉపాధుల నధ్యసించుద్వారమున తద్ధర్మముల నధ్యసించుటచే సిద్ధ మయినయర్థము నిర్దేశించుచున్నారు ఆహుతిరూపుని అని. ఇత్థం భూత ♦ మనునర్థము గల తృతీయనే వివరించుచున్నారు చెప్పినలక్షణము గల అని. అశనాయాదిసర్వసంసారధర్మవర్జిత మయిన నిర్విశేషస్వరూపముచేత నని యర్థము. ఆత్మను బ్రహ్మమును హోమము చేయుటనే ప్రకటించుచున్నారు ఉపాధిసహితుఁడు ఇత్యాదిగా. అపరే అనుపదముయొక్క యర్థమును వివరించుచున్నారు బ్రహ్మాత్మైక త్వేత్యాదిగా. ఈచెప్పిన జ్ఞానయజ్ఞము దైవయజ్ఞాదులందు బ్రహ్మార్పణమిత్యాదిశ్లోకములచే నుపక్షేపింపఁబడుచున్న దనుటను జూపుచున్నారు అట్టి యీ ఇత్యాదిగా. ఉపక్షేపించుటకుఁ బ్రయోజనముఁ జెప్పుచున్నారు శ్రేయా నిత్యాదిగా.

హ. ఇప్పుడు బ్రహ్మోపాసనాప్రసంగమున ఇతరోపాసనములను చిత్తశుద్ధికొఱకు అవిద్వాంసులకుఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—దైవమ్= దేవతలు ఇంద్రాదులు వారి సంబంధి దైవము, సోమయాగాదికము; అపరే యోగినః, అనుష్ఠానము లేకయే దైవయజ్ఞమునే ధ్యానముచే నెఱవేర్చుచున్నారు సత్త్వశుద్ధికొఱకు. బ్రహ్మాగ్నౌ = అగ్నిరూపమున ఉపాస్య మగుబ్రహ్మము బ్రహ్మాగ్ని, దానియందు. అపరే = ఇతరులు; యజ్ఞమ్ = పరమాత్మను; యజ్ఞేన = సోమయాగాదికముచేత; ఉపజుహ్వతి—ధ్యానముచే హోమము సంపాదించుచున్నా రని యర్థము.

శ౦. పూర్వము బ్రహ్మార్పణం బ్రహ్మహవిః అనుమంత్రముచే చమసాదులందు బ్రహ్మమాత్రత్వదర్శనరూప మయిన జ్ఞానమును యజ్ఞరూపమునఁ బ్రతిపాదించి

♦ ఇట్టిరూపమున.

అజ్ఞానయజ్ఞమే సాక్షాన్మోక్షసాధనం బగుటచే దేవాదియజ్ఞంబులకంటె సర్వోత్తమం బని తెలుపుటకును మోక్షమునకు వ్యవహితసాధనము లగు దైవాదియజ్ఞములను ముముక్షువులు తమతమ యధికారము ననుసరించి చిత్తశుద్ధికొఱకు అనుష్ఠింపవలయు నని సూచించుటకును దైవాదియజ్ఞములను నిరూపించుచున్నాఁడు.—దేవతలను-- ఇంద్రాదుల నుద్దేశించి ప్రవర్తించినయజ్ఞము దైవము, అట్టి దైవయజ్ఞమునే, శ్రౌతమును స్మార్తమును; అపరే = మోక్షము గోరనట్టి; యోగినః = కర్మయోగులు గృహస్థులు; చిత్తశుద్ధికొఱకు, పర్యుపాసతే = అనుష్ఠించుచున్నారు. ఇట్లు వైదిక మగు దైవయజ్ఞమునే గృహస్థులు చేయవలయు నని సూచించి బ్రహ్మవిదు లగు యతులుమాత్రము ఈయజ్ఞమునే చేయవలయును ముక్తికొఱకు అని చెప్పిన జ్ఞానయజ్ఞమునే ప్రకారాంతరంబున వర్ణించుచున్నాఁడు.—అపరే = గృహస్థులకంటె భిన్ను లగు యతులు, శ్రవణాదులచే ఆత్మతత్త్వము దెలిసినవారలై తాము; బ్రహ్మాగ్నౌ= "సత్యం జ్ఞాన మనన్తం బ్రహ్మ, ఆనన్దో బ్రహ్మ, తదేత ద్బ్రహ్మాపూర్వ మనపరమ్" ఇత్యాదిశ్రుతిప్రసిద్ధము నిర్విశేషము సచ్చిదానందఘన మగు పరబ్రహ్మమేది గలదో అదియే యగ్ని, అవిద్యాతత్కార్యములు అను వనమును దహించునది యగుటవలనను సోపాధికాత్మ యను ఆహుతిని ప్రక్షేపించుట కధికరణ మగుట వలనను పరబ్రహ్మము అగ్ని యని చెప్పఁబడుచున్నది, అబ్రహ్మాగ్నియందు; యజ్ఞమ్ = పామరులచే నేను భోక్త నని విశేషోపభోగములచే యజింపఁబడుచున్నాఁడు కావున యజ్ఞుఁ డనఁగా సోపాధికుఁ డగు ఆత్మ, అట్టి యాత్మను; యజ్ఞేనైవ = ఆత్మచే, నిర్విశేషస్వరూపునిచేతనే; ఉపజుహ్వతి—నేను బ్రహ్మ మను అని సోపాధిక మయినట్లు తోఁచుచున్న నేను అను అహంపదార్థమును వివేకముచే నిర్విశేషునిగా నిశ్చయించి బ్రహ్మముకంటె అభిన్నునిఁగా ననుభవించుచున్నా రని యర్థము. లేక. యజ్ఞమ్= ఆత్మను; యజ్ఞేనైవ= "యజ్ఞో వై విష్ణుః" అను శ్రుతివలన సోపాధికుఁడగు నీశ్వరుతోఁ గూడనే; ఉపజుహ్వతి—సోపాధికుఁ డగు నీశ్వరుని సోపాధికుఁ డగు నాత్మను ఇద్దఱిని ఆయాయుపాధినినుండి విడఁదీసి యిద్దఱకును అధిష్ఠానభూతము తురీయము నిర్విశేష మగు బ్రహ్మముతో అభిన్నులనుగాఁ జూచుచున్నారు, ఎట్లు తరంగబుద్బుదములను వానినామరూపములనుండి విడఁదీసి వానియాధార మయిన సముద్రముతో అభిన్నములనుగాఁ జూతురో అట్లు అని యర్థము.

మ. బ్రహ్మార్పణమంత్రముచే సమ్యగ్దర్శనము యజ్ఞరూపంబున స్తుతింపఁ బడినది. ఇప్పుడు వెండియు దాని స్తుతించుకొఱకు ఇతరము లగు యజ్ఞముల నుప

న్యసించుచున్నాఁడు.—ఇంద్రాగ్న్యాదిదేవతలు దేనిచే యజింపఁబడుచున్నారో అది దైవము, అట్టి దైవయజ్ఞమునే దర్శపూర్ణమాసజ్యోతిష్టోమములు మొదలగు దాని; అపరే యోగినః = కర్ములు; పర్యుపాసతే = ఎల్లప్పుడుచేయుచున్నారు, కాని జ్ఞానయజ్ఞమును కాదు. ఇట్లు కర్మయజ్ఞముఁ జెప్పి చిత్తశుద్ధిద్వారమున వానికి ఫలభూతమయిన జ్ఞానయజ్ఞముఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—బ్రహ్మాగ్నౌ = సత్యజ్ఞానానంతానందరూపము నిర్విశేష మగు బ్రహ్మము తత్పదార్థము, అట్టిబ్రహ్మము అను అగ్నియందు; యజ్ఞమ్ = ప్రత్యగాత్మను త్వంపదార్థమును; యజ్ఞేనైవ = యజ్ఞశబ్దము ఆత్మపర్యాయములందు యాస్కునిచేఁ బఠింపఁబడినది, ఇత్థం భూతలక్షణమందుఁ దృతీయ, ఏవకారము భేదవ్యావృత్తిని దెలుపుచున్నది, త్వంపదార్థముతో అభేదమంతనే, ఉపజుహ్వతి—తత్స్వరూపమే యని చూచుచున్నా రని యర్థము; అపరే—మునుపటివారికన్న విలక్షణులు తత్త్వజ్ఞాననిష్ఠు లగుసన్న్యాసు లని యర్థము. జీవబ్రహ్మములయభేదదర్శనమును యజ్ఞముగాఁ బ్రతిపాదించి యది దానికిసాధనము లయిన యజ్ఞముల నడుమఁ బఠింపఁబడుచున్నది, శ్రేయాన్ ద్రవ్యమయా ద్యజ్ఞాత్ జ్ఞానయజ్ఞ ఇత్యాదిగా స్తుతించుకొఱకు.

శ్రీ. యజ్ఞత్వము పొందింపఁబడిన సర్వత్రబ్రహ్మదర్శనరూపమైన యాజ్ఞానమే సమస్తయజ్ఞోపాయములచేఁ బొందఁదగిన దగుటవలన సమస్తయజ్ఞములకంటె శ్రేష్ఠం బని స్తుతించుటకై అధికారిభేదమున జ్ఞానసాధనభూతము లయిన యనేకయజ్ఞములం జెప్పుచున్నాఁడు దైవమే వేత్యాదు లగు నెనిమిదిశ్లోకములచేత.—దైవమ్ = ఇంద్రవరుణాదులు దేవతలు దేనియందు యజింపఁబడుదురో అది దైవము; ఏవకారముచే ఇంద్రాదులందు బ్రహ్మబుద్ధి లేకుండుట తెలుపఁబడినది; అట్టి దైవయజ్ఞమును; అపరే = కర్మయోగులు; పర్యుపాసతే = శ్రద్ధతో అనుష్ఠించుచున్నారు. అపరే = ఇతరు లయిన జ్ఞానయోగులో; బ్రహ్మాగ్నౌ = బ్రహ్మరూపమయిన యగ్నియందు; యజ్ఞేనైవ = ఉపాయభూత మయిన యజ్ఞముచేతనే; బ్రహ్మార్పణ మ్మని చెప్పినవిధమున, యజ్ఞమ్ ఉపజుహ్వతి—యజ్ఞాదిసర్వకర్మములను ప్రవిలాపన మొందఁ ♦ జేయుచున్నా రని యర్థము. అది యాజ్ఞానయజ్ఞము.

ప. ఇఁక దేనియందు యజింపఁబడునో అది యజ్ఞ మనువ్యుత్పత్తిచే యజ్ఞముగా నుపపాదింపఁబడినది బ్రహ్మానుభవరూప మైనజ్ఞానము, అది సర్వయజ్ఞముల

♦ లయింప.

కన్న శ్రేష్ఠ మని చూపుటకును ఆయజ్ఞములు అధికారిభేదమునుబట్టి బహువిధంబు లని ప్రతిపాదించుటకును పదిరెండుయజ్ఞములను జెప్పుచున్నాఁడు దైవమేవ యను శ్లోకము మొదలుగా నెనిమిదింటిచేత.—అపరేయోగినః = కర్మకుశలులు; దైవమ్ = దేవసంబంధి దైవము, దేవతలు ఇంద్రసూర్యవరుణాదులు దేనియందు యజింపఁ బడుదురో అది దైవము, అట్టి యజ్ఞమును; పర్యుపాసతే—అంతటను దేవతల యందు బ్రహ్మబుద్ధి లేక యుపాసించుచున్నా రని యర్థము. అపరే=జ్ఞానయోగులో; యజ్ఞేన = జ్ఞానయజ్ఞముచేత; యజ్ఞమ్ = కర్మరూప మైనయజ్ఞమును; బ్రహ్మరూప మయిన యగ్నియందు; ఉపజుహ్వతి—ప్రవిలాపనము చేయుచున్నా రని యర్థము.

రా. ఇట్లు కర్మములు జ్ఞానాకారము లగుటం బ్రతిపాదించి కర్మయోగ భేదములం జెప్పుచున్నాఁడు.—దైవమ్ = దేవతార్చనరూప మయిన, యజ్ఞమేవ = యజ్ఞమునే; అపరేయోగినః = కర్మయోగులు; పర్యుపాసతే = సేవించుచున్నారు, దానియందే నిష్ఠను చేయుచున్నా రని యర్థము. అపరే; బ్రహ్మాగ్నౌ = బ్రహ్మ మైనయగ్నియందు; యజ్ఞమ్ = హవిస్సును; యజ్ఞేన = స్రుగాదులచేత; ఉపజుహ్వతి, బ్రహ్మార్పణం బ్రహ్మహవిః అనున్యాయమున యాగహోమములందు నిష్ఠ చేయు చున్నారు.

కొందఱు కర్మయోగులు దేవతార్చనరూప మైనయజ్ఞము నాచరించుచు న్నారు. కొందఱు బ్రహ్మార్పణ మ్మనుమంత్రముచేఁ జెప్పఁబడినట్లు యాగహోమముల నాచరించుచున్నా రని తాత్పర్యము.

మా. యజ్ఞభేదములఁ జెప్పుచున్నాఁడు దైవ మిత్యాదిగా. దైవమ్ = భగవంతుని. అదియే వారలకు యజ్ఞము, భగవదుపాసనము. యజ్ఞమునుగా నని క్రియావిశేషణము. ఆయతులకుఁ గొందఱకు ఇతరము లేదు. యజ్ఞమ్ = భగవం తుని, « యజ్ఞేనయజ్ఞమ్, యజ్ఞో విష్ణుర్దేవతా » ఇత్యాదిశ్రుతివలన. యజ్ఞేన= ప్రసిద్ధ మయినయాగముచేత. యజ్ఞునిగూర్చి వేల్చుచున్నా రని యంతటను సమానము, « తం యజ్ఞం బర్హిషి ప్రౌక్షన్ » ఇత్యాదులందు. చెప్పఁబడినదిగూడ « విష్ణుం రుద్రేణ పశునా బ్రహ్మా జ్యేష్ఠేన సూనునా। అయజ న్మానసే యజ్ఞే పితరం ప్రపితా మహః » ♦ అని.

♦ ప్రపితామహుఁ డగు బ్రహ్మదేవుఁడు మానసయజ్ఞమునందు తనజ్యేష్ఠపుత్రుఁ డగురుద్రుఁడు అను పశువుచేత తనతండ్రి యగువిష్ణువును గూర్చి యాగము చేసెను.

శ్రోత్రాదీ నీన్ద్రియా ణ్యన్యే సంయమాగ్నిషు జుహ్వతి
శబ్దాదీ న్విషయా నన్య ఇన్ద్రియాగ్నిషు జుహ్వతి. ౨౬

భా. శ్రోత్రాదీని=శ్రోత్రము మొదలుగాఁగల; ఇన్ద్రియాణి= ఇన్ద్రియములను; అన్యే= ఇతరు లగు యోగులు; సంయమాగ్నిషు=ప్రతీంద్రియము సంయమము వేఱగుంగావున బహువచనము, సంయమములు* అను అగ్నులయందు; జుహ్వతి– ఇంద్రియనిగ్రహమునే చేయుచున్నా రని యర్థము. శబ్దాదీన్ = శబ్దము మొదలగు; విషయాన్ = విషయములను; అన్యే = ఇతరులు; ఇన్ద్రియాగ్నిషు = ఇంద్రియములు అను నగ్నులందు; జుహ్వతి–శ్రోత్రాదులచే అవిరుద్ధ మగు † విషయముల గ్రహించుటను హోమమునుగాఁ దలంచుచున్నారు.

కొందఱు యోగులు శ్రోత్రాదు లగు నింద్రియములను నిగ్రహించుటయను నగ్నియందు హోమముచేయుచున్నారు, మఱికొందఱు శబ్దాదివిషయములను ఇంద్రియము లను నగ్నులందు హోమము చేయుచున్నా రని తా.

ఆ. ఇప్పుడు రెండుయజ్ఞముల నుపన్యసించుచున్నారు.— బాహ్యము లగు నింద్రియములను మనస్సునందు సంయమించుట యొక్కటే గావున నెట్లు సంయమాగ్నిషు అని బహువచనం బని యాశంకించి చెప్పుచున్నారు ప్రతీంద్రియము ఇత్యాదిగా. ప్రత్యాహారమున కధికరణములుగా వ్యవస్థితము లగు మనోరూపము లయిన సంయమములు హోమాధార మగుటవలన వానికి అగ్నిత్వముఁ జెప్పుచున్నారు సంయమములు ఇత్యాదిగా. విషయములనుండి అంతరింద్రియములను బాహ్యేంద్రియములను ప్రత్యాహరించుచున్నా రని సంయమయజ్ఞమును సంక్షేపించి చూపుచున్నారు ఇంద్రియనిగ్రహమునే ఇత్యాదిగా. ఆయాయింద్రియములచే తత్తద్విషయోపభోగరూపము శ్రోత్రాదింద్రియము లను నగ్నులందు శబ్దాదివిషయ హోమము సర్వసాధారణం బని యాశంకించి నిషిద్ధములను విడిచి రాగద్వేషరహితులై ప్రాప్తము లగు విషయముల నుపభోగించుచున్నారు ఆయాయింద్రియముల చేత నని వివక్షించినహోమమును విశదీకరించుచున్నారు శ్రోత్రాదులచే ఇత్యాదిగా.

* నిగ్రహములు.

† నిషిద్ధము కానట్టి.

హ. శ్రోత్రాదీని = శ్రోత్రము మొదలుగాఁ గల; ఇన్ద్రియాణి = ఇంద్రియములను; అన్యే = ఇతరు లగు బ్రహ్మవిదులు; సంయమాగ్నిషు = చిత్తనిరోధము లను నగ్నులందు; జుహ్వతి—ధ్యానముచే హోమము చేయుచున్నారు. అన్యే = ఇతరు లగుయోగులు; శబ్దాదీన్ విషయాన్ = శబ్దస్పర్శరూపరసగంధము లను విషయములను; ఇన్ద్రియాగ్నిషు = శ్రోత్రాదు లగు నింద్రియము లను నగ్నులందు; జుహ్వతి.

శం. ఇట్లు బ్రహ్మవిదులు చేయవలసిన జ్ఞానయజ్ఞముఁ బ్రతిపాదించి బ్రహ్మవిదులు కానివారు చేయవలసిన యితరయజ్ఞములం జెప్పుచున్నాఁడు.—అన్యే = చెప్పఁబడినవారికంటె నితరులు, బ్రహ్మవిదులు కానిముముక్షువులు నైష్ఠికబ్రహ్మచారి ప్రముఖులు; ఇన్ద్రియాణి--శ్రోత్రాదిజ్ఞానేంద్రియములను, వాగాదికర్మేంద్రియములను గూడ; సంయమాగ్నిషు = సంయమ మనఁగా ఆయాయింద్రియమును దాని దాని విషయమునుండి మరలించి తత్తత్స్థానమున నిగ్రహించుట, ఇంద్రియము లనేకములు కావున సంయమములకు బహువచనము, సంయమములు అను నగ్నులందు; శ్రోత్రాదీంద్రియాహుతులను, జుహ్వతి—ఇంద్రియనిగ్రహరూప మయిన యజ్ఞముఁ జేయుచున్నా రని యర్థము. అన్యే = వీరికంటె ఇతరు లగు ముముక్షులు, గృహస్థులు; స్వధర్మమునం దున్నవారలై శబ్దాదివిషయములను నిషిద్ధములు కానివానిని యోగ్యకాలమునందే, ఇన్ద్రియాగ్నిషు = వానిఁ బ్రక్షేపించుట కధికరణము లగుట వలన ఇంద్రియము లను నగ్నులందు; జుహ్వతి. విషయానుభవమునకు నియమమే వారికి యజ్ఞ మని యర్థము.

మ. ఇట్లిందుచే ముఖ్యము గౌణము అని రెండుయజ్ఞములు తెలుపఁబడినవి. ఇఁక వైదిక మగుశ్రేయస్సాధనం బేదేది గలదో అది యంతయు యజ్ఞముగాఁ జెప్పఁబడుచున్నది. అందు.—శ్రోత్రాదీని = శ్రోత్రము మొదలగు జ్ఞానేంద్రియములను; శబ్దాదివిషయములనుండి ప్రత్యాహరించి *, అన్యే = ప్రత్యాహారపరులు; సంయమాగ్నిషు—ధారణ ధ్యానము సమాధి యీమూఁడును ఏకవిషయమై సంయమశబ్దముచేఁ జెప్పఁబడుచున్నవి. అట్లు భగవంతుఁడు పతంజలి చెప్పుచున్నాఁడు « త్రయ మేకత్ర సంయమః » ♦ అని. అందు, హృత్పుండరీకాదికమునందు మనస్సనెక్కువకాలము నిలుపుట ధారణ, ఇట్లు ఒకచో నిలుపఁబడిన చిత్తముయొక్క

* మరలించి.

♦ మూఁడును ఒకటేవిషయ మయినచో సంయమము.

భగవదాకారవృత్తిప్రవాహము నడుమనడుమ ఇతరాకారవృత్తిచే వ్యవహితమైనది ధ్యాన మనఁబడును, కొంచెమైనను విజాతీయప్రత్యయముచే అవ్యవహితమైన సజాతీయప్రత్యయప్రవాహము సమాధి. ఆసమాధి చిత్తభూమిభేదమునంజేసి రెండువిధములు సంప్రజ్ఞాతము అసంప్రజ్ఞాతము అని. చిత్తమునకు అయిదుభూములు కలవు, క్షిప్తము మూఢము విక్షిప్తము ఏకాగ్రము నిరుద్ధము అని. అందు రాగద్వేషాది వశమువలన విషయములం దభినివేశము గలది క్షిప్తము, నిద్ర మొదలగువానికి లోనైనది మూఢము, సర్వదా విషయాసక్త మయ్యును ఒకానొకప్పుడు ధ్యాననిష్ఠ మగునది విక్షిప్తము, అందు క్షిప్తమూఢములకు సమాధి కవకాశమే లేదు. విక్షిప్త చిత్తంబునందును ఒకానొకప్పుడు గలుగు సమాధి విక్షేపప్రాధాన్యంబున యోగ పక్షమునం జేరదు, మతేసునఁగా పెనుగాలికిఁ జల్లాఱుదీపమువలెఁ దనయంతనే నశించును, ఇఁక నేకాగ్రమో ఏకవిషయకధారావాహికవృత్తికి సమర్థమై సత్త్వోద్రేకముచేఁ దమోగుణమునం గలుగు నిద్రాదిరూప మయిన లయము లేకపోవుటవలన ఆత్మాకార మగువృత్తి యగుచున్నది, అది రజోగుణముచేఁ గలుగు చాంచల్యరూపమైనవిక్షేపము లేకపోవుటవలన ఏకవిషయమే యగును, ఇట్లు సత్త్వము శుద్ధమైననే చిత్త మేకాగ్ర మగును, ఈభూమియందు సంప్రజ్ఞాతసమాధి యగును, అందు ధ్యేయాకార మగు ♦ వృత్తిగూడ భాసిల్లును, దానినిగూడ నిరోధించినపుడు నిరుద్ధ మగుచిత్తము అసంప్రజ్ఞాతభూమి యగును. అట్లు చెప్పఁబడినవి, « తస్యా అపి నిరోధే సర్వవృత్తినిరోధా న్నిర్బీజ స్సమాధిః » § అని. ఇదియే యంతటనుండియు విరక్తుఁడై సమాధిఫల మగుసుఖమునుగూడ నపేక్షింపనియోగికి దృఢభూమినైన ధర్మమేఘం బనఁబడుచున్నది. అట్లు చెప్పఁబడినది « ప్రసఙ్ఖ్యానే ఉప్యకుసీదస్య సర్వథా వివేకఖ్యాతే ర్ధర్మమేఘస్సమాధిః, తతః క్లేశకర్మనివృత్తిః » * అని. అనేకరూపం బగుటచే సంయమములు భిన్నము లగుటవలన అగ్నిషు అని బహువచనము, అట్టి సంయమములు అను నగ్నులయందు; ఇన్ద్రియములను, జుహ్వతి—ధారణాధ్యాన సమాధులు సిద్ధించుటకై సర్వేంద్రియములను తత్తద్విషయములనుండి ప్రత్యాహరించుచున్నా రని యర్థము. అట్లు చెప్పఁబడినది « స్వస్వవిషయా సంప్రయోగే

♦ ధ్యానింపఁబడు దానియొక్క యాకారము గల.

§ దానినిగూడ నిరోధించినపుడు సర్వవృత్తులును నిరుద్ధము లగుటవలన నిర్బీజ మయిన సమాధి యగును.

* సమాధియందును సుఖాపేక్ష లేనివానికి అన్నివిధములను వివేకము స్థిర మగుటవలన ధర్మమేఘం బనుసమాధి యగును, అంతఁ గ్లేశకర్మ నివృత్తి యగును.

చిత్తరూపానుకార ఏవేన్ద్రియాణాం ప్రత్యాహారః" ♦ అని. విషయములనుండి నిగ్రహింపఁబడినయింద్రియములు చిత్తరూపములే యగుచున్నవి, అందువలన విక్షేపము లేకపోవుటవలన చిత్తము ధారణాదికము చేయ సమర్థ మగు నని యర్థము. ఇట్లిందుచే ప్రత్యాహారము ధారణ ధ్యానము సమాధి యని యోగాంగములు నాలుగు చెప్పఁబడినవి. ఇట్లు సమాధ్యవస్థయందు సర్వేంద్రియవృత్తినిరోధము యజ్ఞముగాఁ జెప్పఁబడినది. ఇప్పుడు సమాధినుండి లేచినపుడు రాగ ద్వేషములు లేక విషయములభోగము ఏది గలదో అదిగూడ మఱియొకయజ్ఞ మని చెప్పుచున్నాఁడు ఉత్తరార్ధముచేత — అన్యే = ఇతరులు, సమాధినుండి లేచినయవస్థలో నుండువారు; శ్రోత్రాదులచే అవిరుద్ధము లయిన విషయముల గ్రహించుటను స్పృహాశూన్య మగుటచే ఇతరసాధారణము కానిదానిని జేయుచున్నారు. అదియే వారికి హోమము.

శ్రీ. అన్యే—నైష్ఠికబ్రహ్మచారులు; సంయమాగ్నిషు = తత్తదింద్రియసంయమరూపము లయిన యగ్నులందు; శ్రోత్రాదీని; జుహ్వతి = ప్రవిలాపనము చేయుచున్నారు, ఇంద్రియముల నిరోధించి సంయమపరులై యుందు రని యర్థము. ఇన్ద్రియాగ్నిషు = ఇంద్రియము లను నగ్నులందు; శబ్దాదీన్; అన్యే = గృహస్థులు; జుహ్వతి—విషయభోగ సమయమునందుఁగూడ ఆసక్తిలేనివారలై అగ్నులుగా భావింపఁబడిన యింద్రియములందు హవిస్సుగా భావింపఁబడిన శబ్దాదులను వేల్చుచున్నా రని యర్థము.

ప. దీనియర్థము స్పష్టము.

రా. అన్యే = ఇతరులు; శ్రోత్రాదు లగు నింద్రియముల సంయమించుటయందుఁ బ్రయత్నించుచున్నారు. అన్యే = ఇతరు లగుయోగులు; ఇంద్రియములను శబ్దాదివిషయముల యందలి యాసక్తినుండి నివారించుటయందుఁ బ్రయత్నించుచున్నారు.

మా. *

సర్వాణీన్ద్రియకర్మాణి ప్రాణకర్మాణి చాపరే
ఆత్మసంయమయోగాగ్నౌ జుహ్వతి జ్ఞానదీపితే. ౨౭

♦ తమతమవిషయములఁ జేరనియప్పుడు చిత్తరూపమును బొందుటయె యింద్రియములకుఁ బ్రత్యాహారము.

* దీనికి మాధ్వభాష్యము లేదు.

భా. మఱియును. సర్వాణి = సమస్తము లయిన; ఇన్ద్రియకర్మాణి= ఇంద్రియములయొక్క కార్యములను; ప్రాణకర్మాణిచ = ప్రాణ మనఁగా ఆధ్యాత్మిక మయిన వాయువు దానియొక్క కార్యములను, ఆకుంచన ప్రసారణాదులను *; అపరే = ఇతరులు; ఆత్మసంయమ యోగాఽగ్నౌ= ఆత్మయందు సంయమము—ఆత్మసంయమము, అది యను యోగాగ్ని యందు; జ్ఞానదీపితే = జ్ఞాన మను నగ్నిచే వెలిఁగింపఁబడినదానియందు, తైలముచే దీపమువలె వివేకవిజ్ఞానముచే ఉజ్జ్వలత్వము నొందింపఁబడిన ఆత్మసంయమయోగాగ్నియందు; జుహ్వతి = వేల్చుచున్నారు, ప్రవిలాపనము చేయుచున్నా రని యర్థము.

మఱికొందఱు సమస్తము లయిన యింద్రియకర్మములను ప్రాణకర్మములను వివేకవిజ్ఞానముచే జ్వలించునట్లు చేయఁబడినయాత్మసంయమయోగాగ్ని యందు హోమము చేయుచున్నా రని యర్థము.

ఆ. మఱియొకయజ్ఞము చెప్పుచున్నారు మఱియును అని. ఇంద్రియములయొక్క కార్యములను—శ్రవణమననాదులను. ఆత్మయందు సంయమము—ధారణాధ్యానసమాధిరూపము. సమస్త మయిన వ్యాపారమును నిరోధించి యాత్మయందుఁ జిత్తసమాధిని జేయుచున్నా రని చెప్పుచున్నారు వివేకేత్యాదిగా.

హ. ఇంద్రియముల కర్మములను—చూచుట మొదలగువానిని; అట్లు, ప్రాణకర్మములను—నిట్టూర్పు మొదలగువానిని; అపరే = ఇతరు లగుయోగులు; ఆత్మసంయమయోగాగ్నౌ = ఆత్మయొక్క—అంతఃకరణముయొక్క సంయమము, ఆత్మసంయమము, అదియే యోగము, ఆత్మ సంయమయోగం బను నగ్నియందు; జ్ఞానదీపితే = వివేకవిజ్ఞానముచే జ్వలించుచున్నదానియందు; జుహ్వతి—ఇట్లు హోమము సంపాదించుచున్నా రని యర్థము.

శం. మఱియును.—అపరే = చెప్పినవారికంటె ఇతరులు కొందఱు యతులు ధ్యాననిష్ఠులు; ఇన్ద్రియకర్మాణి = జ్ఞానేంద్రియములయొక్కయుఁ గర్మేంద్రియములయొక్కయుఁ గర్మములను, శ్రవణదర్శనాది జ్ఞానేంద్రియకర్మములను వచనాదానాది కర్మేంద్రియకర్మములను; ప్రాణకర్మాణిచ = అపానవ్యానాదిభేదముచే భిన్న మగుప్రాణముయొక్క కర్మములను ఉచ్ఛ్వాసనిశ్వాసములు నిమేషోన్మే

* ముడుఁచుట చాఁచుట మొదలయినవానిని.

షములు ఆవులింత త్రేఁపు మొదలగువానిని; సర్వాణి = సమస్తకర్మములను; జ్ఞాన దీపితే = ఆత్మవిషయజ్ఞానముచే చక్కఁగా పొందింపఁబడిన; ఆత్మసంయమయోగాగ్నౌ = ఆత్మయందు-స్వస్వరూపమునందు సంయమయోగము-మనోనిరోధము సమాధి, అదియే యగ్ని, దానియందు; ప్రాణకర్మములను ఇంద్రియకర్మములను గూడ, జుహ్వతి-ప్రాణవ్యాపారమును ఇంద్రియవ్యాపారమును నిరోధించి యెల్లప్పుడును ఆత్మనే యనుభవించుచున్నా రని యర్థము.

మ. ఇట్లు పాతంజలమతము ననుసరించి లయపూర్వక మైనసమాధిని దానినుండి వ్యుత్థానమును రెండుయజ్ఞములుగాఁ బ్రతిపాదించి యిఁక బ్రహ్మవాదిమతంబు ననుసరించి సమస్తమునకును ఫలభూత మయిన బాధపూర్వకసమాధిని కారణనాశముచే వ్యుత్థానము లేనిదానిని యజ్ఞాంతరముగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—సమాధి రెండువిధములు గదా! లయపూర్వక మనియు బాధపూర్వక మనియు. అందు «తదనన్యత్వ మారమ్భణ శబ్దాదిభ్యః» § అనున్యాయముచే కారణమునకు భిన్నముగాఁ గార్యము లేకుండుటవలన, వ్యష్టిరూప మయిన పంచీకృతపంచభూతకార్యము సమష్టిరూపవిరాట్టుయొక్క కార్య మగుటవలన ఆవిరాట్టునకు భిన్నముగా నున్నది కాదు ♦; అట్లు పంచీకృతపంచభూతాత్మకసమష్టికార్యముగూడ అపంచీకృతపంచమహాభూతకార్యం బగుటవలన దానికి భిన్నము గాదు; అందును శబ్దస్పర్శరూపరసగంధము లను నైదుగుణములు గల పృథివి గంధము దక్కఁ దక్కిన నాలుగుగుణములు గల జలముయొక్క కార్య మగుటవలన జలముకంటె వేఱు గాదు; నాలుగుగుణములు గల యాజలంబును గంధరసంబులు దక్కఁ దక్కినమూఁడుగుణములు గల తేజస్సుయొక్కకార్య మగుటవలనఁ దేజస్సునకు భిన్నము గాదు; మూఁడుగుణములు గల ఆతేజస్సుగూడ గంధరసరూపంబులు తక్కఁ దక్కినరెండుగుణములు గల

§ బ్ర. సూ-అ ౨. పా ౧. సూ ౧౪. ఆకాశాదిప్రపంచరూపకార్యమునకు, తదనన్యత్వమ్-కారణ మయిన బ్రహ్మముకంటె అభిన్న మగుట, తెలియవచ్చుచున్నది. ఆరమ్భణశబ్దాదిభ్యః = ఆరంభణశ్రుతి మొదలగువానివలన-యథా సోమ్యైకేన సర్వం మృణ్మయం విజ్ఞాతం స్యా ద్వాచారమ్భణం వికారో నామధేయం మృత్తికే త్యేవ సత్యమ్-ఎట్లు సౌమ్యుఁడా! ఒకమట్టిముద్దచే మృద్వికారము సమస్తమును తెలియఁబడిన దగునో, ఎందువలన ననఁగా, నోటిచేతమాత్రమె చెప్పఁబడుచున్నది వికారము, నామధేయమాత్రమే అది, వస్తువేమో వేఱుగా లేదు. మృత్తిక యనునది మాత్రమే సత్యము, ఇత్యాదిశ్రుతులచేత. ఆత్మను దెలియుటచే సమస్తమును దెలియఁబడిన దగును అనుటకు మృత్తికాదృష్టాంతము చెప్పుటచేత నని భావము.

♦ విరాట్టే యగును.

వాయువుయొక్క కార్యం బగుటవలన వాయువుకంటె వేఱు గాదు; రెండుగుణ ములు గల యీ వాయువుగూడ శబ్దమాత్రగుణం బగు నాకాశముయొక్క కార్యం బగుటవలన ఆకాశమునకు భిన్నము గాదు; శబ్దగుణంబుగల యీయాకాశముగూడ బహుస్స్యామ్ * అను పరమేశ్వరుని సంకల్పరూప మయిన యహంకారముయొక్క కార్యం బగుటవలన ఆయహంకారమునకు వేఱు గాదు; సంకల్పాత్మకం బగు నా యహంకారముగూడ మాయేక్షణరూప మైన మహత్తత్త్వముయొక్క కార్య మగుట వలన మహత్తత్త్వముకన్న భిన్నము గాదు; ఈక్షణరూపం బగు నామహత్తత్త్వ ముగూడ మాయాపరిణామం బగుటవలన దానికన్న భిన్నము గాదు; మాయాఖ్యం బగు నాకారముగూడ జడం బగుటచేఁ జైతన్యమునం దధ్యస్త మగుటవలనఁ జైత న్యముకన్న భిన్నము గాదు; ఇట్లు అనుసంధించుటచేఁ గార్యకారణాత్మకం బగు ప్రపంచము ఉన్నను జైతన్యమాత్రవిషయం బగు నేసమాధి గలదో అది లయపూ ర్వకం బని చెప్పఁబడును, అందు తత్త్వమస్యాదిమహావాక్యార్థజ్ఞానము లేకుండుటచే అవిద్యా తత్కార్యకర్మములు నశింప కుండుటవలన; ఇట్లు లయచింతనము కలిగి నను కారణ ముండుటచే మరల సమస్తప్రపంచము తోఁచుటవలన ఇది సుషుప్తి వలె సబీజసమాధి, కాని ముఖ్యము కాదు. ఇఁక ముఖ్య మే మనఁగా—తత్త్వమ స్యాది మహావాక్యార్థసాక్షాత్కారముచే అవిద్యానివృత్తి యగుటచే సృష్టిక్రమం బునఁ దత్కార్యముగూడ నివర్తిల్లుటవలన అనాద్యవిద్యకు మరల నుత్థానము లేమిం జేసి తత్కార్యమునకుఁ గూడ మరల నుత్థానము లేకుండుటవలన నిర్బీజం బగు బాధ పూర్వకసమాధి ముఖ్యము. అదియే యీశ్లోకముచేఁ దెలుపఁబడుచున్నది.— సర్వాణి = సమస్తములను, స్థూలరూపములను సంస్కారరూపములను; ఇన్ద్రియ కర్మాణి = శ్రోత్ర త్వక్ చక్షు ర్జిహ్వాఘ్రాణంబు లను నైదు జ్ఞానేంద్రియముల యొక్కయు వాక్పాణిపాదపాయూపస్థంబు లను నైదుకర్మేంద్రియములయొక్కయు— బాహ్యము లయిన వీనియొక్కయు అంతరము లయిన మనోబుద్ధులయొక్కయు కర్మములను, శబ్దశ్రవణస్పర్శగ్రహణరూపదర్శనరసగ్రహణగంధగ్రహణములను వచ నాదానగమన విసర్గానందములను సంకల్పాధ్యవసాయములను ♦; ఇట్లు, ప్రాణ కర్మాణిచ = ప్రాణాపానవ్యానోదాన సమానంబులను నైదుప్రాణములయొక్క కర్మ

* ఆవేశ మయ్యెదను.

♦ వీనికి జ్ఞానేంద్రియములతోను కర్మేంద్రియములతోను మనోబుద్ధులతోను క్రమముగా అన్వయము.

ములను; వెలికిఁ బుచ్చుట క్రిందికిఁ బుచ్చుట ముడుఁచుట చాఁచుట మొదలగునది ఊర్ధ్వముగాఁ బుచ్చుట భక్షింపఁబడినదాని త్రాగఁబడినదాని సమీకరించుట ఇత్యాదులను; ఇందుచే, నైదుజ్ఞానేంద్రియములు ఐదుకర్మేంద్రియములు ఐదుప్రాణములు మనస్సు బుద్ధి అని పదునేడగులింగము చెప్పఁబడినది, అది సూక్ష్మభూత సమష్టి రూపం బగుహిరణ్యగర్భాఖ్యము ఇట వివక్షితం బని తెలుపుటకై సర్వాణి అనువిశేషణము; ఆత్మసంయమయోగాగ్నౌ=ఆత్మవిషయక మయిన సంయమము—ధారణాధ్యానసంప్రజ్ఞాతసమాధి, అది పరిపక్వముకాఁగా యోగము నిరోధ సమాధి, దానిని బతంజలి సూత్రించెను "వ్యుత్థాన నిరోధ సంస్కారయో రభిభవ ప్రాదుర్భావౌ నిరోధక్షణచిత్తాన్వయో నిరోధపరిణామః" అని—వ్యుత్థాన మనఁగా క్షిప్త మూఢ విక్షిప్తము లను మూఁడుభూములు, వానిసంస్కారములు సమాధివిరోధులు, అవి యోగియొక్కప్రయత్నముచేఁ బ్రతిదినమును బ్రతిక్షణమును అభిభవింపఁబడును *, ఆసంస్కారములకు విరోధు లయిన నిరోధసంస్కారములు ప్రాదుర్భవించును, అందువలన నిరోధమాత్రక్షణంబునఁ జిత్తాన్వయము ♦ నిరోధపరిణామము, దానికి ఫలము చెప్పుచున్నాఁడు "తతః ప్రశాన్తవాహితా సంస్కారాత్" అని—తమోరజస్సులు క్షయించుటవలన లయవిక్షేపశూన్యం బగుటచే శుద్ధసత్త్వరూపం బగు చిత్తము ప్రశాంత మని చెప్పఁబడును, పూర్వపూర్వము పొందఁబడు ప్రశమము యొక్క దార్ఢ్యముచేఁ గలుగుప్రశమాతిశయము ప్రశాంతవాహిత యనఁబడును, దానికిఁ గారణముగూడ సూత్రించెను "విరామ ప్రత్యయాభ్యాస పూర్వ స్సంస్కార విశేషో ఽన్యః" అని—విరామ మనఁగా వృత్త్యుపరతి ❘, దానికిఁ బ్రత్యయ మనఁగా కారణము వృత్త్యుపరతికొఱకుఁ జేయఁబడు పురుషప్రయత్నము, దానియొక్క అభ్యాస మనఁగా మాటిమాటికి సంపాదించుట, అది పూర్వముగాఁ గలది—దానిచేఁ బుట్టునది, అన్యము—సంప్రజ్ఞాతముకంటె విలక్షణము, అసంప్రజ్ఞాత మని యర్థము. ఇట్టి ఆత్మసంయమయోగ మేది గలదో, అదియే అగ్ని, దానియందు; జ్ఞానదీపితే=జ్ఞానము వేదాంతవాక్యజన్య మయిన బ్రహ్మాత్మైక్యసాక్షాత్కారము, దానిచే అవిద్యను దత్కార్యమును నశింపఁజేయుద్వారమున దీపితము — మిక్కిలి ప్రజ్వలిత మయినదానియందు, బాధపూర్వక మయినసమాధియందు; సమష్టిలింగశరీరమును,

* జయింపఁబడును.

♦ చిత్తముయొక్క ఐక్యము.

❘ వృత్తినాశము.

అపరే = ఇతరులు; జుహ్వతి—ప్రవిలాపనము చేయుచున్నారని యర్థము. ఈశ్లోకమునందు, సర్వాణిఅనియు ఆత్మఅనియు జ్ఞానదీపితేఅనియు విశేషణములచేతను అగ్నౌ అను నేకవచనముచేతను బూర్వశ్లోకార్థము కన్న వైలక్షణ్యము సూచింపఁబడినది. కావునఁ బునరుక్తత లేదు.

శ్రీ. అపరే = ధ్యాననిష్ఠులు, శ్రోత్రాదిజ్ఞానేంద్రియములయొక్క శ్రవణదర్శనాదికర్మములను వాక్పాణ్యాదికర్మేంద్రియములయొక్క వచనాదానాదికర్మములను, ప్రాణములపదింటియొక్క కర్మములను, ప్రాణమునకు బహిర్నయనము, అపానమునకు అధోనయనము, వ్యానమునకు వ్యానయనము * ఆకుంచనప్రసారణాదికము, సమానమునకు భక్షితపీతాదులసమ్యఙ్నయనము ♦, ఉదానమునకు ఊర్ధ్వనయనము, మఱియు « ఉద్గారే నాగ ఆఖ్యాతః కూర్మ ఉన్మీలనే స్మృతః। కృకరః క్షుతకృత్ జ్ఞేయో దేవదత్తో విజృమ్భణే॥ నజహాతి మృతంవా ఽపి సర్వవ్యాపీధనఞ్జయః" ❡ అని చెప్పఁబడిన కర్మములను; జుహ్వతి. దేనియందు? ఆత్మసంయమయోగాగ్నౌ = ఆత్మయందు సంయమము—ధ్యానైకాగ్రత, తద్రూప మయిన యోగము అను నగ్నియందు; జ్ఞానదీపితే = ధ్యేయవిషయ మయిన జ్ఞానముచే ప్రజ్వలిత మయినదానియందు; ధ్యేయమును § చక్కఁగాఁ దెలిసి దానియందు మనస్సును సంయమించి ఆకర్మముల నన్నిటిని ఉపరతి నొందించుచున్నారని యర్థము.

ప. అపరే = ధ్యాననిష్ఠులు; ఇన్ద్రియకర్మాణి = శ్రోత్రాదిజ్ఞానేంద్రియముల కర్మములను శ్రవణాదులను వాగాదికర్మేంద్రియములకర్మములను వచనాదులను; అట్లు, ప్రాణకర్మాణి = ముఖ్యప్రాణముల యైదింటికర్మములను బహిర్నయనాదులను నాగాదు లగు నుపప్రాణములనైదింటికర్మములను ఉద్గారాదులను, ఈకర్మముల నన్నిటిని; ఆత్మసంయమయోగాగ్నౌ = ఆత్మయొక్క—మనస్సుయొక్క సంయమరూప మయినయోగము—ధ్యానైకాగ్రత యను నగ్నియందు; జ్ఞానదీపితే = జ్ఞానమనఁగా స్వానుభవము దానిచే ప్రజ్వలిత మయినదానియందు; జుహ్వతి—ధ్యేయమును జక్కఁగా నెఱింగి దానియందు సర్వకర్మములను ఉపరతి నొందించుచున్నారని యర్థము.

---

* అంతటను ప్రసరింపఁజేయుట.

♦ సమీకరణము.

❡ ఉద్గారమునందు—త్రేఁపునందు నాగము చెప్పఁబడినది, ఉన్మీలనమునందు — దేహము విచ్చుటయందుఁ గూర్మము చెప్పఁబడినది, కృకరము తుమ్ము చేయునదిగా నెఱుంగునది, దేవదత్తము ఆవులింతయందుఁ జెప్పఁబడినది, సర్వవ్యాపి యగు ధనంజయము మృతునిఁ గూడ విడువదు.

§ ధ్యానింపఁ దగినదానిని.

ర్గా. అపరే - ఇతరులు; జ్ఞానదీపితే; ఆత్మసంయమయోగాఽగ్నౌ - మనస్సంయమరూపమ్మయినయోగము అను నగ్నియందు; సర్వాణి; ఇన్ద్రియ కర్మాణి; ప్రాణకర్మాణిచ; జుహ్వతి—మనస్సును ఇంద్రియకర్మములందును ప్రాణక ర్మములయందును ఆసక్తము కానియట్లు చేయుటయందుఁ బ్రయత్నించుచున్నా రని యర్థము.

మూ. ఆత్మసంయమయోగాఽగ్నౌ = ఆత్మసంయమ * రూప మయిన యుపాయం బను నగ్నియందు.

ద్రవ్యయజ్ఞా స్తపోయజ్ఞా యోగయజ్ఞా స్తథాఽపరే
స్వాధ్యాయజ్ఞానయజ్ఞా శ్చ యతయ స్సంశితవ్రతాః. ౨౮

భా. ద్రవ్యయజ్ఞాః=తీర్థములందు ద్రవ్యవినియోగమును ఎవ్వరు యజ్ఞ బుద్ధిచేఁ జేయుచున్నారో వారు ద్రవ్యయజ్ఞులు. తపోయజ్ఞాః = తపస్వు లగు నెవరికి తపస్సే యజ్ఞమో వారు తపోయజ్ఞులు. యోగయజ్ఞాః = ప్రాణాయామప్రత్యాహారాదిరూప మయిన యోగము యజ్ఞముగాఁ గల వారు యోగయజ్ఞులు. అట్లు; అపరే = ఇతరులు; స్వాధ్యాయజ్ఞాన యజ్ఞాశ్చ = స్వాధ్యాయము అనఁగా యథావిధి ఋగాదివేదాభ్యాసము యజ్ఞముగాఁ గలవారు స్వాధ్యాయయజ్ఞులు, జ్ఞాన మనఁగా శాస్త్రార్థము దెలియుట, అది యజ్ఞముగాఁ గలవారు జ్ఞానయజ్ఞులు, ఇట్లు స్వాధ్యాయయజ్ఞులును జ్ఞానయజ్ఞులును. యతయః = యత్నము చేయు వారు; సంశితవ్రతాః = చక్కఁగా శితములు—తనూకృతములు § తీక్ష్ణీకృ తములు ♦ అగు వ్రతములు గలవారు సంశితవ్రతులు.

కొందఱు తీర్థాదులందు ద్రవ్యవినియోగము చేయుటయె యజ్ఞముగా ననుష్ఠింతురు; కొందఱు కృచ్ఛ్రచాంద్రాయణాదితపస్సునే యజ్ఞముగా నవలంబింతురు; కొందఱు యమ నియ మాసన ప్రాణాయామ ప్రత్యాహార ధ్యాన ధారణా సమాధు లను నెనిమిది యంగములు గల యోగమునే యజ్ఞముగా నుపాసింతురు; మఱికొందఱు యథావిధిగా వేదపఠనము చేయుటయే యజ్ఞముగా నాచరింతురు; ఇఁకఁ గొందఱు శాస్త్రార్థపరిజ్ఞానమునే యజ్ఞముగా గ్రహింతురు; ఇతరులు కొందఱు

* మనస్సంయమ.

§ సూక్ష్మముగాఁ జేయఁబడినవి.

♦ తీక్ష్ణములుగాఁ జేయఁబడినవి.

నిరంతరయత్నము చేయువారు దృఢ మయిన మహావ్రతమునే యజ్ఞముగాఁ దలఁచి యనుష్ఠింతు రని తాత్పర్యము.

౨౭. ఆయా యజ్ఞములఁ జెప్పుచున్నారు.—అందు ద్రవ్యయజ్ఞు లగు పురుషుల గ్రహించి విభజించుచున్నారు తీర్థములందు ఇత్యాదిగా. తపస్వులు—యజ్ఞబుద్ధిచేతఁ దపస్సు ననుష్ఠించువారు నియమవంతు లని యర్థము. ప్రత్యాహారాది అనుచోటి యాదిశబ్దముచే యమనియమాసనధ్యానధారణాసమాధులు గ్రహింపఁబడుచున్నవి. యథావిధి—తూర్పుమొగం బగుట పవిత్రపాణి యగుట మొద లయిన యంగములవిధి నతిక్రమింపక యని యర్థము. వ్రతములకు తీక్ష్ణీకరణం బనఁగా అతిదృఢత్వము.

౨౮. ద్రవ్యములు—హిరణ్యము గోవు మొదలగునది, వానియొక్క దానమె యజ్ఞముగాఁ గలవారు ద్రవ్యయజ్ఞులు, దానమునే యజ్ఞమునుగా నుపాసించుచున్నా రని యర్థము. ఇతరులు, తపోయజ్ఞాః—తప స్సనఁగా కృఛ్రచాంద్రాయణాదికము, దానినే యజ్ఞబుద్ధిచేఁ జేయుచున్నారు. యోగయజ్ఞాః = యోగ మనఁగా చిత్తవృత్తినిరోధము, అదియే యజ్ఞముగాఁ గలవారు, యజ్ఞబుద్ధిచేఁ జిత్తవృత్తినిరోధమునే చేయుచున్నా రని యర్థము. స్వాధ్యాయజ్ఞానయజ్ఞాః—యజ్ఞశబ్దము రెంటికిని సంబంధించుచున్నది, స్వాధ్యాయము—వేదపాఠము అదియే యజ్ఞముగాఁ గలవారు స్వాధ్యాయయజ్ఞులు, జ్ఞానము—శాస్త్రపరిజ్ఞానము అదియే యజ్ఞముగాఁ గలవారు జ్ఞానయజ్ఞులు, యజ్ఞబుద్ధిచే జ్ఞానము సంపాదించుచున్నా రని యర్థము. అందుఁగూడ, యతయః= యత్నస్వభావము గలవారు; సంశితవ్రతాః = తీక్ష్ణముగాఁ జేయఁబడినవ్రతము గలవారు.

౩౦. వీనినిగూడ ముముక్షువులు చేయవలయు నని సూచించుటకై రెండెయు యజ్ఞాంతరములనుగూడఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—చెప్పినవారికంటె, అపరే = ఇతరులు కొందఱు ముముక్షువులు; ద్రవ్యయజ్ఞాః= సత్పాత్రములందు నియమంబున శ్రద్ధతో ద్రవ్యము వినియోగించుటను ఇదియే మాకు యజ్ఞ మని ఎవ్వరు చేయుచున్నారో వారు ద్రవ్యయజ్ఞులు. కొందఱు, తపోయజ్ఞాః = తపస్సును చాంద్రాయణ ప్రాజాపత్యకృఛ్రాదిరూపమును, లేక, ఉపవాసాదిరూపమును, ఇదియె మాకు యజ్ఞ మని యెవరు చేయుచున్నారో వారు తపోయజ్ఞులు. కొందఱు, యోగయజ్ఞాః = యోగ మనఁగా ఆసనప్రాణాయామా ద్యంగములతోఁ గూడినది లక్ష్య

మునందుఁ జిత్తస్థైర్యరూపము, అదియే యజ్ఞముగాఁ గలవారు యోగయజ్ఞులు. అట్లు కొందఱు, స్వాధ్యాయజ్ఞానయజ్ఞాః = ద్వంద్వసమాసాంతమున నుండు యజ్ఞశబ్దము స్వాధ్యాయజ్ఞానములకు రెంటికిఁ బ్రత్యేకము సంబంధించుచున్నది, అందుచే స్వాధ్యాయయజ్ఞులు జ్ఞానయజ్ఞులు అని యేర్పడుచున్నది, "తస్యవా ఏతస్య యజ్ఞస్య ద్వావనధ్యాయౌ యదాత్మా ఽశుచి ర్యద్దేశః" ♦ అను శ్రుతియందుఁ జెప్పఁబడిన రెండనధ్యాయములను విడిచి సదా వేదపారాయణమే మాకు యజ్ఞం బని యధ్యయనమును నియమంబున నెవ్వరు చేయుచున్నారో వారు స్వాధ్యాయయజ్ఞులు, అట్లు కొందఱు జ్ఞానయజ్ఞులు—జ్ఞాన మనఁగా జ్ఞానశాస్త్రపరిశీలనము, ఇదియె మాకు యజ్ఞ మని సదా యెవ్వరు చేయుచున్నారో వారు జ్ఞానయజ్ఞులు. ఇట్లు మోక్షముకొఱకు, యతయః = యత్నము చేయువారు; సంశితవ్రతాః = ఆయా తమతమ నిష్ఠయందు సంశితము—మిక్కిలి తీక్ష్ణ మయిన వ్రతము—నియమము గలవారు, పెక్కండ్రు గలరు. ఇట్లు ద్రవ్యత్యాగము తపస్సు యోగము స్వాధ్యాయపారాయణము శాస్త్రపరిశీలనము—ఇవి యజ్ఞము లని సూచితం బగుచున్నది.

మ. ఇట్లు మూఁడుశ్లోకములచే నైదుయజ్ఞములం జెప్పి యిప్పు డొక్కశ్లోకముచే నాలుయజ్ఞములం జెప్పుచున్నాఁడు.—యథాశాస్త్రము ద్రవ్యత్యాగమే యజ్ఞముగాఁ గలవారు ద్రవ్యయజ్ఞులు—పూర్తము దత్తము అను పేరు గల స్మార్తకర్మములు చేయువారు, అట్లు స్మృతి "వాపీకూపతటాగాది దేవతా యతనాని చ। అన్నప్రదాన మారామాః పూర్త మి త్యభిధీయతే॥ శరణాగత సంత్రాణం భూతానాం చా ఽ.ప్యహింసనమ్। బహి ర్వేదిచ యద్దానం దత్తమి త్యభిధీయతే"§ అని. ఇష్ట మనుపేరు గల శ్రౌతకర్మమో దైవమేవా ఽపరే యజ్ఞ మ్మనుశ్లోకమునఁ జెప్పఁబడినది. అంత ర్వేది ℓ దానముగూడ దానియందే యంతర్భూతము. అట్లు, కృచ్ఛ్రచాంద్రాయణాదితపస్సే యజ్ఞముగాఁ గలవారు తపోయజ్ఞులు—తపస్వులు. అట్లు, యోగ మనఁగా చిత్తవృత్తినిరోధము ఎనిమిది యంగములు గలది, అదియే యజ్ఞ

♦ అట్టి యీయజ్ఞమునకు తాను అశుచి యగుటయు దేశము అశుచియగుటయు నను నివి రెండనధ్యాయములు—తానుఅశుచిగా నుండునప్పుడును తానుండుచోటు అశుచిగా నుండునప్పుడును మాత్రమే యీయజ్ఞము చేయరాదు.

§ నడబావి బావి చెఱువు మొదలగునదియు దేవాలయములును అన్నదానమును ఉపవనంబును పూర్త మని చెప్పఁబడును. శరణాగతరక్షణంబును భూతముల హింసింపకుండుటయు వేదికి వెలుపలఁ జేయు దానంబును—యజ్ఞమునకు సంబంధింపని దానంబును దత్త మనఁబడును.

ℓ వేదిలోపలఁ జేయునట్టి—యజ్ఞసంబంధి యగు.

ముగాఁ గలవారు యోగయజ్ఞులు, యమనియమాసనాదియోగాంగముల ననుష్ఠించువారు. యమ నియ మాఽఽసన ప్రాణాయామ ప్రత్యాహార ధారణా ధ్యాన సమాధులు గదా యోగమున కెనిమిది యంగములు. అందుఁ బ్రత్యాహారము శ్రోత్రాదీ నీన్ద్రియా ణ్యన్యే యనుశ్లోకంబునఁ జెప్పఁబడినది. ధారణాధ్యానసమాధులు ఆత్మసంయమయోగాఽగ్నౌ అనుచోఁ జెప్పఁబడినవి. ప్రాణాయామము అపానే జుహ్వతి ప్రాణ మ్మను మీఁదిశ్లోకంబునఁ జెప్పఁబడును. యమనియమాఽఽసనంబు లీశ్లోకమునఁ జెప్పఁబడుచున్నవి. అందు, అహింస సత్యము అస్తేయము * బ్రహ్మచర్యము అపరిగ్రహము ♦ అని యమము లైదు. శౌచము సంతోషము తపస్సు స్వాధ్యాయము ఈశ్వరప్రణిధానము అని నియమము లైదు. స్థిరసుఖ మైనది యాసనము పద్మకస్వస్తికాదిభేదంబున అనేకవిధము. హింస యనఁగా శాస్త్రీయము కాని ప్రాణివధము, అది కృతము కారితము అనుమోదితము ♦♦ అని మూఁడువిధములు, ఇట్లు అయథార్థభాషణమును అవధ్యప్రాణిహింసాసంబంధి ‡ యగు యథార్థభాషణంబును అనృతము, శాస్త్రవిరుద్ధ మగుమార్గంబునఁ బరుల ద్రవ్యము గ్రహించుట స్తేయము, అశాస్త్రీయ మగు స్త్రీపురుషసంగమము మైథునము, శాస్త్రనిషిద్ధము కానిమార్గంబున దేహయాత్రకుఁ గావలసినందు కధికముగా భోగసాధనము స్వీకరించుట పరిగ్రహము, ఏతన్నివృత్తిలక్షణము § లగు నుపరమములు యమములు, « యము ఉపరమే » అని ధాత్వర్థ మగుటవలన. అట్లు, శౌచము రెండువిధములు, బాహ్యము ఆభ్యంతరము అని, మృత్తిక జలము మొదలగువానిచే దేహాదులఁ గడుగుట బాహ్యము, మైత్రి ముదిత మొదలగువానిచే మదము మానము మొదలగు చిత్తమలములఁ గడుగుట యాభ్యంతరము, కలిగిన భోగసాధనముకంటె నధికము వల దను చిత్తవృత్తి సంతోషము, క్షుత్పిపాసలు శీతోష్ణములు మొదలగు ద్వంద్వముల సహించుటయు కాష్ఠమౌనము ఆకారమౌనము మొదలగు వ్రతంబులును తపస్సు, ఇంగితముచేతఁ గూడ స్వాభిప్రాయము దెలుపకుండుట కాష్ఠమౌనము మాటలాడకుండుట మాత్రము ఆకారమౌనము అని భేదము, మోక్షశాస్త్రముల యధ్యయనము గాని ప్రణవజపము

* దొంగతము చేయకుండుట.

♦ పరిగ్రహము చేయకుండుట.

♦♦ చేయఁబడినది చేయింపఁబడినది అనుమోదింపఁబడినది.

‡ వధింపరాని ప్రాణియొక్క హింసకు సహాయ మగునది.

§ వీనినుండి నివర్తిల్లుట లక్షణముగాఁ గలవి.

గాని స్వాధ్యాయము, సర్వకర్మములను బరమగురు వగు నీశ్వరునందు ఫలాపేక్ష లేక యర్పించుట యీశ్వరప్రణిధానము, ఇవి విధిరూపములు నియమములు ♦. పురాణములం దధికముగాఁ జెప్పఁబడినవానికిని ఈయమనియమములందే యంతర్భావము, ఇట్టి యమనియమాదుల నభ్యసించువారు యోగయజ్ఞులు. స్వాధ్యాయజ్ఞాన యజ్ఞాశ్చ—యథావిధి వేదాభ్యాసపరులు స్వాధ్యాయయజ్ఞులు, న్యాయముచే వేదార్థము నిశ్చయించుటయం దాసక్తులు జ్ఞానయజ్ఞులు. మఱియొకయజ్ఞము చెప్పచున్నాఁడు.—యతయః = యత్నస్వభావము గలవారు, సంశితవ్రతాః = మిక్కిలి శితములు—తీక్ష్ణముగాఁ జేయఁబడినవి—అతిదృఢము లయినవ్రతములు గలవారు సంశితవ్రతులు, వ్రతయజ్ఞు లని యర్థము. అట్లు భగవంతుఁడు పతంజలి చెప్పచున్నాఁడు. « తే జాతిదేశకాలసమయా నవచ్ఛిన్నా స్సార్వభౌమా మహావ్రతమ్ » అని. మున్ను అహింసాదు లైదు యమము లేవి చెప్పఁబడినవో అవి జాతి మొదలగువాని యవచ్ఛేదము * లేక దృఢభూములైనచో మహావ్రతం బని పేర్కొనఁబడును. అందు జాత్యవచ్ఛిన్న మయిన యహింస—మృగయువునకు ♦♦ « నేను మృగవ్యతిరిక్తముల వధింప" ననుట. దేశావచ్ఛిన్నము—తీర్థమునందు వధింప ననుట. కాలావచ్ఛిన్నము—చతుర్దశినాఁడు వధింపను పుణ్యదినమునందు వధింప ననుట. ప్రయోజనవిశేషరూపము సమయము, సమయావచ్ఛిన్నము—క్షత్రియునకు « దేవబ్రాహ్మణులకుఁ బ్రయోజనము లేనిచో వధింపను, యుద్ధము లేనిచో వధింపను" అనుట, ఇట్లు, వివాహాది ప్రయోజనము లేనిచో అనృతం బాడ నని, ఇట్లు ఆపత్కాలము కానిచో రెండుచెఱకుగడల కధికము దొంగిల నని, ఇట్లు ఋతుకాలము కానిచో భార్యాగమనము చేయ నని, ఇట్లు గురువు మొదలగువారికిఁ బ్రయోజనము లేనిచో పరిగ్రహము చేయ నని యథాయోగ్యముగా సత్యాऽస్తేయ బ్రహ్మచర్యాऽపరిగ్రహములం దవచ్ఛేదము నూహించునది. ఇట్టి యవచ్ఛేదము లేకయే యెప్పుడు సార్వభౌమములు సర్వజాతి సర్వదేశ సర్వకాల సర్వప్రయోజనములందును కలుగునవి యహింసాదు లగుచున్నవో మహాప్రయత్నముచేఁ బరిపాలితంబు లగుట వలన, అప్పు డవి మహావ్రతశబ్దముచేఁ జెప్పఁబడుచున్నవి. ఇట్లు కాష్ఠమౌనాదివ్రత

♦ హింసాది నివృత్తిరూపములు యమము లనియు శౌచాద్యనుష్ఠానరూపములు నియమము లనియు భేదము.

* నియమము.

♦♦ మృగముల వేఁటాడువానికి.

మనుగూడ నెఱుంగునది. ఇట్లు వ్రతము దృఢమైనపుడు నరకద్వారభూతము లయిన కామక్రోధలోభమోహములు నాలుగింటికిని నివృత్తి యగుచున్నది. అందు అహింసచే క్షమచేఁ గ్రోధమునకును, బ్రహ్మచర్యముచే వస్తువిచారముచేఁ గామమునకును, అస్తేయాఽపరిగ్రహరూప మయిన సంతోషముచే లోభమునకును, సత్యముచే యథార్థజ్ఞానరూప మగు వివేకముచే మోహమునకును, ఇట్లు తన్మూలంబు లగు నన్నిటికిని నివృత్తి యగు నని యెఱుంగవలయును. సకాములకు ఇతరఫలములు యోగశాస్త్రంబునం బ్రతిపాదింపఁబడినవి.

శ్రీ. మఱియును.—ద్రవ్యదానమే యజ్ఞముగాఁ గలవారు ద్రవ్యయజ్ఞులు. కృచ్ఛ్రచాంద్రాయణాది * తపస్సే యజ్ఞముగాఁ గలవారు తపోయజ్ఞులు. యోగ మనఁగా చిత్తవృత్తినిరోధరూప మయిన సమాధి, అదియే యజ్ఞముగాఁ గలవారు యోగయజ్ఞులు. స్వాధ్యాయముచే—వేదముచే శ్రవణమననాదికంబున తదర్థజ్ఞానం బేది గలదో అదియే యజ్ఞముగాఁ గలవారు స్వాధ్యాయజ్ఞానయజ్ఞులు. లేక వేదపాఠయజ్ఞులును, వేదార్థజ్ఞానయజ్ఞులును అని ద్వివిధులు. యతయః = ప్రయత్న స్వభావులు; సంశితవ్రతాః = మిక్కిలి శితము—నిశితము—తీక్ష్ణముగాఁ జేయఁబడిన దగు వ్రతము గలవారు.

ప. ఇఁక మఱియు నైదుయజ్ఞములఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—ద్రవ్యము నిచ్చుటయె యజ్ఞముగాఁ గలవారు ద్రవ్యయజ్ఞులు. కొందఱు, తపస్సులే—కృచ్ఛ్ర చాంద్రాయణాదులే యజ్ఞముగాఁ గలవారు తపోయజ్ఞులు. కొందఱు యోగ యజ్ఞులు. కొందఱు, స్వాధ్యాయమె—వేదపాఠమే యజ్ఞముగాఁ గలవారు, అట్లు జ్ఞానమే—శాస్త్రశ్రవణమే యజ్ఞముగాఁ గలవారు. ఇట్లు ఐదుగురు యాజ్ఞికులు. వార లెట్టివారు? యతయః = ప్రయత్నస్వభావులు; సంశితవ్రతాః = మిక్కిలి తీక్ష్ణములుగాఁ జేయఁబడిన వ్రతములు గలవారు. ఇట్లు తొమ్మిదియజ్ఞములు చెప్పఁబడినవి.

రా. కొందఱు కర్మయోగులు, ద్రవ్యయజ్ఞాః—న్యాయంబున ద్రవ్యముల సంపాదించి దేవతార్చనమునందుఁ బ్రయత్నించుచున్నారు, కొందఱు దానముల యందును గొందఱు యాగములందును గొందఱు హోమములందును బ్రయత్నించు చున్నారు, వీర లందఱు ద్రవ్యయజ్ఞులు. కొందఱు, తపోయజ్ఞాః—కృచ్ఛ్రచాంద్రాయణోపవాసాదులందు నిష్ఠ చేయుచున్నారు. అపరే= మఱికొందఱు; యోగయజ్ఞాః—

* కృచ్ఛ్రము—ప్రాజాపత్యకృచ్ఛ్రము చాంద్రాయణకృచ్ఛ్రము మొదలుగాఁ గల.

పుణ్యతీర్థ పుణ్యక్షేత్రప్రాప్తులందు నిష్ఠ చేయుచున్నారు, ఇట కర్మనిష్ఠాభేదప్రకరణం బగుటవలన యోగశబ్దము కర్మనిష్ఠాభేదవిషయము. స్వాధ్యాయ జ్ఞానయజ్ఞాశ్చ—కొందఱు స్వాధ్యాయాభ్యాసపరులు కొందఱు తదర్థజ్ఞానము నభ్యసించువారు. యతయః=యత్నస్వభావులు; సంశితవ్రతాః= దృఢమైన సంకల్పము గలవారు.

మోక్షోర్థము యత్నించువారు దృఢసంకల్పులై కొందఱు ద్రవ్యయజ్ఞులుగాను గొందఱు తపోయజ్ఞులుగాను గొందఱు పుణ్యతీర్థాదులకుఁ బోవుటయె యజ్ఞముగాఁ గలవారుగాను గొందఱు వేదాభ్యాసయజ్ఞులుగాను గొందఱు వేదార్థజ్ఞానయజ్ఞులుగాను నుందు రని తాత్పర్యము.

మా. ద్రవ్యమును వేల్చుచున్నారు కావున ద్రవ్యయజ్ఞులు, తపస్సును బరమేశ్వరార్పణబుద్ధిచేఁ బరమేశ్వరునియందు వేల్చుచున్నారు కావునఁ దపోయజ్ఞులు. ఇట్లు ఇతరస్థలంబులందును. ఈతపస్సే హవిస్సు, దీనిని బ్రహ్మాగ్నియందు వేల్చుచున్నాను తత్పూజార్థం బని హోమము. బ్రహ్మార్పణమే హోమబుద్ధి.

అపానే జుహ్వతి ప్రాణం ప్రాణే ఽపానం తథా ఽపరే
ప్రాణాపానగతీ రుద్ధ్వా ప్రాణాయామపరాయణాః.
అపరే నియతాహారాః ప్రాణా న్ప్రాణేషు జుహ్వతి. ౨౯

భా. మఱియును.—అపానే= అపానవృత్తియందు; ప్రాణమ్ = ప్రాణవృత్తిని; జుహ్వతి=వేల్చుచున్నారు, పూరకాఖ్యం బగు ప్రాణాయామము చేయుచున్నా రని యర్థము. తథా = అట్లు; అపరే= ఇతరులు; ప్రాణే= ప్రాణవృత్తియందు; అపానమ్ = అపానవృత్తిని; జుహ్వతి = వేల్చుచున్నారు, రేచకాఖ్యం బగు ప్రాణాయామము చేయుచున్నా రని యర్థము. ప్రాణాపానగతీ = నోటనుండియు ముక్కునుండియు వాయువు విడలుట ప్రాణగతి, దానికి విపరీతముగా లోపలికిఁ బోవుట యపానగతి, ఈప్రాణాఽపానగతులను; రుద్ధ్వా = నిరోధించి; ప్రాణాయామపరాయణాః = ప్రాణాయామమునందుఁ దత్పరులు, కుంభకాఖ్యం బగు ప్రాణాయామము చేయుచున్నా రని యర్థము. మఱియును.—అపరే = కొందఱు; నియతాహారాః = పరిమిత మయిన యాహారము గలవారలై; ప్రాణాన్ — వాయుభేదములను; ప్రాణేషు = ప్రాణభేదములయందే;

జుహ్వతి = ఏయేవాయువును జయింతురో ఇతరము లయిన వాయుభేద ములను ఆయావాయువునందు వేల్చుచున్నారు, ఆవాయువులు దాని యందుఁ బ్రవేశించిన ట్లగుచున్నవి.

ప్రాణాయామపరులై కొందఱు పూరకము చేయుచున్నారు, కొందఱు రేచకము చేయుచున్నారు, కొందఱు ప్రాణాపానగతులను నిరోధించి కుంభకము చేయుచున్నారు, మఱికొందఱు నియత మయిన యాహారము గొనుచు, ఒక్కొక ప్రాణవాయువును జయించి దానిదానియందు ఇతరవాయువులను బ్రవేశింపఁజేసి జయించుచున్నా రని తాత్పర్యము.

ఆ. ప్రాణాయామం బను యజ్ఞము నుదాహరించుచున్నారు మఱియును అని. ప్రాణాయామపరాయణులై రేచకంబును బూరకంబును జేసి కుంభకము చేయుచున్నా రని చెప్పుచున్నాఁడు రెండవయర్థముచేత. ప్రాణాఽపానగతులను శ్వాస ప్రశ్వాసములను నిరోధించి యేమి చేయుచున్నా రనఁగాఁ జెప్పుచున్నారు మఱి యును అని. ప్రాణాపానగతినిరోధరూప మయిన కుంభకము చేసి మాటిమాటికి వాయుజయము చేయుచున్నా రని యర్థము. ఆహారము పరిమితం బనుట హితము మేధ్యము * అని యుపలక్షించుటకొఱకు. ప్రాణములను బ్రాణములందు హోమము చేయుటనే విభజించుచున్నారు ఏయేవాయువును ఇత్యాదిగా. జయింపఁబడినవాయు భేదములందు జయింపఁబడనివాయుభేదములను వేల్చువిధమును బ్రకటించుచున్నారు ఆవాయువులు ఇత్యాదిగా.

హ. అపానే=అపానవాయువునందు; ప్రాణం జుహ్వతి—ఉపాసనచేఁ బ్రాణ హోమము సంపాదించుచున్నా రని యర్థము. ప్రాణే = ప్రాణవాయువునందు; అపానం జుహ్వతి—అగ్నియందు నేయి మొదలగువానికిం బోలె ధ్యానముచే హోమ మును సంపాదించుచున్నా రని యర్థము. ఎట్టివారలై ? ప్రాణాపానగతీ = ప్రాణా పానములగతులను; రుద్ధ్వా = నిరోధించి; ప్రాణాయామపరాయణాః = ప్రాణా యామమే ముఖ్య మయిన స్థితిగాఁ గలవారలై. అపరే = ఇతరు లగు యోగులు; నియతాహారాః = సంకుచితమైన యాహారము గలవారలై, ఆహారము లేకుండుట యును తపస్సునం దున్నవారలై యని యర్థము; ప్రాణాన్ ప్రాణేషు జుహ్వతి—ప్రాణ హోమమును ధ్యానముచే సంపాదించుచున్నా రని యర్థము.

---

* శుద్ధము.

శం. ప్రాణాయామముగూడఁ బాపక్షయార్థి యగు ముముక్షువునకు యజ్ఞమే యగును, దానిం జేయవలయు నని సూచించుటకై చెప్పుచున్నాఁడు.— కొందఱు ముముక్షువులు, అపానే = అపానవృత్తియందు, వాయువు ప్రవేశించు నాడియందు; ప్రాణమ్ = ప్రాణవృత్తిని; జుహ్వతి— నాసికాద్వయమునందు ఆయా కాలము నెఱింగి పూరకాఖ్యం బగు ప్రాణాయామము చేయుచున్నా రని యర్థము. అట్లు కొందఱు, ప్రాణే = ప్రాణవృత్తియందు, వాయువు వెడలునట్టి నాడియందు; అపానమ్ = అపానవృత్తిని; జుహ్వతి— రేచకప్రాణాయామమునే చేయుచున్నా రని యర్థము. కొందఱు, ప్రాణాయామగతీ = ముఖనాసికలనుండి వెలుపలికి వాయువు వెడలుట ప్రాణగతి, వానినుండి లోపలికి వాయువు ప్రవేశించుట అపానగతి, ఈప్రాణాపానగతులను; రుద్ధ్వా = నిరోధించి; ప్రాణాయామనిరతు లగుచున్నారు, కుంభకాఖ్య మగు ప్రాణాయామమునే చేయుచున్నా రని యర్థము. లేక. ఇతరులు కొందఱు ప్రాణాయామపరాయణు లగు ముముక్షువులు, ప్రాణాపానములయొక్క గతులను—వాయువుయొక్క నిర్గమప్రవేశములను; త్రికూటమునందు నిరోధించి, యంత, హృదయమునందుఁ బ్రాణమునం దపానమును అపానమునందుఁ బ్రాణమును వేల్చుచున్నారు, ప్రాణముతో నపానమును అపానముతోఁ బ్రాణమును జేర్చుచున్నారు, ఒకటి చేయుచున్నారు. అందుచే సమస్తనాడులందు నున్న పాపము సమస్తమును భస్మం బగుచున్న దని యర్థము. లేక. ప్రాణే అపానంజుహ్వతి = పూరకము చేయుచున్నారు; అంత, ప్రాణాపానగతీరుద్ధ్వా = కుంభకము చేసి; అట్లు, అపానే ప్రాణం జుహ్వతి=రేచకము చేయుచున్నారు. మఱియును. అపరే= ఇతరులు కొందఱు ముముక్షువులు, నియతాహారాః = స్వల్ప మయిన యాహారము గలవారలై, క్షీరము మొదలగు అల్పాహారము గలవారలై, అంతర్వాయువులు వశ మగుటకొఱకు; ప్రాణాన్ = అంతర్వాయువులను, ప్రాణేషు = ఆవాయుభేదము లందు; జుహ్వతి—వస్తి ధౌతి మొదలగు క్రియలచే అంతశ్శోధనము చేయుచున్నా రని యర్థము.

మ. ప్రాణాయామయజ్ఞముఁ జెప్పుచున్నాఁడు ఒకటియు నరశ్లోకము చేత.—అపానే = అపానవృత్తియందు; ప్రాణమ్ = ప్రాణవృత్తిని; జుహ్వతి= వేల్చుచున్నారు, బాహ్యవాయువును దేహములోనికిఁ జొరనిచ్చి పూరకాఖ్యప్రాణాయామము చేయుచున్నా రని యర్థము. తథా; అపరే; ప్రాణే అపానం జుహ్వతి— దేహమునందలి వాయువును వెలుపలికి వెడలించి రేచకాఖ్యప్రాణాయామము చేయు

చున్నా రని యర్థము. పూరక రేచకములఁ జెప్పుటచే వానితో విడువక యుండు ద్వివిధం బగు కుంభకము గూడఁ జెప్పఁబడినదే యగును. యథాశక్తి వాయువును బూరించి శ్వాసప్రశ్వాసముల నిరోధముచేయుట యంతఃకుంభకము, యథాశక్తివాయువునంతయు వెడలించి యటుపిమ్మటఁ జేయునది బహిష్కుంభకము. ఈమూఁడు ప్రాణాయామముల ననువదించి నాలవది యగుకుంభకము చెప్పుచున్నాఁడు.—ప్రాణాపానగతీ = ముఖనాసికలనుండి లోపలివాయువు బైటికివెడలుట—శ్వాసము ప్రాణముయొక్క గతి, బైటికి వెడలినవాయువు లోపలికిఁ బ్రవేశించుట—ప్రశ్వాసము అపానముయొక్కగతి, అందుఁ బూరకమునందుఁ బ్రాణగతినిరోధము, రేచకమునం దపానగతినిరోధము, కుంభకమునందు రెండుగతులకును నిరోధము, ఇట్లు క్రమంబునను ఏకకాలమునను శ్వాసప్రశ్వాసంబు లను పేరులు గల ప్రాణాపానగతులను; రుద్ధ్వా; ప్రాణాయామపరాయణులై, అపరే = మునుపు చెప్పినవారికి విలక్షణు లయినవారు; నియతాహారాః= ఆహారనియమము మొదలుగాఁ గల యోగసాధనములతోఁ గూడినవారలై; ప్రాణేషు = బాహ్యాంతర కుంభకముల యభ్యాసముచే నిగ్రహింపఁబడిన ప్రాణములందు; ప్రాణాన్—జ్ఞానేంద్రియ కర్మేంద్రియరూపములను; జుహ్వతి—నాలుగవకుంభకము నభ్యసించుటచేఁ బ్రవిలాపనము చేయుచున్నా రని యర్థము. ఈవిషయ మంతయు భగవంతుఁ డగు పతంజలిచే సంక్షేపముగాను విస్తరముగాను సూత్రింపఁబడెను. అందు సంక్షేపసూత్రము.—“తస్మిన్ సతి శ్వాసప్రశ్వాసయోర్గతివిచ్ఛేదలక్షణః ప్రాణాయామః” అనునది. తస్మిన్ సతి= ఆయాసనము స్థిరము కాఁగా, ప్రాణాయామము అనుష్ఠింపవలయును, ఎట్టి ప్రాణాయామము? శ్వాసప్రశ్వాసయోః గతివిచ్ఛేదలక్షణః = ప్రాణాపానధర్మము లయిన శ్వాసప్రశ్వాసములయొక్క గతి—పురుషప్రయత్నము లేక స్వాభావిక మయినసంచారము, క్రమంబునను ఏకకాలంబునను బురుషప్రయత్నవిశేషముచే దానియొక్కవిచ్ఛేదమే నిరోధమే లక్షణముగా స్వరూపముగాఁ గలది. దీనినే వివరించుచున్నాఁడు.—“బాహ్యాభ్యన్తరస్తమ్భవృత్తి ర్దేశకాలసఙ్ఖ్యాభిః పరిదృష్టో దీర్ఘ సూక్ష్మః” అని. బాహ్యగతి నిరోధరూపం బగుటవలన బాహ్యావృత్తి పూరకము, ఆభ్యంతరగతి నిరోధరూపం బగుటవలన ఆభ్యంతరవృత్తి రేచకము, కొందఱు బాహ్యశబ్దమునకు రేచక మనియు ఆభ్యంతరశబ్దమునకుఁ బూరక మనియు వ్యాఖ్యానము చేసిరి, ఏకకాలమున ఉభయగతినిరోధము స్తంభము, స్తంభవృత్తి కుంభకము. అట్లు చెప్పఁబడినది ♦ “య

♦ పాతంజలయోగసూత్రవ్యాఖ్యానమునందు.

త్రోరుభయోః శ్వాసప్రశ్వాసయోః సకృదేవ విధారకాత్ప్రయత్నా దభావో భవతి। న పునః పూర్వవదాపూరణప్రయత్నౌఘవిధారణమ్। నాపి రేచనప్రయత్నౌఘవిధారణమ్। కింతు యథా తప్త ఉపలే నిహితం జలం పరిశుష్య త్సర్వత స్సంకోచ మాపద్యతే ఏవ మయ మపి మారుతో వహనశీలో బలవ ద్విధారకప్రయత్నా వరుద్ధక్రియః శరీర ఏవ సూక్ష్మీభూతో ఽవతిష్ఠతే। న తు పూరయతి యేన పూరకః। న తు రేచయతి యేన రేచకః" ♦ అని. మూఁడువిధము లగు నీప్రాణాయామము దేశముచేతను కాలముచేతను సంఖ్యచేతను బరీక్షింపఁబడినదై దీర్ఘసూక్ష్మం బను పేరు గల దగుచున్నది. ఎట్లు ఘనముగా నుండు తూలపిండము * వదుకఁబడినదై విరళం బగుటచే దీర్ఘము సూక్ష్మము నగుచున్నదో అట్లు ప్రాణము గూడ దేశకాల సంఖ్యాదికమున నభ్యసింపఁబడినదై దీర్ఘంబును దుర్లక్షం బగుటచే సూక్ష్మంబు నగుచున్నది. ఎట్లనఁగా.—హృదయమునుండి వెడలి నాసాగ్రసమ్ముఖంబునఁ బండ్రెండంగుళములదూరము గలప్రదేశమునందు శ్వాసము నిలుచుచున్నది. అచటనుండి మరల హృదయపర్యంతము లోనికిఁ బోవుచున్నది. ఇది స్వాభావికం బగు ప్రాణాపానంబులగతి. అభ్యాసముచేతనో క్రమంబున నాభినుండిగాని మూలాధారమునుండిగాని వెడలును. నాసికనుండి యిరువదినాలుగంగుళములదూరమునందుఁగాని ముప్పదియాఱంగుళములదూరమునందుఁ గాని సమాప్తిఁ బొందును. ఇట్లు లోనికిఁ బ్రవేశంబును అంతమాత్రముగా నెఱుంగునది. అందు బాహ్యదేశవ్యాప్తి తెల్లుమొదలగువాని సూక్ష్మతూలముయొక్క చలనముచే నూహింపవలయును. ఆంతరదేశవ్యాప్తియుం జీమతాఁకుడుతో సమాన మయినస్పర్శముచే నూహింపవలయును. ఇది దేశపరీక్ష. అట్లు, ఱెప్పపాటుకాలమునకు నాలవభాగము క్షణము, ఆక్షణము లెన్ని యగునో తెలియవలయును. తనమోఁకాలియెముకగూఁడను ముమ్మాఱు చుట్టి చిటికవ్రేయు నంతటికాలము మాత్ర యనఁబడును. అట్టి మాత్రలు ముప్పదియాఱు గల యుద్ఘా

♦ దేనియందు శ్వాసప్రశ్వాసలరెంటికిని ఏకకాలమునందే విధారకమగు—నిలుపునట్టి ప్రయత్నము వలన అభావం బగునో, వెండియు మునుపటియట్లు ఆపూరణప్రయత్నప్రవాహమును నిలుపుట కలుగదో రేచనప్రయత్నప్రవాహము నిలుపుటయుఁ గలుగదో, మ ఱేమనఁగా ఎట్లు తప్తశిలయం దుంపఁబడిన జలము ఎండుచు అన్నివైపులను సంకోచముఁ బొందునో అట్లు వహనస్వభావము గల యీవాయువు గూడ బలవత్తర మగు విధారకప్రయత్నముచే నిరోధింపఁబడినక్రియ గలదై శరీరమునందే సూక్ష్మమై నిలుచున్నా, పూరణము లేమింజేసి పూరకము కాదో, రేచనము లేమింజేసి రేచకమును గాదో— అది కుంభకము.

* దూదిముద్ద.

తము మొదటిది మందము, అదియే రెండింతలు చేయఁబడినది రెండవది మధ్యము, అదియే మూఁడింతలు చేయఁబడినది మూఁడవది తీవ్రము, నాభిమూలమునుండి వెడలింపఁబడువాయువు శిరస్సునఁ దాఁకుట యుద్ఘాతం బనఁబడును. ఇది కాలపరీక్ష. సంఖ్యాపరీక్షయుఁ బ్రణవజపావృత్తిభేదంబునఁ గాని శ్వాసప్రవేశకాలగణనంబునఁ గాని తెలియునది. కాలసంఖ్య లెట్లయినను భిన్నములుగా వివక్షించి వేఱుగాఁ జెప్పఁబడినవి. కుంభకమునందు దేశవ్యాప్తి తెలియకున్నను గాలసంఖ్యావ్యాప్తి తెలియనే తెలియుచున్నది. అట్టియీప్రాణాయామము ప్రతిదినము నభ్యసింపఁబడినదై దివసము పక్షము మాసము ఇత్యాదిక్రమంబున దేశకాలాధిక్యమును వ్యాపించునదియై దీర్ఘమును నైపుణ్యముచే నెఱుంగఁ దగుటంచేసి సూక్ష్మమును అగుచున్నది. ఇట్లు త్రివిధం బగు ప్రాణాయామము నిరూపింపఁబడినది. ఇఁక ఫలభూత మగు నాల్గవదానినూత్రించుచున్నాఁడు « బాహ్యాభ్యన్తరవిషయాక్షేపీ చతుర్థః » అని. బాహ్యవిషయము శ్వాసము రేచకము, అభ్యంతరవిషయము ప్రశ్వాసము పూరకము. లేక. బాహ్యవిషయము ప్రశ్వాసము పూరకము, అభ్యంతరవిషయము శ్వాసము రేచకము అనియుం గావచ్చును. ఆరెంటి నపేక్షించి యొకమాఱు బలవత్తరం బగు విధారకప్రయత్నమువలన బాహ్యాభ్యంతరభేదముచే ద్వివిధం బగు తృతీయకుంభకము సిద్ధించును. ఆరెంటి నపేక్షింపకయే కేవలకుంభకాభ్యాసాతిశయముచేఁ బలుమాఱు తత్తత్ప్రయత్నవశమువలన చతుర్థకుంభకం బగును. కావున, బాహ్యాభ్యన్తరవిషయాక్షేపి యనఁగా ఆబాహ్యవిషయాభ్యంతరవిషయముల నపేక్షింపనిది యని యర్థము. మఱియొకవ్యాఖ్యానము.—బాహ్యవిషయ మనఁగా ద్వాదశాంతాదికము, అభ్యంతరవిషయం బనఁగా హృదయనాభిచక్రాదికము. ఆరెండువిషయములను ఆక్షేపించి—పర్యాలోచించి స్తంభరూప మయినగతి విచ్ఛేద మేది గలదో అది నాలుగవప్రాణాయామము అని. మూఁడవదియో బాహ్యాభ్యంతరము లగువిషయములను బర్యాలోచింపకయె హఠంబున నగుచున్నది యని విశేషము. ఇట్టి చతుర్విధ మగు ప్రాణాయామము అపానే జుహ్వతి ప్రాణ మిత్యాదిగా సార్ధశ్లోకముచేఁ దెలుపఁబడినది.

శ్రీ॰ అపానే = అధోవృత్తి యగు వాయువునందు; ప్రాణమ్ = ఊర్ధ్వవృత్తిని; పూరకముచేత, జుహ్వతి—పూరకకాలమునందుఁ బ్రాణాపానముల నొకటిగాఁ జేయుచున్నారు. అట్లు కుంభకముచేఁ బ్రాణాపానముల యూర్ధ్వాధోగతులను నిరోధించి రేచకకాలమునందు, అపానమ్; ప్రాణే జుహ్వతి. ఇట్లు పూరకకుంభకరే

చకములచేఁ బ్రాణాయామపరాయణు లగుదురు మఱికొందఱని యర్థము. అపరే = ఇఁకఁ గొందఱో; ఆహారము తగ్గించుటను అభ్యసించుచున్నవారై, ప్రాణేషు = తమ యంతనే జీర్ణము లగుచున్న యింద్రియములందు; ప్రాణాన్ జుహ్వతి—ఆయాయింద్రియముయొక్క వ్యాపారమును వేల్చునట్లు భావన చేయుచున్నా రని యర్థము. లేక.—అపానే జుహ్వతి ప్రాణం ప్రాణే ఽపానం తథా ఽపరే యనుటచేఁ బూరకరేచకములు తిరుగుచుండునపుడు « హంసః సో ఽహమ్ » అని యనులోమము గాను ప్రతిలోమముగాను దెలియవచ్చునట్టి యజపామంత్రముచే తత్త్వంపదార్థముల నైక్యమును వ్యతిహారంబున ♦ భావన చేయుచున్నా రని యర్థము. అట్లు చెప్పఁబడినది యోగశాస్త్రమునందు « సకారేణ బహిర్యాతి హకారేణ విశేత్పునః । ప్రాణ స్తత్ర సఏవా ఽహం హంస ఇత్యనుచిన్తయేత్ " * అని. ప్రాణాఽపానగతీ రుద్ధ్వా అనుదాని చేతనో ప్రాణాయామమె యజ్ఞముగాఁ గలవారు మఱికొందఱు చెప్పఁబడుచున్నారు. అం దిది యర్థము.—« ద్వౌ భాగౌ పూరయే దన్నై స్తోయే నైకం ప్రపూరయేత్ । మారుతస్య ప్రచారార్థం చతుర్థ మవశేషయేత్ " ♦♦ ఇత్యాదివచనములచేఁ జెప్పఁబడిన నియత మయిన యాహారము గలవారు కుంభకముచేఁ బ్రాణాపానగతుల నిరోధించి ప్రాణాయామ పరాయణులై, ప్రాణాన్ = ఇంద్రియములను, ప్రాణేషు జుహ్వతి—కుంభకమునందు సమస్తప్రాణంబులు నొక్కటి యగును గావున నందే లయము నొందుచున్న యింద్రియములందు హోమభావన చేయుచున్నా రని యర్థము. అట్లు యోగశాస్త్రమునందుఁ జెప్పఁబడినది « యథా యథా సదాభ్యాసా న్మనసః స్థిరతా భవేత్ । వాయు వాక్కాయ దృష్టీనాం స్థిరతా చ తథా తథా » అని.

ప. ఇఁక నితరము లయిన యజ్ఞములఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—

అపానే = అధోవృత్తియందు; ప్రాణమ్ = ఊర్ధ్వవృత్తిని; పూరకముచేత, జుహ్వతి—పూరకకాలమునందుఁ బ్రాణమును అపానముతో నేకముగాఁ జేయుచున్నారు.

♦ పరస్పరవిశేషణవిశేష్యభావంబున—తత్పదార్థమునకుఁ ద్వంపదార్థము విశేష్యముగాను ద్వంపదార్థమునకుఁ దత్పదార్థము విశేష్యముగాను.

* ప్రాణము సకారముచే వెలుపలికి వెడలును హకారముచే మరల లోనికిఁ జొచ్చును—ప్రాణము వెడలునప్పుడు స అనుధ్వనియుఁ జొచ్చునపుడు హ అనుధ్వనియును పుట్టును. అందు సో ఽహం హంసః హంసస్సో ఽహమ్—అతఁడే నేను నేనే అతఁడు అని భావన చేయవలయును.

♦♦ రెండుభాగములను అన్నములచే నిండించునది, జలముచే నొకభాగము నిండించునది, వాయుసంచారార్థము నాలవభాగము మిగత పెట్టవలయును.

అట్లు కుంభకముచే ప్రాణాపానముల యూర్ధ్వాధోగతులను నిరోధించి రేచకకాలమునందు, ప్రాణే అపానం జుహ్వతి. ఇట్లు రేచకపూరక కుంభకములచే ప్రాణవాయువును వశీకరించి, ప్రాణాయామపరాయణాః = ప్రాణాయామమే ముఖ్యమయిన గతిగాఁ గలవారు. అట్లు చెప్పఁబడినది "యథా యథా సదాభ్యాసాన్మనసః స్థిరతా భవేత్ । వాయు వాక్కాయ దృష్టీనాం స్థిరతా చ తథా తథా"§ అని. అథర్వణవల్లియందు శ్రుతియును "ఆత్మా దేవానాం భువనస్య గర్భో యథా వశం చర త్యేష దేవః । ఘోషా ఇదం యస్య శృణ్వేత రూపం తస్మై వాతాయ హవిషా విధేమ" అని. ఇందుకు భాష్యము.—తస్మై = అట్టి; వాతాయ = ప్రాణముఖ్యునికొఱకు, "వాయు ర్వై గౌతమసూత్రమ్, వాయు ర్వై క్షేపిష్ఠా దేవతా, వాయో త్వ మేవ ప్రత్యక్షం బ్రహ్మాసి" ♦ ఇత్యాది శ్రుతులవలన, ప్రాణముఖ్యుఁడనఁగా హిరణ్యగర్భునికొఱకు; హవిషా = యథోచితాహారరూప మగు హవిస్సుచేత; విధేమ = పరిచరించుచున్నాము *; ఎట్టి హిరణ్యగర్భునికొఱ కనఁగా.— యస్య = ఎవ్వనియొక్క; ఇదమ్ = ఈ అనుభవింపఁబడుచున్న; రూపమ్ = రూపము; ఘోషాః = అనాహతధ్వనులో; అట్లు శృణ్వేత = వినవలయును. ఎట్లనఁగా.— ఎట్లు, ఏషః దేవః= ఈప్రాణరూపుఁ డైనదేవుఁడు; వశం చరతి = వశవర్తి యగునో. ఎట్టి దేవుఁ డనఁగా.— దేవానామ్ = దేవతలకు; ఆత్మా = అంతర్యామి. దేవతలకు అంతర్యామి మాత్రమే కాఁదు, మ తేమనఁగా, భువనస్య=ప్రపంచమునకు; గర్భః= బీజరూపుఁడు. అపరే; ఆహారము సంకోచపఱచుటను అభ్యసించుచున్నవారై; తమయంత నే జీర్ణము లగుచున్న, ప్రాణేషు = ఇంద్రియములందు; ప్రాణాన్ = ఆయాయింద్రియములను; జుహ్వతి.

రా. అపరే = ఇతరు లగు కర్మయోగులు; ప్రాణాయామములందు నిష్ఠ చేయుచున్నారు. ఆప్రాణాయామములు పూరక రేచక కుంభకభేదముచే మూఁడు విధములు. అపానే జుహ్వతి ప్రాణ మ్మనుటచే పూరకము చెప్పఁబడినది. ప్రాణే ఽపాన మ్మనుటచే రేచకము, ప్రాణాపానగతీః రుద్ధ్వా ప్రాణాన్ ప్రాణేషు జుహ్వతి

§ ఎట్లు ఎట్లు ఎల్లప్పుడు అభ్యాసము చేయుటవలన మనస్సునకు స్థైర్యము గలుగుచున్నదో, అట్లు అట్లు వాయువునకును దేహమునకును దృష్టికిని స్థైర్య మగును.

♦ గౌతముఁడా! వాయువే సూత్రాత్మ, వాయువే మిక్కిలి వేగము గల దేవత, వాయుదేవుఁడా! నీవే ప్రత్యక్షమయిన బ్రహ్మ మగుచున్నావు.

* సేవ చేయుచున్నాము.

యనుటచే కుంభకము చెప్పఁబడినవి. నియతాహారాః అనునది ఈముగ్గురు ప్రాణాయామపరులందును అన్వయించుచున్నది.

ప్రాణాయామమునందు నిష్ఠ గలిగి ఆహారనియమము గలవారై కొందఱు పూరకప్రాణాయామమును కొందఱు రేచకమును గొందఱు కుంభకమును జేయుచున్నా రని తాత్పర్యము.

మూ. అపరే; ప్రాణాయామపరాయణాః; ప్రాణమ్ అపానే జుహ్వతి. అపానమును, ప్రాణే = ప్రాణమునందు. కుంభకస్థులై యగుచున్నా రని యర్థము. నియతాహారాః—నియతాహారు లగుటచే, ప్రాణశోషమువలన ♦, ప్రాణాన్ ప్రాణేషు జుహ్వతి. « యచ్ఛేద్వాఙ్మనసీ ప్రాజ్ఞః » ‖ అని శ్రుతియందుఁ జెప్పినవిధమునఁ గాని, ప్రాణాన్ ప్రాణేషు జుహ్వతి. పూర్వము చెప్పిన యర్థముగూడ గ్రంథాంతరమున సిద్ధించుచున్నది. « యదస్యాల్పాశనం తేన ప్రాణాః ప్రాణేషు వైహుతాః »§ అని.

సర్వేఽప్యేతే యజ్ఞవిదో యజ్ఞక్షపితకల్మషాః.
యజ్ఞశిష్టామృతభుజో యాన్తి బ్రహ్మ సనాతనమ్. 30౪

భా. సర్వేఽపి = అందఱును; ఏతే = ఈ, యజ్ఞవిదః *; యజ్ఞక్షపితకల్మషాః = ఈచెప్పిన యజ్ఞములచే నశింపఁజేయఁబడిన కల్మషము గలవారలు. ఇట్లు ఈ చెప్పఁబడిన యజ్ఞముల నిర్వర్తించి, యజ్ఞశిష్టామృతభుజః = యజ్ఞముల మిగత యజ్ఞశిష్టము, యజ్ఞశిష్ట మయిన అమృతము యజ్ఞశిష్టామృతము, దాని భుజించువారలు, పై చెప్పిన యజ్ఞముల ననుష్ఠించి దాన మిగిలిన కాలమున యథావిధిగా విహిత మగు అన్నమును అమృత మనుపేరు గలదాని భుజించువారు యజ్ఞశిష్టామృతభుజులు; యాన్తి = పొందుచున్నారు; బ్రహ్మ; సనాతనమ్ = చిరంతనమును, ముముక్షువు లైనచో కాలాతిక్రమాపేక్షచే ♦♦ నని శబ్దసామర్థ్యమువలనఁ దెలియవచ్చుచున్నది.

♦ ఇంద్రియవృత్తు లను ఇంద్రియములంటే ఆడంచుటవలన.

‖ ప్రాజ్ఞుఁడు వాక్కును మనస్సును నియమింపవలయును.

§ పురుషుని యల్పాహార మేది గలదో దానిచే ప్రాణములు ప్రాణములందు హుతము లగుచున్నవి.

* యజ్ఞము నెఱింగినవారు, లేక, యజ్ఞముఁ బొందినవారు.

♦♦ కొంతకాలము దాటినపిమట.

ఈయజ్ఞములఁ జేయువార లందఱును యజ్ఞానుష్ఠానముచేఁ బాపక్షయము నొందుదురు. ఇట్లు యజ్ఞముల నాచరించి యందు మిగిలిన కాలంబున అమృతాఖ్యమయిన యన్నమును భుజించువారు క్రమముగా సనాతన మగుబ్రహ్మము నొందుదు రని తాత్పర్యము.

ఆ. ప్రకృతము లయిన యజ్ఞముల నుపసంహరించుచున్నాఁడు సర్వేఽపీత్యాదిగా. ఈయజ్ఞముల నాచరించిన పిదపఁ గల్మషము క్షీణించినప్పు డేమి యగు నని యాశంకించి చెప్పుచున్నారు ఇట్లు ఇత్యాదిగా. ఎట్లు ఈయజ్ఞముల ననుష్ఠించుచు మిగిలినకాలమున విహిత మయినయన్నమును భుజించువారలకు బ్రహ్మప్రాప్తి యగును ? అని యాశంకించి మోక్షేచ్ఛ కలదేని చిత్తశుద్ధిద్వారమున నని చెప్పుచున్నారు ముముక్షువులైనచో ఇత్యాదిగా. అందు ఏమి యిప్పుడు సాక్షాన్మోక్షమే ♦ వివక్షింపఁబడినదా ? అట్లయినచో గతిశ్రుతి విరోధించును, అని యాశంకించి గతినిర్దేశముయొక్క * సామర్థ్యమువలనఁ గ్రమముక్తి యిట సభిప్రేతం బని చెప్పుచున్నారు కా లేత్యాదిగా.

హ. సర్వేఽపి, ఏతే, యజ్ఞవిదః = యజ్ఞోపాసకులు. యజ్ఞముయొక్క శిష్టము యజ్ఞశిష్టము, యజ్ఞశిష్టమే యమృతము, "యజ్ఞశిష్టం తథాఽమృతమ్" అనుశ్రుతివలన, యజ్ఞవిదులు యజ్ఞముల ననుష్ఠించి పరిశ్రాంతులై శరీరయాత్రకొఱకు దేని భుజించుచున్నారో అది యజ్ఞశిష్టామృతము, దాని భుజించువారు యజ్ఞశిష్టామృతభుజులు; యాన్తి = పొందుచున్నారు; బ్రహ్మ; సనాతనమ్= నిత్య మైనదానిని.

శం. ఇట్లు దైవాదియజ్ఞములను నియమంబునఁ జేయువారలకు యజ్ఞానుష్ఠానఫలముఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—యజ్ఞవిదః = యజ్ఞములను బొందువారలు అనుష్ఠించువారలు కావున యజ్ఞవిదు లనఁగా దైవాదియజ్ఞముల ననుష్ఠించువారు; ఏతే= ఈచెప్పఁబడినవారు; సర్వేఽపి = అందఱును; యజ్ఞశిష్టాఽమృతభుజః—యజ్ఞానుష్ఠానానంతరము కలుగునది యగుటవలన వీరియన్నము యజ్ఞశిష్టము, యజ్ఞశిష్టమే అమృతము, దాని భుజించువారలు కావున యజ్ఞశిష్టామృతభుజులు; లేక; యజ్ఞానుష్ఠానముచే మిగిలినది యజ్ఞశిష్టము, నిత్య మగుటవలన అమృత మనఁగా కాలము, భోజనసంబంధి యగుటవలన అమృతశబ్దముచేఁ గాలము చెప్పఁబడుచున్నది, యజ్ఞ

♦ చిత్తశుద్ధిద్వారము లేకయే మోక్షము.

* యాన్తి = పొందుచున్నారు అని చెప్పుటయొక్క.

శిష్ట మైన యమృతము—కాల మేది గలదో దానియందు భుజించువారలుం గావున యజ్ఞశిష్టామృతభుజులు, అట్టివారలై; యజ్ఞక్షపితకల్మషాః= నియమముచే అనుష్ఠింపఁబడిన యజ్ఞములచే నశింపఁజేయఁబడిన కల్మషము గలవారలై, యజ్ఞానుష్ఠానముచే నిశ్శేషముగా నశించిన జ్ఞానప్రతిబంధకము గలవారలై; ఒక్కమాఱు ఉపదేశించినమాత్రముననే సద్గురువువలన నాత్మజ్ఞానము నొంది, సనాతనమ్ = నిత్యమగు; బ్రహ్మ = సచ్చిదానందైకరస మయిన బ్రహ్మమును; యాన్తి. జ్ఞానము పుట్టినయెడఁ గ్రమంబున ముక్తు లగుదు రని యభిప్రాయము.

మ. ఇట్లు చెప్పఁబడిన ద్వాదశవిధు లగు యజ్ఞవిదులకు ఫలముఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—యజ్ఞములను విదన్తి—ఎఱుంగుచున్నారు, లేక, విన్దన్తి—పొందుచున్నారు అనువ్యుత్పత్తిచే యజ్ఞవిదు లనఁగా యజ్ఞములఁ దెలిసినవారును జేయువారును జెప్పఁబడుచున్నారు; యజ్ఞక్షపితకల్మషాః = మున్ను చెప్పిన యజ్ఞములచే నశింపఁజేయఁబడిన పాపము గలవారు; యజ్ఞములను జేసి మిగిలిన కాలమునందు అమృతం బను పేరు గల అన్నమును భుజించువారు యజ్ఞశిష్టామృతభుజులు, వార లందఱును సత్త్వశుద్ధిజ్ఞానప్రాప్తిద్వారంబున, సనాతనమ్ = నిత్య మగు; బ్రహ్మ, యాన్తి—ముక్తు లగుదు రని యర్థము.

శ్రీ. ఇట్లు చెప్పిన పండ్రెండుగు రగు యజ్ఞవిదులకు ఫలముఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—యజ్ఞములను పొందువారు, లేక, యజ్ఞములఁ దెలిసినవారు యజ్ఞవిదులు. యజ్ఞక్షపితకల్మషాః = యజ్ఞములచే నాశిత మగు పాపము గలవారు. యజ్ఞశిష్టామృతభుజః = యజ్ఞములను జేసి మిగిలినకాలమునందు నిషిద్ధము గాని యన్నమును అమృతరూపమును భుజించువారు. సనాతనమ్ = నిత్య మగు; బ్రహ్మ = బ్రహ్మమును; యాన్తి = జ్ఞానద్వారమునఁ బొందుచున్నారు.

ప. ఇఁక నుపసంహరించుచున్నాఁడు.—సర్వే ఽపి, ఏతే = నిరూపింపఁబడినవారు, యజ్ఞవిదః = యాజ్ఞికులే యగుచున్నారు. ఎట్టివారు? యజ్ఞక్షపితకల్మషాః = యజ్ఞములచే నశింపఁజేయఁబడిన కల్మషము మనోవేగరూప మైనపాపము గలవారు. ఇఁక పండ్రెండుయజ్ఞములకును ఫలముఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—యజ్ఞానంతరము శిష్ట మయినది యజ్ఞశిష్టము, అట్టి అమృతమును—సమస్తఫలముల కంటె నుత్తమ మయినదాని, లేక, సోమచక్రమునుండి గళితం బగు నాత్మసుఖమును, భుజించువారు యజ్ఞశిష్టామృతభుజులు; అట్టివారలై; సనాతనమ్ = నిత్య మయిన బ్రహ్మ యాన్తి. అది దక్కఁ దక్కినసమస్తఫలంబును నశ్వరం బని యర్థము.

రా. ద్రవ్యయజ్ఞము మొదలుగాఁ బ్రాణాయామమువఱకుఁ గల కర్మయోగభేదములందుఁ దమకిష్టము లైనవానియందుఁ బ్రవర్తించినట్టి, ఏతే సర్వేఽపి = వీరందఱును; యజ్ఞవిదః = "సహయజ్ఞైః ప్రజాః సృష్ట్వా" అని చెప్పఁబడిన మహాయజ్ఞపూర్వక నిత్యనైమిత్తికకర్మరూప యజ్ఞములను బొందువారలు, వానియందు నిష్ఠ గలవారలు; కావుననే, యజ్ఞక్షపితకల్మషాః=యజ్ఞములచే నశింపఁ జేయఁబడిన పాపము గలవారలై; యజ్ఞశిష్టామృతభుజః = యజ్ఞశిష్ట మగు నమృతముచే శరీరధారణము చేయుచున్నవారైయే; కర్మయోగమునందుఁ బ్రవృత్తులై, సనాతనం బ్రహ్మ యాన్తి.

ద్రవ్యయజ్ఞము మొదలుగాఁ బ్రాణాయామమువఱకుఁ జెప్పిన యీయజ్ఞములలో దేని నైనను అనుష్ఠించువార లందఱును "సహయజ్ఞైః ప్రజాః సృష్ట్వా" అని మున్ను విధించిన యజ్ఞముల ననుష్ఠించినవార లగుచున్నారు, వీర లందఱు యజ్ఞానుష్ఠానముచేఁ బాపక్షయము నొంది యజ్ఞశిష్ట మయిన యమృతముచేతనే శరీరధారణము చేయుచుఁ గర్మయోగమునఁ బ్రవృత్తులైనచో సనాతనం బగు బ్రహ్మము నొందుదు రని తాత్పర్యము.

మూ. ♦

నాఽయం లోకోఽస్త్యయజ్ఞస్య కుతోఽన్యః కురుసత్తమ. ౩౧

భా. అయమ్ = ఈ; లోకః = సర్వప్రాణులకును సాధారణమయిన లోకము గూడ; నాస్తి = లేదు; అయజ్ఞస్య = ఈ చెప్పఁబడిన యజ్ఞములలో నొకయజ్ఞమైనను ఎవ్వనికి లేదో అతఁడు అయజ్ఞుఁడు, వానికి. అన్యః = ఇతరలోకము, విశిష్టసాధనములచే సాధింపఁదగినది; కుతః = ఎక్కడిది? కురుసత్తమ = అర్జునుఁడా!

ఈయజ్ఞములలో నొకటియు నాచరింపని వానికి జంతుసామాన్యమునకు సహజమయి యున్న యీలోకముగూడ లేదు. ఇఁక శాస్త్రోక్తసాధనంబులచే సాధింపవలసిన పరలోకము లే దని చెప్పవలయునా? అని తాత్పర్యము.

ఆ. మీఁదఁ జెప్పఁబడిన యజ్ఞములలో నొకానొకటియు లేనిపురుషునకుఁ బ్రత్యవాయము చెప్పుచున్నాఁడు ఈయర్ధశ్లోకముచేత. చెప్పఁదలచిన కైము

♦ దీనికి మాధ్వభాష్యము లేదు.

తికన్యాయముఁ జెప్పుచున్నారు అన్యః ఇత్యాదిగా. సాధారణలోకమే లేని యప్పుడు మఱి యసాధారణలోకప్రాప్తి దూరమునఁనే నిరాకరింపఁబడినది యర్థము. ఈయర్థము నందు బుద్ధికి సమాధానము కురుకులశ్రేష్ఠుఁ డగు నర్జునునకు అనాయాసముగా లభించు నని సూచించుటకై కురుసత్తమ యని సంబోధనము.

హ. అయజ్ఞస్య = యజ్ఞము లేనిపురుషునకు; ఈలోకము గూడ లేదు, శిష్టులచే నిందితుఁ డగుటవలన. కుతః = ఎక్కడిది; అన్యః = పరలోకము, అనేక సాధనములచే సాధ్య మయిన యజ్ఞముచే సాధింపఁ దగినది ? అందువలనఁ బ్రయత్నంబున యజ్ఞము చేయవలయు నని యర్థము.

శ౦. చెప్పఁబడిన యజ్ఞములందు నొకానొకటిగూడ చేయని దుష్టస్వభావుఁ డగు దౌర్భాగ్యవంతునకు అననుష్ఠానఫలముఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—అయజ్ఞస్య = ఎవ్వనికి మీఁదఁ జెప్పిన యజ్ఞములం దొకటి గూడ మోక్షసాధన మగు యజ్ఞము లేదో అతఁడు అయజ్ఞుఁడు, అట్టి మోక్షధర్మశూన్యుఁ డగు దుర్బుద్ధికి; అయమ్, లోకః = లోక్యతే చూడఁబడుచున్నది కావున లోక మనఁగా దేహము, ముక్తిసంపాదనమునకు యోగ్య మయిన యీమనుష్యదేహమే; నాస్తి = లేదు; దీనికంటె, అన్యః = ఇతర మగు, దైవము గాని బ్రాహ్మము గాని శైవము గాని ♦. కుతః = ఏకారణమువలన ? అధర్మనిష్ఠునకు అసాధారణ కారణసాధ్యమైన యుత్తమశరీరము ఎట్లు సిద్ధించు నని యర్థము.

మ. ఇట్లన్వయంబున § గుణముఁ జెప్పి వ్యతిరేకంబున * దోషముఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—చెప్పఁబడిన యజ్ఞములలోపల నొకానొకయజ్ఞమైనను ఎవనికి లేదో అతం డయజ్ఞుఁడు, వానికి; అయం లోకః = అల్పసుఖ మయిన యీమనుష్యలోకము గూడ; నాస్తి, సమస్తజనులచేతను నిందితుఁ డగుటవలన. ఇఁక, అన్యః = విశిష్టసాధనసాధ్య మగు పరలోకము; కుతః = ఎక్కడిది ? కురుసత్తమ = ఓకురుశ్రేష్ఠుఁడా !

శ్రీ. ఆయజ్ఞములం జేయనియెడ దోషముఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—అయమ్= ఈయల్పసుఖ మయిన; లోకః = మనుష్యలోకముగూడ; అయజ్ఞస్య = యజ్ఞాను

♦ దేవతాశరీరము గాని బ్రహ్మశరీరము గాని శివశరీరము గాని.

§ అనుష్ఠించినయెడ.

* అనుష్ఠింపనియెడ.

స్థానము లేనివానికిః నాస్తి. ఇఁక, అన్యః = పరలోకము; కుతః = ఎక్కడిది? కావున యజ్ఞముల నన్నివిధములం జేయవలయు నని యర్థము.

ప. ఇఁక నీచెప్పినయజ్ఞములఁ జేయనిచో దోషము చెప్పుచున్నాఁడు.— అయజ్ఞస్య = ఈ చెప్పినయజ్ఞములం దొకటినైనను జేయనివానికి; అయం లోకః = ఈ మనుష్యలోకము గూడ; నాస్తి. కుతో౽న్యః = ఇఁక నెక్కడిది యుత్తమలోకము? అధమయోనులందుఁ బడుచున్నాఁ డని యర్థము.

రా. అయజ్ఞస్య = మహాయజ్ఞాది పూర్వక నిత్యనైమిత్తిక కర్మములు లేని వానికి; అయం లోకః = ఈప్రాకృతలోకము; నాస్తి = లేదు, ప్రాకృతలోక సంబంధి యగు ధర్మార్థకామంబు లను పురుషార్థము గూడ సిద్ధింపదు. కుతః = ఎక్కడిది; అన్యః = దీనికంటె నితర మగు మోక్షం బను పురుషార్థము? పరమపురుషార్థముగా మోక్షము ప్రస్తుతం బగుటవలనఁ దదితర మగు పురుషార్థము "అయం లోకః" అనుటచే నిర్దేశింపఁబడుచున్నది. అది గదా ప్రాకృతము.

మహాయజ్ఞా ద్యనుష్ఠానపూర్వకముగా నిత్యనైమిత్తిక కర్మము లనుష్ఠింపనివానికిఁ బ్రాకృతము లగు ధర్మార్థకామంబు లను పురుషార్థములుగూడ లభింప నేరవు. ఇఁక మోక్షరూపపరమపురుషార్థం బెట్లు లభించును? అని తాత్పర్యము.

మా. ♦

ఏవం బహువిధా యజ్ఞా వితతా బ్రహ్మణో ముఖే
కర్మజాన్ విద్ధి తాన్ సర్వా నేవం జ్ఞాత్వా విమోక్ష్యసే. 32

భా. ఏవమ్ = ఇట్లు; బహువిధాః= బహుప్రకారములు గల; యజ్ఞాః= యజ్ఞములు; వితతాః = విస్తీర్ణములు; బ్రహ్మణః = వేదముయొక్క; ముఖే = ద్వారమునందు. వేదద్వారమున నెఱుంగఁబడునవి యగుటచే బ్రహ్మణోముఖే వితతాః అని చెప్పఁబడుచున్నవి, "వాచి హి ప్రాణం జుహుమః" * ఇత్యాదిగా. కర్మజాన్ = కాయికవాచిక మానసము లగు కర్మములవలనఁ బుట్టినవానిఁగా; విద్ధి = ఎఱుంగుము; తాన్ సర్వాన్ = వాని నన్నిటిని. ఆత్మవలనఁ బుట్టనివానిఁగా నెఱుంగుము.

♦ ఇందుకు మాధ్వభాష్యము లేదు.

* వాక్కునందు గదా ప్రాణమును వేల్చుచున్నాము.

నిర్వ్యాపారుఁడు గదా ఆత్మ. కావున, ఏవమ్=ఇట్లు; జ్ఞాత్వా = ఎఱింగి; మోక్ష్యసే = విడివడుదువు, అశుభమునుండి. కావు నావ్యాపారములివి, నిర్వ్యాపారుఁ డను నే నుదాసీనుఁడ నని యిట్లు తెలిసి యీసమ్యగ్దర్శనమువలన సంసారబంధమునుండి ముక్తుఁడ వగుదు వని యర్థము.

ఇట్లు బహువిధము లయిన యజ్ఞములు వేదమునందుఁ జెప్పఁబడి యున్నవి. అవి యన్నియుఁ గర్మజంబులే కాని యాత్మజంబులు కావు, ఇట్లు నీవు ఇవి దేహాదివ్యాపారంబులే కాని నేను నిర్వ్యాపారుఁడ నగుటచే నావ్యాపారములు కా వీయజ్ఞంబు లని యెఱుంగుదువేని సంసారమునుండి ముక్తుఁడ వగుదు వని తా.

ఆ. చెప్పఁబడిన యజ్ఞములు వేదమూలకంబు లగుటచేఁ బురుషబుద్ధికల్పితంబు లను శంకను నిరసించుచున్నాఁడు పూర్వార్ధముచేత. ఈకర్మములు ఆత్మవ్యాపారసాధ్యము లని యాశంకించి నిరాకరించుచున్నాఁడు కర్మజా నిత్యాదిగా. ఆత్మ నిర్వ్యాపారుం డని తెలియుటకు ఫలముఁ జెప్పుచున్నాఁడు ఏవ మిత్యాదిగా. ఎట్లు ఈయజ్ఞములు వేదముయొక్క ముఖంబున విస్తీర్ణములు? అని యాశంకించి చెప్పుచున్నారు వేదద్వారమున నిత్యాదిగా. వేదద్వారంబున నెఱుంగఁబడుటనే యుదాహరించుచున్నారు వాచిహి ఇత్యాదిగా. « ఏతద్ధస్మవై తత్పూర్వే విద్వాంస ఆహుః » ♦ అని యారంభించి యధ్యయనాదికము నాక్షేపించి యందుకు హేతువుగా వాచిహి అనువాక్యము చెప్పఁబడినది. జ్ఞానశక్తిమద్విషయమునందు క్రియాశక్తిమద్విషయముయొక్క యుపసంహారం బిట వివక్షితము. « ప్రాణోవా వాచం యో హ్యేవ ప్రభవ స్స ఏవా ఒప్యయః » * అనువాక్యము ఇత్యాదిగా అను చోటి యాదిశబ్దముయొక్క యర్థము. జ్ఞానశక్తిగలవియుఁ గ్రియాశక్తిగలవియుఁ దమ యొండొంటికిఁ దా ముత్పత్తిప్రలయస్థానము లగుటవలన నవిలేనియప్పుడు అధ్యయనాదికము సిద్ధింప దని యర్థము. కర్మములు ఆత్మవ్యాపారజన్యములు కా వనుటకుఁ హేతువుఁ జెప్పుచున్నారు నిర్వ్యాపారుఁడు గదా ఇత్యాదిగా. ఆత్మ నిర్వ్యాపారుండనుట ఫలవంత మగుటవలన యెఱుంగవలసిన దని చెప్పుచున్నారు కావున ఇత్యాదిగా. ఈ జ్ఞానమునే తెలుపుచుఁ జెప్పినదాని స్పష్టీకరించుచున్నారు కావు ఇత్యాదిగా.

♦ అట్టి టీనినిగదా పూర్వవిద్వాంసులు చెప్పెదరు.

* ప్రాణము గదా వాక్కునకు లయస్థానము. ఏది యుత్పత్తిస్థానమో అదియే లయస్థానము.

హ. ఏవమ్ = మీఁదఁ జెప్పినవిధముగా; బహువిధాః = పెక్కుప్రకారములు గల; యజ్ఞాః; వితతాః = విస్తీర్ణములు; బ్రహ్మణః = పరమాత్మయొక్క; ముఖే = ముఖమునందు, ఈయజ్ఞములు పరమాత్మకు సమీపము లగు ఆరాధనము లని యర్థము. ఆయజ్ఞముల నన్నిటని, కర్మజాన్ = వాఙ్మనః కాయకర్మాత్మకముల నుగా, విద్ధి. స్వరూపభూతుఁ డయిన యాత్మ శుద్ధకూటస్థరూపుఁ డగుటవలన.

శం. నీచేఁ గల్పింపఁబడినవి యీయజ్ఞములు శాస్త్రీయములు కా వని యాశంకింపఁగా; కల్పితములు కావు, అవి వేదమూలకంబు లని చెప్పుచున్నాఁడు.— ఏవమ్ = దైవ మేవేత్యాదిగా, బహువిధాః = బహుప్రకారము లగు; యజ్ఞాః = ఈ చెప్పఁబడిన యజ్ఞములు; బ్రహ్మణః = వేదముయొక్క; ముఖే = ముఖముచేత నే; వితతాః=విస్తరింపఁబడినవి, ప్రతిపాదింపఁబడినవి యని యర్థము. ఓయీ! యజ్ఞవిదో యాన్తి బ్రహ్మసనాతనమ్మనుటచే యజ్ఞములుగూడ సాక్షాన్మోక్షసాధనంబు లని తెలియవచ్చుచున్నది, జ్ఞానప్రయాస మేల ? అని యాశంకింపఁగా; అట్లు కాదు అవియుఁ గర్మములే యగుటవలన « నకర్మణానప్రజయా ” ఇత్యాదిబహుశ్రుతివిరోధమువలన నిత్యఫలము నియ్యఁ జాలవు అనిత్యఫలమునే యిచ్చు నని సూచించుటకై చెప్పుచున్నాఁడు.—కర్మజాన్ = « క్రియాం కుర్వద్ధి కారకమ్» * అని చెప్పఁబడుటవలన, కర్మకారకంబులవలనఁ బుట్టినవి కర్మజములు, వాగాదీంద్రియములవలనఁ బుట్టినవి, అట్టివానిని గానే, కర్మములనుగానే యనుట; తాన్ సర్వాన్ = ఆయజ్ఞముల నన్నిటిని; విద్ధి. ఓయీ! అపూర్వములుగదా ఆయజ్ఞములు వాగాదీంద్రియవ్యాపారజన్యంబులే యయినను; అందు వేని అపూర్వములైనను అవి కర్మములు గాక తప్పదు, అందువలననే యవి యనిత్యఫలముల నిచ్చునవి. ఏవంజ్ఞాత్వా = ఇట్లు తెలిసి, నిత్యఫల మొసంగునట్టి జ్ఞానము నొంది సంసారమునుండి, విమోక్ష్యసే, కాని యనిత్యఫలదంబు లగు యజ్ఞములనే పొందినచో ముక్తుఁడవు కాఁ జాల వని యర్థము.

మ. ఏమి నీవు స్వబుద్ధికల్పనచేతనే యిట్లుచెప్పుచున్నావా? అనఁగా కాదు, వేదమే యిందుకుఁ బ్రమాణం బని చెప్పుచున్నాఁడు.—ఏవమ్ = ఇట్లు చెప్పఁబడిన; బహువిధాః = బహుప్రకారము లగు; యజ్ఞాః = సమస్తవేదోక్తశ్రేయస్సాధనరూపము లగు యజ్ఞములు; బ్రహ్మణః = వేదముయొక్క; ముఖే = ద్వారమునందు; వితతాః=విస్తరింపఁబడినవి, వేదమూలంబుననే యివి తెలియఁబడినవి యని యర్థము.

* క్రియను జేయునది గదా కారకము.

ఇటవేఱువేఱుగా వేదవాక్యములు విస్తరభయంబున నుదాహరింపఁబడినవి కావు. కర్మజాన్ = కాయిక వాచిక మానసకర్మములవలనఁ బుట్టినవానిఁగా; విద్ధి = ఎఱుఁగుము; తాన్ సర్వాన్ = ఆయజ్ఞముల నన్నిటిని. ఆత్మజములనుగా నెఱుఁగ వలదు. నిర్వ్యాపారుఁడు గదా ఆత్మ, కావున నివి యాత్మవ్యాపారములు కావు, మ జేమనఁగా నిర్వ్యాపారుఁ డను ఉదాసీనుఁడను నేను, ఏవమ్ = అని యీవిధముగా; జ్ఞాత్వా, విమోక్ష్యసే, ఈసంసారబంధమునుండి యని శేషము.

శ్రీ. జ్ఞానయజ్ఞమును స్తుతించుటకై మీఁదఁజెప్పిన యజ్ఞముల నుపసంహరించుచున్నాఁడు.—బ్రహ్మణః=వేదముయొక్క; ముఖే, వితతాః—వేదముచేత నే విధింపఁబడినవి యని యర్థము. అట్లయినను; తాన్ సర్వాన్; కర్మజాన్ = వాఙ్మనఃకాయకర్మములవలనఁ బుట్టువానిఁగా, ఆత్మస్వరూపముతో సంబంధము లేనివానిఁగా; విద్ధి= తెలియుము. ఆత్మ కర్మగోచరుఁడు కాకుండుటవలన. ఏవం జ్ఞాత్వా—జ్ఞాననిష్ఠుఁడవై; సంసారమునుండి, విమోక్ష్యసే = విముక్తుఁడవు కాఁ గలవు.

మ. ఇక జ్ఞానయోగమును స్తుతించుటకై యితరయజ్ఞముల నుపసంహరించుచున్నాఁడు.—ఏవమ్ = ఈవిధమున; బ్రహ్మణో ముఖే = బ్రహ్మమునుండి వెడలిన వేదమునందు; బహువిధాః యజ్ఞాః; వితతాః—విస్తరంబునఁ జెప్పఁబడియున్నవి. తాన్ సర్వాన్; కర్మజాన్ = కర్మమువలన నిష్పన్నము లగువానిఁగా; విద్ధి = తెలియుము. అందువలనఁ గర్మము చేయవలసినదియే. ఏవమ్=ఇట్లుకర్మము చేసి; జ్ఞాత్వా= చిత్తశుద్ధిద్వారమున జ్ఞానము నొంది; విమోక్ష్యసే = మోక్షము నొందఁ గలవు.

రా. ఏవమ్ = ఇట్లు; బహువిధాః = బహుప్రకారము లగు; యజ్ఞాః = కర్మయోగములు; బ్రహ్మణో ముఖే వితతాః — ఆత్మతత్త్వప్రాప్తికి సాధనము లయి యున్నవి ♦. తాన్ సర్వాన్ = చెప్పఁబడిన లక్షణములు గలవియుఁ జెప్పఁబడిన భేదములు గలవియు నగు ఆకర్మయోగముల నన్నిటిని; కర్మజాన్ = ప్రతిదినమును అనుష్ఠించు నిత్యనైమిత్తికకర్మములవలనఁ బుట్టినవానిఁగా; విద్ధి. ఏవం జ్ఞాత్వా—చెప్పిన విధంబున ననుష్ఠించి; విమోక్ష్యసే.

ఇట్లు పలువిధము లగు కర్మయోగములు ఆత్మతత్త్వప్రాప్తికి సాధనము లయి యున్నవి. అవి యన్నియుఁ బ్రతిదినము ననుష్ఠించునట్టి నిత్యనైమిత్తికకర్మములవలననేఁ గలుగుచున్నవి. కావున నీవు మీఁదఁ జెప్పినవాని ననుష్ఠించినచో ముక్తి బొందఁ గల వని తాత్పర్యము.

♦ బ్రహ్మణః = ఆత్మయొక్క, ముఖే = తత్త్వప్రాప్త్యుపాయమయిన కర్మయోగమునందు; వితతాః.

మూ. బ్రహ్మణః = పరమాత్మయొక్క, ముఖే «అహం హి సర్వయజ్ఞానాం భోక్తాచ ప్రభు రేవచ» అని చెప్పఁబోవుచున్నాఁడు. ఏవం జ్ఞాత్వా = ఇట్లు తెలిసి వాని నన్నిటిని జేసి; విమోక్ష్యసే. యుద్ధమును విడిచి దేని మోక్షార్థము చేయుదువో అదియును గర్మమే, కావున విహిత మైనదాని విడువఁగూడ దని భావము.

శ్రేయాన్ ద్రవ్యమయా ద్యజ్ఞాత్ జ్ఞానయజ్ఞః పరన్తప
సర్వం కర్మా ఽఖిలం పార్థ జ్ఞానే పరిసమాప్యతే. 33

భా. బ్రహ్మార్పణ మిత్యాదిశ్లోకముచే సమ్యగ్దర్శనమునకు యజ్ఞత్వము సంపాదింపఁబడినది. యజ్ఞములును అనేకవిధము లుపదేశింపఁ బడినవి. సిద్ధపురుషార్థప్రయోజనము లగునాయజ్ఞములచే జ్ఞానము స్తుతింపఁబడుచున్నది. ఎట్లు?—శ్రేయాన్ = శ్రేష్ఠము; ద్రవ్యమయాత్ = ద్రవ్యసాధనసాధ్య మయిన; యజ్ఞాత్ = యజ్ఞముకంటె; జ్ఞానయజ్ఞః = సమ్యగ్దర్శనరూప మగుయజ్ఞము. పరన్తప = ఓశత్రువుల వధించువాఁడా! ద్రవ్యమయ మయిన యజ్ఞము ఫలముగలిగించునది గదా! జ్ఞానయజ్ఞమో ఫలము గలిగించునది గాదు. కావున శ్రేష్ఠము. ఎందువలన ననఁగా.— సర్వమ్ = సమస్త మయిన; అఖిలమ్ = నిశ్శేష మయినది; కర్మ = కర్మము; అప్రతిబద్ధముగా, పార్థ = పృథాపుత్త్రుఁడా! జ్ఞానే = మోక్షసాధనము సర్వతస్సంప్లుతోదకస్థానీయ మగు జ్ఞానమునందు; పరిసమాప్యతే—అంతర్భవించుచున్నది యని యర్థము. «యథా కృతాయ విజితా ఽధరేయాః సంయన్త్యేవ మేనం సర్వం తదభిసమేతి యత్కించి త్ప్రజాః స్సాధు కుర్వన్తి యస్తద్వేద యత్స వేద» ♦ అను శ్రుతివలన.

అర్జునా! ద్రవ్యసాధ్య మయినయజ్ఞముకంటె జ్ఞానయజ్ఞము శ్రేష్ఠము. ఏల యనగా నిశ్శేషముగా సమస్తకర్మమును జ్ఞానమునం దంతర్భావము నొందుచున్నది యని తాత్పర్యము.

ఆ. కర్మయోగము బహువిధముగాఁ బ్రతిపాదింపఁ బడుటవలన శ్రేయస్సాధనం బంతయుఁ గర్మాత్మకమే యని తలఁచి యర్జునుండు కేవలజ్ఞానము నాదరింపఁ

♦ ఎట్లు జయింపఁబడిన కృతంబునకుఁ దక్కువ యగు నితరములైన యాయములుం జేరుచున్నవో, అట్లు వీని నది యంతయుఁ బొందుచున్నది—ఏసాధుకర్మమును బ్రజలు చేయుదురో అది, ఎవ్వఁడు దాని నెఱుంగునో వానిని, దేని నతఁ డెఱుంగునో దానిని.

డని యెంచి పూర్వవృత్తము ననువదించుచు మీఁది శ్లోకమునకుఁ దాత్పర్యము చెప్పుచున్నారు బ్రహ్మార్పణ మిత్యాదిగా. సిద్ధపురుషార్థప్రయోజనములు = సిద్ధమయిన పురుషార్థము—పురుషునిచే నపేక్షింపఁబడునది ప్రయోజనముగాఁ గలవి. ఆయజ్ఞములచేత—ఇంతకు ము న్నుపదేశింపఁబడినవానిచేత నని యర్థము. ప్రశ్నపూర్వకముగా స్తుతించువిధముఁ బ్రకటించుచున్నారు ఎట్లు ఇత్యాదిగా. జ్ఞానయజ్ఞము ద్రవ్యయజ్ఞమునకన్న శ్రేయం బనుటకు హేతువుఁ జెప్పుచున్నారు శ్రేయానిత్యాదిగా. ద్రవ్యసాధనసాధ్యం బనుట స్వాధ్యాయాదికమునకుఁగూడ నుపలక్షణము, వానికన్నను జ్ఞానయజ్ఞము శ్రేయం బనుట సమాన మగుటవలన. ద్రవ్యమయాదియజ్ఞములకన్నను జ్ఞానయజ్ఞము శ్రేయం బనుటను బ్రపంచించుచున్నారు ద్రవ్యమయము ఇత్యాదిగా. ఫలముక్—అభ్యుదయము నని యర్థము. ఫలము గలిగించునది కాదు—ఒకానొకఫలమును బుట్టించునది గాదు, మ ఱేమనఁగా నిత్యసిద్ధమగు మోక్షము నభివ్యంజించునది యని యర్థము. అది శ్రేయంబనుటకు మఱియొక హేతువుఁ జెప్పుచున్నారు ఎందువలన ననఁగా అని. సమస్త మయిన యనుటచే అగ్నిహోత్రాదికము చెప్పఁబడుచున్నది. అఖిలమ్—ఖిలము అనఁగా శేషము, అది లేనిది, మిక్కిలి గొప్పది యని యర్థము. సర్వమ్ అఖిలమ్ అని రెండుపదములు చెప్పుట సంకోచము లేక యని తెలుపుటకొఱకు. సర్వకర్మమును జ్ఞానమునం దంతర్భవించుచున్న దనువిషయమునందు ఛాందోగ్యశ్రుతిని బ్రమాణముగాఁ జూపుచున్నారు యథేత్యాదిగా. నాలుగాయములు గల జూదమునందు నాలుగంగములు గలది యొకటి కృత మని చెప్పఁబడును, అట్టి, విజితాయ = జయింపఁబడిన, కృతాయ = కృతముకొఱకు; తదర్థము లగుటచే, అధరేయాః = దానికంటెఁ గ్రిందివి, మూఁడంగములు రెండంగములు ఒకయంగము గల త్రేతాద్వాపరకలినామకంబు లగు ఆయములు; యథా = ఎట్లు, సంయన్తి= చేరుచున్నవో. చతురంగ మగు నాయమునందుఁ ద్రిద్వ్యేకాంగము లగు నాయము లంతర్భవించును గదా! మహాసంఖ్యయందుఁ దక్కువసంఖ్య కంతర్భాన మావశ్యక మగుటవలన. ఏవమ్ = ఇట్లు; ఏనమ్ = విద్యావంతుఁ డగుపురుషుని; సర్వం తత్ = అది యంతయు; అభిసమేతి = అభిముఖముగాఁ జేరుచున్నది. విద్వాంసుఁ డగు పురుషునియందు ఏది యంతయు నంతర్భవించునో అది యేది యనఁగాఁ జెప్పఁబడుచున్నది.—ప్రజాః = ప్రజలందఱు; యత్ కించిత్ = దేనిదేని; సాధు = మంచికర్మమును; కుర్వన్తి = చేయుచున్నారో; అది యంతయు నని యర్థము. ఏన మభిసమేతి యని చెప్పఁబడిన యావిద్యావిత్పురుషునకు విశేషణము

చేయుచున్నది యత్తద్వేద అని. ఎవ్వఁడు దాని నెఱుంగునో అని యర్థము. అది యేది యనఁగా దానినే విశదీకరించుచున్నది యత్సవేద అని. దేనిని అతఁడు ఎఱుంగుచున్నాఁడో అని యర్థము. ఆయొక్కఁడు ఏతత్త్వము నెఱుంగుచున్నాఁడో ఆతత్త్వమును ఇతరుఁడును ఎవ్వఁ డెఱుంగుచున్నాఁడో అట్టి పురుషునిఁగూడ సమస్తసాధుకర్మమును అభిముఖముగాఁ జేయుచున్నది యని యన్వయము.

హ. జ్ఞానముచేఁ గలుగుయజ్ఞము జ్ఞానయజ్ఞము, మనోనియమరూప మగుటచేఁ బరమాత్మబోధమునకు సమీప మగుటవలన. సర్వమ్—క్రియారూపమును ఉపాసనారూపమును. జ్ఞానే = పరమాత్మబోధమునందు; పరిసమాప్యతే = లయము నొందుచున్న దని యర్థము.

శం. అందువలననే బ్రహ్మార్పణ మనుమంత్రముచేఁ బ్రతిపాదింపఁబడిన జ్ఞానయజ్ఞము సాక్షాన్మోక్షైకసాధనం బగుటవలన వ్యవహితసాధనము లగు దైవాదియజ్ఞములకన్న నుత్కృష్టమని చెప్పుచున్నాఁడు.—ద్రవ్యమయాత్ = ద్రవ్యమంత్రతంత్రక్రియాదిసాధ్య మయిన; అనిత్యము అల్పము నగు స్వర్గాదిఫలమునకు హేతు వగు, యజ్ఞాత్ = మీఁదఁ జెప్పిన సమస్తయజ్ఞసమూహముకంటె; నిత్యనిరతిశయానందమోక్షైకఫలద మగు, జ్ఞానయజ్ఞః = జ్ఞాన మనుయజ్ఞము; శ్రేయాన్ = మిక్కిలి శ్రేష్ఠము. ఎందువలన ననఁగా. జ్ఞానే; పురుషునకుఁ గర్తవ్యమగు శ్రౌతస్మార్తలౌకికకర్మ మేదేది యెంతెంత గలదో అది, సర్వమ్ = సమస్తమును; అఖిలమ్ = నిశ్శేషముగా, పరిసమాప్యతే = సమాప్త మగుచున్నది. ఎట్లు గట్టెక్కినవానికి మరలఁ బోవలసినది లేదో అట్లు జ్ఞానము పొందినవానికిఁ జేయవలసిన దేదియు లే దని యర్థము. లేక. జ్ఞానే = జ్ఞానముఁ బొందఁబడఁగా; కర్మ = అనేకబ్రహ్మకల్పములు చేసిన సంచితమును ఆగామియు; సర్వమ్ = సమస్తమును; అఖిలమ్ = నిశ్శేషముగా; పరిసమాప్యతే— సూర్యప్రకాశముచేఁ జీఁకటివలెఁ గర్మము సమస్తమును నిర్మూలింపఁబడు నని యర్థము. లేక. "యథాకృతాయ విజితా యాధరేయా స్సంయన్తి" అనుశ్రుతిచేఁ జెప్పఁబడిన విధమున, లోకమున నంతటను బుణ్యవంతు లగువారు యజ్ఞదానతపోవ్రతాది పుణ్యకర్మ మేమేమి చేయుదురో, ఆపుణ్యకర్మ మంతయును; జ్ఞానే = జ్ఞానము పొందఁబడఁగానే; విద్వాంసునిచే, పరిసమాప్యతే = ప్రాప్త మగుచున్నది. జ్ఞానము పొందుటచే విద్వాంసుఁడు సర్వకర్మముల ననుష్ఠించినవాఁ డగుచున్నాఁ డని యర్థము.

మ. అన్నిటిని సమానములవలెఁ జెప్పుటవలనఁ గర్మజ్ఞానములకు సామ్యము ప్రాప్తింపఁగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—ద్రవ్యమయాత్ = ద్రవ్యోపలక్షిత మయిన, జ్ఞాన

కాన్యమయిన; యజ్ఞాత్ = సంసారమే ఫలముగాఁ గల సమస్తయజ్ఞముకంటె; జ్ఞానయజ్ఞః = జ్ఞానయజ్ఞ మొకటియే; శ్రేయాన్ = మిక్కిలి శ్రేష్ఠము, సాక్షాన్మోక్షఫలం బగుటవలన. ఓ పరంతపుఁడా! ఎందువలన ననఁగా. సర్వం కర్మ = సమస్త మయిన యిష్టిపశుసోమచయనరూపమగు శ్రౌతకర్మమును; అఖిలమ్=నిశ్శేషము,స్మార్తమగుఉపాసనాదిరూపకర్మ మేది గలదో అదియును; జ్ఞానే = బ్రహ్మాత్మైక్య సాక్షాత్కారమునందు; పరిసమాప్యతే= ప్రతిబంధనాశనద్వారంబునఁ బర్యవసానము పొందుచున్నది, "త మేతం వేదానువచనేన బ్రాహ్మణా వివిదిషన్తి యజ్ఞేన దానేన తపసా ఽనాశకేన, ధర్మేణ పాప మపనుదతి" * అను శ్రుతివలనను, "సర్వాపేక్షా చ యజ్ఞాది శ్రుతే రశ్వవత్" † అను న్యాయంబువలనను అని యర్థము.

శ్రీ. కర్మయజ్ఞముకంటె జ్ఞానయజ్ఞ మే శ్రేష్ఠ మని చెప్పుచున్నాఁడు.— ద్రవ్యమయాత్ యజ్ఞాత్ = అనాత్మవ్యాపారజన్య మయిన దైవాదియజ్ఞముకంటె; జ్ఞానయజ్ఞః; శ్రేయాన్ = శ్రేష్ఠము. జ్ఞానయజ్ఞముకూడ మనోవ్యాపారాధీనమే యగును, అయినను ఆత్మస్వరూప మగుజ్ఞానము మనోవృత్తియందు అభివ్యక్తము మాత్రమే యగుం గాని తజ్జన్యము కాదు. కావున ద్రవ్యమయముకంటె విశేషము గలదు. శ్రేష్ఠం బనుటకు హేతువు.—సర్వమ్ కర్మ; అఖిలమ్ = ఫలసహితముగా; జ్ఞానే; పరిసమాప్యతే—అంతర్భవించుచున్న దని యర్థము. "సర్వం త దభిసమేతి యత్కించి త్ప్రజా స్సాధు కుర్వన్తి" అను శ్రుతివలన.

ప. జ్ఞానయోగమును స్తుతించుచున్నాఁడు.—ద్రవ్యమయాత్ యజ్ఞాత్ జ్ఞానయజ్ఞః శ్రేయాన్—ద్రవ్య మనఁగా స్వర్గాదివిషయభోగము, తన్మయం బనఁగా దానిని బొందించునది, అట్టి ద్రవ్యమయయజ్ఞముకంటె జ్ఞానయజ్ఞము, శ్రేయాన్ = అతిశయముచే శ్రేయస్సాధకము, పరమసుఖము నొందించునది. ఇఁక దీనినే వివేచించి చెప్పుచున్నాఁడు.—కర్మము రెండువిధములు ఖిలము అఖిలం బని. అందు

---

* అట్టి యీయాత్మను బ్రాహ్మణులు ఎఱుంగఁ గోరుచున్నారు యజ్ఞముచేతను దానముచేతను అనశనాదితపస్సుచేతను, ధర్మముచేఁ బాపమును బరిహరించుకొనుచున్నాఁడు.

† బ్ర-సూ. అ-3. పా-4. సూ-26. జ్ఞానమునకు యజ్ఞాదికర్మము అనావశ్యకమా? ఆవశ్యకమా? అనఁగాఁ జెప్పుచున్నారు. సర్వాపేక్షా చ= సర్వకర్మములయపేక్షయుఁ గలదు, యజ్ఞాది శ్రుతేః = తమేత మిత్యాదిశ్రుతిచే యజ్ఞాదులచే వివిదిష గలుగు నని చెప్పుటవలన. అశ్వవత్—ఎట్లు యోగ్యతావశమున గుఱ్ఱము నాఁగేటికి ఉపయోగింపక రథమునకుమాత్రమే యుపయోగపడుచున్నదో అట్లు యజ్ఞాదికర్మము జ్ఞానఫలమునం దుపయోగింపను, జ్ఞానోత్పత్తియందుమాత్రము ముపయోగించును.

ఫలము దృష్టమైనఫలము గలిగించునది, అఖిలము జ్ఞానము గలిగించునది. ఇట్లు, సమస్తమయిన, అఖిలం కర్మ, జ్ఞానే; పరిసమాప్యతే = జ్ఞానమునందుఁ బర్యవసానము నొందుచున్నది, ఖలమో తద్విపరీతముగాఁ అజ్ఞానమునందుఁ బర్యవసానము నొందు నని యర్థము.

రా. అంతర్గతజ్ఞానం బగుటచేఁ గర్మము జ్ఞానాకారం బని చెప్పఁబడినది. అట్లంతర్గతజ్ఞానం బగుకర్మమునందు జ్ఞానాంశమే ప్రధానం బని చెప్పుచున్నాఁడు — ఉభయాకార మయినకర్మమునందు ద్రవ్యమయ మయిన యంశముకంటె జ్ఞానమయమైన యంశము శ్రేయము. ఏల యనఁగా. సర్వం కర్మ = సమస్త మయిన కర్మమును; అఖిలమ్=తదితర మయినయుపాదేయము సమస్తమును; జ్ఞానే, పరిసమాప్యతే—సమస్తసాధనములచేతనుం బ్రాప్య మయిన యాజ్ఞానమే కర్మాంతర్గతముగా నభ్యసింపఁబడుచున్నది. అదియే యభ్యసింపఁబడుచుఁ గ్రమంబునఁ బ్రాప్యదశను * బొందుచున్నది.

మా. అఖిలమ్ = ఉపాసనాదు లగు అంగములతోఁ గూడిన. సర్వకర్మము నకును జ్ఞానమే ఫల మని యర్థము.

తద్విద్ధి ప్రణిపాతేన పరిప్రశ్నేన సేవయా
ఉపదేక్ష్యన్తి తే జ్ఞానం జ్ఞానిన స్తత్త్వదర్శినః. 3౪

భా. అట్టి యీ యుత్తమ మయినజ్ఞానము నప్పుడు దేనిచేఁ బొంద నగును ? చెప్పెదము.——తత్ = దానిని; విద్ధి = ఎఱుంగుము, ఏవిధిచేఁ బొంద నగునో అట్లు. ఆచార్యులయొద్దకుఁ బోయి, ప్రణిపాతేన= మిక్కిలి నీచముగాఁబడుట ప్రణిపాతము—దీర్ఘ మయిననమస్కారము, దానిచేతను; ఎట్లు బంధము? ఎట్లు మోక్షము? ఎట్లు విద్య? ఎట్లు మఱి యవిద్య? అని, పరిప్రశ్నేన = అన్నివిధముల నడుగుటచేతను; సేవయా = గురుశుశ్రూష చేతను; ఇవి మొదలగువానిచేత. ప్రశ్రయముచే ఆవర్జితులైన † ఆచార్యులు, ఉపదేక్ష్యన్తి = చెప్పుదురు; తే = నీకొఱకు; జ్ఞానమ్ = చెప్పిన విశేషణము గల జ్ఞానమును; జ్ఞానినః= జ్ఞానము గలవారు; జ్ఞానము గలవా

* ప్రాప్యమయిన జ్ఞానముయొక్క యవస్థను.

† వశీకరింపఁబడిన.

రైనను గొందఱు చక్కఁగాఁ దత్త్వదర్శనము గలవారు కారు, కొందఱు మాత్రమే యగుదురు, కావున విశేషణము తత్త్వదర్శినః అని. ఎవ్వరు సమ్యగ్దర్శనము గలవారో వార లుపదేశించినజ్ఞానము కార్యసమర్థం బగును, ఇతరము గాఁ జాల దని భగవంతుని యభిప్రాయము.

ఆచార్యులయొద్దకుఁ బోయి వారలకు నమస్కరించి నీసంశయములు దీఱునట్లు వారల నన్నివిషయముల నడిగి వారికి శుశ్రూష చేయుట మొదలగు నుపాయంబుల నాజ్ఞానము నెఱుంగుము. తత్త్వసాక్షాత్కారము గల జ్ఞానులు నీయం దనుగ్రహము గలవారలై నీ కట్టిజ్ఞానము నుపదేశింతు రని తాత్పర్యము.

వ్యా. ఇట్టిజ్ఞానమే శ్రేష్ఠ మయినచో నప్పుడు దీని నేయుపాయంబున బొందవచ్చును? అని యడుగుచున్నాఁడు అట్టి యీ ఇత్యాదిగా. జ్ఞానము నొందుటకు సమీప మయిన యుపాయము నుపదేశించుచున్నారు చెప్పెదము అని. అవి జ్ఞానమును గురువులవలన నెఱుంగుము, గురువులును బ్రణిపాతాదు లగు నుపాయములచేత నీయం దనుగ్రహము గలవారై చెప్పుదు రని చెప్పుచున్నాఁడు పూర్వార్థముచేత. ఉపదేశము చేయుట పరోక్షజ్ఞానము కలిగినమాత్రమున సంభవింప దని చెప్పుచున్నాఁ డుత్తరార్థముచేత. ప్రణిపాతేన.—ఆచార్యులయనుగ్రహము పొందుట మొదలగు నేవిధిచేత వారి యుపదేశమువలన జ్ఞానము పొంద నగునో అట్లు ఆజ్ఞానమును ఆచార్యులవలనఁ బొందు మని యర్థము దానినే స్పష్టీకరించుచున్నారు ఆచార్యులయొద్దకు ఇత్యాదిగా. ఇవి మొదలగు వానిచేత—ఇట మొదలుశబ్దముచే శమాదులు గ్రహింపఁబడుచున్నవి. ఇవి మొదలగువానిచే నెఱుంగు మని పూర్వమున కన్వయము. ఉత్తరార్థము వివరించుచున్నారు ప్రశ్రయముచే నిత్యాదిగా. ప్రశ్రయం బనఁగా భక్తిశ్రద్ధాపూర్వక మగు నిరతిశయమైన నమ్రత. చెప్పినవిశేషణము గల—మున్ను చెప్పినచొప్పున శ్రేష్ఠ మయిన యని యర్థము. విశేషణమునకుఁ బునరుక్తతను బరిహరించుటకై వేఱు అర్థమును జెప్పుచున్నారు జ్ఞానము గలవారైనను ఇత్యాదిగా. జ్ఞానినః అని చెప్పి మరల తత్త్వదర్శినః అని చెప్పుచున్న భగవంతునియభిప్రాయముఁ జెప్పుచున్నారు ఎవ్వరు ఇత్యాదిగా. ఆచార్యవిషయ మయిన యీబహువచనము «బహుభ్య శ్శ్రోతవ్యం బహుధాచ" * అను సామాన్యన్యాయము ననుసరించి, కాని ఆత్మజ్ఞానము నుద్దేశించి యాచార్యు లనేకులు కావలయు నని వివక్షి

* అనేకులవలన శ్రవణము చేయవలయును అనేకవిధముగాఁ గూడ శ్రవణము చేయవలయును.

తము కాదు, ఆత్మజ్ఞానము తత్త్వసాక్షాత్కారము గల యాచార్యుని యొకని యుప దేశముననే యుదయించుట సంభవించుటవలన.

హ. ఇట్టి పరమాత్మను ఎట్లు నేనెఱుంగుదును ? అనఁగాఁ జెప్పుచు న్నాఁడు.—తత్ = అజ్ఞానరూప మగు బ్రహ్మమును; విద్ధి = ఎఱుంగుము. ప్రణిపా తేన = ప్రకర్షంబున నీచముగాఁ దండవత్పతనము ప్రణిపాతము నమస్కారవిశేషము, దానిచేత; పరిప్రశ్నేన = అంతటనుం జూచి గురువుమనస్సునందలి ప్రసాదము నిరీ క్షించి ప్రశ్న చేయుటచేత, సేవయా = గురువు నిచ్ఛ ననువర్తించుటచేత. ఇట్లు చేసినచో, ఉపదేక్ష్యన్తి; తే = నీకు; జ్ఞానమ్ = పరమార్థజ్ఞానస్వరూప మగు బ్రహ్మ మును; జ్ఞానినః = జ్ఞానము గలవారు; తత్త్వదర్శినః = సాక్షాత్కరింపఁబడినపరమా ర్థము గలవారు.

శ౦. ఇట్టి యతిశయము గల జ్ఞానము నా కెట్లు సిద్ధించు ననఁగాఁ జెప్పు చున్నాఁడు.—ఏది మఱి ద్రవ్యయజ్ఞాదులకంటెఁ బ్రశస్తతరము సాక్షాన్మోక్షఫలప్ర దము నగునో, తత్ = అజ్ఞానమును. గురువులవలన, విద్ధి—గురువులను బ్రసన్ను లుగాఁ జేసికొని వారివలన నెఱుంగు మని యర్థము. దేనిచేఁ బ్రసన్నులయి గురువు లత్యంతరహస్యమయిన యీజ్ఞానమును నా కుపదేశింతు రనఁగా జెప్పుచున్నాఁడు.— ప్రణిపాతేన = ప్రణిపాత మనఁగా సాష్టాంగనమస్కారము, దానిచేతను; సేవయా = ఆయాకాలమునందు శ్రద్ధాభక్తులతోఁ జేయు శుశ్రూషచేతను; పరిప్రశ్నేన = సమ యంబున వినయముతో సమీపించి చేయు పరిప్రశ్నముచేతను, ఎట్లు బంధము ? ఎట్లు మోక్షము ? విద్యా ౨.విద్యలు రెంటును ఎట్టివి ? ఎవ్వఁ డాత్మ ? పరమాత్మ యెవ్వఁడు ? వారలయైక్యం బెట్లు ? చెప్పుము ఇత్యాదిగా వివేకించి యడుగుట చేతను; ఇట్లు ప్రణిపాతశుశ్రూషావివేకప్రశ్నములచేత నీయందు శ్రద్ధాభక్తులను బాండిత్యమును ఉపదేశయోగ్యతను జూచి ప్రసన్నులయి; జ్ఞానినః = శాస్త్రజన్యజ్ఞా నము గలవారు; తత్త్వదర్శినః = సాక్షాత్కారజన్య మగు వస్తుయాథాత్మ్యజ్ఞానము గలవారు; ఈరెండువిశేషణములతోఁ గూడినవా రుపదేశించినజ్ఞానమే సంసారనివ ర్తకం బగును, కావున గురువునందు రెండువిశేషణంబు లుండవలయును; ఇట్టి లక్షణ ములతోఁ గూడినగురువులు, తే = శమదమాదిసాధనసంపన్నుఁడ వగు నీకొఱకు; జ్ఞానమ్ = బ్రహ్మాత్మైకత్వబోధకము నిశ్శేషముగా సంసారభ్రమము నశింపఁజేయునది యగు జ్ఞానమును; ఉపదేక్ష్యన్తి—దయచే ననుగ్రహింతు రని యర్థము. « శ్రోత్రియం

బ్రహ్మనిష్ఠమ్" అనుశ్రుతి చెప్పుటవలన, జ్ఞానినః అనుటచే తత్త్వము బోధించుట యందు గురువులకు సర్వశాస్త్రార్థపరిజ్ఞానంబును తత్త్వదర్శినః అనుటచే విస్తువిషయం బున అప్రతిబద్ధ మగు ననుభవంబును ఉండవలయు నను నభిప్రాయముచే రెండువిశే షణములు చెప్పఁబడినవి. ఇఁక బహువచనమో, « బహుభ్య శ్శ్రోతవ్యం బహుధా » అనున్యాయము ననుసరించి బహుగురువు లున్నయెడ వారిలో నొకఁడు బ్రహ్మవిత్త ముఁడు లభించును, వానివలన సంసారభ్రమనాశకం బగు సమ్యక్‌జ్ఞానము సులభ ణముగా లభించు ననునభిప్రాయంబునఁ జెప్పఁబడినది; కాని అనేకులవలన జ్ఞానము సంపాదింపవలయు నని కాదు, శ్రోత్రియం బ్రహ్మనిష్ఠమ్ అని యేకవచనమునే శ్రుతి వచియించుటవలన, « ఉపసీదే దేక మేవ సద్గురుం బ్రహ్మవిత్తమమ్" * అను వచనము వలనఁ గూడ. అందువలన శాస్త్రజ్ఞుఁడును తత్త్వజ్ఞుఁడు నగు గురువు నాశ్రయింప వలయు నని సిద్ధము.

మ. ఇట్టి జ్ఞానము నొందుట కేది మిక్కిలి సమీపమయిన యుపాయం బనఁగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—తత్ = సర్వకర్మఫలభూత మయిన యాజ్ఞానమును; విద్ధి = పొందుము; ఆచార్యులయొద్దకుఁ బోయి వారలకు, ప్రణిపాతేన = మిక్కిలి నీచముగాఁ బడుట ప్రణిపాతము, దీర్ఘనమస్కారము, దానిచేత; ఎవ్వఁడ నేను? ఎట్లు బద్ధుఁడ నైతిని? ఏయుపాయముచే ముక్తుఁడ నగుదు? ఇత్యాదిగా, పరిప్ర శ్నేన = బహువిషయములఁ బ్రశ్న సేయుటచేత; సేవయా = అన్నివిధంబులను వారి కనుకూలముఁ జేయుటచేత. ఇట్లు భక్తిశ్రద్ధాపూర్వక మగు నమ్రతాతిశయముచే నభిముఖులై, ఉపదేక్ష్యన్తి = ఉపదేశముచేఁ గలిగింతురు; తే = నీకు; జ్ఞానమ్ = సాక్షాన్మోక్షఫలం బగు పరమాత్మవిషయజ్ఞానమును; జ్ఞానినః= పదవాక్యన్యాయాదు లగు శాస్త్రములందు సమర్థులు ♦, తత్త్వదర్శినః=తత్త్వసాక్షాత్కారము గలవా రుపదేశించిన జ్ఞానమే ఫలప్రద మగును గాని సాక్షాత్కారము లేని పదవాక్యాది శాస్త్రజ్ఞు లుపదేశించినది కా దని భగవంతుని మతము « తద్విజ్ఞానార్థం సగురు మే వాభిగచ్ఛే త్సమిత్పాణిం శ్రోత్రియం బ్రహ్మనిష్ఠమ్ " అను శ్రుతికిని సమ్మతము, అందును శ్రోత్రియమ్—వేదాధ్యయనము చేసినవానిని బ్రహ్మనిష్ఠమ్—బ్రహ్మసాక్షా త్కారము గలవానిని అని వాఖ్యానము చేయుటవలన. ఇఁక ఆచార్యవిషయకం

---

* బ్రహ్మవిత్తముం డగు సద్గురువు నొక్కనినే యాశ్రయింపవలయును.

♦ పదము—వ్యాకరణము, వాక్యము—తర్కము, న్యాయము—మీమాంస.

బయిన యీబహువచనమో ఒకనియందే గౌరవాతిశయము కొఱకు, కాని బహుత్వము వివక్షించి కాదు, తత్త్వసాక్షాత్కారము గల యాచార్యుఁ డొక్కనివలననె తత్త్వజ్ఞానము గలిగిన పిమ్మట దాని కొఱకు మఱియొక యాచార్యునియొద్దకుఁ బోవుట సంభవింపమివలన నని యెఱుంగునది.

శ్రీ. ఇట్టి యాత్మజ్ఞానమునకు సాధనముఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—తత్ = అజ్ఞానమును; విద్ధి = పొందుము. జ్ఞానులకు, ప్రణిపాతేన = దండాకారముగా నమస్కరించుటచేతను; అంత, పరిప్రశ్నేన = ఎందువలన నాకీ సంసారము వచ్చెను? ఎట్లు నివర్తిల్లును? అని ప్రశ్నచేతను; సేవయా=శుశ్రూషచేతను. జ్ఞానినః=శాస్త్రజ్ఞులును; తత్త్వదర్శినః = అపరోక్షానుభవము గలవారు నగువారు; తే = నీకు; జ్ఞానమ్; ఉపదేక్ష్యన్తి = ఉపదేశముచేఁ గలిగింతురు.

ప. ఇట్టి యాత్మజ్ఞానమునకు సాధనముఁ జెప్పుచున్నాఁడు రెండుశ్లోకములచేత.—తత్త్వదర్శినః జ్ఞానినః = అపరోక్షానుభవము గల జ్ఞానులు; తే = నీకు; జ్ఞానమ్; ఉపదేక్ష్యన్తి, తత్ విద్ధి = అట్టి జ్ఞానము నెఱుంగుము.

రా. తత్ = ఆయాత్మవిషయ మగుజ్ఞానమును, అవినాశితు తద్విద్ధి యని యారంభించి ఏషాతే ఽభిహితా అనునదివఱకు నాచే నుపదేశింపఁబడినదానిని; అజ్ఞానముతోఁ గూడినకర్మమునం దున్నవాఁడవై నీవు పరిపాకమున కనుగుణముగా నాయాకాలమునందుఁ బ్రణిపాతపరిప్రశ్నసేవాదులచే విశదాకారముగా * జ్ఞానులవలన నెఱుంగుము. సాక్షాత్కృత మయిన యాత్మస్వరూపము గల జ్ఞానులును బ్రణిపాతాదులచే సేవింపఁబడినవారై జ్ఞానమునందలి జిజ్ఞాసచే నాయావిషయము నడుగుచున్న నీయభిప్రాయము నెఱింగి నీకు జ్ఞానము నుపదేశింతురు.

మా. ఇప్పుడును జ్ఞానియే యర్జునుఁడు, అయినను అభిభవమువలన మోహము. ప్రమాణమో చెప్పఁబడినది.

యద్ జ్ఞాత్వా న పున ర్మోహ మేవం యాస్యసి పాణ్డవ
యేన భూతా న్యశేషాణి ద్రక్ష్య స్యాత్మ న్యథో మయి. 35

భా. అట్లయిననే యీవాక్యముగూడ సమర్థం బగును.—యత్ = ఏజ్ఞానమును, వారలచే నుపదేశింపఁబడినదాని; జ్ఞాత్వా = అధిగమించి,

* స్పష్టముగా.

పొంది; పునః = మరల; మోహమ్ = మోహమును; ఏవమ్ = ఎట్లిపుడు మోహమునొందితివో మరల నిట్లు; నయాస్యసి = పొందవు. పాణ్డవ= ఓపాండుపుత్త్రుఁడా ! మఱియును, యేన = ఏజ్ఞానముచేత; అశేషేణ = సాకల్యమున; భూతాని = బ్రహ్మాది స్తంబపర్యంతము లయినభూతములను; ద్రక్ష్యసి = చూడఁగలవో; ఆత్మని=సాక్షాత్ప్రత్యగాత్మయందు, నాయం దున్నవి యీభూతంబు లని. అథో= మఱియు; మయి= వాసుదేవుఁడను బరమేశ్వరుఁడ నగు నాయందును; పరమేశ్వరునందు నున్నవి యీభూతంబు లని, ద్రక్ష్యసి—క్షేత్రజ్ఞేశ్వరుల యేకత్వమును సర్వోపనిషత్ప్రసిద్ధమును జూడఁగలవో యని యర్థము. ♦

అజ్ఞానము నొందుదువేని నీవు మరల నిట్లు మోహము నొందవు. అజ్ఞానముచే నీవు బ్రహ్మాది స్తంబపర్యంతము లగు సర్వభూతములు నీప్రత్యగాత్మయందే యుండుటం జూతువు, అట్లు నాయందు నుండుటం జూతువు అని తాత్పర్యము.

ఆ. ఉత్తము లయిన యాచార్యులచే నుపదేశింపఁబడినజ్ఞానమే కార్యసమర్థం బని సిద్ధించిననే మీఁదివాక్యముగూడ యోగ్యవిషయమై యర్థవంత మగునని చెప్పుచున్నారు అట్లయిననే ఇత్యాదిగా. అందువలన నీమోహము నశించుటకుఁ గారణము ఉత్తమ మయిన యాజ్ఞానమునందు నీవు నిష్ఠ గలవాఁడవు కావలయు నని శేషము. అందు నిష్ఠ స్థిర మగుటకై ఆజ్ఞానమునకే విశేషణము చేయుచున్నాఁ డుత్తరార్ధముచేత. యత్ జ్ఞాత్వా అని చెప్పఁబడినది, జ్ఞానవిషయకజ్ఞానము సంభవింప దని యాశంకించి అధిపూర్వక మయిన గమిధాతువునకుఁ బ్రాప్త్యర్థము నంగీకరించి వ్యాఖ్యానము చేయుచున్నారు అధిగమించి అని. ఇందువలనఁ గూడ ఆచార్యోపదేశమువలన లభ్య మగు ఫలవంత మైన జ్ఞానమునందు నీవు స్థిర మయిన నిష్ఠ గలవాఁడవు కావలయు నని చెప్పుచున్నారు మఱియును అని. జీవునియందును ఈశ్వరునియందును ఇద్దఱియందును బ్రతిష్ఠితంబు లని చెప్పుటచే భేదవాదము నను మతించిన ట్లగు నని యాశంకించి చెప్పుచున్నారు క్షేత్రజ్ఞేశ్వరుల యేకత్వము నని. మూలప్రమాణము లేనియెడ నెట్లు క్షేత్రజ్ఞేశ్వరైకత్వదర్శనం బగు నని యాశంకించి చెప్పుచున్నారు సర్వోపనిషత్ప్రసిద్ధము నని.

హ. అజ్ఞానమునకు విశేషణము చేయుచున్నాఁడు.—యత్ = ఏజ్ఞానరూప మయిన బ్రహ్మమును; జ్ఞాత్వా; పునః = పిమ్మట; ఏవమ్; మోహమ్ =

♦ అట్టి జ్ఞానమును నీ కుపదేశింతు రని పూర్వశ్లోకముతో నన్వయము.

వ్యామోహమును. నయాస్యసి = పొందవు. అట్టి జ్ఞానము నుపదేశింతు రని యర్థము. మరల విశేషణము చేయుచున్నారు—యేన = ఏజ్ఞానముచేత; భూతాని = కార్యకరణసంఘాతాత్మకములయినభూతములను; అశేషేణ; ద్రక్ష్యసి=ఉపలక్షింపఁ గలవో; ఆత్మని = ప్రత్యగాత్మయందు; మయి = వాసుదేవుఁడనైన యీశ్వరునందు.

౩౦. సద్గురూపదేశముచే జ్ఞానము నొందినవానికి ఫలముఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—ప్రసన్ను లగు బ్రహ్మవిదులచే నుపదేశింపఁబడిన, యత్ = ఏజ్ఞానమును; జ్ఞాత్వా = తదేకనిష్ఠచే పొంది; నీవు, ఏవమ్ = ఇప్పుడెట్లో అట్లు; పునః = మరల; మోహమ్ = నేను వీరు నావారు అని అద్వితీయుఁ డగు నాత్మయందు అనేకత్వ భ్రమను; నయాస్యసి—నీవు నేను ఇది అది ఇత్యాదిమిథ్యాజ్ఞానమును విడుతు వని యర్థము. ఓయీ! ద్వైతజ్ఞానహేతు వగు భూతజాత ముండునపుడు ఎట్లాత్మ యద్వితీయుఁ డగు ననఁగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—« ఆత్మైవేదం సర్వమ్ » అని సమస్త భూతజాలంబును ఆత్మమాత్రమే యను నిశ్చయము కలిగించునట్టి, యేన = మాత్మ బుద్ధిచేఁ బొందఁబడిన యేజ్ఞానముచేత; భూతాని—బ్రహ్మాదిస్తంబపర్యంతములను; అశేషేణ = సమస్తమును; ప్రత్యక్షముగా నేనే యిది యంతయు నని నీకు అభిన్నము లనుగా, ద్రక్ష్యసి—ఘటకలశశరావాదికము సమస్తమును సూక్ష్మబుద్ధిచే మృత్తికా మాత్రముగాను, చిత్రము భిత్తి * మాత్రముగాను ఎట్లో అట్లు భూతజాతము సమస్తమును ఆత్మమాత్రమునుగానే చూతు వని యర్థము. ఓయీ! అట్లయినను బ్రహ్మము ఆత్మ యని భేద ముండనే యున్నది, ఎట్లు అద్వైతము సిద్ధించును? అనఁగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—అథో మయి అని. ఆభూతములను, మయి = నిర్విశేషపరబ్రహ్మము వగు నాయందు; అథో = వెంటనే; చూతువు గూడ. ఇట్లు నీవును నేనును సర్వాత్మకుం డగుటను జూచి యిద్దఱకును ఏకత్వము నెఱుంగుదు వని యర్థము, «తత్త్వమసి" అను శ్రుతివలన. లేక. సర్వభూతాత్మకునిఁగా ఆత్మను ఎఱింగి, ఆయాత్మను నిర్విశేషము సర్వాధిష్ఠానము పరబ్రహ్మము నగు, మయి = నాయందు; ద్రక్ష్యసి—బ్రహ్మముకంటె అభిన్నునిఁగా ఆత్మను జూతు వని యర్థము.

మ. ఇట్లతినిర్బంధమున జ్ఞానము కలిగించుకొన్నయెడ నేమి యగు ననఁగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—యత్ = పూర్వోక్త మయిన యేజ్ఞానమును ఆచార్యులచే నుపదేశింపఁబడినదానిని; జ్ఞాత్వా = పొంది, ఓదనపాకం పచతి ♦ అనునట్లు

---

* గోడ.

♦ అన్నమువంట వండుచున్నాఁడు.

అధాతువే*సామాన్యవివక్షచే బ్రయోగింపఁబడినది; పునః=పిమ్మట; ఏవమ్, మోహమ్= బంధువధాదినిమిత్తమగుభ్రమను; నయాస్యసి=పొందవో. ఓపాండవుఁడా! ఎందువలన ననఁగా. యేన = ఏజ్ఞానముచేతనే; భూతాని = పితృపుత్త్రాదులను; అశేషేణ = బ్రహ్మాదిస్తంబపర్యంతము లగు సమస్తమును, స్వావిద్యావిజృంభితము లైనవాని; ఆత్మని = త్వంపదార్థ మయిన నీయందును; అథో = మఱియు; మయి = నాయందును, తత్పదార్థ మయిన భగవంతుఁ డగు వాసుదేవునియందును, పరమార్థంబున భేదరహితుఁడై యధిష్ఠానభూతుఁడైనవానియందును; ద్రక్ష్యసి = అభేదముననే చూతువో, అధిష్ఠానమునకు వేఱుగాఁ గల్పితము లేకుండుటవలన; భగవంతుని వాసుదేవుని నన్నుఁ దానుగా సాక్షాత్కరించుటవలన సర్వాజ్ఞానము నశింపఁగా ఆయజ్ఞానముయొక్క కార్యము లయిన భూతములు నిలువఁజాల వని భావము.

శ్రీ. జ్ఞానఫలముఁ జెప్పుచున్నాఁడు మూఁడునరశ్లోకములచేత.—యత్ = ఏజ్ఞానమును; జ్ఞాత్వా = పొంది; పునః; బంధువధాదినిమిత్త మయిన, మోహమ్ = భ్రమను; నయాస్యసి = పొందవో. అందుకు హేతువు—యేన = ఏజ్ఞానముచేత; భూతాని = పితృపుత్త్రాదులను, స్వావిద్యాకల్పితములను; ఆత్మని = నీయందే; అభేదంబున, ద్రక్ష్యసి. అథో= పిమ్మట; నిన్ను, మయి = నాయందు, పరమాత్మయందు, అభేదంబునఁ జూడఁగలవో యని యర్థము.

ప. ఎట్టి జ్ఞానము ననఁగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—ఏవమ్ = ఇట్లు చెప్పిన విధంబున; యత్ = దేని; జ్ఞాత్వా = పొంది; పునః; మోహమ్ = బంధాదిదుఃఖరూప మయిన మోహమును; నయాస్యసి. ఇఁక నాజ్ఞానము మోహనివర్తకం బనుటను జెప్పుచున్నాఁడు.—యేన = సర్వాత్మకత్వరూపం బయిన యేజ్ఞానముచేత; భూతాని = పితృపుత్త్రసుహృద్బంధువులు మొదలగువానిని; మయి = వ్యాపకుఁడైన పరమాత్మ నగు నాయందు, సమష్టిరూపంబునఁ జూతువో.

రా. ఆత్మస్వరూపవిషయ మయిన సాక్షాత్కారరూపజ్ఞానమునకు లక్షణముఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—యత్ = ఏజ్ఞానమును; జ్ఞాత్వా; పునః = మరల; ఏవమ్= ఇట్టి, దేహాద్యాత్మాభిమానరూప మయిన; మోహమ్ = దానిచేఁ గలుగు మమతాదిహేతు వగు మోహమును; నయాస్యసి. యేన= ఏజ్ఞానముచే; అశేషేణ=దేవమనుష్యాద్యాకారంబునఁ దలంపఁబడునట్టి సమస్తము లయిన; భూతాని = భూత

* జ్ఞాధాతువే.

ములను; ఆత్మని = నీయాత్మయందే; ద్రక్ష్యసి. ఎందువలన ననఁగా—నీకును ఇతర భూతములకును బ్రకృతివియుక్త లయినపుడు సామ్య మగును. ప్రకృతిసంసర్గ దోష వినిర్ముక్త మయిన ఆత్మస్వరూప మంతయు సమ మనియుం జెప్పఁ బోవుచున్నాఁడు « నిర్దోషం హి సమం బ్రహ్మ, తస్మాద్బ్రహ్మణి తే స్థితాః » అని. అథో, మయి, సర్వ భూతంబులను అశేషములను జూతువు. పరిశుద్ధ మయినయాత్మవస్తువంతయు నాస్వరూపముతో సమాన మగుటవలన. «ఇదం జ్ఞాన ముపాశ్రిత్య మమ సాధర్మ్య మాగతాః» అని గదా చెప్పఁబోవుచున్నాఁడు. అట్లు « తదా విద్వాన్ పుణ్యపాపే విధూయ నిరఞ్జనః పరమం సామ్య ముపైతి ” ♦ ఇత్యాదిశ్రుతులందును నామరూపవినిర్ముక్త మయిన యాత్మవస్తువు పరమాత్మస్వరూపముతో సమం బని తెలియుచున్నది. అందు వలనఁ బ్రకృతివినిర్ముక్తు లయిన యాత్మలు పరస్పరసములు, సర్వేశ్వరునితోను సములు.

అట్టి జ్ఞానము నొందుదువేని మరల నిట్టి మోహము పొందవు. అట్టి జ్ఞానము నొందినయెడ దేవమనుష్యాది సర్వభూతంబులును బ్రకృతివియుక్త లయినచో నీయట్టివారలే యగుటవలన వారలనందఱను నీస్వరూపమునందే చూతువు—నీస్వరూపముతోసమానులనుగా నెఱుంగుదువు. మఱియు సర్వేశ్వరుఁ డగు నాస్వరూపముతోను వారలును నీవును సమానులే యని తెలియుదు వని తాత్పర్యము.

రా. యేన=ఏజ్ఞానముచే; ఆత్మని= ఆత్మభూతుఁడ నగు; మయి=నాయందు; అథో = ఆమోహనాశమువలననే; ద్రక్ష్యసి = చూతువో.

అపి చే దసి పాపేభ్య స్సర్వేభ్యః పాపకృత్తమః
సర్వం జ్ఞానప్లవే నైవ వృజినం సంతరిష్యసి. ౩౬

భా. మఱియు నీజ్ఞానముయొక్క మాహాత్మ్యము —పాపేభ్యః = పాపము చేయువారలకంటె; సర్వేభ్యః = అందఱికంటె; పాపకృత్తమః= అధికముగాఁ బాపములు చేసినవాఁడవు; అసిచేత్ = అగుదువేని; అపి= అట్లయినను; సర్వమ్ = సమస్తమయిన; వృజినమ్ = పాప మను సముద్రమును; జ్ఞానప్లవే నైవ=జ్ఞానము అను నోడచేతనే; సంతరిష్యసి = చక్కఁగా

♦ అప్పుడు విద్వాంసుఁడు పుణ్యపాపములను వదలించుకొని నిరంజనుఁడై పరమసామ్యమును బొందుచున్నాఁడు.

దాఁటఁ గలవు. ధర్మము గూడ నిట ముముక్షువునకుఁ బాప మని చెప్పఁ బడుచున్నది.

నీవు లోకమునందుఁ బాపము చేసినవారి యందఱికన్నను అధికపాపము చేసినవాఁడ వైనను ఆసమస్తపాపములును నీ జ్ఞానముచేతనే నాశము నొందు నని తాత్పర్యము.

ఆ. జ్ఞానమును మఱియొకవిధంబునఁ బ్రశంసించుచున్నారు మఱియును ఇత్యాదిగా. పాపకర్తల యందఱికన్నను అధికముగాఁ బాపము చేయుట యొక్కని యందు అసంభావిత మయినను జ్ఞానమాహాత్మ్యప్రసిద్ధికొఱ కంగీకరించి చెప్పుచు న్నాఁడు పూర్వార్థముచేత. సర్వపాపనివర్తకం బగు బ్రహ్మాత్మైక్య జ్ఞానముయొక్క మాహాత్మ్యము నిపుడు ప్రకటించుచున్నాఁడు ఉత్తరార్ధముచేత. అధర్మము నివ ర్తిల్లినను ధర్మరూపప్రతిబంధ ముండు నెడ జ్ఞానవంతునకైనను ఎట్లు మోక్షము సంభ వించును? అని యాశంకించి చెప్పుచున్నారు ధర్మముగూడ నిత్యాదిగా. ఇటన్ = ఈయధ్యాత్మశాస్త్రమందు.

హ. ఆత్మవిషయమున జ్ఞానఫలముఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—సర్వేభ్యః పాపే భ్యః = పాపము గలవారి యందఱికన్నను; పాపకృత్తమః = అధికముగాఁ బాపము చేసినవాఁడవు; అపిచేదసి = అయినను. సర్వంవృజినమ్ = సమస్త మయినపాపమును; జ్ఞానప్లవే నైవ = దాఁటుచున్నాఁడు దీనిచేత నను వ్యుత్పత్తిచే ప్లవ మనఁగా జలము దాఁటు సాధనము, జ్ఞానము అను ప్లవముచేతనే; సంతరిష్యసి.

శ౦. ఇట్టి జ్ఞానమును బొంది యు భీష్మద్రోణాదిగురువులను బంధువులను వధిం చుటచేఁ గలుగుపాపమునుండి ముక్తుఁడఁ గాఁ జాల నని యాశంకించువానిఁగా నర్జును౦ జూచి చెప్పుచున్నాఁడు.—మహాపాతకము ఉపపాతకము తత్సమానపాపము సంకరీకరణము మలినీకరణము మొదలగు పాపములను జెప్పినవానిని జెప్పనివానిని అన్నిటిని సమస్తముగాఁ గాని యొక్కొకటిగాఁ గాని యెవ్వరు చేయుచున్నారో వారు పాపులు—పాపకారులు ముల్లోకములయం దుండువారు భూతకాలమునను భవి ష్యత్కాలమునను వర్తమానకాలమునను నుండువారు ఎవ్వరు గలరో, అట్టి పాపుల యందఱికన్నను గూడ; నీవు, పాపకృత్తమః అసిచేదపి=వారలందఱుఁ జేసినపాపమును నీవొక్కఁడవే చేసినవాఁడ వగుదు వేని అప్పుడు నీవు పాపకృత్తముఁడ వగుదువు, ఇట్లు నీవు పాపకృత్తముఁడ వైనను; సర్వమ్ = సమస్త మయిన; వృజినమ్ = పాప

సముద్రమును; జ్ఞానప్లవేనైవ = నేను కూటస్థాసంగచిద్రూపుఁడ నగుటచే వికారము లేనివాఁడ నగుటవలన నేను గర్మములఁ జేయువాఁడఁ గాను ఎల్లప్పుడును నిష్క్రి యుఁడనైయే యున్నాను అని ఆత్మ యవిక్రియుఁ డను జ్ఞాన మేది గలదో అదియే ప్లవము—ఓడ, దానిచేతనే; సంతరిష్యసి. ఇఁకఁ జెప్పవలసిన దేమి భీష్మాదివధముచేఁ గలుగుపాపమును దరింతు వని.

మ. మఱియు వినుము జ్ఞానముయొక్క మాహాత్మ్యమును.—అపిచేత్ అను నీరెండు నిపాతములు అసంభావిత మయినదాని నంగీకరించుటను సూచించు చున్నవి. నీవు అంతటి పాపకృత్తముఁడ వగుట సంభవింపనే సంభవింపదు, అయి నను జ్ఞానఫలము చెప్పుటకై యంగీకరించి చెప్పుచున్నాను. నీవు పాపకారులయంద ఱికన్నను అధికముగాఁ బాపము చేసినవాఁడవై పాపకృత్తముఁడవే యగుదువు గాక, అట్లయినను; సర్వమ్, వృజినమ్ = పాపమును, మిక్కిలి దుస్తర మగుటచే సముద్ర తుల్య మయినదానిని; జ్ఞానప్లవేనైవ = జ్ఞానప్లవముచేతనే; ఇతరము చేతఁ గాదు, జ్ఞానమునే యోడనుగాఁ జేసికొని; సంతరిష్యసి=చక్కఁగా—అనాయాసముగాఁ బున రావృత్తి లేనియట్లుగా దాఁటఁ గలవు. వృజినశబ్దముచే నిట సంసారహేతు వగు ధర్మాధర్మరూపకర్మము చెప్పఁబడుచున్నది, ముముక్షువునకుఁ బాపమువలెఁ బుణ్య ముగూడ అనిష్ట మగుటవలన.

శ్రీ. మఱియును.—పాపకారుల యందఱికన్నను నీవు అతిశయించి పాపము చేసినవాఁడ వగుదువు గాక. అట్లయినను సమస్త మయిన పాపసముద్ర మును జ్ఞానము అను నోడచేతనే చక్కఁగా అనాయాసంబునఁ దరింపఁ గలవు.

ప. ఓయీ! ఉపదేశమువలన జ్ఞానము నొందినపుడు మోహనివృత్తి యగును, అంతకు మున్ను మోహ ముండనే యున్నది. అని యాశంకించి చెప్పు చున్నాఁడు.—నీవు, పాపేభ్యః = హింస చేయువారికంటె; సర్వేభ్యః; పాప కృత్తమో ఽసిచేత్ = అతిశయించి పాపము చేసినవాఁడ వగుదువు. అపి=అట్లయి నను; సర్వమ్, వృజినమ్ = పాపసముద్రమును; జ్ఞానప్లవేన= జ్ఞాననౌకచేత; చక్కఁగా దాఁటఁ గలవు. ఇది యభిప్రాయము.—"సత్యం జ్ఞాన మనన్తం బ్రహ్మ" అను శ్రుతివలన జ్ఞానము గదా పరమాత్మస్వరూపము, అది సత్యము, తక్కినది యస త్యము. ఇట్లు పితృపుత్రిసుహృద్బంధువులు మొదలగు సమస్తప్రపంచంబును మిథ్య

యగుటవలన జ్ఞానమువలననే నాశము నొందును. ఎట్లు స్వప్నమునందు బ్రహ్మహత్య చేసినవానికి జాగరంబునఁ బ్రాయశ్చిత్తము లేదో అట్లు. ♦

రా. నీవు సర్వపాపులకన్నను అధికముగాఁ బాపము చేసినవాఁడవే యగుదువు గాక, అట్లయినను సమస్తమయిన పూర్వార్జిత మగు వృజినరూపసముద్రమును ఆత్మవిషయజ్ఞానరూపం బగు నోడచేతనే దాఁటఁ గలవు.

మా. కారణభూత మగు జ్ఞానమును స్తుతించుచున్నాఁడు మరల మూఁడు శ్లోకములచేత.

యథైధాంసి సమిద్ధో௨గ్ని ర్భస్మసా త్కురుతే௨ర్జున
జ్ఞానాగ్నిః సర్వకర్మాణి భస్మసా త్కురుతే తథా. 37

భా. ఎట్లు జ్ఞానము పాపమును నశింపఁ జేయును? అనఁగా దృష్టాంతసహితముగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—యథా = ఎట్లు; ఏధాంసి = కట్టెలను; సమిద్ధః = చక్కఁగా జ్వలించుచున్న; అగ్నిః = నిప్పు; భస్మసాత్ = భస్మముగా; కురుతే = చేయుచున్నదో; అర్జున = అర్జునా! తథా = అట్లు; జ్ఞానాగ్నిః = జ్ఞానం బనునగ్ని; సర్వకర్మాణి = సమస్తకర్మములను; భస్మసాత్ = భస్మముగా; కురుతే = చేయుచున్నది. నిర్బీజముగాఁ జేయుచున్న దని యర్థము. ప్రత్యక్షముగానే జ్ఞానాగ్ని యాకర్మములను గట్టెలంబోలె భస్మీకరింప సమర్థము గాదు గదా! అందువలన సమ్యగ్దర్శనము సర్వకర్మములును నిర్బీజము లగుటకుఁ గారణం బని యభిప్రాయము. సామర్థ్యమువలన, ఏకర్మముచే శరీర మారంభింపఁబడినదో అది ప్రవృత్తఫలం § బగుటవలన నుపభోగముచేతనే క్షయించుచున్నది. కావున, ఏవి యప్రవృత్తఫలంబులు * జ్ఞానోత్పత్తికి మున్ను చేయఁబడినవియు జ్ఞానకాలంబునఁ గలుగునవియు నతీతానేకజన్మంబులఁ జేయఁబడినవియుఁ గలవో ఆకర్మము లన్నిటిని జ్ఞానాగ్ని భస్మీకరించుచున్నది.

ఎట్లు చక్కఁగా మండుచున్ననిప్పు కట్టెలను బూడిదగాఁ జేయునో అట్లు జ్ఞానము సమస్తకర్మంబులను నిర్బీజంబులుగాఁ జేయు నని తాత్పర్యము.

♦ మోహావస్థయందుఁ జేసినది జ్ఞానము కలిగిన పిమ్మట బాధితం బగును.

§ ఆరంభించిన ఫలము గలది.

* ఆరంభింపని ఫలము గలది.

ఆ. జ్ఞానము కలిగినప్పుడును ధర్మాఽధర్మములు కనఁబడుటవలన నెట్లు
వానికి జ్ఞానమువలన నివృత్తి యగును? అని యాశంకించి జ్ఞానము ధర్మాఽధర్మ
నివర్తకం బనుటను దృష్టాంతముచేఁ దెలుపుటకై మీఁదిశ్లోకమున కవతారిక చేయు
చున్నారు ఎట్లు ఇత్యాదిగా. యోగ్యాఽయోగ్యవిభాగముచే నివర్తకత్వాఽనివర్తక
త్వముల విభాగము ♦ నుదాహరించుచున్నాఁడు పూర్వార్ధముచేత. దృష్టాంతమున
కనురూపముగా దార్ష్టాంతికము చెప్పుచున్నాఁ డుత్తరార్ధముచేత. యోగ్యవిష
యంబునఁ గూడ దాహకం బగుట యగ్నికిఁ బ్రతిబంధము లేమిచేత నని వివక్షించి
విశేషణము చేయుచున్నారు చక్కఁగా అని. దార్ష్టాంతికమునకు వ్యాఖ్యానము
చేయుచున్నారు జ్ఞానం బనునగ్ని ఇత్యాదిగా. ఓయీ! జ్ఞానము ప్రత్యక్షముగనే
కర్మదాహకం బని యెందువలనఁ జెప్పఁ గూడదు? నిర్బీజముగాఁ జేయుచున్న దని
యర్థ మని యేల వ్యాఖ్యానము సేయవలయును? అని యాశంకించి చెప్పుచున్నారు
ప్రత్యక్షముగానే ఇత్యాదిగా. జ్ఞానమునకు స్వవిషయమున కావరణ మయిన యజ్ఞాన
మును దొలఁగించుటయందే సామర్థ్యము లోకమునందు దృష్ట మగుటవలన అవిక్రియ
బ్రహ్మాత్మజ్ఞానము గూడ బ్రహ్మాత్మాఽజ్ఞానమును నివర్తించుచు ఆయజ్ఞానముచేఁ గలుగు
కర్తృత్వభ్రమమును గర్మమునకు బీజమయినదానిని నివర్తించుచున్నది, అది నివర్తిల్లి
నపుడు కర్మములు నిలువఁ జాలవు. కాని, సాక్షాత్కర్మనివర్తకము కాదు జ్ఞానము,
అజ్ఞానమునకే నివర్తకం బని వ్యాప్తి సిద్ధించుటవలన. కర్మమే నివర్తిల్లి యజ్ఞానము
నివర్తిల్లనిచో మరలఁ గర్మము సంభవించుటవలన నని యర్థము. జ్ఞానము సాక్షా
త్కర్మనివర్తకము కా దని యేర్పడఁగా ఫలితముఁ జెప్పుచున్నారు అందువలన
నిత్యాదిగా. సమ్యక్జ్ఞానము మూలభూత మయిన యజ్ఞానము నివర్తించుటచేఁ
గర్మనివర్తకం బనుట యిష్టంబైనయెడ ఆరబ్ధఫలం బగు కర్మమునకుఁ గూడ నివృత్తి
ప్రసక్తం బగుటవలన జ్ఞానోదయ మైనప్పుడే దేహపాతము కావలయు నని యాశం
కించి చెప్పుచున్నారు సామర్థ్యమువలన నని. జ్ఞానోదయ మయినపుడే దేహము
పడు నన్నపక్షమునఁ దత్త్వదర్శులచే నుపదేశింపఁబడినజ్ఞానమే ఫలవంత మగు నను
భగవదభిప్రాయము బాధిత మగుం గావున నాచార్యలాభాన్యథానుపపత్తిచే ♦ నార

♦ యోగ్యమును—శక్య మయినదాని నివర్తిల్లఁ జేయు ననియు అయోగ్యమును నివర్తిల్లఁ జేయ దనియు విభాగమును.

♦ అన్యథా—జ్ఞానము కలుగునపుడే శరీరము పడుపక్షమున ఆచార్యలాభము అనుపపన్న మగుటచే.

బ్ధఫల మగు కర్మమునకు సంపాదక మయిన యజ్ఞానలేశమును నశింపఁ జేయదు జ్ఞానం బని యర్థము. ఆపక్షమున నెట్లు ప్రారబ్ధఫలం బగు కర్మము నశించును? అని యాశంకించి చెప్పుచున్నారు ఏకర్మముచే నిత్యాదిగా. అప్పుడు ఎట్లు జ్ఞానాగ్ని సర్వకర్మంబులను భస్మీకరించుచున్న దని చెప్పఁబడినది? అనఁగా నందుకుఁ జెప్పుచున్నారు కావున నిత్యాదిగా. జ్ఞానమువలన ఆరబ్ధఫలంబులగు కర్మములకు నివృత్తి యనుపపన్నం బగుటం జేసి, అనారబ్ధఫలము లగు కర్మములు ఏవి జ్ఞానోదయమునకు మున్ను ఈజన్మమునందే చేయఁబడినవియు జ్ఞానోదయమైన పిమ్మటఁ జేయఁబడునవియుఁ బ్రాచీనము లయిన యనేకజన్మములందుఁ జేయఁబడినవియుఁ గలవో ఆకర్మముల నన్నిటిని జ్ఞానము కారణమును నివర్తించుటచే నివర్తించుచున్నది యని యర్థము.

హ. బ్రహ్మజ్ఞానము సకలపాపముల నుండి తరింపఁజేయునది యని చెప్పుచున్నాఁడు.—యథా అని దృష్టాంతము, యథా = ఎట్లు; ఏధాంసి = కట్టెలను; సమిద్ధః = మండుచున్న; అగ్నిః = భస్మసాత్ = సమస్తమును భస్మముగా; కురుతే. అర్జున! తథా; జ్ఞానాగ్నిః = జ్ఞాన మను నగ్ని; సర్వకర్మాణి—నిత్యనైమిత్తిక కామ్యనిషిద్ధరూపములను; భస్మసాత్ కురుతే.

శం. మహామేరుపర్వతమును దాఁటువానికి సికతాకణమును దాఁటుటయుం బోలె నపార మయిన పాపసముద్రమును దరించునట్టి నీకు భీష్మాదివధజన్యమగు పాపం బనుపడియు విచారణీయమే కాదు. కావున ధర్మాఽధర్మ తత్కార్యమహాసముద్రమును దరింపఁగోరువాఁడు జ్ఞానమునే సంపాదింపవలయును. దానిచేతనే విద్వాంసుఁడు శతకోటికల్పములు సంపాదించినపాపమును దరించుచున్నాఁడు. అట్లు శ్రుతి « నైనం పాప్మా తరతి సర్వం పాప్మానం తరతి »♦ అని. సముద్రతరణమునందు నోడవలె జ్ఞానము పాపనాశనమునందు బహుకాలము నపేక్షింపదు, మ ఱేమనఁగా క్షణముననే సమస్తపాపమును నశింపఁజేయు నని దృష్టాంతముతోఁ నుపపాదించుచున్నాఁడు.—సమిద్ధః = చిదుగులతోఁ జక్కఁగా మండించుటచే వృద్ధినొందిన; అగ్నిః; ఏధాంసి = కట్టెలను; యథా = ఎట్లు; క్షణమున, భస్మసాత్ కురుతే. తథా = అట్లు, సమిద్ధః= నిరంతరధ్యాన ధారణాసమాధులచే వృద్ధి నొందింపఁబడిన; జ్ఞానాగ్నిః = మీఁదఁజెప్పిన లక్షణముగల జ్ఞాన మను నగ్నిః సర్వకర్మాణి = సమ

♦ ఇతనిఁ బాపము దాఁటదు, ఇతఁడే పాపమునంతయు దాఁటుచున్నాఁడు.

స్తము లయిన పుణ్యపాప మిశ్రరూపము లగు కర్మములను; లేక, ప్రారబ్ధకర్మము భోగముచేతనే నశింపఁజేయఁదగిన దగుటవలన అది తక్కఁ దక్కినవానిని, జ్ఞానోత్పత్తికి ముందు గలుగునవియు వెనుకఁ గలుగునవియు బహుజన్మసంచితములు నగునట్టి సమస్తకర్మములను; భస్మసాత్ కురుతే = క్షణమున భస్మముగాఁ జేయుచున్నది. ఎట్లు, స్థాణుజ్ఞానము స్థాణుస్వరూపము నావరించిన యజ్ఞానమును నివర్తించి యప్పుడే చోరభూతాది భ్రమను నశింపఁజేసి భ్రమకార్యమును గూడ నశింపఁజేయునో అట్లు నిష్క్రియ బ్రహ్మాత్మజ్ఞానము గూడ స్వరూపము నావరించిన యజ్ఞానము నివర్తించి తత్సమకాలమునందే విద్వాంసున కాయజ్ఞానముచేఁ గలిగిన కర్తృత్వభ్రమను నశింపఁజేసి యాభ్రమచేఁ గలిగింపఁబడిన సర్వకర్మములను దత్క్షణముననే నిర్మూలించుచున్నది, సర్వదా నిష్క్రియుఁడనై యున్నా నను జ్ఞానము గలవానిఁగా విద్వాంసునిఁ జేయుచున్నది నిష్క్రియ బ్రహ్మాత్మజ్ఞానం బని యర్థము. ఓయీ! జ్ఞానమున కజ్ఞాననివృత్తియే కార్యము అందువేని, అట్లు కాదు, భ్రమాదినివృత్తిగూడ జ్ఞానకార్యముగా నేర్పడుటవలన, ఒకకార్యము అనేకకార్యములఁ జేయుట కనఁబడుటవలన, ఎట్లు బ్రహ్మాస్త్రపాతమునకు రావణుని ఱొమ్మును భేదించుటయు వాని ప్రాణములు వెడలుటయు దేహముపడుటయుఁ గార్యము లగునో అట్లు. ఓయీ! కర్మమంతయు నజ్ఞానకార్యం బని సిద్ధింపఁగాఁ గారణనాశమువలనఁ బ్రారబ్ధకర్మమునకుఁ గూడ సంచితాదులకుం బోలె నివృత్తి కానేకావలయును, అందువేని; అట్లుకాదు, ప్రవృత్తఫలంబగుటవలన దానికి నివృత్తి యనుపపన్న మగుటవలన, ఎట్లు భోజనమునకు ముందున్నదియుఁ బిమ్మట నున్నదియు నగు నన్నమునకుఁ ద్యాగము ఉపపన్నమగునో అట్లు భుజింపఁబడిన యన్నమునకుఁ ద్యాగ ముపపన్నము గాదు, ప్రవృత్తఫలం బగుటవలన, అట్లే యారబ్ధకర్మమునకుఁ ద్యాగ ముపపన్నము గాదు. ఓయీ! కార్య మున్నయెడఁ గారణముగూడ నున్న దని యంగీకరింపవలయును అందువేని; అట్లు కాదు, కారణము లేనియప్పుడుగూడఁ గార్యాభాసము కనఁబడుటచే నట్టి నియమం బవ్యవస్థిత మగుటవలన, జలబుద్ధి నశించినను మరుభూమియందు మరల జలాభాసము తోఁచుటవలన, సత్యత్వ బుద్ధి లేకున్నను బ్రతిబింబాదికమునందు వ్యవహారము కనఁబడుటవలన, అట్లు దేహాత్మత్వ సత్యత్వ మమత్వబుద్ధి లేకున్నను విద్వాంసునకుఁ గర్త్రాభాసము తత్ఫలాభాసము ఉపపన్న మగుటవలన. కావున సమాధిచే నప్రతిబద్ధముగాఁ జేయఁబడిన నిష్క్రియబ్రహ్మాత్మజ్ఞానము నిశ్శేషముగా నవిద్యను నిర్మూలించుననుట యుక్తము. కానిచో ఇది ఘటము అన్నమాత్రముననే బ్రహ్మావరక మయిన

యజ్ఞాన మున్న దనుట ప్రసక్తించును. అందువలన, ఇదియంతయు నేనును బ్రహ్మమే యనుజ్ఞానము అజ్ఞానమునంతయుఁ గార్యసహితముగా నిర్మూలింపనే నిర్మూలించు నని సిద్ధము.

మ. ఓయీ! సముద్రమునుంబోలెఁ దరించుటచేఁ గర్మములకు నాశము గలుగదు అని యాశంకించి మఱియొకదృష్టాంతము చెప్పుచున్నాఁడు.—యథా; ఏధాంసి = కాష్ఠములను; సమిద్ధః = ప్రజ్వలించుచున్న; అగ్నిః; భస్మసాత్కురుతే= భస్మీభావమును బొందించుచున్నదో. ఓ యర్జునా! తథా; జ్ఞానాగ్నిః; సర్వకర్మాణి= పాపములను బుణ్యములనుగూడ సమానముగాఁ బ్రారబ్ధఫలంబు లగు కర్మముల కంటె భిన్నము లయిన సర్వకర్మములను; భస్మసాత్కురుతే. తత్కారణ మయిన యజ్ఞానము నశింపఁజేయుటచే నశింపఁజేయుచున్నది యని యర్థము. అట్లు శ్రుతి « భిద్యతే హృదయగ్రన్థి శ్ఛిద్యన్తే సర్వసంశయాః। క్షీయన్తే చాऽస్య కర్మాణి తస్మిన్ దృష్టే పరావరే" ♦ అని. «తదధిగమ ఉత్తర పూర్వాఘయో రశ్లేష వినాశౌ, ఇతరస్యాప్యేవ మసంశ్లేషః పాతే తు" * అని సూత్రములు గూడ. అనారబ్ధము లగు పుణ్యపాపములు నశింపనే నశించు ననుటయందు సూత్రము « అనారబ్ధకార్యే ఏవతు పూర్వే తదవధేః » § అని. జ్ఞానజనకమైన దేహమునకుఁ గారణము లగు కర్మములకో తద్దేహాంతమునందే నాశము «తస్య తావ దేవ చిరం యావన్న విమోక్ష్యే ऽథ సంపత్స్యే" ɩ అను శ్రుతివలనను, «భోగేన

♦ అపరావరుఁడు—పరమాత్మ తెలియఁబడఁగానే వీనికి హృదయగ్రంథి భేదింపఁబడుచున్నది. సమస్తసంశయములును ఛేదింపఁబడుచున్నవి, కర్మములు నశించుచున్నది

* బ్రహ్మసూ. అ-౪. పా-౧. సూ-౧౩. తదధిగమే = బ్రహ్మజ్ఞానము కలుగఁగానే, ఉత్తర పూర్వాఘయోః = ఆగామిసంచితపాపములకు, అశ్లేషవినాశౌ = సంబంధము లేకుండుటయు నాశమును, ఆగామి పాపముల సంబంధము లేకుండును సంచితములకు నాశ మగును. తద్వ్యపదేశాత్ = అట్లు శ్రుతిచెప్పుటవలన. బ్రహ్మసూ. అ-౪. పా-౧. సూ-౧౪. ఇతరస్యాపి = పుణ్యమునకుఁగూడ, ఏవమ్ = ఇట్లు, అసంశ్లేషః = సంబంధములేమి యగును. పాతేతు = శరీరపాత మయినంతనే ముక్తి యగును.

§ బ్రహ్మసూ. అ-౪. పా-౧. సూ-౧౫. అనారబ్ధకార్యేఏవతు = అప్రవృత్తఫలము లయిన విమాత్రమే, పూర్వే= సంచితము లగు పుణ్యపాపములు జ్ఞానమువలన క్షయించుచున్నవి. తదవధేః= మోక్షమునకు శరీరపాత మవధిగాఁ జెప్పుటవలన.

ɩ జ్ఞానికి ఎంతవఱకు దేహము విడువనో అంతవఱకే బహుకాలము. శరీరము విడిచినంతనే మోక్షము నొందుదును అని యుండును.

త్వితరే క్షపయిత్వా సంపద్యతే » ♦ అను సూత్రమువలనను. ఇఁక నాధికారికులకో జ్ఞానజనక మగు దేహమున కారంభకము లగు కర్మము లేవో అవియే దేహాంతరమునకుఁ గూడ నారంభకములు *, వసిష్ఠుఁడు అపాంతరతముఁడు మొదలగువారికింబోలె. అట్లు సూత్రము « యావదధికార మవస్థితి రాధికారికాణామ్ » § అని. అధికార మనఁగా అనేకదేహారంభక మగు బలవత్తరమైన ప్రారబ్ధఫలము. అది యుపాసకులే కాని యితరులకు లేదు. అనారబ్ధఫలము లగు కర్మములు నశించును, ఆరబ్ధఫలములు మాత్రము భోగసమాప్తి యగువఱకు నుండును. భోగము ఏకదేహముచేతనా యనేకదేహములచేతనా యనువిశేషము లేదు. ఆకరమునం దీవిషయము విస్తరించి ప్రతిపాదింపఁబడినది.

శ్రీ. సముద్రమువలె నుండుపాపమును దాఁటుటయె యగుంగాని దానికి నాశము కలుగ దను భ్రాంతిని దృష్టాంతముచే నివారించుచుఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—ఏధాంసి = కట్టెలను; చక్కఁగా మండుచున్న యగ్ని యెట్లు భస్మీభావముఁ బొందించునో అట్లు ఆత్మజ్ఞానరూప మయినయగ్ని ప్రారబ్ధవ్యతిరిక్తములగు సర్వకర్మములను భస్మీభావముఁ బొందించుచున్నది యని యర్థము.

ప. ఇఁకఁ జెప్పినవిషయమును లౌకికదృష్టాంతముచే దృఢీకరించుచున్నాఁడు.—యథా, సమిద్ధః = ప్రజ్వలిత మయిన, అగ్నిః, ఏధాంసి = కాష్ఠములను, భస్మసాత్ కురుతే; తథా, జ్ఞానాగ్నిః, సర్వకర్మాణి= ప్రారబ్ధవ్యతిరిక్తము లగు సర్వకర్మములను, భస్మసాత్ కురుతే. సమిద్ధః అనుపదముచే, జ్ఞానాగ్ని మాటిమాటికి బుద్ధిని బొందింపఁబడినదై భస్మీకరించుచున్నది.

రా. చక్కఁగా వృద్ధినొందిన యగ్ని కట్టెలసమూహమును భస్మీకరించునట్లు, ఆత్మతత్త్వజ్ఞానరూప మయిన యగ్ని జీవాత్మయం దనాదికాలప్రవృత్తమై యుండు ననంతకర్మసంచయమును భస్మీకరించుచున్నది.

♦ బ్రహ్మసూ. అ-౪. పా-౧. సూ-౧౯. ఇతరే=ఆరబ్ధకార్యము లగు పుణ్యపాపములను, భోగేన తు = భోగముచేతనే, క్షపయిత్వా = నశింపఁజేసి, సంపద్యతే = ముక్తిఁ బొందుచున్నాఁడు.

* కారణములు.

§ బ్రహ్మసూ. అ-3. పా-3. సూ-32. అధికారికాణామ్= వసిష్ఠుఁడు మొదలగునాధికారికులకు, జ్ఞాను లయినను, యావదధికారమ్= అధికార ముండువరకు, అవస్థితిః = శరీరధారణము కలదు, అనేకశరీరములనుగూడ ధరించుట యగును.

మూ. *

సహి జ్ఞానేన సదృశం పవిత్ర మిహ విద్యతే
తత్స్వయం యోగసంసిద్ధః కాలేనాఽఽత్మని విన్దతి. ౩౮

భా. అట్లు కావున.—జ్ఞానేన= జ్ఞానముతో; సదృశమ్=తుల్యమయిన; పవిత్రమ్ = పావనము, శుద్ధికలిగించునది; ఇహ = ఇందు; నవిద్యతే = లేదు. హి= ఎందువలననో, అందువలన; తత్ =అజ్ఞానమును; స్వయమ్ = తానే; యోగసంసిద్ధః = యోగముచేత—కర్మయోగముచేతను సమాధి యోగముచేతను సంసిద్ధుఁడు—సంస్కారము నొందినవాఁడు యోగ్యతను బొందినవాఁ డగు ముముక్షువు; కాలేన = పెద్దకాలముచేత; ఆత్మని = అంతఃకరణమునందు; విన్దతి = పొందుచున్నాఁడు.

అందువలన, జ్ఞానమువంటి పవిత్రవస్తు వెందును లేదు, కావునఁ గర్మయోగమును సమాధియోగమును బహుకాలము చేయుటచేఁ జిత్తశుద్ధి నొంది యధికారియగు ముముక్షువు మాత్రమే యాజ్ఞానమును దనయంతఃకరణమునందు లభించు నని తాత్పర్యము.

ఆ. ఓయీ! పరమశుద్ధి కలిగించునట్టి యశ్వమేధాదిక మగు నొకానొక యితరోపాయముచేతనే పరమపురుషార్థము సిద్ధించుటవలన, ఆత్మజ్ఞానం బేల? అని యాశంకించి చెప్పుచున్నారు అట్లు కావున నని. మున్ను చెప్పినవిధంబున జ్ఞానమాహాత్మ్యము సిద్ధించుటవలన నట్టిజ్ఞానముతో సదృశమయిన పరిశుద్ధికరం బగు పరమపురుషార్థోపాయము ఈవ్యవహారభూమియందు లే దని యర్థము. అట్టియాత్మవిషయ జ్ఞానము సర్వజనులకును నెందువలన శీఘ్రముగాఁ బుట్టదు? అనఁగాఁ జెప్పుచున్నారు అజ్ఞానము ఇత్యాదిగా. పెద్దకాలంబునఁ జెప్పినట్టిసాధనముచే యోగ్యతఁ బొందినవాఁడు—దానియం దధికారియయినవాఁడు తానుమాత్రమే యాజ్ఞానమును ఆత్మయందుఁ బొందుచున్నాఁ డని యన్వయము. సర్వజనులకు శీఘ్రమున జ్ఞాన ముదయింపకుండుట వారలకు యోగ్యత లేమివలన నని భావము.

హ. అందువలన.—జ్ఞానేన = తత్త్వబోధముతో; సదృశమ్; పవిత్రమ్ = పావనము; ఇహ= ఈలోకమునందే; నవిద్యతే. తత్ =అజ్ఞానమును; యోగసంసిద్ధః = యోగానుష్ఠానముచే సంస్కృతమయిన యంతఃకరణము గలవాఁడు; కాలేన—పరిపా

---

* దీనికిని ఉత్తరశ్లోకమునకును మాధ్వభాష్యము లేదు.

కముచేత; ఆత్మని = అంతఃకరణమునందు; విన్దతి = పొందుచున్నాఁడు; స్వయమ్ = అట్టివాఁడుమాత్రమే.

శ్లో ౦. ఓయీ! రాజసూయాశ్వమేధాది క్రతువులచేతను కన్యాది దానములచేతను కృచ్ఛ్రచాంద్రాయణాది తపస్సుఁచేతను సర్వపాపనివృత్తి సంభవించుచుండఁగా సర్వపరిగ్రహంబులను బరిత్యజించి శమదమాది సాధనపూర్వకముగా సన్న్యాసాశ్రమము సంపాదించి యాత్మజ్ఞానమునకై యేల శ్రమపడవలయును? అని యాశంకింపఁగా. అట్లు కాదు, ఔషధమువలె దేని నుద్దేశించి యీ రాజసూయాదులు చేయఁబడుచున్నవో ఆయుద్దేశించిన పాపమును మాత్రమే యివి నివర్తించుం గాని యనేకములై యనేకరూపము లగు సంచితాగామివర్తమానసర్వపాపములను నివర్తింపంజాలవు. అందును బాపమునుమాత్రమే నివర్తించుంగాని బహుజన్మములు గలిగించు పుణ్యముల నివర్తింపంజాలవు. ఈజ్ఞానమో పుణ్యములు పాపములు మిశ్రములగు సంచితాది సమస్తకర్మముల నశింపఁజేయుటకుఁ బరమకారణము, కావున నిదియే పవిత్రతమము, ఇట్టిది మఱియొకటి యుండనేయుండదు. అందువలన ముముక్షువు ప్రయత్నంబున జ్ఞానము సంపాదింపవలయు నని సూచించుటకై చెప్పుచున్నాఁడు.— హి = ఏకారణమువలన, నానాయోనులందు నానావిధజన్మములు మరణములు మొదలగు మహాదుఃఖములపరంపరను బొందించునట్టి యనేకకల్పశతసంపాదితంబులగు పుణ్యపాపమిశ్రరూపము లయిన యశేషకర్మములను అవిక్రియాత్మజ్ఞానమే సమూలముగా నున్మూలించుచున్నదో, ఆకారణమువలన; జ్ఞానేన = జ్ఞానముతో; సదృశమ్ = చెప్పినధర్మములచే సమానమయిన; పవిత్రమ్ = అత్యంతశుద్ధికరమగు పరమపురుషార్థ సాధనతమము; ఇహ = ఈలోకమునందును, శాస్త్రమునందును; నవిద్యతే = లేదు, ఇట్టిశుద్ధి కారణంబును మోక్షకారణంబును ఇహలోకమునందును బరలోకమునందును సంభవింప దని యర్థము. తత్ = అట్టి యనాద్యవిద్యాతత్కార్య వినాశకమయిన జ్ఞానమును; శ్రవణాదులు చేసినట్టి యధికారి యగుయతి, కాలేన = దీర్ఘకాలముచేత; యోగసంసిద్ధః = యోగముచేత—జ్ఞానయోగముచేఁ దత్పరుఁడై చేసిన నిరంతర సమాధినిష్ఠచే సంసిద్ధుఁడై, సంసిద్ధి యనఁగా నిశ్శేషముగా నశించిన బాహ్యవాసనలుగలవాఁ డగుట, దానిఁ బొందినవాఁడై, చక్కఁగా నిర్మూలింపఁబడిన ప్రతిబంధము గలవాఁడై; స్వయమ్ = తనయొక్క; ఆత్మని = తనయంతఃకరణమునందే; విన్దతి = పొందుచున్నాఁడు. ఇది యంతయు నేనును బ్రహ్మమే యను నప్రతిబద్ధమయిన బ్రహ్మాకారవృత్తి యతనికి స్వబుద్ధియందే యుదయించు నని యర్థము.

మ. అట్లు కావున.—జ్ఞానేన; సదృశమ్; పవిత్రమ్= పావనము, శుద్ధిని జేయునది; ఇహ = వేదమునందుఁగాని లోకవ్యవహారమునందుఁగాని; నవిద్యతే, జ్ఞానముకంటె భిన్న మగునది యజ్ఞాననివర్తకము కాకుండుటచే సమూలముగాఁ బాపనివర్తకము కాకపోవుటవలనను గారణ ముండునేని మరలఁ బాపము సంభవించుటవలనను; జ్ఞానముచేతనో అజ్ఞాననివృత్తిచే సమూలపాపనివృత్తి యగుం గావున దానికి సమానము మఱియొకటి లేదు. అట్టి యాత్మవిషయజ్ఞానము అందఱకును శీఘ్రంబున నేల జనియింపదు? అందుకుఁ జెప్పుచున్నాఁడు —తత్ = అజ్ఞానమును; కాలేన = పెద్దకాలముచేత; యోగసంసిద్ధః = మున్ను చెప్పిన కర్మయోగముచేత సంసిద్ధుఁడు—సంస్కృతుఁడు యోగ్యతను బొందినవాఁడు; స్వయమ్= తాను; ఆత్మని= అంతఃకరణమునందు; విన్దతి= పొందుచున్నాఁడు. కాని, యోగ్యతఁ బొందినవాఁడు పదునిచే నియ్యఁబడినదాని స్వనిష్ఠముగాఁ గాని పరనిష్ఠ మగుదానిఁ దనదిగాఁ గాని పొందఁ డని యర్థము. *

శ్రీ. అందుకు హేతువుఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—పవిత్రమ్ = శుద్ధిచేయునది; ఇహ=తపోయోగాదులయందు; జ్ఞానముతో సమానము; లేదు. అట్లయిన నందఱు నాత్మజ్ఞానమునే యేల యభ్యసింపరు? అనఁగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు ఒకటియు నరశ్లోకముచేత.—ఆత్మని = ఆత్మవిషయమునందు; తత్ = అజ్ఞానమును; కాలేన = దీర్ఘకాలముచేత; యోగసంసిద్ధః = కర్మయోగముచే యోగ్యతను బొందినవాఁడు; స్వయమ్ = తానే; అనాయాసముగా; విన్దతి = పొందుచున్నాఁడు. కాని కర్మయోగము లేక పొందఁజాలఁ డని యర్థము.

ప. అందువలననే జ్ఞానమున కసాధ్య మేదియు లే దని చెప్పుచున్నాఁడు.—ఇహ = తపోయోగాదులలో; జ్ఞానముతో సమాన మయిన; పవిత్రమ్ = శోధకము; మఱియొకటి, నవిద్యతే. దానిఁ జెప్పుచున్నాఁ డొకటియు నరశ్లోకముచేత ♦.— తత్ = అజ్ఞానమును; యోగసంసిద్ధః = కర్మయోగముచే యోగ్యతను బొందినవాఁడు; కాలేన = పరిపక్వావస్థ కలిగినపుడు; స్వయమ్= తానే, అనాయాసముగా; ఆత్మని = శుద్ధమయిన మనస్సునందే; విన్దతి = పొందుచున్నాఁడు. కాని మఱియొకచోట నుండి తేఁబడునది కాదు. శ్రుతియును “మనసైవా ఽను ద్రష్టవ్య మేత దప్రమేయం ధ్రువమ్, మనసైవా ఽవాప్తవ్యమ్” అని. ఇందుకు

---

* ఈజ్ఞానము ఒకనివలనఁ బుచ్చుకొనునది కాదు, ఒకనియొద్దనుండి తెచ్చుకొనునది కాదు.

♦ అజ్ఞానము నేల యొందఱును బొంద రనఁగా.

భావ్యము.—ఏతత్ = ఈయాత్మవస్తువు; అప్రమేయమ్= అతర్క్యమైనను—ఊహింపరానిదైనను; మనసైవ = మనస్సుచేతనే; ధ్రువమ్ = స్థిర మగునట్లుగా; అనుద్రష్టవ్యమ్ = మిక్కిలి తెలియఁబడవలయును, ఇతరముచేతఁ గాదు. అట్లు చెప్పఁబడినది పంచాశీతియందు "రాహు రదృశ్యో ఽపి సదా శశిబిమ్బస్థః ప్రకాశ తే జగతి । తద్వ ద్విశుద్ధచిత్తే ప్రకాశ మేతి స్వయం హ్యాత్మా" ♦ అని.

రా. హి = ఏకారణమువలన; జ్ఞానేన = ఆత్మజ్ఞానముతో; సదృశమ్; పవిత్రమ్ = శుద్ధిచేయునది; ఇహ = ఈలోకమునందు; మఱియొక వస్తువు, నవిద్యతే = లేదో; ఆకారణమువలన ఆత్మజ్ఞానము సమస్తపాపమును నశింపఁజేయుచున్నది యని యర్థము. తత్ = అట్టిజ్ఞానమును; ఉపదేశించిన విధమునఁ బ్రతిదినము అనుష్ఠించు జ్ఞానాకారకర్మయోగముచే సంసిద్ధుఁ డగువాఁడు; కాలేన; తనయాత్మయందు; స్వయమ్ = తానే; పొందుచున్నాఁడు.

ఆత్మజ్ఞానముతో సమానమయిన పవిత్రవస్తువు మఱియొకటి యేదియు లోకమున లేదు కావున ఆత్మజ్ఞానమే సమస్తపాపమును నశింపఁజేయును. ఇదివఱ కుపదేశించినవిధమున జ్ఞానాకార మగు కర్మయోగము ననుష్ఠించి సంసిద్ధిఁ బొందిన వాని కాయాత్మజ్ఞానము కాలక్రమమునఁ దనయంతనే లభించు నని తాత్పర్యము.

శ్రద్ధావాఀ లభతే జ్ఞానం తత్పర స్సంయతేన్ద్రియః
జ్ఞానం లబ్ధ్వా పరాం శాన్తి మచిరేణా ఽధిగచ్ఛతి. 3౯

భా. దేనిచే నేకాతంబున * జ్ఞానప్రాప్తియగునో ఆయుపాయము నుపదేశించుచున్నాఁడు.—శ్రద్ధావాఀ = శ్రద్ధగలవాఁడు; లభతే = పొందుచున్నాఁడు; జ్ఞానమ్ = జ్ఞానమును. శ్రద్ధావంతుఁడైనను ఒకానొకఁడు మందప్రస్థానుఁడు § కావచ్చును, కావునఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—తత్పరః=జ్ఞానలాభోపాయమయిన గురూపాసనాదులందు అభియుక్తుఁడు ❡.

♦ రాహువు ఎల్లప్పుడును అదృశ్యుఁడైనను చంద్రబింబమున నున్నవాఁడై లోకమునందుఁ బ్రకాశించుచున్నాఁడు—దృశ్యుఁ డగుచున్నాఁడు. అట్లు శుద్ధమయిన మనస్సునందు ఆత్మ తనయంతనే ప్రకాశము నొందుచున్నాఁడు.

* అవ్యభిచారముగా—తప్పక—నిశ్చయంబున.

§ తక్కువప్రయత్నము గలవాఁడు.

❡ పట్టుదల గలవాఁడు.

శ్రద్ధావంతుఁడును దత్పరుఁడునైనను జితేంద్రియుఁడు కాకపోవచ్చు నని చెప్పుచున్నాఁడు.—సంయతేన్ద్రియః= సంయతములు—విషయములనుండి మరలింపఁబడిన యింద్రియములు గలవాఁడు, యోగి. ఎవ్వఁ డిట్టివాఁడు, శ్రద్ధావంతుఁడును దత్పరుఁడును సంయతేంద్రియుఁడు నగుచున్నాఁడో అతఁడు తప్పక జ్ఞానము నొందుచున్నాఁడు. ప్రణిపాతాదికమో బాహ్యము అనైకాంతికము ♦ గూడ నగుచున్నది, మాయావిత్వాదికము సంభవించుటవలన. అట్లుది శ్రద్ధావత్త్వాదికమునందు సంభవింపదు. కావున నిది యేకాంతంబున జ్ఞానప్రాప్త్యుపాయము. ఏమిమఱి జ్ఞానప్రాప్తివలనఁ గలుగును? అనఁగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—జ్ఞానమ్ = జ్ఞానమును; లబ్ధ్వా= పొంది; పరామ్ = ఉత్తమ మయిన, మోక్షం బనియెడు. శాన్తిమ్ = ఉపరతిని; అచిరేణ = శీఘ్రముగనే; అధిగచ్ఛతి = పొందుచున్నాఁడు. సమ్యగ్దర్శనముననే మోక్షం బగు ననుట సర్వశాస్త్రన్యాయ ప్రసిద్ధమై సునిశ్చితమైన విషయము.

శ్రద్ధ * గలవాఁడును గురూపాసన శ్రవణాదులందుఁ బట్టుదల గల వాఁడును జితేంద్రియుఁడు నగువాఁడు తప్పక జ్ఞానము నొందుచున్నాఁడు. జ్ఞానము నొందినచో వెంటనే మోక్షము నొందు నని తాత్పర్యము.

ఆ. కర్మయోగముతోను సమాధియోగముతోను గూడినవానికి జ్ఞాన ప్రాప్తియం దంతరంగసాధనము చెప్పుచున్నాఁడు పూర్వార్ధముచేత. జ్ఞానము పొందిన యెడఁ బ్రయోజనము చెప్పుచున్నాఁ డుత్తరార్ధముచేత. శ్రద్ధ గలుగుటమాత్రమే జ్ఞానప్రాప్తియందు హేతువు గాదు, మఱి యే మనఁగా తత్పరతగూడఁ గావలయు నని చెప్పుచున్నారు శ్రద్ధావంతుఁడైనను ఇత్యాదిగా. మందప్రస్థానుఁడు—తత్పరత లేని వాఁడు, వానికి నుపదేశించినను జ్ఞానము పుట్టఁ జాలదు, అందుచేఁ దత్పరతగూడ జ్ఞానప్రాప్తికిఁ గారణ మని చెప్పుచున్నారు కావునఁ జెప్పుచున్నాఁడు అని. అభియుక్తుఁడు—నిష్ఠ § గలవాఁడు, గురూపాసనాదులందు అనుచోటి యాదిశబ్దముచే శ్రవణాదులు గ్రహింపఁబడుచున్నవి. శ్రద్ధ తత్పరత యీరెండుమాత్రమే కావు

♦ వ్యభిచారి—అనిశ్చితము—జ్ఞానము కలిగింపనిది.

* నమ్మకము.

§ స్థైర్యము.

జ్ఞానప్రాప్తియందుఁ గారణము, మ తేమనఁగా సంయతేంద్రియత్వముగూడఁ గారణము, అది లేనియెడ శ్రద్ధాదికము నిష్ప్రయోజన మగుటవలన అను నభిప్రాయముచేఁ జెప్పుచున్నారు శ్రద్ధావంతుఁడును ఇత్యాదిగా. చెప్పినసాధనములు జ్ఞానముతో నైకాంతికంబు ♦ లని చెప్పుచున్నారు ఎవ్వఁ డిట్టివాఁడు ఇత్యాదిగా. తద్విద్ధిప్రణిపాతే నేత్యాదిశ్లోకమున మున్నే ప్రణిపాతాదికము జ్ఞానహేతువుగాఁ జెప్పియుండి యిప్పు డేల మరల మఱియొకహేతువు చెప్పవలయును? అనఁగా నందుకుఁ జెప్పుచున్నారు ప్రణిపాతాదికమో ఇత్యాదిగా. అది బహిరంగము గదా! ఇదియో యంతరంగసాధనము, మఱియు దానికి జ్ఞానముతో నైకాంతికత § లేదు, మనస్సునందు వేఱు తలంచి బయిటికి వేఱుగాఁ బ్రవర్తించుట యను మాయావిత్వము సంభవించుటవలన, విప్రలంభకత్వాదికము * గూడ సంభావిత మగుటవలన నని యర్థము. మాయావిత్వాదికము శ్రద్ధాతత్పరతాజితేంద్రియత్వములందును సంభవించుటవలన వీనియందును అనైకాంతికత సమానం బని యాశంకించి చెప్పుచున్నారు అట్లది ఇత్యాదిగా. మాయచేతఁ గాని విప్రలంభముచేతఁ గాని శ్రద్ధాతాత్పర్యజితేంద్రియత్వములు ఇతరనియోగంబున ననుష్ఠింప శక్యములు గావు గదా యని యర్థము. ఉత్తరార్ధమునకుఁ బ్రశ్నపూర్వకముగా నవతారిక చేసి వ్యాఖ్యానము చేయుచున్నారు ఏమి మఱి ఇత్యాదిగా. సమ్యగ్దర్శనమువలన నభ్యాసాదిసాధనాపేక్ష లేకయే మోక్షం బగు ననుటకుఁ బ్రమాణము చెప్పుచున్నారు సమ్యగ్దర్శనమువలన నిత్యాదిగా. శాస్త్రశబ్దముచే "త మేవ విదిత్వా, జ్ఞానా దేవతు కైవల్యమ్" ఇత్యాదికము వివక్షింపఁబడినది. ఇఁక న్యాయము—జ్ఞానమువలన నజ్ఞాననివృత్తి రజ్జ్వాదులందుఁ బ్రసిద్ధ మగుటవలన ఆత్మజ్ఞానమువలనఁ గూడ నితరాపేక్ష లేకయే యజ్ఞానతత్కార్యనాశరూప మయిన మోక్షం బగును అనునది.

హ. ఇప్పుడు జ్ఞానప్రాప్తికి నుపాయము చెప్పుచున్నాఁడు.—శ్రద్ధావాన్ = నమ్మకము గలవాఁడు; తత్పరః = అదియే ప్రధానముగాఁ గలవాఁడు, జ్ఞాననిష్ఠుఁ డని యర్థము; సంయతేన్ద్రియః = నిగ్రహింపఁబడిన చక్షురాదీంద్రియములు గలవాఁడు; లభతే = పొందుచున్నాఁడు. ఈయుపాయముచే జ్ఞానముఁ బొందఁగా నేమి లభించును? అనఁగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—జ్ఞానమ్ = ఐక్యబోధమును; లబ్ధ్వా = పొంది;

♦ వ్యాప్తి గలవి, తప్పక జ్ఞానము గలిగించునవి.

§ జ్ఞానము గలిగించు నను నియమము.

* మోసకొనితనము మొదలగునవి.

పరాంశాన్తిమ్ = మోక్షరూప మయిన శాంతిని; అచిరేణ = అల్పకాలమున; అధిగచ్ఛతి.

40. ఇట్లు జ్ఞానమాహాత్మ్యమును అది సిద్ధించువిధమునుం బ్రతిపాదించి జ్ఞానయోగసిద్ధికి నంతరంగసాధనముఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—శ్రద్ధావాన్ = తత్త్వమసి యనుశ్రుతిచే బ్రహ్మాత్మైక్యము చెప్పఁబడుచున్నది, అదియే గురువుచే నుపదేశింపఁబడు చున్నది, ఆశ్రుతివాక్యమునందును గురూపదేశమునందును సత్యత్వబుద్ధి శ్రద్ధ "అస్తీత్యే వోపలబ్ధవ్యః" ♦ అనుశ్రుతివలన, అట్టి యవ్యభిచారి యగు * శ్రద్ధ గలవాఁడు శ్రద్ధావంతుఁడు; ముముక్షు వవశ్యము శ్రద్ధావంతుఁడు కావలయును, శ్రద్ధ లేనియెడ నేమియుఁ గలుగదు కావున శ్రద్ధను బ్రయత్నంబున సంపాదింపవలయు నని యర్థము; శ్రద్ధ గలవాఁడైనను బహిర్ముఖునకు జ్ఞానము సిద్ధింపదు, కావున బహిర్ముఖుఁడు గాక యుండవలయు నని చెప్పుచున్నాఁడు.—సంయతేన్ద్రియః = సంయతములు—తత్తద్విషయములందుఁ బ్రవర్తింపనియట్లు చేయఁబడిన జ్ఞానకర్మేంద్రియములు గలవాఁడు, యతికి సంయతేంద్రియత్వము సదా ముఖ్యధర్మము, బహిఃప్రవృత్తి లేనివానికే జ్ఞానము సిద్ధించును, సిద్ధించినను బహిఃప్రవృత్తిశూన్యతచేతనే రక్షితము కావలయును, కానిచో నిలువ దని యర్థము; ఇట్లు శ్రద్ధావంతుఁడు సంయతేంద్రియుఁడునైనను లోపల విషయముల ధ్యానించుచుండుయతికి జ్ఞానము సిద్ధింపదు, కావున నది లేక యుండవలయు నని చెప్పుచున్నాఁడు —తత్పరః= ఎప్పుడును దానియందే—అంతర్వృత్తిని బహిర్వృత్తిని బ్రహ్మాకారముగాఁ జేయుటయందే పరుండు—ఆసక్తుఁడైనవాఁడు, ఎల్లప్పుడు బ్రహ్మాకారవృత్తి కలిగి యుండుటే యసాధారణ కారణము, దానిచేతనే విపరీతప్రత్యయము లన్నియు నశించును, అనాత్మవాసన లన్నియు నశించును, జ్ఞానము అప్రతిబద్ధ మగుటయు సిద్ధించును, కావున మోక్షార్థి దానినే సంపాదింపవలయును; ఇట్లు నియతము లయినవిశేషణముల మూఁడింటితోఁ గూడిన యతి యెవ్వఁడు గలఁడో అతఁడే, జ్ఞానమ్ = బ్రహ్మమే నే నను నప్రతిబద్ధ మయిన జ్ఞానమును; లభతే, ఇతరుఁడు నూఱుమాఱులు వేదాంతశ్రవణశ్రావణములు ‖ చేసిన విద్వాంసుఁడైనను బొందఁజాలఁ డని యర్థము. ఇట్లు దీర్ఘకాలము శ్రద్ధావత్త్వము సంయతేంద్రియత్వము తత్పరత్వము అను సాధనములసంపత్తిచే

♦ ఉన్నాఁ డనియే చూడఁబడవలయును.

* ఎప్పుడును తప్పనిది యగు.

‖ వేదాంతముల వినుటయువినిపించుటయు.

నిత్య నిరంతర బ్రహ్మనిష్ఠచే నిష్పన్నంబై జగత్తుం దానును బ్రహ్మాకారముగాఁ గనఁ బనునట్లు చేయునట్టి, జ్ఞానమ్=జ్ఞానమును; లబ్ధ్వా; బ్రహ్మవిదుఁ డగు యతి, అచి రేణ=ఉత్తరక్షణముననే; పరామ్=సంశయవిపరీతభావనాదులు లేని జ్ఞానముచే భాసిత మగుటవలనను వస్తుస్వభావమువలనను అవిద్యాతత్కార్యాభాసశూన్యము నిరతిశ యసుఖాత్మకము బ్రహ్మాత్మావస్థానరూపం బగు; శాన్తిమ్=విదేహముక్తిని; అధిగచ్ఛతి= పొందుచున్నాఁడు.

వ్యా. దేనిచే నేకాంతంబున జ్ఞానప్రాప్తి యగునో ఆయుపాయంబును మున్ను చెప్పిన ప్రణిపాతాదికముకన్న నంతరంగమైనదానిఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—శ్రద్ధావాన్= గురువాక్యమునందును వేదాంతవాక్యంబునందును ఇది యిట్లే సత్యం బను నాస్తిక్య బుద్ధి శ్రద్ధ యనఁబడును, అది గలపురుషుఁడు; జ్ఞానం లభతే. ఇట్టివాఁ డైనను ఒకానొకఁడు సోమరి యగును, కావునఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—తత్పరః = జ్ఞానోపాయ మయిన గురుపాసనాదులందు మిక్కిలి యభియుక్తుఁడు. శ్రద్ధావంతుఁడును దత్ప రుఁడు నైనను ఒకానొకఁడు అజితేంద్రియుఁడు కావచ్చును కావునఁ జెప్పుచున్నాఁ డు.— సంయతేన్ద్రియః = విషయములనుండి మరలింపఁబడిన యింద్రియములు గలవాఁడు. ఎవ్వఁ డీవిశేషణములు మూఁడును గలవాఁడో అతం డవశ్యము జ్ఞానముఁ బొందుచున్నాఁడు. ప్రణిపాతాదికమో బాహ్యము, మాయావిత్వాదులు సంభ వించుటవలన, అనైకాంతికముగూడ నగుచున్నది, శ్రద్ధావత్త్వాదికము ఐకాంతిక మగు నుపాయం బని యర్థము. ఇట్టి యుపాయముచే, జ్ఞానము నొంది; పరామ్ = ఉత్కృష్ట మయిన; శాన్తిమ్ = అవిద్యాతత్కార్యనివృత్తిరూప మయినముక్తిని; అచి రేణ = దానికి అవ్యవధానముగనే ♦; అధిగచ్ఛతి=పొందుచున్నాఁడు. ఎట్లు దీపము తాను పుట్టినంతనే యంధకారనివృత్తిని జేయుచున్నదో, దేనిని సహాయము నపే క్షింపదో అట్లు జ్ఞానముగూడఁ దాను పుట్టినంతనే యజ్ఞాననివృత్తి చేయుచున్నది. దేనిని బ్రసంఖ్యానాదికము * నపేక్షింప దని భావము.

శ్రీ. మఱియును.—శ్రద్ధావాన్ = గురు వుపదేశించిన విషయమునందు ఆస్తిక్యబుద్ధి గలవాఁడు; తత్పరః = దానియందే నిష్ఠ గలవాఁడు; సంయతేన్ద్రియః= జితేంద్రియుఁడును; అట్టి, జ్ఞానమ్, లభతే. ఇతరుఁడు పొందఁ జాలఁడు. అందువలన

♦ జ్ఞానము నొందిన వెంటనే.

* అభ్యాసము మొదలగుదాని.

శ్రద్ధాదిసంపత్తిచే జ్ఞానమునొందుటకు మున్ను కర్మయోగమే శుద్ధిగాఁ అనుష్ఠింపవలయును. జ్ఞానము పొందిన పిమ్మట వానికిఁ జేయవలసినకార్య మేదియు లే దని చెప్పుచున్నాఁడు.—జ్ఞానం లబ్ధ్వా = జ్ఞానము నొందిన పిమ్మటనో; అచిరేణ = వెంటనే; పరాం శాన్తిమ్ = మోక్షమును; అధిగచ్ఛతి = పొందుచున్నాఁడు.

ప. మఱియును —గురు వృపదేశించినయర్థమునందు ఆస్తిక్యము శ్రద్ధ, అదిగలవాఁడును; తత్పరః = దానియందే నిష్ఠ గలవాఁడును; సంయతేన్ద్రియుఁడును; జ్ఞానం లభతే. ఇతరుఁడు లభింపఁజాలఁడు ఇట్లు, జ్ఞానం లబ్ధ్వా; అచిరేణ; పరాం శాన్తిమ్ = మోక్షమును; అధిగచ్ఛతి = పొందుచున్నాఁడు.

రా. దానినే స్పష్టముగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—ఇట్లు ఉపదేశమువలన జ్ఞానము నొంది యుపదేశింపఁబడిన జ్ఞానముయొక్క వృద్ధియందు; శ్రద్ధావాన్=శ్రద్ధ గలవాఁడును; తత్పరః = దానియందే నియత మయిన మనస్సు గలవాఁడును; దానికంటె నితర మయిన విషయమునుండి, సంయతేన్ద్రియః = మరలింపఁబడిన యింద్రియములు గలవాఁడునై; శీఘ్రకాలంబున; జ్ఞానమ్ = మున్ను చెప్పిన పరిపాకావస్థను బొందిన జ్ఞానమును; లభతే = పొందున్నాఁడు. అట్టి, జ్ఞానమ్ = జ్ఞానమును; లబ్ధ్వా= పొంది; పరాంశాన్తిమ్ = పరమనిర్వాణమును; అచిరేణ = శీఘ్రముగా; అధిగచ్ఛతి= పొందుచున్నాఁడు

ఇట్లు గురూపదేశమునలన జ్ఞానము నొంది యాజ్ఞానము వృద్ధిపఱచుకొనుటయందు శ్రద్ధయుఁ దత్పరతయుఁ గలవాఁడై తదితరవిషయంబులం దింద్రియములఁ బోనీయక యుండునేని అజ్ఞానము పరిపక్వ మగును. అట్టి పరిపక్వజ్ఞానమును బొందినచో శీఘ్రమున మోక్షము నొందఁ గలఁడు.

మా. అజ్ఞానమునకు సాధనంబును తద్విరోధి యగుదాని * ఫలంబును ఉత్తరశ్లోకములం బ్రతిపాదించి యుపసంహరించుచున్నాఁడు.

అజ్ఞశ్చా ఽశ్రద్దధానశ్చ సంశయాత్మా వినశ్యతి
నా ఽయం లోకో ఽస్తి న పరో న సుఖం సంశయాత్మనః. ౪౦

భా. ఇందు సంశయము సేయఁ గూడదు. పాపిష్ఠము గదా సంశయము. ఎట్లు? అనఁగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు —అజ్ఞశ్చ = ఆత్మజ్ఞుఁడు

* అజ్ఞానాదికముయొక్క.

కానివాఁడును; అశ్రద్దధానశ్చ = శ్రద్ధ లేనివాఁడును; సంశయాత్మా = సంశయము మనస్సునందుఁ గలవాఁడును; వినశ్యతి=నశించుచున్నాఁడు. అజ్ఞుఁడును అశ్రద్ధధానుఁడును నశింతురు వాస్తవమే, అయినను సంశయాత్ముఁ డెట్లు నశించునో అట్లు కాదు. సంశయాత్ముఁడో పాపిష్ఠుం డండటి లోను. ఎట్లు? సంశయాత్మనః= సందేహము మనస్సునందుఁ గలవానికి; అయంలోకః= ఈ సాధారణ మైనలోకము గూడ; నాస్తి=లేదు. పరః = పరలోకము; న = లేదు. సుఖమ్ = సుఖము; న = లేదు, వానియందును సంశయము పుట్టుటవలన. అందువలన సంశయము చేయఁ గూడదు.

అజ్ఞానియు శ్రద్ధ లేనివాఁడును సంశయాత్ముఁడును నాశ మొందుదురు. అందును సంశయాత్మున కంతటను సంశయము గలుగుటవలన నిహలోకము గాని పరలోకము గాని లేదు, ఎందును సుఖము గలుగ దని తాత్పర్యము.

ఆ. ఉత్తరశ్లోకమున కవతారిక చేయుచున్నారు ఇందు ఇత్యాదిగా. ఇందుర్—ఈ చెప్పినసాధనములు గలవాఁ డుపదేశము నొంది శీఘ్రమున బ్రహ్మమును సాక్షాత్కరించుచున్నాఁడు, బ్రహ్మమును సాక్షాత్కరించినంత వెంటనే మోక్షము నొందుచున్నాఁ డను నీయర్థమునందు. సంశయము చేయఁగూడ దనుటకు హేతువుఁ జెప్పుచున్నారు పాపిష్ఠము గదా యని. చెప్పినహేతువును ప్రశ్నపూర్వకముగా నుత్తరశ్లోకముచే సాధించుచున్నారు ఎట్లు ఇత్యాదిగా. అజ్ఞునికన్నను అశ్రద్ధధానుని కన్నను సంశయచిత్తునకు విశేషముఁ జూపుచున్నాఁ డుత్తరార్ధముచేత. ఉత్తరార్థమును విభజించుకొనుటకు భూమికఁ జేయుచున్నారు అజ్ఞుఁడును ఇత్యాదిగా. అజ్ఞాదుల లోపల సంశయాత్ముఁడు పాపిష్ఠుఁ డనుట యేది గలదో దానిఁ బ్రశ్నద్వారంబునఁ బ్రకటించుచున్నారు ఎట్లు ఇత్యాదిగా. రెండులోకంబులును వానిచేఁ గలుగుసుఖంబును లే వనుటకు హేతువు చెప్పుచున్నారు వానియందును ఇత్యాదిగా. సంశయచిత్తునకు నంతటను సంశయము ప్రవర్తించుటవలన నని యర్థము. సంశయం బనర్థమూలం బని యేర్పడఁగా ఫలితముఁ జెప్పుచున్నారు అందువలన నిత్యాదిగా.

హ. ఇప్పుడు జ్ఞానప్రాప్తికి బాధకముఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—అజ్ఞః = జ్ఞానప్రాప్తికి విముఖుఁ డైనవాఁడును; అశ్రద్దధానః= శ్రద్ధ లేనివాఁడును; సంశయాత్మా= సంశయ మనఁగా సంశయము గలది యని యర్థము, అర్శ ఆద్య చ్ప్రత్యయాంతము, అంతటను సందేహము గల మనస్సు గలవాఁడును; వినశ్యతి—జ్ఞానరూప మయిన

పురుషార్థమునుండి భ్రష్టుఁ డగుచున్నాఁ డని యర్థము. మఱియును. సంశయాత్మనః = సందేహము గల మనస్సు గల యతనికి; అయం లోకః = ఈసర్వసాధారణ మయిన లోకము గూడ; నాస్తి. పరః= స్వర్గాఖ్యలోకము గూడ. న. సుఖమ్= అన్నపానాదిసుఖముగూడ; న.

శం. « బ్రహ్మవి దాప్నోతి పరమ్, జ్ఞాత్వా దేవం ముచ్యతే సర్వపాశైః, జ్ఞాత్వా శివం శాన్తి మత్యన్త మేతి, య ఏత ద్విదు రమృతాస్తే భవన్తి, యే విదుర్యాన్తి తే పరమ్, తతో మాం తత్త్వతో జ్ఞాత్వా విశతే తదనన్తరమ్ » ఇత్యాదిశ్రుతిస్మృతిశతములచేతను, « బ్రహ్మవిదుఁడు ముక్తుఁ డగును జ్ఞానము గలవాఁ డగుటవలన వామదేవాదులవలె » ఇత్యాదియుక్తులచేతను బ్రసిద్ధ మగుటవలన సమ్యగ్దర్శనమువలన మోక్షము కలుగు నను నీయర్థమునందు మోక్షకాముఁ డగు బ్రాహ్మణుఁడు, అశ్రద్ధను గాని సంశయమును గాని ఆత్మజ్ఞానసంపాదనమునందుఁ బ్రయత్నము లేమిని గాని చేయఁ గూడదు; చేసినయెడ మోక్షము లభింప దని చెప్పుచున్నాఁడు.——ఎవ్వఁడు సర్వకర్మములను మోక్షముకొఱకు సన్న్యసించి మోక్షకారణ మగు శ్రవణాదికమునందును దానికిఁ గారణ మగు గురుశుశ్రూషా శమ దమ తితిక్షా తత్పరత్వాదికమునందును బ్రయత్నము చేయక యాత్మజ్ఞానము సంపాదింపఁడో అతఁడే యీమోక్షశాస్త్రమునం దజ్ఞుఁ డని చెప్పఁబడుచున్నాఁడు, అట్టివాఁడును; ఎవ్వనికి సన్న్యాసమునందును వేదాన్తశ్రవణాదులందును గురువునందును మోక్షమునందును జ్ఞానమువలన మోక్షము గలుగు నను నర్థమునందును నమ్మకము లేదో అతఁడు అశ్రద్దధానుఁడు—శ్రద్ధ లేనివాఁడు, అట్టివాఁడును; సంశయాత్మా= అపామ సోమ మమృతా అభూమ, దక్షిణావన్తో అమృతం భజన్తే * ఇత్యాదివాక్యములచేఁ గర్మము ముక్తిహేతు వని చెప్పఁబడుచున్నది, « తరతి శోక మాత్మవిత్, జ్ఞానా దేవతు కైవల్యమ్, కర్మణా బధ్యతే జన్తు ర్విద్యయా చ విముచ్యతే "† ఇత్యాది శ్రుతిస్మృతివాక్యములచే జ్ఞానమువలన ముక్తి యగు నని చెప్పఁబడుచున్నది, అందువలనఁ గర్మముచేతనా జ్ఞానముచేతనా ముక్తి యను సంశయము మనస్సునందుఁ గలవాఁడు సంశయాత్ముఁడు, చక్కఁగా శాస్త్రాధ్యయనము చేసినవాఁ డైనను ఎవ్వఁడు

---

* సోమమును ద్రాగితిమి అమృతుల మైతిమి, దక్షిణ యిచ్చినవారు అమృతమును బొందుచున్నారు.

† ఆత్మ నెఱింగినవాఁడు శోకమును దాఁటుచున్నాఁడు, జ్ఞానమువలననె కైవల్య మగును, ప్రాణి కర్మముచే బద్ధుఁ డగుచున్నాఁడు, జ్ఞానముచేతనో ముక్తుఁ డగుచున్నాఁడు.

సంశయ మనుగ్రహామునకు లోనగునో అతఁడును; వినశ్యతి = జ్ఞానఫలమునుండి భ్రష్టుఁ డగుచున్నాఁడు, ఎప్పటికిని ముక్తిఁ బొందఁ జాలఁ డని యర్థము. ఇట్లు జ్ఞాన శూన్యు లయిన యీముగ్గురికి ముక్తి కలుగ దని చెప్పి వారిలో అధికదోషము గలవాఁ డగుటవలన సంశయాత్మునకు విశేషముఁ బ్రతిపాదించుచున్నాఁడు.—సంశయాత్మనః = సంశయచిత్తుఁ డగు పాపిష్ఠునకు; ముక్తిమాత్రమే లే దనుట కాదు, మ తేమనఁగా భవిష్యజ్జన్మమునందు; అయంలోకః = మనుష్యలోకము గూడ; నాస్తి. న పరః = స్వర్గముగూడ లేదు; పురుషునకు సంశయమే మహాపాపములకుఁ బుట్టినిల్లు, సర్వానర్థములకును బీజము, అందువలన « ఇది యవశ్యము చేయవలయును, దీనిచేఁ దరింపఁగలను » అని వైదికకర్మమున నంతటను వానికి శ్రద్ధ సంభవింపదు, శ్రద్ధ లేక చేసినకర్మములు యథోక్తఫలము నియ్యఁజాలవు, కావున నాయాలోకముల నతఁడు పొందఁ జాలఁ డనుట యుపపన్నము. విషయసుఖముగూడ వానికి సంభవింపదు, అట్టివాని కాహారాదులందుఁగూడ సంశయము సంభవించుటవలన. అందువలన సంశయాత్ముఁడు నరలోకపరలోకములకును వానియందలి సుఖమునకును దూర మగుచున్నాఁ డని యర్థము. ఇందుచే ముముక్షు వగు యతి ప్రయత్నంబున నాత్మజ్ఞతను సన్న్యాసగురువేదాంతశ్రవణాదులందు శ్రద్ధను దదుక్తవిషయములందు సంశయము లే కుండుటను సంపాదింపవలయు నని సూచిత మగుచున్నది.

మ. ఈవిషయమునందు సంశయము సేయఁగూడదు. ఎందువలనననఁగా.—అజ్ఞః = శాస్త్రాధ్యయనము చేయనివాఁ డగుటచే ఆత్మజ్ఞానము లేనివాఁడు; అశ్రద్దధానః = గురువేదాంతవాక్యములయర్థమునందు ఇది యిట్లు కానే కా దని విపరీత జ్ఞానరూప మయిన నాస్తిక్యబుద్ధి యశ్రద్ధ, అది కలవాఁడు అశ్రద్దధానుఁడు; సంశయాత్మా = ఇది యిట్లగునో కాదో అని యంతటను సంశయముచే నాక్రాంత మయిన చిత్తము గలవాఁడు సంశయాత్ముఁడు; వినశ్యతి= స్వప్రయోజనమునుండి భ్రష్టుఁ డగుచున్నాఁడు. అజ్ఞశ్చా ఽశ్రద్దధానశ్చ అని సంశయాత్మునికంటె వీరిద్దఱికిని గల్గువినాశము తక్కువ యని సూచించుటకై చకారముతో వారిద్దఱును బ్రయోగింపఁబడిరి. ఎందువలన ననఁగా సంశయాత్ముఁడు అందఱికన్నను బాపిష్ఠుఁడు గదా! ఎందువలన ననఁగా.—సంశయాత్మనః = సంశయముచే నాక్రమింపఁబడిన మనస్సు గలవానికి; అయం లోకః = ఈమనుష్యలోకము గూడ; నాస్తి = లేదు, ధనార్జనాదులు లేకుండుటవలన, న పరః = స్వర్గము మోక్షము మొదలగు పరలోకము గూడ లేదు, ధర్మము జ్ఞానము మొదలగునవి లేమివలన. న సుఖమ్= భోజనాదులచేఁ గలుగు

సుఖముగూడ లేదు, అంతట సంశయము గలుగుటవలన. అజ్ఞునకును అశ్రద్ధధానున
కును బరలోకము మాత్రము లేదు, మనుష్యలోకంబును భోజనాదిసుఖంబును
గలవు, సంశయాత్ముఁడో మూఁడును లేనివాఁ డగుటచే నందఱికన్నను బాపిష్ఠుఁ
డని యర్థము.

శ్రీ. జ్ఞానాధికారిని జెప్పి తద్విపరీతుఁ డైన యనధికారిని జెప్పుచు
న్నాఁడు.—అజ్ఞః = గురు వుపదేశించినయర్థము దెలియనివాఁడు; ఎట్లో తెలిసినను
అశ్రద్దధానుఁడును, శ్రద్ధకలిగినను నా కిది సిద్ధించునో సిద్ధింపదో అని సంశయముచే
నాక్రాంతమయిన మనస్సు గలవాఁడును; నశ్యతి = స్వప్రయోజనమునుండి భ్రష్టుఁ
డగుచున్నాఁడు. ఈముగ్గురిలోను సంశయాత్ముఁడు అన్నివిధముల నశించుచు
న్నాఁడు. ఎందువలన ననఁగా, వానికి, అయం లోకః నాస్తి—ధనార్జనము వివా
హము మొదలగునవి లేక పోవుటవలన. పరలోకముగూడ లేదు, ధర్మము లేకపో
వుటవలన. సుఖము గూడ లేదు, సంశయముచేతనే భోగముగూడ సంభవింపమివలన.

ప. ఇఁక జ్ఞానరహితుని నిందించుచున్నాఁడు —అజ్ఞః = గురువుచే నుప
దేశింపఁబడిన యర్థమును దెలియనివాఁడును; అతిప్రయాసచే జ్ఞానము కలిగినను
అశ్రద్దధానుఁడు, నాస్తికుఁ డగుటవలన; ప్రయాసచే శ్రద్ధ కలిగినను నా కిది సిద్ధిం
చునో సిద్ధింపదో అని సంశయాత్ముఁడు; ఇట్టి పురుషుఁడు, నశ్యతి. ఇఁక నాశము
యొక్క స్వరూపముఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—సంశయాత్మనః = సంశయరూప మయిన
ఆత్మ—మనస్సు గలవానికి; అయం లోకో నాస్తి, అజ్ఞుఁ డగుటవలన. నపరః, అశ్ర
ద్దధానుఁ డగుటవలన. నసుఖమ్ = విశ్రాంతి లేదు, సంశయాత్ముఁ డగుటవలన.

రా. అజ్ఞశ్చ = ఇట్లుపదేశముచేఁ బొందఁబడిన జ్ఞానము లేనివాఁడును;
అశ్రద్దధానశ్చ = ఉపదిష్ట మయినజ్ఞానము వృద్ధిచేయు నుపాయమునందు త్వర లేని
వాఁడును; ఉపదిష్ట మయినజ్ఞానమునందు, సంశయాత్మా= సంశయము మనస్సునందుఁ
గలవాఁడును; వినశ్యతి= నశించినవాఁ డగుచున్నాఁడు. ఉపదిష్ట మగు నాత్మతత్త్వ
విషయ మయిన యీజ్ఞానమునందు, సంశయాత్మనః = సంశయము మనస్సునఁ గల
వానికి; అయం లోకః = ఈప్రాకృతలోకముగూడ; నాస్తి = లేదు. నపరః = ధర్మార్థ
కామరూపపురుషార్థములు గూడ; న = లేవు. ఇఁక మోక్ష మెక్కడిది ? అని
యర్థము. సర్వపురుషార్థములును శాస్త్రీయకర్మసిద్ధిరూపము లగుటవలన, శాస్త్రీ
యకర్మసిద్ధియు దేహాతిరిక్తుఁడు ఆత్మ యను నిశ్చయముననే కలుగునది యగుటవలన.

కావున, నసుఖమ్—కొంచెమైనను సుఖము మనస్సునందు సంశయాత్మునకు సంభవింపదు.

ఈ యుపదేశించినజ్ఞానము లేనివాఁడును దాని వృద్ధిచేయు నుపాయము నందుఁ శ్రద్ధ లేనివాఁడును ఈజ్ఞానమునందు సంశయము గలవాఁడును నాశము నొందుదురు. మఱియు, ఈయాత్మతత్త్వవిషయజ్ఞానమునందు సంశయము నొందు వానికి ఈప్రాకృతలోకముగూడ లేదు, ధర్మార్థకామములుగూడ సిద్ధింప నేరవు. ఇట్లు కొంచెమైనను ఎందును సుఖము గలుగ దని తాత్పర్యము.

మా. ♦

యోగసన్న్యస్తకర్మాణం జ్ఞానసంఛిన్నసంశయమ్
ఆత్మవన్తం న కర్మాణి నిబధ్నన్తి ధనఞ్జయ. ౪౧

భా. ఎందువలన? అనఁగా.—యోగసన్న్యస్తకర్మాణమ్=పరమార్థదర్శనరూప మయినయోగముచే సన్న్యసింపఁబడినకర్మములుగలవానిని, పరమార్థదర్శియై ధర్మాఽధర్మాఖ్యకర్మములను సన్న్యసించినవానిని; ఎట్లు యోగసన్న్యస్తకర్ముఁ డగు ననఁగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—జ్ఞానసంఛిన్నసంశయమ్ = ఆత్మకును ఈశ్వరునకును ఏకత్వజ్ఞానం బను జ్ఞానముచే చక్కఁగా ఛేదింపఁబడినసందేహముగలవానిని; ఎవ్వఁ డిట్లు యోగసన్న్యస్తకర్ముఁ డగునో అట్టి, ఆత్మవన్తమ్ = అప్రమత్తుని *; గుణముల § చేష్టారూపమునఁ గనఁబడునట్టి, కర్మాణి = కర్మములు; ననిబధ్నన్తి = బంధింపవు, అనిష్టాదిరూప మయిన ఫలమును గలిగింపవు. ధనఞ్జయ = ఓ యర్జునుఁడా!

అర్జునా! జీవేశ్వరైకత్వజ్ఞానముచే సర్వసంశయంబులు వీడినవాఁడై పరమార్థజ్ఞాననిష్ఠ నొంది ధర్మాఽధర్మాఖ్యసర్వకర్మములను సన్న్యసించి కొంచెమైనను ఏమఱుపాటు లేక యుండుపురుషుని వాని దేహేంద్రియాదులు చేయుకర్మములు బంధింప వని తాత్పర్యము.

♦ ఇఁక నధ్యాయము కడవఱకు మాధ్వభాష్యము లేదు.

* ప్రమాదము—ఏమఱుపాటు లేనివానిని.

§ దేహేంద్రియాదుల.

ఆ. సంశయము సర్వానర్థములకుఁ గారణం బగుటచేఁ జేయఁగూడ దనుట వాస్తవమే యయినను దాని నివర్తించునది లే కుండునప్పుడు దానిఁ జేయ కుండుట శక్యము గా దని యాశంకించుచున్నాఁడు ఎందువలన అని. శ్రుతియుక్తులచేఁ గలుగునట్టి యైక్యజ్ఞానము సంశయమును నివర్తించు నని చెప్పుచున్నాఁడు జ్ఞానసంఛిన్నసంశయమ్ అని. సంశయము లేనివానికిఁ గూడఁ గర్మము లనర్థము గలిగించు నని యాశంకించి చెప్పుచున్నాఁడు యోగసన్న్యస్తకర్మాణమ్ అని. విషయపరవశుం డగుపురుషునకు యోగము సంభవింపమివలన నతం డెట్లు యోగసన్న్యస్తకర్ముం డగు నని యాశంకించి చెప్పుచున్నాఁడు ఆత్మవన్తమ్ అని. పరమార్థదర్శనమువలన సంశయములు పీడఁగా నాసంశయంబులఁ బోఁగొట్టునట్టి జ్ఞానముయొక్క మాహాత్మ్యమువలననే కర్మములును నివర్తిల్లుం గావున నప్రమత్తునకుఁ బ్రాతిభాసికంబు లగుకర్మములు బంధహేతువులు కాఁ జాల వని చెప్పుచున్నాఁడు నకర్మాణీత్యాదిగా. కర్మయోగమువలననే కర్మసన్న్యాసం బనుపపన్న మని యాశంకించి మొదటిపాదమును విభజించుచున్నారు పరమార్థదర్శనరూపము ఇత్యాదిగా. అపరమార్థదర్శనము విధికృతసన్న్యాసపక్షమునఁ బరోక్ష మనియు ఫలరూపసన్న్యాసపక్షమున అపరోక్ష మనియుఁ దెలియునది. పై చెప్పిన జ్ఞానముచే సన్న్యస్తకర్ముఁ డగుటయు సంశయ ముండఁగా సిద్ధింపదు సంశయము గలవానికి కర్మసన్న్యాసము సంభవింపమివలన అని యాశంకించుచున్నాఁడు ఎట్లు ఇత్యాదిగా. రెండవపాదమునకు వ్యాఖ్యానము సేయుచు శంకను బరిహరించుచున్నారు చెప్పుచున్నాఁడు ఇత్యాదిగా. పాఠక్రమముకన్న నర్థక్రమము బలిష్ఠం బగుటవలన మొదట రెండవపాదమునకు వ్యాఖ్యానము చేసి వెనుక మొదటిపాదమునకు వ్యాఖ్యానము చేయవలయు నని చెప్పుచున్నారు ఎవ్వఁ డిట్లు ఇత్యాదిగా. ఇది యంతయుఁ బ్రమాదము గలవానికి విషయపరవశునకు సిద్ధింప దని యభిప్రాయము గలవారై ఆత్మవన్తమ్ అనుపదమునకు వ్యాఖ్యానము చేయుచున్నారు అప్రమత్తుని అని. నకర్మాణీత్యాదిఫలప్రతిపాదకభాగమునకు వ్యాఖ్యానము చేయుచున్నారు గుణముల ఇత్యాదిగా. అనిష్టాది యనుచోటి యాదిశబ్దముచే ఇష్టఫలమును మిశ్రమును గ్రహింపఁబడుచున్నవి.

హ. అట్లు సంశయము లేనివాఁడై.—యోగసన్న్యస్తకర్మాణమ్= యోగముచే—ఫలత్యాగముచేత విడువఁబడినకర్మములు గలవానిని; జ్ఞానసంఛిన్నసంశయమ్ = పరమాత్మజ్ఞానముచేఁ జక్కఁగా ఛేదింపఁబడిన సందేహములు గలవానిని;

ఆత్మవన్తమ్ = జితేంద్రియుని; కర్మాణి = కర్మములు; బంధకములైనను, నని బధ్నన్తి—ఇష్టానిష్టశరీరేంద్రియవిషయములను బొందించునవి కాఁజాల వని యర్థము.

౪౦. అప్పుడు, ఈప్రకారముగా ననర్థహేతు వగు సంశయం బెట్లు నిశ్శేషముగా నివర్తిల్లు నని యాశంకింపఁగా; శ్రుతియుక్తులవలనఁ బుట్టినట్టి బ్రహ్మాత్మైకత్వవిజ్ఞానముచేతనే యది నివర్తిల్లు నని సూచించుటకై, పరావరైకత్వవిజ్ఞానముచే విచ్ఛిన్నము లయిన సర్వసంశయములు గలవాఁ డగుటవలననే బ్రహ్మవిదుఁడు కర్మములచే బంధింపఁబడఁ డని ప్రతిపాదించుచున్నాఁడు.—జ్ఞానసంఛిన్నసంశయమ్ = జ్ఞాన మనఁగా జీవపరమాత్మలను అఖండైకరసు లని తెలియుట, నిరంతరసమాధిచే అప్రతిబద్ధ మయిన అట్టిజ్ఞానముచే సంఛిన్నము లయిన—నిశ్శేషముగా నిర్మూలితములైనసంశయములు—మోక్షము కర్మముచేతనా? జ్ఞానముచేతనా? జ్ఞానము పరోక్షమా? అపరోక్షమా? మోక్షము జ్ఞానముచే సిద్ధించునా? సిద్ధింపదా? ఇత్యాది సర్వసంశయములు గలవానిని; అందువలననే, యోగసన్న్యస్తకర్మాణమ్ = ఇది యంతయు నేనును బ్రహ్మమే యని సమస్తప్రపంచమును తన్నును బ్రహ్మమాత్రముగాఁ జూచుట యోగము, దానిచే సన్న్యస్త మయిన—సంబంధము లేనివిగాఁ జేయఁబడిన. లేక, చక్కఁగా మిక్కిలి యస్తములు—నశించినవి బ్రహ్మమునందు బ్రహ్మరూపంబున లయము నొందినవగు కర్మములు సంచితాగాములు సమస్తములును గలవానిని; ఆత్మవన్తమ్ = అప్రమత్తుని; లేక, ఆత్మయే వెలుపలను లోపలను అంతటను వృత్తికి విషయముగాఁ గలవానిని, ఇతరవృత్తి లేనివానిని, అట్టిబ్రహ్మవిదుని; కర్మాణి= స్వప్నమువలె నాభాసరూపము లయిన శరీరయాత్రామాత్రప్రయోజనము లగు దేహాదిచేష్టలు, యోగాగ్నిచే నిర్దగ్ధము లగుటవలన నిర్వీర్యములు; నని బధ్నన్తి = బంధము కలిగింపఁ జాలవు, శుక్తిదర్శనముచే రజతబుద్ధి నశించునట్లు బ్రహ్మదర్శనముచే నశించుచున్నవి యని యర్థము. ఇందుచేఁ గర్మములు బంధకములు కాకుండుటకై బ్రహ్మవిదు లగుయతులు యోగముచేతనే సర్వకర్మసన్న్యాసము చేయవలయు నని సూచిత మగుచున్నది.

౪౧. ఇట్టి సర్వానర్థమూలం బగుసంశయమును నిరాకరించుట కాత్మనిశ్చయమే యుపాయం బని చెప్పుచు నీరెండధ్యాయములం జెప్పఁబడినదియుఁ బూర్వోత్తరభూమికాభేదంబున ద్వివిధంబు నగు కర్మజ్ఞానరూప మైనబ్రహ్మనిష్ఠ నుపసంహరించుచున్నాఁడు.—యోగసన్న్యస్తకర్మాణమ్ = యోగముచేత—భగవదారాధనరూప మయిన సమత్వబుద్ధిచేత, సన్న్యస్తములు—భగవంతునందు సమర్పింపఁబడి

నవి యగుకర్మములు గలవానిని; లేక, పరమార్థదర్శనరూప మయినయోగముచేత సన్న్యస్తములు—విడువఁబడినవి యగుకర్మములు గలవానిని; సంశయ ముండు నేని యెట్లు యోగసన్న్యస్తకర్ముఁ డగు ననఁగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—జ్ఞానసంఛిన్నసంశయమ్ = ఆత్మ నిశ్చయరూప మయిన జ్ఞానముచే ఛేదింపఁబడిన సంశయము గలవానిని; విషయములకుఁ బరవశుం డగుట యనుప్రమాద ముండఁగా నెట్లు జ్ఞానోత్పత్తి యగు ననఁగా జెప్పుచున్నాఁడు.—ఆత్మవన్తమ్ = ప్రమాదము లేనివానిని, ఎల్లప్పుడు నెచ్చరిక గలవానిని; ఇట్లు అప్రమత్తుఁ డగుటచే జ్ఞానవంతుఁడును జ్ఞానసంఛిన్న సంశయుఁ డగుటచే యోగసన్న్యస్తకర్ముఁడు నగువానిని; కర్మాణి = లోకసంగ్రహార్థములు గాని వ్యర్థచేష్టారూపములు గాని కర్మములు; ననిబధ్నన్తి—ఇష్టమును గాని అనిష్టమును గాని మిశ్రమును గాని శరీరమును గలిగింపఁ జాలవు. ఓధనంజయుఁడా!

శ్రీ. రెం డధ్యాయములచేఁ జెప్పఁబడినదియుఁ బూర్వాఽపరభూమికా భేదంబున రెండువిధములు నగు కర్మజ్ఞానరూప మయిన బ్రహ్మనిష్ఠ నుపసంహరించుచున్నాఁడు రెండుశ్లోకములచేత.—యోగసన్న్యస్తకర్మాణమ్ = పరమేశ్వరారాధన రూపయోగముచేత నతనియందు సమర్పింపఁబడిన కర్మములు గలవానిని; కర్మాణి = కర్మములు; తమఫలములచే, నవిబధ్నన్తి. అందువలన, జ్ఞానసంఛిన్నసంశయమ్ = అకర్తయాత్మ యనుజ్ఞానముచే సంఛిన్న మయిన దేహాద్యభిమానరూప సంశయము గలవానిని గూడ; ఆత్మవన్తమ్ = అప్రమత్తుఁ డైనవానిని; కర్మాణి—లోకసంగ్రహార్థములు గాని స్వాభావికములు గాని; నవిబధ్నన్తి.

ప. ఇఁక పూర్వము చెప్పిన కర్మజ్ఞానరూప మగు ద్వివిధబ్రహ్మనిష్ఠ నుపసంహరించుచుఁ జెప్పుచున్నాఁడు రెండుశ్లోకములచేత.—పరమేశ్వరారాధనరూప మైనయోగముచేత నతనియందు సన్న్యసింపఁబడిన కర్మములు గలవానిని; అట్లు, అకర్త్రాత్మజ్ఞానముచే సంఛిన్న మయిన దేహాభిమానరూపసంశయము గలవానిని; ఆత్మవన్తమ్ = ప్రమాదము లేనివానిని, ఎచ్చరిక గలవానిని; కర్మాణి = లోకసంగ్రహార్థము చేయఁబడినవి; నవిబధ్నన్తి. అట్లు చెప్పఁబడినది « యథా పర్వత మాదీప్తం నాశ్రయన్తి మృగద్విజాః । తద్వ ద్బ్రహ్మవిదం దోషా నాశ్రయన్తి కదాచన »* అని.

---

* ఎట్లు మండుచున్న పర్వతమును మృగపక్షులు చేరవో అట్లు బ్రహ్మవిదుని దోషము లెప్పుడును జేరవు.

రా. యోగసన్న్యస్తకర్మాణమ్ = ఉపదేశింపఁబడిన యోగముచే జ్ఞానాకారత నొందినకర్మములు గలవానిని; జ్ఞానసంఛిన్నసంశయమ్ = ఉపదేశింపఁబడిన యాత్మజ్ఞానముచేత ఆత్మవిషయమున సంఛిన్న మయిన సంశయము గలవానిని; ఆత్మవన్తమ్ = గొప్పమనస్సు గలవానిని, ఉపదేశించిన యర్థమునందు దృఢముగా నిలిచినమనస్సు గలవానిని; కర్మాణి = బంధహేతువు లయిన ప్రాచీనానంతకర్మములు; ననిబధ్నన్తి = బంధింపవు.

నే నిదివఱ కుపదేశించిన యోగము ననుష్ఠించుటచే జ్ఞానాకారత నొందిన కర్మములు గలవాఁడును అట్లు నే నుపదేశించిన యాత్మజ్ఞానముచే ఆత్మవిషయ సంశయము వీఁడినవాఁడును మఱియు నుపదిష్టార్థమునందు దృఢముగా నెలకొన్న మనస్సు గలవాఁడు నగు పురుషుని తత్ప్రాచీనానంతకర్మములు బంధింపఁజాల వని తాత్పర్యము.

తస్మా దజ్ఞానసమ్భూతం హృత్స్థం జ్ఞానాసినాఽఽత్మనః
ఛిత్త్వైనం సంశయం యోగ మాతిష్ఠోత్తిష్ఠ భారత. ౪౨

భా. ఎందువలనఁ గర్మయోగానుష్ఠానముచేఁ గలుగు నశుద్ధిక్షయమువలనం బుట్టునట్టి జ్ఞానముచే సంఛిన్న మయిన సంశయము గలవాఁడు కర్మములచే బంధింపఁబడఁడో జ్ఞానాగ్నిదగ్ధకర్ముఁ డగుటవలన నే, మఱియు నెందువలన జ్ఞానకర్మానుష్ఠానవిషయమున సంశయము గలఁవాఁడు నశించునో.—తస్మాత్ = అందువలన; పాపిష్ఠమును, అజ్ఞానసమ్భూతమ్ = అవివేకమువలనఁ బుట్టినదియు; హృత్స్థమ్ = బుద్ధియందున్నదియు నగు; ఆత్మనః = తనయొక్క *, సంశయం శాత్మవిషయం బగుటవలన, ఒకనిసంశయము మఱియొకనిచే ఛేత్తవ్యము § కాదు గదా! అందుచే తనయొక్క యనువిశేషణము; కావున ఆత్మవిషయం బగుసంశయముగూడఁ దనకే యగుచున్నది; ఏవం సంశయమ్ = ఇట్టి, స్వవినాశమునకు హేతుభూత మయినసంశయమును; జ్ఞానాసినా = శోకమోహాదిదోషహర మయిన సమ్యగ్దర్శనము జ్ఞానము, అట్టిజ్ఞానం బను ఖడ్గముచేత; ఛిత్త్వా = ఛేదించి; యోగమ్ = సమ్యగ్దర్శనమున కుపాయ

* నీయొక్క.

§ ఛేదింపవలసినది.

మయిన కర్మానుష్ఠానమును; ఆతిష్ఠ = అవలంబింపుము, చేయు మని యర్థము. ఉత్తిష్ఠ = లెమ్ము, ఇపుడు యుద్ధమునకు. భారత = అర్జునా!

అర్జునా! అందువలన నజ్ఞానము వలనం బుట్టినదియు హృదయంబున నెలకొన్నదియు నగు నీయాత్మవిషయసంశయమును నే నుపదేశించిన యాత్మతత్త్వనిశ్చయం బనుఖడ్గముచే ఛేదించి యాత్మజ్ఞానంబున కుపాయ మగు విహితకర్మానుష్ఠానము సేయుము, యుద్ధమునకు లెమ్ము అని తాత్పర్యము.

ఆ. మీఁదిశ్లోకమునందలి తస్మాత్తను తత్పదముచే నపేక్షిత మయిన యర్థముఁ జెప్పుచున్నారు ఎందువలన నిత్యాదిగా. చేయఁబడుచున్న కర్మములు అన్నాదులందు ఫలజనకములుగాఁ గనఁబడుటవలన విద్వాంసునందును అవి యట్టి వగుట యప్రతిహతం బని యాశంకించి చెప్పుచున్నారు జ్ఞానాగ్నీత్యాదిగా. ఓయీ! సందేహించువానికి సందేహరూపప్రతిబంధ ముండుటవలనఁ గర్మయోగానుష్ఠానము గాని దానిచేఁ గలుగు జ్ఞానము గాని సంభవింపదు, అందుఁ గూడ సందేహము వచ్చుటవలన, అని యాశంకించి చెప్పుచున్నారు మఱియు నెందువలన నిత్యాదిగా. శ్లోకాక్షరములకు వ్యాఖ్యానము చేయుచున్నారు తస్మాత్ ఇత్యాదిగా. పాపిష్ఠమును అనుటచే సంశయము సర్వానర్థమూల మగుటం జేసి పరిత్యాజ్యం బని సూచిత మగుచున్నది. వివేకము లేకుండుటచేఁ బుట్టిన దగుటవలనఁ గూడ సంశయము త్యాజ్యము అవివేక మనర్థకరం బనుట ప్రసిద్ధ మగుటవలన నని చెప్పుచున్నారు అవివేకమువలనఁ బుట్టినదియు నని. ఆసంశయము చైతన్యమువలె ఆత్మనిష్ఠం బగుటవలన నది త్యాజ్యము గా దని శంకింపవల దని చెప్పుచున్నారు బుద్ధియం దున్నదియు నని. స్వాశ్రయమగు సంశయమునకు స్వాశ్రయ మయినజ్ఞానముచేతనే ♦ ఛేదము సంభవించుటవలన తనయొక్క యనువిశేషణం బేల? అని యాశంకించి చెప్పుచున్నారు ఆత్మవిషయం* బగుటవలన నని. దేవదత్తునకుఁ గలిగిన స్థాణ్వాదివిషయం బగుసంశయము దేవదత్తునకుఁ గలిగినస్థాణ్వాదివిషయజ్ఞానముచే నివర్తింపఁబడును; ప్రకృతమునందో, సంశయమునకు విషయమును ఆశ్రయమును ఆత్మయే § కావున ఆత్మవిషయంబును ఆత్మాశ్రయంబు నగు ¶ జ్ఞానముచే నివర్తింపఁబడుచున్నది.

♦ స్వాశ్రయము = తాను ఆశ్రయము—చోటుగాఁ గలది, తనయం దున్నది, తనకుఁ గలిగినది.

* ఆత్మవిషయంబు = ఆత్మ—తాను విషయముగాఁ గలది, ఆత్మను—తన్ను గుఱించి కలిగినది.

§ తానే.

¶ తానే విషయముగాఁ గలదియుఁ దనకుఁ గలిగినదియు నగు.

అందుచే విశేషణము సార్థకం బని యర్థము. దానినే ప్రపంచించుచున్నారు ఒకని సంశయము ఇత్యాదిగా. ప్రకృతసంశయము ఆత్మాశ్రయం బనుట సిద్ధ మగుటచే వివక్షితము గామివలన ఆత్మవిషయం బగుసంశయమునకు ఆత్మవిషయజ్ఞానముచే నివృత్తి వివక్షితం బని యుపసంహరించుచున్నారు కావున నిత్యాదిగా. సంశయచ్ఛేదానంతరము చేయవలసినదాని నుపదేశించుచున్నాఁ డుత్తరార్ధముచేత. అగ్నిహోత్రాదికర్మమును భగవదాజ్ఞచేఁ గ్రమంబున ననుష్ఠించెదను యుద్ధమునుండి మఱి యుపరమించెదను అని యాశంకింపఁగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు ఉత్తిష్ఠ అని. భరతాన్వయమునందు ఉత్తమక్షత్రియవంశమునందుఁ బుట్టినవాఁడవు నీకు యుద్ధము వచ్చినపుడు విముఖుం డగుట యుచితము గా దని యభిప్రాయము గలవాఁడై చెప్పుచున్నాఁడు భారత అని.

ఇట్లీయధ్యాయముచే యోగము కృత్రిమం ♦ బను శంకను భగవంతుఁ డీశ్వరుఁడు గాఁ డనుశంకను నిరాకరించి, బహిరంగసాధన మయిన ప్రణిపాతాదులవలనను అంతరంగసాధన మయిన శ్రద్ధాదులవలనను జనియించినదై కర్త్రాదికమునం దకర్త్రాదిదర్శనరూప మయిన యాత్మసమ్యక్జ్ఞానమువలన నశేషానర్థనివృత్తియై బ్రహ్మభావం బగు నని ప్రతిపాదించి, సర్వోత్కృష్ట మగుదానియందు సంశయము లేనివానికే యధికార మగుటవలన నశేషదోషంబులకు నాలయ మగుసంశయంబును విడిచి యుత్తమాధికారి జ్ఞాననిష్ఠను ఇతరుఁడు కర్మనిష్ఠను అనుష్ఠింపవలయు నని స్థాపింపఁబడినది.

హ. ఇఁక నుపసంహరించుచున్నాఁడు.—ఎందువలన సంశయము సర్వానర్థములకును హేతువో, తస్మాత్ = అందువలన; అజ్ఞానసమ్భూతమ్ = అవిద్యవలనఁ బుట్టినదానిని; హృత్స్థమ్= హృదయమునం దున్నదానిని, జ్ఞానమునకు శత్రు వగుటచే జ్ఞానస్థాన మైన హృదయము నధిష్ఠించి యున్నదానిని; జ్ఞానాసినా = జ్ఞానం బనుఖడ్గముచేత; ఏనం సంశయమ్ = ఈ, పూర్వోక్తసంశయమును; ఛిత్త్వా = నశింపఁజేసి; యోగమ్ = ఫలాసక్తి లేని కర్మానుష్ఠానమును; ఆతిష్ఠ = సేవింపుము. ఉత్తిష్ఠ—యుద్ధము చేయుము. ఓభారతుఁడా!

శం. ఎట్లు బ్రహ్మవిత్తముఁడు జ్ఞానసంఛిన్నసంశయుం డగుటవలన యోగసన్న్యస్తకర్ముఁడై కర్మబంధవినిర్ముక్తుం డగునో అట్లు నీవును జ్ఞానసంఛిన్నసంశయుండవై

♦ మనుష్యబుద్ధికల్పితము.

తియోగసన్న్యస్తకర్ముఁడ వగుచుఁ గర్మనిష్ఠుండ వగు మని చెప్పుచున్నాఁడు.—ఎందువలన సంశయము గలవాఁడు సంశయదోషముచేతనే కర్మజ్ఞానయోగంబులలో దేనియందును బ్రవృత్తి లభింపక యుభయభ్రష్టుం డగునో, తస్మాత్ = అందువలన; ఓభారతుఁడా! నీవు, అజ్ఞానసంభూతమ్ = తాను అవిక్రియబ్రహ్మస్వరూపుఁ డని తెలియకుండుట యనునజ్ఞాన మేది గలదో దానివలననే పుట్టినదానిని; ఆత్మనః = నీయొక్క; హృత్స్థమ్= చిత్తమునం దున్నదాని; ఏనం సంశయమ్= మోక్షసాధనము జ్ఞానమా? మఱియొకటియా? జ్ఞానమును పరోక్షమా? అపరోక్షమా? జ్ఞానముచే అవిద్యాతత్కార్యములకు నిశ్శేషనివృత్తి యగునా? కాదా? ఇత్యాదిరూప మయినసందేహమును, ఆత్మనాశక మైనదానిని; జ్ఞానాసినా = జ్ఞాన మనఁగా బ్రహ్మమే నే నని తాను నిర్వికారము అద్వితీయ మగుబ్రహ్మమే యను అప్రతిబద్ధ మైనతెలివి, అది యను ఖడ్గముచేత; ఛిత్త్వా, ఉత్తిష్ఠ = లెమ్ము. లేచి, యోగమ్ = కర్మయోగమును; ఆతిష్ఠ = ఆచరింపుము, యుద్ధము సేయు మని యర్థము.

మ. అట్లు కావున.—అజ్ఞానసంభూతమ్ = అవివేకమువలనఁ బుట్టినదానిని; హృత్స్థమ్ = బుద్ధియం దున్నదానిని, కారణంబును స్థానంబును దెలిసినయెడ శత్రువును సుఖంబున వధింప శక్య మగు నని రెండును జెప్పఁబడినవి; ఏనమ్ = ఇట్టి సర్వానర్థములకును మూలభూత మయిన; సంశయమ్; ఆత్మనః = ఆత్మయొక్క; జ్ఞానాసినా—ఆత్మవిషయకనిశ్చయం బనుఖడ్గముచేత; ఛిత్త్వా; యోగమ్ = సమ్యగ్దర్శనోపాయ మయిన నిష్కామకర్మమును; ఆతిష్ఠ=చేయుము. అందువలన నిప్పుడు యుద్ధమునకు, ఉత్తిష్ఠ. ఓ భారతుఁడా! భరతవంశమునఁ బుట్టినవానికి యుద్ధప్రయత్నము నిష్ఫలము గా దని భావము.

తా. ననీశ్వరుం డనుశంక తలఁగి శ్రద్ధ
భక్తియును దృఢీకృత మయ్యెఁ బరఁగ జ్ఞాన
హేతు వగుకర్మనిష్ఠయు నిందుఁ బొందు
పఱుపఁబడియెను శ్రీభగవంతుచేత.

శ్రీ. అట్లు కావున,—ఆత్మనః = ఆత్మయొక్క; అజ్ఞానసముత్థితమ్ = తెలియమిచేఁ బుట్టినదానిని; హృదయమునం దున్నదానిని; ఏనం సంశయమ్ = శోకాదిహేతు వగుసంశయమును; జ్ఞానాసినా = దేహాత్మవివేకజ్ఞాన మనుఖడ్గముచేత; ఛిత్త్వా; యోగమ్ = పరమాత్మజ్ఞానమున కుపాయభూత మయిన కర్మ

యోగమును; ఆతిష్ఠ = ఆశ్రయింపుము. అందు మొదటఁ బ్రస్తుత మయినయుద్ధము నకు, ఉత్తిష్ఠ. ఓభారతుఁడా! అనుటచే క్షత్త్రియుం డగుటం జేసి యుద్ధము ధర్మ్యం బని తెలుపఁబడినది.

జనునవస్థాదిభేదంబు ననుసరించి
కర్మమును జ్ఞాన మనురెండు క్రమముగాను
నిష్ఠ లెవఁ డుపదేశించె నిష్ఠతోడ
సంశయచ్ఛిదు మ్రొక్కుదు శౌరి నతని.

ప. తస్మాత్ = అందువలన; ఆత్మనః; అజ్ఞానసమ్భూతమ్; హృత్స్థమ్ = హృదయమునం దున్నదాని; సంశయమ్; జ్ఞానాసినా = ఆత్మజ్ఞాన మనుఖడ్గముచేత; ఛిత్త్వా, యోగమ్ = కర్మయోగమును, క్షత్త్రియధర్మమునకుఁ దగినదానిని; ఆతిష్ఠ = ఆశ్రయింపుము. అందుకొఱకు, ఉత్తిష్ఠ. భారత యని సంబోధనము ఉత్సాహనముకొఱకు.

అధ్యాయతాత్పర్యము.—వేదమునఁ జెప్పఁబడిన బాహ్యకర్మము రెండు విధములు. అందు నశించుఫలము గలది కర్మము. నిత్యమయిన ఫలము గలది యకర్మము. అందువలనఁ గర్మనైష్కర్మ్యములకుఁ బరస్పరము సాహచర్యము గలదు. అది యంతయు నీలోకమున నన్నుద్దేశించి చేయవలయును. అట్లు నానావిధము లుగా నన్ను యజించుటవలన నది బ్రహ్మార్పణం బగును. అని చతుర్థాధ్యాయంబున భగవంతుఁ డర్జునునకుఁ జెప్పెను.

రా. తస్మాత్ = అందువలన; అనాదియగునజ్ఞానమువలనఁ బుట్టినదియు హృదయస్థము నగు ఆత్మవిషయ మయిన సంశయమును నే నుపదేశించిన ఆత్మ జ్ఞానం బనుఖడ్గముచే ఛేదించి నే నుపదేశించిన కర్మయోగము నాశ్రయింపుము. అందుకొఱకు లెమ్ము. ఓ భారతా!

ఇతి శ్రీమహాభారతే శతసాహస్ర్యాం సంహితాయాం వైయాసిక్యాం భీష్మపర్వణి శ్రీమద్భగవద్గీతాసూపనిషత్సు బ్రహ్మవిద్యాయాం యోగశాస్త్రే శ్రీకృష్ణార్జునసంవాదే జ్ఞానకర్మసన్న్యాసయోగో నామ చతుర్థోఽధ్యాయః.

వ్యాసప్రోక్త మయిన శతసహస్ర గ్రంథసమ్మితం బగు శ్రీమహాభారతం బనుసంహితయందు భీష్మపర్వంబున శ్రీకృష్ణార్జునసంవాదరూపంబును యోగశాస్త్రం

బును బ్రహ్మవిద్యాబోధకంబు నగు శ్రీమద్భగవద్గీత లను నుపనిషత్తులయందు జ్ఞాన కర్మసన్న్యాసయోగం బనంబరఁగు చతుర్థాధ్యాయము ముగిసెను.

ఇది శ్రీఘుక్షవాటోపనామ శ్రీరామవిద్వన్మణితనుజన్మ
సుందరరామశర్మసంకలిత గీతార్థసర్వస్వరూప
పరమార్థచంద్రికాఖ్యాన శ్రీమద్భగవద్గీ
తాంధ్రవ్యాఖ్యానంబునందుఁ
జతుర్థాధ్యాయటీక.

అధ్యాయచతుష్టయ మివ కృత్స్నా గీతార్థవివృతి రఖిలేయమ్
పరిపూర్తి మియా దచిరాత్ శ్రీమద్భగవత్ప్రసాదేన
ఘటయతు భాగవతీ మే దుర్ఘటఘటనాపటీయసీ కరుణా
సాధనవికలస్యాపిచ గీతాపరమార్థచన్ద్రికాపూర్తిమ్.

శ్రీరస్తు.

శ్రీవాసుదేవ పరబ్రహ్మణే నమః.

పరమార్థచంద్రికాసహిత

శ్రీభగవద్గీత, పంచమాధ్యాయము.

సత్కర్మ భజనతో యాం ప్రాప్యా మాహు ర్విశుద్ధచిత్తస్య
నిరతిశయానన్దఘనాం తాం విద్యా మమ్బికాం వన్దే.

స్వభజనసక్త జనానాం సకలాన్ దోషా న్నిహన్తి కృపయా యః
కర్మా ఽఽత్మశుద్ధిహేతుం ప్రోచే తం నౌమి కృష్ణ మాత్మానమ్. ౧

అర్జున ఉవాచ.—

సన్న్యాసం కర్మణాం కృష్ణ పున ర్యోగం చ శంససి
య చ్ఛ్రేయ ఏతయో రేకం త న్మే బ్రూహి సునిశ్చితమ్.

శంకరభాష్యము.—

"కర్మణ్యకర్మయః పశ్యేత్" అని యారంభించి, "సయుక్తః కృత్స్నకర్మకృత్, జ్ఞానాగ్నిదగ్ధకర్మాణమ్, శారీరం కేవలం కర్మ కుర్వన్, యదృచ్ఛాలాభసంతుష్టః, బ్రహ్మార్పణం బ్రహ్మహవిః, కర్మజాన్ విద్ధి తాన్ సర్వాన్, సర్వం కర్మాఽఖిలం పార్థ, జ్ఞానాగ్నిస్సర్వకర్మాణి, యోగసన్న్యస్తకర్మాణమ్" అనుదానివఱకుం గల వచనములచే సర్వకర్మసన్న్యాసమును వచియించెను భగవంతుఁడు. "ఛిత్త్వైనం సంశయం యోగ మాతిష్ఠ" అను వచనముచేఁ గర్మానుష్ఠానరూప మగు యోగమునుగూడ ననుష్ఠింపు మని చెప్పెను. ఆకర్మానుష్ఠాన కర్మసన్న్యాసములు రెండును స్థితిగతులుంబోలె ♦ బరస్పరవిరుద్ధంబు లగుటవలన నొక్కఁ డేకకాలంబున ననుష్ఠింప నశక్యంబు లగుటవలనను గాలభేదంబున ననుష్ఠింపుమని విధింపకపోవుటవలనను, అర్థంబువలన * వీనిలో

♦ నిలుచుటయును నడచుటయును వలె.

* కంఠోక్తిగ నట్లు చెప్పకున్నను అర్థమువలన.

నేదో నొకటి కర్తవ్య మని ప్రాప్తింపఁగా, ఈకర్మానుష్ఠాన కర్మసన్న్యాసములలో నేది ప్రశస్యతరమో అది కర్తవ్యము ఇతరము గా దని తలంచినవాఁడై ప్రశస్యతర మగుదానిఁ దెలియఁగోరి యర్జునుఁడు పలికెను సన్న్యాసం కర్మణాం కృష్ణేత్యాదిగా.

ఆనందగిరికృత టీక.—

పూర్వోత్తరాధ్యాయములకు సంబంధము వచియించువారై కడచిన విషయము ననువదించుచు నర్జునుని ప్రశ్నకు నభిప్రాయము ప్రదర్శింప నుపక్రమించుచున్నారు కర్మణీత్యాదిగా. అని యారంభించి—కర్మమునం దకర్మదర్శనము ప్రతిపాదించి తత్ప్రశంస చేయఁబడినది యని చెప్పుచున్నారు సయుక్త ఇత్యాదిగా. జ్ఞానముగలవాఁడై సర్వకర్మములను లోకసంగ్రహార్థము చేయువానిని జ్ఞానరూప మయిన యగ్నిచే దగ్ధము లయిన సర్వకర్మములు గలవానినిగాను కర్మప్రయుక్త మగు బంధము లేనివానినిగాను వివేకవంతులు చెప్పుచున్నా రని జ్ఞానవంతునకు జ్ఞానఫలభూత మయిన సన్న్యాసమును వివక్షించినవాఁడై జిజ్ఞాసువునకు సాధనరూపమయిన సన్న్యాసమునుగూడ భగవంతుఁడు వివక్షించె నని చెప్పుచున్నారు జ్ఞానాగ్ని దగ్ధకర్మాణమ్ అని. నిరాశీః అని యారంభించి శరీరస్థితిమాత్రకారణమైన కర్మమును శరీర ముండునప్పుడుగూడ సంగరహితుఁడై యాచరించుచు ధర్మాఽధర్మఫలములను బొందఁ డనుటచేతఁగూడఁ బూర్వోత్తరాధ్యాయంబుల ద్వివిధమయిన సన్న్యాసమును సూచించెను భగవంతుఁ డని చెప్పుచున్నారు శారీరమిత్యాదిగా. యదృచ్ఛేత్యాది శ్లోకమునందుఁగూడ సన్న్యాసము సూచింపఁబడినది సన్న్యాసధర్మకలాపము నుపదేశించుటవలన నని చెప్పుచున్నారు యదృచ్ఛేత్యాదిగా. జ్ఞానమునకు యజ్ఞత్వము సంపాదించి ప్రశంస చేయుటవలనఁగూడ జ్ఞాననిష్ఠునకుఁ గర్మసన్న్యాసము తెలుపఁబడినది యని చెప్పుచున్నారు బ్రహ్మార్పణ మిత్యాదిగా. జ్ఞానయజ్ఞము స్తుతించుకొఱకు నానావిధము లయిన యజ్ఞముల ననువదించి యవి దేహాదివ్యాపారజన్యములని చెప్పుటచే ఆత్మ నిర్వ్యాపారుం డను జ్ఞానఫలమునందుఁ గోర్కి పుట్టించుటవలనఁగూడ అట్టియాత్మను దెలియఁగోరువానికి సర్వకర్మసన్న్యాసమునం దధికారము సూచింపఁబడె నని చెప్పుచున్నారు కర్మజా నిత్యాదిగా. సమస్తము నిశ్శేష మగు కర్మమునకు జ్ఞానమునందుఁ బర్యవసానము చెప్పుటవలనఁగూడ జిజ్ఞాసువునకు సర్వకర్మసన్న్యాసము సూచిత మయ్యె నని చెప్పుచున్నారు సర్వం కర్మేత్యాదిగా.

తద్విద్ధి ప్రణిపాతేనేత్యాదిగా జ్ఞానప్రాప్తి కుపాయమయిన ప్రణిపాతాదికమును దెలిపి జ్ఞానము పొందినపిమ్మట నిరతిశయమాహాత్మ్యము గల యాజ్ఞానముచే సర్వకర్మములకును నివృత్తి యగు నని చెప్పుటవలనఁగూడ జ్ఞానార్థికి సన్న్యాసమునందే యధికార మని భగవంతుఁడు చెప్పెనని చెప్పుచున్నారు జ్ఞానాగ్ని రిత్యాదిగా. జ్ఞానముచే సంఛిన్నసంశయుండై అజ్ఞానమువలననే కర్మములను సన్న్యసించి యప్రమత్తుఁడై కార్యకరణసంఘాతమును వశీకరించి యున్నవానిని ప్రాతిభాసికంబు లగు కర్మములు బంధింపఁజాల వని చెప్పుటచేతఁగూడ ద్వివిధ మగుసన్న్యాసమును భగవంతుఁడు ప్రతిపాదించె నని చెప్పుచున్నారు యోగసన్న్యస్తకర్మాణమ్ అని. కర్మణ్యకర్మ యః పశ్యేత్ అని యారంభించి యోగసన్న్యస్తకర్మాణమ్ అనువఱకుఁ గల యుదాహృతవచనములచేఁ బ్రతిపాదింపఁబడిన సన్న్యాసము నుపసంహరించుచున్నారు అనుదానివఱకు నిత్యాదిగా. అప్పుడు కర్మసన్న్యాసమునే వివిదిషువును విద్వాంసుఁడును జేయవలసిన దేర్పడుటవలనఁ గర్మానుష్ఠానం బనాదరణీయం బగు నని యాశంకించి, ప్రతిపాదిత మయిన, యర్థాంతర మనువదించుచున్నారు ఛిత్త్వైన మిత్యాదిగా. కర్మానుష్ఠానంబును గర్మత్యాగంబును ఒక్కపురుషుఁడే యనుష్ఠింపవచ్చుం గావున విరోధము లే దని యాశంకించి, ఏకకాలంబుననా? క్రమంబుననా? అనుష్ఠింపవచ్చు నని వికల్పించి ప్రథమపక్షమును దూషించుచున్నారు ఆకర్మానుష్ఠాన కర్మసన్న్యాసములు రెండును ఇత్యాదిగా. రెండవపక్షముగూర్చి చెప్పుచున్నారు కాలభేదంబున నిత్యాదిగా. ఇవి రెండును ఒక్కపురుషున కనుష్ఠింప సశక్యంబు లయినచో నెట్లు వాని ననుష్ఠింపవలయును? అని యాశంకించి చెప్పుచున్నారు అర్థంబువలన నిత్యాదిగా. ప్రతిపాదితము లయిన రెండును ఒక్కఁడు నేక కాలంబునఁ గాని క్రమంబునఁగాని యనుష్ఠించుట యనుపపన్నం బగుటవలన నని యర్థము. రెంటిలో నొకటి చేయవలయు ననుటకును నిర్ణయం బెట్లగును? రెండును సమానముగా సన్నిహితంబులై యుండుటవలన నని యాశంకించి చెప్పుచున్నారు ఈకర్మానుష్ఠానకర్మసన్న్యాసములలో నిత్యాదిగా. భగవంతునిచేఁ గర్మసన్న్యసంబును గర్మయోగంబును జెప్పఁబడినవి, అవి సముచ్చయించి యనుష్ఠించుట సంభవింపదు, అందుచే రెంటిలోనొకటి శ్రేష్ఠ మగునది యనుష్ఠేయం బని సిద్ధించుచున్నది, అది దెలియుటకై ప్రశ్న ముపపన్న మని యుపసంహరించుచున్నారు అని తలంచినవాఁడై ఇత్యాదిగా.

భా. పూర్వపక్షము.—ఓయీ! ఆత్మవిదునకు జ్ఞానయోగనిష్ఠను జెప్పం దలచినవాఁడై పూర్వోదాహృతవచనములచే భగవంతుఁడు కర్మసన్న్యాసముఁ జెప్పెను. కాని అనాత్మవిదునకుఁ జెప్పినవాఁడు కాఁడు. కావునఁ గర్మానుష్ఠానకర్మయోగములు భిన్నపురుషవిషయంబు లగుట వలన రెంటిలోఁ బ్రశస్యతర మగుదానిఁ దెలియుటకై ప్రశ్న మనుపపన్నము.

సిద్ధాంతము —సత్యమే నీయభిప్రాయమువొప్పునఁ బ్రశ్న యుపపన్నముగాదు. ప్రశ్నము చేయువానియభిప్రాయమున మాత్రము ప్రశ్న ముపపన్న మని చెప్పుచున్నారము. ఎట్లు? పూర్వోదాహృతవచనములచే భగవంతుఁడు కర్మసన్న్యాసము కర్తవ్యం బని వివక్షించుటవలన, ప్రాధాన్యంబును గర్తయును లేనిచో నది కర్తవ్యం బనుట సంభవింపమివలన, అనాత్మవిదుఁడుగూడ కర్త యనుట పక్షంబునఁ బ్రాప్తించుటచే ననువదింపక తప్పదు; ఆత్మవిదుఁడు మాత్రమే కర్త సన్న్యాసమున కనుట వివక్షితము కాఁజాల దని. ఇట్లు తలంచునట్టి యర్జునునకు కర్మానుష్ఠానకర్మసన్న్యాసములకు ;నవిద్వత్పురుషుఁడుగూడ కర్త యని పూర్వోక్తప్రకారంబున నవి పరస్పరవిరుద్ధంబు లగుటవలన రెంటిలో నొకటి కర్తవ్యం బని ప్రాప్తించుచుండఁగా, ప్రశస్యతరము కర్తవ్యము ఇతరము గా దని ప్రశస్యతరమును దెలియుటకై ప్రశ్నం బనుపపన్నము గాదు.

ఆ. కాదిది పృచ్ఛించువాని యభిప్రాయము, కర్మసన్న్యాసకర్మయోగములు భిన్నపురుషానుష్ఠేయము లని చెప్పుటవలన ఒక్కపురుషునియందు రెంటికిని ప్రాప్తి లేమివలన నని శంకించుచున్నాఁడు ఓయీ ఇత్యాదిగా.

పూర్వపక్షము నంగీకరించి పరిహరించుచున్నారు సత్యమే ఇత్యాదిగా. అప్పుడు పృచ్ఛించువాని యభిప్రాయం బెట్టిది? దానిం బట్టిగదా ప్రశ్నప్రవర్తింపవలయు నని యడుగుచున్నాఁడు ఎట్లు అని. ఒక్కపురుషునందుఁ గర్మానుష్ఠానకర్మత్యాగములకుఁ బ్రాప్తి కలదని పృచ్ఛించువానియభిప్రాయమును వక్కాణించుటకై ప్రారంభించుచున్నారు పూర్వోదాహృతవచనములచే నిత్యాదిగా. “ఉష్వర్గ

కామోయజేత » ♦ అని స్వర్గకాము నుద్దేశించి యాగము విధింపఁబడుచున్నది, కాని వానికే యధికారము ఇతరునకు లే దని ప్రతిపాదింపఁబడదు వాక్యభేదము * ప్రసక్తించుటవలన; అట్లు అనాత్మవిదుఁడుకూడ సన్న్యాసమునకుఁ గర్తగాఁ బక్షంబునఁ బ్రాప్తించినవాఁ డనువదింపఁబడుచున్నాఁడు, కాని ఆత్మవిదుఁడే సన్న్యాసమునకుఁ గర్త యని నియమము చేయఁబడదు, వైరాగ్యమాత్రముచే నజ్ఞునకుఁగూడ సన్న్యాసవిధి కనఁబడుటవలన; అందువలనఁ గర్మత్యాగములయందు అవిద్వాంసుఁడుకూడఁ గర్తకావచ్చు నని తలంచునట్టి యర్జునునకుఁ బ్రశ్న సంభవించుచున్నది యని భావము. సన్న్యాసము కర్తవ్యం బని వివక్షితం బగుఁగాక, అట్లయినను ఎట్లు ప్రశస్యతరముఁ దెలియుటకై ప్రశ్నము ప్రవర్తించును? అని యాశంకించి చెప్పుచున్నారు ప్రాధాన్యంబును ఇత్యాదిగా. అట్లయినను ఒక్కపురుషునియం దవి ప్రాప్తింపకుండఁగా నెట్లు మీరు చెప్పిన యభిప్రాయంబునఁ బ్రశ్నము కల్పింపవచ్చును? అనఁగాఁ జెప్పుచున్నారు అనాత్మవిదుఁడుగూడ ఇత్యాదిగా. ఆత్మవిదునకు జ్ఞానసామర్థ్యంబువలనఁ గర్మత్యాగము నిశ్చితం బగునట్లు, ఇతరునకుఁగూడ వైరాగ్యము కలిగినపుడు కర్మత్యాగం బావశ్యకం బగుటచే నం దతఁడు కర్తగాఁ బ్రాప్తుండగుటం జేసి యుట ననువదింపఁబడుచున్నాఁడు; అట్లు కర్మ త్యాగములు రెండును ఒక్కయవిద్వాంసునందుఁ బ్రాప్తించుట స్పష్టం బగుటవలనఁ బైఁ జెప్పినయభిప్రాయంబునఁ బ్రశ్నప్రవృత్తి యవిరుద్ధం బని యర్థము. సన్న్యాసమున కాత్మవిదుఁడే కర్త యని యేల యిట వివక్షితము కాఁ గూడదు? అని యాశంకించి కర్త్రంతరనిషేధంబును సన్న్యాసవిధియు నని రెండర్థంబులు కల్పించినచో వాక్యభేదము ప్రసక్తించుటవలన నట్లు వివక్షితము కా దని చెప్పుచున్నారు ఆత్మవిదుఁడుమాత్రమే ఇత్యాదిగా. అని అనునది వాక్యభేద ప్రసక్తిరూప హేతువును దెలుపుచున్నది. అందువలన నేమి యని యాశంకించి ఫలితముఁ జెప్పుచున్నారు ఇట్లు ఇత్యాదిగా. కర్మానుష్ఠానకర్మసన్న్యాసములకు నవిద్వత్పురుషుఁడు గూడ కర్త యని యిట్లు తలంచునట్టి యర్జునునకుఁ బ్రశస్యతరము దెలియుటకై ప్రశ్నం బనుపపన్నము కాదు అని యన్వయము. వాని సముచ్చయించి యనుష్ఠించుట సంభవించునపుడు ప్రశస్యతరము తెలియఁగోరుట యేల? అని యాశంకించి చెప్పుచున్నారు పూర్వోక్తప్రకారంబున

♦ స్వర్గముఁ గోరువాఁడు యాగము చేయవలయును.

* స్వర్గకాముఁడు చేయవలయును ఇతరుఁడు చేయఁగూడదు అని యొకవాక్యమునకు రెండు వాక్యములు.

నిత్యాదిగా. ఆశక్త్యానుష్ఠానకర్మసన్న్యాసంబులు రెండును ఇత్యాదిగాఁ ♦ జెప్పిన విధంబునఁ గర్మతత్త్యాగములు పరస్పరవిరుద్ధంబు లగుటవలన వానిని సముచ్చయించి యనుష్ఠించుట సంభవింప దని యర్థము. అప్పుడు రెంటిలో నేదో నొకటి యనుష్ఠేయం బగుఁ గాక, కావున మీరు చెప్పినయభిప్రాయంబున నేల ప్రశ్న ప్రవర్తింప వలయును? అని యాశంకించి చెప్పుచున్నారు రెంటిలో నొకటి ఇత్యాదిగా. రెండును బ్రాప్తింపఁగా సముచ్చయం బనుపపన్నము గాఁగా రెంటిలోనొకటి పరిగ్రహించునప్పుడు విశేషమును వెదకవలయుం గావునఁ బూర్వోక్తాభిప్రాయంబుచేఁ బ్రశ్న ముపపన్నం బని యర్థము.

భా. ప్రతివచనవాక్యార్థము నిరూపించినను బృచ్ఛించువానియభిప్రాయం బిట్లే యని తెలియుచున్నది. ఎట్లు? సన్న్యాసకర్మయోగములు నిశ్శ్రేయసకరంబులు, ఆరెంటిలోఁ గర్మసన్న్యాసముకంటెఁ గర్మయోగం బుత్తమము అని ప్రవచనము. ఇది నిరూపణీయము. ఏమి దీనిచే నాత్మవిత్కర్తృకంబు § లగు సన్న్యాస కర్మయోగంబులకు నిశ్శ్రేయసకరత్వము ప్రయోజనము ప్రతిపాదించి ఆరెంటిలోనే యేదో యొకవిశేషమువలనఁ గర్మసన్న్యాసముకంటెఁ గర్మయోగ ముత్తమ మని చెప్పఁబడుచున్నదా? లేక అనాత్మవిత్కర్తృకంబు * లగు సన్న్యాసకర్మయోగములకే యీరెండును జెప్పఁబడుచున్నవా? అని.

పూర్వపక్షము.—ఏమి దీనియందు? ఆత్మవిత్కర్తృకము లగు సన్న్యాసకర్మయోగములకు నిశ్శ్రేయసకరత్వము వానిలోమాత్రము కర్మసన్న్యాసముకంటెఁ గర్మయోగమున కుత్తమత్వం బన్నను, లేక, అనాత్మవిత్కర్తృకంబు లగు సన్న్యాసకర్మయోగంబుల కా రెండును జెప్పఁబడుచున్న వన్నను.

సిద్ధాంతము.—ఇటఁ జెప్పెదము. ఆత్మవిత్కర్తృకంబు లగు సన్న్యాసకర్మయోగంబులు సంభవింపమివలన నవి నిశ్శ్రేయసకరంబు లనుటయుఁ దదీయమగు కర్మసన్న్యాసముకంటెఁ గర్మయోగం బుత్తమం బనుటయు నీరెండును అనుపపన్నములు. అనాత్మవిదునకుఁ గర్మస

♦ భాష్యమున.

§ ఆత్మవిదుఁడు కర్తగాఁ గలవి.

* అనాత్మవిదుఁడు కర్తగాఁ గలవి.

న్న్యాసంబును దత్ప్రతికూల మగు కర్మానుష్ఠానరూప మయిన కర్మయోగమును సంభవించునేని, అప్పు డవి నిశ్శ్రేయసకరంబు లనుటయుఁ గర్మయోగము కర్మసన్న్యాసముకంటె విశిష్టం బనుటయు నీరెండు నుపపన్న మగుచున్నవి. ఆత్మవిదునకో సన్న్యాసకర్మయోగములు రెండును సంభవింపవు, కావున నవి నిశ్శ్రేయసకరంబు లనుటయుఁ గర్మసన్న్యాసముకంటెఁ గర్మయోగము విశిష్ట మనుటయు నుపపన్నము గాదు.

ఆ. ఇందువలనఁ గూడ నవిద్వత్కర్తృకము లగు సన్న్యాసకర్మయోగములలో నేది శ్రేయం బని యడుగువాని యభిప్రాయము తెలియుచున్న దని చెప్పుచున్నారు ప్రతివచ నేత్యాదిగా ఏది యాప్రతివచనము? ఎట్లు తన్నిరూపణము? అని యడుగుచున్నాఁడు ఎట్లు అని. అందుఁ బ్రతివచనముఁ జూపుచున్నారు సన్న్యాసకర్మయోగములు ఇత్యాదిగా. తన్నిరూపణము చెప్పుచున్నారు ఇది ఇత్యాదిగా. ఆరెండును—నిశ్శ్రేయసకరంబు లనుటయుఁ గర్మయోగము శ్రేష్ఠం బనుటయు నని యర్థము.

గుణదోషవిభాగవివేకముకొఱకుఁ బ్రశ్న చేయుచున్నాఁడు ఏమి దీనియందు ఇత్యాదిగా. దీనియందు—ఈమొదటిపక్షమునం దేమి దోషము? ఈ రెండవపక్షమునందుఁ గాని యేమి ఫలము? అని ప్రశ్నార్థము.

అందుఁ బ్రథమపక్షమునందు దోషముఁ జూపుచున్నారు ఇట నిత్యాదిగా. ఆ యనుపపత్తినే వ్యతిరేకద్వారంబున వివరించుచున్నారు అనాత్మవిదునకు నిత్యాదిగా. నిశ్శ్రేయసకరంబు లనుటయు—ఇటఁ బారంపర్యమున నని గ్రహింపవలయును. విశిష్టం బనుటయు—కర్మసన్న్యాసము అసహాయ మగుటవలనను ఇది శుద్ధిద్వారంబున జ్ఞానహేతు వగుటవలనను అని యర్థము.

భా. ఇటఁ జెప్పుచున్నాఁడు — * ఏమి యాత్మవిదునకు సన్న్యాసకర్మయోగములు రెండును సంభవింపవా? లేక, ఒకటిమాత్రము సంభవింపదా? ఒకటిమాత్రము సంభవింప దన్నచో, ఏమి కర్మసన్న్యాసమా, లేక కర్మయోగమా సంభవింపదు? సంభవింపమికిఁ గారణము గూడఁ జెప్పవలయును. అని.

సిద్ధాంతము.—ఇందుకుఁ జెప్పెదము. ఆత్మవిదుఁడు మిథ్యాజ్ఞానము నివర్తించినవాఁ డగుటవలన విపరీతజ్ఞానమూలక మయిన కర్మ

* పూర్వపక్షము.

యోగము వానికి సంభవింపదు. జన్మాదిసర్వవిక్రియారహితంబై నిష్క్రియం బగునాత్మను తన్నుఁగా నెవ్వఁ డెఱుంగుచున్నాఁడో అట్టి యాత్మవిదునకు సమ్యగ్దర్శనముచే మిథ్యాఽజ్ఞానమును దొలఁగించుకొన్నవానికి నిష్క్రియాత్మస్వరూపావస్థానరూపం బగు సర్వకర్మసన్న్యాసముఁ జెప్పి తద్విపరీతము మిథ్యాజ్ఞానమూలక కర్తృత్వాభిమానపూర్వక మగు సక్రియాత్మస్వరూపావస్థానరూప మయిన కర్మయోగము, ఈశాస్త్రమున నచ్చటచ్చట నాత్మస్వరూపనిరూపణ ప్రదేశములందు సమ్యగ్దర్శన మిథ్యాఽజ్ఞానంబులకును దత్కార్యములకును బరస్పరవిరోధం బగుటవలన, లేదని ప్రతిపాదింపఁబడుచున్నది. అందువలన నివృత్తమిథ్యాఽజ్ఞానుండగు నాత్మవిదునకు విపరీతజ్ఞానమూలకం బగు కర్మయోగము సంభవింపదనుట యుక్తము.

పూర్వపక్షము.—ఆత్మస్వరూప నిరూపణప్రదేశములం దెచ్చటెచ్చట మఱి యాత్మవిదునకుఁ గర్మాభావము ప్రతిపాదింపఁబడుచున్నది?

సిద్ధాంతము.—దీనికిఁ జెప్పెదము.—« అవినాశి తు తద్విద్ధి » యని ప్రకరణము నారంభించి « య ఏనం వేత్తిహన్తారమ్, వేదాఽవినాశినం నిత్యమ్ » ఇత్యాదిప్రదేశములం దచ్చటచ్చట నాత్మవిదునకుఁ గర్మాభావము చెప్పఁబడుచున్నది.

ఆ. ఆత్మజ్ఞునకుఁ గర్మసన్న్యాసకర్మయోగములు సంభవింప వని నిరూపింపఁగా నాక్షేపించుచున్నాఁడు ఇట నిత్యాదిగా. పూర్వపక్షి నిర్ధారణముకొఱకు విమర్శించుచున్నాఁడు ఏమి ఇత్యాదిగా. రెంటిలో నొకటి సంభవింప దనునప్పుడు సందేహమువలనఁ బ్రశ్న వచ్చుచున్న దని చెప్పుచున్నాఁడు ఒకటిమాత్రము ఇత్యాదిగా. రెంటిలో నేదోయొకటి సంభవింపక పోవు నని యాశంకించి కారణము లేక సంభవింప దన్నచో నతిప్రసంగ మగు నని తలంచినవాఁడై చెప్పుచున్నాఁడు సంభవింపమికి ఇత్యాదిగా.

ఆత్మవిదునకుఁ గర్మయోగము సంభవింప దనుటను సకారణముగాఁ జూపుచున్నారు ఇందుకు ఇత్యాదిగా. సంగ్రహవాక్యమును వివరించుచు నాత్మవిదుఁ డనుట వివరించుచున్నారు జన్మా దీత్యాదిగా. మిథ్యాఽజ్ఞానమును నివర్తించినవాఁ డనుట నిప్పుడు స్పష్టీకరించుచున్నారు సమ్యగ్దర్శనముచే నిత్యాదిగా. విప

రీతజ్ఞానమూలకమైన ఇత్యాదిగాఁ జెప్పినదానిఁ బ్రపంచించుచున్నారు నిష్క్రి యేత్యాదిగా. ఇట్టి లక్షణము గల సన్న్యాసముఁ జెప్పి దానికి విపరీత మయినకర్మయోగము లే దని ప్రతిపాదింపఁబడుచున్న దని సంబంధము. విపరీతత్వమును స్ఫురింపఁ జేయుచుఁ గర్మయోగమునకు విశేషణము చేయుచున్నారు మిథ్యాఽజ్ఞానమూలక కర్తృత్వాభిమానపూర్వకము అని. మిథ్య యయిన యజ్ఞానము—అనాదియు అనిర్వచనీయము నగు నజ్ఞానము, తన్మూలకము నేను కర్త యని యాత్మయందుఁ గర్తృత్వాభిమానము దానివలనఁ బుట్టిన దని యర్థము. ఇట్టి సన్న్యాసముఁ జెప్పి యిట్టి కర్మయోగము సంభవింప దని ప్రతిపాదించుటకు హేతువుఁ జెప్పుచున్నారు సమ్యగ్దర్శ నేత్యాదిగా. ఎచట నది లే దని చెప్పఁబడుచున్నది? అనఁగాఁ జెప్పుచున్నారు ఈశాస్త్రమున నని. చెప్పినహేతువుచే నాత్మజ్ఞునకుఁ గర్మయోగము సంభవింప దని యేర్పడఁగా ఫలితముఁ జెప్పుచున్నారు అందువలన నిత్యాదిగా.

ఈశాస్త్రమున నచ్చటచ్చట నని చెప్పినదానినే స్పష్టీకరించుటకై యడుగుచున్నాఁడు ఆత్మస్వరూ పేత్యాదిగా.

ఆప్రదేశములనే చూపుచున్నారు దీనికి ఇత్యాదిగా.

భా. పూర్వపక్షము.—ఓయీ! కర్మయోగముగూడ నాత్మస్వరూపనిరూపణప్రదేశములందుఁ బ్రతిపాదింపఁబడియే యున్నది. ఎచట ననఁగా—“తస్మా ద్యుధ్యస్వ భారత, స్వధర్మ మపి చావేక్ష్య, కర్మణ్యేవాధికార స్తే” ఇత్యాదిస్థలములందు. అందువలన నాత్మవిదునకుఁ గర్మయోగం బెట్లు సంభవింపదు?

సిద్ధాంతము.—ఇందుకుఁ జెప్పెదము. సంభవింపదు, సమ్యక్ జ్ఞాన మిథ్యాఽజ్ఞాన తత్కార్యములకు విరోధమువలన; జ్ఞానయోగేన సాంఖ్యానామ్ అని ఆత్మతత్త్వవిదు లగు సాంఖ్యులకు అనాత్మజ్ఞకర్తృక మగు కర్మయోగనిష్ఠనుండి నిష్క్రియాత్మస్వరూపావస్థానలక్షణ మగు జ్ఞానయోగనిష్ఠను బృథక్కరించుటవలన; కృతకృత్యుఁ డగుటచే నాత్మవిదునకుఁ బ్రయోజనాంతరము లేమివలన; తస్య కార్యం నవిద్యతే అని వేఱు కర్తవ్యము లే దని చెప్పుటవలనను; నకర్మణా మనారమ్భాత్, సన్న్యాసస్తు మహాబాహో దుఃఖ మాప్తు మయోగతః ఇత్యాదివచనములచే ఆత్మజ్ఞానమున కంగముగాఁ గర్మయోగమును విధించుటవలనను;

యోగారూఢస్య తస్యైవ శమః కారణ ముచ్యతే అనుటచే సమ్యగ్దర్శనము గలిగినవానికిఁ గర్మయోగము లే దని చెప్పుటవలన; శారీరం కేవలం కర్మ కుర్వ న్నాప్నోతి కిల్బిషమ్ అనియు శరీరస్థితిసాధనమున కంటె వ్యతిరిక్త మయిన కర్మమును నివారించుటవలన; నైవ కించిత్కరోమీతి యుక్తో మన్యేత తత్త్వవిత్ అని శరీరస్థితిమాత్రప్రయుక్తములయిన దర్శనశ్రవణాదికర్మములందుఁగూడ ఆత్మతత్త్వవిదుఁడు చేయుచున్నా నను వృత్తిని సమాహితచిత్తుఁ డగుటచే నెప్పుడును జేయఁగూడ దని యుపదేశించుటవలనను. ఆత్మతత్త్వవిదునకు సమ్యగ్దర్శనవిరుద్ధము మిథ్యాఽజ్ఞానమూలకం బగు కర్మయోగము స్వప్నమునందును సంభవించు నన నలవి గాదు.

అందువలన, అనాత్మవిత్కర్తృకంబు లగు సన్న్యాసకర్మయోగంబులకే నిశ్శ్రేయసకరత్వము చెప్పుటయు, పూర్వోక్త మయిన యాత్మవిత్కర్తృకసర్వకర్మసన్న్యాసము కంటె విలక్షణమై కర్తృత్వాభిమానము కలుగుటచేఁ గర్త్రేకదేశవిషయం బగు తదీయకర్మసన్న్యాసము కన్న ♦ నది యమనియమాదిసహితం బగుటచే దురనుష్ఠేయం బగుటవలనను గర్మయోగము సుకరం బగుటచేతను నది విశిష్టం బని చెప్పుటయు నని యిట్లు ప్రతివచనవాక్యార్థము నిరూపించుటచేఁ గూడ మున్ను చెప్పి నదే పృచ్ఛించువానియభిప్రాయం బని నిశ్చిత మగుచున్న దని సిద్ధము.

ఆ. ఆత్మస్వరూపనిరూపణప్రదేశంబులందు సన్న్యాసముఁ బ్రతిపాదించుటవలన నాత్మవిదునకు సన్న్యాసము వివక్షితం బగునేని అప్పుడు కర్మయోగము గూడ నతని కెందువలన వివక్షితముగాఁ గూడదు? ప్రకరణము సమాన మగుటవలన నని శంకించుచున్నాఁడు ఓయీ ఇత్యాదిగా. ఆత్మవిద్యాప్రకరణమునందుఁ గర్మయోగప్రతిపాదనము నుదాహరించుచున్నాఁడు ఎచట ననఁగా నిత్యాదిగా. ప్రకరణమువలన నాత్మవిదునకుఁ గూడఁ గర్మయోగము సంభవింపఁగా ఫలితము చెప్పుచున్నాఁడు అందువలన నిత్యాదిగా.

ఆత్మజ్ఞానమున కుపాయ మగుటచేఁ బ్రకరణమునందుఁ బఠించుట యుపపన్న మగుటవలన జ్ఞానము కలిగిన పిదప న్యాయవిరుద్ధముగాఁ గర్మము కల్పింపశక్యము గా దని పరిహరించుచున్నారు ఇందుకుఁ జెప్పెదము ఇత్యాదిగా. సమ్యగ్ద

♦ అనాత్మవిదుని కర్మసన్న్యాసముకన్న.

ర్శనమిథ్యాఽజ్ఞానములకును దత్కార్యము లయిన భ్రమనివృత్తి భ్రమసద్భావంబులకును * బరస్పరవిరోధం బగుటవలనఁ గర్తృత్వాదిభ్రమమూలకం బగు కర్మము సమ్యగ్దర్శనము కలిగిన పిమ్మట సంభవింప దని యర్థము. ఆత్మజ్ఞునకుఁ గర్మయోగము సంభవింప దనుటకు మఱియొక హేతువుఁ జెప్పుచున్నారు జ్ఞానయోగేనేత్యాదిగా. ఇందువలనఁగూడ నాత్మవిదునకు జ్ఞానానంతరము కర్మయోగము యుక్తము గా దని చెప్పుచున్నారు కృతకృత్యుఁ డగుటచే నిత్యాదిగా. జ్ఞానవంతునకు లేదు కర్మ మనుటకుఁ గారణాంతరముఁ జెప్పుచున్నారు తస్య కార్యమ్ ఇత్యాదిగా. అప్పుడు జ్ఞానవంతునకుఁ గర్మయోగము త్యాజ్యం బగునట్లు జిజ్ఞాసువునకుఁ గూడ నది త్యాజ్యం బగును, జ్ఞానప్రాప్తిచే వానికిఁ గూడఁ బురుషార్థము సిద్ధించుటవలన నని యాశంకించి జిజ్ఞాసువునకుఁ గలదు కర్మయోగాపేక్ష యని చెప్పుచున్నారు న కర్మణా మిత్యాదిగా. స్వరూపమున నుపకారి యగు సంగము లేక యంగిస్వరూపము సిద్ధింపమివలన జ్ఞానార్థికిఁ జిత్తశుద్ధ్యాదిద్వారమున జ్ఞానహేతు వగు కర్మయోగము అనుష్ఠేయం బని యర్థము. అప్పుడు జ్ఞానవంతునకుఁ గూడ జ్ఞానఫలమున నుపకారి యగుటచేఁ గర్మయోగం బావశ్యక మని యాశంకించి చెప్పుచున్నారు యోగారూఢస్యేత్యాదిగా. సమ్యగ్దర్శనము గలిగినవానికిఁ గర్మము లేనిచో శరీరస్థితిహేతు వగుకర్మముగూడ సంభవింపమివలన వానికి శరీరము నిలువదు, శరీరము నిలువనిచో జీవన్ముక్తి సిద్ధింపదు, అది సిద్ధింపనియెడ నుపదేష్ట సంభవింపఁడు, ఉపదేశము లేనిచో జ్ఞానోదయం బెక్కడిది? అని యాశంకించి చెప్పుచున్నారు శారీర మిత్యాదిగా. విద్వాంసునకుఁ గూడ శరీరస్థితి యంగీకరించునెడ శరీరస్థితిమాత్రప్రయుక్తము లైన దర్శనశ్రవణాదులందుఁ గర్తృత్వాభిమానముగూడ సంభవించు నని యాశంకించి చెప్పుచున్నారు నైవ కించి దిత్యాదిగా. తత్త్వవిత్ అనుటచే సమాహితచిత్తుఁ డగుటంజేసి చేయుచున్నా నను వృత్తిని ఎప్పుడును జేయఁగూడ దని యుపదేశించుటవలన గర్తృత్వాభిమానము సంభవింప దని యర్థము. ఈయుపదేశము ననుసంధింపని యప్పుడు విద్వాంసునకుఁ గూడ చేయుచున్నా నను స్వాభావికవృత్తి గలుగుటచేఁ గర్మయోగము సంభవించు నని యాశంకించి చెప్పుచున్నారు ఆత్మతత్త్వవిదునకు ఇత్యాదిగా. విద్వాంసుఁ డీయుపదేశము నొకవేళ ననుసంధింపఁ డని యనుకొనుందము, అట్లయినను దత్త్వజ్ఞానవిరుద్ధం బగుటవలన మిథ్యాఽజ్ఞానముగాని తజ్జన్యమగుకర్మముగాని వానికి సంభవించు నన శక్యము గా దని యర్థము.

* భ్రమసద్భావము—భ్రమము కలుగుట.

ఆత్మవిత్కర్తృకము లగు సన్న్యాసకర్మయోగములు సంభవింపమి వలన నవి నిశ్శ్రేయసకరంబు లనుటయు నం దొకటి విశిష్టం బనుటయు నయుక్త మని సిద్ధ మగుటవలన రెండవపక్షము నంగీకరించుచున్నారు అందువలన నిత్యాదిగా. తదీయకర్మసన్న్యాసముకన్నఁ గర్మయోగము విశిష్టం బని చెప్పుటయు నని సంబంధము. ఓయీ! సన్న్యాసము కర్మయోగముచే శుద్ధచిత్తునకు సిద్ధించునది యగుటచేఁ గర్మయోగముకంటె నుత్కృష్టం బగును, ఎట్లు సన్న్యాసముకంటెఁ గర్మయోగ ముత్కృష్టం బను ననుట యుక్త మగును? అనఁగాఁ జెప్పుచున్నారు పూర్వోక్తము ఇత్యాదిగా. విలక్షణతనే స్పష్టీకరించుచున్నారు కర్తృత్వాభిమానము ఇత్యాదిగా. సన్న్యాసాశ్రమమునకు విహిత మయిన శ్రవణాదికమునందుఁ గర్తృత్వాభిమాన ముండునప్పుడే పూర్వాశ్రమమునందుఁ ♦ గలిగిన కర్త్రైకదేశము విషయముగాఁ గల సన్న్యాసముకంటెఁ గర్మయోగము శ్రేష్ఠ మని చెప్పుట "నైతాదృశం బ్రాహ్మణ స్యాఽస్తి విత్తమ్" * ఇత్యాదిస్మృతివిరుద్ధం బని యాశంకించి చెప్పుచున్నారు యమనియమా దీత్యాదిగా. "ఆనృశంస్యం క్షమా సత్య మహింసా దమ ఆర్జవమ్। ప్రీతిః ప్రసాదో మాధుర్య మక్రోధశ్చ యమా దశ॥ దాన మిజ్యా తపో ధ్యానం స్వాధ్యాయోపస్థనిగ్రహౌ। వ్రతోపవాసౌ మౌనంచ స్నానంచ నియమా దశ" ♦♦ అని చెప్పఁబడిన యమనియమములతోను ఇతరము లయిన యాశ్రమధర్మములతోను గూడిన దగుటచే ననుష్ఠింప నశక్యం బగుటవలన ఈ సన్న్యాసముకంటెఁ గర్మయోగం బుత్తమం బనుట యుక్తం బని యర్థము. "నహి కశ్చిత్ క్షణ మపి జాతు తిష్ఠ త్యకర్మకృత్" అను న్యాయముచేఁ గర్మయోగము ఇతరాపేక్ష లేకయె సులువుగాఁ జేయుటకు శక్య మగుటచేతఁ గూడ నది యుత్తమ మని చెప్పుట యుచితం బని చెప్పుచున్నారు సుకరం బగుటచేతను నని. ప్రతివచనవాక్యార్థముఁ బర్యాలోచించుటచే సిద్ధ మగునర్థము నుపసంహరించుచున్నారు అని యిట్లు ఇత్యాదిగా. సన్న్యాసకర్మయోగములు పరస్పరవిరుద్ధములు, కావున

♦ గృహస్థాశ్రమమునందు, లేక బ్రహ్మచర్యాశ్రమమునందు.

* ఇట్టి—సన్న్యాసమువంటి విత్తము—ధనము బ్రాహ్మణునకు మఱియొకటి లేదు.

♦♦ దయయును ఓర్పును సత్యమును అహింసయును ఇంద్రియనిగ్రహమును ఋజుత్వమును—కపటము లేకుండుటయు ప్రీతియును ప్రసన్నతయు మాధుర్యమును—మధురవాక్యము చెప్పుటయును క్రోధము లేమియు అని యమములు పది. దానమును దేవపూజయును తపస్సును ధ్యానమును స్వాధ్యాయమును—ఉపనిషత్పఠనంబును ఉపస్థేంద్రియనిగ్రహమును వ్రతంబును ఉపవాసంబును మౌనమును స్నానమును అని నియమములు పది.

వాని సముచ్చయించి యనుష్ఠించుట శక్యము గాదు, రెంటిలో నొకటి కర్తవ్యం బన్నచోఁ బ్రశస్యతర మగునది కర్తవ్యం బగును, ప్రశస్యతరం బిది యని నిర్ధారితము గాలేదు, కావున దాని నిర్ధారించుకొనుటకై ప్రశ్నము చేసె నని ప్రశ్నవాక్యార్థము పర్యాలోచించి పృచ్ఛించినవాని యభిప్రాయం బెట్లు మున్ను వక్కాణింపఁబడినదో అట్లే ప్రతివచనవాక్యార్థము నిరూపించుటచేఁ గూడ నాయభిప్రాయమే నిశ్చితం బగుటవలనఁ బ్రశ్నమున కుపపత్తి సిద్ధ మని యర్థము.

భా. «జ్యాయసీ చేత్కర్మణస్తే» అనుచోట ♦ జ్ఞానకర్మములు సమకాలమున సంభవింపమివలన వీనిలో నేది శ్రేయమో దాని నాకుఁ జెప్పు మని యర్జునునిచే నడుగంబడినవాఁడై భగవంతుఁడు సాంఖ్యులకు జ్ఞానయోగముచే నిష్ఠయు యోగులకుఁ గర్మయోగముచే నిష్ఠయుఁ జెప్పఁబడినది యని నిర్ణయము చేసెను. నచసన్న్యసనాదేవ—కేవలసన్న్యాసమువలననే *, సిద్ధిం సమధిగచ్ఛతి అని చెప్పుటవలన జ్ఞానసహిత మగు సన్న్యాసమే సిద్ధిసాధనం బనుట సమ్మతము. కర్మయోగమునుగూడ విధించుటవలన, జ్ఞానరహితసన్న్యాసము శ్రేయమా? లేక, కర్మయోగము శ్రేయమా? అని వీనిలో విశేషము తెలియఁగోరి యర్జునుఁడుపలికెను.—కర్మణామ్=కర్మములయొక్క; సన్న్యాసమ్ = పరిత్యాగమును, శాస్త్రీయములయిన యనుష్ఠానవిశేషములయొక్క పరిత్యాగమును; శంససి—చెప్పుచున్నా వనుట. కృష్ణ= ఓకృష్ణుఁడా! పునః=మరల; యోగంచ= ఆకర్మములయనుష్ఠానమునే; అవశ్య కర్తవ్య మని, శంససి = చెప్పుచున్నావు. అందువలన నాకు వీనిలో నేది శ్రేయం బని సంశయము. కర్మానుష్ఠానము శ్రేయమా? లేక, తత్పరిత్యాగము శ్రేయమా? అని. ప్రశస్యతర మగునది గదా యనుష్ఠేయము. కావున, యత్ = ఏది; ఏతయోః = ఈకర్మానుష్ఠానకర్మసన్న్యాసములలో; శ్రేయః = ప్రశస్యతరమో, దేని ననుష్ఠించుటవలన నాకు శ్రేయఃప్రాప్తి యగు నని తలంచుచున్నావో; తత్ = దానిని; ఏకమ్=రెంటిలో నొకదానిని; రెండును ఏకకాలమున నేకపురుషానుష్ఠేయంబు లనుట సంభవింపమివలన; మే =

♦ తృతీయాధ్యాయప్రారంభమునందు.

* జ్ఞానరహిత మగు సన్న్యాసమువలననే.

నాకొఱకు; సునిశ్చితమ్ = చక్కఁగా నిశ్చయ మగునట్లు, నీయభిప్రాయ మును; బ్రూహి = చెప్పుము.

కృష్ణా! కర్మసన్న్యాసము చేయవలయు నని చెప్పుచున్నావు, మరలఁ గర్మానుష్ఠానము చేయవలయుననియుఁ జెప్పుచున్నావు. ఈరెండును ఏకకాలమున నొక్కఁడు చేయుట శక్యము కాదు గదా! కావున నీరెంటిలో నా కేది శ్రేయమో దానిఁ జక్కఁగా నిశ్చయించి నాకుఁ జెప్పు మని తాత్పర్యము.

ఆ. ఓయీ! తృతీయాధ్యాయమునందు ఈప్రశ్నమును భగవంతుఁడు నిర్ణయించి యుండుటవలన నిటఁ బ్రశ్నప్రతివచనముల కవకాశము లేదు అని యాశంకించి విస్తరించి చెప్పినసంబంధమునే మరల సంక్షేపముగాఁ జూపుచున్నారు జ్యాయసీచే దిత్యాదిగా. సాంఖ్యయోగములు భిన్నపురుషులచే ననుష్ఠింపఁబడుట వలన నవి మరలఁ బ్రశ్నమునకు విషయము కాఁజాల వని యర్థము. ఇందువలనఁ గూడ నవి ప్రశ్నమునకు విషయములు కా వని చెప్పుచున్నారు నచ సన్న్యసనా దేవేత్యాదిగా. ఏవకారము చెప్పుటవలన జ్ఞానసహిత మగుసన్న్యాసము సిద్ధిసాధనం బని భగవంతున కభిమతము, భిత్త్వైనం సంశయంయోగ మాతిష్ఠ అని కర్మయోగ మును గూడ విధించుటవలన నది గూడ సిద్ధికి సాధనం బని సమ్మతము, అందువలన నిర్ణయింపఁబడిన వగుటం జేసి ప్రశ్నము తద్విషయము కాఁ జాల దని యర్థము. అప్పు డేయభిప్రాయంబునఁ బ్రశ్న కావచ్చు నని యాశంకించి జ్ఞానరహితసన్న్యాస సముకంటెఁ గర్మయోగము ప్రశస్యతర మని తెలియుటకై యని చెప్పుచున్నారు జ్ఞానరహితసన్న్యాసము ఇత్యాదిగా. పృచ్ఛించువానియభిప్రాయము నిట్లు ప్రదర్శించి ప్రశ్నమున కుపపత్తిఁ జెప్పి ప్రశ్నము దీయుచున్నారు కర్మణామ్ ఇత్యాదిగా. అప్పుడు రెండును నీ వనుష్ఠింపవలయు నని యాశంకించి యది యశక్య మని చెప్పఁ బడి యుండుటవలనఁ బ్రశస్యతర మగుదాని ననుష్ఠించుటకై అది యిది యని నిశ్చయించి చెప్పవలయు నని చెప్పుచున్నాఁ డుత్తరార్ధముచేత. కామ్యకర్మములకును బ్రతిషిద్ధకర్మములకును బరిత్యాగము జెప్పుచున్నాను నేను సర్వకర్మములకును గా దని తలంచు నని యాశంకించి కర్మణ్యక ర్తేత్యాదిస్థలంబున నట్టివిశేషము చెప్పఁ బడమివలన నట్లు గా దని చెప్పుచున్నారు శాస్త్రీయము లయిన ఇత్యాదిగా. అప్పుడు శాస్త్రీయములు అశాస్త్రీయము లగు సర్వకర్మములకును త్యాగ మగుఁ గాక అనఁగా కా దని చెప్పుచున్నారు పునః ఇత్యాదిగా. అప్పుడు కర్మత్యాగమును కర్మయోగమును రెంటను గ్రహింపవలయు నని యాశంకించి విరోధమువలన నట్లు

గా దను నభిప్రాయముతోఁ జెప్పుచున్నారు అందువలన నని. రెంటిని ఒకఁడను ష్ఠింప నశక్యం బని చెప్పి యుండుటవలనను రెండును గర్తవ్యంబు లని చెప్పుటవలనను సంశయము గలుగుచున్నది, ఆసంశయమునే విశదీకరించుచున్నాఁడు కర్మానుష్ఠానము ఇత్యాదిగా. ప్రశస్యతరము నెఱుంగఁ గోరుట యెందు కని యాశంకించి చెప్పుచున్నారు ప్రశస్యతరము ఇత్యాదిగా. అది యనుష్ఠేయం బగునెడఁ బ్రశ్నము సావకాశ మని చెప్పుచున్నారు కావున నని. ఆప్రశస్యతరమునకే విశేషణము చేయుచున్నారు దేని ననుష్ఠించుటవలన నిత్యాదిగా. రెండును జెప్పి యుండఁగా నెందు కొకటి చెప్పవలయు నని నిర్బంధించుచున్నావు? అనఁగాఁ జెప్పుచున్నారు రెండును ఇత్యాదిగా. కర్మత్యాగములు పరస్పరము విరుద్ధము లగుటవలన నని యర్థము.

హ. సన్న్యాసకర్మయోగములలో శ్రేష్ఠ మగుదానిఁ దెలియఁ గోరినవాఁడై యర్జునుఁడు పలికెను.—సకలకర్మములను సన్న్యసించి శమదమాదిసాధనముల ననుష్ఠించుటచే బ్రహ్మముఁ దెలియఁ గోరువానికి బ్రహ్మజ్ఞానము తప్పక సిద్ధించును. అట్లు కామ్యనిషిద్ధకర్మములను సన్న్యసించి వాసుదేవపూజనబుద్ధిచేఁ గర్మముల ననుష్ఠించుచుండు ముముక్షువునకును జిత్తశుద్ధి యవశ్యము సిద్ధించుటచే జ్ఞానము తప్పక కలుగు నని యభిప్రాయము.

శం. కర్మణ్యకర్మ యః పశ్యేత్ అని యారంభించి కర్మసన్న్యాసము నుపక్రమించి, జ్ఞానాగ్ని దగ్ధ కర్మాణమ్, శారీరం కేవలం కర్మ, యదృచ్ఛా లాభ సంతుష్టః, సర్వం కర్మా ఽఖిలం పార్థ, జ్ఞానాగ్ని స్సర్వకర్మాణి, యోగసన్న్యస్తకర్మాణమ్ అనువాక్యములచే బ్రహ్మనిష్ఠుఁడగు బ్రహ్మవిదునకుఁ గర్తవ్యము సర్వకర్మసన్న్యాసమే యని ప్రతిపాదించి, ఇప్పుడు కర్మసన్న్యాసకర్మయోగములు ఏకకాలంబున నేకపురుషుని కనుష్ఠింప శక్యములు గా వనియు, రెండును అవ్యవహితసాధనము వ్యవహితసాధనము ♦ అగుటచే నేకప్రయోజనసాధకంబు లనియు, ఫలమొక్కటి యయినను అవి యొకటి సాధ్యమును ఒకటి సాధనమును అగుటచేఁ బూర్వాఽపరభావు * లనియు, కర్మయోగరూపసాధనముచే సాధ్య మయినజ్ఞానముఁ బొందిన

♦ సన్న్యాసము అవ్యవహితసాధనము—సాక్షాత్సాధనము, కర్మయోగము వ్యవహితసాధనము—పరంపరగా సాధనము.

* కర్మయోగము పూర్వమునందుఁ గలుగునది, సన్న్యాసము అపరమున—పిమ్మటఁ గలుగునది.

పిమ్మట బ్రహ్మవిదునకు సర్వకర్మసన్న్యాసమే కర్తవ్యం బనియు—ఇవి మొదలగువిషయముల నిరూపించుటకై పంచమాధ్యాయము ప్రారంభింపఁబడుచున్నది. అందు మొదట, లోకసంగ్రహమేవాఽపి అని విద్వాంసుఁడు లోకహితార్థము కర్మము చేయవలయు నని కర్మయోగము నుపక్రమించి, అందు వర్తఏవచ కర్మణి అని తన దృష్టాంతముఁ బ్రతిపాదించి, గుణాగుణేషు వర్తన్తే అనున్యాయమున ననుష్ఠింపవలయు నని యనుష్ఠానప్రకారము సూచించి, ఇట్లు పూర్వైః పూర్వతరం కృతమ్ అని యది శిష్టాచారసమ్మతం బని ప్రదర్శించి, ఆకర్మయోగమునే కురుకర్మైవ తస్మాత్త్వమ్ అనియు యోగ మాతిష్ఠోత్తిష్ఠ అనియు సన్న్యాసముతోఁ గూడ నుపదేశించుటవలన, కర్మసన్న్యాసకర్మయోగములు రెండు నేకకాలమునఁ గర్తవ్యములుగాఁ బ్రాప్తించుటంజేసి, కన్నుదెఱచుటయును మూయుటయును వలె నవి పరస్పరవిరుద్ధము లగుటచే నొక్కం డేకకాలంబునఁ జేయ నశక్యంబు లగుటవలన, రెంటిలో నేదో యొకటి కర్తవ్యం బని ప్రాప్తింపఁగా, వానిలో నేది శ్రేష్ఠతరమైన పురుషార్థసాధకం బగునో దానిం దెలిసి యనుష్ఠింపవచ్చునని వానిలో శ్రేష్ఠ మగు దానిం దెలియఁగోరి యర్జునుండు పలికెను. ఓయీ! ఈకర్మసన్న్యాసకర్మయోగములలో నేది శ్రేష్ఠతరమో దాని నాకుఁ జెప్పు మని యర్జునుప్రశ్న విద్వత్కర్తృకకర్మసన్న్యాసకర్మయోగములలోనా యేమి? అవిద్వత్కర్తృకకర్మసన్న్యాసకర్మయోగములలోనా యేమి? లేక, విద్వదవిద్వత్కర్తృకకర్మసన్న్యాసకర్మయోగములలోనా యేమి? అని యడుగుదువేని; చెప్పెదము. మొదటిపక్షము కాదు. నిరంతరసమాధిచేఁ గలిగినసమ్యగ్దర్శనముచే బ్రహ్మమే నే నని నిష్క్రియ మగు పరబ్రహ్మము తా నని తెలిసి సదా బ్రహ్మరూపముననే యుండునట్టి బ్రహ్మవిదునకుఁ దద్విపరీతమయినయాత్మాఽజ్ఞానముచేఁ గలుగునట్టి యనాత్మతాదాత్మ్యము సంభవింపమివలన అహంకారముచేతనే కలుగు కర్మయోగం బెట్లును సిద్ధింపదు. తనకు విరోధి యగు సమ్యగ్దర్శనము విజృంభించి యుండునపుడు సూర్యునియెదుటఁ జీఁకటికింబోలె నజ్ఞానమునకు స్థితి యనుపపన్న మగుటవలన విద్వాంసున కనాత్మతాదాత్మ్యము సంభవింపనే సంభవింపదు. అది సంభవింపని యప్పుడు తజ్జన్య మగు నహంకారముగూడ సంభవింపదు. అందువలన నహంకారైకనిబంధన ♦ మగు కర్మయోగము స్వప్నమున నేనియు సంభవించు నన శక్యము గాదు. మేలుకొనియుండువానికి స్వప్నవిషయసంబంధ మెట్లు సంభవించును? అట్లు బ్రహ్మజ్ఞానమునందే మేలుకొనియుండుబ్రహ్మ

♦ అహంకారమే కారణముగాఁ గలది.

విదునకు అనాత్మతాదాత్మ్యముతోఁ గాని తత్కార్యముతోఁ గాని సంబంధము సంభవింపదు. సంభవించు నన్నచో నతఁడు కృతకృత్యుఁడు కాఁ డనుట ప్రసక్తించును. అప్పుడు, "తద్బ్రహ్మాఽహ మస్మీతి కృతకృత్యో భవతి, నైవా ఽస్తి కించిత్కర్తవ్యమ్" ఇత్యాదిశ్రుతిస్మృతుల కప్రామాణ్యము ప్రసక్తించును. ప్రత్యక్ష విరోధంబును సంభవించును వక్రత్వమును తొఱ్ఱలు గలుగుటయును మొదలగు ధర్మములను జక్కఁగాఁ జూచినవానికి స్థాణువునందుఁ మరలఁ జోరుఁ డను బుద్ధియుఁ బరుగెత్తుటయును ఎట్లు సంభవింపవో, అట్లు బ్రహ్మమునే తన్నుఁగా నెఱింగి తదానందము ననుభవించుచు సర్వమును బ్రహ్మమునుగానే చూచుచుండు బ్రహ్మవిదునకు అనాత్మతాదాత్మ్యంబును గర్తృత్వబుద్ధియుఁ గామనయుఁ గర్మమునందుఁ బ్రవృత్తియు సంభవింపనే సంభవింపవు. అందువలన నీప్రశ్నము విద్వత్కర్తృకకర్మసన్న్యాసకర్మయోగవిషయము కాదు. తృతీయపక్షమును గాదు, పరస్పర విరోధు లగు విద్వత్త్వాఽవిద్వత్త్వములు ఒకచో నుండుట యనుపపన్న మగుటచే నట్టిప్రశ్న సంభవింపమివలన. ఇఁకఁ బరిశేషమువలన, ♦ అవిద్వత్కర్తృకము లగు కర్మసన్న్యాస కర్మయోగములు రెండును ఏకకాలమునందే కర్తవ్యములుగాఁ బ్రాప్తింపఁగా నవి రెండును బరస్పరవిరుద్ధము లగుటచేఁ జేర్చిచేయుట సంభవింపమివలన, రెంటిలో నొకటి ప్రశస్యతర మని సిద్ధించినచో దాని ముముక్షువు చేయవచ్చు నని వానిలోఁ బ్రశస్యతర మగుదానిఁ దెలియఁ గోరినవాఁడై యర్జునుం డడుగుచున్నాఁడు — కృష్ణ = ఓకృష్ణుఁడా! సదానందరూపుఁ డగుటవలనఁ బరమాత్మ కృష్ణా యని సంబోధింపఁ బడుచున్నాఁడు. పూర్వోక్తవచనములచే; కర్మణామ్ = విధ్యుక్తము లయి యవశ్య మనుష్ఠింపవలసినకర్మములయొక్క; సన్న్యాసమ్ = విడుచుటను; శంససి = చెప్పుచున్నావు. పునః = మరల; కురు కర్మైవ తస్మాత్త్వమ్ అనియు యోగ మాతిష్ఠ యనియు, యోగంచ = కర్మయోగమునుగూడ; శంససి. క్రియచేతను అధికారముచేతను సాధనసంపత్తిచేతను ఆశ్రమముచేతను బరస్పరవిరుద్ధము లయిన సన్న్యాసకర్మయోగములు ఒక్కనిచే నేకకాలంబునఁ జేయ నశక్యములు, నాకు వానిని గర్తవ్యములనుగా విధించుచున్నావు. నా కిందు సంశయము, చేయవలసినది కర్మయోగమా? సన్న్యాసమా? అని, రెండును ఆశ్రమాదిభేదంబునం జేసి పరస్పరవిరుద్ధంబు లగుటచే నొక్కనిచేత నేకకాలంబునఁ జేయ నశక్యంబు లగుటవలన, ఏది శ్రేయస్సాధనం బగునో అదియే కర్తవ్యము, కాని రెండును కర్త

♦ మిగిలినది యగుటవలన.

వ్యములు గావని తోఁచుచున్నది. అందువలన, ఏతయోః = ఈరెంటిలో; యత్ ఏకమ్ = ఏది యొకటి; శ్రేయః = ప్రశస్యతర మని మోక్షసాధనముగా; నీచేత, సునిశ్చితమ్; దానినే నాకుఁ జెప్పు మని యర్థము.

ము. విధ్యుక్తకర్మబుద్ధుల
కీ ధ్యాయద్వయిని నిర్ణయము గావించెఁ
ద్వ్యధ్యాయి నిర్ణయించు శ్రీ
తద్ధ్యేయుం డిఁకను గర్మతత్త్యాగముల౯.

తృతీయాధ్యాయంబున జ్యాయసీ తే కర్మణస్తే ఇత్యాదిగా నర్జునునిచే నడుగఁబడినవాఁడై భగవంతుఁడు జ్ఞానకర్మములకు వికల్పసముచ్చయంబులు సంభవింపమిం జేసి యధికారిభేదవ్యవస్థచే లోకే ఽస్మి౯ ద్వివిధా నిష్ఠా పురా ప్రోక్తా మయా ఇత్యాదిగా నిర్ణయము గావించెను. అట్లు, అజ్ఞుఁ డధికారిగాఁ గలకర్మము జ్ఞానముతో సముచ్చయింపఁబడదు, తేజస్తిమిరంబులుంబోలె నేకకాలంబున సంభవింపమివలన, కర్మాధికారమునకు హేతువైన భేదబుద్ధిని బోఁగొట్టునది యగుటచే జ్ఞానము కర్మవిరోధి యగుటవలన. వికల్పింపనుం బడదు, ఏకార్థములు ♦ గాకుండుటవలన, జ్ఞానకార్య మయిన యజ్ఞాననాశము కర్మముచేఁ గలిగింప నశక్య మగుటవలన, « త మేవ విదిత్వా ఽతిమృత్యు మేతి నా ఽన్యః పన్థా విద్యతే ఽయనాయ" అను శ్రుతివలన. జ్ఞానము కలిగిన పిమ్మటఁ గర్మకార్యాపేక్షయే లే దని చెప్పఁబడినది యావానర్థ ఉదపానే అనుస్థలమున. అట్లు జ్ఞానికిఁ గర్మమునం దధికారము లే దని నిశ్చితము కాఁగా, ప్రారబ్ధకర్మవశంబున వ్యర్థచేష్టగాఁ గర్మానుష్ఠానము గాని సర్వకర్మసన్న్యాసము గాని జ్ఞానికృత్యం బనుట నిర్వివాదం బని చతుర్థాధ్యాయంబున నిర్ణయింపఁబడినది. అజ్ఞునకో అంతఃకరణశుద్ధిద్వారమున జ్ఞానోత్పత్తికొఱకుఁ గర్మములనుష్ఠేయములు, « త మేతం వేదానువచనేన బ్రాహ్మణా వివిదిషన్తి యజ్ఞేన దానేన తపసా ఽనాశకేన » అను శ్రుతివలనను, « సర్వం కర్మా ఽఖిలం పార్థ జ్ఞానే పరిసమాప్యతే » అనుభగవద్వచనమువలనను. ఇట్లు సర్వకర్మములును జ్ఞానార్థములు. అట్లు సర్వకర్మసన్న్యాసముగూడ జ్ఞానార్థముగా శ్రుతి చెప్పుచున్నది « ఏత మేవ ప్రవ్రాజినో లోక మిచ్ఛన్తః ప్రవ్రజన్తి, శాన్తో దాన్త ఉపరత స్తితిక్షు స్సమాహితో భూత్వా ఽఽత్మన్యేవా ఽఽత్మానం పశ్యేత్, త్యజ త్వైవ హి తత్ జ్ఞేయం త్యక్తుః

♦ ఒక్కటే ఫలము గలవి.

ప్రత్యక్పరం పదమ్, సత్యానృతే సుఖదుఃఖే వేదా నిమం లోక మముంచ పరిత్యజ్యా ఽఽత్మాన మన్విచ్ఛేత్ " § ఇత్యాదిగా. అందు, ఆరా దుపకారకసన్నిపత్యోపకారకము ♦ లగుకర్మతత్త్యాగములకుఁ బ్రయాజావఘాతములకుంబోలె * సముచ్చయము సంభవింపదు, విరుద్ధము లగుటచే నేకకాలస్థితి సంభవింపమివలన. కర్మతత్త్యాగములకు ఆత్మజ్ఞానమే ఫల మగుటచే నేకార్థంబు లగుటవలన నతిరాత్రములందు షోడశి గ్రహణాగ్రహణములకుంబోలె ¶ వికల్పముగూడ సంభవింపదు, ద్వారభేదముచే నేకార్థములు గామివలన. కర్మమునకుఁ బాపక్షయరూప మైనయదృష్టమే గదా ద్వారము. సన్న్యాసమునకో సర్వవిక్షేపములును లేకుండుటచే విచారమున కవసరము గల్గించుట యనునది దృష్టమే ద్వారము; నియమాపూర్వమో $ దృష్టసంబంధి యగుటవలన నవఘాతాదికమునందువలెఁ బ్రయోజకము కాదు. అందువలన, అదృష్టార్థదృష్టార్థములయినయారాదుపకారకసన్నిపత్యోపకారకములకు ఒక్కటియే ప్రధానము ఫలమైనను వికల్పము సంభవింపనే సంభవింపదు, సంభవించు నన్నచో ప్రయాజావఘాతాదులకుఁగూడ వికల్పముప్రసక్తించుటవలన. అందువలనఁగ్రమంబున రెండును అనుష్ఠేయములు. అందును సన్న్యాసానంతరము కర్మానుష్ఠానం బగుఁ గాక యనువెడ నప్పుడు విడిచినపూర్వాశ్రమమును స్వీకరించుటచే నారూఢపతితుఁడగుటవలనఁగర్మమునం దనధికారియగును. స్వీకరించినసన్న్యాసంబును వ్యర్థంబగును, అది యదృష్టార్థము గామివలన. మొదటఁ జేసినసన్న్యాసముచేతనే జ్ఞానాధికారము లభించుచుండఁగాఁ దదనంతరము కర్మానుష్ఠానముఁగూడ వ్యర్థమగును. అందువలన మొదట భగవదర్పణబుద్ధిచే నిష్కామకర్మానుష్ఠానముచేసి యందుచే నంతఃకరణశుద్ధిగలిగి తీవ్రమయిన వైరాగ్యముచే వివిదిష దృఢమయిన పిమ్మట సర్వకర్మసన్న్యాసము శ్రవణ

---

§ సన్న్యాసు లీలోకమునే-ఆత్మ యమలోకమునే కోరినవారలై సన్న్యసించుచున్నారు, శమము దమము ఉపరతి తితిక్ష సమాధి గలవారలై యాత్మ యందే యాత్మను జూడవలయును, విదుమవానియొక్క ప్రత్యక్స్వరూపము విదుచువానిచేతనే తెలియ నగును, సత్యానృతములను సుఖదుఃఖములను వేదములను ఇహపరలోకములను విడిచి యాత్మను గోరవలయును.

♦ ఆరాత్ ఉపకారకము-దూరముగా నుపకారము చేయునది, చిత్తశుద్ధిద్వారమున నుపకారము చేయునది యనుట. సన్నిపత్యోపకారకము-సమీపమున నుపకారము చేయునది.

* ప్రయాజము అవఘాతము అనునవి యజ్ఞాంగకర్మములు.

¶ షోడశి యనఁగా యజ్ఞమునందు సోమరసము నుంచుపాత్రము, దానిని గ్రహించుటయును గ్రహింపమికిని బోలె.

$ నియమముచేఁ గలుగు నపూర్వము.

మననాదిరూప మగు వేదాంతవాక్యవిచారముకొఱకుఁ గర్తవ్యం బని భగవంతునిచుతము. అట్లు చెప్పఁబడినది « నకర్మణా మనారమ్భా న్నైష్కర్మ్యం పురుషోఽశ్నుతే » అని. చెప్పఁబడునుగూడ « ఆరురుక్షోర్మునే ర్యోగం కర్మ కారణ ముచ్యతే । యోగారూఢస్య తస్యైవ శమః కారణ ముచ్యతే " అని. శమ మనఁగా నిటఁ దీవ్రవైరాగ్యపూర్వకమైన వివిదిష. అట్లు చెప్పఁబడినది వార్తికకారులచేత « ప్రత్యగ్వివిదిషాసిద్ధ్యై వేదానువచనాదయః। బ్రహ్మావాప్త్యైతు తత్త్యాగ ఈప్సన్తీతి శ్రుతే ర్బలాత్ »♦ అని. స్మృతియును « కషాయపక్తిః కర్మాణి జ్ఞానంతు పరమాగతిః । కషాయే కర్మభిః పక్వే తతో జ్ఞానం ప్రవర్తతే " * అని. మోక్షధర్మమునందును « కషాయం పాచయిత్వాతు శ్రేణీ స్థానేషుచ త్రిషు । ప్రవ్రజేచ్చ పరంస్థానం పారివ్రాజ్య మనుత్తమమ్ ॥ భావితైః కరణై శ్చాయం బహుసంసారయోనిషు । ఆసాదయతి శుద్ధాత్మా మోక్షంవై ప్రథమాశ్రమే॥ త మాసాద్యతు ముక్తస్య దృష్టార్థస్య విపశ్చితః। త్రిష్వాశ్రమేషు కోన్వర్థో భవేత్పరమ మీప్సతః " ♦♦ అని. ఇట మోక్ష మనఁగా వైరాగ్యము. ఇందుచేఁ గ్రమాక్రమసన్న్యాసములు రెండును దెలుపఁబడినవి. అట్లు శ్రుతి " బ్రహ్మచర్యం సమాప్య గృహీ భవేత్ గృహాద్వనీ భూత్వా ప్రవ్రజేత్ యదివేతరథా బ్రహ్మచర్యాదేవ ప్రవ్రజేద్గృహాద్వా వనాద్వా యదహరేవ విరజేత్తదహరేవ ప్రవ్రజేత్ " § అని. అందువలన, అర్జునకు వైరాగ్యము లేని దశయందు,

---

♦ ప్రత్యగాత్మజ్ఞానేచ్ఛ సిద్ధించుకొఱకై వేదానువచనాదులు. బ్రహ్మప్రాప్తికొఱకో వేదానువచనాదిత్యాగము, ఈప్సన్తి-కోరుచున్నారు అను శ్రుతియొక్క- బలమువలన.

* కర్మములు కషాయమును-చిత్తదోషమును పచనము చేయునవి జ్ఞానమో పరమగతి. కర్మములచేఁ గషాయము పక్వముగాఁగా నంత జ్ఞానము ప్రవర్తించుచున్నది.

♦♦ మూఁడాశ్రమములందును కషాయమును పచింపఁజేసికొని సర్వోత్తమ మయిన పరమస్థానమగు సన్న్యాసాశ్రమమును బొందవలయును. సంసారము నందలి పెక్కుజన్మములందు అభ్యసించిన సాధనములచే నితఁడు మొదటి యాశ్రమమునందే శుద్ధచిత్తుఁడై మోక్షమును-వైరాగ్యమును పొందుచున్నాఁడు. దానిం బొంది ముక్తుఁడై-విరక్తుఁడై దృష్టార్థుఁడై పరమ మగుజ్ఞానమును గోరునట్టి విద్వాంసునకు మూఁడాశ్రమములందును-బ్రహ్మచర్య గార్హస్థ్య వానప్రస్థాశ్రమములందును ఏమిప్రయోజనము గలదు ?

§ బ్రహ్మచర్యము సమాప్తిచేసి గృహస్థుఁడు కావలయును, గృహస్థాశ్రమమునుండి వనప్రస్థుఁడై సన్న్యసింపవలయును. వేఱువిధమునఁ గాని. బ్రహ్మచర్యమునుండియే సన్న్యసించునది, గృహస్థాశ్రమమునుండిగాని వనప్రస్థాశ్రమమునుండిగాని, ఏదినము విరక్తుఁ డగునో అదినముననే సన్న్యసింపవలయును.

కర్మానుష్ఠానమే, వానికే వైరాగ్యము గలిగిన దశయందు సన్న్యాసము శ్రవణాదులకవసరము గల్గించుటచే జ్ఞానార్థం బని దశాభేదంబున నజ్ఞు నధికరించియే కర్మతత్త్యాగముల వివరించుటకై పంచమ షష్ఠాధ్యాయము లారంభింపఁబడుచున్నవి. విద్వత్సన్న్యాసమో, జ్ఞానబలంబువలన నర్థసిద్ధమే యగుటచే సందేహము లేకుండుటవలన నిట విచారింపఁబడదు. అందు జిజ్ఞాసు వగు నజ్ఞు నొక్కనినే యుద్దేశించి జ్ఞానార్థములుగాఁ గర్మతత్త్యాగములను విధించుటవలనను, అవి విరుద్ధము లగుటవలన నేకకాలమున ననుష్ఠింప నశక్యంబు లగుటవలనను, జిజ్ఞాసుఁ డను నేను దేని నిప్పు డనుష్ఠింపవలయు నని సందేహపడుచున్నవాఁడై యర్జునుఁడు పలికెను.—కృష్ణ = సదానందరూపుఁడా! లేక, భక్తులదుఃఖమును ఆకర్షించువాఁడా! కర్మణామ్ = యావజ్జీవాది శ్రుతివిహితము లగు నిత్యనైమిత్తికకర్మములయొక్క; త్యాగమ్ = సన్న్యాసమును; జిజ్ఞాసు వగు నర్జునునుద్దేశించి, శంససి = చెప్పుచున్నావు, వేదముఖంబున. పునః = మరల; యోగంచ = కర్మానుష్ఠానరూప మయిన యోగమునుగూడ; శంససి = చెప్పుచున్నావు, « ఏత మేవ ప్రవ్రాజినో లోక మిచ్ఛన్తః ప్రవ్రజన్తి, త మేతం వేదానువచనేన బ్రాహ్మణా వివిదిషన్తి» అనుశ్రుతివాక్యద్వయముచేత, « నిరాశీ ర్యతచిత్తాత్మా త్యక్త సర్వపరిగ్రహః। శారీరం కేవలం కర్మ కుర్వ న్నాప్నోతి కిల్బిషమ్, ఛిత్త్వైనం సంశయం యోగ మాతిష్ఠోత్తిష్ఠ" అను గీతావాక్యద్వయముచేతఁ గాని. అందు, ఒకయజ్ఞు నుద్దేశించియే కర్మతత్త్యాగముల విధించుటవలన, ఏకకాలంబున రెండును అనుష్ఠింప నశక్యంబు లగుటవలన; ఏతయోః= ఈకర్మతత్త్యాగములలోపల; యత్; ఏకమ్; శ్రేయః = ప్రశస్యతర మని తలంచుచున్నావో; కర్మముగాని తత్త్యాగముగాని, తత్; మే; బ్రూహి; సునిశ్చితమ్; నీమతము ననుష్ఠించుటకొఱకు.

శ్రీ. కర్మసన్న్యాసకర్మయోగములయందు
ఫల్గుననిసంశయంబును బరిహరించి
జితకరణసముదాయుఁ డొయతికి ముక్తిఁ
బంచమాధ్యాయమునయందుఁ బలికెను హరి.

అజ్ఞానసంభూత మగు సంశయమును జ్ఞానాసిచే ఛేదించి కర్మయోగము నాశ్రయింపు మని చెప్పఁబడినది. అందుఁ బూర్వాపరవిరోధముఁ దలంచినవాఁడై యర్జునుఁడు పలికెను.—యస్త్వాత్మరతి రేవ స్యాత్ ఇత్యాదిగాను, సర్వం కర్మాఖిలం పార్థ ఇత్యాదిగాను, జ్ఞానికి సర్వకర్మసన్న్యాసముఁ జెప్పుచున్నావు. జ్ఞానాసిచే సంశయమును ఛేదించి యోగము నాశ్రయింపు మని మరల యోగమును

గూడఁ జెప్పుచున్నావు. కర్మసన్న్యాసంబును గర్మయోగంబును ఒక్కని కేకకాలంబునందే సంభవింపవు, విరుద్ధస్వభావంబు లగుటవలన. అందువలన, వీనిలోపల నొక్కటి యనుష్ఠింపవలయుం గావున నా కేది శ్రేయమో—శ్రేష్ఠమో, సునిశ్చితమయినదాని నొక్కటిం జెప్పుము.

ప. ఇట్లు పరస్పరవిరుద్ధంబు లగుకర్మసన్న్యాసకర్మయోగంబుల నేకకాలంబున నుపదేశించుటవలన సందేహము నొందినవాఁడై యర్జునుం డడుగుచున్నాఁడు.—ఓకృష్ణా! మొదట, కర్మణాం సన్న్యాసం శంససి. పునః = వెంటనే; యోగమ్; శంససి = ఉపదేశించుచున్నావు. అప్పుడు, ఏతయోః = ఈరెంటిలోపల; యత్, శ్రేయః = శ్రేష్ఠమో; తత్; ఏకమ్; సునిశ్చిత మగునట్లు; బ్రూహి.

రా. చతుర్థాధ్యాయంబునఁ గర్మయోగమునకు జ్ఞానాకారతచేఁ గలుగు స్వరూపభేదంబును జ్ఞానాంశమునకే ప్రాధాన్యంబును జెప్పఁబడినది. జ్ఞానయోగమునం దధికారియైనవానికిఁ గూడఁ గర్మయోగమే యంతర్గతాత్మజ్ఞానం బగుటవలనను ప్రమాదరహితం బగుటవలనను సులభం బగుటవలనను ఇతరాపేక్ష లేనిది యగుటవలనను జ్యాయం బని తృతీయాధ్యాయంబునందే చెప్పఁబడినది. ఇప్పుడు ఆత్మప్రాప్తిసాధనం బనుట యందుఁ గర్మయోగము జ్ఞాననిష్ఠకంటె శీఘ్రం బనుటయుఁ గర్మయోగాంతర్గతం బగు నకర్తృత్వానుసంధానము యొక్కవిధంబును ప్రతిపాదించి తన్మూల మయిన జ్ఞానము గూడ శోధింపఁబడుచున్నది *.—కర్మణాం సన్న్యాసమ్ = జ్ఞానయోగమును; పునః; కర్మయోగంచ; శంససి. ఇది యభిప్రాయము—ద్వితీయాధ్యాయమునందు, ముముక్షువు మొదటఁ గర్మయోగమునే చేయవలయును, కర్మయోగముచే నంతఃకరణమునందలి కషాయము తొలంగిన పిదప జ్ఞానయోగముచే నాత్మదర్శనము చేయవలయు నని ప్రతిపాదించి, మరలఁ దృతీయచతుర్థాధ్యాయములందు, జ్ఞానయోగాధికారదశను బొందినవానికిఁ గూడఁ గర్మయోగనిష్ఠయే జ్యాయము, అదియే జ్ఞాననిష్ఠాపేక్ష లేకయే యాత్మప్రాప్తికి సాధనం బని కర్మనిష్ఠను ప్రశంసించుచున్నావు. అని. అందు, ఏతయోః = ఈజ్ఞానయోగకర్మయోగములలో; ఆత్మప్రాప్తి సాధనత్వమునందు, యత్ ఏకమ్ = ఏదియొక్కటి; సౌకర్యమువలనను శీఘ్రం బగుటవలనను; శ్రేయః = శ్రేష్ఠ మని; సునిశ్చితమ్ = చక్కఁగా నిశ్చయింపఁబడినదో; తత్ మే బ్రూహి.

* చక్కఁగాఁ బ్రతిపాదింపఁబడుచున్నది.

కృష్ణా! నీవు ద్వితీయాధ్యాయంబున ముముక్షువు మొదటఁ గర్మయోగము ననుష్ఠించి దానిచే నంతఃకరణశుద్ధి గలవాఁడైనపిమ్మట జ్ఞానయోగము ననుష్ఠింపవలయు నని చెప్పితివి. మరలఁ దృతీయచతుర్థాధ్యాయములందు జ్ఞానయోగముకంటెఁ గర్మయోగము శ్రేష్ఠ మని చెప్పుచున్నావు. కావున నీ రెంటిలో నేది యుత్తమమో దాని నాకుం జెప్పు మని తాత్పర్యము.

మూ. తృతీయాధ్యాయమునఁ జెప్పినకర్మయోగమునే ప్రపంచించుచున్నాఁ డీయధ్యాయముచేత.—యదృచ్ఛాలాభసంతుష్టః ఇత్యాదిగా సన్న్యాసమును; కురు కర్మైవ ఇత్యాదిగా కర్మయోగమును. నియమనము మొదలగువానిచే సకలలోకముల నాకర్షించుటవలనఁ గృష్ణుఁడు. అట్లు చెప్పఁబడినది « యతః కర్షసి దేవేశ నియమ్య సకలం జగత్ । అతో వదన్తి మునయః కృష్ణం త్వాం బ్రహ్మవాదినః ” ♦ అని మహాభారతమునందు. సన్న్యాసశబ్దార్థమును భగవంతుఁడే చెప్పఁబోవుచున్నాఁడు. ఇది ప్రశ్నాభిప్రాయము—సన్న్యాసము శ్రేయము—అధిక మగునేని, అప్పుడు సన్న్యాసమునకుఁ గొంచెము విరోధి యగుచున్నది యుద్ధము. అని.

శ్రీభగవానువాచ.—

సన్న్యాసః కర్మయోగశ్చ నిశ్శ్రేయసకరావుభౌ
తయోస్తు కర్మసన్న్యాసాత్కర్మయోగో విశిష్యతే. ౨

భా. స్వాభిప్రాయముఁ జెప్పుచు నిర్ణయముకొఱకు శ్రీభగవంతుఁడు పలికెను.—సన్న్యాసః = కర్మములపరిత్యాగమును; కర్మయోగశ్చ = కర్మముల ననుష్ఠించుటయు; అవి, ఉభౌ = రెండును; నిశ్శ్రేయసకరౌ= మోక్షముఁ గలిగించునవి, జ్ఞానోత్పత్తిహేతువు లగుటచే. రెండును నిశ్శ్రేయసకరంబులే, అట్లయినను, తయోస్తు = నిశ్శ్రేయసహేతువు లయినయా రెంటిలో మాత్రము; కర్మసన్న్యాసాత్ = కేవల మయినకర్మసన్న్యాసముకంటె; కర్మయోగః= కర్మయోగము; విశిష్యతే=ఉత్తమము. అని, కర్మయోగమును స్తుతించుచున్నాఁడు.

♦ దేవేశ్వరుఁడా! ఎందువలన నీవు సకలజగత్తును నియమించి యాకర్షించుచున్నావో అందువలన బ్రహ్మవాదు లగుమునులు నిన్నుఁ గృష్ణునిఁగాఁ జెప్పుచున్నారు.

కర్మసన్న్యాసంబును గర్మయోగంబును ఈరెండును జ్ఞానోత్పత్తికి హేతువు లగుటచే మోక్షప్రదములే యగును. అయినను వానిరెంటిలోఁ గర్మసన్న్యాసముకంటెఁ గర్మయోగం బుత్తమ మని తాత్పర్యము.

ఆ. ప్రశ్నము నిట్లు ప్రకటించి యుత్తరముఁ బ్రకటించుచున్నారు స్వాభిప్రాయము నిత్యాదిగా. నిర్ణయముకొఱకు—దానిమూలంబున నగ్గునునిసంశయము నివర్తించుట కని యర్థము. ఇట్లు ప్రశ్నము ప్రవర్తించినపిదపఁ గర్మయోగము సుకరంబని తలఁచి యందుచేఁ బ్రశస్యతరం బని చెప్పఁ గోరినవాఁడై భగవంతుఁడు ప్రతివచనం బేమి చెప్పె నని యాశంకించి చెప్పుచున్నారు సన్న్యాసః ఇత్యాదిగా. రెండును దుల్యము లనుశంకను వారించుచున్నాఁ డుత్తరార్ధముచేత. అప్పుడు జ్ఞానమే మోక్షోపాయం బని యెట్లు చెప్పవచ్చు ననఁగాఁ జెప్పుచున్నారు జ్ఞానోత్పత్తీత్యాదిగా. అప్పుడు రెంటికిని బ్రశస్యం బగుట గాని యప్రశస్యం బగుట గాని సమాన మని యాశంకించి చెప్పుచున్నారు రెండును ఇత్యాదిగా. జ్ఞానసహితమయినకర్మసన్న్యాసము కర్మయోగముకంటె నుత్తమం బని వివక్షించి విశేషణము చేయుచున్నారు కేవలమైన ♦ అని.

హ. భగవంతుం డగ్గును నభిప్రాయము నెఱింగినవాఁడై యి ట్లనియె.— సన్న్యాసః; కర్మయోగశ్చ; ఉభౌ= రెండును; నిశ్శ్రేయసకరౌ = మోక్షకరంబులే. అప్పుడు వానిలో నేమి విశేషం బనఁగా—తయోస్తు; కర్మసన్న్యాసాత్ = కర్మత్యాగముకంటె; కర్మయోగః; ఉత్తమము. కర్మములు జ్ఞానఫలకంబు లని స్పష్టముగా విధించుటవలన, “స్వకర్మణా త మభ్యర్చ్య సిద్ధిం విన్దతి మానవః” అను వచనముచేత.

శం. ఇట్లు కర్మసన్న్యాసకర్మయోగములు ఒక్కనిచే నేకకాలంబున ననుష్ఠింప నలవి గా వని సిద్ధింపఁగా వానిలో నొకటి శ్రేష్ఠం బగువాని నిర్ణయించుకొఱకు “దేశ కాల వయో ఽవస్థా బుద్ధి శక్త్యనురూపతః। ధర్మోపదేశో భైషజ్యం వక్తవ్యం ధర్మపారగైః” * అనున్యాయంబునఁ నధికారికిఁ దగినయుత్తరమును శ్రీభగవంతుఁడు పలికెను.—బ్రహ్మమునందుఁ జక్కగానుండుట సన్న్యాస

♦ జ్ఞానరహితమైన అని యర్థము.

* దేశమునకును గాలమునకును వయస్సునకును అవస్థకును బుద్ధికిని శక్తికిని దగినట్లుగా ధర్మోపదేశమును ఔషధమును ధర్మపారగులు చెప్పవలయును.

సము, బాహ్యవిషయములను బొందక చిత్తము బ్రహ్మమునందు బ్రహ్మరూపంబున నుండుట యను నిర్వికల్పసమాధి; ప్రత్యగాత్మ దృష్టి యుంచి యనాత్మప్రత్యయము నిరసించుట యను సవికల్పకసమాధియు నొకసన్న్యాసము; ఈరెండుసన్న్యాసములును బ్రధానములు. ఈరెంటికిని శ్రవణమననంబులకును అంగభూతము తత్ప్రతికూలము లయిన సర్వకర్మములను విడుచుటయును సన్న్యాసము; ఇట్లు సన్న్యాసశబ్దార్థము మూఁడువిధములు. ఇటఁ బ్రధానము లగుసన్న్యాసములు రెండును వివక్షితములు గావు. మఱి యే మనఁగా, అంగభూతమై శ్రవణాదిజన్యజ్ఞానద్వారమున మోక్షహేతు వగు సర్వకర్మసన్న్యాసమే యిట వివక్షితము; అట్టిది ఏది యవిద్వత్కర్తృకమైనదియు, మఱియు స్వానుష్ఠానప్రాప్తమైనచిత్తశుద్ధిచేఁ గలుగుజ్ఞానము ద్వారమున మోక్షహేతు వగు నవిద్వత్కర్తృక మైనకర్మయోగ మేది గలదో అదియు; అవి, ఉభౌ = రెండును; నిశ్శ్రేయసకరౌ = మోక్షమునకు సాధనములే యగును. అట్లయినను, అవిద్వాంసునకు నేకకాలమునఁ గర్తవ్యములుగాఁ బ్రాప్తము లయిన, తయోస్తు = ఆరెంటిలో మాత్రము; గుణదోషవిచారము చేసినచో, సదసద్వివేకముచేఁ గలుగు తీవ్రవైరాగ్యమును తీవ్రమోక్షేచ్ఛయును యమనియమశమదమాదు లగు నంతరంగసాధనంబులసమృద్ధియును లేని కేవలప్రేషమాత్రోచ్చారణరూప మైనసన్న్యాసముకంటె, కర్మయోగము శ్రద్ధచేఁ జక్కఁగా ననుష్ఠింపఁబడునది; విశిష్యతే = తన యనుష్ఠానముచేఁ గలుగు గుణంబులచే నుత్తమ మగుచున్నది. శ్రౌతస్మార్తాదిలక్షణ మగు కర్మమునే పరమేశ్వరప్రీతికొఱకు శ్రద్ధతోఁ జక్కఁగా ననుష్ఠించునట్టి యవిద్వాంసునకు ఋణత్రయనివృత్తియు నందుచే నింద్రాది దేవతాప్రసాదంబును ఈశ్వరప్రసాదంబును ఇంద్రియప్రసాదంబును జిత్తశుద్ధియు ఇవి మొదలగు జ్ఞానసాధనములసంపత్తి సిద్ధించుచున్నది, అందువలనఁ గర్మయోగము మున్ను చెప్పినసన్న్యాసముకన్నను శ్రేష్ఠతరం బగుచున్నది, కావున సాధనశూన్యుం డగు నవిద్వాంసుఁడు సాహసంబున సన్న్యాసంబు సేయరాదు, కర్మమునే యీశ్వరార్పణబుద్ధిచేఁ జక్కఁగాఁ జేయవలయు నని సిద్ధము. ఓయీ! "న్యాస మేషాం తపసా మతిరిక్త మాహుః" § అని శ్రుతి సన్న్యాసమే యుత్కృష్ట మని చెప్పుచున్నది, అట్లుండఁగా భగవంతుఁడు సన్న్యాసమును దక్కువ చేసి కర్మయోగము నుత్కృష్టమునుగాఁ జెప్పుట యనుచితము అందువేని; అట్లు కాదు. భగవంతునిప్రవృత్తి సర్వలోకానుగ్రహార్థం బగుటవలన. మొదట

§ సన్న్యాసమును ఈతపస్సులలో నతిశయించినదానిఁ గాఁ జెప్పుచున్నారు.

« నజాయతే మ్రియతేవా " ఇత్యాదివాక్యములచే మూఢులు కానివారికి ఆత్మతత్త్వమును దత్సాధనం బగుసన్న్యాసంబు నుపదేశించి, ఇప్పుడు తమవిద్యను బ్రజ్ఞను బ్రకృతిని బరపారగమనశక్తిని * నొందక యజ్ఞానంబున నేదో యొకనిమిత్తంబున హఠముచే సన్న్యసించి మూఢులు పతితు లగుదు రని వారి నుద్ధరించుటకై యిట నప్రకృతమునైనను గర్మయోగము నెత్తి వారలకుఁ గర్మమునందే ప్రవృత్తి కలుగుటకై కర్మయోగమును స్తుతించుచున్నాఁడు కర్మయోగో విశిష్యతే అని. కాని సన్న్యాసమును నిరాకరించినవాఁడు కాఁడు, సన్న్యాసము స్వస్వరూపం బగుటవలనను సర్వోత్తమం బగుటవలనను, « న్యాస ఇతి బ్రహ్మ బ్రహ్మాహి పర ఇతి న్యాస ఏవా త్యరేచయత్ » ♦ అని సన్న్యాసమే బ్రహ్మ మనియు సర్వోత్తమ మనియు శ్రుతి యుపదేశించుటవలన. అందువలనఁ గర్మయోగమును స్తుతించుటయే యేతద్వచనాభిప్రాయ మని నిశ్చయింపవలయును.

మ. ఇట్లర్జునుం డడుగఁగా నందు కుత్తరము శ్రీభగవంతుఁ డిట్లనియె.—నిశ్శ్రేయసకరౌ = జ్ఞానోత్పత్తికి హేతువు లగుటచే మోక్షమున కుపయోగించునవి. తయోస్తు; కర్మసన్న్యాసాత్ = అనధికారిచేఁ జేయఁబడు కర్మసన్న్యాసముకంటె; కర్మయోగః; విశిష్యతే = శ్రేయము, అధికారము కలిగించుటచేత.

శ్రీ. ఇందు కుత్తరము శ్రీభగవంతుఁడు చెప్పెను.—ఇది భావము.—వేదాంతవేద్య మగునాత్మతత్త్వముం దెలిసినవాని నుద్దేశించి కర్మయోగమును నేను జెప్పినవాఁడఁ గాను. అట్లు చెప్పినం గదా పూర్వోక్తసన్న్యాసముతో విరోధం బగును. మ తేమనఁగా, దేహాత్మాభిమాని వగు నీకు బంధువధాదినిమిత్తమైన శోకమోహాదికముచేఁ గలిగిన యీసంశయమును దేహాత్మవివేకజ్ఞానం బనుఖడ్గముచే ఛేదించి పరమాత్మజ్ఞానోపాయ మగు కర్మయోగము నాశ్రయింపు మని చెప్పుచున్నాను. కర్మయోగముచేఁ జిత్తశుద్ధి నొందినవానికి ఆత్మతత్త్వజ్ఞానము కలిగిన పిమ్మటఁ దత్పరిపాకముకొఱకు జ్ఞాననిష్ఠాంగముగా సన్న్యాసమును మున్ను చెప్పితిని. ఇ ట్లగుటవలన, అంగప్రధానములకు వికల్పము సంభవింపమిం జేసి సన్న్యాసంబును గర్మయోగంబును నీరెండును భూమికాభేదంబున సముచ్చితంబులై నిశ్శ్రేయసమును సాధించుచున్నవి. అ ట్లయినను, తయోః = వానిలోపల; కర్మసన్న్యాసముకంటె; కర్మయోగము; విశిష్యతే = ఉత్తమ మగుచున్నది.

---

* ఆవలిగట్టును బొందుటయందలిశక్తిని.

♦ న్యాస మనునది బ్రహ్మము, బ్రహ్మమే గదా పరము కావున న్యాసమే అతిశయించినది.

ప. ఇందు రెంటును శ్రేష్ఠం బనునప్పుడు వీనిలో శ్రేయం బగుదానిఁ జెప్పు మని యడుగఁబడినవాఁడై భగవంతుఁడు చెప్పుచున్నాఁడు.—సన్న్యాసః, కర్మయోగశ్చ; అవి, ఉభౌ = రెండును; అధికారిభేదముచే నిశ్శ్రేయసకరంబు లగుచున్నవి. ఒకనికి రెండు నుపదేశింప లేదు. ఇది యభిప్రాయము.—ఆత్మతత్త్వజ్ఞునకుఁ గర్మయోగ ముపదేశింప లేదు, మ ఱేమనఁగా, దేహాత్మాభిమానివై బంధువధశోకాకులుం డగు నీయట్టివానికి యోగ మాతిష్ఠ యని చెప్పితిని, కర్మయోగ మనుష్ఠించుటచే శుద్ధచిత్తుఁ డైనవానికి ఆత్మతత్త్వజ్ఞానము కలిగిన పిదపఁ గర్మసన్న్యాసము సంభవింపక తప్పదు, ఇట్లు రెంటును భూమికాభేదముచేత నిశ్శ్రేయసము సాధించుటయందు సముచ్చితంబులే యగుచున్నవి, అట్లయినను వానిలోపలఁ బ్రస్తుతమయినకర్మసన్న్యాసముకంటెఁ గర్మయోగ ముత్తమము.

రా. సన్న్యాసః = జ్ఞానయోగంబును; కర్మయోగశ్చ = కర్మయోగంబును; జ్ఞానయోగమునందు సమర్థుఁ డైనవానికిఁగూడ, ఉభౌ = రెండును; ఇతరాపేక్ష లేనివై, నిశ్శ్రేయసకరౌ = మోక్షము కలిగించునవి. తయోస్తు = ఆరెంటిలో మాత్రము; కర్మసన్న్యాసాత్ = జ్ఞానయోగముకంటె; కర్మయోగః = కర్మయోగమే; విశిష్యతే = ఉత్తమ మగుచున్నది.

జ్ఞానయోగమునం దధికారము గలవానికిఁ గూడ జ్ఞానయోగంబును గర్మయోగంబును రెండును ఇతరము నపేక్షింపకయే మోక్షము కలిగించును. అయినను వానిలో జ్ఞానయోగముకంటెఁ గర్మయోగము శ్రేష్ఠము.

మా. ఈసన్న్యాసము ♦ యత్యాశ్రమము గాదు, "ద్వన్ద్వత్యాగాత్తు సన్న్యాసా న్మత్పూజైవ గరీయసీ" † అనువచనమువలన. "తాని వా ఏతాన్యవరాణి తపాంసి న్యాసఏవాత్యరేచయత్" * అనియునుం గలదు. "సన్న్యాసస్తు తురీయో యో నిష్క్రియాఖ్య స్సధర్మకః । న తస్మాదుత్తమో ధర్మో లోకే కశ్చన విద్యతే॥ తద్భక్తోఽపి హి యద్గచ్ఛేత్తద్గృహస్థో న ధార్మికః । మద్భక్తిశ్చ విరక్తిశ్చ తదధికారో నిగద్యతే । యదాఽధికారో భవతి బ్రహ్మచార్యపి ప్రవ

♦ ఉత్తరవాక్యమునందలి సన్న్యాసశబ్దము.

† ద్వంద్వత్యాగరూప మయినసన్న్యాసముకంటె మత్పూజనమే—ఈశ్వరార్పణబుద్ధిచేఁ గర్మానుష్ఠానమే యుత్తమము.

* అథానాదు లగు నీతపస్సులు అవరములు—తక్కువ యయినవి, సన్న్యాసమే యుత్తమ మయినది.

జేత్ " 1 అని నారదీయమునందు. « బ్రహ్మచర్యా దేవ ప్రవ్రజేత్, య దహ రేవ విరజేత్ తదహరేవ ప్రవ్రజేత్ » $ అనియు శ్రుతి గలదు. « సన్న్యాసేతు తురీయే వై ప్రీతి ర్మమ గరీయసీ । యేషా మత్రాధికారో న తేషాం క ర్మేతి నిశ్చయః " ♦ అని బ్రాహ్మమునందు. అందువలన * నిటఁ జెప్పఁబడినది యాశ్రమసన్న్యాసము గాదు.

జ్ఞేయ స్స నిత్యసన్న్యాసీ యో న ద్వేష్టి న కాఙ్క్షతి
నిర్ద్వన్ద్వో హి మహాబాహో సుఖం బన్ధా త్ప్రముచ్యతే. 3

భా. ఎందువలన ? అనఁగా నిట్లు చెప్పుచున్నాఁడు —సః = ఆకర్మయోగి; నిత్యసన్న్యాసీ = ఎల్లప్పుడు సన్న్యాసి యైనవాఁ డని; జ్ఞేయః = ఎఱుంగవలయును. యః = ఎవ్వఁడు; న ద్వేష్టి = ద్వేషింపఁడో దేనిని గూడ; న కాఙ్క్షతి = కోరఁడో, దుఃఖసుఖములను తత్సాధనములను గూడ; అతఁడు. ఇట్టివాఁ డెవ్వఁడో అతఁడు కర్మమునం దున్నవాఁడైనను నిత్యసన్న్యాసి యని యెఱుంగవలయు నని యర్థము. నిర్ద్వన్ద్వః = ద్వంద్వములచే విడువఁబడినవాఁడు; హి = ఏకారణమువలన; మహాబాహో = గొప్పచేతులు గల యర్జునుఁడా ! బన్ధాత్ = బంధము నుండి; సుఖమ్ = అనాయాసముగా; ప్రముచ్యతే = విడివడుచున్నాఁడో.

దుఃఖమునందు ద్వేషమును సుఖమునందుఁ గాంక్షయును లేనివాఁడై కర్మయోగము ననుష్ఠించువాఁడు నిత్యసన్న్యాసి యని యెఱుంగవలయును. ఎందు

1 ఏది తురీయము నిష్క్రియ మను పేరు గలది సధర్మకం బగు సన్న్యాసమూ గలదో దాని కంటె నుత్తమ మయినధర్మము లోకమునం దేదియు లేదు. సన్న్యాసాశ్రమము గలవాఁడు దేనిఁ బొందునో దాని భక్తుఁడై ధార్మికుఁ డైనవాఁడు గూడ గృహస్థుఁడు పొందఁడు. నాయందు భక్తియు విరక్తియు సన్న్యాసమున కధికారముగాఁ జెప్పఁబడుచున్నది. ఎప్పు డధికారము గలుగునో అప్పుడు బ్రహ్మచారిగూడ సన్న్యసింపవలయును.

$ బ్రహ్మచర్యమునుండియే సన్న్యసింపవలయును, ఏదినమునందు విరక్తుఁ డగునో ఆదినమునందే సన్న్యసింపవలయును.

♦ తురీయ మయిన సన్న్యాసమునందు నాకుఁ బ్రీతి యధికము, ఎవరికిం దధికారము లేదో వారికిఁ గర్మ మని నిశ్చయము.

* ఆశ్రమసన్న్యాసము సర్వోత్తమ మని చెప్పఁబడుటవలన, ఇట సన్న్యాసముకంటెఁ గర్మయోగ ముత్తమ మనుటవలన.

వలన ననఁగా రాగద్వేషాదిద్వంద్వములు విడిచినవాఁడు సుఖముగా సంసారబంధము వీడి మోక్షము నొందు నని తాత్పర్యము.

ఆ. కర్మము బంధకారణం బని గదా ప్రసిద్ధము, అది యెట్లు నిశ్శ్రేయసకరం బగు నని శంకించుచున్నాఁడు ఎందువలన నని. ఎవ్వఁడు రాగద్వేషములను దేనియందును జేయఁడో అతఁడు అకర్త్రాత్మజ్ఞానమునకు మున్ను గూడ సదా సన్న్యాసి యని యెఱుంగవలయు నని చెప్పుచున్నారు ఇట్లు చెప్పుచున్నాఁ డని. ఎట్లు చేయఁబడనికర్మములు సన్న్యాసిని బంధింపవో చేయఁబడినవియు వైరాగ్యేంద్రియసంయమాదులచే నివర్తిల్లుచున్నవో అట్లే ఫలాభిసంధి లేక చేయఁబడుకర్మములు నిత్యనైమిత్తికములు కర్మయోగినిగూడ బంధింపవు, సంచితదురితమును గూడ నివర్తించు నని యభిప్రాయము గలవాఁడై చెప్పుచున్నాఁ డుత్తరార్ధముచేత. కర్మయోగి నిత్యసన్న్యాసి యనుజ్ఞానము విపరీతజ్ఞానం బగుటవలన మిథ్యాజ్ఞానం బని యాశంకించి చెప్పుచున్నారు ఇట్టివాఁ డెవ్వఁడో ఇత్యాదిగా. కర్మయోగిగూడ రాగద్వేషములు లేనివాఁ డగుటచే సన్న్యాసి యని యెఱుంగుట యుచితం బని యర్థము. రాగద్వేషరహితునకు అనాయాసంబున బంధనాశము సిద్ధించుటవలనఁ గూడ యుక్తం బతఁడు సన్న్యాసి యనుట యని చెప్పుచున్నారు నిర్ద్వన్ద్వః ఇత్యాదిగా.

హ. ఎట్లు శ్రేయం బందువేని.—జ్ఞేయః = ఎఱుంగవలయును, సః, నిత్యసన్న్యాసీ, యోనద్వేష్టి, నకాఙ్క్షతి. ఎట్లనఁగా. కామక్రోధాదులు ద్వంద్వములు అవి లేనివాఁడు నిర్ద్వన్ద్వుఁడు, హి = ఏకారణమువలన, మహాబాహో, సుఖమ్ = కష్టము లేక, బన్ధాత్ = సంసారమునుండి, ప్రముచ్యతే = ముక్తుఁ డగుచున్నాఁడు. కర్మయోగి రాగద్వేషములు విడుచుటవలన సకలకర్మసన్న్యాసము చేసినవాఁడే యని యభిప్రాయము.

శం. అందువలననే కర్మయోగిని స్తుతించుచున్నాఁడు.—యః= ఎవ్వఁడు, సుఖ మయినకర్మమును; నద్వేష్టి = దానియం దప్రీతిని జేయఁడో; మ తేమనఁగా, సుఖకరకర్మమునైనను దుఃఖకరకర్మమునైనను కర్మమే యను బుద్ధితోఁ జేయుచున్నాఁడో. లేక, నద్వేష్టి—ద్వేష మనఁగా అప్రీతి, దానిని ఏప్రాణియందును జేయఁడో. నకాఙ్క్షతి=కర్మమువలనఁ గలుగుఫలమును దేనిని గోరఁడో. లేక, ప్రాప్తమైనయనర్థముయొక్క—నివృత్తిని అప్రాప్తమయినయర్థముయొక్క—ప్రాప్తిని గోరఁడో. నిర్ద్వన్ద్వః =

ద్వంద్వములు శీతోష్ణసుఖదుఃఖలాభాలాభములు మొదలగునవి, వానినుండి సమబుద్ధిచే నిర్గతుఁడు ♦ నిర్ద్వంద్వుఁడు, ఎవ్వఁ డిట్టి లక్షణము గలవాఁడో, సః = అతఁడే; నిత్యసన్న్యాసీ = ఎల్లప్పుడును సన్న్యాసము గలవాఁ డని; పండితులచే, జ్ఞేయః = ఎఱుంగఁ దగినవాఁడు. హి = ఎందువలన; రాగాదిదోషరహితుఁడును బరిపక్వచిత్తుఁడును సమబుద్ధిత్వము మొదలగుగుణములు గలవాఁడు నగుచున్నాఁడో, అందువలన నీగృహస్థుఁడు కర్మనిష్ఠుఁడై నను, సుఖమ్ = పరిగ్రహత్యాగము * శీత వాతాద్యుపద్రవము భిక్షాటనము మొదలగుదుఃఖములు లేక యనాయాసంబున; బన్ధాత్ = సంసారమునుండి; ప్రముచ్యతే. చెప్పినవిధంబునఁ గర్మము ననుష్ఠించుటచేఁ జిత్తశుద్ధిని జ్ఞానంబునుం బొంది కాలాంతరంబున ముక్తుఁ డగుచున్నాఁడు, అపక్వచిత్తుఁడు యతి యయినను ముక్తుఁడు కాఁజాలఁ డని యర్థము. ఇందుచేఁ గర్మోపాసనంబులచేఁ బరిపక్వ మయినచిత్తము గలవానికే సన్న్యాసమునం దధికారం బని సూచిత మగుచున్నది.

మ. ఆకర్మయోగమునే స్తుతించుచున్నాఁడు మూఁడుశ్లోకములచేత.—— సః=అతఁడు; కర్మమునందుఁ బ్రవర్తించినవాఁ డైనను ఎల్లప్పుడు సన్న్యాసి యని తెలియఁ దగును. అతఁ డెవ్వఁడు ? యః, న ద్వేష్టి—భగవదర్పణబుద్ధిచేఁ జేయుకర్మమును నిష్ఫలం బనుశంకచే ద్వేషింపఁడో. న కాఙ్క్షతి, స్వర్గాదికమును. నిర్ద్వన్ద్వః= రాగద్వేషరహితుఁడు, హి = ఏ కారణమువలన; సుఖమ్ = అనాయాసముగా; ఓమహాబాహుఁడా ! బన్ధాత్ = అంతఃకరణదోషరూప మయినజ్ఞానప్రతిబంధమునుండి; ప్రముచ్యతే = నిత్యానిత్యవస్తువివేకాదులు గలుగుటవలన చక్కఁగా ముక్తుఁడగుచున్నాఁడు.

శ్రీ. ఎందువలన ననఁగా, కర్మయోగిని సన్న్యాసినిగా స్తుతించుచు నతఁడు శ్రేష్ఠుఁ డనుటను జూపుచున్నాఁడు.——రాగద్వేషములు లేక పరమేశ్వరునికొఱకుఁ గర్మముల నెవ్వఁ డనుష్ఠించుచున్నాఁడో అతఁడు ఎల్లప్పుడును—కర్మానుష్ఠానసమయమునందును సన్న్యాసియనియే యెఱుంగఁదగును. అందుకు హేతువు.——నిర్ద్వన్ద్వోహి= రాగద్వేషాదిద్వంద్వములు లేనివాఁడు గదా! శుద్ధచిత్తుఁడై జ్ఞానద్వారమున, సుఖమ్= అనాయాసముగానే; బన్ధాత్ = సంసారమునుండి; ప్రముచ్యతే.

♦ వెడలినవాఁడు.

* భార్యాదుల విడుచుట.

ప. ఇఁకఁ గర్మకుశలుం డగువానికి రెంటియొక్క యనుష్ఠానంబును సమకాలంబుననే సంభవించు నని చెప్పుచున్నాఁడు.—సః = ఆపురుషుఁడు, కర్మము చేయుచున్నవాఁడైనను నిత్యసన్న్యాసి యని యెఱుంగఁదగును. అతఁ డెవఁడు? యో న ద్వేష్టి న కాఙ్క్షతి. రాగద్వేషంబులు లేక చేయు కర్మయోగం బేది గలదో అదియే కర్మసన్న్యాసంబుగాఁ దగును. హి = ఎందువలన ననఁగా. నిర్ద్వన్ద్వః = నిర్గతములు రాగద్వేషసుఖదుఃఖజయాపజయాదిద్వంద్వములు ఎవ్వనివలననుండియో అట్టివాఁడు; సుఖముగా, బన్ధాత్ ప్రముచ్యతే. ఇప్పుడు ప్రస్తుత మయినక్షత్త్రధర్మ మగు యుద్ధమునందు శత్రుద్వేషమునను రాజ్యలోభంబునను బ్రవర్తించినవానికి బంధంబగును, శత్రుద్వేష రాజ్యలోభములు లేక ప్రవర్తించినవానికి బంధము కలుగదు, అట్లు తనయంతనే యది సన్న్యాసముగాఁ బరిణమించుచున్న దని యర్థము.

రా. ఎందువలన ననఁగా సమాధానము చెప్పుచున్నాఁడు.—యః = ఏకర్మయోగి; కర్మయోగాంతర్గత మైన యాత్మానుభవముచేఁ దృప్తుఁడై తద్వ్యతిరిక్తమును దేనినిగూడ, న కాఙ్క్షతి. అందువలననే దేనినిగూడ, న ద్వేష్టి. అందువలననే, నిర్ద్వన్ద్వః = ద్వంద్వములసహించువాఁడు నగుచున్నాఁడో. సః; నిత్యసన్న్యాసీ = నిత్యజ్ఞాననిష్ఠుఁ డని; జ్ఞేయః. అతఁడు గదా సుకర మయిన కర్మయోగమునందున్నవాఁ డగుటచే, సుఖం బన్ధాత్ప్రముచ్యతే.

ఎవఁడు కర్మయోగాంతర్గత మైనయాత్మానుభవమువలననే తృప్తి నొందినవాఁడై దేనియందును గాంక్షయును దేనియందును ద్వేషంబును లేనివాఁడై శీతోష్ణాదిద్వంద్వముల సహించుచుఁ గర్మయోగము ననుష్ఠించునో అతఁడు నిత్యము జ్ఞాననిష్ఠుఁ డని యెఱుఁగవలయును. సుకర మైనకర్మయోగము నవలంబించినవాఁ డగుటచే నతఁడే సుఖముగా బంధమునుండి విముక్తుఁ డగుచున్నాఁ డని తా.

మా. సన్న్యాసశబ్దార్థముఁ జెప్పుచున్నాఁ డీశ్లోకముచేత. సన్న్యాసము నిశ్శ్రేయసకరం బనుటను దెలుపుటకై సన్న్యాసశబ్దార్థమును స్మృతికిఁ దెచ్చుచున్నాఁడు జ్ఞేయః అని.

సాఙ్ఖ్యయోగౌ పృథగ్బాలాః ప్రవదన్తి న పణ్డితాః
ఏక మ ప్యాస్థిత స్సమ్య గుభయో ర్విన్దతే ఫలమ్. ౪

భా. భిన్నపురుషానుష్ఠేయములై విరుద్ధము లైనసన్న్యాసకర్మయోగములకు ఫలమునందును విరోధము యుక్తము, కాని రెండును నిశ్శ్రేయ

సకరంబు లనుట యుక్తము గాదు. అని ప్రాప్తింపఁగా నిది చెప్పుచు న్నాఁడు.—సాఙ్ఖ్యయోగౌ=కర్మసన్న్యాసకర్మయోగములను, పృథక్= విరుద్ధములు భిన్నము లైనఫలములు గలవానిఁగా; బాలాః = తెలియని వారు; ప్రవదన్తి = చెప్పుచున్నారు. నపణ్డితాః = పండితులు చెప్పరు. పండితులో జ్ఞానులు ఒకటెఫలం బవిరుద్ధం బని చెప్పుదురు. ఎట్లు? ఏక మపి = సాంఖ్యయోగములలో నొకదానినైనను; సమ్యక్ = చక్కఁగా; ఆస్థితః—అనుష్ఠించినవాఁ డని యర్థము; ఉభయోః = రెంటియొక్క; ఫలమ్=ఫలమును; విన్దతే = పొందుచున్నాఁడు. రెంటికిని అదియే గదా నిశ్శ్రేయసము ఫలము, కావున ఫలమునందు విరోధము లేదు.

ఓయీ! సన్న్యాసకర్మయోగశబ్దముచే నారంభించి సాంఖ్య యోగశబ్దములకు * ఒక్కటె ఫలం బని యెట్లిచట నప్రకృతమును జెప్పు చున్నాఁడు?

లే దీదోషము. అర్జునుఁడు నకే సన్న్యాసమును గర్మయోగం బును గేవలము నుద్దేశించి ప్రశ్నము గావించెను. భగవంతుఁడో వానిఁ బరిత్యజింపకయె శబ్దాంతరములచే స్వాభిప్రేత మగు విశేషంబునుం జేర్చి ప్రతివచనము నొసంగెను సాఙ్ఖ్యయోగా విత్యాదిగా. ఆసన్న్యాసక ర్మయోగంబులే జ్ఞానతదుపాయసమబుద్ధిత్వాదిసంయుక్తంబులై సాంఖ్య యోగశబ్దవాచ్యము లగు నని భగవంతునిమతము. కావున, లే దప్ర కృతప్రక్రియ.

సన్న్యాసంబును గర్మయోగంబును భిన్నఫలములు గల వని యవివేకులు చెప్పెదరు. పండితులో రెంటికిని మోక్ష మొక్కటె ఫల మని చెప్పుచున్నారు. ఏల యనఁగా, రెంటిలో నేదైన నొక్కటి చక్కఁగా ననుష్ఠించినను రెంటియొక్క ఫలమునుం బొందుచున్నాఁ డని తాత్పర్యము.

ఆ. సన్న్యాసకర్మయోగంబులు నిశ్శ్రేయసకరంబు లని యేది చెప్పఁ బడినదో దాని నాక్షేపించుచున్నాఁడు భిన్నపురుషేత్యాదిగా. అందు కుత్తరముగా మీఁదిశ్లోకముఁ దీయుచున్నారు అని ప్రాప్తింపఁగా ననిః వివేకు లప్పు డెట్లు చెప్పు చున్నా రనఁగాఁ జెప్పుచున్నాఁ డుత్తరార్ధముచేత. సంఖ్యకు ఆత్మదర్శనము

* సాంఖ్యయోగశబ్దవాచ్యములకు.

నకుఁ దగినది యని సాంఖ్య మనఁగా సన్న్యాసము, యోగము కర్మయోగము, అవి రెండును. పృథక్ అనుదాని యర్థముఁ జెప్పుచున్నారు విరుద్ధములు ఇత్యాదిగా. ఇట బాలు రనఁగా శాస్త్రార్థవివేకము లేనివారు. ఉత్తరార్ధము దీయుటకై భూమిక చేయుచున్నారు పండితుఁలో ఇత్యాదిగా. జ్ఞానులు—యోగులును అని శేషము. రెండును అవిరుద్ధ మయినఫలము గల వనుటనే ప్రశ్నపూర్వకముగాఁ బ్రకటించు చున్నారు ఎట్లు ఇత్యాదిగా. ఒక్కసాధనము ననుష్ఠించినవానికి రెంటిఫలమును సిద్ధించు ననుట విరుద్ధ మని యాశంకించి చెప్పుచున్నారు రెంటికిని ఇత్యాదిగా. సాంఖ్యయోగములకు — సన్న్యాసకర్మానుష్ఠానములకుఁ దత్త్వజ్ఞానద్వారమున నిశ్శ్రేయసమే ఫలంబగుటవలన ఫలము విరుద్ధం బని శంకింపరా దని యర్థము.

సాంఖ్యయోగములకు ఒక్కటేఫలం బనుట ప్రకరణానుగుణము కా దని శంకించుచున్నాఁడు ఓయీ ఇత్యాదిగా.

అప్రకృతం బనుట యసిద్ధం బని పరిహరించుచున్నారు లే దీదోష మని. సన్న్యాసం కర్మణా మిత్యాదిగా సన్న్యాసంబును గర్మయోగంబు నుద్దేశించి ప్రశ్నం బును సన్న్యాసః కర్మయోగ శ్చేత్యాదిగా నట్లే ప్రతివచనంబును బ్రవర్తించి యుండఁగనపుడు ఎట్లు సాంఖ్యయోగంబులకు నేకఫలత్వము చెప్పుట యప్రకృతము కా దని చెప్పవచ్చును? అనఁగా నందుకుఁ జెప్పుచున్నారు అర్జునుఁడు సన్నే ఇత్యాదిగా. ప్రతివచనముగూడ దాని కనురూపముగనే భగవంతునిచేఁ జెప్పఁబడి నది కావున విశేషం బుపపన్నము కా దని యాశంకించి చెప్పుచున్నారు భగవం తుఁడో ఇత్యాదిగా. వానిఁ బరిత్యజింపకయే అనుచో వానిన్—పృచ్ఛించువానిచే నిర్దేశింపఁబడినకర్మసన్న్యాసకర్మయోగంబుల నని యర్థము. స్వాభిప్రేత మగువిశే షంబునుం జేర్చి యని చెప్పినదాని స్పష్టీకరించుచున్నారు ఆసన్న్యాసకర్మయోగం బులే యిత్యాదిగా. జ్ఞానతదుపాయసమబుద్ధిత్వాదిసంయుక్తంబులై—ఇట నాదిశబ్ద ముచే జ్ఞానోపాయ మయిన శమాదికము గ్రహింపఁబడుచున్నది ♦. ప్రకృతము లయినసన్న్యాసకర్మయోగంబులే చెప్పఁబడినవి యని సిద్ధింపఁగా ఫలితముఁ జెప్పు చున్నారు కావున నిత్యాదిగా.

హా. ఇప్పుడు యోగము సన్న్యాసయోగం బగుటవలన స్వరూపం బొక్కటి యగుటచే ఫలము నొక్కటియే యని చూపుచున్నాఁడు.—సాఙ్ఖ్య

♦ జ్ఞానముతోను తదుపాయ మయిన సమబుద్ధిత్వముతోను శమాదికముతోను గూడినవై యని యర్థము, ఇట శమాదికము సన్న్యాసముతోను సమబుద్ధిత్వము కర్మయోగముతోను సంబంధించును.

యోగౌ; పృథక్ = భిన్నములనుగా; బాలాః = మూఢులు; ప్రవదన్తి = చెప్పుచున్నారు. పణ్డితాః = బుద్ధిమంతులు; న. ఎందువలన ననఁగా. ఏకమప్యాస్థితః = సేవించువాఁడు; సమ్యక్ = సంపూర్ణముగా: ఉభయోః=సాంఖ్యయోగములయొక్క; ఫలమ్; విన్దతే = పొందుచున్నాఁడు.

శ౦. ఓయీ! «కర్మణా పితృలోకః» అని కర్మలకుఁ బితృలోకప్రాప్తిని శ్రుతి చెప్పుచున్నది, ఎట్లు «సుఖం బన్ధాత్ప్రముచ్యతే» అని కర్మఫలము సంసారబంధమోక్షణం బని శాస్త్రవిరుద్ధముగాఁ జెప్పనగును? అని యాశంకింతువేని అది సరిగాదు. కామసహితులకే కర్మఫలము పితృలోకము, కాని నిష్కాములకుఁ గాదు. అని విరుద్ధఫలము చెప్పువాని మతమును బరిహరించి సన్న్యాసకర్మయోగములకు ఫలం బొక్కటియే యని నిశ్చయించి వానిలో నొకదాని నాశ్రయించుటచే రెంటికి నేని ఫలమో దానిఁ బొందుచున్నాఁ డని చెప్పుచున్నాఁడు.—బాలాః = వేదాంతశాస్త్రరహస్యము నెఱుఁగనివారు కొందఱు విద్వాంసులు; సాఙ్ఖ్యయోగౌ = సర్వవేదాంతములచేతను సమ్యక్—చక్కగా తాత్పర్యముచే ఖ్యాయతే—చెప్పఁబడుచున్నది కావున సాంఖ్య మనఁగా పరబ్రహ్మము, తత్ప్రాప్తికిఁ బరమకారణ మగుటవలన సాంఖ్య మనఁగా జ్ఞాననిష్ఠాంగభూత మగుసన్న్యాసయోగము, యోగ మనఁగాఁ గర్మయోగము, అదియును కర్మయోగమును సాంఖ్యయోగములు; క్రియచేతను అధికారముచేతను ఆశ్రమముచేతను, పృథక్—ఎట్లు భిన్నములో అట్లు ఫలముచేతను భిన్నములు, అని సాధనముచేతను ఫలముచేతను భేదము చెప్పుచున్నారు. «కర్మణా పితృలోకః, స్వర్గం వా ఏతే లోకం యన్తి» ♦ ఇత్యాది వాక్యములచేతను, «సన్న్యాసయోగాద్యతయః శుద్ధసత్త్వాః, నైష్కర్మ్యసిద్ధిం పరమాం సన్న్యాసేనాధిగచ్ఛతి» ♦♦ ఇత్యాదివాక్యములచేతను సన్న్యాసకర్మయోగములకు సాధనభేదంబును ఫలభేదంబును ప్రతిపాదించుచున్నా రని యర్థము. శ్రుతిస్మృతిప్రామాణ్యంబువలన వానికి ఫలభేదము యుక్తమే యనఁగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు —పణ్డితాః = వేదాంతశాస్త్రపారగులు దానిరహస్యము నెఱింగినవారు బ్రహ్మవిదులో; న—వానికి ఫలం బొక్కటే యని చెప్పుచున్నారు. అది యెట్లనఁగాఁ జెప్పెదము.—తత్త్వమస్యాదిమహావాక్యము పురుషునకుఁ జిత్తశుద్ధి లేని

♦ కర్మముచేఁ బితృలోకము కలుగును, స్వర్గలోకమునే వీరు పొందుచున్నారు.

♦♦ సన్న్యాసయోగమువలన యతులు సత్త్వశుద్ధి నొందినవారై, పరమం బగు నైష్కర్మ్యసిద్ధిని సన్న్యాసముచేఁ బొందుచున్నాఁడు.

యెడ బ్రహ్మతత్త్వము బోధింపఁ జాలవు, చిత్తశుద్ధియో కర్మోపాసనంబులచేఁ గాని సిద్ధింపదు, కర్మోపాసనంబులందుఁ బ్రవృత్తియు కర్మము గొప్పది ఈశ్వరుఁడు గొప్ప వాఁడు అని కర్మేశ్వరులను స్తుతింపనిచో సిద్ధింపదు, కావున శ్రుతము లయిన «పశ్యతి పుత్త్రిమ్» ♦ ఇత్యాద్యర్థవాక్యములచేతను «ఏష సర్వేశ్వర ఏష సర్వజ్ఞః» ఇత్యాదివాక్యములచేతను కర్మేశ్వరుల మాహాత్త్వము ప్రతిపాదింపఁ బడఁగా, ఫలానుషంగంబునఁ గర్మమునందును ఉపాసనమునందును బ్రవర్తించి వానిచే శుద్ధ మయిన చిత్తము గలవానికే యుపదేశించిన తత్త్వజ్ఞానము ఫలిం చును. అందువలన జ్ఞానసిద్ధికిఁ గారణము చిత్తశుద్ధి, దానికిఁ గారణము కర్మము, కావునఁ గర్మమునకు మోక్షమే ఫలము, జ్ఞానసాధనం బగుటవలన. సన్న్యాసము నకును అట్లే. «విద్యాం చా౽విద్యాంచ య స్తద్వేదో భయం సహ। అవి ద్యయా మృత్యుం తీర్త్వా విద్యయా౽మృత మశ్నుతే» * అను శ్రుతివలన, అవి ద్యచే § మృత్యువును-జ్ఞానప్రతిబంధమును దాఁటి విద్యచే-జ్ఞానముచే అమృత మును-మోక్షమును బొందుచున్నాఁ డని జ్ఞానకర్మయోగములకును జ్ఞానసన్న్యా సంబులకును సాధ్యసాధనభావము ❡ నిశ్చిత మగుటవలన, జ్ఞానఫలము వాని ఫలమే యని సాంఖ్యయోగములకు నొక్కటే ఫలము మోక్ష మని పండితు లెఱుం గుదురు. అందువలనఁ గారకాదులవలననే భేదము గాని వానికి ఫలమువలన భేదము లే దని సిద్ధము. అందువలన సాంఖ్యయోగములలో, ఏక మపి=అపి శబ్దము వా అనుదానియర్థము గలది, రెంటిలోపల సాంఖ్యమును గాని కర్మయోగమును గాని; సమ్యక్; ఆస్థితః = అనుష్ఠించునట్టి ముముక్షువు; ఉభయోః = రెంటియొక్కయు; ఫలమ్ = మోక్షాఖ్యఫలమును; విన్దతే = పొందుచున్నాఁడు. అని, సాంఖ్యకర్మ యోగములకు, మోక్షమును గూర్చి యంతరంగబహిరంగభావముచేతను కాలంబు నను అల్పత్వదీర్ఘత్వములచేతను ❖ సాధ్యసాధనభావముచేతను రెంటికిని దారత మ్యము గజాశ్వములకుం బోలెఁ గలిగియే యున్నను, అవి సమంబు లని ప్రతిపా

♦ పుత్త్రినిఁ జూచుచున్నాఁడు.

* విద్యను అవిద్యను రెంటిని ఎవ్వఁ డెఱుంగుచున్నాఁడో అతఁడు అవిద్యచే మృత్యువును దాఁటి విద్యచే మోక్షము నొందుచున్నాఁడు.

§ కర్మముచే.

❡ జ్ఞానము సాధ్యము, ఇందుకు సాధనము కర్మయోగము. జ్ఞానము సాధ్యము, ఇందుకు సాధ నము సన్న్యాసము అని.

❖ అల్పకాలమున ఫలప్రద మగుటచేతను దీర్ఘకాలమున ఫలప్రద మగుటచేతను.

దించుట, అనధికారి కర్మమునే చేయవలయును సన్న్యాసముఁ జేయఁగూడ దని సూచించుకొఱకు.

మ. ఓయీ! ఎవ్వఁడు కర్మమునందుఁ బ్రవర్తించినాఁడో అతఁడు సన్న్యాసి యని యెట్లు బలుకఁగనచ్చును? కర్మతత్త్యాగములు స్వరూపవిరుద్ధంబు లగుటవలన. ఫలం బొక్కటి యగుటవలన నట్లు కావచ్చునందు వేని; అది సరిగాదు, స్వరూపముచే విరుద్ధము లగువానికి ఫలముచేతఁ గూడ విరోధము ఉచితం బగుటవలన. కావున నిశ్శ్రేయసకరా వుభౌ అనుట యనుపపన్నము. అని యాశంకించి చెప్పుచున్నాఁడు.—సఙ్ఖ్యా—చక్కని యాత్మజ్ఞానము, దాని వహించుచున్నది జ్ఞానమున కంతరంగసాధన మగుటచే, కావున సాంఖ్య మనఁగా సన్న్యాసము; యోగమనఁగా మున్ను చెప్పినకర్మయోగము, వానిని; పృథక్ = విరుద్ధఫలములనుగా; బాలాః = శాస్త్రార్థవివేకశూన్యులు; ప్రవదన్తి. న పణ్డితాః. అప్పుడు పండితుల మత మేది? చెప్పుచున్నాఁడు.—ఏక మపి = సన్న్యాసకర్మయోగములలోపల నొకదాని నైనను; సమ్యక్ ఆస్థితః = తనయధికారమున కనురూపముగా చక్కగా—యథాశాస్త్రముగా చేసినవాఁడై; ఉభయోః; ఫలమ్ = జ్ఞానోత్పత్తిద్వారమున నిశ్శ్రేయసము నొక్కటినే; విన్దతే.

శ్రీ. ఎందువలన నిట్లు అంగప్రధానము లగుటచే రెంటికిని అవస్థాభేదంబునఁ గ్రమముగా సముచ్చయమే సిద్ధించుచున్నదో, అందువలన వికల్పము నంగీకరించి రెంటిలో నేది శ్రేష్ఠ మనుప్రశ్నం బజ్ఞానులకే తగుం గాని వివేకులకుఁ దగదని చెప్పుచున్నాఁడు.—జ్ఞాననిష్ఠావాచక మైన సాంఖ్యశబ్దముచే జ్ఞాననిష్ఠాంగ మగు సన్న్యాసము లక్షిత మగుచున్నది. సాఙ్ఖ్యయోగౌ = సన్న్యాసకర్మయోగములు; ఒకటేఫలము గలవై, పృథక్ = స్వతంత్రములు అని; బాలాః = అజ్ఞానులు; ప్రవదన్తి. పండితులు మాత్ర మట్లు చెప్పరు. అందుకు హేతువు.—వీనిలో, ఏకమపి, సమ్యక్; ఆస్థితః = ఆశ్రయించినవాఁడు. ఉభయోః = రెంటియొక్కయు; ఫలం విన్దతే. ఎట్లనఁగా.—కర్మయోగమును జక్కగా ననుష్ఠించి శుద్ధచిత్తుఁడై జ్ఞానద్వారంబున రెంటియొక్క ఫలము మోక్ష మేది గలదో దానిఁ బొందుచున్నాఁడు. సన్న్యాసమును జక్కగా ననుష్ఠించినవాఁడు గూడ మున్ననుష్ఠించిన కర్మయోగమునకుఁ బరమ్పరాఫల మగు జ్ఞానముద్వారంబున, రెంటియొక్క ఫలము మోక్ష మేది గలదో దానిఁ బొందుచున్నాఁడు. కావున నివి విరుద్ధఫలంబులు గావని యర్థము.

ప. ఇఁకఁ బూర్వప్రశ్నం బజ్ఞానమువలన నని చూపుచున్నాఁడు.—సాఙ్ఖ్యయోగా = సాఙ్ఖ్య మనఁగా జ్ఞాననిష్ఠానిమిత్త మయిన కర్మసన్న్యాసము, యోగము కర్మయోగము, అవి; పృథక్ = స్వతంత్రఫలంబు లని; బాలాః = అజ్ఞులే; ప్రవదన్తి. కాని, పణ్డితాః = తెలిసినవారు, న = చెప్ప రని యర్థము. ఏల యనఁగా, వానిలో, ఏక మపి; సమ్యక్, ఆస్థితః; ఉభయోః ఫలమ్; పొందుచున్నాఁడు. ఫలాసక్తి లేక కర్మయోగము ననుష్ఠించి శుద్ధచిత్తుఁడై జ్ఞానద్వారమున రెంటియొక్క ఫల మయిన కైవల్యమునే పొందుచున్నాఁడు. కావున నవి పృథక్ఫలములు కా వని యర్థము.

రా. జ్ఞానయోగకర్మయోగములు ఆత్మప్రాప్తిసాధనం బగుటయందుఁ బరస్పరాపేక్ష లేని వని చెప్పుచున్నాఁడు.—సాఙ్ఖ్యయోగా = జ్ఞానయోగకర్మయోగములు; ఫలభేదమువలన, పృథక్ = భిన్నము లని; ఎవ్వరు, ప్రవదన్తి = చెప్పుచున్నారో; వారు, బాలాః = జ్ఞానము లేనివారు. పణ్డితాః = కృత్స్నవిదులు; న= కారు. కర్మయోగము జ్ఞానయోగమునే సాధించుచున్నది, జ్ఞానయోగ మొక్కటియే యాత్మావలోకనము సాధించు నని వానికి ఫలభేదముచే భేదము చెప్పువారు పండితులు కా రని యర్థము. రెండును ఆత్మావలోకన మొక్కటియే ఫలము గలవి యగుటవలన నేకఫలంబు లగుటచే, ఉభయోః = ఆరెంటిలో, ఏక మపి; ఆస్థితః; ఫలమ్ = ఆఫలమునే; విన్దతే = పొందుచున్నాఁడు.

జ్ఞానయోగకర్మయోగములకు వేఱువేఱు ఫలము చెప్పువారు మూఢులే కాని పండితులు కారు. వానిరెంటికిని ఆత్మావలోకన మొక్కటె ఫల మగుటవలన, వానిలో నొక్కటి నాశ్రయించినను ఆత్మావలోకనముఁ బొందుచున్నాఁ డని తాత్పర్యము.

మా. సన్న్యాసము జ్ఞానాంతరంగముగాఁ జెప్పఁబడినది గదా! న తస్య తత్త్వగ్రహణాయ ఇత్యాదిస్థలమునందు. కావున నది యెట్లు తక్కువ యనవచ్చును? అనఁగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు —రెండును అంతరంగము లగుటచే విరోధము లేదు. « అగ్ని ముగ్ధో హ వై ధూమతాన్త స్స్వం లోకం నాభిజానాతి। మాపః పదవ్యః పిత రస్మదా స్థితా యా యజ్ఞశాలా సనధూమవర్త్మనామ్ » ¹ ఇత్యా

¹ అగ్నికార్యమునందును మూఢుఁడై—అదియే శ్రేయస్కరం బని భ్రాంతుఁడై ధూమముచేత దస్సినవాఁడై తనయాశ్రయ మయిన పరమాత్మను గుర్తింపఁజాలఁడు. తండ్రీ! యజ్ఞశాలయందుండి ధూమోపలక్షిత మార్గము గల మీయొక్క పదవు లేవి గలవో అవి మాకాశ్రితములు కావు.

దికము ♦ కామ్యకర్మవిషయ మని భావము. ఇఁక నెవ్వరు వేఱువిధముగాఁ జెప్పు చున్నారో వారు బాలురు.

యత్సాఙ్ఖ్యైః ప్రాప్యతే స్థానం తద్యోగై రపి గమ్యతే
ఏకం సాఙ్ఖ్యంచ యోగంచ యః పశ్యతి స పశ్యతి. ౫

భా. ఒకటినైనను జక్కఁగా ననుష్ఠించుటవలన నెట్లు రెంటిఫలమును బొందవచ్చును? అనఁగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—యత్ = ఏది; సాఙ్ఖ్యైః = జ్ఞాననిష్ఠు లగు సన్న్యాసులచేత; స్థానమ్ = మోక్ష మనుస్థానము; ప్రాప్యతే = పొందఁబడుచున్నదో; తత్ = అది; యోగై రపి = జ్ఞానప్రాప్తికి నుపాయం బగుటచే నీశ్వరునందు సమర్పించి కర్మములను దమకు ఫలము నభిసంధింపక యెవ్వ రనుష్ఠించుచున్నారో వారు యోగులు, వారిచేతఁ గూడ; గమ్యతే = పొందఁబడుచున్నది, పరమార్థజ్ఞానసన్న్యాసప్రాప్తిద్వారమునఁ బొందఁబడు చున్న దని యభిప్రాయము. అందువలన, సాఙ్ఖ్యంచ = సన్న్యాసమును; యోగంచ = కర్మయోగమును; ఏకమ్ = ఒక్కటిగా, ఫలము ఒక్కటియే యగుటవలన; యః = ఎవ్వఁడు; పశ్యతి = ఎఱుంగునో; సః పశ్యతి—అతఁడు చక్కఁగా నెఱింగినవాఁ డని యర్థము.

జ్ఞాననిష్ఠు లగు సన్న్యాసులు ఏమోక్షమును బొందుదురో ఫలాభిసంధి లేక కర్మము లనుష్ఠించునట్టి కర్మయోగులు గూడ పరమార్థజ్ఞానద్వారమున నామోక్షమును బొందుదురు. కావున సాఙ్ఖ్యమును కర్మయోగమును ఒక్కటేఫలము గలవి యని యెవ్వ రెఱుంగుదురో వారు సమ్యగ్దర్శు లని తాత్పర్యము.

ఆ. ప్రశ్నపూర్వకముగా శ్లోకాంతరమున కవతారిక చేయుచున్నారు ఒక్కటినైనను ఇత్యాదిగా. కొందఱుమాత్రమే యవి యేకఫలంబు లని చెప్పుదు రని యాశంకించి వారే సమ్యగ్దర్శులు ఇతరులు గా రని చెప్పుచున్నాఁ డుత్తరార్థముచేత. నిలుచుచున్నాఁడు దీనియందు భ్రంశము నొందఁడు మరల ననువృత్తి* నాశ్రయించి చెప్పుచున్నారు మోక్ష మనుస్థాన మని. యోగశబ్దార్థము చెప్పుచున్నారు జ్ఞానప్రాప్తికి నిత్యాదిగా. ఎవ్వరు జిజ్ఞాసువులు సర్వకర్మములను భగవత్ప్రీ

♦ అని కర్మము జ్ఞానవిరోధి యని చెప్పుట.

* పాఠశబ్దమునకు

త్యర్థముగా తత్ఫలము నభిలషింపక జ్ఞానప్రాప్తికిఁ జిత్తశుద్ధిద్వారంబున నుపాయం బగుటచే ననుష్ఠించుచున్నారో వారిట యోగు లని వివక్షింపఁబడుచున్నారు, యోగైః—మత్వర్థ మైనయచ్ప్రత్యయము గ్రహించి యోగము గలవారిచేత నని యర్థము. సమస్త మైనద్వైతప్రపంచము వస్తుభూతము గాదు మాయావిలాసం బగుటవలన, ఆత్మయో అవిక్రియుఁడు అద్వితీయుఁడు వస్తువు సత్తు అనుప్రయోజక జ్ఞానము ♦ పరమార్థజ్ఞానము, దానిచేఁ గలుగుసన్న్యాసముద్వారంబునఁ గర్మలకుఁ గూడ నాస్థానమే ప్రాప్యంబు గావున నేకఫలకత్వము సన్న్యాసకర్మయోగముల కవిరుద్ధం బని చెప్పుచున్నారు వారిచేతఁ గూడ నిత్యాదిగా. ఏకఫలంబు లని సిద్ధింపఁగా ఫలితముఁ జెప్పుచున్నారు అందువలన నిత్యాదిగా.

ప. యత్; సాఙ్ఖ్యైః = జ్ఞాననిష్ఠులచేత; ప్రాప్యతే; స్థానమ్ = మోక్షాఖ్యము. తత్; యోగైరపి = కర్మలచేతఁ గూడ; గమ్యతే. అందువలననే; ఏకమ్= అభిన్నమునుగా; సాఙ్ఖ్యంచ; యోగంచ; యః పశ్యతి; సపశ్యతి—అతఁడు సమ్యగ్దర్శి యని యర్థము.

౫. సాంఖ్యయోగంబు లేకఫలంబు లని యేది చెప్పఁబడినదో వెండియు దానినే స్పష్టీకరించుచు సాంఖ్యయోగముల యేకత్వజ్ఞానమును స్తుతించుచున్నాఁడు.—సాఙ్ఖ్యైః = సాంఖ్య మనఁగాఁ బరబ్రహ్మము, అది యాత్మ యని యెవ్వ రెఱుంగుదురో వారు సాంఖ్యులు, అట్టి బ్రహ్మనిష్ఠు లగుయతులచేత; యత్ = ఏ; స్థానమ్ = సదా ఏకరూపముననే యున్నది, ఒకప్పుడును గొంచెమైనను వికారము నొందదు, కావున స్థాన మనఁగా స్వరూపము, కేవలభావరూపము; ప్రాప్యతే = తా నని యెఱుంగఁబడుచున్నదో; యోగైరపి = ఫలాభిసంధి విడిచి యీశ్వరప్రీతి కొఱకుఁ జేయఁబడుకర్మము మోక్షోపాయం బగుటవలన యోగ మని చెప్పఁబడుచున్నది, ఆయోగము గలవారు యోగులు, మత్వర్థమునం దచ్ప్రత్యయం బిట గ్రహించునది, అట్టియోగు లను కర్మనిష్ఠులచేతఁ గూడ; తత్ = ఆస్థానమే మోక్షాఖ్యము; గమ్యతే—నిరంతరము శ్రద్ధతో ననుష్ఠించుకర్మములచే నొందినచిత్తశుద్ధిచేఁ గలుగుజ్ఞానమును జ్ఞానయోగంబునుంబొంది వారలుగూడ స్వాత్మస్వరూపము నెఱుంగ సమర్థు లగుచున్నా రని యర్థము. "ఏష పన్థా ఏతత్కర్మై తద్బ్రహ్మ" * అను

♦ హేతుభూత మయినజ్ఞానము.

* ఇది మార్గము ఇది కర్మము ఇది బ్రహ్మము.

శ్రుతివలన. ఇట్లు సాంఖ్యయోగములకు ఫలైకత్వము ప్రమాణసిద్ధం బగుటవలన, సాఙ్ఖ్యంచ = జ్ఞానయోగమును; యోగంచ = కర్మయోగమును; ఏకం యః పశ్యతి = రెంటికి నొక్కటే మోక్షము ఫల మగుటవలన మోక్షసాధనము లయిన యీరెండును, ఏకము—ఏకార్థకం బని యెవ్వఁ డెఱుంగుచున్నాఁడో; సపశ్యతి— అతఁడే సమ్యగ్దర్శి, ఇతరుఁడు గాఁ డని యర్థము.

మ. ఒకదాని ననుష్ఠించుటవలన నెట్లు రెంటిఫలముఁ బొందుచున్నాఁడు? అనఁగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—సాఙ్ఖ్యైః=జ్ఞాననిష్ఠు లగుసన్న్యాసులచేత, ఇప్పుడు కర్మాను ష్ఠానము లేనివారలైనను బూర్వజన్మమునందలికర్మములచేతనే సంస్కృతమయినయం తఃకరణము గలవారిచేత; శ్రవణాదిపూర్వక మయినజ్ఞాననిష్ఠచే; యత్ = ఏప్రసిద్ధ మయిన; స్థానమ్=ఉండనే యున్నాఁడు దీనియందు ఒకప్పుడును చ్యుతి నొందఁడు అనువ్యుత్పత్తిచే మోక్షాఖ్యస్థానము; ప్రాప్యతే= ఆవరణభంగమాత్రముచేఁ బొందఁ బడిన ట్లగుచున్నదో, నిత్యప్రాప్త మగుటవలన. యోగైరపి = భగవదర్పణబుద్ధిచే ఫలాభిసంధి లేక చేయఁబడినశాస్త్రీయకర్మములు యోగములు, అవి యెవరికిఁ గలవో వారు యోగులు, అర్శఆది యగుటవలన మత్వర్థీయ మయిన అచ్ప్రత్యయము, అట్టి యోగులచేతఁ గూడ; సత్త్వశుద్ధి నొంది, సన్న్యాసపూర్వకశ్రవ ణాదిజన్య మయినజ్ఞాననిష్ఠచే వర్తమానజన్మమునందుఁ గాని భవిష్యజ్జన్మమునందుఁ గాని కలుగఁబోవుదానిచే, తత్ = అస్థానము; గమ్యతే. కావున ఏకఫలంబు లగుట వలన, ఏకమ్; సాఙ్ఖ్యంచ; యోగంచ; యః పశ్యతి; సః = అతఁడే; పశ్యతి = చక్కగా నెఱింగినవాఁడు. ఇతరుఁడు కాఁడు. ఇది భావము.—ఎవరికి సన్న్యాస పూర్వక మగుజ్ఞాననిష్ఠ కనఁబడుచున్నదో, వారికి ఆహేతువుచేతనే పూర్వజన్మము లందు భగవదర్పితకర్మనిష్ఠ యనుమానింపఁబడుచున్నది, కారణము లేక కార్యో త్పత్తి సంభవింపమివలన. అట్లు చెప్పఁబడినది. « యా న్యతో ఽన్యాని జన్మాని తేషు నూనం కృతం భవేత్ । సత్కృత్యం పురుషే ణేహ నా ఽన్యథా బ్రహ్మణి స్థితిః " ♦ అని. ఇట్లెవ్వరికి భగవదర్పితకర్మనిష్ఠ కనఁబడుచున్నదో వారి కాహేతువుచే కలుగఁ బోవుసన్న్యాసపూర్వకజ్ఞాననిష్ఠ యనుమానింపఁబడుచున్నది. సామగ్రి ♦♦ కార్యోత్పాదనమునం దవ్యభిచారి యగుటవలన. అందువలన నజ్ఞుఁ డగుముముక్షు

♦ ఇందుకు మున్ను ఇతరజన్మము లేవి గలవో వానియందుఁ బురుషునిచే సత్కర్మము నిశ్చయ ముగాఁ జేయఁబడి యుండవలయును. లేనిచో బ్రహ్మనిష్ఠ సిద్ధింపదు.

♦♦ కారణము.

వంతఃకరణశుద్ధికొఱకు మొదటఁ గర్మయోగము ననుష్ఠింపవలయును. సన్న్యాసము ననుష్ఠింపఁ గూడదు. ఆసన్న్యాసమో వైరాగ్యము తీవ్ర మయినపుడు తనయంత నే కాఁ గలదు. అని.

శ్రీ. దీనినే స్పష్టీకరించుచున్నాఁడు.—సాంఖ్యైః = జ్ఞాననిష్ఠు లగుసన్న్యాసులచేత; యత్; స్థానమ్ = మోక్షము; ప్రాప్యతే = ప్రకర్షమున — అపరోక్షముగాఁ బొందఁబడుచున్నదో. కర్మయోగులచేతఁ గూడ, అదియే జ్ఞానద్వారంబున, గమ్యతే — పొందఁబడుచున్న దని యర్థము. అందువలన, సాంఖ్యంచ; యోగంచ; ఏకఫలంబు లగుటచే, ఏకమ్; యః పశ్యతి; అతఁడే చక్కఁగాఁ దెలిసినవాఁడు.

ప. సాంఖ్యైః = జ్ఞాననిష్ఠు లగుసన్న్యాసులచేత; యత్; స్థానమ్ = కైవల్యము; ప్రాప్యతే= ప్రకర్షముగా—అపరోక్షముగా పొందఁబడుచున్నదో; తత్ = అదియే; యోగైః = కర్మయోగులచేత; జ్ఞానద్వారంబున, పొందఁబడుచున్నది. అందువలన, సాంఖ్యంచ; యోగంచ; ఏకమ్ = ఫలముచే నొక్కటిగానే; యః; పశ్యతి; సః = అతఁడే, పశ్యతి = పరమార్థము చూచినవాఁడు, ఇతరుఁడు కాఁడు.

రా. దీనినే వివరించుచున్నాఁడు.—సాంఖ్యైః = జ్ఞాననిష్ఠులచేత; యత్ స్థానమ్ = ఏయాత్మావలోకనరూప మయినఫలము; ప్రాప్యతే=పొందఁబడుచున్నదో; తత్ = అదియే; యోగై రపి = కర్మయోగనిష్ఠులచేతఁ గూడ; గమ్యతే = పొందఁబడుచున్నది. ఇట్లు ఏకఫలంబు లగుటచే, ఏకమ్ = వైకల్పికమునుగా; సాంఖ్యంచ; యోగంచ. యః పశ్యతి = ఎవఁ డెఱుంగుచున్నాఁడో; సః పశ్యతి — అతఁడే పండితుఁ డని యర్థము.

జ్ఞాననిష్ఠులు పొందునట్టియాత్మావలోకనరూపఫలమునే కర్మయోగనిష్ఠులు గూడఁ బొందుచున్నారు, ఇట్లు రెంటికిని ఫలం బొక్కటియే యగుటచే సాంఖ్యయోగంబులు వైకల్పికంబు లని యెఱింగినవాఁడే పండితుఁ డని యర్థము.

మా. ఏక మప్యాస్థితస్సమ్యక్ అనుదాని యభిప్రాయముఁ జెప్పుచున్నాఁడు —యోగులచేతఁ గూడ జ్ఞానద్వారంబున జ్ఞానఫలము పొందఁబడుచున్నది యని యర్థము.

సన్న్యాసస్తు మహాబాహో దుఃఖ మాప్తు మయోగతః
యోగయుక్తో ముని ర్బ్రహ్మ నచిరేణా ఽధిగచ్ఛతి. ౬

భా॰ ఇట్లయినయెడ యోగముకన్న సన్న్యాసమే యుత్తమ మగు
చున్నది. అప్పుడు, ఎట్లు చెప్పనద్చును తయోస్తు కర్మసన్న్యాసా
త్కర్మయోగో విశిష్యతే అని ? వినుము అందుకుఁ గారణము. నీ వడి
గితివి కేవల మైన కర్మసన్న్యాసంబును గర్మయోగంబు నుద్దేశించి
వానిలో నొకటి యేది శ్రేయము ? అని. దాని కనురూప మయిన
ప్రతివచనమును నేను జెప్పితిని కర్మసన్న్యాసాత్కర్మయోగో విశిష్యతే
అని, జ్ఞానము నపేక్షింపక. జ్ఞానాపేక్ష మయిన సన్న్యాసమో సాంఖ్యం
బని నాయభిప్రాయము. పరమార్థయోగము గూడ నదియే. ఇఁకఁ
కర్మయోగము వైదికం బేది గలదో అదియుఁ దదర్థం బగుటవలన ♦
యోగ మనియు సన్న్యాసం బనియు నుపచరింపఁబడుచున్నది. ఎట్లు
తదర్థం బది ? అందువేని చెప్పుచున్నారు:—సన్న్యాసస్తు = పార
మార్థిక మయినసన్న్యాసమో; మహాబాహో=ఓమహాబాహువుడా !
అయోగతః = యోగము లేక; ఆప్తుమ్ = పొందుటకు; దుఃఖమ్ =
కష్టము. యోగయుక్తః = వైదిక మగుకర్మయోగముతో—ఈశ్వరసమ
ర్పిత మయి ఫలనిరపేక్షముగా ననుష్ఠింపఁబడుదానితోఁ గూడిన; మునిః=
ఈశ్వరస్వరూపమును మననము చేయువాఁడు; బ్రహ్మ = ప్రకృతసన్న్యా
సము పరమాత్మజ్ఞాననిష్ఠాలక్షణం బగుటవలన బ్రహ్మ మని చెప్పఁబడు
చున్నది, « న్యాస ఇతి బ్రహ్మ బ్రహ్మాహి పరః » అను శ్రుతివలన, బ్రహ్మ
మును—పరమాత్మజ్ఞాననిష్ఠాలక్షణ మయిన పరమార్థసన్న్యాసమును; నచి
రేణ = శీఘ్రముగనే; అధిగచ్ఛతి = పొందుచున్నాఁడు. అందువలన
నేను జెప్పితిని కర్మయోగో విశిష్యతే అని.

మహాబాహుఁడ వగు నర్జునా ! కర్మయోగము లేనియెడఁ బరమార్థ
సన్న్యాసము నొందుట యశక్యము. ఈశ్వరార్పణబుద్ధితో ఫలాపేక్ష లేక కర్మయో
గము ననుష్ఠించుచు నీశ్వరస్వరూపమును మననము చేయుచుండుపురుషుఁడు పర
మాత్మజ్ఞాననిష్ఠారూప మయిన పరమార్థసన్న్యాసమును శీఘ్రముగా నొందఁ గలఁ
డని తాత్పర్యము.

ఆ॰ యథోక్తజ్ఞానపూర్వకసన్న్యాసద్వారంబునఁ గర్మయోగులకుఁ గూడ
శ్రేయఃప్రాప్తి యగు నన్నచో నప్పుడు సన్న్యాసమే యుత్తమం బని ప్రాప్తించు

♦ పరమార్థసన్న్యాసము ప్రయోజనముగాఁ గలది యగుటవలన.

చున్న దని యాక్షేపించుచున్నాఁడు ఇట్లయినయెడ నిత్యాదిగా. సన్న్యాసమే శ్రేష్ఠ మగునప్పుడు కర్మయోగము శ్రేష్ఠం బనుట యనుచితం బని చెప్పుచున్నాఁడు అప్పుడు ఇత్యాదిగా. మున్ను చెప్పినయభిప్రాయమునే స్మృతికిఁ దెచ్చుచు సమాధానము చెప్పుచున్నారు వినుము ఇత్యాదిగా. అందుకుఁ — కర్మయోగ ము త్తమం బనుటకు. ఆకారణమునే చెప్పుచున్నాఁడు నీవు ఇత్యాదిగా. కేవల మైన—జ్ఞానరహిత మైన. నీప్రశ్నము ననుసరించి దాని కనుగుణముగా నుత్తరమును జ్ఞానము నపేక్షింపక యది లేని కేవలమైనసన్న్యాసముకన్న నే కర్మయోగ ము త్తమ మని నేను జెప్పితి నని చెప్పుచున్నాఁడు దాని కనురూపము ఇత్యాదిగా. అప్పుడు జ్ఞానాపేక్షసన్న్యాసం బెట్టిది యని యాశంకించి చెప్పుచున్నారు జ్ఞానాపేక్షము ఇత్యాదిగా. అప్పుడు కర్మయోగమునం దెట్లు యోగశబ్దము గాని సన్న్యాసశబ్దము గాని ప్రయోగింపవచ్చును ? అనఁగాఁ జెప్పుచున్నారు ఇఁక నిత్యాదిగా. తదర్థం బగుటవలన—పరమార్థజ్ఞానశేషం బగుటవలన ♦ నని యర్థము. ఆతదర్థతనే ప్రశ్న పూర్వకముగా సాధించుచున్నారు ఎట్లు ఇత్యాదిగా. కర్మానుష్ఠానము లేనియెడఁ జిత్తశుద్ధి కలుగమివలన సమ్యగ్దర్శనరూప మయినపరమార్థసన్న్యాసము సిద్ధింప దని వ్యతిరేకము నుపన్యసించి యన్వయము నుపన్యసించుచున్నాఁడు త్తరార్ధముచేత. పారమార్థికము—సమ్యగ్దర్శనరూపము. సామగ్రి లేనియప్పుడు కార్యము సిద్ధింప దని చెప్పుచున్నారు దుఃఖ మ్మని. యోగయుక్తః అనుదానికి వ్యాఖ్యానము చేయుచున్నారు వైదికము ఇత్యాదిగా. ఈశ్వరస్వరూపము—సవిశేషము నని శేషము. బ్రహ్మ అనుపదము నెత్తి వ్యాఖ్యానము చేయుచున్నారు ప్రకృతము ఇత్యాదిగా. అందు బ్రహ్మశబ్దప్రయోగమునకు హేతువుఁ జెప్పుచున్నారు పరమాత్మే త్యాదిగా. లక్షణం బనుటకు గమక ❦ మని యర్థము. సన్న్యాసమునందు బ్రహ్మశబ్దప్రయోగమునకుఁ దైత్తిరీయశ్రుతిం బ్రమాణీకరించుచున్నాడు న్యాస ఇత్యాదిగా. ఎట్లు హిరణ్యగర్భవాచక మగు బ్రహ్మశబ్దమును సన్న్యాసమునందుఁ బ్రయోగింపవచ్చును ? అని యాశంకించి ద్వయమునందును * బరత్వము సమాన మగుటవలన నని చెప్పుచున్నది బ్రహ్మే హీత్యాదిగా. బ్రహ్మశబ్దము సన్న్యాసవిషయం బని సిద్ధింపఁగా ఫలిత మగు వ్యాక్యార్థముఁ జెప్పుచున్నారు

♦ పరమార్థజ్ఞానమునకు అంగము—సాధన మగుటవలన.

❦ తెలుపునది.

* హిరణ్యగర్భునియందును సన్న్యాసమునందును.

బ్రహ్మమును ఇత్యాదిగా. ఎట్లు నదీప్రవాహములు పల్లమునకుఁ బోవుట యందే యాసక్తంబు లగునో అట్లు కర్మములచేఁ జక్కఁగాఁ బరిపక్వకషాయుం డగు వానికరణంబులు అన్నింటినుండియు వ్యావృత్తంబులై ♦ నిరస్తాశేషవిశేషకూటస్థప్రత్యగాత్మాన్వేషణమునందే యాసక్తంబు లగుచున్నవి. కావునఁ గర్మయోగము పరమార్థసన్న్యాసప్రాప్తి కుపాయం బని సిద్ధింపఁగా ఫలితము చెప్పుచున్నారు అందువలన నిత్యాదిగా.

హ. కర్మసన్న్యాసముకంటెఁ గర్మయోగం బుత్తమ మని చెప్పఁబడినది. ఎట్లుత్తమం బనఁగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు—సన్న్యాసః = జ్ఞాననిష్ఠ; ఓమహాబాహుఁడా! కర్మయోగులు కానివారిచే దుఃఖంబునఁ బొందఁబడుచున్నది, కర్మయోగులచేతనో సుఖంబున సత్త్వశుద్ధిద్వారంబునఁ బొందఁబడుచున్నది, అందువలనఁ గర్మయోగము విశిష్టం బని చెప్పఁబడినది. ఎందువలన ననఁగా, యోగయుక్తః; మునిః = జ్ఞానియై; బ్రహ్మ; శీఘ్రముగా, అధిగచ్ఛతి = పొందుచున్నాఁడు.

శం. ఎందువలన సన్న్యాసకర్మయోగంబులు మోక్షైకఫలకంబు లని ప్రదర్శించినన్యాయముచే సిద్ధించుచున్నదో అందువలన అపక్వచిత్తుం డగుమోక్షార్థి కర్మమునే చేయవలయును, కాని సన్న్యాసముఁ జేయఁ గూడదు. అపక్వచిత్తునకు సన్న్యాసము దుర్ఘటం బని యుపదేశించుచు, కర్మముచేఁ బక్వకషాయుం డగు వాఁడే సన్న్యాసము చేయవలయు నని యుపదేశించుచున్నాఁడు.—అయోగతస్తు= యోగము లేని యప్పుడో, కర్మయోగానుష్ఠానజన్య మగుచిత్తశుద్ధి లేనియప్పుడో; సన్న్యాసః= జ్ఞాననిష్ఠాలక్షణ మగుసన్న్యాసము; అప్తుమ్ = పొందుటకు; దుఃఖమ్ = దుర్ఘటము. జ్ఞాననిష్ఠాలక్షణసన్న్యాసము చిత్తశుద్ధిచేతనే సాధ్య మగుటవలన « కారణము లేనిచో కార్యము సంభవింపదు » అనున్యాయంబునఁ గర్మముచేఁ గలుగుచిత్తశుద్ధి లేనియెడ సన్న్యాసము సిద్ధింప దని యర్థము. ఇట్లు సన్న్యాసము కర్మయోగానుష్ఠానముచే సంభవించునట్టి చిత్తప్రసాదముచేతనే పొందఁ దగినది యని నిశ్చయించి, ఇప్పుడు కర్మయోగముచేఁ జక్కఁగాఁ బక్వ మయినయంతఃకరణము గల ముముక్షువుమాత్రము సన్న్యాసము చేయవలయు ననునభిప్రాయముతోఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—యోగయుక్తః = యోగముతో — కర్మయోగానుష్ఠానముచేఁ గలుగుచిత్తప్రసాదముతోఁ గూడిన; మునిః = గృహస్థుఁడు; బ్రహ్మ—బ్రహ్మశబ్దముచే

♦ మరలినవై.

నిట సన్న్యాసము చెప్పఁబడుచున్నది, « న్యాస ఇతి బ్రహ్మ బ్రహ్మ హి పరః » అను శ్రుతివలన; బ్రహ్మ = బ్రహ్మస్వరూపమున నుండుట యను లక్షణము గల ప్రధాన సన్న్యాసమును; పరిపక్వాంతఃకరణుం డగుటవలన నధికారి యగు ముముక్షువు; నచిరేణ = శీఘ్రముగనే; అధిగచ్ఛతి — పొందుచున్నాఁ డని యర్థము. లేక, యోగయుక్తః = యోగముచేఁ గలుగుచిత్తశుద్ధితోఁ గూడినముముక్షువు; మునిః = సన్న్యాసియై, ఉక్తలక్షణ మగుసన్న్యాసము గలవాఁడై; తన్నిష్ఠచే, నచిరేణ = శీఘ్రముగనే; బ్రహ్మ = బ్రహ్మమును; అధిగచ్ఛతి—బ్రహ్మమే నేను అను నప్రతిబద్ధమైనవృత్తిచే తన్ను బ్రహ్మముగానే యెఱుంగుచున్నాఁ డని యర్థము. ఇందుచే, అపక్వాంతఃకరణుఁడు కర్మసన్న్యాసము చేసినను వానికి ముఖ్యసన్న్యాసము సిద్ధింపదు, పరిపక్వాంతఃకరణునకో బాహ్యసన్న్యాసమును ఆంతరసన్న్యాసమును సిద్ధించుచున్నది, తత్ఫలము సర్వాత్మభావంబును సిద్ధించుచున్నది యని సూచితం బగుచున్నది.

మ. అశుద్ధచిత్తుఁడు గూడ సన్న్యాసమునే యేల మొదటనే చేయఁ గూడదు? జ్ఞాననిష్ఠాహేతు వగుటచే నది యావశ్యకంబు గదా! అనఁగా నందుకుఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—అయోగతః = యోగము—అంతఃకరణశోధక మయినశాస్త్రీయ కర్మము లేక; వారంబువలననే యేది చేయఁబడునన్నదో అట్టి, సన్న్యాసస్తు = సన్న్యాసమో; దుఃఖమ్ = దుఃఖమును; ఆప్తుమ్ = పొందుటకే యగుచున్నది, అశుద్ధచిత్తుం డగుటచేఁ దత్ఫల మయినజ్ఞాననిష్ఠ సంభవింపమివలనను జిత్తశుద్ధి కలిగించుకర్మమునం దధికారము లేకుండుటవలనను గర్మబ్రహ్మోభయభ్రష్టుఁ డగుటచేతఁ ♦ బరమసంకటము సంభవించుటవలన. కర్మయోగయుక్తుఁడో శుద్ధాంతఃకరణుం డగుటవలన, మునిః = మననశీలుఁడు సన్న్యాసియై; బ్రహ్మ = సత్యజ్ఞానాది లక్షణం బగు ఆత్మను; నచిరేణ = శీఘ్రముగనే; అధిగచ్ఛతి = సాక్షాత్కరించుచున్నాఁడు, ప్రతిబంధకము లేమివలన. ఇది మున్నే చెప్పఁబడినది « న కర్మణామనారమ్భా న్నైష్కర్మ్యం పురుషోఽశ్నుతే । నచ సన్న్యసనా దేవ సిద్ధిం సమధిగచ్ఛతి » అని. అందువలన నేకఫలంబులైనను « కర్మసన్న్యాసా త్కర్మయోగో విశిష్యతే » అని యేది మున్ను చెప్పఁబడినదో యది యుపపన్నము.

శ్రీ. కర్మయోగికిఁ గూడ నంతంబున సన్న్యాసముచేతనే జ్ఞాననిష్ఠ యగు ననుపక్షమున, నప్పుడు మొదటనే సన్న్యాసము చేయుట యుక్తం బని తలం

♦ కర్మమునుండియు బ్రహ్మమునుండియు రెండింటినుండియు భ్రష్టుఁ డగుటచేత

చువానిం గూర్చి చెప్పుచున్నాఁడు.—అయోగతః = కర్మయోగము లేక; సన్న్యాసః, ఆప్తుమ్, దుఃఖమ్ = దుఃఖహేతువు, అశక్య మని యర్థము, చిత్తశుద్ధి లేకుండుటచే జ్ఞాననిష్ఠ సంభవింపమివలన. యోగయుక్తుఁడో శుద్ధచిత్తుఁ డగుటచేత, మునిః = సన్న్యాసియై; నచిరేణ = శీఘ్రముగనే; బ్రహ్మ; అధిగచ్ఛతి = అపరోక్షముగా నెఱుఁగుచున్నాఁడు. అందువలనఁ జిత్తశుద్ధి కలుగుటకు మున్ను కర్మయోగమే సన్న్యాసముకంటె నుత్తమం బని మున్ను చెప్పినది సిద్ధము. అట్లు చెప్పఁబడినది వార్తికకారులచేత "ప్రమాదినో బహిశ్చిత్తాః పిశునాః కలహోత్సుకాః। సన్న్యాసినో ఽపి దృశ్యన్తే దైవసందూషితాశయాః" ♦ అని.

ప. కర్మయోగికిఁ గూడఁ దుదను సన్న్యాసముచేతనే జ్ఞాననిష్ఠ యగు నేని, అప్పుడు మొదటనే సన్న్యాసము సేయుట యుచితం బనఁగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—ఓమహాబాహువుఁడా! అయోగతః=కర్మయోగము లేక; సన్న్యాసః; పొందుట దుఃఖహేతువు—అశక్యము. అందువలన; యోగయుక్తుఁడై; మునిః= మననశీలుం డగువాఁడు; నచిరేణ = శీఘ్రముగనే; బ్రహ్మ; అధిగచ్ఛతి= అపరోక్షముగా నెఱుంగుచున్నాఁడు. కర్మయోగము లేనివాఁ డెఱుంగఁజాలఁడు.

రా. ఇంతమాత్రము విశేషం బని చెప్పుచున్నాఁడు.—సన్న్యాసస్తు = జ్ఞానయోగమో; అయోగతః = కర్మయోగము లేక; ఆప్తుమ్ = పొందుటకు; దుఃఖమ్ = అశక్యము. యోగయుక్తః = కర్మయోగముతోఁ గూడినవాఁడు; తన యంతనే, మునిః = ఆత్మమననశీలుండై; సుఖముగాఁ గర్మయోగమును సాధించి, నచిరేణ = అల్పకాలముననే; బ్రహ్మ అధిగచ్ఛతి = ఆత్మను బొందుచున్నాఁడు. జ్ఞానయోగయుక్తుఁ డైననో మహాదుఃఖంబున జ్ఞానయోగమును సాధించుచున్నాఁడు, దుఃఖసాధ్యత్వం బగుటవలన ఆత్మను బహుకాలమునకుఁ బొందుచున్నాఁ డని యర్థము.

కర్మయోగము నభ్యసించినం గాని జ్ఞానయోగము నొంద శక్యము గాదు. కర్మయోగము నవలంబించిననో ఆత్మమననము చేయుచుఁ గర్మయోగము సాధించి శీఘ్రకాలముననే బ్రహ్మమును బొందుచున్నాఁడు. జ్ఞానయోగము నవలంబించువాఁడు బహుకష్టంబున బహుకాలమునకు బ్రహ్మము నొందుచున్నాఁ డని తాత్పర్యము.

♦ ప్రమాదము—స్వనిష్ఠయం దేమఱుపాటు గలవారును బహిర్విషయములందు మనస్సు గలవారును క్రూరులును గలహప్రియులును దైవముచే దూషితమయిన చిత్తము గలవారునగు సన్న్యాసులు గూడఁ గనఁబడుచున్నారు.

టీ. ఇందువలనఁ గూడ సన్న్యాసముకంటె యోగం బుత్తమం బని చెప్పుచున్నాఁడు.—యోగము లేనియెడ మోక్షాదిఫలము సిద్ధింపదు. అందువలనఁ గామజయాదిదుఃఖమే వానికిఁ * గలుగును. మోక్షాదికమే గదా ఫలము. ఇతర మేమిఫలము గలిగినను అది యల్పం బగుటవలన ఫలము గాదని యాశయము. అట్లు చెప్పఁబడినది «వినా మోక్షఫలం యత్తు న తత్ఫల ముదీర్యతే» ♦ అని పాద్మమునందు. ఏది మహాఫలము గలిగించుటకు యోగ్యమో దానికి అల్పఫలము ఫలమే గాదు. ఎట్లు పద్మరాగమణికిఁ బిడికెఁడుబియ్యము ఫలముగాదో అట్లు. యోగయుక్త మయినచో సన్న్యాసము మహాఫలం బని చెప్పుచున్నాఁ డుత్తరార్ధముచేత. మునిః = సన్న్యాసి. అట్లు చెప్పఁబడినది «సహి లోకే ముని ర్నామ యః కామక్రోధవర్జితః» ⁋ అని.

యోగయుక్తో విశుద్ధాత్మా విజితాత్మా జితేన్ద్రియః
సర్వభూతాత్మభూతాత్మా కుర్వ న్నపి న లిప్యతే. ౭

భా. ఎప్పుడు మఱి యతఁడు సమ్యగ్దర్శనప్రాప్తి కుపాయం బగుటచే; యోగయుక్తః = యోగముతోఁ గూడినవాఁడై; విశుద్ధాత్మా = పరిశుద్ధ మయిన సత్త్వము గలవాఁడై; విజితాత్మా = జయింపఁబడిన దేహము గల వాఁడై; జితేన్ద్రియః = జయింపఁబడిన యింద్రియములు గలవాఁడునై; సర్వభూతాత్మభూతాత్మా = బ్రహ్మాది స్తంబపర్యంతము లైన సర్వభూతం బులకును ఆత్మ యయిన ప్రత్యగాత్మ గలవాఁడు, సమ్యగ్దర్శి యని యర్థము, అగునో; అప్పుడు, అతఁడు దానియందు నీప్రకారముగా నున్న వాఁడై లోకసంగ్రహముకొఱకుఁ గర్మమును, కుర్వన్నపి = చేయుచున్న వాఁ డైనను; నలిప్యతే—కర్మములచే బంధింపఁబడఁ డని యర్థము.

ముముక్షు వగువాఁడు కర్మయోగము ననుష్ఠించుచుండి దానిచే సత్త్వ శుద్ధి నొంది దేహేంద్రియముల జయించినవాఁడై సర్వభూతంబులకును ఆత్మ తానే యని సమ్యగ్జ్ఞానము నొంది యట్టి జ్ఞాననిష్ఠయం దున్నవాఁడై లోకసంగ్రహము కొఱకుఁ గర్మము చేయుచున్నను వానిని గర్మములు బంధింపఁజాల వని తాత్పర్యము.

---

* కేవలసన్న్యాసికి.

♦ మోక్షఫలము దక్క నితరఫల మేది గలదో అది ఫల మని చెప్పఁబడదు.

⁋ ఎవ్వఁడు కామక్రోధవర్జితుఁడో వాఁడు గదా లోకమునందు ముని యని చెప్పఁబడును.

ఆ. ఓయీ! సన్న్యాసముఁ బరిగ్రహించి శ్రవణాదిసాధనములను బలుమా అనుష్ఠించి సమత్వబుద్ధి నొందినవానికిఁ గూడ మునుపటివలెఁ గర్మములు కనఁబడుచున్నవి, అవి బంధహేతువు లగు నని యాశంకించి మీఁదిశ్లోకమున కవతారిక చేయుచున్నారు ఎప్పుడు మఱి ఇత్యాదిగా. సమ్యగ్దర్శనప్రాప్తి కుపాయం బగుటచే నెప్పుడు మఱి యీపురుషుఁడు యోగయుక్తత్వాదులు గలవాఁడై సమ్యగ్దర్శి యగుచున్నాఁడో అప్పుడు ప్రాతిభాసికవృత్తి ననుసరించి చేయుచున్నను లేపము నొందఁ డని యన్వయము. యోగముతో—నిత్యనైమిత్తికకర్మానుష్ఠానముతో నని యర్థము. మొదట నిత్యాదికర్మానుష్ఠానము గలవానికి రజస్తమోమలంబులచే నకలుషితం బగు సత్త్వము సిద్ధించుచున్న దని చెప్పుచున్నారు విశుద్ధాత్మా అని. బుద్ధి శుద్ధ మయినపుడు కార్యకరణసంఘాతముగూడ స్వాధీనం బగు నని చెప్పుచున్నారు విజితాత్మా ఇత్యాదిగా. ఈచెప్పినవిశేషణములు గలవాఁడు సమ్యగ్దర్శి యగు నని చెప్పుచున్నారు సర్వభూతాత్మభూతాత్మా అని. సమ్యగ్దర్శి కప్పుడు కర్మానుష్ఠానం బెక్కడిది? తదనుష్ఠానమునందుఁ గాని యెట్లు బంధనాశము సిద్ధించును? అని యాశంకించి చెప్పుచున్నారు అతఁడు దానియందు ఇత్యాదిగా. దానియందు— అసమ్యగ్దర్శనమునం దని యర్థము.

హ. అందువలన.—యోగయుక్తః; విశుద్ధాత్మా = సత్త్వశుద్ధి నొందినవాఁడై; విజితాత్మా—రాగద్వేషములచే నాకర్షింపఁబడనివాఁడై; జితేన్ద్రియః; సర్వభూతాత్మభూతాత్మా—సర్వభూతంబులందును ఆత్మైక్యము నెఱింగినవాఁడు; కర్మములను, కుర్వన్నపి; వానిఫలములచే, న లిప్యతే = అంటఁబడఁడు.

శం. ఎవ్వఁడు కర్మానుష్ఠానముచేఁ బొందఁబడిన చిత్తశుద్ధి గలవాఁడై జితేంద్రియుఁడై సర్వాత్మభావమును బొందిన బ్రహ్మవిత్తముఁడు గలఁడో అతఁడు శారీరకర్మ మేదేని చేయుచున్నను లేపము నొందఁ డని చెప్పుచున్నాఁడు.— యోగయుక్తః = కర్మయోగముతోఁ గూడినవాఁడై, బహుకాలము కర్మయోగ మనుష్ఠించినవాఁడై యని యర్థము; లేక; ముని ర్బ్రహ్మ నచిరే ణాధిగచ్ఛతి యని ముఖ్యసన్న్యాసప్రాప్తి చెప్పుటవలన, యోగయుక్తః = బ్రహ్మనిష్ఠాలక్షణ మగు సన్న్యాసయోగముతోఁ గూడినవాఁడై, బహుకాలము సమాధియోగము ననుష్ఠించినవాఁడై యని యర్థము; అందువలననే, విశుద్ధాత్మా= విశుద్ధము—రాగద్వేషాది దోషములచే నిశ్శేషముగా విడువఁబడినది యగు ఆత్మ—మనస్సు గలవాఁడై; అందు

వలననే, జితేన్ద్రియః = జయింపఁబడినవి—విషయగ్రహణవిముఖతను బొందింపఁబడినవి యగు జ్ఞానకర్మేంద్రియములు గలవాఁడై; విజితాత్మతయును జితేంద్రియతయును జిరకాలము సమాధి ననుష్ఠించుటచేతనే పొంద శక్య మగును; కావుననే, విజితాత్మా = «ఆత్మా యత్న ధృతి స్వాన్త స్వభావ పరమాత్మసు» అను నిఘంటువువలన, విజితము—జయింపఁబడినది—తొలఁగింపఁబడినది యగు ఆత్మ—స్వభావము బాహ్యవాసనారూపము గలవాఁడై, సమాధిచే నిర్మూలింపఁబడిన యనాత్మవాసన గలవాఁడై యని యర్థము; అందువలననే, సర్వభూతాత్మభూతాత్మా = బ్రహ్మాది స్తంబపర్యంతములగుసర్వభూతములకును—సర్వప్రాణులకును ఆత్మభూతము—స్వరూపభూత మగు ఆత్మ—ప్రత్యగ్లక్షణం బగుస్వాత్మ * గలవాఁడై; «ప్రాణో హ్యేష సర్వభూతై ర్విభాతి; అహ మే వేదం సర్వమ్" ‡ ఇత్యాదిశ్రుతులయర్థము దెలియుటచేతను స్వానుభవముచేతను సర్వాత్మభావము నొందినబ్రహ్మవిత్తముఁడెవ్వఁడు గలఁడో, అతఁడు శరీరయాత్రకొఱకు నేదేని విహితము గాని యవిహితము గాని కర్మమును, కుర్వన్నపి; ఆకర్మముచేఁ బుణ్యకర్మముచేఁ గాని పాపకర్మముచేఁ గాని, నలిప్యతే—కర్మమునం దకర్తృత్వదృష్టిచే నంటఁబడఁ డని యర్థము. ఓయీ! లోకసంగ్రహ మిత్యాదిశాస్త్రముచేఁ ♦ గర్తవ్యములుగాఁ బ్రాప్తించినశాస్త్రీయకర్మములే వీనికిఁ గర్తవ్యము లని యేర్పడి యుండఁగా శరీరయాత్రకొఱకు నేదేని కర్మము నని శాస్త్రవిరుద్ధము చెప్పుచున్నావు, అందు వేని; అట్లు గాదు, బ్రహ్మవిదునకుఁగర్మమే యనుపపన్న మగుటవలన, బ్రహ్మమే నేనని తాను అక్రియ బ్రహ్మరూపుఁడని తెలియుటచే నిశ్శేషముగా వినష్ట మయిన మిథ్యాజ్ఞానము గలవాఁ డగుటవలనఁ దద్విపరీతజ్ఞానముచేతనే కలుగునట్టి కర్మయోగము వానికి సంభవింపమివలన, సమ్యక్జ్ఞానమునకును మిథ్యాజ్ఞానతత్కార్యములకును విరోధ మగుటవలన. అధిష్ఠానజ్ఞానము కలిగినపిమ్మటఁ దద్విపరీతజ్ఞానంబును దత్కార్యంబును సంభవింపనేరదు గదా! స్థాణుజ్ఞానము కలిగినపిమ్మటఁ జోరజ్ఞానము తత్కార్యములు కనఁబడుచున్నవా? కూటస్థాసంగచిద్రూపునిగానే తన్ను నప్రతిహతవృత్తిచేఁ జూచుచుండు విద్వాంసునకు ననాత్మతాదాత్మ్యం బనుపపన్న మగుటవలన ననాత్మతాదాత్మ్యాభినివేశముచేతనే

---

* తాను.

‡ ఈప్రాణము—ఆత్మ గదా సర్వభూతములచేతను—తద్రూపములచేఁ బ్రకాశించుచున్నది, నేనే యిది యంతయును.

♦ లోకసంగ్రహ మే వా ఽపి సంపశ్యన్ కర్తుమర్హసి అనువచనముచేత.

నెఱవేఱఁ దగినకర్మయోగము స్వప్నమునందేనియు సంభవింపదు, విధి విధానము మొదలగు సమస్తదృశ్యమును మిథ్యయే యని యెఱింగినవానికి విధేయత్వము సంభవింపమివలనను, యోగయుక్తో మునిర్బ్రహ్మ నచిరేణా ఽధిగచ్ఛతి యని సర్వకర్మసన్న్యాసము బోధించుటవలనను. మఱియు, పశ్యన్ శృణ్వన్ అనుచోటఁ ♦ బదుమూఁడువిధములుగాఁ గర్మము చెప్పఁబడుచున్నది. ఈపదుమూఁడువిధములు వైదికక్రియకు సంభవింపవు, విద్వాంసునకో ఆహారాదులందుఁ బదుమూఁడువిధములశరీరచేష్ట సంభవించుచున్నది. కావున నన్నివిధంబులను బ్రహ్మవిదుఁ డగుజీవన్ముక్తునకు విహితకర్మము లేశంబును సంభవించు నన శక్యము గాదు. అందువలననే చెప్పఁబడుచున్నది తస్య కార్యం నవిద్యతే అని.

మ. ఓయీ! కర్మము బంధహేతు వగుటవలన యోగయుక్తో మునిర్బ్రహ్మ నచిరేణా ఽధిగచ్ఛతి యనుట యనుపపన్నము. అనఁగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—భగవదర్పణము ఫలాభిసంధిరహితత మొదలగుగుణములతోఁ గూడిన శాస్త్రీయకర్మము యోగమని చెప్పఁబడుచున్నది. అట్టియోగముతోఁ గూడినపురుషుఁడు; మొదట, విశుద్ధాత్మా=విశుద్ధము—రజస్తమస్సులచే అకలుషిత మగు ఆత్మ—అంతఃకరణరూప మయినసత్త్వము గలవాఁడై, నిర్మల మయినయంతఃకరణము గలవాఁడై; విజితాత్మా = స్వాధీనముగాఁ జేయఁబడినదేహము గలవాఁడై; అంత, జితేన్ద్రియః = స్వాధీనములుగాఁ జేయఁబడిన సమస్తబాహ్యేంద్రియములు గలవాఁడై; ఇందుచే మనువు చెప్పిన త్రిదండి చెప్పఁబడెను « వాగ్దణ్డో ఽథ మనోదణ్డః కాయదణ్డ స్తథైవచ, యస్యైతే నియతా దణ్డా స్స త్రిదణ్డీతి కథ్యతే ” * అని. వాక్ అనునది బాహ్యేంద్రియముల కుపలక్షణము; ఇట్టివానికిఁ దత్త్వజ్ఞాన మవశ్యము సిద్ధించు నని చెప్పుచున్నాఁడు.—సర్వభూతాత్మభూతాత్మా = సర్వభూతంబును ఆత్మభూతంబు నగు ఆత్మ—స్వరూపము గలవాఁడు, జడప్రపంచమును అజడప్రపంచమును సమస్తమును తన్నుఁగానే చూచుచుండువాఁ డని యని యర్థము; సమస్తము లయిన భూతములకు ఆత్మభూత మయినఆత్మ గలవాఁడుఅనువ్యాఖ్యానమునందో, సర్వభూతాత్మా యన్నమాత్రముచేతనే యర్థము సిద్ధించుటవలన ఆత్మభూత యనునది యధికం బగుచున్నది; సర్వపదము జడపరముగాను ఆత్మపదము అజడపరముగాను

♦ మీఁదిశ్లోకమునందు.

* వాగ్దండము, మనోదండము, కాయదండము ఈ మూఁడుదండములు నెవ్వనికి నియతములై యుండునో అతఁడు త్రిదండి యని చెప్పఁబడుచున్నాఁడు. దండ మనఁగా నిగ్రహము.

వ్యాఖ్యానము చేయుట సముంజసము; ఇట్టి పరమార్థదర్శి; కుర్వన్నపి = ఇతరులదృష్టిచేఁ గర్మములఁ జేయుచున్నను; నలిప్యతే, ఆకర్మములచేత. తనదృష్టిచే నాకర్మములు లేమివలన నని యర్థము.

శ్రీ. కర్మయోగాద్క్రమంబున బ్రహ్మజ్ఞానము కలిగినను ఆపిమ్మటఁ జేయు కర్మముచే బంధము కానే యగు నని యాశంకించి చెప్పుచున్నాఁడు — యోగయుక్తః = యోగముతోఁ గూడినవాఁడు; అందువలన, విశుద్ధాత్మా = విశుద్ధ మయిన చిత్తము గలవాఁడై; అందువలననే, జితేన్ద్రియః = జయింపఁబడినయింద్రియములు గలవాఁడై; అందువలన, సర్వభూతాత్మభూతాత్మా = సర్వభూతంబులకును ఆత్మభూత మయిన ఆత్మ గలవాఁడు; అతఁడు లోకసంగ్రహముకొఱకుఁ గాని స్వాభావికముగఁ గాని కర్మములను, కుర్వన్నపి; నలిప్యతే = వానిచే బంధింపఁబడఁడు.

ప. ఇఁకఁ జెప్పినవిషయమును దృఢము చేయుచుఁ గర్మలేపము లేకపోవు క్రమముఁ జెప్పుచున్నాఁడు.— యోగయుక్తః = కర్మయోగముచే నేర్పడినవాఁడు; అందువలననే విశుద్ధ మయిన చిత్తము గలవాఁడు, అందువలననే విజిత మయిన—తద్వశవర్తి ♦ యగు దేహము గలవాఁడు, అందువలననే జితము లయిన తత్సంసక్తము లగు ❡ నింద్రియములు గలవాఁడు, సర్వభూతములకును ఆత్మభూత మయిన ఆత్మ గలవాఁడు—సమస్తభూతములందును సమత్వముఁ జూచువాఁడు, అట్టి పురుషుఁడు కర్మమును, కుర్వన్నపి; నలిప్యతే = బంధింపఁబడఁడు.

రా. యోగయుక్తః = కర్మయోగయుక్తుఁడో, శాస్త్రీయ మగుపరమపురుషారాధనరూప మయిన విశుద్ధకర్మమునం దున్నవాఁడై; అందుచే, విశుద్ధాత్మా=విశుద్ధమయినమనస్సు గలవాఁడై; విజితాత్మా = తా నభ్యసించుకర్మమునందు వ్యాపృత మగు మనస్సు గలవాఁ డగుటచే సుఖంబున జయింపఁబడిన మనస్సు గలవాఁడై; అందువలననే, జితేన్ద్రియః; కర్త యగు నాత్మయొక్క తత్త్వము ననుసంధించునిష్ఠ గలవాఁ డగుటచే, సర్వభూతాత్మభూతాత్మా = సమస్తము లయిన దేవాదిభూతములకు ఆత్మభూతమయిన ఆత్మ గలవాఁడు సర్వభూతాత్మభూతాత్ముఁడు, ఆత్మతత్త్వము ననుసంధించుచుండువానికి దేవాదులకును దనకును ఏకాకారమే గదా ఆత్మ, దేవాదిభేదములు ప్రకృతిపరిణామ విశేషరూపము లగు

♦ ఆచిత్తమునకు వశవర్తి.

❡ ఆదేహమునకు సంబంధించిన.

టచే ఆత్మాకారము లగుట సంభవింపమివలన. ప్రకృతివియుక్తాత్మ అంతటను దేవాది
దేహములందు జ్ఞానైకాకారుం డగుటచే సమాన మయిన యాకారము గలవాఁ డని
«నిర్దోషం హి సమం బ్రహ్మ" అని వెంటనే చెప్పఁబోవుచున్నాఁడు; ఇట్టి లక్షణము
గల యతఁడు, కర్మముఁ; కుర్వన్నపి; అనాత్మయం దాత్మాభిమానము చేయుట
యందు, నలిప్యతే = సంబంధింపఁడు. కావున శీఘ్రముగ నాత్మను బొందచున్నాఁ
డని యర్థము.

కర్మయోగము ననుష్ఠించువాఁడు శుద్ధ మైనమనస్సు గలవాఁడై సుఖంబున
మనోజయంబునొంది జితేంద్రియుండై, యాత్మతత్త్వము ననుసంధించువాఁ డగుటచే
సర్వభూతంబులందును ఆత్మాకారము ఒక్కటెవిధముగ నున్న దని యెఱింగి యట్లను
సంధించుటం జేసి, కర్మము చేయుచున్నను, అందుచే అతండనాత్మయం దాత్మాభిమా
నము నొందఁ డని తాత్పర్యము.

మా. దీనినే ప్రపంచించుచున్నాఁడు.—సర్వభూతాత్మభూతుఁడు పరమే
శ్వరుఁడు, యచ్చాప్నోతీత్యాదికమువలన. సర్వభూతాత్మభూతుఁడు తనసమీపము
నకు గ్రహించుట మొదలగునవి చేయువాఁడుగాఁ గలవాఁడు ♦ సర్వభూతాత్మభూ
తాత్ముఁడు.

నైవ కించిత్కరోమీతి యుక్తో మన్యేత తత్త్వవిత్
పశ్యఞ్ శృణ్వన్ స్పృశఞ్ జిఘ్రన్నశ్నన్ గచ్ఛన్ స్వపఞ్ శ్వసన్. ౮
ప్రలపన్విసృజన్ గృహ్ణన్నున్మిషన్నిమిషన్నపి
ఇన్ద్రియాణీన్ద్రియార్థేషు వర్తన్త ఇతి ధారయన్. ౯

భా. ఇతఁ డేమో పరమార్థంబునఁ జేయువాఁడుకాఁడు. అందు
వలన, కించిత్ = దేనిని; నైవకరోమి=చేయనేచేయను. ఇతి=అని; యుక్తః =
సమాహితుఁడై *; మన్యేత=చింతించును; తత్త్వవిత్ =ఆత్మయొక్కతత్త్వ
మును—యాథాత్మ్యమును ఎఱుంగువాఁడు, పరమార్థదర్శి యనియర్థము.
ఎప్పుడు ఎట్లు తత్త్వము నిశ్చయించినవాఁడై చింతించును ? అనఁగాఁ
జెప్పుచున్నాఁడు.—పశ్యన్=చూచుచు; శృణ్వన్= వినుచు; స్పృశన్ =

♦ తనసమీపమునకు ఇత్యాదిగా ద్వితీయాత్మశబ్దార్థము. పరమేశ్వరుఁడు తన్ను గ్రహించువాఁ
డుగాఁ గలవాఁ డని భావము.

* ఎచ్చరిక గలవాఁడై.

స్పృశించుచు; జిఘ్రన్ = మూర్కొనుచు; అశ్నన్ = భుజించుచు; గచ్ఛన్ = నడచుచు; స్వపన్ = నిద్రించుచు; శ్వసన్ = ఊర్పులువిడుచుచు; ప్రలపన్ = పలుకుచు; విసృజన్ = విసర్జించుచు ♦; గృహ్ణన్ = గ్రహించుచు; ఉన్మిషన్=కన్నుదెఱచుచు; నిమిషన్ అపి=కన్నుమూయుచును; ఇన్ద్రియాణి = ఇంద్రియములు; ఇన్ద్రియార్థేషు = ఇంద్రియముల విషయములయందు; వర్తన్తే = ఉన్నవి. ఇతి = అని; ధారయన్ = నిశ్చయించినవాఁడై; మన్యేత అనిపూర్వముతో సంబంధము. ఇట్లు తత్త్వవిదుఁడు సమ్యగ్దర్శి యొనఁడు సర్వకార్యకరణ చేష్ట లయిన కర్మముల యందు అకర్మమునే చూచునో వానికి సర్వకర్మసన్న్యాసమునందే యధికారము, కర్మము లేదని యెఱుంగుటవలన. మృగతృష్ణికయందు జలబుద్ధిచేఁ బానంబునకుఁ బ్రవర్తించినవాఁడు జలము లేదని యెఱింగిన పిమ్మటఁ గూడ నందే పానప్రయోజనమునకుఁ బ్రవర్తింపఁడు గదా!

పరమార్థదర్శి యగువాఁడు తాను జూచునపుడు గాని వినునపుడు గాని స్పృశించునపుడుగాని మూర్కొనునపుడుగాని భుజించునపుడుగాని నడచునపుడుగాని నిద్రించునపుడు గాని శ్వాసము విడుచునపుడు గాని పలుకునప్పుడు గాని విసర్జించునపుడుగాని గ్రహించునపుడుగాని కన్నుదెఱచునపుడుగాని మూయునపుడుగాని ఆయాయింద్రియములు తమతమవిషయములందు వర్తించుచున్నవి గాని తా నేమియుఁ జేయుట లేదని సమాహితుఁడై యెఱింగి యున్నాఁడని తాత్పర్యము.

ఆ. కర్మముల నంగీకరించి వానిచే నీవిద్వాంసునకు బంధము లేదని చెప్పఁబడినది. ఇప్పుడు వాస్తవమున వీనికిఁ గర్మములే లేవని చెప్పుచున్నారు ఇతఁడేమో ఇత్యాదిగా. లోకదృష్టిచే విద్వాంసునకుఁగూడఁ గర్మములు కలవని యాశంకించి తనదృష్టిచే కర్మములు లేవను నభిప్రాయముతోఁ జెప్పుచున్నారు నైవేత్యాదిగా. పైసార్ధశ్లోకము నాకాంక్షాపూర్వకముగాఁ దీయుచున్నారు ఎప్పుడు ఇత్యాదిగా. చక్షురాదిజ్ఞానేంద్రియంబులును వాగాదికర్మేంద్రియంబులును బ్రాణాదివాయుభేదములును అంతఃకరణచతుష్టయంబును దమతమవ్యాపారముల నెఱవేర్చునప్పుడు తత్తద్విషయంబులం దింద్రియంబులే ప్రవర్తించుచున్నవని యనుసంధించుచు నైవ కించిత్కరోమి యని విద్వాంసుండు ప్రతిపన్నుం * డగుచున్నాఁడని యర్థము. ఇట్టి విద్వాంసునకు విధి లేక యున్నను విద్యాసామర్థ్యంబువలనఁ బ్రతిపత్తి కర్మ

♦ మూత్రాదికమును.

* ఎఱింగినవాఁడు.

భూతం ♦ బగుఫలరూపకర్మసన్న్యాసము నుద్దేశించుచున్నారు ఇట్లు ఇత్యాదిగా. అజ్ఞునకుం బోలె విద్వాంసునకుఁ గర్మములందుఁ బ్రవృత్తి సంభవించుటవలన నెట్లు సన్న్యాసంబునం దధికారం బగు నని యాశంకించి చెప్పుచున్నారు మృగతృష్ణిక యందు ఇత్యాదిగా.

హా. అందువలన.—ఆత్మ యకర్త యగుటవలన, కించిత్ నైవ కరోమి= కొంచెమైనను నేను జేయనే చేయను; ఇతి; మన్యేత, వానిదర్శనాదులందుఁ గర్తృత్వము అవిద్యవలన నితరులకుఁ దోఁచుచున్నను. పశ్యన్ = రూపమును జూచుచు; శృణ్వన్ = శబ్దమును వినుచు; స్పృశన్ = స్పర్శము గ్రహించుచు; జిఘ్రన్ = గంధమును మూర్కొనుచు; అశ్నన్ = అన్నము భుజించుచు; గచ్ఛన్ = పాదములచే విహరించుచు; స్వపన్= నిద్రించుచు; శ్వసన్ = శ్వాసము విడుచుచు; అట్లు; ప్రలపన్ = మాటలాడుచు; విసృజన్ = మూత్రపురీషములను విడుచుచు; గృహ్ణన్ = చేతిచేఁ దీసికొనుచు; ఉన్మిషన్ = కన్ను దెఱచుచు; నిమిషన్నపి = కన్ను మూయుచును; ఇన్ద్రియాణి = చక్షురాదులు; ఇన్ద్రియార్థేషు — విషయాభిముఖముగా; వర్తన్తే; ఇతి; ధారయన్ = తలంచుచు; నైవ కించి త్కరోమీతి యుక్తో మన్యేత తత్త్వవిత్ అని పూర్వముతో సంబంధము. అట్లు సర్వకాన్యకరణచేష్టారూపము లగుకర్మములందు అకర్మునినే చూచుచుండు సమ్యగ్దర్శి యగు తత్త్వవిదునకు సర్వకర్మసన్న్యాసమునందే యధికారము, తత్తత్కర్మము లే దని యెఱుఁగుటవలన. మృగతృష్ణికయందు జలము గల దనుబుద్ధిచే త్రాగుటకు ప్రవర్తించినను జలము లే దని యెఱింగినపిదప నందే త్రాగుటకుఁ బ్రవర్తింపరు గదా!

శ౦. యోగయుక్తత్వాదు లగు విద్వల్లక్షణము లయిదింటితోనుం గూడిన బ్రహ్మవిదుఁడు తానాహారాదులందుఁ బ్రవర్తించినపుడు దర్శనాదీంద్రియవ్యాపారములందు నేను జేయుట లేదు అను బుద్ధి గలిగి యుండు నని చెప్పుచున్నాఁడు రెండుశ్లోకములచేత.—తత్త్వవిత్ = ఆత్మయాథాత్మ్యము నెఱింగినవాఁడు బ్రహ్మవిదుఁడు యతి; యుక్తః - తాను కూటస్థాసంగుఁడు, లోపలను వెలుపలను బరిపూర్ణుఁడు అను ప్రజ్ఞతోఁ గూడినవాఁడై; తాను వెలుపల, పశ్యన్; అశ్నన్=భక్షణము చేయుచు; స్వపన్ = నిద్రను జేయుచు; శ్వసన్ = ఉచ్ఛ్వాసనిశ్వాసములు చేయుచు; ఉన్మిషన్నిమిషన్నపి = కన్ను దెఱచుట మూయుటలను జేయుచున్నను; ఇన్ద్రియార్థేషు = శబ్దాదివిషయములందు; ఇన్ద్రియాణి = శ్రోత్రాదీంద్రియములే;

♦ జ్ఞానమునకు—నేఁ జేయుట లే దను నెఱుకకు కర్మమైనది.

వర్తన్తే. నేను జూచువాఁడను గాను వినువాఁడను గాను స్పృశించువాఁడను గాను మూర్కొనువాఁడను గాను భుజించువాఁడను గాను నడచువాఁడను గాను అనువృత్తినే సదా; ధారయన్; ఆయాకర్మముల నింద్రియములే చేయుచున్నవి, నేనో అక్రియుండ నగుటవలన దేనినిం జేయను, మఱేమనఁగా నాయాకర్మములకు సాక్షినై నిష్క్రియుండనై యూరకయే యున్నాను అని యిట్లు, మన్యేత—తన్ను ఆకార్యములందు నిష్క్రియునిగానే చూచుచుండును, దేహేంద్రియములందును దద్వ్యాపారంబు లందును నేను నాది యను భావనను విడిచి విద్వాంసుం డూరకయే యుండును. ఇట్లు తన్ను బ్రహ్మమును గానే చూచుచుండునట్టి బ్రహ్మవిదునకు దుష్టాన్నము స్వీకరించినను అదుష్టాన్నము స్వీకరించినను పాపలేపము గాని పుణ్యలేపము గాని లేదని సిద్ధం బని రెంటికి నర్థము.

మ. దీనినే వివరించుచున్నాఁడు రెండుశ్లోకములచేత.—చక్షురాదిజ్ఞానేంద్రియంబులును వాగాదికర్మేంద్రియంబులును ప్రాణాదివాయువులును అంతఃకరణచతుష్టయంబును వానివానిచేష్టలను జేయుచుండఁగా, ఇన్ద్రియాణి = ఇన్ద్రియాదులే; ఇన్ద్రియార్థేషు = తమతమవిషయములందు; వర్తన్తే = ప్రవర్తించుచున్నవి, నేనో ప్రవర్తింపను ఇతి = అని; ధారయన్ = నిశ్చయించుచు; నైవ కించిత్కరోమీతి; మన్యేత = ఎఱుఁగుచున్నాఁడు; తత్త్వవిత్ = పరమార్థదర్శి; యుక్తః = సమాహితమగు చిత్తము గలవాఁడై. లేక. మొదట, యుక్తః = కర్మయోగముతోఁ గూడినవాఁడై; పిమ్మట, అంతఃకరణశుద్ధిద్వారంబున, తత్త్వవిత్ = పరమార్థదర్శియై; నైవ కించిత్కరోమీతి మన్యేత అని యన్వయము. అందు, దర్శన శ్రవణ స్పర్శన ఘ్రాణాశనంబులు * జ్ఞానేంద్రియంబు లగు చక్షుశ్శ్రోత్రత్వక్ ఘ్రాణరసనల యైదింటి వ్యాపారములు పశ్యన్ శృణ్వన్ స్పృశన్ జిఘ్రన్ అశ్నన్ అని చెప్పఁబడినవి. పాదములకు గతి, వాక్కునకుఁ బ్రలాపము, పాయూపస్థములకు విసర్గము, హస్తములకు గ్రహణము కావునఁ గర్మేంద్రియములనైదింటివ్యాపారములు గచ్ఛన్ ప్రలపన్ విసృజన్ గృహ్ణన్ అని చెప్పఁబడినవి. శ్వసన్ అనునది ప్రాణాదిపంచకవ్యాపారోపలక్షణము. అట్లు ఉన్మిషన్ నిమిషన్ అనుట నాగకూర్మాదిపంచకవ్యాపారములకును స్వపన్ అనుట యంతఃకరణచతుష్టయవ్యాపారములకు నుపలక్షణము. అర్థక్రమమును బట్టి పాఠక్రమమును దప్పించి వ్యాఖ్యానము చేయఁబడియె. ఎందువలన సర్వవ్యాపారంబులందును దాను అకర్త యనియే చూచుచున్నాఁడో అందువలన కుర్వన్నపి నలిప్యతే అని యుక్తమే చెప్పఁబడినది యని భావము.

* అశనము—భక్షించుట.

శ్రీ. కర్మమును జేయుచున్నను లేపము నొందఁ డనుట విరుద్ధం బని యాశంకించి కర్తృత్వాభిమానము లేమివలన విరుద్ధము కా దని చెప్పుచున్నాఁడు రెండుశ్లోకములచేత.—కర్మయోగముతోఁ గూడినవాఁడై క్రమంబున తత్త్వవిదుండైవాఁడు దర్శనశ్రవణాదులం జేయుచున్నను, ఇన్ద్రియా ణీన్ద్రియార్థేషు వర్తన్త ఇతి, ధారయన్ = బుద్ధిచే నిశ్చయించినవాఁడై; కించి దపి = దేనిని గూడ; నేను, నకరోమి; ఇతి; మన్యేత = తలంచుచున్నాఁడు. అందు, దర్శనశ్రవణస్పర్శనఘ్రాణాఽశనంబులు చక్షురాది జ్ఞానేంద్రియవ్యాపారములు, గమనము పాదములకు, స్వాపము బుద్ధికి, శ్వాసము ప్రాణమునకు, ప్రలపనము వాక్కునకు, విసర్జనము పాయూపస్థములకు, గ్రహణము హస్తములకు, ఉన్మేషనిమేషములు కూర్మాఖ్య మగునుపప్రాణమునకు వ్యాపారము లని వివేకము. ఈకర్మములను జేయుచున్నవాఁడయ్యును అభిమానము లేమివలన బ్రహ్మవిదుఁడు లేపము నొందఁడు. అట్లు పరమర్షికృత మగు సూత్రము «తదధిగమ ఉత్తరపూర్వాఘయో రశ్లేషవినాశౌ తద్వ్యపదేశాత్» ♦ అని.

ప. ఇఁక «కుర్వన్నపి నలిప్యతే» అనుటచేఁ గర్తృత్వాభిమానశూన్యుఁ డని చెప్పఁబడినది యని చెప్పుచున్నాఁడు రెండుశ్లోకములచేత.—యుక్తః= కర్మయోగముతోఁ గూడినవాఁడై; శుద్ధచిత్తుఁడై క్రమంబున, తత్త్వవిత్ =తత్త్వము నెఱింగినవాఁడై; జ్ఞానేంద్రియంబులయుఁ గర్మేంద్రియంబులయు ప్రాణములయు వ్యాపారం బగు కర్మమును, నేను దేనిని జేయుట లే దని యెఱుంగును. ఇఁక దానినే చెప్పుచున్నాఁడు.—పశ్యన్ శృణ్వన్ స్పృశన్ జిఘ్రన్ అశ్నన్ అని జ్ఞానేంద్రియవ్యాపారము. అట్లు, గచ్ఛన్ ప్రలపన్ విసృజన్ గృహ్ణన్ అని కర్మేంద్రియవ్యాపారము. అట్లు, స్వపన్ శ్వసన్ ఉన్మిషన్ నిమిషన్ అని ప్రాణవ్యాపారము. దీనినంతయు నేను దేనిని జేయ నని యెఱుంగుచున్నాఁడు. ఓయీ! చేయుచున్నకార్యమును దీనిని నేను జేయుచున్నానని యెవ్వఁడును దెలియనే తెలియుచున్నాఁడు, అతఁ డెట్లు నేను జేయ నని యెఱుంగుచున్నాఁ డని యాశంకించి చెప్పుచున్నాఁడు.—ఇన్ద్రతి— ఎఱుంగుచున్నాఁడు అనువ్యుత్పత్తిచే ఇంద్రుఁ డనఁగాఁ బరమాత్మ, తత్సంబంధు లింద్రియములు—చక్షురాదులు; ఇన్ద్రియార్థేషు = రూపరసాదులందు, వర్తన్తే = ప్రవర్తించుచున్నవి, లేక, వృత్తిరూపంబున నున్నవి; అని, ధారయన్ = స్థిరీకరించుచు.

♦ బ్రహ్మము దెలిసిన పిమ్మట భవిష్యత్పాపములకు అంటకుండుటయును బూర్వపాపములకు నాశముకు అగును, అట్లు చెప్పఁబడుటవలన. బ్రహ్మసూత్రము. అ ౪. పా ౧. సూ ౧౩.

రా. ఇట్లు సౌకర్యంబువలనను శీఘ్ర మగుటవలనను గర్మయోగమే శ్రేయం బగుటవలన దానికిఁ గావలసినదాని వినుము.—ఇట్లు ఆత్మతత్త్వవిదుఁడు శ్రోత్రాదిజ్ఞానేంద్రియములును వాగాదికర్మేంద్రియంబులును ప్రాణంబులును తమవిషయంబులందు వర్తించుచున్న వని, ధారయన్ = అనుసంధించుచు, నేను, న కించిత్కరోమి—దేనిని జేయను అని తలంపవలయును, జ్ఞానైకస్వభావుండ నగు నాకుఁ గర్మమూలంబు లగు నింద్రియప్రాణములసంబంధముచేఁ గలుగునట్టి యిట్టి కర్తృత్వము స్వరూపప్రయుక్తము కా దని తలంపవలయు నని యర్థము.

మా. సన్న్యాసమును స్పష్టీకరించుచున్నాఁడు మరల రెండుశ్లోకములచేత.

బ్రహ్మణ్యాధాయ కర్మాణి సఙ్గం త్యక్త్వా కరోతి యః
లిప్యతే న స పాపేన పద్మపత్త్రమివామ్భసా. ౧౦

భా. ఎవ్వఁడు మఱి యతత్త్వవిదుఁడు కర్మయోగమునందుఁ బ్రవృత్తుఁడై.—బ్రహ్మణి = ఈశ్వరునందు; ఆధాయ = ఉంచి, ఈశ్వరార్థము కర్మము చేయుచున్నా నని స్వామికొఱకు భృత్యునివలె; కర్మాణి = సర్వకర్మములను; మోక్షమునందుఁగూడ ఫలమునందు, సఙ్గమ్ = ఆసక్తిని; త్యక్త్వా = విడిచి; యః = ఎవ్వఁడు; కరోతి = చేయుచున్నాఁడో సర్వకర్మములను. సః = అతఁడు; పాపేన = పాపముచేత; నలిప్యతే = సంబంధింపఁబడఁడు. పద్మపత్త్రమివ = తామరాకువలె; అమ్భసా = ఉదకముచేత.

తత్త్వము నెఱుంగనివాఁ డెవ్వఁడు కర్మయోగమునందుఁ బ్రవర్తించినవాఁడై తాను జేయుకర్మముల నీశ్వరునకు సమర్పించి యేఫలము నపేక్షింపక సర్వకర్మములనుం జేయుచున్నాఁడో, తామరాకు నీటిలో నున్నను నీటితో నంటని యట్లు అతఁడు కర్మముఁ జేయుచున్నను దత్కర్మముతో నంటఁ డని తాత్పర్యము.

ఆ. అప్పుడు విద్వాంసునివలె నవిద్వాంసుఁడును గర్మమునందుఁ బ్రవర్తింపఁ గూడదు, పాపము సంభవించుటవలన. అని యాశంకించి చెప్పుచున్నారు. ఎవ్వఁడు మఱి ఇత్యాదిగా. ఎట్లు భృత్యుఁడు స్వామికొఱకుఁ గర్మములను జేయుచున్నాఁడో తనకు ఫలము నపేక్షింపఁడో, అట్లే యవిద్వాంసుఁ డెవ్వఁడు మోక్షమునందుఁ గూడ నపేక్ష విడిచి భగవదర్థముగనే కర్మములను జేయుచున్నాఁడో అతఁడు తాఁ

కేయు కర్మముచే బద్ధుఁడు కాఁడు. ఎట్లు తామరాకు జలముతో నంటదో అట్లు. అని యర్థము.

హ. ♦. ఆకర్మములకుఁ గేవలము సత్త్వశుద్ధిమాత్రమే ఫలం బగును. *

శ్రీ. ఓయీ! తన్ను అవిక్రియ మగు పరబ్రహ్మమును గానే యెఱుంగు నట్టి బ్రహ్మవిదుఁ డగుమహాత్మునకుఁ గర్మలేపము లేక పోవుఁ గాక. కర్మములందుఁ బ్రవృత్తుఁడై ముముక్షు వగునవిద్వాంసునకో కర్మలేపము కానే యగును. వాని కేమి గతి? అని యాశంకింపఁగా, వానికిని నిష్కాముఁడై నాభక్తుఁడై నాయందు సర్వకర్మములు సమర్పించినవానికిఁ గర్మలేపము లే దని చెప్పుచున్నాఁడు.—యః = ఎవ్వఁడు మఱి ముముక్షువు అనాత్మజ్ఞుఁడు; సఙ్గమ్ = సంగ మనఁగా ఫలమునం దపేక్ష, దానిని; త్యక్త్వా = విడిచి, కర్మఫలమునందు దేనియందును అపేక్ష చేయక దుఃఖము ప్రాప్తించినను దానికి నివృత్తి నపేక్షింపనివాఁడై; బ్రహ్మణి = సగుణుఁ డను పరమేశ్వరుఁడ నగు నాయందు; కర్మాణి = సమస్తకర్మములను; ఆధాయ = ఉంచి, కర్తృత్వమును కారయితృత్వమును § భోక్తృత్వమును భోజయితృత్వమును ¶ స్థాపించి; నాకు అర్పించుబుద్ధిచే శ్రద్ధతోను భక్తితోను నిత్యనైమిత్తికకర్మములను, కరోతి = చేయుచున్నాఁడో; సః = నాభక్తుఁడైన యతఁడుగూడ; పాపేన = బంధజనక మగు కర్మముచే, ఎట్లు పాపము జన్మాదిబంధమునకుఁ గారణమో అట్లు పుణ్యము గూడ జన్మాదిబంధకారణమే యగుచున్నది, కావున వైదికకర్మము జన్మాదిబంధహేతు వగుటవలనఁ బాప మని చెప్పఁబడుచున్నది, అట్టి పాపముచే; నలిప్యతే. పద్మపత్త్రము ఎట్లు జలముచే లిప్తము గాదో అట్లు నాభక్తుఁడు కర్మముచే లిప్తుఁడు గాఁ డని యర్థము.

మ. అప్పుడు అవిద్వాంసుఁడు కర్తృత్వాభిమానము గలవాఁ డగుట వలన లిప్తుఁడే యగును, ఇఁక నెట్లతనికి సన్న్యాసపూర్వక మగుజ్ఞాననిష్ఠ సిద్ధించును? అనఁగా నందుకుఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—బ్రహ్మణి = పరమేశ్వరునందు; ఆధాయ = సమర్పించి; సఙ్గమ్ = ఫలాభిలాషను; త్యక్త్వా = విడిచి, స్వామికొఱకు భృత్యునివలె నాఫలముకొఱకుఁ గాదు చేయుట యనునభిప్రాయముచే; కర్మాణి =

♦ శంకరభాష్యముతో సమానము.

* అని విశేషము.

§ చేయించుటను.

¶ భుజింపఁజేయుటను.

లౌకికకర్మములను వైదికకర్మములను, యః కరోతి=ఎవ్వఁడు చేయుచున్నాఁడో, సః= అతఁడు; పాపేన—పాపపుణ్యాత్మక మయినకర్మముచేత నని యర్థము; నలిప్యతే. ఎట్లు పద్మపత్త్రము దానిమీఁద నుంచినజలముచే లిప్తము గాదో అట్లు. భగవదర్పణబుద్ధిచే ననుష్ఠించుకర్మమునకుఁ జిత్తశుద్ధియే ఫలం బగును.

శ్రీ. అప్పుడు, ఎవ్వనికిఁ జేయుచున్నా నను నభిమానము గలదో వానికిఁ గర్మలేపము నివారింప శక్యము గాదు. చిత్తశుద్ధి లేనివాఁ డగుటవలన సన్న్యాసంబును సిద్ధింపదు. కావున నతనికి గొప్పసంకటము సంభవించె నని యాశంకించి చెప్పుచున్నాఁడు.—బ్రహ్మణి ఆధాయ = పరమేశ్వరునందుసమర్పించి; దానిఫలమునందును, సఙ్గం త్యక్త్వా; యః కర్మాణి కరోతి=ఎవఁడు కర్మములను జేయుచున్నాఁడో; సః = అతఁడు; పాపేన = బంధహేతు వగుటచేఁ బాపిష్ఠ మైన పుణ్యపాపాత్మక మగు కర్మముచేత; నలిప్యతే. ఎట్లు పద్మపత్త్రము జలమునం దున్నను జలముచే లిప్తము గాదో అట్లు.

ప. బ్రహ్మణి = అర్థప్రతీతిరూప మయిన బ్రహ్మమునందు; కర్మాణి= దర్శనశ్రవణాదులను; ఆధాయ = ఆరోపించి; సఙ్గమ్= కర్తృత్వాభిమానమును; త్యక్త్వా= విడిచి; యఃకరోతి; సః; పాపేన=బంధహేతు వగుకర్మముచే; నలిప్యతే. శాతపథశ్రుతియును “వదన్ వాక్పశ్యన్ చక్షుః శృణ్వన్ శ్రోత్రం మన్వానో మనస్తాన్యస్యై తానికర్మనామాని, ఆత్మైవాస్య కర్మాత్మనా హి కర్మ కరోతి” అని. స్పష్టము. అట్లు బృహదారణ్యకమునందును “కో ఽయమాత్మేతి వయ ముపాస్మహే కతరః స ఆత్మా యేన వా పశ్యతి యేనవా శృణోతి యేనవా గన్ధా నాజిఘ్రతి యేన వాచం వ్యాకరోతి యేన వా స్వాదుచా ఽస్వాదు విజానాతి యచ్చే తద్ధృదయం మనశ్చైతత్సంజ్ఞానం విజ్ఞానం ప్రజ్ఞానం మేధా ధృతి ర్మనీషా జూతి స్స్మృతి స్సంకల్పః క్రతురసుః కామో వశ ఇతి సర్వా ణ్యేతాని ప్రజ్ఞానస్య నామధేయాని భవన్తి” అని. ఈశ్రుతికర్థము స్పష్టము. ఇట నిది యభిప్రాయము—పశ్యన్ శృణ్వ న్నిత్యాదులందు బుద్ధిప్రాణకర్మములు కర్తృత్వాభిమానము లేకుండుటయందు దృష్టాంతముగాఁ జెప్పఁబడినవి. ఎట్లనఁగా స్వపన్ = నిద్రను జేయుచు, నిద్ర యనఁగా మనస్సు నిరింద్రియప్రదేశమున నుండుట, అది సంకల్పము లేకయె కలుగుచున్నది. అట్లే శ్వాసోచ్ఛ్వాసవిశేషోన్మేషములుగూడ సంకల్పము లేక కలుగుచున్నవి. వానివలె దర్శనాదికర్మములనుకూడఁ జెప్పినవిధంబున నిశ్చయించుచు. అందువలననే

తత్త్వవిత్ అని విశేషణము. ఇట్లు కర్మమునందుఁ బ్రవర్తించుచున్నను గర్మములచే లిప్తుఁడు గాఁ డనుటకు దృష్టాంతము చెప్పుచున్నాఁడు పద్మపత్త్రమివ అని. అట్లు చెప్పఁబడినది "స్ఫటికః ప్రతిబిమ్బేన యథా నాయాతి రఞ్జనమ్। తత్త్వజ్ఞః కర్మఫలే నాస్త స్తథా నాయాతి రఞ్జనమ్" ♦ అని.

రా. బ్రహ్మశబ్దముచే నిటఁ బ్రకృతి చెప్పఁబడుచున్నది. "మమ యోనిర్మహద్బ్రహ్మ" అని గదా చెప్పఁబోవుచున్నాఁడు. ఇంద్రియములు ప్రకృతిపరిణామవిశేషరూపంబు లగుటచే నింద్రియాకారంబున నున్న, బ్రహ్మణి = ప్రకృతియందు; పశ్యఞ్ శృణ్వ న్నిత్యాదిశ్లోకమునందుఁ జెప్పఁబడినవిధంబునఁ గర్మమును బ్రహ్మమునందు—ప్రకృతియందు, ఆధాయ = ఉంచి, సఙ్గమ్ త్యక్త్వా = ఫలాసక్తిని విడిచి, నైవ కించి త్కరోమి అని, యః కర్మాణి కరోతి=ఎవఁడు కర్మములను జేయుచున్నాఁడో; సః=అతఁడు ప్రకృతిసంసృష్టుఁడై యున్నను; ప్రకృతియం దాత్మాభిమానరూప మయిన, పాపేన=బంధహేతు వగుపాపముచేత; నలిప్యతే. పద్మపత్త్రమివాఽమ్భసా—ఎట్లు తామరాకుజలముతో సంసృష్టమైయున్నను జలముచే లిప్తము గాదో అట్లు లిప్తుఁడు గాఁ డని యర్థము.

ఇంద్రియాకారంబున నున్నప్రకృతియే సర్వకర్మములను జేయుచున్న దని నిశ్చయించి ఫలాసక్తిని విడిచి నేను దేనిని జేయుట లే దను నిశ్చయముతో నెవఁడు కర్మములను జేయుచున్నాఁడో అతఁడు ప్రకృతిసంసృష్టుఁ డయియున్నను, జలముతోఁ గూడియున్నను పద్మపత్త్రము జలముతో నంటనియట్లు, ప్రకృతియందు ఆత్మాభిమానముతో నంటఁ డని తాత్పర్యము.

మా. సన్న్యాసముతోను యోగముతోను గూడినవాఁడే కర్మముచే లిప్తుఁడు గాఁ డని చెప్పుచున్నాఁడు.—సాధననియమమును చెప్పుట * ఉపచారం బను తలంపు గలుగకుండుటకై మాటిమాటికి ఫలము చెప్పుట.

కాయేన మనసా బుద్ధ్యా కేవలై రిన్ద్రియై రపి।
యోగినః కర్మ కుర్వన్తి సఙ్గం త్యక్త్వాఽఽత్మశుద్ధయే. ౧౧

♦ స్ఫటికము ప్రతిబింబముచే నెట్లు రంజనము—రక్తతను బొందదో, అట్లు అకర్మమునం దున్నవాఁడై కర్మఫలముచే లోపల రంజనము నొందఁడు.

* సన్న్యాసయోగములే సాధనము లని నియమించుట.

భా. కేవలము సత్త్వశుద్ధిమాత్రమే యాకర్మమునకు ఫలము. ఎందువలన ననఁగా.—కాయేన = దేహముచేతను; మనసా = మనస్సుచేతను; బుద్ధ్యా = బుద్ధిచేతను; కేవలైః = మమత్వము లేనట్టి, ఈశ్వరునికొఱకే కర్మము చేయుచున్నాను, నాకు ఫలముకొఱకుఁ గాదు అని మమత్వబుద్ధి లేని యిట్టి; ఇన్ద్రియై రపి = ఇంద్రియములచేతను; కేవలశబ్దము కాయాదులతోఁ గూడ ప్రత్యేకము సంబంధించుచున్నది, సర్వవ్యాపారంబులందును మమత్వవర్జనముకొఱకు; యోగినః = కర్మయోగులు; కర్మ = కర్మమును; కుర్వన్తి = చేయుచున్నారు; సఙ్గమ్ = ఫలవిషయమయినయాసక్తిని; త్యక్త్వా = విడిచి; ఆత్మశుద్ధయే—సత్త్వశుద్ధికొఱకని యర్థము. అందువలన దానియందే నీ కధికారము కావునఁ గర్మమునే చేయుము.

మమత్వబుద్ధి వర్జించి దేహముచేతను మనస్సుచేతను బుద్ధిచేతను ఇంద్రియములచేతను గర్మయోగనిష్ఠులు ఫలాసక్తి లేనివారై సత్త్వశుద్ధికొఱకుఁ గర్మము చేయుచున్నారు. అందువలన నట్లు చేయుకర్మమునకు సత్త్వశుద్ధియే ఫల మని తా.

ఆ. అప్పు డవిద్వాంసునకుఁ జేసినకర్మముచే నేమి కలుగును? అని యాశంకించి చెప్పుచున్నారు కేవలము ఇత్యాదిగా. అర్జునకు ఈశ్వరార్పణబుద్ధిచే ననుష్ఠించినకర్మము చిత్తశుద్ధిని గలిగించు ననుటకే హేతువు చెప్పుచున్నారు ఎందువలన ననఁగా అని. కేవలశబ్దమును బ్రత్యేకముగా నన్వయించుటకుఁ బ్రయోజనము చెప్పుచున్నారు సర్వవ్యాపారంబులందును ఇత్యాదిగా. కర్మమునకుఁ జిత్తశుద్ధి ఫలంబగుటచేఁ జిత్తశుద్ధికొఱకుఁ గర్మానుష్ఠానమునే నీవు చేయవలయు నని ఫలితముఁ జెప్పుచున్నారు అందువలన నిత్యాదిగా.

హ. *

శం. ఓయీ! కామన లేక కర్మములఁ జేయువారి కేమి ఫలము? అని యాశంకించి, ఆత్యంతికసంసారదుఃఖవిధ్వంసక మయినవిజ్ఞానమును గలిగించునట్టి చిత్తశుద్ధియే ఫలం బని తెలుపుటకై ముముక్షువులు చిత్తశుద్ధికొఱకే కర్మము చేయుచున్నా రని చెప్పుచున్నాఁడు.—యోగినః = కర్మయోగులు ముముక్షువులు; సఙ్గమ్ = దీనిచే పురుషుఁడు కర్మఫలములందు సక్తుఁ డగుచున్నాఁడు అనువ్యుత్ప

* శంకరభాష్యముతో సమానము.

త్తిచే సంగ మనఁగా ఫలవిషయక మయిన కామము, దానిని; త్యక్త్వా = విడిచి, ఫలాపేక్షను నిశ్శేషముగాఁ బరిత్యజించి; పరమేశ్వరప్రీతికొఱకే, కాయేన; మనసా; బుద్ధ్యా, కేవలైః ఇన్ద్రియైరపి; ఆత్మశుద్ధయే = సత్త్వశుద్ధికొఱకే. కర్మ = వైదిక కర్మమును; నియమంబున, కుర్వన్తి లేక. ఏదేని చేయవలసినది మనస్సుచే సంకల్పించి దానినే బుద్ధిచే నిశ్చయించి దానినే, కేవలైః = రాగద్వేషవర్జితము లగు; ఇన్ద్రియైః=ఇంద్రియములచేతను; కాయేన=దేహముచేతను, కర్మ, కుర్వన్తి. కాయేన ఇన్ద్రియైశ్చ=దేహముచేతను ఇంద్రియములచేతను, వైదికకర్మమును, బుద్ధిచే నిశ్చిత మగువిష్ణ్వాదిరూపమును మనస్సుచే ధ్యానించుటను, కేవల మయినశ్రోత్రముచేతఁ గథాశ్రవణమును, కేవల మైనచక్షుస్సుచే మహాత్ములదర్శనంబును, కేవల మయిన వాక్కుచే వేదాధ్యయనాదికమును, పాదములచేఁ దీర్థయాత్రాదికమును ఈశ్వర ప్రీతికొఱకుఁ జేయుచున్నా రని యర్థము.

మ. దానినే వివరించుచున్నాఁడు.—కాయేన మనసా, బుద్ధ్యా, ఇన్ద్రియైరపి, యోగినః = కర్ములు; ఫలసంగమును విడిచి, కర్మమును జేయుచున్నారు. కాయాదుల కన్నిటికి విశేషణము కేవలైః అనునది. ఈశ్వరునికొఱకే చేయుచున్నాను నాఫలము కొఱకుఁ గాదు అని మమత లేనట్టి కాయాదులచేత నని యర్థము. ఆత్మశుద్ధయే = చిత్తశుద్ధికొఱకు.

శ్రీ. కర్మము బంధకము కా దని చెప్పి మోక్షహేతు వనుటను సదాచారముచేఁ జూపుచున్నాఁడు.—కాయేన – దేహముచే స్నానాదికమును, మనసా—మనస్సుచే ధ్యానాదికమును, బుద్ధ్యా—బుద్ధిచేఁ దత్త్వనిశ్చయాదికమును, కేవలైః= కర్త్రాభినివేశము లేనట్టి, ఇన్ద్రియైః—ఇంద్రియములచే శ్రవణకీర్తనాదికమును, కర్మ = ఇట్టికర్మమును; ఫలాసక్తిని విడిచి చిత్తశుద్ధికొఱకుఁ గర్మయోగులు చేయుచున్నారు.

ప. •

రా. కాయమనోబుద్ధీంద్రియములచే సాధ్య మయినకర్మమును స్వర్గాదిఫలాసక్తిని విడిచి యోగులు, ఆత్మశుద్ధయే కుర్వన్తి—ఆత్మగత మైన ప్రాచీనకర్మబంధము నశించుకొఱకుఁ జేయుచున్నా రని యర్థము.

మా. ఇట్టే యాచారముగూడ నని చెప్పుచున్నాఁడు కాయే నేత్యాదిగా.

• శ్రీధరీయముతో సమానము.

యుక్తః కర్మఫలం త్యక్త్వా శాన్తిమాప్నోతి నైష్ఠికీమ్
అయుక్తః కామకారేణ ఫలే సక్తో నిబధ్యతే.　　౧౨

భా. మఱియును.—యుక్తః = ఈశ్వరునికొఱకుఁ గర్మములు నాకు ఫలము కొఱకుఁ గాదు అని సమాహితుఁడై; కర్మఫలమ్= కర్మముయొక్క ఫలమును; త్యక్త్వా = విడిచి; నైష్ఠికీమ్ = నిష్ఠయందుఁ గలుగునట్టి; శాన్తిమ్= మోక్షమును; ఆప్నోతి= పొందుచున్నాఁడు. సత్త్వశుద్ధి జ్ఞానప్రాప్తి సర్వకర్మసన్న్యాసము జ్ఞాననిష్ఠ—వీని క్రమంబున నని శేషము. ఇఁక ఎవ్వఁడు మఱి, అయుక్తః = సమాహితుఁడు కానివాఁడో అతఁడు; కామకారేణ=కార మనఁగా కరణము ♦ కామముయొక్క చేయుటచేత, కామముచేఁ బ్రేరితుఁ డగుటచేత నని యర్థము; నాకు ఫలముకొఱకు దీనిఁ జేయుచున్నానని, ఫలే = ఫలమునందు; సక్తః = ఆసక్తి గలవాఁడై; నిబధ్యతే=బంధింపఁబడుచున్నాఁడు. అందువలన నీవుయుక్తుఁడవు కమ్మని యర్థము.

ఈశ్వరార్థము కర్మము చేయుచున్నాను, నాకు ఫలముకొఱకుఁ గాదని నిశ్చయము గలవాఁడై ఫలమును విడిచి కర్మము చేయుటవలన సత్త్వశుద్ధి జ్ఞానప్రాప్తి సర్వకర్మసన్న్యాసపూర్వకముగా జ్ఞాననిష్ఠ నొంది మోక్షము నొందుచున్నాఁడు. అట్టి నిశ్చయము లేనివాఁడో కామప్రేరితుఁడై ఫలాసక్తి నొంది బంధము నొందుచున్నాఁ డని తాత్పర్యము.

ఆ. ఇందువలనఁ గూడ సంగము విడిచి కర్మానుష్ఠానమును నీవు చేయవలయు నని చెప్పుచున్నారు మఱియును అని. యుక్తుఁడై ఫలము విడిచి కర్మము చేయువాఁడు మోక్షాఖ్యశాంతిని పొందుచున్నాఁడు కావున నీవు సంగము విడిచి కర్మము చేయవలయునని యాశయము. అట్లుకానిచో దోషము చెప్పుచున్నాఁడు ఉత్తరార్థముచేత. యుక్తః అనుదానికి వ్యాఖ్యానము చేయుచున్నారు ఈశ్వరునికొఱకు ఇత్యాదిగా. కర్మముయొక్క ఫలమును విడిచి—కర్మమును చేయుచు నని శేషము. నైష్ఠికశాంతినే వివరించుచున్నారు సత్త్వశు ద్ధీత్యాదిగా. ఉత్తరార్థమును వివరించుచున్నారు ఇఁక నెవ్వఁడు ఇత్యాదిగా. సమాహితుఁడు కానిచో దోషము కలుగుటవలన అర్జునుని నియోగించుచున్నారు అందువలన నిత్యాదిగా.

♦ చేయుట.

హ. *

శం. శ్రద్ధతోను భక్తితోను ఈశ్వరప్రీతికొఱకే కామన లేక కర్మము చేయువారలకును వేఱువిధంబునఁ జేయువారలకును ఫలము చెప్పుచున్నాఁడు.—ఎవ్వఁడు సదసద్వివేకి మోక్షేచ్ఛచే, కర్మఫలమ్ త్యక్త్వా = తా ననుష్ఠించు కర్మముల ఫలమును అపేక్షింపక; యుక్తః = యుక్తుఁ డగుచున్నాఁడో, లాభాఽలాభములందును సిద్ధ్యసిద్ధులందును సముఁడై పరమేశ్వరప్రీతికొఱకే యెవ్వఁడు కర్మముఁ జేయుచున్నాఁడో; వాఁడే, నైష్ఠికీమ్ = కర్మనిష్ఠచేఁ గలుగునట్టి; శాన్తిమ్ = చిత్తశుద్ధిని; ఆప్నోతి = పొందుచున్నాఁడు. లేక, నైష్ఠికీమ్ = కర్మనిష్ఠాజన్య మగుచిత్తశుద్ధిచేఁ బుట్టింపఁబడునట్టిజ్ఞానముచేఁ బ్రకాశిత మగు; శాన్తిమ్ = మోక్షమును; ఆప్నోతి. ఇఁక నెవ్వఁడు అవివేకి, కామకారేణ = కామనచేత; ఫలే = కర్మఫలమునందు; సక్తః = ఆసక్తి గలవాఁడై; అయుక్తః = మీఁదఁ జెప్పినలక్షణము గల కర్మానుష్ఠానము చేయువాఁడు కాఁడో; అతఁడు, నిబధ్యతే = జ్ఞానము కలుగ కుండుటచే జన్మాదిబంధము గలవాఁ డగుచున్నాఁడు. అందువలన నీ వట్టియోగముతోఁ గూడినవాఁడ వగు మని యర్థము. ఇందుచే, నిష్కాముఁడు చేయుకర్మము మోక్షము కలిగించును, సకాముఁడు చేయుకర్మము బంధము కలిగించు నని సూచిత మగుచున్నది.

మ. కర్తృత్వాభిమానము సమముగా నున్నను ఆకర్మముచేత నే నొకఁడు ముక్తుఁ డగును, ఒకఁడుమాత్రము బద్ధుఁ డగును అని వైషమ్యమున కేమి హేతు వనఁగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—యుక్తః = ఈశ్వరునికే యీకర్మములు నాకు ఫలము కొఱకుఁ గావు అనునభిప్రాయము గలవాఁడు; కర్మఫలం త్యక్త్వా; కర్మములను జేయుచు; నైష్ఠికీమ్—సత్త్వశుద్ధి నిత్యానిత్యవస్తువివేకము సన్న్యాసము జ్ఞాననిష్ఠ—వీనిక్రమంబునఁ బుట్టిన యని యర్థము; శాన్తిమ్ = మోక్షమును; ఆప్నోతి = పొందుచున్నాఁడు. ఇఁక నెవ్వఁడు, అయుక్తః = ఈశ్వరునికే యీకర్మములు నాకు ఫలము కొఱకుఁ గావు అను నభిప్రాయము లేనివాఁడో, అతఁడు; కామకారేణ = కామము వలనఁ బ్రవర్తించుటచే; నాకు ఫలముకొఱకే యీకర్మమును జేయుచున్నా నని, ఫలేసక్తః; నిబధ్యతే = కర్మముచే మిక్కిలి సంసారబంధముఁ బొందుచున్నాఁడు. అందువలన నీవును యుక్తుఁడవై కర్మములను జేయు మని వాక్యశేషము.

---

* శంకరభాష్యముతో సమానము.

శ్రీ. ఓయీ! ఆ కర్మముచేతనే యొక్కఁడు ముక్తుఁ డగుచున్నాఁడు, ఒకఁడు బద్ధుఁ డగుచున్నాఁ డని వ్యవస్థ యెట్లు కానచ్చును? అనఁగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—యుక్తః = పరమేశ్వరునందే నిష్ఠ గలవాఁడై, కర్మముల ఫలమును విడిచి; కర్మములను జేయుచు, ఆత్యంతిక మయినశాంతిని—మోక్షమును పొందుచున్నాఁడు. అయుక్తః = బహిర్ముఖుఁడో; కామకారేణ = కామమువలనఁ బ్రవర్తించుటచే; ఫలమునం దాసక్తుఁడై మిక్కిలి బంధమును బొందుచున్నాఁడు.

ప. ఇఁకఁ జిత్తశుద్ధికి ఫలముఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—కర్మఫలం త్యక్త్వా; యుక్తః = చిత్తశుద్ధి నొందినవాఁడు; నైష్ఠికీమ్ = ఆత్యన్తిక మయిన ♦; శాన్తిమ్= మోక్షమును; ఆప్నోతి. ఇఁక నయుక్తునిగతిఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—అయుక్తః = బహిర్ముఖుఁడు; కామకారేణ = కామముచేఁ బ్రవర్తించుటచేత; ఫలే; సక్తః = ఆసక్తి నొందినవాఁడై; నిబధ్యతే.

రా. యుక్తః = ఆత్మవ్యతిరిక్తఫలములందు చాపలము లేనివాఁడై, ఆత్మయందే యాసక్తి గలవాఁడై; కర్మఫలం త్యక్త్వా— కేవలము ఆత్మశుద్ధికే కర్మముల ననుష్ఠించి; నైష్ఠికీమ్ = స్థిర మయిన; శాన్తిమ్ = ఆత్మానుభవరూప మయిన నిర్వృతిని; ఆప్నోతి = పొందుచున్నాఁడు. అయుక్తః = ఆత్మవ్యతిరిక్తఫలములందుఁ జాపలము గలవాఁడై, ఆత్మావలోకనమునందు విముఖుండై; కామకారేణ = కామప్రేరణచేత; ఫలేసక్తః; కర్మములను జేయుచు; నిబధ్యతే = నిత్యము కర్మములచే బంధింపఁబడుచున్నాఁడు, నిత్యసంసారి యగుచున్నాఁడు. అందువలన, ఫలాసక్తి లేనివాఁడై యింద్రియాకారంబునఁ బరిణతం బగుప్రకృతియందుఁ గర్మములను సన్న్యసించి ఆత్మబంధమోచనముకొఱకే కర్మములను జేయవలయు నని యభిప్రాయము.

ఆత్మవ్యతిరిక్తఫలములం దపేక్ష లేనివాఁడై కర్మఫలమును గోరక యాత్మశుద్ధి కొఱకు మాత్రమే కర్మములఁ జేయువాఁడు స్థిర మయిన యాత్మానుభవము నొందుచున్నాఁడు. ఆత్మవ్యతిరిక్తఫలములం దపేక్ష గలవాఁడో కామప్రేరితుఁడై ఫలాసక్తుఁడై కర్మముల ననుష్ఠించి నిత్యసంసారి యగు నని తాత్పర్యము.

మా. మరల యోగాదిసాధనము నియమించుటకై యుక్తాఽయుక్తులఫలము చెప్పుచున్నాఁడు.—యుక్తః = యోగముతోఁ గూడినవాఁడు.

♦ తిరుగుపాటు లేనట్టి.

సర్వకర్మాణి మనసా సన్న్యస్యాఽఽస్తే సుఖం వశీ
నవద్వారే పురే దేహీ నైవ కుర్వన్న కారయన్. ౧౩

భా. ఇఁక నెవ్వఁడు పరమార్థదర్శియో యతఁడు — సర్వకర్మాణి = సమస్తము లయిన కర్మములను; మనసా = మనస్సుచే; సన్న్యస్య = విడిచి; నిత్యమును నైమిత్తికమును కామ్యమును ప్రతిషిద్ధమును, ఈసర్వకర్మములను మనస్సుచే — వివేకబుద్ధిచేఁ గర్మాదికమునం దకర్మదృష్టిచే విడిచి యని యర్థము; సుఖమ్ = సుఖముగాఁ; ఆస్తే = ఉన్నాఁడు; వాఙ్మనఃకాయచేష్టలు విడిచినవాఁడై నిరాయాసుఁడై ప్రసన్నచిత్తుఁడై సర్వబాహ్యప్రయోజనములనుండీనివర్తిల్లినవాఁడై యున్నాఁడు, కావున సుఖముగా నున్నాఁ డని చెప్పఁబడుచున్నది; వశీ = జితేంద్రియుఁడై యని యర్థము. ఎచ్చట నెట్లున్నాఁడు? అనఁగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు.— నవద్వారే = ఏడు శీర్షణ్యములు ఆత్మ కుపలబ్ధిద్వారములు, క్రింద రెండు మూత్రపురీష ♦ విసర్గార్థములు, ఆద్వారములచేఁ దొమ్మిదిద్వారములు గలది యగు; పురే = పట్టణమువంటిది యని శరీరము పట్టణముగాఁ జెప్పఁబడుచున్నది, ఆత్మయె ప్రభువుగాఁ గలదై తదర్థప్రయోజనంబులు * అనేకఫలవిజ్ఞానోత్పాదకంబు లగు నింద్రియమనోబుద్ధివిషయంబులచేఁ బౌరులచేతంబోలె నధిష్ఠితమై యుండునది, అట్టి నవద్వార మగుపురమునందు; దేహీ **; సర్వకర్మమును సన్న్యసించి యున్నాఁడు.

విశేషణముచే నేమి ప్రయోజనము? సర్వదేహియును గదా సన్న్యాసిగాని అసన్న్యాసి గాని దేహమునందే యున్నాఁడు. కావున నిరర్థకము విశేషణము ¶.

చెప్పెదము. ఎవ్వఁడజ్ఞుఁడు దేహేంద్రియసంఘాతమాత్రాత్మదర్శి § యగు దేహి గలఁడో అట్టిసర్వదేహియును గృహమునందు భూమియందు ఆసనమునందుఁగాని యున్నాననితలంచును. దేహమాత్రాత్మదర్శికి గృహమునందువలె దేహమునం దున్నా ననుప్రత్యయము సంభవింపదు గదా!

♦ మల.

* ఆత్మయొక్క కార్యమె ప్రయోజనముగాఁ గలవి.

** దేహము గలవాఁడు — దేహముకంటెఁ దాను వేఱు అని యెఱింగినవాఁడై.

¶ నవద్వారే పురే అనునది.

§ దేహేంద్రియ సంఘాతమే యాత్మ యని యెఱింగినవాఁడు.

దేహాదిసంఘాతవ్యతిరిక్తుఁడు ఆత్మ యని యెఱింగినవానికో దేహమునం దున్నాననుప్రత్యయ ముపపన్న మగుచున్నది. పరుఁ డయిన యాత్మ యం దవిద్యచే నధ్యారోపితము లగు పరకర్మములను ♦ విద్యచే వివేక జ్ఞానంబున మనస్సుచే సన్న్యసించుటయు నుపపన్నమగుచున్నది. వివేక జ్ఞానము నొందిన సర్వకర్మసన్న్యాసికిఁ గూడ గృహమునందువలె నవ ద్వారపుర మగుదేహమునందే యుండుట, ప్రారబ్ధఫలకర్మసంస్కార శేషం బనువర్తించుటచే దేహమునందే విశేష విజ్ఞానము * కలుగుట వలన సంభవించుచున్నది. దేహమునందే యున్నాఁడు అను విశేషణఫల ముండనే యున్నది, విద్వదవిద్వత్ప్రత్యయభేదాపేక్షం బగుటవలన.

కార్యకరణకర్మములను అవిద్యచే నాత్మయం దధ్యారోపితము లయినవాని సన్న్యసించి యున్నాఁడని చెప్పఁబడినది సరే. అట్లయి నను కర్తృత్వమును గారయితృత్వమును ఆత్మ సమవాయి ♦♦ యగు నని యాశంకించి చెప్పుచున్నాఁడు.—నైవకుర్వన్= తాను జేయనివాఁడై యే; నకారయన్= చేయింపనివాఁడై, కార్యకరణంబులను గర్మములయందుఁ బ్రవర్తింపఁ జేయనివాఁడై యే **.

కర్తృత్వమును గారయితృత్వము ఏది గలదో అది యేమి స్వాత్మ సమవాయియై సన్న్యాసమువలన లేకపోవుచున్న దా? ఎట్లు నడచుచున్న వానిగమనము గమనవ్యాపారము విడుచుటవలన లేకపోవుచున్నదో అట్లు. లేక. ఏమి యాత్మకే యది లేదా ?

ఇందుకుఁ జెప్పెదము. లే దాత్మకుఁ దనకుఁ గర్తృత్వంబును గార యితృత్వంబును. చెప్పఁబడినది గదా « అవికార్యోఽయ ముచ్యతే, శరీ రస్థో ఽపి కౌన్తేయ న కరోతి న లిప్యతే ” అని. « ధ్యాయతీవ లేలాయ తీవ » అనుశ్రుతివలనఁ గూడ.

పరమార్థదర్శి యగువాఁడో, సమస్తకర్మంబులను వివేకబుద్ధిచే సన్న్యసించి జితేంద్రియుండై తొమ్మిదిద్వారములు గలిగి తానుప్రభువుగాఁ గలదై ఇంద్రియాదిపౌరు

♦ దేహేంద్రియాదికర్మములను.

* దేహమునం దున్నా నను జ్ఞానము.

♦♦ ఆత్మయం దుండునది.

** నవద్వారపురమునం దున్నాఁ డని యన్వయము.

లతోఁ గూడినదై పురమువలె నుండు దేహమునందుఁ దాను జేయకయు నింద్రియాదులచేఁ గూడఁ జేయింపకయు బాహ్యాపేక్ష లన్నియు లేనివాఁ డగుటచే సుఖముగా నున్నాఁ డని తాత్పర్యము.

ఆ. అప్పుడు ఫలాసక్తిని విడిచి యందఱును గర్మను చేయవలయును, కావునఁ గర్మసన్న్యాసము నిరవకాశం బగు నని యాశంకించి యవిద్వాంసునికంటె విద్వాంసునకు విశేషముఁ జెప్పుచున్నారు ఇఁక నెవ్వఁడు ఇత్యాదిగా. సర్వకర్మములను విడువఁగా మరణమే యగు ననుటను నిరాకరించుచున్నాఁడు ఆస్తే అని; జీవించియున్నవాఁడైనను ఆధ్యాత్మికాదిశరీరతాపముచేఁ దపించుచున్నాఁ డనఁగా నట్లుకా దని చెప్పుచున్నాఁడు సుఖమ్ అని. కార్యకరణసంఘాతమునకుఁ బరవశుం డనుటను నివారించుచున్నాఁడు వశీ అని. ఉండుటకు అపేక్షిత మయినయధికరణమును జూపుచున్నాఁడు నవద్వారే పురే అని. దేహసంబంధాభిమానాభాసము గలవాఁడని చెప్పుచున్నాఁడు దేహీ అని. మనస్సుచే సర్వకర్మసన్న్యాసము చేసినను లోకసంగ్రహార్థము వెలుపలికి సర్వకర్మములను జేయవలయుననుటను నిరాకరించుచున్నాఁడు నైవకుర్వన్న కారయన్ అని. అపరిత్యాజ్యము-లైనసర్వకర్మములనే విశేషించుచున్నారు నిత్యమును ఇత్యాదిగా. వాని విడుచుటకు హేతువుఁ జెప్పుచున్నారు ఈసర్వకర్మములను ఇత్యాదిగా. సుఖమ్ ఆస్తే యని చెప్పినదానినే యుపపాదించుచున్నారు వాఙ్మనః కా యేత్యాదిగా. జితేంద్రియుఁడై—ఇది శరీరవశీకరణమునకును ఉపలక్షణము. రెండుశ్రోత్రములు రెండునేత్రములు రెండునాసికలు వాక్కు-ఒకటి ఇవి యేడు శీర్షణ్యములు—శిరోగతము లైనశబ్దాద్యుపలబ్ధిద్వారములు. అయినను నవద్వారం బెట్లనఁగా అధోగతములయినపాయూపస్థములతోఁ గూడ నని చెప్పుచున్నారు క్రింద నిత్యాదిగా. శరీరమునకుఁ బురసామ్యము ప్రభువుచేతను పౌరులచేతను అధిష్ఠితం బగుటచే నని చూపుచున్నారు ఆత్మయె ఇత్యాదిగా. దేహమునందు జీవించి యుండుటవలన దేహసంబంధాభిమానాభాసము గలవాఁడై యున్నను బరగృహమునందుఁ బ్రవాసివలె ♦ తత్సమ్మానావమానములచే సంతోషింపకయు దుఃఖింపకయు వ్యామోహాదులు లేకయు నున్నాఁ డనునభిప్రాయముతోఁ జెప్పుచున్నారు అట్టి నవద్వార మగు పురమునందు ఇత్యాదిగా.

విశేషణము నాక్షేపించుచున్నాఁడు విశేషణముచే నిత్యాదిగా. అది యనుపపన్నం బనుటనే యుపపాదించుచున్నాఁడు సర్వదేహీయు నిత్యాదిగా. దేహ

♦ దేశాంతరమున నున్నవానివలె.

మునం దుండుట సర్వసాధారణంబై యుండఁగా సన్న్యసించి దేహమునం దున్నాఁడు విద్వాంసుం డనువిశేషణము నిష్ప్రయోజన మని ఫలితముఁ జెప్పుచున్నాఁడు కావున నిత్యాదిగా.

విశేషణఫలము చూపుచు నుత్తరముఁ జెప్పుచున్నారు చెప్పెదము అని. విశేషణం బవివేకివిషయంబున ననర్థకమా? వివేకివిషయమున ననర్థకమా? అని వికల్పించి మొదటిపక్షము నంగీకరించుచున్నారు ఎన్వయు ఇత్యాదిగా. అజ్ఞత్వము దేహిత్వమునకు హేతువు. ఆదేహిత్వము నే స్ఫుటీకరించుచున్నారు దేహేంద్రి యేత్యాదిగా. దేహాదిసంఘాత మే యాత్మ యని తలంచువానికిఁ గూడ దేహమున నున్నా నని తోఁపవచ్చు ననఁగా నట్లుగా దని చెప్పుచున్నారు దేహమా త్రేత్యాదిగా. రెండవపక్షము దూషించుచున్నారు దేహాదిసంఘా తేత్యాదిగా. గృహాదులందు దేహ ముండుటచే ఆత్మ యున్నాఁ డనుభ్రమను నివర్తించుటకై "దేహమునం దున్నాఁడు విద్వాంసుఁడు" అను విశేషణ ముపపన్నము, వివేకవంతునకు దేహమున నున్నా ననుతలంపు సంభవించుటవలన నని యర్థము. వివేకికి దేహమునం దున్నా నని తోఁచినను వాఙ్మనోదేహవ్యాపారము లగుకర్మములకు వానియందుఁ బ్రసక్తి లేకుండుటవలన నాకర్మముల విడిచి యె ట్లతఁడు దేహమున నున్నాఁ డని చెప్పవచ్చును? అనఁగా నందుకుఁ జెప్పుచున్నారు పరుఁ డయిన ఇత్యాదిగా. ఓయీ! దేశాదిపరిచ్ఛేదశూన్యమును బాహ్యాభ్యంతరా ఽవిక్రియంబు నగు బ్రహ్మమే నే నని యెఱుంగునట్టి వివేకి దేహమునం దున్నాఁ డని యె ట్లంగీకరింపవచ్చును? అందుకుఁ జెప్పుచున్నారు వివేకవిజ్ఞానము ఇత్యాదిగా. అందుకు హేతువు చెప్పుచున్నారు ప్రారబ్ధేత్యాదిగా. ప్రారబ్ధఫలం బగు ధర్మాధర్మాత్మకకర్మం బేది గలదో దాని యొక్క ఉపభోగింపఁబడినదానియొక్క శేషమువలన—ఉపభోగింపఁబడనిదానివలన దేహాదిసంస్కార మనువర్తించుచున్నది, అది యనువర్తించుటచే నాదేహమునందే విశేషవిజ్ఞానము దేహమునం దున్నా నను నది యుపపన్న మగుచున్నది. కావున వివేకవంతుఁ డగుసన్న్యాసిని గుఱించి దేహమునం దున్నాఁ డని చెప్పుట సంభవించు చున్నది యని యర్థము. అవిద్వాంసునిప్రత్యయము నపేక్షించి విశేషణము సంభవింపకున్నను విద్వాంసునిప్రత్యయము నపేక్షించి విశేషణము సార్థకం బని యుప సంహరించుచున్నారు దేహమునందే ఇత్యాదిగా. దేహమునందుఁ దా నున్నా నను నది విద్వాంసునిప్రత్యయము, అట్టిది కానిది యవిద్వాంసునిప్రత్యయము, ఆరెంటి కిని ఇట్టిభేదమును అపేక్షించిన దగుటవలన—ఇట్లు భేదము స్పష్టము గాఁగా విద్వ

త్పృత్వయము నపేక్షించిన దగుటవలన విశేషణ ముపపన్నం బని చెప్పిన హేతువునే విశదీకరించుచున్నారు విద్వ దవిద్వ దిత్యాదిగా.

ఆరోపిత మయి కర్తృత్వాదికము లేకున్నను స్వగత మగుకర్తృత్వాదికము తప్ప దని యాశంక ననువదించి నిరాకరించుచున్నారు కార్యకర ణేత్యాదిగా. నైవ కుర్వన్ నకారయన్—దీనికి ఆస్తే అని పూర్వముతో సంబంధము.

కర్తృత్వమును గారయితృత్వమును ఆత్మకు లేదనువిషయమునందు విచారించుచున్నారు కర్తృత్వమును ఇత్యాదిగా. కర్తృత్వమును గారయితృత్వమును ఏది గలదో అది దేహికి స్వాత్మయం దున్నదై యే సన్న్యాసమువలన లేక పోవుచున్న దని చెప్పఁబడుచున్నదా? ఎట్లు నడచుచున్న దేవదత్తునిస్వగత మైనగమనము, అతఁడు నిలిచి దాని విడుచుటవలన లేక పోవునో అట్లు. లేక, స్వరసముగనే కర్తృత్వమును గారయితృత్వమును ఆత్మకు లే దని చెప్పఁబడుచున్నదా? మొదటిపక్షమునందు సక్రియత్వము రెండవదానియందుఁ గూటస్థత్వము అని యర్థము.

రెండవపక్షము నాశ్రయించి యుత్తరము చెప్పుచున్నారు ఇందుకుఁ జెప్పెదము ఇత్యాదిగా. ఉక్తార్థమునందు వాక్యోపక్రమము అనుకూలం బని చూపుచున్నారు చెప్పఁబడినదిగదా ఇత్యాదిగా. అందే వాక్యశేషము గూడ ఏకాభిప్రాయ మని చెప్పుచున్నారు శరీరస్థో ఽపీత్యాదిగా. స్మృతి ప్రతిపాదిత మయిన యర్థమునందు శ్రుతిని జూపుచున్నారు ధ్యాయతీ వేత్యాదిగా. ఉపాధిగత మే సమస్త విక్రియయును, ఆత్మకు స్వభావంబున లే దని యర్థము.

హ. *

శ్లో. ఓయీ! అకామునకుఁ గర్మయోగము చేతనే ముక్తి యగునేని, అప్పు డందఱును అకామనచేఁ గర్మమునే చేయువలయును, సన్న్యాసము చేయరాదు. అని యాశంకింపఁగాఁ; అట్లు కాదు, నిత్యనైమిత్తికై రేవ అనున్యాయంబున అకామనచేఁ గర్మము ననుష్ఠించినవారికిఁ జిత్తశుద్ధి ఫలము, చిత్తశుద్ధికి జ్ఞానము ఫలము, జ్ఞానమునకు సర్వకర్మసన్న్యాసంబును బ్రహ్మరూపంబున నుండుటయు ఫలము. "నిత్యనైమిత్తికై రేవ కుర్వాణో దురితక్షయమ్। జ్ఞానంచ విమలీ కుర్వ న్నభ్యాసేన చ వాసయేత్॥ అభ్యాసా త్పక్వవిజ్ఞానః కైవల్యం లభతే నరః" • అని చెప్పఁ

* శంకరభాష్యముతో సమానము.

• మనుష్యుఁడు నిత్యనైమిత్తికకర్మములచేతనే పాపక్షయము చేసికొన్నవాఁడై జ్ఞానమును నిర్మలముగాఁ జేయుటకై యభ్యాసముచే వాసింపవలయును. అభ్యాసమువలనఁ బరిపక్వ మయిన జ్ఞానము గలవాఁడై కైవల్యము నొందును.

౨౬౪౨. అందువలన బహుజన్మకృతపుణ్యపరిపాకమువలనఁ జిత్తశుద్ధి నొంది యా చిత్తశుద్ధిచేఁ బరాపరైక్యజ్ఞానము నొందినట్టి సర్వాత్మదర్శి యగు బ్రహ్మవిదునకుఁ గర్మము కొంచెమేనియు సంభవింపదు, కారణము లేకుండుటవలన. మ తేమనఁగా, బ్రహ్మవిద్వర్యుఁడు సర్వకర్మములను సన్న్యసించి తా నవిక్రియబ్రహ్మరూపంబున నూరక యుండు నని చెప్పుచున్నాఁడు —నిత్యనిరంతరసమాధినిష్ఠచే నిర్మూలింపఁ బడిన సర్వవాసనాసమూహము గలవాఁ డగుటచే సుప్రసన్నము లయిన బాహ్యాభ్యంతరకరణములు గలవాఁ డగుటవలన, వశీ = వశీకృత మయిన సర్వేంద్రియ గ్రామము గలవాఁడు, శుద్ధాత్ముఁడు, బ్రహ్మవిదుఁడు; సర్వకర్మాణి = నిత్యనైమిత్తిక కామ్యనిషిద్ధరూపములను శాస్త్రీయములును అశాస్త్రీయములు నగు సమస్తకర్మములను; మనసా = అధిష్ఠానతత్త్వము దెలియుటచే నారోపితములయిన సర్వదృశ్యవస్తువులును మిథ్య యను ప్రత్యయము గల మనస్సుచేత; సన్న్యస్య-కర్మమును దత్కర్తయును దత్సాధనంబును దత్ఫలంబును సమస్తంబును అసత్తే యను విజ్ఞానముచే విడిచి యని యర్థము. ఓయీ! మనసా యని చెప్పుటవలన సర్వకర్మములకును మనస్సుచేతనే త్యాగము చెప్పఁబడినది, కాని వెలుపలికిఁ జేయక విడుచుట గాదు, విధింపఁబడినకర్మములను విడుచుట యశక్య మగుటవలన. అందు వేని, అట్లు కాదు, “వికల్పో నహి వస్తు, మాయామాత్ర మిదం ద్వైతమ్” అని సర్వంబును మిథ్యయని చూచునట్టివిద్వాంసునిగుఱించి విధి యనుపపన్న మగుటవలన, విధియును దృశ్యములలోనే చేరుటవలన. ఎట్లు మరుభూమియొక్క స్వరూపము చూచినవానికి జలపానవిధి జలమువలె మిథ్యయగునో, అట్లు అధిష్ఠాన మయిన బ్రహ్మము నెఱింగినవానికిఁ గర్మవిధియును గర్మమువలెను గారకములవలెను మిథ్యయే యగుచున్నది. సర్వప్రమాణంబులచేతను సర్వంబును మిథ్యగానే చూచునట్టి బ్రహ్మవిదునకుఁ గర్మమునందుఁ బ్రవృత్తికూడ సంభవింపనే సంభవింపదు. ఓయీ! సర్వమును మిథ్యయే యని ప్రవర్తించుఁగాక. అందు వేని, అదియుఁగాదు, మిథ్యాత్వబుద్ధియుఁ బ్రవృత్తియుఁ బరస్పరవిరుద్ధంబు లగుటవలన రెండు నొకచో నుండుట సంభవింపమివలన. ఓయీ! లోపల మిథ్యాత్వబుద్ధితోను వెలుపల సత్యత్వబుద్ధితోను జేయుఁగాక కర్మమును. అందు వేని, అదియు సంభవింపదు, ఒక్కవస్తువునందు రెండుబుద్ధులు సంభవింపమివలన. మరుభూమిని జూచినవానికి జలము మిథ్య యనుబుద్ధియు అది సత్యం బనుబుద్ధియు నుపపన్నము గాదు గదా! అట్లు దృష్టమునుం గాదు గదా! అవ్విధంబున సర్వదృశ్యంబును మిథ్య యను జ్ఞానంబును అది సత్యం బను

జ్ఞానంబును దానియందుఁ బ్రవృత్తియు నొక్కని కెప్పుడును నుపపన్నము గాదు, ప్రవృత్తి పదార్థసత్యత్వజ్ఞానముచేఁ గలుగునది యగుటవలన. విద్వాంసుఁడు మనస్సునందు సర్వదృశ్యములు మిథ్య యను దృఢప్రత్యయము గలవాఁడై యుండఁగా నెట్లు వానికి వెలుపలఁ బ్రవృత్తి ఘటిల్లును ? « యద్ధి మనసా ధ్యాయతి త ద్వాచా వదతి తత్కర్మణా కరోతి » ♦ అని వాగాదిప్రవృత్తి మనోవ్యాపారముచేతనే కలుగునది యని శ్రుతి చెప్పుటవలన. అందువలన వెలుపలికిఁ జేయుటయు మనస్సున సన్న్యసించును అనుట నిరాకరింపఁబడినది. అందువలన, సర్వదృశ్యములును మిథ్య యను నిశ్చయము గలవాఁడై సర్వకర్మములను మనస్సుచే సన్న్యసించి బ్రహ్మవిద్వర్యుఁడు అవిక్రియబ్రహ్మాత్ముఁడై యూరక, ఆస్తే = ఉన్నాఁడు. ఎక్కడ నున్నాఁ డనఁగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—నవద్వారే = రెండుచక్షువులు రెండుశ్రోత్రములు రెండునాసికలు ముఖమును పాయూపస్థములును జేరి తొమ్మిదిద్వారములు సూర్యుఁడు మొదలగు నధిదేవతలచే రక్షింపఁబడినవి దేనికిఁ గలవో అది నవద్వారము, ప్రత్యగాత్మ రాజుగాఁ గలదియు బుద్ధి మంత్రిగాఁ గలదియు మనస్సు మొదలగు సమస్తకరణంబులును బరిచారకులుగాఁ గలదియుఁ బ్రాణాదిదశవాయువులు గ్రామపాలకులుగాఁ గలదియు బ్రహ్మవిష్ణ్వాదిసర్వదేవతల యాలయములు గలదియు నగునట్టి నవద్వారమయిన; పురే = నగరరూపమయిన; దేహే = దేహమునందు §; సుఖమ్ = ఆత్మసుఖావిర్భావ మగునట్లు; ఆస్తే, సుఖరూపమున నున్నాఁ డని యర్థము. ఓయీ! విద్వాంసుఁడు దేహమునం దున్నాఁ డనుట యనుపపన్నము, విద్వాంసుఁడును అవిద్వాంసుఁడును సన్న్యసియు అసన్న్యసియు నందఱును దేహమునందే యున్నారు, నేనిం దున్నా నను ననుభవంబువలన. అందు వేని, అట్లు గాదు, దేహాత్మబుద్ధి యగు మూఢతమునకు విపరీతదృష్టి కనఁబడుటవలన. ఎవ్వఁడు దేహమాత్రాత్మదర్శి యగుమూఢతముఁడు గలడో వానికి గృహమునందు దేహాలియందు * నున్నా నను ప్రత్యయము కలుగుం గాని నేను దేహమునం దున్నా నను ప్రత్యయము సంభవింపదు, బ్రహ్మవిదునకుంబోలె. అందువలన, బ్రహ్మాండమునందుఁ జరాచరసమస్త వస్తుజాతంబును బ్రకాశింపఁ జేయు సూర్యునివలె అనాత్మకం బగు బుద్ధ్యాది సర్వదృశ్యజాతంబును స్వప్రకాశముచేఁ బ్రకాశింపఁజేయువాఁడును

♦ దేనిని మనస్సుచేఁ దలఁచుచున్నాఁడో దాని వాక్కుచేఁ జెప్పుచున్నాఁడు దానిఁ గర్మముచేఁ జేయుచున్నాఁడు.

§ పీఠికమతమున దేహే అని పాఠము తోఁచుచున్నది.

* వడపయందు.

స్వప్రకాశుండును జిదేకరసుండును సర్వసాక్షియును అసంగోదాసీనుండును నిత్యశుద్ధబుద్ధముక్తస్వభావుండును ఆనందఘనుండు నగు నాత్మను స్వస్వరూపంబున నపరోక్షముగా నితఁడే నే నని యెవ్వఁ డెఱుంగుచున్నాఁడో, అట్టి దేహవ్యతిరిక్తాత్మదర్శియగువిద్వాంసుఁడే గృహమునందు దేవదత్తుం డుండునట్లు దేహమునందు నిష్క్రియబ్రహ్మరూపంబున సుఖముగా నుండుటకు సమర్థుం డగుచున్నాఁడు, ఇతరుఁడు కాఁడు. అందువలననే చెప్పుచున్నాఁడు భగవంతుఁడు సర్వకర్మాణి మనసా సన్న్యస్యాఽఽస్తే సుఖం వశీ నవద్వారే పురే దేహీ అని. టీక. వశీ = నిత్యనిరంతరబ్రహ్మనిష్ఠచే వశీకరింపఁబడిన యాంతర బాహ్యకరణంబులుగల నిశ్చలాత్ముం డగు బ్రహ్మవిద్వర్యుఁడు; సర్వకర్మాణి = విహితములును నిషిద్ధములును ఉభయవిలక్షణంబులు నగు దేహచేష్టారూపము లయిన సర్వకర్మములను; అతీతానేక కల్పములందును ఇప్పుడును సర్వావస్థలందును సదా దేహేంద్రియ వ్యాపారరూపంబునఁ బరిణత మయిన ప్రకృతిచేతనే చేయఁబడినవి, కూటస్థాసంగ చిద్రూపుండ నగు నాచేఁ జేయఁబడినవి కావు, అని యాత్మానాత్మస్వరూపముయొక్క వివేకజ్ఞానము గల మనస్సుచే, నవద్వారే—స్థూలముచేతను పుర్యష్టకముచేతను తొమ్మిదిద్వారములు గల; పురే = పురసమాన మగు, లేక పూర్ణ మగుటవలనఁ బురమగు; దేహే= దేహశబ్దముచే నుపలక్షితమగు కారణ మయినప్రకృతియందే; సన్న్యస్య=జననమరణాదివికారంబులును గర్తృత్వభోక్తృత్వసుఖిత్వదుఃఖిత్వాదిధర్మంబులును జాగ్రదాద్యవస్థలును అన్నియుం బ్రకృతికే, కాని కూటస్థాసంగచిద్రూపుండ నగు నాకు లేవు అని చక్కఁగా అనాత్మతాదాత్మ్యాధ్యాసమును బరిత్యజించి; తాను నిష్కల నిష్క్రియ నిత్యశుద్ధబుద్ధ నిరంతరానందైకరసాఽద్వితీయబ్రహ్మరూపంబున స్వాత్మయందేయారక, సుఖమ్ఆస్తే—ఏదియుఁ జేయఁడనియర్థము. ఓయీ? జపాకుసుమ * సాన్నిధ్యంబువలన స్ఫటికమునందు రక్తత్వము వలె అనాత్మసాన్నిధ్యమువలన ఆత్మయందుఁ దోఁచుచున్న యనాత్మకృత్యంబు లగు సర్వకర్మంబులను బ్రకృతియే చేయుచున్నది నేను జేయ నని విద్యచేఁ దాను బ్రహ్మభావంబు నొంది విద్వాంసుం డుండుఁ గాక; అయినను నిష్క్రియరూపంబున నుండఁ జాలఁడు, బ్రహ్మరూపంబున నుండునట్టి యావిద్వాంసునకు అన్యకృతము లగుక్రియలతో సంబంధము లేకున్నను స్వాశ్రయక్రియ ♦ యుండుటవలన; ఎట్లు అంతర్గృహములో నుండుదీపమునకు వాయువు మొదలగు నితరములచేఁ జేయఁబడు చలనాదిక్రియ

* దాసానిపుష్పం.

♦ తనయందున్నక్రియ.

లేక యున్నను తాను చేయునట్టి తైలాదానక్రియ♦ యున్నదో, మఱియు నెట్లు ఏనుఁగు
నెక్కి పోవునట్టి రాజునకు ఏనుఁగు చేయు గమనక్రియ లేక యున్నను దనయందుండు
చలనక్రియయును గజముతోలుక్రియయును ఉన్నదో, అట్లు పరమాత్మకుఁ గూడ
కర్తృత్వమును కారయితృత్వమును ఉండనే యున్నది. అందువేని; లేదు,
నిరవయవుండగుటవలనఁ బరమాత్మకుఁ గ్రియాశ్రయత్వము సంభవింపమివ
లన, "నిష్కలం నిష్క్రియమ్" అని యాత్మ నిరవయవుఁడు నిష్క్రియుండని
శ్రుతి చెప్పుటవలన. ఆత్మ క్రియావంతుండైనయెడ సావయవుండగుటవలన అనిత్యుం
డగును. అది సర్వవాదులకును అనిష్టము. శ్రుతివిరోధముగూడఁ గలుగును. రాజు
అవయవి యగుటవలన వానికిఁ గర్తృత్వాదిక ముపపన్నము, అట్లు ఆత్మకుఁ గాదని
బోధించుటకై చెప్పుచున్నాఁడు నైన కుర్వన్న కారయన్ అని. నిరవయవుండగుట
వలనఁ బరమాత్మ తాను దేనిని జేయనే చేయఁడు, ఇతరములచేతనుం గూడఁ
గొంచెమేని చేయింపఁడని యర్థము. నిరవయవము పరిపూర్ణమగు వస్తువునందుఁ
జలనక్రియ కలదనుట శక్యము గాదుగదా! ప్రమాణవిరుద్ధం బగుటవలన. నిరవయవము
పూర్ణమగు నాకాశమునందుఁ జలనము సంభవించుచున్నదా? అట్లు ఆత్మయందును
జలనము సంభవింపదు, నిత్యస్సర్వగతః స్థాణుః అని ఆత్మ పూర్ణుండనియు నిష్క్రియుం
డనియుఁ బ్రతిపాదించుటవలన. ఓయీ! నిరవయవుఁడు నిష్క్రియుఁడగు పరమా
త్మకుఁ గర్తృత్వకారయితృత్వములు సంభవింపనియెడ "సర్వాధిపత్యం కురుతే
మహాత్మా । ఏష ఏవ సాధుకర్మ కారయతి, ఏష త ఆత్మాన్తర్యామ్యమృతః" ఇత్యాది
శ్రుతులకు ఆత్మకుఁ గర్తృత్వకారయితృత్వములను బ్రతిపాదించువానికి అప్రా
మాణ్యం బగును. అందువేని; కాదు, సన్నిధిమాత్రమున ఆత్మకు అట్లగుట సంభ
వించుటవలన. ఎట్లు సూర్యునిసాన్నిధ్యమువలనఁ దమోనివృత్తి యగుచుండఁగాఁ
దమోనివృత్తిని సూర్యుఁడు చేయుచున్నాఁడని యుపచరింపఁబడుచున్నదో, ఎట్లు
చుంబక* సాన్నిధ్యంబువలన ఇనుము చలించుచుండఁగా చుంబకము ఇనుమును
జలింపఁ జేయుచున్న దని తచ్చలనము చుంబకమునం దుపచరింపఁబడుచున్నదో, అట్లు
ఆత్మసాన్నిధ్యంబువలనఁ బ్రకృతి విజృంభించుచుండఁగాఁ దద్విజృంభణం బగు సర్వాధి
పత్యము సర్వకారుండైయే యుండు పరమాత్మయం దుపచరింపఁబడుచున్నది; అట్లే
ఆత్మసాన్నిధ్యంబువలన బుద్ధ్యాదులకుఁ బ్రవృత్తి కలుగుచుండఁగా బుద్ధ్యాదులను
ఆత్మ ప్రవర్తింపఁ జేయుచున్నాఁడని తత్ప్రవృత్తి యవిక్రియుఁడయ్యే యుండు నాత్మయం

♦ నూనెను బీల్చుట యనుక్రియ.

* సూదంటురాయి.

దుపచరింపఁబడుచున్నది, పరమాత్మ చేయుచున్నాఁడు చేయించుచున్నాఁడు అని. « ధ్యాయతీవ లేలాయతీవ » అను శ్రుతివలన ఆత్మకు ఇట్టి కర్తృత్వకారయితృత్వములు సంభవించుటవలన, ఈయర్థము నవలంబించి ప్రాణులకు అస్వాతంత్ర్యము సిద్ధించుటకై పరమాత్మకుఁ గర్తృత్వంబును గారయితృత్వంబును శ్రుతులు చెప్పుచున్నవి. ఇప్పుడు చెప్పినరీతినిబరమాత్మకు సృష్ట్యాదికర్తృత్వమును బ్రతిపాదించుశ్రుతులకును ఈశ్రుతులకును బ్రామాణ్య మంగీకార్యము. కానిచో, « నిష్కలం నిష్క్రియం శాన్తమ్, న తద్దశ్నాతి కించన నతద్దశ్నాతి కశ్చన » ♦ ఇత్యాదిశ్రుతులకు ఆత్మ నిర్వికారుం డని ప్రతిపాదించువానికి విరోధం బగును. ఎందువలన నిట్లు పరమాత్మకు అవిక్రియత్వము బహుశ్రుతిప్రమాణసిద్ధమో, అందువలన ఆత్మ దేనిని జేయఁడు చేయింపఁడు అని సిద్ధము.

మ. చిత్తశుద్ధి లేనివానికిఁ గేవలమైనసన్న్యాసముకంటెఁ గర్మయోగము శ్రేయం బని మున్ను చెప్పినదానిఁ బ్రపంచించి యిప్పుడు చిత్తశుద్ధి గలవానికి సర్వకర్మసన్న్యాసమే శ్రేయం బని చెప్పుచున్నాఁడు.—సర్వకర్మాణి = నిత్యము నైమిత్తికము కామ్యము ప్రతిషిద్ధము అను సమస్తకర్మములను; మనసా = కర్మణ్యకర్మ యః పశ్యేత్ అనుచోటఁ జెప్పిన అకర్త్రాత్మస్వరూపసమ్యగ్దర్శనముచేత; సన్న్యస్య = విడిచి; ప్రారబ్ధకర్మవశమువలన, ఆస్తే = ఉండనే యున్నాఁడు. ఏమి దుఃఖముతోనా? అనఁగా కా దని చెప్పుచున్నాడు —సుఖమ్ = అనాయాసముగా, ఆయాసహేతువులగు కాయవాఙ్మనోవ్యాపారములు లేనివాఁ డగుటవలన. కాయవాఙ్మనస్సులు తమ యిచ్చచొప్పున నెందుకు చేష్టింపవు? అనఁగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—వశీ = తనకు వశముగాఁ జేయఁబడినకార్యకరణసంఘాతము గలవాఁడు. ఎచట నున్నాఁడు? నవద్వారే పురే = రెండుశ్రోత్రములు రెండునేత్రములు రెండునాసికలు ఒకటివాక్కు ఇట్లు శిరస్సునందు ఏడు, అధోభాగమునఁ బాయూపస్థములు రెండు, ఇట్లు తొమ్మిదిద్వారములు గల దేహమునందు, దేహీ—దేహభిన్నుఁడు ఆత్మ యని యెఱిఁగినవాఁడు; ఇతరునిగృహమునందుఁ బరదేశివలె ఆదేహమును బూజించినను బరిభవించినను హర్షింపక విషాదింపక అహంకారమమకారశూన్యుండై యున్నాఁడు. అజ్ఞుఁడు దేహతాదాత్మ్యాభిమానము గలవాఁ డగుటవలన దేహమే గదా యతఁడు, దేహి కాఁడు. వాఁడు దేహాధికరణమునే * తనకు అధికరణముగాఁ దలంచినవాఁడై

♦ అది దేనిని భుజింపదు, దానిని ఎవ్వఁడును భుజింపఁడు.

* దేహమున కాధారమైనదానినే.

గృహమునందు భూమియందు ఆసనమందుఁ గాని నే నున్నా నని యభిమానించుచు న్నాఁడు, కాని దేహమునందు నే నున్నా నని యభిమానింపఁడు భేదదర్శనము * లేనివాఁ డగుటవలన. దేహాదిసంఘాతవ్యతిరిక్తుఁడు ఆత్మ యని యెఱింగినట్టి సర్వకర్మ సన్న్యాసియో భేదదర్శనము గలవాఁడగుటవలన దేహమునందు నే నున్నా నని తెలి యుచున్నాఁడు. అందువలననే, అక్రియుఁ డైనయాత్మయందు అవిద్యచే నారోపింపఁ బడినదేహాదివ్యాపారములకు విద్యచే బాధమే సర్వకర్మసన్న్యాసం బని చెప్పఁబ డుచున్నది. అజ్ఞునకును విద్వాంసునకును గల యీవైలక్షణ్యమువలననే నవద్వారే పురే ఆస్తే అనువిశేషణము యుక్తము. తీరస్థవృక్షమునం దారోపింపఁబడిననౌకా వ్యాపారములకుంబోలె ఆత్మయం దారోపింపఁబడిన దేహాదివ్యాపారములకు విద్యచే బాధ కలిగినను, స్వవ్యాపారముచే నాత్మకుఁ గర్తృత్వమును దేహాదివ్యాపారముల యందుఁ గారయితృత్వంబును గావచ్చును. అనఁగాఁ గా దనిచెప్పుచున్నాఁడు.— నైవ కుర్వ న్నకారయన్. ఆస్తే అని యన్వయము.

శ్రీ. ఇట్లంతయుఁ జిత్తశుద్ధిశూన్యునకు సన్న్యాసముకంటెఁ గర్మయోగం బుత్తమం బని ప్రపంచింపఁబడినది. ఇప్పుడు చిత్తశుద్ధి గలవానికి సన్న్యాసము శ్రేష్ఠ మని చెప్పుచున్నాఁడు.—వశీ = మనోనిగ్రహము గలవాఁడు; సర్వకర్మాణి— విక్షేపజనకంబు లగుసర్వకర్మములను; మనసా = వివేకయుక్త మగుమనస్సుచేత; సన్న్యస్య = సుఖముగా, జ్ఞాననిష్ఠుఁడై, ఆస్తే. ఎం దున్నాఁడు ? అనఁగాఁ జెప్పుచు న్నాఁడు.—నవద్వారే = నేత్రములు నాసికలు కర్ణములు ముఖమును జేరి యేడు శిరోగతములు, అధోగతములు పాయూపస్థములు రెండు ఇట్లు తొమ్మిదిద్వారములు గల; పురే = పురమువలె అహంభావశూన్య మయినదేహమునందు. దేహీ; ఉన్నాఁడు. అహంకారములేమివలననే తా నాదేహముచే, నైవ కుర్వన్; మమ కారము లేమివలన, నకారయన్; అని చిత్తశుద్ధి లేనివానికి వ్యావృత్తి చెప్పఁబ డినది. చిత్తశుద్ధి లేనివాఁడు సన్న్యసించి మరలఁ జేయుచున్నాఁడు చేయించుచు న్నాఁడు గూడ, వీఁడో అట్టివాఁడు కాఁడు. అందువలన సుఖముగా నున్నాఁ డని యర్థము.

ప. ఇట్లంతయుఁ జిత్తశుద్ధి నుపన్యసించి కర్మసన్న్యాసము కన్నఁ గర్మ యోగ ముత్తమ మని చెప్పఁబడినది. ఇప్పుడు శుద్ధచిత్తునకు సన్న్యాస ముత్తమ

* అతఁడును దేహమునకును.

మని చెప్పుచున్నాఁడు.—వశీ = మనోజయము గలవాఁడు: సర్వకర్మాణి; వివేకయుక్తమయినమనస్సుచే, సన్న్యస్య = తనయంతనే యుపరమించినవానిఁగాఁజేసి; సుఖముగా, ఆస్తే = ఉన్నాఁడు. ఎందున్నాఁ డనఁగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—నవద్వారే= నేత్రములు కర్ణములు నాసికలు—వీనిజంటలును ముఖమును ఏడు, పాయూపస్థములు రెండు, ఇట్లు తొమ్మిది ద్వారములు గల; పురే = పురమువలె అహంభావశూన్యమైనదేహమునందు; దేహీ = దేహము గలవాఁడుపోలె; ఉన్నాఁడు. ఎట్లు ఒకానొకఁడు నవద్వారమగు నగరమునం దున్నను నగరధర్మములను స్పృశింపఁడో అట్లు. అహంకారము లేకుండుటవలన శుద్ధచిత్తుఁడు, నకుర్వన్; మమకారము లేకుండుటవలన, నకారయన్; ఉన్నాఁడు. అశుద్ధచిత్తుఁడో చేయుచున్నాఁడు చేయించుచున్నాఁడు గూడ.

రా. ఇఁక దేహాకారంబునఁ బరిణతి మయినప్రకృతియందుఁ గర్తృత్వమును సన్న్యసించుట చెప్పఁబడుచున్నది.—ఆత్మకుఁ బ్రాచీనకర్మమూలకం బగు దేహసంబంధముచేఁ గలిగినది యీకర్మకర్తృత్వము, స్వరూపప్రయుక్తము గాదని వివేకము గల మనస్సుచే సర్వకర్మములను నవద్వారం బగుపురమునందు, సన్న్యసించి, దేహి తాను వశియై దేహము నధిష్ఠించుప్రయత్నముఁ జేయనివాఁడై దేహమును గూడ జేయింపకయె యున్నవాఁడై సుఖముగా నున్నాఁడు.

మా. మరల సన్న్యాసశబ్దార్థము స్పష్టీకరించుచున్నాఁడు.—మనసా అని విశేషణముచే అభిమానము విడుచుట చెప్పఁబడినది.

న కర్తృత్వం న కర్మాణి లోకస్య సృజతి ప్రభుః
న కర్మఫలసంయోగం స్వభావస్తు ప్రవర్తతే. ౧౪

భా. కర్తృత్వమ్ = కర్తృత్వమును; నీవు చేయు మని; లోకస్య = లోకమునకు; నసృజతి = పుట్టింపఁడు. కర్మాణి = రథఘటప్రాసాదాదులను ఈప్సితతమములను *; నసృజతి = పుట్టింపఁడు; ప్రభుః = ఆత్మ. రథాదికము చేసినవానికి, కర్మఫలసంయోగమ్ = కర్మఫలముతో సంబంధమును గూడ; న సృజతి = పుట్టింపఁడు. తా నేమియుఁ జేయఁడు చేయింపను జేయింపఁడు అనుచో, అప్పుడు ఏది చేయుచును జేయించుచును బ్రవర్తించుచున్నది? అనఁగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—స్వభావస్తు

* క్రియకు కర్మ మయినవానిని.

తనదైనభావము స్వభావము అవిద్యాలక్షణ మయిన ప్రకృతి మాయ, అది యో; ప్రవర్తతే = ప్రవర్తించుచున్నది, దైవీ హ్యేషా గుణమయీ అని చెప్పఁబోవునది.

ఆత్మ ఎవ్వరిచేతను నేమియుఁ జేయింపఁడు. తానును జేయఁడు. చేసినవానికి ఫలము నిచ్చువాఁడును గాఁడు. మఱి యేమనఁగా అవిద్యాలక్షణమయిన ప్రకృతియే యీసర్వకార్యములను జేయుచున్న దని తాత్పర్యము.

ఆ. ఆత్మకుఁ గారయితృత్వము లే దని యేది చెప్పఁబడినదో దాని వివరించుచున్నాఁడు నకర్తృత్వమ్ అని. లోకమునకుఁ గర్తృత్వము సృజింపఁడు కావునఁ గారయితృత్వము లేదు సరే, అయినను రథశకటాదులను జేయుచుఁ గర్త యగు నని యాశంకించి చెప్పుచున్నాఁడు నకర్మాణి అని. అట్లయినను భోజయిత♦ యగుటచే వికారిత్వము పరిహరింప శక్యము గా దని యాశంకించి చెప్పుచున్నాఁడు న కర్మఫలసంయోగమ్ అని. అప్పు డేది ప్రవర్తకం బనఁగా దానిఁ జెప్పుచున్నాఁడు స్వభావస్తు ఇత్యాదిగా. చేయు మని కర్తృత్వమును ఆత్మ లోకమునకుఁ బుట్టింపఁడని సంబంధము, రథాదులకుఁ గర్మత్వమును సాధించుచున్నారు ఈప్సితతమములను అని. ఆత్మ దేహాదులకు స్వామి యగుటచేఁ బ్రభువు. రథాదులను జేసిన వానికి రథాదిఫలముతో సంబంధమును గూడ ఆత్మ పుట్టింపఁ డని యాత్మకు భోజయితృత్వమును నివారించుచున్నారు రథాదికము ఇత్యాదిగా. నాలవపాదమును ఆశంక కుత్తరముగా దించుచున్నారు తా నేమియు నిత్యాదిగా. అప్పుడు స్వభావవాదం బగు నని యాశంకించి వ్యాఖ్యానము చేయుచున్నారు అవిద్యాలక్షణము అని. ప్రకృతి విద్యయొక్క యభావ మనుటను నిరాకరించుటకై చెప్పుచున్నారు మాయ యని. దాని సప్తమాధ్యాయంబునఁ జెప్పఁబోవుచున్నాఁడు, అందుచే నది ప్రధానము గా దని చెప్పుచున్నారు దైవీహీత్యాదిగా.

హ. *

శం. ఓయీ! ఆత్మ నిరవయవుం డగుటచేఁ గ్రియాశ్రయత్వము అనుపపన్నం బగుటవలన స్వతఃకర్తృత్వము సంభవింపకున్నను, ఎట్లు అయస్కాంతమునకు అయశ్చాలకత్వము ⸿ గలదో అట్లు కారయితృత్వము గల దని యాశంకింపఁగా. అట్లు

♦ భుజింపఁ జేయువాఁడు.

* శంకరభాష్యముతో సమానము.

⸿ అయస్సును జలింపఁజేయుట.

లేను, కలదనునెడఁ బ్రాణులకు ఆత్మసాన్నిధ్యము నిత్యమగుటవలన నెల్లప్పుడు నెల్ల వారికిఁ బ్రవృత్తియే కలుగవలసి వచ్చును; అట్లు కనఁబడదు; అందువలన ఆత్మకుఁ గారయితృత్వము అప్రామాణికం బనునభిప్రాయముచేఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—ప్రకర్షంబునఁ దనయంతనే యుంతటను బ్రకాశించుచున్నాఁడు, లేక, సర్వమును బ్రకాశింపఁ జేయుచున్నాఁడు, లేక, సర్వాత్ముఁడై తనయంతనే ప్రకాశించుచున్నాఁడు అనువ్యుత్పత్తిచే ప్రభు వనఁగా ఆత్మ; తాను, లోకస్య = ప్రాణికి; కర్తృత్వమ్= నీవు దీనిఁ జేయు మని కర్మమునందుఁ బ్రవృత్తిని; నసృజతి—ఏజంతువును గాని బ్రవర్తింపఁ జేయఁ డని యర్థము. అట్లు, కర్మాణి—« కర్తురీప్సితతమం కర్మ '' అను పాణినిసూత్రమువలనఁ గ్రియచేఁ బొందుటకు మిక్కిలి యిష్టము లగునవి కర్మము లనఁబడును, వానిని; నసృజతి = పుట్టింపఁడు. ఇష్టప్రదమును గాని అనిష్టప్రదమును గాని క్రియచేఁ బొందఁ దగినవస్తువును గలిగింపఁ డని యర్థము. కర్మఫలసంయోగమ్ నసృజతి—ఆయాప్రాణిని తత్తత్కృత మైన పాపపుణ్యములఫలముతోఁ గూర్పఁడు, ప్రాణులను సుఖదుఃఖముల ననుభవింపఁ జేయఁ డని యర్థము. ఆత్మకుఁ గారయితృత్వము ప్రాపయితృత్వము * భోజయితృత్వము మొదలగునవి లేనియెడ, నప్పుడు కారయితయు ప్రాపయితయు భోజయితయు నేది? అనఁగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—స్వభావస్తు=తానే సమస్తమును బుట్టించుచున్నది, లేక, తన్నుఁ దానేఁ బుట్టించుచున్నది అని స్వభావ మనఁగా వాసనామయ మయినప్రకృతి, అదియే; ప్రవర్తయతి—కర్మరూప మయిన ప్రకృతియే యిష్టానిష్టములను గలిగించి సుఖదుఃఖములను గూడ అనుభవింపఁ జేయుచున్నది ప్రాణులను, న్వాత్మయో అవిక్రియుఁడై తచ్చేష్ట తత్సుఖదుఃఖానుభవము మొదలగువానికి సాక్షియే యగుచున్నాఁ డని యర్థము.

మ. ఎట్లు దేవదత్తునకు స్వగత మే యగుగమనము నిలిచి యుండునపుడు లేక పోవుచున్నదో, అట్లు ఆత్మకుఁ గూడ కర్తృత్వమును కారయితృత్వమును స్వగతముగానే యుండి సన్న్యసింపఁగా లేక పోవుచున్నదా? లేక, ఆకాశమునందు తలమలినతాదులవలె వస్తువృత్తిచేతనే కర్తృత్వకారయితృత్వములు ఆత్మకు లేవా? అనుసందేహము నివారించుటకై చెప్పుచున్నాఁడు —లోకస్య = దేహాదికమునకు; కర్తృత్వమ్; ప్రభుః = స్వామి యగునాత్మ; నసృజతి, నీవు చేయు మని నియోగించుటచేత. దేహాదికమునకుఁ గారయిత కాఁ డని యర్థము. లోకస్య; కర్మాణి = ఈప్సితతమములను ఘటాదులను గూడ; తాను, నసృజతి. కర్తగూడ

* పొందించుటకాఁ దగుట.

కాఁ డని యర్థము. లోకస్య; కర్మఫలసంబన్ధమ్ = కర్మఫలముతో సంబంధమును గూడ; నసృజతి. భోజయితయును గాఁడు భోక్తయునుగాఁ డని యర్థము « స సమానస్సన్నుభౌ లోకా వనుసంచరతి ధ్యాయతీవ లేలాయతీవ సధీః " ♦ ఇత్యాదిశ్రుతివలన, ఇచటఁ «గూడ శరీరస్థో ఽపి కౌన్తేయ న కరోతి న లిప్యతే" అని చెప్పుటవలన. ఆత్మ తా నేదియుఁ జేయింపఁడు చేయఁ డను నెడ నప్పు డేది చేయించుచుఁ జేయుచుఁ బ్రవర్తించుచున్నది? అనఁగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—స్వభావస్తు = అజ్ఞానాత్మకమయినదైవమాయయే; ప్రవర్తతే.

శ్రీ. ఓయీ! « ఏష ఏవ సాధు కర్మ కారయతి తం యమేభ్యో లోకేభ్య ఉన్నినీషతే, ఏష ఏవా ఽసాధుకర్మ కారయతి తం యమేభ్యో లోకేభ్యో ఽధో నినీషతే » * ఇత్యాదిశ్రుతివలన, పరమేశ్వరునిచేతనే శుభాఽశుభకర్మములందుఁ గర్తయగునట్లు ప్రేరింపఁబడుచున్న యస్వతంత్రుఁ డగుపురుషుం డెట్లు లాకర్మములను విడుచును? ఈశ్వరునిచేతనే జ్ఞానమార్గమునందుఁ బ్రేరింపఁబడుచున్నవాఁడై విడువఁ గలఁ డన్నచో నప్పుడు వైషమ్యనైర్ఘృణ్యములచే ♦♦ ప్రయోజకకర్త ⁋⁋ యగుటవలన ఈశ్వరునకుఁ గూడఁ బుణ్యపాపసంబంధం బగును, అని యాశంకించి చెప్పుచున్నాఁడు రెండుశ్లోకములచేత.—ప్రభుః = పరమేశ్వరుఁడు; లోకస్య = జీవలోకమునకు; కర్తృత్వాదికమును, నసృజతి. మ తేమనఁగా జీవునియొక్క, స్వభావస్తు= అవిద్యయే; కర్తృత్వాదిరూపమున, ప్రవర్తతే. అనాద్యవిద్యాకామవశమువలనఁ బ్రవృత్తిస్వభావము గల జీవలోకమును ఈశ్వరుఁడు కర్మములందు నియోగించుచున్నాఁడు, కాని తానే కర్తృత్వాదికమును గల్గింపఁ డని యర్థము.

ప. ఓయీ! « జానామి ధర్మం నచ మే ప్రవృత్తిః » ⁋ ఇత్యాదివాక్యములచే అస్వతంత్రుఁ డైనపురుషునకు « నైవకుర్వన్న కారయన్ » అని స్వాతంత్ర్యత్వ మెట్లు చెప్పవచ్చును? ఇఁక ఈశ్వరుఁడే ప్రేరకుఁ డని యంగీకరించినచో, అప్పుడు

♦ అతఁడు సమానుఁడై రెండులోకములను అనుసరించి వర్తించుచున్నాఁడు, ధ్యానించువాఁడు పోలె చలించువాఁడు పోలె బుద్ధితోఁ గూడినవాఁడై.

* ఇతఁడే యెవనిని ఈలోకములకంటె మీఁదికిఁ గొనిపోవఁ దలంచుచున్నాఁడో అతనిని సాధుకర్మముఁ జేయించుచున్నాఁడు ఇతఁడే యెవ్వని ఈలోకములకంటెఁ గ్రిందికిఁ గొనిపోఁ దలంచుచున్నాఁడో అతనిని అసాధుకర్మముఁ జేయించుచున్నాఁడు.

♦♦ పక్షపాతములోను నిర్దయతలోను.

⁋⁋ చేయించువాఁడు.

⁋ ధర్మము నెఱుంగుచున్నాను. నాకు దానియందుఁ బ్రవృత్తియో లేదు.

సత్కార్యములందును అసత్కార్యములందుఁ బ్రేరకుం డగుటవలన, అన్యాదా దులకుంబోలె నతనికిని వైషమ్యము సంభవించును. అని యాశంకించి చెప్పుచున్నాఁడు రెండుశ్లోకములచేత.—ప్రభుః = ఈశ్వరుఁడు గూడ; లోకస్య = జీవలోకమునకుః కర్తృత్వమ్, కర్మాణి, కర్మఫలసంయోగమ్; నసృజతి = కలిగింపఁడు. అప్పుడు పురుషుఁడు స్వతంత్రుం డగును అనఁగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—స్వభావస్తు = అనాద్యవిద్యాగుణములచేఁ గలిగిన సదసత్సంస్కారము స్వభావము, అదియే; ప్రవర్తతే = ప్రవృత్తి కలిగించుచున్నది. అదియే యీశ్వరానుగ్రహము నిగ్రహము అని కల్పింపఁబడుచున్నది. ♦

రా. సాక్షా దాత్మయొక్క-స్వాభావికస్వరూపమును జెప్పుచున్నాఁడు.—లోకస్య = దేవతిర్యఙ్మనుష్యస్థావరరూపంబునఁ బ్రకృతిసంసృష్టమై యుండునట్టి యీ లోకమునకు; కర్తృత్వమ్ = దేవాదుల కసాధారణ మైన ‖ కర్తృత్వమును; కర్మాణి = ఆయాజాతికి అసాధారణము లయిన కర్మములను; కర్మఫలసంయోగమ్ = ఆయాకర్మములచేఁ గలుగు దేవాదిఫలసంబంధమును; ఈ, ప్రభుః = కర్మవశ్యుఁడు గాక స్వాభావిక స్వరూపంబున నుండునట్టి యాత్మ; నసృజతి = పుట్టింపఁడు. అప్పుడేది పుట్టించుచున్నది? స్వభావస్తు ప్రవర్తతే—స్వభావ మనఁగాఁ బ్రకృతివాసన, అనాదికాలప్రవృత్తము లగు పూర్వపూర్వకర్మములచేఁ బుట్టింపఁబడిన దేవాద్యాకారప్రకృతిసంసర్గముచేఁ గలిగిన తత్తదాత్మాభిమానమువలన § జనిత మయిన వాసనచేఁ గలిగినది యిట్టి కర్తృత్వాదికము సమస్తమును, స్వరూపప్రయుక్తము గా దని యర్థము.

మా. వాస్తవమునఁ జేయనుం జేయఁ డని చెప్పుచున్నాఁడు.—ప్రభుః = జీవుఁడు. ప్రభువు గదా జీవుఁడు జడము నపేక్షించి.

నాదత్తే కస్యచిత్పాపం న చైవ సుకృతం విభుః

అజ్ఞానేనాఽఽవృతం జ్ఞానం తేన ముహ్యన్తి జన్తవః. ౧౫

భా. పరమార్థమునకో.—నాదత్తే = గ్రహింపఁడు; భక్తునియొక్క-గూడ, కస్యచిత్ = ఒకానొకనియొక్క-యు, పాపమ్ = పాపమును. సుకృతం చైవ = పుణ్య

♦ సత్సంస్కారముచేఁ గలుగుసత్ప్రవృత్తి ఈశ్వరానుగ్రహ మనియు అసత్సంస్కారముచేఁ గలుగు నసత్ప్రవృత్తి నిగ్రహ మనియుఁ జెప్పుదురు.

‖ ఆయాజాతికిఁ దగిన.

§ ఆయాయాకారములందు ఆత్మాభిమానమువలన.

మును గూడ, భక్తులచేఁ జేయఁబడినదాని; నాదత్తే = గ్రహింపఁడు; విభుః = ఈశ్వరుఁడు. అప్పుడు, ఎందుకొఱకు భక్తులు పూజాదిలక్షణమును యాగదానహోమాదికమును సుకృతముఁ జేయుచున్నారు? అనఁగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—అజ్ఞానేన = అజ్ఞానముచేత; జ్ఞానమ్ = వివేకవిజ్ఞానము; ఆవృతమ్ = కప్పఁబడినది. తేన = దానిచేత; ముహ్యన్తి = చేయుచున్నాను చేయించుచున్నాను భుజించుచున్నాను భుజింపఁ జేయుచున్నానని మోహమును బొందుచున్నారు; జన్తవః = అవివేకులు సంసారులు.

పరమార్థమున నీశ్వరుఁ గూడ నెవ్వనిదియుఁ బాపము గాని పుణ్యము గాని గ్రహింపఁడు. అజ్ఞానముచే జ్ఞానమావరింపఁ బడి యుండుటవలన అవివేకులగు సంసారులు మోహము నొందినవారై తామీశ్వరు నారాధించుచున్నాము ఈశ్వరుఁ డనుగ్రహించుచున్నాఁడని తలంచుచున్నారని తాత్పర్యము.

ఆ. కర్తృత్వభోక్తృత్వైశ్వర్యములు ఆత్మకు అవిద్యాకృతము లని చెప్పఁబడినది. ఇప్పుడు, ఈశ్వరునియందు సన్న్యసింపఁబడిన సమస్తవ్యాపారములు గలవాఁడై తదేకశరణుండై యుండువాని పాపమును గాని పుణ్యమును గాని వానినను గ్రహించుటకై భగవంతుఁడు గ్రహించుచున్నాఁడు, నన్నే శరణు పొంది నాప్రీతికొఱకుఁ గర్మముచేయువానిని తత్పాపాదికము నను మోదించుటచే ననుగ్రహింపవలయును నేను అనుప్రత్యయము గలవాఁ డగుటవలన. అని యాశంకించి, అదియుఁ బరమార్థంబున లేదితనికి, అవిక్రియుఁ డగుటవలన నని చెప్పుచున్నారు పరమార్థముననో అని. పూర్వార్ధమునకు వ్యాఖ్యానము చేసి యాకాంక్షాపూర్వకముగా నుత్తరార్ధము దీసి వ్యాఖ్యానము చేయుచున్నారు అప్పుడు ఇత్యాదిగా. అప్పుడు, ఎట్లు భక్తు లనుగ్రాహ్యు లనియు నీశ్వరుం డనుగ్రాహకుఁ డనియుఁ బ్రసిద్ధి యుపపన్నమగును? అనఁగాఁ జెప్పుచున్నారు అజ్ఞానే నేత్యాదిగా.

హ. ♦.

శం. ఓయీ! “ఏష ఏవ సాధుకర్మ కారయతి, సత్త్వస్యైష ప్రవర్తకః, ఈశ్వరః సర్వభూతానామ్, సర్వాధిపత్యం కురుతే మహాత్మా, ధర్మావహం పాపనుదం భగేశం వరదం దేవ మీడ్యమ్ ♦♦, ప్రభుః ప్రీణాతి విశ్వభుక్” * ఇత్యాది

♦ శంకరభాష్యముతో సమానము.

♦♦ ధర్మమును గలిగించువానిని పాపముఁ బోఁగొట్టువానిని భగములకు—సమగ్రైశ్వర్యాదులకు ఈశ్వరుని వరముల నిచ్చువాని స్తుతింపఁ దగినవానిని దేవుని.

* సమస్తమును భుజించునట్టి ప్రభువు ప్రీతిఁ బొందుచున్నాఁడు.

శ్రుతులచేతను స్మృతులచేతను బరమాత్మకుఁ గర్తృత్వమును గారయితృత్వమును ధర్మానహాత్వమును బాపహారత్వమును భక్తులు సమర్పించుపూజాదులచేఁబరితోషప్తృత్వమును మొదలగునది ప్రతిపాదింపఁబడుచున్నది. ఎట్లు "న కర్తృత్వం న కర్మాణి" అని ఆత్మకు శ్రుతి స్మృత్యుక్తధర్మములు లేవని చెప్ప వచ్చును? అని యాశంకింపఁగా. కాదు. శ్రుతిస్మృతులచేతను బురాణములచేతను ఆత్మయందు దుపాధికృతధర్మము నారోపించి యట్లు ప్రతిపాదింపఁబడుచున్నది, ముముక్షువులకు సత్త్వశుద్ధికొఱకై ఈశ్వరోపాసనమునందుఁ బ్రవృత్తి గలుగుకొఱకు. కాని, అది తాత్త్వికము గాదు. వాస్తవముననో కూటస్థాసంగచిద్రూపుఁ డగుటవలన ఆత్మ తానేమియుఁ జేయఁడు చేయింపఁడు గ్రహింపఁడు. అని చెప్పుచున్నాఁడు.—నిరవయవుం డగుటవలనను నిష్క్రియుం డగుటవలనను, విభుః = వ్యాపకుఁ డయినయాత్మ, తాను; భక్తునియొక్కగాని యితరునియొక్కగాని ఎవ్వనియొక్కయు, పాపమ్ = పాపమును; నాదత్తే = బ్రాహ్మణుఁడు హిరణ్యగర్భదానమును వలె గ్రహింపఁడు. ఓయీ! "హరి ర్హరతి పాపాని దుష్టచిత్తై రపి స్మృతః, అనేకజన్మార్జితపాపసంచయం హరత్యశేషం స్మృతమాత్ర ఏవ" ♦ ఇత్యాదివాక్యములచే భక్తకృతపాపమును భగవంతుఁడు గ్రహించుచున్నాఁ డని ప్రతిపాదింపఁబడుచున్నది. అందువేని, సత్యము ప్రతిపాదింపఁబడుచున్నది. అట్లు ప్రతిపాదించుటకు నామకీర్తనరూపప్రాయశ్చిత్తము చేత అనాత్మజ్ఞుని వానిపాపమునుండి విడిపించుటయే యభిప్రాయము, కాని పరమాత్మ వికారి యనియు నతఁడు పాపముల గ్రహించు ననియు బోధించుట యభిప్రాయము కాదు. ఇట్లు "తస్మా త్సంకీర్తనం విష్ణో ర్జగన్మఙ్గల మంహసామ్ । మహతామపి కౌరవ్య విద్ధ్యైకాన్తికనిష్కృతిమ్॥ ఏకాన్తినిష్కృతిశ్శమ్భో స్సకృద్దేవహికీర్తనమ్" * ఇత్యాదివచనములవలనఁ దెలియవచ్చుచున్నది. అట్లు కాదనునెడ నిర్వికారత్వప్రతిపాదకము లగుబహుశ్రుతులకు విరోధము ప్రసక్తించును. మఱియును, భక్తునియొక్కగాని ఇతరునియొక్కగాని ఎవ్వనియొక్కయు, భక్తిచే సమర్పింపఁబడిన శ్రౌతస్మార్తకర్మానుష్ఠానజన్య మగు, సుకృతంచ = పుణ్యమును గూడ; నైవాదత్తే = వెలుపలి

♦ విష్ణువు దుష్టచిత్తులచే స్మరింపఁబడినను వారిపాపములనుహరించుచున్నాఁడు, స్మరింపఁబడినమాత్రముననే అనేకజన్మార్జిత మయినపాపరాశిని నిశ్శేషముగా హరించుచున్నాఁడు.

* అందువలన, కౌరవుఁడా! విష్ణుసంకీర్తనము జగన్మంగళము. మహాపాపములకుఁ గూడ నిరుపమ మయినప్రాయశ్చిత్తము అని యెఱుంగుము. శివుని ఒకమాఱు కీర్తించుటయే ముఖ్య మయిన ప్రాయశ్చిత్తము.

యాహుతినివలెఁ గొంచె మయినను గ్రహింపఁడు. ఓయీ! అప్పుడు, «ధర్మా వహం పాపనుదం వరదం దేవ మీడ్యమ్, ప్రభుః ప్రీణాతి, పత్రం పుష్పం ఫలం తోయమ్» ఇత్యాది శ్రుతిస్మృతివాక్యములకు అప్రామాణ్యము సంభవించును అందువేని; కాదు, సత్త్వశుద్ధికాముఁ డగు ముముక్షువునకుఁ బరమేశ్వరోపాసనమునందుఁ దన్మహత్త్వము ప్రతిపాదించుటచే రుచిఁ బుట్టించు నుద్దేశము గల వగుటవలన «వాయుర్వై క్షేపిష్ఠా దేవతా» ఇత్యాదివాక్యములకుం బోలె నా వాక్యములకుఁ బ్రామాణ్య ముపపన్న మగుటవలన. ఓయీ! పండితులును అపండితులును అందఱును స్నాన సంధ్యానుష్ఠాన యజ్ఞ దానాదులు చేసి తత్ఫలమును ఈశ్వరునకే సమర్పించుచున్నారు, గ్రహించుచున్నాఁ డీశ్వరుం డను నభిప్రాయమున. అవి యెట్లని యాశంకింపఁగా, వారు వేదాంతవిచారజన్యజ్ఞానము లేమి వలననే యట్లు చేయుచున్నా రను నాశయముతోఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—అజ్ఞానేన = ఆత్మ దేహేంద్రియాదులకంటె భిన్నుఁడు అవిక్రియుఁడు చిద్రూపుఁడు పరిపూర్ణుఁడు అఖండానందైకరసుఁడు అని తెలియుట జ్ఞానము, దానికి విపరీతము అజ్ఞానము, అట్టి యజ్ఞానముచేత; జ్ఞానమ్ = ఈ చెప్పినజ్ఞానము; ఆవృతమ్ = రాహువుచే సూర్యబింబమువలెఁ గప్పఁబడినది. తేన = ఆపరమాత్మతత్త్వము తెలియమిచేతనే; జన్తవః = ప్రాణులు అందఱును; నేను నాది యని ఈకర్మముచే నీశ్వరుఁడు ప్రీతిఁ బొందుచున్నాఁడు నాకు అభీష్టము నిచ్చును భుజింతును భుజింపఁ జేయుదును అని, ముహ్యన్తి—పరతత్త్వము తెలియనివారై సంసారము నొందుచున్నా రని యర్థము.

మ. ఓయీ! ఈశ్వరుఁడు కారయిత, జీవుఁడు కర్త. అట్లు శ్రుతి «ఏష హ్యేవ సాధు కర్మ కారయతి తం యమున్నినీషత ఏష ఉ ఏవాసాధు కర్మ కారయతి తం యమధో నినీషతే» ఇత్యాదిగా. స్మృతియును «అజ్ఞో జన్తురనీశోఽయ మాత్మనస్సుఖదుఃఖయోః । ఈశ్వరప్రేరితో గచ్ఛేత్స్వర్గం వా శ్వభ్రమేవ వా» ♦ అని. ఇట్లు జీవేశ్వరులు కర్తృత్వకారయితృత్వములును భోక్తృత్వభోజయితృత్వములును గలవా రగుటచే వారికిఁ బాపపుణ్య లేపము సంభవించుటవలన, ఎట్లు చెప్పవచ్చును స్వభావస్తు ప్రవర్తతే అని? ఇందుకుఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—పరమార్థంబున, విభుః = పరమేశ్వరుఁడు; కస్యచిత్ = ఒకానొకజీవుని యొక్కయు; పాపమ్; సుకృతంచ; నైవాదత్తే = గ్రహింపనే గ్రహింపఁడు, పర

♦ అజ్ఞుఁడగు ప్రాణి యితఁడు, తనసుఖదుఃఖములయందు అస్వతంత్రుఁడు, ఈశ్వరప్రేరితుఁడై స్వర్గమును గాని గోతినిగాని పొందుచున్నాఁడు.

మార్థమున జీవునకుఁ గర్తృత్వము లేమివలనను బరమేశ్వరునకును గారయిత్రృత్వము లేమివలనను. అప్పుడు, ఎట్లు శ్రుతియును స్మృతియును లోకవ్యవహారమును? అందుకుఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—అజ్ఞానేన=ఆవరణవిక్షేపశక్తులు గలదియు మాయ యను పేరు గలదియు అసత్యము నగు తమస్సుచేత; ఆవృతమ్ = ఆచ్ఛాదింపఁబడినది; జ్ఞానమ్ = జీవేశ్వరజగద్భేదభ్రమమున కధిష్ఠానభూతము నిత్యము స్వప్రకాశము సచ్చిదానందరూపము అద్వితీయ మగు పరమార్థసత్యము. తేన = ఆస్వరూపావరణముచేత; ముహ్యన్తి= ప్రమాతృ ప్రమేయము ప్రమాణము కర్త కర్మము కరణము భోక్త భోగ్యము భోగము అను తొమ్మిదివిధము లయినసంసారరూపమోహమును—అది కానిదానియం దది తోఁచుట యను విక్షేపమును పొందుచున్నారు; జన్తవః = జననశీలు రయినసంసారులు, వస్తుస్వరూపము నెఱుంగనివారు. అకర్తృభోక్తృపరమానందాద్వితీయాత్మస్వరూపము నెఱుంగమిచేఁ గలుగునది యీజీవేశ్వరజగద్భేదభ్రమము మూఢులకుఁ బ్రతీయమాన మగుచున్నది. ఆయవస్థయందు మూఢులప్రత్యయము ననువదించునవి యీశ్రుతిస్మృతులు వాస్తవ మయిన యద్వైతము బోధించువాక్యములకు శేషభూతములు *. కావున లేదు దోషము.

శ్రీ. అందువలన.—ప్రేరకుఁ డైనను, కస్యచిత్; పాపం సుకృతంచ; నైవాదత్తే=పొందనే పొందఁడు. అందుకు హేతువు —విభుః=పరిపూర్ణుఁడు, అవాప్తసమస్తకాముఁ డని యర్థము. స్వార్థమునం దలి కామనచేఁ జేయించునేని అప్పు డట్లగును; ఇదియో లేదు, అవాప్తకాముఁ డై యే అచింత్య మగు నిజమాయచే వారివారిపూర్వకర్మము ననుసరించి ప్రవర్తకుఁ డగుటవలన. ఓయీ! భక్తుల ననుగ్రహించుచు అభక్తుల నిగ్రహించుచు వైషమ్యము గలవాఁ డై యుండఁగా నెట్లు ఆప్తకాముఁ డనవచ్చును? ఇందుకుఁ జెప్పుచున్నాఁడు—అజ్ఞానేన = నిగ్రహము గూడ దండ † రూప మయినయనుగ్రహమే యని యిట్లు తెలియమిచేత; జ్ఞానమ్=సర్వప్రసముఁడు పరమేశ్వరుఁ డనుజ్ఞానము; ఆవృతమ్. తేన = ఆకారణముచేత; జన్తవః = జీవులు; ముహ్యన్తి—భగవంతునియందె వైషమ్యముఁ దలంచుచున్నా రని యర్థము.

ప. అందువలననే చెప్పుచున్నాఁడు.—విభుః = ఆకాశమువలెవ్యాపకుఁడు సర్వసముఁ డగుపరమేశ్వరుఁడు; కస్యచిత్; పాపమ్; సుకృతంచ; నాదత్తే = గ్రహిం

---

* అద్వైతబోధకవాక్యములకు అంగములు—అప్రధానములు.

† శిక్ష.

కఁడు, పరిపూర్ణుఁ డగుటవలన. మ తేమనఁగా. అజ్ఞానేన; జ్ఞానమ్; అవృతమ్. తేన= ఆ కారణముచేత; జన్తవః = అజ్ఞు లగుజీవులు; ముహ్యన్తి. అందువలన సత్కర్మ మును అసత్కర్మమును గాని చేయుచున్నా రని యర్థము.

రా. కస్యచిత్ = తనకు సంబంధి యని సమ్మతుఁ డైనపుత్త్రుడు మొదలగు నొకానొకనియొక్క; పాపమ్ = దుఃఖమును; నా దత్తే = పోఁగొట్టఁడు. కస్యచిత్ = తనకుఁ బ్రతికూలుఁ డని సమ్మతుఁ డైన యొకానొకనియొక్క; సుకృతంచ = సుఖ మును గూడ; నాదత్తే = పోఁగొట్టఁడు. ఎందువలన ననఁగా. ఇతఁడు, విభుః—ఒకా నొకచోట నుండువాఁడు కాఁడు, దేవాదిదేహములు మాత్రమే యసాధారణమయిన దేశముగాఁ * గలవాఁడు కాఁడు, అందువలననే ఎవ్వనికిని సంబంధి కాఁడు, ఎవ్వనికిని బ్రతికూలుఁడును గాఁడు. అంతయునిది వాసనాకృతము. ఇట్టిస్వభా వము గల యితనికి ఎట్లీవిపరీతవాసన పుట్టుచున్నది ? అనఁగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు— అజ్ఞానేన అవృతం జ్ఞానమ్—అజ్ఞానేన = జ్ఞానవిరోధి యగు పూర్వాపూర్వకర్మముచేత; తనఫలము ననుభవింపయోగ్యుఁ డగుకొఱకు; వీనియొక్క, జ్ఞానమ్; అవృతమ్ = సంకుచిత మయ్యెను. తేన = జ్ఞానావరణరూపమయినకర్మముచే, దేవాదిదేహ సంయోగమును ఆయాదేహమునందు ఆత్మాభిమానరూపమోహంబును కలుగు చున్నది. అంత, అట్టి దానియం దాత్మాభిమానవాసనయు దానికిఁ దగినకర్మ వాసనయుఁ గలుగుచున్నది. ఆవాసనవలన విపరీతాత్మాభిమానంబును గర్మారంభంబును ఉపపన్న మగుచున్నది.

ఈయాత్మ ఒక నియత మైనదేహమున నుండువాఁడు కాఁడు, కావున నితఁడు తన కనుకూలుని దుఃఖమును గాని ప్రతికూలుని సుఖమును గాని పోఁగొట్టఁడు. ఏల యనఁగా నితని కనుకూలుఁడును లేఁడు, ప్రతికూలుఁడును లేఁడు. జ్ఞానవిరోధి యగుపూర్వాపూర్వకర్మము వీని జ్ఞానము నావరించుటచే నితనికి మోహము గలిగి యందుచేఁ గర్మములు చేసి నానావిధ దేహములు పొందుచున్నాఁ డని తా.

మా. ♦

జ్ఞానేన తు త దజ్ఞానం యేషాం నాశిత మాత్మనః
తేషా మాదిత్యవద్ జ్ఞానం ప్రకాశయతి త త్పరమ్. ౧౬

భా. ఏయజ్ఞానముచే నావృతులై జంతువులు మోహము నొందుచు న్నారో, తత్ =అట్టి; ఆత్మనః=ఆత్మయొక్క; అజ్ఞానమ్ = అజ్ఞానము; యే

* స్థలముగా.

♦ దీనికి మాధ్వభాష్యము లేదు.

షామ్ = ఏజంతువులకు; జ్ఞానేన = ఆత్మవిషయ మగు వివేకజ్ఞానముచేత; నాశితమ్ = నశింపఁజేయఁబడినది యగుచున్నదో; తేషామ్=ఆజంతువులకు; ఆదిత్యవత్ = సూర్యునివలె, ఎట్లుసూర్యుఁడు సమస్త మయినరూపజాలమును ప్రకాశింపఁ జేయుచున్నాఁడో అట్లు; జ్ఞానమ్=జ్ఞానము; జ్ఞేయ మయినవస్తువును సర్వమును, తత్ =ఆ; పరమ్ = పరమార్థతత్త్వమును; ప్రకాశయతి = వెల్లడిచేయుచున్నది.

అట్టి యాత్మాఽజ్ఞాన మెవ్వరికి జ్ఞానముచే నాశము నొందునో వారికి మాత్రము ఆజ్ఞానము సూర్యుఁడు సర్వప్రపంచమును ప్రకాశింపఁజేయునట్లు పరమార్థతత్త్వము సర్వమును ప్రకాశింపఁజేయు చున్న దని తా.

ఆ. అప్పుడు అందఱు ననాద్యజ్ఞానముచే నావృతమైనజ్ఞానముగలవా రగుటవలనవ్యామోహము నశింపకపోవుటవలన నెట్లు సంసారనివృత్తి యగును? అనఁగాఁ జెప్పుచున్నారు ఏయజ్ఞానముచే నిత్యాదిగా. సర్వమును—పూర్ణము నని యర్థము. తత్ పరమ్—అనుట జ్ఞేయం బగువస్తువునకే విశేషణము. దానికి వ్యాఖ్యానము చేయుచున్నారు పరమార్థతత్త్వము నని.

హ. ♦

శం. ఓయీ! అందఱును అజ్ఞానముచే నావరింపఁబడినజ్ఞానము గలవారగుదు రేని ఎట్లు ముముక్షువుల కాత్మజ్ఞానము కలుగును? ఎట్లు వారికి ముక్తి సిద్ధించును? అని యాశంకింపఁగా; ఈశ్వరప్రీతికొఱకు నిత్యనైమిత్తికకర్మము లనుష్ఠించుటచేత నెప్పుడు సమ్యక్జ్ఞాన ముదయించి యజ్ఞానమును నశింపఁజేసి పరతత్త్వమును ప్రకాశింపఁ జేయుచున్నదో, అప్పుడు వారు ముక్తిని బొందుచున్నా రనునాశయముతోఁ జెప్పుచున్నాఁడు రెండుశ్లోకములచేత—తు అనునది జ్ఞానము దక్క మఱి యేదియు నజ్ఞానమును నశింపఁజేయఁజాల దని తెలుపుటకొఱకు. కర్మోపాసనములచేఁ బరిపక్వ మయినచిత్తము గలవారికి, యేషామ్= ఎవరికి; జ్ఞానేన తు= శ్రవణాదులచేఁ గలిగిన యాత్మవిషయకజ్ఞానముచేతనే. ఆత్మనః=బుద్ధియొక్క, బుద్ధిసంబంధి యయిన, బుద్ధియం దున్న దగు అనుట, జ్ఞానాఽజ్ఞానంబులు బుద్ధిధర్మం బగుటవలన, ఆవరణంబును అనావరణంబును పటలముచే నేత్రమునకే గాని ఘటమునకుఁ ♦♦ గాదు

♦ శంకరభాష్యముతో సమానము.

♦♦ విషయమునకు.

గదా! అట్లు అజ్ఞానంబును జ్ఞానంబును బుద్ధికే యగును ఆత్మకు లేదు, అట్లు కానిచో నే నన్యు బ్రత్యయం బనుపపన్న మగుటవలన; అందువలన బుద్ధి నిష్ఠమే యజ్ఞానము; దీనిచే మోహితు లయి యే ప్రాణులు సంసరించుచున్నారో ఏది సర్వానర్థములకును బీజమో, తత్ అజ్ఞానమ్ = అట్టియజ్ఞానము; నాశితమ్ = సూర్యోదయముచే నంధకారమువలె నశింపం జేయఁబడిన దగునో; తేషామ్=అట్టిశుద్ధాత్ములకు; పుట్టిన, జ్ఞానమ్= అజ్ఞానము; ఆదిత్యవత్ = ఎట్లు ఉదయించినసూర్యుఁడు పదార్థజాతమును ప్రకాశింపఁ జేయుచున్నాఁడో అట్లు; తత్ =సర్వవేదాంత ప్రసిద్ధము సత్యజ్ఞానాదిలక్షణము ప్రత్యగభిన్న మగు; పరమ్ = బ్రహ్మమును; ప్రకాశయతి. సూర్యప్రకాశముచే స్థాణువే యిది యని యెల్లెఱుంగుచున్నారో అట్లు జ్ఞానప్రకాశముచే బ్రహ్మమే నే నని తన్ను బ్రహ్మముగానే యెఱుంగుచున్నా రని యర్థము.

మ. అప్పుడు, అందఱును అనాద్యజ్ఞానావృతు లగుటవలన నెట్లు సంసార నివృత్తి యగును? అనఁగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—తత్ = అట్టి, ఆవరణవిక్షేపశక్తులు గలదియు అనాదియు అనిర్వచనీయంబును అనృతంబును అనర్థసమూహమునకు మూలంబు నగు; అజ్ఞానమ్= ఆత్మ యాశ్రయముగానువిషయముగాను గలదియు అవిద్య మాయ మొదలగు నామములు గలదియు నగు నజ్ఞానము; ఆత్మనః; జ్ఞానేన=గురూపదిష్టవేదాంతమహావాక్యజన్యంబును శ్రవణమనననిదిధ్యాసనపరిపాకముచే నిర్మలమయి నయంతఃకరణముయొక్క వృత్తిరూపమును శోధితములగుతత్త్వంపదార్థముల యభేద రూప మయినశుద్ధసచ్చిదానందాఖండైకరసవస్తుమాత్రమె విషయముగాఁ గలదియు నగు నిర్వికల్పకసాక్షాత్కారముచేత; నాశితమ్ = కాలత్రయమునందును బాధిత మైనది; శుక్తిజ్ఞానముచే శుక్తియందు రజతమువలె అసత్తే యసత్తుగా నెఱుంగఁ బడి యధిష్ఠానచైతన్యమాత్రతను బొందింపఁబడినది; యేషామ్ = శ్రవణమననాది సాధనసంపన్నులును భగవదనుగ్రహము గలవారునగు ఏముముక్షువులకో; తేషామ్= వారికి; తత్ జ్ఞానమ్= అజ్ఞానము; ఆదిత్యవత్ = ఎట్లు సూర్యుఁడు తా నుదయించుట మాత్రముననె చీఁకటిని నిశ్శేషముగా నివర్తించుచున్నాఁడో, దేనిని సహాయము నపేక్షింపఁడో, అట్లు బ్రహ్మజ్ఞానము గూడ శుద్ధసత్త్వపరిణామం బగుటవలన వ్యాపకప్రకాశరూపమగుటచేఁ దానుబుట్టుటమాత్రముననె యితరసహకారము నపేక్షింపకయె కార్యసహిత మగునజ్ఞానమును నివర్తించుచు; పరమ్ = సత్యజ్ఞానానంతానంద రూపము ఏకమే అద్వితీయ మగుపరమాత్మతత్త్వమును; ప్రకాశయతి = ప్రతిభా

యాగ్రహణమాత్రంబుననే కర్మత్వము ♦ లేకయె యభివ్యంజించుచున్నది. ఇచట « అజ్ఞానే నాఽఽవృతమ్, జ్ఞానేన నాశితమ్ " అనియజ్ఞానము ఆవరణం బనియు జ్ఞాన నాశ్యం బనియుఁ జెప్పుటవలన అజ్ఞానము జ్ఞానాభావరూపం బనుట నిరాకరింపఁబడినది. అభావము దేనిని ఆవరింపఁజాలదు గదా! జ్ఞానాభావము గాని జ్ఞానముచే నాశ్యము గాదు, స్వభావంబుననే అది నాశరూపం బగుటవలన♦♦. అందువలన «నేను అజ్ఞుఁడను నన్ను ఇతరునిఁ దెలియకున్నాఁను" ఇత్యాదిగా సాక్షిప్రత్యక్షసిద్ధము భావరూపమే యజ్ఞానం బని భగవంతునిమతము. విస్తరం బద్వైతసిద్ధియందుఁ జూచునది. యేషా మ్మని బహువచనముచే అనియమము తెలుపఁబడినది. అట్లు శ్రుతి « తద్యో యో దేవానాం ప్రత్యబుధ్యత స ఏవ తదభవ త్తథర్షీణాం తథా మనుష్యాణాం త దిద మప్యేతర్హి య ఏవం వేదాహం బ్రహ్మాస్మీతి స ఇదం సర్వం భవతి " * ఇత్యాదిగా ఏది విషయము ఏది యాశ్రయము అజ్ఞానమున కగునో తద్విషయతదాశ్రయప్రమాణజ్ఞానమువలన ఆయజ్ఞానమునకు నివృత్తి యగు నను న్యాయముచే సిద్ధ మయిన యనియమముఁ దెలుపుచున్నది, అందు అజ్ఞానగత మయినయావరణము రెండువిధములు. ఒకటి సత్తునకును § అసత్త్వాపాదకము, రెండవది భానము గలదానికిఁ గూడ అభానాపాదకము. అందు మొదటిది పరోక్షాఽపరోక్షసాధారణ ప్రమాణజ్ఞానమాత్రమున ‖ నివర్తిల్లుచున్నది, వహ్న్యాదికము అనుమితం బయినను ** పర్వతంబున వహ్ని లే దను భ్రమ నశించుటవలన. అట్లు « సత్యం జ్ఞాన మనన్తం బ్రహ్మ » అనువాక్యమువలనఁ బరోక్షనిశ్చయం బైనను బ్రహ్మము లే దను భ్రమము నివర్తిల్లనే నివర్తిల్లుచున్నది. ఉండనే యున్నది బ్రహ్మము, అయినను నాకుఁ దెలియదు అను భ్రమను కలిగించునట్టి రెండవది యగు నభానావరణము సాక్షాత్కారమువలననే నివర్తిల్లుచున్నది. అట్టి నిర్వికల్పకసాక్షాత్కారము వేదాంతవాక్యమువలననే కలుగుచున్నది. ఇత్యాదికం బద్వైతసిద్ధియందుఁ దెలియునది.

♦ జ్ఞేయత్వమనుట.

♦♦ అది స్వాభావముచే-తనయభావముచే నాశ్యం బగుటవలన. అనిపాఠాంతరము.

* బ్రహ్మమును దేవతలలో నెవ్వఁ డెవ్వఁ డెఱింగెనో అతఁడే బ్రహ్మ మయ్యెను. అట్లుఋషు లలోను. అట్లు మనుష్యులలోను ఇప్పుడు దాని నెవ్వఁ డిట్లు నేను బ్రహ్మ మగుచున్నా నని యెఱుంగుచున్నాఁడో అతఁ డిది సర్వము నగుచున్నాఁడు.

§ ఉన్నదానికిని.

‖ పరోక్షజ్ఞానమునఁ గాని అపరోక్షజ్ఞానమునఁ గాని.

** అపరోక్షముగాఁ జూడకున్నను.

శ్రీ. జ్ఞానులు మాత్రము మోహము నొందరని చెప్పుచున్నాఁడు.—ఆత్మనః = భగవంతునియొక్క; జ్ఞానేన; యేషామ్; తత్ = అట్టివైషమ్యము దోఁపించునట్టి; అజ్ఞానమ్; నాశితమ్; జ్ఞానమ్; తేషామ్; అజ్ఞానమును నశింపఁజేసి, తత్; పరమ్ = పరిపూర్ణ మయినయీశ్వరస్వరూపమును; ప్రకాశయతి; ఎట్లు ఆదిత్యుఁడు చీఁకటిని దొలఁగించి వస్తుజాతమును బ్రకాశింపఁ జేయుచున్నాఁడో అట్లు.

ప. జ్ఞానులు మాత్రము మోహము నొందరని చెప్పుచున్నాఁడు.—తత్ = మున్ను చెప్పిన జ్ఞానావరక మైన; అజ్ఞానమ్ = అజ్ఞానము; యేషామ్ = ఎవ్వరికి; ఆత్మనః = ఈశ్వరునియొక్క; జ్ఞానేన; నాశితమ్ = తేజస్సుచేఁ జీఁకటివలె అభిభవింపఁ బడిన దగునో; తేషామ్; జ్ఞానమ్; తత్; పరమ్ = పరమేశ్వరుని. ప్రకాశయతి. దేనివలె? ఆదిత్యవత్ = ఎట్లు ఆదిత్యుని తేజస్సు చీఁకటినెల్ల తిరస్కరించి యాదిత్యునిఁ బ్రకాశింపఁజేయు చున్నదో అట్లు. లేక. ఇట నాదిత్య దృష్టాంతముచే నిది చెప్పఁబడినది—ఎట్లు సూర్యకిరణములే మేఘత్వము నవలంబించి సూర్యునే కప్పుచున్నవి గాని దినమునకు ♦ దినత్వమును పోఁగొట్టవో—అట్లు చెప్పఁబడినది « ఘనచ్ఛన్నదృష్టిర్ఘనచ్ఛన్న మర్కం యథా నిష్ప్రభం మన్యతే చాఽతిమూఢః » ♦♦ అని ఇదియే యజ్ఞానము నావరణశక్తికి నుదాహరణము—అట్లు ఆత్మవిషయక మయిన యజ్ఞానము ఆత్మనే యావరించుచున్నది గాని యనుభవింపఁబడుచున్న చిత్సుఖరూపత్వము నాచ్ఛాదింపదు. ఇదియే జ్ఞానోపాయ మని యర్థము. శ్రుతియును వాజసనేయసంహితయందు « ఈశావాస్య మిదం సర్వం యత్కించ జగత్యాం జగత్। తేన త్యక్తేన భుఞ్జీథా మాగృధః కస్య స్విద్ధనమ్ » అని. ఇందుకు భాష్యము—జగత్యామ్ = పృథివియందు, ఇదమ్ = శుక్తి రజతమువలె నెదుటఁ గనఁబడుచున్న; యత్ కించిత్ సర్వమ్ = ఏదినామరూపకర్మాత్మకము గలదో అట్టి సమస్త మయిన; జగత్ = గచ్ఛతి—పోవుచున్నది కావున నశ్వరము అసత్యమయిన పదార్థము; ఈశా = సత్యాద్యైశ్వర్యవంతుఁ డగు పరమేశ్వరునిచేఁ; వాస్యమ్ = ఆచ్ఛాదింపఁ దగినది, తిరస్కరింపఁ దగినది. ఇటఁ దిరస్కరించు సామర్థ్యము ఈశా అనుపదముచేఁ దెలుపఁబడినది, ఎట్లు దీపముచేఁ జీఁకటి తిరస్కరింపఁబడుచున్నదో, కాని చీఁకటిచే దీపము తిరస్కరింపఁబడదో అట్లు అనియర్థము.

♦ పగటికి.

♦♦ ఎట్లు అతిమూఢుఁడు మేఘముచేఁ గప్పఁబడిన దృష్టిగలవాఁడై మేఘముచేఁ గప్పఁబడిన సూర్యునిఁ బ్రకాశము లేనివానిఁగాఁ దలంచుచున్నాఁడో.

అందువలన, తేన = ఆజగరాభాసముచేత, త్యక్తేన= విడువఁబడినదానిచేత, జగదాభాసమును విడిచి యనుట, మిగిలిన, కస్య= బ్రహ్మముయొక్క, ధనమ్ = సుఖమును, భుఞ్జీథాః= అనుభవింపుము. స్విత్ =మఱేమనఁగా. విషయసుఖమును, మాగృధః= కోరకుము.

రా. «సర్వం జ్ఞానప్లవే నైవ వృజినం సంతరిష్యసి, జ్ఞానాగ్నిః సర్వకర్మాణి భస్మసా త్కురుతే తథా, నహి జ్ఞానేనసదృశమ్ ” అని మున్ను చెప్పినదానిని స్వాశాలము నందుఁ జేర్చుచున్నాఁడు.— ఇట్లువర్తించుచున్న యాత్మలయందటి యందు, యేషామ్= ఏయాత్మలకు; జ్ఞానేన= చెప్పినలక్షణము గలదియు ఆత్మతత్త్వోపదేశముచేఁ గలిగినదియు ప్రతిదినము అభ్యాసముచే నతిశయము నొందినదియు నిరతిశయపవిత్రము నగు ఆత్మవిషయజ్ఞానముచేత; తత్ = అనాదికాలప్రవృత్తానంతకర్మసంచయరూప మయినజ్ఞానావరణ మగునాయజ్ఞానము; నాశితమ్; తేషామ్ = వారలకు; తత్ = అస్వాభావిక మగు; పరమ్ = అపరిమితము అసంకుచితము నగుజ్ఞానము; ఆదిత్యవత్ =సూర్యునివలె; సమస్తమును యథావస్థితముగా ♦, ప్రకాశయతి. తేషామ్ అని అజ్ఞానము నశించినవారివిషయమున బహువచనము ప్రయోగించుటవలన ఆత్మలు అనేకు లని చెప్పఁబడినది. «నత్వేవాహం జాతునాసమ్ ” అని యుపక్రమముచే సూచింపఁబడినది, ఇట స్పష్టతరముగాఁ జెప్పఁబడినది. ఈబహువచనము ఉపాధికృతం బన వలను గాదు, అజ్ఞానము నశించినవారికి ఉపాధిలేశ మయినను లేమివలన. « తేషామాదిత్యవత్ జ్ఞానమ్ ” అని భేదము నిర్దేశించుటవలన జ్ఞానము స్వరూపానుబంధి యగుధర్మంబని చెప్పఁబడినది. ఆదిత్యదృష్టాంతముచే జ్ఞాతృజ్ఞానములస్థితి ప్రకాశవత్ప్రకాశములస్థితివంటి దనియుఁ బ్రతిపాదింపఁబడినది. అందువలననే సంసారావస్థయందు జ్ఞానమునకుఁ గర్మముచే సంకోచమును మోక్షావస్థయందు వికాసమును ఉపపన్నము.

ఇట్టియాత్మలలో నెవ్వరి కాత్మతత్త్వజ్ఞానముచే నాయజ్ఞానము నశింపఁజేయఁబడినదో వారికి ఉత్తమమగునాజ్ఞానము సూర్యునివలె సమస్తంబును వస్తుస్థితిగాఁ బ్రకాశింపఁజేయుచున్న దని తాత్పర్యము.

పూ. జ్ఞానమే యజ్ఞానమును నశింపఁజేయు నని చెప్పుచున్నాఁడు.—మొదటిజ్ఞానము పరోక్షము.

♦ ఉన్నది యున్నట్లుగా.

తద్బుద్ధయ స్తదాత్మాన స్తన్నిష్ఠా స్తత్పరాయణాః
గచ్ఛ న్త్యపునరావృత్తిం జ్ఞాననిర్ధూతకల్మషాః. ౧౭

భా. ఏపరమార్థతత్త్వము జ్ఞానముచేఁ బ్రకాశిత మగునో.— తద్బుద్ధయః = దానియందుఁ బొందినబుద్ధి గలవారును; తదాత్మానః = అపరబ్రహ్మమే యాత్మగాఁ గలవారును; తన్నిష్ఠాః = నిష్ఠ యనఁగా అభినివేశము తత్పరత, సర్వకర్మములనుసన్న్యసించి బ్రహ్మమునందేయవస్థానముగలవారును; తత్పరాయణాః=అదియే ముఖ్య మయినగతిగాఁ గలవారును, కేవల మాత్మయందే రతి గలవారు నని యర్థము; ఎవ్వరికి జ్ఞానముచే ఆత్మయొక్కయజ్ఞానము నాశిత మయ్యెనో అట్టి వీరు, గచ్ఛన్తి= పొందుచున్నారు; అపునరావృత్తిమ్ = మరల దేహసంబంధము లేమిని; జ్ఞాననిర్ధూతకల్మషాః=చెప్పినజ్ఞానముచేత నాశితమయినకల్మషము—పాపాది సంసారకారణదోషము గలవారు, యతు లని యర్థము.

అట్టి జ్ఞానముచేఁ బ్రకాశిత మయినపరబ్రహ్మమునందే బుద్ధి గలవారలయి అపరబ్రహ్మమే తానయినవారై దానియందే తత్పరులైయదియే పరమగతిగాఁ గలవారైన యతులు, జ్ఞానముచే నాశిత మయినసంసారకారణమగుకర్మము గలవారగుటవలన మరల జన్మము నొందరని తాత్పర్యము.

ఆ. విద్వాంసులకును వివిదిషులకును అంతరంగము లయినవిద్యాపరిపాక సాధనముల నుపదేశింపఁ గోరినవారై మీఁదిశ్లోకమున కాకాంక్షాపూరణము చేయుచున్నారు ఏపరమార్థతత్త్వము ఇత్యాదిగా. దానియందు—అపరమార్థతత్త్వమునందుఁ బరబ్రహ్మమునందు, బాహ్యవిషయమును విడిచి పొందిన—ప్రవర్తించిన, శ్రవణమనననిదిధ్యాసనములచేఁ బలుమా అనుష్ఠింపఁబడినవానిచే, బుద్ధి—సాక్షాత్కారము గలవారు నని మొదటివిశేషణమును విభజించుచున్నారు దానియందు ఇత్యాదిగా. అప్పుడు జ్ఞాత జీవుఁడు జ్ఞేయము బ్రహ్మం బని జీవబ్రహ్మభేదము నంగీకరించినట్లగును అనఁగాఁ జెప్పుచున్నారు తదాత్మానః అని. జ్ఞాతృత్వమును జ్ఞేయత్వమును కల్పితము, వాస్తవముగనో లేదు భేదం బని యంగీకరించి వ్యాఖ్యానము చేయుచున్నారు అపరబ్రహ్మమే ఇత్యాదిగా. ఓయీ! దేహాదికమునందు ఆత్మాభిమానమును విడిచి బ్రహ్మమునందే నేనే యది యని యుండుట, ఆదేహాదికముచేఁ జేయఁబడుకర్మముయొక్కప్రతిబంధమువలన సిద్ధింప దని యాశంకించి విశేషణాంతరము

దీయుచున్నారు తన్నిష్ఠాః అని. అందు నిష్ఠాశబ్దార్థముఁ జూపుచు వివక్షితార్థముఁ జెప్పుచున్నారు నిష్ఠ యనఁగా ఇత్యాదిగా. అట్లయినను ఇతరపురుషార్థాపేక్ష ప్రతిబంధించుటవలన బ్రహ్మమునం దవస్థానము ఎట్లు సిద్ధింపఁ గల దని యాశంకించి చెప్పుచున్నారు తత్పరాయణాః అని. ఈచెప్పిన యధికారులకుఁ బరమపురుషార్థము ఈబ్రహ్మముకన్న భిన్నము కాదు కావున వారి కితరమునం దాసక్తి లే దని తాత్పర్యార్థము చెప్పుచున్నారు కేవలము ఇత్యాదిగా. ఓయీ! ఈవిశేషణములు గలవారికి ఇప్పటి దేహము పడినను దేహాంతరపరిగ్రహమున కధీను లగుటచే నెట్లు బ్రహ్మమునం దవస్థానము చెప్పనచ్చును? అనఁగాఁ జెప్పుచున్నారు ఎవ్వరికి ఇత్యాదిగా. సంసారకారణ మయినపాపాదిక ముండునప్పుడు సంసారము ప్రవర్తింపక తప్పదు కావున అపునరావృత్తి సిద్ధింప దని యాశంకించి చెప్పుచున్నారు జ్ఞానేత్యాదిగా. ఈవిశేషణములు గలిగి చెప్పినఫలము నొందుట యతిరాశ్రమములం దసంభావితం బని తలంచినవారై విశేషణము చేయుచున్నారు యతులు అని.

హ. ♦

శం. « తేన త్యక్తేన భుఞ్జీథా మాగృధః కస్య స్విద్ధనమ్ " ఇత్యాదిశ్రుతులందుఁ జెప్పినవిధంబున విదేహకైవల్యార్థులు కలిగినజ్ఞానమును సదా ఆత్మనిష్ఠయందే యుండి రక్షించుకొనవలయును, బాహ్యము ను దేనిని జూడఁ గూడ దని బోధించుటకై చెప్పుచున్నాఁడు.—తద్బుద్ధయః = ఆదిత్యునిచే రూపమువలె శ్రవణాదిజన్యమగు జ్ఞానముచేఁ బ్రకాశింపఁజేయఁబడినదియు సర్వవేదాంతప్రసిద్ధంబును సచ్చిదానందైకరసంబును సర్వాత్మకము నైన యేపరబ్రహ్మము గలదో దానియందె బుద్ధిగలవారలు, అంతటను బ్రహ్మమునే చూచువారు; ముముక్షువులు కల్పితభేదము గ్రహింపక నేత్రముచే రూపమునుంబోలెఁ బ్రత్యగ్దృష్టిచే సదా సర్వత్ర బ్రహ్మమునే చూడవలయు నని యర్థము. సమస్తమును బ్రహ్మమే యని సర్వత్ర బ్రహ్మమునే గ్రహించుచుండినను గ్రహించువాఁడు గ్రాహ్యము అని భేదం బగును, అప్పుడు « ఏ తస్మిన్నుదర మన్తరం కురుతే, అథ తస్య భయం భవతి » * అని భేదదృష్టి గలవానికి భయము కలుగు నని శ్రుతి చెప్పుటవలన అభేదముగాఁ జూడవలయు నని చెప్పుచున్నాఁడు—తదాత్మానః = ఆబ్రహ్మమే ఆత్మగా—అహంప్రత్యయార్థముగాఁ గలవారు, బ్రహ్మమే నే నని స్వస్వరూపముగా సాక్షాత్కరింపఁబడిన బ్రహ్మమునందే అహంప్రత్య

♦ శంకరభాష్యములో సమానము.

* దీనియందుఁ గొంచెము భేదము చూచినచో నప్పుడే వానికి భయ మగును.

యము గలవారు, దేహమునందుఁ గాదని యర్థము. సమాధిదశయందు బ్రహ్మము నందే యహంప్రత్యయ మున్నను విద్వాంసున కాహారాదికమునందు దేహమున నహంప్రత్యయ మగును, అట్లు చిరకాలికమయి ప్రబలమయి స్థూలమగుచున దేహాత్మ ప్రత్యయముచే బ్రహ్మాత్మప్రత్యయము బాహ్యధ్వనిచే నాదధ్వనివలె నశించును, అందు వలన బాహ్యకర్మము సమస్తమును సన్న్యసించి ఆహారాదిసర్వావస్థలందును దృశ్య ములను గ్రహింపక బ్రహ్మమే తా ననుబుద్ధితో నుండవలయు నని చెప్పుచున్నాఁడు.— తన్నిష్ఠాః=బ్రహ్మమునందు ఆత్మాకారప్రత్యయము ♦ చేయుటయే నిష్ఠ—అహంబు ద్ధి నిశ్చయముగాఁ జేయుట, అది గలవారు, తాను బ్రహ్మముగా నున్నా నని యెఱిం గినవారు, ఇట్టివృత్తి స్థిరముగాఁ గల వా రని యర్థము. బ్రహ్మాత్మత్వదర్శనమునందు స్థిరమయినచిత్తవృత్తి గలవారికిఁగూడ ఒకానొక ప్రయోజనాంతరమునందు అపేక్ష యుండునేని దానిచేత అనిష్ట ప్రతిబద్ధం బగును, బాహ్యదిత్త్తగూడ సంభవించును, అందువలన బాహ్య మయినకార్యాంతరము దేనిని అపేక్షింపక ముముక్షువు సదా తదేకపరుండై యుండవలయు నని చెప్పుచున్నాఁడు—తత్పరాయణాః = అదియే— సచ్చిదానందైకరసమును అద్వితీయంబును స్వస్వరూప మని తెలియఁబడినది యగుపర బ్రహ్మమే వెలుపలను లోపలను బుద్ధివృత్తికి నేత్రమునకు రూపమువలె పరము—నియత మగున అయనము—గతిగాఁ గలవారు; ఆహారవిహారాదికమునందును సదా సర్వత్ర బ్రహ్మదర్శనంబును బ్రహ్మమునందే యాత్మదర్శనంబును చిదేకవృత్తిచే నెవ్వరు విడు వరో వారు తత్పరాయణులు, సదా ఆత్మారాము లని యర్థము. ఇట్లు సర్వత్ర బ్రహ్మ దర్శనంబును బ్రహ్మమునం దాత్మత్వదర్శనంబును తన్నిష్ఠతయు తత్పరాయణతయు నిదేహముక్తి కసాధారణకారణ మయిన యీ నాలుగింటిని ఏబ్రహ్మవిదు లనుష్ఠించు చున్నారో అట్టివారే, జ్ఞాననిర్ధూతకల్మషాః = జ్ఞానముచేత, చెప్పినయంతరంగసాధ నముల నాలుగింటి ననుష్ఠించుటచే అప్రతిబద్ధతను బొందినదానిచేత, నిర్ధూతము— నిశ్శేషముగాఁ గడుగఁబడిన దగు కల్మషము—బుద్ధిగతమయిన దోషము జగద్బ్రహ్మ ములకును బ్రహ్మాత్మలకును భేదగ్రహణరూపము గలవారై; తమయంతనే, అపు నరావృత్తిమ్=మరల దేహసంబంధమునొందుట పునరావృత్తి, అది లేకుంటుట అపు నరావృత్తి, దానిని, దేహసంబంధరహితమయిన ముక్తిని; గచ్ఛన్తి, బ్రహ్మరూపం బగు మందునవస్థయందు ఈదేహము గళితముగాఁగా బ్రహ్మమునందు వృత్తి లీన మగు టచే తాము బ్రహ్మాకారంబుననే యుందు రని యర్థము.

♦ నే నను ప్రత్యయము.

వ. జ్ఞానముచేఁ బరమాత్మతత్త్వము ప్రకాశితము కాఁగా.—తద్బుద్ధయః= అజ్ఞానప్రకాశితమయిన సచ్చిదానందఘనపరమాత్మతత్త్వమునందే బాహ్యసర్వవిషయములను బరిత్యజించి సాధనపరిపాకమువలనఁ బర్యవసానమునొందిన బుద్ధి—సాక్షాత్కారరూపమయిన యంతఃకరణవృత్తి గలవారు తద్బుద్ధులు, సర్వదా నిర్బీజసమాధిఁ బొందినవా రని యర్థము. అప్పుడు, జ్ఞాతలు జీవులు జ్ఞేయము బ్రహ్మతత్త్వము అని జ్ఞాతృజ్ఞేయలక్షణమైన భేదము గలదా యేమి? అనఁగా లేదని చెప్పుచున్నారు—తదాత్మానః=ఆ పరబ్రహ్మమే ఆత్మగాఁ గలవారు; జ్ఞాతృజ్ఞేయభానము మాయావిజృంభితం బగుటవలన వాస్తవమయిన యభేదమునకు విరోధి కాదని భావము. ఓయీ! తదాత్మానః అను విశేషణము వ్యర్థము, విద్వాంసుని విశేషణము అవిద్వద్వ్యావర్తకము కదా కావలయును, అవిద్వాంసులుగూడ వస్తుగతిచేఁ దదాత్మలే యగుదురు కావున నెట్లు విశేషణము అవిద్వద్వ్యావర్తకం బగును? అనఁగా నట్లు కాదు, ఇతరాత్మత్వవ్యావృత్తియందు * తాత్పర్య మగుటవలన. అవిద్వాంసులు అనాత్మభూతమయిన దేహాదికమునందు ఆత్మాభిమానము గలవారు కావున తదాత్మలని వ్యపదేశింపఁబడరు. విద్వాంసులో దేహాద్యభిమానము నివర్తిల్లినవా రగుటవలన విరోధినివృత్తిచే తదాత్మలని వ్యపదేశింపఁబడుచున్నారు. కావున యుక్తము విశేషణము. ఓయీ! కర్మానుష్ఠానముచే విక్షేపము కలుగుచుండఁగా నెట్లు దేహాద్యభిమాననివృత్తి యగును? అందుకుఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—తన్నిష్ఠాః = ఆ బ్రహ్మమునందే సర్వకర్మానుష్ఠానవిక్షేపము నివర్తించి నిష్ఠ—స్థితి గలవారు తన్నిష్ఠులు, సర్వకర్మములను సన్న్యసించి తదేకవిచారపరులని యర్థము. ఫలమునందు రాగ ముండఁగా నెట్లు తత్సాధనభూతమయిన కర్మమును సన్న్యసింతురు? అనఁగా నందుకుఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—తత్పరాయణాః = అదియే ముఖ్యమయిన అయనము—పొందవలసినదిగాఁ గలవారు తత్పరాయణులు, సమస్తమునుండియు విరక్తులని యర్థము. ఇట తద్బుద్ధయః అనుటచే సాక్షాత్కారము చెప్పఁబడినది, తదాత్మానః అనుటచే అనాత్మాభిమానరూపమయిన విపరీతభావనయొక్క నివృత్తిని గలిగించు నిదిధ్యాసనము చెప్పఁబడినది, తన్నిష్ఠాః అనుటచే ప్రమాణప్రమేయగతమయిన యసంభావనయొక్క నివృత్తిని గలిగించునట్టి శ్రవణమననపరిపాకరూపమయిన సర్వకర్మసన్న్యాసపూర్వక వేదాంతవిచారము ప్రతిపాదింపఁబడినది, తత్పరాయణాః అనుటచే వైరాగ్యాతిశయము చెప్పఁబడినది. ఇట్టు

* విద్వాంసులు తదాత్మలే కాని యితరాత్ములు కా రనుటయందు.

ఉత్తరోత్తరము పూర్వపూర్వమునకు * హేతువుగా నెఱుంగునది. ఈ విశేషణములు గల యతులు, అపునరావృత్తిం గచ్ఛన్తి = మరలదేహసంబంధము లేకుండుట యను ముక్తిని పొందుచున్నారు. ఒకమాఱు ముక్తు లయినవారికిఁగూడ దేహసంబంధ మెందువలనఁ గలుగదు? అనఁగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—జ్ఞాననిర్ధూతకల్మషాః= జ్ఞానముచేత నిర్ధూతమైన—సమూలముగా ఉన్మూలింపఁబడిన పునర్దేహసంబంధ కారణ మగు కల్మషము—పుణ్యపాపరూపకర్మము గలవారు, జ్ఞానముచే అనాద్యజ్ఞానము నివర్తిల్లుటంజేసి తత్కార్య మగుకర్మము క్షయించుటవలన కర్మమూలక మగుపునర్దేహసంబంధ మెట్లు కలుగును? అని భావము.

శ్రీ. ఇట్టి యీశ్వరోపాసకులకు ఫలము చెప్పుచున్నాఁడు.—తద్బుద్ధయః = వానియందే నిశ్చయాత్మకబుద్ధి గలవారు; తదాత్మానః=వానియందే ఆత్మ—మనస్సుగలవారు; తన్నిష్ఠాః=వానియందే నిష్ఠ—తత్పరతగలవారు; తత్పరాయణాః = అదియే ముఖ్య మయినయాశ్రయముగాఁ గలవారు; జ్ఞాననిర్ధూతకల్మషాః = అంతతత్ప్రసాదంబుచే లబ్ధమయిన ఆత్మజ్ఞానముచే పోఁగొట్టఁబడిన కల్మషముగలవారై; అపునరావృత్తిమ్ = ముక్తిని; గచ్ఛన్తి.

ప. ఇఁక నీశ్వరోపాసనచే మోక్షాధికారులనిష్ఠను జెప్పుచున్నాఁడు.—ఆయీశ్వరునందే నిశ్చయాత్మకమయినబుద్ధి గలవారును, తద్విషయమునందు ఆత్మ—ప్రయత్నముగలవారును, అట్లు, వానియందే నిష్ఠ—పర్యవసానముగలవారును, అదియే పరాయణము—ఆశ్రయముగాఁ గలవారును, అట్టివారు జ్ఞాననిర్ధూతకల్మషులై యపునరావృత్తిని బొందుచున్నారు.

రా. తద్బుద్ధయః = అట్టి యాత్మయొక్క దర్శనమునం దధ్యవసాయము ♦ గలవారును; తదాత్మానః = తద్విషయమయిన మనస్సు గలవారును; తన్నిష్ఠాః = దాని యభ్యాసమునందు ఆసక్తులును; తత్పరాయణాః = అదియే పరమప్రయోజన మని తలంచువారును; జ్ఞాననిర్ధూతకల్మషాః= ఇట్లు అభ్యసింపఁబడుచున్న జ్ఞానముచేఁ బోఁగొట్టఁబడినప్రాచీనకల్మషము గలవారును; అట్టియాత్మను, అపునరావృత్తిమ్ = అపునరావృత్తి యయినవానిని; గచ్ఛన్తి = పొందుచున్నారు. ఏయవస్థగల యాత్మ

* వెనుకఁ జెప్పినవి ముందుచెప్పినవానికిఁ గ్రమముగా.

♦ నిశ్చయము.

నుండి * పునరావృత్తి కలుగదో ఆయాత్మ యపునరావృత్తి, తనదైనరూపమున నున్న యాత్మను బొందుచున్నారని యర్థము.

ఆయాత్మదర్శనమునందే నిశ్చయంబును దానియందే మనస్సును గలిగి దాని నెల్లప్పు డభ్యసించుచు నదియె పరమప్రయోజనముగాఁ దలఁచి యుండువారు, బహుకాలాభ్యస్తమయిన జ్ఞానముచేఁ బ్రాచీనానంతకర్మసంచయము నశించినవారై యాత్మయొక్క పునరావృత్తిరహిత మైన యథార్థస్వరూపము నొందుదు రని తా.

అవ. అపరోక్షజ్ఞానమున కవ్యవహితసాధనము చెప్పుచున్నాఁడు తద్బుద్ధయ ఇత్యాదిగా.

విద్యావినయసంపన్నే బ్రాహ్మణే గవి హస్తిని
శుని చైవ శ్వపాకేచ పణ్డితా స్సమదర్శినః. ౧౮

భా. ఎవ్వరికి జ్ఞానముచే నాత్మాజ్ఞానము నాశిత మయ్యెనో అట్టి పండితు లెట్లు తత్త్వముఁ జూతురు? చెప్పెదము.—విద్యావినయసంపన్నే = విద్యతోను వినయముతోను—ఉపశమముతోను గూడిన; బ్రాహ్మణే = బ్రాహ్మణునియందును, విద్వాంసుఁడును వినీతుఁడు నగు బ్రాహ్మణుఁ డెవ్వఁడు గలఁడో అట్టి బ్రాహ్మణునియందును; గవి = గోవునందును; హస్తిని = ఏనుఁగునందును; శునిచైవ = కుక్కయందును; శ్వపాకేచ = చండాలుని యందును; పణ్డితాః = పండితులు; సమదర్శినః = సమదర్శులు—విద్యావినయసంపన్నుఁడును ఉత్తమసంస్కారవంతుఁ డగు సాత్త్వికుఁ డైన బ్రాహ్మణునియందును, మధ్యమమ్మై రాజసియైన సంస్కారహీనయగు గోవునందును, అత్యంతమును తామస మగుహస్త్యాదికమునందును, సత్త్వాది గుణములచేతను సత్త్వజన్యము లగుసంస్కారములచేతను అట్లు రాజసములు అట్లు తామసము లగుసంస్కారములచేతను అత్యంతమును స్పృశింపఁబడనిది యగు సమమును—ఒక్కటి యవిక్రియ మగుబ్రహ్మమును చూచుట శీలముగాఁ ♦ గలవారు పండితులు.

జ్ఞానవంతులగు పండితులు విద్యావినయసంపన్నుఁ డగు నుత్తమబ్రాహ్మణునియందును మధ్యమయగు గోవునందును అధములగు గజ శునక చండాలుర యందును కేవల బ్రహ్మదృష్టియే గలిగి యుందు రని తాత్పర్యము.

* ఆత్మస్వరూపమునుండి యనుట.

♦ స్వభావముగా.

ఆ. అపునరావృత్తిసాధన మగుతత్త్వజ్ఞాన మేది గలదో దానినే ప్రశ్న ద్వారంబున వివరించుచున్నారు ఎవ్వరికి ఇత్యాదిగా. విద్య యనఁగా వేదార్థవిజ్ఞానం బని యంగీకరించి వినయమునకు వ్యాఖ్యానము చేయుచున్నారు ఉపశమముతో నని. ఉపశమ మనఁగా అహంకారము లేమి ఉద్ధతిలేమి. ఇట్లుపదార్థముఁ జెప్పి వాక్యార్థముఁ జెప్పుచున్నారు విద్వాంసుఁడును ఇత్యాదిగా. గవి ఇత్యాదిక మనువదించి వాక్యార్థము చూపుచున్నారు విద్యావినయసంపన్నుఁడు ఇత్యాదిగా. ఆయాప్రాణి భేదములందు ఆయాగుణముల చేతను తత్తద్గుణజన్య సంస్కారములచేతను బ్రహ్మము స్పృశింపఁబడినది యగుటవలన సమం బెట్లగును? అని యాశంకించి చెప్పుచున్నారు సత్త్వాదిగుణముల చేతను ఇత్యాదిగా. సాత్త్వికసంస్కారము చేతం బోలె రాజససంస్కారముల చేతఁగూడ సర్వథా అసంస్పృష్టము బ్రహ్మ మని చెప్పుచున్నారు అట్లు రాజసము లని. రాజసముల చేతంబోలె తామససంస్కారముల చేతఁ గూడ బ్రహ్మ మత్యంతంబును అసంస్పృష్టం బని చెప్పుచున్నారు అట్లు తామసము లని. బ్రహ్మమునకు అద్వితీయత్వంబును కూటస్థత్వంబును అసంగత్వమును ఉక్తార్థమునందు హేతు వని యభిప్రాయపడి సమశబ్దార్థము చెప్పుచున్నారు ఒక్కటి ఇత్యాదిగా. సమదర్శిత్వమే పాండిత్యము, దాని వివరించుచున్నారు బ్రహ్మమును ఇత్యాదిగా.

హ. విద్యావినయసంపన్నే = ఉత్తమసంస్కారముగల; బ్రాహ్మణే = సాత్త్వికుఁ డగుబ్రాహ్మణునియందును; గవి = మధ్యమమై సంస్కారహీన యగు రాజసియగు గోవునందును; అత్యంతము కేవలతామస మగుహస్త్యాదికమునందును, సత్త్వగుణము చేతను తజ్జన్యము లగుసంస్కారముల చేతను రజోగుణము చేతను రాజససంస్కారముల చేతను తమోగుణము చేతను తామససంస్కారముల చేతను అత్యంతము అస్పృష్ట మగుసమము నే—అవిక్రియబ్రహ్మము నే చూచుట స్వభావముగాఁ గలవారు సమదర్శులు, పండితులు

శం. తద్బుద్ధయః అనుటచే బ్రహ్మవిద్యతులకు సదా కర్తవ్యముగా నేది కల్పితనామరూపాదికము గ్రహింపక సర్వత్రబ్రహ్మదర్శనము విధింపఁబడినదో దానిని విశదీకరించుచున్నాఁడు —విద్యావినయసంపన్నే=విద్యయనఁగా సర్వవేదశాస్త్రాధ్యయనము తదర్థజ్ఞానము, వినయమనఁగా నమ్రత, లేక, ఉపశాంతి. వానితోను ఇతరములైన స్వధర్మపరత ప్రతిగ్రహవిముఖత సత్యము శౌచము దయ మొదలగు సుగుణ

ములతోను సంపన్నుఁ డగు; బ్రాహ్మణే= జగత్పూజ్యుఁ డగు బ్రాహ్మణునందును; జాతిచేతను గుణముచేతను ధర్మముచేతను బరమనికృష్టుఁ డైన, శ్వపాకే= తనప్రాణస్థితికొఱకు కుక్కనుగూడ పచించుచున్నాఁడు, లేక, తేపటికి ఉండనీయని పచించుచున్నాఁ డనువ్యుత్పత్తిచే శ్వపాకుఁ డనఁగా చండాలుఁడు, వానియందును; జాతిచేతను సంచారముచేతను క్షీరాదులచేతను జగత్పావనియగు, గవి=ధేనువునందును; జాత్యాదులచే అతినికృష్టమై తుచ్ఛమును తినునట్టి, శుని చైవ = కుక్కయందును; రాజపూజ్యమయిన, హస్తిని = భద్రగజమునందును; చకారమువలన లోష్టాశ్మకాంచనాదులందును అంతటను; తత్తద్వ్యక్తి తద్గుణత తద్ధర్మత తత్కర్మములచే స్పృశింపఁబడనిదై సదా ఆకాశమువలె నేకరూపమై సమరసముగా నుండునది కావునఁ బరబ్రహ్మము సమ మని చెప్పఁబడుచున్నది, ఆరోపిత నామరూపాదుల గ్రహింపకయె సర్వత్ర అధిష్ఠానభూత బ్రహ్మమాత్రమును చూచువారలు పండితు లని యర్థము. పుష్కలమయిన పరానద్వైతైకత్వవిజ్ఞానము గలవారు పండితులు సదా సమదర్శులే యగుచున్నారు, ఒకానొకప్పుడును విషమదర్శులు కారు, కావున సమదర్శిత్వము పండితుల ధర్మ మని సూచిత మగుచున్నది.

మ. దేహపాత మయిన వెనుక విదేహముక్తిరూప మయినజ్ఞానఫలముఁ జెప్పి ప్రారబ్ధకర్మవశంబున దేహముండినను జీవన్ముక్తిరూప మయిన జ్ఞానఫలముఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—విద్యయనఁగా వేదార్థపరిజ్ఞానము, లేక, బ్రహ్మవిద్య, వినయము—నిరహంకారత, ఉద్ధతిలేకుండుట యని యర్థము, వానితోఁగూడిన బ్రహ్మవిదుఁడును వినీతుండు నగు బ్రాహ్మణునియందును, సాత్త్వికుఁడు సర్వోత్తముఁ డగువానియందును; అట్లు, గవి=సంస్కారహీనయయి రాజసియై మధ్యమ యగు ధేనువునందును; అట్లు; హస్తిని, శుని, శ్వపాకేచ—అత్యంతతామసమయి సర్వాధమ మయినవానియందును; సత్త్వాదిగుణములచేతను తజ్జన్యము లగు సంస్కారములచేతను స్పృశింపఁబడకయే యుండునట్టి సమమును—బ్రహ్మమును చూచుట స్వభావముగాఁ గలవారు సమదర్శులు; పణ్డితాః = జ్ఞానులు. ఎట్లు గంగాజలమునందును తటాకమునందును సురయందును మూత్రమునందును బ్రతిబింబితుఁ డగు సూర్యునకుఁ దద్గుణదోషసంబంధము లేదో అట్లు చిదాభాసద్వారమునఁ బ్రతిబింబిత మగు బ్రహ్మమునకుఁగూడ నుపాధిగతగుణదోషసంబంధము లే దని యనుసంధించుచు సమదృష్టిచే తనే రాగద్వేషములు లేనివారై పరమానందస్ఫూర్తిచే జీవన్ముక్తి ననుభవించుచున్నా రని యర్థము.

శ్రీ. ఎవ్వరు అపునరావృత్తిని బొందుదురో అజ్ఞాను లెట్టివారు ? అనఁగాఁ జెప్పుచున్నారు.—విషమములయందును సమమును—బ్రహ్మమునే చూచుట స్వభావముగాఁ గలవారు; పణ్డితాః = జ్ఞానులు. అందు, విద్యావినయములతోఁ గూడిన బ్రాహ్మణునియందును కుక్కల నెవ్వఁడు వండుచున్నాఁడో అట్టి శ్వపాకునియందును అని కర్మముచే వైషమ్యమును, గవి హస్తిని శుని అని జాతిచే వైషమ్యంబును జూపఁబడెను.

ప. ఇఁక సదాచారముగా నేర్పడిన సమదర్శిత్వమును జెప్పుచున్నాఁడు.—పణ్డితాః = జ్ఞానులు; బ్రాహ్మణాదులందు సమదర్శు లగుచున్నారు. సర్వత్ర ఆత్మనే చూచుచు బాహ్యాకారమును గణియింప రని యర్థము.

రా. విద్యావినయసంపన్నే = విద్యతోను వినయముతోను గూడినవానియందును; బ్రాహ్మణే= కేవలబ్రాహ్మణునందును; గోవు హస్తి శునకము శ్వపాకుఁడు మొదలగువారియందును, అత్యంతవిషమాకారంబునఁ గనఁబడుచున్న యాత్మలయందు; పణ్డితాః=ఆత్మతత్త్వవిదులు; అంతటను, సమదర్శినః—విషమాకారము ప్రకృతిది, ఆత్మది కాదు, ఆత్మయో సర్వత్ర జ్ఞానైకాకారము గలవాఁడై సముఁడుగా నున్నాఁ డని చూచుచుందు రని యర్థము.

మా. పరమేశ్వరస్వరూపములను సర్వత్రసమముగాఁ జూచుటయును అపరోక్షజ్ఞానమునకు సాధనం బను నాశయము గలవాఁడై చెప్పుచున్నాఁడు. విద్యేత్యాదిగా.

> ఇహైవ తై ర్జిత స్సర్గో యేషాం సామ్యే స్థితం మనః
> నిర్దోషం హి సమం బ్రహ్మ తస్మా ద్బ్రహ్మణి తే స్థితాః. ౧౯

భా. ఓయీ! అభోజ్యాన్నులు ♦ వారు దోషులు « సమాఽసమాభ్యాం విషమసమే పూజాతః » అనుస్మృతివలన. కారు వారు దోషులు. ఎట్లు ?—ఇహైవ = ఇందే; జీవించియున్న వారిచేతనే; తైః = ఆ సమదర్శు లగుపండితులచేత; సర్గః = జన్మము; జితః = వశీకరింపఁబడినది. యేషామ్ = ఎవ్వరియొక్క; మనః = అంతఃకరణము; సామ్యే=సర్వభూతములందును సమభావమునందు, బ్రహ్మమునందు; స్థితమ్ = నిశ్చల మగుచున్నదో *. హి = ఎందువలన ననఁగా; నిర్దోషమ్ = దోష

♦ భుజింపఁదగనియన్నము గలవారు—వారియన్నము భుజింపఁ దగ దనుట.

* వారిచేత ననుట.

వంతులగు శ్వపాకాదులందు మూఢులు వారి * దోషములచే దోషవంతముపోలె విభావించుచున్నను వారిదోషములచే అస్పృష్టము కావున నిర్దోషము—దోషవర్జితము; స్వగుణభేదములచే భిన్నమునుంగాదు, చైతన్యము నిర్గుణ మగుటవలన; చెప్పఁబోవుచున్నాఁడు గూడ భగవంతుఁడు ఇచ్ఛాదులు క్షేత్రధర్మం బని, అనాదిత్వా న్నిర్గుణత్వాత్ అని; అంత్యవిశేషములు † గూడ ఆత్మకు భేదజనకములు లేవు, ప్రతిశరీరంబును అవి యున్న వనుటకుఁ బ్రమాణం బనుపపన్న మగుటవలన; అందువలన, సమమ్ = ఒక్కటియును; బ్రహ్మ = బ్రహ్మము. తస్మాత్ = అందువలన; బ్రహ్మణి = బ్రహ్మమునందే; తే = వారు; స్థితాః=ఉన్నవారు. అందువలన దోషలేశముగూడ వారిని స్పృశింపదు, దేహాదిసంఘాతము నందు ఆత్మదర్శనాభిమానము లేనివా రగుటవలన. ఆసూత్రమో « సమాఽసమాభ్యాం విషమసమే పూజాతః » అనునది దేహాదిసంఘాతమునం దాత్మదర్శనాభిమానము గలవారివిషయము, పూజాతః అని పూజావిషయత్వవిశేషణమువలన. చూచుచున్నారము గదా, బ్రహ్మవిదుఁడు షడంగవిదుఁడు చతుర్వేదవిదుఁడు అని పూజాదానాదికమునందు గుణవిశేషసంబంధము కారణము. బ్రహ్మమో సర్వగుణదోషసంబంధవర్జితము. కావున బ్రహ్మణి తే స్థితాః అనుట యుక్తము. మఱియు సమాసమాభ్యా మిత్యాది సూత్రము కర్మివిషయము, ఇదియో సర్వకర్మసన్న్యాసివిషయము ప్రస్తుతము, సర్వకర్మాణి మనసా అనునది మొదలుగా నధ్యాయపరిసమాప్తివఱకు.

ఎవ్వారిమనస్సు సర్వభూతంబులందును సమభావమున నున్నదో వార లీదేహమునందుండియె జన్మమును జయించిరి. ఎందువలన ననఁగా బ్రహ్మము నిర్దోషమును ఒక్కటియును, వా రట్టి బ్రహ్మమున నున్నారు, కావున వారు జన్మము జయించినవారు. అట్టివారిని దోష మేమియు స్పృశింప దని తాత్పర్యము.

ఆ. సాత్త్వికములు రాజసములు తామసము లగు సత్త్వములందు సమత్వదర్శనం బనుచిత మని శంకించుచున్నాఁడు ఓయీ ఇత్యాదిగా. వారు—సర్వత్ర

* ఆ శ్వపాకాదుల.

† వైశేషికులు, నిత్యవస్తువులకుఁ బరస్పరభేదము నిరూపించునవి యని చెప్పునట్టి విశేషములు అనుపపాద్యము,

సమదర్శులు. వారు దోషు లగుటవలన అభోజ్యాన్న లనుటకుఁ బ్రమాణము చెప్పు చున్నాఁడు సమాసమాభ్యా మిత్యాదిగా. సములకు—అధ్యయనాదులచే సమానగుణము గలవారికి, వస్త్రాలంకారాదిపూజచే విషమ మయిన యుపచారము చేసినను, అసములకు—సమానము కాని గుణము గలవారికి, ఒకఁడు ఒక వేదము తెలిసిన వాఁడు ఇతరుఁడు రెండు వేదములు తెలిసినవాఁడు ఇత్యాదిగా భేదధర్మము గలవారికి, వస్త్రాలంకారాదిపూజచేత సమ మయినయుపచారము చేసినను, పూజించువాఁడు పురుషవిశేషము నెఱింగి యుపచారము చేయక పోవుటవలన, ధనమువలనను ధర్మమువలనను హీనుఁ డగుచున్నాఁడు; అందుచే సాత్త్వికునియందు రాజసతామసులందును సమబుద్ధి చేయువాఁడు ప్రత్యవాయము నొందుచున్నాఁ డని యర్థము. ఆశంకకు త్తరముగా నుత్తరశ్లోకము దీయుచున్నారు కారు వారు దోషు లని. స్మృతిబలముచే సర్వభూతములందు సమత్వము చూచువారు దోషు లని చెప్పఁబడినది, ఎట్లు కా రనుట ప్రతిజ్ఞామాత్రమున సిద్ధించునని శంకించుచున్నాఁడు ఎట్లు అని. స్మృతికి గతిని ముందు చెప్పఁబోవువారై సమత్వదర్శులు నిర్దోషు లనుటను విశదీకరించుచున్నారు ఇహైవ ఇత్యాదిగా. సర్వచేతనులందును సామ్యమునందు సక్తమయిన మనస్సు గలవారలును బ్రహ్మలోకగమనము లేకయే యీదేహమునందే జన్మమును జయించినవారు నగువారు అశేషదోషరహితు లనుటకు హేతువు చెప్పుచున్నాఁడు నిర్దోషం హీత్యాదిగా. ఇహైవ—ఇందే, వర్తమానదేహమునం దని యర్థము. ఆ సమదర్శులకే విశేషణము చేయుచున్నారు యేషా మిత్యాదిగా. ఓయీ! బ్రహ్మమునకు నిర్దోషత్వ మసిద్ధము, దోషవంతు లగు శ్వపాకాదులందు వారిదోషములచే దోషవంతముగాఁ గనఁబడుటవలన. అందుకుఁ జెప్పుచున్నారు దోషవంతులు ఇత్యాదిగా. ఎందువలన నది నిర్దోషమో అందువలన ఆబ్రహ్మమునం దున్నవారలై నిర్దోషు లగువారిచే సర్గము జిత మని సంబంధము. బ్రహ్మమునందు గుణము లధికము లగుటవలన స్వల్ప మగుదోషముగూడఁ గల దని యాశంకించి చెప్పుచున్నారు స్వగుణములచే నిత్యాదిగా. నిర్గుణం డని శ్రుతి చెప్పుటవలనఁ జేతనుఁడు స్వగుణవిశేషవిశిష్టుం డనుట యిష్టము గా దనుట యయుక్తము, ఇచ్ఛాదులు పరిశేషమువలన ♦ ఆత్మధర్మం బని కొందఱిచే నిశ్చయింపఁబడుటవలన నని యాశంకించి చెప్పుచున్నారు చెప్పఁబోవుచున్నాఁడు ఇత్యాదిగా. ఆత్మ నిర్గుణం డనుటకు వాక్యశేషమును బ్రమాణీకరించుచున్నారు అనాదిత్వా దిత్యాదిగా. గుణదోషవశము

♦ ఇతరధర్మము గాక యాత్మధర్మ మనుటయు శేషించుటవలన.

వలన నాత్మకు భేదము లేకున్నను అంత్యవిశేషములవలన భేదము కాఁగల దని యాశంకించి పరిహరించుచున్నారు అంత్యవిశేషములు ఇత్యాదిగా. ప్రతిశరీరమును ఆత్మభేదము సిద్ధించినయెడ దానికి హేతువుగా నావిశేషములకు సత్త్వము ♦♦ సిద్ధించును, వానికి సత్త్వము సిద్ధించినయెడ దానిచేఁ బ్రతిశరీరమును ఆత్మకు భేదము సిద్ధించును, ఇట్లు అన్యోన్యాశ్రయత్వదోషము కలుగుచున్న దను నభిప్రాయముతో హేతువు చెప్పుచున్నారు ప్రతిశరీరంబును ఇత్యాదిగా. ఆత్మకు భేదనిరూపకము లేకుండుటచే ఫలితము చెప్పుచున్నారు అందువలన నిత్యాదిగా. సమమ్ అనుదానికే వ్యాఖ్యానము చేయుచున్నారు ఒక్కటియును యని. బ్రహ్మము నిర్విశేషం బగుటచే నొక్కటియె, జీవులుగూడ భేదనిరూపకము లేకుండుటచే ఒక్కటియె యని చెప్పఁబడినది, ఇట్లు ఏకలక్షణము లగుటవలన జీవబ్రహ్మములకు ఏకత్వం బంగీకరింపవలయు నని చెప్పుచున్నారు తస్మాత్ ఇత్యాదిగా. జీవబ్రహ్మములకు ఏకత్వము సిద్ధించుట వలన జీవులకుఁ గూడ బ్రహ్మమునకుం బోలె నిర్దోషత్వము సిద్ధించుచున్న దని చెప్పుచున్నారు అందువలన దోషలేశము ఇత్యాదిగా. వారిని అను తచ్ఛబ్దమునర్థమునే వివరించుచున్నారు దేహాదిసంఘాతమునందు ఇత్యాదిగా. సర్వభూతములయందును సమత్వదర్శనము నిర్దోష మని సమ్మత మగునేని అప్పు డెట్లు గౌతమసూత్రమున కుపపత్తి యని యాశంకించి చెప్పుచున్నారు దేహా దీత్యాదిగా. సూత్రము దేహాదిసంఘాతమునం దాత్మాభిమానము గలవారివిషయ మనుటకు గమకమును జెప్పుచున్నారు పూజాతః ఇత్యాదిగా. చతుర్వేదులుగా నుండువారికే పూజయందు వైషమ్యం బుగాని, చతుర్వేదులకు షడంగవిదులకు బ్రహ్మవిదులకుఁ బూజయందు సామ్యము గాని యగునేని, అప్పుడు వారికి అట్లు పూజింపఁబడుటచే మనోవికారము సంభవించుం గావునఁ బూజచేయువాడు ప్రత్యవాయము నొందు నని సూత్రము అవిద్వద్విషయముగాఁ గనఁబడుచున్నది యనియర్థము. అందే యనుభవం బనుకూలం బని యుదాహరించుచున్నారు చూచుచున్నారము గదా ఇత్యాదిగా. దేహాదిసంఘాతమునం దాత్మాభిమానము గలవారలకు గుణదోషసంబంధము సంభవించుటవలనఁ దద్విషయము సూత్రం బని చెప్పఁబడినది. ఇప్పుడు బ్రహ్మాత్మదర్శనాభిమానము గలవారలకు గుణదోషసంబంధము లేమివలనఁ దద్విషయము కాదు సూత్రం బని యభిప్రాయముతోఁ జెప్పుచున్నారు బ్రహ్మమో ఇత్యాదిగా. ఇందువలనను గూడ నీసూత్రము బ్రహ్మవిద్విషయము గా దని చెప్పుచున్నారు మఱియు నిత్యా

♦♦ ఉండుట.

దిగా. ఓయీా! ఎవ్వరియందు సమత్వదర్శనము గలదో వారివిషయమే యీసూత్రము, కాని కర్మివిషయము అకర్మివిషయము అను విభాగము లేదు. అనఁగా నం దుకుఁ జెప్పుచున్నారు ఇదిమెా ఇత్యాదిగా. సమత్వదర్శనము సన్న్యాసివిషయము ప్రస్తుతం బనుటకు హేతువుఁ జెప్పుచున్నారు సర్వకర్మాణీత్యాదిగా. అధ్యాయపరి సమాప్తివఱకు సర్వకర్మాణి అని యారంభించి యచ్చటచ్చట సర్వకర్మసన్న్యాసము చెప్పుటవలనఁ దద్విషయం బీసమత్వదర్శనం బని తెలియవచ్చుచున్నది, నిరహం కారుఁ డగుసన్న్యాసియం దీసూత్రమున కవకాశము లే దని యర్థము.

హ. *

శం. సదా సర్వత్ర బ్రహ్మమునే చూచుచున్నవారలై యెవ్వరు బ్రహ్మాత్ములై యున్నారో వారలకే విదేహముక్తి, ఇతరులకు లేదు. అని సూచించుటకై బ్రహ్మనిష్ఠు లగు యతులకు జీవద్దశయందే ముక్తిని జూపుచున్నాఁడు.—యేషామ్= పరావరైకత్వవిజ్ఞానము గలవారును తద్బుద్ధిత్వము మొదలగు నంతరంగసాధనము గలవారలును సర్వకర్మసన్న్యాసులు నగు నేబ్రహ్మవిదులయొక్క; మనః= మనస్సు; సదా, సామ్యే = సమమేసామ్యము, స్వార్థమున ష్యఞ్ప్రత్యయము, సమమునందే— స్థితమ్ = నిశ్చలముగా నున్నదో; ఎవ్వరు సర్వత్ర బ్రహ్మమునే చూచుచున్నారో, తదాత్మతనే పొందుచున్నారో, అందే నిష్ఠను జేయుచున్నారో, తదాత్మతను బొందిన వృత్తిచేతనే కాలముఁ గడపుచున్నారో, తైః = అట్టిలక్షణము గల బ్రహ్మవిదులచే; ఇహైవ = జీవద్దశయందే; సర్గః = జన్మము, భవిష్యద్దేహసంబంధము; జితః = నిర్జింపఁ బడినది, పోఁగొట్టఁబడినది యని యర్థము. అవిద్యాకామకర్మములు గదా శరీరము కలిగించునవి, అద్వితీయబ్రహ్మమునందు జగద్బుద్ధిని కలిగించునదియు దేహాదికమునం దహంమమబుద్ధిని గలిగించునదియు నగువాసన అవిద్య, అవిద్యామూలకములు కామములు, కామములకార్యములు కర్మములు. అట్టి యవిద్యాకామకర్మములకు నిత్యనిరంతరబ్రహ్మనిష్ఠచే నిశ్శేషనాశము కాఁగాఁ దత్కార్యభూత మయిన భవిష్యద్దేహసంబంధమునకుఁ గూడ నాశము కానే యగుచున్నది. అందువలననే చెప్పుచున్నాఁడు ఇహైవ తై ర్జిత స్సర్గః అని. ఓయీా! బ్రహ్మవిదులకు ఒకప్పుడైనను బాహ్యాలంబనము లేక సర్వదా బ్రహ్మమునందే బ్రహ్మరూపంబున నుండుట యెట్లుపపన్న మగును? అందు వేని, అ ట్లనఁ గూడదు. వారలకు మన స్సతినిర్మలం బగుట వలనను బ్రహ్మసుఖానుభవరసికు లగుటవలనను అట్టి బ్రహ్మనిష్ఠను కలిగించుపుణ్య

* శంకరభాష్యముతో సమానము.

సంపత్తి గలుగుటవలనను సదానందైకరసమగు బ్రహ్మమునందే స్థితి సంభవించుచున్న దని సూచించుటకై బ్రహ్మ మానందరూపం బనుటను బ్రతిపాదించుచున్నాఁడు.— హి = ఏకారణమువలన; బ్రహ్మ; నిర్దోషమ్ = దోషశబ్దముచే నిట దోషకార్య మయినదుఃఖము లక్షితమగుచున్నది, నిర్దోష మనఁగా దుఃఖరహితము దుఃఖలేశము గూడ లేనిది, ఆనందరూప మని యర్థము, « ఆనన్దో బ్రహ్మ, విజ్ఞాన మానన్దం బ్రహ్మ, స్వప్రకాశ మానన్దఘనమ్ " ఇత్యాదిశ్రుతివలన. ఓయీ! బ్రహ్మము తా నానంద రూప మయినను అనృతజడదుఃఖాత్మక మగుప్రపంచముతో సంబంధము సంభవించు టవలన దుఃఖలేశసంబంధము సంభవించు నని యాశంకింపఁగా; సంభవింపదు, « మాయామాత్ర మిదం ద్వైతమ్, అసత్త్వా దన్యస్య †, న హ్యస్తి ద్వైతసిద్ధి రాత్మైవ సిద్ధో ఽద్వితీయః ◆, ఏక మేవా ఽద్వితీయమ్, అద్వయో హ్యయ మాత్మై కల ఏవ § » ఇత్యాదిశ్రుతులచే జగత్తునకు స్వరూపముచే అసత్త్వంబును బ్రహ్మమున కద్వితీయత్వంబును నియమంబునఁ బ్రతిపాదింపఁబడుచున్నది, అందువలన మరుభూమికి జలసంబంధమువలె బ్రహ్మమునకు మిథ్యాభూతప్రపంచసంబంధము సంభవింపమివలన సదా సర్వత్ర యేకరసమే బ్రహ్మ మని బోధించుటకై చెప్పుచున్నాఁడు.—సమమ్ = సర్వత్ర సమమే పరబ్రహ్మము సచ్చిదానందమాత్రము ఏకరసము, « సఘనో ఽయం చిద్ఘన ఆనన్దఘన ఏకరసః » ఇత్యాదిశ్రుతులచేతను, « బ్రహ్మము సదా యేకస్వభావమే యగును సమరసం బగుటవలన లవణపిండము * వలె " ఇత్యాది యుక్తులచేతను సజాతీయవిజాతీయాదిభేదములు లేని దనియే ప్రతిపాదింపఁబడుచున్నది. అందువలన సదానందైకరసమే పరబ్రహ్మము, కాని యవిద్యా తత్కార్య తద్ధర్మ తత్కర్మముల లేశముగూడఁ గలది కాదు. అందువలననే బ్రహ్మవిదులమనస్సు బ్రహ్మానందామృత రసాస్వాదాసక్తమై బ్రహ్మమునందే యుండును. సదా యిట్లే యానందఘన మగు బ్రహ్మమునందే యేబ్రహ్మవిదు లగుయతులమన స్సుండునో అట్టివారే విదేహముక్తిని బొందుచున్నా రని సిద్ధము.

మ. ఓయీ! సాత్త్వికరాజసతామసులై స్వభావముచేతనే విషము లగు ప్రాణులందు సమత్వదర్శనము ధర్మశాస్త్రనిషిద్ధము. అట్లు « తస్యా ఽన్న మ

† ఇతరము అసత్తగుటవలన.

◆ ద్వైతసిద్ధి లేదు ఆత్మయే యద్వితీయుఁడు సిద్ధించుచున్నాఁడు.

§ అద్వితీయుఁడు గదా యీయాత్మ యొక్కఁడే.

* ఉప్పుగడ్డ.

భోజ్యమ్ ” * అని యుపక్రమించి గౌతముఁడు చెప్పుచున్నాఁడు “ సమాఽసమాభ్యాం విషమసమే పూజాతః ” అని. సమాసమాభ్యాం అనునది చతుర్థీద్వివచనము, విషమసమే అనునది ద్వంద్వైకవద్భావముచే సప్తమ్యేకవచనము. చతుర్వేదపారగులు అత్యంతసదాచారు లగువారికి వస్త్రాలంకారాన్నదానపూర్వక మయినపూజ యెట్టిది చేయఁబడుచున్నదో తత్సమున కే మఱియొకనికిఁ జతుర్వేదపారగుఁడు సదాచారుఁ డైనవానికి విషమము—ఆపూజకంటెఁ దక్కువ యగు పూజాప్రకారము చేయఁబడినను, అట్లు స్వల్పవేదాధ్యయనము గలవారలు హీన మయిన యాచారము గలవార లగువారికి ఎట్టిపూజాప్రకారము చేయఁబడుచున్నదో అట్టివానికే అసమునకు—మున్ను చెప్పిన వేదపారగసదాచారబ్రాహ్మణునికంటె హీనుఁ డైనవానికి అట్టిహీనపూజకంటె నధిక మైన ఉత్తమపూజానమ మయిన పూజాప్రకారము చేయఁబడినను, ఉత్తమునకు హీనముగను హీనున కుత్తమముగను, పూజాతః—పూజచేయుటవలన, అట్లు పూజచేసినవానియన్నము అభోజ్యమగుచున్న దని యర్థము. అట్లు పూజచేయువాఁడు ప్రతిపత్తివిశేషమును ♦ జేయమివలన ధనమునుండియు ధర్మమునుండియు హీనుఁ డగుచున్నాఁ డని మఱియొకదోషము. యతులకు నిష్పరిగ్రహులైనవారికిఁ బాకము § లేకుండుటవలనను ధనము లేకుండుటవలనను అభోజ్యాన్నతయు ధనహీనతయు స్వతస్సిద్ధముగనే యున్నది వాస్తవమే, అయినను ధర్మహానిరూపదోష ముండనే యున్నది. అభోజ్యాన్నతయు అశుచి యగుటచేఁ బాపోత్పత్తికి నుపలక్షణము. తపోధనులకుఁ దపస్సే ధనము కావున ధనహానిరూపదోషము గూడఁ గానే యగుచున్నది. ఇట్లుండఁగా, ఎట్లు సమదర్శు లగుపండితులు జీవన్ముక్తులు ? అని ప్రాప్తింపఁగాఁ బరిహరించుచున్నాఁడు.—తైః = ఆసమదర్శు లగు పండితులచేత; ఇహైవ = జీవనదశయందే; సర్గః = సృజింపఁబడుచున్న దనువ్యుత్పత్తిచే ద్వైతప్రపంచము; జితః = అతిక్రమింపఁబడినది ⸿. ఇఁక దేహపాత మైన వెనుక నతిక్రమింపఁబడు నని చెప్పవలయునా ? ఎవ్వరిచేత ? యేషామ్ = ఎవ్వరియొక్క; మనః = మనస్సు; సామ్యే = సర్వభూతంబులు విషమంబు లైనను వానియందున్న బ్రహ్మముయొక్క సమభావమునందు; స్థితమ్ = నిశ్చలమో; అట్టివారిచేత. హి = ఎందువలన; బ్రహ్మ; నిర్దోషమ్; సమమ్ = సర్వవికారశూన్యమును కూట

* వానియన్నము భుజింపఁ దగనిది.

♦ గౌరవవిశేషమును.

§ వంట.

⸿ దాఁటఁబడినది.

ష్టనిత్యమును ఏకమునో. తస్మాత్ = అందువలన; తే = ఆసమదర్శులు; బ్రహ్మణి = బ్రహ్మమునందే; స్థితాః = ఉన్నారు. ఇది భావము —దుష్టత్వము రెండువిధములు అదుష్టమునకును దుష్టముతో సంబంధమువలనను తానే దుష్టమగుటవలనను. ఎట్లు గంగాజలము మూత్రము గల పల్లమునఁబడుటచే దుష్ట మగునో, ఎట్లు మూత్రము తన యంతనే దుష్ట మగునో అట్లు అంత్య, దోషవంతు లగుశ్వపాకాదులయం దున్న బ్రహ్మము తద్దోషములచే దుష్ట మని మూఢులు తలంచుచున్నను సర్వదోషములచే అసంస్పృష్టమే బ్రహ్మము, ఆకాశమువలె అసంగ మగుటవలన, « అసఙ్గో హ్యాయం పురుషః, సూర్యో యథా సర్వలోకస్య చక్షు ర్న లిప్యతే చాక్షుషై ర్బాహ్య దోషైః। ఏక స్తథా సర్వభూతా న్తరాత్మా నలిప్యతే లోకదుఃఖేన బాహ్యః » * అను శ్రుతివలన. కామాదిధర్మములు గలది యగుటచేఁ దనయంతనే దుష్టమునుం గాదు, కామాదు లంతఃకరణధర్మం బని శ్రుతిస్మృతిప్రసిద్ధ మగుటవలన. అందువలన నిర్దోష బ్రహ్మరూపు లగుయతులు జీవన్ముక్తులును అభోజ్యాన్నత్వాదిదోషము గలవారును అనుట విరుద్ధము. గౌతమస్మృతియో అవిద్వద్గృహస్థవిషయమే యగును, «తస్యా న్న మభోజ్యమ్ » అని యుపక్రమించుటవలనను, పూజాతః అని నడుమ నిర్దే శించుటవలనను, ధనా ద్ధర్మా చ్చ హీయతే అని యుపసంహరించుటవలనను. అని యెఱుంగునది.

శ్రీ. ఓయీ! విషమములయందు సమదర్శనమును నిషిద్ధ మైనదానిని జేయువారలు వా రెట్లు పండితు లనవచ్చును? అట్లు గౌతముఁడు చెప్పుచున్నాఁడు « సమాఽసమాభ్యాం విషమసమే పూజాతః » అని. దీని కర్థము.—సమునికొఱకుఁ బూజచే విషమమయినప్రకారము చేయఁబడినను, విషమునికొఱకు సమమయినవిధము చేయఁబడినను బూజకుఁడు ఇహలోకమునుండియుఁ బరలోకమునుండియు హీనుఁ డగుచున్నాఁ డని. అందుకుఁ జెప్పుచున్నాఁడు—ఇహైవ = జీవించి యున్నవారి చేతనే; తైః; సర్గః=సృజింపఁబడుచున్నది కావున సంసారము; జితః=నిరసింపఁబడినది. ఎవ్వరిచేత? యేషామ్; మనః; సామ్యే=సమత్వమునందు; స్థితమ్. అందుకు హేతువు.—హి=ఎందువలన ననఁగా; బ్రహ్మ; సమమ్; నిర్దోషమ్=దోషవర్జితముగూడ. తస్మాత్ =అందువలన; తే= ఆసమదర్శులు; బ్రహ్మణి = బ్రహ్మమునందే; స్థితాః–బ్రహ్మభావ

* ఎట్లు సర్వలోకమునకును నేత్రరూపుఁ డగుసూర్యుఁడు నేత్రసంబంధి బాహ్యదోషములచే లిప్తుఁడు కాఁడో, అట్లు ఒక్కఁడైన సర్వభూతాంతరాత్మ బాహ్య మగు లోకదుఃఖముచే లిప్తుఁడు కాఁడు.

మును బొందినారని యర్థము. గౌతముఁడు చెప్పినదోషమో బ్రహ్మభావప్రాప్తికిఁ బూర్వమే యగును, పూజాతః అని పూజకావస్థను నిర్దేశించుటవలన.

ప. ఇఁక వారలకు ఫలముఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—యేషామ్=ఏపురుషుల యొక్క; మనః; సామ్యే=సమత్వమునందు; స్థితమ్=స్థిర మయ్యెనో; తైః=ఆసమదర్శుల చేత; ఇహైవ = ఈదేహమునందే, జీవించి యున్నవారిచేత; సర్గః = సంసారము; జితః. హి=ఏకారణమువలన; బ్రహ్మ; సమమ్ = విషమము కానిదో; అట్లు, నిర్దోషమ్ = వైషమ్యదోషహేతువు లగుతత్తద్దేహాద్యుపాధులచే స్పృశింపఁబడనిదో; లేక, బాధ లేనిదో; తస్మాత్; తే; బ్రహ్మణి; స్థితాః. "సమో మశకేన సమో నాగేన" * అను శ్రుతివలన.

రా. ఇహైవ= సాధనము ననుష్ఠించునవస్థయందే; తైః=వారిచేత; సర్గః= సంసారము; జితః = జయింపఁబడినది. యేషామ్ = ఎవరికి, మనః; చెప్పినవిధంబున సర్వాత్మలయందును, సామ్యే = సమభావమునందు; స్థితమ్ = ఉన్నదో వారిచేత. నిర్దోషమ్ = ప్రకృతిసంసర్గదోషము వీడినది కావుననే; సమమ్ = సమ మయినయాత్మవస్తువు; బ్రహ్మహి=బ్రహ్మమే గదా! తస్మాత్=అందువలన, ఆత్మసామ్యమునం దుండు రేని, తే=వారు; బ్రహ్మణి= బ్రహ్మమునందు, స్థితాః=ఉన్నవారలే. బ్రహ్మమునం దుండుటయే గదా సంసారజయము. ఆత్మలయందు జ్ఞానైకాకారంబున సమత్వమునే యనుసంధించుచుండువారలు ముక్తులే యని యర్థము.

మా. దానినే స్తుతించుచున్నాఁడు ఇహై వేత్యాదిగా.

న ప్రహృష్యే త్ప్రియం ప్రాప్య నోద్విజే త్ప్రాప్య చాఽప్రియమ్
స్థిరబుద్ధి రసమ్మూఢో బ్రహ్మవి ద్బ్రహ్మణి స్థితః. ౨౦

భా. ఎందువలన నిర్దోషము సమ మగుబ్రహ్మమే ఆత్మ యగునో; అందువలన.—ప్రియమ్ = ఇష్టమును; ప్రాప్య=పొంది; నప్రహృష్యేత్= హర్షము చేయఁడు. అప్రియమ్ = అనిష్టమును; ప్రాప్యచ = పొందియు; నోద్విజేత్ =విషాదము చేయఁడు. దేహమాత్రాత్మదర్శికే గదా ప్రియాప్రియప్రాప్తులు హర్షవిషాదములను గలిగించును, కేవలాత్మదర్శికిఁ గలిగింపవు, వానికిఁ బ్రియాప్రియప్రాప్తులు సంభవింపమివలన, మఱియును. స్థిరబుద్ధిః = సర్వభూతములందును ఒక్కఁడే నిర్దోషుఁడు సముఁడు ఆత్మ

* దోమతోను సమానము ఏనుఁగుతోను సమానము.

యని స్థిర మయిన—నిస్సందేహ మయిన బుద్ధి గలవాఁడును; అసమ్మూఢః = సమ్మోహవర్జితుండును, అగును; బ్రహ్మవిత్ = ఈచెప్పిన బ్రహ్మవిదుఁడు; బ్రహ్మణి=బ్రహ్మమునందు; స్థితః=ఉన్నవాఁడు, కర్మముఁ జేయనివాఁడు సర్వకర్మసన్న్యాసి యని యర్థము.

ఈబ్రహ్మవిదుఁడు ప్రియము నొందినపుడు హర్షము నొందఁడు, అప్రియము నొందినపుడు విషాదము నొందఁడు, తాను సర్వభూతంబులందు సముఁడను స్థిరమయిన బుద్ధి గలవాఁడై హర్షవిషాదహేతు వగుసమ్మోహము లేనివాఁడై బ్రహ్మరూపుఁడై యే యుండు నని తాత్పర్యము.

ఆ. ఓయీ! విద్వాంసునకుఁ గూడ నిష్టానిష్టప్రాప్తులచే హర్షవిషాదములు గలుగుచుండఁగా నిర్దోష మగుబ్రహ్మమునం దెట్లు స్థితి లభించును? అని యాశంకించి యాకాంక్షాపూరణము చేయుచు నుత్తరశ్లోకము నెత్తుచున్నారు ఎందువలననిత్యాదిగా. ఆత్మజ్ఞాననిష్ఠ గల విద్వాంసునకు హర్షవిషాదములనిమిత్తము లేకుండుటవలన నవి సంభవింప వని చెప్పుచున్నాఁడు స్థిరబుద్ధిః ఇత్యాదిగా. ఓయీ! ప్రియాప్రియములు హర్షవిషాదములకు నిమిత్త మని యేర్పడఁగా నట్లవి ప్రాప్తించినపుడు హర్షోద్వేగములఁ జేయఁగూడ దని నియోగింపవచ్చును? అనఁగా నందుకుఁ జెప్పుచున్నారు దేహమాత్రేత్యాదిగా. విద్వాంసునకుఁగూడఁ బ్రియాప్రియప్రాప్తులు సంభవించుటవలననే హర్షావిషాదములు నివారింప శక్యముగా వని యాశంకించి చెప్పుచున్నారు కేవలేత్యాదిగా. అద్వితీయాత్మదర్శనశీలునకు ఆత్మవ్యతిరిక్త మయినప్రియాప్రియములప్రాప్తి సంభవింపమివలనఁ దన్నిమిత్తము లగుహర్షవిషాదములు సంభవింప వని యర్థము. ఇందువలనఁ గూడ విద్వాంసునకు హర్షవిషాదములు సంభావితములు కా వని చెప్పుచున్నారు మఱియును అని. మున్ను చెప్పిన నిర్దోషబ్రహ్మమునందు దృఢ మయినబుద్ధి గలవాఁడును హర్షాదిహేతు వగుసమ్మోహము లేనివాఁడును యథోక్త మయినసర్వదోషరహిత మగుబ్రహ్మమునందు నేనేయది యనుజ్ఞానము గలవాఁడును అశేషదోషవర్జిత మగునాబ్రహ్మమునందే నిలుకడ గలవాఁడును దదనుసారముగాఁ గర్మమునందుఁ బ్రవృత్తి లేనివాఁడు నగువాఁడు హర్షవిషాదములఁ గొందనే పొందఁ డని యర్థము.

హ. •

శంకరభాష్యముతో సమానము.

శం. విదేహకైవల్యముఁ గోరువాఁడు బ్రహ్మవిదుఁడు సర్వమును సన్న్యసించి సదా బ్రహ్మమునందే బ్రహ్మరూపుఁడై యుండువాఁ డగుయతికి సర్వవాసనాక్షయంబును సర్వకామవినాశంబును సర్వకర్మప్రవిలయంబును అను నీమూఁడును సిద్ధించుచున్నవి, అనఁగా భావిజన్మహేతు వగు ననిష్టము నివర్తిల్లుచున్నది, అట్లు జీవద్దశయందు దృష్టదుఃఖసంబంధము లేకుండుటయు సదానందానుభవంబును విదేహకైవల్యప్రాప్తియును నీమూఁడును ఇష్టము ప్రాప్తించుచున్నది, ఇట్లు పురుషార్థము సిద్ధించుచున్నది. అందువలన ముముక్షువు శ్రవణాదికముచే నాత్మతత్త్వము చక్కఁగాఁ దెలిసినవాఁడు యతి బ్రహ్మనిష్ఠ నవశ్యము చేయవలయు నని సూచించుటకై బ్రహ్మయోగము చేయువాఁడు చేయవలసినది చెప్పుచున్నాఁడు — బ్రహ్మణి = సర్వత్రబ్రహ్మదర్శనసమాధియందు; స్థితః=ప్రవర్తించినట్టి; బ్రహ్మవిత్ =బ్రహ్మము నెఱింగిన యతి; తాను భిక్షాటనాదికమునందు యదృచ్ఛచేఁ * ప్రారబ్ధవశంబునఁ బ్రాప్తమయిన, ప్రియమ్= ఇష్ట మగువస్తువును గాని వాక్యమును గాని పూజాదిరూప మగు కర్మమును గాని; ప్రాప్య—విని గాని చూచి గాని స్పృశించి గాని; రమ్యమని గాని ఇష్ట మని గాని తలంచి, నప్రహృష్యేత్ =హర్షింపఁ గూడదు. ప్రహర్షము అనాత్మధర్మము, అది చేసినచోఁ దన కనాత్మతాదాత్మ్యమే సంభవించి తనయందు అనదారోపముసంభవించును; నామరూపగుణవిశేషంబులచే వస్తువిమర్శము లేక రమ్యం బనుబుద్ధి గాని యిష్టం బనుబుద్ధిగాని పుట్టదు, రమ్యత్వాదిబుద్ధి లేక ప్రహర్షంబును జనియింపదు, హర్షోత్పత్తియును ద్రష్టయందు భోక్తయందు ఆత్మత్వాభినివేశంబు లేక సంభవింపదు, ఇట్లు వస్తువిమర్శనంబును ఆవస్తువునందు రమ్యతాబుద్ధియు ఇష్టతాబుద్ధియు అనర్థహేతు వగుచున్నది. అందువలనఁ బ్రత్యగ్దృష్టిని విడిచి వస్తువిమర్శనంబును రమ్యత్వబుద్ధిని ఇష్టత్వబుద్ధిని బ్రహర్షమును బ్రహ్మవిదుఁడు చేయఁ గూడదు, మ తేమనఁగా సర్వత్ర ప్రత్యగ్దృష్టితోనే యుండవలయునని యర్థము. మఱియును. అప్రియమ్=అనిష్టమును, ఆధ్యాత్మిక మయినజ్వరాదికమును ఆధిభౌతికమైన చోరవ్యాఘ్రాదికమును ఆధిదైవికమయిన వర్షవాతాదికమును, ఇట్టి యనర్థకారణమును. ప్రాప్య=పొంది; నోద్విజేత్ =ఉద్వేగమనఁగా చలనముఅధైర్యముభయము, దానివహింపఁగూడదు, అయ్యో! హతుఁడ నైతి నని యౌపాధిక మయినయనర్థమును తనమీఁదఁ బెట్టుకోఁ గూడదు, ఆయనర్థమునకుఁ దాను విషయము గాఁ గూడదు, మ తే మనఁగా, కావలసినది కానే యగు నని దృఢమయినబుద్ధితో నుపాధిని బ్రారబ్ధమునకు నమర్పించి తాను

---

* అప్రయత్నంబున.

దానికి విషయము కానట్టినిర్విశేషబ్రహ్మముగానే యుండవలయును, ఆత్మదృష్టిచే నుండువానికి ముక్తి గలుగక తప్పదు, బాహ్యదృష్టిచే నుండువానికో ఉపాధి నశింపకుండుటయు ముక్తి నశించుటయు సంభవించును, అందువలనఁ బ్రత్యగ్దృష్టిని విడిచి బాహ్యములను గ్రహించుటయు అందు అనిష్టతాబుద్ధియుఁ దాను వాని యనర్థంబులకు విషయం బని తలంచుకొనుటయు నుద్వేగంబును విద్వాంసుండు చేయఁ గూడ దని యర్థము. ఇష్టానిష్టములు ప్రాప్తించినపుడు ప్రహర్షోద్వేగములు చేయక యె ట్లుండవలయును? అనఁగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—అసమ్మూఢః = సమ్మూఢుఁ డనఁగా విపరీతముగాఁ గ్రహించువాఁడు, తద్విలక్షణుఁ డగునమదర్శియే యసమ్మూఢుఁడు, అట్టివాఁడై; బ్రహ్మమునందే ఆత్మప్రత్యయము చేయుటయందు, స్థిరబుద్ధిః = స్థిర మయిన—తనయొక్క బ్రహ్మాకారతను విడువనిదియై నిశ్చల మయినబుద్ధి గలవాఁడై; బ్రహ్మణి = బ్రహ్మమునందే; స్థితః = ఉన్నవాఁడు కావలయును, తాను సర్వమును బ్రహ్మమాత్రమే యని చూచుటయందే యుండవలయు నని యర్థము.

మ. ఎందువలన బ్రహ్మము నిర్దోషము సమమునో అందువలనఁ దద్రూపుఁడైనయాత్మను సాక్షాత్కరించుచున్నవాఁడు.—“దుఃఖే ష్వనుద్విగ్నమనాః సుఖేషు విగతస్పృహః” అను చోటఁ బూర్వార్ధము వ్యాఖ్యానము చేయఁబడినది. జీవన్ముక్తులస్వాభావికం బగు నడవడినే ముముక్షువులు ప్రయత్నపూర్వకముగా ననుష్ఠింపవలయు నని చెప్పుటకై లిఙ్ప్రత్యయములు *. అద్వితీయాత్మదర్శనశీలునకు ఆత్మవ్యతిరిక్తము లయిన ప్రియాప్రియముల ప్రాప్తి సంభవింపమివలనఁ దజ్జన్యములగు హర్షవిషాదములు సంభవింప వని యర్థము. అద్వితీయాత్మదర్శనమునే వివరించుచున్నాఁడు.—స్థిరబుద్ధిః = స్థిరము—నిశ్చలము సన్న్యాసపూర్వక వేదాంతవాక్యవిచారముయొక్క పరిపాకముచే సర్వసంశయశూన్య మగుటంజేసి నిస్సందేహముగా నిశ్చిత మయిన బ్రహ్మమునందలి బుద్ధి గలవాఁడు, శ్రవణమననముల ఫలమును బొందినవాఁ డనుట. ఇట్టివానికి నమస్త మయిన యసంభావన లేక పోయినను విపరీతభావనారూప మయిన ప్రతిబంధ ముండుటవలన సాక్షాత్కార ముదయింపదు, కావున నిదిధ్యాసనము చెప్పుచున్నాఁడు.— అసమ్మూఢః = విజాతీయప్రత్యయానంతరిత † సజాతీయప్రత్యయ ప్రవాహరూప మయిన నిదిధ్యాసనముయొక్క పరిపాకమువలన విపరీతభావన యను పేరు గల సమ్మోహము లేనివాఁడు; అంత సర్వప్రతి

* ప్రహృష్యేత్ ఉద్విజేత్ అనుపదములయందు విధిని బోధించునట్టి లిఙ్ప్రత్యయములు.

† నడుమ విజాతీయప్రత్యయము కొంచె మయినను లేనట్టి.

బంధములును దొలఁగుటవలన, బ్రహ్మవిత్ = బ్రహ్మ సాక్షాత్కారము గలవాఁడు. అందువలన, బ్రహ్మణి స్థితః = సమాధి పరిపాకముచే నిర్దోషము సమ మయిన బ్రహ్మమునందే యున్నవాఁడు, ఇతరమున నున్నవాఁడు కాఁడు, జీవన్ముక్తుఁడు స్థితప్రజ్ఞుఁడని యర్థము. ఇట్టివానికి ద్వైతదర్శనము లేకుండుటవలనఁ బ్రహర్షోద్వేగములు సంభవింప వనుట యుచితమే. సాధకుఁడో ద్వైతదర్శన మున్నను విషయదోషదర్శనాదికముచేఁ బ్రహర్షవిషాదంబుల విడువవలయు నని యభిప్రాయము.

శ్రీ. బ్రహ్మముఁ బొందిన వానిలక్షణము చెప్పుచున్నాఁడు.—ఎవఁడు బ్రహ్మవిదుఁడై బ్రహ్మమునందే యున్నాఁడో అతఁడు, ప్రియం ప్రాప్య; న ప్రహృష్యేత్ = హర్షింపఁడు. అప్రియంచ ప్రాప్య; న ఉద్విజేత్ — విషాదింపఁ డని యర్థము. ఎందువలన ననఁగా.—స్థిరబుద్ధిః = నిశ్చల మయిన బుద్ధి గలవాఁడు. అది ఎందువలనఁ గలుగు ననఁగా—అసమ్మూఢః = నివర్తిల్లిన మోహము గలవాఁడు.

ప. ఇఁక బ్రహ్మమునందు స్థిరుఁడైనవాని పరీక్షను ♦ జెప్పుచున్నాఁడు.—అతఁడే బ్రహ్మవిదుఁడై బ్రహ్మమునం దున్నవాఁడు, ఎవ్వఁడు, ప్రియం ప్రాప్య, నప్రహృష్యేత్ = హర్షమును బొందఁడో; అట్లు, అప్రియం ప్రాప్య, నోద్విజేత్ = ఉద్వేగమును బొందఁడో; అందువలననే, స్థిరబుద్ధిః, అసమ్మూఢః—ప్రియాప్రియములు లేనివాఁడో.

రా. ఏ ప్రకారమున నున్నచోఁ గర్మయోగికి సమదర్శనరూప మయిన జ్ఞానపరిపాకం బగునో ఆప్రకారము నుపదేశించుచున్నాఁడు.—ఎట్టి దేహమునందు వయవస్థయం దున్నవానికిఁ బ్రాచీనకర్మవాసనచే నేది ప్రియం బగునో ఏది యప్రియం బగునో ఆరెంటిని బొంది హర్షోద్వేగములను జేయఁ గూడదు. అది యెట్లు? స్థిరబుద్ధిః = స్థిరుఁ డైనయాత్మయందు బుద్ధి గలవాఁడు; అసమ్మోఘః = అస్థిరమయిన శరీరముతో స్థిరుఁ డగు నాత్మను ఒకటిగాఁ జేసి మోహించుట సమ్మోహము, అది లేనివాఁడు. అదియు నెట్లు? బ్రహ్మవిత్ బ్రహ్మణి స్థితః = ఉపదేశము వలన బ్రహ్మము నెఱింగినవాఁడై ఆబ్రహ్మమునం దభ్యాసములోఁ గూడినవాఁడు. ఇది యభిప్రాయము.—తత్త్వవిదుల యుపదేశముచే ఆత్మయాథాత్మ్యము దెలిసినవాఁడై అందే యత్నము గలవాఁడై దేహాత్మాభిమానమును బరిత్యజించి స్థిరరూపాత్మావలో

♦ తెలిసికొనులక్షణమును.

కనం బనుప్రియము ననుభవించుటయందు నిలుకడ గలవాఁడై యస్థిరములు ప్రాకృతము లగు ప్రియాప్రియములు పొందినపుడు హర్షోద్వేగములను జేయఁ గూడదు అని.

మా. సన్న్యాసయోగజ్ఞానంబులను జెప్పి ప్రపంచించుచున్నాఁడు అధ్యాయశేషముచేత.

బాహ్యస్పర్శే ష్వసక్తాత్మా విన్ద త్యాత్మని య త్సుఖమ్
స బ్రహ్మయోగయుక్తాత్మా సుఖ మక్షయ మశ్నుతే. ౨౧

భా. మఱియు బ్రహ్మమునం దున్నవాఁడు.—బాహ్యస్పర్శేషు = స్పృశింపఁబడుచున్నవి కావున స్పర్శము లనఁగా శబ్దాదివిషయములు, బాహ్యము లయిన విషయములయందు; అసక్తాత్మా = సక్తము కాని యంతఃకరణము గలవాఁడై, విషయములందుఁ బ్రీతి లేనివాఁడై; ఆత్మని = ఆత్మయందు; యత్ సుఖమ్ = ఏయానందము గలదో, దాని; విన్దతి = పొందుచున్నాఁడు. సః = అతఁడు; బ్రహ్మయోగయుక్తాత్మా = బ్రహ్మమునందు యోగముతో—సమాధితో యుక్త మయిన—సమాహిత మయిన—దానియందుఁ బ్రవర్తించిన యంతఃకరణము గలవాఁడై; అక్షయమ్ = నాశము లేనట్టి; సుఖమ్ = ఆనందమును; అశ్నుతే = పొందుచున్నాఁడు. అందువలన క్షణిక మయిన బాహ్యవిషయప్రీతినుండి యింద్రియములను మరలింపవలయును ఆత్మయందలియక్షయసుఖముఁ గోరువాఁ డని యర్థము.

బ్రహ్మనిష్ఠుఁడు బాహ్యవిషయములందుఁ బ్రీతి లేనివాఁడు కావున నాత్మానందమును బొందుచున్నాఁడు. అట్లతండు బ్రహ్మమునందే సమాధి చేయుచు అక్షయం బగు స్వస్వరూపానందము ననుభవించుచున్నాఁ డని తాత్పర్యము.

ఆ. శబ్దాదివిషయంబులందలి ప్రీతి ప్రతిబంధించుటవలన నెవ్వనికిని బ్రహ్మమునందు స్థితి సిద్ధింప దని యాశంకించి చెప్పుచున్నారు మఱియు నిత్యాదిగా. పూర్వోక్తరీతిని మాత్రమే కాదు బ్రహ్మమునం దున్నవాఁడు హర్షవిషాదరహితుఁ డగుట, మఱి యే మనఁగాఁ బ్రకారాంతరాంతరముచేతఁ గూడ హర్షవిషాదరహితుఁ డగుచున్నాఁ డని యర్థము. ఎంతెంత విషయరాగరూప మైన యావరణము నివర్తిల్లుచున్నదో అంతంత యాత్మస్వరూపసుఖం బభివ్యక్త మగుచున్న దని చెప్పుచున్నాఁడు పూర్వార్ధముచేత. అసక్తాత్ముఁడు శమమువలన మాత్రమే కాఁడు

సుఖము పొందువాఁడు, మఱి యే మనఁగా బ్రహ్మసమాధిచే సమాహిత మగు నంతః కరణము గలవాఁడై యనంత మగు సుఖమును బొందుచున్నాఁ డని చెప్పుచున్నాఁ డుత్తరార్ధముచేత. అంతఁ బూర్వార్ధమునకు వ్యాఖ్యానము చేయుచున్నారు బా హ్యేత్యాదిగా. సమాధిచేఁ గలుగు సమ్యక్జ్ఞానముద్వారమున నిరతిశయసుఖముఁ బ్రాపించు నని యుత్తరార్ధవ్యాఖ్యానముచేఁ జెప్పుచున్నారు సః ఇత్యాదిగా. శబ్దాది విషయవిముఖున కనంతసుఖప్రాప్తి సంభవించుటవలన దానిఁ గోరువాఁడు విషయ విముఖతను సంపాదింపవలయు నని శిష్యశిక్షార్థము చెప్పుచున్నారు అందువలన నిత్యాదిగా.

హ. *

శం. «న ప్రహృష్యేత్ప్రియం ప్రాప్య» అని చెప్పి విషయసుఖమును విడువవలయు నని సూచింపఁబడినది, విషయసుఖము విడిచినయెడ బ్రహ్మవిదునకు సుఖము లేక పోవుటవలన మన్మత్తునిస్థితివలె వీనిస్థితి నిష్ఫలమే యగు నని యాశం కించి, అట్లు కాదు «రసం హ్యే వాయం లబ్ధ్వా నన్దీ భవతి» అను శ్రుతివలన నిత్యనిరంతర నిరతిశయ మగు బ్రహ్మసుఖము బ్రహ్మనిష్ఠయం దున్నవీనికిఁ గల దని చెప్పుచున్నాఁడు.—ఎవ్వఁడు ఆత్మతత్త్వజ్ఞుఁడు తాను, బాహ్యస్పర్శేషు = మూఢు లచే ఆత్మకు వెలుపలనే కల్పితములు బాహ్యములు, ఇంద్రియములచే స్పృశింపఁ బడుచున్నవి—గ్రహింపఁబడుచున్నవి స్పర్శములు, అట్టి బాహ్యస్పర్శములందు—శబ్దాది విషయములందును వానిచేఁ గలుగు సుఖములయందును; అసక్తాత్మా = తుచ్ఛము లను బుద్ధిచేతను బంధకము లను బుద్ధిచేతను అసక్తము—ప్రవర్తింపని దగు ఆత్మ— మనస్సు గలవాఁడై, తీవ్రవైరాగ్యముచే మనస్సున విషయగ్రహణము చేయక గుహయందుఁ గాని మఱియొక యేకాంతస్థలమునందుఁ గాని సమాహితుఁడై; ఆత్మని = బుద్ధ్యాదిసాక్షి యగు ప్రత్యగాత్మ సాక్షాత్కృతుఁడు కాఁగా; యత్ = ఏః సుఖమ్ = స్వాత్మసాక్షాత్కారజన్య మయిన సుఖమును; విన్దతి = అనుభవించు చున్నాఁడో; సః = ఆ బ్రహ్మవిదుఁడే; బ్రహ్మయోగయుక్తాత్మా = నామరూపగ్రహ ణము చేయక చిదాకారవృత్తిచే వెలుపలను లోపలను సర్వత్ర బ్రహ్మమాత్రదర్శ నము బ్రహ్మయోగము, అట్టి సర్వత్రసదాబ్రహ్మదర్శనమునందే యుక్తము—నియ మింపఁబడిన ఆత్మ—మనస్సు గలవాఁడై, వ్యుత్థానమునందును అవ్యుత్థానమునం

* శంకరభాష్యములో సమానము.

దును • సదా సర్వత్ర ఆనందైకరసము పరిపూర్ణ మగు బ్రహ్మమునే చూచుచున్నవాఁడై; అంతకన్నను అధికతర మయిన, అక్షయమ్ = సదా సర్వత్ర ఆనందైకరసం బగు బ్రహ్మమే బుద్ధివృత్తికి విషయం బగుటవలన విచ్ఛిత్తిరహిత మయినసుఖమును—స్వరూపానందమును; అశ్నుతే = పొందుచున్నాఁడు, సర్వత్ర బ్రహ్మమాత్రదర్శనపరుం డగు బ్రహ్మవిదుం డైనయతి సదానందుఁ డగుచున్నాఁ డని యర్థము. ఇచట నిది యభిప్రాయము—గుహాది రహస్యస్థలమునందు సమాధిఁ జేయువానికి సమాధికాలమునందే యాత్మానందానుభవం బగును, కాని సదా సర్వత్ర కలుగదు. బ్రహ్మయోగయుక్తాత్మునకో వెలుపలను లోపలను సదా సర్వత్ర బ్రహ్మానందానుభవము నిరర్గలముగాఁ గలిగి యుండు నని.

మ. ఓయీ! బాహ్యవిషయప్రీతి బహుజన్మములుగా ననుభవింపఁబడిన దగుటచే నతిప్రబల మగుటవలన, దానియం దాసక్త మయిన చిత్తము గలవానికి ఎట్లు దృష్టసర్వసుఖరహితము అలౌకిక మగు బ్రహ్మమునందు స్థితి సంభవించును? పరమానందరూప మగుటవలన నని యన్నచో, కాదు. ఆయానందము ఇదివఱకనుభవింపఁబడినది కాకుండుటచేఁ జిత్తస్థితికి హేతువు గాఁజాలదు. అది చెప్పఁబడినది వార్త్తికమునందు « అప్యానన్ద శ్శ్రుత స్సాక్షాన్మానేనా౽విషయీకృతః । దృష్టానన్దాభిలాషం స న మన్దీకర్తు మప్యలమ్ » § అని. ఇందుకుఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—బాహ్యస్పర్శేషు = ఇంద్రియములచే స్పృశింపఁబడుచున్నవి కావున స్పర్శములనఁగా శబ్దాదివిషయములు, అవియు బాహ్యములు అనాత్మధర్మం బగుటవలన, వానియందు; అసక్తాత్మా = అసక్తము గాని చిత్తము గలవాఁడు, తృష్ణాశూన్యుఁడగుటచే విరక్తుఁడై; ఆత్మని = అంతఃకరణమునందే; బాహ్యవిషయాపేక్ష లేని యుపశమాత్మక మగు, యత్ సుఖమ్ = ఏసుఖము గలదో; తత్ = దానిని; విన్దతి = పొందుచున్నాఁడు నిర్మలసత్త్వవృత్తిచేత. అట్లు చెప్పఁబడినది భారతమునందు « యచ్చ కామసుఖం లోకే యచ్చ దివ్యం మహ త్సుఖమ్ । తృష్ణాక్షయసుఖ స్యైతే నార్హతః షోడశీం కలామ్ » ¶ అని. లేక. ప్రత్యగాత్మయందు త్వంపదార్థమునందు

• సమాధినుండి లేచినప్పుడును సమాధిలో నుండినప్పుడును.

§ శ్రుతియందుఁ జెప్పఁబడినదైనను ఆనందము—బ్రహ్మానందము సాక్షాత్ప్రమాణముచే విషయీకరింపఁబడినది—అనుభవింపఁబడినది కానియెడ దృష్టానందమునందలియభిలాషను దక్కువపఱచుటకుఁ గూడ సమర్థము కాదు.

¶ లోకమునందుఁ గామసుఖ మేది గలదో దివ్యమగు—స్వర్గాది జన్యమగుసుఖ మేది గలదో—ఇవి రెండును తృష్ణానాశసుఖమునకుఁ బదునాఱవపాలుగూడఁ బోలదు.

స్వరూపభూత మయినసుఖము, సుషుప్తి యందనుభవింపఁబడునదియు బాహ్యవిషయప్రతిబంధమువలనఁ బొందఁబడనిదియు నగునది యేసుఖము గలదో, దానినే బాహ్యవిషయప్రతిబంధము లేమివలనఁ బొందుచున్నాఁడు. త్వంపదార్థసుఖమును మాత్రమే కాదు పొందుట, మఱి యేమనఁగా తత్పదార్థైక్యము ననుభవించుటచేఁ బూర్ణసుఖము నుఁగూడ ననుభవించుచున్నాఁ డని చెప్పుచున్నాఁడు.—సః = తృష్ణాశూన్యుఁ డగు నతఁడు; బ్రహ్మయోగయుక్తాత్మా = బ్రహ్మమునందు—పరమాత్మయందు యోగముతో—సమాధితో యుక్తము—దానియందు వ్యాపృత మగు ఆత్మ—అంతఃకరణము గలవాఁడు; లేక, బ్రహ్మమునందు—తత్పదార్థమునందు యోగముచేత—వాక్యార్థానుభవరూప మయినసమాధిచేత, యుక్తము—ఐక్యముఁ బొందినదగు ఆత్మ—త్వంపదార్థము గలవాఁడు, అట్టివాఁడై; సుఖమ్; అక్షయమ్ = అనంతమును స్వస్వరూపసుఖమును; అశ్నుతే = వ్యాపించుచున్నాఁడు, సుఖానుభవరూపుఁడే సర్వదా అగుచున్నాఁ డని యర్థము. వస్తువు నిత్యమయినను అవిద్యానివృత్త్యభిప్రాయంబున ధాత్వర్థయోగము• ఔపచారికము. అందువలన, ఆత్మయందు అక్షయసుఖము ననుభవింపఁ గోరువాఁడు క్షణికము మహానరకహేతు వగు బాహ్యవిషయప్రీతినుండి యింద్రియంబుల మరలింపవలయును, అంతమాత్రముననే బ్రహ్మమునందు స్థితి యగుచున్నదని యభిప్రాయము.

శ్రీ. మోహనివృత్తిచే బుద్ధి స్థిరం బగుననుటకు హేతువు చెప్పుచున్నాఁడు.—ఇంద్రియములచే స్పృశింపఁబడుచున్నవి కావున స్పర్శములు—విషయములు, బాహ్యేంద్రియవిషయములందు, అసక్తాత్మా = అనాసక్త మయిన చిత్తము గలవాఁడు; ఆత్మని = అంతఃకరణమునందు; యత్ సుఖమ్ = ఉపశమాత్మక మగు సాత్త్వికమైనసుఖ మేది గలదో; దాని; విన్దతి = లభించుచున్నాఁడు. అతఁ డట్లు ఉపశమాత్మక మగుసుఖమును బొంది, బ్రహ్మమునందు యోగముచే సమాధిచే యుక్తము—దానితో నైక్యము సొందిన (కూడిన) దగు ఆత్మ గలవాఁడై; అక్షయం సుఖమ్; అశ్నుతే = పొందుచున్నాఁడు.

ప. ≀

రా. మున్ను చెప్పినవిధంబున, బాహ్యస్పర్శేషు = ఆత్మవ్యతిరిక్తానుభవములయందు; అసక్తాత్మా = సక్తము కాని మనస్సు గలవాఁడై; యః = ఎవ్వఁడు *;

• వ్యాపించుచున్నాఁ డనుట.

≀ శ్రీధరీయముతో సమానము.

* వీరిమతమున యః స్సుఖమ్ అని పాఠము.

ఆత్మని = అంతరాత్మయందే; సుఖమ్ = సుఖమును; విన్దతి = పొందుచున్నాఁడో. సః= అతఁడు, ప్రకృత్యభ్యాసమును విడిచి, బ్రహ్మయోగయుక్తాత్మా = బ్రహ్మాభ్యాసమునందు యుక్తమయినమనస్సు గలవాఁడై; బ్రహ్మానుభవరూపమయిన, అక్షయం సుఖమ్; అశ్నుతే = పొందుచున్నాఁడు.

మున్ను చెప్పినప్రకారమున ఆత్మవ్యతిరిక్తవిషయముల ననుభవించుటయందు మనస్సును బోనియ్యక యెవ్వఁడు అంతరాత్మయందే సుఖమును బొందుచున్నాఁడో అతఁడు ప్రకృత్యభ్యాసమును విడిచి బ్రహ్మాభ్యాసమునందే మనస్సును నిలిపినవాఁడై బ్రహ్మానుభవరూపమయినయక్షయసుఖమును బొందఁ గలఁ డని తా.

మూ. మనల యోగము అధికం బనుటను స్పష్టీకరించుచున్నాఁడు.— కామరహితుఁడు ఆత్మయందు ఏసుఖమును బొందుచున్నాఁడో అతఁడే బ్రహ్మయోగయుక్తాత్ముఁ డగు నేని ఆసుఖమునే అక్షయమును బొందుచున్నాఁడు. బ్రహ్మవిషయమయిన యోగము బ్రహ్మయోగము. ధ్యానాదియుక్తునకే యాత్మసుఖ మక్షయమగును, కానిచోఁ గా దని యర్థము.

యే హి సంస్పర్శజా భోగా దుఃఖయోనయ ఏవ తే
ఆద్యన్తవన్తః కౌన్తేయ న తేషు రమతే బుధః. ౨౨

భా. ఇందువలనఁ గూడ మరలింపవలయును.—హి = ఎందువలన; యే = ఏవి; సంస్పర్శజాః = విషయేంద్రియసంయోగమువలనఁ గలుగునట్టి; భోగాః = భోగములు గలవో; దుఃఖయోనయ ఏవ = దుఃఖహేతువులే; తే = అవి, అవిద్యాకృతంబు లగుటవలన. కనఁబడుచున్నవి గదా యాధ్యాత్మికాదిదుఃఖములు వానిచేతనే కలుగునవి. ఎట్లు ఈలోకమునందో అట్లే పరలోకమునందును అని తెలియుచున్నది ఏవశబ్దమువలన ♦. సంసారమునందు సుఖము లేశమాత్రము గూడ లేదని యెఱింగి విషయమృగతృష్ణికనుండి యింద్రియముల మరలింపవలయును. దుఃఖహేతువులు మాత్రమే కావు, ఆద్యన్తవన్తః = మొదలును తుదయును గలవి గూడ, మొదలు భోగములకు విషయేంద్రియసంయోగము, తద్వియోగమే యంతము, కావున ఆద్యంతవంతములు—అనిత్యములు మధ్య

♦ దుఃఖయోనయ ఏవ—దుఃఖహేతువులే యనుటవలన.

క్షణభావు లగుటవలన * నని యర్థము. కౌన్తేయ = అర్జునా! తేషు = ఆభోగములందు; బుధః = వివేకి, పరమార్థతత్త్వము దెలిసినవాఁడు; నరమతే = రమింపఁడు. అత్యంతమూఢులకే కదా విషయములందుఁ బ్రీతి కలుగును బశుప్రభృతులకుం బోలె.

విషయేంద్రియసంయోగమువలనఁ గలుగుభోగము లేవి కలవో అవి యీలోకమునందుఁ గాని పరలోకమునందుఁ గాని దుఃఖమునే కలిగించును, ఆదియు అంతమును గల వగుటచే అనిత్యములు గూడ. కావున అర్జునా! వివేకి యగువాఁ డట్టిభోగములందుఁ బ్రీతి వహింపఁ డని తాత్పర్యము.

ఆ. అందే మఱియొక హేతువు బోధించునదిగా నుత్తరశ్లోకము దించుచున్నారు ఇందువలనఁ గూడ నిత్యాదిగా. విషయములనుండి యింద్రియంబుల కని యధ్యాహార్యము. వైరాగ్యముకొఱకే నైషయికసుఖముల దూషించుచున్నాఁడు యే హీత్యాదిగా. ఓయీ! విషయేంద్రియసంయోగజన్యంబు లగుభోగములందు జంతువుల కభిరుచి కనఁబడుటవలన ఎట్లవి దుఃఖయోను లనవచ్చు నని యాశంకించి యవివేకులకు వానియం దభిరుచియున్నను వివేకులకు లే దని చెప్పుచున్నాఁ డుత్తరార్ధముచేత. ఎందువలన ఆధివ్యాధిజరామరణసహితములును సమాగమనాదిక్లేశరూపమును బొందునవియు ♦ నగు విషయేంద్రియసంయోగములవలన భోగములు—సుఖలేశానుభవములు కలుగుచున్నవో అందువలన నవి దుఃఖహేతువు లగుచున్నవి యని యన్వయము. దుఃఖము లవిద్యాకార్యము లగుచుండఁగా నెట్లవి భోగజన్యము లనవచ్చు నని యాశంకించి భోగములు అవిద్యాప్రయుక్తము లగుటవలన దుఃఖములు భోగజన్యము లనుట యుక్త మను నభిప్రాయముతోఁ జెప్పుచున్నారు అవిద్యాకృతంబు లగుటవలన నని. భోగములు దుఃఖయోను లనుటకుఁ బ్రమాణముగా ననుభవము నుపన్యసించుచున్నారు కనఁబడుచున్నవి గదా ఇత్యాదిగా. ఐహికభోగములు దుఃఖయోను లైనను ఆముష్మికము లట్టివి కావు అనుభవము లేకుండుటవలన అని యాశంకి యవధారణసామర్థ్యముచే ♦♦ సిద్ధ మయినయర్థముఁ జెప్పుచున్నారు ఎట్లు ఇత్యాదిగా. పూర్వార్ధమున కక్షరార్థముఁ జెప్పి తాత్పర్యార్థముఁ జెప్పుచున్నారు

* పూర్వక్షణమునను ఉత్తరక్షణమునను లేనివై మధ్యక్షణమునందుమాత్ర ముండునవి యగుటవలన.

♦ సమాగమనము—చేర్చుట, ఆదిశబ్దముచే విశ్లేషణము—విడఁదీయుట గ్రహింపఁబడుచున్నది.

♦♦ ఏవశబ్దార్థ సామర్థ్యముచే.

సంసారమునందు ఇత్యాదిగా. ఇందువలనఁగూడ విషయములనుండి యింద్రియముల మరలింపవలయు నని చెప్పుచున్నారు దుఃఖేత్యాదిగా. ఆద్యంతవంతము లగునప్పుడు మధ్యక్షణవర్తు లగుటచే క్షణభంగురము లగుటవలన భోగము లుపేక్షణీయంబు లని సిద్ధించుచున్నది. కలదు కదా వానికి క్షణభంగురత్వము క్షణిక మగువిషయాకార మయినమనోవృత్తిచేఁ దోఁచునవి యగుటవలన నని తలంచి చెప్పుచున్నారు కావున నిత్యాదిగా. బుద్ధిపూర్వకముగాఁ * జేయునట్టి వివేకులకు భోగములయం దుపేక్ష కనఁబడుటవలనఁ గూడ నవి యాభాసంబు లని తెలియుచున్న దని చెప్పుచున్నారు తేషు ఇత్యాదిగా. ఓయీ! కొందఱకు భోగములయం దభిరుచి కనఁబడుచున్నది అనఁగా నందుకుఁ జెప్పుచున్నారు అత్యంతేత్యాదిగా.

హ. ••

తా. ఓయీ! "బాహ్యస్పర్శేష్వసక్తాత్మా" అని చెప్పుట వ్యర్థము, బ్రహ్మవిదునకు నొకానొకకాలమున విషయసుఖముగూడ నుండుఁ గాక, బ్రహ్మానందము గూడఁ గలదు అని యాశంకించి, అట్లు కాదు, విషయసుఖము ఆద్యంతవంత మగుటచే దుఃఖసహితం బగుటవలనను అల్పం బగుటవలనను తుచ్ఛం బగుటవలనను దానియం దాత్మతత్త్వజ్ఞుఁడు ప్రవర్తింపఁ డని చెప్పుచున్నాఁడు.—హి=ఏకారణము వలన; సంస్పర్శజాః = సంస్పర్శమనఁగా ఇంద్రియములకును విషయములకును బరస్పరసంయోగము, దానివలనఁ బుట్టినవి కావున సంస్పర్శజములు, ఇంద్రియములకును అర్థములకును సంయోగమువలనఁ గలుగునట్టి; యే భోగాః = ఏవిషయసుఖములు గలవో; తే = అవి; ఆద్యన్తవన్తః = ఉత్పత్తివినాశములు గలవి, అందువలననె క్షణికములు అనిత్యము లని యర్థము. సంస్పర్శజాః అని పుట్టినవనుటచేతనే అనిత్యము లని సిద్ధించుటవలన మరల ఆద్యంతవంతము లని చెప్పుట నిరర్థకం బని తలంపఁ గూడదు, తార్కికులు ప్రధ్వంసాభావము జన్యము నిత్యము నని యంగీకరించుచున్నారు, మీమాంసకులును "అక్షయ్యం హవై చాతుర్మాస్యయాజినస్సుకృతమ్" ♦ అనుశ్రుతిచే తజ్జన్య మగుసుఖముగూడ నక్షయ్య మని యంగీకరించెదరు, తన్మతము నిరసించుటకై యాద్యంతవంతము లని చెప్పఁబడినది. అందుచే విషయసుఖము క్షణికం బనియు అల్పం బనియుఁ బ్రత్యక్షాది ప్రమాణములచే సిద్ధించినది,

* తెలిసి.

•• శంకరభాష్యముతో సమానము.

♦ చాతుర్మాస్యయాగము చేసినవానికి అక్షయ్య మగుసుకృతము కలుగును.

విషయేంద్రియసంయోగమునకు ముందును తద్వియోగమునకుఁ బిమ్మటను సుఖము కనఁబడమివలన. అట్టి యాద్యంతవంతము లగుభోగము లేవి గలవో, తే = అవి. దుఃఖయోనయఏవ = దుఃఖహేతువులే యగుచున్నవి, స్వకారణము నశించినపుడు అవి నశించుటచేతను స్వకారణము సిద్ధింపనియప్పు డవి సిద్ధింపమిచేతను దుఃఖమునే కల్గించుచున్నవి. ఇది సర్వలోకప్రసిద్ధము. అందువలన, విషయసుఖము సాపేక్షం బనియు క్షణికం బనియు అల్పం బనియు దుఃఖప్రదం బనియుఁ దెలిసి, బుధః=బ్రహ్మ విదుఁడు; తేషు = ఆవిషయసుఖములందు; నరమతే = రతిని జేయఁడు. భోగావస్థ యందుఁ గూడఁ దాను ఆత్మదృష్టిచే బ్రహ్మానందామృతరసమునే పానము చేయు చుండును, బాహ్యము ననుసంధింపఁ డని యర్థము.

మ. ఓయీ! బాహ్యవిషయప్రీతినివృత్తి కలిగినయెడ ఆత్మయం దక్షయసుఖానుభవము కలుగును, ఆత్మయం దక్షయసుఖానుభవము కలిగినయెడ తత్ప్రసాదమువలననే బాహ్యవిషయప్రీతినివృత్తి కలుగును, ఇట్లు అన్యోన్యాశ్రయము లగుటవలన నొక్కటియు సిద్ధింప దని యాశంకించి విషయములందు దోషదర్శనాభ్యాసముచేతనే తత్ప్రీతినివృత్తి కలుగుచున్న దని సమాధానము చెప్పుచున్నాఁడు.—హి = ఎందువలన; సంస్పర్శజాః = విషయేంద్రియసంబంధజన్యము లగు; యే భోగాః=క్షుద్రసుఖలేశానుభవము లేవి గలవో; ఇహలోకమునందుఁ గాని పరలోకము నందుఁ గాని; రాగద్వేషాదివ్యాప్తము లగుటచే, తే దుఃఖయోనయ ఏవ—బ్రహ్మలోకపర్యంతము అవి యన్నియు దుఃఖహేతువులే యగుచున్నవి. అట్లు చెప్పఁబడినది విష్ణుపురాణమునందు "యావతః కురుతే జన్తుస్సంబన్ధా న్మనసః ప్రియాన్। తావన్తోఽస్య నిఖన్యన్తే హృదయే శోకశఙ్కవః" * అని. ఇట్టి వయినను స్థిరములు గావు, మ తేమనఁగా, ఆద్యన్తవన్తః = ఆది విషయేంద్రియసంయోగము అంతము తద్వియోగమే, అవి గలవి, పూర్వాఽపరకాలములందు లేని వగుటవలన మధ్యకాలమున స్వప్నమువలె నావిర్భవించినవి క్షణికములు మిథ్యాభూతములు. అట్లు చెప్పఁబడినది గౌడపాదాచార్యులచేత "ఆదావన్తేచ యన్నాఽస్తి వర్తమానేఽపి తత్తథా" ♦ అని. అందువలన, తేషు = వానియందు; బుధః = వివేకి; నరమతే = ప్రతికూలవేదనీయంబు లగుటవలనఁ బ్రీతి ననుభవింపఁడు. అట్లు చెప్పఁబడినది

* ప్రాణి యాసక్తివలన ఎన్నింటిని మనస్సునకుఁ బ్రియములనుగాఁ జేసికొనుచున్నాఁడో అన్ని శోకశంకువులు — దుఃఖపుమేకులు వీనిహృదయంబునందు నాటఁబడుచున్నవి.

♦ ఆదియందును అంతమునందును ఏది లేదో వర్తమానమునందును అది యట్లే.

భగవంతుఁ డగు పతంజలిచేత «పరిణామతాపసంస్కారదుఃఖై ర్గుణవృత్తివిరోధాచ్చ దుఃఖమేవ సర్వం వివేకినః» అని. సర్వమ్ = విషయసుఖము సమస్తమును దృష్టమును ఆనుశ్రవికమును ♦♦ దుఃఖమే యగుచున్నది ప్రతికూలవేదనీయ మగుటవలన, వివేకినః = క్లేశాదిస్వరూపము తెలిసినవానికి, కాని అవివేకికిఁ గాదు. అక్షిపాత్రము ♦ వంటివాఁడు గదా విద్వాంసుఁడు మిక్కిలి కొంచెమయిన దుఃఖలేశముచేతఁ గూడ నుద్వేగము నొందుచున్నాఁడు. ఎట్లు ఊర్ణాతంతువు § మిక్కిలి సుకుమారమయినది గూడ కంటిగ్రుడ్డునకుఁ దగిలినదై స్పర్శముచే దుఃఖము కలిగించుచున్నదో ఇతరము లయినయంగములకుఁ గలిగింపదో అట్లు వివేకికే మధువిషసంపృక్తాన్నభోజనమువలె ‡ సమస్తభోగసాధనంబును గాలత్రయమునందును క్లేశానువిద్ధం బగుటవలన దుఃఖమగుచున్నది, బహువిధదుఃఖములసహించుచున్నట్టి మూఢునకు దుఃఖము కాదనియర్థము. అందు, పరిణామతాపసంస్కారదుఃఖైః అనుటచే భూతవర్తమానభవిష్యత్కాలములయందును దుఃఖానువిద్ధం బగుటవలన నౌపాధికదుఃఖత్వము విషయసుఖమునకుఁ జెప్పఁబడినది. అందు, పరిణామమును తాపమును సంస్కారము నని పరిణామతాపసంస్కారములు అవియే దుఃఖములు పరిణామతాపసంస్కారదుఃఖములు, వానిచేత, ఇత్థం భూతలక్షణమునందుఁ దృతీయ $. ఎట్లనఁగా. రాగానువిద్ధమే గదా సర్వసుఖానుభవమును. దానియందు రాగము గలవాఁడు కాఁడు దానిచే సుఖము నొందుచున్నాఁ డనుట సంభవింపదు గదా! రాగమే పూర్వ ముద్భూతమై విషయప్రాప్తిచేత సుఖరూపంబునఁ బరిణమించుచున్నది. అదియుఁ బ్రతిక్షణము వృద్ధిఁ బొందునది యగుటచే స్వవిషయము లభింపమిచేఁ గలుగుదుఃఖము అనివార్యం బగుటవలన దుఃఖరూపమే యగుచున్నది. భోగములయందుఁ బరితృప్తము లగుటవలన నింద్రియముల కుపశాంతి యేది గలదో అది గదా సుఖము. లోలము లగుటవలన అనుపశాంతి యేది గలదో అదియే దుఃఖము. ఇంద్రియములకు భోగాభ్యాసముచే ❦ వితృష్ణత * కలిగింప శక్యము గాదు. ఏల యనఁగా భోగా

♦♦ ఆనుశ్రవ మనఁగా వేదము దానిచే విహితమయిన పరలోకసుఖము.

♦ కనుగ్రుడ్డు.

§ మేఁక మొదలగువానిరోమము.

‡ తేనెయు విషమును గలిసిన యన్నముయొక్క భోజనము వలె.

$ అవి లక్షణముగా—గుణముగాఁ గలుగుటచేత నని యర్థము.

❦ పలుమాఱు భోగముచేయుటచే.

* తృష్ణ లేకుండుట.

భ్యాసము చేయఁ జేయ రాగమును ఇంద్రియములకుఁ గౌశలములును వృద్ధిఁ బొందును. అట్లు స్మృతియును « నజాతు కామః ” ఇత్యాదిగా •. అందువలన దుఃఖాత్మక మగు రాగముయొక్క పరిణామం బగుటవలన విషయసుఖముగూడ దుఃఖమే, కార్యకారణముల కభేదమునవలన. ఇట్లు పరిణామదుఃఖత చెప్పఁబడినది. అట్లు సుఖానుభవకాలమునందు దానికిఁ బ్రతికూలము లయిన దుఃఖసాధనములను ద్వేషించుచున్నాఁడు. భూతముల బాధింపక యుపభోగము సంభవింపదు కావున భూతంబులను హింసించుచున్నాఁడు. ద్వేష మనఁగా సర్వదుఃఖసాధనములును నాకుఁ గలుగఁ గూడ దను సంకల్పవిశేషము. వాని నన్నిటిని ఎవ్వఁడును బరిహరింపఁ జాలఁడు. అందువలన సుఖానుభవకాలమునందుఁ గూడఁ దత్ప్రతికూలము మీఁది ద్వేషము సర్వదా యుండుటవలన తాపదుఃఖము పరిహరింప శక్యమే కాదు. తాపమే గదా ద్వేషము. ఇట్లు దుఃఖసాధనములను బరిహరింప నశక్తుఁడై మోహమునుం బొందుచున్నాఁడు. కావున మోహదుఃఖత గూడ చెప్పఁబడినది. అట్లు చెప్పఁబడినది యోగభాష్యకారులచేత « సర్వత్ర ద్వేషానువిద్ధ శ్చేతనా ఽచేతన సాధనాధీన స్తాపానుభవః ” § అని. అందు ద్వేషజన్య మగు కర్మాశయము * కలుగుచున్నది. సుఖసాధనములను బ్రార్థించుచున్నవాఁడై కాయముచేతను వాక్కుచేతను మనస్సుచేతను చేష్ట నొందుచున్నాఁడు. దానంజేసి పరుని అనుగ్రహించును బీడించును గూడ. కావునఁ బరానుగ్రహముచేతను బరపీడనముచేతను ధర్మాఽధర్మముల నుపచయించుకొనుచున్నాఁడు. ఆకర్మాశయము లోభమువలనను మోహమువలనను గలుగుచున్నది. ఇది తాపదుఃఖత యని చెప్పఁబడినది. అట్లు వర్తమాన మగు సుఖానుభవము తాను నశించునప్పుడు సంస్కారము కలిగించుచున్నది. ఆ సంస్కారము సుఖస్మరణమును, అది రాగమును, అది మనోవాక్కాయచేష్టను, అది పుణ్యాపాపకర్మాశయములను, అవి జన్మాదికమును గలిగించుచున్నవి. ఇట్లు సంస్కారదుఃఖత చెప్పఁబడినది. ఇట్లు తాపమోహములకును సంస్కారములు చెప్పవలయును. ఇట్లు కాలత్రయమునందును దుఃఖానువిద్ధ మగుటవలన విషయసుఖము దుఃఖమేయని ప్రతిపాదించి యిఁక స్వరూపముచేతఁ గూడ నది దుఃఖమని

• నజాతు కామ కామానా ముపభోగేన శామ్యతి। హవిషా కృష్ణవర్త్మేవ భూయ ఏవా ఽభివర్ధతే—ఎప్పుడును కామములయుపభోగముచేఁ గామము శమింపదు, హవిస్సుచే నగ్నివలె మఱిమఱి వృద్ధిఁ బొందును. అనునది.

§ అంతటను ద్వేషానువిద్ధము చేతనా ఽచేతనరూపసాధనముల కధీనము తాపానుభవము.

* కర్మవాసన.

చెప్పుచున్నాఁడు గుణవృత్తివిరోధాచ్చ అని. గుణములు సత్త్వరజస్తమస్సులు సుఖదుఃఖమోహాత్మకములు. అవి పరస్పరవిరుద్ధస్వభావము లయినను నూనెవత్తులయందలి యగ్నులు దీపమునుంబోలెఁ బురుషభోగమున కుపయోగించునట్లు త్రయాత్మకమైన స్వైక-కార్యమును బుట్టించుచున్నవి. అందు ఒక్కటి ప్రధానమయి తక్కిన రెండు అప్రధానము లగుటవలనఁ బ్రధానమును మాత్రమే గ్రహించి కార్యము త్రిగుణమైనను సాత్త్వికము రాజసము తామసం బని యొక్కగుణముచే వ్యపదేశింపఁబడుచున్నది. అందు సుఖోపభోగరూపప్రత్యయముగూడ ఉద్భూత § సత్త్వకార్య మయినను అనుద్భూతము లగు రజస్తమస్సులకుఁ గూడఁ గార్య మగుటవలనఁ ద్రిగుణాత్మకమే యగును. అందువలన సుఖాత్మకత్వం బెట్లో అట్లు దుఃఖాత్మకత్వమును విషాదాత్మకత్వమును దానికిఁ దప్పదు కావున వివేకికి సర్వంబును దుఃఖమే యగుచున్నది. ఇట్టి ప్రత్యయముగూడ స్థిరము కాదు. ఎందువలన ననఁగా "చలం గుణవృత్తమ్" ♦ అని చిత్తము క్షిప్రపరిణామి ❡ యని చెప్పఁబడినది. ఓయీ! ఒక్కటే ప్రత్యయం బెట్లు పరస్పరవిరుద్ధము లయినసుఖదుఃఖమోహాత్మకముల నేకకాలంబునఁ బొందఁగలదు? అనఁగా నట్లనఁ గూడదు, ఉద్భూతానుద్భూతములకు విరోధము లేమివలన ♦♦. సమవృత్తికము లగుగుణములకే గదా యేకకాలవిరోధము, విషమవృత్తికములకు లేదు. ఎట్లు ధర్మజ్ఞానవైరాగ్యైశ్వర్యములు లబ్ధవృత్తికములు లబ్ధవృత్తికము లయిన * యధర్మా ఽజ్ఞానా ఽవైరాగ్యా ఽనైశ్వర్యములతోనే విరోధించుచున్నవో, వృత్తినిబొందక స్వరూపంబున నున్నవానితో విరోధింపవో అట్లు. ప్రధానమునకుఁ బ్రధానముతోనే విరోధము కాని దుర్బల మయినదానితో విరోధము లే దని గదా న్యాయము. ఇట్లు సత్త్వరజస్తమోగుణములు గూడ నొండొంటితోఁ బ్రాధాన్యమును మాత్రమె సహింపవు. కాని సద్భావమును గూడ సహింప వని తలంపఁ గూడదు. ఇందుచేఁ బరిణామతాపసంస్కారదుఃఖములందుఁ గూడ రాగద్వేషమోహంబులకు సమకాలంబున సద్భావము కల దని నిరూపింపఁబడినది, ప్రసుప్తతను విచ్ఛేదోదారంబు లని క్లేశములు నాలు గవస్థలు గల వగుటవలన. ఎట్లనఁగా.

---

§ ఉద్రేకించిన.

♦ గుణములవ్యాపారము చంచలము.

❡ శీఘ్రముగా—మాటిమాటికిఁ బరిణమించుస్వభావము గలది.

♦♦ ఉద్భూతము—ప్రత్యక్షయోగ్యము—బయటికి వచ్చినది. అనుద్భూతము—అట్టిది గానిది—అడఁగి యుండునది.

* లబ్ధవృత్తికములు—పొందఁబడినవ్యాపారము—బయలుపడుట గలవి.

« అవిద్యాఽస్మితా రాగద్వేషాఽభినివేశాః పఞ్చక్లేశాః, అవిద్యాక్షేత్ర ముత్తరేషాం ప్రసుప్తతను విచ్ఛేదోదారాణామ్, అనిత్యాఽశుచి దుఃఖాఽనాత్మసు నిత్యశుచి దుఃఖాఽఽత్మఖ్యాతి రవిద్యా, దృగ్దర్శనశక్త్యో రేకాత్మతై వాఽస్మితా, సుఖానుశయీ రాగః, దుఃఖానుశయీ ద్వేషః, స్వరసవాహీ విదుషోఽపి తథా రూఢోఽభినివేశః, తే ప్రతిప్రసవహేయా స్సూక్ష్మాః, ధ్యానహేయా స్తద్వృత్తయః, క్లేశమూలః కర్మాశయో దృష్టాఽదృష్ట జన్మవేదనీయః, సతి మూలే తద్విపాకో జాత్యాయు ర్భోగాః » అని పాతంజలసూత్రములు. అందు, అది గాని దాని యందు అది యనుబుద్ధియు విపర్యయంబును మిథ్యాజ్ఞానంబును అవిద్యయు ననునవి పర్యాయపదములు. దానియొక్క విశేషమే సంసారమునకు మూలకారణము. అందు, అనిత్యమునందు నిత్యబుద్ధి యెట్లనఁగా. భూమి స్థిరము, చంద్రతారకాసహిత మగు నాకాశము స్థిరము, దేవతలు మరణము లేనివారు అని. అశుచి యైనదానియందు మిక్కిలిరోఁత యగుశరీరమునందు శుచిబుద్ధి యెట్లనఁగా, నూతనచంద్రరేఖవలె రమణీయ యగు నీకన్య తేనియతోను అమృతముతోను నిర్మింపఁబడినదా చంద్రుని భేదించి వెడలివచ్చినదా యనునట్లు తోఁచుచున్నది, నీలోత్పలదళంబులఁవంటి కన్నులుగల యిది హావగర్భము లయినచూపులచే జీవలోకము నాశ్వాసించుచున్న ట్లున్నది అని. ఇందు దేనికి దేనితో సంబంధము? « స్థానా ద్బీజా దుపష్టమ్భాన్నిష్యన్దా న్నిధనా దపి। కాయ మాధేయశౌచత్వా త్పణ్డితా హ్యశుచిం విదుః » ♦ అని వ్యాసునిచేఁ జెప్పఁబడినది. ఇందుచేతనే యపుణ్యమునందుఁ బుణ్యబుద్ధియు అనర్థమునం దర్థబుద్ధియు నిరూపింపఁబడినది. దుఃఖమునందు సుఖబుద్ధి చెప్పఁబడినది పరిణామతాపసంస్కారదుఃఖై ర్గుణవృత్తి విరోధాచ్చ దుఃఖ మేవ సర్వం వివేకినః » అని. అనాత్మయం దాత్మబుద్ధి యెట్లనఁగా, శరీరమునందు మనుష్యుఁడను నేను ఇత్యాదికము. సర్వక్లేశములకు మూలభూత మయినయీయవిద్య తమస్సని చెప్పఁబడును. బుద్ధికిని బురుషునకును అభేదాభిమానము అస్మిత, అది మోహము. సుఖసాధనము లేకున్నను నాకు సమస్తమును సుఖమే కావలయు ననువిపర్యయవిశేషము రాగము, అదియే మహామోహము. దుఃఖసాధన మున్నను నాకేమియుఁ దుఃఖము కలుగఁ గూడ దనువిపర్యయవిశేషము ద్వేషము, అది తామిస్ర మనంబడును. ఆయుస్సు

♦ స్థానమువలనను బీజమువలనను ఉపష్టంభమువలనను—సహకారమువలనను నిష్యందమువలన-కాఱుటవలనను నిధనమువలనను—మరణమువలనను శౌచము కలిగింపవలసినది యగుటవలనను దేహమును అశుచినిగాఁ బండితులు తెలియుచున్నారు.

లేకున్నను శరీరేంద్రియాదు లనిత్యము లయినను వీనితో నాకెడఁబాటు కలుగఁ గూడ దని విద్వాంసుఁడు మొదలుగా స్త్రీబాలురవఱకు స్వాభావికమయి సర్వప్రాణి సాధారణ మయిన మరణభయరూప విపర్యయవిశేషము అభినివేశము, అది యంధ తామిస్ర మనఁబడును. అట్లు చెప్పఁబడినది పురాణమునందు "తమో మోహో మహామోహ స్తామిస్రో హ్యన్ధ సంజ్ఞితః । అవిద్యా పఞ్చపర్వైషా ప్రాదుర్భూతా మహాత్మనః" ♦ అని. ఈక్లేశములు నాలు గవస్థలు గలవి. అందు, లేనిదానికిఁ బుట్టుక సంభవింపదు కావున అనభివ్యక్తరూపంబున నుండుట సుప్తావస్థ. అభివ్యక్త మయినను సహకారి లేకుండుటవలనఁ గార్యము కలిగింప కుండుట తన్వవస్థ. అభివ్యక్త మయి కార్యము పుట్టించిన దైనను బలవంత మగు మఱియొకదానిచేఁ దిరస్కరింపఁ బడుట విచ్ఛేదావస్థ. అభివ్యక్తమై సహకారిసంపత్తి కలిగి ప్రతిబంధము లేక స్వకా ర్యమును బుట్టించుట యుదారావస్థ. ఇట్టి నాలుగవస్థలు గల విపర్యయరూపము లయినయస్మితాది క్లేశములకు నాలుగింటికిని సామాన్యరూప యగు నవిద్యయే క్షేత్రము—ఉత్పత్తిస్థానము, అన్నియు విపర్యయరూపము లని ప్రదర్శిత మగుట వలన. అందుచే నవిద్యానివృత్తిచేతనే క్లేశములకు నివృత్తి యగు నని యర్థము. ఆక్లేశములు ప్రసుప్తములు ప్రకృతిలీనులకుం బోలె. తనువులు ప్రతిపక్షభావనచే * తనువులుగాఁ § జేయఁబడినవి యోగులకుఁ బోలె. అవి రెండును సూక్ష్మములు, ప్రతిప్రసవముచే—మనోనిరోధముచే నిర్బీజసమాధిచేత హేయములు—విడువఁ దగి నవి. ఇఁక అసూక్ష్మములయొక్క వృత్తులు—తత్కార్యభూతములు విచ్ఛిన్నములును ఉదారములును—విచ్ఛేదము పొంది పొంది యాయారూపంబున మరలఁ బ్రాదుర్భవిం చుచున్నవి కావున విచ్ఛిన్నములు, ఎట్లనఁగా రాగకాలమునందుఁ గ్రోధము ఉన్న దైనను బ్రాదుర్భవించినది కాదు కావున విచ్ఛిన్న మనఁబడుచున్నది, ఇట్లు ఒకా నొకస్త్రీయందుఁ జైత్రుం డనురక్తుఁ డగుటచే నితరస్త్రీలయందు విరక్తుఁడు కాఁడు, మ తేమనఁగా, ఒక్కస్త్రీయందు రాగము లబ్ధవృత్తికము ఇతరస్త్రీలయందు భవిష్యద్వృత్తికము ¶, అది యప్పు డితరలయందు విచ్ఛిన్న మని చెప్పఁబడుచు న్నది; ఏవి యెప్పుడు విషయములందు లబ్ధవృత్తు లగునో అవి యప్పుడు సాకల్యంబునఁ

♦ తమస్సు మోహము మహామోహము తామిస్రము అంధతామిస్రము అను నైదుపర్వములు—గనుపులు గల యవిద్య మహాత్మునివలన నుండి ప్రాదుర్భవించినది.

* విరుద్ధములయిన వాని భావనచేయుటచే.

§ సూక్ష్మములు.

¶ కలుగఁబోవు వృత్తిగలది.

ప్రాదుర్భవించినవై యుదారంబు లని చెప్పఁబడుచున్నవి. అవి రెండును అతిస్థూలము లగుటవలన శుద్ధసత్త్వభవ మగు భగవద్ధ్యానముచే హేయములు, మనోనిరోధము నపేక్షింపవు. సూక్ష్మములు మాత్రమే మనోనిరోధముచే హేయములు. ఇట్లు పరిణామతాపసంస్కారదుఃఖములందుఁ బ్రసుప్తతనువిచ్ఛేదరూపంబున సర్వక్లేశంబులు సర్వదా యున్నవి. ఉదారావస్థమాత్రము ఒకానొకప్పుడు ఒకానొకదాని కని విశేషము, ఇవి బాధనారూప మయినదుఃఖము కలిగించునవి యగుటచేఁ గ్లేశము లనఁబడుచున్నవి. ఎందువలన ననఁగా ధర్మాధర్మాఖ్య మగు కర్మాశయము క్లేశములవలననే కలుగుచున్నది. మూలభూత మయిన క్లేశ ముండుటచేతనే ఆకర్మాశయముయొక్క విపాకము-ఫలము జన్మమును ఆయువును భోగమును అనునది సంభవించుచున్నది. ఆకర్మాశయము ఇహలోకమునందును బరలోకమునందును స్వవిపాకమును బుట్టించునది యగుటచే దృష్టాదృష్టజన్మవేదనీయము ⸸. ఇట్లు క్లేశపరంపర ఘటీయంత్రమువలె నెల్లప్పుడును దిరుగుచుండును. అందువలన యుక్తము చెప్పఁబడినది « యేహి సంస్పర్శజా భోగా దుఃఖయోనయ ఏవ తే।ఆద్యన్తవన్తః " అని. దుఃఖయోనులు పరిణామాదులచేతను గుణవృత్తివిరోధము వలనను, ఆద్యంతవంతములు గుణవృత్తి చంచలం బగుటవలన, అని యోగమతము నందు వ్యాఖ్యానము. ఇఁక నౌపనిషదుల ♦ మతమునందో—అనాదిభావరూపమైన యజ్ఞానము అవిద్య, అహంకారధర్మ్యధ్యాసము అస్మిత, రాగద్వేషాభినివేశములు తద్వృత్తి విశేషములు, ఇట్లు అన్నియు నవిద్యామూలకంబు లగుటవలన అవిద్యాత్మకంబు లగుటచే మిథ్యాభూతములు రజ్జుసర్పాధ్యాసమువలె, మిథ్యాభూతము లైనను దుఃఖయోనులు స్వప్నాదులవలె, దృష్టిసృష్టిమాత్రంబు లగుటచే ఆద్యంతవంతములు అని. కావున, బుధః = అధిష్ఠానసాక్షాత్కారముచే భ్రమ నివర్తిల్లినవాఁడు; తేషు; నరమతే—మృగతృష్ణికాస్వరూపము దెలిసిన యుదకార్థివలె నందుఁ బ్రవర్తింపఁడు. సంసారమునందు సుఖము లేశమాత్ర మయినను లే దని తెలిసి యందువలననుండి సర్వేంద్రియములను మరలింపవలయు నని యర్థము.

శ్రీ. ఓయీ! ప్రియము లగువిషయభోగములు గూడ నివర్తిల్లిన పిదప నెట్లు మోక్షము పురుషార్థం బగును? అనఁగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—సంస్ప

⸸ దృష్టములు—ఇహలోకమునందలివి అదృష్టములు—పరలోకమునందలివి జన్మములు వేదనీయములు—అనుభవింపఁదగినవి దేనివలననో అట్టిది, దృష్టాదృష్టజన్మహేతు వనుట.

♦ వేదాంతుల.

ర్శజాః = చక్కగా స్పృశింపఁబడుచున్నవి కావున సంస్పర్శము లనఁగా విషయములు, వానివలనఁ గలుగునవి భోగములు—సుఖములు; యే = ఏవి గలవో; తే = అవి; వర్త మానకాలమునందుఁ గూడ స్పర్ధ అసూయ మొదలగువానిచే వ్యాప్తము లగుట వలన, దుఃఖయోనయ ఏవ = దుఃఖమునకే కారణములు. ఆదిమంతములును అంత వంతములును. అందువలన, వివేకి వానియందు రమింపఁడు.

ప. ఇఁక, ఇదియే సుఖశబ్దముచేఁ జెప్పఁదగినది, ఇతరము కా దని చెప్పు చున్నాఁడు —చక్కగా స్పృశింపఁబడుచున్నవి కావున సంస్పర్శములు విషయ ములు, వానివలనఁ బుట్టిన యేభోగములు—విషయసుఖభోగములు గలవో, అవి, దుఃఖయోనయఏవ = దుఃఖమునకు కారణములే, పరిణామవిరసంబు లగుటవలన; లేక, దుఃఖము కారణముగాఁ గలవి, అర్జునునియందుఁ గూడ దుఃఖరూప మగుట వలన. అందువలననే, ఆద్యన్తవన్తః = ఉత్పత్తివినాశములు గలవి, అందువలన దుఃఖ రూపములే యగుచున్నవి. కావున, తేషు, బుధః = తెలిసినవాఁడు; నరమతే— విషము కలసిన యన్నమునువలె విడుచుచున్నాఁడు. అట్లు చెప్పఁబడినది "లోక ఏష విషయానురఞ్జనం దుఃఖగర్భ మపి మన్యతే సుఖమ్ । ఆమిషం బడిశగర్భమ ప్యహో మోహతో గ్రసతి యద్వ దణ్డజః" * అని.

రా. ప్రాకృత మయినభోగమును సులువుగా విడువవచ్చు నని చెప్పుచు న్నాఁడు.—సంస్పర్శజాః = విషయేంద్రియస్పర్శములవలనఁ గలిగినట్టి; యేభోగాః = ఏభోగములు గలవో; తే; దుఃఖయోనయ ఏవ = దుఃఖోదర్కములే ♦. ఆద్యన్త వన్తః—స్వల్పకాల ముండునవిగా గదా యవి కనఁబడుచున్నవి. తేషు; బుధః = వానితత్త్వము తెలిసినవాఁడు; నరమతే = ప్రీతి వహింపఁడు.

మా. సన్న్యాసమునకు ఆకుఁ గామభోగమును నిందించుచున్నాఁడు యే హీత్యాదిగా.

శక్నోతీహైవ యః సోఢుం ప్రాక్శరీరవిమోక్షణాత్
కామక్రోధోద్భవం వేగం స యుక్త స్స సుఖీ నరః. ౨౩

---

* ఈలోకము విషయసుఖమును దుఃఖగర్భమునుగూడ సుఖముగాఁ దలంచుచున్నది. ఎట్లు మాంసమును బడిశగర్భమును—గాలములోపలఁ గలదానినిగూడ మోహమువలన మత్స్యము మ్రింగు చున్నదో అట్లు.

♦ దుఃఖరూప మయినయుత్తరకాలఫలము గలవియే.

భా. ఇదియు శ్రేయోమార్గమునకు శత్రువు కష్టతమ మయిన దోషము సర్వానర్థప్రాప్తికి హేతువు దుర్నివారము, కావునదీనిఁ బరిహరించుటయం దధికయత్నము చేయవలయు నని చెప్పుచున్నాఁడు భగవంతుఁడు.—ఇహైవ = జీవించియుండునప్పుడే; యః = ఎవ్వఁడు; ప్రాక్ = పూర్వము, శరీరవిమోక్షణాత్ = మరణముకంటె—మరణము వఱకు ననియర్థము; మరణము నవధిగాఁ జేయుటవలన, జీవించియుండువానికి అవశ్యము గలుగునది గదా కామక్రోధోద్భవ మయిన వేగము, అనంతనిమిత్తములు గలది గదా యది, కావున మరణ మగువఱకు నది నమ్మఁ దగినది కా దని యర్థము. కామక్రోధోద్భవం వేగమ్ = అనుభూతం బయిన సుఖహేతు వగునిష్టవిషయమునందు అది యింద్రియగోచరమగు నప్పుడు—కనఁబడినను వినఁబడినను స్మరింపఁబడినను, గర్ధి—తృష్ణ యేది గలదో అది కామము, క్రోధంబును—తనకుఁ బ్రతికూలములు దుఃఖహేతువు లగువిషయములందు అవి కనఁబడినప్పుడు వినఁబడినప్పుడు స్మరింపఁబడినప్పుడు ద్వేష మేది గలదో అది క్రోధము, ఆకామక్రోధములు ఉద్భవము—కారణము ఏవేగమునకో అది కామక్రోధోద్భవ మయినవేగము, రోమాంచము ♦ సంతుష్టము లయిననేత్రవదనాదులు లింగముగాఁ * గల యంతఃకరణప్రక్షోభము కామోద్భవ వేగము, దేహమునకు వణఁకు చెమట పెదవులఁ గొఱుకుట కన్ను లెఱ్ఱనగుట మొదలగునవి లింగముగాఁ గలది క్రోధోద్భవవేగము, అట్టి కామక్రోధోద్భవ మయినవేగమును; సోఢుమ్=జయించుటకు; శక్నోతి= సమర్థుఁ డగుచున్నాఁడో; సః=అట్టి; నరః=మనుష్యుఁడు; యుక్తః= యోగియు. సః = అతఁడు; సుఖీ = సుఖము గలవాఁడును, ఈలోకమునందు.

ఎవ్వఁడు తాను జీవించి యుండునప్పుడే యనుకూల విషయములందలి కామముచేఁ గలుగు వేగంబును బ్రతికూలవిషయములందలి ద్వేషముచేఁ గలుగువేగంబును మరణము నొందువఱకు జయించి వానికి లోఁబడక యుండునో అతఁడే యోగి, అతఁడే యీలోకమున సుఖము గలవాఁ డని తాత్పర్యము.

ఆ. మీఁదిశ్లోకమునకుఁ దాత్పర్యము చెప్పుచున్నారు ఇదియు నిత్యాదిగా. శ్రేయోమార్గమునకు శత్రు వగుట కష్టతమత్వమునకు హేతువు. మఱి

♦ గగుర్పాటు.
* చిహ్నముగా.

యొక హేతువుఁ జెప్పుచున్నారు సర్వాప ద్ధేత్యాదిగా. అధికయత్నము చేయ వలయు ననుటకు హేతువును సూచించుచున్నారు దుర్నివార మని. ప్రసిద్ధముగదా కామక్రోధోద్భవవేగము దుర్నివారం బనుట, దానిచేఁ దల్లినిగూడ నధిరోహించు చున్నాఁడు తండ్రినిగూడ వధించుచున్నాఁడు, కావున నది యవశ్యము పరిహరింప వలసినది యని ప్రదర్శించుచున్నాఁడు శక్నో తీత్యాదిగా. ఈవేగమును వెలుపలికి అసద్రూపంబునఁ బరిణమించుటకు ముందే దేహములోపలఁ బుట్టిన దాని నెవ్వఁడు జయింప సమర్థుఁ డగుచున్నాఁడో వాని స్తుతించుచున్నాఁడు సయుక్త ఇత్యాదిగా. మరణము నవధిగాఁ జేయుటకుఁ దాత్పర్యము చెప్పుచున్నారు మరణము నిత్యాదిగా. అందుకు హేతువుఁ జెప్పుచున్నారు అసం తేత్యాదిగా. వ్యాధిగ్రస్తునకును వృద్ధులకును గామాదివేగము లే దని యాశంకించి చెప్పుచున్నారు మరణ మగువఱకు నిత్యాదిగా. కామక్రోధోద్భవవేగము వ్యాఖ్యానము చేయుటకై మొదటఁ గామమును మనోవికారవిశేష మని వ్యాఖ్యానము చేయుచున్నారు అనుభూతంబు ఇత్యాదిగా. ఇది యెట్లు మనోవికారవిశేషం బగు ననఁగాఁ జెప్పుచున్నారు ఇంద్రియేత్యాదిగా. కామము గర్ధి తృష్ణ యనునీశబ్దములు పర్యాయము లగుటచే మనోవికార విశేషమునే బోధించుచున్న వని యర్థము. క్రోధంబును అట్లు మనోవికారవిశేషమే యని చెప్పుచున్నారు క్రోధంబును అని. ఆక్రోధమునే స్పష్టీకరించుచున్నారు తనకు ఇత్యాదిగా, ఇట్లు కామక్రోధముల వివరించి తదుత్కటావస్థారూప మగు వేగమున కవి యుత్పత్తికారణ మని యుపన్యసించుచున్నారు ఆకామక్రోధములు ఇత్యాదిగా. ఆవేగమును దెలియుపాయము నుపదేశించుచున్నారు రోమాంచము ఇత్యాదిగా. రెండువిధము లయినవేగము నెవ్వఁడు జీవించి యున్నప్పుడే జయింప సమర్థుఁ డగుచున్నాఁడో అతనిఁ బురుషధౌరేయునిఁగా స్తుతించుచున్నారు అట్టి ఇత్యాదిగా.

హ. ••

శం. ఓయీ! సర్వమును బ్రహ్మమునుగానే చూచుచున్నవాఁడును బ్రహ్మనిష్ఠచే నిర్ధూత మయినకషాయము గలవాఁడును ఆత్మారాముఁడు నగు సిద్ధునకు సుఖేచ్ఛచే విషయములందుఁ బ్రవృత్తి లేకపోవుఁ గాక. అభ్యాసికో యిష్టములందును అనిష్టములందును కామమును క్రోధమును వానిచేఁ బ్రవృత్తియును నివృత్తియును కానే యగు నని యాశంకింపఁగా. అట్లు కాదు, అభ్యాసి యగుముముక్షువుగూడ ప్రయత్నంబున వానిని బరిహరింపవలసినదియే, కామక్రోధముల జయించిననే శమా

•• శంకరభాష్యముతో సమానము.

దుఃఖును శ్రవణంబును జ్ఞానంబును మోక్షంబును దత్సుఖంబును సిద్ధించును, వేఱు విధంబున సిద్ధింప వనునాశయముతోఁ జెప్పుచున్నాఁడు —భోగ్యపదార్థము స్మరింపఁబడినను వినఁబడినను గనఁబడినను బొందఁబడినను దానియందు సత్వరమయిన భోగేచ్ఛ యేది గలదో అది కామము, ఏది శిష్టునిఁగూడ భ్రష్టునింజేయునో, వృద్ధునిఁ గూడఁ గాముకునిం జేయునో, ఉపతాపము లేనివానింగూడ సంతాపవంతునిం జేయునో అది కామము. అప్రియవస్తువు స్మరింపఁబడినను వినఁబడినను గనఁబడినను బొందఁబడినను మనస్సునకు క్షోభజనక మయినద్వేషపరిపాక మేది గలదో అది క్రోధము, ఏది తనకాశ్రయ మయినవానిని అగ్నివలె దహించుచున్నదో, గురువును గూడ హింసించుచున్నదో అది క్రోధము. అట్టికామక్రోధములవలన ఉద్భవము-ఉత్పత్తి గలది కామక్రోధోద్భవము; అట్టి, వేగమ్=కామక్రోధములయుద్రేకమును; శరీరవిమోక్షణాత్ =ఇప్పు డున్న దేహము పడుటకంటె; ప్రాక్ =పూర్వమే, యౌవనకాలమునందే యని యర్థము; యః = ఏముముక్షువు; తీవ్రమోక్షేచ్ఛచేఁ బుట్టినతితిక్షచే, సోఢుంశక్నోతి— కామక్రోధముల నిగ్రహించి శాంతుఁడు దాంతుఁడునగుచున్నాఁడో యని యర్థము. సః నరః=ఆమోక్షార్థి యగునరుఁడు; శ్రవణాదికముచే జ్ఞానము సంపాదించి, యుక్తః = యోగియు; సుఖీ = బ్రహ్మానందము గలవాఁడును, కాఁజాలు నని యర్థము. ఇచట నిదియభిప్రాయము—« దుర్లభో మానుషో దేహో బ్రాహ్మో దేహ స్సు దుర్లభః । బ్రాహ్మం దేహం సమాసాద్య యేన ముక్త్యై నయత్యతే॥ సుమేరోరగ్ర మాసాద్య స్వదేహం పాతయత్యధః। త మేవ పతితం విద్యా జ్జాతిభ్రష్టం మహర్షయః॥ » * అనున్యాయంబున మోక్షసంపాదనయోగ్యం బగు బ్రాహ్మణదేహము నొంది కామక్రోధములకుఁ బరవశుండై పతితుం డగునేని మరల నిట్టిదేహము పొంద శక్యము కాదు, కావున ముముక్షువై వివేకవైరాగ్యములచే యౌవనమునందుఁ బూర్వవయస్సునందే కామాదిశత్రువులను జయించి ప్రయత్నంబున నిప్పుడే మోక్షము సంపాదింపవలయు నని. లేక. ఇహైవ = ఈజన్మమునందే; మోక్షమును బొందు నిచ్ఛచే, శరీరవిమోక్షణాత్ = ఇట శరీరపదముచే తదాశ్రితము గార్హస్థ్యము లక్షిత మగుచున్నది, దానియొక్క విమోక్షణముకంటె—సన్న్యసించుటకంటె; ప్రాక్ = ముందే, యః = ఏముముక్షు వగుమనుష్యుఁడు; వివేక

* మనుష్యదేహము దుర్లభము, బ్రాహ్మణదేహము మఱియు దుర్లభము, బ్రాహ్మణదేహము నొంది యెవ్వఁడు ముక్తికొఱకు యత్నింపఁడో అతఁడు మేరుపర్వతశిఖరము చేరి దనదేహమును గ్రిందికిఁ ద్రోసికొన్నవాఁ డగుచున్నాఁడు. వానినే పతితునిఁగాను జాతిభ్రష్టునిఁగాను మహర్షులు గ్రహించుచున్నారు.

వైరాగ్యములచే, కామక్రోధోద్భవం వేగమ్; సోఢుమ్ = శమింపఁ జేయుటకు;
శక్నోతి. సః = అతఁడే; శమదమాదిసాధనసంపన్నుఁడై శ్రవణమననములచే జ్ఞానము
సంపాదించి, యుక్తః = బ్రహ్మయోగయుక్తుఁ డగుటకును; సుఖీ = బ్రహ్మానందము
గలవాఁ డగుటకును, సమర్థుఁ డగుచున్నాఁడు. కాని, కామక్రోధములను జయిం
పక సన్న్యసించునెడ, శ్రవణాదులచే జ్ఞానంబును తత్ఫల మైన బ్రహ్మాత్మభావంబును
మోక్షసుఖంబును బొందఁ జాలఁ డని యర్థము.

మ. సర్వానర్థప్రాప్తిహేతువును దుర్నివారంబును శ్రేయోమార్గప్రతిప
క్షంబు నగు కష్టతమ మయిన యీదోషమును మహాప్రయత్నంబున ముముక్షువు
నివారించుకొనవలయు నని యధికయత్నము విధించుటకై మరలఁ జెప్పుచు
న్నాఁడు.—తన కనుకూలములు సుఖహేతువు లగువిషయములు కనఁబడినను వినఁ
బడినను స్మరింపఁబడినను వానియందు గుణము ననుసంధించు నభ్యాసముచే నేది
రత్యాత్మక మయిన గర్ధము అభిలాషము తృష్ణ లోభము గలదో అది కామము.
స్త్రీపురుషుల పరస్పరవిషయ మైన యభిలాషయం దత్యంతనిరూఢము కామశబ్దము,
ఈయభిప్రాయముచే "కామః క్రోధ స్తథా లోభః" అనుచోట ధనతృష్ణ లోభ
మనియు స్త్రీవిషయతృష్ణ కామ మనియు కామలోభములు వేఱుగాఁ జెప్పఁబడినవి.
ఇచటనో తృష్ణాసామాన్యాభిప్రాయంబునఁ గామశబ్దము ప్రయోగింపఁబడినది; కావున
లోభము వేఱుగాఁ జెప్పలేదు. ఇట్లు తనకుఁ బ్రతికూలములు దుఃఖహేతువు లగు విష
యములు కనఁబడినను వినఁబడినను స్మరింపఁబడినను వానియందలిదోషము ననుసం
ధించునభ్యాసముచే నేది ప్రజ్వలనాత్మక మగుద్వేషము మన్యువు గలదో అది
క్రోధము. ఆ కామక్రోధములయుత్కటావస్థ లోకవేదవిరోధము ననుసంధిం
చుటకుఁ బ్రతిబంధక మయి లోకవేదవిరుద్ధ విషయములందుఁ బ్రవర్తించుట కు
న్ముఖత్వరూప మయినది నదీవేగసామ్యముచే వేగ మని చెప్పఁబడుచున్నది.
ఎట్లు నదీవేగము వర్షర్తువునం దతిప్రబలమై లోకవేదవిరోధము ననుసం
ధించుటచే ఇచ్ఛింపనివానినిగూడ సుడిలోఁ బడఁద్రోసి ముంచి క్రిందికిఁ గొని
పోవుచున్నదో, అట్లు కామక్రోధములవేగముగూడ వర్షాకాలస్థానీయ మైనవిష
యాభిధ్యానాభ్యాసముచేత నతిప్రబలమై లోకవేదవిరోధానుసంధానముచే ఇచ్ఛిం
పనివానిఁగూడ విషయం బనుసుడియందుఁ బడఁద్రోసి సంసారసముద్రమునందు
ముంచి క్రిందికి మహానరకమునకుఁ గొనిపోవుచున్నది యని వేగపదప్రయోగముచే
సూచింపఁబడినది. ఇది "అథ కేన ప్రయుక్తో ఽయమ్" అనుచోట వివరింపఁబడినది.

అట్టి యీ కామక్రోధోద్భవ మయిన వేగమును అంతఃకరణప్రక్షోభరూపమును స్తంభము స్వేదము మొదలగు ననేకబాహ్యవికారములు లింగముగాఁ గలదానిని; ప్రాక్ శరీర విమోక్షణాత్ = శరీరవిమోక్షణమువఱకు; అనేకనిమిత్తములవలన సర్వదా సంభావిత మగుటచే నమ్మఁదగనిదానిని లోపలఁ బుట్టినంతనె, ఇహైవ— బహిరింద్రియవ్యాపారరూప మయినగర్తపతనమునకు ♦ మున్నే; యః = ఏధీరుఁ డైనయతి; నదీవేగమును తిమింగిలమువలె విషయదోషదర్శనాభ్యాసజన్య మగునట్టి కార మనుపేరుగల వైరాగ్యముచేత, సోఢుమ్ = దాని కనురూప మయినకార్యమును సంపాదింపక నిరర్థకముగా చేయుటకు; శక్నోతి=సమర్థుఁ డగుచున్నాఁడో; సః=అతఁడే; యుక్తః = యోగి; సః = అతఁడే; సుఖీ = సుఖము గలవాఁడు; అతఁడే, నరః= పురుషుఁడు, పురుషార్థము సంపాదించుటవలన. తదితరుఁడో ఆహారనిద్రాభయమైథునాది పశుధర్మమాత్రరతుఁ డగుటచే మనుష్యాకారము గలపశువే యని భావము. ప్రాక్ శరీరవిమోక్షణాత్ అనుటకు మఱియొకవ్యాఖ్యానము.—ఎట్లు మరణానంతరము విలపించుచున్నస్త్రీలచేఁ గాఁగిలింపఁబడినను బుత్త్రాదులచే దహింపఁబడినను ప్రాణశూన్యుఁ డగుటవలనఁ గామక్రోధవేగమును సహించుచున్నాఁడో అట్లు, మరణము కంటె, ప్రాక్ = ముందుగూడ, జీవించియుండియే యెవ్వఁడు సహించుచున్నాఁడో అతఁడు యుక్తుఁడు ఇత్యాదిగా. ఇంచు, మరణమునందువలె జీవించి యున్నపుడును కామక్రోధములయనుత్పత్తి * మాత్రమె చెప్పుపక్షమున ఈవ్యాఖ్యానము యుక్త మగును, « ప్రాణే గతే యథా దేహ స్సుఖం దుఃఖం న విన్దతి। తథాచే త్ప్రాణయుక్తోఽపి స కైవల్యాశ్రమే వసేత్ »❡ అని వసిష్ఠుఁడు చెప్పినట్లు. ఇచటనో ఉత్పన్నములయిన కామక్రోధములను సహించుట ప్రస్తుతముగా నుండుటచే నవి పుట్టకయే యుండుట విషయము గాదు.

శ్రీ. ఎందువలన మోక్షమే పరమపురుషార్థమో, దానికిఁ గామక్రోధవేగము అతిప్రబల మయిన ప్రతిపక్షమో, అందువలన దాని సహించుటయందు సమర్థుఁ డగువాఁడే మోక్షము నొందువాఁ డని చెప్పుచున్నాఁడు.—కామమువలనను క్రోధమువలనను ఏవేగ ముద్భవించుచున్నదో మనోనేత్రాది క్షోభలక్షణము,

♦ గుడిలోఁ బడుటకు.

* పుట్టకుండుట.

❡ ప్రాణము పోయినపుడు దేహము ఎట్లు సుఖమును దుఃఖమును బొందదో అట్లు ప్రాణముతోఁ గూడినదైనను అగునేని అతఁడు కైవల్యాశ్రమమునందు వసింపవలయును.

దానిని; ఇహైవ = అది యుద్భవించుసమయమునందే; యః నరః = ఏపురుషుఁడు; సోఢుమ్ = నిరోధించుటకు; శక్నోతి; అదియును క్షణమాత్రము కాదు, మరియేమనఁగా, శరీరవిమోక్షణాత్ ప్రాక్—దేహపాతము వఱకని యర్థము. ఎవ్వఁ డిట్టివాఁడో, సః = అతఁడే; యుక్తః= సమాహితుఁడును; సుఖీ = సుఖము గలవాఁడును అగుచున్నాఁడు. ఇతరుఁడు కాఁడు. లేక. మరణమునకుఁ బిమ్మట రోదనము సేయుచున్నస్త్రీలచేఁ గౌఁగిలింపఁబడుచున్నను బుత్త్రాదులచే దహింపఁబడుచున్నను ఎట్లు ప్రాణశూన్యుఁ డగుటచేఁ గామక్రోధవేగమును సహించుచున్నాఁడో, అట్లు మరణమునకు ముందుగూడ జీవించియుండియే యెవ్వఁడు సహించుచున్నాఁడో వాఁడే యుక్తుఁడును సుఖియు నని యర్థము. అట్లు చెప్పఁబడినది వసిష్ఠునిచేత «ప్రాణే గతే యథా దేహః సుఖం దుఃఖంచ విన్దతి। తథా చే త్ప్రాణయుక్తో ఽపి స కైవల్యాశ్రమే వసేత్ » అని.

ప. ఇఁక సుఖప్రాప్తికి అభివ్యంజకమయినసామగ్రిఁ జెప్పుచున్నాఁడు.— యః = ఏపురుషుఁడు; ఇహైవ = ఈవర్తమానదేహమునందే; కామక్రోధోద్భవం వేగం సోఢుం శక్నోతి—కామక్రోధములవలనఁ బుట్టునట్టిమనోవేగమును సహింపఁ జాలునో యని యర్థము. అదియు నిరంతరముగా నని చెప్పుచున్నాఁడు.—శరీరవిమోక్షణాత్ ప్రాక్—దేహపాత మగువఱకు నని యర్థము. ఎవ్వఁ డిట్టివాఁ డగునో, సః= అతఁడే; యుక్తః; అతఁడే, నరః సుఖీ—పురుషార్థము గలవాఁడును సుఖియు నగుచున్నాఁడు.

రా. శరీరవిమోక్షణాత్ ప్రాక్ = దేహపాతమునకు మున్ను; ఇహైవ = సాధనానుష్ఠానావస్థయందే; ఆత్మానుభవప్రీతిచేత, కామక్రోధోద్భవం వేగమ్; సోఢుమ్ = నిరోధించుటకు; యః శక్నోతి = ఎవ్వఁడు సమర్థుఁ డగుచున్నాఁడో. సః = అతఁడు; యుక్తః = ఆత్మానుభవమునకుఁ దగినవాఁడు. సః = అతఁడే; సుఖీ = శరీరమోక్ష మయిన పిమ్మట ఆత్మానుభవసుఖమునందే యుండువాఁడు కాఁ గలఁడు.

మా. తత్పరిత్యాగమును ప్రశంసించుచున్నాఁడు.— కామక్రోధోద్భవం వేగం సోఢుం శక్నోతి; శరీరవిమోక్షణాత్ప్రాక్—ఎట్లు మనుష్యశరీరమునందు సహించుట సులభం బగునో అట్లితరశరీరంబులందుఁ గా దని భావము. బ్రహ్మలోకాదికమో కామజయము గలవారికే కలుగును.

యో ఽన్తస్సుఖో ఽన్తరారామ స్తథా ఽన్తర్జ్యోతి రేవ యః
స యోగీ బ్రహ్మనిర్వాణం బ్రహ్మభూతో ఽధిగచ్ఛతి. ౨౪

భా. ఎట్టివాఁడై బ్రహ్మమునం దున్నవాఁడు బ్రహ్మము నొందుచున్నాఁడు ? అనఁగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు భగవంతుఁడు.—యః = ఎవ్వఁడు; అన్తస్సుఖః = లోపలనే—ఆత్మయందే సుఖము గలవాఁడును; అన్తరారామః = లోపలనే—ఆత్మయందే క్రీడ గలవాఁడును అగునో; తథా = అట్లు; యః = ఎవ్వఁడు; అన్తర్జ్యోతి రేవ = ఆత్మయే ప్రకాశముగాఁ గలవాఁడే యగునో; ఎవ్వఁ డిట్టివాఁడో, సః యోగీ = ఆయోగి; బ్రహ్మనిర్వాణమ్ = బ్రహ్మమునందు నిర్వృతిని—మోక్షమును; ఇట జీవించి యున్నపుడే, బ్రహ్మభూతస్సన్ = బ్రహ్మమే యయినవాఁడై; అధిగచ్ఛతి = పొందుచున్నాఁడు.

ఎవ్వఁడు ఆత్మయందే యానందించుచు ఆత్మయందే క్రీడించుచు ఆత్మప్రకాశమునే యనుభవించు చుండునో అట్టియోగి బ్రహ్మభూతుఁడై బ్రహ్మమునందే నిర్వృతిరూప మయినమోక్షమును జీవించి యున్నప్పుడే పొందు నని తాత్పర్యము.

ఆ. జ్ఞానమున కత్యంతాంతరంగ మయిన యాత్మమాత్రనిరతతను జూపుచుఁ బ్రకృతుఁ డైనబ్రహ్మవిదునే విశేషించుచున్నారు ఎట్టివాఁడై ఇత్యాదిగా. ఎట్లు లోపలనే సుఖము బాహ్యవిషయములచేతఁ గాదో అట్లు లోపలనే జ్యోతిస్సు శ్రోత్రాదులచేతఁ గాదు, కావున విషయాంతరవిజ్ఞానరహితుఁ డని చెప్పుచున్నాఁడు ద్వితీయపాదముచేత. ఇట్టి విశేషణములతోఁ గూడినసమాధి గలవాఁడు జీవించి యుండియె ముక్తిని బొందుచున్నాఁ డని చెప్పుచున్నాఁ డుత్తరార్ధముచేత. ఆత్మయందే సుఖము గలవాఁ డనుటచే బాహ్యవిషయాపేక్ష లేకుండుట వివక్షితము. ఆత్మయందే క్రీడ గలవాఁ డనుటచే స్త్రీ మొదలగువిషయముల యపేక్ష లేకయె క్రీడచేఁ గలుగుఫలము నొందుట వివక్షితము. ఆత్మయే ప్రకాశముగాఁ గలవాఁ డనుటచే నింద్రియాదిజన్యప్రకాశము లేనివాఁ డనుట వివక్షితము. ఇట్టి విశేషణములతోఁ గూడి సమాహితుఁడై యుండువాఁడు జీవించియుండినప్పుడే బ్రహ్మభావమును బొందుచున్నాఁడు—బ్రహ్మమునందుఁ బరిపూర్ణ మయిన సర్వానర్థనివృత్త్యుపలక్షిత మగునిర్వృతిని నిరతిశయానందావిర్భావలక్షణ మయిన స్థితిని బొందుచున్నాఁ డని చెప్పుచున్నారు ఎవ్వఁ డిట్టివాఁడో ఇత్యాదిగా.

హ. ♦♦

♦♦ శంకరభాష్యముతో సమానము.

శ౦. నిత్యానిత్యవివేక వైరాగ్య తీవ్రమోక్షేచ్ఛలచే సర్వంబును సన్న్యసించి శమాద్యంతరంగసాధనముల సంపాదించి శ్రవణమననములు చేసి వానిచే నాత్మవిజ్ఞానము నొందినట్టి యతి యెవ్వఁడు గలఁడో, అతఁడు విదేహకైవల్యార్థియే యగుచు బ్రహ్మనిష్ఠచే నుండిననే ముక్తిం బొందుచున్నాఁడు, వేఱువిధమునఁ బొందఁజాలఁ డని సూచించుటకై చెప్పుచున్నాఁడు.—యోగీ = శ్రవణమననములచేఁ బొందినయాత్మజ్ఞానముయొక్క పరిపాకముకొఱకు సమాధినిష్ఠయందుఁ బ్రవర్తించినట్టి; యః = ఏబ్రహ్మవిదుఁ డగుయతి గలఁడో, సః = అతఁడు; సదా, అన్తర్జ్యోతి రేవ = అంతర్జ్యోతియే కావలయును, ఏవకారము అన్నిటితోను సంబంధించుచున్నది, "సర్వస్మా దన్తరతరం య దయమాత్మా" ♦ అనుశ్రుతివలన, అంతశ్శబ్దముచే నిట సర్వాంతరుం డగుటవలన ఆత్మ చెప్పఁబడుచున్నాఁడు, "మనో జ్యోతిః" అనుశ్రుతివలన జ్యోతిశ్శబ్దముచే మనస్సు చెప్పఁబడుచున్నది, ఆత్మయందే మనస్సు గలవాఁడే కావలయును, ఎప్పుడును బాహ్యజ్యోతి కాఁగూడదు, సదా సర్వత్ర ఆత్మనే చూడవలయును ఎప్పుడును బాహ్యమును జూడఁగూడ దని యర్థము. అన్తరారామః = అంతః—ఆత్మయందే ఆరమణము—అహంబుద్ధికిఁ గ్రీడ గలవాఁడు కావలయును, ఎప్పుడును అనాత్మరాముఁడు కాఁగూడదు, ఎల్లప్పుడును ఆత్మయందే యహంబుద్ధి గలవాఁడు కావలయును ఎప్పుడును అనాత్మయం దహంబుద్ధి గలవాఁడు కాఁ గూడ దని యర్థము. అన్తస్సుఖః = ఎల్లప్పుడును ఆత్మయందే సాధనాపేక్ష లేని యాత్మీయసుఖము గలవాఁడు, సదా ఆత్మచేతనే సంతోషము నొందవలయు నని యర్థము. సః యోగీ, తానే నిరంతరబ్రహ్మనిష్ఠచే, బ్రహ్మభూతః= నిశ్శేషముగా దేహాత్మభావమును విడిచి బ్రహ్మమునందే యాత్మభావమును బొందినవాఁడై; బ్రహ్మనిర్వాణమ్ = విదేహకైవల్యసుఖమును; అధిగచ్ఛతి = పొందుచున్నాఁడు. ఈచెప్పినలక్షణము గలవాఁడే విదేహముక్తిని బొందు నని యర్థము.

మ. కామక్రోధవేగమును సహించుటచేతమాత్రమె ముక్తుఁ డగు నను నది లేదు. మ తేమనఁగా.—అన్తః—బాహ్యవిషయాపేక్ష లేకయే స్వరూపభూత మయిన సుఖమెవ్వనికిఁ గలదో అతఁ డంతస్సుఖుఁడు—బాహ్యవిషయములచేఁ గలుగుసుఖము లేనివాఁ డని యర్థము. ఎట్లు బాహ్యసుఖము లేక పోవును ? అనఁగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు—అన్తః—ఆత్మయందే కాని బాహ్యసుఖసాధన మయినస్త్ర్యాదివిషయమునందుఁ గాదు, ఆరామము—ఆరమణము క్రీడ యెవ్వనికో అతఁ డంతరారాముఁడు—

♦ ఈయాత్మ యనునది యేది గలదో అది యన్నిటికన్నను మిక్కిలి అంతరము.

సర్వపరిగ్రహములను విడిచినవాఁ డగుటచే బాహ్యసుఖసాధనములు లేనివాఁ డని యర్థము. ఓయీ! సర్వపరిగ్రహములను విడిచిన యతికిఁ గూడ యదృచ్ఛాప్రాప్తము లగుకోకిలాదిమధురశ్రవణంబును మందమారుతస్పర్శంబును చంద్రోదయమయూరనృత్యాదిదర్శనంబును అతిమధురశీతలగంగోదకాదిపానంబును కేతకకుసుమసౌరభాద్యాఘ్రాణంబును మొదలగుగ్రామ్యములచే సుఖోత్పత్తి సంభవించుటవలన, ఎట్లు బాహ్యసుఖములును తత్సాధనంబులును లేనివాఁ డనవచ్చును? అనఁగా నందుకుఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—తథా అన్తర్జ్యోతి రేవ యః—ఎట్లు అంతరమునందే సుఖమో బాహ్యవిషయములచే లేదో, అట్లు, అన్తః—ఆత్మయందే జ్యోతిః—విజ్ఞానము, బాహ్యము లగునింద్రియమ్ములచేఁ గాదు, ఎవ్వనికో అతఁ డంతర్జ్యోతి, శ్రోత్రాదిజన్యమయిన శబ్దాదివిషయవిజ్ఞానము లేనివాఁడు; ఏవకారము మూఁడువిశేషణములందును అన్వయించుచున్నది; సమాధికాలమునందు శబ్దాదిప్రతిభాసము లేమివలనను ఉత్థానకాలమునందుఁ దత్ప్రతిభాసము కలిగినను మిథ్యాత్వనిశ్చయంబువలనను బాహ్యవిషయములచే నతనికి సుఖోత్పత్తి సంభవింప దని యర్థము. యః = ఇట్టివిశేషణములతోఁ గూడినవాఁ డెవ్వఁడో; సః = అట్టి, యోగీ= సమాహితుఁడు; బ్రహ్మనిర్వాణమ్= బ్రహ్మము పరమానందరూపము, కల్పితద్వైతోపశమరూపం బగుటచే నదియే నిర్వాణము, కల్పిత మయినభావము అధిష్ఠానాత్మక మగుటవలన, దానిని, అవిద్యాఽఽవరణనివృత్తిచే, అధిగచ్ఛతి = నిత్యప్రాప్తమునే పొందుచున్నాఁడు. ఎందువలన ననఁగా, ఎల్లప్పుడునే బ్రహ్మభూతుఁడు, ఇతరుఁడు గాఁడు, బ్రహ్మైవసన్ బ్రహ్మాఽప్యేతి" ♦ అనుశ్రుతివలనను, "అవస్థితే రితి కాశకృత్స్నః" అనున్యాయమువలనను ✱.

శ్రీ. కామక్రోధవేగమును సంహరించు మాత్రముననే మోక్షముఁ బొందఁడు, మ ఱేమనఁగా.—అన్తః—ఆత్మయందు సుఖ మెవ్వనికో విషయములందు లేదో అతఁ డంతస్సుఖుఁడు. ఆత్మయందే క్రీడ యెవనికో వెలుపల లేదో వాఁ డంతరారాముఁడు. ఆత్మయందే జ్యోతిస్స—దృష్టి యెవ్వనికో గీతనృత్యాదులందు లేదో అతఁ డంతర్జ్యోతి. అట్టివాఁడు, ఇట్లు, బ్రహ్మభూతః = బ్రహ్మమునం దున్నవాఁడై; బ్రహ్మనిర్వాణమ్ = బ్రహ్మమునందు లయమును; అధిగచ్ఛతి = పొందుచున్నాఁడు.

♦ బ్రహ్మమే యయినవాఁడు కావున బ్రహ్మమును బొందుచున్నాఁడు.

✱ బ్రహ్మసూ. అ ౧. పా ౪. సూ ౨౨.—అవస్థితేః—బ్రహ్మమే జీవరూపమున నుండుటవలన అభేదముగా నుపక్రమించుట యుక్త మని కాశకృత్స్నాచార్యులు చెప్పెదరు.

ప. †

రా. యః=ఎవఁడు; బాహ్యవిషయానుభవమును సమస్తమును విడిచి, అన్తస్సుఖః = ఆత్మానుభవమే సుఖముగాఁ గలవాఁడును. అన్తరారామః = ఆత్మయే యుద్యానవనముగాఁ గలవాఁడును, స్వగుణములచే ఆత్మయే తనకు సుఖవర్ధకముగాఁ గలవాఁడును; తథా=అట్లు; అన్తర్జ్యోతిః = ఆత్మైకజ్ఞానుఁడును *; యః=ఎవ్వఁడెట్టివాఁడుగా నున్నాఁడో; సః=అట్టి; బ్రహ్మభూతః యోగీ; బ్రహ్మనిర్వాణమ్=ఆత్మానుభవసుఖమును; అధిగచ్ఛతి=పొందుచున్నాఁడు.

ఎవ్వఁడు బాహ్యవిషయానుభవమును విడిచి యాత్మానుభవమునే చేయుచు ఆత్మవలననే సుఖాభివృద్ధి నొందుచు ఆత్మనే యనుసంధించుచుండునో అట్టియోగి అసంకుచితజ్ఞానాదిలక్షణం బగునాత్మస్వరూపంబున నుండునట్టివాఁడు, ఆత్మానుభవసుఖమును బొందుచున్నాఁ డని తాత్పర్యము.

మా. జ్ఞానిలక్షణమును బ్రపంచించుచున్నాఁ డుత్తరశ్లోకములచేత.—ఆరామ మనఁగాఁ బరదర్శనాదులచేఁ గలుగుసుఖము, ఇచటనో పరమాత్మదర్శనాదికముచేఁ గలుగుసుఖము ఆరామ మనఁబడుచున్నది. సుఖ మనఁగా నుపద్రవము క్షయించినపుడు అభివ్యక్త మగునది, ఇచటనో కామాదిక్షయమునందు వ్యక్తమయినయాత్మసుఖము. స్వయంజ్యోతి యగుటవలన భగవంతుఁడు జ్యోతిశ్శబ్దముచేఁ జెప్పఁబడుచున్నాఁడు, హృదయమునందు భగవంతుఁ డభివ్యక్తుఁ డగుటవలన అన్తర్జ్యోతిః ••. అందఱు నంతర్జ్యోతు లయినను అభివ్యక్తివలన విశేషము. అసంప్రజ్ఞాతసమాధినిష్ఠులకు బాహ్యము కనఁబడమివలన, కనఁబడినను అకించిత్కరం బగుటవలన ఏవశబ్దము. అట్లు చెప్పఁబడినది «దర్శన స్పర్శ సంభాషా ద్యత్సుఖం జాయతే నృణామ్ । ఆరామ స్సతువిజ్ఞేయ స్సుఖం కామక్షయోదితమ్» § అని నారదీయమునందు. «స్వజ్యోతిష్ట్వా న్మహావిష్ణో రన్తర్జ్యోతి స్తు తన్మతః» ♦ అనియును.

† శ్రీధరీయముతో సమానము.

* ఆత్మవిషయముననే జ్ఞానము గలవాఁడును.

•• హృదయమునందు భగవంతుండు గలవాఁడు.

§ దర్శనస్పర్శసంభాషణములచే నేసుఖము మనుష్యులకుఁ బుట్టుచున్నదో అది యారామము, కామక్షయముచేఁ గలుగునది సుఖము.

♦ మహావిష్ణువు స్వయంజ్యోతి యగుటవలన అమ్మహావిష్ణువునం దున్నవాఁడు అంతర్జ్యోతి యనఁబడును.

అంత స్సుఖత్వాదికమునకుఁ గారణము చెప్పుచున్నాఁడు—బ్రహ్మభూతః=బ్రహ్మమునం దున్న వాఁడు.

లభన్తే బ్రహ్మనిర్వాణ ఋషయః క్షీణకల్మషాః
ఛిన్నద్వైధా యతాత్మానః సర్వభూతహితే రతాః. —౨౫

భా. మఱియును. లభన్తే=పొందుచున్నారు; బ్రహ్మనిర్వాణమ్ = మోక్షమును; ఋషయః=సమ్యగ్దర్శనము గలవారు, సన్న్యాసులు; క్షీణకల్మషాః=నశించిన పాపాదిదోషములుగలవారలు; ఛిన్నద్వైధాః= పోఁగొట్టఁబడినసంశయముగలవారలు; యతాత్మానః=నిగ్రహింపఁబడినయింద్రియములు గలవారలు; సర్వభూతహితే రతాః—సర్వభూతహితే=సమస్తభూతములకును అనుకూలభావమునందు; రతాః=ఆసక్తులు; హింస చేయనివారని యర్థము.

యజ్ఞాదినిత్యకర్మానుష్ఠానమువలనఁ బాపక్షయము నొంది శ్రవణాదులచే సంశయనివృత్తి గలవారై జితేంద్రియులై భూతహింస విడిచి సమ్యక్జ్ఞానము నొందినట్టిసన్న్యాసులు మోక్షము నొందుచున్నా రని తాత్పర్యము.

ఆ. ముక్తిహేతు వగుజ్ఞానమునకు సాధనాంతరముఁ జెప్పుచున్నారు మఱియును అని. యజ్ఞాదినిత్యకర్మానుష్ఠానమువలనఁ బాపాదిరూప మయినకల్మషము క్షయించుచున్నది, అంత శ్రవణాదులు పలుమాఱు చేయుటవలన సమ్యగ్దర్శనము కలుగుచున్నది, అందువలన ముక్తి యప్రయత్నంబున సిద్ధించుచున్న దని చెప్పుచు న్నాఁడు లభన్తే ఇత్యాదిగా. జ్ఞానప్రాప్తికి నుపాయాంతరము చూపుచున్నాఁడు ఛిన్నేత్యాదిగా. శ్రవణాదులచే సంశయములఁ బోఁగొట్టుకొనుటయుఁ గార్యకరణముల * నియమించుటయు దయాళువై హింసింపకుండుటయు—అనునివి గూడ సమ్యక్జ్ఞానప్రాప్తికిఁ గారణ మని యర్థము. ప్రతిపదవ్యాఖ్యానము స్పష్ట మగుట వలన వివరింపఁబడదయ్యె.

హ. ♦

శం. క్షీణకల్మషత్వము ఛిన్నద్వైధత్వము యతాత్మత్వము మొదలగు ధర్మములతోఁ గూడినవారై సదా యాత్మయందే యెవరు రమించుచున్నారో

* దేహేంద్రియముల.

♦ శంకరభాష్యముతో సమానము.

అట్టి వారలే విదేహముక్తిని బొందుదు రని చెప్పుచున్నాఁడు.—యతాత్మానః = యతము—చక్కఁగా నిగ్రహింపఁబడినది బాహ్యసక్తినుండి మరలింపఁబడినది, ఆత్మ—మనస్సు ఎవ్వరికో వారలు యతాత్ములు, అన్నిటినుండియు నిరుద్ధ మయినయంతరంగము గలవారై; సర్వభూతహితే = త దేత త్ప్రేయః పుత్త్రా త్ప్రేయో విత్తా త్ప్రేయో ఽన్యస్మా త్సర్వస్మా దన్తరతరం యదయమాత్మా ॥ ♦ అను శ్రుతివలనను ఆనందరూపుఁ డగుటవలనను, బ్రహ్మాది స్తంబపర్యంతము లగు సర్వభూతములకును ఆత్మయె హితుఁడు—ప్రియుఁడు, అట్టి సర్వభూతంబులకును ఆత్మ యగు స్వాత్మయందు బ్రహ్మమునందే; రతాః = నిరతులు; ఋషయః = ఏయతు లగుచున్నారో, ఎవ్వరు సదా ఆత్మయందే రమించుచున్నారో వారు; సదా ఆత్మనిష్ఠచే, క్షీణకల్మషాః=నిశ్శేషముగా క్షయించినవాసనాఖ్య మగుమనఃకషాయరూప మయినకల్మషము గలవారలై, బ్రహ్మయోగనిష్ఠు లగుటచే నంతఃకరణదోషము నశించినవారలై; అందువలననే పుట్టినయాత్మతత్త్వజ్ఞానముచే, ఛిన్నద్వైధాః—అర్థద్వైధాత్వము * నవలంబించి కలుగుచున్నవి కావున ద్వైధము లనఁగా సంశయములు, స్థాణుత్వపురుషత్వబుద్ధు లొకటిగా సమావేశము నొందినం గదా సంశయము పుట్టుచున్నది, స్థాణువో పురుషుఁడో యని, ఇట్లే యిందుఁగూడ అర్థజ్ఞానద్వివిధత్వము నవలంబించి సంశయములు పుట్టుచున్నవి, అది యెట్లనఁగాఁ జెప్పెదము.—ఆత్మ చిద్రూపుఁడో అచిద్రూపుఁడో, చిద్రూపుఁడైనను నిత్యుఁడో అనిత్యుఁడో, నిత్యుఁడైనను దేహేంద్రియాదులకంటె భిన్నుఁడో అభిన్నుఁడో, భిన్నుఁడైనను దేహాదులతో సంస్పృష్టుఁడో అసంస్పృష్టుఁడో, అసంస్పృష్టుఁడైనను కర్తృత్వాదిధర్మవిశిష్టుఁడో కాఁడో, కర్తృత్వాదిధర్మములు లేనివాఁడైనను అసంగుఁడో కాఁడో, అసంగుఁడైనను దేహేంద్రియాదికర్మలేపము గలవాఁడో కాఁడో, కర్మలేపము లేనివాఁడైనను బ్రహ్మముకంటె అభిన్నుఁడో కాఁడో, బ్రహ్మముకంటె నభిన్నుఁడైనను బ్రహ్మాత్మైకత్వవిజ్ఞానము నాకుఁ గలిగినదో లేదో, కలిగినను ఆజ్ఞానము యథార్థమో అయథార్థమో, యథార్థమైనను ముక్తికి సాధకమో కాదో, ముక్తిసాధకమైనను నాకు జీవన్ముక్తి కలదో లేదో, జీవన్ముక్తి యున్నను విదేహముక్తి సిద్ధించునో సిద్ధింపదో—ఇవి మొదలగునవి సంశయములు; పూర్వోక్తజ్ఞానముచే, ఛిన్నములు—నశించినవి యగుసంశయములు

♦ అట్టి యిది పుత్త్రునికంటెఁ బ్రియము, విత్తముకంటెఁ బ్రియము, ఇతరముకంటెఁ బ్రియము, అన్నిటికంటె అంతరము, ఏదో అది యీయాత్మ.

* రెండువిధము లగుటను.

గలవారు ఛిన్నద్వైధులు. అట్టివారలై; బ్రహ్మనిర్వాణమ్=విదేహముక్తిని; లభన్తే= పొందుచున్నారు.

మ. ముక్తిహేతు వగుజ్ఞానమునకు సాధనాంతరములను వివరించుటకై చెప్పుచున్నాఁడు.— మొదట యజ్ఞాదులచే, క్షీణకల్మషాః; అంత నంతఃకరణశుద్ధిచే, ఋషయః=సూక్ష్మవస్తువును వివేచింప సమర్థులు, సన్న్యాసులు; అంత శ్రవణాదిపరిపాకముచే, ఛిన్నద్వైధాః=సర్వసంశయములును నివర్తిల్లినవారు; అంత నిదిధ్యాసన పరిపాకముచే, యతాత్మానః = పరమాత్మయందే యేకాగ్రచిత్తులు; ఇట్టివారలును, ద్వైతము చూడనివా రగుటచే, సర్వభూతహితే రతాః—హింస లేనివారు, అట్టి బ్రహ్మవిదులు; బ్రహ్మనిర్వాణం లభన్తే, “యస్మిన్ సర్వాణి భూతాని ఆత్మైవాఽభూ ద్విజానతః । తత్ర కో మోహః కశ్శోక ఏకత్వ మనుపశ్యతః” * అనుశ్రుతి వలన. బహువచనము “తద్యో యో దేవానామ్” ఇత్యాదిశ్రుతిచేఁ జెప్పఁబడిన యనియమమును •• ప్రదర్శించుకొఱకు. ↓

శ్రీ. ఋషయః=సమ్యగ్దర్శులు; క్షీణ మయినకల్మషము గలవారు; ఛిన్నమైనద్వైధము—సంశయము గలవారు; ఎందువలన ననఁగా, యతాత్మానః = నిగ్రహింపఁబడినచిత్తము గలవారు; సర్వభూతములకును హితమునందు రతులు—దయాళువులు; అట్టివారు, బ్రహ్మనిర్వాణమ్=మోక్షమును; లభన్తే=పొందుచున్నారు.

ప. ఇం దధికారులఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—ఋషయః=సమ్యక్ జ్ఞానము గలవారు; క్షీణకల్మషాః=శుద్ధచిత్తులు; ఛిన్నద్వైధాః=నఱుకఁబడిన ద్వైధము—సంశయము గలవారు; యతాత్మానః = సంయత మయినమనస్సు గలవారు; సర్వభూతహితే= నానావిధరూపము లయినసర్వభూతములకును దారతమ్యము విడిచి హితమునందు, రతాః; ఇట్టివారలు, బ్రహ్మనిర్వాణం లభన్తే.

రా. ఛిన్నద్వైధాః=శీతోష్ణాదిద్వంద్వములచే విడువఁబడినవారు; యతాత్మానః = ఆత్మయందె నియమింపఁబడినమనస్సు గలవారు; సర్వభూతహితే రతాః=

* దేనియందు జ్ఞానికి సర్వభూతములును ఆత్మయే—తానే యయ్యెనో, అందు—ఆయవస్థయందు ఏకత్వముఁ జూచువానికి మోహ మేది? శోక మేది?

•• ఎవ్వఁ డెఱుంగునో వానికి ముక్తి యగును గాని, ఇట్టివానికే యగు నను నియమము లే దనుటను.

↓ జ్ఞానము నొందినవారలందఱు ముక్తిని బొందుదురు. అందు జాత్యాదినియమము లే దని తెల్పుటకొఱకు.

తనవలె సర్వభూతములకును హితమునంతే నిరతులు; ఋషయః = ద్రష్టలు •• ఆత్మావలోకనపరులు; ఇట్టివార లెవ్వరో వారు, క్షీణకల్మషాః=నశించినయాత్మప్రాప్తి విరోధు లగుకల్మషములు సమస్తములును గలవారలై; బ్రహ్మనిర్వాణం లభన్తే.

మా. పాపక్షయంబువలన నిది సిద్ధించుచున్న దని చెప్పుచున్నాఁడు.— క్షీణకల్మషు లయి, ఛిన్నద్వైధాయతాత్ములు, ద్వైధ మనఁగా ద్వైధాభావము, సంశయము గాని విపర్యయము గాని; అట్లు చెప్పఁబడినది. « విపర్యయ స్సంశయో వా య ద్వైధం త్యక్తాత్మనామ్ । జ్ఞానాసినా తు త చ్ఛిత్త్వా ముక్తసఙ్గః పరివ్రజేత్ " • అని. ఛిన్నద్వైధులును ఆయతాత్ములును ఛిన్నద్వైధాయతాత్ములు, ఆయతాత్ములు = దీర్ఘ మయిన మనస్సు గలవారు, సర్వజ్ఞు లని యర్థము. అందు వలననే ఛిన్నద్వైధులు. అట్లు చెప్పఁబడినది « క్షీణపాపా మహాజ్ఞానా జాయన్తే గతసంశయాః " * అని. ఛిన్నద్వైధులు, యతాత్ములు అని భిన్నపదము లైనను గావచ్చును.

కామక్రోధ వియుక్తానాం యతీనాం యతచేతసామ్
అభితో బ్రహ్మనిర్వాణం వర్తతే విదితాత్మనామ్. ౨౬

భా. మఱియును.—కామక్రోధవియుక్తానామ్ = కామముచేతను క్రోధముచేతను విడువఁబడినవారును; యత చేతసామ్=నిగ్రహింపఁబడిన యంతఃకరణము గలవారలును; యతీనామ్ = సన్న్యాసులును; విదితాత్మనామ్ = తెలియఁబడిన యాత్మ గలవారలును; సమ్యగ్దర్శు లనుట, అట్టివారికి; అభితః = రెండువైపులను—జీవించియున్నపుడును, మృతులైనపుడును; బ్రహ్మనిర్వాణమ్ = మోక్షము; వర్తతే = ఉన్నది.

కామక్రోధములను విడిచి సన్న్యాసులై మనస్సును నిగ్రహించి సమ్యగ్దర్శనము నొందినవారికి జీవించి యున్నపుడు జీవన్ముక్తియు మృతిఁ బొందినపుడు విదేహముక్తియు, నిట్లు రెండువైపులను ముక్తి గల దని తాత్పర్యము.

ఆ. మున్ను కామక్రోధముల వేగమును సహింపవలయు నని తెలుపఁబడి నది, ఇప్పుడు వానినే విడువవలయునని చెప్పుచున్నారు మఱియును అని. ఓయీ! ఈ

•• చూచువారు.

• అపండితులకుఁ గల్గు విపర్యయముగాని సంశయము గాని ద్వైధ మనఁబడుచున్నది. దానిని జ్ఞానఖడ్గముచే ఛేదించి విడువఁబడిన సంగము గలవాఁడై సన్న్యసింపవలయును.

* క్షీణించినపాపము గలవారై గొప్పజ్ఞానము గలవారు నిస్సంశయు లగుచున్నారు.

చెప్పఁబడిన విశేషములు గలవారికి మృతిఁ బొందిన పిమ్మటనే మోక్షము జీవించి యున్నప్పుడు లే దనఁగా; అట్లు గా దని చెప్పుచున్నాఁడు అభితో బ్రహ్మనిర్వాణమ్ అని. అప్పుడు అస్మదాదులకుఁ గూడ అధిక కామాదిప్రభావము లేనివారికి ఎందువలన మోక్షము సిద్ధింపదు? అని యాశంకించి సమ్యగ్దర్శనము లేకుండుటవలన నని చెప్పుచున్నాఁడు విదితాత్మనామ్ అని. చెప్పినయర్థమునందు శ్లోకాక్షరముల కన్వయముఁ జెప్పుచున్నారు కామక్రోధవియుక్తానామ్ ఇత్యాదిగా.

హ. *

శ్లో. కామక్రోధములు విడిచి సదా యాత్మనిష్ఠచే నుండునట్టియతులకే జీవన్ముక్తిసుఖంబును విదేహముక్తిసుఖంబును సిద్ధించును, ఇతరులకు సిద్ధింప దను నాశయముతోఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—కామమనఁగా వస్తువులం దిష్టతాబుద్ధిచే మనస్సునకు బహిఃప్రవృత్తికి హేతు వగు నిచ్ఛావిశేషము. కామమునకు విఘాతము కల్గినపుడు వస్తువునం దనిష్టతాబుద్ధిచే మనస్సునకు బహిఃప్రవృత్తికే హేతువగుబుద్ధివృత్తివిశేషము క్రోధము. ఈరెండే శ్రవణమననసమాధులవిచ్ఛిత్తికిఁ బరమకారణము. ఇవిగలవానికి జ్ఞానము సిద్ధింపదు, సమాధియు సిద్ధింపదు. వీనిచే సమాధి విచ్ఛిన్న మగుచుండునపుడు నూఱువిధములశ్రవణము చేసినవానికిఁ గూడ సమ్యక్ జ్ఞానము సంభవింపదు. అది లేనపుడు మోక్షము లేదు. అందువలన ముముక్షువై సమాధి చేయఁ గోరునట్టి యతి యవశ్యము కామక్రోధములు లేనివాఁడు కావలయును. అని సూచించుటకై పలుమాఱు చెప్పి యున్నను గామక్రోధపరిత్యాగమును మఱవకుండుటకై మరల స్మృతికిఁ దెచ్చుచున్నాఁడు. కామక్రోధవియుక్తానామ్ = మీఁదలక్షణము గల కామక్రోధములచే విముక్తఁబడినవార లే యయిన వారును; యతీనామ్ = సన్న్యసించి శాంతు లయినవారును; యతచేతసామ్ = ప్రత్యగభిన్న మగుబ్రహ్మమునందే యతము—నియమంబున స్థాపిత మగుచిత్తము గల వారును, సర్వదా బ్రహ్మమునందే యుండువారును; అందువలననే, విదితాత్మనామ్= ఇట్టిదే నే నని స్వాత్మగానే తెలియఁబడిన సర్వాత్మకుఁ డగు ఆత్మ—నిర్విశేషుఁడగు పరమాత్మ గలవారును, అట్లు చక్కఁగా ఆత్మతత్త్వము దెలిసినట్టి బ్రహ్మవిదులకే; అభితః = రెండువైపులను—జీవద్దశయందును విదేహదశయందును; బ్రహ్మనిర్వాణమ్ = బ్రహ్మానందానుభవము; వర్తతే—సిద్ధించుచున్న దని యర్థము. ఇందుచే విక్షేపకారణ మగు కామక్రోధాదికమును దూరమున విడిచి సమాధినిష్ఠయందే యుండు

* శంకరభాష్యములో సమానము.

నట్టియతికే సమ్యక్జ్ఞానంబును దత్ఫల మయినమోక్షమును సిద్ధించు నని సూచితం బగుచున్నది.

మ. ఇట్లు కామక్రోధము లుత్పన్నములైనను వానివేగమును సహింప వలయు నని చెప్పఁబడినది. ఇప్పుడో వానియుత్పత్తికే ప్రతిబంధము చేయవలయు నని చెప్పుచున్నాఁడు.—కామక్రోధవియుక్తానామ్=కామక్రోధములవియోగము—అవి పుట్టకయుండుట, దానితోఁ గూడినవారును; కావుననే, యతచేతసామ్ = సంయత మయినచిత్తము గలవారలును; యతీనామ్ = యత్నము చేయునట్టి సన్న్యాసులును; విదితాత్మనామ్ = సాక్షాత్కరింపఁబడినపరమాత్మ గల వారును అట్టివారలకు, అభితః= రెండువిధము లయినవారికిని, జీవించి యున్నవారికిని మృతు లయిన వారికిని; బ్రహ్మనిర్వాణమ్ = మోక్షము; వర్తతే = ఉన్నది నిత్య మగుట వలన, కాని కలుగఁబోవునది కాదు సాధ్యము కామివలన.

శ్రీ. మఱియును.—కామక్రోధములచే విడువఁబడినవారలును, యతీనామ్ = సన్న్యాసులును; సంయత మయినచిత్తము గలవారలును, తెలియఁబడిన యాత్మతత్త్వము గలవారలు నగువారలకు; అభితః = రెండువిధము లయినవారికిని, మృతులకును జీవించి యుండువారికిని. దేహాంతమందే వారలకు బ్రహ్మమునందు లయ మని కాదు, మ ఱేమనఁగా, జీవించి యున్నవారికిఁ గూడఁ గల దని యర్థము.

ప. మఱియును.—పరమవైరు లగుకామక్రోధములచే వియుక్తులును; యతచేతసామ్ = నియమింపఁబడినమనస్సు గలవారలును; యతీనామ్ = సన్న్యాసులును; విదితాత్మనామ్ = తెలియఁబడినయాత్మతత్త్వము గలవారలును, అట్టి వారలకు; అభితః—జీవించి యున్నవారలకును మృతు లయినవారికిని; బ్రహ్మ నిర్వాణం వర్తతే.

రా. ఈ చెప్పినలక్షణము గలవారలకు బ్రహ్మము అత్యంతసులభం బని చెప్పుచున్నాఁడు.—కామక్రోధవియుక్తానామ్; యతీనామ్ = యత్నించుస్వభావము గలవారలును; యతచేతసామ్ = నియమింపఁబడినమనస్సు గలవారలును; విజితాత్మనామ్ = జయింపఁబడినమనస్సు గలవారలును ♦; అట్టివారలకు; బ్రహ్మ

♦ వీరిమతమునందుఁ జతుర్థపాదమున విజితాత్మనామ్ అని పాఠము.

నిర్వాణమ్, అభితః *, వర్తతే—ఇట్టివారలకుఁ జేతిలో నున్నది బ్రహ్మనిర్వాణం బని యర్థము.

మా. సులభముగూడ వారలకు బ్రహ్మ మని చెప్పుచున్నాఁడు.—అభితః = అంతటను.

స్పర్శాన్ కృత్వా బహి ర్బాహ్యాం శ్చక్షు శ్చైవా న్తరే భ్రువోః
ప్రాణా పానౌ సమౌ కృత్వా నాసాభ్యన్తరచారిణౌ. ౨౭

యతేన్ద్రియమనోబుద్ధి ర్ముని ర్మోక్షపరాయణః
విగతేచ్ఛాభయక్రోధో య స్సదా ముక్త ఏవ సః. ౨౮

భా. సమ్యగ్దర్శననిష్ఠు లగు సన్న్యాసులకు సద్యోముక్తి చెప్పఁబడినది. కర్మయోగంబును ఈశ్వరార్పితసర్వభావంబున ఈశ్వరునందు బ్రహ్మమునం దుంచి చేయఁబడుచున్నదై సత్త్వశుద్ధి జ్ఞానప్రాప్తి సర్వసన్న్యాసక్రమంబున మోక్షము కలిగించు నని భగవంతుఁడు పలుమాఱు వచియించెను. వచియింపఁ బోవుచున్నాఁడు గూడ. ఇఁక నిప్పుడు సమ్యగ్దర్శనమున కంతరంగ మయిన ధ్యానయోగమును విస్తరంబునఁ జెప్పఁదలఁచినవాఁడై దానికి సూత్రస్థానీయము లగుశ్లోకముల నుపదేశించుచున్నాఁడు.—స్పర్శాన్ = శబ్దాదులను; బాహ్యాన్ = వెలుపలివానిని; బహిః = వెలుపలనే; కృత్వా = చేసి, శ్రోత్రాదిద్వారమున లోపలికి బుద్ధియందుఁ బ్రవేశింపఁజేయఁబడుచున్నవి శబ్దాదు లగువిషయములు, వానిఁ జింతింప కున్నయెడ వెలుపలనుండునవి వెలుపలనే చేయఁబడిన వగుచున్నవి, వానిని అట్లు వెలుపలచేసి; చక్షుశ్చైవ=నేత్రమును గూడ; భ్రువోః = కనుబొమలయొక్క; అన్తరే = నడుమ; కృత్వా = చేసి; అట్లు, ప్రాణాపానౌ= ప్రాణాపానములను; నాసాభ్యన్తరచారిణౌ= నాసికలోపలఁ దిరుగువానిని; సమౌ = సమములనుగా; కృత్వా = చేసి; యతేన్ద్రియమనోబుద్ధిః = సంయతము లయిన యింద్రియములును మనస్సును బుద్ధియును గలవాఁడును; మునిః = మననమువలన మునియును, సన్న్యాసియును; ఇట్టి దేహసంస్థానము • గలవాఁడై, మోక్షపరాయణః=

* అంతటను.

• దేహస్థితి.

మోక్షమే పరమగతిగాఁ గలవాఁడును కావలయును. విగతేచ్ఛాభయక్రోధః=ఇచ్ఛయును భయమును క్రోధమును పోయినవిగాఁ గలవాఁడు; యః = ఎవ్వఁడు కలిగియున్నాఁడో; సః = ఆసన్న్యాసి; సదా = ఎల్లప్పుడును; ముక్తఏవ = ముక్తుఁడే యగుచున్నాఁడు. వానికి మోక్షము మఱియొకటి చేయవలసినది లేదు.

బాహ్యము లగు శబ్దాదివిషయములను మనసులోనికిఁ జొరనీయక వెలిగానే యొనరించి భ్రూమధ్యమున దృష్టి నిలిపి నాసాభ్యంతరమున సంచరించునట్టి ప్రాణాపానములను కుంభకముచే సమములనుగా నిరోధించి యింద్రియములను మనస్సును బుద్ధిని నిగ్రహించినవాఁడై మోక్షపరాయణుండై ఇచ్ఛాభయక్రోధములు లేనివాఁడై యే సన్న్యాసి యున్నాఁడో అతఁడు సర్వదా ముక్తుఁడుగానే యున్నాఁడని తాత్పర్యము.

ఆ. కడచినదాని ననువదించి మీఁది మూఁడుశ్లోకములకుఁ దాత్పర్యముఁ జెప్పుచున్నారు సమ్యగ్దర్శననిష్ఠులు ఇత్యాదిగా. ఈశ్వరార్పితసర్వభావంబునకా—భగవంతుఁ డగు పరమేశ్వరునియందు సమర్పింపఁబడిన సమస్తము లయిన దేహేంద్రియమనస్సులయొక్క భావము—చేష్టావిశేషము, ఎప్పుడును వానికి బహిర్వ్యాపారము లేదు, దానిచేత నని యర్థము. ఇఁకకా—కర్మయోగమును దత్ఫలంబును జెప్పిన పిమ్మట. తమయంతనే బాహ్యము లయినవిషయముల నెందువలన బహిష్కరించుట? అని యాశంకించి చెప్పుచున్నారు శ్రోత్రాదిద్వారమున నిత్యాదిగా. వాని బహిష్కరించుట యెట్టి దని యాశంకించి చెప్పుచున్నారు వాని ఇత్యాదిగా. విషయప్రవణతను బరిత్యజించి దృష్టిఁగూడ విక్షేపపరిహారార్థము భ్రూమధ్యమునఁ జేసి, నాసాభ్యంతరమున సంచరించుస్వభావము గలప్రాణాపానములను, సమములనుగా—న్యూనాధికములు లేనివానిఁగా కుంభకముచే నిరుద్ధములనుగాఁ జేసి కరణంబుల యన్నింటి నిట్లు సంయమనము చేసి ప్రాణాయామపరుండై యేమి చేయవలయు ననఁగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు—యతేన్ద్రియమనోబుద్ధిః ఇత్యాదిగా. ఇంద్రియాదుల సంయమము చేసి మోక్షమునే గోరుచు మునిమననశీలుండు కావలయు నని యర్థము. జ్ఞానాతిశయనిష్ఠుండును ఎల్లప్పుడును ఇచ్ఛాదిశూన్యుండు నగు సన్న్యాసికి ముక్తి యనాయాసముగా సిద్ధ మగుటవలన వాని కేమియుఁ గర్తవ్యము లే దని చెప్పుచున్నాఁడు—విగతే చ్ఛేత్యాదిగా, రెండవశ్లోకము పూర్వార్ధాక్షరముల

వ్యాఖ్యానము చేయుచున్నారు యతేన్ద్రియే త్యాదిగా. ఉత్తరార్ధాత్మకముల వ్యాఖ్యానము చేయుచున్నారు విగ తేత్యాదిగా.

హ. * వానికి మోక్షముకంటె నితరము కర్తవ్యము లేదు. *

శం. యతచేతసామ్ అని సమ్యక్ జ్ఞానసిద్ధికిని దత్ఫలసిద్ధికిని సమాధి పరమ కారణం బని సూచించి యాసమాధియోగమునే సాధనసహితముగా నుపదేశింపఁ గోరినవాఁడై దానికి సూత్రభూతము లయిన మూఁడుశ్లోకముల నుపదేశించుచున్నాఁడు అందు మొదట రెండుశ్లోకములచే నిదిధ్యాసనము చేయువానికి అంతరంగ సాధనము లాఱు కర్తవ్యము లని యుపదేశించుచున్నాఁడు.—బాహ్యాన్ = తనకు వెలుపలనే భ్రాంతిచేఁ గల్పితములు బాహ్యములు, అట్టి; స్పర్శాన్ = శబ్దాదివిషయములను; బహిఃకృత్వా = బహిర్దేశమునందే నిలిపి, మనస్సుచే దేనిని స్మరింపక యని యర్థము; ఇటు అటు దృష్టి పాఱకుండునట్లు, భ్రువోః అన్తరే = భ్రూమధ్యమునందు; చక్షుః = దృష్టిని; ఉంచి; అట్లు; నాసాభ్యన్తరచారిణౌ; ప్రాణాపానౌ; సమౌ = సామ్యావస్థను బొందినవానిఁగా; హృదయంబునందు; కృత్వా = నిలిపి, కేవలకుంభకముఁ జేసి యని యర్థము; పాపక్షయార్థమును మనస్సు నిశ్చల మగుటకును కేవలకుంభకమును ముముక్షువు చేయవలయును; యతేన్ద్రియమనోబుద్ధిః = యతములు—సంయతములు తమతమవిషయములనుండి మరలింపఁబడినవి యగు ఇంద్రియములును మనస్సును బుద్ధియును గలవాఁడై, ఇంద్రియములచే విషయగ్రహణంబును మనస్సుచే విషయచింతనమును బుద్ధిచే అవశముగాఁ బ్రాప్తించి విషయమునైనను గ్రహించుటను జేయనివాఁడై యని యర్థము; విగతేచ్ఛాభయక్రోధః = ఇచ్ఛయును భయమును క్రోధమును బుద్ధియు మిక్కిలి విడిచిపోయినవి యెవ్వనికో అట్టివాఁడై, ఏవిషయమునందైనను ఇచ్ఛయుండునపుడు సమాధి సిద్ధింపదు, పగలుగాని రాత్రిగాని యరణ్యమునందు గుహాదులందు జంతువులవలని భయముండునేని సమాధి సిద్ధింపదు, అపకారు లగు మశకపిపీలికాదులందుఁ గ్రోధము మనస్సునఁ గలదేనియు సమాధి సిద్ధింపదు, అందువలననే యామూఁటిని నిదిధ్యాసువు పరిత్యజింపవలయు నని యర్థము; మఱియు, మోక్షపరాయణః = ప్రయత్నంబునఁ గర్తవ్య మగు కార్యమును సమస్తమును బరిత్యజించి తీవ్రమోక్షేచ్ఛచే మోక్షసాధనమునందే నిష్ఠ గలవాఁడైః యః = ఏముముక్షువు; సర్వమును సన్న్యసించి,

* శంకరభాష్యములో సమానము.

* అని విశేషము.

నదా; మునిః=మననశీలుఁడు, మనన మనఁగా వస్తుధ్యానమే, నియమంబున దానినే చేయువాఁడు ముని యనఁబడుచున్నాఁడు, ఎవ్వఁడు సదాముని యే యగుచున్నాఁడో; సః ఏవ = అతఁడే; ముక్తః = ముక్తుఁ డగుచున్నాఁడు ఇతరుఁడు కాఁడు నానావిధముల శ్రవణము చేసినవాఁ డైనను. అని రెండుశ్లోకములకు నర్థము.

మ. ముందు ఈశ్వరార్పితసర్వభావుఁ డగుటకు § గర్మయోగంబున నంతఃకరణశుద్ధియు దానివలన సర్వకర్మసన్న్యాసంబును దానివలన శ్రవణాదితత్పరునకు మోక్షసాధనం బగు తత్త్వజ్ఞానంబును ఉదయించు నని చెప్పఁబడినది. ఇప్పుడు « స యోగీ బ్రహ్మనిర్వాణమ్ » అనుచోట సూచిత మగుధ్యానయోగమును సమ్యగ్దర్శనమున కంతరంగసాధన మయినదాని విస్తరించి చెప్పుటకై సూత్రస్థానీయము లగుమూఁడుశ్లోకములఁ జెప్పుచున్నాఁడు భగవంతుఁడు వీనికే వృత్తి ❡ స్థానీయము షష్ఠాధ్యాయము సర్వంబును గాఁ గలదు. అందు రెండుశ్లోకములచే సంక్షేపంబున యోగము చెప్పఁబడుచున్నది. మూఁడవశ్లోకముచేఁ దత్ఫల మగుపరమాత్మజ్ఞాన మని తెలియునది.—స్పర్శాన్ = శబ్దాదివిషయములను; బాహ్యాన్ = వెలుపలఁ గలుగు నవియైనను, శ్రోత్రాదిద్వారంబున నాయాయాకారములగల యంతఃకరణవృత్తులచే లోపలఁ బ్రవేశించినవానిని; మరల, బహిః కృత్వా = వెలుపలనే యుంచి, పరమవైరాగ్యవశంబునఁ దత్తదాకారవృత్తిని బుట్టింపక యనియర్థము; ఈవిషయము లాంతరములే యగునేని అప్పుడు వేయియుపాయలచేతఁ గూడ వీనిని వెలుపలచేయుట శక్యము గాదు, స్వభావభంగము ప్రసక్తించుటవలన ♦, బాహ్యము లయిననో రాగవశంబున నంతఃప్రవిష్టము లైనవాని వైరాగ్యంబున వెలిపుచ్చుట సంభవించు నని చెప్పుటకై బాహ్యాన్ అనువిశేషణము. ఇట్లిందుచే వైరాగ్యమును జెప్పి యభ్యాసము చెప్పుచున్నాఁడు.—చక్షుః చైవ అన్తరే భ్రువోః, కృత్వా యని యనువర్తించుచున్నది, కన్నుచక్కఁగా మూసినచో నిద్రాఖ్య మగులయాత్మకవృత్తి కలుగును గదా! చక్కఁగాఁ దెఱచిననో ప్రమాణవిపర్యయవికల్పస్మృతు లనువిక్షేపాత్మకము లగు నాలుగువృత్తులు గలుగును, ఈయయిదువృత్తులను నిరోధింపవలయు నని యర్ధనిమీలనముచే * భ్రూమధ్యమున నేత్రము నుంచుట చెప్పఁబడినది అట్లు

§ ఈశ్వరార్పితము లయినసర్వేంద్రియవ్యాపారము గలవానికి.

❡. వ్యాఖ్యాన.

♦ తప్పింప శక్యము కాని స్వభావమును దప్పింపవచ్చు నని లోకన్యాయ విరోధము సంభవించుటవలన.

* సగము మూయుటచే.

ప్రాణాపానౌ సమౌ = తుల్యములనుగా, ఊర్ధ్వాధోగతుల నిరోధించుటచే, నాసాభ్యన్తరచారిణౌ, కుంభకముసఁ జేసి; ఈయుపాయంబున, యతేన్ద్రియమనోబుద్ధిః సంయతము లయినయింద్రియమనోబుద్ధులు గలవాఁడై; మోక్షపరాయణః—సర్వ విషయములనుండియు విరక్తుండై; మునిః = మననశీలుఁడు కావలయును. విగతేచ్ఛాభయక్రోధః అనునది వీతరాగభయక్రోధః అనుచో వ్యాఖ్యాత మయ్యెను. ఏసన్న్యాసి యిట్టివాఁడుగా నున్నాఁడో, అతఁడు సదా ముక్తుఁడై యే యున్నాఁడు, వానికి మోక్షము కర్తవ్యము లేదు. లేక, ఎవ్వఁ డిట్టివాఁడో, వాఁడు, సదా—జీవించి యున్నపుడును; ముక్తఏవ = ముక్తుఁడే.

శ్రీ. సయోగీ బ్రహ్మనిర్వాణమ్ ఇత్యాదిస్థలములందు యోగి మోక్షము నొందుచున్నాఁ డని చెప్పఁబడినది. ఆయోగమునే సంక్షేపమునఁ దెలుపుటకై చెప్పుచున్నాఁడు రెండుశ్లోకములచేత.—బాహ్యములే యగు స్పర్శములు—రూపరసాదు లగు విషయములు చింతింపఁబడినవై లోపలఁ బ్రవేశించుచున్నవి, వానిని, చింతాత్యాగముచే వెలుపలనే యుంచి; చక్షుః; భ్రువో అన్తరే = భ్రూమధ్యము నందే; ఉంచి, మిక్కిలి నేత్రములను మూసినచో నిద్రచే మనస్సు లయించుచున్నది తెఱచినచో వెలుపలికిఁ బోవును, ఆరెండుదోషములను బరిహరించుటకై యర్ధనిమీలనముచే భ్రూమధ్యంబున దృష్టి నుంచి యని యర్థము; ఉచ్ఛ్వాసనిశ్వాసరూపంబున నాసాభ్యంతరంబునఁ జరించుచున్న, ప్రాణాపానౌ, ఊర్ధ్వాధోగతినిరోధముచే, సమౌకృత్వా—కుంభకము చేసి యని యర్థము; లేక, ఎట్లు ప్రాణము వెలికి వెడలదో అపానము లోపలికిఁ జొరదో, మ తేమనఁగా, రెండును నాసామధ్యమునసే చరించుచుండునో, అట్లు తిన్నని యుచ్ఛ్వాసనిశ్వాసములచే, సమములనుగాఁ జేసి యని యర్థము; ఈయుపాయముచే, యతేన్ద్రియ మనోబుద్ధిః = సంయతము లయిన యింద్రియమనోబుద్ధులు గలవాఁడు; మోక్షపరాయణః = మోక్షమే పర మయిన అయనము—ప్రాప్యముగాఁ గలవాఁడు; అందువలననే, విగతము అయిన—పోయిన ఇచ్ఛాభయక్రోధములు గలవాఁడు; ఎవ్వఁడు ఇట్టివాఁ డగుమునిగలఁడో, అతఁడు, సదా—జీవించియున్నపుడును, ముక్తుఁడే యని యర్థము.

ప. ఇక నాయోగమునే సంక్షేపమునఁ జెప్పుచున్నాఁడు రెండుశ్లోకములచేత.—బాహ్యాన్; స్పర్శాన్ = రూపరసాదివిషయములను; బహిః—స్మరణమునకు అవిషయములనుగా; కృత్వా—దూరంబున విసర్జించి; అట్లు, భ్రువోరన్తరే =

భ్రూమధ్యమునందు; చక్షుః, కృత్వా—దక్షగా కన్ను మూయుటచే నిద్రకలుగును, తెఱచుటచే వెలుపలికిఁ బ్రసరించును, ఆరెండుదోషములను దొలఁగించుటకై యర్ధనిమీలనముచే భ్రూమధ్యమున దృష్టి నుంచి యని యర్థము; అట్లు చెప్పఁబడినది యోగమార్తాండమునందు "భ్రువో రన్తర్గతా దృష్టి ర్ముద్రా భవతి ఖేచరీ। న రోగో మరణం తస్య న నిద్రా న క్షుధా తృషా" * అని; అట్లు, నాసాభ్యన్తరచారిణౌ, ప్రాణాపానౌ, సమౌ కృత్వా—కుంభకము చేసి యని యర్థము; ఈయుపాయముచే, యతేన్ద్రియమనోబుద్ధిః, మునిః = మననశీలుఁడు; మోక్షపరాయణః = మోక్షమే పరమగతిగాఁ గలవాఁడు; యః = ఎవ్వఁడో; సః = అతఁడు; సదైవ = జీవించియున్నవాఁడు గాని మృతుఁడు గాని; ముక్తః—ముక్తుఁ డగు నని యర్థము. అట్లు చెప్పఁబడినది టిప్పణికలయందు "పరావృత్తం చిత్తం యదిభవతి బాహ్యవ్యవహృతే రసత్యాయా స్సత్యం కలయతి తదా ఽభ్యాసవశతః। క్షుధార్త స్సంవిష్టః క్షణ మనుభవ న్స్వాప్న మశనం మృషా మత్వా బోధే పునరపిచ భోక్తుం ప్రయతతే" § అని. ఇఁక నిరూపించినయర్థమునందు సర్వశాఖాపఠితంబు లగుశ్రుతులును—"తద్విష్ణోః పరమంపదం సదా పశ్యన్తి సూరయః। దివీవచక్షు రాతతమ్। తద్విప్రాసో విపన్యవో జాగృవాంస స్సమిన్ధతే। విష్ణో ర్య త్పరమంపదమ్" అని. ఇందుకు రావణభాష్యము.—విష్ణోః = వ్యాపనశీలుండైనను పరమాత్మయొక్క, తత్, పరమమ్ = పారమార్థిక మయిన, పదమ్ = అభివ్యక్తిస్థానము, దివి = శిరస్సునందు, భ్రూమధ్యంబున, ఉన్నది "త్రిపాద స్యామృతం దివి" అనుశ్రుతివలన. సచ్చిదానందాత్మక మగువిష్ణుపదం బది యేది గలదో దానిని; సూరయః = మహానుభావులు, చక్షుః = దృష్టిని, ఆతతమ్ = విస్తృతమునుగాఁ జేసి, సదా = వ్యవధానము లేక, పశ్యన్తి = నిరంతరము సాక్షాత్కరించుచున్నారు. లేక. చక్షుః = అర్థప్రకాశకమును, ఇవ అనునది యేవకారార్థము గలది, ఆతత మివ = అపరిచ్ఛిన్నమే యెట్లగునో అట్లు, పశ్యన్తి. తత్ = అందువలన, విప్రాసః = విప్రులు శ్రేష్ఠ మయిన బుద్ధి గలవారు, విపన్యవః = మేధావులు, జాగృవాంసః—దృశ్యప్రపంచమును అను

* భ్రూమధ్యగత మయిన దృష్టి ఖేచరి యనుముద్ర యగును, దానివలన రోగము గలుగదు, మరణమ్ము గలుగదు, నిద్ర ఆఁకలి దప్పి మొదలగునవియుఁ గలుగవు.

§ అసత్య మయిన బాహ్యవ్యవహారమునుండి చిత్తము మరలినది యగునేని, అప్పుడు అభ్యాసవశంబున సత్యమును గ్రహించుచున్నది. ఎట్లనఁగా—ఆఁకలిగొన్నవాఁడు పరుండి క్షణము [illegible]ము నంకలిభోజనము ననుభవించినవాఁడై మేలుకొనినప్పుడు అది మిథ్య యని యెఱింగి మఱ[illegible] టకుఁ బ్రవర్తించుచున్నాఁడు.

దీర్ఘస్వప్నమునుండి జాగరమును—మేలుకొనుటను బొందినవా రని యర్థము, చెప్పి నట్లు అనుభవింపఁబడుచున్న పదమును, సమిద్ధతే - సమృద్ధిని బొందించుచున్నారు, సర్వాత్మకముగాఁ జూచుచున్నారు. ఇట నిది యభిప్రాయము—అభ్యాసదశయందు సుషుమ్నావివరముచే భ్రూమధ్యముఁ బొందింపఁబడినదృష్టిచేఁ జూచుచున్నారు, వ్యవహారదశయందో సకలవిషయప్రతీతిరూపంబున దానినే చూచుచున్నారు అని. ఇఁక నీయర్థమునందు సామారణ్యకంబున మఱియొకశ్రుతియును "చిత్రం దేవానా ముదగా దనీకం చక్షు ర్మిత్రస్య వరుణ స్యాగ్నేః । ఆప్రాద్యావాపృథివీ అన్తరిక్షం సూర్య ఆత్మా జగత స్తస్థుషశ్చ" అని. దీపికభాష్యము—అర్థములను ద్యోతయన్తి—ప్రకాశింపఁజేయుచున్నవి యనువ్యుత్పత్తిచే, దేవానామ్ = చక్షురాదులలోపల, చిత్రమ్ = విచిత్ర మయిన, అనీకమ్ = రూపరసగంధస్పర్శశబ్దములను గ్రహించునట్టి తేజస్సులసమూహము, ఉదగాత్ = ఉదయము నొందినది అది యెట్టిది ? మిత్రస్య= చక్షుస్సున కధిదైవత మయినసూర్యునకును, అట్లు, వరుణస్య = రసనకు అధిదైవత మయినవరుణునకును, అగ్నేః = వాక్కున కధిదైవత మయినయగ్నికిని, చక్షుః=ప్రకాశకము, ఆయాశక్తి నిచ్చునది యని యర్థము. ఇఁక నిట్టివాఁ డైనను జీవత్వరూప మునఁ బరిచ్ఛిన్నుఁడు గాఁడు, మ తేమనఁగా; ద్యావాపృథివీ = స్వర్గమును భూమిని, అన్తరిక్షమ్ = ఆకాశమును, ఆప్రా = చక్కగాఁ బూరించినవాఁడు, వ్యాపించినవాఁ డని యర్థము. అట్లు, సూర్యః—తత్ప్రకాశము జ్ఞాపకము. ఎందువలన ననఁగా, జగతః = జంగమమునకును, తస్థుషః = స్థావరమునకును, ఆత్మా = అంతర్యామి. ఇఁక ప్రాణాపానౌ అనునర్థమునందు శాతపథశ్రుతి "తస్మాదేక మేవ వ్రతంచరే త్ప్రాణ్యా చ్చైవా ఽపాన్యాచ్చ । నేన్మా పాప్మా మృత్యు రాప్నవదితి । యద్యు చరే త్సమాప యిషే న్నో ఏతస్యై దేవతాయై సాయుజ్యం సలోకతాం జయతి య ఏవం వేద" అని. భాష్యము—అథాతో వ్రతమీమాంసేత్యాదిగా చక్షురాదివ్రతము ఆత్మజ్ఞానోపయోగి కా దని యుపక్రమించి తస్మాత్ అని యుపసంహరించుచున్నాఁడు.— తస్మాత్ =ఆకారణముచేతను. ఏకమేవవ్రతమ్ = ఒక్కవ్రతమునే, చరేత్ = ఆచరింపవల యును. అది యేది ? ప్రాణ్యా చ్చైవా ఽపాన్యాచ్చ—ప్రాణమువలనఁ బుట్టినయభ్యాసము ప్రాణ్యము, అపానమువలనఁ బుట్టినది యపాన్యము, అట్టి యభ్యాసమువలన, ప్రాణాయామవ్రతము నాచరింపవలయు నని యర్థము. ఇఁక నది యెందువలన ననఁగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు—నేత్ అనునది నిషేధార్థకము. పాప్మా= ఘాతుకమయిన, మృత్యుః = మృత్యువు, మా = నన్ను, నేత్ ఆప్నవత్ = పొందఁగూడదు, ఇతి=

అని నిశ్చయించి, యద్వ్యచరేత్ = ఈవ్రతమును ఆచరించునేని, అప్పుడు, సమాప యిషేత్ = సమాప్తిఁ బొందింపవలయును, ప్రాణాయామము సిద్ధించువఱకు విడువఁ గూడ దని యర్థము. తేన = ఆవ్రతముచేత, ఉ= నిశ్చయముగా, ఏతస్యై= చతుర్థికిఁ బంచమ్యర్థము, ఈముఖ్యప్రాణదేవతవలన, సాయుజ్యం సలోకతామ్=సాయుజ్యమును సలోకతను, జయతి = పొందుచున్నాఁడు. య ఏవం వేద = ఎవ్వఁడి ట్లెఱుంగునో వాఁడు. అట్లు "అన్తశ్చరతి రోచనా స్య ప్రాణా దపానతి" ఇత్యాది సామారణ్యకము గూడఁ జూచుకొనునది.

రా. స్వలక్ష్యభూతయోగశిరస్కం ♦ బగు కర్మయోగము నుపసంహ రించుచున్నాఁడు.—బాహ్యాన్; స్పర్శాన్ = విషయస్పర్శములను; బహిః కృత్వా= బాహ్యేంద్రియవ్యాపారమును సర్వమును ఉపసంహరించి; యోగయోగ్య మయిన యాసనమునందు ఋజుకాయుఁడై * కూర్చుండి, చక్షుః=కన్నులను; భ్రువో రన్తరే=నాసాగ్రమునందు; ఉంచి; నాసాభ్యన్తరచారిణౌ; ప్రాణాపానౌ; సమౌ కృత్వా = ఉచ్ఛ్వాసనిశ్శ్వాసములను సమగతులనుగాఁ జేసి; ఆత్మావలోకనముకంటె నితరమునందు, యతేన్ద్రియమనోబుద్ధిః=ప్రవర్తించుటకు యోగ్యము గాని యింద్రియ మనోబుద్ధులు గలవాఁడై; అందువలననే, విగతేచ్ఛాభయక్రోధః; మోక్షపరాయణః=మోక్షమే ముఖ్యప్రయోజనముగాఁ గలవాఁడై; మునిః=ఆత్మావలోకనశీలుండు; యః = ఎవ్వఁడు గలఁడో; సః = అతఁడు; సదా ముక్త ఏవ—సాధ్యదశయందుంబోలె సాధనదశయందును ముక్తుఁడే యతఁ డని యర్థము.

బాహ్యేంద్రియవ్యాపారమును బరిత్యజించి యాసనమునందుఁ జక్కఁగాఁ గూర్చుండి నాసాగ్రమునందు దృష్టి యుంచి ఉచ్ఛ్వాసనిశ్శ్వాసములను సమగతి యందు నిలిపి యాత్మావలోకనము దక్కఁ దక్కినవానినుండి నివర్తిల్లిన యింద్రియ మనోబుద్ధులు గలవాఁడై ఇచ్ఛాభయక్రోధములు లేనివాఁడై మోక్షమునే కోరుచు ఆత్మావలోకనైకనిష్ఠుం డగువాఁడు సాధనావస్థయందుఁ గూడ ముక్తుఁడే, ఇఁక సాధ్యావస్థయందు ముక్తుఁ డని చెప్పవలయునా? అని తాత్పర్యము.

మా. ధ్యానప్రకారముఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—బాహ్యాన్ స్పర్శాన్ బహిః కృత్వా—శ్రోత్రాదులను యోగముచే నియమించి యని యర్థము. చక్షుర్భ్రువో

♦ తన కుద్దేశ్య భూతమయినయోగము ప్రధానముగాఁ గలది, యోగ మనఁగా ఇట సాక్షాత్కారము కొఱకుఁ జిత్తసమాధానవిశేషరూప మగువ్యాపారము.

* సమమయిన దేహము గలవాఁడై.

ర స్తరే కృత్వా-భ్రూమధ్యమును జూచుచు నని యర్థము. శాస్త్రబడినది గూడ "నాసాగ్రేవా భ్రువో ర్మధ్యే ధ్యాయీ చక్షు ర్నిధాపయేత్" * అని. ప్రాణా పానౌ సమౌ కృత్వా-కుంభకమునం దుండి యని యర్థము.

భోక్తారం యజ్ఞతపసాం సర్వలోకమహేశ్వరమ్
సుహృదం సర్వభూతానాం జ్ఞాత్వా మాం శాన్తి మృచ్ఛతి. ౨౯

భా. ఇట్లు సమాహితచిత్తుఁడై దేని నెఱుంగవలయును? అనఁగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—యజ్ఞతపసామ్ = యజ్ఞములయొక్కయుఁ దపస్సుల యొక్కయు; భోక్తారమ్=భుజించువానిని, కర్తృరూపంబునను దేవతా రూపంబునను; సర్వలోకమహేశ్వరమ్=సర్వలోకంబులకును గొప్పయీ శ్వరుని; సర్వభూతానామ్ = సర్వప్రాణులకును; సుహృదమ్ = ప్రత్యుప కారము నపేక్షింపక యుపకారము చేయువానిని; సర్వభూతంబులకును హృదయేశయుని ♦ సర్వకర్మఫలములకు నధ్యక్షుని సర్వప్రత్యయముల కును సాక్షిని; మామ్=నన్ను, నారాయణుని; జ్ఞాత్వా=ఎఱింగి; శాన్తిమ్= సర్వసంసారోపరతిని; ఋచ్ఛతి=పొందుచున్నాఁడు.

యజ్ఞంబులను తపస్సులను కర్తృరూపుఁడై దేవతారూపుఁడై భుజించు వాఁడను సర్వలోకములకును మహేశ్వరుండను సర్వప్రాణులకును బ్రత్యుపకారము నపేక్షింపక యుపకారము చేయువాఁడను, ఇట్లు సర్వభూతంబులకును హృదయ గతుండనై సర్వకర్మఫలంబులకు నధ్యక్షుండనై సర్వప్రత్యయములకును ‡ సాక్షినైన నన్ను నారాయణుని నెఱింగినచో సర్వసంసారమునుండి ముక్తుఁడగుచున్నాఁడని తా.

ఆ. ఈ చెప్పినయధికారికిఁ జేయవలసినది లేని యప్పుడు ఎటుంగవలసి నదియు లేదని యాశంకించి పరిహరించుచున్నారు ఇట్లు ఇత్యాదిగా. ప్రసిద్ధుఁడగు భోక్తను § వ్యావర్తించుచున్నాఁడు సర్వలోకమహేశ్వరమ్ అని. తతో హ్యస్య బన్ధ విపర్యయౌ" ¶ అనున్యాయంబున సర్వఫలప్రదాత యని చూపుచున్నాఁడు

* నాసాగ్రమునందుఁ గాని భ్రూమధ్యమునందుఁ గాని ధ్యానము చేయువాఁడు దృష్టి నుంప వలయును.

♦ హృదయమున నున్నవానిని.

‡ అంతఃకరణవృత్తులకును.

§ జీవుని.

¶ వానివలనఁ గదా వీనికి-జీవునికి బంధమోక్షములు.

సుహృదం సర్వభూతానామ్ అని. ఇట్టి యీశ్వరు నెఱుంగుటకు ఫలము చెప్పుచున్నాఁడు జ్ఞాత్వేత్యాదిగా. యజ్ఞములందును దపస్సులయందును రెండువిధముల భోక్తృత్వమును దెలుపుచున్నారు కర్తృరూపంబునను దేవతారూపంబునను అని. హిరణ్యగర్భాదివ్యావృత్తికొఱకు విశేషించుచున్నారు గొప్ప అని. తనపరివారమున కుపకారి యగురాజును వ్యావర్తించుచున్నారు ప్రత్యుపకారము నిత్యాదిగా. ఈశ్వరుఁడు తటస్థుఁ డనుటను నిరాకరించుచున్నారు సర్వభూతంబులకు నిత్యాదిగా. అప్పుడు అచ్చటచ్చట వ్యవస్థిత మయినకర్మముతోను దత్ఫలముతోను సంబంధమగు నని యాశంకించి చెప్పుచున్నారు సర్వకర్మఫలంబులకు నిత్యాదిగా. వానికి బుద్ధితద్వృత్తిసంబంధము గూడ వాస్తవమున లే దని చెప్పుచున్నారు సర్వప్రత్యయంబులకు నిత్యాదిగా. యథోక్తేశ్వరపరిజ్ఞానఫలముఁ జెప్పుచున్నారు నన్ను నారాయణుని ఇత్యాదిగా.

ఇట్లు కర్మయోగము అముఖ్యసన్న్యాసముకంటెఁ బ్రశస్త మయినను దానికంటె ముఖ్యసన్న్యాసం బధికం బగుటవలన, అట్టి ముఖ్యసన్న్యాసము నొంది చిత్తశుద్ధి మొదలగువానితోఁ గూడినవాఁడై కామక్రోధోద్భవ మగు వేగము నిందే సహింప సమర్థుండై శమదమాదిమంతుఁడై యోగమునం దధికృతుండై త్వంపదార్థము నెఱింగినవాఁడై పరమాత్మను బ్రత్యగాత్మనుగా నెఱిఁగిన వానికి ముక్తి యగు నని యధ్యాయాభిప్రాయము సిద్ధము.

హ. ♦ సర్వప్రత్యయములకు సాక్షియై—సకలలోకబీజ భూతుండునై సదా శుద్ధరూపుండునై జ్యోతులలో నత్యంతవిమలజ్యోతియై పరమాత్మ నగు; మామ్ = నన్ను నారాయణుని. ✱

శ్రీం. రెండుశ్లోకములచే ధ్యానమునకు సాధనమును ధ్యానించువానిని నిరూపించి యిప్పుడు మూఁడవశ్లోకముచే ధ్యేయమును నిరూపించుచున్నాఁడు.— ఈచెప్పిన సాధనములతోఁ గూడిన నిదిధ్యాసు వగు యతి, యజ్ఞతపసామ్ = శ్రౌతములగు యజ్ఞములయొక్కయు స్మార్తము లయిన సత్యము శాంతి మొదలగు తపస్సులయొక్కయు, ఇతరకర్మములయొక్కయు; ఫల మేది గలదో దానియొక్క, భోక్తారమ్ = భుజించువానిని, ఆత్మను ఉపాధితోను తద్ధర్మములతోను సంబంధము లేనివానిని తన్ను; సర్వభూతానామ్ = బ్రహ్మాది స్తంబపర్యంతము లగు సర్వభూతములకును;

♦ శంకరభాష్యములో సమానము.

✱ అని విశేషము.

ఆత్మ యగుటవలన, సుహృదమ్ = మిక్కిలి ప్రియుఁడను, లేక, సర్వభూతముల యొక్క, సుహృదమ్ = మంచిహృదయము ఉపలబ్ధిస్థానముగాఁ గలవాఁడను; లేక, సర్వభూతములయొక్క హృదయమునందు ఆత్మ యయి యున్నవాఁడను; సర్వలోక మహేశ్వరమ్ = లోక్యన్తే—చూడఁబడుచున్నవి కావున లోకములు—అవ్యక్తాది స్థూలాంతములు, సర్వలోకములంకంటె, మహత్—గొప్పవాఁడను సన్నిధిమాత్రమున సర్వమును ఈష్టే—చేష్టింపించువాఁడను గావున ఈశ్వరుఁడను, అట్టి సర్వలోకమహేశ్వరుఁడను; సర్వాత్మకుఁడను సచ్చిదానందైకరసుండ నగు; మామ్ = నన్నుఁగా; పరమాత్మనుగా; జ్ఞాత్వా = ప్రత్యగాత్మ యగు తన్ను నన్నుఁ గానే పరబ్రహ్మము గానే యెఱింగి, ప్రత్యగభిన్నుఁడ నగు పరబ్రహ్మమును నన్ను ఎఱింగియు ధ్యానించియు; శాన్తిమ్ = సర్వసంసారోపశమమును, పరబ్రహ్మభావమును; ఋచ్ఛతి = పొందుచున్నాఁ డని యర్థము. లేక. యజ్ఞతపసామ్ భోక్తారమ్ = కార్యోపాధికుఁడగు త్వంపదార్థ మయినయాత్మను, సర్వభూతసుహృదుఁడును సర్వలోకమహేశ్వరుండు నగు కారణోపాధికుని తత్పదార్థమును, *"అథాత ఆదేశో నేతి నేతి" ఇత్యాదిశ్రుతి ననుసరించి ఉపాధిద్వయమును నిరసించి కేవలచైతన్యమాత్రము లైన యాతత్త్వంపదార్థముల రెంటిని వాని కధిష్ఠానభూతుఁడను సత్యజ్ఞానానందానందైకరసుఁడను నిర్విశేషుఁడను నన్నుఁ గా—పరబ్రహ్మమునుగా నెఱింగి—ఇదియే నే నని నన్ను—పరబ్రహ్మము నే తన్నుఁగా నెల్లప్పుడు తెలిసియు ధ్యానించియు, శాన్తిమృచ్ఛతి—విదేహకైవల్యమును బొందుచున్నాఁ డని యర్థము.

మ. ఇట్లు యోగయుక్తుఁడై దేని నెఱింగి ముక్తుఁ డగుచున్నాఁడు ? అనఁగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—సమస్తము లయినయజ్ఞములయు తపస్సులయు కర్తృరూపంబునను దేవతారూపంబునను భోగకర్తను, లేక, పాలకుఁడను, భుజపాలనాభ్యవహారయోః అని ధాతువు; సమస్తలోకములకును మహేశ్వరుఁడను= గొప్పయీశ్వరుఁడను హిరణ్యగర్భాదులకుఁ గూడ నియంతను; సర్వప్రాణులకును సుహృదుఁడను—ప్రత్యుపకారము నపేక్షింపక యుపకారము చేయువాఁడను, సర్వాంతర్యామిని సర్వావభాసకుఁడను బరిపూర్ణసచ్చిదానందైకరసుండను బరమార్థసత్యభూతుండను సర్వాత్మ నగునారాయణుని, మామ్=నన్ను, జ్ఞాత్వా = ఆత్మభావంబున సాక్షాత్కరించి, శాన్తిమ్=సర్వసంసారోపరతిని ముక్తిని, ఋచ్ఛతి = పొందుచున్నాఁ డని యర్థము. నిన్నుఁ జూచుచున్నను నే నెందువలన ముక్తుఁడను గా కున్నాను ? అను నాశంకను నివారించుటకై విశేషణములు. చెప్పినవిధంబుననే నన్నెఱుంగుట ముక్తికారణ మని భావము.

బహులసాధనాభ్యాసనిష్పన్నమైన, స్వస్వరూపవిజ్ఞానంబు సర్వజనుల
కమృతదం బంచుఁ బంచమాధ్యాయమందుఁ, బరమకారుణికుం డగుహరి వచించె.

శ్రీ. ఓయీ! ఇట్లింద్రియాదుల నియమించినమాత్రమున నెట్లు ముక్తుం డగును? అనఁగా, అంతమాత్రమునఁ గాఁడు. మఱి యేమనఁగా జ్ఞానద్వారంబున ముక్తుఁ డగుచున్నాఁ డని చెప్పుచున్నాఁడు.—భక్తులచే సమర్పితము లయిన యజ్ఞములయొక్కయు తపస్సులయొక్కయు వారిప్రార్థనచే భోక్తను, లేక, పాలకుఁడను, సర్వలోకములకును గొప్పయీశ్వరుండను, సర్వభూతములకును సుహృదుఁడను—అపేక్షలేక యుపకారము చేయువాఁడను, అంతర్యామి నగు, మామ్=నన్ను, జ్ఞాత్వా=ఎఱింగి, నాప్రసాదముచే, శాన్తిమ్=మోక్షమును; ఋచ్ఛతి=పొందుచున్నాఁడు.

హరి వికల్పశంకఁ బోనాడి సాంఖ్యయోగంబులకు సముచ్చయంబు నిట్లు
క్రమముచేత నుడివె కరుణ నెవ్వాఁ డట్టి, సర్వవిదుని హరిని సంస్తుతింతు.

ప. ఇఁక గొప్పకార్యమునకు విఘ్నములు మెం డగుటవలన మనోబుద్ధీంద్రియనిగ్రహము గూడ ఆశ్రయము లేనిచోఁ జేయ నశక్యం బనఁగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—సర్వభూతానామ్, సుహృదమ్=పరప్రేమాస్పదుఁడను, అంతర్యామిని; మామ్=నన్ను; జ్ఞాత్వా=ఎఱిఁగి; శాన్తిమ్ = మోక్షమును; ఋచ్ఛతి = పొందుచున్నాఁడు. ఎట్టివానిని? సమస్తములైన యజ్ఞములకును తపస్సులకును భోక్తను సర్వదేవాంతర్యామి నగుటవలన, సర్వలోకములకును భూర్భువస్స్వరాదులకు మహేశ్వరుని నిరతిశయ మయినయైశ్వర్యము గలవానిని, అట్టి నన్ను ఎఱింగి యనుట.

ఇఁక నధ్యాయతాత్పర్యము.—సమ్యక్జ్ఞానమును సంపాదించి క్రమముగా నుపరతిఁ బొందినవానికిఁ గర్మసమాప్తి యేది గలదో అది సన్న్యాసము. శుద్ధచిత్తునకుఁ గర్మకౌశల మేది గలదో అది కర్మయోగము. ఆరెంటిచే బహుపుణ్యశాలి సర్వేంద్రియజన్యం బగుకర్మంబును జిత్తంబునఁ బ్రాణాయామముచే బ్రహ్మమునం దుంచుట యేది గలదో అందువలన నతఁడు పరమపదమును బొందుచున్నాఁడు. అని పంచమాధ్యాయమునందుఁ జెప్పఁబడినది.

రా. ఇప్పుడు చెప్పిన యోగశిరస్క మగునిత్యనైమిత్తికకర్మానుష్ఠానరూపమయిన కర్మయోగము సుశకంబని* చెప్పుచున్నాఁడు.—యజ్ఞతపసాంభోక్తారమ్; సర్వలోకమహేశ్వరమ్; సర్వభూతానాం సుహృదమ్; మామ్; జ్ఞాత్వా, శాన్తిమృచ్ఛతి—కర్మయోగము చేయుటయందే సుఖమును బొందుచున్నాఁడు. సర్వలోకమహేశ్వ

* సులభముగా సాధ్యం బని.

రమ్ = ఎల్లలోకేశ్వరులకును ఈశ్వరుని "తమీశ్వరాణాం పరమం మహేశ్వరమ్" అని గదా శ్రుతి చెప్పుచున్నది. సర్వలోకమహేశ్వరుఁడుఁ గాను సర్వసుహృదుఁడుఁ గాను నన్నుఁ దెలిసి నన్నారాధించుట కర్మయోగం బని దానియందు సుఖంబునఁ బ్రవర్తించుచున్నాఁ డని యర్థము. సుహృదుని నారాధించుట కందఱును బ్రయత్నింతురు గదా!

నేను యజ్ఞంబులను దపస్సులను భుజించువాఁడను సర్వలోకమహేశ్వరుఁడను సర్వభూతంబులకు సుహృదుండను అని యెఱింగి, కర్మయోగానుష్ఠాన మనఁగా నన్నారాధించుటయె యగుటవలన దానియందు సుఖంబునఁ బ్రవర్తించుచున్నాఁ డని తాత్పర్యము.

మూ. ధ్యేయమును జెప్పుచున్నాఁడు భోక్తార మిత్యాదిగా.

ఇతి శ్రీమహాభారతే శతసాహస్ర్యాం సంహితాయాం వైయాసిక్యాం భీష్మపర్వణి శ్రీమద్భగవద్గీతా సూపనిషత్సు బ్రహ్మవిద్యాయాం యోగశాస్త్రే శ్రీకృష్ణార్జునసంవాదే సన్న్యాసయోగో నామ పఞ్చమో ఽధ్యాయః.

వ్యాసప్రోక్త మయిన శతసహస్రగ్రంథసమ్మితం బగు శ్రీమహాభారతంబను సంహితయందు భీష్మపర్వంబున శ్రీకృష్ణార్జునసంవాదరూపంబును యోగశాస్త్రంబును బ్రహ్మవిద్యాబోధకంబు నగు శ్రీమద్భగవద్గీత లను నుపనిషత్తులయందు సన్న్యాసయోగం బనంబరఁగు పంచమాధ్యాయము ముగిసెను.

ఇది శ్రీమత్ఖవాటోపనామ శ్రీరామవిద్వన్మణితనుజన్మ
సుందరరామశర్మసంకలిత గీతార్థసర్వస్వరూప
రమార్థచంద్రికాఖ్యాన శ్రీమద్భగవద్గీ
తాంధ్రవ్యాఖ్యానంబునందుఁ
బంచమాధ్యాయ టీక.

పఞ్చాధ్యాయీ వైషా కృత్స్నా గీతార్థవివృతి రఖిలేయమ్
పరిపూర్తి మియాయ దచిరాత్ శ్రీమద్భగవత్ప్రసాదేన
ఘటయతు భాగవతీ మే దుర్ఘటఘటనాపటీయసీ కరుణా
సాధనవికలస్యాఽపి చ గీతావరమార్థచన్ద్రికాపూర్తిమ్.